

અનુક્રમાંલેખક

પૂણી સ્વરાજ્ય વિષે ગાંધીજી	૫૭
“આત્મિક એ જીવનનો પાથો છે”	... નામદાર શ્રી. ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારી.	...	૧
દાર્શનિકો ચોક્કસ વિશેષ	... માનનીય શ્રી. બાળા ગંગાધર ખેર	...	૩
ગળનરોના સદેશ	... નામદાર શ્રી. મંગળદાસ પંચાસા	...	૫
	નામદાર સર ચંદુલાલ ત્રિવેદી	...	૬
દાર્શનિકની સફળતા	... શ્રી. અંબાલાલ સારાલાઈ	...	૭
લોકમત કેળવવાની આવશ્યકતા	... શ્રી. ધોડો કેશવ દવે	...	૭
એક ગાંધી બાપુચી (કવિતા)	... શ્રી. અરંદેશર ફરામજી ખખરદાર	...	૮
મદનિષેધ	... માનનીય શ્રી. મોરારજી દેસાઈ	...	૯
સંસ્કૃતિઓનો સંઘર્ષ	... માનનીય શ્રી. લ. મા. પાટીલ	...	૧૧
દાર્શનિક અને લોકશાહી	... માનનીય શ્રી. વૈકુંઠ લલ્લુભાઈ મહેતા...	...	૧૫
રાષ્ટ્રધર્મસ્તરું પહેલું પગથિયું—દાર્શનિક	... માનનીય શ્રી. બુલચારીલાલ નંદા	...	૧૬
આંખ ઊઘડી (દૂંકી વાર્તા)	... શ્રી. સોપાન	...	૧૭
દાર્શનિક દલ લાગ્યો (કવિતા)	... શ્રી. ઉમાશંકર જોષી	...	૨૨
દાર્શનિક એ રચનાત્મક કાવ્ય છે	... શ્રી. શા. ર. વસાવડા	...	૨૩
પ્રજાનો સંસ્કાર	... શ્રી. દિલજીવ બ. દિવાનજી	...	૨૫
સ્ત્રીઓ અને રાજકીય લડત	... શ્રીમતી લીલાવતી મુનશી	...	૨૭
સ્વાતંત્ર્યદિનના રમતિયો	... ચિત્રા	...	૨૯
આમોદ-પ્રમોદ તથા પ્રત્યાકર્ષણ	... ”	...	૩૦-૩૧
સ્વાતંત્ર્યદિનની પ્રાર્થના	... ”	...	૩૨
વિદ્યુત (એકાંકી નાટક)	... શ્રી. ચંદ્રવર્દન મહેતા	...	૩૩
દાર્શનિક : એક સામાજિક કાવ્યો	... દિવાન બહાદુર કૃ. મો. જવેરી	...	૪૦
હાથ ! હાથ ! (કવિતા)	... ડો. હરિપ્રસાદ દેસાઈ	...	૪૧
મુખર્ષી સરકારનો દાર્શનિકો કાવ્યક્રમ	૪૨
પ્રાંતના સમાચારો	૪૬
મદાકની મન તથા કાવ્યશક્તિ પર માઠી અસર	... શ્રી. કનૈયાલાલ મહેતા	...	૪૫
“કાષ્ટ દાર્શનિકો અડી નહીં” (કવિતા)	... શ્રી. ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી	...	૪૭

નોંધ :—કોઈપણ લોકપ્રિય વિષય ઉપર લેખ તેમજ દાર્શનિક, સામાજિક ગ્રંથ, આયોજન, શિક્ષણ, વિગેરે સંબંધીના લેખો, તથા દૂંકી વાર્તા, કવિતા, એકાંકી નાટક, વ્યંગ ચિત્ર તથા ફોટો સંજ્ઞન માસિક માટે સત્તર મોકલો.

પસંદ કરવામાં આવેલા લેખો વિગેરે માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવશે.

સંજ્ઞનમાં પ્રગટ થતા સહી સાથેના લેખોમાં દર્શાવવામાં આવેલા વિચારો સાથે મુળક સરકારની પ્રતિક દાર્શનિક ચિંતિત સંમત થાય છે એમ માનવું નહિ.

સંજ્ઞનમાં પ્રગટ થતા પિલાગ દૂંક સમયમાં સર કરનારો છે, માટે સારાં પુરતો, માસિક, વિગેરે સંજ્ઞન સરનામે મોકલી આપવાં બિનતિ છે.

સંજ્ઞવન

સ્વાતંત્ર્ય-દિન અંક

વર્ષ ૧૯૪૭]

૧૫મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૮

[અંક ૧૬૦]

પાશુ સ્વરાજ વિષે ગાંધીજી

હિન્દુસ્તાનની સ્વતંત્રતામાં સમસ્ત હિન્દુસ્તાનનો, એટલે દેશી રાજાઓના હિન્દુસ્તાન તરીકે ઓળખાતા વિભાગનો અને હું માનીને ચાહું છું, તે મુજબ માત્ર બ્રિટિશ લોકો ચલાવી લે છે, તેથી જ અર્ધ નબી રહેલી ફ્રેંચ અને પોર્ટુગીઝ સત્તાઓના કબજા હેઠળના હિન્દુસ્તાનના મુલકનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે, સ્વતંત્રતાનો અર્થ હિન્દુસ્તાનના લોકોની સ્વતંત્રતા હોય, તેમના પર આજે જેમનો અમલ ચાલે છે, તેમની સ્વતંત્રતા ન હોય. દેશી અથવા બીજા શાસકોની એડી તમે કચરાતા લોકોની છાંછા કે મરજી પર તે શાસકો પોતાની હસ્તી મારે

પરંપરા સહાય કરનારા બળોની એક બીજા પરની અસરનું કૃપા હશે. એ અનિવાર્ય છે કે, આથી જાતનો સમાજ ખૂબ સંસ્કારી હોય અને તેમાં દરેક સ્ત્રી કે પુરુષ પોતાને શું જોઈએ છે, તે વિશે ખબરદાર હોય, અને સાથી વિશેષ તો એવી સમજવાળા હોય, એક જ જાતની મનુષીયી જે બીજાને ન મળી શકે, તે આપણને પણ ન મળે.

આ સમાજની રચના રવાનાવિક રીતે જ સત્ય અને અહિંસાના પાયા પર થાય. અને મારો એવો અભિપ્રાય છે કે, ઇશ્વર એટલે કે, દુનિયાએ

આધાર રાખે. આમ, શાસકો લોકોની મરજી પ્રમાણે ચાલવાને તાપર, એવા તેમના એવકા બનીને રહે.

સ્વતંત્રતાની શરૂઆત પાશ્ચાત્યો થાય. એટલે કે, હિન્દુસ્તાનનું એકેએક ગામ રાજ્ય અમલની પૂરેપૂરી સત્તા ધરાવનાર પ્રજાસત્તાક અથવા પંચાયત હોય. એનો અર્થ એ થયો કે, દરેક ગામ પોતાની તાલમ પર નહતું હોય, પોતાનો કુલ વહેવાર ચલાવવાને અને જરૂર પડે, તો આખી દુનિયાની સામે પોતાનું રક્ષણ કરી લેવાને સમર્થ હોય. બહારથી આવના કોઇપણ પ્રકારના દુમલાની સામે પોતાનું રક્ષણ કરવાની તેને કેળવણી મળી હોય, અને તે રક્ષણના પ્રયાસમાં અપી જવાની તેની તૈયારી હોય. આમ, સરખાણે ભુઓ, તો રાજ્યનો પાયાનો ઘટક બની જાય છે. પોસ્ટાલો અથવા બહારની દુનિયા પર આધાર રાખવાની અથવા તેમની રાહબુદીથી જે મદદ આપે, તે લેવાની વાત આમાં સમાઈ જાય છે. આ રીતે રચેલા

જાણેલા સર્વ પ્રકારના બળોમાં જે વસે છે, પોતાની શક્તિ વડે જ જેની હરતી છે, જે વસ્તુ માત્રનું જ્ઞાન ધરાવે છે, જે કોઈના પર આધાર રાખતી નથી, અને જે બીજા બળોના કદાપી શકાય તેવો નાશ થયા પછી, અથવા તેમની અસર જણાતી અટકી જશે, ત્યાર પછી પણ પોતાનું કાર્ય કરતી હશે, તે હવંત શક્તિ પર સમજપૂર્વક અદ્વા રાખ્યા વિના એ સસ તે અહિંસા સંબંધિત નથી. સર્વને પોતાના તેજથી પ્રકાશિત કરતી, સર્વ બોધી ચેતનમયી શક્તિ વિશેની અદ્વા વિના હું મારી પોતાની હસ્તીનું કારણ આપી શકતો નથી.

અસંખ્ય ગામડાઓની બનેલી આ સમાજરચનાની આકૃતિ એકેએકી ઊંચે જતા વસ્તુઓની નદિ, પશુ એક બીજાથી વિશાળ થતાં જતાં અને નાનાને મોટામાં સમાવી લેતાં વસ્તુઓની હશે. હવંતનો ઘાટ, નવાં ટાચ પાયાને કચરીને ઊંચી રહે છે, તેવા પિરામિડો નદિ હોય. તેનો ઘાટ સમુદ્રનાં એવંત ત્રીયા સુધી વિસ્તરતાં જતાં

મોળાઓના વર્તુળો હશે, જેના કેન્દ્રમાં પોતાના ગામને સારુ ખપી જવાને હરહંમેશ તત્પર એવી વ્યક્તિ હશે, અને ગામ વળી બીજા ગામોના અનેકા પોતાના વર્તુળો મારે ખપી જવાને તત્પર હશે. અને આખરે આ રચનામાં સર્વ વર્તુળો મળીને એક જ પ્રાણચાતુર્ય એક શરીર બનશે. એ રચનામાં જે વ્યક્તિઓના સમાવેશ થશે, તે પોતાના અહંકાર અથવા ધમ્કડામાં કોઇ બીજાના પર આક્રમણ નહિ કરે, હંમેશ નમ્ર રહેશે અને સમુદાના વિશાળ વર્તુળમાં સમાયેલા સમસ્ત જીવનની લવ્યતા પોતાના અંતરમાં અનુભવી, તે વર્તુળના અંગરૂપ ઘટક બની રહેશે.

તેથી, આ વર્તુળાત્મક રચનામાં બહારની સીમા પર આવેલું સૌથી મોટું વર્તુળાત્મક પોતાની અંદર સમાતાં વર્તુળને કેયડી નાખવાને પોતાનું સામર્થ્ય નહિ વાપરે, પણ અંદરનાં સર્વને બળ આપશે અને પોતાનું સામર્થ્ય પણ કેન્દ્રમાં રહેલી વ્યક્તિમાંથી મેળવશે. કોઇ એવો દાણો મારશે કે, આ તો આદર્શ થયો, સંપૂર્ણતાનું તરંગી ચિત્ર થયું, અને તેને વિશે વિચાર કરી નાહક વખત બગાડવાની જરૂર નથી. યુક્તિસૂત્રી વ્યાખ્યાનું મિન્દુ દોરી ખતાવવાને માણસ સમર્થ નથી, છતાં, તેનું કદી ઘટે નહિ. તેનું મૂલ્ય છે, તેવી જ રીતે માણસજાતને જીવંત હોય, તો મારા આદર્શ ચિત્રની પણ કદી ઓછી ન થાય તેવી કિંમત છે. એ સાચા ચિત્રની અધીરુદ્ધ સંપૂર્ણ સિદ્ધિ કદી ન થવાની હોય, તો પણ હિંદુસ્તાન તેને મારે જીવે. આપણને જે કંઈ જોઈતું હોય, તેના જેવું કંઈકેય મેળવી શકીએ તે પહેલાં આપણી પાસે તેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ હોવો જોઈએ. હિંદુસ્તાનમાં એકેએક ગામનું પ્રજાસત્તાક સ્થાપવાની વાત સ્વીકારો, તો ન્યાં છોડે આવનારો પહેલાના જેવો હોય, અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ, તો જેમાં શીઘ્ર પહેલો નથી તે કોઈ છેલ્લો નથી, તે મારું મિત્ર વાસ્તવિક અને સત્ય છે, એવો હું દાવો કરું છું.

આ ચિત્રમાં દરેક ધર્મનું સરખા દરજ્જાનું તેમ જ ઘટનું સ્થાન રહેશે. આપણે સૌ એક જન્મ તરુવરનાં પાંદડાં જેવા છીએ અને તેનાં મૂળ પાતાળમાં પૃથ્વીના હૃદય સુધી પહોંચેલાં હોવાથી, તેના યમને દલાવવાને કોઈ સમર્થ નથી. ગમે તેવા જોશવર, તોફાની પતનથી તે હાલે તેમ નથી.

માણસની મજૂરીની જગ્યા લાઇ લાઇ તેને નકામી બનવે, અને સત્તાને થોડા લોકોના હાથમાં એકઠી કરી આપે, તેવાં મંત્રોને આ ચિત્રમાં સ્થાન નથી. સુસંગઠન માનવી સમાજકુટુંબમાં મજૂરીનું સ્થાન અનન્ય છે. જે યંત્ર દરેક વ્યક્તિને સહાયરૂપ થાય, તેને અહીં સ્થાન છે. પણ મારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે, આનું યંત્ર જેનું હોય અથવા હોવું જોઈએ, તેનો વ્યવસ્થિત વિચાર કરવા હું કદી બોલો નથી. સિંગરના શીવવાના સંચાનો વિચાર મેં કર્યો છે, પરંતુ તે પણ ઉપરચોટિયો અથવા કામચલાઉ કે તુટક જ કહેવાય. મારું ચિત્ર પૂરું કરવાને હમણાં જ એ વિચાર કરવા બેસવાની જરૂર નથી.

મારા ચિત્રને વહેવારમાં સિદ્ધ કરવાને બંધારણ સભામાં બધી જાતની શક્યતા રહેલી છે. પણ મને પોતાને જાતી આશા નથી; તેનું કારણ એ નથી કે, સરકારી દસ્તાવેજમાં આવી કોઈ જાતની શક્યતા રહેલી નથી; તેનું કારણ એ છે કે એ દસ્તાવેજની લક્ષામણો રવેજાથી સ્વીકારવાની હોવાથી, તેની સફળતાને માટે તે દસ્તાવેજ સાથે જેમનો સંબંધ છે, તે બધા પછોની સરખી સંમતિની જરૂર રહે છે. એ પછોનું ખોય સમાન નથી. ખુદ કેમિસ્ટ્રીમાં રત્નતંત્રતાના અર્થને વિશે એટલે કે, તેમાં શાનો સમાવેશ થય છે, તેને વિશે પણ એકમત નથી. અહિંસાને અને રેટિયાને વરલા કેટલા છે, અથવા ઉલોગેના ચિંતેન્દ્રીકરણ વિશે શ્રદ્ધાવાળા હોવા છતાં ગામડાંને આખી રચનાના કેન્દ્ર લેખે ગંજુનાદા કેટલા દશે, તેની મને ખબર નથી. એથી જાણતું, હિન્દુસ્તાનના રાજ્યને પહેલા વર્ગની લશ્કરી સત્તા બનાવવાની, હિન્દી શબ્દ બંધારણમાં કેન્દ્રમાં મજબૂત સરકાર રાખવાની, અને તેની આજુમાજુ આખા તંત્રની રચના કરવાની ઉમેદ રાખનારા ધંધાને હું જાણું છું. પરસ્પરવિરોધી વિચારો અને આદર્શોના આ બધા યંત્ર મેળામાં, હિન્દુસ્તાનને શુદ્ધ વિચારના પાયા પર સ્થાપેલા શુદ્ધ કાષ્ઠમાં આગેવાન થવાનું સરજનું દશે, તો હથેર આ બધા મોટા મોટા માણસોના હાથપણને વડું કરવાને હિન્દુસ્તાનનાં ગામડાંને ઘટતી રીતે પોતાની વાત જાહેર કરવાની તાકાત તેમ જ તેનો અમલ કરવાની સત્તા આપશે, એવો મને વિશ્વાસ છે.

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

(તા. ૨૮-૭-૧૯૪૬ના "દરિનનખંધુ"માંથી)

આનંદ એ જીવનનો પાયો છે

દાર્શની બદીના ઉચ્છેદ વિશે બોલતાં મારે કહેવું જોઈએ કે દાર્શનિકોના હું જેકે પ્રખર દિમાપતી છું, છતાંપણ મારી પૂરેપૂરી ખાતરી છે કે દાર્શનું સ્થાન તદ્દન ખાલી રાખી દત્તિકતંત્રવ્યના માની લઈને નીરસિ બેસી જવું એથી

આલસે નહિ. કોઈપણ જાતના મદાકંવાળાં પીણાં પીવાની જેમને આદત પડી હોય છે તેમને તેની અવેજમાં બીજી કોઈ અનુકૂળ વસ્તુ ન મળે તો રાત્રી તરફની દાર્શનિકોને પરિણામે ઉત્પન્ન થતી ફરિયાદ દાર્શનિકો તેઓ સહન કરી શકે નહિ. દાર્શનિકો તથા તાડીની અવેજમાં આદત અથવા ચાલુ વપરાશના “નરમ” પીણાં આપવાં એ નિયમ, પ્રવાહી પદાર્થોની પસંદગી ઉપરજ આ પ્રશ્નનો આધાર છે એવા જામનંદ જવાલ પચાત્ર ઉપરથી, બધાએસો લાગે છે.

શરીરની તરસ પાણી પીવાથી સારી રીતે છીપાય છે. પરંતુ જોઓ મદાકં અથવા દેશી દાર્શ અથવા શીશાખાંના દાર્શને અપનાવે છે તેમની તરસ જીદી જાતની હોય છે. એમનું માનસ એવા પ્રકારના આનંદને માટે તલસે છે, જે આનંદ પોતાના રોજાંદ જીવનમાંથી મેળવવાની તેમનામાં આવડત કે શક્તિ હોતી નથી.

હિંદના ગવર્નર જામનંદ

સંપરકોનું એ કતવ્ય છે કે તેમને જે જાતના માણસો સાથે કામ પાડવાનું છે તેમની દરેક પાથરીના મોટી સંખ્યાના મણસોને અનુકૂળ આવે તેવા આનંદ માટે યોજનાઓ ધડવી.

જ્યાં “નરમ” પીણાં આપવામાં આવતાં હોય તેવા “કોકટેલ પાર્ટી”ના સમારંભો મેં જોયા છે, ત્યાં હું સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શક્યો છું કે તેમાં લાગ મેનારાઓ આનંદી વાતાવરણનો સોગ સજ્જતા છતાં ખરેખર બહુજાડુ, ખુશાલા હતા. અને જેમ અને તેમ જાદી આ રમત પૂરી કરવાને ચિંતાતુર દેખાતા હતા. આ માત્ર દુહતા નથી. તે એટલું સાબિત કરે છે કે દાર્શને સ્થાને દાર્શનિકોના રસ અથવા બીજા જેરરદિત પ્રવાહી પદાર્થો આપવાથી તેનું સરતો નથી.

આવા મેળાવડાઓમાં દારૂની અવેજીમાં આનંદની શક્તિને ઉત્તેજીત એવું કંઈક આપવું જોઈએ; પણ તે કોઈ પીણું હોય કે કોઈ જનતરી રમત હોય અથવા બીજા કોઈ ઉદ્યોગ હોય, જેમાંથી માનવ સંસ્કૃતિ દ્વારા મનોરંજન મેળવવાની એક ઉત્તમ તક સાંપડી શકે.

કારખાનામાં કામ કરતા મજૂરોને ખોરાકની વખતે આહ સંતોષ આપી શકે. પરંતુ દિવસને છેડે જોઆ ખરેખર થાકી ગયા હોય અથવા દુઃખી સાલમ પડતા હોય અને પોતાના અંતરમાંથી કોષપણ પ્રકારનો આનંદ ન મેળવી શકતા હોવાથી કોઈ જનનના આરામની આવૃત્તાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરતા હોય તેમને "શરાય કરતાં આહ ધણી સારી છે" એવો ઉપદેશ આપવાનો કંઈજ અર્થ નથી. તેને તો લાગે છે કે દારૂમાંથી એ ઊંચ વધુની કૃત્તાનો નવો પ્રકાર છે.

મનુષ્યોની શારીરિક તથા માનસિક પરિસ્થિતિનો વિચાર કરીને તેમને અનુકૂળ આવે તેવા આરામ અને આનંદ આપવા માટે એક આકર્ષક યોજના આપણે ઘડી કાઢવી જોઈએ. દુઃખે પાટેની મુશ્કેલીઓ સમજીને હું તેથી આ સામાન્ય સલાહ ઉપયોગી નિવડશે નહિ એમ મને લાગે છે, છતાં મેં આ પ્રશ્નને રજૂ કર્યો છે. દિવસને અંતે જે માણસોનાં ગાત્રો થાકી ગયેલાં હોય છે તેમને કહેવું કે યુદ્ધભોગ રમો અને મોજ કરો એ નકામું છે; વળી જોઆ જુદી રીતે જીવન ગુજારે છે તેમને ખરેખર સાથી આનંદ અને રમુજ પણ તે સમજવું અને તે માટે કાયકમ ગોઠવણ એ સુધારકા માટે સહેલું નથી.

મારા તરફથી માત્ર પ્રોત્સાહક સંદેશોની આશા રાખવામાં આવી હશે, પણ તેને બદલે મેં લાંબું પ્રવચન કર્યું છે; પરંતુ રત્ને જે સાચી મુશ્કેલીઓ જણાઈ છે તે મેં રજૂ કરી છે, અને થાકી ગયેલા મનુષ્યોને આનંદ કેમ આપી શકાય તે પ્રશ્નનું નિદાકરણ કરવા માટેની સત્તા તથા આધારો જેમની પાસે છે તેવા દારૂમાંથી કાયકરોએ બરાબર સમજી લેવી ઘટે એવી કેટલીક બાબતો તેમજ મને આ બાબતમાં શું લાગે છે તેનું યોગ્ય યોગ્ય શબ્દોમાં રચીકરણ કરવા પ્રયાસ કર્યો છે. સમાજસુધારણાનું મુખ્ય તરખ આ છે: 'આનંદ એ જીવનનો પાથો છે. દીર્ઘ મંથન કરીને ઉપનિષદના ઋષિઓએ આજ વાત આપણને શીખવી હતી.

ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારી

દાર્શનિકો પોક્કળ વિરોધ

હિંદી સંઘના રાજ્યોમાં ભિન્નભિન્ન જાતિના, પંથોના તથા રાજકીય મતો ધરાવતી જનતામાં આજ લોકો કોઈ એક પ્રશ્ન ઉપર વધુમાં વધુ એકમત હોય તો તે દાર્શનિકોના પ્રશ્ન ઉપર છે. મધ્યાનનિષેધની ચળવળ આપણી રાજકીય ચળવળ જેટલીજ જાતી છે. લોકપ્રતિનિધિઓના હાથમાં સાચી સત્તા આવ્યા પછી દાર્શનિકોની યોજના હાથમાં લેવામાં આવી તેમાં આશ્ચર્ય જેવું કંઈ જ નથી. હાલકું લોકો એવી યોજના કરી ન હોત તો જ તે આશ્ચર્યની વાત થઈ હોત.

આપણા દેશમાં સદ્ભાગ્યે વૈયક્તિક નીતિમતાનું જનતામાં હજી મુઠ્ઠી ઘણું મહત્ત્વ છે; અને મધ્યાન એટલે નૈતિક અધઃપાત એવું સમાજે માનેલું છે. તેથી સમાજના શત્રુઓને બાદ કરતાં બીજા કોઈ પણ લોકો જાણીજૂઝીને નૈતિક દૃષ્ટિબિન્દુએ દાર્શનિકોના વિરોધ કરવાની હિંમત બતાવી શકે એમ નથી. પરંતુ—કદાચ એજ કારણને લીધે—ઘણું ‘ખરું’ આર્થિક, રાજકીય તથા ધાર્મિક કારણ આગળ કરીને દાર્શનિકોના વિરોધ કરવામાં આવે છે. આર્થિક અવચણ એટલે સરકારી ઉપજનમાં ઘટ. પણ તેવી ઘટ ગુલામોના વહેપાર અંધ કરવાથી તથા અસ્તીશુના આડ ઉગારવાનું અંધ કરવાથી પણ થઈ નહોતી? દેકેદેકાલેના નાણાં પ્રધાનોએ આ ખોટને યશસ્વી રીતે પૂરી પાડવાનો વિદ્યાસ બતાવ્યો છે એટલેજ ઉત્તર આ દીકાકાશેને માટે પૂરતો છે.

દાર્શનિકોની વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય ઉપર તરાપ પડે છે એવો રાજકીય દષ્ટિબિન્દુથી વિરોધ કરવામાં આવે છે. દાર્શનિક વ્યક્તિનોજ નહિ પણ કુટુંબનો પ્રત્યક્ષ નાશ તથા સમાજની અપ્રત્યક્ષ હાનિ થતી હોવાથી દાર્ પીવાનું ભયંકર વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય જાય તો સમાજને ખરાબ લાગવાનું કંઈ જ કારણ નથી. દાર્ પીવાનું સ્વાતંત્ર્ય તથા આત્મહત્યા કરવાનું સ્વાતંત્ર્ય એમાં ફરક શો છે ?

ધાર્મિક વિરોધમાં કેટલીક ધાર્મિક ક્રિયામાં મધ્યનો ઉપયોગ જરૂરી છે એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. પરંતુ આ ક્રિયા માટે જરૂરી શરતો રાખી મધ્યના ઉપયોગની અમે તત્કાળ પૂરતી ધૂંટ મૂકી છે. મોટે ભાગે સર્વ ધર્મોએ મધ્યાનનો નિષેધ કર્યો છે; અને આ વિરોધ પણ તેથી અયોગ્ય છે.

આ ઉપરથી દાર્શનિકોના થતો વિરોધ કેટલો પોક્કળ છે તે સ્પષ્ટ થાય છે. પરંતુ આ વાત જનતાને બરોબર સમજાવીને કહેવામાં આવતી ન હોવાથી એકપક્ષી દીકાથી લોકોમાં બુદ્ધિભેદ થાય છે. મધ્યાનનિષેધ સંબંધમાં શંકા-કુશંકાનું નિવારણ કરવા માટે તથા જનતાને યોગ્ય વિચારોની દિશા બતાવવા માટે “સંજ્ઞવન” પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. જનતા તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરશે એવો મને વિશ્વાસ છે.

આવા મેળાવડાઓમાં દારૂની અવેજીમાં આનંદની શક્તિને ઉત્તેજે એવું કંઈક આપવું જોઈએ; પણ તે કાંઈ પીણું હોય કે કાંઈ જાતની રમત હોય અથવા બીજા કાંઈ ઉદ્યોગ હોય, જેમાંથી માનવ સંસર્ગ દ્વારા મનોરંજન મેળવવાની એક ઉત્તમ તક સાંપડી શકે.

દારૂનામાં કામ કરતા મજૂરોને જાણવું જોઈએ કે આપણે આપી શકે. પરંતુ વિચારે છે કે જેઓ ખરેખર યાદી ગયા હોય અથવા દુઃખી માલમ પડતા હોય અને પોતાના અંતરમાંથી કાંઈપણ પ્રકારનો આનંદ ન મેળવી શકતા હોવાથી કાંઈ જાતના આરામની આતુરતાપૂર્વક ઇચ્છા કરતા હોય તેમને "ક્ષમા કરતાં ચાલુ થઈ જાય છે" એવો ઉપદેશ આપવાનો, કંઈક અર્થ નથી. તેને તો લાગે છે કે દારૂખંધી એ ઊંચ વયની કૂરતાનો નવો પ્રકાર છે.

મનુષ્યોની શારીરિક તથા માર્ગસરકાર પરિસ્થિતિનો વિચાર કરીને તેમને અનુકૂળ આવે તેવા આરામ અને આનંદ આપવા માટે એક આકર્ષક યોજના આપણે ધડી કાઢી જોઈએ. જે એ પ્રકારની મુરડેલીઓ સમજી શકે તેવી આ સામાન્ય સલાહ ઉપયોગી નિવડશે નહિ એમ મને લાગે છે, છતાં મેં આ પ્રશ્નને રજુ કર્યો છે. વિચારે છે કે જે માણસોનાં જાત્રા યાદી ગયેલાં હોય છે તેમને કહેવું કે કુટુંબોલ રમો અને મોજ કરો એ નકામું છે; વળી જેઓ જીવો રીતે જીવન મુજરે છે તેમને ખરેખર સાથી આનંદ અને રમવા પડે તે સમજવું અને તે માટે કાપકંમ ગોઠવવો એ સુધારકો માટે સહેલું નથી.

મારા તરફથી માત્ર પ્રેરણાદાયક સંદેશોની આરામ રાખવામાં આવી હશે, પણ તેને બદલે મેં લાંબું પ્રવચન કર્યું છે; પરંતુ મને જે સાચી મુરડેલીઓ જણાઈ છે તે મેં રજુ કરી છે, અને યાદી ગયેલા મનુષ્યોને આનંદ કેમ આપી શકાય તે પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવા માટેની સત્તા તથા આંતરો જેમની પાસે છે તેવા દારૂખંધીના કાપકંમો બરાબર સમજી લેવી ધરે એવી કેટલીક બાબતો તેમજ મને આ બાબતમાં શું લાગે છે તેનું ઘોઘામાં ઘોઘા શબ્દોમાં સ્પષ્ટીકરણ કરવા પ્રયાસ કર્યો છે. સમાજસુધારણાનું મુખ્ય તત્ત્વ આ છે : આનંદ એ જીવનનો પાયો છે. દીર્ઘ મંથન કરીને ઉપતિપદના ઋષિઓએ આજ વાત આપણને શીખવી હતી.

અલ્પવર્તી રાજગોપાલાચારી

દાર્શનિકો પોક્કળ વિરોધ

હિંદી સંઘના રાજ્યોમાં ભિન્નભિન્ન જાતિના, પંથોના તથા રાજકીય મતો ધરાવતી જનતામાં આજ લે કોઈ એક પ્રશ્ન ઉપર વધુમાં વધુ એકમત હોય તો તે દાર્શનિકોના પ્રશ્ન ઉપર છે. મધપાનનિષેધની ચળવળ આપણી રાજકીય ચળવળ જેટલીજ જાતની છે. લોકપ્રતિનિધિઓના હાથમાં સાચી સત્તા આવ્યા પછી દાર્શનિકોની યોજના હાથમાં લેવામાં આવી તેમાં આશ્ચર્ય જેવું કંઈ જ નથી. ઊલટું લે એવી યોજના કરી ન હોત તો જ તે આશ્ચર્યની વાત થઈ હોત.

આપણા દેશમાં સદ્ભાગ્યે વૈયક્તિક નીતિમતાનું જનતામાં હજી સુધી ઘણું મહત્ત્વ છે; અને મધપાન એટલે નૈતિક અધઃપાત એવું સમાજે માનેલું છે. તેથી સમાજના શત્રુઓને બાદ કરતાં બીજા કોઈ પણ લોકો જાણીબૂઝીને નૈતિક દૃષ્ટિબિન્દુએ દાર્શનિકોના વિરોધ કરવાની હિંમત બતાવી શકે એમ નથી. પરંતુ—કદાચ એજ કારણને લીધે—ઘણુંખરૂં આર્થિક, રાજકીય તથા ધાર્મિક કારણ આગળ કરીને દાર્શનિકોના વિરોધ કરવામાં આવે છે. આર્થિક અસચણ એટલે સરકારી ઉત્પાદનમાં ઘટ. પણ તેવી ઘટ બુલામોના વહેપાર બંધ કરવાથી તથા અટ્ટીણના ઝાડ ઉગારવાનું બંધ કરવાથી પણ થઈ નહોતી? દેકેદેકાણેના નાણાં પ્રધાનોએ આ બોરને યશસ્વી રીતે પૂરી પાડવાના વિચાર બતાવ્યો છે એટલેજ ઉત્તર આ દીકાકારોને માટે પૂરતો છે.

દાર્શનિકોની વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય ઉપર તરખ પર છે એવો રાજકીય દૃષ્ટિબિન્દુથી વિરોધ કરવામાં આવે છે. દાર્શનિકો વ્યક્તિત્વો નહિ પણ કુટુંબનો પ્રત્યક્ષ નાશ તથા સમાજની અપ્રત્યક્ષ હાનિ થતી હોવાથી દાર્શનિકોના બંધ કરવાથી વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય જાય તો સમાજને ખરાબ લાગવાનું કંઈ જ કારણ નથી. દાર્શનિકોના સ્વાતંત્ર્ય તથા આત્મહત્યા કરવાનું સ્વાતંત્ર્ય એમાં ફરક શો છે?

ધાર્મિક વિરોધમાં કેટલીક ધાર્મિક ક્રિયામાં મધનો ઉપયોગ જરૂરી છે એવો હિસેબ કરવામાં આવે છે. પરંતુ આ ક્રિયા માટે જરૂરી શરતો રાખી મધના ઉપયોગની અમે તત્કાળ પૂરતી છૂટ મૂકી છે. મોટે ભાગે સર્વ ધર્મોએ મધપાનનો નિષેધ કર્યો છે; અને આ વિરોધ પણ તેથી અયોગ્ય છે.

આ ઉપરથી દાર્શનિકોના થતો વિરોધ કેટલો પોક્કળ છે તે સ્પષ્ટ થાય છે. પરંતુ આ વાત જનતાને બરોબર સમજાવીને કહેવામાં આવતી ન હોવાથી એકપક્ષી દીકાથી લોકોમાં જુલિલેદ થાય છે. મધપાનનિષેધ સંબંધમાં શંકા-કુશંકાનું નિવારણ કરવા માટે તથા જનતાને યોગ્ય વિચારોની દિશા બતાવવા માટે “સંલગ્ન” પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. જનતા તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરશે એવો મને વિશ્વાસ છે.

એ કામ પૂરું કર્યેજ છૂટકો

‘સંઘવન’ ગુજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ થવાનું છે, એ બહુ બધા ગુજરાતીઓને આનંદ થશે. ગુજરાતને માટે મને બહુ પ્રેમ છે. અને ગુજરાતના કાર્યકર્તાઓ માટે ખૂબ માન છે.

દાર્શનિકો માટે દાષકાઓ પહેલાં ગુજરાતની અંદર મોટી ચળવળ ઊપેડી હતી, અને તેમાં ઘણાઓ સાથે પૂન્ય કરતુરબા અને બહેન મીઠુબેન ખીટી પશુ દીક જેવો ભાગ લીધો હતો. દાર્શનિકોનું તુકસાન થાય છે એ બંધાને ખબર છે. એ બંધામાંથી હાથવચાને માટે ખૂબ ભાષણો થયાં છે, હવે તો બધાને સ્વરાજ્ય મળ્યું છે ત્યારે એ કામ પૂરું કર્યેજ છૂટકો. “સંઘવન”ની અંદર હરદેશ અને બને લાંસુધી ગરીબ જનતાની ખરી સ્થિતિ તરફ ધ્યાન દોરવા જે જે છાપાં પડે તે જરૂર છાપાં જોઈએ. ગરીબ કુટુંબો, ગરીબ ભાઈબહેનોની અનાજ અને કપડા વગરની દુર્દશા, ગંદા દેવા, દાર્શનિકોની કંગાળ સ્થિતિ, એવા વિષયો ઉપર જેટલાં ચિત્રો અને જેટલાં લખાણો આવે તેટલું પધારે સાઈ, કારણકે હજુપણ રાજ્યમાં વસતાં સુખી માણસોનું તે આજુ પર ધ્યાન દોરવું આપશક છે. જેટલે અંશે આની ઉપયોગી બાબતમાં ‘સંઘવન’ સેવા કરશે, તેટલે અમે તેનું પ્રકાશન ફળીજત થયું અણશે. પરમેશ્વરનાં આશીર્વાદ હારેશાં સારા કાર્ય પર હોય છે જ.

મધ્ય પ્રાંતના ગવર્નર

તેટલે અમે તેનું પ્રકાશન ફળીજત થયું અણશે.

મંગળદાસ પટવારા

દાર્શનિકોની નીતિ સફળ થશે

મારું જન્મસ્થાન ગુજરાતમાં હોવાથી હું ગમે ત્યાં હોઉં, છતાં ત્યાંની પ્રથિતિઓમાં હું ધણો રસ લઉં છું. દૂક સમયમાં ‘સંઘવન’ માસિક ગુજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ થવાનું છે તે બહુની હું ધણો રાજી થયો છું. એ માસિકમાં સામાન્ય રીતે સમાજદિનનાં તથા કેળવણીનાં અને ખાસ કરીને દાર્શનિકો વિષેનાં લખાણો પ્રગટ કરવામાં આવશે એમ માનું છું.

પૂર્વ પ્રાંતના ગવર્નર

દાર્શનિકોની નીતિ સફળ થશે એવી મારી ખાતી છે. ‘સંઘવન’ને હું મારી રુબેરુઓ પાડું છું, અને વિશ્વાસ દાખું છું કે તેનો પ્રચાર અને તેની અસર ચંદના પ્રમાણમાં વધે અને દાર્શનિકોની નીતિને સર્વ બંધાવામાં મદદરેનો ભાગ ભજવશે.

(સર) સી. એમ. ત્રિવેદી

દારૂબંધીની સફળતા

સરકારની નીતિ સાથે મારી ઊંડી હમદર્દી છે, અને તેને અમલમાં લાવવા માટે જે ઉત્સાહ અને શક્તિ જતાવવામાં

આવે છે તે બ્રેષ્ટ દું રાહ થયો છું. અપ્રત્યક્ષ રીતે અને લાંબે ગાળે દારૂબંધી વ્યાકિતને તેમજ સમાજને આશીર્વાદ રૂપ નિવડશે.

દરની દુકાનનો સામાજિક કેન્દ્ર તરીકે ઉપયોગ થતો હતો, અને ત્યાં દારૂ પીવાની

ટેવવાળા ભોંડા એકબીજાને મળતા હતા, અને મારામારી પર બીતરી પડતી એટલી હદ સુધીનો દારૂ તેમણે ન પીધો હોય ત્યારે તેઓ મોજમજમાં સમય વીતાવતા હતા. વિશ્રાંતિગૃહો આપણે ત્યાં છે એ સારું, પણ એક સૂચના કરું? જે સરકાર મેલે, શાકભાજી, ઊંચ

અને ગરમ તથા ઠંડા સેરવા જેવાં પીણાંઓ તેમજ નારનાની ચીત્તે વાજવાની બાને પીરસવાની ગોઠવણો સાથેની પૂરતી જગ્યાવાળી દુકાનો પૂરી પાડશે અથવા તેમ કરવામાં મદદ કરશે તો મનુષ્યને ઘણો લાભ થશે. પૂરતું આકર્ષણ કરવા માટે તેમજ સામાજિક જીવન બાંધી પાપરી પર લાવવા માટે રેડીઓ તથા ધરમાં રમવાની રમતો પણ પૂરી પાડવી જોઈએ. કામ કરવાનો કલાકો દૂંકા કરવમાં આવ્યા છે, ત્યારે મનુષ્યે ફાળવે પડતા સમયને મોજમજમાં અને ઉપયોગી રૂપ પડે તે રીતે વીતાવી શકે તે માટે જરૂરિયાત કરવાનાં પૂરતાં પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નથી, અને મનુષ્યે સમજી શકતા નથી કે ફાળવે પડતો સમય કેવી રીતે વીતાવવો. હું તેથી ઈચ્છું છું કે ફીડબેક તથા ફેબરુઆરીના કેન્દ્રો ખોલવામાં આવે. દારૂબંધીને સફળ બનાવવામાં આવેલ પ્રમોશની યોગ્ય સગવડો મોટો લાભ લાગવશે એમ હું માનું છું.

અખાલાલ સારાલાખ

લોકસત કેળવવાની આવશ્યકતા

મુંબઈ સરકારે દારૂબંધીના પ્રથમ માટે જે સમિતિ નીમી છે તે આ પ્રથમ સંબંધમાં લોકમન ફેળવવા માટે "સંજીવન" નામનું એક અંગ્રેજી માસિક આજ ત્રણ મહિનાથી ચલાવે છે. આ માસિકથી અંગ્રેજી બહુજાનનાં ગોમોજ તેનો પ્રચાર થશે એમ સમજીને સામાન્ય લોકોમાં પ્રચાર કરવા માટે તેજ નામનું માસિક ગુજરાતી, મરાઠી તથા કાનડી ભાષાઓમાં કાઢવાનું સમિતિએ ઘસ્યું છે. પ્રારંભિક ભાષાઓમાં "સંજીવન" માસિક ૧૫મી ઓગસ્ટને દિને પ્રસિદ્ધ થનાર છે. આ માસિકમાં જલુજનસમાજના કદચાલુના વિષયો ચર્ચવામાં આવશે પણ ખાસ કરીને દારૂબંધી ઉપર વિશેષ લેખો આવશે. આ માસિક પ્રત્યેક ગામમાં મળવ અને જેમને વાંચના ન આવડતું હોય તેમને વંચાવવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે તો ઘણું સાધું થશે. લોકમન ફેળવશે તો કાપડાનો અમલ સારી રીતે થશે. આ માસિક તદ્દન સરળ ભાષામાં લખાય તથા તેનો પ્રચાર ગામગામોના ખુલ્લું-ખુલ્લામાં થાય એજ મારી ઈચ્છા છે.

(મરાઠી "સંજીવન" માંથી)

ધોંડા કેશવ દેવ

રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ પોતાના કાર્યક્રમમાં જે વાતને મહત્વનું સ્થાન આપ્યું છે અને ગાંધીજીના જેના ઉપર આશીર્વાદ ઊતર્યા છે એવી આ મહત્તિવેધની પ્રવૃત્તિ ત્યાગીઓ અને વેદિકાઓની ધૂત છે એવું કહેનારાને ફેટલા લોકો સાંભળશે એ કહેવું મુશ્કેલ છે. ગંભીર આર્થિક કટોકટીને વહેારી લખને સરકારે જે નિષ્ક્રિય કરેલો છે તેની પાછળ ફેટલું પીછાળ છે તેની વિગતમાં ઊતરવાની ભાગ્યે જ જરૂર હોય.

દાર્શનિકેષની ગોળનાનો અમલ એકધારે અને કાયમી બને એટલા ખાતર એને માટે ત્રણ વર્ષનો ગાળો રાખવામાં આવ્યો છે. આ કારણે ફેટલાક લોકોને અધીરામ પચ્ચ થમ છે. દાર્શનાડીના પીમાં બધ કરાવવાને સંખ્યાબંધ ટેકાલુથી માંગણીઓ આવે છે. સળંગ ગોળનાને બાજુએ રાખ્યા સિવાય એવું બની ન શકે એટલે લોકોએ ધીરજ રાખવી જોઈએ. દરમિયાનમાં જે વખત મળે છે તેમાં સંગઠન કરી સરકારી તંત્રને મદદ કરવાની તેમણે તત્પરતા બતાવવી જન્ય છે. આ કાર્યે અંગે પ્રભાવગંના સાથની સરકારને ભારે જરૂર છે અને એ સાથ મળી રહેશે એટલે એમાં સફળતા પચ્ચ નિશ્ચિત જ સમજવી.

આજે પ્રાંતભરના જિલ્લાઓમાંથી અને મુંબઈ શહેર-માંથી સરકારે ગ્રાપેલી દારૂબંધી સમિતિના કામના અહેવાલ આપી રહ્યા છે. સંપૂર્ણ દારૂબંધી દિવસની લેકો રાદ જોમ્મ રહ્યા છે. ખાસ કરી એ બહીમાં સપડાએલા લોકોના

સ્ત્રીઆળકો પોતાનું નવું જીવન એ દિવસથી શરૂ કરશે અને આપણા પ્રાંત પરથી એક કાળું કલંક નાબૂદ થશે. એ દિવસ ઉજવવાની આજ્ઞા જ આપણે તૈયારી કરવી જોઈએ. ખાસ કરી આપણી ખાતાના તેમ જ પોલીસ ખાતાના માણસો અને દારૂબંધીના કામમાં સીધા શાળા આપનાર સ્ત્રીપુરોગોને મારી ખાસ વિનંતિ છે કે તેમણે ખૂબ જમ્યત થઈ જવાની જરૂર છે. આ ત્રણે તંત્રની શુદ્ધિ ઉપર આપણે કાર્યક્રમ સફળ બનાવવાનો ધ્યેયો આધાર છે. પોતે એ બહીમાંથી સંપૂર્ણ મુક્ત થઈ આ દ્રવ્યોના ચોરીછુપેથી ચાલતા વ્યવહાર ઉપર તેમણે ચોક્કા ગોઠવવી જોઈએ અને સંપૂર્ણ બંધી થના કયાંક કલંક નહિ રહે એની તકેદારી આગળથી રાખવી જોઈએ.

હિંદુસ્તાનની આશોદવામાં અને એની સંસ્કૃતિનો જે વારસો મળ્યો છે તેના વાતાવરણમાં દારૂબંધી સ્વાભાવિક છે એ વિષે મને શંકા નથી. અહિં પીનારાની પ્રતિષ્ઠા ચોરીછુપે બંધાએલી છે તેની જવાબદારી પશ્ચિમના પવનની છે. આપણને નહિ સહે એવી ભટ્ટ કરનારી ફેટલીક પશ્ચિમની ફેશનમાં આપણે ફસાયા છીએ તેનો પચ્ચ આ બહી સાથે અંત આવશે તો નવાઈ જેવું નથી. આપણે આપણું પોતાપણું જાળવીને પારકાના સારા મુજોનું અનુકરણ કરીશું તો જ સ્વતંત્ર પ્રભાવ તરીકે છત્રી રાખીશું અને જગતમાં આપણું સ્થાન પ્રાપ્ત કરી રાખીશું.

દારૂબંધી વિષે સૂત્રો

જે માખાપ દારૂ પીનારા હોય છે તે તેમના બાળકો તંદુરસ્ત જન્મતા નથી.

બાળકોનું સત્ત્વ અને જીવન દારૂથી હણાય છે.

દારૂ પીનારા કુટુંબોના બાળકોના મરણનું પ્રમાણ વધુ હોય છે.

દારૂ પીનારી માતાઓના અર્ધાથી વધારે બાળકો જન્મીને મરી જાય છે, જ્યારે દારૂ નહિ પીનાર માતાઓના એક ચતુર્થાંશથી ઓછા બાળકો મરે છે.

માતાઓ જે વધુ દારૂ પીએ છે તે તેમના બાળકોનું મરણ પ્રમાણ વધે છે.

દારૂ પીનારાનાં બાળકોનો વિકાસ ધણે ધીમે થાય છે.

નિયમસર બાળકોના કરતાં નયળા મનના બાળકોના

પોમાં દારૂનું પ્રમાણ વધારે હોય છે.

નિયમસર બાળકોના કરતાં પાંચગણા નયળા મનના બાળકોના મા અને ખાપ બન્ને દારૂ પીનારા હોય છે.

દારૂ પીનારા પિતાઓના બાળકોમાં સંદેહ મરણી (ધેગ) વધારે હોય છે.

ફેક્સાના કાય (ટયુબરક્યુલોસીસ)ના મારક જંતુઓને દારૂ વિશેષ પ્રમાણમાં મદદગાર અને છે.

આપના દારૂ પીનારી ગોઠવાળા બાળકો વધુ જન્મે છે.

દારૂ પીવાથી મગજ તથા જ્ઞાનનંતુઓની ખોટો જણાય છે.

દારૂ પીનારનો વિદ્યાભ્યાસ ખચે છે.

નહિ પીનાર કરતાં દારૂ પીનાર વિદ્યાર્થીઓ શાળામાં નીચો નંબર રાખે છે.

દારૂ, તાડી વિગેરે કેથી પીણાંઓ બજારોને નુકસાન કરે છે. બાળપણમાં દારૂ એક આજ્ઞાપ અને છે.

આર બાળકોમાંથી તજના દુઃખ માટે માખાપેતો દારૂ કોપણાત્ર છે.

સંસ્કૃતિ ઝોના સંઘર્ષ

લેખક : માનનીય શ્રીયુત લક્ષ્મણરાવ માધવરાવ પાટીલ

‘સંજીવન’ માટે લેખ લખવા જોડો અને એક વાત યાદ આવી. સહજ યાદ આવી માટે કહું છું. એક વખતે એક અધિકુમાર દેસપંચન કરતા કરતા રાક્ષસોના રાજ્યમાં જઈ ચડ્યા. તેમના પહેરવેશ પરથી તે કોઈ આયર્લેન્ડ હોવા બોલ્યો.

એવું સહજ દેખાઈ આવતું હતું. તેમની ચેષ્ટા અથવા મસ્કરી કરવી એવો કેટલાક રાક્ષસોને વિચાર આવવાથી તેમણે તેમને ઘણા આગ્રહથી પોતાની એક તરફ ખેંચાયા. પોતાના માથાથી સળેટ વડે તેમનું કુશળ પૂછીને તેમણે તે

કુમારને પ્રશ્ન કર્યો, “બાબા! મહદ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયેલો આ તારો દેહ માત્ર વિદ્યાભ્યાસ તથા જ્ઞાનચર્ચામાં બર્ષ શા માટે શુભાવે છે?” આ ઉપરથી કુમારે હાથ-શુદ્ધાથી પોતાનો તિરસ્કાર દર્શાવ્યો. રાક્ષસોને બહુ નવાઈ લાગી અને તેમણે તેની પરીક્ષા કરવા સાફ એક સુંદર સ્ત્રીને તેની સામે ઉપસ્થિત કરી. પરંતુ પરસ્પરને માતા સમાન માનનારા તે બિરોધિય પર તેની મોહક કામ-ચેષ્ટાની જરાપણ અસર થઈ નહિ. ભારે તેને ચુસ્કો ચઢે તેટલા માટે એક રાક્ષસે તેની ચેષ્ટા કરવાની શરૂઆત કરી. પરંતુ તેથી ચુસ્કે ન થતાં કુમાર શાંત જ રહ્યો. રાક્ષસને આશ્ચર્ય થયું. તોપણ કરી એકવાર પ્રયત્ન કરેલો એવા હેતુથી તેમણે તેની સામે ઉત્તમ રીતે પકવેલું માંસ મૂક્યું અને તેને માંસ લક્ષણ કરવાનો આગ્રહ કર્યો. પરંતુ પોતાના ધર્મમાં નિષ્ઠિદ્ધ માનેલું માંસ ખાવા તે તૈયાર થયો નહિ. સારથાદ રાક્ષસોએ તેને મઘપાનનો આગ્રહ કર્યો, પણ વ્યર્થ. આખરે એક અતુલની રાક્ષસે હુલિત કરીને તે કુમારને કહ્યું કે “જેને સ્વર્ગમાં અપ્રત માને છે તેજ આ પીણું હોઈ યથાગમી પ્રસંગોએ તૈયાર (પ્રસાદ)

સમજીને તેનું પાન કરવામાં દેવો ને પણ વધો હોતો નથી”, એવો માવાની હુલિતવાદ કરીને તે રાક્ષસે કુમારને ફસાવ્યો. કુમારે મઘપાન કર્યું કે તરત તેને માર્ગસિક સંયમ જતો રહેવાથી રાજસ તથા તામસ વૃત્તિઓએ તેના મન ઉપર કબૂ મેળવ્યો. પહેલાં તે માંસ લક્ષણ કરવા તૈયાર થયો. સારથાદ તે સુંદર સ્ત્રી સાથે આનંદ કરવામાં તેને કંઈજ વધો લાગ્યો નહિ. આખરે જ્યેષ્ઠે તેની ચેષ્ટા કરી હતી તે રાક્ષસને દારૂના નશામાં ઠાર મારવા સુધાની તેણે તૈયારી કરી નાંખી. રાક્ષસ ખડખડાટ હસી પડ્યો.

ઉપરની વાતમાં મઘપાનને લીધે મોટામોટાઓનું પણ કેટલું અધઃપતન થઈ શકે છે તથા દારૂના નશામાં ગમે તે પાપ કરવાને તે કેવા તૈયાર થઈ શકે છે, તે સુંદર રીતે બતાવ્યું છે. નાટકકાર ગડકરીના એકજ ખાસ નાટકમાંની સરવશીલ સિંધુને ત્રાસ આપનારી મુઘડકર આપણને કેટકેકણે જોવા મળે છે. એકજ ખાલામાંથી તેની દારૂ-ખાઈની શરૂઆત થાય છે, અને તે એકજ ખાલામાં તેના આયુષ્યની છતિશ્રી થાય છે.

આ કારણ પરંપરાનો વધુ બારીકાઈથી વિચાર કરનારાને હુનિયામાંની એ પરસ્પર વિરોધી સંસ્કૃતિઓનો સંઘર્ષ નજર સામે તરી આવે છે. એક દેવી સંસ્કૃતિ અને બીજી પાસવી સંસ્કૃતિ. હુનિયાનો આજ પગ ને હાસ અથવા વિકાસ થયો હતો તે આ બન્નેના સંઘર્ષમાંથી નિર્માણ થયો છે. સંયમ, સારિત્વક જનિ, બીજાઓને ઉપયોગી થવું, સદ્ચરિતોના વિકાસ અને તેના પરિણામે સમાજનો તથા દેશનો ક્ષયો એ દેવી સંસ્કૃતિનાં ખાસ લક્ષણો છે. તૈયી વિરુદ્ધ સ્વજંદ આચાર, મોજમજ, સુખની લોહપતા અને નીતિ-સહિત તથા સંપત્તિનો ક્ષય, અને પરિણામે રાષ્ટ્રની હાનિ એ પાસવી સંસ્કૃતિનાં લક્ષણો છે. આ બે સંસ્કૃતિઓમાંથી કઈ સંસ્કૃતિનો સ્વીકાર કરેલો એ આજણી સ્વતંત્ર ભારત સામે આજ અસંત મહત્વનો પથ છે.

આપણા ઇતિહાસમાં જે કોષ્ટ્ર અગ્રૈકિક વ્યક્તિઓ થઈ ગઈ છે તેમનાં ચરિત્રો આપણને આ પ્રશ્નોની બાબતમાં વધારે માર્ગદર્શક બન્યાશે. સકલ્તાં શિવાલ્યથી યુગલ્તાં મહાત્માશુ સુધી સર્વેનાં ચરિત્રો દૈવી સંસ્કૃતિના આધારે રચાએલાં હોવાનું આપણને દેખાશે. કારણકે જનતાનો તથા દેશનો ઉત્કર્ષ એ એકજ ધ્યેય આ મહાન પુરોષોનું હતું. પોતપોતાના જીવનમાં સર્વેવ દોષી દુષ્ટને તેમણે આ ધ્યેયની પૂર્ણતા પશુ કરી. આના મહાન ધૂરોત્તમી પરંપરા આપણા ભારતમાં આજુ રાખવાની છે. સસના આધારે રચાએલા શિવ તથા સુંદર કીર્તિમંદિરો આપણે બાંધવાના છે. દારિદ્ર તથા બિમારીથી પીગમ્બેથી આપણી માતૃભૂમિ આપણે વૈભવશાલી બનાવવાની છે. એવે સમયે પાશવી સંસ્કૃતિનો સ્વીકાર અમે કેવી રીતે કરી શકીએ? એવે વખતે અમારે દૈવી સંસ્કૃતિનો આશ્રય લેવો જોઈએ. અને તે મેળવવા માટે જે જે શક્ય હોય તે તે કરવું એ રાજકર્તાનું જ નહિ, પણ આજ આમજનનાનું કર્તવ્ય છે, એવું ખતે લાગે છે.

આ દષ્ટિએ વિચાર કરતાં આજની પ્રાંતિક સરકારે દાર્શનિકોને જે મદદર આપ્યું છે તે યોગ્ય જણાય છે એ કોઈના પશુ લક્ષમાં આમા સિવાય રહેશે નહિ. કારણકે દાર્ પીઠો એ ચૌકળો કુટુંબ જ નથી પણ ધણા કુટુંબોનું ઉત્પત્તિસ્થાન આ દાર્માંજ છે. દાર્ એ પાતકોની જનની છે. મેળવવાદારપણ, કર્તવ્ય વિમુખતા, ઉપજોગ લાલસા એ તેનાં માનીતાં સંતાનો છે. તેમની સંગતિથી માણુસોની ખાતાખરાબી થાય છે. પાશવી સંસ્કૃતિનો જન્મ દાર્માંથી કેવી રીતે થયો તે આ ઉપરથી અપટ દેખાઈ આવે છે

એવી રીતે ધણી વ્યક્તિઓના જીવનનો નાસ આખા રાષ્ટ્રના નાસનું કારણ બને છે. કારણકે વ્યક્તિઓ મળીને રાષ્ટ્ર બનેલું હોય છે. શરીરના કોષપણ બાજને યજ્ઞેનો રાગ જે પ્રમાણે આખા શરીરને નિર્બળ કરી નાંખે છે, તે પ્રમાણે એક વ્યક્તિમાં સપડાયેલી વ્યકિત આખા સમાજને નુકસાન પહોંચાડી શકે છે. એટલા માટે સમાજનાં આ સહેલાં અંગોને નિરોગી કરવાં અને પ્રસંગ આવે તો રોગના રથને સત્ક્રિયા કરવી એ અત્યંત જરૂરનું છે.

અમારા દીકારોને અમારો એ જ ઉત્તર છે કે રાગ ત્યાંસુધી પ્રથમાવસ્થામાં છે ત્યાંસુધી તેને કોષપણ ઉપચારથી કાયદો થશે. રાગ દહનદાર પછી બંધ પડી ઘાટે દી કરવાનો રો અર્થ? આપણા ભારતને આખી

દુનિયામાં એટ બનાવવું હોય તો પહેલાં આ સાફસુરીના કામમાં લાગી જવું જરૂરનું છે. તે સાફસુરી થશે નહિ તો પછી વૈભવશાલી હિંદુસ્તાનનું આપણું સ્વપ્ન બીડી જશે.

અમે જે દાર્શનિકોને કાર્યક્રમ હાથમાં લીધો છે તે ધક્કી વખતે તે જ હેતુ નજર સામે રાખીને બધી યોજના કરવામાં આવી હતી. માત્ર દાર્ તાડીના પીઠાં બંધ કરવાથી ‘પૂર્ણ’ દાર્શનિક થશે નહિ. પીતારાની મનો-શક્તિમાં જ્યાંસુધી સુધારો થાય નહિ, ત્યાંસુધી કાયદાથી કચેરી દાર્શનિક અસરકારક થઈ શકે નહિ. મનુષ્યોની ખરાબ ટેવો એવી રીતે કાયદાથી બંધ કરવી જો સહેલી હોત તો બધી વ્યવસ્થા તથા પોલીસ કચેરીઓ ક્યારની બે બંધ કરવી પડી હોત. ખૂન, મારામારી તથા છુંટકાદ એ ત્રિદોષ પુરાણોમાંજ શોધવા પડતે. પરંતુ દુનિયામાંના યુનેમારીના આંકડાઓ જ્યાંસુધી જરૂર પ્રમાણમાં નજરે પડે છે, ત્યાંસુધી માત્ર કાયદો આ કામમાં ખરેખર ઉપયોગી પડતો નથી એજ ખરું રહે છે.

એનાં કારણો પશુ તેટલાંજ સબળ છે. બ્યસની માણુસોની બાબતમાં જોઈએ તો એવું દેખાઈ આવે છે કે કેટલાક કારણોને લીધે મનની નબળાઈ અવસ્થામાં તે પહેલાં બ્યસન તરફ ખેંચાય છે, પછી તે કારણ કોષ પશુ હોય—ગરીબી એ પણ એક કારણ હોઈ શકે અથવા વિવાદો સોપતરું પશુ તે પરિણામ કોષ જો -પરંતુ એટલી વાત ખરી છે કે કોષપણ પરિસ્થિતિમાં મન પરનો કાળુ શિથિલ થયો એટલેજ માણુસ બ્યસન તરફ ખેંચાય છે. આ બ્યસનો સદગ સાધ્ય કોષ તો માણુસ ધણે જાવહી બ્યસનને આધીન થાય છે. એવી રીતે બ્યસન બંધાવામાં જો જરા પિત્ત થાય છે તો અને તેવે વખતે કવચિત મનમાં એકાદો સુવિચાર આવી જોર પડે છે તો માણુસ બ્યસનની આ આક્રમકતામાં ઘટવાનો સંભવ હોય છે.

એટલા માટે દાર્તાડીનાં પીઠાં પહેલાં બંધ કરવાં જોઈએ. નવીન દાર્શનાત્તને તેથી સહેલાઈથી દાર્ મળી શકશે નહિ. જ્ઞાન દાર્શનાત્તને માટે ખીમ્બ ઉપાયો લેવાના જોઈએ.

ખબુ દાર્શનાત્ત પહેલી ટેવો લીધે મનને દિલાસો આપવા માટે પીઠાં તરફ વળે છે. તેમનો દાર્ બંધ કરવામાં આવે તો પોતાનું મોહનમનનું મોહનું સાધન નાશ પામ્યું એવું તેમને લાગે છે. એટલા માટે જેથી કરીને કેમને મોહન

મળ મળે, તેજ પ્રમાણે તેમનાં શરીર અને મન પણ નિરોગી અને એવાં સાધનો તેમને મેળવી આપવા જરૂરી છે. મોજમજનાં કેન્દ્રો, ગાયન બજાવતી મંડળી, તમાસાઓ, મેદાનમાં તથા ધરમાં રમવાની રમતો, નાટકો, સિનેમાઓ વિગેરે આજતોળે આ સાધનોમાં સમાવેશ થાય છે. મોજમજનાં કેન્દ્રો પણ બધા લોકોના ઉપયોગ માટે રચાયેલાં આવનાર છે. દરેક માણસને મોજમજની ધણી જ જરૂર હોય છે. તે ઇન્જિન પૂરી પાડવી જોઈએ પછી તે ધીમંત હોય કે ગરીબ હોય, ભણેલો હોય કે અભણ હોય, માણસને જેટલી અનન્ય જરૂરિયાત છે તેટલીજ તેને મનોરંજનની જરૂર છે. જુદાં જુદાં પ્રકારનાં મનોરંજનનો કાર્યક્રમ ધરીતે લોકોની ખરાબ રૂબાને દૂર કરીને સારી રૂબા પાડવી, એ દાર્શનિકી ખાનાનો ઉદ્દેશ છે. મનનું વલણ સુસંસ્કૃત બનાવવું એ બીજો ઉદ્દેશ છે.

હિંદુસ્તાન દેશમાં હુદ્દેવે સોએ નવ્વાલું લોકોને આવા આશીર્વાદથી મનોરંજનની કલ્પના દોતી નથી. કેટલાક થોડા લોકોને કલ્પના દશે તોપણ તેમની પાસે સાધનો હોતાં નથી. એટલા માટે લોકોને પહેલાં સારાં આશીર્વાદથી મનોરંજનના સાધનોની એળખ કરાવવી જોઈએ. એવા ઉત્તમોત્તમ મનોરંજક કાર્યક્રમની અભિલાષા તેમનાંમાં ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ, એટલેજ તેમની આસપાસનું વાતાવરણ બદલી નાંખવું જોઈએ.

એવું પરિપાત્ર થશે ત્યારેજ દાસમાં સામાજિક જીવનમાં જે નિરસાહીપણું હોય છે તે દૂર થશે અને તેની જગ્યાએ આમોદ-પ્રમોદનું આનંદી વાતાવરણ નિર્માણ થશે. દરેક માણસ પાસે કામ કર્યા પછી થોડા સમય અને જરૂરી વસ્તુઓ પાછળ અર્થ કર્યા બાદ થોડી ધણી બચત રહે છે. તેનો વિનિયોગ તેણે એવા મનોરંજનના કાર્યક્રમમાં કરવો જોઈએ. જેથી શ્રમને લીધે તથા સંસારની ઉપાધિને લીધે તેનાં મનને તથા શરીરને જે ધસારો લાગે છે તે બરપાઈ થશે. અને તેને દાર્શનિક બદલે એવાં સારાં મનોરંજનનાં સાધનો આપવાથી તે મને તેને સુદૃઢ થશે એટલુંજ નહિ પણ ખરાબ રૂબા નાશ પાળીને સારી રૂબા પડતાં તે નીતિને માર્ગે જશે, પોતાની જાણવારી તે સમજ શકશે અને તે પાટ પાડવા માટે તેની પાસે શારીરિક તથા માનસિક સંપત્તિ પણ હરખર રહેશે. તેજ પ્રમાણે જંગલી તથા પાસાડી જીવન પર

તેને તિરસ્કાર આવશે અને તેને કેકાણે સુસંસ્કૃત જીવન માટે કલ્પના પેદા થશે. આખી જાગીર અને જાડી અસર દાર્શનિકીના કાર્યક્રમથી ઉત્પન્ન થશે. અનેક જીવો જે દુર્વ્યસનના નરકમાં ખડખડી રહ્યા છે તેમને બહાર કાઢવા તથા બીજા જીવો તેમાં પડે નહિ તેની ખબરદારી રાખવી એ દાર્શનિકીનો હેતુ છે. દાર્શનિક વ્યસનને લીધે જે લોકો બેજાણવાદર બન્યા છે અને બને છે, તેમનામાં જાણવાદરીની સમજ ઉત્પન્ન કરીને તેમને ઉત્તમ નાગરિક બનાવવા એવા દાર્શનિકીનો હેતુ છે. દાર્શનિક વ્યસનને લીધે જેઓ નીતિભ્રષ્ટ થયા છે તેમને નીતિમાન બનાવવા એ દાર્શનિકીનો હેતુ છે. દાર્શનિક વ્યસનથી વચખમમાં સપડાઈને જે લોક રૂબી રહ્યા છે તેમને બહાર કાઢીને સન્માર્ગે લઈ જવા એજ દાર્શનિકીનો હેતુ છે.

આપણી રાહિતો અને સંપત્તિનો ઉપયોગ આપણા અને આપણા આધારે જીવના લોકોના કલ્યાણ માટે કેવી રીતે કરવો એની ખબર ન હોવાથી જેઓ દાર્શનિક દુર્વ્યસનની ગ્રાસીઓમાં ગસરાયેલી વિચિત્રમાં દોડી રહ્યા છે, તેથી જેઓ માર્ગ બતાવે છે, તેમને સારી રૂબા પાડવી અને પોતાના પૈસાનો ઉપયોગ શરીરને કરવો જોઈએ તથા પોતાની સાંસદિક વિચિત્ર મુશ્કારવા માટે શું કરવું જોઈએ એનું શિક્ષણ આપવું એ દાર્શનિકીનો હેતુ છે. દાર્શનિક વ્યસનને લીધે જેમના રોજ દુખખા તથા શીઘ્ર પડી ગયા છે તેમને તે વ્યસનથી પાછા વાળીને તેમના શરીરો સુદૃઢ અને બળવાન કેવી રીતે બને એનો માર્ગ બતાવવો એ દાર્શનિકીનો હેતુ છે. દાર્શનિક વ્યસનને લીધે મન પરતો કાઢી શકાવીને જેઓ આજે માનસિક દૃષ્ટિએ પાપી બન્યા છે તેમને તે વ્યસન રૂબી થોડ અધકારમાંથી બહાર કાઢીને માનસિક સ્વચ્છતા પ્રકાર આપવો એજ દાર્શનિકીનો હેતુ છે.

દાર્શનિકી એટલે કામ નકારાત્મક કાર્યક્રમ છે એવું કેકાણે સમજવું જોઈએ નહિ. દાર્શનિકી દુષ્ટોનો બંધ કરવી અને દાર્શનિકીને ગેરકાયદેસર દરાવવું એટલો જ દાર્શનિકીનો હેતુ નથી. પણ લોકોના ધુગાએલા અને સોડા જીવનને બદલીને તેમને શુદ્ધ, પવિત્ર અને સુદૃઢ જીવન જીવવાને શક્તિમાન બનાવવાનો પ્રયત્ન સામર્થ્યશાસી કાર્યક્રમ એટલેજ દાર્શનિકી.

શીઘ્રે જે પ્રમાણે આપણે સાથે રહેજ અને શુદ્ધ દવા-વાળી જગાની જરૂર હોય છે, તેજ પ્રમાણે વ્યસની

માણસને કાયદેસર બંધી સાથે આરોગ્ય આપનારા તથા આનંદકારી વાતાવરણની જરૂર પડે છે. વ્યસન તરફ ખેંચાતું તેનું મન ખીછ સારી વાતો તરફ વાળી લેતું એજ એવું વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હોવાથી અમારા દારૂબંધીના કાર્યક્રમમાં આ માનસિક ઉપચારને વધુ મહત્વ આપવામાં આવનાર છે. આ ઉત્કળવણ વાતાવરણમાં અમારા આ રોગીનું મન એક વખત રમતું થઈ નવ્ય એટલે અમારો કાર્યક્રમ, યશસ્વી થયો એમ હું સમજીશ. મુખની શોધમાં ફરનારો માર્ગ ભૂલેલો અમારો સુસાધર થોડા માર્ગે આવ્યો એટલે તેના શુશ્રુષા અને શક્તિનો એજ ઉપયોગ, તેના કુટુંબના અને તેને પરિણામે રાષ્ટ્રના કલ્યાણનો માટે, ફરી લેવો સુલભ થશે. દારૂબંધી અધિકાર પામેલા તેના જીવનમાં આશાના કિરણનું નિર્માણ કરતું એજ અમારા દારૂબંધી કાર્યક્રમનો ઉદ્દેશ છે, અને તે સાધ્ય થાય ને માટે શિક્ષણખાતું, દારૂબંધીખાતું અને મજૂરખાતું આ ત્રણે ખાતાના આ દૃષ્ટિએ યનારા પ્રયત્નોનું એકીકરણ કરવાની અમારી યોજના છે.

દારૂબંધીનો કાર્યક્રમ, એવી રીતે વ્યાપક કરનારી અમારી યોજનાને બધા સામાજિક કાર્યકર્તાઓ યથાશક્તિ મદદ કરશે તો, યશસ્વી થશે બિલકુલ સુરક્ષિત નથી. મારા મતે આ દારૂબંધીમાંથી દેવી સંસ્કૃતિનો નવો જન્મ થશે.

દારૂબંધી વિષે સૂત્રો

કુટુંબના નિભાવમાં દારૂથી કાપ પડે છે.

ખાતકીપણા માટે છુટાછેડા મેળવનાર દર નણ પનિઓમાં એક દારૂ પીનારો હોય છે.

દારૂ એ ઘરનો—કુટુંબનો શત્રુ છે.

દારૂ પીવાની ટેવ મુખ્યત્વે જુવાનોમાં પડે છે, અને ખાસ કરીને ભોજન સમારંભોના કેસી પીણાઓથી શરૂ થાય છે.

જુવાનોનું દારૂથી રક્ષણ કરતું બંધન છે.

દારૂ એ અનીતિનું મોટું કારણ છે.

દારૂને લીધે સ્નાયુઓ બરાબર કામ કરી શકતા નથી.

અનુરાધ અને સહનશક્તિ દારૂથી હણાય છે.

થોડા પણ દારૂ પીવાથી કારીગરની કાર્યશક્તિ ઘટે છે.

દારૂથી થતાં નુકસાનો વખત જતાં વધતાં જાય છે.

થોડા દારૂ પીવાથી કારીગરને રોજીદાં કામમાં મદદ ૧ છે એ ખ્યાલ ખોટો છે.

રોજ દારૂ પીવાથી બાદશક્તિ ઘટે છે.

દૂંકમાં કહેવાનું એટલું જ કે દેશમાંની દરેક નાની મોટી વ્યક્તિને સુશિક્ષિત, સુસંસ્કૃત, સુસંપન્ન, નીતિમાન, ધૈર્યશાલી અને લાયક બનાવવી એજ દારૂબંધીનું અંતિમ ધ્યેય છે. દારૂબંધીનો કાર્યક્રમ કેટલો વિશાળ છે તેનો આ ઉપરથી ખ્યાલ આવશે. દારૂબંધીના કાર્યક્રમના વ્યાપક સ્વરૂપનું આમેલુણ વર્ણન કરતું આજે શક્ય નથી. તેનું વિદ્યાવલોકન કરાવવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો છે, અને સાથે સાથે તેનો દેવી સંસ્કૃતિ સાથે કેટલો પાડો સંબંધ છે તે પણ બતાવ્યું છે.

દારૂનો પ્રસાર અને દારૂબંધી એટલે પાશવી અને દેવી સંસ્કૃતિઓનો સંબંધ કેવો છે તે સ્પષ્ટ કરવાનો મેં જ આ પ્રયત્ન કર્યો છે, તે ઉપરથી મારી ખાતો છે કે દારૂબંધીના કાર્યક્રમની સાંસ્કૃતિક ભૂમિકા લક્ષ્યમાં આવે તેટલો તેનો ઉપયોગ થશે. રાષ્ટ્રસંવર્ધનના કાર્યક્રમમાં દારૂબંધીનો કાર્યક્રમ એ મુખ્ય પાયો કેવી રીતે બની શકે છે તેની પણ તે સાથે ખાતો થશે. પાયો મજબૂત હોય તોજ ઇમારત મજબૂત થઈ શકે. રાષ્ટ્રસંવર્ધનની આ ઇમારત મજબૂત બનાવવા માટે દારૂબંધીનો કાર્યક્રમ યશસ્વી કરવા સર્વોચ્ચ સલાહ કરવી જોઈએ એવી હું છેવટે વિનંતિ કરીને આ લેખ પૂરો કરું છું.

રોજ દારૂ પીવાથી ચાલુ કામના કાયદા ઘટે છે અને કામનું પ્રમાણ પણ ઓછું થાય છે.

દારૂને લીધે માનવતંત્રોમાં એકસરખું કામ આપી શકતા નથી અને તુલનાશક્તિ નબળી પડે છે.

દારૂ પીવાથી વ્યક્તિઓનો ભય વધે છે, કારણકે દારૂ—

(અ) ભય બેબાની શક્તિ અને ચપગના મંદ પાડે છે,

(બા) અંતરો માપવાની શક્તિ નબળી પાડે છે અને તેથી ભયની ચેતવણી મળતી નથી,

(ધ) ભય દાગવા માટે શાંત અને સચોટ નિર્ણય કરવાની શક્તિ મંદ પાડે છે, અને

(ઈ) હાથ તથા પગમાં અસ્થિરતા આવે છે.

હવે દારૂનો ઉપયોગ ઔપચીક તરીકે રહ્યો નથી, કાળ્પનિક દરિયાલના ડોકટરોમાં એવી ઝડપી માન્યતા પ્રવરતી જાય છે કે દારૂ એ ઉત્તેજક નથી, પરંતુ ઉંચ લાવનારી યીજ છે.

દારૂથી નિપજતાં મરણ દાગી સકાય છે.

દાર્શનંધી

અને

લોકશાહી

લેખક:

માનનીય શ્રીયુત

વૈકુંઠ લલિતભાઈ મહેતા

મુંબઈ સરકારના નાણાંપ્રધાન

દુનિયાના ઘણા દેશો, જે સમૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ પ્રથમ પંક્તિ બોગવે છે, તે સામાજિક સ્વાસ્થ્ય બોગવતા નથી એમ સદંત્ર જણાઈ આવે છે. અસ્વસ્થ અવસ્થા હોવાનાં અનેક કારણો હશે, પણ તે કારણોમાં દાર્શી યતી બરગાદી એ મુખ્ય છે એમ માનવું બાગ્યજ બુલભરેલું ગણાય. લોકોની રહેણીકરણી ઉપર દાર્શી કેવી માદી અસર થાય છે તે એ દેશોનાં વર્તમાનપત્ર, ચિત્રપટ, સાહિત્ય, વગેરે ઉપરથી આપણે સ્પષ્ટ સમજી શકીએ છીએ.

દાર્શીને તે વસ્તુ એવા દેશોના ધાર્મિક સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધ નથી. હિંદુસ્તાનની એ સ્થિતિ નથી. આપણે ત્યાં હિન્દુ-મુસલમાનને દાર્શ હરામ છે. પાશ્ચાત્ય પ્રગ્નનો સંસર્ગ થયો તે અગાઉ આપણા દેશની પ્રગ્નનો જીજ્ઞાસુ આ વ્યસનથી મુક્ત ન હતો. આ સડો આપણા શહેરોના સામાજિક જીવનમાં પેડો તે મુખ્યત્વે પરદેશી રીતરિવાજોના મોહને લીધે એમ કહેવું અયોગ્ય ન લેખાય. બ્રિટિશ અધિકારીવર્ગ, યુરોપીયન વેપારીવર્ગ, વગેરે એ પોતાની આબુખાબુ નવી સમાજરચના કરી તેનું અનુકરણ આપણામાંથી ફેટલાઈ કરતા થયા. સાચેસાચે શહેરોના ફ્રિમ જીવનને લીધે શ્રમજીવીઓ, કારખાનાના કામના બોળથી ત્રાસી દાર્શમાં આનંદ લેવા લગ્નચાતા હતા.

સ્વતંત્ર હિંદમાં જે નવી સમાજરચના આપણે માંગીએ છીએ તેમાં આ વ્યસનને જરૂરથી કાઢી નાખ-

વાના નિવૃત્ત ઉપર વર્ગોથી આપણા નેતાઓ આત્મા છે. દાર્શી બદલાઈ થઈ ગયેલા કોના શરીર હોય અને જામિત થઈ ગયેલી કોની શુદ્ધિ હોય તેના વતી દેવા પ્રકારની લોકશાહી હોઈ શકે એ પ્રશ્ન પૂર્વ મહાત્મા ગાંધીજીએ વર્ષો અગાઉ રાષ્ટ્ર આગળ મૂક્યો હતો. સાચી શુદ્ધ લોકશાહી સ્થાપન કરવા માટે એ આપરચક છે કે પ્રભુ આ મોહમાંથી મુક્ત થવી જોઈએ. સંપૂર્ણ દાર્શનંધી સિવાય આ ઉદ્દેશ સાધ્ય થઈ શકે નહિ એમ જાગૃતનો અનુભવ આપણને શીખવે છે.

જ્યાંસુધી પરદેશી રાજ્યસત્તા હતી ત્યાંસુધી દાર્શ પાછળની મોજમગ્નહનું આકર્ષણ હતું. આ આકર્ષણ હવે આપોઆપ જશે. રાજકીય, આર્થિક, સામાજિક જીવનમાં પ્રતિષ્ઠા બોગવનારા આ વ્યસનથી મુક્ત હોય તો પછી તેની અસર આબુખાબુના વાતાવરણમાં થયા વિના રહેશે નહિ. વળી શ્રમજીવીઓને વિશ્રાન્તિનો ફાગલ વખત રહે છે તેનો સદુપયોગ થાય તેમ કરવાની જરૂર રહે છે. ગીચ વસ્તીમાં, સાંકડી ગલીઓમાં આશાવેશ તથા શાન્તિ ભાગ્યે જ મળી શકે છે. તેથી હામહામ એવાં રચણા નિર્માણ કરવાં જોઈએ, જ્યાં રમનગમત, સંગીત, નાટ્યપ્રયોગ, વાંચન, પ્રેરકકથિત્યની સગવડ મળી શકે. દાર્શિનિષે સમિતિ તરફથી આ વ્યવસ્થાની શરૂઆત થઈ છે. સદુદ્દાશ એને સાથ આપશે તો દાર્શનંધીના કાષ્ઠમાં જરૂર આપણને યશ મળશે.

રાષ્ટ્રઘટતરુનું પહેલું પગથિયું—દાર્જિલિંગ

લેખક: માનનીય શ્રીયુત ગુલઝારીલાલ નંદા

મુંબઈ પ્રાંતમાં વ્યાપક ધોરણે દાર્જિલિંગના જે પ્રચાર થઈ રહ્યો છે તે ગરીબ જનતાને આ લાયકર અને વિપારી બંદીમાંથી મુક્ત કરવાના મહાસભાવાદી સરકારના દૃઢ

નિશ્ચયનો જનમૂલ પુરાવો છે. આ કાર્ય હારે મહત્વનું છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ પ્રજાના જીવન, આરોગ્ય આર્થિક ઉન્નતિ અને નૈતિક ધોરણ સાથે સંકળાયેલું મહાદેવી સફળતા ઉપર જ પ્રજાના વિદાસનો મોટો આધાર રહેતો છે,

કેમકે દેશની કચ્છાએલી અને વ્યસનમાં ફસાએલી ગરીબ જનતાને એમાંથી મુક્ત કર્યા વગર પ્રજા ઘટતરુનું વ્યાપક કાર્ય હાથેજ આગળ વધી શકવાનું છે.

દાર્જિલિંગની વિરુદ્ધમાં ગમે તેટલું કહેવામાં આવે અને સ્થાપિત હિતો તરફથી ગમે તેટલો ઝેરી પ્રચાર કરવામાં આવે છતાં આપણા દેશની પ્રજાનો જે નૈતિક, આર્થિક અને શારીરિક રક્ષા રાદ્યે કર્યો છે તેનો કોઈથી ધનકાર થઈ શકે એમ નથી. આ ઝાડા ગમે તે બોલે અટકાવવાનો અને પ્રજાનું શોષણ જરૂર થતું, જીવન અને આરોગ્ય બચાવવાનો પ. ગાંધીજીનો અને કોંગ્રેસનો આજ વર્ષોથી પ્રચાર રહ્યો હતો અને છે.

આ મહાન હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે દેશના અનેક પ્રજા-જનોએ જે આત્મસોજો બુનકારમાં આપ્યા છે તે આપણી દૃષ્ટિ સમીપ દહ લાગ્ય જ છે. દાર્જિલિંગ આપણા પ્રાંતમાં અને દેશમાં સંપૂર્ણ સફળ કરવાનું આપણે જીવન મર્તિગંત બનાવવાનો સમય હવે સમીપ આવ્યો છે સમગ્ર જનતા અને સરકાર હાથમાં હાથ મિલાવી કાર્યક્રમ અમલમાં મોકે એ સાવ વરદી છે.

દાર્જિલિંગના કાર્યક્રમને સફળ બનાવવા માટે સરકાર તરફથી જે ખર્ચ થવાનો છે તેનો પૂરેપૂરો ફાયદો ગ્રામવાસી ફરજ અને જવાબદારી જનતાને માથે રહેલી છે. આપણા જેવા ગરીબ દેશના જીવનમાં આવા ખર્ચો કરવાના પ્રસંગો અને સગવડો ફરીફરીને અદેવાઈથી પેદા થતા નથી એ હકીકત રમરણમાં રાખી આ પ્રયોગને સફળ કર્યા વગર જનતાએ જરૂરથી બેસવું જોઈએ નહિ.

સુગંધાતની પ્રજા માટે દાર્જિલિંગનો પ્રયોગ નવો નથી. સને ૧૯૩૭થી ૧૯૩૯ વચ્ચે અમદાવાદ શહેરમાં દાર્જિલિંગના પ્રયોગો જે સફળતા પ્રાપ્ત કરી હતી અને પ્રજાના ચતા શોષણને અટકાવી દળદેરા કુટુંબોના બંધનમાં જીવનમાં જે નવો પ્રાણ અને આશા જન્માવ્યાં હતાં તેની કોને ખબર નથી?

એકલા આર્થિક લાભનોજ વિચાર કરીએ તોયે દાર્જિલિંગની સરકારી તપાસના અદેવાસ મુજબ અમદાવાદ શહેરમાં મળતેલા દર વર્ષે રૂ. ૩૧૨૭ સાબ બગીચા પામ્યા હતા અને તેટલે વ્યયે તેમની આવક તેમના હાથમાં રહેવા પામી હતી. આ બચત નાનીસૂની નથી. સમગ્ર પ્રાંતની અને દેશની આવી રીતે બચત થવા પામે તો તે ફરોડોની થવા બપ.

આપણા દેશની ગરીબો જોનાં દાર્જિલિંગના બચતર અને ઝેરી વ્યસનના મોજગોબ પાછળ ફરોડો રૂપિયાનો ધૂમરાડ કરવો પોસાથજ નહિ. દેશનું દિત જે શાંતી દેવ છે અને દિવંદુતાનને સમૃદ્ધ, સુખી અને સાધનસંપન્ન દેશ બનેશે જોવાની જેમની ઉમ્મિદ છે તે સદુદ્દામની ફરજ દાર્જિલિંગના પ્રયોગને સફળ બનાવવાની છે. જેટલે વ્યયે પ્રજાના સદકારની એમાં કાળુપ રહેવા પામશે તેટલે વ્યયે દાર્જિલિંગ અને ન પીનાર હનર પ્રજાના કલ્યાણનું કાર્ય વેગ પામવાને બદલે રમગિર થએલુંજ રહેશે.

આંખ ઊઘડી

હેલા ચાર દિવસથી એક મિત્ર સાથે દારૂધી વિષે મારે ચર્ચા થતી હતી. દરરોજ સાંજે અમે મળીએ ત્યારે ખારસો એક કલાક એ પાછળ ખરચાતો હતો. એ મિત્ર દારૂના પ્રખર વિરોધી હતા. હું દારૂનો હિમાયતી તો નહિ પરંતુ એ તરફ એમના જેટલી ઉત્તરતાથી જોનારો નહોતો. સમ્યક્ સમાજમાં ગણુના પામેલા મારા આદેશ પરિચિતો તો એવા હતા, જે કલ્પના દારૂમાં ગૌરવ માનતા હતા. દારૂની જ્ઞતા અને તેના નાશો ઉચ્ચારતાં એમનાં મોંમાં પાણી ફટકાં તેના હું સાક્ષી છું. દારૂની લપકરતા વિશે જ્યારે જ્યારે હું કોર્મ પાસેથી સાંભળતો ત્યારે ત્યારે આ અહેસાસો મારી નજર સામે આવતા અને દારૂ વિરુદ્ધની દલીલો દારૂ કરતાં વિશેષ લખકર લાગતી.

મારા મિત્રને મેં ખાતરી આપી હતી કે જે આદેશ વ્યક્તિએને હું ઓળખું છું તેઓ દારૂ પીનારાઓ છતાં તે પાછળ પાગલ બનેલા નથી. તેઓમાંથી કેમને મેં કદી ખરાબ હાલતમાં જોએલા નથી. એમની સુરક્ષિત પાછળ વળી ગયા છે અથવા એમનામાં અંતઃકરણ જેવું કંઈ રહ્યું નથી એવો અનુભવ હેલા પાંચ વર્ષમાં એકવાર પશુ મને થયો નથી. એમના ગૃહજીવન વિશે હું કંઈ જાણતો નથી પરંતુ ત્યાં હોળી સળગે છે એવું કેમની પાસેથી સાંભળું નથી. તંદુરસ્તી બાળકમાં નિખાલસપણે કંઈ તો એ મારા કરતાં તો વધુ તંદુરસ્ત છે જ.

મારા મિત્રે મારી આ વાત સ્વીકારી નહોતી. એમાંના ત્રણને તો એ પશુ ઓળખતો હતો. એ ત્રણેય વિશે એનું અવલોકન મારા કરતાં જુદું હતું. એ ત્રણેય ના સ્વભાવમાં હેલા પાંચ વર્ષમાં કેવા ફેરફાર થયા હતા તેનું વર્ણન એણે કર્યું. ગૃહજીવનના કવેશની પશુ કંઈક અંખી કરાવી.

પશુ મારા મન ઉપર તેની અસર ન થઈ. ગૃહકેસરનું કારણ શરાબ કે કલ્પ તે નહીં કરવું મુશ્કેલ હતું. એ જાતે પરસ્પર સંકળાએલા હતાં એ ખરું, છતાં શરાબને જ બધા હોય આપી શકાય એમ નહોતું. સ્વભાવમાં પડેલો ફેર મારા ખ્યાનમાં આવ્યો ખરો, પરંતુ તેનું એકમાત્ર કારણ દારૂ છે એમ હું સ્વીકારી શક્યો નહિ.

લેખક: શ્રીકૃત સોપાન.

“અમારી ચર્ચા અનેક મુદ્દાઓ ઉપર ચાલતી હતી. દારૂથી થતી આર્થિક પાપમાલીનો હું સ્વીકાર કરતો હતો. શરાબપ્રિય અથવા શરાબ તરફ સહાનુભૂતિથી જોનારા મિત્રોની એ દલીલ કદી મારે મને ઊતરતી નહોતી કે દારૂધીથી સરકારને કરોડોની ખોટ જાય છે અને તેનો બોલો જનતા ઉપર પડે છે. હું જાણતો હતો કે જ્યાં પ્રમુખીય સરકાર હોય ત્યાં જનતા અને સરકારના લાભાલાભ જુદા હોઈ શકે નહિ. સરકાર દારૂની જગતમાં આઠ કરોડ કમાય ત્યારે જનતાએ તો એ દારૂમાં ત્રીસ કરોડનું પાણી કર્યું જ હોય! સરકાર જ્યારે આઠ કરોડ છોડે ત્યારે કેદરતી રીતે જ દારૂ પીનારો જનતાના ખીરસામાં ત્રીસ કરોડ ખચી જાય. આ સીધો દિસાબ હું સંમતજો હતો અને તેથી એ મુદ્દા ઉપર દારૂધીનો વિરોધ હું કરતો નહોતો.

મારો વિરોધ તો વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને કારણે હતો માણસને ખાતું હોય તે ખાપ અને પીતું હોય તે પીએ, જ્યાંમુઠી એનું વર્તન સમાજને હાનિકર ન હોય ત્યાં સુધી એના ઉપર નિયમન શા માટે? મારા આદેશ પરિચિતોમાંથી કોર્મ સમાજને હાનિ રૂપ છે એવું તો મારો પ્રખર દારૂવિરોધી મિત્ર પશુ કદી શકતો નહોતો.

મારો મિત્ર કદાશમાં મને કહેતો ‘તો પછી તમે શા માટે દારૂ નથી પીતા?’

જવાબમાં હું જણાવતો: ‘દારૂ પીતામાં હું પાપ માનતો નથી, પરંતુ તેની મને કરી જરૂર પશુ જણાતી નથી, પશુ એથી તો અનેક વસ્તુઓ છે જે હું ખાતા પીતો નથી છતાં કોર્મ ખાપ પીએ તે સામે મારો વિરોધ નથી.’

‘તમે તો કહો છો ને કે દારૂથી માણસ તાજગી અનુભવે છે?’ એમણે કહ્યું.

મેં સ્પષ્ટતા કરી: ‘હું નથી કહેતો, દારૂ પીનારા મિત્રો એમ કહે છે. હું વગર દારૂએ તાજગી અનુભવું છું.’

‘દારૂ પીનારાને એ ન મળે તો એનાં પગ દીસા થઈ જાય એ ખરું કે નહિ?’

‘હશે, પણ આ-સીગારેટ પીનારાઓ પણ એવી હાલત બોગવે છે.’ મેં જવાબ આપ્યો. મિત્ર સહેજ પાછો પડ્યો.

પાંચમે દિવસે સાંજે મારી ઓફીસમાં જ અમે ચર્ચા કરતા હતા ત્યાં નીચે કંઈક ગડગડ થઈ અને હું ઉઘ્યો. કેપ્ટીન જહાર નીકળું ત્યાં તો પાંચ-સાત મજૂરો નેહાને લોહીમેદાણ હાલતમાં લખતે ઉપર આવતા હતા તે મેં જોયું. લોહી વહેતું જોઈ મારી આંખે અધારા આભાં. પાર્ટિશનનો ટેકા લઈ હું ઉભો રહ્યો ત્યાં સૌ મારી નજીક આવી પહોંચ્યા.

‘ક્યા બોલતે હો !’

‘સચ બોલતા હું.’ મને જવાબ મળ્યો.

મારો મિત્ર મારા કરતાં સ્વસ્થ હતો, એટલે તરત જ નેહાની હાલત તરફ મારું ધ્યાન ખેંચ્યું, નેહાના ‘મોથા-માંથી બેશબેર લોહી વહેતું’ હતું. તરત જ મોટર બોલાવી બે માણસ સાથે નેહાને ધરપીતાલમાં મોકલી આપ્યો ને પાંચેક મિનિટ પછી અસ્વસ્થ થિતે હું કેપ્ટીનમાં આવી ખુરશી ઉપર ઢગડો ચઢતે પડ્યો, મિત્ર ગમગીન ચહેરે સામે બેઠો.

મેં સહેજ સ્વસ્થ થઈ કંપના અવાજે પૂછ્યું : ‘શું થયું ? શી રીતે થયું ?’

‘ભગતને મારા’

‘ભગતને ?’ હું આશ્ચર્યથી બોલ્યો.

‘હાં આપને કેસકો ઉપર ચાર દીવા દે ના ! અજ વો પુરાના ભગત નદિ રહા, ખૂની બન ગયા હો !’

ચોડીવાર રહી મેં ભગતને ઉપર બોલાવ્યો, ભગત આંખો. એની આંખો લાલ હતી. મોં ઢીલું પથ્થુ હતું પણ આંખોના રંગ દરજી ગદગદાવો નહોતો. હું કંઈ પથ્થુ ત્યાં એ પાસે આંખો, નીચો નમ્યો ને રહી પડ્યો !

આ ભગતને છેલ્લા પંદર વર્ષથી હું પિછાનું છું, એનું નામ તો રણછોડ, સુરતની પાસેના કાંઈ ગામનો છે.

મેં કારખાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી એ મારે ત્યાં નોકરી કરે છે. સામાન્ય મજૂરમાંથી હવે ફેરબેન થયો છે. મારા નાનકડા કારખાનાના એકસો માણસ ઉપર હકુમત ભોગવે છે. એની સંસ્થા અને વફાદારીમાં મને સદા એ વિશ્વાસ રહ્યો છે. છેલ્લા બે ત્રણ વર્ષથી એના વિષે હું ફરીબદ્ધ સાંભળતો, પરંતુ એ દેવશુદ્ધિથી થાય છે એમ હું માનતો હતો. મારા વિશ્વાસ મુનીમ પણ એ ફરીઆદમાં સ્વપૂરાવતાં પરંતુ મારા મન ઉપર તેની અસર થતી નહોતી.

જે ખરા દિવસથી કહું તો આ વિશ્વાસની પાછળ જેમ એના પ્રયત્ન મમત્વ કારણભૂત હતું તેમ એની વફાદારી પણ કારણભૂત હતી. મારા ભોળા મુનીમજીને ખબર નહોતી, પણ આ ભગતે જ આજ સુધી, ખાસ કરીને છેલ્લા પાંચ વર્ષથી અમારું કારખાનું ચલાવ્યું હતું અને મજૂર-આદિભોજામાં મારું કારખાનું કોઈ દિવસ સપડાયું નહિ. તેનું કારણ આ ભગત હતો તે હું જાણતો હતો.

છેલ્લા પાંચ વર્ષથી કારખાનાની ઝીણીઝીણી વિગતો તરફ હું ધ્યાન આપી શકતો નથી. ખીજાં બે કારખાનાઓ અને અર્ધો કાન જેટલી એજન્સીઓ હું ધરાવું છું. વધુમાં, આ કારખાનું એટલું સરસ રીતે ચાલે છે કે મારે ધ્યાન આપવાની જરૂર જ પડતી નથી. પહેલા આકલેશ વર્ષ કરેલી મહેનતનાં ફળ હવે આશયું છે. શરૂઆતનાં વર્ષોમાં હું ભગતને નજીકથી જોઈ શકતો હતો. એ ભગતનું ઉપનામ આપનાર પણ હું જ છું. દિવસભર કામ કરી એ રાત્રે કારખાનાના ચોકમાં મંડળા જગાવીને લગ્નો લલકારતો. કંઈ મોઢો અને જીલ્દ. આસપાસનું વાતાવરણ સાદું હતું. એ પરણ્યો પણ નોકરી શરૂ કર્યા પછી પાંચ વરસે. આજ એના કુટુંબમાં પાંચ કે છ માણસો હશે. પગાર મોંઘવારી ચઢીને એને હું મહિને લગભગ ૩૫૦ રૂપિયા આપું છું.

હવે મુદ્દાની વાત કહું. એ દારૂ પીએ છે તે મારાથી અંજાવ્યું નથી. કારખાનામાં એ ફેરબેન બન્યો સારે મને પહેલી ખબર પડેલી. મેં એને બોલાવીને કહ્યું સારે એ શરમયો હતો. મારે કમ્પલેન્ટ બેઠું કે હું ઉચ્ચ નહોતો બન્યો. 'હવે રંગ માણે' એવી જાણી મોઢાઈ પણ ખરી.

ધીમેથી મારી કેબીનનું બારણું ઉઘડ્યું. મુનીમ અંદર દાખલ થયા. જેનાના હાથએ પોલિસમાં ખબર આપી છે એમ કહ્યું. ભગત ધુરંધર રડી પડ્યો. એની પ્રચંડ કાયા અત્યારે ધૂળના દગલા જેવી લાગતી હતી.

'શી રીતે આ બધું બન્યું મુનીમજી?' મેં પૂછ્યું. મુનીમ ભગતની સામે જોઈ ચૂપ રહ્યા.

'ક્યા છે?' મેં પૂછ્યું.

'જી, હા.' મુનીમ ગંભીરતાથી બોલ્યા. મેં ભગતને બહાર જવા સૂચના કરી. મુનીમ સામેની ખુરશી ઉપર બેઠા. મારા મિત્રને વાતમાં રસ પડ્યો એટલે વધુ નજીક આવ્યો.

મુનીમે શરૂ કર્યું:

'આ ભગતની બાજતમાં આપે કોઈ દિવસ મારે સાંભળ્યું નથી. એ હવે માણસ રહ્યો નથી. એનાં બેરાં-છોકરાં ટળવળે છે. આપણા ચોપડામાં એના ખોતે બારસો રૂપિયા નીકળે છે. આપણાની એની શકિતજ નથી. બધું દારૂમાં ઉડાવી દે છે.'

'પણ આ મારામારી કેમ થઈ?' મેં સહેજે કસાઈથી પૂછ્યું. મુનીમજી ભગત વિષે પૂર્વગ્રહ સેવે છે એવી મારી દૃઢ માન્યતા હતી.

'મારામારી નથી થઈ, ભગતે જ આ કર્યો છે.' મુનીમ ધીમેથી બોલ્યા.

'પણ કારણ તો હશે ને!'

'કારણ છે.'

'શું?'

'ભગતને વહેમ છે કે આ જેઠો એની બેરી સાથે.....'

'એમ?'

'ભગતને ઘણા તરફ એવો વહેમ છે.' મુનીમ તંત્ર બોલ્યા.

'સાચું શું છે તે તમે જાણો છો?'

'જાણું છું એ જ દુઃખ છે ને! ન જાણું તો હોત તો તમારી પાસે કડવો શું કામ થાત! ભગત ઉપર તમારો આરેય હાથ છે એટલે માતેલો સાંઢ બની ગયો છે.' મુનીમ રોષમાં બોલ્યા.

'તમે સરખી વાત કરો.' મેં એના રોષ દબાવ્યો.

'મારે હવે સરખી જ વાત કરવી છે. આમાં કોઈક દિવસ કારખાનું ફલ થઈ જવાનું છે, મારે જે મનમાં છે તે બધું મારે કહી દેવું છે.'

મુનીમનો રોષ દબાયો નહિ. એ ઊંચે સાદે બોલ્યા.
મેં ધીમા સ્વરે કહ્યું:

‘જે કહેવું હોય તે કહો.’

‘આ જેઠા ભગતની વહુનો દૂરનો સગો છે અને કુંભારવાડામાં એની પાડોશમાં જ રહે છે. વહુથી જ્યારે ભગતની હાલત સહેવાતી નથી ત્યારે એની પાસે જઈને રાતે પાણીએ રમે છે.....’

‘ભગત એને ત્રાસ આપે છે?’ હું વચ્ચે બોલ્યો.

‘પહેલાં તો એની પાછળ ગડિા હતો. દારૂ પીતો પણ આજના જેવી હાલત નહોતી. સોજત પણ સારી હતી. આઠ વરસ પહેલાં પંચોતેર રૂપિયામાં લીલાવહેર કરતો ને બૈરી માટે બાર મહિને એક ધરણું પણ કરાવતો. હવે સામા ત્રણસોમાંથી સો રૂપિયા પણ ઘેર પહોંચતા નથી. કારખાનાના કારીગરો જે એની પાસે માગે છે.’

‘એવી હાલત છે?’ મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

‘આપ કંઈ જાણતા જ નથી. આજે કારખાનું એના ઉપર નહિ, આ જેઠા ઉપર ચાલે છે. એણે કંઈ બાંધી છે. દારૂમાંસ એને હરામ છે. ભગત ને એના ગોઠિયા કંઈ કામ જ કરતા નથી. રાતપાળી એટલે દારૂખાસી એમ જ એ બધા બોલે છે. જે ભગતને દારૂ પાવ તે અહીં તોફારી મેળવી શકે.’

‘બીજા કોણ દારૂ પીએ છે?’

‘કોણ નથી પીતું એમ પૂછે ને સારૂં? જેઠા જેના આંદાશ ચોખલીઆ નીકળશે, બાકી તો પાંચમી તારીખની રાતે મહેશીજ જન્મી હોય. બૈરાં તે દિ’ શેરીને નાકે નાકે ઉભાં હોય. આપ એની દશા જુઓ તો આંખમાં આંસ આવે. એક બાજુ માણસને ફાડી ખાધ એવી મેંધિવારી ને બીજી બાજુ દારૂનો દૈત્ય.....’

‘તમે વાત કેમ ન કરી આટલા દિવસ!’

‘મારી તો જીભના કુચા વળી ગયા આપને કહીકહીને આપને સાંભળવું જ ક્યાં છે! આપ તો કલ્પનમાં...’

‘હું દારૂ પીઉં છું એમ કહેવા માગો છો?’

‘એમ ક્યાં કહું છું?’ પણ દારૂનો આપને તિરસ્કાર નથી એ જાણું છું. ભગતની તો તમે ‘છાંડા પાણી’ કહીને મરકરી ચે કરો જા ને!’

‘હું પણ જેઠા ઉપર ભગતને પદેમ થી રીતે આગ્યો!’ મેં વાત બદલાવી.

‘બસ, એ અવારનવાર ભગતની બૈરીનું ઉપરાણું લે, ભગતને સમજાવે, ક્યારેક હંમે સાદે કહે, ક્યારેક મારી પાસે આવી ભગતને પૈસા આપવાની ના કહી જાય.....’

‘ભગતની વહુ તમારી પાસે આવી છે કોઈ વાર?’ મેં પૂછ્યું.

‘સો વાર આવી હશે. પણ સૌની વહુ, મા, બેન આવે છે. પહેલીથી પાંચમી સુધી તો ધણા ખાતાં થાકે જ પડે. પણ હું છું કંઈ? હું તો ચિટ્ટીનો ચાકર. છતાં ચે કોમ્પાર રહેવાય નહિ તો તમને પૂછ્યા વગર, પણ તમારું નામ આપીને, અર્ધો પગાર આપી દઈ ને ભગતની ગાળા સાંભળું.’

‘ભગતનાં કુટુંબમાં કોણ છે?’

‘એની વહુ, ધરડી મા ને બે બાળકો. બધાં પ બિચારાં ટળવળે છે. આજની ખખર પછી એટલે કોશીના તો રામ રમી જશે, જેઠાનો હાઈ વેર લીધા પિના રહેશે નહિ.’

‘કંઈક ઉપાય કરવો જોઈએ.’ મેં ઉદ્ગાર કાઢ્યા.

‘ઉપાય તો.....’ ચૂપ બેઠો મારા મિત્ર બોલ્યો: ‘આ સૈને તમારે સમજાવવું જોઈશે મર્યાદામાં રહીને દારૂ પીવો જોઈએ!’

હું એની સામે જોઈ રહ્યો. એના કટાક્ષ હું સમજ્યો પણ મારા મન ઉપર સારી અસર ન થઈ. ચોડીયાર રહીને મેં જવાબ આપ્યો.

‘જો એમ થાય તો આ સ્થિતિ તજ આવે.’

‘પણ એ ‘જો’ અને ‘તો’ શક્ય છે ખરા?’ એણે તરત જ પૂછ્યું.

હું જવાબ આપું ત્યાં મુનીમજી બોલી ઉઠ્યા:

‘હવે બોલસો મા. એ તો ચસકો છે. એમાં હદ કેવી ને મર્યાદા કેવી? કલ્પવાળાને મરવા દો. એની વાત હું ન જાણું પણ આ મર્યાદાની વાત જાણું છું’ ને મારા મામના દુખગાઓની દશાય જાણું છું. દારૂએ જેની ખપમાલી કરી છે તેવી પાપમાલી તો આજમાંથી આજ વરસે તો ચે ન થાય. આ ભગત સાચો ભગ હતો, દારૂથી છેટો રહો દેહન તો એનાં ધરમાં આજ લાગન નહિ. એની બૈરી તો રૂપરૂપનો અંજાર છે જ બજનને એની કિંમત ક્યાં છે? યોગા ફૂલ જેવાં હોય.

બિચારાં આપનો બોલો પામી શકતાં નથી તે શેરીઓમાં
અથગાઈ કુદામને દિવસ પૂરા કરે છે. 'ચેન્નનાં કલેશક' કાસ
ને માંડવાની મારામારી ભગતના દાદથી પેદા થઈ છે.
એની મર્યાદાની વાત મહેરમાની કરીને કોઈ કરેજો નહિ.'

'હું' નહિ ખસું, પાછો ગા, નહિ તો પોત્રિસને હવાને
'કરીશ.' મેં કંઈક અપાજે કહ્યું.

'પોત્રિસની મને પરવા નથી. મરવાનું એક વાર છે.'
'એ બોલ્યો અને નશ્તક આપ્યો. એના મોંમાંથી વાસ

મુનીમનો ઉત્ક્રાંત વેશ હું ચૂપ થઈ ગયો. મારો
મિત્ર મારા અંદર તરફ તાકી રહ્યો હતો તે બોલ્યો :

'દાદય ધીથી વ્યક્તિસ્વાનંધ હેણા છે એ ખડે પગ
છેડી જુડી કેટલાં રવાંત્યો હજારાં હશે?'

હું કંઈ બોલું ત્યાં ભગત અંદર ધસી આવ્યો. એની
પાછળ ધમધમ કરતા પગલાં સંભળાયાં. અમે એકદમ
ઉભા થઈ ગયા. ભગતની પાછળ આંખમાંથી લાસ
નવાળા પસરાવતો જેદાનો લાઝ આવ્યો, એના હાથમાં
લોખંડનો મોટો સળાઓ હતો, એનું અંગ ધૂળતું હતું.
સાથે પણ ચાર બીગ માણસો હતા.

હું હદંગ મારીને આગળ આવ્યો. મુનીમ અને
મારો મિત્ર ભગતની આડે ઊભા રહ્યા. હું કેળીનવા
સ્વાગમમાં બોલ્યો,

'તમે આંધા ખસો!' જેદાના લાઝએ રાડ પાડી. ભગત
ફેડ બેઠો.

જુટતી હતી. આંખો અંદર નીકળી પડતી હોય એમ
છાટેલી હતી. અંગ કંપતું હતું.

'તું પાછો ગા.' હું ધમિયો બોલ્યો.

'પાછો નહિ' એમ બોલ્યો એ મારી તરફ ધસ્યો.
મેં જોયું એને ધક્કા માર્યા. એ પડ્યો પણ પડતાં
પડતાં એણે લોખંડનો સળાઓ પૂસવ્યો પણ મેં શા
ચૂકી દીધી. મારા મિત્ર તે મુનીમ આગળ ધસી
આવ્યા..... ભગત આલુની મારીમાંથી અંદર
સરકી ગયો. જેદાના લાઝની સાથે આવેલા તાકી ગયા.
થોડી મિનિટમાંજ અંધ બની ગયું.

આ પછી ભગત પકડાયો, એને હોમવવા માટે મેં ફીક
ફીક પૈસા બરમાદ કર્યા, પણ એને ફરી નોટરી ઉપર નો
તાકો નહિ.

શરણ અને વ્યક્તિસ્વાનંધ અંગેના મારા વિચારો તે
દિવસથી અદલાવા, મારી આંખ તે દિવસે ઊઘડી.

દારૂડિયા ! દવ લાગ્યો

લેખક : શ્રીચુત ઉમાશંકર જોષી

લીલી લીલી સંસારની વારી, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તારી રુએ માડી, રુએ લાડી, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
એક પીધી દલાલની પ્યાલી, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તારે છપડા માને ચૈ દિવાળી, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
આખાઆયખામાં પ્રજાળાવી છુણી, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
કાતી કાતી જો જિંદગી રેણી, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તેં તો આપુકાં ઘર ગીરે મેલ્યાં, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તારાં આળનાં નસીબ દૂર ઠેલ્યાં, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તેં તો વહુનાં ઘરેણાં વેચ્યાં, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
ભરી ભરી શકારાં લીધ્યાં, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તારા ગજવામાં આભલાશાં કાણાં, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તારા પરસેવાનાં ન રહે નાણાં, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તેં તો પહેર્યાનાં લૂગડાં દીધ્યાં, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
કાંઈ આભરનાં લીલાભ કીધ્યાં, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
માથે દેવાની તલવાર લટકે, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તારું કાળજકું કાપે કટકે, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તારે આખર રહી પછી ચોરી, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
પીવી તારે અસ આગની કટોરી, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
એ રે આગમાં તું આખો ઓરાયો, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
એલફેલ કરી જોલમાં પૂરાયો, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
તારા કોઠામાં રામના વાસો, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
માંહીં એકો એ નાખે નિસાસો, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
એ રે માંદલાની ગહેર કાંઈ ચાખો, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
ભોળાં બહાલાં પર ગહેર કાંઈ રાખો, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
એ રે ગહેરથી આ આગને છુટાવો, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
હવે બળતી આ જિંદગી બચાવો, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
ઝૂંકા પાણી : ‘અહુ’ ન દારૂ-તાડી, દારૂડિયા દવ લાગ્યો.
રહો લીલી સંસારની વારી. દારૂડિયા દવ લાગ્યો.

દાર્જીલીંગ એ રચનાત્મક કાર્ય છે

વંચક: શ્રીચિત શા. રૂ. પરાવચા

ઔદ્યોગિક કેન્દ્રોમાં જ્યાં મોટા સમુદયમાં મજૂરો રહેવા હોય છે, ત્યાં તેમની સગવડ ખાતર દાર્જીલીંગ અમલ પદ્ધતિ સંખ્યાબંધ પીકાઓ બેસવામાં આવતાં દનાં મજૂરો અને બીજા માણસો જેમને દાર્જીલીંગ હોય તેઓ પીકા ઉપર જઈ પુરવી દાર્જીલીંગ રાજી રાજી રાજી સુખ સરકારે મદાસજાની નીચે પ્રમાણે કેટલાંક સહેરોમાં આવતાં પીકાઓ બંધ કર્યા છે. જ્યારે કેટલીક જગ્યાએ દાર્જીલીંગ જ્યાં અને પીકા ઉપાધ્યાય રિપોર્ટ પદાધ્યાયમાં આવ્યા છે. સરકારનો આસપ એવો છે કે પીકા પીકા દાર્જીલીંગ વેચાણ તાલ બંધ કરવું અને સંખ્યા રાજીરેખના કાર્યકર્મો અમલી બનાવવો. સરકારની આ નીતિથી દાર્જીલીંગો અમલ કેટલાં થયો છે અને કેટલાં કેટલાં જરૂર આ બદલાઈ ચૂક્યા છે તે જાણવાની કોઈને ખબર નથી. કોઈકા યાવ. જેમને દાર્જીલીંગ લાગી છે તેઓ કેટલાં પીકાઓ ઉપર જઈને મદાસજી દાર્જીલીંગ જોઈ મોટા માનવું એ બુલ્લેરેલું છે. અમલદારો અત્યારે દેશી દાર્જીલીંગ પાણી પીકા આલવું નથી જ્યાં જેમને દાર્જીલીંગ નથી તેઓ કોઈકાવરેલર આવ્યા કરેલા દાર્જીલીંગ શેકે છે અથવા તો જેને નિશાપતી દાર્જીલીંગમાં આવે છે તે અર્થાત્ દાર્જીલીંગ પીકાના કોઈકા પરી પાડે છે.

બદલીનાં કારણો

માનસરોવરના અધ્યક્ષોએ એવો અભિપ્રાય છે કે કેવળ દાર્જીલીંગ પાણીના જાણવાથી દાર્જીલીંગ જઈ દર નહિ થાય, પરંતુ દાર્જીલીંગ કાર્જીલીંગ શોધી તે કાર્જીલીંગ દર કરવામાં આવે તો જ કાર્જીલીંગ દાર્જીલીંગ. આ અભિપ્રાય કેટલેક અંશે સાચો જોઈ, પણ તાલ સાચો છે તેમ અનુભવ ઉપરથી જણાવું નથી. એકાં પગાર, કામગીરીની ખરાબ રિયનિ, જનજર પણ ના રહે શેકે તેવાં અંધારાં યોગ્યોં જ્યાં મકાનો, આ બધાં કારણોને લઈને મજૂરો દાર્જીલીંગ છે એમ કહેવામાં આવે છે, પણ આવી રિયનિ તો બધા મજૂરોની છે અને બધા મજૂરો દાર્જીલીંગ નથી. વળી જિતમજૂરો જેમની આ રિયનિ નથી, જેમની રહેણી-કરણી પછી વધારે સારી છે, તેઓ પણ દાર્જીલીંગ છે. આમકાર્જીલીંગ આવ્યાં રાજી દુઃખો દેખાતાં નથી અને તેથી

તે દુઃખો બુલ્લેરેલર માટે દાર્જીલીંગ જરૂર નથી ત્યાં પણ કોઈ દાર્જીલીંગ છે. અને કેટલીક કોમોમાં તો લાભ જ્યાં સુખદ પ્રસંગે દાર્જીલીંગ લગભગ ફરજીયાત જેવું હોય છે. આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે કોઈ દુઃખમાં આવી પડે છે. ત્યારે તે દુઃખો બુલ્લેરેલર માટે દાર્જીલીંગ છે એ માનવના સાર સાચી નથી. વળી એ બધાં દુઃખો દર થાય કે તરત જ કોઈ દાર્જીલીંગ અટકી જાય તેમ માનવું પણ બુલ્લેરેલર સાચું છે. કોઈ દાર્જીલીંગ જનમાં ક્યાં કારણોને લઈને અપ્રધા છે તે શોધી કાઢી તેને દર કરવામાં આવે તો દાર્જીલીંગ લાભ એકદમ ઘટી જતી નથી, પણ તે લાભપ્રધા માટે જે પ્રયત્નો જરૂરી છે તે પ્રયત્નો કરવા માટેનું અનુકૂળ વાતાવરણ પેદા થાય છે અને આવું વાતાવરણ પેદા કરવું એ પણ મહત્વ આવશ્યક છે. આ જનનું વાતાવરણ પેદા કરવામાં ન આવે તો દાર્જીલીંગ માટેના પ્રયત્નોને પરી સજાના મળતી નથી તેવો સામાજિક કાર્યકર્તાઓને અનુભવ છે.

રચનાત્મક કાર્ય

દાર્જીલીંગ માટે જે પગારો લેવાય તે સાચા તો ત્યારે જ થાય, જ્યારે અનુકૂળ વાતાવરણ ઉત્પન્ન થયું હોય, એટલે કે દાર્જીલીંગ માટેનાં કારણો શોધી તે કારણો દર કરવામાં આવ્યાં હોય. આનો અર્થ એ થયો કે જ્યાંસુધી મજૂરોને સતોષ થાય તેટલો પગાર ન મળે, સારાં રહેવા લાયક મકાનો ન બંધાય, દરવા દરવા માટેના ગળીયાઓ અને મેદાનો તેવા ન થાય ત્યાંસુધી દાર્જીલીંગ પ્રયત્નો કરવા નિર્થક છે. દાર્જીલીંગ પ્રયત્નો આ રીતે વિચાર કરવો એ પણ બુલ્લેરેલરું છે. કોઈકા જે બદલીમાં સપ્રધા છે તે બદલીમાંથી તેમને છોડવાય એ તો વર્ષોનું કામ છે. કોઈ એક વસ્તુ કરી નોખવાથી અંધારાં થવાની નથી. જેમ પ. ગોંધીજીના રચનાત્મક કાર્યમાં પ્રગતિપ્રત્યે સ્પર્ધા અનેક પ્રયત્નો નિષ્ણ કહેવા પડે છે તેવું જ આ દિશામાં છે. કોઈનાં દુઃખ દર કરવાં એ એક અને તાલ પ્રાથમિક પગલું છે. તેમનું અસાધ્ય દર કરવું, તેમને તેમની સામાજિક જવાબદારીનું જાન કરાવવું, તેમને સાચે માગે વાળવા આવાં અનેક કાર્યો કરવામાં

આવશે ત્યારે જ સાચી દારૂખંધી થશે એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. આજે જેઓ દારૂ પીએ છે તેઓ દારૂના ગેરકાયદા જાણતા નથી એવું નથી. દારૂ પીવાથી પોતે પાંચમાલ થયા છે એવું કહીને સીધા પીઠામાં જનારા માણસો પણ પડ્યા છે. દરેક વ્યસનની મારફત દારૂનું વ્યસન પણ માણસના મનોબળને નબળું પાડી દે છે. આ નબળા પડેલા મનોબળને મજબૂત બનાવવું એજ દારૂખંધી સફળ બનાવવાનો સાચો માર્ગ છે.

દારૂખંધી માટે લેવાઈ રહેલાં પગલાં

હવે આપણે દારૂખંધી માટે જે પગલાંઓ લેવાઈ રહ્યાં છે તે જોઈએ અને દારૂગિયાના દુર્બળ બનેલા મનને મજબૂત બનાવવા માટે તે પગલાં કેટલાં ઉપયોગી છે તે તપાસીએ. દારૂનું વેચાણ તદ્દન બંધ થાય તો દારૂગિયા શું કરે? મોટા ભાગના લોકો ચેરી કરવા પ્રેરાશે તે દેખીતું છે. ચેરી કરનારને સજા કરવામાં આવે તો ચેર લોકો પોતાની ચેરી ધૂંવાવવા માટે પ્રયત્નો કરશે, અને લાંચ ફરવત આપી સરકારી તંત્રને બગાડવા પ્રયત્ન કરશે. એટલે દારૂનાં પીણાં બંધ કરી દારૂ પીનારને સજા કરવાથીજ આ મુશ્કેલ પ્રશ્નનો તોડ આવતો નથી. પ્રજાને આત્મ-પ્રમોદન સાધવો પૂરાં પાડવાથી કે પીણાંને બદલે તેઓ પુરતકાલાંમાં જાય તેવા પ્રચાર કરવાથી દારૂ નહિ પીનારા તે બધીમાં સપડતાં અટકશે, પણ જેઓને ટપ પડી ગઈ છે તેઓ દારૂને બદલે દૂધ એકદમ પસંદ કરે તેવા સંભવ નથી. આનો વ્યસની જેમ આને ગાલે દૂધ પીતા નથી તેમજ દારૂના વ્યસનનું સમજવું. ઉપર વર્ણવેલ ઉપાયોથી દારૂગિયાની આજુબાજુની દયા મુશ્કેલી એ ચોક્કસ વાત છે. દારૂ નહિ પીનારાઓની મારફત શુષ્કી જીવન જીવવાની તેઓને દબા થશે, પણ તે દારૂ છોડી દેવા બેટકી દિનંત દાખવી શકશે નહિ. ઉપર જણાવેલાં પગલાં લીધાં બંધી દારૂખંધીની દિશામાં આગળ અગતિ કરવા માટે એકધારે અને જાગૃત પ્રયત્ન જગવો પડશે. આજે કોઈને સહેરના રતામાં નજ દાખતમાં ફરવું હોય તો તે ફરી શકતો નથી, બે શરમ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રજામતનો તે સામનો કરી

શકતો નથી. તેથીજ રિવિન દારૂગિયાની થવી જોઈએ. કુટુંબ, જાતિ, મહોલો, મામલું કે શહેર અને છેવટે આખા દેશમાં દારૂની બદી દૂર કરવા માટે સતત પ્રચાર ચાલુ જ રહેવો જોઈએ, અને દારૂ પીનારે તરફે પ્રમા રાખે તરફી હદે એ પ્રચાર લઈ જવો જોઈએ.

એકજ મર્ગ

ઉપર જણાવેલ બધા ઉપાયો મુખ્ય સરકાર લઈ રહેલ છે, અને દેવા રહ્યું છે. પણ આ બધા ઉપાયો લેવાય એટલે દારૂગિયાઓ દારૂ છોડી દે એમ માનવું એ જામ છે. એ ખરું છે કે દારૂની જતમાં જેઓ નથી ફસાયા તેઓ દારૂખંધીનું જતાવરણ જામતાં તે બદીથી દૂર રહેશે. કેટલાક દારૂગિયાઓ જાતિ કે સમાજની અવગણના નહિ કરી શકે અને દારૂ છોડી દેશે. પણ મોટા ભાગના દારૂગિયાઓ ધરખણે કે દર જંગલમાં જઈને પણ દારૂ પીવાના. આવા લોકોને બચાવી લેવા માટે તો એકજ માર્ગ રહ્યો અને તે એ કે તેજ દરદીની માવજત કરવી. કોઈને તાવ આવે કે ખાંસી થાય તો આપણે શું કરીએ છીએ? આરોગ્યના નિવેશનો લાંબ કરવાથીજ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે એ સદુ કાર્ય જણે છે, છતાં રોગીને આપણે નિયમનો લાંબ કર્યા બદલ સજા કરતા નથી પણ તેની માવજત કરીએ છીએ. સાચી માવજત પ્રેમ અને સેવા વિના થતી નથી. જ્યાં કાપડો કે પ્રજામત નિર્દય જાય છે ત્યાં પ્રેમ અને સહાયક સફળતા મેળવી શકે છે એ જાણીતી વાત છે. દારૂગિયાઓની પ્રેમપૂર્વક માવજત કરી તેમજ તેમના કાંઈપણ ઉપારણાનું કામ કાઢ સરકારી તંત્ર કરી શકે નહિ. આ કામ રજુ સામાજિક કાર્યકર્તાઓનું. આવા સામાજિક કાર્યકર્તાઓ શોધી તેમના કાર્યમાં સંજોગ કરી આપવી તે સરકારનું કામ રહ્યું. જ્યાંસુધી આવા સામાજિક કાર્યકર્તાઓ મોટી સંખ્યામાં દેશમાં કામ કરવા નહિ માટે ત્યાંસુધી દારૂખંધીનો સરકારી કાર્યક્રમ અચૂરો રહેશે એ કહેવાની જાગેજ જરૂર રહે છે.

હિંદુસ્તાનમાં મઘપાનની કુટુંબ તો અગાઉ પણ હતી પરંતુ તે આટલી બધી વ્યાપક ન હતી. ઉચ્ચ વર્ગના લોકો શોખ ખાતર એનું વ્યસન રાખતા. નીચલા ઘરોમાં એનો પ્રચાર વ્યાપક થયો હોય તેનું સાગતું નથી. આજે તો મઘપાનના વ્યસને આખા દેશમાં પોતાનું સામ્રાજ્ય સારી રીતે પાથરી દીધું છે. આ વ્યસનની ભયંકરતા તો એ છે કે મજૂરી કરનાર અસંત ગરીબ વર્ગમાં એ વધુને વધુ વ્યાપક થયું છે. સરકારે એ વ્યસન વ્યાપક થાય એની પૂરી સગવડ આપી છે. મિશનમંત્રો તો એ વ્યસનમાં જટ સપાઈ ગય છે. પરંતુ ગામડાના ખેડુ તો પણ એમાં એ પૂરી રીતે ફસાઈ પડ્યા છે. ગરીબાઈના દુઃખ ભૂંસવા માટે દારૂતારીનો આશ્રય લેવાય છે અને એ દારૂતારી જ ગરીબાઈની ભયંકરતા વધારી દે છે. આનંદ વતુજોની વિનાશકારી પરંપરાના વખતમાં આજે તો પ્રજા સપાઈ ગઈ છે. મુખી કુટુંબો પણ એમાં સપાડ્યા છે પરંતુ એમને એ પોષાય છે, ન્યારે ગરીબોના કુંપડાઓ અને કુટુંબો તો એ વ્યસનમાં તારાજ થઈ રહ્યા છે.

ગાંધીજીનો ૬૬ સંકલ્પ હતો કે સ્વરાજ્ય સરકારનો પ્રથમ કાયદો એજ થાય કે નિશ્ચિત સુદંતમાં આખા હિંદમાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ થઈ જાય. ૧૯૩૭-૩૮ના કાયદાની પ્રાંતિક સ્વરાજ્યમાં દારૂનિષેધના પ્રથમ પ્રયાસો થયા હતા પરંતુ પછી તો રાજકીય પરિસ્થિતિમાં પલટો આવ્યો એટલે એ પ્રયાસો અધુરા રહ્યા. હવે આપણે રાજકીય સ્વતંત્રતા મેળવી છે એટલે આ પ્રયાસો પાળ શકે થયા છે. મુખ્ય સરકારે મઘપાનનિષેધનો ચાર વર્ષનો કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો છે અને એવા કાયદાની સાથે લોકમત કેળવવાની પણ મોટી યોજના પણ ઘડી છે. સરકારનું આશુષ્યે તંત્ર ભણે શિક્ષાત્મક કાયદાથી આવે પરંતુ લોકકલ્યાણની બધીજ પ્રવૃત્તિઓને આખરે તો પ્રજાના સહકારથીજ સફળતા મળે છે.

મઘપાનનિષેધની પ્રવૃત્તિને સફળ બનાવવા માટે પ્રજા કર્તવ્ય તરીકે સહકાર આપી શકે એ સ્પષ્ટ સમજ લેવાની

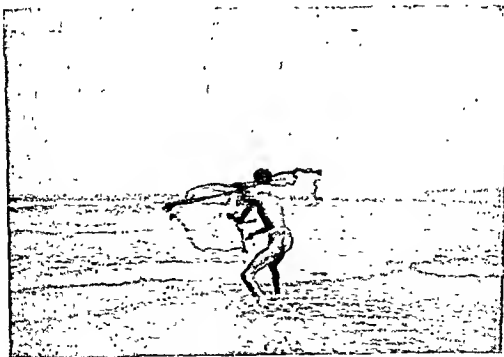
જરૂર છે. સમૂહપતિ રાજેન્દ્રપ્રાસાદે જણાવેલું તેમ હિંદુસ્તાનમાં લોકસમુદાયનો બહુ મોટો ભાગ વ્યસનમાં વતોચો છે અથો સપાડ્યો હોવા છતાં એટલું તો સમજે છે અને સ્વીકારે છે કે જે પીમાંજો બધે થાય તો તે છટાપતિજ થશે. લોકમાનસની આવી અનુકૂળતા મઘપાનનિષેધ માટે બહુ અનુકૂળ વાતાવરણ પ્રગટાવે છે. પરંતુ સુરેશ્વરી તો એ છે કે લોકમાનસની આ અનુકૂળતાને યોગબી લઈ તેને વ્યવસ્થિત રીતે પ્રગટ કરવાની કાર્યશક્તિ આજે જણાતી નથી. મહાસભાએ તો આ આખીજે પ્રવૃત્તિને પોતાના સ્વનાત્મક કાર્યક્રમમાં સરવાતથી જ અગ્રસ્થાન આપેલું છે. ગાંધીજીના આવ્યા પછી તો એ પ્રવૃત્તિને ઘણો વેગ મળેલો. પ્રજાની જાગૃતિને યોગ્ય દિશામાં પાળવા માટે સરકાર પ્રયાસો પણ થયા હતા. એ પ્રયાસોને સફળતા પણ ઠીક ઠીક મળી હતી આ બધું અંગ્રેજ સરકારની સુલાખીમાં પ્રજા હતી ત્યારે બનેલું એટલે સરકાર તદ્દન પ્રતિકૂળ હોવા છતાં આટલી જાગૃતિ અને આટલી સફળતા મળી હતી—આમાં બહેનોએ બહુ મહત્વનો ફાળો આપેલો. પરંતુ સ્વરાજ્ય નજીક આવતું ગયું તેમ એ જાગૃતિ શિથિલ થયા માંડી—આજે તો દારૂનિષેધ માટે લોકમત સંગઠિત કરવાને વિશે મહાસભા પણ ઠીક ઠીક ખેદરકાર બની છે. સરકારની મઘપાનનિષેધની યોજના માટે મહાસભાની આ કાર્યશિથિલતા હાનિકારક નીવડી રહી છે. સરકારની ચાર વર્ષની યોજનામાં એક વર્ષ તો પસાર પણ થયું અને છતાં જનસમુદાયમાં તો એ વિશે કંઈ ઉત્સાહ પણ દેખાતો નથી. સરકાર તો મઘપાનનિષેધ મંજૂર મારફત યજ્ઞ શકે એટલું પ્રચાર કામ કરે છે પરંતુ પ્રજાના કાર્યકર્તાઓનો તેમાં જોડાણ તેવો સાથ મળતો નથી. પ્રજાના કાર્યકર્તાઓની શિથિલતાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે સ્વરાજ્ય મળ્યા પછી લોકોમાં એવી ભ્રમણા જાગી છે કે હવે પ્રજાકલ્યાણનું કામ સરકારજ કરી દેશે—એટલે એ એમાં ખાસ કરવા જેનું નથી—આ ભ્રમણા મહાસભાના બળને ઊન્નતિ-ન કરી નાખે છે અને લોકકલ્યાણના કાર્યમાં સરકારના સહાય પ્રયાસોને પાંગળા બનાવી દે છે.

મહાસભા તેમજ પ્રગૃહિતનું કામ કરનારા બધાએજ સમજી લેવું જોઈએ કે આ બૂલધી અને એમાંથી જાગેલી કાર્યશિલ્પિતા મેળવેલા સ્વરાજ્યની શક્તિ ક્ષીણ કરી નાખશે. મઘપાનનું અનિષ્ટ એટલું બધું લખકર છે કે આજે સેંકડો વર્ષથી પ્રજાને નિર્માય બનાવવામાં એ આના'ટે બહુજ મોટો ફાળો આપ્યો છે. પ્રજાનું નૈતિક અધઃપતન કરવામાં મઘપાને બહુ મોટો ભાગ ભજવ્યો છે— લોકકલ્યાણની ગંભીર તોટલી બધી ચેજનાઓ ધકાશે અને અમલમાં પડી મૂકાશે; પરંતુ દારૂતારી અરીથમાં ચકચૂર બનેલી પ્રજાને એનો કશો લાભ મળવાનો નથી. પ્રજાનું આર્થિક ધોરણ ગમે તેટલું ઊંચું આવે પરંતુ ન્યાંમુધી દારૂતારીમાં પ્રજાનો મોટો વજર ફસી પડે છે ત્યાં પ્રજાની આર્થિક ઉન્નતિ ક્ષણભંગી નીવડવાની છે. આથી આપણે બધાએ સમજી લેવું જોઈએ કે પ્રજા-કલ્યાણના આપણા બધાં પ્રયાસોને જો પાંગળા ન બનાવી દેવા હોય તો પ્રજાના કાર્યકર્તાઓએ સરકારની દારૂ-

નિરેધની પ્રવૃત્તિમાં પૂરો સાથ અને સહકાર આપવો જોઈએ.

આ સરકારનું તાત્કાલિક સ્વરૂપ એ હોઈ શકે કે ન્યાંમુધી પીઠાં છે અને પ્રજાએ વ્યસનમાં સપડાઈ છે ત્યાં ત્યાં કાર્યકર્તાઓએ લોકોની સાથે મળીને સરકારને જાણારી દેવું જોઈએ કે એ પીઠાંઓ સત્વર દુર થવા જોઈએ. સરકાર કાયદાને જોરે એ પીઠાં ચાર વર્ષ બંધ કરે એ પહેલાંજ સરકારને ખબર મળી જવી જોઈએ કે પ્રજાએ એ પીઠાં જલદી દુર કરવા તૈયાર છે. આ માટે આખા પ્રાંતમાં ગામડે ગામડે સભા મેળવી પ્રજાએ રીતસરના દરાવ કરી સરકારની મઘપાનનિરેધની નીતિને સંપૂર્ણ ટેકા આપવો જોઈએ આવી રીતે કેળવાયેલા લોકમત અને સરકાર પાસે પહેંચેલા એનો અવાજ સરકારનું કાર્ય ખૂબજ શરણ બનાવી દેશે. મહાસભાની સમિતિઓ અને બીજા કાર્યકર્તાઓએ આ કામ જલદી ઉપાડી લેવું જોઈએ.

એકલવાયો

વિરાળ સિન્ધુમાં માણસ એક બિન્દુ માત્ર છે.

સ્ત્રીઓ અને રાજકીય હક્ક

લેખિકા: શ્રીમતી લીલાવતી મુનશી

હિંદુસ્તાનમાં સો વર્ષ કરતાં વધુ સમય પહેલાં સ્ત્રીઓની પ્રગતિના ઇતિહાસની તથા તેમના સ્થાનના સ્ત્રીકારની શરૂઆત રાજા રામમોહનરાયથી થઈ હતી. ઓગણીસમી સદીમાં સ્ત્રીઓ પ્રત્યેના સરખા વર્તનની હાકલ તેમણે કરી હતી અને સતી થવા વિરુદ્ધ તથા તે રિવાજને નાબૂદ કરવા માટે ઉપદેશ આપ્યો હતો. પરંતુ હિંદી સ્ત્રીઓને સેવા તથા જાહેરજીવનનો માર્ગ અંધવાનું ભાગ્ય પાશ્ર્વત્વ સ્ત્રીઓને સાંપડ્યું હતું.

ભગિની નિવેદિતા હિંદમાં સેવાનો સંદેશો લાવ્યા હતા. ડૉ. એની ગિસ્ટ ઇશ્વરજ્ઞાન તથા વિશ્વધાતુવનો સંદેશો લાવ્યા હતા. પશ્ચિમે પેદા કરેલી મહાન સમર્થ સ્ત્રીઓ-માર્ના તેઓ એક હતા. તેમણે હિંદને પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવ્યું, તેઓ હિંદીઓ સાથે જોડ્યા અને તેમને વારસામાં મળેલા જ્ઞાન માટે જાગૃત કર્યા અને ગર્વ સેતા કર્યા, અને તેમના રાજકીય નેતા બન્યા. તેમની શક્તિનો સ્વીકાર કરીને હિંદુ તેમનો આદર કર્યો અને કાર્ડ પછી વ્યક્તિને આપી શકાય તેવું જોવામાં જોડ્યું માન તેમને હિંદી રાજકીય મહાસભાના પ્રમુખ બનાવીને આપ્યું.

શ્રીમતી ગિસ્ટ તેમના સમયના એક મહાન વક્તા હતા, અને તેઓ અજબ સંઘટન શક્તિ ધરાવતા હતા. તેઓ હિંમતવાન, નીડર, તથા કહાપણુવાળા હતા, અને તેમણે આખી દુનિયામાં મુસાફરી કરી હતી. બધા મહત્વના દેશોમાં તેમણે ઇશ્વરજ્ઞાનનો વાવેટ ફેરવ્યો હતો.

શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ, જેઓ શ્રીમતી ગિસ્ટના સમકાલીન છતાં વયમાં તેમનાથી નાનાં હતાં, તેઓ આપણામાં પ્રથમ કવયિત્રી તરીકે ખ્યાલિત થઈ હતાં. તેમને 'હિંદુ સુલકુલ' કહેવામાં આવતા હતા. પરંતુ જરૂરી તેમણે કવિતાને પાછળ મૂકીને રાજકીયમાં અંબલાવ્યું હતું. તેઓ બ્રહ્મી મંદિર છટાથી ભોલનારા વક્તા હતા અને આજે પણ છે. પ્રથમ પશ્ચિમના રાજકીય નેતા તરીકેનું સ્થાન જોકે તેમણે મુખ્યત્વે પત્રવ્યવસ્થાકરણ કારણે સંપાદન કર્યું હતું, છતાં તેઓ ધણી કાવ્યકૃશણ છે, અને જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં, દેશના દરેક ભાગમાં તેમજ દુનિયાના ઘણા દેશોમાં તેમના મિત્રા છે.

હું માનું છું કે તેઓ શ્રીમતી ગિસ્ટથી ભિન્ન-માર્ગે જનારાં છે. મેં શ્રીમતી ગિસ્ટને માત્ર એક વખત જ જોયાં હતાં. તેઓ મને ગંભીર લાગ્યા હતા, જ્યારે શ્રીમતી નાયડુ આનંદી-પુશ્કિમિજ્જા છે. શ્રીમતી ગિસ્ટ મહાન સંઘટક હતાં, જ્યારે શ્રીમતી નાયડુના વ્યક્તિત્વમાં વિશેષ મોહિની છે. શ્રીમતી નાયડુ લોકોને આકર્ષે છે અને ખાસ પ્રયત્ન કર્યા સિવાય તથા કોષ્ઠપણ સંસ્થાની મદદ વિના તેમને પોતાની આસપાસ જળવડી રાખે છે.

સ્ત્રીઓમાં સામાન્ય જાગૃતિનો યુગ શરૂ થયો તેનો આરંભ શ્રીમતી સરોજિની દેવીએ કર્યો હતો. કેળવણીના ફેલાવાથી સ્ત્રીઓને તેમની પરાધીનતાનું ભાન થયું હતું, અને તેમને માટે સમાજ નક્કી કરેલા માર્ગ આપ્યો મીઝીને જવાને બદલે તેઓ પ્રથમ કરવા લાગ્યા હતા. ઓગણીસમી સદીના અંતમાં માથાપોને હાથે ગોઠવાતાં સ્ત્રીઓની પ્રથા પ્રત્યેના અસંતોષની અને પોતાનો જીવનસાથી પસંદ કરવાના હક્ક માટેની મક્કમતાની અસર જણાવા લાગી હતી. નીસમી સદીની શરૂઆતનું સાહિત્ય બતાવે છે કે લગભગ બધીજ નવલકથાઓમાં લગ્ન તથા પ્રેમના વિષયો મુખ્યત્વે ચર્ચાતા હતા. સ્ત્રીઓને લાગવા માંડ્યું હતું કે તેમને તેમની સંમતિ સિવાય પરણાવી દેવી ન જોઈએ અને તેમના પતિઓની પસંદગી કરવામાં તેમનું કહેણ સાંભળવું જોઈએ. આ અસંતોષ જોરશોરને અને અવરિપત નહોતો, પરંતુ તેનો પડોસી સાહિત્યમાં પડ્યો હતો.

સ્ત્રીઓના સંબંધમાં મહાત્મા ગાંધીજીના આગમનથી હિંદમાં મહાન પરિવર્તન થયું હતું. રાજકીય હેતુઓ માટે તેમણે સ્ત્રીઓને વ્યવસ્થિત કરવાની શરૂઆત કરી હતી. રાજદ્વારી હક્કો માટે ચળવળ કરવાનું તેમણે તેમને કહ્યું નહોતું, પરંતુ સામાજિક અને રાજકીય ક્ષેત્રોમાં સેવા આપવાનું જણાવ્યું હતું. મિત્ર સમિતિઓમાં તેમજ પુરુષો સાથે ભિન્ન-ભિન્ન કર્તવ્ય વિસ્તારોમાં કામ કરવાનું તેમણે ફરમાવ્યું હતું. આથી તેમનામાં પોતાની શક્તિ વિશે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ હતી. જાહેર કાર્યમાં સ્ત્રીપુરુષોના સહવાસની બંધી તેમણે ફરક કરી હતી. તેમણે સ્ત્રીઓમાં ધૈર્ય ઉત્પન્ન કર્યું હતું અને પોતાના બળ ઉપર અમુકવાનું અને પુરુષોથી ભય નહિ પામવાનું જણાવ્યું.

હતું. દુકાનો પર ચોક્કી—પિકેટીંગ—કરવાનું તથા જેલમાં જવાનું કદીને, મહત્તરની જગ્યાએ આપીને અને તેમની સમાનતાનો સ્વીકાર કરીને તેમણે સ્ત્રીઓની જનગતિના વેગને નેર આપ્યું હતું અને આગળની તેમની સ્થિતિ આણી હતી. વળી તેમણે માધ્યમિક તથા કેસેનરી કેળવણી વિષેનું અનાવરણક દેખાણ દર કર્યું હતું. જે સ્ત્રીઓમાં યોગ્ય સમજણસ્થિતિ હોય, અને જે તેમનામાં આવશ્યક ગુણો હોય તો તેઓ તેમને વિશ્વસનીય સ્થાને માં કામ સોંપતા હતા, અને વિચિત્ર વાન તો એ છે કે તેમનામાં મૂકેલા વિશ્વાસને તદ્દન લાયક હોવાનું તેમાંની ઘણી સ્ત્રીઓએ સાબિત કરી આપ્યું હતું.

પરંતુ બીજી કેટલીક એવી સ્ત્રીઓ પણ છે જેઓ ગાંધી તત્ત્વજ્ઞાનના સીધા પરિણામ રૂપે બહાર આવી નથી, છતાં પણ જેમણે ગાંધીજી સાથેના સહવાસથી મોટો લાભ ઉઠાવ્યો છે. ચેક્રવર્તી નામ ગણ્યું. શ્રીમતી કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય, શ્રીમતી અરુણા અસફઅલી, રાજકુમારી અમૃતકોર, શ્રીમતી સુચેતા કૃપાલાણી, શ્રીમતી રુકમણી લક્ષ્મીપતિ તથા શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત. આ બધીજ પોતપોતાના સ્થાનને લાયક સ્ત્રીઓ છે. કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય અબ્યાસી, સખ્ત શ્રમ કરનારાં અને મહત્વાકાંક્ષી છે; અરુણા અસફઅલીમાં સમાજવાદી વિચારોનું તેજ છે; રાજકુમારી અમૃતકોર દરેક, નિપુણ તથા શક્તિમતી છે; સુચેતા કૃપાલાણી કતવ્યપરાયણ તથા સખ્ત શ્રમ કરનારાં છે; રુકમણી લક્ષ્મીપતિ તેજસ્વી નહિ પરંતુ શક્તિમતી છે; અને વિજયાલક્ષ્મી પંડિત તેજસ્વી અને સફળતા મેળવનારાં છે. કોઈ જુદા જુદા અમલમાં ધરામોને શોધી લેનારી આ તેજસ્વી સ્ત્રીઓની આકાશમંજા છે. ગાંધીજીની અધિકારી મંડળી સાથે રહેવાથી તેમને માટે કાર્ય કરવાનું તથા સફળ થવાનું સરળ બન્યું હતું.

પ્રાતિક્ષેત્રોની જુદી જુદી કાર્ય દિશાઓનાં કામ કરતી બીજી ઘણી સ્ત્રીઓ છે. એ બધી સ્ત્રીઓની નામાવલિ અત્રે આપવી અશક્ય છે. કલાના ક્ષેત્રમાં ગ્રંથ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેવી પણ કેટલીક સ્ત્રીઓ છે. સંગીતમાં સુખ્યાલક્ષ્મી, ચિત્રપરોમાં દેવિકા તથા દુર્ગા ખોટ, નૃત્યમાં રુકમણી, અને ચિત્રકામમાં ઘણી સ્ત્રીઓ છે. આ બધી સ્ત્રીઓ પોતપોતાના ક્ષેત્રોમાં જનગતી છે અને તેમણે આખા દિંદમાં ખ્યાલિત મેળવી છે.

આ ઉપરાંત જીવનના બીજા ક્ષેત્રોમાં સ્ત્રીઓએ પોતાને યોગ્ય સ્થાન મેળવ્યું છે. ધારાસભ્યોમાં અને શહેર

સુધરાઈઓમાં સ્ત્રીઓએ બતાવી આપ્યું છે કે તેઓ પુરુષો જેવું જ કામ કરી શકે છે અને કેટલીક વખતે તેમનાથી અધિકારી કામ પણ કરી શકે છે. વેપાર-ઉદ્યોગમાં પણ સ્ત્રીઓએ સફળ પ્રવેશ કરવા માંડ્યો છે. નોકરીઓમાં પણ સ્ત્રીઓ મોટી સંખ્યામાં વધુ ને વધુ દાખલ થવા લાગી છે. દાકતરો તથા વકીલો તેમજ મુન્સીફો તથા જજો કાર્યકર્તાઓ તરીકે પણ સ્ત્રીઓ કામ કરી રહી છે. સમાજસેવા એ એક એવું ક્ષેત્ર છે જેમાં ઘણી સ્ત્રીઓ ખાસ કરીને સફળતાપૂર્વક કામ કરી શકે છે.

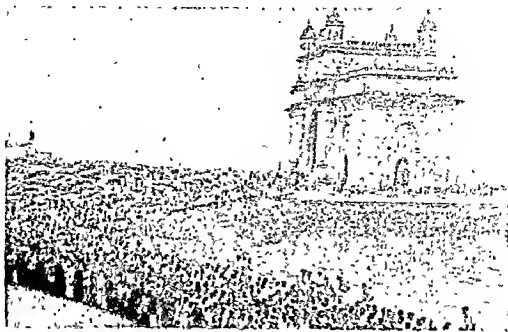
આમ હોવા છતાં પણ સ્ત્રીઓએ પરાધીનતાની બેડી ફગાવી દીધી હોય તો તે તેમના રાજકીય ઘડતમાં ભાગ લેવાથીજ સત્યાગ્રહની લડત દરમિયાન સ્ત્રીઓએ કાયદાનો સવિનય ભંગ કર્યો હતો, અને જેલમાં ગઈ હતી—એક વખત નહિ, પરંતુ ઘણી વખત; અને આ લડતમાં માત્ર કેળવણી સ્ત્રીઓએ જ ભાગ લીધો નહોતો. દિંદની સ્ત્રીઓએ બતાવેલા ઉત્સાહથી આખી દુનિયા દિંદ થઈ ગઈ હતી. તેથી સ્ત્રીઓને પણ લાભ થયો હતો. જુદી જુદી ભાષાઓ બોલતી થતા પ્રતિના જુદા જુદા ભાગોમાંથી આવેલી સ્ત્રીઓ જેલમાં એક-બીજાના સહવાસમાં આવી હતી. તેમના મનની ક્ષિતિજ રેખા વિશાળ બની હતી, તેમના દૃષ્ટિબિન્દુમાં પરિવર્તન થયું હતું. તેઓ એક-બીજા પ્રત્યે માન ધરાવવા લાગી હતી, અને એક-બીજાને સમજવા પ્રયત્ન કરતી હતી, અને તેમના બંધાનને કારણે તથા બહારની દુનિયા સાથેના સંપર્કને લીધે તેઓ રાજદારી હકો સંબંધમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવી શકી હતી. ધારાસભા, શહેર સુધરાઈઓમાં અથવા સ્થાનિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ મેળવવા માટે તેમના વિરુદ્ધ કોઈ પ્રતિબંધ નથી.

રાજકીય આંતરદી મળવાથી તેઓ બીજી દિશાઓમાં પણ પોતાના હક્કો મેળવવા પ્રયત્ન કરી રહી છે. તેઓ આર્થિક સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે મથી રહી છે, અને સરખા માસિકા દરેક માટે ચળવળ કરી રહી છે. મને ખ્યાલ છે કે થોડાજ વર્ષોમાં તેઓ આ હક્કો પણ પ્રાપ્ત કરશે.

દેશના ત્રીસ વર્ષોમાં સ્ત્રીઓએ સર્વ વાતે લાભ મેળવ્યો છે. તેઓ વધુ ને વધુ બળ પ્રાપ્ત કરી રહી છે. કદાચ એવો પણ વખત આવશે જ્યારે સ્ત્રીઓ પુરુષોને દુનિયાના કાર્યક્ષેત્રોમાં કબજા કરવા નહિ દે અને રાજ્યની ધારા સંભાળવામાં મોખરે રહેશે.

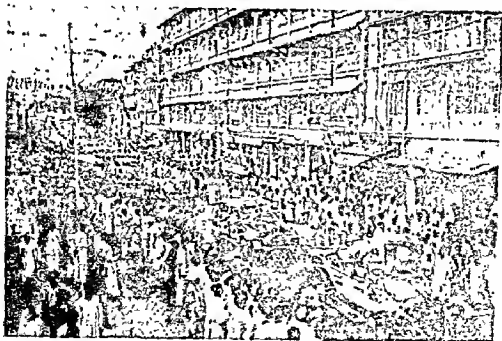
[તેમનાં વાલુપ્રચલનનો અનુવાદ.]

સ્વાતંત્ર્યદિનના સ્મૃતિચિત્રો

દોહરો વર્ષની પરતંત્રતા પછી બંધનચુકત થયેલી દિંદો જનતા સ્વાતંત્ર્યના ઉત્સાહથી તથા આનંદથી ગાંડી બનીને અસીમ સાગર પ્રમાણે સ્વાતંત્ર્યદિનના સરઘસમાં હજારોની સંખ્યામાં સામેલ થઈ.

સ્વાતંત્ર્યલક્ષ્મી આવો ઘેર

ધરો શબ્દગારીને ખવળે તથા તોરણો ચઢાવ્યા; જ્યોતો તથા સરઘસોથી બધાં શહેરો તથા ગામડાંઓ ગાજી ઊઠ્યાં.

1

આમિદ-મમોદ

તંદુરસ્ત છવન ગાયવા મદિ આમિદ-મમોદ મદિની રે
જડવિયોનો નાંદ મજવાથી કેડલાક લેણા હાલવાડી પીવા મદિ
મમોદ અને મત્વાકરણી સગવડો મિશાગ પાંચા ઉપર જનતમે
આનંદમાં વીતાવી શકશે. આથી તેમને ફાયદો થશે કોરકુન
કેડલીક રમતોનાં ચિત્રો બેકાં કદી માંતિક ફાવળથી સમિતિમે
મજેલા પરિવર્તનો ખ્યાનમાં લઈને નવી રમતો પાનુ ફાવળ જવળ
સમાજ કલ્યાણના કેન્દ્રો ખાલવાનું કચિત ધારું છે. આમિદ-
પાનુ કરવામાં આવી છે.

આમિદ-મમોદની સગવડોમાં મિદાનમાં રમવાની રમતો કે
અંધબાણે રમવાની રમતો જેવી કે મેગલામાલ (૪) લેમ
દુકાની (૫) તથા કેડીના, ન્યાં સસ્તી કિંમતે પાપાનુ આપે
સમાવેશ થાય છે. આ બધી રમતો ઉપરાંત કેન્દ્રોમાં નાટ્યો
મેજવવા મદિના વર્ગો, વાંચનાલય, સંગીતના કાર્યક્રમો જેવા
આપવામાં આવે છે.

આમ વિસ્તરણમાં ન્યાં આમિદ-મમોદના સાધનો પૂરા પ
જેદને કે જેથી સોરી સંખ્યામાં લેણા તેના લાભ લઈ શકે. પિ
સલી છે. આવી બધી સગવડો ખરી પાડવામાં આવે તો લોગો

પ્રત્યાકર્ષણ

કોના અભાવને લીધે અને નાગરિક જીવન માટે રોજની છે. એટલા માટે ખાસ વ્હરી ઝોન તે એ કે આમોદ-લોદખે, તેમ કરવાથી લોકો પોતાને કાનૂલ પરનો સમય પુરાગાળે ખુલુ લાભ થશે. આપણા ગામડાઓમાં રમણી પ્રચાર કરવા ધારી છે. આ ઉપરાંત જન્મના અનુસાર છે. આ ઉદ્દેશોને લક્ષમાં રાખીને જુદાં જુદાં સ્થળોએ મંદિરો સમજી આવી શકાય તેટલા માટે વ્હરી ગોડવળો.

ગોળિયો (૧) આદ્યાપાઠા (૨) તથા લેઝીમ (૩)નો તથા સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. રોજની રસ તથા કુખની દ્રાઢ પૂરો પાડવાની સગવડ કરવામાં આવી છે, તેમનો ત્રપ્તો વિગેરે બજારી બતાવવામાં આવે છે. સામરતા હાડા, કીર્તનો, બજારો (૭ તથા ૮) વિગેરેનો ખુલુ લાભ

રી શકે નહિ ત્યાં મોટા પાયા પર તે પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરવી હાપાઠા વિગેરે રમતો ગામડાઓમાં વધુ વિકસિત બની સહેલાઈથી ઇાડી શકે તેમાં લેશમાત્ર સંકોચ રવાન નથી.

સ્વાતંત્ર્યદિનની પ્રાર્થના

હે પ્રભુ ! જનતાજનાર્દન ! તારી કૃપાથી અને ધ્યાનથી આ લોકરાજ્યના સુરો અને આજે હાથમાં લાખે છીએ. આ કાંટાળા યુગનું અમને બાન છે. પરંતુ તારા સહકારથી અને અમારી નિઃસ્વાર્થ સેવાથી આ જવાબદારી યોગ્ય રીતે પાર પાડવાનો અમે હંમેશાં પ્રયત્ન કરીયું.

સહ નાવતુ સહ નૌ મુનક્તુ

દરે કોઈ કોઈનો માનિક નથી, અને કોઈ કોઈનો નાકર નથી. આપણે બધા સોંપો સેવકો છીએ. આપણે બધા દિલો સંધના સેવકો છીએ એ તમા સંજ્ઞાથી દરે એકત્ર બેસીએ.

વિ દૂષક

લેખક : શ્રીયુત ચન્દ્રવદન મહેતા

સૂત્રધાર : વિદૂષક ! તમારી આ કૃતિની આજે પ્રકાશિત છે. 'રંગભૂમિ' ખૂબ મહાલતાં લોકો તમારા દર્શને અધીરા બન્યા છે. વારંવાર તમારાં દર્શન વાંછે છે. ત્રીશ ત્રીશ વર્ષોથી એક ધારા પ્રેક્ષકોને હસાવનાર નટ ઉપર પ્રગ્ન આવરી ગયે એ તો સ્વાભાવિક જ છે. હો, આ મારા તરફથી આટલો ઉપહાર, કૃતોના દગલામાં આમે તો દટાયેલા છો, એમાં કંઈ આથી વધારે નથી થવાનો, પણ મારા મનથી સંતોષ.

વિદૂષક : આપનો આભારી છું. રંગભૂમિ ઉપરથી વિદાય લેવી મારે મન જિંદગીથી રૂપસદ લીધા ખરાખર છે. પણ ખસ, અગ્ર મેં બહુત નાચ્યો ગોપાલ.

સૂત્રધાર : એથી તો અમે આપને વિનયીએ છીએ કે હજી એક દાયકો રંગભૂમિ ખેંચી લ્યો.

વિદૂષક : હવે ? ના રે ના. આજે આખરનો પરો પડી ગયો. મારી રંગલીલા સંકેલાઈ ગઈ. સૂત્રધાર ! તમારી કૃપા માટે આભારી છું. પણ હવે મને એમાં લલચાવો નહીં. માણસ સંસારમાંથી મન આવરી લે છે, અમુક સમયે : મારે આ સંજીવમાંથી એક દિવસ તો સંસાર સંકેલી લેવાનો હતો જ ને—આજે સંકેલા લીધા.

સૂત્રધાર : તમારી કલાકૃતિ, તમારો અદારોષ, તમારી ઉપાસના. તમારી રંગભૂમિ—તમારા વિના સૂની થશે. તમને જીવનમાં સુનકાર જણાયો.

વિદૂષક : સૂત્રધાર ! તમારી સૂચના મને અસ્વીકાર્ય છે.....કારણ ? કારણ હું નંધી જણતો. હું ફક્ત એટલું જાણું છું કે મારે આખર ગીત મેં આજે ગાઈ લીધું છે, મારે અંતિમ અટ્ટહાસ્ય મેં આજે કરી લીધું છે, ખૂબ હસ્યો.

સૂત્રધાર : અંતરથી રડતાં રડતાં—

વિદૂષક : એ તમે ઠીક જણતા હતા, એટલે તો મને નભાવ્યો.

સૂત્રધાર : ના, ના—એવું કંઈ નથી; તમે તમારી કલાથી જ આટલી કૃતિ સંપાદન કરી શક્યા હતા.

વિદૂષક : પણ હવે અંતરથી હસતું છે.

સૂત્રધાર : અને બંહારથી રડતું છે ?

વિદૂષક : કદાચ.....સૂત્રધાર ! શું કહું ? રંગભૂમિ ઉપર હસતો હતો; દુઃખી લોકજીવનને હસાવવા પ્રયત્ન કરતો હતો; રંગભૂમિને હાસ્યથી અજ્ઞાપિતો હતો; રંગભૂમિની બહારની કાશ્ચિકા એથી કંઈક હળવી કરવા મથતો હતો.

સૂત્રધાર : અને હવે.

વિદૂષક : હવે હીહી.....અંતરના હાસ્યે જીવન અજ્ઞાપિતું છે. એથી કદાચ બહારના હાસ્ય કરતાં વધારે આનંદ પણ ફેલાવી શકાય.

સૂત્રધાર : ત્યારે હવે પછી રંગભૂમિ ઉપર ફરીથી તમે નહીં જ ઉતરો.

વિદૂષક : ના. જિંદગીના ખોળાંઆના આ સ્વાંગ સાથે તો નહીં જ.

સૂત્રધાર : કૃતિનો કળશ આજે તમારો જીઆમાં જીએ રમાને બિરાળે છે ત્યારે

વિદૂષક : ત્યારે—એને ત્યાં રહેવા દેવા માટે—મારે વિદાય લેવી પડે છે.

સૂત્રધાર : નાટકશાળા તમારું ઘર છે. રંગભૂમિ ઉપરથી તમે વિદાય લ્યો છો, પણ આ સ્થાન હરહંમેશ તમારે માટે ખુલ્લું છે—તમારું જ છે.

વિદૂષક : આપનો અસંત આભારી છું.

સૂત્રધાર : શું જોઈ રહ્યા છો ?

વિદૂષક : આ કૃત્—એનો ઢગ. એનો પરાગ પારખવા મથું છું. હું વિદૂષક : મસ્કરે—રંગીનો, મૂર્ખ, મદ; માનવીની મૂર્ખાઈની લોક આટલી કિંમત કરે છે.

સૂત્રધાર : ના, એની પાછળ રહેલા તમારા શુદ્ધિવૈભવની.

વિદૂષક : શુદ્ધિવૈભવ ? કેતો, મારો તો નહીં જ—લેખકનો.

સૂત્રધાર : તમારી અદ્યત્તે મૂર્તિમંત યજ્ઞોલો, અભિનયે સજીવન યજ્ઞોલો.

વિદૂષક : એનાથી આજે વિમૂઠો થાઉં છું. રંગભૂમિ—મારી પ્રિયતમા, માતા, પ્રાણુદાત્રી, અહોહો..... અહીં કેટલા સ્વાંગ સજ્જા—કેટલા પાક ભજવ્યા—કંઈકનો દંડો કર્યો, કંઈકે મૂર્ખ બનાવ્યો, કંઈકના ટોચ કર્યા—હર્યો, હસાવ્યા હીહીહી, એપણુ એક જીવન હતું. રસિક, મનોરંગી, તરંગી, સુચિત્રિન, વાર્તાત્મિક રંગભૂમિ ! મારા જીવનમાં પણ તેં અનેક પલટા આણ્યા છે. આજથી રામરામ—વિદાય.....તે બાર્ડ. મૂક જાએ આ પોપાક; અને આ સરંજામ.....

વિદૂષક : આવો જે હોય તે.....

કમળ : તમેજી વિદૂષકને ?

વિદૂષક : હા, કેમ વાર ?

કમળ : આ હું તમારે માટે ફૂલ લાવી છું અહીં તો બધો ઢગલો છે, પણ.....પણ હું તો બે જ લાવી છું.

વિદૂષક : ઢગલો છે, ખરી વાત; પણ એમાં એકે કમળ નથી. આંખની કીકા જેવાં તમે, ખરેખર બે સુંદર કમળ લાવ્યાં છો, બહેન, તમારું નામ શું ?

કમળ : મારું નામ કમળ, આમ તો કમલિની છે, પણ મને કેઈ કમલિની કહેવું નથી.

વિદૂષક : હું તમને કમલિની કહું તો.

કમળ : ના, મને કમળ જ ગમે છે. તમે કમળ જ કહેજો, પણ કમુ કદી ના કહેતા.

વિદૂષક : હી હી, નહીં કહું.

કમળ : પણ વિદૂષકજી, તમારી લાંબી સાંજી મૂઝો, અને પેલો બારે ભરાઈ કેંટો, અને પેલી ચિત્રચિત્ર બંડી એ બધું ક્યાં છે ? અને તમારી બંડી જોઈને ને બહુ ગમ્મત પડતી હતી.

વિદૂષક : કમળ, પેલી પેટીમાં એ બધું રહ્યું.

કમળ : તમે આજથી બધું છોડી દીધું, એ વાત ખરી ?

વિદૂષક : હા.

કમળ : હવે નાટક નહીં કરો ? તમે નાટક નહીં કરો તો અમને હવે દસાવશે કોણ ?

વિદૂષક : આજે મારો છેલ્લો નાટક હતો. અહુ વર્ષોથી કમળ, મેં નાટક કર્યા, હવે તો રૂખસદ લઉંને.

કમળ : ખરેખર, હું કેટલી અભાગી વિદૂષકજી, મેં તો આજે જ તમને જોયા પહેલીવાર, અને હવે પાછા જોવાના પણ નહીં મળે, કેવી ઘટના, વિદૂષકજી !

વિદૂષક : મને વિદૂષકજી નહિ કહો, કેવળ વિદૂષક જ કહો.

કમળ : તમારું આખું નામ, વિદૂષક ?

વિદૂષક : બાળા, મને નામની પડી નથી. વર્ષોથી બધા મને વિદૂષક જ કહે છે. નાટકો બદલાય છે, એમાંનાં પાત્રો બદલાય છે, પણ હું તો હંમેશા વિદૂષક જ રહું છું. ખરું કહું, હું તો મારું નામ જ બૂલી ગયો છું.

કમળ : કેવું સરસ ! હું મારું નામ બૂલી જાઉં તો પણ મને કોણ બૂલવા દે ? બહાર તો મારા નામની ચીસાચીસા પડતી હશે.

વિદૂષક : બહાર, કેમ, કમળ ? તે શી રીતે ?

કમળ : કહું ? શું કહું ? ચાકી ગયું, કોને કહું ?

વિદૂષક : કેમ આમ બોલે છે, કમળ ? મને કહે, હું સાંભળીશ. શું છે ? કમળ તું આટલી દુઃખી કેમ ?

કમળ : સાંભળો ત્યારે ; પણ સાંભળશો ?

વિદૂષક : કમળ ! કમળ ! કેવું બોલે છે ! બોલ શું છે ?

કમળ : વિદૂષક, મેં તમારે માટે ખૂબ સાંભળ્યું હતું—નાટકશાળા માટે પણ બહુ સાંભળ્યું હતું. મને લાગ્યું મોક્ષી : ત્યાં નિશાળમાં કોઇ કેઇ વાર નાટકો થતાં, મને એમાં ભાગ લેવાનું બહુ મન થતું. પણ મને ધરમાં હમેશાં ના પાડતા. નાટક જોવા જવા પણ નહિ દેતા, તે નાટક તો કેમ જ કરવા દે ! આજે...આજે કેટલા કંડાસ પછી મને આવવા દીધી.

વિદૂષક : એકલી ?

કમળ : એકલી હોય ? મારે ઘેર મને એક મહેતાજી લાણાવવા આવે છે, નિશાળમાં પણ એજ મહેતાજી મને લાણવે છે. એનું મોં જોઇ જોઇને તો હું કંટાળી ગઈ છું. એનો અવાજ ખરાબ છે, મોં લય કરે છે, અને સ્વભાવ તો એ ભગવાન !

વિદૂષક : મહેતાજી જ જેવો.

કમળ : હા અરે ; શું કહું તમને ! નાટકમાં તો બધા જાતજાતના વેશ કરે, પણ તે તો ગમે એવા. આ તો એવો વેશ કે બિલકુલ ગમે જ નહીં. નિશાળમાં નાટક હોય તો એમાં ભાગ લેવા એ મને સમજાવે. ધરમાં હું રમ્મ માથું લારે મારી સામે પડે.

વિદૂષક : મહેતાજીએનો એવો ધર્મ જ છે.

કમળ : આજે મહા મુસ્તીખતે અહીં આવી. મળ્યાપ સાથે લહીને આવી. એમને નાટક જોવાનો શોખ ; મને નહીં ! હું જોવા આવું તો કહે બગડી જાઉં. એ વર્ષોથી જુએ તે ન બગડે.

વિદૂષક : તે વાત ખરી છે. એક વાર નાટક જુએ તો તે બગડી જાય, પણ બહુ વાર નાટક જુએ તો ન બગડે.

કમળ : તો હું બહુ વાર જોઉં, પણ મને જોવા જ કોણ દે ! મને મા આંધાવે, બાપ મારે, મહેતાજી સતાવે, નિશાળમાં ગોંધી રાખે, વગ મહેતાજી ધમકાવે.....અહીં નાટક જોઇ ખૂબ હસી, ઘણી રાજ થયું, બધાએ તમને દૂસ આપ્યાં, તે મને પણ મન થયું.

વિદૂષક : એટલે કમળ લલ્લ આવી.

કમળ : નાટક પૂરું થતાં ટોળું બહાર નિકળતું હતું. હું બાણીએમને પાછળ પડી ગઈ. એટલી લુચ્ચાઈ તો હું નિશાળમાં શિખી ગઈ છું. પછી બીજે દરવાજે બહાર નીકળી. સામે માથોની દુકાન પર મધ, ત્યાં તો જાત જાતનાં ફૂલ, મને કમળ ગમ્યાં અને લાઇ લીધાં. તમને કમળ ગમે છેને ?

વિદૂષક : ગમે છે. આ બધા દગલા કરતાં આ કમળની કિંમત મારે મન વધારે છે. કમળ, તારાં કમળ તો મારી આંખની કીડી જેવાં છે. ખૂબ જીવન કરીને રાખી મૂકીશ. પણ કમળ, મને શું ગમે છે એ વાત બાણીએ મૂક, તને શું ગમે છે તે મારે બાણીએ છે.

કમળ : મને શું ગમે છે..... મને શું ગમે ? મને કશું જ ગમતું નથી. નિશાળ નથી ગમતી, ઘર નથી ગમતું, ઘરમાંના ઢોંગ નથી ગમતા, ઘરમાંના ઘોંઘાટ નથી ગમતો.

વિદૂષક : એ તો સમજ્યો, પણ તને ગમે શું ?

કમળ : મને ગમે આકાશ, અને એમાંના તારા, મને ગમે ફૂલ, એની રંગબેરંગી જાત્રમ; પંખી—એનો કિલકિલાટ, તમે તો બેપો હશે, મેં તો એકજ વખત ઉતાવળે બેપો હતું એક જરૂર. જરૂર જરૂર વહેતું હતું, નિર્મળ મીઠું જળ વહી જતું હતું. એની પાસે બેસી રહેવાનું મને બહુ ગમે.....તમે યુવાન બેપો છે ? યુવોદય તો મને બેપો મળતો જ નથી. વિદૂષક ! મને કહો—મેઘધનુષ્યના રંગો બહુ સુંદર હોય છે, ખરી વાત ? આજના નાટકમાં મેં એકવાર બેપો. મને ગમ્યા, ખરેખર, આકાશમાં એ એવી જ રીતે રચાતા હશે ?

વિદૂષક : આ તો નાટકશાળા, કમળ ! બહાર તો ગગનનો વિશાળ સંદરવો પથરાયેલો છે. એમાં મેઘરાજા ધનુષ્ય ચલાવે તેની બહુક તો ઝોર જ હોયને !

કમળ : વિદૂષક, મારે હવે જીવતું નથી. શું જીવું ? હું જન્મી છું, સમજાવી ચક્ર છું, ત્યારથી બીજાને માટે જ જીવું છું, મને મારું જીવન નથી, મને મારો પોતાનો આનંદ નથી. મને બાણીવામાં આવે છે બીજાને માટે, મને પહેરાવવામાં આવે છે બીજાને માટે, મને બહાર લઇ જવામાં આવે છે બીજાને માટે, મા, બાપ, મહેતાજી ત્રણે એકઠાં થઇ મારી આસપાસ જાતજાતનાં બંધનો મૂકતાં જ જાય છે.

વિદૂષક : તને કેટલાં વર્ષ થયાં, કમળ ?

કમળ : વય પૂછે છે ? મારે વળી વય કેવી ? કોઈકવાર મને બધા મોટી ગણે છે, કોઈકવાર મને બધાં નાની માને છે. ધણીવાર વિદૂષકજી, હું સાંભળું છું. ‘તું હવે નાની નથી.’ બીજી જ પગે, તું હવે મોટી થઈ, એમ પણ સાંભળું છું. મારે વળી વય કેવી ? મને સુંદર સ્વપ્નાં આવે છે. તે મારે કોઇને કહેવાનાં નહીં. નિશાળમાં મારે મૈત્રી બાંધવાની નહીં. હું એકલી છું. પણ બેપો હું બંધાને મારેજ જીવન જીવવા સરળ છું એમ મને મનાવવામાં આવે છે. બાણીપણી હું બેપો છું, હું મારું ત્યારે બેપો નહીં શકું; હું મારું ત્યારે જાગી નહીં શકું. મારી આસપાસની દુનિયા બનાવટી છે. ઘર કે શાળા બને.....

વિદૂષક : નાટકી છે, ખરું ?

કમળ : ખરું કશું તમે એમજ છે. મને આ નાટકશાળા ગમે છે. મકાન સુંદર છે, ચિતરામજી છે. ઠક ! મને તમારી નાટકશાળા નહિ બતાવો ?

વિદૂષક : કમળ ! તને કોઈ પાનની ના કહેવાય ? એ ચાલ—આવ મારી સાથે. બે આ ચિતરામજી, સૈકેસકાનાં ચિત્રોનું આ સંમદસ્થાન છે, અને આ રૂપાળા અલંકારો ; અને આ વિવિધ વસ્ત્રો.

કમળ : ઓહો, કેવા સુંદર છે !

વિદૂષક : આ બાલુ, અને કમળા, બે અહીં કારીગરો રોજ કામ કરે છે, જાતજાતના ઘાટ ધરે છે. એમાં રંગ પૂરે છે.

કમળા : આ તો રમકડાંની કૃતિ !

વિદૂષક : અને આમ આવ—જો, આ જીવતાં રમકડાં—પણે રોજ પાક બાંધે છે, જુએ છે, રીંખે છે, રમે છે, રામે છે, નવું નવું આમતેમ કરે છે, પ્રયાગો કરે છે, બાંધે છે.

કમળા : સરસ, સરસ.

વિદૂષક : શું બોલી, કમળા ! સરસ ?

કમળા : હા, સરસ.

વિદૂષક : ત્યારે તે તને ખરેખરે રસ મળ્યાથી, જલને ગમે એવો નહીં તો તુ હવેને ગમે એવો, તારો અંતરાત્મા પ્રસન્ન થાય એવો.....આ બધાં પણ વાળિંગો છે. તે બધાં વાગે છે, ત્યારે અજાન રસ ઉત્પન્ન થાય છે.

કમળા : મારે એ સાંભળવાં છે—વગડાવોને.

વિદૂષક : સંભળાવીશ. પણ તે પહેલાં પણ જોવાનું છે—પણે પુસ્તકોનો ભંડાર છે. તને ગમે તેવાં પુસ્તકો છે. બહાર બગીચો છે, ત્યાં જનજાતનાં ફૂલો ઉગે છે. પણ ઉપર દેશદેશાવરનું સંઘર્ષસ્થાન છે, બીજા બાલુ પડખે આરામધર છે.

કમળા : મને આ શાળા ગમી. મને અહીં નહીં બહારો ?

વિદૂષક : કેમ નહીં બહારનું ? પણ આપણે સુત્રધારજીની રજા લેવી નેહમી.

અને એ જરૂર આપશેજ. આ જો એજ આપણી પાઠળ આપણે લેલા.

સુત્રધાર : હું બધું સાંભળું છું, અને—

કમળા : તમે શી રીતે સાંભળતા કતા ?

સુત્રધાર : હું એક કેસાણે બેસીને બધા ખંડમાંનું સાંભળી શકું છું. એવી અહીં કરામત છે. તને અમે જરૂર અહીં બહારવશું, પણ વિદૂષકજી બહારો તો જ.

કમળા : એ મને કશાની ના જાણ નહિને ! પણ મને પેલાં બધાં વાળિંગો સાથે વાગતાં સંભળાવોને.

સુત્રધાર : એ તો ખરું, પણ જુઓ કેક બે જ્યાં તમને શોધતા આવ્યા છે.

બાપ : હરામખોર ક્યાં ચાલી ગયું ? ગોધાશોધ—

મા : આખું ગામ શોધી વળ્યાં. બિલકુલ દાડકાંભાંગી ચઈ ગઈ છે.

બાપ : તારોજ વાંક છે.

મા : બધીજ વાતમાં મારોજ વાંક ! તમેજ જગાડી મૂકી છે. હું તો બહારવધાની જ ના કહું છું.

બાપ : તે તને વગર બહેલી લાવી મેં જો સાર કાઢ્યો તે હું આ બેઠું છું ને.

મા : ખસ બધામાં મારોજ વાંક મારોજ વાંક !

બાપ : ખસ હવે ચૂપ રહે, હેઠરી ક્યાં છે, તે જો.

વિદૂષક : જરા શાંતિ રાખો તો હીક. આ નાટકશાળા છે.

બાપ : હા, તેજ કદ્દું છુંને—આ બેડી. ચલ, બેડી છે, અહીં તે ક્યાંથી ફટી નીકળી !

મા : કોણ જાણે ક્યાંથી પગ આવે છે તે !

વિદૂષક : પણ તમે જરા શાંત રહીને વાત કરો તો.

બાપ : તમને શું વિદૂષક ! અમારી તો છોકરી છે ચલ, નીકળ—હરામખોર, હવે તને ફરી નાટક જોવા લઈ આવું તોને...હું તો નાજ કરેતો હતો.

મા : અને મેં પણ નાજ પાડી હતી તો ! આ એકવાર લઈ આવ્યા, તેમાં આ ફાયદો, ચાતો ફાયદો.

બાપ : ચલ, ચલ, એ ચાલ ; કેમ આમ વડ ચલને જીવી રહી છે ! ચલ, અરે હાડકાંભાંગી...દમણું તને....

વિદૂષક : ખજરદાર ! એને હાથ અડાડ્યો છે તો.

બાપ : વિદૂષક ! તમે આધા રહેજો.

કમળ : વિદૂષકજી ! મને બચાવો, મારે એમની સાથે નથી જવું. એ લોકો મને નહીં છવવા દે.

બાપ : શું બોલી ?

વિદૂષક : મારી સાથે વાત કરો.

બાપ : તમે તમારે નાટક એટલે કર્યા કરો, સમજ્યા ! આ વાતમાં વચ્ચે પડ્યાનું કામ નથી. છોકરી અમારી છે.

કમળ : વિદૂષકજી ! આ મારી સાવજી મા છે.

વિદૂષક : અંદાં અને આ ગાપજી ?

કમળ : એ મારા બાપ.

બાપ : ચૂપ.

વિદૂષક : ઝાહો ! વિનય તો ભારે નાટકનો છે.

બાપ : તમને નાટક ચહે છે, અહીં તમે મારી આખરે દ્યો છે અને એર મુઠ, તને આવું બોલતાં શરમ નથી લાગતી ? ચાલ, ચાલ મારી સાથે.

મા : નહીં આવે તો બિચારીને લઈ જવું.

વિદૂષક : હજી વાર છે. ટાલ પડે. આ છોકરીનો વાળ પણ પાંદો નહીં થવા દઉં. છોકરીની મરજી એ તે જ પ્રમાણે થશે. કમળ, તારી શી ધ્વજ છે ?

કમળ : વિદૂષક, હું તો અહીં રહીશ—તમારી પાસે અને નાટકશાળામાં ભગીશ, તમે જે બખાવ્યો તે.

બાપ : અરે કંઈ વાત છે ?

મા : હાથ—હાથ ! આ છોકરી તો નાટકીયણ થવા બેડી છે.

વિદૂષક : તમારા નાટકવેશ કરનાં મને એનાં લક્ષણ જુઠાં જ લાગે છે. બોલ, તું અહીં જ રહેશે ?

કમળ : હા, હંમેશાં ; તમારી પાસે—નાટકશાળામાં જ.

સુત્રધાર : તો તો બહુ સરસ—વિદૂષક અહીંથી ચાલ્યા નહીં જાય. અને કમળ, તું કહે તો એ રંગભૂમિ પર ખાખા ઉતરે પછી. કમળ તારું ઘર માનીને જ આ શાળામાં રહેજે.

વિદૂષક : હા, ઘર અને શાળા બંને અહીંજ. તારી આ નવી ઘરશાળા.

આપ : તે તમે સમજો છો શું ?

વિદૂષક : ચૂપ રહો. એક અક્ષર પણ નધારે બોલ્યા તો અહીંથી બહાર કાઢવામાં આવશે.

સુત્રધાર : હા, એ તો નાટકશાળાનો કાયરો છે.

આપ : તમે સમજો છો શું ? મારા સંતાનને ફેસલાવો છો. હું તમને સરકારમાં આપીશ. લે ચલ છોકરી, હવે દહ યાય છે. નહીં આવે, તો બાપકાં જાણીને લઈ જઈશું.

વિદૂષક : અને એને ઘેર સર્પજી તમે એને રંગકો, તો હું પણ તમને સરકારમાં આપીશ, તમે આવશે છો એવું જલદેરજનતા સમક્ષ કરી જતાપીશ, તમારે માટે બોંધ બારે કરી મૂકીશ.

મા : ઓય મા ! મરવા રો, માટે આ છોકરી ઘરમાં નહિ જોખ્યો. છો બચા દગો.

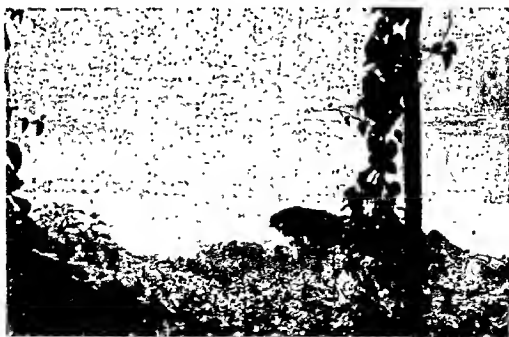
આપ : હેં !

કમળ : હું તો અહીંજ રહીશ, વિદૂષકજી, મને કહો, વિદૂષક ! એક મુંદર ઝરણાને કાંઠે બેઠી એક દિવસ, મને માતા મનની વાત કહેવા દેશો ?

વિદૂષક : કમળ ! કમળ !

[પરદા]

ક્ષિતિજ ઉપર વાદળાં

આપણા મનના સારા માતા તરંગો પ્રમાણે ને આપણને કેકારમય અથવા અધકારમય દેખાય છે.

મુંબઈ સરકારનો દારૂબંધીના કાર્યક્રમ

મુંબઈમાં દારૂબંધી તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૯૪૭થી દાખલ કરવામાં આવી હતી. ખાસ નોંધ કરવા લાયક બાબત એ છે કે મુંબઈ સરકાર દારૂબંધીને ચાર વર્ષમાં મૂકે રૂકે દાખલ કરવા માંગે છે. જ્યારે ૧૯૩૮માં સંપૂર્ણ દારૂબંધી પ્રાંતના પસંદ કરેલા વિભાગો, જેવા કે મુંબઈ શહેર, અમદાવાદ અને જુદા જુદા નિઃશસ્ત્રોના કેટલાક ભાગોમાં દાખલ કરવામાં આવી હતી, સારે આ વખતે દર વર્ષે વધતી જતી સંખ્યામાં ૨૫ ટકા જેટલો જુદા જુદા કેસી પીણોનો પુરવઠો કમી કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે. આવી રીતે તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૯૪૭થી આગલા વર્ષ ૧૯૪૬-૪૭ના સરાસરી ખપ ઉપર ૨૫ ટકાનો કાપ મૂકવામાં આવ્યો છે. તેથી આ કાપ તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૯૪૮થી ૫૦ ટકાનો થશે, તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૯૪૯થી ૭૫ ટકાનો થશે અને તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૯૫૦થી સંપૂર્ણ દારૂબંધી થશે. અત્રે એટલો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર છે કે મદ્રાસની સરકાર તદ્દન જુદાજુદા ધોરણ ઉપર અખતરો કરી રહી છે, જેમકે દર વર્ષે ત્યાં આઠ નિઃશસ્ત્રોમાં એકી સાથે સંપૂર્ણ દારૂબંધી દાખલ કરવામાં આવી હતી અને તે મુજબ મદ્રાસમાં ત્રણ વર્ષમાં બધા નિઃશસ્ત્રોમાં સંપૂર્ણ દારૂબંધી થઈ જશે.

ખાસ નોંધવા લાયક બાબતો

અત્યારની મુંબઈની ચોજનાની ખાસ નોંધવા લાયક બાબતો નીચે પ્રમાણે છે :—

(અ) ચાર વર્ષમાં સંપૂર્ણ દારૂબંધી થઈ જવી નોંધ્યે. એ નિયમ દારૂતારીને લાગુ પડેલો નોંધ્યે એટલુંજ નહિ પણ અશીષ, ભાંગ, ગાંજ વિગેરેને પણ લાગુ પડેલો નોંધ્યે.

(આ) દારૂની જુદી જુદી જાતોના ખપ ઉપર, અને એક દિવસ દારૂની વહેંચણી ઉપર, ૨૫ ટકાનો વાર્ષિક કાપ લેવા નોંધ્યે.

(ઇ) અદવાડિયામાં બંધીના દિવસો નીચે પ્રમાણે રહેવા નોંધ્યે :—

પહેલું વર્ષ ૨ દિવસો.
બીજું વર્ષ ૩ દિવસો.
ત્રીજું વર્ષ ૫ દિવસો.
ચોથું અને તે પછીના વર્ષો બધા દિવસો.

(ઈ) પ્રાંતમાંના કોઈપણ વિસ્તારમાં આપવામાં આવતા દારૂમાં પહેલે વર્ષે ૪૫ અંશથી વધારે મલકાઈ રહેલો નોંધ્યે નહિ, અને અત્યારે આપવામાં આવતા થોડા અશીના બીજા દારૂમાં દરેકમાં વધુ પાંચ ટકા ઘટાડવા નોંધ્યે.

(ઉ) અશીષ, ભાંગ, ગાંજ વિગેરેની બાબતમાં અત્યારે મુંબઈમાં જેમ ચાલી રહ્યું છે તેમ પરવાનાની પદ્ધતિ દાખલ કરવી નોંધ્યે, અને વ્યસનીની તળિયતને નુકસાન પહોંચાડતો સિવાય અશીષની ટેવનો જડમૂળથી તારા કરી શકાય કે કેમ તે શોધી કાઢવા માટે પહેલા વર્ષમાં દર ત્રણ મહિને દરેક પરવાના ધરાવનારને વહેંચવામાં આવતા ન્યાયામાં ચડતા પ્રમાણમાં નાનો કાપ મૂકવાનો અખતરો અજમાવવો નોંધ્યે, અને તેમાં પરિણામો ઉપર નજર રાખવી નોંધ્યે. આ પરિણામોને ધ્યાનમાં લઈને પરિસ્થિતિમાં સુધારો કરવો નોંધ્યે.

(ગ) પહેલા વર્ષમાં જેમ અને તેમ જલદી દારૂબંધીના પગલાં અમલમાં મુકી શકાય તે માટે વધારાના અટકાવની નોકરીની નિમણૂક કરવાના પગલાં લેવાં નોંધ્યે.

(ઘ) પ્રચાર ઉપરાંત, ગામગ્રામો તથા શહેરના વિસ્તારોમાં દારૂબંધી સંબંધી કામ કરનારાઓને દારૂબંધીના કાયદા હેઠળ આપકારી અમલદારોને મદદ કરવાના હેતુથી કેટલીક સ્વતંત્ર સત્તાઓ સોંપીને ઉત્તેજન આપવું નોંધ્યે.

(ઙ) દારૂબંધીના કાયદા હેઠળ નરો કરેલી સ્થિતિમાં જાહેરમાં દેખાવું તેને યુતો ગણવો નોંધ્યે, અને તેને માટે ભારે સજા ફાવવી નોંધ્યે. નશામાં ગેરવર્તણૂક ચલાવના આણસોને શિક્ષા કરવા માટે દારૂબંધીના કાયદામાં એક ખાસ કલમ જોડેલી નોંધ્યે, અને નરો કરેલી સ્થિતિમાં જાહેરમાં દેખાવાના યુતો માટેની શિક્ષા કરતાં વધુ સખ્ત સજા થવી નોંધ્યે. અને યુતોઓ માટે દંડસહિત અગર દંડવિના કેદની ઓછામાં ઓછી શિક્ષા ફાવવી નોંધ્યે.

(ચ) દારૂબંધીવાળા અને સુડા વિસ્તાર વચ્ચેના તકાવત તાણ દરેક નોંધ્યે અને બધા દરનીમાં આવેલા દારૂબંધીવાળા તથા સુડા વિસ્તારોને દબે પાડી ખાસ વિસ્તારો તરીકે ઓળખવા નોંધ્યે.

તા. ૯મી ડિસેમ્બર ૧૯૪૬ની પોતાની તોષિમાં આબકારી ખાતાના કમીશનરે બતાવ્યા પ્રમાણે દારૂ પરનો કર વધારવાનો બેરુખ્તિ.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ.

સરકાર દારૂબંધીને એક અગત્યના સામાજિક મુદ્દા તરીકે ગણે છે. જે લોકોને માટે મુદ્દા કરવા ધોરણે છે તે લોકોના રાજીયુશીના સહકાર વિના કોઈ સામાજિક મુદ્દાને સફળ થઈ શકે નહિ એ સર્વમાન્ય છે. તેટલા માટે સરકાર તરફથી તેની યોજનામાં પ્રગતિ વધુમાં વધુ સહકાર મેળવવાનો ખાસ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, અને પ્રગતિ પ્રતિનિધિઓને કાર્યક્રમ સંબંધમાં મહત્વના નિયુક્ત લેવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. કાર્યક્રમને માત્ર વહીવટી પ્રક્રિયા ગણવાને બદલે બિનસરકારી અભિપ્રાયો પૂરેપૂરી રીતે વ્યક્ત થઈ શકે તેટલા માટે સરકારે પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિની સ્થાપના કરી છે. પ્રાંતમાં દારૂબંધીને લગતી સર્વ બાબતોમાં તે સંસ્થા સર્વોપરિ છે. સમિતિ ૩૧ સભ્યોની બનેલી છે, તેમાંના ૨૭ સભ્યો બિન-સરકારી છે, આબકારી ખાતાના પ્રધાન પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિના પ્રમુખ છે. રાજકારી પક્ષે સાથેના સંબંધોને ધ્યાનમાં લીધા સિવાય દરેક જગ્યામાંથી સભ્યો લેવામાં આવ્યા છે. સમિતિની મુખ્ય ફરતે નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) મદારક અને બીજી ઔષધોની બંધીના પ્રક્રિયા ઉપર બહાર અભિપ્રાય મેળવવો અને વ્યવસ્થિત કરવો;

(૨) આબકારી, અર્જીયુ તથા ગોળના કાયદાઓ વિરુદ્ધના ચુનાઓ શોધી કાઢવા અને અટકાવવા માટે લેવાનાં પગલાં સંબંધમાં સલાહ આપવી;

(૩) આમોદ-પ્રમોદ તથા બીજા પ્રત્યાકર્ષણની સમયકો આપવી અને બિન-મદારક વર્ગનાં પીણાં પૂરાં પાડવાં;

(૪) મદારક અને બીજી ઔષધોની બંધી સંબંધમાં સરકારની નીતિ આગળ ધપાવે તેવી પ્રયત્નોને મદદ કરવી; અને સામાજિક તથા લોકકલ્યાણનું કાર્ય આજી રાખવું.

તેની પેઠા-સમિતિઓ

આ ઉપરથી બેઈ શકાશે કે સરકાર માને છે કે દારૂબંધીને સફળ બનાવવા માટે નીતિનો અમલ તથા

રચનાત્મક દૃષ્ટિ અને આવશ્યક છે. આ શક્ય બને તેટલા માટે પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિઓ નીચેની પેટા સમિતિઓની નિમણૂક કરી છે:—

(ક) શિક્ષણ તથા પ્રચાર પેટા-સમિતિ.—શિક્ષણ તથા પ્રચારને લગતી સર્વ બાબતોમાં શોધખોળ કરવાના તથા સમિતિને સામાન્ય રીતે સલાહ આપવાના તથા માર્ગ-સૂચન કરવાના હેતુથી અને નીચેના હેતુઓ પાર પાડવાનાં માર્ગો તથા સાધનો શોધી કાઢવા અને તેનું વર્ગીકરણ સૂચવવા માટે આ પેટા-સમિતિની નિમણૂક કરવામાં આવી છે:—

(૧) દારૂબંધી વિષે જાહેર મત મેળવવા માટેનાં મગસાં,

(૨) યોગ્ય સાહિત્ય તથા બીજાં સાધનોની તૈયારી,

(૩) પ્રચાર માટે યોગ્ય કાર્યક્રમ ઘડવો,

(૪) પ્રાંતમાંની શિક્ષણસંસ્થાઓના પાઠ્યપુસ્તકોમાં દારૂબંધી વિષે ખાટો દાખલ કરવાના માર્ગો તથા સાધનોની યોજના કરવી.

દારૂ, તારી, ગાંજો વિગેરે કાયમ તથા ક્ષયિત લેનારા વ્યક્તિઓને દારૂબંધીના કાયદાઓ શીખવવા, દારૂબંધીના વિરોધીઓને હુધિગમ્ય તથા પધ્ધતિસરના પ્રચારથી છુટી લેવા; તટસ્થ વૃત્તિ તથા નિષ્કાળજીપણાનું કાર્યક્રમને સક્રિય ટેકો આપવામાં પરિવર્તન કરવું; શહેરની તથા ગામમાંની સ્થાઓને સક્રિય ટેકો મેળવવો; આવતી પેટી દારૂની જાહેરમાંથી મુક્ત રહે તેટલા માટે શાળાઓ તથા પાઠશાળાઓના વિદ્યાર્થીઓને સહકાર મેળવવો; ઉપરની બાબતો જોવાની પેટા-સમિતિની ફરતે છે.

(ખ) આમોદ-પ્રમોદ, પ્રત્યાકર્ષણ તથા સામાજિક કલ્યાણ પેટા-સમિતિ.—આમોદ-પ્રમોદ, પ્રત્યાકર્ષણ તથા સામાજિક કલ્યાણને લગતી સર્વ બાબતોમાં શોધખોળ કરવા તથા સમિતિને સામાન્ય રીતે સલાહ આપવા તથા માર્ગસૂચન કરવાના હેતુથી અને નીચેના હેતુઓ પાર પાડવાનાં માર્ગો તથા સાધનો શોધી કાઢવા અને તેનું વર્ગીકરણ સૂચવવા માટે આ પેટા-સમિતિની નિમણૂક કરવામાં આવી છે:—

(૧) આમોદ-પ્રમોદ, પ્રત્યાકર્ષણ તથા સામાજિક કલ્યાણના કેન્દ્રોની વ્યવસ્થા,

(૨) પેટા-સમિતિઓ યોજાતા કાર્યક્રમને અમલી બનાવવા માટેનું યત્ન,

(૩) બીજા સમાન પ્રવૃત્તિઓમાં સહકાર તથા તેમની સાથેનું જોડાણ,

(૪) દારૂબંધીથી જેમને ગેરફાળ થયા હોય તેમને ફરી ધરતી રિથિતિએ પહોંચાડવા.

આ પેટા-સમિતિ માને છે કે દારૂ પીનારા, ખાસ કરીને ગરીબ વર્ગના લોકો, ઇચ્છાપૂર્વક વ્યસની બનેલા હોવા નથી. અમુક આર્થિક કારણોને લઇને, આસપાસના વાતાવરણની અસરને લીધે, માનસિક, દૈનુદિનિક કે સંબંધીની પરિસ્થિતિને લીધે તે દારૂ પીએ છે. તેને એકબીજા સાથે સંપર્કમાં આવવાની ખાસ આવશ્યકતા જણાય છે. દારૂ તથા તાકીનું પીકું થોડા વખત માટે પણ તેની ચિંતાઓને જુલવામાં મદદ કરે છે, અને સમાન સંજોગોમાં આવી પડેલા માણસો સાથે લાગવાની તક આપે છે. તેથી દારૂ છોડવા માટે જેમને સમજાવવામાં આવ્યા છે તેમની ઉપરની જરૂરિયાતો સાથે બંધબેસતી યોગ્ય સગવડો પૂરી પાડવાનો આ પેટા-સમિતિ પ્રયાસ કરશે.

(ગ) શોધખોળ અને આંકડાવટી પેટા-સમિતિ.— પેટા-સમિતિએ તૈયાર કરેલો કાર્યક્રમ પરિસ્થિતિને અનુકૂળ છે કે નહિ, તે યોજના કાર્યસાધક સાબિત થઈ છે કે નહિ, અને સરકારની ધારણા પ્રમાણે પરિણામો આવે છે કે નહિ તે શોધી કાઢવા માટે ચાલુ દેખરેખ રાખવામાં આવે તે જોવાની આ પેટા-સમિતિની ફરજ રહેશે. આ પ્રાંતના લોકો પર દારૂની તથા દારૂબંધીની સામાજિક, આર્થિક, નૈતિક તથા શારીરિક અસરો શોધી કાઢવાની આ પેટા-સમિતિની ફરજ રહેશે પોતાની તપાસને આધારે આ પેટા-સમિતિ અમલી બનાવવાના યોગ્ય માર્ગો, યોગ્ય ધાગ્યો અને પ્રચારની સામગ્રી પદ્ધતિઓ વિશે સરકારને સલાહ આપશે.

(ધ) નીચા પેટા-સમિતિ—સરકાર માને છે કે નીચા એ એક ઘણી ઉપયોગી વસ્તુ છે અને તેથી નીચાને સદુપયોગ થવા જોઈએ. નીચાને લગતી સર્વ આજતોમાં શોધખોળ કરવા અને સમિતિને સામાન્ય રીતે સલાહ આપવાના હેતુથી અને નીચેના હેતુઓ પૂરા પાડવા માટે ઉપારો સૂચવવા નીચા પેટા-સમિતિની નિમણૂક કરવામાં આવી છે :—

(૧) તાકી પેટા કરતાં યસોના બીજા ઉપયોગ, જેવા કે જોળ, ખાંડ, સરખત વિગેરે,

(૨) ખાટી થઈ ઉભરાઈ જાય તે પહેલાં નીચાનો પીણા તરીકે ઉપયોગ,

(૩) નીચા ખાટી થવામાં ઢીલ થાય તથા ઘમેલી જાણી શકાય તે માટેનાં પગલાં.

(ચ) મેનેસીસ (જોળ) પેટા સમિતિ—જોળ, મહુડા પુલો તથા ડીનેચર્ડ સ્પીરીટને લગતી સર્વ આજતોમાં શોધખોળ કરવાનો અને સમિતિને સામાન્ય રીતે સલાહ આપવાનો તથા માર્ગસૂચન કરવાનો, અને નીચેના ઉદ્દેશો સિદ્ધ કરવાનાં માર્ગો તથા સાધનો શોધી કાઢવા અને ઉપારો સૂચવવા એ આ પેટા-સમિતિનો હેતુ છે :—

(૧) જોળ તથા મહુડા ફૂલોના દારૂ ગાળવા સિવાયનો ઉપયોગ,

(૨) જોળ તથા મહુડાના ફૂલો સંઘરવા, અન્ય સ્થળે મોકલવા, વેચવા તથા તેમનો ઉપયોગ કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકવા માટેનાં પગલાં,

(૩) વાંદન વ્યવહારમાં પેટ્રોલ અને રિથરતા આપનારા અથવા બીજા અંશો સાથે ભેળવીને પાવર અદોલોલ તથા શુદ્ધ કરેલા (રેક્ટીફાઇડ) સ્પીરીટનો ઉપયોગ.

આ પ્રાંતના ઔદ્યોગિક લાભ માટે પાવર અદોલોલ તૈયાર કરવું અને તેના શક્ય તે ઉપયોગ કરવા સરકાર આગ્રહ છે તેનો અને ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

(જ) જનગતિ (વિજિન-સ) પેટા-સમિતિ.—દારૂબંધી યોજનાના અમલમાં જનતાનો સંપર્ક સદકારે મેળવવાના સરકારના પ્રયાસોમાં આ પેટા-સમિતિની નિમણૂક એક વધુ પગલું છે. ૧૯૩૮માં એક સફળ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે મુંબઇ શહેર માટે વિજિન-સ કાર્યકર્તાઓનું એક ઘણું સારું સ્વયંસેવક મંડલ બિનું કરવાનું બની ચકલું હતું. આખા પ્રાંતમાં આવું એક સ્વયંસેવક મંડલ બિનું કરવાનો આ પેટા-સમિતિ પ્રયાસ કરશે. તેથી આ પેટા-સમિતિનો નીચે પ્રમાણે કરવાની ફરજ રહેશે :—

(૧) અવેતન તથા પગારદાર વિજિન-સ કાર્યકર્તાઓ તથા રક્ષક પસંદ કરવા અને તેમને શિક્ષણ આપવું,

(૨) તેમની ફરજો અને સત્તાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું, અને

(૩) તેમને સજાનો સરંજામ તથા તેમનું વેતન ફરજવાં.

આ ૭ પેટા-સમિતિઓમાંની દરેકની પાસે નિષ્ણાનો છે અને તેઓ કાયદામંત્રીના સંવિરત વિગતો તૈયાર કરી રહ્યા છે અને વખતો વખત ઉપરિચિત થતા પ્રશ્નો ઉપર સરકારને ચાલુ સલાહ આપ્યા કરે છે.

કાયદાકારિણી સમિતિ

આ મહારાષ્ટ્રની પેટા-સમિતિઓના કાયદાને એકત્રિત કરવાની આવશ્યકતા જણાતાં દારૂબંધી સમિતિએ એક કાયદાકારિણી સમિતિ નામી છે. કાયદાકારિણી સમિતિમાં ૭ પેટા-સમિતિઓના ૭ પ્રમુખો તથા દરેક પેટા-સમિતિના ચૂરના એક એક પ્રતિનિધિનો સમાવેશ થાય છે. અત્રે ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર છે કે દરેક પેટા-સમિતિના પ્રમુખ તરીકે મુંબઈ સરકારના પ્રધાનમંત્રીઓમાંના એક પ્રધાનને રાખવામાં આવ્યા છે. પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિના પ્રમુખ તથા મંત્રી અનુક્રમે કાયદાકારિણી સમિતિના પ્રમુખ તથા મંત્રી તરીકે કામ કરે છે.

બધી પેટા-સમિતિઓની બલામણોને તપાસવી અને એકચૂરી બનાવવી, નવી થેજનાઓ શરૂ કરવી તથા પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિના નિષ્ણાનો અમલી બનાવવા તે કાયદાકારિણી સમિતિની ફરજ છે.

અવેતન સલાહકારો.

૭ પેટા-સમિતિઓની ફરજોને અવ્યાસ કરતાં જણાશે કે નીચેના વિભાગોને કાયદામંત્રીના રચનાત્મક ભાગ સાથે સંબંધ છે અને બિન સરકારી સલાહ તથા માર્ગસૂચનની આવશ્યકતા છે:—

(અ) શિક્ષણ તથા પ્રચાર,

(બા) આરોગ્ય-પ્રમોદ,

(બી) નીરા, અને

(ધ) વિગિલન્સ.

તેથી આ વિભાગોના દરેકને બિનસરકારી સલાહકારની મદદ મળે છે. ચાલુ વર્ષમાટે નીચે પ્રમાણે નિમણૂક કરવામાં આવી છે:—

(૧) શિક્ષણ તથા પ્રચાર માટેના અવેતન કમીશનર-પ્રેફેસર ડૉ. સી. દરવાડા.

(૨) આરોગ્ય-પ્રમોદ માટેના અવેતન કમીશનર—મી. હોમી જી. એચ. તાદયારખાન.

(૩) નીરા વ્યવસ્થાપક—શ્રી. કૃષ્ણદાસ શાહ.

(૪) જનરલ એક્સિસર કમિશિનર—શ્રી. વિ. એસ. રાંગરે.

આ વિભાગોના અમલદારો પોતાપોતાના વિષયોનું ખાસ જ્ઞાન ધરાવે છે, અને તે વિષયોને ક્ષત્રી બાળ્યોમાં દારૂબંધી સમિતિને તેઓ સલાહ આપશે એમ ધારવામાં આવે છે. સરકારે નિશ્ચિત કરેલા કાયદામંત્રીને પ્રવૃત્તિના ટેકા મેળવી આપવા માટે માર્ગો તથા સાધનો ઠોઠાં આપવાની તેમની મુખ્ય ફરજ છે.

જિલ્લા દારૂબંધી સમિતિઓ.

પ્રાંતના દરેક જિલ્લામાં જિલ્લા દારૂબંધી સમિતિની તથા મુંબઈ, પુના, શેઠાપુર તથા અમદાવાદમાં ચાર શહેર દારૂબંધી સમિતિઓની પણ સરકારે નિમણૂક કરી છે. દરેક જિલ્લાના કલેક્ટર અનુક્રમે જિલ્લા તથા શહેર દારૂબંધી સમિતિના પ્રમુખ છે, એક મુખ્ય બંધા અપરાધ સિવાય બીજાં આગકારી ખાતાના પ્રધાન શહેર દારૂબંધી સમિતિના પ્રમુખ છે. આ જિલ્લા તથા શહેર સમિતિઓની ફરજો પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિના જેવી જ છે, માત્ર ફરજ એટલેજ છે કે જ્યારે પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિની પ્રવૃત્તિઓને વિસ્તાર આપ્યા પ્રાંતમાં છે, ત્યારે જિલ્લા અથવા શહેર સમિતિનો પોતાના જિલ્લા તથા શહેર પૂરતોજ છે. પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિની સામાન્ય સલાહ તથા તેના માર્ગસૂચન હેઠળ આ સમિતિઓ પોતાપોતાના વિસ્તારમાં કાયદામંત્રીના વિગતો ગોઠવવા રત તર છે. પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ સામાન્ય નીતિ દોરી આપે છે અને જિલ્લા સમિતિઓએ રચાનિક સંબંધોને ધ્યાનમાં લઈને જરૂરી સુધારાઓ કરી તેનો અમલ કરવાનો છે.

એવી ધારણા રાખવામાં આવે છે કે હવે પછીના સમયમાં સરકાર જે જરૂર જણાશે અથવા ઇચ્છનીય હશે તેવા તાલુકા દારૂબંધી સમિતિઓ અથવા આખા દારૂબંધી સમિતિઓની નિમણૂક સલાહભરેલી છે કે નહિ તે પર વિચારણા કરશે.

જિલ્લાના અવેતન સલાહકારો.

ઉપર જણાવેલી ચાર શાખાઓમાંની દરેક શાખા માટે જેમ મધ્યમાં અવેતન સલાહકારો નીમવામાં આવ્યા છે તેમ શિક્ષણ તથા પ્રચાર, આરોગ્ય-પ્રમોદ, નીરા તથા

પિગિલન્સ સાર દરેક જિલ્લા માટે એક અવેતન સલાહ-કારની નિમણુંક કરવા ભલામણ કરવાની દરેક જિલ્લા સમિતિને ઘૂટ આપવામાં આવી છે. આ સલાહકારો પોતાના વિભાગોના ખાસ યાજ્ઞ સંભાળશે, અને પોતાના જિલ્લા અથવા શહેર સમિતિઓના નિર્ણયોના તાત્કાલિક અમલ કરવામાં મદદ કરશે. આવા બંધા અવેતન સલાહકારો પોતાની જિલ્લા અથવા શહેર સમિતિ જેને માટે તેઓ કામ કરે છે તેના સભ્યો હોય છે.

દારૂબંધી ખાતાનો અધિકારી વર્ગ

આજકારી ખાતાના કમીશનર આ ખાતાના ઉપરી છે, અને તેમને કેપુટી કમિશનર મદદ કરે છે. તેમના હાથ નીચે પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિના મંત્રી તથા બે ઉપ-મંત્રીઓ કામ કરે છે. બીજા કાયમના સરકારી નોકરો ઉપરાંત શિક્ષણ તથા પ્રચાર શાખામાં ગુજરાતી, મરાઠી તથા કાનડી ભાષામાં સાહિત્ય તૈયાર કરવા માટે દરેક ભાષાના એક સીનિયર એસિસ્ટન્ટની નિમણુંક કરવામાં આવી છે. આ શાખાના માસિક વિભાગમાં એક ઉપ-મંત્રી (તંત્રી અવેતન હોય છે) અને એક બિઝનેસ મેનેજર નીમવામાં આવ્યા છે. પ્રાંતના ત્રણ પ્રદેશોમાંના દરેક માટે એટલે કે ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર તથા કર્ણાટક માટે એક પ્રોદેશિક પ્રચાર અમલદારની નિમણુંક થઈ છે. આ થનાર છે.

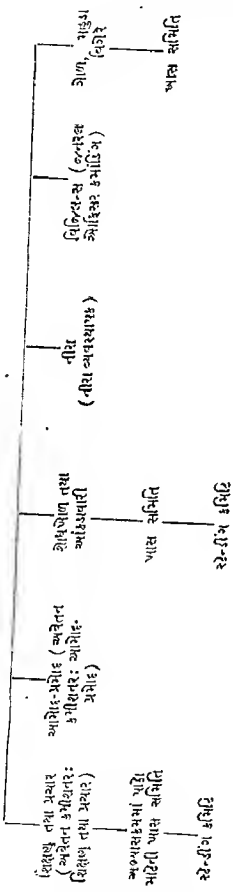
સહકારી રીતો તથા હિલચાલોનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવાનો સરકારનો હેતુ હોવાથી સહકારી મંડળોના ખાતાએ દારૂબંધી ખાતામાં કામ કરવા માટે ચાર

અમલદારોને સુપ્રત કર્યા છે. પ્રચાર, નીચા તથા આમોદ-પ્રમોદના સાધનો માટે વ્યવસ્થાની સહકારી મંડળોના ઉપયોગ કરવાના હેતુથી તેઓ માર્ગો તથા સાધનો શોધી કાઢશે. ઉપર જણાવેલી પ્રવૃત્તિઓ અને દારૂબંધીને લીધે બેકાર બનેલા માણસોને કામધંધો અપાવવા માટે વધુ સહકારી મંડળોની વ્યવસ્થા કરવાનો પણ તેઓ પ્રયાસ કરશે.

દરેક જિલ્લા માટે એક જિલ્લા દારૂબંધી અમલદાર તથા ચાર શહેર દારૂબંધી સમિતિઓમાંની દરેક માટે એક શહેર દારૂબંધી અમલદાર નીમવામાં આવ્યા છે. તે શહેર/જિલ્લા માટે વહિવટી અમલદાર છે અને તે પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિના મંત્રીના હાથ નીચે કામકાજ કરે છે. દરેક જિલ્લામાં પોવાણ ગાનારાઓની ટ્રેળા રાખવામાં આવી છે, જેમનું કામ ગીતો મારફત દારૂબંધી વિષે જનતાને મનરંજન તથા કેળવણી આપવાનું છે. ગ્રામ્ય-વિસ્તારોમાં પ્રચાર તથા સામાજિક કલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓ ચોજવામાં દારૂબંધી અમલદારના મદદનીશો તરીકે કામ કરવાની તેમની ફરજ છે. દરેક તાલુકામાં દારૂબંધીના વ્યવસ્થાપક હવે પછીના સમયમાં નીમવાનો વિચાર રાખવામાં આવ્યો છે. કોલેક્ટર સાહેબ જે જિલ્લા દારૂબંધી સમિતિના પ્રમુખ હોય છે તે જિલ્લા માટેના દારૂબંધી ખાતાના મુખી છે, અને દારૂબંધી અમલદાર જે જિલ્લા દારૂબંધી સમિતિના મંત્રી છે તે કોલેક્ટર સાહેબના હાથ નીચે કામ કરે છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

કાર્યકારિણી સમિતિ

જલ્લા/શહેર દારૂબંધી સમિતિ

(દરે પછીના સમયમાં સરકાર તાલુકા સમિતિઓની કદાચ નિમણૂંક કરશે.)

દાર્ણ્યધી ખાતાના નોકર વર્ગ

આખકારી કરીએનર

આખકારીના રૂપેથી કરીએનર

પ્રતિક દાર્ણ્યધી સમિતિના મંત્રી

મદદનીશ મંત્રી (પ્રાતિક દાર્ણ્યધી સમિતિ)

ગૌરીસ સુપ્રિન્ડેન્ટન્ટ

શિક્ષણ તથા પ્રચાર
વૈદ્ય-સમિતિ

પ્રાથમિક પ્રચાર અમલદાર તથા
ચુનરતી, મરાઠી તથા કાનડી
સાહિત્ય મહેતા શીનીયર
ગ્રંથસરદંદ

શીનીયર ગ્રંથસરદંદ

જુનિયર ગ્રંથસરદંદ

કારકુનો

રકાબ આર્ટિફર

સામાજિક કદમાણ

વેદકેર ગોર્ગેનાદકર

શીનીયર ગ્રંથસરદંદ

જુનિયર ગ્રંથસરદંદ

કારકુનો

ગોધામણ તથા આદ્યકારી

રિસર્ચ આફિસર

શીનીયર ગ્રંથસરદંદ

કારકુનો

માસિક

ઉપમંત્રી

ખામનેશ મેંગર

કારકુનો

મદદનીશ મંત્રી (પ્રાતિક દાર્ણ્યધી સમિતિ)

ગૌરીસ સુપ્રિન્ડેન્ટન્ટ

ચિકિત્સા

ગોળ

શીનીયર ગ્રંથસરદંદ

જુનિયર ગ્રંથસરદંદ

નિવૃત્તાઓમાં

નિવૃત્તા/કારકેર દાર્ણ્યધી અમલદાર

ચેત્રામ ચત્તારગો

નીચા મુખર્જીદાર

વહેર ગોર્ગેનાદકર

કારકુનો ભગેર

પ્રાતના સમાચાર

મુંબઈ શહેર

‘સોમાસુ’ ખેતી જવાથી, વરસાદને લીધે બહારની પ્રવૃત્તિઓમાં ખલેલ પડે છે અને દરેકને બંધબાંધે કામ કરવું પડે છે. પાણી પડવાને લીધે સભાઓ ભરી શકાતી નથી અને તેથી કદચાણુ કેન્દ્રો ઉપર વધુ લક્ષ આપવું પડે છે. માટુંગા તથા નારદુરગા રેલ્વેના કેન્દ્રો દરતગત કરવામાં આવ્યા છે, અને તેમને આદર્શ કેન્દ્રો બનાવવા માટે સુધારણા કરવાની શરૂઆત થઈ ગઈ છે. બંધબાંધે રમવાની રમતો માટેની સગવડો મળી રહે ને માટે જાપાનમાં બાંધવામાં આવ્યાં છે. આથી સાંજની રમતો રમવામાં ખેલાડીઓને વરસાદથી રક્ષણ મળશે. મળશેને સરતું જતાં પોષણકારક ખાવાપીવાનું મળી રહે તે માટે કેન્દ્રોમાં ખોલવાની ગોળવણી ઝપાટાગેર થઈ રહી છે. ખોરાકની તથા પીણીઓની જગતોમાં દલકો માથ કાપણુ વખતે ન આપવામાં આવે તે પર ધ્યાન આપવા માટે કેન્દ્રોને શહેર દાક્ષિણી સમિતિના તાબામાં મૂકવામાં આવી છે. સામાજિક કાર્યકરો તથા ખીન મજૂર કદચાણુ કેન્દ્રો સાથે સંપર્ક સાધવામાં આવે છે, અને જ્યાં જરૂર લાગે ત્યાં પ્રશ્નોથી મદદ કરવામાં આવે છે.

લોકો અકોચર મંદિરના આતુરતાથી રાહ જોઈ રહ્યા છે, કારણકે તે વખતે નીચા કેન્દ્રો ખોલવામાં આવનાર છે.

નીચાના વેચાણમાં વિદ્યાર્થીમૃદના ચાલકનું આશ્રય

ધારાવી ખાતે માછીમારોની એક મોટી સભામાં લાપણુ કરતાં પ્રધાન માનનીય શ્રી. જી. ડી. તપાસેએ

અખિલ ભારતીય ટ્રેડ યુનિયન કોંગ્રેસના અધિવેશન સમયે ઊધારેલું નીચા કેન્દ્ર

દરિયામાં સખ્ત મહેનત કરનારા માછીમારો માટે દારૂ-તાડી આવરણ છે એવી એક દૃઢ થપેલી માન્યતા પાયા વિનાની હોવાનું જણાવીને હજુ હજુ કે આ એક ભ્રમ માત્ર છે અને તેનું મૂળ અજ્ઞાન છે. સખ્ત શ્રમ કરવો પડે તેવા કાર્યોમાં ધંધામાં દારૂતાડીનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે એવું છેજ નહિ. માછીમારના ધંધામાં તેના વિના ન આવે એવું નથી.

પ્રધાને આગળ ચાલતાં જણાવ્યું હતું કે દારૂતાડીને લીધેજ માછીમારોના આરોગ્ય, સુખ તથા ધનપ્રાપ્તિની તોળો નાશ થયો હતો. જે મહાન કાર્ય ઉપાડયું છે તેના સંપૂર્ણ વિચાર કરીનેજ સરકારે દારૂધંધાના કાર્ય-ક્રમની શરૂઆત કરી છે. શીમંત તથા ગરીબ લોકોની સામાજિક તથા આર્થિક ઉન્નતિને ધ્યાનમાં રાખીને જ દારૂધંધાની યોજના ઘડવામાં આવી છે, અને દરેક જીવ-નીચ વ્યક્તિએ સદકાર આપીને દારૂધંધાના કાર્યને સફળ બનાવવા માટેની યોતનાની ફરજ બદા કરવાની છે. લાપણુ પૂરું થયા બાદ હાજર રહેલા લોકોનું પોષાક, નૃત્ય તથા ગીતોથી મનરંજન કરવામાં આવ્યું હતું.

દયુ' સન રોડ પર આવેલી શ્રીરામ મીલની સામેના ત્રણસો જેટલા કુંપડાઓમાં રહેતા ૧૪૦૦ હિંદુ તથા મુસલમાન

માનનીય શ્રી. લ. મા. પાટીડે નીરા કેન્દ્ર 'મુલ્ક' મૂક્યા પછીનું સમૂહગીત

રહીશોએ ગૃહપ્રધાન માનનીય શ્રીયુત મોરારજી દેસાઈને ખાત્રી આપી હતી કે તેઓ દારૂતારીને હવે પછી કદી અકરી નહિ અને મહાત્માજીના સસ તથા અહિંસાના ઉપદેશને તેમના જીવનમાં ઉતારશે.

આ પ્રસંગ તે વિસ્તારને ગાંધીનગરનું નામ આપવાનો હતો. જેની ઉદ્ઘાટન વિધિ ગૃહપ્રધાને કરી હતી. આ વિસ્તારના રહીશો બધા મળ્યા છે અને તેમનામાંના ઘણા દિદાગ્રહ શાળ્યના મૂળ વતનીઓ છે.

હાજર રહેલા લોકોને સંબોધીને બોલતાં શ્રીયુત દેસાઈએ તેમને મહાત્મા ગાંધીજીના મહાન ઉપદેશોની યાદ આપી હતી અને જણાવ્યું હતું કે મહાત્માજીના જીવનનો સંદેશ આમલગ્નની ઉન્નતિ સાધવાનો હતો. જ્યાંસુધી ગાંધીજીના ઉપદેશોને અનુરૂપ અહીંના રહીશો પોતાના જીવન લડવાની ખાત્રી આપે નહિ ત્યાંસુધી હું આ વિસ્તારને ગાંધીનગરનું નામ આપી શકું નહિ એવી ગૃહપ્રધાને ચેતવણી આપી હતી, અને કહ્યું હતું કે જ્યાં-નુધી તમે હવે પછી દારૂ-તારીને નહિ અડવાનું વચન ન આપો, ત્યાંસુધી આ મહાપુરવનું નામ આ વિસ્તારને આપવાનો કંઈક અર્થ નથી. મળ્યેનાં જીવનનું ધોરણ કંઈયું લાવવા માટે સરકાર પ્રયત્ન કરી રહી છે અને તેમાં ને સફળતા તોજ મળે એ મળ્યે પોતે સરકારના આ મહાન કાર્યમાં સહકાર આપવા આગળ આવે.

ગૃહપ્રધાને અંતમાં જણાવ્યું હતું કે આપણે આજે આજાદ છીએ, પરંતુ જે આપણે દારૂની બદીના ગુલામ બની રહીશું તે પછી આજાદી તેના નામને લાવક ગણાશે નહિ. આપણે બધાએ આજાદીને અનુરૂપ જીવન જીવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈશે.

લાંબણ પૂરે થયા બાદ હાજર રહેલી મેદની એકાસાથે બીમી થઈ હતી અને વચન આપ્યું હતું કે નેઓ દારૂ-તારી પીશે નહિ અને ગાંધીજીના ઉપદેશને અનુરૂપ જીવન ગ્રહરશે. ગૃહપ્રધાને રિમત કરીને બધાને સફળતા ખેંચી હતી.

અમદાવાદ શહેર

અમદાવાદના મળ્યેના ગાંધીજી માટે હમેશાં લાલી લાગણી રહેતી. તેમને મહાત્માજીએ વારંવાર કહેલું કે મારા સ્વપ્નના હિંદમાં દારૂ, તારી, ગર્જી, લાંગ વિગેરે કેવી પીણીઓના શાપ માટે કોઈ સ્થાન લાઇ શકે નહિ. તે ટેવ તજવાની પૂરતી ઈચ્છાશક્તિના અભાવે તેમને પોતાને માટે શરમ લાગતી. પરંતુ જ્યારે તેમણે મહાત્માજીની હત્યાના સમાચાર જાણ્યા ત્યારે તેમણે ધણે કદપાંત કર્યો અને જાહેર કર્યું કે “મહાત્માજીએ અમારે વારસે જીન આપ્યો.”

લક્ષ્મીદાસ ચાલના રહીશોએ પ્રતિજ્ઞા કરીને જાહેર કર્યું કે “મહાત્માજીનું અવસાન થયું છે, પરંતુ તેઓ અમારા દરેકના હૃદયમાં જીવતા જગતા રહેશે. અમે આજથી દારૂતારીના ત્યાગ કરીએ છીએ.” મહાત્માજી જેમણે લોકકલ્યાણ માટે પોતાનું આત્મ આયુષ્ય ગાવ્યું હતું અને મુલ્યનું શરણુ શોધ્યું હતું તેમની જીવીને તેમણે હાર પહેતાવ્યા હતા અને નિશ્ચય કર્યો હતો કે હવેથી તેઓ કદી આડે માર્ગે જવાને લગ્નચારો નહિ.

આ લક્ષ્મીદાસ ચાલનાં દુહા વિગેરેના કાર્યક્રમ જાહેરવામાં આવ્યો હતો. જે શ્રોતાજનો આસપાસના વિસ્તારમાંથી દુહા સાંભળવા આવ્યા હતા તેમણે લક્ષ્મી-દાસ ચાલના રહીશોની પ્રતિજ્ઞા જાણીને આનંદ વ્યક્ત કર્યો હતો. દુહાની પછુ ધણી-પ્રસંસા કરી હતી. દારૂના ત્યાગ માટે ચાલના રહીશોએ કરેલી પ્રતિજ્ઞાની મુદ્ર જાણ બીજાઓ ઉપર પછુ પડી હતી અને તેમણે પણ તેમનું અનુકરણ કરવા દર નિશ્ચય કરીને આનંદના વાતાવરણમાં વિદાય લીધી હતી.

સુરત

સુરત જીલ્લામાં અનેક સ્થળોએ દાકૃષ્ઠીના કાર્યક્રમો આરંભ કરવામાં આવ્યા હતા.

વાલોદ મહાલના વેડછી ગામે ભરાએલી સભાના પ્રમુખ-સ્થાનેથી તાણાપ્રધાન માનનીય શ્રીયુત વૈકુંઠલાલ મહેતાએ જાહેર કર્યું હતું કે દેશની સાચી પ્રગતિ સાધવામાં આખકારી મહેસુલમાં પડનારી ખોટ આરો આપવી નેહજી નહિ. દાકૃષ્ઠીથી આપણે નવ કરોડ રૂપિયા મુખાવીશું, પરંતુ કરોડો લોકોના કુટુંબોમાં દુઃખ ટળીને સુખનો પ્રવેશ થશે તેની સદમામણીમાં નવ કરોડ રૂપિયાની ખોટ શી પિસાતમાં છે. પાંચ હજાર લોકોની માનવમેદની સમક્ષ બીજા નેતાઓએ પણ ભાષણો કર્યા હતાં.

આરોડલી તાલુકામાં વાંકાનેર મુકામે દાકૃષ્ઠીના કાર્યક્રમની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. હાજર રહેલા લોકોની સંખ્યા નાની હતી, પરંતુ જ્યો હાજર રહ્યા હતા તેમાંના ઘણાખરા દાકૃષ્ઠીના વ્યક્તિઓ હતા.

મીપલી તાલુકામાં ખાપરીઆ ખાતે કાર્યક્રમની શરૂઆત કરવામાં આવી તે વખતે એક પુરતકાલથી ઉદ્ધાત્ન વિધિ પણ કરવામાં આવી હતી.

સુરત શહેરમાં દાકૃષ્ઠીના કાર્યક્રમની પ્રારંભ વિધિ ઘડ સારે ઘણા લોકોએ હાજરી આપી હતી. સભામાં લગભગ અડધા ભાગની મજૂર સ્ત્રીઓ હતી.

ચોર્યાસી તાલુકામાં કેળવણી પરિપદ પૂરી થયા પછી દાકૃષ્ઠીના કાર્યક્રમની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. આ સભાનું પ્રમુખસ્થાન શ્રીમતી ઇંદુમતી શેટે લીધું હતું.

પારડી તાલુકામાં વાંકાનીઆ ખાતે ભરાએલી સભાનું પ્રમુખપદ શ્રી. જ્યોતિશમ શક્તે લીધું હતું; અને માંડવી ખાતે દાકૃષ્ઠીના કાર્યક્રમની શરૂઆત મુંબઈ સરકારના કેળવણી સલાહકાર શ્રી. સંવદીને કરી હતી.

આ સભાઓમાં હજારોની સંખ્યામાં લોકોએ હાજરી આપી હતી અને નેતાઓના પ્રવચનોને સાંભળ્યા હતા. બધી સભાઓમાં રમતગમત તથા હારિકર્મ, ગીતો તથા દુદાઓ વિગેરેના ભરતક મનોરંજન કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યા હતા.

પુના

જીલ્લા મહિનામાં નીમવામાં આવેલી પોતાકા ગાનારી ટોળીએ પોતાનું કામ શરૂ કરી દીધું છે. તેઓ ઘેર ઘેર ફરે છે અને તેમાં રસ લેતા ગામડીઆઓનું સતરંગન કરે છે અને ગીતો મારફત તેમને દાકૃષ્ઠીનો ઉપદેશ આપે છે. મલખાન સિવાય પણ ટોળીનો પ્રવાસ સફળ થઈ શકે છે તે આથી સાબિત થયું છે.

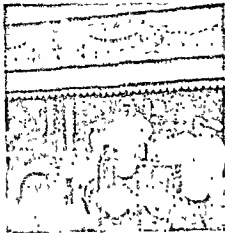
નાશિક

પિંપળગાંવના રહીશોમાં એક જ વિષય પ્રમુખ ચર્ચાઈ રહ્યો હતો. શ્રીયુત.....એ દાર્શનો લાગ કર્યો. જે વાત અસંભવિત મનાવી હતી તે શક્ય બની ગઈ. દાકૃષ્ઠી અમનદારને લોકો ધનવાદ આપતા હતા. દાર્શની બદી સામે બધે મોરચે લડત શરૂ કરવા બદલ સરકારની પ્રશંસા મળી હતી. જો શ્રીયુત..... દારૂ છોડી શકે તો પછી પિંપળગાંવના કોઈપણ રહીશ માટે તે મુશ્કેલ નહોતું. ટેવ પડ્યા પછી તે છૂટી શકતી નથી એવું હવે કોઈપણ કહી શકશે નહિ. આ બદીમાં સપ-અમેલા બીજા દુષ્કર્મ મનના ઘણા લોકોને આથી ઉત્તેજન મળ્યું હતું. આ ટેવ છોડવાને આનાકાની કરતા કોઈપણ પતિદેવને તેની પત્ની સલાહ આપે છે કે શ્રીયુત.....નું અનુકરણ કરો.

માનનીય શ્રી. લક્ષ્મણરાવ પારડીસ મજૂર વિશ્વાસીઓની મુલાકાત લે છે.

અળગાવના લોકોએ કહ્યું કે દારૂ તરફ વળનારા અમારા મન ઉપર કાબૂ મેળવી શકાશે ત્યાંસુધી સાંજનો

માનનીય ડૉ. ગીટ્ટર નીરા કેન્દ્ર
ઉદ્ઘાટન કરે છે.

સમય કોઈ સારા કાર્યમાં પસાર થાય એવું કરો. શ્રી. જીવરામ બાગેએ જવાબ આપ્યો કે તમે ચર્ચાસંધ કાઢો તો કેમ? તમને પૈસા પછી મળશે અને કામ પછી શીખી શકશો. આ સુચનાને બધાએ ટેકો આપ્યો. તુળશીના કુખની સાક્ષીમાં બધાએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે હવેથી અમે દારૂ-તાકીને અદીશું નહિ અને ફાજલ પડતા સમયમાં અર્થો કાંતીશું અને દેશની સેવા કરીશું. દારૂબંધી રફાકાના જનરલ ઓફિસર કમાન્ડિંગ શ્રીયુત વી. એસ. ડોંગરેએ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિના મંત્રી તથા નાશક જીલ્લાના દારૂબંધી અમલદાર અને બીજાઓ સાથે જીલ્લામાં ત્રણ દિવસનો પ્રવાસ કર્યો હતો. દારૂબંધી પ્રચાર માટે તાજેતરમાં ખરીદેલી રેલ્વેન વેગન (મોટર)માં અડગાંવ, જોઝાર, સિંદે, સિન્નર, પળા, ચેલાડી વિગેરે ગામોની મુલાકાત લીધી હતી અને સભાઓ ભરી હતી આ મોટરમાં પ્રચાર માટેના બધા સરંજામ રાખવામાં આવ્યો હતો. આ ગામોના પ્રવાસ વખતે જો ડોંગરેએ લોકોને કહ્યું હતું કે દરની બીને લીધે બધું લોકો હજી પહેલાંની રીયતિમાં પડ્યા રહ્યા છે; તેઓ અલણ, ગરીબ અને સારા સંસ્કાર વિનાના છે. આ વ્યસન છૂટવા સિવાય સર્વોદયના ધ્યેયને પહોંચી શકાશે નહિ. દિલ્હીના લોકો સમક્ષ ગાંધીજીએ સર્વોદયનો આદર્શ મૂક્યો છે. આ સંબંધમાં સરકારે પ્રથમ પગલું ભર્યું છે, પરંતુ

ખરું કામ તો લોકોએ જ કરવાનું છે. તેમણે લોકોને વિનંતિ કરી હતી કે હજારોની સંખ્યામાં લોકોએ દારૂબંધીના રફાકા તરીકે જોડાઈ જવું જોઈએ. ગામડામાં દારૂની બદી સામે લડત કરવાને તમે દરેક સૈનિક થઈ જાઓ એવું અમે હમ્મણીએ છીએ. દરેક પોતાની ફરજ પાળવની જોઈએ. બીજા આપણું કામ કરી આપશે એવા ઘોષા ખ્યાલમાં રહેવું જોઈએ નહિ. આવા જુસ્સાદાર સંદેશને લોકોએ પોતાની સંમતિથી વધારી લીધો હતો. તેમના મુખીએ ખાતી માપી હતી કે બેકે અમે જોય આદર્શને પહોંચી નહિ શકાએ તોપણ હમે પાછળ પડી જઈશું નહિ.

શાલાપુર

આજકારી પ્રધાન માનનીય શ્રીયુત લક્ષ્મણરાવ માધવરાવ પાટીલ તથા તેમના ધારાસભાના મંત્રી શ્રીયુત વસંતરાવ ચઘ્લાણે શાલાપુરના કર્ગળા તથા બારી તાલુકાઓમાં બધી સભાઓ ભરી ભાષણો કર્યા હતા. તેમના બે દિવસના પ્રવાસ દરમિયાન દારૂબંધીના વિષય ઉપર જીલ્લામાં ખૂબ ચર્ચા ચાલી હતી. પહેલી સભા જેઠર ખાતે ભરવામાં આવી હતી. સભામાં આસપાસના ગામડાઓમાંથી બે હજાર જેડુતોએ હાજરી આપી હતી. તેમાં પ્રધાને સરકારે શા માટે દારૂબંધીની લડત શરૂ કરી હતી તે મુદ્દો સમજાવ્યો હતો. કોંગ્રેસે જે પ્રતિજ્ઞા મેળવી છે તેનું કારણ હિંદની સ્વતંત્રતા માટે હજારો સામાજિક કાર્યકરોએ પોતાના સર્વસ્વનું અલિહાન આપ્યું છે તે છે. કોંગ્રેસના શરૂઆતથી બે ઉદ્દેશો હતા, એક તો હિંદની સ્વતંત્રતા મેળવવી અને બીજો આમ વર્ગની સામાજિક તથા આર્થિક ઉન્નતિ કરવી. પહેલો ઉદ્દેશ પાર પડ્યો છે, દિંદ આશ્રય થયું છે. પ્રમુખ પ્રતિનિધિઓના હાથમાં સખા આવવાથી બીજો ઉદ્દેશ પાર પાડવા માટે પૂરનોટથી દારૂબંધીની લડત શરૂ કરવામાં આવી છે. આજે મોટામાં મોટો અમલદાર પ્રમુખને સેવક છે. પ્રમુખની દૃષ્ટિ અમલમાં મૂકવા માટે અમલદારો લેવાથી આમ વર્ગની ઉન્નતિ તેમનું પહેલું અને છેલ્લું કેતવ્ય છે.

શ્રીયુત પાટીલે વધુમાં 'જાણ્યું' હતું કે દિલ્હીના રાજકીય જીવનમાં પરિવર્તન થતાં હવે બીજો ઉદ્દેશ અમલમાં મૂકવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. રમ્યાત્મક

કાર્યક્રમમાં દારૂબંધીનું સ્થાન પ્રથમ છે. તેના ઉપર બીજી યોજનાઓની સફળતાનો આધાર છે. માણસોએ પોતે નિર્માણ કરેલા નરકવાસમાંથી છૂટવા માટેનું વાતાવરણ પેદા કરવું એ દારૂબંધીના કાર્યક્રમની વિધાયક બાજુ છે.

શેઠાપુર જિલ્લા સહકારી ઉદ્યોગખાતામાં કામ કરતા શ્રી. ગુફાને એક સુંદર વિચાર આવ્યો. તેમણે શેઠાપુર ખાતેના સામાજિક કક્ષાણુ કેન્દ્રની મુલાકાત લીધી. તે કેન્દ્રમાં આવતા લોકોને ઉદ્દેશી તેમણે જણાવ્યું કે સહકારી ધોરણુ ઉપર રચાયેલા એક કેન્દ્રનીની નિર્ધારિત છે. આજકારી ખાતાના પ્રધાને તાબ્લેટમાં ગ્રહીત કર્યું હતું કે મણી કેન્દ્રીને ખાલવાની જરૂર છે અને જો તે સહકારી ધોરણુ ઉપર ચલાવવામાં આવશે તો સારી રીતે ચાલી શકશે. સામાજિક કક્ષાણુ કેન્દ્રના મકાનના એક ભાગમાં આવી કેન્દ્રની ખોલવાનું નક્કી થયું હતું. ત્યાંના લોકો હવે તે ચલાવશે. કેન્દ્રનું કામ જોરમાં ચાલે છે. મજૂર લોકો નિયમિત રમવા આવતા દેખાય છે. જેઓ જોવા આવે છે તેઓ ખીજે દિવસે રમતા દેખાય છે, એટલી બધી આ રમતોની તેમનાં મન ઉપર અસર થાય છે. દારૂબંધી અમલદાર આ રમતો ગોઠવી આપે છે. દારૂબાજ વધુકરો હવે દારૂ છોડીને આ રમતો રમવા આવે છે. દારૂબંધી અમલદારની સલાહ લેવા તેઓ ઘણા આતુર જણાય છે.

પશ્ચિમ ખાનદેશ

“સહકાર એ દારૂબંધી કાર્યક્રમની સફળતાની મોટી ચાવી છે,” એવું દારૂબંધી અમલદારે બધી ખિનસરકારી સંસ્થાઓ તથા પ્રજાને જણાવ્યું. તેની લોકો ઉપર સારી અસર થઈ. ભારતીય કસ્ટોમર, દોલન નામનું નાટક બજવી ખતાવ્યું. જેઓ મનોરંજન માટે કદી પૈસા ખર્ચ કરતા નહોતા એવા સેંકડો ગરીબ ખેડૂતો જોગા થયા. નાટકમાંના પાત્રોના સુખદુઃખના દાવભાવ સાથે પ્રેક્ષકોના મનમાં પણ તેથી લાગણી પેદા થતી. તેમને આ રંગભૂમિ ન જણાતી તેમનાં જીવનનું પ્રયત્ન ચિત્ર આલેખાતું જણાતું હતું. દારૂબંધી વિષે લોકોમાં જાગૃતિ લાવવા માટે સરકાર જોડે સહકાર કરવાની પહેલી પાયરી તરીકે આ નાટકે સારો ભાગ ભજવ્યો. ગામ-વાસીઓને પોવાગ, ગીતો વિગેરેનું ઘણું આકર્ષણ હોય છે તેથી તેનો સમાવેશ દારૂબંધી કાર્યક્રમમાં કરવામાં આવે છે.

શહાદા, પ્રકાશ, શિરક, વર્ણ વિગેરે ગામોમાં આવતા મનોરંજનના કાર્યક્રમો ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. નિશાળના છોકરાઓએ સારો સહકાર આપ્યો હતો.

ટોલાખા

દારૂના ખાસ વિસ્તારો તરીકે ગણવામાં આવતા શેન્ડ્રી, ચિમણુગાંવ, ભાતવાડી, કુમદા, શિરોએ, રહમતપુર ગામોમાં એક અપરિચિત મોટરગાડીએ પ્રવેશ કર્યો. તેને ખનિવર્ધક મંત્ર જોડેનું હતું. ગ્રામોદ્ધારની રેકર્ડો વાગવાની શરૂઆત થતાં મેદની મોટી થવા લાગી. દારૂબંધી અમલદારે આવીને સંગીતનો કાર્યક્રમ ચોલાવ્યો અને દારૂબંધીની યોજના સમજાવી. ત્યારબાદ ચિત્રપટ બતાવવામાં આવ્યું. દાનર રહેતા લોકો ઘણા રાહ થયા.

રત્નાગિરિ

માત્રવણના ખિરતી લોકોએ એક સારો ધડો બેસાડ્યો છે. ખિરતી લોકોના એક ધાર્મિક મેળાવડામાં જીલ્લા દારૂબંધી અમલદાર તથા તેમની સાથે જીલ્લા દારૂબંધી સમિતિના એક સભ્ય શ્રી. જી. ડી. તપકીરકરે દાનર રહ્યા હતા. મેળાવડો પૂરો થયા બાદ જીલ્લા દારૂબંધી અમલદારે “દારૂ તથા ધાર્મિક વિધિ” એ વિષય ઉપર ભાષણ કર્યું.

દીગલા દીગલીનું નાટક

હતું. ત્યારબાદ શ્રી. જી. એ. ફર્નાન્ડેસે દાનર રહેલા લોકોના વતી દારૂબંધી સફળ કરવા માટેના સરકારના પ્રયાસોમાં સહકાર આપવાની ખાત્રી આપી હતી. સેંકડો વર્ગોથી ચાલતા આવેલા દારૂ પીવાના રિવાજને નિર્ધારિત આપી સરખત પામને મેળાવડાની પૂર્ણવૃત્તિ કરી હતી.

શિરગાંવ ખાતે ખેડુતોએ મદિરારાક્ષસનો નાશ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. દારૂબંધી અમલદારે કહ્યું, “આ નિશ્ચય પાર પાડવા માટે ઘણી જગૃતિ રાખવાની જરૂર છે. તે રાક્ષસ ગમે તે આડે માર્ગે થઈને પાછો પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરશે.” “અમે આમરક્ષક ફળ લેશું” કરવા તૈયાર છીએ,” હાજર રહેલા લોકોએ કહ્યું. પચાસ જુવાન તથા વૃદ્ધ ખેડુતોએ પોતાનાં નામો નોંધાવ્યાં.

પરંતુ ગોવળકોટના ખેડુતોએ સરસાર્ધ મેળવી. દારૂબંધી અમલદારે ત્યાં સભા ભરીને તેમને દારૂબંધી ચોગ્ગના સવિસ્તર સમજાવી અને છેવટે કહ્યું, “આ ચોગ્ગનાની સજ્જતાનો બધો આધાર તમારા ઉપર છે.” બીજો

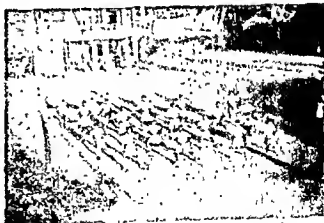
દિવસે સભા ભરીને લોકોએ જાહેર કર્યું, “સરકાર અમારી પોતાની છે, દારૂની બદી ખરાબ છે, તે હાલવાની જરૂર નથી; અમે ખુશી છીએ કે સરકાર દારૂબંધી કરે છે. અમે જોઈશું કે હવે પછી કેટલું દારૂ પીશે નહિ. દારૂનું એક પશુ ટીપું હવે આ ગામમાં દાખલ થઈ શકશે નહિ. જે કોઈ વિશ્વાસવાત કરશે તેને અમે ગામ બહાર કાઢીશું. અમારા ગામની પવિત્રતા કાંઈને બગાડવા દેશું નહિ.”

દરેક ગામવાસી સિપાઈ બન્યો. બે હજાર આંખોની જોડીઓ દેખરેખ રાખી રહી હતી. જે બે માણસો દારૂ પીવા દેખાયા તેમને વગર મુરકેલીને ગામ બહાર કાઢી મૂક્યા.

ગામોદ-પ્રમોદના કેન્દ્રમાં

પિરામિટનું દ્રશ્ય

માંધિય કવાયત

મદાકની મન તથા કાર્યશક્તિ પર માહી અસર

લેખક : થીયુન કનૈયાલાલ મહેતા

દાદમાં રહેલો મદાક (અંદકહોલ) મુખ વાટે પેટમાં જતાં તે લોહી સાથે ભળી જાય છે અને થોડીજ વારમાં તે મગજમાં પહોંચી જાય છે. થોડી જ્યાં જ્યાં ફરતું હોય છે ત્યાં ત્યાં તેની અસર થાય છે. મદાક જાનનું તુચ્છોને નંગળા બનાવે છે અને કાર્યશક્તિને ધીમી પાડે છે.

વિચારશક્તિ અને દ્રવ્યશક્તિ પરનો સંયમ મદાકથી ખરેખર પડે છે.

દાદના કેદથી જે માનસિક તથા શારીરિક બેસ આવે છે તેના મુખ્ય આધાર આસપાસના વાતાવરણમાં રહેલી ઉત્તેજક વસ્તુઓની અસરો પર છે, જેમકે આનંદી સોજન, ગુણા મારતા દીવાઓનો ચક્રચકિત પ્રકાશ, કાષ્ઠપથ જાતની શેકટોક વિનાની વાતચિતો તથા ગાનતાન, અને મોજન સમારંભની મોજ.

દાદમાંના મદાકથી મગજ પર નીચે જણાવેલી અસરો થાય છે :—

- (૧) શરૂઆતમાં થોડા થોડા ચક્રર આવવા અથવા માર્થ દસક સાંજનું.
- (૨) ધીમે ધીમે માથું ભારે થવું, કાષ્ઠપથ પ્રકારનું કામ કરવાની અનિચ્છા અને પછી ભર ઉંચમાં પડી જવું.
- (૩) કમરોના કમરો મુઠી ઉંચમાં પડવા રહેવું.

દાદ પીનારની વાતચિતો તથા તેના દસનચક્રનમાં કાઈ જાતનો નિયમ રહેતો નથી; તેની લાગણીઓ તેજ અને રવળંદી બને છે. તે જરાજરામાં રિમત કરે છે યા ખડખડાટ દસી પડે છે. તે સહેજમાં ઝુરસે થાય છે અને પાછો નરમ પડી જાય છે. તે આનંદી બને છે અને નિરુસાદી થાય છે. તે તિરકકાર કરે છે યા સદાનુરૂપિ બતાવે છે. સંજોગો પ્રમાણે તે મીનરે મીનરે નવું નવું રૂપ ધારણ કરે છે.

વિશેષ દાદ પીવાથી તેની મગજશક્તિ વધુને વધુ નજીક પડતી જાય છે, દદ બનેલી રૂપ કરતાં તાજેતરમાં ખીમેલી શક્તિ પર મદાક વધુ વેગથી અસર કરે છે.

દાદથી સાચું નદાર પારખવાની શક્તિ નાશ પામે છે, એટલે દાદ પીનાર લાગણી પ્રધાન બને છે અને તેથી તેને એમ લાગે છે કે તે દમિય કરતાં વધુ ઉત્તેજન બની છે.

માહી વચના અને દેગવાએલા મગજમાં વિવેકશક્તિની સાદી અસર નીચે ઉત્તમ વિચાર અને લાવનાની આપને થાય છે. તેની સામાજિક વર્તણૂકની બાપ સોજનીઓમાં પડેલા તેના પ્રભાવને આધારે પડે છે. પરંતુ મદાક તેના આત્મસંયમને જે પ્રમાણમાં રોકે છે તે પ્રમાણમાં તેના વિચારો યા લાવનાઓની ખીમણો ઉપર સરી પાં માહી અસર થાય છે.

જેમ જેમ તે પોતાને વિશે વધુને વધુ વિચાર કરે છે તેમ તેમ તેનામાં ચિંતા, કંભાજ નથા નિરાશાની લાગણીઓ પેદા થાય છે, તેની સામે ઝુરસેલીઓ, અભવેલા, લાગણો, ભૂખો, વિગેરેનો વરોળ ધસી આવે છે એનો તેને વારંવાર ભાસ થાય છે.

અંદરના તેમજ બહારના આત્મસંયમને આત્મિક દાદના નશાની કોષપથુ રિધિતિએ ખુરસો દેખાડ આવે છે. આ રિધિતિને દૂર કરવા માટે આત્મસંયમ જળજી રાખવાના ખાસ પ્રયાસ કરવામાં આવે છે, પરંતુ મદાકની અસર જેમ જેમ વધતી જાય છે તેમ તેમ આત્મ પ્રવાસની અસર એકઠીને એકઠી થતી જાય છે. ધીમું દસીને યા નાની સરખી મગજ સાંભળી ખડખડાટ દસીને અગર વિચિત્ર દીકા યા દાવભાવ કરીને પોતે આત્મસંયમ મુશ્કેલી બેઠો છે એની બાપ પાડીને દાદ પીનાર જેનારને અન્યમખીમાં ગરકાવ કરી નાંખે છે.

જ્યારે પડેલી રિધિતિના દાદ પીનારનું ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બને છે, ત્યારે બીજી રિધિતિએ પડેલીએ દાદ પીનાર વિચિત્ર વર્તણૂકની શરૂઆત કરે છે. તે અણબટના દાવભાવ કરે છે. તે મેજ ઉપર ગાસ મકના જાય છે ત્યારે તેને મેજ ઉપર જોરથી પડડો દોષ એવો અવાજ કરે છે. ઊભો થવા જતાં તે ખુરસી સાથે અથડી પડે છે અથવા ખુરસીને ઉઘી પાડી દે છે. સિમેટ સજાવાતી વખતે દીવાસળીને પસરીને મેનાવવા જતાં ભાંગી નાંખે છે. તે આલવામાં કાનિ રાજ મળી જાય છે અગર દસર પર એકો ભાર મૂકે છે.

દાદ પીનારની નજર, સાંભળવાની શક્તિ, રવાદ જણવાની શક્તિ તથા રૂપશક્તિ મંદ પડી જાય છે. તેને કાષ્ઠ કેર્મ વખતે એકને બદલે બે વસ્તુઓ જેમકે

દીવાને બદલે એ દીવા દેખાય છે. તે ગરમી તથા હંડી, ખોરાકની સોમ, દારૂની ગંધ, દીવાઓનો પ્રકાશ, સંગીતના સૂર અને પોતાના તથા પાડોશીના અવાજ પ્રત્યે પહેલાં કરતાં વધુ બેદરકાર બને છે. તે વધુ ઝડપે યસ્ત્રામાંથી ગ્રેમમાં, આનંદમાંથી શોકમાં, આશામાંથી નિરાશામાં ફેરવાઈ જાય છે.

મદ્યાક્રાંતિ અસર થયા બાદ દારૂ પીનાર બેવડું જીવન જીવવા લાગે છે. તેના અંતરાત્મા યુગયુગ તેના ફરીરના વિચિત્ર હાવભાવ નિહાળે છે તેથી તેને કેટલીક વખતે અચંબો પણ થાય છે. કાંતે તે આનંદમાં આવી જાય છે અગર વિમાસણમાં પડી જાય છે. જાણે અરીસામાં જોતો હોય તેમ શાંત રીતે મુખ પરના હાથો જોયા કરે છે પોતે ગમે તેવું બોલતો હોય તે તેના અંતરાત્મા સાંભળી રહે છે, પરંતુ તેને અવકાશવાનો પ્રયાસ પણ કરતો નથી, કારણકે તે અધુરે તેની ઇચ્છા વિનાજ બનતું હોય છે.

જ્યારે દારૂ પીનાર ત્રીજી સ્થિતિએ પહોંચે છે, ત્યારે તેનાં ન્યાય, વિવેક તથા આત્મસંયમ સૂરત બની જાય છે. તેનાં નજર તથા તેના હાવભાવ મંદ પડી જાય છે, અને તેની ભાવના નબળી પડતી જઈને નરિ જેવી થઈ જાય છે. રત્નાણા પાસે કામ લેવા માટે તેને ધણા બેદરકાર પ્રયાસો કરવા પડે છે, અને જો તે તેમ નથી કરતો તો તે અશક્ત બની જાય છે. તે ઉપરાંત પડી જાય છે અને પ્રાણુવાયુ મદ્યાક્રાંતિ ખતમ કરી નાંખે છે સાંકુષ્ઠી તેની સ્થિતિ તેવીજ રહે છે.

દારૂમંદી વિષે સૂત્રો

દારૂની ઝેરી અસરને લીધે શરીરની ઇંદિયો તથા રક્તવાહિનીઓ વિધારના ભયરયાનો બને છે.

દારૂપીનારાઓ બીજા કરતાં વધુ માંદગીના બોગ બને છે.

દારૂ પીનારાઓની માંદગી બીજા કરતાં વધુ લાંબી વખત રહે છે.

દારૂ પીવાથી જે માંદગી આવે છે તેમાં કમાવતો સમય ખરબાદ થાય છે અને તેટલા પ્રમાણમાં પગાર જોડો મળે છે.

ધણા દારૂ પીનારાઓ વહેલાં મરે છે.

દારૂ પીવાથી સૂર્યદિશ્વ્યાન (sunstroke) લાગવાનો ભય વધે છે.

દારૂને લીધે માથુસ ખડકામાં ભટકવાની બાબતમાં બેદરકાર બને છે, જ્યારે દારૂ ગરમી સાથે રહેજી મેળવવાના શરીરના કુદરતી ઇલાજોને અવગણન કરી નાંખે છે.

આથી જોઈ શકાય છે કે મદ્યાક્રાંતિ સીધી અસર જ્ઞાન તંતુઓને શક્તિ વિનંતા બનાવવાની હોય છે, કારણકે મદ્યાક્રાંતિ એ ઉપ લાવનારી મીઠી છે.

દારૂ પીવાના માનસિક લક્ષણો નીચે પ્રમાણે હોય છે:—

- (૧) પોતે જે કરતો હોય તેમાં તે સંતોષ માણે છે,
- (૨) સાધારણ રીતે ચેતવણી મળે તેવા પ્રસંગો પ્રત્યે તે ઉપેક્ષા કરે છે,
- (૩) માન્ય રાખેલા નિયમો તથા રિવાજો વિરુદ્ધ વર્તે છે,
- (૪) સમય જાણવાની બાબતમાં તે બેદરકાર બને છે,
- (૫) આમેદોશની રેકર્ડ માફક તે બોલબોલ કરે છે,
- (૬) દલીલબાજી કરે છે.

વધુ પડતા મદ્યાક્રાંતિ લીધે આંકડાઓના સરવાળા તથા દારૂપ કંદવાને ટેલપો માથુસ જ્યારે તેનું કામ કરવાને અશક્ત બને છે ત્યારે દારૂ પીનારમાં માનસિક લક્ષણો દેખાવા માંડે છે.

સાંસારિક જીવનમાં બજાવવી પડતી મુખ્ય જવાબદારીઓ પર મદ્યાક્રાંતિ બહુ મારી અસર થાય છે. તે કામમાં ચોક્કસાદ રાખી શકતો નથી, અકસ્માતો ટાળી શકતો નથી, સાધીદારો તથા હાથ નીચેના નોકરો સાથે યોગ્ય વર્તન રાખી શકતો નથી, ચિરંત જાળવી શકતો નથી, નિયમિત રહી શકતો નથી, જીની રાખવાની વાતો સંબંધમાં માન જાળવી શકતો નથી, વળી શેક તથા નોકર વગેરેના સંબંધમાં લેવું દોલ થાય છે.

દારૂ પીવાની ટેવને લીધે ફેબ્રુવર (ન્યુરોનિયા) થી થતાં મરણનું પ્રમાણ વધી જાય છે.

દારૂ પીનારને ફેબ્રુવર (ન્યુરોનિયા) થવાનો સંભવ વધારે હોય છે, અને તેથી તેનું મરણ નિષ્કર્ષવાનો પણ સંભવ છે.

દારૂ પીવાની ટેવને લીધે ફેફસાના હાય (ટ્યુબરક્યુલોસીસ)ના દર્દીને જરૂરી આરામ થતો નથી.

ફેફસાના હાયના રોગમાં દારૂ ભયંકર પરિણામ લાવે છે, માટે દારૂનો ત્યાગ કરવો એ સૌથી સહિસકારાત્મક માર્ગ છે.

આંતરગ્રાના તાવ (ટાઇફોઇડ) તથા શીતજાથી જેટલા માથુસો મરે છે તેનાં કરતાં વધુ માથુસો દારૂથી બગડતા વફત (લીવર)ને લીધે મરે છે.

દારૂ પીનારા કરતાં બિલકુલ ન પીનારાને થોડી માંદગી આવે છે અને તેમનું મરણ પ્રમાણ પણ ઓછું હોય છે.

“કોઈ દારૂને અડશે નહીં”

લેખક: શ્રીયુત્તમનરાજે દીશરાજે ત્રિપાઠી

(રાગ: તારા નામમાં ઓ સ્વતંત્રતા મીઠી આ સી વત્સલતા ભરી)

હો પાપીઆ દૂર દારૂવા! મુજ દૃષ્ટિએ પરતો નહીં

જગ સઠળમાં મૂળ ના રહેા. વૃજ, તું ફરી દમતો નહીં

મારી સોનરરણી જીવાની તે

મારાં મૃત્યવંતાં વર્ષ તે

સઘળું રણ્યું મુજ થોડ તે

કીધાં નવ: વૃદ્ધ થયો અકળે: માનવી હું રહો નહીં!

હેવાન સમ હરદૂત થતો હું દરિદ્ર, હામ ક્યો નહીં!

મુજ માતતાત સહોદરો

મુજ ધર્મપાત્રી: કુટુંબીઓ:

નિર્દોષ મારાં દૂધમલો—

ક્યાં કોઈના માન્યાં નહીં: તવ પાશથી હું ખસ્યો નહીં!

અરૂણા હવે દા! હામ હાથો: સ્વજન કો સરસ્યો નહીં!

ન ભજ્યા કદી ભગવાન મેં

ત્રત ના કર્યા કે દાન મેં

કર્તું કો ન જીવન-મુકાન મેં

હરવાયું ઢોર ચરેફરે ત્યમ દારૂમાં ભટકી રહો!

હા! સાનભાન વિના સદા ગરેશ વિષે ગમરી રહો!

વેશ્યાની સંગતમાં ફર્યો

તસ્કર જાન્યો: જૂગારમાં રમ્યો

મળી જેલ: નફરત શઠ ક્યો

અતિ પાપી પૃથ્વી-ઉતાર હું પડ્યો રોગ-સાગરમાં ચરે!

પસ્તાણું, મરણું, ઝો-લડાઝે: શરણું તારણું ના જડે!

નહીં મુજ પ્રતિષ્ઠા સહેલું પણ!

ના માન-આદર રેખ પણ!

અમી કોઈની નવ લગ પણ!

રૂપ, યુજ, મુવિદ્યા, યશ, મુસંપત, સાય, સંયમ, શાન્તિ સહુ

આરોગ્ય, બળ, રજ, તેજ, મુજ કેવલ હુરણું મદિરાની બધું

સરકારે-હિંદ અમર હજો

હવે દારૂખંધી સદા હજો

પીડું એક પણ નવ ક્યાં હજો

મળ્યો છે કિનારો મુખતલો: કોઈ દારૂને અડશે નહીં

વિષ્ટા ગણી, એ હરામ કરજો: દુખમાં પડશે નહીં.

દારૂ એ યમનો દૂત છે

DRINK INVITES DEATH SUPPORT PROHIBITION

ISSUED BY THE PROVINCIAL PROHIBITION BOARD

દારૂ અંધીને ટેકો આપે

દાણબંધી તથા બીજા સામાજિક પ્રશ્નો ચર્ચાતું એકનું એક માસિક

સંજ્ઞાવન

સત્વર આહુકે થાઓ

લવાજમના દર

	રૂ.	આ.	પાણી
વાર્ષિક	૩	૦	૦
છ માસિક	૧	૮	૦
છુટકે આંકે	૦	૪	૦

જાહેરખબરના ભાવ

કવર પેજ

એક વખતના રૂપિયા

કવર પેજ નં. ૪	૨૫૦
કવર પેજ નં. ૩	૧૫૦

અંદરના પાનાં

આખું પાનું	૧૦૦
અડધું પાનું	૬૦
પા પાનું	૩૫

પૂરક જાહેર ખબરના દર કોલમ ઈચિના ... ૮ રૂપિયા
 ૨૫૦ ઈચિની વધુ માટે દર કોલમ ઈચિના ... ૬ રૂપિયા
 ખાસ પસંદગીની જગા માટે ૨૫ રકા વધારે પડશે (જગા ખાલી હશે તો).

અનુક્રમણિકા

જોગન્દર જોગે (કવિતા)	મનસુખલાલ ઝવેરી	૫૫૧
સામાજિક કાર્યનો વિકાસ (લેખ)	જે. એમ. કુમારસ્વા	૨
આઝાદ દિન ઉજવણીની ખૂબી સભ્ય તરફથી (ચિત્ર)		૪
બાદુગર (વાર્તા)	નામદાર શ્રી. ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારી	૫
નીરો (લેખ)	ગજનન નાયક	૧૦
દારના પીંછા પર (કવિતા)	ડા. હરીપ્રસાદ દેસાઈ	૧૩
સફળ અખતરાનો નમુનો (ચિત્ર)		૧૪
દારખંધીથી નાગરિક સ્વતંત્રતા પર કાપ પડે છે ? (લેખ)	શ્રી. જોન આર્નલ્ડ	૧૫
રાષ્ટ્રની આર્થિક સ્વતંત્રતા સહકારનું સ્થાન (લેખ)	સૌ. જયવતી અશોકભાઈ કાળ	૧૮
એક વખત હું દારૂગિરિ હતો (લેખ)		૨૦
નિર્દોષ નરો (ચિત્ર)		૨૨
મધ્યમસર ! મધ્યમસર !! (લેખ)	શ્રી. રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક	૨૩
એક હરીદ્વાર (નાટક)	અનુ. શ્રી. કનૈયાલાલ મહેતા	૨૪
દારના નામને બાજો રે (કવિતા)	સદ્ગત 'પ્ર'	૨૬
દોકર (વાર્તા)	સીતારામ જે. રામી	૩૦
નીરા તાલીમ કેન્દ્ર		૩૪
બાપુના પત્રો (ચિત્ર વિભાગ)		૩૭
દારૂગિરિ (કવિતા)	પાપટલાલ પંચાલ	૪૦
દેશનું દેશન કરો (લેખ)	હંદુમતી પટેલ	૪૧
રાજકીય મતજોડથી દેશની સેવામાં કાઈ અંતરાય આવતો નથી (લેખ)		૪૩
પ્રાંતીય સમાચારો		૪૫

‘સંજ્ઞન’ માટે સામાજિક પ્રશ્નો અર્થતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકોનો વજોરે આવકારવામાં આવે છે. બદલાતી સામયિકો તથા અન્યાયલોકન માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આમંત્રણ છે. પસંદ કરેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.

સિરનામું :—૭૫, એવોસો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ નં. ૧.

‘સંજ્ઞન’ની સેલીંગ એજન્સી અંગેનો સવજો પત્રવ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવો :—

હીરોડીબુટર :

મેસર્સ લોન્ગમે બુક્સ એજન્સી,

૭૦, સુવતાન બિરડીબ, વૃદ્ધસી પાર્ક પોસ્ટ, રાઈ, મુંબઈ ૧૪.

કોઈપણ માનની બહેરાત માટે લખાણ મોકલો :—રમેશ પાંખડસીડી કોર્પોરેશન,

૬, બોના કાસ, સર દિસજલાલ મહેતા રોડ, મુંબઈ ૧.

સંમ્પન્ન

વર્ષ ૧૯૮૧]

સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૮

[અંક ૨૦]

જોગન્દર જાગે !

ધન ધન ! ભાગ્ય કશું જગ તારું ? જોગન્દર જાગે !
કુંજ કુંજ તવ મધુરી મહેકે યુગ યુગ પુણ્ય પરાગે ;
સત્ય આહુશા પ્રેમ ક્ષમાના મંત્ર મનોહર ગાજે !
જોગન્દર જાગે !

વામનના વિશ્વે વિરલી શી મૂર્તિ વિરાટ વિરાગે,
દીનહીનનાં હૃદય છલકતાં અભયતણા અનુરાગે !
જોગન્દર જાગે !

એના સ્મિતની મુખા સ્વે ત્યાં વૈતરણા વિષ વામે,
એનાં સ્નેહલ નયન સ્પર્શતાં સંજવન શય પામે,
જોગન્દર જાગે !

વિધમ વતમાને એવો કો અતીતનો અવતારી,
પૃથ્વી પર પ્રભુતા પાથરતો ભમે સ્નેહવતધારી,
જોગન્દર જાગે !

— મનમુખલાલ ઝવેરી

સામાજિક કાર્યના વિકાસ :

લેખક: જે. એમ. કુમારસ્વામી
(ડાયરેક્ટર, ટાટા ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ સ્પેશીઅલ સાયન્સ.)

સામાજિક સેવાનાં લક્ષણ અને હેતુ અંગે આપણે ગમે તે દૃષ્ટિપંકુ રાખીએ છતાંયે એક વાત તો ચોક્કસ છે કે સામાજિક સેવા એ સમાજના બંધારણનો એક અતિ અગત્યનો ભાગ છે. સોશિયલ રિસર્ચ અને સુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના દાખલા ઉપરથી આપણે જોઇ શકીએ છીએ કે જુદા જુદા દેશમાં પ્રવર્તતી પદ્ધતિઓ, હેતુ અને વસ્તુમાં એકબીજાથી જુદી તરી આવે છે. છતાંયે આપણે એક વસ્તુ સ્પષ્ટ જોઈએ છીએ કે બધીજ પદ્ધતિઓના કાર્યક્રમમાં સંસ્કારના સુધિપ્રવકેશના વણાટને અંખતા કાર્યક્રમને, ચોક્કસ રચના આપવામાં આવ્યું છે.

પીડિતોના સંભાળ રાખવાનું કાર્ય એ સામાન્ય સામાજિક સેવાના હેતુનું એક અગત્યનું અંગ છે. સામાજિક કાર્ય અને સામાજિક પુનરચના વચ્ચેના સંબંધ એ ઔપચિ અને પ્રજ્ઞના આરોગ્ય વચ્ચેના સંબંધ જેવો છે. આપણે રોગને ભડે અટકાવી ન શકીએ તોયે માંદગી માપજત માટે તો બંદોબસ્ત કરવો જોઈએ અને જેમ જેમ સમાજ આગળ વધતો જાય છે તેમ તેમ ઇલાજ વધુને વધુ ઉચ્ચ કક્ષાનો બનતો જાય છે.

મૂળભૂત કારણોનો વિચાર કરવા દરતાં અવ્યવસ્થિત બંધારણના ભોગ બનેલાઓની જરૂરિયાતો તરફ લક્ષ આપવાનું કાર્ય, જૂનકાળમાં સમાજસેવા તરીકે ગણાતું. પીડિતો અને દીન કુખીઓની જરૂરત તરફ, તેમજ તેમની સંખ્યા ઘટે તેવાં પગલાં લેવાનું કાર્ય એ મૂખ્ય હેતુ હતો. દાન, દયા, સહત, આશ્વાસન વગેરે કાર્યો દ્વારા તેમને મદદ કરવામાં આવતી. જે જે તત્ત્વોમાંથી પીડિત માનવ માટે સદાનુભૂતિ પ્રગટે છે તેવાં જુદા જુદા પ્રકારના તત્ત્વોમાંથી આવ્યા રાહતકાર્યના પ્રયાસો જન્મે છે. 'કુટોચી માનવ હૃદયમાં પીડિતો માટેની લાગણીને આસરો મળે અને માનવને દયાળુ કાર્ય કરવા માટે પ્રેર્યો' ધાર્મિક હેતુને પણ એક અભિંત કારણ તરીકે ગણી શકાય. દાનને તો એક મૂખ્ય ગુણ ગણવામાં આવ્યો છે. ધાર્મિક શિક્ષણે તો દાનને એટલું જ બહુ નેવ આપ્યું છે કે જનતા માનતી થઇ ગઇ કે દાનમાં પાપ ધોવાની શકિત છે. સામાજિક પ્રજ્ઞો અને નીતિ અંગેના અભ્યાસક્રમના પ્થાનમાં જુદી પદ્ધતિની નિષ્કળતા આવી છે અને આ પદ્ધતિ કોઈ રચનાત્મક નિરાકરણનો રસ્તો સૂચિવા નિષ્કળ ગઇ છે એટલું જ નહિ પરંતુ કાર્યના વેગના અભાવે, આ પદ્ધતિથી, વિકાસ ઉકટો રૂંધાયો છે.

સામાજિક સેવાના ભાગ તરીકે ઓળખાતી આ પદ્ધતિની વ્યાખ્યા સરળતાથી આપી શકાય તેમ નથી. વધુ મોટા કાયદેસરને લઇને એની સંતોષકારક વ્યાખ્યા આપવામાં મુશ્કેલીઓ જામી-થાય છે. 'સમાજ સેવા' એ શબ્દ સામાન્ય અર્થમાં પૂરુષદાન અને લોકહિતની પ્રવૃત્તિને માટે વપરાય છે. રાહતકાર્ય અને દાનધર્મ સાથે સંકળાયેલી બધી પ્રવૃત્તિને માટે એ શબ્દપ્રયોગ વપરાય છે. એટલે તો સામાજિક હિતના હેતુવાળી ઘણી પ્રવૃત્તિઓ નવી જ રીતે રજુ થઇ છે અને એને કયા કાયદેસરના ભાગ તરીકે ગણવી એ એક પ્રશ્ન છે.

સામાજિક સમાનતા એ સંગઠિત સેવાની પ્રવૃત્તિનું મૂળ છે અને તે વ્યક્તિની સામાન્ય સુખસગવડ તરફ ધ્યાન આપે છે. સામાન્ય પરિસ્થિતિની સુધારણા માટે નવી રીતો દાખલ કરવામાં આવી છે અને જૂની રાહત કાર્ય પદ્ધતિને વૈભાવિ રીતે સુધારવામાં આવી છે. એટલે આધુનિક સમાજસેવાની પદ્ધતિ, ખાસ કરીને વધુ માનવતાકરી અને અસ્પર્શક બની શકી છે. ગરીબો માટેનું રાહત કાર્ય, નાનમતની પરિસ્થિતિ અંગેના કાર્ય અને વ્યક્તિગત સુખસગવડ તા ખાસ લક્ષ આપવામાં આપવામાં આવ્યું છે.

ગમે તેમ પણ આજની સમાજ સેવાનો મોટો ભાગ અપંગોના સંભાળ રાખવામાં અને આર્થિક રીતે ખખ: મહેલાને મદદ કરવામાં સમાઇ જાય છે. પરંતુ જુદા ચાક આવેલા કાર્યક્રમ આજના રાહત કાર્યને રૂંધે છે. જરૂર અને સુધિહીન પદ્ધતિઓ દરમિયાં સામાન્ય રીતે, નજરે પડે છે. વ્યક્તિગત સગવડનીતિ અંગે સુધરેલી વૈભાવિ પદ્ધતિઓને અસંજી બનાવવાને બદલે આપણે અમ્ય અં પેસો, દાનધર્મ અને એના બીજા અપંગ રસ્તે ખરડીએ છીએ જનતાને સુસ્તીજનતાથી બદાર લાવવાના કાર્ય તરીકે ઓળખાતી સમાજસેવાનો આજે વિકાસ થઇ રહ્યો છે. ગરીબાઇ અને વ્યક્તિગત હિતોના પ્રયોગે માનસજ્ઞાનીય રીતે અને વ્યક્તિગત સંબંધોને ધ્યાનમાં રાખીને ઉચ્ચ શોધકારે આ પદ્ધતિને દાવે છે.

સમાજસેવકે વ્યક્તિ અને સમૂહ વચ્ચે જુદી જુદી રીતે મધ્યસ્થ તરીકે રહેવાનું છે અને એ વચ્ચે સંબંધો જગાવા છે અને વ્યક્તિગત જીવન કે કુટુંબોમાં આવતી મુશ્કેલીઓને અભ્યાસ કરવાનો છે.

વ્યક્તિગત અભ્યાસની કામ પદ્ધતિમાં વ્યક્તિગત દાવા તપાસવા પડે છે. સરહદસેવાની પદ્ધતિથી એ રીત જુદી પડે છે. આ જાતની ખાસ પદ્ધતિથી, દરેક વ્યક્તિની ચોક્કસ જરૂરિયાતો, સંજોગો અને મૂલ્યેલીઓનો ખ્યાલ આપી શકે. વ્યક્તિગત દાવાના અભ્યાસની પદ્ધતિથી ન્યાં ન્યાં શક્ય હોય ત્યાં ત્યાં વ્યક્તિગત મદદ કરી શકાય અને માણસને પોતાના પગ ઉપર ઉભો રહેવા માટે ઉપયોગી થઈ શકાય.

ચુનાના ક્ષેત્રમાં આ પદ્ધતિનો છુદ્ડિપૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવે તો નાનાં મોટા બધી જ ઉમરના તેમજ પ્રકારના સુનેગારોના જીવન નવેસરથી ધડવામાં ઉપયોગી નીવડે. તાલિમમગ્ન કાર્યકર્તાઓએ વ્યક્તિગત દાવાઓનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને સમાજના સહા જેવાં તત્ત્વોનું માનસિક વલણ, દતિદાસ વગેરે અંગે માહિતીઓ ભેગી કરવી જોઈએ. એક ડાકટરનું આ પ્રીસ્ક્રીપશન હોય એમ એનો ઉપયોગ અદાસતે કરવો જોઈએ.

વ્યક્તિગત સમયકે રૂપરૂપી સામાજિક સેવાને સમાજ સુધારણાનો એક પ્રકાર ગણી શકાય. એટલા માટે તે વ્યક્તિગત જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા સાધનો અને મધ્યસ્થોનો વિકાસ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. આ મયાળા નીચે આપણે કેળવણી, આરોગ્ય અને સમાજના આંતરપ્રત્યેક સાધનોના વિકાસ પરદેવ લક્ષ આપવું પડશે. સામાન્ય સમાજના બંધારણ અંગે પણ બહુજ ઓછું કરવામાં આવ્યું છે. આખા સમાજના બંધારણને લગતા જુદી જુદી જાતનાં સિદ્ધાન્તો આજે ઓછા યા વધુ પ્રમાણમાં સંસ્કૃતિક સંસ્થાના ચર્ચાના વિષયો બની રહ્યા છે.

આ દેશમાં આજે એક એવો લાગવવાનો વખત છે જે મુશ્કેલી માને છે કે વ્યક્તિગત જરૂરિયાતના પ્રશ્નો વ્યક્તિ માટે રહેવા દેવા. તેમના મત પ્રમાણે ન્યારે ન્યારે કારણો નિયમન કે પટ્ટાઈટની જરૂર પડે ત્યારે જ સરકારની એમાં માથું મારવાની જવાબદારી છે, તે સિવાય નહિ જ.

કેળવણી અને જાહેર આરોગ્યના આપણા અનુભવથી સ્પષ્ટ લાગે છે કે આ દૈનિકીનું બેદરદારી છે. દર્શનમાં, આ પરિસ્થિતિથી લાગ્યું છે કે જવાબદારીનું સેત્ર વધુને વધુ વિસ્તૃત બનતું જાય છે અને આ રીતે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે સરકારે સામાજિક કાર્યમાં મધ્યસ્થ બનવાની એક મહાન પાઠ ભજવવો જોઈએ.

ન્યારે આજનું વલણ, સરકાર ઉપર, સામાજિક કાર્યનું માટે વધુ જવાબદારીઓ લાદવા માગે છે, જ્યાં તે કાર્યનું બજાવું ન જોઈએ કે સમાજ સેવાના ખાનગી પ્રવર્તનને વધુ ઓછું કહ્યું નથી. મરજિયાત સેવાઓનું એક એક અગત્યનું અંગે તે નેતાશીરી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો એનું સેત્ર એટલે અખતરો, નવીન કરવાની મરજિયાત, અમલકારી અને આ બધાં તત્ત્વો વડે સમાજનું ધરતર ફેરવે એનું તેનું કામ સામાજિક ક્ષેત્રને પોતાનું છે, અખતરો અને ફેરવે વચ્ચે, જાનતા મદદ કરે તેવો રસ્તો ચોક્કસ છે. અખતરો પચે તેને અખતરો કરવાના હોય છે. અખતરો જોઈએ તેને અખતરો બનાવવાના હોય છે. અખતરો સેવાની ચારી.

દાર્શનિક વિષે સૂત્રો

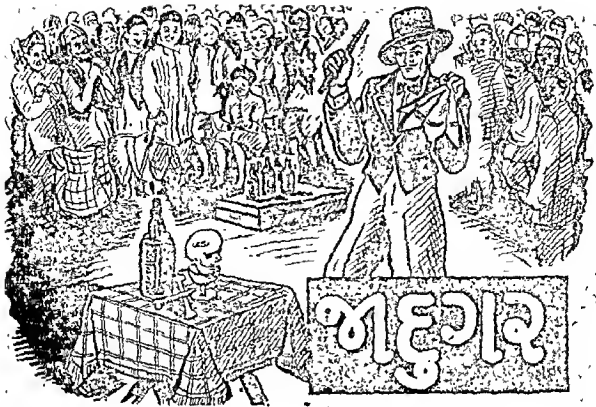
આઝાદ દિન ઉજવણીની બે સવ્ય તસ્વીરો

ઉભરાતો માનવ મહાસાગર

મુંબઈ પ્રાંતના ગવર્નર સર મહારાજસિંહનું
વરદ હસ્તે થતું સંબોધન

મૂળ લેખક:

નામદાર શ્રી ચક્રવર્તીરામજીપાસાચારી

અનુવાદક:

શ્રી. મહુકાન્તા પ્રભાશંકર વ્યાસ

માધવપુર એક ઔદ્યોગિક શહેર હતું, જાહેરાતવારી અને સમૃદ્ધિથી ભરપૂર. એ શહેરમાં વેપારીઓ હતા, હુકમદાર હતા, કારખાનાવાળા હતા, મજદૂરો હતા, નોકરીઆત હતા, વિદ્યાર્થી પંથુ હતા. બધા સુખી હતા, તંદુરસ્ત હતા. નાગરિક જીવનની ફરજોને સમજનાર હતા. એક સંપત્તી રહેનાર હતા. પરસ્પર મદદ કરનાર હતા. કોઈને કોઈ બાબતનું દુઃખ ન હોતું, ખાસ મોટી ચિંતાઓ નહોતી. દુઃખ, બિમારી, અષ્ટો, ચોરી, રોગચાળો, અકાળમૃત્યુ, કે અન્યાયોનું નામનિશાન નહોતું. કેળવણી માટે શાળાઓ હતી, આરોગ્ય અને કસબપ્રતિ તે પ્રાપ્તજનો નિઃસંકોચ બોળવી રહ્યા હતા. નગરજનો પરિશ્રમ કરતા, અને કમાણી મેળવના. જીવનના શોખ ઓછા હતા, અને જીવનની ચિંતાઓ પણ તેથી ઓછી હતી. નગરના સામાજિક કાર્યોમાં તેઓ ખૂબ રસ લેતા. બેઠ, ફોલો ભરીને સામાજિક સંસ્થાઓ અને કેળવણી દેતી શાળાઓને મદદ કરતા. સાંજ પડતી કે તુરત, સડક ઉપર વિજળીના દીવા ઝલકી બેઠતા, મંદિરોમાં સાથ-પ્રાર્થનાના પંદરવ માણ બેઠતા, અને આસ્વાદલ્પ ગ્રંથાણુ મજદૂરો—પોતાના કુટુંબીજનો સાથે ઘરના દેવસ્થાને.

દીવો પ્રગટાવી બોળનની તૈયારી કરતા. આ હતું સુખી અને સમૃદ્ધ નાગરિક જીવન, જે માધવપુરના પ્રજાજનો અનુભવી રહ્યા હતા.

એક દિવસ માધવપુરમાં એક નવી વ્યક્તિનો પગપેસારો થયો. તેણે કશું કે “હું જાહુગર છું, પ્રજાનો દિતેશુ છું, મનુષ્યોનો મહદગાર. સાચી છું, તમારા દુઃખ દૂર કરવા આઓ છું, તમારા થાકને મટાડવા આઓ છું, તમને નવી દિશા, નવું જીવન, જિવવાનો પાઠ શોધવામાં આઓ છું.” પરંતુ પોતાની ફરજોમાં મસ્ત એ ગ્રમજની વર્ગને તેનો બકવાટ સાંભળવાનો સમય ક્યાંથી હોય? સૌ પોતપોતાના કામમાં મસ્ત હતા અને આવીજ તેનો બકવાટ પ્રથમ દિન નિષ્ફળ ગયો.

બીજો દિવસ..... અને એ જાહુગર એ શહેરના એક સુખમંડળના વિશાળ ચોક પાસે બેઠો રહ્યો. ટ્રેનથી ઉતર રંગબેરંગી પ્રવાહી ધરાવતા શીશાઓને આકર્ષક સ્વરૂપમાં ગોઠવીને તેણે પોતાનું પ્રવચન આપ્યું.

“મહાશયો, લોકઓ, બહેનો, આ જુઓ, તમે જાણતા નથી કે આ શીશાઓમાં શું છે? એ ખાટલીઓમાં એક પીછું છે—કસિયુગનું અમૃત. આ વિચિત્ર દ્રવ્યોનો અનુભવ

તમે ક્યો છો? એ તો તમારા જેવા મહેનતુ ધારીશર'લોહિ માટે જીવનનો રસ છે. તમને ચેતન આપનાર પીણું છે. જીવો આ ગ્લાસ, તેમાં આ અમૃતના ટીપા—મિંદુ સૂર્યના ફિરજોમાં ફીરાની જેમ ચમકી રહ્યાં છે. આ ગ્લાસ—આ બાટલીને એક છોડો તમને નુંતું જીવન આપશે, તમારો થાક મટાકશે—તમારું દુઃખ જુલાઈશે—આ! ક્ષિયુગનું અમૃત! તમારા રોગનો દુરમન હું તમારે જ માટે રોધી લાવ્યો છું. ખરીદ કરો, આખીને અનુલબ કરો.”

પરંતુ સાંજના વખતે મીસોના ઝાંખામાંથી પાણી ફરતાં, દિવસભર કામ કરીને થોડેલા મજદૂર બાઈઓ પોતાનાં સ્ત્રી અને બાળકોના મિલન માટે ઝડપી પગલાં ભરી રહ્યાં હતાં. વડાવાં ભૂતકાળોનું સુંદર મુખદર્શન, પોતાની સ્ત્રીના હાથનું તૈયાર થયેલ લોખંડ અને ત્યાર બાદ રાત્રિની ભજનમંડળીમાં, “કહે નરસિંયો અને મીરાંકે પ્રભુ ગિરધર નાગર”ની ધૂન—આ ત્રિયાશે સેવતા મજદૂરને એ જાદુગરનો અવાજ જરાકે સ્પર્શ ન શકે. જાદુગરનો અવાજ તે દિવસે પંચુ અરવચરદન શો નિષ્કળ ગયો.

બીજા દિવસની સાંજ; અને આજથી વ્યક્તિની આસપાસ તેના થોડા પગારદાર સ્વાર્થ માણસોનું યોજું ઉભરાયું. તેની દેખાડેખીએ બીજા મજૂરો પળુ બિલા રહ્યા. આજે એ જાદુગરના અવાજમાં મીઠાસ હતી. તેની આંખમાં પોતાના નવા ધરાધી મેળવવાની આશા હતી. અને એથીજ મધુર અવાજે ફરી એકવાર તેને સ્વર ગંઠું ઊઠ્યો.

“તમે મારી વાતોનો વિશ્વાસ નથી કરતા. હું તમને પરદેશી લાઇ છું, પરાયો દેખાઉ છું, પરંતુ હું તો તમારો મિત્ર છું. તમારા જ ભણા માટે આ અમૃત લાવ્યો છું—મહા મહેનતે અને પરિશ્રમે. તમે પહેલાં તેને આપી જીવો, પીઓ અને પછી પૈસા દેજો. આવું શરૂઆત તો તમારા જીવનમાં કદીએ નહિ પીડું દેલ. કેવો સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ! વાહ વાહ! તેના કેટલાં વખાણુ કરે? જીવો, તમારા ચહેરા ઉપર કેટલો-ચાક છે! તમારાં કપડાં કેવાં ગંદાં અને મેલાં છે! દિવસના અતે આરામ મળવો બેઠકે તેને બદલે તમે સાંજે અશાંતિ અનુભવી રહ્યા છો. હવે આ બાટલીમાંથી એક ગ્લાસ પીઓ. તમારો થાક એક પગમાં અદક્ષ યઇ જશે. તમને સાચું જીવન કેવી રીતે જીવવું તે કોઈએ શીખવાડ્યું જ નથી. દિવસભર તંનતોડ મહેનત કરો છો અને સાંજે ઘેર જાવો

જાણે મરંદું પડ્યું હોય તેમ ખાટલા ઉપર પડો છો—નિસ્ચેતન અને ભેલાન જેવા. આ અમૃતને જે પીશે તેની રાત આનંદમાં જ પીતશે. તેની બિંધ, તેની ચિંતાઓ આ અમૃતના પહેલાં જ છાંટાથી નાશી જશે. જે જીંદગીથી ગભરાતા હશે, તેનાથી રેતા હશે, તેઓ આ દવાના સેતનથી ખુદીના માર્યા નાચી બાંધશે. બૂખથી તરફડતા માનવો બૂખને ભૂલી જશે. વૃદ્ધ પુરુષો આ અમૃતને પીતાંજી જીવાની અનુભવશે. કમળેર, શક્તિ વિનાના નિર્જળ પુરુષો આ પીને પુરત શેર-સિંહની માફક ગર્જના કરી બાંધશે. મિત્રારે તંદુરસ્ત બનશે. અશ્વલ વિનાના તેને પીને બુદ્ધસ્પતિ બનશે. કેમકે તેની થોડી જ છે. દરેક શીશીનો ફક્ત અર્ધો આનો જ. વાહ! વિચાર કરો છો અર્ધા આનાનો? એક બાજુ અર્ધો આનો અને બીજી બાજુ સ્વર્ગનું સુખ, અમૃતનું પાન. આ પૃથ્વી ઉપર અર્ધા આનામાં સ્વર્ગનું સુખ મેળવતાં અટકશે?”

પહેલાં બે ત્રણ દિવસ તો કોઈ તે જાદુગરનાં પાશમાં ન સપડાયા. બધાના મનમાં ભય હતો કે એ બાટલીઓમાં મુંડ હશે? પરંતુ આ જાદુગર બાહોશ હતો—પૂરો સ્વાધી અને પકંક હતો. તેની લીલાઈથી તેણે બીજા કેટલાંક ગમેમાં અને દેશોમાં પોતાના શાનવલિલા પ્રસાર્યા હતી. તે નિરાશ કઇ રીતે બને? દરરોજ સાંજ પકે અને નગરનો એજ વિશાળ ચોકમાં તેની બેઠક મંડાય—એજ પૂઠાર ચલુ રહે. આખરે દેખાડેખી કેટલાંક લોકોને સાહસ કરવાનું મન થયું. અને પછી તે અમૃતના નામે કેટલાંક ફસાયા. પીનારા આ પીણુંના વખાણુ કર્યા લાગ્યા. એક વખત પીનારા ત્રણ વખત પીનાં મંડ્યા. ન પીનારા પળુ એ કુકાને ઘસડાયા. અને પછી એ જાદુગરનો વેપાર દિનપ્રતિદિન વધતો ગયો. બે ત્રણ સાલમાં તો તે શહેરના પોણા ભાંગના લોકો તેના કાપથી ધરાક થઇ ગયા. એક કુકાને બદલે લતે લતે તે રંગબેરંગી પીણુંની કુકાને ખૂલી ગઇ.

અને જેમ વેપાર વધ્યો, કુકાનો વધી, પીનારા વધ્યા તેમ તેમ તે અમૃતનો ભાવ પળુ વધ્યો. શરૂઆતમાં અર્ધો આનો હતો, તેનો એક આનો થયો. એક આનામાંથી બે આના અને બેમાંથી ત્રણ આના. પરંતુ લોકો, તેમ ચરકે ચરકી શરખી જનતા તો તેનું સેવન કરતી જ રહી.

૨

માધવપુર શહેરમાં વિદ્યાનો પાણુ દના. નગર ઉપર આમેલી આ આડે તેમને ચોંકાવી દીધા. તેઓ લેસની

બેસાળ ખનની હાલન પરને ચિંતાગુર ખનના લાગ્યા. ભોળોને સંભળવવા લાગ્યા : "ભાઈઓ, બધા વિચારો તો ખરા, આ તમારા મહેનતના પેસા આમ ન પેચી છે એવું ન બોલો. આ બદુશ્વર રોનાન છે, રવાઈ છે, તેની ખાંચે જતામાં પાપ છે. તે વેણે છે તે દવા નથી, અમળ નથી, એ માત્ર પીણું છે. તમને રહીને તમારા પેસાં છીનવીને એક મોટા ખાણમાં તમને પહોલી રમો છે. તેની ખાંચે ન ભરે. પરમેશ્વરની ખાતર તેના ફાંશમાં રસાવ."

પરંતુ ખાન બેચેણ ભોલો તે કાલા અને લાખા મળુઓની શિખામળી કાપી માને? એક વાર જગમાં કાલાને તે કાપા. તેઓ રહેવા લાગ્યા, "પેસા ત્યવ છે તો બધે જાય, પરંતુ વાત, દવામાં ફેરી મળતું છે! ચિંતાઓને નસાવી દે છે, યાકોને દુર કરે છે—ફેરી તામગી અને ચેનન આપે છે! અને બધા મરી જાય છે. દોને અમારે શું લેખ્યું? અમને તો અહીં પેર બેસા રવાઈ મળ્યું છે."

પરંતુ બદુશ્વરની જગમાં ન ફાંસમેશ, શાળા મળુઓની શિખામળી સમેન અને જગન ખનના, તેઓ વેપરીની મેનતમીરીયા વાટે ચાલ મળ્યા. તેમણે 'મેળુ' કે વેપરીના પેસા તો દિનપ્રતિદિન વધવા જાય છે નવારે ખીજ તરફ ભોળોની કંઠાવિયન તો તેથી એ વધતી જાય છે. પોતાના રોકાણરેખાની દુરંદાથી શ્રેણીને નેમો શાળા પાંચે થયા, પોતાની લીનાકથા સંજગાવવા લાગ્યા.

શનને તે આજ જોએ. તીજેરી બદેલી જનંબો. લેકા બીજા થયા તેથી તેની આપક તો ધડી જ દત્તી, અને ખીજ ખાણ પછી આ રહિયાદ આવી. શનએ બદુશ્વરને બોલાવ્યો. તુરતજ નગર હોડામાં બેસાન ક્યું. બદુશ્વર ચાલક દત્તો, દમ દત્તો. પોતાની લીલા ફેલાવવા માંડી.

"ફેટાકે ફેરી શ્રેણીના કદેચથી આપ મુને દુર કરવા માગો છો. પરંતુ તેનું પરિપૂર્ણ ભરું આપણે, આપણું મજબૂત લેખમારો. આ સુરેન્દ્રા પોણા લાગના લેકા મારા કાપથી પડક છે. મારી દવાના બચન છે. તેમને મજા આપને આપનાર દુ" છું. ભગવાનને તેઓ બૂલી શકે, પરંતુ એક વિચાર માટે જનુ માંડી દુકાનની એ ખાલકીને બૂલી સકવાના નથી. મને એક વાર કાઢી મરે અને પછી ભુજો શરેરની શી હાલન થાય છે? લેકા દર્શીઆ ધસશે, શરેરમાં દુરંદા થશે, જળમાં કાઢી નીકળશે. આથી આપ વિચારકરીને પચવું ભરશે. દલે

દૂકમાં પનાડીએ. તમને મારા લીધે નુકસાન થયું છે ને? મને જતાનગો ફેટાકે રૂપીઆનું?"

શાનએ ખાનનારીને પચવું, અને તેણે એક લાખની ખોટો અવાજ બતાવ્યો. બદુશ્વરે જવાબ દીધો : "તો હો એક લાખ રૂપીઆ. હું દમખાંજ દુર દુર છું. તે વિચાર તમારા અંગન અર્થ માટે જનુ બીજા એક લાખ રૂપીઆ દઉં છું. પ્રમતની શબ્દ મારેના દવાખાના માટે જનુ એક લાખની મદદ આપું છું, અને ભુજીને, આવા મારા શરેરમાં ફિટાણ માટે દોષ મોટી શાળા જનુ નથી. આથી ગામનું મકાન ખાંચા પોણા લાખ રૂપીઆનો ફાંજો આપું છું. આવા બોલીમરેની ફરિયાદ છે કે તેમને પચાર પાડે નયત. તેમના પચાર, જનુ આગની મોંઘવારી તોનાં વધાવવા જનંબન આ પચાર વધારે કરવા ખાસ બે લાખ રૂપીઆ હું મન્યને એક આપું છું."

અહીં હવચાનગી વાતોથી જાનને સતોગ મરો શાનને પરીખર મેકના અધાએ ઘેરી લીધી કે આવા મન્યરિતેમજુ મળુસને રેચનકાલ કરવાને વિચાર કર્યો. શરેરના સોંકમાં આ કિંદર અખાનગોની વાન દુરત પ્રસરી ગયા અને તેથી તો પડેલાનાં કમતાં વધુ લેખમેગથી બોલો તેની સાથે બચવા લાગ્યા.

૬

વેપારીએ તો પોતાના વાવગ પ્રમાણે રકમો ચૂકવી લીધી. આ રકમચારી તો એક દવાખાનું, એક શાળાનું એવ બે વિચાર બચન શરેરમાં ખડા થયાં. પરંતુ તેની દલોત જતલ જનુ એક આનો વધી મરો. અને તેને આપેરી બેચની બચાર તેની આપક થઈ ગઈ.

દલે શબ્દના દરવાજામાં બદુશ્વરને વિચાર રથાન મળવા લાગ્યું. શાળાથી બીજું રથાન આ બદુશ્વરનું મળાયું. શવચવાદુર, રિવાન બદાદુર જેવા પડકાઓની તેને નવાજેચ થઈ. દો તે તેની દુકાનોની રખેવાળી પોલીસ કરવા લાગ્યા. તેની પિરદ જોગવારીની સામે સમતો બપ બનાવવામાં આગ્યો. તેની દુકાને બોલેને સમતવવા, તેની દવા પિરદ પ્રચાર કરશે તે રાજગોદનો અપવાપ મળુઓ એનું જનર કરવામાં આગ્યું.

પરંતુ અંધો તો માધવપુરના શાળા ભોળોમાં પડેચેથી વધુ ચિંતા જગી. "લાખ, આ શું થયું? બકરી કાઢતાં કાંટ પેડે, દલે તો શરેર પાવખાસ થઈ જશે. આ દવાની ખડીએ સમતત પ્રમતને ઘેરી લીધી છે." પરંતુ તે વાનો સંભળવા લાગ્યું?

આ રીતે સાત—આઠ વર્ષ વીતી ગયાં. ધન અને પાત્ર્યથી ભરપૂર એ શહેર ગરીબી અનુભવના લાગુ. રોગચાળો ફાટી નીકળ્યો. દવાખાનામાં રોગીઓની ભરતી થતાં લાગી. મહેનત કરીને આર્થિક સંજોગવાનો જમાનો ગયો. હવે તો બીજારીઓની સંખ્યા વધી પડી. બીજા દેનારા પહોં ઘટી ગયા. ચોરી, ખૂન, તોફાનના બનાવો પહોં વધતા ગયા. એક કેટની દશ કેટ થઈ. એક કેદખાનાને બંદે સરકારને એકી કેદખાના ખોલવાં પડ્યા. શહેરના ખૂણે ખૂણે પાગલખાના ખોલવા પડ્યા. નાનો બાળકો બૂબ અને રોગથી પીડાઈને મૃત્યુ લાગ્યા. માતાઓ રોવા લાગી. ત્યાં લુચો ત્યાં દુઃખ અને શોકની ડાવા પ્રસરી ગઈ.

પરંતુ શહેરના લોકોની ગરીબાઈથી વેપારીને શું? વેપારીને ઘેર તો રૂપીયાની છનછના થઈ. ચાર તીજેરીને બંદે દશ તીજેરીએ વસાવવી પડી. લતે લતે તેના દશ પંદર મકાનો માલીફના થતાં ગયાં. 'તે મોટા કાઠ—માઈથી રહેવા લાગ્યો. તે દરેક માસે પોતાની કમાણીનો મોટો ભાગ પોતાને દેશ મોકલતો ગયો. તેણે પૈસા અને સત્તાનો બળ રાખ્યો, મંત્રીઓને અને બીજા અધિકારીઓને પોતાને કબજે કરી લીધા.

મધ્યપુર શહેરના શાણા માણસોમાં એક મહાત્મા પેણ હતો. તેણે બેપર શહેર ઉપર બપૂરે આક્રમણની આવી રહી છે. બે હવે થોડો સમય પછી તે સુપ રહેશે તો શહેર બરબાદ થઈ જશે. તુરંત તેણે એક સક્ષા ખોલાવી. તે વેપારીની નજમમાં ફસાએલા લોકો પહોં પુત્તી સખ્યામાં તે સક્ષામાં હાજર રહ્યો. આ મહાત્માને રાખની કે રાખના કાપણની બીક નહોતી. તેને મન તો પ્રખાનું કષ્ટપણ અને શહેરની સલામત વસી હતી. તેણે એ વેપારીની બધી ચાલગાઈઓને ઉઘાડી પાડી. તેણે યાદ દેવરાણુ કે મધ્યપુર દશ સાલ પર કેટું સમૂખ શહેર હતું, અને પ્રગ કેવી સુખી હતી. અગ્રી એ સમયની શોકજનક અને દુઃખદાયક પરિસ્થિતિનું બ્યાન કર્યું. તેણે જણાવ્યું: "આ બધાનું કારણ શું? તેનું કારણ એ પરદેશી વેપારીની આક્રમણ. તેના પગરણુથીજ આપણા નગરની બરબાદી શરૂ થઈ છે. આપણે મનુષ્ય, વેપારીઓ, નોકરીઆતો બધા—તેના કંઠમાં ફસાએલા છીએ. હવે આંખો ઉઘાડવી જોઈએ. મેર તમારાં બાલકાઓ બાળ્યાં દોષ, માંદા દોષ, રોનાં તરફતાં દોષ તેમને બંધીને તમે તુરંત નોકરીથી મુક્તતા તે

બાંટલીના બ્યાનમાં દુકાને પહોંચી જાઓ છો. કોઈ સમલુ માણસ આનું કરે ખરો?

તમે સમજો છો કે એ પરદેશી લોકો છે. તમારા લોકો માટે આ દેશમાં આઓ છે. તે રાખને ધન દે. શાળાઓના મકાન બાંધવા રકમ ભેટ આપે છે. દવાખાનાઓમાં ફોજી મોકલે છે પરંતુ એ પૈસો લાઓ ક્યાંથી? પોતાના ઘેરથી લાઓ છે? ના, શહેરમાં ત્યારે પહેલાં દિવસે આઓ ત્યારે તે બેલાઈ હતા, ગરીબ હતો, તમારી આજીવ્યો કરતાં અને પછે પડ્યો હતો. તેની પાસે એક પાઈ પહોં નહોતી. અને આજે તે નગરનો તાલેવંત પુરુષ છે. તેની પાસેનું ધન આપનું જ છે. તમને નશામાં ચંકર કરીને તે તમારું ધન લૂંટી છે અને એ લૂંટનો થોડો ભાગ સાર્વજનિક કાર્યમાં આપી તમારી વાદવાઈ લે છે.

તમે તેની ઉદાર સંખ્યાવતનું બ્યાન રાખો છો, પરંતુ તેને ખાતર તમારું અને રાખનું ખરું વધુ તે સમજે છે? એક જોને બંદે દશ જો, એક પાગલખાનાને બંદે લતે લતે પાગલખાના, અને તમારી આંખ કે તેની દવાખાને—તેનું અંતર પીને તો તમે કંમળેર બન્યા છો, આજીવ્ય થયા છો, ગરીબ બન્યા છો, તમે તમારી આવડત, બુદ્ધિ, શક્તિ, જ્ઞાન બધાનો તારો વહેણો છે. ક્યાં દશ રૂપીઆ મેળવતા ત્યાં આજે તમે ત્રણ રૂપીઆ મેળવો છો. તમારી નૈતિક અને શારીરિક શક્તિના દુઃખદ પ્રાસને માટે જવાબદાર કોણ?

એ પરદેશી આઓ અને તેના પગલે અન્યાય અને અત્યાચાર વધ્યાં, લાંચચરવંત અને શુદ્ધાઓ વધ્યા. અજ્ઞાન અને રોગચાળો ફેલાયો. દેશ અને આપણા લોકોએ આનુભવ જરૂર. શુભાંગીને નોતરી તેની દુઃખગીએ નાચતાં શીખ્યા. હવે બે થોડા દિવસ આમ ચલાવીએ તો આપણે, આપણા નગરનો, સર્વનારા થઈ. અત્યારેજ આ જ પ્રકારે—આ જ પછે તેને નસાડી મુકવો જોઈએ. તેના પીણાતે—શરણમે દેશવેશ રેખા જોઈએ. આમે આપણને બેલાઈ બનાવનાર તેને નસાડી મુકવો. નહિ તો આપણે અત્યારે નહિ."

આ મહાપુરુષની વાતોથી લોકોની આંખો ખૂલી, બંધો ખુલ્લું પડી કે તેમની સુરેલીઓ અને દુઃખનું કારણ તે વેપારી જ છે. બધા લોકોને એક અવાજ થયો "પરદેશી દૂર હો, દુઃખની રવાર્ધી લેરો બાપારી દૂર હો, શરાખા નાશ હો." લોકોનું એ મહા સરખસ વેપારીને ઘેર જાડે તેને નસાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો લાગ્યું. તે ધરતી પાંચતો

ખાલુથી નાસીને રાગના મહેલમાં ભરાયો. રાગએ કહ્યું, “હું લાચાર છું. મારે પ્રભુનું માનવું પડે. હવે પ્રભુનું રાજ્ય છે. પ્રભુ એ રાગ અને રાગ તે પ્રભુ. મારી આંખો પણ ખૂલી ગઈ. પ્રભુકૃપા સરકારના પ્રતિનિધિ રૂપ સરકારે તો શરાખી અને માદક પીણોનો નાશ કરવો જોઈએ. મારાથી કશું નહિ થઈ શકે. તું અંત્રીથી આવ્યો જા. તારા જનને બચાવી લે.”

જનદુગરને બીજે કોઈ રસ્તો ન દેખાયો. તે શહેરને છોડીને આવ્યો ગયો. પછી તો એ શરાખના વેપારીને લગાડવામાં તેની દુકાનની રખેવાળી કરનાર પોલીસોએ પણ પ્રભુને સાથ આપ્યો. જનતાએ “શરાખના નાશ હો—પરદેશી દૂર હો”ના પુકારો સાથે તે વેપારીને દેશવંટી દીધો.

આજે એ માધવપુર શહેર આઝાદ છે. રાગેશાંક અંત સાથે ત્યાં પ્રભુકૃપા સરકાર છે—જનતાના પ્રતિનિધિરૂપ, જનતાના સોદમત ઉપર નબતી. પરંતુ વેપારીનો ઝોળાયો ત્યાંથી દૂર થયો છે. પ્રભુજનને શરાખ નહિ પીવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે અને આજે મહાત્મા માધવપુરમાં નથી છતાં એ પ્રભુ “મહાત્મા થઈ જાયો,” “મહાત્મા કીંદાગાદ”ના નાદ સાથે જનદુગરના અમૃત પીણા તરફ પહોંચી નફરતથી જાયો અને પ્રભુને ફરી જનમૃત કરનાર એ મહાત્માને ચંદ્ર માધવપુર શહેરના આખાવરદ સૌ કોઈનાં મનને નમે છે.

ઉડતા દારૂખંધી સમયે ફરજ ઉપર કામ કરતી શ્રી પોલિસ

આ રીતે સાત—આઠ વર્ષ વીતી ગયાં. ધન અને ધાન્યથી ભરપૂર એ શહેર ગરીબી અંતુલવરા લાવ્યું. રોગચાળો ફરી નીકળ્યો. દવાખાનામાં રોગીઓની ભરતી થવા લાગી. મહેનત કરીને આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાનો જમાનો ગયો. હવે તો બીખારીઓની સંખ્યા વધી પડી. બીખ દેનારા પશુ ધરી ગયા. ચોરી, ખૂન, તોફાનના બનાવો પશુ વધતા ગયા. એક કોટની દશ કેટ યાદ. એક કેદખાનાને બદલે સરકારને એકી કેદખાના ખોલવા પડ્યા. શહેરના ખૂણે ખૂણે પાગલખાના ખોલવા પડ્યા. નાના આળેશ બૂખ અને રોગથી પીડાઈને સુકાયા લાગ્યા. માતાઓ રોવા લાગી. ન્યા યુઓ ત્યાં દુઃખ અને શોકની છાયા પ્રસરી ગઈ.

પરંતુ શહેરના લોકોની ગરીબાઈથી વેપારીને શું? વેપારીને ઘેર તો રૂપિયાની છનછના યજ્ઞ ચાર તીજોરીની બદલે દશ તીજોરીઓ વસાવવી પડી. લતે લતે તેના દશ પંદર મકાનો માસીકીના ચતાં ગયા. 'તે મોટી ઠાંઠ—માથાથી રહેવા લાગ્યો. તે દરેક માસે પોતાની કમાણીનો મોટો ભાગ પોતાને દેશ મોકલતા ગયો. તેણે પૈસા અને સજાના બંધે રાખેલ, મંત્રીઓને અને બીજા અધિકારીઓને પોતાને કમળે કરી લીધા.

મધવપુર શહેરના શાણા માણસોમાં એક ચક્રાક્રમ પશુ હતો. તેણે જેવું શહેર ઉપર બપોરે આવત-આંધી આવી રહી છે. જો હવે થોડો સમય પશુ તે ચૂપ રહેશે તો શહેર બરબાદ થઈ જશે. તુરન તેણે એક સજા ખોલાવી. તે વેપારીની જાનમાં ફસામિલા લોકો પશુ પૂરતી સંખ્યામાં તે સજામાં દાખલ રહ્યા. આ મહામાને રાજાને કે રાજાના કાલદાની બીક નહોતી. તેને મન તો પ્રગતું કષ્ટાણુ અને શહેરની ભાલાઈ વસી હતી. તેણે એ વેપારીની બધી ચાલગાળોએ ઉઘાડી પાડી. તેણે ચાર દેવશાસ્ત્ર કે માધવપુર દશ સાલ પર કેતું સમૂપર શહેર હતું, અને પ્રગત કેરી સુખી હતી. ખંડી એ સમયની શોકેન્નક અને દુઃખદાયક પરિસ્થિતિનું ખ્યાન કર્યું. તેણે બહુપુર: "આ બધાનું કારણ શું? તેનું કારણ એ પરદેશી વેપારીની આલસાલ—તેના પગરણીની આપણા નગરની બરબાદી સર થઈ છે. આપણે મજૂરો, વેપારીઓ, નોકરીઆનો બધા—તેના ફંદામાં ફસામિલા છીએ. હવે આંખો ઉઘાડી નોંદએ. ઘેર તમારા બાલકાઓ બપોમાં દોષ, માંદા દોષ, રોનાં તરફનાં દોષ તેમને બધીને તમે તુરન નેહરીથી ખૂટતા તે

ખાટલીના ધ્યાનમાં દુકાને પહોંચી જાઓ છો. કોઈ સમજી માણસ આવું કરે ખરો?

તમે સમજો છો કે એ પરદેશી લાસો છે. તમારા લોભ માટે આ દેશમાં આવ્યો છે. તે રાજાને ધન દે છે. રાજાઓના મકાન બાંધવા રૂકમ ભેટ આપે છે. દવાખાનાઓમાં ફોજો તોંધાવે છે પરંતુ એ પૈસો લાસો ક્યાંથી? પોતાના ઘેરથી લાસો છે? ના, શહેરમાં ન્યારે પહેલા દિવસે આવ્યો ત્યારે તે ભેલાલ હતો, ગરીબ હતો, તમારી આંટાઓ કરતો અને પગે પાસો હતો. તેની પાસે એક પાઈ પશુ નહોતી. અને આજે તે નગરનો તામેવત પુરુષ છે. તેની પાસેનું ધન આપનું છે. તમને નશામાં ચંકચૂર કરીને તે તમારું ધન લઈ છે અને એ લૂંટનો થોડો ભાગ સાર્વજનિક કાર્યોમાં આપી તમારી વાદવાહ લે છે.

તમે તેની ઉદાર સંખ્યાવતનું ધ્યાન રાખો છો, પરંતુ તેને ખાતર તમારું અને રાત્રેનું ખર્ચ વધુ તે સમજે છે? એક જોડને બદલે દશ જોડ, એક પાંચખાનાને બદલે લતે લતે પાગલખાના, અને તમારી આંધક? તેની દવા ખાઈને—તેનું અંતુ ખીને તો તમે કેમભેર બન્યા છો, આજનું થયા છો, ગરીબ બન્યા છો, તમે તમારી આવડત, કુદિ, શક્તિ, દ્રખ બધાનો નાશ વધાર્યો છે. ક્યાં દશ રૂપિયા મેળવતા ત્યાં આજે તમે ચંચુ રૂપિયા મેળવો છો. તમારી નૈતિક અને આંશરિક શક્તિના દુઃખદ ફાસને માટે જ્યાંબદાર કાણ?

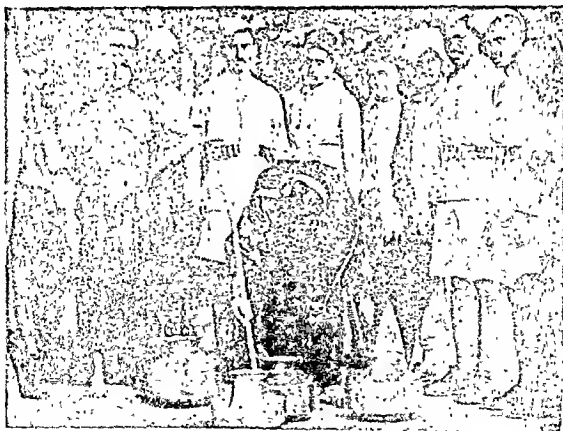
એ પરદેશી આવ્યો અને તેના પગલે બન્યાવ અને અનીલ વધ્યાં, લોચરવંત અને શુદ્ધાઓ વધ્યાં. અજાન અને રોગચાળો ફેલાયો. દેશ અને આપણા લોકોનો બાવલાવ જરૂર. શુદ્ધાઓને તોતરી તેની ડુગડુગીએ નાચતાં રીખ્યા. હવે જે થોડા દિવસ આસ ચક્રાક્રમ તેં આપણો, આપણા નગરનો, સર્વનાશ થશે. અત્યંતેન્ન. આ જ ધરીએ—આ જ પગે તેને નસાડી મૂકવો નોંદએ. તેનાં પીણાને—શરાખને દેશવરો દેશ નોંદએ. આસે આપણને બેદાલ બનાવનાર તેને નસાડી મૂકવા. નહિ તો આપણે બગીશું નહિ."

આ મહાપુરુષની વાતોથી લોકોની આંખો ખૂલી. બધાને ખબર પડી કે તેમની મુરકેલીઓ અને દુઃખનું કારણ તે વેપારી જ છે. બધા લોકોનો એક અવાજ થયો "પરદેશી દૂર દો", "ફરેખી ફસારી લેરો બાંધારી દૂર દો", "સરખા નાશ દો". લોકોનું એ મહા સરપસ વેપારીને-ઘેર જમીને તેને નસાવવાનો પ્રયત્ન કરવો લાગ્યું. તે પંડતી ખાંડી

આજુથી નારીને રાજના મહેલમાં ભરાયો. રાજ્યે કશું, “હું” લાચાર છું. મારે પ્રજાનું માનવું પડે. હવે પ્રજાનું રાજ્ય છે. પ્રજા એ રાજ અને રાજ તે પ્રજા. મારી આંખો પશુ ખૂલી ગઈ. પ્રજાકીય સરકારના પ્રતિનિધિ રૂપ સરકારે તો શરાખી અને માદક પીણાને નાશ કરવો જોઈએ. મારાથી કશું નહિ થઈ શકે. હું અકીચી ચાલ્યો જા. તારા જાનને જાચવી લે.”

બદુગરને બીજો કાઠ રસ્તો ન દેખાયો. તે શહેરને છોડીને ચાલ્યો ગયો. પછી તો એ શરાખના વેપારીને ભગાડવામાં તેની દુકાનની રખેવાળી કરનાર પોલીસોએ પશુ પ્રજાને સાથ આપ્યો. જનતાએ “શરાખના નાશ હો—પરદેશી દૂર હો”ના પુકારો સાથે તે વેપારીને દેશવટો દીધો.

આજે એ માધવપુર શહેર આગ્રહ છે. રાજાશાહીના અંત સાથે ત્યાં પ્રજાકીય સરકાર છે—જનતાના પ્રતિનિધિરૂપ, જનતાના લોકમત ઉપર નભતી. પરદેશી વેપારીનો આજયો ત્યાંથી દૂર થયો છે. પ્રજાજનોએ શરાખ નહિ પીવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે અને આજે એ મહાત્મા માધવપુરમાં નથી જતાં એ પ્રજા “મહાત્માજી ઘણું જીવે,” “મહાત્મા ઝીંદગીદાર”ના નાદ સાથે એ બદુગરના અમૃત પીણા તરફ પશુ નફરતથી જુએ છે, અને પ્રજાને ફરી જનૃત કરનાર એ મહાત્માને ચરણે માધવપુર શહેરના આખાગરદ સૌ કોખનાં મરતકે તમે છે.

છેલ્લા દારૂબંધી સમયે ફરજ ઉપર કામ કરતી સ્ત્રી પોલિસ

ની શ્રે : : : : :

લેખક : ગગનન નાયક
(પામથુર એસીરેન્ડ, ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા.)

ખજૂરીના ઝાંખો આથો ચઢ્યા વિનાના મિષ્ટ રસનો એક પૌષ્ટિક પીણા તરીકેનો ઉપયોગ, બંગાળ અને મદ્રાસના ગામડાં-ઝાંખાં ભૂતા વખતથી આથો આથો છે. આ બે પ્રાંતોમાં આ રસમાંથી ગોળ બનાવવાનો ઉદ્યોગ સારા પ્રમાણમાં ફેલાયેલો છે. આ મીઠા રસનો કેવળ પૌષ્ટિક પીણા તરીકેના ઉપયોગ માટે જ, ખજૂરીના ઝાંખો છેદવામાં આવે છે એવું નથી. ગોળ બનાવનારાઓ, થોડાક પ્રમાણમાં આ રસનો પીણા તરીકે ઉપયોગ કરે છે. આથો ચઢ્યા વિનાનો ખજૂરીનો રસ મીઠા પીણા તરીકે વપરાય છે અને જુદી જુદી પ્રદેશિક ભાષામાં જુદા જુદા નામે ઓળખાય છે. દા. ત. તમિલમાં “પદની”, બંગાળીમાં “ખજૂરેર રસ” અથવા તો “તાંડેર રસ”, મદ્રાસમાં “નીરા” તરીકે પ્રચલીત છે, અને શુન્દરાતીમાં “નીરા”. આ રસનો દવા તરીકે ઉપયોગ થાય છે, પણ કવચિત્ જ. મદ્રાસમાં “પદની” ઘણો જ સસ્તો મળે છે. બંગાળમાં આ રસ વેચવામાં આવતો નથી પરંતુ ધરગથ્થુ વપરાશ પૂરતો તેનો ઉપયોગ થાય છે. મદ્રાસમાં જેવા બીજા પ્રાંતોમાં તાડી છેદનારા નીરા સંબંધી બહુ મોટી મોટી વાતો કરે છે અને નીરા કાઢવામાં બહુ જ આટપટી રીત શિખી પડતી હોય તેમ, વધુ દામ પગવે છે. નીરા કાઢવાની રીત ખરેખર બહુ જ સીધી સાદી છે અને સામાન્ય શારીરિક બળ અને ક્ષુધિવાળા માણસ તરત જ અડધું કરી શકે તેમ છે. નવા માણસ માટે ચાર માસની તાડીમ પૂરતી છે. તાડીને છેદવાની ક્રિયા જેઓને આવડે છે, તેઓ એક માસમાં નિપૂણ થઈ શકે છે.

સામાજિક કાર્યના એક ભાગ તરીકે નીરાને એક તંદુરસ્ત પીણા તરીકે લોકપ્રિય બનાવવાનું કાર્ય અખિલ હિંદ આગેશોચાલ સંપ તરફથી, તેના મુખ્ય કેન્દ્ર વર્ધાથી શરૂ કરવામાં આવ્યું. મધ્યપ્રાંતમાં ખજૂરી અને તાડના લગભગ સાત લાખ ઝાંડ હોવા છતાં નીરાનો ગોળ બનાવવાનો ઉદ્યોગ અગત્યનો હતો. આ રજોનો બહુ ઓછો ભાગ તાડી બનાવવાના કાર્ય માટે છેદવામાં આવતો. ૧૮૬૬માં ખેત હિંદ આગેશોચાલ સંધે તાડ-ગોળ (તાડનો ગોળ) બનાવવાની પ્રથમ શરૂઆત, મધ્યપ્રાંતમાં આવેલા સેવા મમાંથી કરી. સોડાને આ ગોળ તરફ ઝૂક દતી. તેઓ નતા દત્તા કે તાડના ઝાંખા રસમાંથી તે સ્વામાન્ય રીતે બનાવતી તાડી જેવાજ પદાર્થ અને એટલે એ ગોળનો યોગ ન કરવો જોઈએ કારણ કે ગોળમાં પણ નશાનું તત્વ

આવી જાય અને ગોળનો જરૂરો ભોજો થવા માંડ્યો. અખિલ હિંદ આગેશોચાલ સંધે આ સૂચ દૂર કરવા માટે એક પ્રત્યક્ષ પાઠ આપવાનું નક્કી કર્યું.

તાડના ઝાંખો જ્યારે છેદવામાં આવે છે ત્યારે “નીરા” નીકળે છે. એમાં ખાંડ હોવાથી એ મીઠો લાગે છે, પાણીની જેમ એ ખારદાક છે. કાનડી ભાષામાં, “નીર” શબ્દનો અર્થ પાણી થાય છે. તાડીનો રંગ સફેદ હોય છે. તાડમાંથી આથો ચઢેલી નશાયુક્ત તાડી નીકળતી નથી. તાડી ખારી હોય છે. આથો ચઢવાથી ખાંડના તત્વનું તેમાં રૂપાન્તર થઈ જાય છે. સફેદ તાડી નો ઉકાળવામાં આવે તો, સફેદ, ચીકણો, ખાંડ પદાર્થ નેમાંથી નીકળે છે અને તેના ખાંડ જેવા પડેલાવાળા દાણા પણ પડતા નથી, જ્યારે પાણીના રંગ જેવા નીગને ઉકાળવામાં આવે છે ત્યારે શીષ પદાર્થ ગોળ જેવા મિષ્ટ હોય છે. ગોળ તાડમાંથી મેળવેલા કુદરતી ‘નીરા’માંથી મળી શકે છે, નહિ કે તાડીમાંથી.

‘નીરા’ એ જો તંદુર નિર્દોષ પીણું હોય તો, એમાંથી બનતા ગોળને વાપરવાનો જરૂરો બાધ નથી. આ વાત જનતાને સુદેશણથી સમજાવી શકાશે. આ દૃષ્ટિબિંદુ રાખીને અખિલ હિંદ આગેશોચાલ સંધે ૧૯૩૭માં સેવામાત્ર ખાતે ‘નીરા’ વેચવાનું શરૂ કર્યું અને ત્યારથી વર્ષોમાં ‘નીરા’ એક પૌષ્ટિક પીણા તરીકે જાણીતો થયો અને આ પ્રશંસાને દિનપ્રતિદિન વધુને વધુ ઉત્તેજન મળતું ગયું.

ખાનગી સેવાભાવી સંસ્થાઓ અને લોકપ્રિય સરકાર ઉપરની મોટી લાગવગ ધરાવનાર કેન્દ્રોમાં, વર્ધા એ મુખ્ય કેન્દ્ર હોવાથી, આ વિચાર ખીટ જગ્યાએ પણ અમલી બન્યો.

૧૯૩૮માં તીરપુરમાં કેન્દ્ર-એસ અધિવેશન શરૂાયું. અને ત્યાં અખિલ હિંદ ઉદ્યોગના વાર્ષિક પ્રદર્શન વિભાગમાં, અખિલ હિંદમાં જાહેરાત કરવા માટે, નીરાનો એક ખાસ સ્ટોલ રાખવામાં આવ્યો. આ વર્ષમાં ખિદાનમાં કિંદાવન યુદ્ધને અખિલ હિંદના રચનાત્મક કાર્યકર્તાઓની એક સમિતિ યોજાવવામાં આવી હતી અને ત્યાં પ્રદર્શનમાં પણ નીરાનું વેચાણ ચાલુ હતું. મદ્રાસમાં મીંથીએ, ‘આ કાર્યમાં ખૂબ જ રસ લીધો હતો અને કેટલાયે દિવસો સુધી તેમજ નીરાનો ઉપયોગ કર્યો હતો. ખિદાનમાં આમ ઉદ્યોગ પ્રદર્શનનું ઉદ્ઘાટન કરતી વેળાએ તેમજ નીરાની કામગીરી કરી અને એટલું જ નહિ પણ દરિયા પવની કતારોમાં પણ નીરા સંબંધી લખ્યું.

કમનસીએ નીરો વિગેના આ ચૂનોનો, કડવા અનુભવોમાંથી પસાર થવું પડ્યું. કેટલાક ઉત્સાહી પ્રચારકોએ જનતાને આકર્ષવા નીરો પીતા કાપકર્ત્તઓના ફોટોમાં પ્રસિધ્ધ કરવા વિચાર કર્યો. આ કાપકર્ત્ત માટે સેવાજામથી વર્ષા સુધી, નીરોને એક રીનના કબ્બામાં બંધીને, એક જણ લઈ આવ્યો. લોહાના વાસણને લઈને નીરોએ ગંભીર મુરકેશી બોલી કરી. આ નીરો પીનારામાંથી ત્રણ જણ મરી ગયા અને બીજા ત્રણ જણ ગયેરીઆના ગંભીર હુમલાથી મોંઝમોંઝ બની શક્યા. આ કમનસીબ બનાવે, મહારાષ્ટ્રમાં નીરો વિરુદ્ધ એક મોટો ઉદ્ઘોષક શરૂ કર્યો. આના મૂળ કારણમાં 'નીરો' નહિ પણ લોખંડું વાસણ જ હતું.

એખિલ દિંદે પ્રામઉદ્બોધ સધે આની સામે પડકાર ફેંક્યો અને આ ગંદી પ્રજાતિ સામે વિશાળ પાયા ઉપર એક પ્રચારકામ સંસ્થાનારૂપે શરૂ કર્યું.

૧૯૩૬માં મુંબઈ સરકારે થાણા જીલ્લામાં બોરડી મુકામે એક સરોવર કેન્દ્ર શરૂ કર્યું. અસુક માણસોને નિયમિત રીતે નીરો આપવા માંડ્યો અને તેમના વજનની નોંધ વખતે વખત રાખવા માંડી. જીલ્લા જુરા પ્રમાણમાં અને જીલ્લા જીલ્લા ઉમરના સ્ત્રીપુરો ઉપર આ અખતરો કરવામાં આવ્યો અને જોડું તો બંધાનાંજ વજનમાં અને સામાન્ય તંદુરસ્તીમાં સુધારો જણાવતો હતો. કેટલાક લોકો બોરડી રીતે માની બેઠા છે કે નીરોથી નરો ચડે છે પરંતુ રોજ દશ દશ રતલ નીરો લેનાર માણસ ઉપર એવી કોઈ અસર દેખાઈ નથી. રોજનો એક રતલ નીરો પુખ્ત વયના માણસ માટે પુરતો છે. મધ્યપ્રાંત અને બિહારના કેશિસ પ્રધાન મંડળે પચાસ ખાનગી માણસોને નીરો વેચવાનું લાયસન્સ આપ્યું.

નીરોને જાળવી રાખવાની કોઈ રીત જાણીતી ન હતી. કેટલીક જગ્યાએ તો આથો ચડેલો નીરો વેચવામાં આવતો. આથી દારૂધીને રક્ષણ મળે એટલા માટે નીરોનું વેચાણ બંધ કરવામાં આવ્યું. ૧૯૪૨-૪૪ દરમિયાન બંધાજ રચનાત્મક કાપકર્ત્તોને ધોકો પહોંચ્યો. ઉત્તરા પ્રદેશ સંસ્થામ પંડી રાષ્ટ્રના પડતરની પ્રજાતિઓ વેગ પકડવા લાગી અને વધાની સંસ્થામાં પ્રથમની જેમ 'નીરો' રોલ ઉઘાડવામાં આવ્યો. મુંબઈ સરકારે, અખતરના ધોરણે, મુંબઈ અને અમદાવાદમાં નીરો કેન્દ્રો ઉઘાડ્યાં. આ યોજનાને વિસ્તાર કરવામાં આવી અને ૧૯૪૮માં મુંબઈ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને કર્ણાટક વગેરે સ્થળોમાં નીરોની દુકાને ખોલવામાં આવી અને જનતાએ ઉત્સાહપૂર્વક અપનાવ્યો પણ ખરો.

ઐતિહાસિક કાળ પહેલાંના સમયથી, દિંદેમાં 'નીરો' જાળવી રાખવા માટે ચૂનો વપરાતો. લાખો માણસોને ચૂનાવાળા નીરો પીવા માંડ્યો. ચૂનાથી કોઈ નુકસાન થા છે એમ સાબલ પડ્યું નથી. સામાન્ય રીતે લોકોની, પાન સોપારીમાં ચૂનો ખાવાની ટેવ જાણીતી છે. પાન સા ચૂનાનું જે પ્રમાણ લેવામાં આવે છે તેના કરતાં જો આ પ્રમાણ નીરામાં હોય છે. ચૂનો નીરાના વાસણની ની કરી જાય છે એટલે પીતી વખતે તો ઉપરનો નીરો ની જ આવે છે. ચૂનો નાંખવાથી નીરાને બાર કલાક સુધે આથો ચડતો નથી. એપ્રિલ, મે જેવા ગરમીના દિવસોમ ખરેખરે નીરો કાઢી શકાય છે. જનતાણીઓ માને છે કે નીરાનું પાન સૂર્યોદય પહેલાં જ કરવું જોઈએ. એ વાત ચૂનાવાળા વાસણમાં મેગો થવા દોષિત નીરાને લા: પડતી નથી. ચૂના વિનાના ઘડીવામાં નીરાને સૂર્યોદય પછે આથો ચડે છે, પણ ચૂનાવાળા ઘડીવામાં આથો ચડતો નથી અને દિવસના ગમે તે ભાગમાં તેને પી શકાય છે.

બધી નાતજાત અને ઉમરના બેદલાવ સિવાય, નીરો સૌં કાવકારક નીવડ્યો છે. છતાં નીરો તરફ લોકોને હજી જાતજાતની સૂઝ છે: ગુજરાતમાં કેટલાક લોકો માને છે 'નીરો પીવાથી પક્ષાઘાત થાય છે, પરંતુ પ્રસન્ન હૃદયીકત આદિ ઉત્તરી છે. કેટલાક જિલ્લામાં, દા. ત. થાણા અને સુરત જિલ્લામાં, સહેજ આથો ચડેલો રસ પીવામાં આવે છે' એ; એને નીરો તરીકે માને છે. સાચો નીરો તો રંગ, સ્વાદ અને ગુણમાં નિરાશ છે. કલ્પનાની ભૂમિકા ઉપર, આ અદ્ભુત નીરો વિરુદ્ધ પ્રચાર કરવો અને સુરત અને થાણા સાથે નીરો સાથે સરખાવવો એ જૂલ છે.

દારૂધીને સફળ બનાવવામાં અગત્યનો ઉપયોગી ફાળો આપવાનું માન નીરોને છે, કારણ કે એ એક તંદુરસ્ત, સરતે અને સરજતાથી પ્રાપ્ત યુદ્ધ શક્તિ તેવો રસ છે. જનતા બેઠા બેઠા તારી કાદનારોએ, આથી ફરીથી ધંધો મળ્યો અને સામાજિક પ્રેક્ષનાતા રચાવવામાં નીરો અસરકારક નીવડ્યો. તાકનાં આકર્ષો ઉપયોગ, માદક પીણાં માટે થતો હતો તે અટક્યો અને તેમાંથી પૌષ્ટિક પીણું અને ગોળ બનાવવા લાગ્યાં.

નીરામાં કેટલાક વેદક ચણા હોવાથી જૂના કાળથી મૂત્રાશયના દર્દ ઉપર એનો ઉપયોગ થતો આવ્યો છે. કેટલાક તબીબો એને કાપના દર્દ ઉપર લેવાની ભલામણ કરે છે.

નીરામાંથી તારી થતો વાર લાગતો નથી અને રૂઢીચૂસ્તોને ગળે નાંચેલા પ્રચારની ગોળા.

ની નથી. નીરામાં જે ખેડાકનું તત્વ રહેલું છે તે બોતાં,
 ૧. અવગણના કરવી એટલે લાખો માણસને બૂબે મારવા.
 ૨. એકજ ઉદ્દેશ છે અને તે એ કે લોકોને પૈત્રીક રીતે
 ૩. પીવાની દેવ પાણી અને નીરાના થતા દુરુપયોગને
 ૪. કાવેલો, અગ્નિનો ખેડા ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે
 ૫. રિ વિનાશક છે. સમાજે નીરાનો સફળ ઉપયોગ કરવાની
 ૬. બરાબર અપનાવી લીધી છે. મદ્રાસ તેમજ બંગાળના
 ૭. કામાં તાડનો ગળા બનાવનાર ધંધાધંધિએ નીરાનો
 ૮. ઉપયોગ ન કરવાનો એનેરી નિયમ મરજિયાત રીતે—
 ૯. પના દુખાણુ વિના—બળથી રાખ્યો છે. દારૂંધી દાખલ
 ૧૦. પડી પછી નીરા કાઢવાના કાયદે ઉત્તરજન અપાયું છે.
 ૧૧. બનાવનારાઓમાંથી કમલમ ૪૦ ટકા માણસોને તાડનો
 ૧૨. અને નીરા બનાવવાના કાયદામાં રોકવામાં આવ્યા છે.

ગાગાએરી, ખજુરી, તાડ અને સાગોમાંથી નીરા કાઢી
 ૧૩. ય છે. પૌષ્ટિક અને તાલ્લિક પીણું આપનાર તાડરક્તને
 ૧૪. નું એ એક સામાજિક શત્રુ છે. ન્યાં ન્યાં રાક્ય હોય
 ૧૫. ત્યાં ખજુરી અને તાડના ઝાડનું વાવેતર કરવું કે જેથી
 ૧૬. રતાને સરળતાથી નીરા મળે તેમ રહે.

મુંબઈ ગ્રેડિંગીશન બોર્ડના દાય નીચે જોઈક કરકમ
 ૧૭. સમાં એક સમિતિ નીમવામાં આવી છે. દારૂંધીને
 ૧૮. ગળ ધપાવવા માટે પ્રચારના એક અંગ તરીકે નીરાને
 ૧૯. દ્રવિય બનાવવો અને એને માટે એક નિયમીત ચોક્કસ
 ૨૦. નાનું કાયદા દાય થરવું એ એનો ઉદ્દેશ છે.

દારૂંધી વિષે સૂચો

દારૂંધીના નજમો લીધેથી રૂએ છે.
 ૨૧. અકરમાતોની કલિપતિમાં અને નજમોની રૂઝ
 ૨૨. નવામાં દારૂંધી કરે છે.
 ૨૩. કારીગરોને. બદલો આપવાના કાયદાના પરિણામે
 ૨૪. રખાનામાંથી દારૂંધી ન પીનાર નોકરોને રાખવાની
 ૨૫. લેવી પડે છે.

દારૂંધીએ અકરમાતોનું પ્રમાણ ઘટાડ્યું છે.
 ૨૬. ૩૨ી પીણું ન લેવાથી બાગકા તથા રૂપોને માટે,
 ૨૭. રસ્તાઓ વધુ સફિસલામત બને છે.
 ૨૮. દારૂંધીને મંદ પાડે છે તથા શંકે છે અને તથા તે
 ૨૯. તાડરક્ત પગલાં ભરવાં પડે તેવા પ્રશ્નની સ્થિતિનો
 ૩૦. સંદેશાવધી મુકાબલો કરી રાક્યું નથી.

દારૂના પીઠાં પર

(૧)

‘સારૂ’ થજે ‘પીકેટી’ગ’ વાલ્યા,
‘સારૂ’ થજે મહાત્મા ગાંધી !
છાંડાવ્યા છાંડ્યા કંઈને,
ઊતારી આંખથી આંધી :

(૨)

સાંજે મારી ઘરવાળીને,
નીકળતું પડતું તું બહાર ;
કંઈકે ગંદરમાં પડી રહેલા
અભાગીઆ ‘રૂડા’ ભરથાર !
ખીસા કાતરે ‘સારૂ’ કરીને,
ખીસાં હલકાં કરી બતા ;
ઘેને ઊતરે ઘરવાળીના,
પતિદેવ પછી પસ્તાતા !
‘નયાં નયાં શેઠાણી ન્યાવે,
રમજીમ રમજીમ ચાલીને ;
સાસરીએ શુભદિન પચાઈ,
વિદાય સાહેલી લઈને :
સફાઈથી શીખામણ દેતાં,
રેફ હોતો જોવા જોવા ;
પણ અદા કંઈ બાપડીએના,
તાબામાં શું રહેવાનો ?
જેમ જેમ એ શીખામણ દઈ
“ના પીવાતું” કહેતી’તી ;
તેમ તેમ હું વધુ ઠંસતો,
એ શું સીધો કરતી’તી ?
એક દિન તો આતસ લાગી,
પાપડ પેહેલાં ખાઈ ગયો ;
ધોળી ટોપી પીવા ના દે,
કલાલ પાછળથી લાગ્યો ;

છાની પ્યાડી મોંમાં રેડી,
ઉન્મત્ત થઈ કુંવે પડીઓ ;
સોભાગવંતી દારૂં ‘ટૂંકી’,
કુખતો કંઈ ઉગા થઈ.
શૂન્ય હૃદયના પાપી છબે,
પાછી એને ફટકારી !
રેલ્વેલીફ્ટરણી રાત દિવસની,
કલ્યા આ ખોરી લડકારી !

(૩)

શુભ દિવસ એક ‘પીકેટી’ગ’નો,
ઉઘો ચક્રમ ચક્રોનો ;
ભરત કંદેતુરખા ત્યાં ચોડી,
જોવા માળ્યાં પુરજનો :
તે સાંજે મેં કરી પ્રતિજ્ઞા,
છાંડ્યો દારૂ અંતરથી ;
મુખશાન્તિથી રહેવા લાગ્યો,
નસ બની તનથી મનથી :
માટીની ગાડી ભરી ફરતો,
ધોળે ધોળે વેચાતી ;
પૈસા ઘરમાં રહેવા લાગ્યા,
શ્રીમતી મનમાં મલકાતી.
તાંબાપિત્તળનાં બેગંથી
ગરીબ ઘર અળકંત હતું
ઐરી હાથે પગે ધુધરી
મધુર નાદે ધમધમતું.

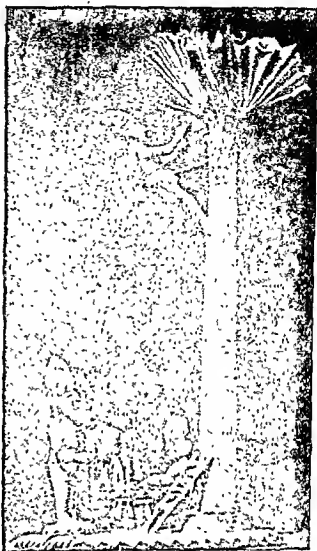
ડા. હરિપ્રસાદ દેસાઈ

નથી. નીરામાં જે ખોરાકનું તત્વ રહેલું છે તે જોતાં, અવગણના કરવી એટલે લાખો માણસોને જીવે મારવા મેકન ઉકેલ છે અને તે એ કે લોકોને વૈજ્ઞાનિક રીતે પીવાની ટેવ પાડવી અને નીરાના યતા દુરુપયોગને રોકે. અગ્નિનો ખોટો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે વિનાશક છે. સમાજે નીરાનો સફળ ઉપયોગ કરવાની રાખર અપનાવી લીધી છે. મદાસ તેમજ બંગાળના માં તાડનો ગોળ બનાવનાર ધંધાચંચાએ નીરાનો ઉપયોગ ન કરવાનો સોનેરી નિયમ મરજિયાત રીતે—

॥ દયાથી વિના—જળથી રાખ્યો છે. દારૂથી દાખલ જી પશુ નીરા કાઢવાના કાર્યને ઉત્તેજન આપ્યું છે. બનાવનારાઓમાંથી લગભગ ૪૦ ટકા માણસોને તાડનો અને નીરા બનાવવાના કાર્યમાં રોકવામાં આવ્યા છે.

મિચી, ખલુરી, તાડ અને સાગોમાંથી નીરા કાઢી છે. પૌષ્ટિક અને તાસ્વિક પીણું આપનાર તાડરુક્ષને એ એક સામાજિક પ્રાણી છે. જ્યાં જ્યાં રક્ષક હોય ત્યાં ખલુરી અને તાડના ઝાડનું વાવેતર કરવું કે જેથી તે સરળતાથી નીરા પ્રાપ્ત થઈ શકે.

૫૪ પ્રાદિહીશન બોડના હાથ નીચે બોડ કરતમ માં એક સમિતિ નીમવામાં આવી છે. દારૂથી નીરા ધંધાવવા માટે પ્રચારના એક અંગ તરીકે નીરાને ૫ બનાવવા અને એને માટે એક નિયમીત યોજના [કાર્ય દાયકા] ધરવું એ એનો ઉદ્દેશ છે.

મંદી વિષે સૂત્રો

૧ પીનારના જાખમો ધીમેથી રૂકે છે.

કરમતોની ક્ષતિપ્રતિમાં અને જાખમોની રૂકામાં દારૂ વિલંબ કરે છે.

રીગરોને બદલે આપનાના કાયદાના પરિણામે [નાવાળાઓને દારૂ ન પીનાર તોફારોને રાખવાની ૭ લેવી પડે છે.

૧ પીણાના સાગ ચેતવણી રખાવે છે તથા ચિહ્નરતા છે, અને તેથી તે ગાત્રો તથા જીવનને બચાવે છે.

૨ પીનાર પોતાના સોખનીઓને પશુ બચમાં મૂકી

દારૂથી એક કરમતોનું પ્રમાણ ઘટાડ્યું છે.

૩ પીણું ન લેવાથી જાળકા તથા ટપ્પોને માટે રસ્તાઓ વધુ સહિસવામત બને છે.

દારૂ મનને મંદ પાડે છે તથા ગુચ્છે છે અને તેથી તે તાત્કાલિક પગલાં ભરવાં પડે તેવા પ્રસંગની સ્થિતિનો સહેલાઈથી યુક્તિબદ્ધ કરી શકાય નથી.

દારૂ, તાડી ચિનેરે ૩ પીણાંઓમાં મદારકં થોડા વધુ પ્રમાણમાં હોય જ છે.

અમે તે રૂપમાં મદારકં લેવામાં આવે તોપણ તે નુકસાન જ કરે છે.

દારના પીઠાં પર

(૧)

‘સાફ’ થતે ‘પીક્ટીંગ’ વાલા,
‘સાફ’ થતે મહાત્મા ગાંધી !
છાડાવ્યા છાકા કંઈને,
ઊતારી આંખથી આંધી :

(૨)

સાંજે મારી ઘરવાળીને,
તીકળવું પરતું બહાર ;
કંઈકે ગદરમાં પડી રહેલા
અભાગીઆ ‘દુગ’ ભરથાર !
ખીસા કાતરૂં સાફ કરીને,
ખીસાં હલકાં કરી જતા ;
ઘન ઊતરે ઘરવાળીના,
પતિદેવ પછી પસ્તાતા !
નવાં નવાં શેઠાણી બ્યારે,
દમઝૂમ દમઝૂમ ચાલીને ;
સાસરીએ શુભદિન પધાર્યા,
વિદાય સાહેલી લઈને :
સફાઈથી શીખામણુ દેતાં,
રોડ હુતો જોવા જોવા ;
પણુ અઢા કંઈ બાચરીઓના,
તાબામાં શું રહેવાનો ?
જેમ જેમ એ શીખામણુ કઈ
“ના પીવાતું” કહેતીતી ;
તેમ તેમ હું થકુ કાંસતો,
એ શું રીધો કરતીતી ?
એક દિન તો આતસ લાગી,
પાપડ પેહેલાં ખાઈ ગયો ;
ધાણી રાખી પીવા ના દે,
કલાલ પાંડળથી લાવ્યો ;

છાની પ્યાલી માંમાં રેડી,
ઉન્મત્ત થઈ કુંવે પડીઓ ;
સોભાગવંતી દોરકું દેડી,
કુબતો કંઈ ઉગા થો.
શૂન્ય હૃદયના પાણી જીવે,
પાછી એને કૂટકારી !
રેહેણીકરણી રાત દિવસની,
કજ આ ખોરી લડકારી !

(૩)

શુભ દિવસ એક પીક્ટીંગનો,
હિયો ચક્રમ ચક્રોનો ;
ભરત કસ્તુરબા ત્યાં ચાલી,
જોવા મળ્યાં પુરજનો :
તે સાંજે મેં કરી પ્રતિજ્ઞા,
છાડ્યો દારૂ અંતરથી ;
સુખશાન્તિથી રેહેવા લાગ્યો,
નમ્ર બની તનથી મનથી :
માટીની ગારી ભરી ફરતો,
પોળે પોળે વેચાતી ;
પૈસા ઘરમાં રહેવા લાગ્યા,
શ્રીમતી મનમાં મલકાતી.
તાંબાપિત્તળનાં બેઠાંથી
ગરીબ ધર અળકંત હતું
જેરી હાથે પગે કુધરી
મધુર નાદે ધમધમતું.

૩૦. હરિપ્રસાદ દેસાઈ

સાફળ અખતરાનો નમુનો—બ'ગાળના આ જામો ૩૨ વખત છેલ્લામાં આપ્યું છે. બ'ગાળી પરતિધી
 ઉદાપલ જાડ જમદી મર્યા નથી તેમ વાંકે થતું નથી બાકે ચરવાને માટે સુલભ બને છે.

તરફના પ્રેમના ચિહ્નરૂપે પતિપરાયણપત્ની ચિતામાં પોતાના જીવનનું બલિદાન હવે આપી શકતી નથી. તમારી ઇચ્છા મુજબ તમે ધણી કન્યાઓને જે પરણી શકતા નથી. તમે તમારી પત્નીને ધાતકી રીતે મારી શકતા નથી. તમે સાળાની કેળવણીમાં માનતા હો કે નહિ, તોપણ તમારે તમારા બાળકોને સાળામાં મોકલવાં પડે છે. તમારી પાસે કસમ હોવા છતાં કેળી તિરસ્કાર લેખન કરે તેવાં લખાણો લખવાની તમને છૂટ હોતી નથી. નિયત કરેલી જગ્યાઓ સિવાય બીજે તમે રસતાઓ ઝોળાંગી શકતા નથી. તમારું જીવન પણ તમારું પોતાનું નથી, કારણકે તમે આમદત્ત કરી શકતા નથી. જો તેમ કરવામાં તમે સફળ થાઓ છો તો ધર્મ કહે છે કે તમે નરકમાં જશો અને નિષ્ફળ જાઓ છો તો કાયદો તમને કેડાનામાં લઈ જાય છે. તમે જાહેરમાં નાગા ફરી શકતા નથી એટલું જ નહિ પરંતુ તમે તમારી મરજી મુજબનો પહેરવેશ પહેરી શકતા નથી. આ બધા પ્રતિબંધો દરેક બંધિતને જરૂર કંદાળા ભરેલા કાગળો અને તેને પોતાની અગાધિત સ્વતંત્રતા કાયમ રાખવાની ઇચ્છા થશે. પરંતુ આખા સમાજના જાહેર કલ્યાણ માટે સરકારને આવા પ્રતિબંધો મૂકવા પડે છે.

પોતાને મનઃકાંક્ષે તે ખાવા તથા પીવાની સ્વતંત્રતાના દિમાયતીઓ ધણી વખતે એક અગસતી બાળત તરફ દુર્લભ કરે છે કે દરેક દહકની સાથે સાથે ખાસ જવાબદારી સંજ્ઞા-યેથી હોય છે. જો દહકની સાથેની ખાસ જવાબદારીઓ આદર કરવામાં આવે તો જ તે દહકની માંગણી કરવાનો તેમને અધિકાર હોય છે. જે માણસ કેરી પીણું પીએ છે તે તેના કુટુંબના દહકો તથા સમાજ પ્રત્યેની તેની જવાબદારીઓની અવગણના કરે છે. આર્થિક તપાસને અતે માલમ પડ્યું છે કે મુખ્યત્વે તે પોતાની પત્ની તથા બાળકોના જીવનની શોભાની જરૂરિયાતો છીનવી લઈને તે કેરી પીણામાં ખર્ચ કરવાની પોતાની “કહેવાની” સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ કરે છે. કુટુંબ, ખજી તે ગરીબ વર્ગનું હોય યા થીમત વર્ગનું હોય, તેના ગુજરાનની જવાબદારી સરકાર પર હોય છે, અને તેથી વ્યક્તિના તરફને દારણે કુટુંબના દિનાનું બલિદાન ન આપતું પડે તેટલા માટે કુટુંબના દરેક સભ્યના વર્તનને યોગ્ય માર્ગે દોરવાની સરકારને દહક હોય છે એટલું જ નહિ પણ તેમ કરવાની તેની ફરજ થઈ પડે છે. તેથી જે બાજતની ફરજ ન બજાવવામાં આવી હોય તેવા દહક પર કાપ મૂકવા પડે છે. દારૂના દિમાયતીઓ કહે છે કે માણસને દારૂ પીવાનો તેટલો જ દહક છે કે જેટલો બીજાને આદર પીવાનો છે; પરંતુ આદરના કોઈએ બીજાનું ખૂન કર્યાની પાત તમે કદિ સાંભળી

નહિ હોય. માણસને શું પીવાનો દહક છે તે સવાલનો આપનાં પહેલાં આ બાબત ચોક્કસ ખ્યાનમાં લેવી. તમને મરજી માફક તમારો પગાર ખર્ચ કરવાની છૂટ કારણકે તમારા કુટુંબના ગુજરાનનો તમારે પ્રથમ વિચારવો જોઈએ. મનુષ્ય ન્યારથી દહકો અને ફરજોનો વિચાર કરતો થયો છે ત્યારથી ગુલામો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોને પણ સ્વતંત્રતા મળી છે. તેમને જણાઈ આવ્યું છે કે મિલકત દહકો કરતાં વધુ મહત્વનો સવાલ એ છે કે દહકો કદાચ ફરજનું સ્થાન મોકુફ છે. સમાજના નિર્બળ સભ્યો કદાચ બાળવધી અને તેમને માટે બલિદાન આપતું જોઈએ માનવજીવનમાં પોતાના દહકોની માંગણી કરવી કરવી તે કરતાં ફરજ અને બલિદાન વધુ મહત્વનાં છે તે ભૂતવું જોઈએ નહિ. આખા માનવસમાજના કલ્યાણનો, પ્રથમ જો ઉપરિચિત થતો હોય ત્યાં જે માણસ પોતાના દહકો બજાવવા તૈયાર હોય તે જ મહાન કહેવાય. બીજાને અમે તેટલું કષ્ટ પડે તોપણ પોતાના દહકો જ મુક્તક રહે છે તે માણસ ખરેખર સાંકટામનનો છે. આ બધાનો નિચાર કરીએ, તો દારૂબંધી કાપી પણ સ્વતંત્રતા ખૂંચી લેતી નથી, કારણકે કાયદો જે સમજપૂર્વક મુશ્કેલીમાં આવે છે તો તે સ્વતંત્રતાના ખત ન બનતાં પોષક બને છે.

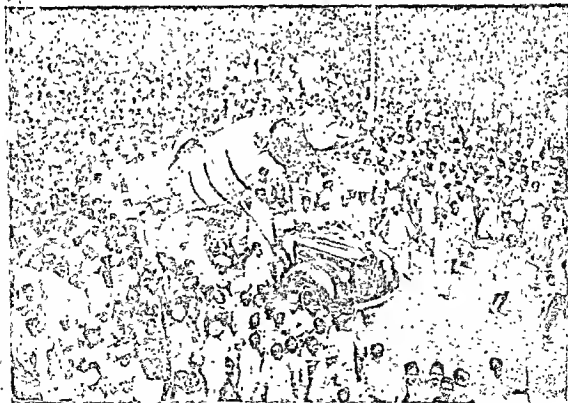
દારૂની શારીરિક, સામાજિક, આર્થિક તથા નૈતિક બીજાં ગોષ્ઠામાં ઉતરવાની અરજ જરૂર નથી. વ્યક્તિ, કુટુંબ તથા સમાજ પર કેરી પીણાનાં યતાં દુષ્પરિણામ વિશે શ્રીમત તરફ ગરીબ બનને જાએ છે. પરંતુ એવા પણ માણસો હોય છે કે જેઓ દલીલ કરે છે કે જે વ્યક્તિ કુટુંબ તથા સમાજને લખણ ન બને તેટલી દહમાં રહીને દારૂ પીએ તો તેને શા માટે તેમ કરવાની સ્વતંત્રતા ન હોવી જોઈએ. કોને દહક તેનો કોઈ ચોક્કસ ખ્યાલ અસ્તિત્વમાં નથી એટલે દારૂ રહીને પીણાં કેરી પીણાં તેવા બસતીના શરીરને ગુણક કરે છે એવો ધણી ડોક્ટરોનો અભિપ્રાય છે એ વસ્તુ બાબતે સખાએ તોપણ એટલું તો ખ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે સામાજિક કાયદાના પક્ષતરમાં બેદલનાં સખા કાયદો જે વ્યક્તિને જોગવાઈ પ્રમાણની સમજ ન પડતી હોય તે સાધારણ કેરી પીણાં પિનાનું જીવન જીવવામાં સરકારે ના પાતાવરણ બિનું કરીને ગદ્દ કરવી જોઈએ. ગરીબ જન તથા બેદુશને તમે પૂછો એટલે તે તરત જવાબ આપે, દારૂ એ અરણ્ય પરતુ છે એટલે તેને તે છોડા માગે છે, જે ન્યાંમુધી તે મળી શકે છે ત્યાંમુધી તે તેની લામચળો છૂટવાને અસાધ્યમાન બને છે. દારૂ પીવાનો દહક એ સાધ-

બીજીઓ મારેતો પરવાનો છે. ન્યાસધી નિરંકુશ કુદરતી હાજરો પરિણામનો વિચાર કર્યા સિવાય મેળવવાનો મનુષ્ય સ્વભાવ છે. ન્યાસધી નાગરિકોના જીવનોને સન્માનિ દોરવાની સરકારની ફરજ થઈ પડે.

તેથી દારૂબંધી આમલગના દિતમાં છે. સમાજના નિર્બળ સભ્યોના દિનને ખાતર પોતાની સ્વતંત્રતાના અદ્ય અંશનું અવિદાન આપવાની દરેક નાગરિકની ફરજ છે. બીજી વ્યક્તિઓ સાથે સંબંધ રાખ્યા સિવાય બે કોઈ માણસ કુદરતી હાલતમાં જીવી શકેતો હોય તો તો પછી કુદરતના કાપરા તથા હથેરના કાપણ સિવાય બીજા કોઈપણ કાપણની આવશ્યકતા જ રહેતી નથી. પરંતુ માનવસમાજને ખાતર તેનું અસ્તિત્વ હોવાથી તે એકસથિતી જીવી શકેતો નથી એટલું જ નહિ, પરંતુ તેની રીતે રહેવાની તેની દિગ્મત પણ હોતી નથી. દરેક સભ્યના હક્કોનું રક્ષણ સમાજ સંસ્થાએ કરવું બેઠકે અને તેના બદલામાં દરેક સભ્યે સંસ્થાના નિયમોનું પાલન કરવું બેઠકે, કારણકે બધા સભ્યો આવી રીતે નિયમોનું પાલન ન કરે તો કોઈપણ સભ્યને રક્ષણ આપવાનું અશક્ય બને છે. બીજાઓને નુકસાન કરતાં જો કાપણ એક નાગરિકને અટકાવે

છે તેજ બે કે કુદરતી સ્વતંત્રતાને કમી કરે છે, પરંતુ નાગરિક સ્વતંત્રતાને વધારે છે.

મનુ, મોર્ગેસ, જસસ, મહમદ વગેરેએ દારૂ વિષે અગર બીજા કોઈ સંબંધમાં ધરેલા કાપણો જણાવે છે કે 'તું' અમુક કરીશ નહિ, તું' તમુક કરીશ નહિ, અને સમાજમાં માનવ વર્તણૂકને નિયમમાં રાખવા માટે કુદરતી સ્વતંત્રતાને અંકુશમાં જરૂર લે છે. પરંતુ આપણી સ્વતંત્રતા પર કાપ મુકવા માટે આપણે તે કાપણોનો જોરજોરથી વિરોધ કરતા નથી. ન્યારે દારૂ વિગેરે કેટલી વસ્તુઓની બનાવટ બધા લોકોના જીવનને બોળ રૂપ બતાવે છે, તે એવી સામાજિક અને આર્થિક મુશ્કેલી ઉભી કરે છે કે જેનાથી માનવ જીવનમાંની સૌથી મુંઝવે વસ્તુઓ ભયમાં આવી પડે છે, અને તે માણસના શરીર તથા આત્માનો નાશ કરી સમાજને ભયરૂપ થઈ પડે છે, ત્યારે સરકારને તેના વ્યવહારનો નાશ કરવાનો હક્ક છે. આપણે આવેલા સિદ્ધાંત જીવનના બીજા બધા સંબંધોમાં સ્વીકારીએ છીએ તો પછી તે કેટલીપણ સંબંધમાં શા માટે ન સ્વીકારવો બેઠકે?

જેલી દારૂબંધી સમયનું એક યાદગાર દર્ય

“ રાષ્ટ્રની આર્થિક રચનામાં સહકારનું સ્થાન ”

લેખિકા :
 શ્રી. જયવતી અચોક્ત્યાર્થ કાઠ,
 બી. એ.

જગતને આજે આવી યશ્ન સૂચી છે કે જો સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિમાં સતત પ્રગતિ આવે તો માનવી હોય તો મનુષ્યોના તેમજ સહકારના કામ પાછળ મુખ્યત્વે સહકાર જ હોવો જોઈએ. વ્યક્તિવાદ, સમાજવાદ કે રાષ્ટ્રવાદ માનવજાતના વિકાસની પરિસ્થિતિમાં રૂપ બિશ્વમુલ્યના આદર્શને પહોંચવા માટે અવ્યવસ્થિત જરૂરી એવી શાંતિ અને સમજાવ આપી શકે તેમ નથી.

બધાના હિત માટે અંગત મુખ જરૂર કરવું, પોતાના સમૂહને સહાય આપવા માટે તૈયાર થવું, ગરીબોનો રક્ષણ મુદ્દોનો હક્ક સ્વીકારવો—સહકારના આ મૂળમૂલ સિદ્ધાંતો—એ ઉચ્ચ શિક્ષણ અને સંસ્કારના પરિપાક રૂપ છે. પ્રત્યેક માનવી આદર્શી કીર્તિ કક્ષાએ ન પહોંચી શકે, પરંતુ જેમ સંસ્કૃતિનો ફેલાવો થાય છે તેમ બીજા સાથે સહકાર સાધવાની અભિલાષા પણ વધુ તીવ્ર બનતી જાય છે. યંત્રવાદને લીધે તેમજ ઔદ્યોગિક પરિવર્તનને પરિણામે ઝાગણીસભી સદીનું મુખ્ય લક્ષણ સ્પર્ધા હતું તે સમયે જ એવી આશા સેવતી હતી કે વીસમી સદીમાં જરૂર કંઈક મહાન પરિવર્તન થશે. બે મહાન વિશ્વવિદ્યો થયા અને સંસ્કૃતિનો પાયો દૃઢ થયો. જો હતાં પણ વીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં આઝમણ અને સુસ્ત રાષ્ટ્રવાદમાંથી શાંતિ અને આંતરરાષ્ટ્રિયવાદ તરફ ઝળાઈ એમ આશા રાખીએ તો તે વધારે પડતું નથી.

જ્યારે જગત આંતરરાષ્ટ્રિય વિષયોમાં સ્પર્ધામાંથી સહકાર તરફ જઈ રહ્યું છે હારે એ તો સુનિશ્ચિત જ છે કે બધા દેશોની રાજકીય નીતિ સહકારી વિચારસરણી પ્રમાણે જ ધરાશે. હિંદની આર્થિક રચના દરેક ક્ષેત્રમાં—ખેતી, વ્યાપાર અને ઉદ્યોગ—સહકારી ધોરણ પર જ યશે. આ વીસમી સદીનો ઉત્તરાર્ધ આર્થિક તેમજ અન્ય રીતે માનવમાનવનું રક્ષણ કરવા માટે સહકારનો વધુને વધુ ઉપયોગ કરી માનવજાતની પ્રગતિમાં સુદર ફરો આપશે એમ આપણે આશા રાખીએ છીએ.

સહકારી પ્રવૃત્તિ મુખ્યત્વે કરીને આર્થિક પ્રવૃત્તિ હોવા છતાં એની પશ્ચાત્ત્યુદ્ધમાં મોટું નૈતિકબળ રહેલું છે. આપણી દાસની આર્થિક રચનામાં વહેંચણી જવાબદારી થતી નથી. ઉત્પાદનમાં મૂડી જ રૂકત જરૂરી નથી તેની સાથે મહેનતમજૂરીની પણ એટલી જ આવકપટતા છે, છતાં પણ આપણે શું જોઈએ છીએ? મૂડીને એનું વ્યાજ મળે

છે, મજૂરોને મહેનતાણું મળે છે; પણ વ્યાજ, મજૂરી તથા ઉત્પાદનનો સવેશ ખર્ચ ખાદ કરતાં જે નફો રહે છે તેને લીધે જ આર્થિક ધર્મણુ ઊભું થાય છે. આ નફો ઉપ-ન્યાયની રીતે કોનો હક્ક હોવો જોઈએ? મૂડીવાદી રચનામાં આ નફો મોટે ભાગે મૂડીને મળે છે અને મજૂર ગિરમિ એમને એમ રહી જાય છે. મજૂરોની સ્થિતિ સુધારવાને તેમજ મૂડીવાદીઓના ભુલોચી તેમને બચાવવા માટે ઉપસ્થિત થયેલા મજૂરસંઘો એ નફો બંધીને મજૂરોને જ મળવો જોઈએ એવી માંગણી કરે છે. સમાજવાદ-તેમજ મૂડીવાદ બંનેમાં આ પ્રમાણે વહેંચણીમાં અન્યાય થાય છે, પરંતુ કદાચ સહકાર પરિસ્થિતિ અંગે સ્પષ્ટ અને સ્ત અભિપ્રાય ધરાવે છે. સહકારી મંડળોમાં જે વધારે રહે છે તે મૂડી અને મજૂરોને સમાનદરે વહેંચી આપવામાં આવે છે.

સહકારમાં ન્યાયયુક્ત વહેંચણી થાય છે એટલું જ નહિ પણ શોષણનો વિરોધ કરે છે અને બિનજરૂરી દલાલો કાઢી નાંખવા માટે ખાસ જારૂર છે. સહકાર ઉત્પાદકોનો અને વાપરનારાઓનો સમાન હક્ક સ્વીકારે છે. ઉત્પાદનમાં ફેરફાર બાંધેલી રીતે સૌથી વધારે લાભ મળે એટલું જ નહિ પણ ખરીદનારને પણ ચીનો કપ રીતે સસ્તી મળી શકે તેનો વિચાર કરે છે. માથ બનાવનારાઓ અને ખરીદનારાઓ વચ્ચે દલાલો અને આડતીઓનો મોટું સેન્ય હોય છે. આ દલાલોને લીધે માલ ઉત્પાદન કરનારાઓને બહુ ઓછું મળે છે અને ખરીદનારાઓને મોટી કિંમત આપવી પડે છે અને દલાલો મોટો નફો કરે છે. વિશ્વની મૂડીવાદી રચનાનું મુખ્ય લક્ષણ નજજાનું શોષણ છે. મોટા અને આગળ વધેલા દેશો નજજા અને પછત દેશોનું આર્થિક શોષણ કરે છે, અને તેમને કાપો માલ ઉત્પાદન કરવાના માત્ર સાધન તરીકે અને પોતાનો બનાવેલો માલ વેચવાના ક્ષેત્ર તરીકે ગણે છે. “હવનધોરણુ ઊંચું કરો”ને નામે આગળ વધેલા દેશો પોતાની અને પછત દેશો વચ્ચેનું આર્થિક અંતરને વધારે છે. કોઈદેવ પોતાનું હવનધોરણુ બીજા દેશોનું હવનનું ધોરણ નીચું કર્યા સિવાય કોંઈ લાવી શકે નથી. જાદુજી આજે વિસારે પડ્યો છે. પછત દેશોનું હવનધોરણુ ઊંચું લાવવાની કે આ બે અંતરો દૂર કરી સમતલ માનવજાતનું હવનધોરણુ થાય અને પોતાના દેશોનું હવનધોરણુ પણ પાકાવ દેશોના જોરણુ ઊંચું આવે એ કાંઈ દેવની નથી. સ્પર્ધા અને

સ્થાપને સ્થાને સહકાર અને સમભાવ પર સમર્થનો આંતર-રાષ્ટ્રીયવાદ જ શોધણીનીતિને દુર કરી શકે. ફક્ત દેશી વચ્ચે જ આ નથી ચાલી રહ્યું પણ સાપકાર કરતરની જરૂરિયાત અને અજ્ઞાનને લાલ લે છે. જમીનદાર ખેડૂતોને, કોન્ટ્રેક્ટર મજૂરોને અને કારીગરોને, છૂટક વેચનાર ખરીદનારને અને દલાલ માત્ર બનાવનારને તથા ખરીદનારને ચૂસે છે! અહા! કેવી દુનિયામાં આપણે છીએ છીએ. મનુષ્યને શક્તિ નગણ્યનું રક્ષણ કરવા માટે અને તેમના ઉત્થાન માટે આપેલી છે નહિ કે તેમના પર અસાચાર કરવા માટે. સંયમ અને સેવાથી પ્રાપ્ત થયું સુખ જનને માણેલા ભોગવિલાસના સુખ કરતાં અનેકધણું અધિક છે. માનવીઓ વચ્ચેના શાન્તભાવ, વલ્લેવનુદ્વચ્ચમની ઉચ્ચ ભાવના, સેવા અને સમર્પણ એ તો સહકારના વિશિષ્ટ લક્ષણો છે અને સહકાર પ્રત્યેક જાતના શોષણનો સામેનો કરે છે.

સહકાર એ એક નવી જ ભાવનાનું પ્રતિક છે. સ્વાલંબનની, સંયુક્ત કાર્યની, બીજાને સહાય કરવાની સંસ્કૃતિને તે સનેજ કરી જીવનધોરણુ ઉચું લાવે છે.

સહકારી પ્રજ્ઞન નૈતિક બંધારણ પર છે એટલું જ નહિ પણ તે જનતાને નાગરિક તેમજ રાજકીય કર્તવ્યનું પણ શિક્ષણ આપે છે. ગ્રામ્યજીવનની વિવિધ બાબતો સુધારવાનું તે મુંદર શક્ત છે એ નિર્વિવાદ છે. મતાધિકાર, ચૂંટણીની પ્રમા સ્વાધીન તથા સુચરિત્રતા કાર્યનીતિથી સહકારી મંડળોમાં રાજકીય અને નાગરિક શિક્ષણની શાખાઓ છે એમ કહીએ તો પણ ચાલે.

આ તો આયોજનનો યુગ છે. જ્યારથી રશિયાએ આયોજનાતી પહેલ કરી સ્વાસ્થી દુનિયાને લાગવા માંડ્યું કે આયોજન સિવાય ઉદ્ધાર નથી. આજે હિંદ સમક્ષ પણ યુદ્ધાત્મક મુદરચનાનો મોટો પ્રશ્ન છે અને મધ્યસ્થ અને પ્રાતિક સરકાર તેનો છોલ કરવાને મથી રહ્યા છે. એ

આનંદની વાત છે કે આયોજનમાં સહકારને સરકારે ઊંચું સ્થાન આપ્યું છે અને ધ. સ. ૧૯૪૫માં સહકારી યોજના સમિતિની નિમણૂક કરી હતી.

સહકારના ક્ષેત્રમાં આયોજન અગત્યના પ્રશ્નો ઉપરિચિત કરે છે. આયોજન ત્યારે જ સફળ થાય છે જ્યારે તે ફરજિયાત હોય પણ સહકારમાં ફરજિયાત કાર્યને સ્થાન નથી. વિવિધ માણસોને એકત્ર કરી સહકારી મંડળો સ્થાપવાની તેમને ફરજ પાડી પછી ભલે તેમને આર્થિક લાભ થતો હોય તોપણ તેમ કરવાથી સહકારમાં રહેલું ઊંચું તત્વ આદ્યું અપ છે. રાજ્ય તરફથી સહકારની આવશ્યકતાની અને તેનાથી થતા ફાયદાનો પ્રચાર થઈ શકે. રાજ્ય તરફથી સહકારી સરમુઓને ઉત્તેજન આપવા માટે છૂટછાટ પણ આપવામાં આવે પરંતુ આયોજન કરતું હોય કે ન કરતું હોય તો પણ સહકારી મંડળોમાં જોડવાની ફરજ તો સરકાર નહિ જ પાડી શકે.

સરકાર સહકારી યોજના સમિતિની સૂચનાઓ પર ખ્યાન આપશે અને સહકારી સંસ્થાઓનું મરજિયાતપણું તે સ્વીકારશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

રાષ્ટ્રની આર્થિક રચનામાં સહકારને સ્થાન છે એ નિર્વિવાદ છે. ગામમાંગામમાં અને નાનાં સહેરામાં રહેતા સાધારણ માણસોથી વસેલા હિંદ દેશમાં આર્થિક ઉન્નતિ માટે સહકાર જેવું બીજું એક સાધન નથી. જૂનકાળ પિસરી જઈ ઉન્નત્ય લાવે રચવાની અભિજ્ઞાના સ્વાતંત્ર્યના મુલ્યજ્ઞ પ્રજાનમાં હિંદ સેવી રહ્યું છે. જેની ફક્ત જીવન નિભાવવા માટે નજીવી આજીવિકા મેળવવાનું સાધન મડી જલ્દિ દેસનો મુખ્ય ઉદ્યોગ અને, ઉત્પાદન વધે અને વેચાણ વધુ વ્યવસ્થિત અને, ગૃહઉદ્યોગોને વિકસાવી ઔદ્યોગિક હિંદની આમદાનીમાં વધારો કરે, નિષ્પન્નામાંથી સમૃદ્ધિ લાવે તેને માટે સહકાર જેવું બીજું એક સાધન નથી.

[દિ. બ. હીરાલાલ કાજીના સેવને આધારે]

દારૂબંધી વિષે સૂત્રો

જનમોથી દારૂ પીનારના મરણો વધારે થાય છે.

દારૂ કામ કરવાની શક્તિને મંદ પાડે છે.

દારૂ ચાક વધારે છે, જ્યારે બળ ઘટાડે છે.

આપારમાં ફત્તેહમંદ થવામાં દારૂ વિધન રૂપ છે.

ચેત્ર સામેના રક્ષણને દારૂતાડી નબળું પાડે છે.

ફેફસાના રૂપમાં દારૂ મુખ્ય બાગ બાજવે છે.

જનુઓના તથા અતીતિયા રોગોને દારૂ મદદ કરે છે.

દારૂબંધી આઘાત લાવે છે.

એક વખત હું દારૂડિયો હતો.....

મારું નામ મિ. ક્ષ અને મારે તમને, મારે વિશે જ, એક વાત કહેવાની છે. હું મારવાડી તાલુકાનો વતની છું અને નારિકમાં સોમવાર પહેમાં રહું છું.

હું જ્યારે આ લખું છું ત્યારે જીવનકાળની યાદ મને આવ્યા સિવાય રહેતી નથી. આટલાં વર્ષો વિતાવે છતાંપણ હજી એ બનાવ તાજે જ લાગે છે. મારા પિતા એમની પ્રિય બારી પાસે બેઠા છે અને ખોં ખોં કર્યા કરે છે. તેમનાં ફેફસાં દમના વ્યાધિથી ગુંગળાય છે અને તેમની ખાંસી લાંબા કાળ સુધી સાલુ રહે છે. 'પેસો સીસો લાવતો' તે જૂમ પાડે છે. 'દમના રોગનો આ એક જ ઉપાય છે' પોતાની જાતને કહેતા હોય તેમ જાયડે છે.

દારૂ એ ઈલાજ હતો પરંતુ એ ખરેખર ઈલાજ હતો કે કેમ તેને વિશે તેમની પાસે કોઈ પુરાવા ન હતો. આજીવન પૂર્વત દમથી એ રીબાયા અને એજ દર્દે એના છવ લીધા. વખતોવખત એ શીશામાંથી મિઠ પીણુંને દું આપવા લાગ્યો. ગળાની નીચે જ્યારે આ પીણું ઉતરતું ત્યારે આગ ઊઠતી હોય તેવું લાગતું.

અને આ રીતે હું દારૂની લતે ચડ્યો. મારા પિતાની બાખતમાં તો કદાચ દમ એ કારણજીત હશે પરંતુ મારી બાખતમાં તો મને ખાતરી છે કે દારૂએ જ મને દમ તરફ દોર્યો. હું અંકડાડીઆમાં એકાદ વાર જીણાણી લેતો, કઠીક બેવાર પથ્થુ ચપ્પ જાય. એમ કરતાં કરતાં તો મારા પિતાએ જાણવેલી બધી જ પૂંછ હું પી ગયો.

હું એક દમાલ છું.

આખીસ વર્ષની ઉંમર; એક બી, બે પુત્ર અને એક પુત્રીના લરછુપોપણનો ભાર અને ફક્ત સાઠ રૂપીઆનો મહિનો; આવી વ્યક્તિ સાઠે સાઠ રૂપીઆ પીવામાં જ ખર્ચે એ ન માની શકાય તેવી વાત છે.

છતાંપણ હું એમજ કરતો હતો.

મારી બી, મારા બે દોહરા અને એક છોકરી કદરિતે જીવતાં હશે? તમે આ મગ્ર તેમને જ પૂછી જોશો તો મીક પડશે, મને એના જવાબની ખબર નથી. કોઈ દારૂડિયાને આવી ખબર હોતી નથી.

હું સ્વાર્થી હતો, હું નારિતક હતો, જદારની દુનિયા મારે અંધ હતો.

આ ઊંડી ગર્તામાં વંચુને વધુ ઊંડે ગરકતા માણસને પડોશમાં રહેતા એક દયાળુ સન્નતને બદલ જેવો કાઢ્યો.

એક દિવસે સવારે તે મારી પાસે આવ્યો. તેની આંખોમાં ચમકારો હતો. કોઈ દેવી ગ્રેરણથી તે આવ્યો હશે એમ આજે મને લાગે છે. પ્રભુએ, મારા ઉપર, બહે મારા પરિવાર ઉપર ઉપરે દયા કરી ખરી.

'ભાઈ, મને થોડાક દારૂ આપશો? તમે પીઓ છો એમ મેં સાંભળ્યું છે એટલે કદાચ તમારી પાસે હોય!' તેણે કહ્યું.

બે દિવસ પહેલાં હું 'હેલુ' ટીપુ' મટગટારી ગયો હતો અને આજે વિચાર કરતો હતો કે હવે બીજો ક્યાંથી મેળવવો.

પેલા સન્નત નીચે બેઠા અને મારી સાથે જુદથી અને સરળતાથી વાત કરવા માંડી. તેણે મને પ્રશંસાની ઝીંઝી કરવા માંડી. અને તેના મુખ ઉપરના રિગતે મારી પાસેથી બધા જવાબો કાઢ્યા.

'તમે દારૂ પાછળ કેટલા પૈસા અત્યાર સુધીમાં જમાવ્યા હો?' આ તેજો છેલ્લો પ્રશ્ન હતો.

એક સ્ત્રી અને ત્રણ છોકરાંવળા હાથે દારૂ પાછળ હાનરો રૂપિયા ખર્ચ્યાં આ હકીકતે, મારા મોઢા ઉપર ચપ્પક મારી અને હું ચમક્યો. મેં આ શું કહ્યું? મને ખ્યાલ આવ્યો કે મારા પરિવારનો—મારા બાપુકાને મારી કમાણી ઉપર શું અધિકાર છે. મેં મારા સ્વાર્થીને તેનું સારું, દમના રોગના જવાબ દેશું, તેમનો દિરસો પચારી પાડ્યો!

મને આશ્વાત લાગ્યો. મારા પડોશી સાથે વાચાલીન દશામાં તાકાયા કંપું.

તેના હાસ્યે મને બચ્ચિન કર્યો તે વખતે હું એટલો બડો દુઃખમાં હતો કે મેં આંસુ સાર્યા કે નહિ તેમણે ખ્યાલ નથી.

'જ્યાંજ્યાં જાવો પોણું શકાય છે. દારૂ પીવાના પાપ માટે પથ્થુ પ્રાપ્તિત છે. હવેથી દારૂ નહિ પીવાની તમે પ્રતિજ્ઞા લો છો?'

'અજબડીએ જ, અને મા ગોદાવરી નદીની સાડીએ મેં પ્રતિજ્ઞા લીધી: 'મા ગોદાવરી, બધા પ્રકારના અનિષ્ટોથી મારું રક્ષણ કરજે!'

પેણે અજબડી સન્નત નો આગ્રહ ગયો. સાંનની મેળાએ મારી પત્ની તેમજ બાળકો મારી આજીવાજી ફરી વળ્યાં સાથે તેમની આંખોમાં નવિન પ્રકાશ ચમકતા મેં જોયા.

તે દિવસથી હું દારને અડક્યો મુખમાં નથી દારણ કે,
'હાપમો ભાવ નીચો આવશે એટલે લેવાશે,' એવા તેના
આમંદને મારે વશ થવું પડ્યું. મેં થોડા પૈસા પણ ખચાવવા
માંડ્યા દારણ કે શાદુકારનું દેવું મારે ચૂકવી દેવું છે અને મારી
ગીરવે રાખેલી જમીનને હોવાવની છે.

હું પાછો જુવાન થતો જતો હોઈ એવું મને લાગે છે.
શક્તિ પણ વધી છે. પહેલાનાં જેવા જંગમીયત અવન
તરફ પાછું ફરીને જોવાની છાપ પાડે તે તો નથી થતી.
સાચું કહું તો હું એને ભૂલવા માગું છું.

હું હજીએ નાશિકમાં હમાલ છું. નાશિકના હમાલો સુખી
છે કે કેમ તેની તો મને ખબર નથી પરંતુ હું તો ખરેખર
સુખી છું.

(નાશિક અરસાના પ્રેક્ષીશ્રીશ્રી અમલદારની નોંધ)

મારા આ પોસ્ટરી તરફ હું ધ્યાન રાખું છું. જો કોઈને
પણ દારની હતીયી વધારે નુકસાન થયું હોય તો, તેની સ્ત્રીને
થયું છે. હું તેને કોઈ કોઈવાર પૂછું છું કે, એનો ધણી વચન
પાળે છે કે નહિ. તે હંમેશા હસતી હસતી જવાબ આપે છે:
'હજી સુધી તો તેમણે વચન તોડ્યું નથી અને ભવિષ્યમાં
તેમ કરે તેવું લાગતુયે નથી.' મેં એવું તો તેમનું આશુ
કુટુંબ શારીરિક તેમજ આર્થિક રીતે જોતાં, પહેલાં કરતાં
વધુ સુખી લાગ્યું. હું એને એકાદ બેવાર મળ્યો, પહેલાંના
નિરાશાના ભૂતને જાણે કે હંમેશાને માટે તેણે રામ રામ કર્યાં
હોય તેમ તેનું મોઢું અભિમાનથી ઝળકી ઊઠતું. ગૌરવપૂર્ણ
વસ્ત્રે તેણે મને ઠહું કે દસે તો તે દારખંધીના એક ઉપદેશક
ખન્યો છે અને તેનો દાવો છે કે તેનાં બે સગાં તેણે દારની
જૂરી હતરાંથી હિમરી પણ લીધા છે.

મધ્યમસર ! મધ્યમસર !

લેખક : શ્રી. શ્રમનારાયણ પાઠક

મને આ દુઃખો શ્રી. નરહરિભાઈ કહેશે અને તે પૂન્ય મહામાઝ પાસેથી સાંભળેલા એમ કહીને કહેશે. તેમ પણ વાદ છે કે મહામાઝએ કોમ સુરોચ્ચન પાસેથી તે સાંભળેલો.

એક પૈસાદાર ભૂમીનેદાર હતો. તેને ઘણીએ કહેવા લાગી પણ 'મધ્યમસર' કંઈપણ કરવામાં હોય નથી એમ કહી તે દરેક શી વાતને બચાવ કરતો. જુગદુ બને ખરાબ હોય પણ મધ્યમસર જુગદુ રમવામાં કાંઈ ખોટું નથી. તાર ખરાબ છે પણ મધ્યમસર હાર લેવ માં કંઈ ખોટું નથી. એમ દરેક ખરાબ વાતને ચાલુ રાખતો.

એક વખત તેણે પોતાના નોકરને કહ્યું કે ખેતરમાં ઝીંડા પડ્યા છે, અને ટોર વગેરેથી પાકને નુકસાન થાય છે માટે વાક કરી નાંખ. નોકરે કોઈ છીડા અથવા કપ્પા, કોઈ ખિલકુલ ન કર્યા, એમ તે એમ રહેવા દીધાં. ક્યાંક વાક કરી ક્યાંક ન કરી. માલિક સમારકામ લેવા આવ્યો તે નોકરને કહ્યું કે આ છીડા કેમ રહેવા દીધા છે ?

નોકરે કહ્યું : છીડાનું મધ્યમસર સમારકામ કરેલું છે. મધ્યમસરની વાક કરેલી છે.

પછી છીડા કરે છે કે દાર મધ્યમસર પીવાથી નુકસાન નથી કરતો, તો પૂરેપૂરી દુઃખથી કરવાની શી જરૂર છે ? પણ એમ મધ્યમસર પીવાનો દાવો, કરનારા પણ દુઃખદાર ભય છે, અને તેનું ટકા તો દાર પીને બેમાન થતાં કુધી

કદી માફકસ, પીવાનો વિચાર પણ કરી શકતા નથી. અને કાલેથી ઘડનાં મધ્યમસર પીનારને શોધાને શી રીતે તેમને માટે જુદો કામદો ધડવો ? અને એ છીડામાંથી દારના ગરેડીઓને પેસતા શી રીતે અટકાવવા ? દુનિયામાં ચાર થોડા છે, સારા માણસો ઘણા છે, પણ એટલા માટે આપણે ધરને તાણું મારતાં અટકતા નથી. તેમ સારા માણસો ઉપાડીને પેસી શકે, અને એ રો અટકાવ ભય એવાં તાણાં વાસવાની વાત કતા નથી.

અને આ બધીમાંથી ઉતરવાનો એક જ સાચો ઉપાય છે કે આખી પ્રજાને દારથી મુક્ત વાતાવરણમાં ઉછેરની જોગવાઈ એ સંપૂર્ણ દારખાંધા ક્ષિપાય કેમ બને ? મુજરાતના હિંદુ વર્ગોએ આજુબુધી એવી દારખાંધામાં કુટુંબો મલામ્યાં કર્યાં. આજુબુધી પચાસ વરસ પહેલાં મુજરા ના શિદ્ધ ગણના ભગમત બધા વર્ગોએ દાર નગરે પણ નહોતો દોસ. એવો સામાન્ય વ્યવહાર હતો. હિંદુ વર્ગમાં દાર સરકારી રાજ્ય સાથે આવ્યો. નવિતર દાર હોય એમ પણ એ વર્ગોને કહેવું પડે એમ ન હોતું. અને આજુ બુધી એ રિવાજ હતો તો તેને પાકી સાવવામાં શા માટે મુરેડેડી લાગતી જોઈએ ? અને અસારે આપણે નીચ જાંચેના બેદ માનના નથી, તો પ્રજાના કોઈપણ વર્ગને દાર છોડવામાં શા માટે મુરેડેડી પડતી જોઈએ ? શા માટે તેમાં દક જતો રહેતો હોય એમ લાગતું જોઈએ ?

દારખાંધી વિષે સૂચના.

દાર પીનાર કરતાં ખિલકુલ દાર ન પીનાર સ્ત્રી વા પુરુષ આખા જીવનમાં અધિયતો દરમિયાને જોગવે છે.

તમે જાણો છો કે દર સાર માંડા માણસોમાં એકનું માંડપણ દારને આભારી છે ?

દારના ખીંટી કર બદનારા તમા દાન કરનારાઓ કરે છે/ સ્વામાનું તમે કેટલું ભરે છે ?

હુખી કુટુંબોનું મોટામાં જોડું કાલજુ દાર છે.

જીવનભરે મનુષ્ય વચ્ચે જે ગરમાદ આવે છે તેમાં દાર માણસને કમર નરડે એવી ભય છે.

દાર પીવાથી સકરમાનમાં સપડવાનો સંભવ વિશેષ હોય છે.

તાજેતરમાં બાંધમાર કરવથી વા દમિયાની દેવ મુજબ દાર પીવાથી જે માણસના મનનત્વો અસ્થિર બની ગયા હોય તે માણસને વેબખી વચો મલાવવા વા જોખમી કામો કરવા દેવાં ન જોઈએ, કારણકે તે એકલા પોતાનેજ નહિ પણ બીજાના જીવનને પણ ભયમાં મૂકે છે.

રસ્તાઓ ઉપર કામ કરનારા મજૂરી એવા દેવા જોઈએ કે જેઓ કદિ દાર પીના ન હોય.

ખિલકુલ દાર ન પીનાર માણસો દમિયાં વધુ સદિ સજામત હોય છે.

લોહીના ઝેરનો ભય દારથી વધે છે; દારને લીધે ઘણા દર્દીઓ સારવારમાં બેરકાર બને છે, અને તેથી પાંચામ સાથે આવતું નથી.

એક હરીફાઈ

(શ્રીમતી એફ. એલ. માલેરના એક ચાર-અંકી અંગ્રેજી નાટકને આધારે.)

[અનુવાદક: શ્રીયુત કૈયાલાલ મહેતા]

પાત્રો.

મણિલાલ : ગામનો મુખી.

ખંડુલાઈ : મુખીનો જમાઈ.

ગંગા : મુખીની પત્ની.

તારા : મુખીની પુત્રી.

એક નોકર

મોહન

હકોર

છગન

મગન

ચાર સલાટી.

પ્રતાપ : મોટર ડ્રાઇવર.

હાહી : એક મરીજ વિધવા.

ધની : હાહીની પુત્રી.

છની : હાહીની બહેન.

બીજા ગાયકિયાઓ.

અંક પહેલો—પ્રવેશ પહેલો.

(મણિલાઈ પોતાના ઘરમાં તેમના જમાઈ ખંડુલાઈ સાથે વાતો કરતા બેઠા છે.)

મણિલાઈ : ખંડુલાઈ ! તમે બે વર્ષ અગાઉ આવ્યા ત્યારે કહેતા હતા કે તમારા છત્તામાં દારૂખંધીનો પ્રચાર ખૂબ થઈ રહેો છે તે હજી ચાલુ છે કે ?

ખંડુલાઈ : તમે બૂલો છો, સાહેબ ! અમારા છત્તામાં સરકારે દારૂ-તાડીની બધી દુકાનો બંધ કરા દીધી છે. હવે વધુ પ્રચારની શી જરૂર છે ?

મણિલાઈ : તમારું કહેવું બરાબર નથી. જ્યાંસુધી લોકો ફરજિયાત નહિ, પરંતુ દારૂ-તાડીના માણ પરિણામે સમજીને પોતાની મેજે ખીવાનું છોડી દે નહિ, ત્યાંસુધી આપણે તે બંદોબસ્તો ઉઘરી ગયા છીએ એવું કશું શકાય નહિ. કોઈપણ સમયે દારૂ રૂપી શસ્ત્ર પાછો દેખા દે પણ ખરો.

ખંડુલાઈ : હા, પણ લોકોને પૂરેપૂરા સમજાવવા કેવી રીતે ? આપણે તેમને વારંવાર કહીએ, પરંતુ તેઓ સાંભળે જ નહિ તો શું કરવું ? આપણે તેમને કહીએ કે લોકોમાં દારૂથી ગરીબાઈ આવે છે, રોજી ચાલે છે અને અકાળે મરણ આવે છે, ત્યારે કેટલાક વિરોધ કરે છે અને કહે છે કે તે તારા ખોટી વાત છે, અને હદમાં રહીને પોતે છીએ એટલે અમને તો કંઈ નુકસાન થવું નથી.

મણિલાઈ : ભલે તેઓ તેમ કહે. હદમાં રહીને ખોનાર બહારથી તંદુરસ્ત માલમ પડે છે, પરંતુ તેને પણ થોડુંક નુકસાન પડેલું છે. કેવું નુકસાન થાય છે તે તમે નથી જાણતા ?

ખંડુલાઈ : ના, હું નથી જાણતો. મને મદરજાની કરીને કહો. જો આપણે તેમને તે બરાબર સમજાવી શકીએ તો તેઓ તે જરૂર ખ્યાનથી સાંભળે.

મણિલાઈ : કહેવા કરતાં બતાવવું સારું છે. મારે મોઢું મર ખાવાનું છે એટલે મેં સલાટીને શેઠ્યા [છે] હું હમણાં તેમનો રોજી ચૂકવવા જઈ છું. જો તેઓ કમૂલ થશે તો હું એક હરીફાઈ ગોઠવવા માથું છું અને મારું ને કહેવું છે તે બતાવી આપવા આવું છું. તમે મારી સાથે આવશો ?

ખંડુલાઈ : જરૂર આવીશ. હું તૈયાર છું.

પ્રવેશ બીજો.

(ચાર સલાટો તેમણે તૈયાર કરેલા પથ્થરોની બાજુમાં ઊભેલા છે. મણિભાઈ તથા ખંડુભાઈ દાખલ થાય છે.)

મણિભાઈ : (પથ્થરો ગણીને) ઠીક છે. આજે તો તમે બંધાએ એકસરખું કામ કર્યું છે. આ સો તમારો રોજ (દરેકને એક એક રૂપિયો આપે છે).

મોહન : સાહેબ ! અમે આવતી કાલે પણ આવીએ ?

મણિભાઈ : હા, તમારે બંધાને કાલે આવવાનું છે. જો તમે કપૂલ થાઓ તો કાલે હું એક દરીદ્રાઈ ગોઠવવા માંડું છું. હું જેવા માંડું છું કે કોણ વધારે કામ કરે છે, તાડી પીને કામ કરનારા કે નહિ પીનારા ?

મોહન : દરીદ્રાઈની થી જરૂર છે સાહેબ ! એ તો સૌ કોઈ જાણે છે કે તાડી પીનારામાં વધુ બળ અને ઝડપ હોય છે.

મણિભાઈ : એવું કહેવાનો રિવાજ પડી ગયો છે. પરંતુ તે વાત સાચી છે કે નહિ તે સાબિત કરી બતાવવું નેહએ. હું જાણું છું કે તમે દારૂડિયા નથી, પરંતુ તમે કોઈકોઈ વાર તો પીતા હશો ?

મોહન : સાહેબ, કોઈકોઈ વાર મને તો પીએ છીએ, પરંતુ અમે તો ધણી મરીખ છીએ. અમને તો ક્વચિત જ પીવાની તક મળે છે. સાહેબ ! તમે તાડી પાશો ?

મણિભાઈ : હા. આવતી કાલે તથા પરમ દિવસે તને તથા હોઠારને પાકશ, પરંતુ જગન તથા મગનને પાકશ નહિ. પછીના બે દિવસે જગન તથા મગનને પાકશ, ત્યારે તમને બેને નહિ પાકે. તમે કપૂલ છો ?

ચારે જણા : (આનંદમાં આવી જઈને) હા, સાહેબ ! અમે કપૂલ છીએ.

મણિભાઈ : પરંતુ એક શરત છે. દરેકને તેના કામના પ્રમાણમાં રોજ મળશે.

ચારે જણા : ભલે સાહેબ ! હવે અમે જઈએ ?

મણિભાઈ : હા, તમે જાઓ.

અંત બીજો—પ્રવેશ પહેલો.

(સલાટો પોતાના પથ્થરોની બાજુમાં ઊભા છે. મણિભાઈ, ખંડુભાઈ તથા એક નોકર બે લોટા લઈને દાખલ થાય છે.)

મણિભાઈ : મેં જે દરીદ્રાઈ ગોઠવી છે તે તમને બંધાને કપૂલ છે ને ?

મોહન : હા, સાહેબ ! અમે ખુશી છીએ. અમને તાડી પણ મળશે અને વધુ રોજ પણ મળશે.

મણિભાઈ : મોહન તથા હોઠાર, તમે બન્ને એકએક લોટો તાડી પીઓ અને તમે ચારે જણા કામ શરૂ કરો. હું એક કલાક પછી પાછો આવીશ.

(નોકર મોહન તથા હોઠારને એકએક લોટો તાડી આપે છે; અને મણિભાઈ, ખંડુભાઈ તથા નોકર બહાર જાય છે.)

પ્રવેશ બીજો

(ચારે સલાટો કામ કરતાં દેખાય છે. મણિભાઈ, ખંડુભાઈ તથા નોકર દાખલ થાય છે.)

મોહન : (આવેશમાં આવી જઈને) સાહેબ ! અમે છતવાના છીએ. અમારું કામ લુઓ.

મણિભાઈ : (પથ્થરો તપાસીને) ઠીક છે, પણ હું સાંજે તમારું કામ બરાબર નેહસ. (નોકરને) હું, મોહન તથા હોઠારને ચાર વાગે તથા ફરીથી ચાર વાગે એક એક લોટો તાડી આપજો.

ખંડુભાઈ : પણ જુઓ ! જેમણે તારી પીધી છે તેમણે વધુ કામ કર્યું છે. હવે વધુ સામિતીની સી જરૂર છે ?

મણિભાઈ : જરા ચોક્કસ જાણો. એ ખરી વાત છે કે અત્યાર સુધીમાં તેમણે થોડું વધારે કામ કર્યું છે. પરંતુ તે સાફ કામ નથી. ગમે તેમ હોય, પણ આપણે ધરે જાએ અને સાંજે આવીને બરાબર જોઈશું.

પ્રવેશ ત્રીજો

(સમારો કામ કરી રહ્યા છે. મણિભાઈ તથા ખંડુભાઈ દાખલ થાય છે.)

મણિભાઈ : બસ. તમે બધા કામ બંધ કરો. (જેમણે તારી પીધી નથી તેમનું પહેલાં તથા જેમણે તારી પીધી છે તેમનું પછી કામ બરાબર તપાસીને) આ શું મોહન ? તે તથા કાકારે છગન તથા મગન કરતાં ઓછું કામ કર્યું છે, અને તમે ગણ કાલે કર્યું હતું તેના કરતાં વધુ ઓછું છે.

મોહન : ના, ના, સાહેબ ! મેં વધારે કર્યું છે.

મણિભાઈ : તારી જાતે પથ્થરો ગણી જો અને પછી કહે.

મોહન : (મણે છે અને અચ્ચો પ્રાગે છે.) આ શું ? કંઈ સમજ પડતી નથી.

મણિભાઈ : આવતી કાલે ફરીથી જોઈશું. તમારા રોજ લઈ જાઓ.

(મોહન તથા કાકારને ૧૪ આના આપે છે, અને છગન તથા મગનને એક એક રૂપિયા આપે છે.)

અંક ત્રીજો

(બીજા દિવસની સાંજે સમારો કામ કરી રહ્યા છે. મોહનની એક આંખના પર પાટો બાંધેલો છે.)

મણિભાઈ તથા ખંડુભાઈ દાખલ થાય છે.)

મણિભાઈ : વખત ચલ ગયો. કામ બંધ કરો તમે બધા. (મોહન તરફ જોઈને) તારા હાથને વધુ છે ?

મોહન : છીણી છટકી ગઈ તેથી હાથને વાગ્યું છે.

મણિભાઈ : તે કેવી રીતે બન્યું ? કું ધારતો હતો કે તું તો હોશિયાર કારીગર છે.

મોહન : તમારી નાત સાચી છે. મને અગાઉ કદિ આવી રીતે છાન ચઈ નહોતી.

મણિભાઈ : પણ આતો સાક્ષીનો પ્રભાવ છે ખરું ને ! (ચારે જણનું કામ તપાસીને) આજે પણ જેમણે તારી નથી પીધી તેમણે વધારે કામ કર્યું છે.

મોહન : મને જો છાન ન ચઈ હોત તો કું સાચી વધારે કામ કરત.

ખંડુભાઈ : ગણ કાલે તને છાન ચઈ નહોતી, છતાં તે વધારે કામ કર્યું ન હતું.

(મોહન જરમાઈ જાય છે. બીજા દસી છે.)

મણિભાઈ : કંઈ વધી નહિ. આવતી કાલે તથા પરમ દિવસે કું તમને તારી નહિ પાઉં. માત્ર છગન તથા મગનને તારી પાડશું. પછી આપણે જોઈશું કે કેણું વધારે કામ કરે છે.

(મધ્યમે રોજ ચૂકવે છે અને જતાં છે.)

અંક ચોથો—પ્રવેશ પહેલો.

(મણિભાઈ, ખંડુભાઈ, ગંગા તથા તારા મરમાં બેઠા છે. તેમની સામે ચારે સમઠારી દેખા છે.)

મણિભાઈ : આપણી દરીદ્રાઈ પૂરી થઈ છે. કાણુ અત્યુ? તમારે જ તે કહેવું જોઈએ.

છગન તથા મગન : અમે મેં વખત હત્યા.

મોહન તથા ઠાકોર : અમે પણ મેં વખત હત્યા.

મણિભાઈ : તે ખરોખર છે. પણ ક્યે દિવસે તમે હત્યા.

છગન : જે દિવસે અમે તાડી નહોતી પીધી તે દિવસે અમે હત્યા હત્યા.

(રસ્તા પર અમરો આવતો હોય તેનો શોરશોકર સંભળાય છે.)

મણિભાઈ : (નોકરને) આ શી ધમાલ છે? જા જરા જો તો ખરો.

નોકર : (બહાર નીકળે પાછો આવતો) કેટલાક માણસો તમારી પાસે ન્યાય મેળવવા આવે છે.

મણિભાઈ : હાલે. તેમને આવવા દો.

(ગાદી, છત્રી, ધની, પ્રતાપ તથા બીજા મંમડિયાઓ દાખલ થાય છે.)

ગાદી : (મણિભાઈને નમન કરીને) અરે સાહેબ! આ માણસે મારો બકરાને મારી નાંખ્યો છે. તે પાસે મને બદલો અપાવો.

પ્રતાપ : (આવેશમાં) તે મોટર ગાડી નાંચે આવી ગયો તેમાં મારો શું દોષ છે?

મણિભાઈ : ચાંત રહે. બકરાની દેખરેખ કાણુ રાખવું હતું?

ધની : સાહેબ! હું રાખતી હતી. બકરાઓ ચરતા હતા, તે વખતે મોટરગાડી એકદમ આવી. બકરાઓને એક બાજુ કરવા પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ મોટરગાડી એકદમ આવી અને હું જ માંડ માંડ બચી.

મણિભાઈ : (પ્રતાપને) તે અત્યે તારી પાછી છે?

પ્રતાપ : (શરસે ધડને) તમે શું કહેવા માંગો છો? તમે ધારો છો કે હું દારૂડિયો છું?

નોકર : ચૂપ કર. હું બહી જાય છે કે હું ચુપી જોડે વાત કરી રહ્યો છું.

મણિભાઈ : હું દારૂડિયો નહિ હોય. પણ હું મારા સલાહનો જવાબ આપ. તેં આજે શોડીપણુ પછુ તાડી પીધી છે?

પ્રતાપ : હા, મેં આજે જે લોહ તાડી પીધી હતી, પણ તેથી શું?

મણિભાઈ : બીજા કોણે આ બકરામાં જોયો છે?

છત્રી : હા, સાહેબ! મેં જોયો છે. મોટરગાડી બધી ઝડપથી આવી હતી. મને તો થયું કે ધન પછુ મોટરગાડી નાંચે કચરાઈ ગઈ હોવી જોઈએ.

પ્રતાપ : આ તમને જુદું છે. હું તો સાધારણ ઝડપથી જતો હતો. મેં બકરા જોયા કે તરત બેઠા

મણિભાઈ : તેમ દેશે. હવે પ્રતાપ ! મારી વાન સાંભળ. તે તારી પીધી હતી તેથી તને ગાંડીની ઝડપ વધારે હતી કે ઓછી તે જણાયું નહિ, અને તારી આંખમાં પણ નશો હતો એટલે તે બકરાંઓ કેટલાં દૂર હતાં તે પણ તું નોંધ શક્યો નહિ. તારા જ્ઞાનતંત્રો નબળા પડી ગયા હતા એટલે એક દાખવામાં તને વિશ્વંબ થયો. તે બે ભોટા તારી પીધી તેથી બકરો ચગદાઈ ગયો. કદાચ આ ઠોકરી પણ ચગદાઈ જત, તો પછી તારું શું થાત ?

ડાહી : (ગંગાને પગે પડીને) બહેન ! મને તે માણસ પાસે બંદો અપાવો.

ગંગા : તું મલરાધય નહિ. બા. (પોતાના પતિને) હું જાણું છું કે ગાંડી બધી લાયક બાઈ છે ને કે ગરીબ છે. તમે તેને મદદ કરો.

મણિભાઈ : હા, જરૂર હું તેને ન્યાય આપીશ. (પ્રતાપને) આ ઠોસીને તારે પાંચ રૂપિયા આપવા નોંધ્યો. (પ્રતાપ આપે છે). હવે તમે બધા જરા થોભો. ખંડુભાઈ ! તારી પીવાથી શું તુકસાન થાય છે તે તમે બધાને કહી સંભળાવો.

ખંડુભાઈ : સલાટોએ ને કામ કર્યું તે ઉપરથી આપણે નોંધ શક્યા છીએ કે તારી પીધા પછી એક કલાકમાં પીનારને નવું ભેમ આવે છે અને વધુ કામ કરે છે, પરંતુ તે કાળજી બિનાનો બને છે અને તેથી તેનું કામ સારું થતું નથી. વળા તેનાથી કચૂર થાય છે અને તેથી તેને પોતાને ઇજા પણ થાય છે. લાંબો વખત તેથી રીતે કામ કરવાથી તેનું બળ ધીમે ધીમે ઘટતું જાય છે, અને આખરે તે તારી ન પીનાર માણસ કરતાં ઓછું કામ કરે છે.

મણિભાઈ : (સલાટોને) તમે કમ્પ્લેશન ઓ કે આ વાત બરાબર છે ?

ચારે જણા : હા, સાહેબ ! આ વાત બરાબર છે.

ખંડુભાઈ : વળા ને કે એક માણસ બે ભોટા તારી પીએ છે તો પણ તેની નજર, તેની શક્તિ, તેની ન્યાયશક્તિ, તેનાં હસનચસન મંદ પડે છે, અને આખરે પરિણામ લયજનક આવે છે.

મણિભાઈ : (પ્રતાપને) તમને આ વાત કમ્પ્લે છે ?

પ્રતાપ : (શરમાઈને) હા, મને કમ્પ્લે છે.

ખંડુભાઈ : ને આ વાત સાચી હોય તો આપણે સોએ એક કામ કરવું નોંધ્યો. તમારે બધાએ પ્રતિજ્ઞા લેવી નોંધ્યો. (તારાને) તું જ ન અને પ્રતિજ્ઞાપત્રો લઈ આવ. (તારા પ્રતિજ્ઞાપત્રો લઈ આવે છે.)

મણિભાઈ : (પ્રતિજ્ઞાપત્ર લઈને વાંચે છે) “હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આજથી દારૂ-તારી વગેરે કેમપણ મલાઈવાળા પદાર્થોને અડીશ નહિ.” (બીજાઓ તરફ નોંધી) તમે સહી કરશો ?

(સલાટો તથા પ્રતાપ સહી કરે છે.)

તારા : બાપુશુ ! તમે મને નાનપણમાં ને શીખવ્યું હતું તે આજે યાદ આવે છે. હું તે યત્રો ભોલી જાઉં ?

મણિભાઈ : હા, બોલ. આપણે બધા સંભળીએ.

(તારા દારૂખીના યત્રો બોલે છે.)

બધા : આપણને આજે સારું જ્ઞાન મળ્યું. પ્રયત્નો ઉપધાર.

દારૂના નામને બાળો રે

લેખક : સદ્ગત 'અ'

દારૂ તેં દારૂ શો વાળ્યો રે
મને તેં જીવતાં બાળ્યો રે.

દારૂ તારી નાંતી ચોખત ત્યારે નખમાંય નાંતો તાપ,
પછી તો તારો ચેપ લાગ્યો રે રોમે રોમે ઝરે ધાવ ;
પડને પાતની પીડા રે
કરોટા કરોટા કીડા રે—૧

તારી માયાના મોહમાં મારા ભોંયે ન ઠરતા પાપ,
ધોળે દહાડે હું તો રેખનો તારા, લીડતી આત્મે કામ :
આજે પછડાઈ એ કાયા રે
હાડી ગઈ જુઠ્ઠી માયા રે—૨

હું માતેલા સાંઠના જેવો ચોમાસે ચરતો ચાર,
કીધો મને તેં દુખળો કેવો બકરી રે લાચાર :
મને તેં રાંકેટા કીધો રે
બિચારો બાપડો કીધો રે—૩

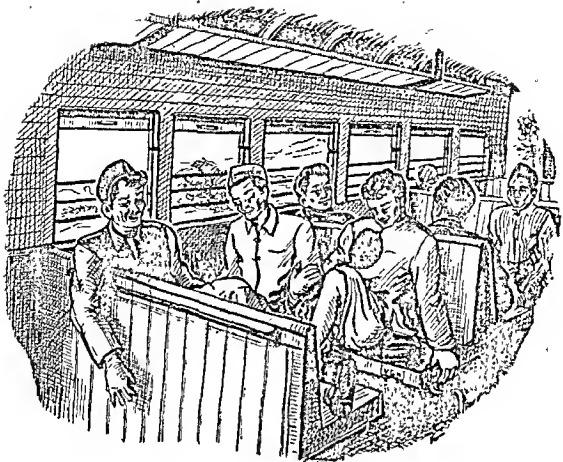
ગામડે રહેતો ખાતો પીતો ખેડતો ઘરની ખેડ,
તારો ભમાવ્યો શહેરમાં જતો ધાતો શહેરનો દેડ :
મને ભૂલધાપ તેં દીધી રે
બધે મેં દાકરો ખાધી રે—૪

ઘરમાં ધુમતી ઘેરવાળીને બારણે બોલતાં બાળ,
એમના રોડલા ઝુટવી હું ઘેરવ્યો, એ પિકરાળ !
એને તેં ભરખી ખાધાં રે,
લોહી તેં ભરખી પીધાં રે—૫

ભાવં કરીને આવતો તારે દેવળ દારૂ દેવ !
ગજવાં ખાલી કરતો ત્યારે પામતો તારો મેવ ;
છતાં તને જોળખ્યો મેં નારે
પામ્યો હું દુઝ આ તેનાં રે—૬

પેડને માટે વેક કરી ના કીધી એ તારે કાજ,
લાતડી ખાતાં હામ કરી ના, ચારી કરી તજ સાજ :
પીંડ્યો તેં અવળી ઘાણી રે
પામ્યો હું દુઝ આ તેનાં રે—૭

આજ ચૂસાયા ચાડલા જેવો એકલો બેસી રોડે,
મર્યા દાણે પતિયા જેવો પાપના રાધા ઘોડે :
દારૂના નામને બાળો રે
બાળો રે દોનવ કાળો રે—૮

ઠોકર

: : :

લેખક :
શ્રીયુત સીતારામ જે. શર્મા

રવિવારની સાંજ, વડોદરાથી અમરેશ્વર થોડાક મિત્રો અમદાવાદ આવવા નીકળેલા, તમામ રોડને ગાડી ઊભી રહે એટલે ગરદી અને ચલતિરતો તો પાર નહિ, પણ અમે જ્યાં અમદાવાદ તાનમાં એવા મસ્જીલ કે આસપાસ થું થઈ રહ્યું છે એનું કોઈને જ્ઞાન જ નહિ.

પણ એકાએક અમારી ઘાણેન્દ્રિય પર ગૂંગળાવી નાખે એવી બદબુનું આક્રમણ થયું અને અમારા મિત્ર હવામાંથી ડાળાના પાટિયા પરનાં શરીરોમાં સ્થિર થયાં. આમતેમ તે તો ગાડી મહેમદાવાદ અને અમદાવાદ વચ્ચેના કોઈક રોડની પાસે ઊભી હતી. એ રોડનું દારૂગિયાઓનું રવિવારનાં યાત્રાનું સ્થાન હતું. એવા ચત્રિષ્ટનો દરોહ અમારા ડાળામાં જોડે એટલે પેલી દુર્ગંધ દારૂની છે એની અમને પ્રતીતિ થઈ.

મઘપીએનાં ગળામાંથી માથું ફાડી નાખે તેવી ગંધ આવતી હતી, એમાંના કેટલાક શરીર અને અક્ષત પરનો કાપુ ગુમાવી બેસા હતા, એમની નશાથી લાલચોળ આંખો અને લયકર્તા શરીર તથા બેકાપુ જ્યાં જોઈએ અંદર અંદર કંઈ:

“આમાં આમને શું મળ આવતી હશે ?”

“મળ શાની ? મોંઘા મનને મનાવવાનાં એ તો ફક્ત ! ગાંઠના પેસા ગુમાવવા અને ઉપરથી આવી દુર્દશા વહેારવી !”

“અરે લાઈ, એ તો જેણે ચાખ્યો હોય તે જ સમજો !”

“એ બિચારા દુઃખ બૂજવા આનો આશરો લે છે.....”

આમ સંબોની ફેંકાઈ સર થઈ.

એવામાં એક દારૂગિયાને ઊલટી થઈ અને આલુઆલુના બે ચાર માથાઓ પર તેના ઘાંટા પડ્યા.

દુર્ગંધ અને ગંદકાઈ ! ડાળામાં બેસવા જેવું નહોતું, છતાં બેસી રહ્યા વિના છુટકો ન હોતો. ગાડી અંદરની બૃમિની છાતીપર ટોપતી હતી : અડ અડ ખટાક ; અડ અડ ખટાક ; અડ અડ ખટાક. અવાજ વધુ અટક્યો ચાલુ જ હતો.

“અ...રે, હા...હા...ઈ, જ...જ...જ...જ... અને આઠા પ...પ...પ...પ...થો.....”

જ્યાં મન પર કાપવાળા મઘપીએ બીજા ઉત્તરોએ અરજ કરી.

ઉપર ચડીને સૂઈ ગયેલા એક દારૂગિયાને એજ વખતે ગાવાનું તાન ચડ્યું, એણે શરૂ કર્યું :

“ નદી કિનારે બંગલા.....”

“ અમે.....એ, તેરે કો ક.....કયા, બંગલા આદિમે? તું...એસા મદદારી મુઆશીક બ.....બ.....બ.....ક.....ના બંધ કર, મંએ, હાં...હાં મયે તેરેકું એક અઅઅ બંગલા દે હુંગા...”

“ અમે, બ...મ...હ, બસ તિ...તિ...તિસ...મા...ર...ખાં, કહાંકો...”

“ મયે, મ...મ...મયે” એ મુલક કા બ...બ...બ...બા...બા...દશાહ...”

ઉપરવાળા આમ બંગલો ને બાદશાહત વહેંચતા હતા, તે સાંભળી વચ્ચે પડેલા બરડા પાડીને બોલી બીચો:

“ તું અ...અથા બંધ ક...ક...કરશીલ તુઝા ત...ત...તાં...ક; મોઝા પાદશાહ, બ...બગીતદયા મી; આમઅથા મ...મ...સિવાઇ મ...મ...દારાગને, તુમચી પ...પ...પા...દ...શાહી...”

ઓ...ઓ...ઓ...બોલવારને ઉસડી યમ.

કુખો એકજ પશુ અમારાથી બે ખાનાં છોડીને આ ધમસાણુ ‘મચ્યુ’ હતું. મારું મન તે વખતે લાં નહોતું, બૂતકાળમાં જુરકો મારી બાદશાહવાચામાં બેચેકું એક દશ્ય એ મન પોતાની આંખોથી જોવામાં રોકાઈ ગયું હતું.

અમારા ગામની મુધરાખના દયાખાનાને પડાવાળા પૂંજેજ આમ તો બંધી વાતે મગનનો. અમે અખિમાં દવાનાં ટીપાં પડાવનાં કે ક્રિકેટ રમતાં વાળ્યું હોય લાં અગોચીન ગોખાવવા જહાંએ સારે અમારી સાથે હસીદસીને, ‘પાડી દઈ હો લાઈ, ચોપડી દઈ હો લાઈ, આ જરાક બેઝાં તો, હું’ આને પડી આપી લઈ...” કહીને મીઠામીથી વાતો કરે, પશુ એને દારૂ પીવાની ખૂરી લત.

એક દિવસ સાંજે દારૂ દીંચીને એ આવતો હતો, પણ એના જમીન પર ટકે જ નહિ, ચુસ્તચાકષણના નિયમમાંથી પ્રત્યક્ષે એને તે વખતે બાદ કર્યો હોય, તેમ આમ લચડિયું ખાય ને સહેજ સીધો થવા જતાં બીલું લથડિયું ખાય.

પછી તો એ પડી ગયો, પડતાં પડતાં જે જૂઝા અપસબદો ખડખડતા હતા, કોઈની જૂની અદાવતો યાદ કરી તેની સામે દવામાં દાઘ ઉગામવાનાં દવાલિયાં મારતા હતા, તે બધું યજો ગયું. એ પડેલા સાર પહેલાં એણે પૂરેપૂરું ચીરી નાખ્યું

હતું અને પછી તો ઘોલિયું છૂટી ગયું. માતાને પેટ પડ્યો સારે હતો તેવા કિંબંધર એ ધૂળમાં પડ્યો હતો, મોમાંથી ઉસડી વહેતી હતી.

કેવા એ પડાવાળા પૂંજેજના જૂઝા દાલ? જે બેતુંતું એના એ દાલ તરફ ધૂણા દર્શાવીને ચાલ્યું જતું. કળોપકણ્યુ વાત મળી હશે તેથી મોડેથી મકરડાવાસમાંથી એની વહુ, આવી, તેને જેમતેમ કરીને ઘેર ખેંચી ગઈ. કેવી દાલતે? અંગ પર વચનું ઠેકાણું નહિ, શરીર ગંદુ, મોંમાં મેસ ને ધૂળ, પગ પર બોલા રહી સકાય નહિ; એની વહુ બિચારી રોતી જાય, કકળતી જાય અને એની દારૂની લતને ગાળો ભાંધતી જાય.

એ દરમિયાને ગાડીમાં બની રહેલી ધટના નોંડે ગોઠવતો હું વિચારી રહ્યો હતો: “ ખરેખર, આ લોકો સંસારનાં દુઃખ અને સરીરનો અમ ધડીલાર બૂલવા કાળે આ વ્યસન કરતાં હશે કે શેષખના માધ્યાં ધન ખોણ આમ ખેદામ બની પાપમાલો નોતરતા હશે? આમાં શી મન પડતી હશે એમને?”

“ કેમ હાથવા માંધ્યું કે શું?” મારા એક સાથીએ મારે હાથ દલાવતાં પૂછ્યું.

“ બ્યાન ધરતા હશે?”

“ ના ના, કોઈક વિચારમાં દુખી ગયા લાગે છે...”

સાથીદારોની એ ચર્ચાથી મેં પોપચાં ઉચક્યાં.

“ આવામાં ભલી હાથ આવી?” એક ભાઈએ પૂછ્યું.

મેં કહ્યું: “ જાંબ તો શું બ્યારે? પશુ આમને જોઈને નાનપણમાં જોયેલું દારૂખાજની દુદંશાનું ચિત્ર ફરીથી જોતેર હોતો.”

“ આપણી સામેનું જ ચિત્ર કયાં બોલ્યું કરુણ છે?”

“ આવી તે નસાખાજ હોતી હશે? માનવી માનવતા જૂએ, પોતાની જાતને લગતાં સાન લાન જૂએ, પછી એમના કેટુંબના તો કેવા દામ ચતા હશે?” એક ભાઈએ હિંદુશી વહેવણી.

“ કાઠપણુ નસાખાજને ઘેર જહાને જુઓ તો એની પત્ની જોડે જોરે પેસીને રડતી હશે, એનાં છોડરાં ખેદાલ હશે, ધરમાં પેટ ચુરતું ખાવાનું નહિ હોય.”

“ મુખમાં દરેજા સાંમે અમારા બપખાનાના બારણાની બરાબર સામે આવીને બેઠી રહેતી મેં ગોખાનીક માઈકની નિરાધાર આંખમાંથી નીતરતા કડકચની બાપ મારાથી બૂઝાશે નહિ. એક નસાખાજ”

કરતો, ત્યાંથી એને પાંશરો ઘેર લઈ જવા માટે એની પત્ની અને પુત્રી રાજ સાંઠે આવીને ગેસની બતીના યાંત્રિકતાના ટેકે બેસી રહેતી...”

“નશી માત્ર મળુદી કરનારની જ ખરાબી કરે છે એમ ન સમજીશો. સારા, ઉજળા, લહેલ્યા, બીજાઓને શિખામણો આપે તેવાઓને નશાખાજમાં ખુદાર થતાં, સાવજનિક પેશાખખાનામાં પડી જતાં, રાતની છેલ્લી લેકડોમાં ભળતા જ રહેવાને ઉતરી પડી, અનાવધા રેસનના બાંકા પર રાતે પડી રહેતા જોવા છે.”

“ભાઈ નશી માત્ર ખૂબ.”

અત્યાર સુધી અમારી વાતો સાંભળી રહેનાર એક સાથી સુસાહેરુ કહ્યું. “વાદવા જેવાનો વિનાશ નશાએ જ કર્યો, રજાપૂતોના રાજ્ય પશુ નશાખાજમાં જ ગયાં.”

“વાતોમાં ત્રીજા ભાષા બહુ એમણે જરાક ગુસ્સાથી કહ્યું. “નશાવાળી બીજોનો વેપાર કરવો તે પશુ ખપ છે.”

મારાથી તે વખતે બોલી જવાયું: “તમારી વાત સાચી છે. દારૂપણી બેગાં કરી, વેચી, પૈસા જમાવી, તેમાંથી બંગલો બાંધનાર એક દારૂખાનો બહેદાલે ધર્મદાતા મકાનનો અને ખેડાકોના આસરો લેવો પડેલો એ મેં નજરે જોયેલી હકીકત છે.”

“હોય તે ત્યારે હું મારી જ પેટ છૂટી વાત કહું.” એમ કહીને પાછળથી અમારી વાતમાં ભગેલા ભાઈએ કહ્યું.

“મારા જ સગા મામા દારૂની દુકાનોદરાજમાં રાખના અને એ દુકાનો બીજાઓને અજાવવા આપી તેમાંથી એમાં બેગાં બેગાં હળશાની કમાણી કરતા. દારૂખંધ કંપની કોમ વાત કરે તેના એ કદર દુરમન બની નાથ. દારૂની તરફેણમાં એ આપણા બૂતા રાજ મહારાજાઓ, બહેલો, ત્રણિઓથી માંડીને અંગ્રેજો સુધીનાઓના ઉદાહરણ રજૂ કરે અને દારૂ તે તાદાત આપનાર છે એવી એની દલીલો કરે.

“કેટલાયે દારૂખાઓનો વિનાશ થયેલો એવી તેમને ખબર હતી એમના દિલને બરા નેટલાયે અસર થાય નહિ. પશુ એક દિવસ એમનેય દિલની ઠોકર વાળી ગઈ.

“એમનો સદુધી મોટો હોદ્દા મોટો પડ્યો. કાંઈ કરતાં તાત ઉતરેજ નહિ. સારા સારા દાકનશીની પશુ કરી જ કારી ચાલે નહિ. મામાની સ્થિતિના પાર નહોતો. મનની એની બેચેન સ્થિતિમાં એક રાતે એમને વિચિત્ર સ્વપ્ન આવ્યું અને બીજે જ વિચિત્ર એમણે દારૂ વેચવાના ધંધાને નિર્વાંતરિ આપી.”

અમને એ વાંતથી કુનહલ થયું.

ગાંધી અમદાવાદ તરફ દોડે જતી હતી, હલુ અમદાવાદ આપનાની વાર હતી. ત્રીજા ખાનામાં દારૂખાઓમાંથી કેટલાક ગમે ત્યાં પડ્યા હતા, કેટલાક રીઠ જરા ટટાર થઈ, આભુઆભુઆઓને કહેતા હતા, “આ નશી પચાવી બળીને લેતા છે. નહિ તો આમના જેવા કૃતરિયા કાલ થાય.”

અમારા કોમનું ધ્યાન એ તરફ નહોતું, સદુ પેલાં ભાઈના મામાના સમજાની વાત બહુવા આપુર બની રહ્યાં હતાં.

મારાથી જ ન રહેવાયું એટલે મેં પૂછ્યું.

“તમારા મામાને એવું કેની બાતનું સ્વપ્ન લાખું હવું.....”

“હા, હા, વાતનું ખરું રહસ્ય તો એમાં છે. હજી અમદાવાદનેય વાર છે.....”

“માટે વાત પૂરી જ કરો.”

આમ ઉપરઉપરી અમે આમદ કર્યો એટલે પેલા ભાઈએ વાત શરૂ કરી.

“સ્વપ્ન આમ તો સાવારણ હવું. મામાને થયું કે એમનું મરણ થયું છે અને મરાજના દુતો એમને ધર્મરાજના દરબારમાં લઈ ગયા. ત્યાં ચિત્રપુત્રે એમનું ખાતું ઉઘાડીને કહ્યું: “આ હવે મહા અપર્મા અને ખાપીઓ છે. એને ધુગોના ધુગો સુધી કાઢાડના અગ્નિવત્રે રાખવામાં આવે તો પશુ એના ખાપનું યોગ્ય પ્રાચિન નહિ થાય.”

ધર્મરાજએ પુછ્યું: “એમાં એણે કેવાં પાપ કર્યાં છે?”

ચિત્રપુત્રે તાળી પાડી અને સિનેમાના ચિત્રપટ દેખાવો બધા ખાતપુરક જોવા લાગ્યા. એક માણસ મામાની દારૂની દુકાનમાં દારૂ પીતો દેખાવો. ધારેધારે એ અર્ધગ દારૂખા થયો. એણે દારૂ માટે પત્નીનું સિખળ લુટાવવાનો પ્રયાસ કર્યો. એની ભણી સ્ત્રી ચરીર પર રપીટી હાંકીને બળી મૂક અને દારૂકો મોટર નીચે કચાવ્યો મૂક્યો. બીજા દરમ્યાં દારૂકોનાં બેરી હોદ્દાં બૂંને મરતાં દેખાયાં. બીજા બેરી ન હોય ચરીર વેચવા ગઈ અને હોદ્દાં ચોરી કરી જેલમાં ગયાં. ત્રીજા દરમ્યાં દારૂકો એને દારૂ નહિ પીવા સમાજની પત્નીનું બુન કરી ફારીએ ચડતો દેખાવો. આમાં તો ચિત્રોની પરખા ગાલી. સદુ મામા તરફ આંખો કરી ‘આબેજ અમારા વિનાશ કર્યો’ એમ કહેવા લાગ્યા.

ચિત્રરૂપે ધર્મરાગની આત્મા માગી. તેમણે કહ્યું: "આ પાપી હૃદયને શે રે નકમાં તાપી દો."

યમના દૂતોએ એમને પકડી, જરડીને નક તરફ પકડા મારતા લીધાં, લડલડતી જ્વાલઓમાં એમને ધડેલી મૂક્યા. મામા મીસ પાડીને બેઠા થઈ ગયા. એ જ વખતે એમણે સંકેત કર્યો કે, 'દારના ધધામાં લાગો મળે તો પણ આનરથી મરે તે હરામ.'

"કાગડાને બેસવું તે ડાળનું લાંગવું એવો અકસ્માત કહો કે ગમે તે પણ બીજો જ દિવસે મામાના હોકરાને સુવાળુ વરતાયું."

"અદાવ ફળે." અમારામાંથી કોણે કહ્યું.

"એને આત્મચર્યા કહેવી જોઈએ."

"ગમે તે કહો....."

ગાડી મશિનગરથી ઉપડી અને બધા ઉતરવા માટે સર સામાન ઠીક કરવામાં પડ્યા. મુઘળોરામાંથી જેઓ હોશમાં હતા તે બીજા સાપીઓને દરોળવા લાગ્યા. તે જોઈ કોણકને હાસ્યનો વિષય બન્યો.

પેલા લાલજી પોતાની ચેલી બોળામાં મૂકીને તરત ગંભીર બનીને કહ્યું. "હું પણ એક વખત પેલાઓના જેવો જ દારલકત હતો. પણ મામાના સ્વપ્નની વાતથી મેં દાર ઉડવાનો સંકેત કર્યો લારથી કદિ એને છાપે સુધાં નથી ગયો."

ગાડીમાંથી ઉતરતાં ઉતરતાં અમે સડું મુઘ્ય લાલે એની તરફ જોઈ જ રહ્યા.

દાર્શનિક ગાર્ડની રેલી—જેરકાલેસર દાર ગાળવા માટે પ્રખ્યાત થયેલા દંડ ગામે, ૨૨મી ઓગસ્ટને રોજ, વિસ્તૃત મુલમના દાર્શનિકના ગાર્ડની એક રેલી મેજલામાં આવી હતી. આખકારી અને બાધકામ ખાતાના પ્રધાન શીયુત એલ. એમ. પાડીને ગાર્ડ તરફથી સન્માની આપવામાં આવી હતી.

ગાર્ડને સંબોધતાં એમણે બહુબુધે કે આ કાલમાં, સાચા સમાજસેવકનો આત્મા રેડીને દાર્શનિકોને સફળ બનાવે. જેરકાલેસર દાર ગાળનારો અને દારુચોરી કરનારાઓની ધાકધમકી કે લાલચને વશ થઈને કાપને બગાડવું ન જોઈએ. તેમણે આની આપતાં બહુબુધે કે સરકાર તેમને બધી જાતની સગવડ અને રક્ષણ આપશે જે જેથી તેઓ પોતાની ફરજ બજાવી શકે.

ગામલોકોને પ્રધાનની મુલાકાતથી આનંદ થયો અને દાર્શનિકના ગાર્ડને તેમજ આ કાલ અગે સરકાર તરફથી યોગ્યતાંબધી પ્રતિષ્ઠામાં સહકાર અને મદદ આપવાનું વચન આપ્યું.

નીરા તાલીમ કેન્દ્ર

કેટલાક લોકો એવા જમ સેવે છે કે નીરા એ 'બીલુ' કંઈ નહિ પણ તાજ તાડીજ છે. જોકે તાડમાંથીજ નીરા અને તાડી નીરજ છે છતાં એ બે વચ્ચે ખુબ તફાવત છે. તાડી કરતાં નીરા કાઢવામાં વધારે મુશ્કેલી પડે છે અને નીરાને જાળવી રાખવાનું કાર્ય એટલેય વધુ મુશ્કેલ છે. તાડના ઝાડ-માંથી નીરાને કાઢવામાં બહુજ કાળજી અને સ્વચ્છતા જાળવવી પડે છે. તાડી કાઢવામાં એવી કોઈ કમકામ પડતી નથી. નીરા મિષ્ટ છે. તાડના વૃક્ષો એ તાજે રસ છે અને એમાં કેમતી પૌષ્ટિક તરવો રહેલા છે. તાડીમાં આ તરવોનો અભાવ છે. નીરાને પીવામાં આવે ત્યાંસુધી એ નીરાજ રહેા કોણ એટલે કે એને આથો ન ચલેા હોય તો, એનો એક તાજગી ભર્મા પીણુ તરીકે ઉપયોગ થઈ શકે અને એમાંથી મોળ, ખાંડ, આછરફીમ, મિઠાઈ વગેરે બનાવી શકાય છે. આ બધી ક્રિયામાં સ્વચ્છતા અને તકેદારી રાખવી એ ઘણું જ મુશ્કેલી છે એટલે તો નીરા કાઢવા માટે, જાળવી રાખવા માટે, વેચવા માટે કે એમાંથી વિવિધ વાનગીઓ બનાવવા માટે શક્તિ ક્ષમિકા માણસોનીજ જરૂર પડે એ વાત ઘણીજ મહત્વની છે.

કેવા પ્રકારના માણસોનીઆમાં જરૂર પડે તે નીચે આપેલાં પ્રયાગાં ઉપરથી સમજ પડશે. (૧) માનદ વ્યવસ્થાપકો, (૨) માનદ નિરીક્ષકો, (૩) નિયમન નિરીક્ષકો, (૪) વેચાણ અને વેપાર અંગેના સલાહકારો, (૫) કેન્દ્રો માટેના અવસ્થાપકો, (૬) વિદેશોમાં અને તેમના મદદનીશો, (૭) ઉદ્યોગો કરનારા, (૮) પહેરાવાળા અને હામો.

નીરાને પીણુ તરીકે લોકપ્રિય બનાવવા માટેનો અખતરો મળ્યા વગેરે કરવામાં આવ્યો હતો. સ્થાપિત હિતો ધરાવનાર અકિઓ તરફથી તેમજ દાર વેચનારઓ તરફથી મુશ્કેલીમાં અને ખીજ જીવંતઓમાં, નીરા વિરૂદ્ધ પ્રચાર કરવામાં આવ્યો.

નિયમન નિરીક્ષકોએ તાડ—ઉદન અંગે નીરા બનાવનાર કાન્દકિટકોની ઉપર, તેમજ વેચાણ ઉપર, ખાસ ધ્યાન રાખવું પડે છે. આ બધું વ્યવસ્થિત કરવા માટે તાલિમની ખાસ જરૂર પડે છે.

૧૯૪૭-૪૮માં નીરા સીઝન દરમિયાન રોકેલા પચાસદાર મોકલેાનું નૈનિકઅળ એકંદરે સતોપાકારક હતું છતાં આ મોજના સંપૂર્ણ સરળ બનાવવા એનું ધોરણ દબ હવ્ય કરવાની જરૂર છે. એટલા માટે તેમને યોગ્ય તાલિમ આપવી અને તાલિમ દરમિયાન તેમને જરૂરી વેતન પણ આપવું.

એટલે તો મુખ્યાર્થ સરકારે, ૧૯૪૮-૪૯માં નીરા અને નીરામાંથી બનતી વસ્તુઓને લોકપ્રિય બનાવવા માટે તેમજ પચાસદાર અને માનદ કાર્ય કર્તાઓને તૈયાર કરવા માટે એક તાલિમ કેન્દ્ર યોજાવામાં આવ્યું.

સોલાપુર પાસે, હિંપરગામાં ૧૯૪૮માં ૨૦૦ માણસોને તાલિમ આપના માટે એક કેન્દ્ર ઉઘાડવામાં આવ્યું.

આ કેન્દ્રમાં અકિઓ તેમજ પુરુષો, તાડ ઉદનની, નીરાને જાળવી રાખવાની, નિરક્ષણ અમલદારની, હિસાબી ખાતાની વગેરે વગેરે તાલિમ લઈ રહ્યા છે. આવતા ઓક્ટોબરમાં ઉદ્યોગના નીરા કેન્દ્રોમાં અસરકારક કામને માટે આ બધાને પૂરતી તાલિમ મળી ગઈ હશે.

૧૯૪૭-૪૮માં, નીરા કેન્દ્રોને ખૂબજ બ્યાપકપણે, જનતાએ સહકાર આપ્યો છે અને આ કેન્દ્રોનાં લાભ લીધા છે. તેમનો અંતુભવસિધ્ધ અભિપ્રાય છે કે નીરાએ તેમને ખુબજ ફાયદો કર્યો છે અને તેમનું સ્વાસ્થ્ય સુધારવામાં ઉપયોગી નીવડ્યો છે. અનુભવથી ધકારથી અને તાલિમ પામેલા સેવકોની મદદથી નીરાને ગામડે ગામડે પ્રચલિત કરી શકાશે.

આ કેન્દ્રોના અભ્યાસક્રમમાં તાડમાંથી બનતી બધી વસ્તુઓના ઉદ્યોગને ખિલવવાની તાલિમને સ્થાન આપ્યું છે.

શિશિરના ઉદ્ઘાટન સમયે કી. કૃષ્ણદાસ શાહનું નિવેદન
માનનીય મંત્રી મદાસજી ઝ. અમોલીકર, લાહિઓ અને બહેનો,

પરમ્પૂજ્ય બાપુજીની કૃપાથી અમારે મન આજનો દિન એક મોટા પર્વ જેવો થઈ પડ્યો છે. જે વસ્તુ, અત્યારસુધી ખાનગી સંસ્થાઓ કરતી હતી, તે વસ્તુ આજે જુદ સરકાર કરી રહી છે. મુખ્ય સરકારની ધામઉદ્ઘોમ સમિતિ તરફથી, જે વર્ષથી નીરાનો ગોજ બનાવવા માટેની, ધરમથુ પ્રશંતિનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. એનો નતીજે એ આવ્યો કે નાનાં નાનાં ગામડાંઓમાં પણ, યોગે થોડો થોડો નીરા કાટીને, તેના ગોજ બનાવવા કાળા અને ધરમથુ વપરાશમાં એને વાપરવા લાગ્યા. એમ કરતાં ગોજ વધતો તો તેઓ બબ્બરમાં વેચી આવતા. આ ઘટના ઉપરથી અમને ખાતરી થઈ ગઈ છે કે જેવી રીતે દમારે ત્યાં ગયો રાખવામાં આવે છે અને એના ફળોને ઉપયોગ કરતાં બચે તો તેને બબ્બરમાં વેચી આવવામાં આવે છે. જસ બરાબર એવી જ રીતે નીરા કાટીને, થી સકાય તેટલો પીવો અને બાકી વધે તેમાંથી ગોજ, ખાંડ વગેરે મીઠા બનાવવી. આ કાપના જરૂર થકરવી બનશે.

આગકાલ કામઉદ્યોગ સમિતિ દ્વારા નીરામાંથી ફક્ત ગોળ જ બનાવવાનું કાર્ય ચાલી રહ્યું છે, પરંતુ બંગાળ સરકારની નીરા-સમિતિ તરફથી તો તાડમાંથી નીરા, ગોળ, ખાંડ, ચોકલેટ, આફ્રિકીમ, મિરકીટ વગેરે વસ્તુઓ બતાવીને પ્રચાર કરવા એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. જેજ પ્રમાણે ગષ સાક, આપણે પશુ શુભરાત, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક અને મુંબઈમાં નીરા-કેન્દ્રો શરૂ કર્યા હતાં. કુલ ૬૭ કેન્દ્રો ખોલવામાં આવ્યાં હતાં. આ કામ તદ્દન નવું હોવાથી કેઈ કોઈ વાર નીરા બગડતો હતો, છતાંપણ એનો દુરપયોગ થવા દીધો નથી; એટલું જ નહિ પણ નવાં નવાં નીરા કેન્દ્ર ઉઘાડવામાં આવ્યાં હતાં ત્યાં નીરા માટેની લોડોની માંગ વધતી જ ચાલી. કર્ણાટકમાં પહેલાં ચાર દુકાનો હતી પણ આ સાલ તો ૪૦ દુકાનોથી પણ લોડોની માંગણી પૂરી થઈ શકતી નથી. શ્રી. દાદાસાહેબ કાગળે રાષ્ટ્રિય સેવામાં ૨૧ વર્ષથી પગલાં મોડ્યાં છે અને ગષ સાલ એમની દેખરેખ નીચે કેન્દ્રો ચાલતાં હતાં અને તેઓ તો છાતી ઠોકાને કહે છે કે એક દીપ્ત નીરાનો દુરપયોગ થવા દીધો નથી. આવી રીતે મહારાષ્ટ્રમાં, સોલાપુર, પુના, મુંબઈ, અમદાવાદ, મોડી વગેરે સ્થળોએ શ્રી. ડા. અંબેલીકરજી, શ્રી. નાનાસાહેબ કોટર, શ્રી. સાંકળાવા વગેરે વિજૂતિઓની દેખરેખ નીચે અનેક કેન્દ્રો ચલાવવામાં આવ્યાં છે. શુભરાતમાં સુરત, ભાવ, અંકેશ્વર વગેરે જગ્યાઓએ સારા સારા સેવકોએ નીરાના કેન્દ્રો ચલાવ્યાં, છતાંપણ કેષિપશુ રચણે નીરાનો દુરપયોગ થયો હોય એવું જણાયું નથી.

ગઈ સાલ મુંબઈમાં નીરા કેન્દ્ર શરૂ કરવામાં આવ્યું, તે સમયે દારૂબંધીના વિરોધીઓએ નીરા વિરૂદ્ધ ખૂબ જ પ્રચાર કર્યો પરંતુ જનતાએ એટલો બધો સરસ જતાગ આપ્યો કે વિરોધીઓ આપોઆપ ચૂપ થઈ ગયા.

‘ગયે વર્ષે, નીરા-યોજનાને સરકારે જદું મોડી મંજૂરી આપી એટલે ગોળ કે ખાંડ બનાવી ન શકાય કે નેત્રો એનો સારી રીતે પ્રચાર કરી શકાયો. એટલે વિરોધીઓના પ્રચારની સામે આપણે ગુપચૂપ કામ કર્યું પછયું છતાંપણ આપણને સતોષકારક સફળતા મળી. આ સાલ તો સરકારે નીરા-યોજનાને બહુ જલદી મંજૂરી આપી. દીપ્ત છે એટલે નીરાની મોસમ શરૂ થતાં પહેલાં, નીરા અને તાડ-પત્થર વિવિધક શિશુ-શિખર શરૂ કરવામાં આવે તો નીરા અને તેમાંથી બનતાં પદાર્થોનું ઘન કાર્યકર્તાઓને પુરેપુરું મળી જાય અને આ સાલ વધુ કામચાપી સાધી શકાય.

હિંદુસ્તાનમાં, અરે મુંબઈ પ્રાંતમાં પણ એવી કેટલીયે જડીભૂટીઓ હજી કે જેનો ઉપયોગ આપણે બાણતા નથી. એમાંથી તાડ, ખગૂરી વગેરેનો સદુપયોગ કેમ કરવો તે પરમ પૂ. બાપુજીએ આપણને બતાવ્યું છે. અમારો તો એવો મત છે કે જ્યાં જ તાડના ઝાડમાંથી નીરા કાઢવામાં આવે. આજે ધણા મોઢામાં સાથે દૂધ મળતું નથી એટલે દૂધની જગ્યાએ નીરાનો ઉપયોગ કરવો અને નીરા વધે તો તેમાંથી ગોળ, ખાંડ વગેરે પદાર્થો બનાવવા. જો આમ થાય તો અનનની ચાલુ રહેલી તંગ પરિસ્થિતિને હળવી કરી શકાય. નીરા એ તો પૃથ્વી ઉપરનો અમૃત રસ છે. અમારા દિસાખથી અમને લાગ્યું છે કે આ રસમાં પૂર્ણથી તે ૧૦૦% જેટલા ભાગનો દુરપયોગ કરવામાં, દારૂ વેચનારાઓ હથિયાર બનાવે છે. એટલે આ રસ અને એનું ટકા લોડોની નર્નરમાં એટલી બધી નીચી દક્ષાએ ઉતરી ગયું છે કે એ ઝાડ નીચે બેસા રહેવામાં પણ સરકારી લોકો, પાપ લાગે છે એવું માને છે. મારા પ્રત્યક્ષ અનુભવથી અને પૂ. બાપુજી સાથે ૧૦-૧૨ સાલથી રહીને નીરા અને તાડ-ગોળનું કાર્ય કરનાર શ્રી. ગર્ભનન નાયકના અનુભવથી અમને એવ લાગ્યું છે કે આ ઝાડનો રસ, એટલે કે નીરા, અને તેમાંથી બનતા પદાર્થોનો સરકારી લોકો ઉપયોગ કરે એવું કરવું ભોક્ષ્યે જેથી એનો દુર ઉપયોગ કરનારા વર્ગના હાથમાં એ જતો અટકે.

પૂ. બાપુજીએ તા. ૧૩-૫-૩૯ના ‘હરિજન’ પત્રમાં લખ્યું હતું કે :

“હું જાણતો નથી કે મુંબઈ સરકારે નીરાનો કેવો ઉપયોગ કર્યો પરંતુ હું એટલું તો ચોક્કસ જાણું છું કે જેણે નીરાનો ઉપયોગ કર્યો છે અને કરે છે તેમને તો નીરાએ ચોક્કસ ફાયદો કર્યો છે. સેવાકામ આશ્રમનો અખતરો નિષ્પૂજ ગયો છે અને પ્રાણહાતક પરિણામ આવ્યું છે એ વિધાન તદ્દન જૂઠું છે. નીરા સાથે એવું કોઈ પરિણામ સંકળાયું નથી. ઉલ્ટું સેવાકામમાં તો નીરાનો જૂટથી ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે અને તંદુરસ્તીને ફાયદો કર્યો છે. વધારામાં નીરામાંથી સરખત અને ગોળ બનાવવામાં આવ્યો અને જે તેમજ બીજાઓએ એનો ઉપયોગ લગભગ દરરોજ કર્યો હતો.”

આવી રીતે પૂ. બાપુજીના અનુભવથી અને દેખરેખ નીચે સેવાકામમાં હિંદુસ્તાની તત્ત્વો સંધ તરફથી જે ત્રણ જગ્યાએ દરવર્ષે લોકોને નીરા પીવાવામાં આવતો અને તાડ-ગોળ બનાવી વેચવામાં આવતો અને એજ સેવાકામ પ્રમાણે મુંબઈ સરકારે, નીરા અને તેમાંથી બનતા પદાર્થોનો પ્રચાર કર્યો.

કેટલાકે દર્દી ઉપર, ખાંડ અને ગોળ જેટલું કામ નથી આપતું તેટલું કામ નીચે આપે છે. ગઈ સાત કેન્દ્રોના અનુભવે સિદ્ધ કર્યું છે કે શરીરની ખુબ્બી, લોહીના બિગાડ, અશક્તિ વગેરે રોગ પર નીચે સારી અસર કરે છે. એટલા માટે અમે આ વર્ષે મોટા મોટા ડોક્ટરો પાસે તબીબી અપતરાઓ કરાવીને ક્યાં ક્યાં દર્દી પર નીચે અસરકારક નીવડે છે તે અંગે ખતાવી શકાયું. જેથી લોકો વિલાપતી દારૂ અને દવાઓને ઊપર ને અમારી સામે પડેલી સંપત્તિનો ઉપયોગ કરતાં થાયે.

આયુર્વેદમાં પણ એનું વર્ણન કર્યું છે તે બેતાં એમ લાગે છે કે આ ઉત્તમ યોગ જૂના સમયથી જાણીતી છે. એનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે.

खजूरी वृक्षजातं तु जलं चाग्निं प्रदीपिकं
रुच्यं दल्पं धातुवृद्धिकारकं मृतं
मादकं. (लहादकं) कफ घातानां नाशनं संप्रकीर्तितम् ॥
(नि. र.)

खजूरी तत्र तोयं तु मदापित्तहरं भवेत्
वात क्लेष्महरं रुच्यं दीपनं बलशुक्लकृत् ॥
(भा. प.)

આ દૃષ્ટિથી આપણા કાર્યકર્તાઓને બધાનું પ્રકારનું સાત્ત્વીય જ્ઞાન મળી શકે, એટલા માટે એને અભ્યાસનું એક અંગ ગણવામાં આવ્યું છે અને એ દિસાએ શિક્ષણ શિબિરમાં એ એજેનું શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

બંગાળની છેદન-ક્રિયા (ટેપીંગ) અમારા પ્રાંત કરતાં જેટલી સરસ છે કે વૃક્ષનું આયુષ્ય એથી વધે છે અને દરવર્ષે એકસરખા પ્રમાણમાં રસ મળી શકે છે. હમણાં હમણાં આગેના આગેબોગ સંધમાં તાડ-ગોળ, ખાંડ, મિઠાઈ, બિસ્કીટ જેવે બનાવવાવાળાઓને બોલાવ્યા છે. તાડ અને ખજૂરીનાં માંથી પણ કેટલીયે ચીજો બની શકે છે અને આ જાણકારોને પણ આમ ત્રણમાં આવશે. તાડ-ગોળ ખાતાના સરકારના સલાહકાર શ્રી. ગજનન નાયકે, તેમના પતિનિધિ શ્રી. વાધને, જુદા જુદા પ્રકારની-છેદન-કળા વિશેષાધારણ સમજાવવા અહીં મોકલ્યા છે અને શ્રી. ગજનન નાયકે પણ પ્રસંગોપાત માર્ગદર્શન માટે અહિં આવતા હશે. સદાચાએ આને તેઓ અહિં લાગર છે.

હોપકિન્સ ઇન્સ્ટીટ્યુટના ડૉ. વાગજે અને એમના સસાયણ-સાંત્રી શ્રી. સહાશવંતજી આ કાર્યમાં ખૂબજ રસ લઈ રહ્યા છે અને આપણને આ શાસ્ત્ર વૈજ્ઞાનિક રીતે શીખવવા માંગે છે અને આ રીત તારીખે તેઓ આવી પણ રહ્યા છે.

નીચેના આઈસક્રીમ પણ સારા બને છે એમાં ખાંડ નાખવાની જરૂર રહેતી નથી. મુખ્યમાં આઈસક્રીમ બનાવવાનો પહેલો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો સારું ખાંડ નાંખી હતી પરંતુ આપણી છેદન-ક્રિયાને મુધારીને, એટલે મોટા રસ મેળવી શકીએ કે નીચેના આઈસક્રીમ બનાવની વખતે તેમાં ખાંડ નાંખવાની આવશ્યકતા નહિ રહે.

અહિં આવેલા કાર્ય-સેવક લાર્ડ બહેનોને, સામાજિક સેવાને માટે પસંદ કરવામાં આવ્યા છે અને આવેલા લાર્ડબહેનો સમાજસેવક તરીકે કાર્ય કરવાની ઘરત મંજૂર રાખી છે અને એટલા માટે નીતિ અને સંસ્કારો વધુ વિકાસ સાધવા માટે શ્રી. સંસ્કાર દેવ, આચાર્ય લાગવન જેવા વિદ્વાનો આમ ત્રણ આખાને અહિં બોલાવવા ધાર્યું છે.

આ શિક્ષણ કેન્દ્રમાં કુલ ૬૭ જણ આવ્યા છે. ખીજા ૩૦-૪૦ માણસો જે ત્રણ દિવસમાં આવી જશે. મેનેજર, સેક્સમેન વગેરેના અધ્યાપીઓ ૧૫થી ઝોગજે આવશે. તે ઉપરાંત આપણા જુદા જુદા કેન્દ્રના સન્માન્ય નિરીક્ષક અને દારૂબંધી તેમજ જરૂરની ખાતાના અમલદારો એક અઢવાડીયા પૂરતા આવશે. બધા થઈને લગભગ ૨૫૦ જેટલા કાર્યકર લાર્ડબહેનો આ શિબિરનો લાભ લેશે.

આ શિબિરના અધ્યક્ષને માટે, સરકાર તરફથી ડૉ. અમોલીકરજીના અધ્યક્ષપણા હેઠળ એક સમિતિ નીમવામાં આવી છે જેમાં શ્રી. જનુશીંગજી, શ્રી. આયવરે, શ્રી. મોરે, શ્રી. ગજનન નાયક અને શ્રી. મુખુદાસ શાહનો સમાવેશ થાય છે.

અમારા મંત્રી મહાશય, શિક્ષણ શિબિરનું ઉદ્ઘાટન કરના અહિં ઉપસ્થિત થયા છે, તે હમારા કાર્યમાં ઉત્સાહિત કરે, અને અમે શરૂ કરેલા કાર્યને વેચ આપે એજ પ્રાર્થના.

બાપુના પત્રો

બાપુને બાળકો પત્રો ખુબ પ્રેમ હતો અને બાળકો પણ બાપુને ખુબ ચોક્કસ અને તેમના પ્રત્યે ભક્તિ ભાવ દાખવતા. આવો ભાવ બહુ ઓછા માણસમાં હોય છે. ગંધીજી ગમે ત્યાં હોય, સાબરમતી આશ્રમમાં હોય, સુંદર નદી પવન માળા ઉપર વિદ્યાર્તા હોય કે કંઈતો નેસના સળીઆ પાછળ હોય છતાંયે બાળકોને તેઓ ભૂલ્યા નથી. આ વાત તેમના નીચેના પત્રો ઉપરથી મળશે. આ પ્રેમાળ પત્રો તો બાળકો માટે એક વારસો છે. બાળકો આ પત્રો વાંચે એટલુંજ નહિ, પરંતુ આ પત્રો દ્વારા વાત બાપુ સમજાવવા મળે છે, તેને હૃદયમાં કોતરી કાઢવી જોઈએ.

|| શ્રમના બાળકોને :—

હરદ્વાર,
ફાગણ સુધી ત્રીજ, વાર સોમ.

|| બાળકો,

બાળકો સ્વભાવે નિર્દોષ, પ્રેમાળ અને પરોપકારી હોય છે. મોટા થયા પછીજ તેમનામાં દુર્ગુણ વેશે છે. બાળકોનું તોફાન પણ નિર્દોષ હોય છે. જે તમારી બાબતમાં આ વાત સાચી હોય તો મારે બીજાઓની સેવા કરવી જોઈએ અને તેમને નીચી કક્ષાએ પરતા અટકાવવા જોઈએ. તમારે || વાત ઉપર નજર રાખવી જોઈએ અને જરૂર પડે એક બીજાને ચેતાવવાં પણ જોઈએ. તમારી નજર || ક પોસિસના જેવી નહિ પણ પ્રભુ જેવી હોવી જોઈએ. પ્રભુ આપણા ઉપર ધ્યાન રાખે છે તે || પણને શિક્ષા કરવા માટે નહિ પણ આપણને સુધારવા માટેજ. તમારી તકેદારીમાં પણ આજ છે હોવી જોઈએ. જે વસ્તુ, બીજાઓ જાણતા ન હોય તેમને તમારે શીખવવી જોઈએ. જે કોઈ કંઈ જોલે તેને તમારે તમારી પાસેથી પ્રેમથી દૂર કરવું જોઈએ. યાદ રાખજો કે, તમે જે વસ્તુ || પુ છે તેને તો જરૂર પાળવુંજ જોઈએ.

૨

ચૈત્ર વદી નામ, મૌનવાર.

તમે બધા કેટલા સરસ છો ! કાકા સાહેબ ફરિયાદ કરે છે કે તમને તેમણે પત્રો લખ્યા છતાં તમને છોને જવાબ આપવાની કુરસદ સરખીયે મળતી નથી. હવે પરિસ્થિતિમાં કંઈક સુધારો થયો છે ? મારે એકંતો જવાબ ન આપવા ને બીજાઓ પાસે પત્રો લખાવવાની આશા રાખવી એ ક્યાં સુધી અને ? તોતો એક ફક્કરે 'પરસ્પરમ્ ભાવયન્ત' યાદ રાખો. પ્રભુ અને માનવ વચ્ચેના સંબંધના લાભ રસ્પર છે એટલુંજ નહિ પરંતુ માનવ માનવ વચ્ચે, ગુરૂ અને શિષ્ય વચ્ચે, મિત્ર મિત્ર વચ્ચેના સંબંધમાં પણ પરસ્પર લાભજ હોય છે. જે વ્યક્તિ ફક્ત લઈજ જાણે છે અને આપતી નથી તે સ્તેષના સિદ્ધાન્તનો ભંગ કરે છે. સાચું, અહિંસા એવા નિયમો તો દરેક વિદ્યાર્થીઓ માટે જરૂરી અને આ નિયમો ન પાળનાર વિદ્યાર્થી આગળ વિદ્યાર્થીયાસ કરવા માટે લાયક નથી.

૩.

નંદી,

વૈશાખ વદ તરસ.

કાંતિ બહાર ગયા છે એ સાચું છે છતાંયે તમે એક મંડળ સ્થાપી શક્યા છો. એના સભ્યો ઘટે કે વધે પરંતુ એમાં એક લાલ તો ચોક્કસ છે. મહાબળ, પંચ, રાષ્ટ્ર, જાતિ અને સંસ્થા, આ બધાં કદી મરતાં નથી. આપણે જોડલા સંસ્થાને ઓળખીએ છીએ એ બધાં જો આજે મરી જાય તોપણ આ સંસ્થા જીવતી રહી શકે. આજેય દેશમાં આવી કેટલીએ સંસ્થાઓ જીવે છે. તમારું નાનું મંડળ પણ આવીજ રીતે જીવે. એક રાજા મરી જાય છે પરંતુ સરકાર મરી શકતી નથી, એ તો હંમેશાં માટે જીવતી રહે છે. એટલા માટે તો, કાંસમાં બ્યારે રાજા મરી જાય છે ત્યારે ત્યારે કહેવાતું: “રાજાનો સ્વર્ગવાસ થયો છે; રાજા ઘણું જીવે.” આનો એ અર્થ થાય કે રાજ્યનું સિંહાસન કદી ખાલી રહી શકતું નથી અને તમારા મંડળનું પણ આમજ થશે. તમને રાજ્યો હોવા છતાં મેં બને ત્યાંમુઘી દરેક અકવાડિયે તમને લખવાનું ચાહું રાખ્યું છે અને તે જોડલા માટે કે તમે પણ આ ટેવ કેળવી શકો. રાજ દરમિયાન મેં લખેલા બધા પત્રોનો હિસાબ હું તમારી પાસે માગીશ.

૪

ઐનવાર.

મારી મૈથુરની ખુસાફરી સમયે મેં તમને ખૂબ યાદ કર્યા કારણ કે મારા કરતાં તમે વધુ વસ્તુઓ લો શક્યા હોવ. દરેકો જોવા માટે મારી પાસે સમય નથી. હું તો મારા હાથમાં લીધેલું કામ પૂરું કરવા માટે જીવું છું પરંતુ મૈથુરનું કુદરત સંદર્ભ, જુદી જુદી સંસ્થાઓ, તેના બાગબગિચા; ગામડાંઓ અને ચિત્રો વગેરે વસ્તુઓ તમારે જોવા જેવી છે પરંતુ અમે આ બાબતમાં કંઈ કરી શકીએ એમ નથી. આપણે જે કંઈ કરવાની ઇચ્છા રાખીએ છીએ તે બધું કરી શકતા નથી. જો આપણે એમ કરી શકતા હોત તો, આપણે કેટલી બધી દુનિયાનાં સંહાર અને સર્જન કર્યા હોત તે એકસો પ્રભુજ જાણે છે. માટે સંતોષ એજ મોટી મોટી શાલત છે.

૫

ઐનવાર.

હું બાણું છું કે તમે મને નિયમિત પત્રો લખી શકવાના નથી કારણ કે તમે બધા હમણાં કામમાં રોકાયેલા છો. જો તમારું કામ એ સાચેસાચ સેવાજ હોય તો તમે મને પત્રો લખ્યા છે એમ માની લેવાને હું તૈયાર છું. આપણું શરીર કાર્ય કરે અને મન તેમાં ગેરહાજર હોય તો આપણી સેવામાંથી કશું ફળ મળવાનું નથી. સેવામાં પોતાની સ્થૂલ હાજરી ન હોય તો આવી શકે. હું આશા રાખું છું કે તમારી સેવાની શુભાસ આપોઆપ ફેલાશે. એવક નેતા થવા માટે પ્રયાન નથી કરતો. તે બીજાની સેવાની અપેક્ષા રાખતો નથી. તે જે કાંઈ મળે છે તેનાથી તે સંતુષ્ટ રહે છે અને કોઈ જાતની ફરિયાદ કરતો નથી. તેને તો ફક્ત સેવા કરવાનોજ અધિકાર છે. બહુલામાં તેને ખાવાને ખોરાક કે રહેવાને ઘર ન મળે તોયે શું થયું? હુખીઓના વિસ્તારમાંયે મુખીઆ વસે છે. બધાજ હુખીઆ હોય તો નર્સની કોણ સેવા કરવાનું હતું? આપણે સેવા કરવા નીકળી પડીએ ત્યારે આ વસ્તુનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. આપણે બીજા ઉપર આધાર ન રાખવો જોઈએ આપણને જે કોઈ મદદ કરે તેમનો આભાર માનવો જોઈએ.

મૌનવાર.

હવે હું કહી શકું કે તમારા વર્ગો નિયમિત રીતે ચાલે છે. તમે સેવા ત્રિયે પ્રત્યક્ષ પાઠ શીખી રહ્યા છો. સ્વૈચ્છિક શિક્ષણ તો આપણી સેવાની ભાવનાને વેગ આપવા માટે જ યોગ્યતામાં આવ્યું છે. હવે તમને સેવા કરવાની તક સાંપડી છે તો તમારા આત્માને એમાં રેડા અને એમાંથી પુરેપુરો આનંદ માણવાનું શીખો. જ્યારે તમે સેવા કરતા હો ત્યારે, 'આ હું કરું છું' એ પ્રકારના આત્મગૌરવને વશ ન થતા. અહીં કારણી રંગાચેલી સેવાનો કશોજ અર્થ નથી. ગીતા આપણને શીખવે છે કે આપણે કશું કરતા નથી કે કરી શકતા નથી. આપણે તો ઈશ્વરની ઈચ્છાના નિમિત્ત માત્ર છીએ. માણસ અને ધરીઆળ વચ્ચે શો તફાવત છે? ધરીઆળ એની જાતે કામ કરતું નથી, માણસ એને ચાલુ કરે છે. એવીજ રીતે આપણે હાલી પળ શકતા નથી, આપણે સ્વયં કોઈ કાર્ય કરી શકતા નથી. આપણને આપણા કાર્ય પાછળ જે શક્તિ કામ કરે છે તેજ પ્રભુ. એક ધરીઆળને આપેલી ચાવી ઉતરી જાય છે ત્યારે ધરીઆળ બંધ પડે છે એવીજ રીતે આપણી ચાવી ઉતરી જાય ત્યારે આપણું 'ગાડું' અટકી જાય છે. આપણું 'ગાડું' ચાલે છે તેનો એજ અર્થ કે આપણને કાર્ય અંગે અમુક સ્વતંત્રતા મળી છે. તો મહાન સર્જનહારની ઈચ્છાને જાણવા અને તેનો અમલ કરવા પાછળ, આ સ્વતંત્રતાનો આપણે ઉપયોગ કરીએ.

૭

યરવડા મહેલ,

મૌનવાર.

ખાલ પંખીઓ,

સામાન્ય પક્ષીઓ પાંખ વિના હડી શકે નહિ. અલગત પાંખો હોય તો તો બધાજ ઊડી શકે. પરંતુ તમે, પાંખો વિના ઊડતાં શીખો તો તમારી બધી મુશ્કેલીઓનો અંત આપી બેસો અને તમને હું આ શીખવીરા.

જુઓ, મારી પાસે પાંખો નથી છતાં હું વિચારદ્વારા તમારી પાસે ઊડીને આશું છું. જુઓ અહિં વિમળ છે, અહિં હાર છે, અહિં ધર્મકુંભાર છે અને તમે પણ વિચારદ્વારા મારી પાસે ઊડીને આવી શકો છો.

જેઓને વિચાર કરતા આવડે છે તેમને શિક્ષકની જરૂર નથી પડતી. શિક્ષક આપણને દારવણી આપી શકે પણ વિચાર કરવાની શક્તિ આપી ન શકે. આ શક્તિ તો આપણામાં છુપાઈ છે. જેઓ શાણા છે તેમને વિચાર પણ શાણા આવે છે.

ચાલો, મને કહો જોઈએ કે પ્રભુભાઈની સાથે પ્રાર્થનામાં કોણ હાજર નથી રહેતું?

તમારી બધાની સહીવાંજો એક પત્ર મારા ઉપર લખો. જેને સહી કરતાં ન આવડતી હોય તે ચોક્કસ કરે.

આપુના આશિષ.

(અંગ્રેજીમાંથી અનુવાદ.)

દા રૂ ડિ થા ન

તું તો શીદ દારૂ પીએછ, મારા ભાઈ !
હવે કંઈ સારૂ પીતે તું, મારા ભાઈ !

દારૂએ મુખડું કાણું કીધું ને અલ્યા, દારૂએ દુઃખમાં લીધાં,
પૂછે હું, ભાઈ ! શીદ પૈસા આપીને તે જીવતાં મોતને લીધાં ?

જરા જોને તપાસી તારી કાય ! તું તો.

દારૂની બારડીએ ચેતવી ચિતા તારા કાળજીની કોરની માંય.
લાગી છે લાલ્હ માંય, લાગતી નથી ભુગ, ભડભડતી તોય તને કંઈ ?

જરા જોને તપાસી તારી કાય ! તું તો.

દારૂના દરિયામાં જીવનની નાચ તારી દૂખશે અધવચ, ભાઈ !
તુંયે દૂખીશ અતે તારાયે દૂખશે, રોયે ન કૂતરો—ભાઈ !

જરા જોને તપાસી તારી કાય ! તું તો.

તારે તે દેશ તારા દાદાએ કોઈ દિ દેખ્યોતો દારૂને કંઈ ?
ભારતના યુદ્ધમાં જે ખેલ્યા ભડવીર તેણે પીધેલાં પાવડાં કંઈ ?

જરા જોને તપાસી તારી કાય ! તું તો.

તારે તે દેશ હોય ચાણુ લાડુનાં કે દારૂના જામનાં, ભાઈ ?
બારડીમાં બારડી શી લાગી લગન, ગળે દૂધ-છાશ કામનાં ન કંઈ ?

જરા જોને તપાસી તારી કાય ! તું તો.

દારૂનો દય બધી ભોમકા ભરખશે ને રાખોડી રહી જશે આંહી.
ચેતવું હોય, વીરા ચેતી જને—તારી લાખેણી લાજ બધી બાઈ !

જરા જોને તપાસી તારી કાય ! તું તો.

હિંદુ કે મુસ્લીમ હો ભાઈ, કે ઈસાઈ તું, પારસી ભસો ચે ભાઈ !
ધર્મનાં દોલ બધાં ધણી ધ્રુવે, “દારૂ ન કોઈધી પીચાય.”

જરા જોને તપાસી તારી કાય ! તું તો.

દારૂએ મુખ કીધું કાણું, તું કર હવે કાણું એ દારૂતું, ભાઈ !
તારું ચે મુખ લીધું, મારું ચે મુખ લીધું, દેરાતું એ દુઃખ વડું, ભાઈ !

ભસે જતો એ દરિયે તણાઈ ! તું તો.

—પાપરલાલ પંચાલ

હું મારી બહેનપણી કલામેનને ત્યાં બેઠી હતી. મારી બહેનપણીના વર કામ સામયિક વાંચતા હતા અને મારી બહેનપણી બંગીઓ, છુટ્ટીઓ અને આંગળ-શણગારની વસ્તુઓનો ડોલો કરી, જાણે કે દુકાન માંડતી હોય તેમ વસ્તુઓ ફેંટી-હટી, કે ગોઠવવાની ટોશીસ કરતી હતી :

‘શું ચાલે છે?’ મેં કાબલ થતાંજ પ્રશ્ન પૂછ્યો. ‘અહિં તો દુકાન માંડી છે. તેમણે કેંઈ બેઠવું કરતું હોય તો પસંદ કરી લે.’ મારી બહેનપણીના વરે સામયિકમાંથી મોઢું કાઢી બંધાવ આપ્યો.

‘એમને તો આડું આંડું બોલવાની ટેવ છે. મારી ખાસે એવું શું છે? અને જરા એમને પૂછી તો જુઓ કે આમાંની કેટલી વસ્તુઓ એ લાભા છે?’

મારી બહેનપણીના વરે જવાબ આપ્યો :

‘દુકાનમાં નજરે ન પડે એવી એવી વસ્તુઓ પણ તે બેગી કરી દીધી છે પછી ‘મારે લાલવાપણું’ પણ શું રહે?’

‘એ બધા બહાનો જવા દો. આટલું બધું કંઈને તમે મને હાકળી પાડો છો.’ કલામેને કહ્યું.

‘એમાં દરેકી પાંચગાનો ક્યાં સવાલ છે? પરંતુ આ બધો ખર્ચ ખોટો થાય છે એમ તો તારે કશુંલ કશુંજ પડશે?’

‘જુઓ બેન, આમાં કાંઈ વસ્તુ એવી કિંમતી દેખાય છે? સાચું કહેજો.’ મારા તરફ ફરી કલામેને કહ્યું.

મારે કહેવાનું પશું શું હોય? પરંતુ મારા મનની સાથે મારી બેનપણીના વરે કેહી દીધી.

‘કિંમતી નથી એજ દુઃખ છે ને. આ ભંગારને તું વેચવા નાં બેઠ્યો કેટલા પૈસા આવશે? દસમા લાગનાએ નહિ આવે.’

‘મારી વસ્તુની પસંદગી માટે લોકોને કેટલું આન છે? જો હોય તો કલામેને કલામેને કરતાં આવે છે. પણ અહિં તો ધરકી મુરઘી દાઢ બરાબર ઘડ મળે છે.’

‘એ તો કારણ દુઃખકા છે. ફેશનમાં તું બધાથી આગળ છે. એમ તારા મનમાં ફસી ગયું છે અને એ વસ્તુ ટકાની રખાય એટલા માટે ફેશનનો ટોપલો ગરે તેટલો લાવે હોય, ગરદન તોડી નાંખતો હોય તોયે તારે માથેથી ટેકે ઉઠાવવા નથી. કલામેનનાં વરતો આજે આખા જીવનની દાઢ કાઢવાનો પાંદો નિશ્ચય કરી બેઠા હોય તેમ મને લાગ્યું.’

‘તમને બંહેરવા ઓઢવાની ગમ ઓછી છે તેની તો વાત કરતાં નથી.’ મામડો રંગત પકડતો હતો.

‘તને ગમ છે તેમાં તો હું ગમગીન છું. કપડીકારા સાંજુવિના ન ચાલે, પેરીસ પાવડર જ બેઠ્યો, એ બધી વસ્તુ શુદ્ધકાળા રંગમિયાન ન મળે તો તે ન ચાલે, કાળા બંગરમાંથી પણ લાવની જ બેઠ્યો. તે ઉપરાંત લુગડાં પણ કેટલાં છે? ફૂંજુ ભગવાનને ફરીથી કાંઈ દ્રોપદીના ચીર પુરવાની જરૂર પડે તો તે સારીઓ માટે આ ધર તરફજ દષ્ટિ દાડાવે. આટલી બધી સારીઓ છે છતાં નવી ડીઝાઇન માટે રોજની શોધબોળ હજી આટલી નથી.’

‘જાને જાણ લડી પડશે. એના કરતાં બીજા કાંઈ વાત કરીએ તો કીક.’ મારાથી વચ્ચે સાફી પૂર્વા સિવાય ન રહેવાયું.

‘એવું કશું જ નથી. આ તો એક ચર્ચા છે.’ કલામેને સમાવી લીધું.

‘ચર્ચા છે પણ ખર્ચાની’ મેં કહ્યું.

‘ચર્ચોના સવાલ નથી. પૈસા તો મળ્યા રહે છે. પરંતુ તેનો આવા વ્યય શા માટે કરવો.’ બીજા ધણા સારા કામમાં અને વાપરી રાકાય છે. મારી બહેનપણીના વર લાવના-શીસ-હના. જાતે સાદું જીવન ગાળવાની તરફેણમાં હતા. મુશ્કિલ પ્રતિના કોઈ કામમાં બહુજ ઓછી માટે આવતી હતી. ‘ખતેના જીવન પણ સારી રીતે બ્યતિત થતાં હતાં. છતાંયે આજેજ બને જાણ આટલું બધું ચર્ચાના સ્વરૂપમાં બોક્કી ચર્ચા. કલામેનના વરના ચપ્પે આજુ પરિચિતિને કેટલા બધા અનુકુળ હતા?’ હું વિચારે ચડી. મારામાં વિવાર્ધાઓની કલાપત વખતે બહેનપણી અને સર્ગાવદામાં એની સાથે અંગ્રેજમાં બોલવા બહુ ગાંધીજીએ તેમને દપડાર્યા હતાં. વિવાર્ધાઓમાં અને ખાસ કરીને વિવાર્ધાનીઓમાં દેખાતી બાલ દાપડીય, ફેરંગ, પદ પાવડર, લીપરડીય વગેરે ઉપર કડક ટીક કરી હતી. ન્યારે દેશ બૂબે મરે છે ત્યારે વૈશંવ પાંછળ અને ફૂનિમ-પ્રાચુર્યની પાછળ પૈસાના દુવ્યય કરવો એ અયોગ્ય છે, પચ્ચરની પ્રતિતિ પોલિશની જરૂર પડે, પ્રાધુનિક સૌંદર્યની બક્ષીસ થયેલી છે તેવી જીવંત પ્રતિતિઓને પોલિશની જરૂર રહેતી નથી.

પૂન્ય ગાંધીજીનાં વચંતો કેટલાં સાચાં છે સમયને કેટલાં અનુરૂપ છે? ખોરાકનું રેશનિંગ આવ્યું તેની સાથે ?

રેશનની પણ ખુબજ જરૂર છે. રેશન ઉડીને એટલી બધી નથી રેશનો નીકળે છે કે તેની સાથે મિલ મલકાને પણ રહેવું અધર થઈ પડે. સામાન્ય કોટીના માણસો રેશનના મોઢમાં તણુપ છે અને પૈસાને ફરતા રૂબણાને આત્મસંતોષ લઇ શકે એમ છે. રેશન એ હાણુજીવી છે. આજની સંદરમાં સુંદર ગણાતી રાણુગારની વસ્તુ મો આવતી કાલે પ્રામ્ય રેશનમાં તણુઈ જવાની. તે વખતે નવેસરથીજ ખરીદી છુટકો. આ ઘેસણ બેને લાગે છે તેનાથી મરતાં સુધી કોડી શકાતી નથી. અને પરિણામે એ વિધિ બાળકને વારસામાં જાણે અજાણે આપી બચ-છે. જીવનના ઘડતરની દૃષ્ટિએ કે આર્થિક દાંષ્ટ્યે બેઠાએ પરંતુ બધીજ દષ્ટિ રેશનની સંપત્તિને અપનાવવા તૈયાર નહિ થાય.

આ રેશનનો ચેપ શહેરની સરહદમાંજારહો હોત તો તો ખેર પરંતુ એણે તો એનો ચેપ ગામડાઓ સુધી ફેલાવવા માંડ્યો છે. રેશનના પ્રચારનવાનો આપણે જરા વિચાર કરીએ.

સિનેમા, નાટક, છાપાઓમાં આવતી નહેર ખજારો, સચિત્ર સામયિક અને ઉત્સવો, વર્ગરેને રેશનનાં પ્રચાર સાધનો તરીકે ગણી શકાય. સિનેમાએ તો આપણા જીવનમાં સારા પ્રમાણમાં લાગ લાગ્યો છે. બીજા લાક્ષણિકતાઓની ચર્ચા આજે અસ્થાને છે. ચિત્રપટ્ટોમાં દેખાતી સ્ત્રીઓના પોષાક, ગ્રામીણ વગેરે વસ્તુએ, આપણા મગજનો કનને લઈ લીધો છે. આ વસ્તુ રાણુગારના ઉત્પાદકો સમજ ગયા હોય તેમ તેમની વસ્તુઓમાં સિનેમા નીઓના અલંકારો અને છાંયો છાંયે છે. રેશન માટે સિનેમાના પડોજ આપણા માટે આદર્શ છે એ વાત ફરતી સાચી છે. દરજીઓ પસંદગીના લુલ્લ લુલ્લ કોટા—કાનકડ, વાપસકડ વગેરે નામેથી ઓળખાવે છે. ગેરફરિયા પણ સાંકળાં, પીટી, નેકલેસના ઘાટને કંગન, બધન, કિસ્મત વગેરે નામે આપી માણની સુંદર બહેનતા કરે છે. સંવેદ્યતાના, સંવેદ્યતાના, અરે ખુદ મિલવાળાં પણ તાના માત્ર ઉપર ચિત્રપટ્ટોના નામનો ઉપોગ કરી છે.

બીજા સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિને નામે, પુરાતત્ત્વને નામે, પ્રાચિન આર્યોની હુશિયની તેજસ્વીતાને નામે, અરે કળાને નામે વિવિધ શારીરિક રાણુગારની વસ્તુઓ અપનાવે છે. કમરડી નુરો અને લાસ્ય નુરોની આજની વધતી જતી લાસ્યપ્રવૃત્તિમાંથી જન્મેલા વિધિ દૃષ્ટિમાં દુનુ એ પરિણામ છે. પાચાલ રેશન અને આપણી પૂર્વની કળાને નામેની રેશન આજે તો બેગી થઈને નવી નવી વસ્તુ સંકર રેશનો જન્માવેજ નય છે.

સામાન્ય કુટુંબને આ રેશનો ક્યે રહેતે લઇ બચ છે, એ વિચારવું અધર નથી. પૂર્વની સંસ્કૃતિ તરફ અને જરાએ દ્રેષ નથી, અનુરાગ છે પરંતુ તેની શું? મોનાની છરીથી નાકે ઓણું કાપી શકાય છે. સમય, શક્તિ અને પૈસાને બોલો કળાના ટોપલાને માથે લઈને ઓણું ફરી શકાય છે.

શીક્ષા પડી ગયેલા દોરા ગાને લીપસ્ટીક મોથ છે, ફૂંકા વાળાં લાંબાં વાળાના હંભને પુછ્યાં કે દુમનાં વડે મોથ છે, પીળી શીકરી પડી ગયેલી ચામડીને પાવર અને કીમચીએ ચોજસરતી બતાવવાની નિષ્ફળ ટારીશ કરે છે. જોડી ઉચાઈની પ્રતિતી આવવા ઉંચી એડીવાળા મેંડર મોળવાં છે, આડાઈ દેખાવા વસ્ત્રપરિધાનની નવી સત્તારડો સમજાય છે, પરણેવાની બદલો લવંડરથી દૂર કરવામાં આવે છે!

વિવેક હુશિયની વિચાર કરતાં એમ નથી લાગતું કે સ્વાસ્થ્ય વિના શરીર સુંદર સંભાળી શકવું નથી? સ્વાસ્થ્ય શબ્દ શમે છે તો બધાનેજ પરંતુ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જે શારીરિક શ્રમના ઉપાયો ગતાવવામાં આવે છે તેનાથી બધાનું મોં મચકોઝાઈ નય છે. કૌટલ્ય શું છે તેનો આપણને ખ્યાલજ નથી. શું આપણે સાચે સાચ એટલા વિદ્યુત માનસવાળા શય નવા છીએ કે કૌટલ્ય અને કૃતિમતા વચ્ચેનો ભેદ પારખી શકના નથી?

આજની નિકટ પરિસ્થિતિમાં આપણા દેશને રેશનની નહિ પરંતુ ફરજની, સ્વચ્છતા, કાચની જરૂર છે. વધતી જતી આર્થિક બીંસને વસતી, ફરી હોય, જીવનને જીવો નેવું બનાવવું હોય તો રેશનનું રેશન કમજર પડે.

માટુંગા અને નારકુલમાં મજૂરસંઘ અને આગાહી કેન્દ્ર, જે હમણાં દારૂબંધી સંધે પોતાના હાથમાં લીધાં છે, તેમનો ઉપયોગ દારૂબંધી કાર્ય માટે કર્યો છે. કાર્યક્રમના પ્રસંગે વરસાદના છૂટાં છવાયાં કાપડાંઓ દોવા છતાં મજૂરોએ તેમાં ભાગ લીધો હતો.

જ્યારે જ્યારે શહેરની સ્ત્રી-કુટુંબીલના સભ્યો આ કેન્દ્રોને ચાલુ રાખવા સહકાર આપે છે, ત્યારે ત્યારે વરસાદ મજૂરોના હિસાબને મંદ નથી કરી શકતો. ખરી વાત તો એ છે કે હુતુતુરની રમત અસામાન્ય આનંદ વચ્ચે મજૂરોએ રમી હતી, અને અસંખ્ય માનવીઓની એ સુંદર રમત જોવા મેદની જગમગ હતી—ઉમટી હતી. બંને વિભાગના ખેલાડીઓની રમતમાં રસાકસી જમી હતી અને છેવટે જ્યારે વિજેતાઓને 'ટ્રોફી' આપવામાં આવી ત્યારે માનવ મેદનીએ તેઓને હારના પોકારો વચ્ચે વધારી-ભીંધી દતા.

પરંતુ મજૂરોએ માટુંગાખાતે સુંદર અને વિજયી રમેલી રમતનો માનવ દુરમને રાક્ષસે નાશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો. મજૂર ભાષ્યોની ફરિયાદથી જાણી 'કે' આ કેન્દ્રથી થોડે દૂર કાપદાના ભંડાર કરતું દારૂ ગળવાનું કારખાનું છે. જ્યાં 'આતીસા' નામનો ખૂબ જ નુકસાનકારક દારૂ-જનાવાય છે. મજૂર ભાષ્યોની વિનંતિને માન આપીને એ જગ્યા પર દરોડો પાડવામાં આવ્યો અને આવા અસંત ભખંડર કાર્ય કરનારને પકડવામાં આવ્યા.

દારૂ-નિષેધક મંડળી વધુને વધુ મજબૂત થતી જાય છે. મ્યુનિસીપલ વેરફેર વર્કસ, 'એફ' વોર્ડ કેમિસ કમિટી, મીડી એક્સટ્રે એન્યુકેશન કમિટી, સોશીયલ ઇન્સ્ટીટ્યુશનસ અને કલા-પથકના હેતુને ખર લાવવા કેટલીક વારાધાટો થઈ. દરમ્યાન મ્યુનિસીપલ આગાહી મજૂર સંધે પોતાનું સ્થળ દારૂનિષેધ પ્રચાર કાર્યમાં વાપરવા માટે મંજૂરી આપી અને, કેમિસ કમિટીના 'એફ' વોર્ડે 'દારૂ નિષેધ'ની વધુ જાહેરાત માટે એક કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો. અને દરેક તાલુકામાં જોસમેર આ કાર્ય ઉપાદી લેવા દરેક તાલુકામાંથી એક એક કમિટી બોલાવવામાં આવી.

દારૂ પીવાની બેહુદી દેવ એ એક અજ્ઞાનતાનું પણ મોહક દારૂ છે, અને આ દેવથી લોકોને બચાવવા દારૂ-નિષેધ

પ્રચાર અને શિક્ષણ બંને જરૂરી છે. આ કાર્ય માટેના ખાસ અમલદાર મી. કાપડીઆએ, કલ્હું કે દરેક સુમી-ટે-કન્ટ અને શિક્ષકોની કોન્ફે-સ બોલાવી અભ્યાસ વર્ગમાં દારૂનિષેધના ફાયદા ઉપર આગાહી માટેના બીજા વર્ગો શરૂ કરવાની પણ જોડવણ કરવી. માટુંગા કેન્દ્રમાં લોકોને શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે જોવા એક નાના કાર્યક્રમની પણ જોડવણ કરવામાં આવી હતી.

કુંભારવાડમાં નાની નાની સલાઓ ભરવામાં આવી હતી અને તેથી ત્યાંના રહેવાસીઓ—કુંભારો—પણ દારૂ નિષેધ વિષે જાણતા થયા હતા. દારૂ નિષેધ પ્રચારને સફળ બનાવવા બધા કુંભારોએ ખાતરી આપી અને 'પ્રેમ્યસસ' કોઓપરેટીવ સોસાયટી થી તેની શરૂઆત કરી. દરમ્યાન માટુંગા લેખર કેમ્પમાં બંને 'કોઓપરેટીવ સોસાયટી'ના બંધારણને લગતું કાર્ય શરૂ કરી દેવામાં આવ્યું.

સ્વાતંત્ર્ય દિને માનનીય પાટીલ સાહેબ—દારૂનિષેધ પ્રચાર કાર્ય માટેના પ્રમુખ—માટુંગા લેખર કેમ્પમાં નાના છોડવાનું આરોપણ કર્યું. શ્રી પાટીલે કલ્હું કે આપણે આશા રાખીએ કે લોકોને દુર્યુજીથી દૂર રાખવા આ નાનો છોડ પ્રેરણાદાયક બને. લોકોને સંબોધતાં માનનીય પાટીલે સમાજ સુધારણા માટેનાં કારણ સમજાવતાં કલ્હું, "જેઓ રાજૂની સેવા કરવા બદલ નીકળ્યા છે તેઓએ નાત-જાતના બંધન, રાજદારી મતભેદ કે ધાર્મિક મતભેદ વિચારવો ન જોઈએ. માનવતાનું ભણું ચાપ એ આપણે જોવાનું છે અને પછી આપોઆપ પ્રગતિ થવા માંડશે." તેમણે કલ્હું, "જેઓ રાજદારી મતભેદ માટે પ્રજામંચ પર બેઠ્યા હતા—તેઓ અત્યારે ફક્ત પ્રેક્ષક તરીકે દૂર બેઠા ન રહી શકે. આ જોરદાર અપીલ પહેલાં નાના મતભેદો બહાલ ગયા હતા અને નજીવી અદેખામ કમારનીવે એગળી ગઈ હતી. આના જવાબમાં ઉતરતી કોમના પ્રતિનિધિઓએ સંપૂર્ણ સહકાર આપવાની જાહેરાત કરી હતી. તે દિવસે જે છોડનું આરોપણ થયું હતું તેનું કોઈપણ ઉપાયે રક્ષણ કરવામાં આવશે અને આ વૃક્ષની શુદ્ધિ ચાપ અને એક દિવસ સંપૂર્ણપણે તે પોતાનું પોત પ્રકાશે—એવી બચરાયાની ખાતરી આપવામાં આવી હતી.

આ રીતે તેઓ માટુંગા કેમ્પમાં બીજા સ્વાતંત્ર્ય વર્ષના પ્રભાતે દાખલ થયા.

શ્રી લોરડ વીક એન્ડ

જેને સીકલર હુકમ હવે મળવતી જતાં પ્રેરણાદાયી વાર્તા કહી હતી તે શ્રી લોરડ વીક એન્ડ ! અરેરા થીએટરમાં સ્વાતંત્ર્ય દિને જતાવવામાં આવી હતી. આ સંલગ્નિત ફક્ત જેઓ દારૂનિષેધના પ્રચારકો હતા તેઓના માર્ગેજ રાખવામાં આવ્યું હતું અને આ વખતે માનનીય પાટીલે પણ હાજર હતા. શ્રી પાટીલે કહ્યું, “એક માનવી પોતાની જાતને દારૂ પર છોડી દે છે કે જેનું હવે માનવતાથી ભરેલું હતું અને એના

હવે તે છોડવાની ના પાડી—આ એક સુંદર વાર્તા છે અને તેમાં કલા, પ્રચાર અને મજાનું સરસ મિશ્રણ થયેલું છે. શ્રી પાટીલે કહ્યું કે આ ચિત્ર જે આજે અહીં જતાવવામાં આવ્યું છે તે આપણા કલાકારો અને ચિત્ર નિર્માતાને પ્રેરણાદાયી બનશે.

આ ચિત્રની ખૂબી તો એ હતી કે જેઓ દારૂનિષેધ ધર શકે તે વિશે શંકા ઉઠાવે છે તેને આમાંથી તેમના મોં ખંધ કરી દે તેવા જવાબ મળી રહે છે.

પ્રાંતીય સમાચારો

શ્રી. મોરારજી દેસાઈનું પ્રવચન

સોલાપુરથી નવુ માર્ગ દૂર, તામ્રા કિંચા ઝાડ અને જંગલની ધડાઓ વચ્ચે હીંપારાગા નામનું ગામડું આવેલું છે. એ ગામડું આજે તો ખાસ "નીરા શિક્ષણ કેન્દ્ર" બન્યું છે અને ત્યાં દોઢસો જેટલા વિદ્યાર્થીઓ નીરાની તાલીમ લઈ રહ્યા છે.

એ શિક્ષણ કેન્દ્રની ઉદ્ઘાટન વિધિ માનનીય ગૃહપ્રધાન શ્રી. મોરારજી દેસાઈએ ૧લી ઓગસ્ટે કરેલી.

"આપણી આસપાસ આપણે જે આ મુદ્દે જોઈ શકીએ છીએ તેનું રહ્યા છીએ તે દેશની તંદુરસ્તી દેશની યુલ છે અને દેશની તંદુરસ્તી ભળતી રાજ્યાં નીરા યોજના ઉત્તમોત્તમ યોજના છે." માનનીય ગૃહપ્રધાને ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે તેમના વક્તવ્યમાં કહ્યું. તેમણે આગળ બોલતાં જણાવ્યું કે, હાલમાં, દૂધની અછતનાં સંબંધોમાં, એની બદલીમાં એટલે જ પૌષ્ટિક છતાં સસ્તો ખોરાક આપવાનો આ પ્રયત્ન છે, અને ઉત્તમ પૌષ્ટિક પદાર્થોના પ્રધાન ગુણો નીરામાં છે.

આગળ બોલતાં તેઓ નામદારે કહ્યું: "અહિં આ જ આપણે વિદ્યાર્થી મદદ લેવાની છે, માત્ર નશા ખાતર જ તારી પીવાની જુની રીત હવે નંદિ ચાલે અને એટલે જ આજની તાર્કિક જરૂરિયાત એ શોધી કાઢવાની છે કે મીઠા અને ચોકખા નીરાને સાલ્વિક ખોરાકમાં કેમ ફેરવી નાખવો."

"અસાર સુધી, તારીના વપરાશના કારણમાં, એમાં ખોરાકનું પ્રમાણ છે એની દલીલ કરી છે, તો એ લોકોનું એ તો માત્ર બદાનું હતું. એમાં લાગે જ સલતો અંશ હશે. એ લોકો તો તારી તંદુરસ્તીની દૃષ્ટિએ નહિ, પણ નશા ખાતર પીતા હતા.

નીરામાંથી ગોળ, આઈરડીમ અને બીરબ્રાટ જેવાં સાલ્વિક અને સ્વાસ્થ્ય પદાર્થો પણ જનારી યશય છે અને એવી આંદા રાખવામાં આવે છે કે તરિ જનાવનરશો હવેથી ગોળ બનાવવાના ઉલોંગો વધુ પ્રમાણમાં વિકાસ કરે આ આપણી દેશમાં એ ગોળની વધુ માંગ ઉભી થશે અને સાથે સાથે તારીની દુકાને બધે થનાં બેકાર ચણેલાં માણસોને કામે લગાશે.

તેઓએ કહ્યું: "જે લોકો એમાંથી ઝેરી પીણું જનાવતાં હતા એજ લોકો એમાંથી જનારે રાજ્ય-રાજ્યની

જીવનની જરૂરિયાતની ચીજો બનાવતા થશે, અને એ રીતે રાષ્ટ્રની સ્વદેશમાં પોતાનો ફાલો આપશે ત્યારે તેમની પુશ્તિ પાર નહિ રહે.

નીરા શિક્ષણ કેન્દ્ર એ તો માત્ર દારૂધી યોજનાની સફળતાનું પ્રથમ સોપાન છે. એની સફળતા વિશે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ બકત કરતાં શી. દેસાઈએ કહ્યું. "દારૂધી નગજાઈમાંથી નથી ઉદ્ભવી. આજના સામાજિક અને આર્થિક પ્રબોનો ખરે જોઈ દારૂધીજ છે એટલે અને અમારું ખ્યાન અને સત્તા એની સફળતા માટે તરિત ગતીએ કામે લગાડ્યાં છે."

કેન્દ્રમાં શિક્ષણ લેનારાઓને સલાહનો માત્ર એક જ શબ્દ કહ્યો, "સેવા" જનાતાની સેવા એજ માત્ર તમારું લક્ષ્ય હોતું જોઈએ. શિક્ષણ કેન્દ્રમાં તેઓ જે કંઈ શીખવાના છે, તે જ્ઞાન, તેઓ જનારે તેમના ગામમાં પાછા ફરે ત્યારે ત્યાંના લોકોને શિખવશે જ એવી આચાર્ય બકત કરી અને એમને ખાતરી છે કે, તેમની જેમ, જનાતાની સેવા કરતાં, સેવાનો આનંદ તેઓ જરૂર અનુભવશેજ.

સોલાપુર તો દારૂધીના ગીતોથી ભરેલું સંગીતમય જ બની ગયું છે. હ માણસોના કસાપથક બેઠને દૂધ કરતાં, હમણે લોકોએ કસાં સુધી આનંદથી સાંભળ્યાં કહ્યું પ્રખ્યાત કવિ "સંજીવ", જેમણે લગભગ ૨૦૦ કરતાં વધુ વધારે ગીતો રેકોર્ડ માટે લખ્યાં છે. તેઓ હવે દારૂધીના ગીતો લખવામાં મૂંઝાઈ ગયા છે, અને જે શોધક એ વિશે તેમણે લખ્યાં છે તે ગીતો જનાતામાં વખણાઈ પણ ચૂક્યાં છે.

સોલાપુરનું સંધારણ કેન્દ્ર, જે "શ્રમ પરિદાર કેન્દ્ર"ના નામે જોળખાય છે, તે પણ વધુને વધુ ખ્યાલિ પામતું બય છે. જાજની સરેરાશ હાર્ટરી ૨૫૦ કરતાં વધુ વધી ગઈ છે. અને એ સંખ્યા ત્યાં રીડીઓ આવી જતાં વધી જશે. વાંચનાલય તો, ત્યાંની સંખ્યા જોતાં સોથી વધારે આકર્ષણ ૨૫ બન્યું છે એમ લાગે છે.

સુરત

સુરત મુધારણ કેન્દ્રમાં આવનારાઓની સંખ્યા લગભગ ૧૦૦ કરતાં વધુ વધી ગઈ છે. બાજોડે પણ આવે છે અને ઘરમાં અને ઘર બદાર રમતાં રમતગમતમાં ખૂબ જ રસ લઈ રહ્યાં છે. વોશી બોલ અને રીંગ ટેબીસ જેવી આઉટડોર રમતોએ ઘણી જ લોકપ્રિયતા મેળવી છે. હારે કેરમ, દુધો, ગંજી અને સ્નેકરિસ અને લોડની છંડોર રમતો તો સુખ આકર્ષણ બની છે. વાંચનાલય અને ધુપત વપના

સમિતિ અને બીજી પેટા-સમિતિએ તેમની સાથે કેટલીક મુશ્કેલીઓ રચી કરી હતી અને તેનું નિરાકરણ તેમની પાસેથી મેળવ્યું હતું.

ચેમ્બાલા આજે આગળ પડતું સ્થાન બની રહ્યું છે.

ચેમ્બાલામાં માંગ ગાર્ડી સમિતિ અને સાર્ના રહેવાસીઓએ દારૂબંધી શુ કરી શકે છે એને સચોટ પુરાવો આપ્યો છે. જ્યારે દારૂબંધીના વગ્ર અને શ્રી. પી. ડી. શુભેએ જ્યારે સાર્નાની મુદ્રાકાત લીધી ત્યારે આનંદિત થઈને, હસતાં જાણે અને પ્રશુલિત ઝીંઝો, મળ્યાં હતાં. મુદ્રાકાત દરમ્યાન સાર્નાની બંને કોમોએ કથુમ્મ કથુમ્મ કે આશિર્ક રીતે અને બીજી બંધી રીતે એ મંદિના પહેલાંનાં કરતાં આજે તેઓ વધુ સુખી છે. શ્રી. શુભેએ જ્યારે દૂકે સમયમાં તેમના જાણે માટે નિશાળ દારૂ કરવાનું જણાવ્યું ત્યારે તેમના આનંદનો પાર રહ્યો ન હતો. વધુકરો, જે અસાર સુધી આ બે કોમ કરતાં પછાત હતા તેઓ આજે આગળ આવવા માટે હાર્દિક પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. તેઓએ કથુમ્મ કથુમ્મ કે અસાર સુધી સોગન ન લેવામાં તેમણે ગૃહ કરી છે પણ હવે તેઓ વધુ સમય ગુમાવવા માટે તૈયાર નથી.

મુશ્કેલીઓ વધુ પાછળ નથી જ રહ્યા. તેમની કોમની બે આગેવાન બ્યક્તિઓએ ફરી વખત દારૂને ન અડકવાની સોબન લીધા છે. બીજા આગેવાન શ્રી. શેખ મહમદ એસ. દાદા

મીયાએ તો તેમની કોમમાં દારૂબંધીના પ્રચાર માટેની જવાબદારી પણ લીધી છે.

નાયકાની બીજી ભત્રીયે તો “સોમંદ-વિધિ” દિવસ ઉજવ્યો હતો. કોમના બધાજ લોકો એકઠા થયા અને એક પછી એક એમ બધાએ સોમંદ લીધા હતા. સોમંદ વિધિ વખતે તેઓ સાથે નાજાએર લાગ્યા હતા અને પ્રમુખા મંદિરે વધેશી હતાં.

“નરા”ની દિલ્લ અસાર સુધીમાં પાંચ જગ્યાએ દેખાડામાં આવી છે અને પછી જ સફળ અસર થઈ છે.

પી.શંકર ગામમાં તો સગમળ બધાંએ દારૂને તિત્રાંજલી આપી દીધી છે; આથી સાર્ના પંચના માયા પરથી ભારે ચિંતાનો બોલો જાણે બહુ દુખવો બની ગયો છે. છતાં છેક જ નીકળી ગયો છે એમ પણ ન કહી શકાય. એટલે તેઓ દારૂબંધીના વગ્રની શદ બેઠ રહ્યા છે. એ ફરિયાદ અધિકારીને પહોંચ્યામાં આવી હતી જેથી અધિકારી ત્યાં ગયા હતા અને પીનામોની બરાબર ખબર લીધી હતી. તેઓ ત્યારે “હાવડી”માં ગયા ત્યારે બહાર લોકો આનંદિત એટલે શેણે વળ્યાં હતાં અને બહાર નીકળ્યા ત્યારે દરેકે તેમની સાથે હાથ મીકાવ્યા હતા.

અને પંચાયતના વડાએ પૂછ્યું: “શું પરિણામ આવ્યું?” ત્યારે દારૂબંધીના વડાએ કહ્યું: “હવે પી.શંકરમાં એક પણ દારૂકો નથી એવો દાવો તમે મુકાબી કરી શકો છો.”

દારૂનો સહતર ત્યાગ કરે; નીકળે જ આગેવાન પીજી છે.

પારિતોષિક

મુંબઈ પ્રાંતિક મહાનિરૂપ સમિતિને જાહેર કરતાં આનંદ થાય છે કે અત્યારના યુનાના સત્વસંરક્ષકને બદલે નીચેના બીજા યોગ્ય સત્વસંરક્ષક જે કોઈ વ્યક્તિ શોધી આપશે તેને રૂ. દસ હજારનું પારિતોષિક આપવામાં આવશે. ઇનામ માટે હક કરનાર વ્યક્તિએ નીચેની આવશ્યકતાઓ પૂરી પાડવાની રહેશે.

(૧) સત્વસંરક્ષક નાખેલા ધડમાં નીચે એકઠો કરવાથી એ ઓળમાં ઓળ સાક કલાક સુધી પોતાના સ્વાભાવિક સ્વરૂપમાં રહે અને ધડમાંથી બહાર કાઢવા પછી પણ બીજા કોઈ પણ પ્રયોગ વગર એક ઉપયોગી પીણું તરીકે એને વાપરી શકાય.

(૨) સાક કલાક પુરા થયા પછી નીચે ખાસ થઈ જાય અથવા બગડી જાય પણ મલાકવાળો તે નગ થાય. સાક કલાક પછી ફરી એમાં સત્વસંરક્ષક નાખવામાં આવે તો પણ એ સારી રીતિમાં રહે.

(૩) સત્વસંરક્ષક સામાન્યતઃ સરતુ અને ઝાંઝા વિસ્તારોમાં તેમજ શહેરી વિસ્તારોમાં સહેલાઈથી મળે તેવું હોવું જોઈએ.

(૪) વ્યવહારમાં એનો ઉપયોગ સાદો અને સુલેખી વગરના હોવો જોઈએ અને એના પ્રયોગમાં ગૃંથવણ-લખા સાધનો ન હોવાં જોઈએ.

(૫) નીચેનાં યોગ બનાવતી વખતે એને ઉકાળતાં સત્વસંરક્ષક ઊડી જાય તેવું હોવું જોઈએ.

(૬) નીચેનાં આંતરિક ઘટક તત્વોને નષ્ટ કરે એવું તે ન હોવું જોઈએ.

(૭) એ માણસની તંદુરસ્તીને હાનિકારક ન હોવું જોઈએ.

(બ) પારિતોષિક માટે પ્રયત્ન કરનાર વ્યક્તિએ:—

(૧) પોતાનો પ્રયોગ, એના નામ, ઘટનાવિધાન અને સત્વસંરક્ષકના પ્રમાણની સંપૂર્ણ વીગતો સાથે રજૂ કરવો પડશે અને પ્રત્યક્ષ અખતરાથી એને સાબિત કરવો પડશે.

(૨) પ્રયોગની સંપૂર્ણ પદ્ધતિ સાથે દર્શાવવું. પડશે કે સત્વસંરક્ષક ખટકાવે છે, નીચેનાં પોપક તત્વોને બિદલ નષ્ટ કરતું નથી અને શરીરને જરા જેટલું પણ હાનિકર્તા નથી.

(ક) પારિતોષિક માટે નીચેની શરતો બંધનકર્તા રહેશે:—

(૧) સત્વસંરક્ષક ઉપરની સધળી આવશ્યકતાઓને પૂરી પાડે છે એમ સાબિત કરવાની જવાબદારી ઇનામના હકદારને શિરે રહેશે.

(૨) બહુજ મોટા પાયા ઉપર પદ્ધતિની સફળતાની ચિકિત્સા કર્યા પછી જ ઇનામનો હક મંજૂર કરવામાં આવશે.

(૩) પ્રયોગનું સાક્ષ્ય સાબિત થયા પછી અને એનો સ્વીકાર થયા પછી એના માલિકી હક સરકારનો રહેશે.

(૪) ઇનામની આ શરતો તા. ૩૧મી માર્ચ ૧૯૫૦ના રોજ પૂરી થશે.

(૫) સરકારનો નિયુક્ત અંતિમ અને બંધનકર્તા ગણાશે. સરકાર પોતાના નિયુક્ત માટે કારણ આપવા બંધન નહિ.

૮૬૦

જાનકી જન્મસિદ્ધ હક્ક

- ૧ યોગ્ય પરિસ્થિતિમાં જન્મ
- ૨ યોગ્ય ઉછેર
- ૩ યોગ્ય કુળવંશી

દાર જાણેનો નાશ કરે

દારજાંધીને અપનાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારજાંધી સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત

મુંબઈ પ્રાંતિક દારજાંધી સમિતિનું આ મુખપત્ર ગવર્નમેન્ટ સેન્ટ્રલ પ્રેસમાં બાંધ્યું છે અને મુંબઈ સરકારના પ્રકાશન ખાતાએ પ્રકાશિત કર્યું છે.

[કિંમત ૪ આના]

સંપ્રવન

ઓક્ટોબર ૧૯૪૮

કિંમત ૪ આના

અનુક્રમણિકા

અમર બાપુ	...	શ્રી. અરુંદથાર કૃ. ખખડાર	પાનું. ૩
કાવ્યો કે કેળવણી ?	...	મહાત્મા ગાંધીજી	૪
છેલ્લી યાત્રા	...	ડૉ. હરિપ્રસાદ દસાઈ	૭
નીતિનું ઉત્પાદન	...	શ્રી. જ્ઞાનપ્રસાદ વચ્ચારડા	૯
પ્રીતિ છોડો આજથી	...	શ્રી. 'નોરેદ'	૧૧
ગાંધીજી અને યુગરતી ગદ્ય	...	પ્રા. વિજયરાય ક. વૈવ	૧૪
સ્વરાજ્યનો સૂર્ય જાગ્યો	...	શ્રી. ઇચર પેટલીકર	૧૬
લુદ્ધનું દુગ્ધ	...	પ્રો. પ્રેમશંકર હ. ભટ્ટ	૨૧
મહાત્માનું મંગલ હાસ્ય	...	પ્રો. ઉપેન્દ્ર છ. પંડ્યા	૨૨
પ્રાચીન ભારતના વિનોદ પ્રકાશ	...	શ્રી. રામપ્રસાદ પ્રે. ખડ્ગી	૨૫
નૂતન હિન્દનો નિર્માતા	...	શ્રી. નવરંગલાલ ધોળાધિયા	૨૭
રવિગમન વેળા—	...	પ્રો. હસિત હ. છુચ	૨૯
સાચને નહિ આંધ	...	શ્રી. ધનસુખલાલ મહેતા	૩૧
હોમી સ્વયં નિજની જાત	...	શ્રી. પ્રભાકર વૈષ્ણવ	૩૩
સસ અને અહિંસાની મહાકથા	૩૪
બાપુના તપશ્ચુ	...	શ્રી. નાથાલાલ દવે	૩૮
હુનિયાને પ્રેમથી છોતો	...	શ્રી સરેશ્મિની નાયકુ	૩૯
પ્રાંતીય સમાચારો	૪૧
શહેરના સમાચારો	૪૫

‘સંજ્ઞન’ માટે મહાનિષેધ, કેળવણી, ગ્રામ પુનર્ગઠના, ગ્રામોગ્રામ, પ્રૌદ્યિકશાસ્ત્ર અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકો, વ્યંગચિત્રો અને ફોટોઓ આપકારવામાં આવે છે. બરડાના સામયિકો અને અન્યવ્યક્તિ માટે પુસ્તકો મોકલવા પણ આમંત્રણ છે. પ્રકાશન અર્થે ‘પસંદ કરેલી’ કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.

‘સંજ્ઞન’ માટે આવતા લેખોની પહોંચ લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ ને યોગ્ય ટિપ્પણી બીડી કરી તોજ પાછી મોકલવામાં આવશે.

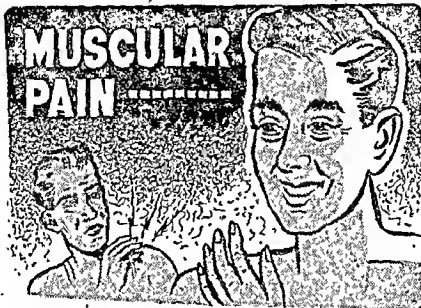
‘સંજ્ઞન’ની સેલીંગ એજન્સી અંગેનો સઘળો પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરવો :—

મેસર્સ બોમ્બે બુક એજન્સી

૭૦, મુલ્લાન મિલ્કીંગ, તુલસી પાછવ રોડ, દાદર, મુંબઈ ૪૮.

‘સંજ્ઞન’માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં વ્યક્ત થતાં મનવ્યો સાથે મુંબઈ સરકાર કે મુંબઈ પ્રાંતિ મહાનિષેધ-સમિતિ દ્વારા મેસ સંબંધ છે એમ માનવું નહિ.

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ : નં. ૭૫, એગ્રોસો રફાઈ, મોટ, મુંબઈ.

ડોલેરીન

માથાનો દુઃખાનો, જંતુનો કાકડ, હંઝડોડોડો, સાંધાનું કળતર, સંધીવા, ફેડનો દુઃખાનો, મચક લાંબવી, પગનો સોજો, દાઝવું, ખજવાળ, મસલ પાનો સોજો અને કઈ જાતે, મુંઝવે, શ્વાસનળીનો સોજો, બાદે શરીર-સળેખમ વગેરે પર ચમત્કારિક કામ કરે છે.

આ ક્રીમ લગાવ્યા પછી શરીર તરતજ મટે છે પેઠીસળી માફક સુજેલા જાગને પકવીને પરખદાર કાઢે છે. શરીરથી યજોલ કફ કાઢીને છાતી તથા શ્વાસનળીને સ્વચ્છ કરે છે અને શોકનો-શ્વાસોશ્વાસ લેવાય છે.

સખત શરીરમાં વધુ મમાણુમાં વાપરવાનું જરૂરી છે આવા કેહસમાં હેના પાણીમાં કપડું ભીજવીને છાતી પર રોક કરવો પછી છાતી હળને દળવેથી ડોલેરીન પડે.

Supreme
DOLERYN
Analgesic Cream

SUPREME PHARMACEUTICAL LABORATORIES, BOMBAY 8

હિંદુસ્તાન સ્ક્રીમ

અહેરાની સુંદરતા માટે
લવંડર બ્રાલીયનટાર્બન
વાળો માટે ઉત્તમ છે.

યુનીવર્સલ પરફ્યુમરી વર્કર્સ

પો. બો. ૩૧૩૦ હ. પ. કામ્બોજર સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. ૩ ડામ. હિંદી સો

મીસ્વાક માં
કોઈ પણ જાતનું ના
બાલ આવતા નથી.

RAPE

સંજીવન

વર્ષ ૧૯૬૧]

ઓક્ટોબર ૧૯૪૮

[અંક ૩૬]

અમર બાપુ

નથી રે ગયા હો બાપુ નથી રે ગયા,
હેયે હેયે છે રહ્યા હો, બાપુ નથી રે ગયા !—

સૂર્યના કિરણે કિરણે, તારાનાં તેજ રે,
બાપુ નિજ ચેતને કેલું ગ્રંથી રે ગયા !
હેયે હેયે છે રહ્યા હો, બાપુ નથી રે ગયા !

વાયુની લહરે લહરે, કેં કેં ધ્વનિ આવે રે,
તેમાં નિજ શબ્દો મોંઘા ગૂંથી રે ગયા !
હેયે હેયે છે રહ્યા હો, બાપુ નથી રે ગયા !

ભારતના રથનું પૈડું બાપુનો રેડિયો રે,
ક્યાં ચે એના નથી સારથી રે ગયા !
હેયે હેયે છે રહ્યા હો, બાપુ નથી રે ગયા !

અદલ એ બાપુ બહાલા બન્યા દુનિયાવાળા રે,
સતિયા હો છૂટી નથી મોહનથી રે ગયા !
હેયે હેયે છે રહ્યા હો, બાપુ નથી રે ગયા !

કાચદો કે કેળવણી ?

દાર્શનિક શ્રેયમાં મારું કામ હું દક્ષિણ આફ્રિકામાં ૧૮૯૩માં ગયો ત્યારથી શરૂ થયું. ત્યાં ન્યારે મેં મારાજ બાપુએ—માગજ દેશ બાપુએ, અને બહેનોને પણ, દારૂ પીતાં બેમાં—જેમો તેઓ દિન્દમાં હોત તો વિચાર સરખો ન કરત—અને એને પરિણામે મંદો અટરની નિર્દોષી ભોગવતાં બેમાં, સારે મેં 'બેયુ' કે દારૂનિષેધનું કામ ચલાવ ચંડ્યા બેયુ વસમું છે. મેં એમ પણ બેયુ કે તેનાના કેટલાક તદ્દન અસહાય હતા, અથવા એમ તેઓ પોતાને માનતા હતા. મેં પણ ઉપાયો કર્યા; કાંઈપણ વગર સત્તાના માણસની સંકલ્પમાં જેટલા હોઈ શકે એ બધા કર્યા પરંતુ એ પ્રયત્નોના કંઈક અંશે પણ, ચોખ્ખા ફળો દાવો હું કરી શકું તેમ નથી. દક્ષિણ આફ્રિકાનું યુનિયન થયું સાર પછી તેની સરકારે એ બાતનું "દારૂ-કમિશન" નીમ્યું. મેં તેની આગળ જુબાની આપી. અથવા એમ કહેવું કીક છે કે કમિશનને એક નોંધ લખી આપી. પરંતુ મને ફરીથી તેમને જણાવતાં બેદ સાચ છે કે તેનું કાંઈ પરિણામ ન આવ્યું. દક્ષિણ આફ્રિકામાં રિયાત જેવી વિધિ અને અધિકારિયા હતા તેવીજ રહી છે. મઠ રાખવા અને પીવા બાબત લાં ત્રણ પ્રકારના પ્રતિબંધ છે. બેન્ડ અને ઝુડુ શોક દારૂની શીશીઓ ન લઈ જઈ શકે કે તેમને દુકાનમાં પીવા ન આપી શકાય એવા પ્રતિબંધ છે. છતાં તેઓ પીએ છે. દિન્દી લોકો શીશીઓ ન લઈ જઈ શકે, પરંતુ દુકાનોમાં જેટલો બેયુ તેટલો પીવે, જેનું પરિણામ, અને ખાસ કરીને ખેડેને પર, મેં ઉપર જણાવ્યું. ગોરી પ્રગતિ તો અચગત, પ્રતિબંધ રહિત છે, તેને માટે કશો કાચો નથી. પરંતુ હું શું કહ્યા છું છું તે તમે અનુમાન કરી લો. તે આ છે કે આ અનિષ્ટનો ઉગમ દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરાની આ પૂરવાંથી છે. ગોરાનામાંના કેટલાકે તો બેન્ડ અને દિન્દી લોકોની પીવાની નો લાભ લઈને મોટાં લ્લિય બેમાં કરી લીધાં છે.

દિન્દમાં અનુભવ

પછી હું દિન્દુસ્તાનમાં આવ્યો. ત્યાં મને દક્ષિણ આફ્રિકા કરતાં એક બાબતમાં બેદ આવડ મળ્યો. બાકી પરતુનાએ રિયતિ એજ દેતી. તમને ખબર છે કે ૧૯૦૦-૨૦માં દારૂનિષેધની વાવાઝોડાના જેવી એક જોરદાર મગવળ ચલે હતી. અને હું તમને કહું તો બાકી ના લગાડો કે જેને આખા દેસનાં બધાં દારૂનિષેધ મંડોને અમને તેમાં સાથ

મળ્યો હોત તો અમે સંપૂર્ણ દેહ મેળવી હોત. બે તમે દિન્દની દારૂનિષેધ પ્રદેશોના કાળજીથી અભ્યાસ કર્યો હતો તો તમને સરકારી નિર્વેદનોમાંથી આ જાન મળ્યું હશે કે અમે લગભગ સંપૂર્ણ દેહ નહીં આવી ગયા હતા; એજમાં એજ કેટલાક પ્રતિમાં તો ખરું. ધણી ખરી દારૂની દુકાનો વ્યવહારમાં બંધ થઈ ગઈ હતી. સેકેડો અચીજીની દુકાનો આસામમાં સુતી પડી હતી. અને પછી દુઃખની કહાણી આવી કે સરકારે દમનનીને ચલાવી. તે દુઃખદ અને યરમ ઉપજાવનારી બીના હતી. હું કબૂલ કરું છું કે અગવળને રાજકીય રંગ હતો. તે રાજકીય રંગ તેને અવશ્ય હોય તેવી રિયતિ હતી. પરંતુ જે અગવળ તત્ત્વને નૈતિક હતી તેને મદદ કરવામાંથી, રાજકીય રંગને કારણે, દારૂનિષેધ મંડો પાછાં પડ્યાં એમ નહોતું બન્યું બેયુ બેયુ. આ કસણ ઇતિહાસ હું તમારા આગળ રજૂ કરું તે માટે માફ કરશો; પરંતુ તે રસિક પણ છે. દમન આવી રીતે આવ્યું. સરકારી આવંક બિહાર, આસામ અને મખ્ખ પ્રાંતમાં એકદમ ધરી ગઈ. લોકોમાં આત્મહુદિની સાચળીતું, ઇંજાનું, લીમ છનડાનું એક મોજું આવ્યું હતું. એ લીમ ઇંજા કેવી રીતે આવી તે હું જણાવતો નથી. તે આવી ઇંધર કેવી ગૂંડ રીતે કામ કરે છે તે દર્શાવ આપને જણાવવા નથી મગતું. પણ એ સત્ત વાત છેજ કે એ રાજકીય અગવળ આદમશુદ્ધિની અગવળ પણ બની હતી, અને એ આદમશુદ્ધિના મોજામાં દમનનો કાચકેતિઆ દારૂ—અચીજીની દુકાનો ઉપર પહેરા ભરવા સ્વયંસેવક બન્યા; અને એ લોકોએ પણ માન્યું કે દુકાનોના લાગ કરવો એ આપણો ધર્મ છે. સરકારે દમન શરૂ કર્યું અને દુકાનો પર પહેરા ભરવાના યુવા સર દમનો સ્વયંસેવકોને જેલમાં પૂરવામાં આવ્યા. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે જે દુકાનો સુતી પડી હતી અને લગભગ બંધ કરી દેવામાં આવી હતી તે બધી મને બીતિ છે કે, ૧૯૨૦-૨૧ પહેલાં જેટલો ધણી કરતી હતી એટલેજ લગભગ આજે કરતી થઈ ગઈ છે.

કાચદો કેળવણીની પહેલાં

આજા ૧૪વી એ સિંખાન્ટ દું કાલવા માયું છું કે દારૂની બાબતમાં દિન્દમાં અને અલદેશમાં—અલદેશને આપણી દેલીલ ખાતર આવડ મળ્યુંએ તો—કાચદો, બે કેળવણીની પ્રતિની આગળ નંદિ તો પણ, તેની સાથે સાથે તો ખરેખર, વધુજ એજ. અલદેશવાસીની મધ્યાનની રેગમે અભ્યાસ અને જેટલો કરવો મને તેટલો બધો હું કરી શકો નથી હું તમને ખાતરી આપું છું કે અચીજી દું અલદેશના લોકમન સાથે સંબંધ ધરાવતો થયો છું ત્યારથી અલદેશી

મિત્રો પાસેથી આ બ્રહ્મદેશવાસીની મઘની દેવ વિશે જાણવા પ્રયત્ન કરે છું. પરંતુ, જ્યારે દિન-દિને હું જાનતાંથી કદી શકું છું ત્યારે બ્રહ્મદેશ વિશે બીજા પાસેથી જાણીને જ બોલી શકું, અને હું નમારી આગળ મારી જુનાની આપું છું કે મઘપાતની દેવ હોય વધુમાં નથી; મધ્યમ વર્ગના લોકમાં તે નથી જ. એ દેવ મનુષ્ય વર્ગમાં જ છે, અને ખાસ કરીને જેઓ કારખાનામાં મજૂર છે તેમાં છે, અને આજે મારી જુનાની તમારી આવજ મુકું છું તે સ્પષ્ટ છે. આ કારખાનાના મજૂરો કારખાનામાં ગયા પહેલાં નોકતા પીતા તે જાહેર સા માટે પીતા થયા? પેલાં દક્ષિણ અમેરિકામાં કામ કરવા ગયેલાં સ્ત્રી પુરુષો પણ દેશમાંથી ગયા પહેલાં નોકતાં પીતાં. આ પ્રકારે જવાબ એ છે કે ત્યાંની પરિસ્થિતિ એવી છે અને તેમની આવજ આવેલાં પ્રતિબલનો એવાં છે કે જેથી તેઓ પીવા દેવામાં. પરંતુ આમ દેવણમાં તે માણસો પણ તેનો જાણ્ય નથી કરતાં, તેમને તેની શરમ આવે છે. જે તમે એ જાણત વાન કરો તો તમને તેઓ કહેશે કે અમે લાચાર છીએ. અમે મજૂર છીએ. આમ તમને અનુકરણ જાણીએ કહેશે અને તમને પદાવવા પ્રયત્ન કરશે. 'પણ વાન એ છે કે તેઓને એ દેવની શરમ આવે છે. પુરોષમાં એવું છે કે જે તમે મને મળવા આવો અને હું દર પીવામાં ન નિગ્રહ તો તે મને અજ્ઞાનજનું લેખાય. જ્યારે હું ઈંગ્લેન્ડમાં જાણુ ત્યારે હું મિત્રો જેડે દર પીવામાં ન નિગ્રહ નથી મારી 'બહુ ક્ષેત્રી દશા મની. પરંતુ દિન-દિનમાં એવું નથી. એટલે હું કહું છું કે કેળવણી પહેલી અને કાયદો પછી એમ તમે કહો છો ને જોડું છે. કેળવણી દારૂની બદીને કદી નહિ પહેલી વળા શકે. સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ દેશમાં એટલા વારતે નથી કે દારૂની સરકારને મોટી આવક આવે છે. હિન્દી પ્રધાનો પણ કહે છે, "અમે આ આવક જતી નહિ કરી શકીએ. પરંતુ તમારે તો (દારૂનિષેધ) કેળવણી આપતા રહેવું જોઈએ."

દુષ્ટ દલીલ

આ આવકની જાણત પણ એક એકાંક છે. પ્રધાનેને—અને એ જાણત તો બ્રહ્મદેશને પણ દિન-દિન જીવન લાગ્ય પડે છે—આવી મુજબજની રિયાતમાં નહોતા નાખવા જોઈએ. તમે જાણો છો કે આખકારી ખાતું સરકારના કાયદામાંથી લઈને પ્રધાન હસ્તક કરવામાં આવ્યું છે. એમ કદી ન—હોતું થતું જોઈએ, અખકારી આવકને દિન-દિન સરકારની આવકનો જ ભાગ રાખવો જોઈએ નહોતો; જેથી સરકારને, ગમે ત્યારે એને જતી કરી, સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ જાહેર કરવા ક્ષમી રહેત. અમેરિકા જેવડા વિશાળ દેશમાં જ્યાં મઘપાત

સાધારણ દેવ છે ત્યાં લોકો સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનો કાયદો કરી શક્યા છે તો પછી હિન્દમાં અને બ્રહ્મદેશમાં, જ્યાં પીવું સિવાય નથી, જ્યાં મોટા ભાગના લોકો પીવા મગનાં નથી, અને જ્યાં જે પૂજવામાં આવે તો કરોડો લોક સંપૂર્ણ દારૂનિષેધના પક્ષમાં કહે તેવી સહી આપે—તેવા સ્થળમાં કાયદો કરવો કેટલું બહુ વિશેષ સહેલું હોતું જોઈએ? પરંતુ સરકાર રૂપિયાની આવકકારી આવક છે! આ એવી આવક નથી કે જે લઈને પોતાનું તંત્ર ચલાવવા માટે ડોળ પણ સરકારે મળે કાયદો કરવા જોઈએ! એ આવકનો તો ભોગ્ય આપવો ઘટે; અને જ્યાં મુધી તે આવતી હોય ત્યાં મુધી તેને બદીનો નાશ કરવા સિવાય બીજામાં વાપરવાનું દુશ્મ જાણ્યું જોઈએ. પરંતુ આજે એ આપણું બાળકને કેળવણી આપવામાં ખરવાય છે. પરિણામે, આવકવક એવો આ મઘનિષેધ પક્ષને કરવામાં જોડું વિન નાખાયું છે. લોર્ડોને એમ સમજાવવામાં આવે છે કે જે આ આવક બંધ થશે તો તમે તમારા બાળકને કેળવણી નહિ આપી શકો. જે આ પ્રમાણે જિનસેક આપ્યા કરે તો આખી પ્રજાનો નાશ થવા વારો આવે. જે બદી દેશાતી ગત તો કાયદો કરાવો વખત પણ વીતી જશે. અમેરિકામાં લોકમતને સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ જાણતમાં કેળવી શક્યા તેનું કારણ લાંબી સર્વવ્યાપી કેળવણી છે. પરંતુ એની જેમ દિન-દિન દેશમાં જ્યાં આટલા જવા લોકો અલગ છે અને સાથે વડેખી છે ત્યાં લોકમત તૈયાર કરવાનું ન જો તેથી દારૂનિષેધનું કામ કરતાં તમને, અને ખાસ કરીને બ્રહ્મદેશને, હું વિનન કરું છું કે તમે દિનમતવા થાઓ. જે જે કહ્યું તેને તમે વેદવાક્ય ગણો એમ નથી કહેતો, તમે તમારી મેજે એ તપાસી જુઓ. અને તેમ કરતાં તમને લાગે કે મેં જે કહ્યું તે નિષ્ફલક વાત છે તો હું સ્વયં હું કે તમે સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ માત્ર પ્રયત્ન અશિવન ચલાવવાનો તમારા પરિવર્તન થઈ જશે. કામ એટલા પૂરું થઈ અંધારું છે કે દારૂની બદીથી ઉત્પન્નતા દોષો સજ્જ કરનાર પ્રજા બોલાવે.

સુનારકનો ધર્મ

જે સજ્જકર્તાઓ આગળ તમે આ પ્રશ્નની ચર્ચા કરશો તો તેઓ તમને અનેક જાતની આડી પાત કરશે. અને આવે કાયદો પસાર કરવમાં અનેકવિધ જાવાઓ બનાવશે, આ બાંધકોને તમે બિંદુક મારશો નહિ. કરી મુકેલી છે જ નહિ; સિવાય કે સરકારી આરકમાં પ્રવેશ પડવાની. જે તમને અને મને એમ ચોક્કસ લાગે કે આ બદીને નો ઉપરી જ નાખતો જોઈએ, અને તે સંપૂર્ણ દારૂનિષેધનો કાયદો કરવો ઉમેરી નાખી શકાય છે તો પછી આરકની ખાતરી

મુશ્કેલીના રસ્તો શોધવાનું કામ સરકારનું છે. તે ખાત્ર કેમ કરીને પૂરવી એના માર્ગો એ તમને ન પૂછી શકે. એ તો કોના જેવું થાય કે એક યુનેગર માણસ તમારી પાસે આવે અને તમને કહે કે મને મારો યુનો કાદવામાં મદદ કરો ! છતાં પીકાં પર પડેલાનો પ્રશ્ન રહે છે ત્યારે એ દારા વાતાવરણ નંમયું હશે અને કાંઈક કરવાને મુયોચ્ય પ્રસંગ આવશે—અને એ પછુ આવી લાગે એવી હું પ્રાર્થના કર્યા કરું છું—ત્યારે હાર અરીણીની દુકાનો પર પડેલા લોકોનો હશે, ત્યારે હું તમારી મદદની આશા રાખીશ. તે વેળા તમારી પાસેથી હું આવાં વાક્યો સાંભળવાની આશા નથી રાખતો કે, “એને અને શી રીતે મદદ કરીએ?” એ તો અળગળિયો છે !”

હાલ પછુ દારૂનિષેધની જોરદાર અળગળ મુરત જિલ્લામાં આવે છે: અને તેનું આલણુ એને આહારી છે કે લાં બહાદુર ,

લાગી સ્વયંસેવકોની મંડળા છે, જેમાં સરકારી કુટુંબોની બહેનો પણ છે. ત્યારે અમને વિશ્વાસ અને નિર્ભય કાર્ય-કર્તાઓનું સંગઠિત મંડળ મળશે ત્યારે અમે આખા દેશમાં આ, અળગળ અવાવીશું તે વખત આવશે તમે આખા દિન્દેશમાં પડેલા ગોદવાયેલા જોશો. હું આશા રાખું છું કે ત્યારે તેની અસર અંગળના ઉપસાગરની પાર કલ્પદેશમાં પડોયશે. તે વખતે, જે પસદ પડે તો, અલ્પદેશમાં સ્ત્રી પુરુષો પણ પીકાં પર પડેલા ભરવા લાગે; અને, જે વિનાશમાંથી વખતસર બે ઊગરી ન જનાયું તો દિન્દેવી જેમ અહીં પણ બે સળે આવતીને ઉમે છે, તેમાંથી તેઓ ખાનદાન પ્રળને બચાવે.

—મહાત્મા ગાંધીજી

(૫૪૭ દિવસમાંથી)

તા. ૧૮ માર્ચે એપ્રિલ સન ૧૯૨૯.

મહાત્માજી ૨૯-૪-૪૯

તા. ૩. ૫. ૩૯ ના રોજે પાંચ અંગ્રીકા ૫ મજબૂત હૈ.
ગંડી ના ૫ માલ પીકાં રોજે હૈવ હાં ના ૫
પુડ પનામં કી પુલી રોજી ના ૫ પો. ૬૪.
પુડ મી જોર ગાળા કો પુડ મી રોજી ના ૫
રામન પુલી રોજી કી રોજી ના ૫
ગાળા કો પુડ મી ગાળા રોજી ના ૫
પાળા.
ચી ગાળા ના માળા રોજી ના ૫
પાળા બલિ રોજી ના ૫

સંપૂર્ણિતાના હસ્તાક્ષર

હિન્દ-સરકારના પામ-ગુરુ-એ-શ્રવાંકર શ્રી. ગાનન નાયકને.
મહાત્મા ગાંધીજીએ લખેલાં પત્ર.

છેલ્લી યાત્રા

લેખક: ડા. હરિપ્રસાદ દેસાઈ

૧૯૪૨ની યરોડા જોડમાંથી છુટ્યા પછી મે મહાત્માજીને રવિશંકર મહારાજ જોડે સંદેશો કહાઓ હતો કે “અખિયાં હરિ દરસન કરી પ્યારી” જેવું આપના દ્યોનનું મન થયું છે પણ આપ બહુ કામમાં હો એટલે આપ રમ આપો તો વર્ધા (સેવાગ્રામ) આવી જઈ.

મહાત્માજીને પોતાના હાથનો વ્તણ આવ્યો કે ફાણા આવેલિયામાં આવો, કેટલું રહેવું તે મારી પર હોય. મારી પત્ની અને પૌત્રો સાથે આવી. રેલ્વેની હાથપાંદોળો પાર નહોતો પણ યાત્રાનું ખર્ચ પૂરવું કદ વેચ્યામાં છે એમ માનતાં અમે વર્ધા રોડને ઉતરી. ઉતારે ટેલિફોન આવી પહેાંચી કે ફરતમજીના ઉતારે નવ વાગે આવી પહેાંચો.

જતાંની સાથે બધાં મહાત્માજીને મળ્યાં અને મારી આંખમાં હર્ષનાં આંસુ આવી ગયાં. મારી પત્નીને તો મળે એમ સંભાવના નેટલાં વર્ષો થયાં હતાં એ તો તેથી બહુજ સતોષ પામી અને મહાત્માજીએ “બહુ દિવસે મળ્યા” એમ કહ્યું.

બપોરે મહાદેવના ઘરમાં બધાં કાંનવા મેસનાં હતાં તે વખતે હું પણ રેડિયો લઈને ગયો અને મહાત્માજીની સાથે ખેસવાનો લાગ લીધો. મહાદેવ વગર મને સુલસુલ લાગતું હતું. મારા મિત્ર મશહવાળા એમનાં પત્ની, મહાદેવનાં પત્ની એ બંધને મળીને કુટુંબીજનોને મળ્યા નેટલાં આનંદ થયો.

મહાત્માજીએ આશ્રમની સ્વચ્છતા, આરોગ્યની વ્યવસ્થા તમા બાજરોમાં કરાવેલી સેપ્ટિક ટેન્કની યોજના વગેરે તપાસી તે ઉપર-મારો અભિપ્રાય આપવાનું ફરમાવ્યું અને એ દિવસ એ બધું જોઈને મેં અભિપ્રાય આપ્યો. સેપ્ટિક ટેન્ક સ્વિયાયની બધી વ્યવસ્થા મને ગમી હતી.

બેન્ને વખત મહાત્માજી ફરવા જતા હ્યારે હું સદકુટુંબ એમની સાથે ફરવા જતા અને ફરતાં ફરતાં અમદાવાદની રાજકીય સ્થિતિના સમાચાર વીગતવાર કહેતો હતો.

મહાત્માજીને અમદાવાદના જે સમાચાર મોજા તેથી એમને નિરાશા થાય એવું હતું પણ કિનારીવાળાનું બહિષ્કાર, લાણીપોદની મીઠીગમાં મહાદેવના મૃત્યુનો શોક દર્શાવવા સરકારની મનાઈ છતાં સ્ત્રીઓની મોજેલી વિરાટ સભા; ત્યાં અમદાવાદની તમામ સ્ત્રીઓએ જાતવેશી વીરતા; કિનારીવાળાની પાલખી દર અંકગણિ કેસરિયાં કરીને

કહાનનારા યુવકો; મજૂરોએ તથા મહિના પાણેલી હડતાલ; મ્યુનિસિપાલિટીના નોકર વર્ગે લડતમાં જોડાઈ કરેલો સ્વાર્થત્યાગ—આ બધી વાતો મહાત્માજીને કાંબે કહી જ ન હતી. આ બધું સાંભળીને મહાત્માજી બહુ રાજ થયા અને વધારે ફરનાર પાસે હું વધારે આશા રાખુ છું એમ વિદાય આપતાં એમણે મને સંદેશો આપ્યો.

છપનભાઈ અને સતોક બંનેને કરતુરયા ન્હોતાં એ માટે અમને કેઈને યોગ્ય ના આવે તે માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા મદદેવવાઈનો નારાયણ અમને તાલીમ વર્ગમાં ઉપદેશ આપવા લાઈ ગયો. આસાદેવી અને એમના મહાન પતિ આર્થનાથકે અમને હાંતા શિક્ષણવર્ગો ઝીણામાં ઝીણી વીગતો કહીને સમજાવ્યા. ગોલાળા, ખાદીસંચાર, ખેતી, ઉરરખનાં ખાતર કરવાની પદ્ધતિ, રેંટ એ બધું વીગતવાર અમને બતાવવામાં આવ્યું અને એ વિષે મારા મનપર જે જે અસરો પડી હતી તે મહાત્માજીને ફરતા ફરતાં હું કહી જતાં, એક સાંજે મહાત્માજીએ મને કરતુરયા મેડીકલ સોસાયટીની સલાહકારક સમિતિમાં જોડાવા આતા કરી અને ફરતો શી છે તે સુધીસાહેબને પાસે સમજાવા પછી મેં એ આતા રચીધારી. સવારની પ્રાર્થનામાં અમે બધાં જોડાતાં હતાં પણ બહુજ ઊંડી અસર તો સાંજની પ્રાર્થનાઓની જ અમારાં હૃદય પર પડતી હતી.

શાન્તિ, સંગીતની મધુરતા, અને શુકલ પર્શના ચંદનું ભૂરા આકાશમાં સૌન્દર્ય વાતાવરણને પ્રેરક બનાવતાં પણ સૌથી વધારે પ્રેરણા આપનાર તો મહાત્માજી પોતે હતા. ત્યારે ખખર ન હતી કે એ પ્રેરણા આપનારને, અમે છેલ્લી વારજ જોતાં હતાં.

પ્રો. બાલુસાહી, ખારેલાકાકા, કુમારઆપ્પા (નાનાં) મુદુલાજી, ચીમનભાઈ, દેવદાસ અને મણિલાલ ગાંધી પણ મળ્યા હતા. મણિલાલ તો થોડા વખતમાં આફ્રિકા જવાના હતા પણ આ બધાને મળવાથી અમને અમદાવાદના સલામદ-આશ્રમનું વાતાવરણ મળી ગયું હતું. આશ્રમમાં ફરકને પોતપોતાનાં કામ કરવાનાં હોવાથી અમે એ નિયમને અનુસરતાં હતાં પણ મારી પત્નીને ડાહ્યામાં પાણી ભરીને જોઈને મણિભાઈ ગાંધી એમના હાથમાંથી ડાઘ લઈ લેતા હતા.

કતુ ગાંધી અને એમનાં પત્ની પણ અમારા પર બહુ ભાવ રાખતાં. કતુને તો મેં કહ્યું કે દેવદાસકાકા જેવો વિદ્વાન થવાનો પણ તું પ્રયત્ન કરતો રહેજે નહીં તો આશ્રમમાં પુલકો વાંચવાને માટે યોગ્ય સમય રહે છે.

હરિલાલ ફાટક એક દિવસ મળ્યા હતા અને યરોડામાં સાથે હતા એટલે મહાત્માજીની હાજરીમાં અમે યરોડાનાં (ઇન્ડસ્ટ્રીયલ

મહાત્માને એ વખતે ખાસ જોઈ જનારવામાં આવી હતી સરખો કઢી ગયાં. હરિભાઈ કહેતા હતા કે કાંઈ ગાંડીલ કરતાં-હું ઉંમરમાં મોટા પંથુ ગાંડીલ મારા કરતાં ઘાંતમાં મોટાં.

એ સમયમાં વિનોબા લાલેનાં લાઈબ્રેરીયાં લાંબે સ્વેચ્છા શેઠના હેરાન હતા પંથુ દરમાં ખેતરમાં મહાત્માજીએ એમને રાખ્યા હતા તેમને હું મહાત્માજીની સાથે જોયાં જોતાં.

સ્વ. જમનાલાલ બળજબની નાની પુત્રી એક દિવસ મળ્યાં હતાં. એ પંથુ નાનાં હતાં ત્યારે અમદાવાદ રહેતાં હતાં તે દિવસની અમે વાતો કરી. એમને ગુજરાતી સરસ આવડતું હતું.

મહાત્માજીએ પાછા જતાં વરધામાંના સ્ત્રીઓના આશ્રમની, શ્રીયુત, અગરવાલવાળી કોમસ ડાલેજની અને સ્વ. મનભાઈ સંઘરથાન અને ઉદ્યોગગૃહ જોતા જવાની ભલામણ કરી હતી તે મંથુ અમે જોઈને ગયાં હતાં.

અમારા જુના મિત્ર અને ગુજરાતના શુભેચ્છક પુનાનાં સ્વ. ત્રિવેદીનાં પત્ની, પુત્ર ડા. મનુભાઈને મળીને ૮ દિવસે અમે વર્ધા છેડેજુ પંથુ એ દિવસમાં મહાત્માજી જેવા મહાન પુરુષના કોમળ હૃદયનું એક દરય જેવા મળેજુ તે વર્ધાનાં વેના આ લેખ અધુરો મણુપ.

વાયકાએ શ્રીયુત દિગોરાણીનું નામ સંભળ્યું હતો. એ સંધી ગૃહસ્થે મહાત્માજીનાં ગુજરાતી લખાણોનાં વિષયવાર છેજીમાં પુરતો કરવા માંડ્યાં હતાં. એમની સાથે પંથુ મને રણી વાતો કરવાને લાલ મળ્યાં હતાં.

એક સવારે ફરીને આવતાં મહાત્માજી સાથે દિગોરાણીની બેરડીમાં અમે વર્ધા ગયાં. દિગોરાણીએ થોડાક સમય મેની હૃદયવ્યથા ખાલી કરવા મહાત્માજી સામે ગેહવણ કરી હતી એને અનુસરીને પોતે આજે ગયા હતા.

દિગોરાણીનાં પંતી થોડા વખતમાં ગુજરી ગયાં હતાં અને એ ભાઈ એના વિન્નેગના દુઃખમાં રીજાતા હતા. એણે એક 'સરણુ' મંદિર જેવું કપાટ કપું હતું. એમાં પત્નીના પ્રેમપત્રો; નિવૃત્તિ વસ્ત્રોના કડકા, મર્મદારક સ્મરણુ વગેરે રાખી મૂક્યાં હતાં.

મહાત્માજીને એ બધું એક પછી એક જનાવતા જાય અને રાતા જાય. ઉપરે એમણે પૂછ્યું કે આપ કહેતા હું આ બધું અને આપ કહો તે ગંગાજીમાં પધરાવી આપું. આ કંઈ ગાંડી મૂર્તિ પૂજા નથી પંથુ શેવાઈ ગયેલા હૃદયની વિના છે.

મને લાગ્યું કે મહાત્માજી જેવા ત્યાગી અને શોહભાગ્યથી વર થયેલા સાધુ, હમણાં કેદો કે ગંગાજીમાં નાખી આવ્ય

આને શું વળગી રહ્યા છે? પંથુ ના. એ તો વળગી કોર. તો હતા પંથુ કુસમથી પંથુ કોમળ હતા. એ પોતે પંથુ ગળગળા થઈ ગયા અને દિગોરાણીને ઉપરે કેદીને ઉઠાડા કે 'હમણાં રહેવા દે. પંથુ એનું શું કરવું તે હું' તને વિચાર કરીને કહીય."

આવાં આવાં અનેક સ્મરણો લઈને માર વર્ષ ૫૨ દુ. વર્ધાથી છેડતાં પાના કરીને નીકળ્યા હતા. એને હું અને મારે આપું કુટુંબ એક અમૂલ્ય પુણ્ય પ્રસન્ન તરીકે સાચવી રહ્યા છીએ.

રાષ્ટ્રપિતાની અંતિમ વિશ્રાંતિ માનનીય વડા જવાન
મી. બાલાસાહેબ ખેર વંદન કરે છે.

नीतिनुं, उत्पादन.

লেখক: শ্রী শ্রী. ডি. পদ্মাবতী

દાક્ષિણી: કોમિસનું પ્રધાન ધ્યેય

છાત્રપતિને પૂન્ય માધીપત્યને સ્વામ્યમક કાળે તરિકે
નિવનખાવેલ છે, મદામકાએ વાંધા દેવાનું ઉદ્દેશ્ય રાખ્યું
માર્ગે તરિકે આ કાળે કાળે અવધાનું છે. અને મદા
સખાવારી સરકારેએ છુટા છુટા પ્રદેશમાં આ કાળે કાળે
અમલી જનાવવા અટે અવારપણીમાં નિઃ નિઃ પ્રવેશ
કર્તા છે. મદામકાએએની મુદ્દાઓ વખતે છુટા છુટા
પ્રદેશમાં મદામકા પણ તરિકે છાત્રપતિ અમલી જનાવવા
આપે એવાં વખતે પણ અતિ વખત અવધાનમાં આપ્યાં છે
છાત્રપતિને કાળે કાળે અર્થ છે, તિરપુરમાં છે, મળવની
સ્વનંદના ઉપર તરિકે મદામકા છે—અર્થ આપા અનેક
અર્થોએ એ કાળે કાળે મુશ્કામાં આપ્યા છે. છતાં પણ
મદામકાવારી સરકારે અવધાનમાં આ સ્વામ્યમક કાળે
આમજ ધપાવવાના પેનાના નિર્ણયને ધરાવી રહેલ છે ને
અર્થ અર્થ અર્થોની વાત છે.

ભાષિત અને ખખડાં વચ્ચે દરીયા

સાચા પાત્રીના સ્વભાવમાં કેટલાં આવીએ છીએ છીએ ઉપરથી
 થઈ છે. પ્રવલો સ્વભાવ સ્વભાવ મારે મોતે નેના
 કરનાં ગાણું સ્વભાવ પછી વધારે કામગીરી છે. પછી
 મીઠાવનુમિતી કિંમત પૂર્વજીવી જ્યાં પાત્રી છે. મીઠા
 વનુમિતી તમા તો રોજ અને કિંમત પછી પછી વનુમિતી
 આમજનવાની કામગીરીના પાર નથી બેઠો પાત્રીના
 આસના વધુ. કામ માટે છે કે નથી કરીને બીજી
 મીઠાવનુમિતી તેઓ ખરીદી શકે. મારી વધારે પાત્રીના
 માટે છે કે નથી કરીને તેઓ કામગીરી સ્વભાવ સ્વભાવ
 બેઠો અને મારીની આગળી સતોવાવાની કામગીરી
 પ્રવલો થાય છે. કામ પછી મીઠાવનુમિતી કામગીરી
 મારી વધારે પાત્રીના કામગીરી સતોવાવાની કામગીરી
 તેમાં પ્રવલો કામગીરી પછી રહે છે તે જાણીતી થાય છે.

કયા અર્થમાં કાપ મૂકી શકાય ?

ઉપરના સંજોગોમાં સરકાર પાસે મીઠાનુભોગી કિંમત
એટલી ઘટી શિયામ બીજો માર્ગ નથી. કિંમત એટલી
ઘટી એટલે નાખર્ખાં દુઆવને અંકુશમાં લાવશે. સરકારે,

એ દિશામાં જે કંઈ પ્રવર્તી કરે તે પ્રવર્ત્તિ પાત્ર જ
 હોવા સહે. પરંતુ નાનંદમાં પ્રવર્તિ એકા કરવા માટે
 સારકારને મહેતી ગણાવના જે અનુભવો અજાણીમાં પ્રવિદ્
 થવા છે તે સ્વેષ્ટ આશય સાથે છે. સારકારને જેથી જાણ
 સરકાર સારકારમાં આવી જાય છે તે પ્રમાણ એકા કરવા
 માટે જુદી જુદી પ્રવિદ્ સારકારો સારકારવાના કાર્યક્રમ
 પાછળ જે ખર્ચ કરે છે તે જાણ કરવું. અમલન, વ્યવસ્થા કે
 અમલન અર્થમાં જે કંઈ કાર્યક્રમ કરે તેને જાણે પ્રમાણ
 એકા સાથે તે જો અર્થકાર્યના અર્થમાં જાય છે. પરંતુ
 ક્યા ખર્ચ ઉપર કાર્યક્રમ અને એનું પરિણામ શું આવશે
 તેનો જાણ ન કરવો તે જોઈવું સારકારને પાછી રહે
 ખર્ચ? સારકારવાના ઉદ્દેશની પાછળ જે ખર્ચ કરવામાં
 આવે છે તે દેશના દિનમાં જે એક અમલને નાનંદો
 પ્રમાણે જોવા જતા તે ખર્ચ ઉપર કાર્યક્રમ જોઈવું
 નથી. અર્થકાર્યના અર્થમાં તે જો કાર્ય જાણ
 કરી શકાય અને પ્રમાણ એકા કરી શકાય. આ દેશમાં
 કામ કરવા માટેના સાધન જેવાં મંદુરોને મળતા
 મંદુરોના પાછળ કોઈ કાર્યક્રમ મંદુરોના પાછળ જોઈ
 સારકાર. જાણ આનું પરિણામ શું આવશે? કારકારનામાં
 ઉદ્દેશન અર્થકાર્ય અને માટેના સાધન મંદુરો
 અને એના કાર્યક્રમો જેવાં જે કોઈ માટેના
 વહેવાર જોઈ શકાય. પ્રમાણ અર્થ કરવાનું આ જાણ
 દેખાતી રીતે અમલકારક સાથે છે પરંતુ વહેવારમાં તે જાણ
 અમલકારક સાથે છે અને આનું પાછળ જાણ કરવા
 જાણ જોઈ છે.

નૈતિક જગતની આમલ્ય વિશેષ છે

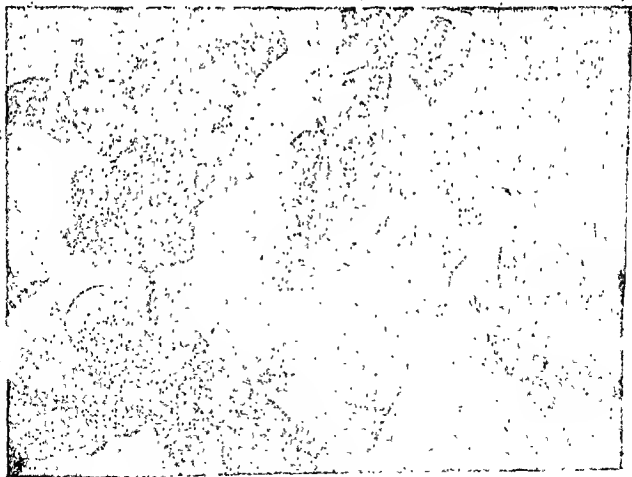
જો પ્રાણ કાપા, તેવું, કામના વધેરે યજ્ઞભોજિના છત્રી
 ન સહે અને ત્યાં યજ્ઞવેંદા બાળકનાં માટે કુમતી દેવા છતાં
 યજ્ઞ નામુખી ઉપયોગ કરવાનું મનાયના અભાવે તે કાલ્પાય
 પ્રાણ પેનાના નીતિયજ્ઞ વગર છત્રી શકશે ખરી? દાર્દ્રી
 મરીય પ્રાણનું નૈતિકજન્ય નવા પાતું છે એ વિંદે કોણ મનુષ્યે
 નથી. પ્રાણનું નૈતિકજન્ય વધારવા માટે સરકારે પૈસા ખર્ચવા
 ન રહેવું એવી જો કોઈની દલીલ હોય તે કંઈ કહેવાનું
 રહેતું નથી. પરંતુ આજે એ દલીલનું ખબર સારા નાસીએ
 આપણે કરવાનું રહેતું નથી. પ્રાણને નેત્રી ચીત્રવસ્ત્રો
 કરતાં પ્રાણને છપવા માટે જરૂરી એવી નીતિ એ મધ્ય
 અમલગતી યરતુ છે. અને તેના ઉત્પાદન પાછળ જે કાર્ક
 ખર્ચ થય તોમાં કાપ મારે તે પણ ખરેખર દાર્દ્ર્યારપ
 હોવાય. દુર્નિવાસી પ્રાણભોજે અનાજ, વસ્ત્ર અને મુઝનગતી
 તંગી હોવા છતાં કેવળ પેતાના નૈતિક જનને ટેકેર છત્રન
 પીતાઆના દાખાઓ દર્શાવતામાં તાગેતરમાંજ છેડસી

લક્ષ્યાં દરમિયાન જોઇએ તેટલા મળી આવે છે. તેથી ઉમ્મદું જીવનની જરૂરિયાતોની વિપુલતા હોવા છતાં નીતિબદ્ધ થયેલી પ્રજાનો નાશ થવાના દાખલા પણ મળી આવે છે. એટલે પ્રજાના નૈતિક જીવનને જીવનની જરૂરિયાતો કરતાં વધારે નહિ તો છેવટ એટલું જ રચાતું હોવું જોઇએ એમ કહેવામાં દરકત નથી.

ખચત યોજનાને આવકાર મળશે

અને છેવટે દારૂબંધી પાછળ થતો ખચ એટલેવવાથી દુગાવો ક્ષત રીતે અટકી પડશે એ પણ સમજવું મુશ્કેલ છે. ઘડીભર માની લઇએ કે પ્રાંતિક સરકારો દારૂબંધીનો કાયદમ રદ કરે. તું પરિણામ આવશે? દારૂના ઇજારામાંથી સરકારને આવક મળી રહેશે અને તેટલે અંશે નાણાંનું મલકાણું બાકી થશે. ઇજારદારો આ પૈસા ક્યાંથી લાવશે? દારૂ પીનારા દારૂની જે કિંમત ચુકવશે તેમાંથી ચોતાનો તફા રાખીને પછી સરકારને ઇજારાની રકમ મળશે. આ બધી વિધિમાંથી

સાર તો એટલો જ નીકળે છે કે ગરીબ પ્રજા પાસેથી દારૂના વેપાર મારફતે સરકારે પૈસા લેવા અને એ રીતે ચલચલમાં પૈસા એવી લેવા. સરકારનો જો આજ હેતુ હોય તો દારૂનો વેપાર મંડાવા વગર નાણાં પાછા એવી શક્યતા નથી? અત્યારના આર્થિક કોટાકટીના સમયમાંથી દેશને ઉગારવા માટે સરકાર જો ગરીબ અને મજૂર જનતાને તેમની આવકમાંથી ચોડાં નાણાં બચાવી સરકારને પાછા આવવા આવવાનું કહે તો આ દેશની પ્રજા સરકારને મુદ્દર જવાબ પાળશે તેમાં શંકા નથી. દારૂની આવકનો મોટો ભાગ જો ગરીબ પ્રજા પાસેથી જ મળવાનો હોય તો સરકારને માટે કદાચ માર્ગ તો એ છે કે તેમણે ગરીબ પ્રજા માટે કોઈ ખચતની યોજના તૈયાર કરવા જોઇએ અને, અને એવી કોઈ ખચત યોજના આખા દેશને કાણ પાડવામાં આવે તો મજૂરો કે ખેડૂતો આ દેશની અંદર તેનો વિરોધ જરૂર નહિ કરે. મદાસમાંથી સરકારે દારૂનો વેપાર ફરીથી શરૂ કરવાનો સ્વપ્ન પણ વિચાર નહિ કરે તેવી આશા રાખવી તે વધુ પડતું નથી.

પીતે છોડો આજથી દારૂ કેરું નામ રે

દારૂબંધી દશમાં આવી, હાય હવે શું થાશે ?
પીનારાને ચિંતા પેડી, કેમ કરી દિ' જશે ?
સાધુ બાવા બેઠા રૂવે, 'ગાંઝે લાગે ભૈયા'
ભાંગ વિના ભૈયાજી રૂવે 'ને હો જનુના ભૈયા'
પિતાકપાણિ પરમીટ લેવા મથતા વિજયા કેરી;
માતાને તો મદિરા વિના, દુનિયા લાગે વેરી
જિવને નેવે ભાંગ ને ગાંઝે, શકિત મદિરા માગે
ભક્તોનાયે ભોગ લગાડ્યા, આદત ક્યાંથી ત્યાગે ?

'બાપુજી' કંઈ બોલી ઉઠ્યા, "ભુદ્ધ થયો છે ચાર
ને દિ' થી આવી છે 'ધોળી ટાપી'ની સરકાર !
રાજપાટ તો હીનવી લીધાં મન વીસારા કાજ
એક હવે દારૂ તેને ચે, ઘણવા ચાહે આજ !
દારૂ હરતાર્થ જશે તો તો ભૈયા નેવી થાશે
અંતરના છડો વીસારો તેજ ચાલ્યો જશે !"

શેડીઆ બોલ્યા, "દારૂબંધી કેમ કરાશે આમ ? -
કલેબમાં ક્યાંથી પ્યાલી વિના આગળ વધશે કામ ?
પ્રાયવેટ મંગાવતા પ્રીતે આડ ગણા દંઈ દામ
મહેફિલો મોળી દેખાશે જો નહીં કરશે જામ !"

ઉડ્યો કરાંજી ત્યાં કવિ, "આ મોટો અન્યાય રે
થતા હોય તો એકલી, કવિ-સૃષ્ટિને થાય રે

બંમ-સુરા-સાકી જશે તો, લર્ખવાનું શું રહે ખાકી ?”
 મથખાનાં બે મટી જશે તો લર્ખવાનું કોને તાકી ?
 મીલમભૂરો બોલી ઊઠ્યા, “શ્વે વીસરીશું મનનો થાક ?
 બંધ કરાશે પીઠાં તો તો, જીવનેમાં શું રહેશે ખાક ?
 રાતને દિ સુસવાના સાંચા, લોહા સાથે લોહું થઈ
 પીવાનું ના પામીશું તો, લેશે કામ કરાશે નહી.”

પીઠાવાળો બોલી ઊઠ્યો, મુછીને સહુની ફરિયાદ
 “ભૂતકાળને ભૂલી જાઓ, આ તો છે ભારત આઝાદ.
 સરકારે કેરી પીણાંના, નાશ તણા પીધો નિરધાર
 શાણા થકને મુધરી જાઓ, તોજ હવે તો બેરોપાર
 મંદર દ્વારે જામે તેવી, આંહી શીદ જમાવો છુ ?
 પીને શીદને પાગલ થાઓ, જુદિ પાછળ લઈને લઈ
 પાનારા પલયાયા ત્યારે, પીનારા મુધરો હીરા
 મદિરા સાટે કરમાં સારે, બખ્ખે બેઠી મંજરા”

કાસાનાં મુછી અને, શાણાં શીખ-વચન રે.....
 કોધેથી બોલી ઊઠ્યા, એક શરાબી જન રે.....

“કાસ મુધીનો કહેનારો” હ્યા, આંખો મીંચી પી બે પી
 નિકલેગા જખ જી લો તુજકો કાન કહેગા આ કે પી ?
 આજે ક્યાંથી આપવા બેઠો, અમને આવી શીખામણ
 મુજને તો લાગે છે તારું રાંડયા કેરું બાપણ
 દીકરા દ્વારિકાંજમાં જઈને, દેજે આ ઘણો ઉપદેશ
 પીનારા તો પીધે જાશે, છાને કંકળે આંખા દેશ !
 સમજાયે ના, શાને માટે આવું લઈ બેઠી સંરકાર !
 આખું ‘અપના રાજ’ નિહારે કંલુસાઈ શાને ધાર ?
 પીનારાની રાગવડ માટે દારૂ ‘ફી’ આપે સંરકાર !
 પરબો મંગલવી દીધે તો, દેશનો થઈ જાયે ઉદાર !
 ધરમાં દારૂ, ગરરમાં દારૂ, ચારે ચારે મદિરાપીક !
 દરિયા દારૂ થકી ભરાવો, પીવો ખુદ્દા પીવા અ દીહ.

પીનારાના પ્રશ્ન પર બનદો બેરકાર રે.....
 તો રોકો મળશે નહી, શરાબીનો તતભાર રે.....

એ કર બેડી કવાસ બોલ્યો, મુઠરે છે સાંગે સંસાર
ત્યારે આપ નશા મસ્તીમાં, શીદને દૂખવા ચાહો પાર ?
મૂળ મીયાં ગાંડા ને પાછા, ઉપર પીવા માંગો ભાંગ
મૂડી સેવાળે ખોશો ને લિચી રહી જવાની યાંગ !
મુઠર્યા ત્યાંથી ગણો ફરીથી, પીવાનું છોડીને પાપ
દેશના દુઃખો યાળવાં કાઢો, આજે મુઠરી જાઓ આપ !
દારજો તો અચ્છા અચ્છા ને કીધા પૂરા ખુવાર,
બેરી-આળક રક્ષણાવ્યાં છે, ખાવા ના છે ખોરા જાર. *

મહોં પર માખો બણબણ થાતી, ગરર મહીં રાખીને મુખ
રરતા વચ્ચે પડકારો હો, તેનું ના છે લેશે દુઃખ
દેવાના દુઃગરમાં દુખો, કાયાને ઘેરી લે શેગ
વાડી વણકા વેચી ખાઓ, હાથે શીદ લગારો ભોગ
સમાજમાં હલકૂત બનોને, વ્યસનોના થાઓ ગુલામ
તંદુરસ્તી તાકાત લેયો, નાહકના થાઓ બદનામ

મારામારી ખુનામરંડી એકની પૂઠે આવે આઠ
બુચો ને જાણો છે તો ચે હાથ, હજી ના શીખો પાઠ ?
દાર છોડી ધી ખૂબ ખાઓ, પીવો મીઠા પયના જામ
તાકત તાજંગી મળશે ઝાઝી, અંતરને થાશે આરામ
સી-આળકને મુખી કરશો, તારશો ભારત કેરું વડાણ
નિર્વ્યસની થાવામાં સાચું માનવ જાત તણું કલ્યાણ.

પ્રીત છોરો આજથી દાર કેરું નામ રે.....

ભીમ પ્રતિજ્ઞા લ્યો હવે, દાર પીવો હરામ રે.....

જામ-ચુર-સાડી બધે તો, લખવાનું શું રહે બાકી ?”
 મથબાનાં બે મદી બધે તો હંવવાનું કેને તાકી ?
 મીંસમત્તરો બોલી હાલ્યા, “કેવે વીસરીશું મનનો થાક ?
 બંધ કરાધે પીણું તો તો, હવેનમાં શું રહેશે ખાક ?
 રાતને દિ મુસનાના આંધા, લોહા મથે લોહું થઈ
 પીવાનું ના પામીશું તો, લેશે કામ કરાશે નહીં.”

પીણાઓ બોલી હાલ્યા, મુલીને સહુની ફરિયાદ
 “ભૂતકાળને ભૂલી જાઓ, આ તો છે ભારત આઝાદ.
 સરકારે દેશી પીણાના, નાશ તલો પીધો નિરંકાર
 શાણા થકને મુધરી જાઓ, તોજ હવે તો બેરાખાર
 મંદર દારે બધે તેવી, આંહી શીદ જમાવો કુ ?
 પીને શીદને પાગલ થાઓ, બુદ્ધિ પાછા લકને લક
 પાનારા પલકાયા ભારે, પીનારા મુધરો હીરા
 મદિરા મારે કરમાં સારે, બખ્ખે ભેરી મંદરા.”

કસાલનાં મુલી અને, શાણાં શીજ-વચન કે.....
 કાધેધી બોલી હાલ્યા, ચોક શરાબી જન કે.....

“કાલ મુધીને કહેનારો” હ્યા, આંખો મીંચી પીધે પી-
 નિકલેના જખ છ લો તુલકો કેન કહેના આં કે પી ?
 આને ક્યાંથી આપરા બેડો, અમને આવી શીખામત્ત
 મુળને તો કાલે છે તારું રાંધ્યા કેરું યા પલ
 દીકરા દારિકંઈમાં જકને, રેએ આં ઘેરા ઉપરેશ
 પીનારા તો પીધે બધે, હોને કંઈએ આં રા દેશ !
 સમજાયે ના. શાને મારે આવું લઈ ખેડી સંકાર !
 આવ્યું “અપના રાજ” નિહારે કંઈસાઈ શાને વાર ?
 પીનારાની સ્વાવડ મારે દારૂ “કી” આપે સંકાર !
 પરબો મંદારી દીધે તો, રશના થઈ બધે ઉદાર !
 ધરમાં દારૂ, ગરમાં દારૂ, ચોરે ચોરે મદિરા પીડ !
 દરિયા દારૂ થકી બરાવો, પીવો ખુદસા પીવો અ દીડ.

પીનારાના પ્રક્ર પડ બનશે બેદરકાર કે.....
 તો રેડો મથકે નહીં, શરાબીનો તડનાર કે.....

ખે ફર બેડી કંવાલ બેડ્યો, મુઘરે છે શાંરો સંસાર
ત્યારે આપ નશા મસ્તીમાં, શીઠને દૂખવા ચાહો ચાર ?
મૂળ મીયાં ગાંડ ને પાછા, ઉપર પીવા મોગો ભાંગ
મૂડી સેવાયે બેસો ને હોંચી રહી જવાની યાંગ !
મુંઘર્યા ત્યાંથી ગણો ફરીથી, પીવાનું છોડીને પાપ
દેશના દુઃખો યાજવાં કાળે, આજે મુઘરી જાયો આપ !
દારએ તો અચ્છા અચ્છા ને કીધા પૂરા ખુવાર
બેરી-બાળક રઝળાવ્યાં છે, ખાવા ના છે ખોટા જાર .

રહોં પર માખો બજબજ થાતી, ગર મહી રાખીને મુખ
રસ્તા વચ્ચે પરકાર્જો છે, તેનું ના છે લેશે દુઃખ
દેવાના ફૂગરમાં ફૂપો, કાયાને ઘેરી લે રોગ
વાડી વજ્રદા વેચી ખાઓ, હાથે શીઠ લગાડો ભોગ
સમાજમાં હલકૂત બનેને, વ્યસનોના ચાઓ ગુલામ
તંદુરસ્તી તાકાત લેયે, નાહકના ચાઓ બદનામ

મારામારી ખુનામરંડી એકની પૂઠે આવે આઠ
લુઓ ને જાણો છે તો શે હાય, હજી ના શીખો પાઠ ?
દાર છોડી ધી ખૂબ ખાઓ, પીવો મીઠા પયના જામ
તાકત તાઝગી મળશે ઝાઝી, અંતરને થાશે આરામ
ત્રી-બાળકને મુખી કરશે, તારશે ભારત દેર વહાણ
નિર્વ્યસની થાવામાં સાચું માનવ જાત તાણું કલ્યાણ .

પ્રીતે છોડો આજથી દારૂ ફેર નામ રે.....

ભીંમ પ્રતિજ્ઞા લ્યો હવે, દારૂ પીવો દરામ રે.....

તેજસ્વિતા : વ્યક્તિત્વની તેમજ
લેખનની

પ્રવર્તમાન યુગના આપણા સાહિત્ય
વિશે બોલનાં શ. રમણલાલ વ. દેસાઈએ
વડોદરામાં આપેલાં એકં લાપણમાં એક
૧૯૩૪માં કહ્યું હતું :

"જનન સાહિત્યકૃતિઓનું એક
જગતપ્રદર્શન થાય તો તેમાં આપણે
ન્દાનું પણ તેજસ્વી સ્થાન હાથ સારીયું
કરણુ ગોવર્ધનરામનો. 'સરસ્વતીચન્દ્ર',
ન્દાનાવાજના રાસ અને કાંચી; મુનશીની
નવસકથાઓ અને હુમરેતુની નવમિક્કાઓ તથા ગાંધીજીનું
રવિન્દ્ર, સમર્થ અને તેજસ્વી ગદ્ય જરૂર જગત સાહિત્યને
દીપવશે. એ વગર, જગતસાહિત્યનું પ્રદર્શન અધૂરું
રહેશે."

આ અવતરણમાંના આપણા કાવ્ય માટેના એ અર્થ—
જેમાંનું તથ્ય નિર્વિવાદ છે તેવા અર્થો—પહેલા તારવી લઈએ.
એક તો એ કે ગોવર્ધનરામ આદિની સાથે ગાંધીજીને (માત્ર
દિંદના નદિ પણ) જગનના સાહિત્યમાં સ્થાન છે. બીજું, એમના
ગદ્યમાં નિર્મળતા છે, સામર્થ્ય છે અને તેજસ્વીપણું છે.

સરળતામાં પણ સામર્થ્ય

જેની ગદ્યરચના જગતકરના સાહિત્યમાં સ્થાન પામે તેની
દોષ તે ગોવર્ધનરામ આદિથી જુદી રીતે પણ મહાન ચક્રિઓ
ધરાનનાર પુરૂષ દોષ એ તો સ્વયંસિદ્ધ વાત છે. એ
એનામાં દોષ હ્યારે જ તે એની અસાધારણ મહત્તા આપે.
આપ પામે કે એની વાણી જગતમાં અપૂર્વ પદવી—લાખ
પડે તો "શું શાં પેલા ચાર"—વાણી દોષા છતાં.
ગાંધીજીની વાણી એટલી અસામાન્ય હોવા ઉપરાંત—એ
રવિન્દ્ર, સમર્થ તથા તેજસ્વી દોષા ઉપરાંત—સાદી
દોષ, વિચિત્ર અર્થમાં શબ્દગદ્ય વિનાની છે અને સરળ
પ્રવાહવતી છે એ સુવિદિત છે. ૫૨-નું આ સાદાઈ તથા
સરળતાનાં મૂળ શોધવાનો યત્ન પણ કરવા જેવો છે.
સરળ તથા સાદું લખાણ તો યજ્ઞા ય લખે છે—કોઈક
અસ્પષ્ટતાથી અર્થ કરવાય તેવા પ્રિગદ્ય પરચુરણ બહુર
અર્થનો લખનાર કારકુનતા લખાણમાં ભરી પડી દોષ છે
તેની સાદાઈ કે સરળતા આપણને દુનિયામાં બીજાં ક્યાં
મળવાની? એટલે એક મહત્તામાં યોગીના એ શુભી શુભના
પડે સાદા કે લઘવદીનના વડે સરળ બનના તથી એ વાત
આપણે ખાસ કરીને એ મારે ખ્યાનમાં રાખવી ઘટે કે એ
શુભીની પ્રયત્ન કરનારા એનું ઉદ્દેશ્યસ્થાન ને એક મહત્તા
પુરૂષનો આત્મા તેનાં અનનિષ્ઠ કે સૂચ્ય ગોદવતો ને દિગ્દેશ

ગાંધીજી

અને

ગુજરાતી ગદ્ય

લેખક :

પ્રા. વિજયરાય ક. વૈદ્ય

ઉક્ત સાદાઈમાં તથા સરળતામાં છે તે
જણવા સમજવાની કસોટી કરતા નથી.
તેથી જ એકં પણ અપવાદ વિના લેખક
માત્રે સાદું ને સાદું જ લખે.
સરળતાને ખાતર જ સરળતા તેમની
એવો ભેદસમજના ઉદ્દેશ્યતા દોષ છે.
તેથી બાકર સાદાઈ કે કદત વ્યવહાર
જ સરળતા ને લખાણમાં દોષ તેની
ને તેના લખનારની પુનઃપરતી પણ
ધણીવાર સખેદ બેઠ્યો છીએ.
કેટલાંક વ્યાપક લક્ષણો

આટલું અનિવાર્ય અને વિષયાન્તર

નેતું લાગે છતાંએ આવશ્યક લાગ્યું. હવે, ગાંધી—ગદ્યનાં
બીજાં વિચિત્ર લક્ષણો ક્યાં?

આમાં લક્ષણ મુખ્યત્વે આટલાં મળ્યાવળ : ગોદવતાપણું,
લક્ષ્યવેધિત્વ, સાહિત્યતા, સરળ સંયમ તથા ઉદ્યત
રસિકતા.

ગોદવ તથા સંયમ વિનાનું તો ગાંધીજીનું એક જણ લખાણ
નથી એમ કહી શકાય. હવે જેને જિન્સી વિષય કહેવય છે
તે પ્રકારનો એમનો લેખ નામે 'એકંતની વાત' છે તેમાં
આ લક્ષણો સૌથી આગળ પડી આવે છે. વળી, દિંદુ
વિષય વિશેનો તેમનો લેખ 'ત્યાગમર્તિ' એ તેમની સદગ-
સિદ્ધ સામ્યાનો, સાહિત્યતાનો અને અસરકારક લાવવનો
સરસ નમૂનો છે. એમણી ચર્યાગનાં તથા વચ્ચેનાં યોગ્ય
વાક્યો નોંઝો :

"દિંદુ વિષયને પડીને વિધાનાએ કાચ ઘેલ નાખ્યા
છે..... અનેક વિષય યોનાના કુઃખને કુઃખ માનની નથી.
ત્યાગ એ તેને સાર સ્વાભાવિક વસ્તુ યદ પડી છે. ત્યારે
ત્યાગ તેને કુઃખરૂપ થાય, વિધવાનું કુઃખ જ તેનું સુખ
મનાયું છે... વિધવાની પાસે પુરૂષ પામર પ્રાણી છે.
વિધવાના પેશનું અનુકરણ અસંભવિત છે. પ્રાચીન કાળનો
વારસો ને વિધવાને મળ્યો છે તેની આગળ પુરૂષના શામિક
ત્યાગની પૂંછની શી કિંમત દોષ કરે?"

અર્થ મદાન લેખોનું એક ખાસ લક્ષણ એ છે કે તેમને
હાર્યો એક જ ચળની પુનરર્પિત નીરસતા આજનારી નદિ
પણ એ પ્રસંગોચિત દેહને રસપોષક બને છે. એ રીતે
'જર' ચળ "અખય" નામના લેખમાં વપરાયો
નોંઝો છીએ :

"અખય એટલે જાદુ અપમાચથી મુનિ—મોનનો જર,
ધનમાય જુદાવો જર, કુટુંબચરિયાર વિશેનો જર, કામનો
જર, યત્ર પ્રકારનો જર, અખરનો જર, કામને બોલું

સમાજનાં ભય, એમ કાપતી વંશાવળી જોટલી લંબાતીએ તેટલી લંબાતી રાકાય.”

૧૯૨૨ના બારડોલી સત્યાગ્રહના મહાપ્રસંગને બધી રીતે જોયો તેવા મહાત્માજીનો લેખ ‘પરીક્ષા’ છે. તેમાં એમણે ઉદયના ખરા રંગથી લખ્યું છે. તેમને પોતાને જ એ પ્રેરણાનુભવ દેતો આનંદ આપે એ દશે એ તો તે આપણા સાહિત્યનું અણુભેદું રત્ન, ખરા રત્નને નિરખી નિરખીને જોઈએ તેમ, હરીશ્રીને વાંચતાં પણ ધરાઈ નહિ તેવું છે. તેની મોટી ખૂબીઓમાં એ ગણાવી રાકાય : ‘સૌસરપદ બિનરીત્ય તેવી સુસરલ વેષકતા; અને, પરચતુ વસ્તુ-એનો — ‘જોડી રૂઝિયો’ ‘લાલુ’ ‘રાકડો’ ‘મટલી’ જેવા રાજકોથી મુશ્કેલી વસ્તુઓનો લેખકને હાથે સહજ-ભાવે થતો પણ કેટલીક જાણમાં જાંડી અસર કરે તેવા ઉપદેશ.

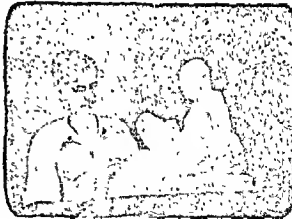
સાત્વિક અને સંયમશીલ

રા. વિશ્વનાથ મ. ભટ્ટે દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહ-ક્રિયાસ તથા ‘આત્મકથા’નાં ઉદાહરણ આપીને કહ્યું છે : “જ્યન્ત રેખાચિત્રો દોરવાનું કૌશલ ગાંધીજીમાં જન્મસિપ્પ છે.” તેમણે જ ઉમેર્યું છે તેમ, ગાંધીજી કલાકાર કે સાહિત્યકાર નથી એ વીકા નિરાધાર છે. એમના ચુરુ દોહરોયમાં હતું— ઉત્તર વયમાં—તે યતિપણું પણ ગાંધીજીમાં દેખાતી ઉપરના નમુનાઓમાં આપણે જોઈ તેવી સાત્વિકતા તથા સંયમશીલતા એમનાં કેટલાંક લખાણોમાં તો જરૂર બરી છે; અને એ પાંચળુમ છે એ મહાનુભાવના સ્વલપરાયણુ જીવનનું, નિર્ભયનાપરાયણુ આરિત્રનું તથા અદિસાપરાયણુ માનસનું. ‘આત્મકથા’માંના વધારે યાદગાર રેખાચિત્રોમાંનું એક તે આજના જુવેનોને જેનું નામ પણ નહિ બજાતા હોય તે ગયા જમાનાના એક વિસિષ્ટ યુગવાતી અને લેખક નારાયણ હેમચંદ્રનું છે. તેઓ રૂ. નરસિંહરાવના ‘મનોમુકુર’ (ભા. ૧) તથા એમની હાલ છપાતી રેઝનીયીમાં પણ એને વિશે વાંચી શકે. ગાંધીજીને જ હાથે જેમને દક્ષિણ આફ્રિકાની સત્યાગ્રહ લગત લગ-રાખેલા પહેરા વસ્ત્રોમાં રચાતું આપ્યું છે નાંખી નાખ્યું નામે અનેકભાષી તથા રાજ હાડેવાનું રેખાચિત્ર એક બીજે આ પ્રકારનો દાખલો છે.

બધુંત્રોનું રું? આકાશની અદ્ભુત આકર્ષકતા તો ગાંધીજી એ એકથી વધુ વખત વખાણી છે. હાલસિંથથી દેખાતા દિગ્ગંધનું વર્ણન પણ રમરણીય દૃષ્ટિકોણે આપે છે. પરન્તુ

અહીં તો અદ્ભુતપુત્રા પરની મુસારીનીના વાહનમાંથી જ લેખની સમાપ્તિ લેએ કેટલાંક વાચકો દોડાઈ—શાપી જે, એ શાન્તિમાં પણ એમનું જીવનમત—દેશસેવા—એમને તો પાછી અશક્તિ પણ અનુભવાવતી હતી. “નદીમાં સ્ત્રીમરં ગાથી રહેલી છે. અને બધા પુતક પર બેસા છીએ. નદી દરિયા જેવી વિરાળ લાગે છે. દૂર દૂર ખંને બાલુ કાઢી દેખાય છે. પર વચગત એ માંદમ કે તેથી વધારે હોવા જોઈએ, મુસારી પંદર કલાકની છે. નદીની શાન્તિ ભગ્ય લાગે છે. વાદળોમાં છુપાયેલો સન્દ પાણી ઉપર પોતાનું આયુું તેજ પાડી રહેા છે. સ્ત્રીમરના પંખા—હવેલાં—પાણી કાપે છે તેનો મધુર અવાજ આવે છે. તે સિવાય જોયેર ખંડુ શાન્ત છે. છતાં મનની શાન્તિ મગધી મુરોલ જોઈ છું”. સ્ત્રીમર મારી નથી, નદી મારી નથી જે સત્તાના જુલમથી કું થાકેલો છું, જે સત્તાના બળથી દિંદુરતાન જખમી, નિરતેજ તે ભિખારી થયું છે, તે જ સત્તાની મદેરાજાનીથી સ્ત્રીમરમાં પણ ફરું છું’ એ વિચાર અને આ શાન્તિમાં અશાન્ત કરી મૂકે છે.”

ખાપુ !

કલાકારની વિનમ્ર અંજલિ

શિક્ષણ-વિધાન નિજીવ છે છતાં એમાંથી પ્રસરતું અસૌકારિક તેજ અનંત પ્રકાશમાં વિસ્તરી રહ્યું છે !

પહેલી સવારથી કાપડ એકત્રી મહેન્દ્ર મિલે સાડાપાંચ થતાં છવ્વેણ ચીસ પાડી. એ અસહ્ય દૃશ્ય કંટાળા તેનો આત્મા એ રચ્ચ શરીરમાંથી પલાયન થયો. હોય તેમ બધા અતિમાન અવધવો બધ પડ્યા. દરદીની ભાડૂતી સેવા કરતી નર્સે દરદીનું મરણ થતાં વગર ચિંતાએ ઘટકારોનો દમ ખેંચી ચાલવા માંડે છે, એમ મિત્ર કામદારો પણ નારી પડ્યા. કૌથી પાછળ માંડુ દિવારની ધૂનમાં અમળાતે પડે આવતો હતો.

“માધુ! ઘર તો ખુલું છે,” આગળ ચાલતા કામદારોમાંથી પાંચ દશ જણે ઊભા રહી પાછળ આવતા માંડુને કહ્યું.

“ને તો ખરો, કેવું સદસ ધોળાને બનાવ્યું છે!” એક જણે યથેચ્છ ફેરફાર બતાવ્યો. પણ ધૂની માંડુને એણે જ કાપડ સાંભળ્યું હતું! કામદાર બોલવા તરફ લક્ષ આપ્યા સિવાય તે ચાલ્યો ચાલ્યો એ ધરમાં ગયો. શબ્દના જેવાં આગે ત્યાં કચરો ને ગદગદ ન દતાં, ચૂનાથી ઘોંચેલી દિવાલ વિશેષ પ્રકાશ ફેંકતી હતી. સોનેરી અક્ષરે લખેલાં ચિટ્ટોં ગારેબ દિવાલ ઉપર લટકતાં હતાં, પરંતુ તેથી નિરૂદ્ધ માંડુને મન ચિત્રામણ સિત્તમ બીચે બધાં આવે તેમ ન હતો. અકાળનેય સમભલ્ય માટે કાચે કાંચે ચિત્રો પણ ચોંટાડેલા.

લેખક:
શ્રી. હરિવર પેટલીકર.

હતાં. બેસવા માટે કબજા ઉપર ગોઠવેલા ગંદા ચાટિયાં બદલે રવચ્છ બાંકડા ચુકેલા હતાં. આમ પહેલું બાજુ શરીર બદલાયું હતું, એટલું જ નહિ પણ આત્માય પલટાયો હતો. દનેવના અંધારા ને કુચ્છા રોમે બદલે બે બાહ્યવારી તુલસી દના અને માંડુના જેવા બીજા ચાર પાંચ જણ પણ દના. વગરન માંડુ પણ બેઠો, તેના ટેવણેલા મનને તો કાણ જાણે, પરંતુ આખને તો શાન્તિ વળી.

“ભાગુ, લેશો?” બાહ્યવારી યુવકે વિચારમાં બેઠેલા માંડુને ખાલો ધર્યો અને સાથે બીજાઓને પણ ખાલા આપ્યા.

“યૂ, યૂ, યૂ!” સહેજ પીનાંની સાથે માંડુએ યુક્યા માંગ્યું. કાપડમાંથી પાંચો નીચે પડ્યો. કાચના કટકા ફેરી ફેરીને ફર પડ્યા. આખાય ખડમાં ફેરના ધોડાએ જાન પાડી.

“આમ, યુ ચલુ?” પેમે યુવકે પૂછ્યું. માંડુની સાથેના બે જણ ફર મરગદારી ગયા, બીજા બેએ એણે કાપડું ફાંડ્યું તે અર્થે બાજી રાખ્યું અને એ સહેજ ચાખાને જ મૂકી દીધું.

“દુરાશ ચોર !” “સાલ્વા !” “દેરાળિયા !” “નામ !” એવાં એવાં સ્પરિતવચન સાંભળેલા કાનને ‘ભાઈ !’ શબ્દમાં મીઠાશ લાગી. એ ભલામીની લાગણીએ હૃદયના વારને ઝળઝળાવ્યાં. પહેલા કાનના કડકા વીણી લીધા. બીજા કુવકે બીના કપડા વળી ખંડે સાફ કર્યો, ત્યારે સાધુના હૃદય માંથી પણ ‘મોટું કંઈ’, એવો અવાજ આવ્યો. પણ જેમ પ્રગ્નતો અવાજ અમલદારો રાગના કાન સુધી પહોંચે તે પહેલાં દાખી દે છે એમ પોતાનું આધિપત્ય નષ્ટ થાય એ બાકે તેનું મન હૃદયના શુદ્ધ અવાજને રૂંધી રાખતું હતું.

“એમ પીતા એમાં સરકારનું શું જતું હતું ?” ગિરાશ થયેલા માધુએ લવવા માંડ્યું.

“અરે સરકાર હતી ત્યાં સુધી તો એણે આજ્ઞા ફાટી. પણ હવે ગાંધીવાળા સરકાર થયા એટલે બીજાનું ક્યાં આવે છે ?” બીજાએ કહ્યું.

“ગાંધીવાળાને તો અમારું પૂરું કરતું નથી પડતું ને ? બુધ્ધે મરતાં હોઈ શું તો અમે ! એમાં એમનું શું જતું હતું ?” માધુ સહેજ અચો.

“દારૂનું એ તમે પીતા દતા, એના કરતાં હવે સરકારે દૂધ પાવા માંડ્યું.” એક કુવકે સમજ પાડી.

“સરકારનો વાંક શું કરવા કહો છો ? ખરું તમારા ગાંધીવાળા કરે છે એમ જ કહો ને” બીજાએ કહ્યું.

પેટે કુવકે સરકાર અને ગાંધીવાળા વચ્ચેના સંબંધ સમજાવતાં કહ્યું. ગાંધીવાળા અલારે રાજ ચલાવે છે એટલે સરકાર કહેવાય.”

“જો, બધાય સ્વાધી આપણે જાણતા કે ગાંધીવાળા લોકોના બ્રાહ્મણ માટે લડે છે. અને હવે તો સરકાર ચલે બેસી !” માધુ બોલ્યો.

“સરકાર થય ત્યારેજ ખરું ભડું કરી શકાય ને ? આ દારૂ બંધ કર્યો તેથી કેટલા લોકો સુખી થશે ?” પેટે કુવકે સરકારની મનાતો કાપડો બતાવ્યો.

અલાર સુધી શાન્ત બેઠેલે એક જણે કહ્યું : “ભાઈ, ભડું તો ખરું. દારૂ પીનાગંધ સમજે છે કે પોતે પાપમાત્ર થાય છે. પણ નમળા મનના એટલું જ, કાપડો થયો એટલે બધાય સમજશે.”

“આ મોટી સમજાની પૂજી !” માધુ ઉરેરાયો.

અલાર સુધી ગમત ખાતર બંધાર માધુની રાંદ જોતા પચ દસ જણે બ્રાહ્મણ દતા. તે નટક આવ્યા. માધુને ઉરેરાયેનો નેહ એક જણે બોલ્યો : “માધુ ! એ...એ...એ.”

“હા.....આ.....આ...” બધાએ ઉપાડી લીધું. “ઉરેરાયેનો માધુ બંધાર માગ્યા હોડે તે પહેલાં પેલા બે કુવકો વચ્ચે પડ્યા અને પેલાને સમજાવતાં એકે કહ્યું : “ભાઈઓ ! તમારે તો દારૂનિષેધના પવિત્ર કાર્યમાં અમને સહાયતા કરવી જોઈએ. આમ કરવાથી તો દારૂગિયા બિનમમ ને તુલ્કાન કરી બેશે.”

એકે સલાહ આપતાં કહ્યું : “અમરતી સરકાર હવે આવા ‘દારૂનિષેધ પ્રચારગૃહ’ રાખે છે.”

“કેમ ?”
“કેમ શું ? હવે પ્રચારની શી જરૂર છે ? કાપડો થયો એટલે એની મેલે સીધા થઈ જશે” બીજાએ કાપડાની સગા બતાવી.

“આમ દમદારીથી તો આપણે આપણું કાર્ય મુશ્કેલ બનાવીએ છીએ. સત્તા કરતાં પ્રેમથી માથુસ કાઢીને તથા થાય છે.”

પેલા ભાઈ બોધ આપે તે પહેલાં માધુને પેટી બધા આશ્વા લાગ્યા. આશ્વાતાં આશ્વાતાં એકે કહ્યું : “આ વખતે ગંગાભાબી પગાર દેખશે.”

“હજી તો સરકાર ઉપરની રીસ ગંગાભાબી ઉપર કાઢશે.” બીજાએ ભવિષ્ય ભાખ્યું.

“એ તો એ ગરીબ છે. બીજી કોઈ હોય તો એના માથામાં આપે.” ત્રીજાએ ઉમેર્યું.

“આપવાવાળી તો મરી ગઈ !” માધુ બોલ્યો.

“પેલા કાકાને માર નાસાદન થયો ત્યારે છતી એક વખત એની જાતી ઉપર ચડી બેસી, તે હવે નામ દેશે !” એકે મારનો ચમત્કાર બતાવ્યો.

“ને કહ્યું કે ‘ખખરગ’ !” જો દારૂ પીધો છે તો, ઘરમાં જ નદિ પેસવા દેઈ !” બીજાએ કહ્યું.

“તે દવે પીશે !” ત્રીજાએ પૂરું કર્યું.

“એ રૂકાના જેવા બંધા બાપડા બાળ્યા કે શું ?” માધુ તુલકો.

“હજારવાર !” એકે જગત્ત આપે ને બધાય તેને ઉરેરાયેનો મૂળ દસતા દસતા આશ્વાના થયા.

“આ ખાતું છે !” બે ત્રણ વર દેશવે પોતાની માંતે કહ્યું. પણ જણે સાંભળતી જ ન હોય તેમ ગંગા બેસી.

“બા! આપને?” ઉપરે કેશવ સાદવાનો પાશવ ખેંચતા લાગ્યો.

“લે આપુ.” આમ કહેનાંની સાથે ધમ્મક કરતો ગંગાનો હાથ કેશવની પીઠ ઉપર પડ્યો. માર આજ તુમિના ઓઝાર આવતા હોય તેમ કેશવ દુઃસ્વપ્ન લેવા લાગ્યો.

રમવા ગયેલી નાની મણિ રડતા બાદને બેઠ માને પૂછવા લાગી: “બા, બા, ભાઈ કેમ રડે છે?”

નિર્દોષ બાળકોના પ્રશ્નથી ગંગાનો રલો સહો દૂરો નીકળી ગયો ને છૂટે માંએ રડવા લાગી.

નાની મણિ મટે વળગી કહેવા લાગી: “બા, બા, તું શું કામ રડે છે? પશુ ગંગા પોતાનું રવન ન શકી સકી.

“હં.....હં.....હં.....” કરતી મણિનાં આંસુ ગંગાના ગાલ ઉપર પડ્યાં. માનું રવન કયા બાળકને આંસુ નહિ લાવવું હોય?

રડને સદે ગંગા બોલી: “બેશા! તું શું કામ રડે છે?” ગંગાએ સાદવા વની આંખ લૂછનાં કહ્યું: “હું મારું દુઃખ રડું છું, બેશા! જ્યને મારે પંટે આવી તમારેય રડવાનું રહ્યું.” ગંગાનું દુઃખ કેણુ સમજવું હતું? સાદા વર્ણનો કેશવ ને માર વર્ણની મણિને શી ખબર કે દુઃખ શી વસ્તુ હતી?

ગંગાને જન્મ આપી એની મા મરી ગઈ હતી. એને પૂરાં પાંચેય વર્ષ નહિ થયાં હોય ને એનો બાપ દેવા ઉપર કેસ ત્રીલનાં ચરન ચૂકો, પત્ની દેવો કંઈ ચૂકે? પાણીમાં પેડેલો એક વખત ઉપર આવે એવું સદ્ભાગ્ય એનાં નમીજમાં ન હતું. જાડી જખોલમાં મથું પેસી ગયું. ચાર કલાકે મનાયુદીયને એને શોધી કાઢ્યો. બપોં છાંટાં લોકોના ટોળા બેળાં બેલા ગયાં દનાં, તેમાં ગંગા ય હતી.

“મિચારી છાંટીની શી વગે!” હરેકને નાની ગંગાની દયા આવતી.

“એ બા, ગંગાનો બાપ મરી ગયો.” સમજાયું વચરનાં બાળક ગમ્મત કરતાં હોય તેમ બોલતાં. ગંગા ટગર ટગર બેલા કરતી, ત્યારે એને અચ્ચસ રસાર કરવા લાગ ગયા. ત્યારે તો તે ઝીસેઝીસ પાડવા લાગી: “મારા બાપાને ના બાંધી જશો.” એમ બુરો પાડી એ રલી ને શોક એના બાપને સ્મરણમાં લગ ગયા.

પત્ની તો ગંગા એસાગમાં રહેવા મળ. પણ નસીજ એ કમળાં આગળનું આગળ. દિવસ જોત ને મામીએ એણીક મળે!

“ઓ...બાપ...રે. મરી ગઈ!...ઓ...બાપ...રે મરી ગઈ!” આખા મહોલમાં કાન ફારી ભય એવી ઝીસો સંભળાતી હતી. હાથ બાંધેલી ગંગા ખીટીએ લટકતી હતી ને ઉપરથી માર પડતો હતો.

“બેશા! હવે કેશવ વખત ફેરીયે? મામીની ગળતો સંભળાતી હતી.

“ચને જન્મા દો. કેશ દિવસ નહિ ફેરુ.” પાણી ભરતાં ઘેરુ ફેરેલો તેને એ સળ હતી. બાળપણનાં સુખી સંસ્મરણો સંભારી માનની કેટલો આનંદ મેળવે છે? ત્યારે દુઃખી સ્મરણો જ જ્યેના ભાગ્યમાં હોય તેને બાળપણ ફેરું લાગતું હતો?

આમ શેડા દિવસ વીસા પછી એક દિવસ મામીએ પોતાના પતિને કહ્યું: “સંભળો છો કે?”

“શું છે?”

“જરા આમ આપા તો આવો.”

“કહે ને, શું છે?”

“આ મારી માએ સ દેશો મોકલ્યો છે.”

“શાનો?”

“કે ગંગા હવે મોટી થવા આવી.”

“તેમાં તારી માને શી પંચાત?” ગંગાનો માએ બોલ્યો.

“લે વળી, સગાનો જીવ તો બચેરનો. મારી માસીની બાણી છે ને?”

“તે શું છે તારી માસીની બાણીનું?” મામાએ કંટણીને પૂછ્યું.

“બાણીની જેમણી પેલી હતી, આપણો બપો મરી ગયો ત્યારે કાણે આવી હતી. આપુ ગાયેય કહેવું દવું કે જન્મી ફટતારી!”

“બસની હોય તો બસી નાખ ને!”

“હું ફરી છું? આ મોરા જાગ્યુંવર ના બેલા દોય તો! મારે મન જાગે છોકરી કેડાણે પડે. એ દાના બાપની છાંટો અમવાર રહે છે.” મામીએ જરા મિલજ કેડાણે રાખી વાત કરી.

“આ પોમો દારિયો માપુ ને?”

“ઓ...દો...દો...આટલો બધો મિલજ શો? હા તો એટલો મોટો સામયોક પોએ છે. એની મોટી ગંગાનું મોકલું મેસાવ્યું છે.” મામીએ રપટ વાત કરી.

“ગામમાં ધર નદિ ને સીમમાં ખેતર નદિ. એનો બાપ મરી ગયો તે પાછળ બારમું કરવાનું તો મળ્યું નહિ.” મામાએ તેનું તળિયું તપાસવા માંડ્યું.

“એ મહિતે ત્રીસ લવે છે.”

“તે બધાનો ૫ દાર દીપ્તી જાય છે.”

“એ તો બાપા એકલા હોય ત્યાંમુધી એવા ૧ લક્ષર વગરનું એટલે સીધોસદ થઇ જશે.”

અને છેવટ એક દિવસ ગંગા માધુની થઇ.

આપિ સુખનાં સ્વપ્ન સેવતી ગંગા અમદાવાદ આવી શહેરને એક છેડે ભંગીવસથીએ ભૂંડી ચાલીમાં માધુ રહેતો હતો. સાત-કુટથી લાંબી નદિ એવી એક અધારી ઓઝીતે બારણે માધુના કબજાનું આચવાણું તાણું લટકવું હતું. ઓઝીતી ખુશી થતાં ગંગાએ શું નેયું? કલાક વિનાની એક માળા, વાટકી અને એકબુનિયમની એક તરેલી, સોટા ને પાલો. અનાજમાં યોખાના ડબ્બામાં બજાર ચોખા, પશુ તેમજ ઉંદર મૂતમાં હતા બિરાડીએ ધાગનો ડબ્બો બધો વાળ્યો હતો. ધેરથી આણેશી ઓઝીતી હારી ગઇ હતી.

સ્વમુદ્દે આવતાં ગંગાને પ્રથમ પ્રશ્ન થયો: પાંચ વગરની રહે છે, પશુ કશું બંજ નહિ?”

બીજી કાણે તેણે મન વાળ્યું: “તોકરીને કૃતરા બેળીને? વહેલા બીડીને નાસતું પડે ને અધારે ધેર આવવાનું. ધીમે ધીમે સૌ નવું લાવીયું.”

આમ ગંગાએ મૃદસ્થાપન માંડ્યો.

“અનાર નધી શું કરો છો?” રાત્રે નવ વાગ્યે આવવા માધુને ગંગા પૂછતી.

“ચાક્રાપાકમાં ધીમે ધીમે આવીએ તે વાર થાય” માધુ જવાબ આપ્યો.

“મિલકેટલા વાગ્યે અંધ થાય છે?” અન્નજી ગંગા પૂછતી.

“એન કશું ય ફેકાણું નહિ. સાતે ૫ થાય ને આડે ૫ થાય.” નાના બાળકને બિંદા બહારનો હોય તેમ માધુ કહેતો. અન્નજી ગંગા સરઆનમાં સાંપું, માનતી. માધુ દારની ખજાર ન પડે તેમ પાંતે મોડી રાતે આવતો.

ધરમાં અનાજ ખૂટતાં ગંગા પૂછતી: “ત્યાર આપ્યો?”

“હજુ પાર છે.”

ધણ ૫ દિવસ કંટાળા તે પૂછતી: “કેટલે દિવસે ખગાર મળે?”

બોળી ગંગે ને લખાવવા માધુ જવાબ આપ્યો: “એનું કશું ય ફેકાણું નહિ. શોની બેરી સગવડ.” ગામમાં મજૂરોને સગવડ મળતા પેસાની માફક અહીં પણ હશે, એમ ગંગા સમજતી. પણ આવું અવાન કર્યા મુધી ટકે?

ધીમે ધીમે માધુ પીચેક હાલતમાં ધેર આવવા લાગ્યો તે વગર લોકે ગંગાને મારતો પશુ ખરો. દુઃખી ગંગા લાચરને દોષ દેતી એધાર આંધુએ રહતી. ગમે તેવી અસલ પરિસ્થિતિ પણ ટેવથી સજ બને છે. ગંગા આ પરિસ્થિતિથી દેવાઇ ગઇ.

“તમે આ બોડી લઇ નથી મૂકવાના?” મધુને ખુશ-મિમ્મજમાં બેઠું ગંગા કોઇ વખત ટોકાર મારતી.

“ગંગા, ખરું કહુ? તે વખતે પહાણુની બીકે હું સંતાતો કરતો હતો તે ને કાનના વેદના વેગી પેસા આપ્યા, ત્યારે મને ખરે એમ થયેલું કે હવે જાણું કોઇ દિવસ ના પીક. પણ લાલચુ મન નથી માનવું.”

ગરીબ બની જઇ ત્યારે માધુ આમ કહેતો ત્યારે ગંગાને લાગતું: “છે તો અચારો લામો, પશુ વ્યસને બૂઝા કર્યો છે.” અને આપી તો રોજ એ પ્રાન્નકાળે બેઠો આકાશ તરફ પીટ માંડી કહેતી: “પ્રભુ! એમને બચારજો.”

આમ તો દસ વર્ષ વકી ગયાં. બે બાળકની એ મા થઇ હતી, ત્રીજીની થવાની તૈયારીમાં હતી, પણ માધુની એ લત ના છૂરી તે નાજ છૂરી. બે વખત તો મારવી ગંગાને હાથ ઉતરી ગયો. કેટલીયે ટીપ અવાજ વગર ગઇ હશે. માધુની એક માંદગીમાં તો એણે ધરનાં રવાંસકારાં વાસણ પણ વેગી દીધાં. માધુને એ લનમાંથી મુકત કરવા તે રિસ્ટ હને ગામ જતી રહી. પણ તે એકનો બે ના થયો તે નાજ થયો.

એચિંતું એક સવારે તેણે સાંમજી કે સરકાર અપદા-વદમાં દર જઇ કરે છે. પીંડાં અર્ધા અર્ધા થવાનાં, દાર પીનારને સળ થવાની. લકાને ભગવાન મજા જેટલો આનંદ થય, તેથીયે અધિમ આનંદ ગંગાને થયા.

“સરકારનું ભતું થયો!” વાત સાંભળી ગંગે એ કહ્યું.

વાત કહેવાર બોલ્યો: “એ તો ગામી તથા સરકાર થયા ત્યારે.”

“દારનું દુઃખ દૂર થયું એટલે ધીમે ધીમે નાનું પણ દુઃખ ઓછું થશે.” આનંદના અવેશમાં ગંગા બોલતી હતી. તેને થયું કે જરૂર તેની અગ્ર પરમેશ્વરે સાંભળી.

પણ દરેય તરીકે રો દુઃખે એમ એક દિવસ ગંગાએ કહ્યું. આજે દારનિર્ણયનો પ્રથમ દિવસ હતો.

આજે શહેરમાં બહુલો હશે. પણ ગંગાના ઘરમાં ખાવાનું કરવા બળતણ ન હતું. લોકકંથાણો પૈસા માંગતા એટલે નવાં લેવા જવાની તેની દિમ્મત ન ચાલી. એવામાં કેશવે ખાવાની હક લીધી. આવતા મુખનાં પવને તેનામાં કુંભ સહન કરવાની શક્તિ નહીં થઈ હોય તેમ કુંભનો આ છેલ્લો દિવસ સત્વન ન કરી શકી. અકળાઈને વગર વાંકે તેણે પુત્રને માર્યો. નાની મહિની આંખ લૂછીને હતી એવામાં માધુ આગ્યો, રેજના કરતાં વહેણો. આજે તેનું મોં વાસ મારતું ન હતું. પણ તેનો મિમ્મજ ટેકાણે હોય તેમ લોગતું ન હતું.

કોટ ખીટીએ લારાપથા જતાં નીચે પડ્યો. દાર ન મળવાથી ચડેલી રીસ તેણે નિશ્ચય કોટને લાત મારીને કાઢી. તે આગકે તથા ગંગા તરફ આંખ કાતરી બહાર જઈ બેઠો. જાણે એમને જ પાંચે દારનિરેખ ન થયો હોય તેમ માન્યું કર્યું.

“જેઠે તો ખરી!” એમ વિચારી ગંગાએ કોટનાં ખિરસાં તપાસવા માંડ્યાં. આજ ઘરેણો આખેલ પગાર અકબંધ હતો. પીકું બંધ થવાનું હોવાથી પીકાવાળે તો પહેલેથી જ પૈસા ચૂકતે કરી લીધા હતા. દારમાંથી વધે ત્યારે બીજે દેવું કરે ને? એટલે આજે પગારમાંથી એક પાંચ પછી વધારેલી ન હતી. ગંગાના આદમાંએ જીવનમાં આજ પહેલ વહેણે અકસ્ય આનંદ અનુભવ્યો. એ-સાંજે આપ્ત્ય કુંભ સતોપથી કસાર જમ્યું.

ચેત્રી પુનમનો ચંદ્ર આકાશની અટારીએ રમવા નીકળ્યો હતો. રૂપેરી ચાંદનીમાં તાના શા ધરની પતરાંની અગાસી ઉપર બેસી એક કુંદળ આનંદ કરતું હતું. મહિ અને કેશવ પતરાં ઉપર પગ પછાડતાં હતાં. ગંગાના જાળમાં તાનો બચુ હસતા ચંદ્રને જોઈ હસતો હતો.

“આપે દો દારનિરેખની, પહેલી જ્યંતી ઉત્તરી.” માધુએ કહ્યું.

“આપણે આપણા જીવનની પહેલી જ્યંતી જોઈને?” ગંગાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“આપણે કેમ? કોટના કુંભી કુંભીની આ પહેલી મુખી જ્યંતી હશે.” માધુએ બસ સંધારી.

આજ ૭ માસથી માધુ અને તેનું કુંદળ અંધારી ઝોરડી ખાલી કરી આ તાના પગ પ્રકાશ અને સતવરવાળા ધરમાં રહેતું હતું.

“ગંગા! તે બહુ કુંભ વેડતું હો!” માધુએ કહ્યું.
“ને હવે પરમેશ્વરે આપણી સામે જોયું.” ગંગા બોલી.

આમ પતિપત્નીની વાતમાં કેશવ માધુ મોરતાં બોલ્યો: “બાપુ! તમે પડેલાં મારી બાને બહુ મારતા, ખરું ને?” અને કેશવ બોલી રહે તે પહેલાં તો મહિ બોલી: ને બાપુ ના હોય ત્યારે બા કોટનું રક્તી?”

“હવે તો આ સારું સારું ખાવાનું અને સારાં સારાં કપડાં આપે છે.” કેશવે કહ્યું.

“ચેલા ધરમાં રહેતાં ત્યારે તમે, ખાવા માધુ ત્યારે, બાએ કેવો માર્યો હતો, યાદ છે?” મહિએ બલકાળ યાદ કર્યો.

“અને ત્યાં તો નિરાળ પણ ન હતી. અર્ધિ” તો પાસે જ નિરાળ. હવે તો મને બજારનાં બધાંય પાટિયાં વાંચતાં આવડે છે.”

બંને રતિપત્ની નિર્દેશ બાળકોની વાતો સાંભળી જતાં હતાં. તેમાં નાની મહિએ પૂછ્યું: “બાપુ! હવે મારી બાને મારશે?”

માધુએ હસતાં જવાબ આપ્યો “હવે તો તારી બા મા ખાવ તેરી નથી તો!”

“બાપુ, તમને મારે તો?” કેશવે કહ્યું અને હાસ્યન ઝોમર પડ્યા પડ્યા. એ પાંધાનેય બેઠીને જાળમાં હસતે બચુ જાણે કહેતા ન હોય કે “એ તો હું” આગ્યો લારણ મારી બાંકે બાપુ મારવાનું બૂલી ગયા, દાંડે!”

“યુ...યુ...યુ...” કરતાં ગંગાએ બચુના ગાલ ઉપર ચુંબનનો વરસાદ વરસાવ્યો. આકાશની છેક ઉંચી અટારીએ બેસી બેઠો ચંદ્ર હસી રહ્યો હતો.

પહેલવાન બને: અને રાત્રનું નૈતિક
બાપ વપાડે.

બ્રહ્મનું વૃત્ત

કંકુલીની કમળકુમળી પાનીએ ટેક લીધી,
ને રંગોએ સ્વર મધુર શું ગાડી બાંધી દીધી;
તખ્તામાથે મદ્યક બની કંકપનાએ ઉગણી
માંડી, હૈયે અમૃતરસની માધુરી ખૂબ માણી.

વચ્ચે રંગ મધમધ થતાં ફૂલ ને ભોતી મોંઘા
અંગે માથે ભરથક સજ્જ કૂટી કોઈ કન્યા,
રાણી વેશે 'પ્રિય નવ તમે પ્રીતિપ્રધો વિદ્યોગે,
નંદાશે આ ઉર, નંવ જશો!' બોલી કાયા પછાડે;
ને ધીરથી પ્રિય ઉચરતો વેણુ 'હું' સાદ કેમ
નોધારાં ને સ્વજનહીનનો હાથ ઉવેશું છેક ?'

છાડ્યાં જેણે શુભ, પ્રિયતમા, પુત્ર, માતાપિતાને,
હોમાવાને જનહિતતણી યજ્ઞભંગસ્થજવાળે;
એની આજે પુનિત કથની—બુદ્ધનો દિવ્ય ત્યાગ
રંગો, વાઘસ્વર, રૂપભર્યાં મહોં, અને નૃત્ય, ગાન
રેલાપીને મળસખ, રહ્યાં હોજવી હર્ષકેર
તખ્તા માથે; ધડી થળ ન રે, નિઃશ્વેગીમાં કદિયો!

આ મારાં, એ પરજન; તમે પોતીકાં, તે પરાયાં;
ભેદા એવા અમલ સખલ જ્ઞાતથી પ્રીતિ કેરા,
ભૂંસ્યા ના ભે નિજ જીવનમાં, વ્યર્થ સૌ ખેલ, નૃત્ય;
ખેલંદા હો અતિ ફરાળ, હો બુદ્ધતું, વૃત્ત ભવ્ય!

—ગ્રા પ્રેમશંકર હ. ભટ્ટ

મહાત્માજીનું મંગલ હારણ :

લેખક :
ગ્રો. ઉપેન્દ્ર પંડ્યા, એમ.એ.

મહાત્માનું હારણ? મહાત્માનું તો સદન તપન હોય, તેજ હોય, ત્યાગ હોય, હારણ તે મહાત્માઓના જીવનમાં કદીએ મહત્વનું હોય કે?

આપણે જાણીએ છીએ કે મહાત્મા ગાંધીજી તપસ્વી હતા, ત્યાગવીર હતા; પણ તે જગતને છાંંડી બેઠેલા અવધૂતોની જમાતના નહીં છેક છેલ્લે ત્યારે એમને કહેવામાં આવ્યું કે 'હવે તો તમે દિમાસય ચાલી જવ,' ત્યારે પણ આ જીવનવીરે આવું કાંક-હોણું કહ્યું કે, "દિમાસય મારે એકલા મારે ન હેય. મારે તો જનતાની વચમાં જ જીવવું છે ને મરવું છે. તમે સૌ દિમાસય આવો તો જ મારાથી ત્યાં જવાય." ને તેથી, ગીતાની પરિભાષામાં કહીએ તો કર્મમાં અકર્મ ને અકર્મમાં કર્મ એનારે આવા મહામના મહામાના જીવનમાં સમરત જગત પ્રત્યેની વિશાળ કરુણામાંથી—ભૂતાનુકર્યામાંથી—જન્મેલી હારણલીલા અહીં તહીં વિલસતી દેખાય તો તેમાં નવાજ શાની હોય? મઃમી બનીને જેણે જીવનનો મમ પૂરેપૂરો પારખી લીધો છે, વેદનાને જે પીને પચાવી ચ્યો છે, તેનાં તો અશ્ન-પણ હારણમય હોવાનાં; અજન્મત કદીકે હારણ પણ અશ્નમય હોય ખરું! એ તો "કહે આખો યુજ આવે હુમ્મુ," એમ જ અખાની જેમ કહેવાનો.

મહાત્માનું સૌમ્ય ધવલ શિખર ગરજના ઘુંટ પીનાર શંકરના અદ્દહાર્ય જેવું નહીં તો મે મુક્ત હોવાનું તો હવુંજ—પણ એ નારા ક્યાં પામું? હાં મારે કહીશું—જે જ. બધીએ એમની તરરીમાં આ મહાત્મા ખડખડ હસતા નથી દેખાતા! આજના જીવાનગેધને પણ જે હારણ રહેજે મુસલ નથી તે એમને સ્વાભાવિક હતું. કેમ જણે નર્મ બાળક જ હોય? ને ક્યારેક અંતરની તીવ્ર અણુક્રમ વ્યથાને પણ ગાંધીજી હારણમાં લીલાપૂર્વક પલટી નાખતા હતા, તેમ પણ લાગે છે. હારણ એ એમના જીવનમાં આ રીતે અવિરલોચ્ય

કાળે કોમ દિવસ એવા ગમે હોય ત્યારે મહાત્માજી ત્રો સાથે, મુશાકાતીએ સાથે, અતેવાશીએ સાથે વાર્તાલાપ તાં ફત જેવું હારણ વેષાં વિના રહ્યા હોય! રવ. કરુણા, મદાદિવખાર્, વહજભાષ્, પંડિત જવ.દરસાવ, કાકાસાદિયે રે અનેક પાસેથી મહાત્માજીના પ્રસન્ન હારણના કેટલાયે મત્રા મળી આવે!

આ હારણમાં રહેલી મહાત્માજીના જીવનદષ્ટિ એમના જ નેમાં આપણે નોંઝીએ. પણ તે પહેલાં એટલું કહેવું ઝમે કે મહાત્માજીનું હારણ કદીએ છીછરું, રરડું, રડડું, િં, રંખીજું હતું નહીં. અનેકાનેક વિચિત્રતાઓથી ભર્યા- આ જગતને લેખ લેખ એનો પેશો સરજનદાર રડતો

દશે એમ કહેવા કરતાં, ખડખડ હસતો પણ દશે, એમ કહેવું ઠીક નથી લાગતું? આ હારણ છે. એની નરી નિર્દોષ ધવલતા છે, ત્યાં લગી આ જીવનમાં કશાકે ભલોની આશા છે, એમ કહીએ તો!

ખરું કે "હુમ્મુ" છું એકથી ને હું રડું છું બીજી આંખથી? એમ મહાત્માજી પછીવાર એકી સાથે એક આંખે રડે છે ને બીજીએ હસે છે, એ તો કાણુ નહીં જાણુ? હોય! એમના વિરાટ જીવનમાં વેદના યે વિરાટ જ હતી ને! છતાં એમના જ શબ્દો સાંભળીએ: "અત્યારે મારું હલ્લ રડે છે. પણ હું આંખમાંથી આંસુ કેમ દણું? ક્યારે વેદના હોય છતાં મારે તો હસવું છે." ૭

છ. સ. ૧૯૩૬માં અમદાવાદમાં ખારમું સાહિત્ય પરિષદ સુમેલન યોગણું ત્યારે અતિગંભીર વેદનાથી બરેલા એમના પાટ્યાર બાપણમાં પણ એમણે સીને ફેટલા દસાવ્યા હતા? રવ. આચાર્ય આનંદશંકર ને. રવ કેશવ દપ્દે મુરને પણ હસતા કરી મૂકનાર મહાત્માજીનું હારણ જીવનનો જન્મ ઉત્ત ઉન્મેય હતું એમ કહીએ તો કશું મોડું નથી. હારણનું આ વિભાવ અમે એમણે તે વેળા બાપણમાં કહ્યું હતું: "મારે તમને વિનોદ કરતાં કરતાં ગંભીર વાતો સંભળાવવી છે. પણ ગંભીર વાતો કહીને તમને શું હું રડાવું? એવું ગાંભીર મારામાં નથી. એટલું ગાંભીર તો ફારીએ ચડું ત્યારે પણ મારામાં ન આવે. એટલે હું રડાવું તો પણ તમારે હાવકા યદને સાંભળવું." આનો મમ રપષ્ટ છે વાત ખરી છે તેની ના કેમ કહેવાય! જે હસે હસાવે તે તો નિરુદ્ધ જ હોય, એમ માનીએ તે ખોડું. કદાચ હારણમય લખાણુ નો સોદ્ધ હોય તો તે વધુ સાળ નીડવાનો સંજવ છે. હાસ્યના પા નીચે છુપાવણું રહેજું ગંભીર મંથન કે સવેદન યોગાર્જન જ્ય તે મારે મહાત્માજીની ચેતવણી સર્વશ્ચ યોગ્ય છે.

પણ હારણસર્જનમાં ખરી મુરોશી તો એ છે કે જીવનમાં દસતાર અથવા બાપણીથી દસાવનાર મંખમ પણ તેના લખાણમાં ધણે વધુ બારેખમ ને ઘણે મરો બની જતો હોય છે. જે હારણને જ સાખ બનાવે તેના લખાણમાં નરમ આવે તેની તો નરમ નહીં. પણ તત્વતઃ—રવાપત જે લખાણ ગંભીર હોય ને છતાં જેમાં હારણના ચમકાર હોય, એવું આખરે ફેટલું મળશે! ચુનચીની સાદિલમાં એવા લેખાર ફેટલું!

૧. વાલેજીમાં મરેલી સ્વ મદાદિવ બાળની રોજનરમાં પણ મહાત્માનું આ હારણ કેટલું વધુ બળું?
૨. શં. મહાત્માજીની પંડિત જવા કેરવી છે અહીં.
૩. ખારમાં સહ. પ. સં.માં મહાત્માજી બાળુ.

૨૧. નવલરામ—આપણા આદિ વિવેચક, ૨૨. રમણભાઈ નીલકંઠ, શ્રી. સ્વેચ્છિકારી, જેવા લેખકો કે, શ્રી. મુનશી જેવા વકીલ, જે હાસ્યકાર છે અથવા તો હાસ્ય જન્માવી શકે છે, તેમનાં એ ગંભીર લખાણોમાંથી હાસ્યના અંશ ગોળવા મુરેલ અને છે. એક માત્ર કાકાસાહેબના લખાણમાં વ્યાપકપણે વિનોદાશ્રિતતાં દર્શન થાય છે. એમનાં લખાણો કંઈપણ નાસ્તિક, સાંદ્યપંથવસાથી, સર્વનંદન બ્યારે બ્યારે અને છે, ત્યારે એમાં પ્રસન્ન-ચેત કલાકારની મુદ્રા કેવી મળતી પડેલી દેખાય છે? પણ મહાત્માજીનું લખાણ કેવળ કંઈપણ લીલાશ્રુત કે સાંદ્યપંથવસાથી તો ક્યાંથી જ હોય? એમણે સત્યને જ પરમ પ્રથમ માયો છે ને? તેથી જ આવાં ગંભીર, વિચારપૂર્ણ, વા હકીકતકથનથી ભરેલાં લખાણમાં, હાસ્ય લાવતું, પણ ઘણું મુરકેલ અને.

પણ મહાત્માજીના તો હાસ્ય હાસ્ય કરેલું છે. ને તે પણ કેવું યુગનુમા! અક્રિમ, સદ્ગત્ય, લીલામય હાસ્યની જીવંતતાને કારણે જ એ આશવાદી ને નિસાનંદી રહ્યા છે. આવા મહાત્માના લખાણમાં, ધૂપસળીની લહેરાતી ધૂમ-રેખાની જેમ હાસ્ય ક્યાંયે લહેરાતું ન દેખાય, એ પણ ત્યારે કેમ અને? એટલે એમનાં જે જે લખાણોમાં આપણને હાસ્યનો સંદર્શ જેવા મળે છે તે પ્રમાણમાં ઘણી ન્હાની દીસતી છતાં ન ઉવેખવા જેવી મદતવની ઘટના છે. વસ્તુતઃ એમના લખવાપણું નિર્દોષ જીવનના અવજન પ્રતિબિંબરૂપે—તેના એક વિશેષાંશ તરીકે—ન્યાં ન્યાં એમનું રમતિયાળ મુક્ત હાસ્ય લખાણોમાં આળ્યું છે, ત્યાં ત્યાં તે લખાણ અનેરી આલાથી જળાવી લેક્યું છે.

અલખત આથી એમ નહિ કે ગંભીર લખાણમાં હાસ્ય હોતું જોઈએ. પણ લખાણનું પોત ગંભીર હોય ને છતાં તે વાંચતાં વાંચતાં ક્યાંક મોં મરકી ઊઠે, હેયું ક્યાંક દશી ઊઠે, તો તેના જેવું શું? પણ આપણાં ગંભીર લખાણોમાં હાસ્યનું તત્ત્વ તો જવલે જ દેખાય છે. આપણે દશીએ ત્યારે પણ મણે બૂલ્યા પડ્યા હોઈએ કે જૂઠું કરના હોઈએ, એમ ત્વકોચ મહા પાણી દશીએ એવી આપણી મનોદશા છે. તેમ નહીં તો એ હાસ્ય નિર્મિત્યેટની કૃતિનું નરી નફરાળું પ્રદર્શન બની રહે છે. નિર્દોષ હસતું એ આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે એ વાત જ વીસારી, ગઈ છે. હસું હસું યદું યુગાળી બાળક તંદુરસ્તીની કેવી મોટી નિશાની છે?

પણ મહાત્માજીના લખાણમાં જીવંત હાસ્ય જેવા મળે છે, એમ કહ્યું તેના અર્થ એમ તો નહીં જ કે એ હાસ્ય

એમનાં લખાણોમાં સાવિત્રિક છે. અપો વખત એમ બને તો તે પણ કાં કૃત્રિમ કાં છેનરામણું બને. એવું હાસ્ય હાસ્યોદ્ગ્રાહક નહીં પણ હાસ્યરૂપ બને. વળી સ્વભાવગંભીર લેખનમાં—કેવળ સ્વપ્રત લખાણમાં—બ્યારે ત્યારે હાસ્યના અપેક્ષા પણ રાની રખાય? એટલે વિવક્ષિત છે તે આદર્શ કે, પ્રસંગ આગ્યે; તક આપેઆપ આવી મળતી હોય તે તેમાંથી મુલામમ હાસ્યનું સંસ્કરણ મહાત્માજીને સંદર્શ છે એમનું હાસ્ય ગંભીરને મોગે નહીં પણ ગંભીરને પોષવાને જ બળે છે રજુરૂ હોય છે. નહિ તર જે હાસ્ય વિદ્યગનારૂપ કે ખેડ જેવું બની રહે તે હાસ્યની હાસ્યમેળે પણ કેટલી કિંમત? આમ હોઈ, મહાત્માજીનું હાસ્ય, પછી તે પ્રસંગ કે પરિસ્થિતિમાંથી નીપજતું હોય, અભિની વિવક્ષણતામાંથી વા સામર્થિક નિર્મળનામાંથી નીપજતું હોય, મીઠા ટોળ કે માર્મિક કટાક્ષ રૂપ હોય, એ ધરી નિનોદ ખાતર ચોનાનીય મરકરી કરી લેતા આદ્યનાની પ્રસન્નતાના પ્રતીકરૂપે હોય, કે પછી એકાદ શબ્દને લાગતીને તેમાંથી નિષ્પન્ન યદું હોય—હમેશાં જીવંત અનામય બની રહે છે.

મહાત્માજી શબ્દસાદ્યના શોખીન નથી એ ખરું. તેજ એ શબ્દને સાઠ લગાવે એમ પણ ભાગ્યે જ બને. પણ ચોચ શબ્દની પસંદગી માટેની ચોક્કસાઈ, તેમાં આવી વસેકુ રહસ્ય કે તેની અર્થશક્તિનું બાન વા સૂઝ એમનામાં ઘણાં સચોટ છે. ને તેથી જ “ધર્મમથન” જેવા ગંભીર ગ્રંથમાં પણ હાસ્યની એકાદી દહેરખા તો ફરકી જાય છે. એમાં આવે તો “કન્યા કુમારિકાનાં દર્શન”વાળા પ્રસંગ કુળા કવિત્વથી મુક્ત તો છે જ; પણ ત્યાં જે સૂચસ્ત વેળા કન્યા-કુમારીનાં દર્શન અત્યંત મનોરમણીય હોવા છતાં પોતે ઉતાવળમાં એનો રસ લૂટી શક્યા નહીં, તેનું વર્ણન એક જ શબ્દમાત્રના ફેરફારથી કેવું વિનોદી બનાવી દે છે। “દરબારી આતિથ્યગુદના રક્ષકે તો છેવટે સૂચસ્તનો લગ્ય દેખાય જેવાંને રોકવા અમને બહુ લજવાળા. પણ થોડે—નાહિ મોટર—ચડીને આવેલ અમે એ રસ લૂંટવા ક્યાંથી રોકાઈ શકીએ?”

તો ૧૯૩૬માં સા. પ. સં.ના પ્રમુખપદેથી આપણા લખાણમાં પણ રજુજીવી કહે છે: “ત્યાં (સેંગવમાં) મેથેરિયા છે. પણ હું જાઉં ત્યાં મેથેરિયા ન નથી રહે. એવી મેથેરિયા સાથે અમારે સંધિ છે.” તો “પરીક્ષા” નામના એક લેખમાં દર્શાવ લેખે કહે છે: “ભૂમિનિવાસિજ્ઞાંતો જે ગોખી જાય પણ સમજે નહિ, તે ખારનું ખારનું કરી નાંખે તો શી નવાઈ?” અર્થી સચોટ ને માર્મિક લખવો કાકાસાહેબે.

આવેશે છે. ૯૬૦ ફૂટ ઊંચાઈએથી પડતો ગેરસંખ્યાનો પ્રેષ મહાદેવતાએ પથુ જેવા જેવા છે, એમ કહેવાર કાકાસાહેબને “હું જ એનો ગેરસંખ્યા છું” એમ હાજરેથી કહી હસાવનાર મહાદેવતા આ મોધ જગત સાંભળતા જેવા છે. “વરસાદનું પાણી આકાશમાંથી પડે છે એ કેટલે જાણેથી પડે છે?” મહાદેવતાની આ પ્રત્યક્ષિમાં રિચતપ્રસન્ન ગાંધીય છે, અહિયુન સંજ્ઞન છે, કાચત છે, રમુજ છે, કે શું છે ને શું નથી, એ રપટ કાણ કહી શકે?

પરંતુ મહાદેવતાની સૌમ્યતાંત હાસલીલાનું સ્વેચ્છ રક્ષણ તો સૌથી વધુ જેવા મજે છે, આપણને એમની આત્મકથામાં એમ બને એમાં નવાઈ પણ શી? ન્યાં કેવળ અમૃત વિચારણા કે ભાવના રજુ કરવાની હોય તેવાં ચિંતનપ્રધાન લખાણો કે મથોમાં તો આવી આવીને હારખની એકાદી લકાર માત્ર આવી શકે. પથુ ન્યાં જીવનની રચૂળ સક્રમ ઘટનાઓ, કિસમ કિસમના માણસો ને તેમના રંગરંગની રચના, રચણરચનાનાં હુકાં પાતાવરણ, જીવનના બહુવિધ પ્રયોગો—એમ ન્યાં વિચારણ પદમાં બહુરૂપ બહુરંગી સંદિષ્ઠિ મૃતિમંત થતી હોય, ત્યાં તો હારખ કરજી ચીર વંચેરે રસો રસરે નહીં તોણે, તેમના વિભાવાતુભાવો તો આપ્યા વગર કેમ જ રહે? એટલે મહાદેવતાના લખાણમાં ક્યાંય જો સૌથી વધુ હાસ્યને અવકાશ હોય તો ને અહીં આત્મકથામાં જ હો. પરિણામે અહીં આપણને એમનું લાવણ્યમય લીલામય હાસ્ય અનેક રચણો ધારણ કરવું દેખાય છે. ક્યાંક મહાદેવતા જીવ જીવતાની ગિલાદી જેવે દર્શનથી હારખ નીપજાવે છે, તો ક્યાંક પરિપક્વ દશાએ પકડાતાં રોતે જ પોતાના પૂર્વજીવનની કેકડી ઉરાડે છે. તો ક્યાંક નારાયણ હૈમચંદ જેવા પાત્રો ને તેમના સાથે સંકળણેલા પ્રસંગોના રસિક-મધુર ચિતાર આપી આપણને હજારોમાં જનારી દે છે. તો ક્યાંક “શું” લાકશીય સંખ્યાનપંથુ રોતીકે, ને કોઠારી ખટ કરમ” કહેતા એમના મ્હોઠાના પેલા રવિશંકરનું અતિ મનનું નખાંચર દેરી દહ આપણને બસ હસતાજ કરી મૂકે છે. એ ચિત્ર આપણું નરદ આગળથી ખરડું, ગયું, વીસરાયું, ત્યાં તો, નિરતર સેવાને કારણે જાનીની ખટન બીજાના પથુ વખત ન મળવાથી “એરા” પાસે ખટન બીજાના ચેપાળ બાળનું નિર્ણય ચિત્ર તેની રચાસલિક મુદ્દતામાં જ આપું કરી દે છે. સાંધી તમે જરા આગળ ગયા ન મયા, ત્યાં તો અરે એક એર ચિત્ર જાણુ યાવ છે; તે તો જુલો! “નયું” તો તેરા બૂરા દોલે” કહેતા, મંદિરોમાં એ ગજાતા કાશી વિશ્વનાથના પંડાજીનો મહાદેવતાને અમંત

વિચારણ અનુભવ જે થયો તેનું હુબહુ ચિત્ર જેવા પછી તમે તે બૂરી જ શી રીતે શકો?

આ અને આવા બીજા અનેક નાના મોટા પ્રસંગોમાંથી ગાંધીજીનેત ફૂલ જેવું નિર્ણય નિર્દેશ વચસ હાસ્ય આપણને જેવા મજે છે. એના નમૂના લેખે નીચેનાં કેટલાંક વાચ્યો પરથી પથુ એ “હાસ્યની વિવિધતા: જીવંતતા ને નિદેશતાની પ્રતીતિ ધમ રહેશે. મહાદેવતા કેવી કામેસ કલાત્મકતાથી તોણી તોણીને રાખેલાં વિષયોનું કરી ભજુ છે, તેણી પથુ ખ્યાલ એ દર્શનથી આવી રહેશે. એમની અનોખી કલાશ કલાનાં પથુ એ જીવતાં ઉદાહરણો છે:

—આવા વાર્તાલાપો વખતેકું નસું હોવાથી ધણીવેળા હાનર હોઈ (પા. ૪૭.)

—વાળ મુસામ નદિ, એટલે તેને ઠીક વગેસા રાખવાને સાર થરા (એટલે સાંવરણી ના.) ની સાથે રાજ લખ થાય (૬૮)

—તેકસપિયરના ચંદ્રોના અભ્યાસ કર્યો પથુ લંડના રસ્તાએ પર આસતા શેકસપિયરને એળખવાની કક્ષિત તો નજ આવી. (૧૦૯)

—મેં કોટપાટનુની ધર પુનિત કર્યું. (૧૧૯)

—શિરસ્તેદાર એટલે દોડ સાહેબ. (૧૨૯)

—મને શેતરંજની રમત મળી, પથુ તે કોષ દહાડે રીમરથી નીચે નીતરી. (૧૩૩)

—આનું સાંભળી કોષ અંજીન રરમાય ને કોષ ખિન્નય ને વધારે ગળ દે, અને ભાંડે હોય તો મારે પથુ ખરે. (૧૩૮)

—દાકતર આપ્યા તપાસ કરી પાંચ દિવસનું ચૂતક—નાંજુ. (૨૩૯)

—તારે મથે ઉર કરી મથા છે? (૨૬૫)

—રસોડું એટલે નિર્ણય ક્યાંથી જીનડું ન જ, હોનું નોંધએ. (૨૭૯)

જગતમાં મુખ અને દુઃખનો સૌથી વધુ અનુભવ કરવાનું માણસ જનના ભાગ્યમાં લખાયું દશે તેથી તો એને હાસ્યની અમુકજ એટ નહીં મળી હોય? એમ તે દે, કવિ નરસિંહરાવ કહે છે તેમ “છે માનવી જીવનની પટમાળ એવી, દુઃખપ્રધાન મુખ અવપથથી ભરેલી” એનું ન્યાં સુધી છે—આમજ આપણા સંતમ ચિંતામય જીવનમાં તો રવિશંકર—નાં સુધી આવા મુસામ-મંગલ હારખનું ચાપ જીવનમાં ને સાદિત્વમાં જેટલું આજીએ તેટલું આજી જ છે.

પ્રાચીન ભારતના વિનોદ પ્રકારો

લેખક :
રામપ્રસાદ પ્રે. બક્ષી

વિનોદપ્રકારોની પ્રાચીનતા

કાન્ય, નાટક, ચિત્રાણેખન, પુસ્ત-કર્મ (Modelling) ઇત્યાદિ સુવિદિત કલાપ્રશસ્તિ ઉપરાંત અન્ય વિનોદ સાધનો વિક્ષેપ માહિતી નેટલી સાહિત્ય-સંચોમાંથી નથી મળતી તેટલી વાસ્તવ્યન સૂત્રમાંથી મળે છે. ગીત, વાદ્ય, નૃત્ય એ મુખ્ય કલાકોનો તેમ જ પ્રદેશિક સમયપાંચુલ વગેરે ચાલુચની રમતોનો પ્રચાર પુરાણો અને સુવિદિત છે. કલા અને શુદ્ધતા ક્ષેત્રમાં આવતાં આ વિનોદ સાધનો ઉપરાંત, પ્રકારમાં ઉત્તરતા પરંતુ દેશ-કાલમાં વિશેષ વ્યાપક એવાં, અન્ય રમત-ગમતોના સ્વરૂપો આજે જેવાં છે તેવાં જ હજારો વર્ષ પહેલાં હતાં એ માહિતી લોકવ્યવહારના સતત અને અવિરોધન પ્રવાહનું પ્રમાણ આપે છે અને આપણી રૂઝવિની રમતોની પ્રાચીનતાનો આનંદનક ખ્યાલ આપે છે.

વિનોદની ઉત્પત્તિ

આહાર, નિવાસ, પરિધાન વગેરે બાજુમાં સંસ્કૃતિના પૂર્વગણ્યમાં સમાજ પહેલો પદનિવેશ કરે તે સાથે જ, ગંભીર જીવનવ્યવહારની, નવારાત્ના સમયમાં વિનોદયો કરેલી પ્રતિફલિત જેવી, રમતગમતો ઉદ્ભવવા લાગે છે. કલા માત્ર અગુપ્તિ છે એવું પાશ્વસંપત્તિનું વિધાત વિશિષ્ટપ્રકાર જેમ સાચું છે; તેમ રમત ગંભીર જીવનની પ્રતિફલિત છે એ પશુ મોટે અંશે સાચું છે. ઇસ્રાઈલી ક્રિકેટની રમતનું તત્ત્વ બેટથી દાને મારીને દૂર ફેંકવામાં નથી, પણ દશથી “વિકેટ” નામના દારને તોડી પાડવામાં છે. બેટવાળો એ વિકેટને રક્ષક છે—પણ ક્રિકેટનું, મુખ્ય અને મૂલ્યગત સ્વરૂપ વિકેટ પાડવાનું છે, જે યુદ્ધની, દુર્ગપ્રવેશની, પ્રતિફલિત છે. ઋગ્વેદમાં રોડવાની સ્પર્ધા માટે પ્રેમભયવો શબ્દ લાગે એનો આવી સ્પર્ધા ઉપરાંત યુદ્ધ અર્થે યાય છે. શાજિ એટલે યુદ્ધ; શાજિ યાવર્જિત એવો પ્રેમભય મયં એટલે સરત દોડે છે એવો અર્થ યાય. આજનો આપણો વિજ્યાદકગીતો ઉત્સવ સોમોદંધનની પ્રતિ-ફલિત જ છે.

બધી રમતો સંપૂર્ણતઃ જીવનના ગંભીર વ્યવહારની પ્રતિફલિત કે વિજ્યાના છે એવું વ્યાપક વિધાન તો ન થઈ શકેઃ ઘણું કે કેટલીક રમતો યુદ્ધાદિની પ્રતિફલિત નથી પણ પરિપૂર્ણ છે, અથવા તો એનો પૂર્વાભાસ છે. વૈદિકસમયમાં રથદોશલ એ યુદ્ધનિપુણતાનું આવશ્યક અંગ હતું; તેથી જ રથદોશવધાની શરતો તે જમાનમાં બહુ પ્રચલિત હતી.

માનવના જીવનકલ્પના આપણાં શાસ્ત્રોએ કરેલા વર્ગી-કરણથી જે ચાર પુરુષાર્થો ગણ્યા છે તેમાંના બે લોકજીવન બોડે નિકટ અને વ્યાપક સંબંધ ધરાવે છે: અર્થ અને કામ; અને આ બંને પુરુષાર્થોની છાયા રમતગમતોએ ઝીલી છે. અર્થોપાર્જનની છાયા, ઘેરી અને સ્થામ છાયા, દૂત ઉપર પડી છે, અને તે ઘણી પ્રાચીન છે. ઋગ્વેદનો કિતવ અર્થાત્ દૂતકાર, એના ‘અક્ષ’ એટલે પાસા અને એ દૂતનાં અનિષ્ટ પરિણામો વર્ણવતો કિતવવિલાપ (મંદક ૧૦ સૂકન ૩૪) બહુ વિખ્યાન છે. આ દૂત માત્ર પાસાની રમતમાં જ ન રહેતાં કાળક્રમે અનેરા પ્રદેશો પર આક્રમણ કરતું બન્યાય છે. આ જમાનમાં દર રાત્રિવારે ધોડોડાના લુગારમાં સંસારની ઉપાધિને વિસ્તારે પાડનારા race-goersના જેવા પ્રાચીન સમયમાં પણ કુકડત યુદ્ધમાં રાત્રિવારે ધણા હતા. મેયયુદ્ધ, કુકડતયુદ્ધ અને લાવકયુદ્ધ એ ત્રણ આ પ્રાણીઓની સ્પર્ધા પુરાતાં જ વિનોદનો હતાં એમ નહિ; એ પ્રાણીઓની હાન્યત બોડે એના સ્વાધીઓ અને પક્ષકારો પણ ધન હારતા અને જીતતા. તેથી જ આ યુદ્ધોને “સજીવ દુર્વિધાન” કહેવામાં આવેલ છે.

બીજો પુરુષાર્થ કામ એ પણ વિનોદ સાધનોના જન્મક છે: સ્ત્રીપુરુષના અન્યોન્યમે હાવભાવલાલિય વગેરે વડે આકર્ષવાના પ્રયત્નો નૃત્યનું સ્વરૂપ છે. અને નૃત્ય પણ વેદના વારા નેટયું બનું જ છે. કાશ્મિરોના પ્રિય વ્યાસામ ‘મુગધા’ એ યુદ્ધમાં યત્ના રત્નઉપયોગનું રાત્રિસમયમાં થતું આયોજન છે—જેમાં યુદ્ધની પ્રતિફલિત તેમ જ પૂર્વાભાસ એ બંને તત્ત્વોનો સમન્વય યાય છે. આજે વ્યાયામના બે પ્રકાર ગણાય છે competitive અને constitutional; તેમાં જ બે પ્રકાર અગાઉ ગણ્યા છે: વૈર્નિયમ અને વ્યાયામિકા ક્રોમ. વિજ્યાયે યતી સ્પર્ધા એ યુદ્ધની પ્રતિફલિત છે, અને વ્યાયામયો કરાતો શ્રમ એ યુદ્ધમાં ઉપરોગી બલનું સાધન છે.

ઉત્સવો

ઋતુકાનુના ઉત્સવો પણ જીવનયાત્રામાં વિસામો ખાવનાં વિનોદસાધનો છે. યજુર્વેદ અથવા મુખ્યરાત્રિ (આજની હોળી), રોમુદી જાગર, સુવસન્તક વગેરે પ્રાચીન ઉત્સવોની ગણનામાં હોલિકા ઉત્સવને એટલે આજની હોળીને પણ સ્થાન મળ્યું છે. આ ઉત્સવ આ રીતે પ્રાચીન અને અર્વાચીન સમયને સાંધનારો બને છે, અને તે સમયની આ

ઉત્તરવાની રીત પણ આગથી જુદી નથી. તે વખતે પણ કિંશુક વગેરે પુષ્પોનો રંગ ખરખરું ઢાંટવો, અને એકબીજા ઉપર “પટવાસ” ફેંકવો એ આ ઉત્સવનાં મુખ્ય અંગો હતાં. કહેવાની જરૂર નથી કે કિંશુક એટલે કેસુડાં અને પટવાસ એટલે સુગંધી ચૂલ્હું. ઉત્સવવર્ણનમાં દિદંદવેડિકા નામની કંઠા પણ વર્ણવવામાં છે; જેને અર્થ દ્વેષા અર્થાત વંશનારી વડે પાણી ઢાંટવું એવો થાય છે. પિચકારી માટે વંશનારી ઉપરાંત શુંગ શબ્દ પણ પ્રચલિત છે. આ શબ્દો પિચકારીની બનાવટ સ્વચ્ચનારા છે—વાંસની નળી અથવા શીંગડું.

બૌદ્ધિક રમતો

કેટલીક રમતો ગંભીર વ્યવહારની પ્રતિબિંબ ગણી શકાય એવી છે, પણ એને ગંભીર વિષયસ્ફર્ષમાંથી ખીલી તીકળતાં આનંદપ્રદ પુષ્પો કહીએ તો વધારે યોગ્ય ગણાય. ‘ધણીખરી બૌદ્ધિક રમતો આવી છે: સમસ્થાન-પૂર્તિ’ અથવા પાઠપૂર્તિ, પ્રતિભાસા અથવા અન્યાસરિકા અર્થાત અંતકરી, દુર્વાચકયોગ અર્થાત tongue-twister, વગેરે આને પણ જાણીતી રમતો આ વર્ગમાં આવે છે. ઉપરાંત આને પ્રચારમાં નહિ તેવી પણ બીજી ધણી આ વર્ગની રમતો પ્રાચીન કાળમાં રમાતી હતી. દાખલા તરીકે અક્ષરમુદ્રિકાકયન (હુપાવેલા અક્ષર કહી દેવા) અને ઇક્ષતકયોગ (પોતાના મૂઠરપરે ધૂપડીને અન્યરૂપે પ્રકટ મુદ્રિત રહામતે હેતરવો). આ ઇક્ષતક યોગ અને આજના impersonation માં વચ્ચનાતરન સમાન છે: પણ એકમાં વિનોદ છે, બીજામાં ધૂતતા છે.

યાત્રા

દૈનિકમિત્ત થતી યાત્રાઓ દરમિયાન એક જ ધધાના માનવીઓ એકઠા થયને સમૂહરૂપ વિનોદ મેળવતા તે યાત્રા-નિગન્ધન (મેળો) અને વિદ્યોવિજ્ઞાતીઓનો ગોશીસમવાય (મુશાવરો) આજે બને છે તેમ પ્રાચીન સમયે પણ વિનોદ ઉપરાંત ધનદંદિતો અથવા પ્રતાવિદંદિતો ઉદેશ સાધનારા પણ બનતા.

બાળ રમતો

બાળ પ્રાચીન વિનોદોનો વિષય હોય ત્યાં તે સમયનાં બાળકોની રમતગમતોને યીસરતે એ ચાલે નહિ. આજે કન્યાઓ ‘પાંચીકા’ અને ‘બા’ રમે છે તેનાં પ્રાચીન

નામો ‘પંચિકા’ અને ‘પદપાપાણિકા’ છે. આ નામ દશીમાં કોકશાની સખ્યા નિર્દિષ્ટ છે એ તો દેખીતું રમતનું વર્ણન પણ આજની રમતને બંધ ભેખતું છે. યજ્ઞ સ્વલ્પાતિ વચ્ચ પાણીને હસ્તસ્થ કોદેન (ખોખાથી) ઝડેન પૂછેન મૂળવતે. કન્યાનાં રમકડાંઓમાં કન્દુક અને દુદિગ (=પુત્રકો) મુખ્ય જાણ્ય છે. કન્યાઓની કન્દુક સાદિલમાં સુવિદિત છે. ભોજપ્રગન્ધના ચિદિત ન્તુ ફર તે હૃદય એ મોકે તો કન્દુકને કામુકપદ અપાને રસિકના નિયયમાં રચાયો છે, તે મશહૂર છે. પુત્રિકાનાં પાંચમિકા પુનઃસિકા એવો પણ નામો હતો. કન્દુકો ઇનેકમાણને અર્થાત અનેક બાત અને ચિત્રવળા બનાવવામાં આવતા પૂનવી સ્ત્રાન, કાષ, મદેપ્રમુગ, મન્દન એ ટકાઈ દબીતેમ જ મીઠુ, ભેટ, માટી, એ જમડી બાંને તેરા પદાર્થ પણ કરવામાં આવતી.

બાહરરમતો અનેક રમાની; તેનાં નામો જુદાં છે, પણ રમતે આજે જે રી રમાય છે તેવી જ હતી એવું એનાં વર્ણનોથી જાણ્ય છે.

આંખમીઆમણી (મુનિમોલિતિકા), શાનતાળી (આરમિયન), એનથેન કાદીનો ધોળા (એલિતાલિટકમ *); આજન દમશીની રમત—દગશી હુપાવેલું નાણું જોળવાની રમત—તે વખતે જોખમવૃન્નકા નામે રમાતી. આજની ફેર ફૂદડીને પ્રાચીન બાળકો ‘અલિત્તાલિટકા’ કહેતાં, વળી પુદ્ધાદિ ગંભીર વ્યવહારની અનુકૂલિતો પણ બાળકોની રમતોમાં અજાયબ ન્દોતો. આ પ્રકારની આજે રમાતી એક રમતને ‘આટાપટા’ અથવા “ખારેપાટ સુરેપાટ” આપજે કહીએ છીએ. આ રમતનાં પ્રાચીન નામો પેઠા લગ્નતેવિક એ નામ આ રમતની મોડીના અગરમાંથી, અથવા એની અનુકૂલિત રો, ઉપલિત ચૂચવે છે; જ્યારે એનું બીજું નામ લગ્નજ્ઞાર એ તો મીઠું લઈ આવવાના સાદચકાવનું જ પ્રતિબિંબ આ રમતમાં પડેલું જાણ્ય છે, અને તેથી ખતારી આવે છે કે પ્રોડોની આતિ અથવા મુગચો મારક, પંચિમના કિદેટની મારક, આ ખાલકીય પણ ઉપર જાણ્યેલા વૈગમિકી વચની છે અને સંસ્મારની પ્રતિનિધિપ છે.

* આ રમત આંખમીઆમણી જેવી જ છે: પરંતુ એમાં દાળ દેનારે આંખ બંધ કરીને હોના ફેર અને પોતાને દાખલી મારનારે પાનથી એજાબી હતા મધે એ અંશ “કાદીના ધોળા”ના પ્રાચીનના બાજને મળેલા આર છે.

નૂતન

હિંદનો

નિર્માતા

*

લેખક : શ્રી નવચંદ્ર ધોડકિયા,
બી.એ., એમ.એલ.બી., વિશાલ

*

યુગમૂર્તિ વ્યાપુ

જગતે મહાપુરો તે અનેક જોવા છે—કોઈ સંત તે કોઈ
શર; કોઈ સુધારક તે કોઈ શાસ્ત્ર; પરંતુ એક સાથે સંત,
શર, સુધારક અને શાસ્ત્ર કહી શકાય એવા મહામાનવનું
દર્શન તો જગતને આ યુગના પવનખર વ્યાપુમાંજ સંપાદ્યું.
અંગ્રેજીમાંથી ચેતન યુગની ખેડેલા એક દલમાંગી રાષ્ટ્રનું
ઉત્થાન અર્થે શતાબ્દ કરતાં પણ દેડાં ગાળામાં સાધનાર એ
કર્મધીરનું જીવન જગતના ઇતિહાસનું એક અવનંતું પૃથ્વીની
રહેશે અને એ વાંચીને ભાવિ માનવ કદાચ બેઠી બેઠે,
“અસંભવિત ! એક દુર્બળ દેવવાંછી, અધર્મના માનવ આ
અધું સિદ્ધ કરી શકે નહિ. આ તો કોઈ સાહિત્યકારે ઘડી
કહેલી કલ્પનાકથાજ લાગે છે.” એવા એ યુગપુરુષની
અજબ સિદ્ધિની હકીકત જાણવા જેવી છે.

વ્યાપુની અમર કરણી ~

સેકેડા વર્ગથી વિદેશી શાસનની નાગકુચમાં લિંસાએલા
સમાજમાં એણે નવું ચેતન પૂર્યું. અધ અનુકરણથી ચાલી
આવેલી અનેક કુરદીઓની જાળ ઉપર એણે પોતાના
વિચારોની તીક્ષ્ણ છરી ચલાવી. ભાગલા અને પેટા-ભાગલા-
ઓથી વધારે તે વધારે નિર્વજબની રહેલા હિન્દુ સમાજને
એણે સાલ ખત્તી ખતાવી અને એને સન્માર્ગે દોરવાનો
ભરીય પ્રયત્ન કર્યો. અરબશીને મનુષ્ય તરીકે જીવવા
મટેના હક અપાવવા માટે એણે ધર્મના ખોટા ખ્યાલોમાં
રાચતા ધર્મધુરંધરો સામે પ્રયત્ન-જગાવો જગાવ્યા અને
જીવનના સાંકળો એમાં સરળતા પણ મેળવી. પશ્ચિમની
રીઝવાતનું અવિચારી અનુકરણ કરીને રહેલા જનસમાજને

એણે સાદાર્થ અને શ્વાશ્રયના પાકો લાણવ્યા અને “સાદુ”
જીવન અને ઉદ્ધૃષ્ટ નિર્વતન” એ ભારતીય મંત્રનો પુનર-
ચાર કર્યો. પોતાના વિચારો લોકલેખ સુધી પહોંચાડવા માટે
એણે નવીજ કોટીનું સરળ અને હૃદયગમ સાહિત્ય સર્જ્યું
અને રોજ દા જીવનમાં આગંધર્મના આપતા સામાજિકોનું
પ્રકાશન પણ કર્યું. સમાજના ચરેચરને ઉચ્ચવાંચીને
એની જનજીવરણનું દુઃસાધ્ય કામ એણે ઘણે અંશે સિદ્ધ
કર્યું. વ્યાપુના અવસાનથી દિવે કદી ન જોયેલો સાચો
સમાજસુધારક યુગાવ્યો છે.

સાથાશ્રુતા શાસ્ત્રકાર.

પણ માત્ર કલમ ચલાવીનેજ અને ભાષણો કરીનેજ એ
બેસી ન રહ્યા. આ દેશમાં ખૂબ જોડા મૂળિયાં જમાવીને
ફૂલી કોટમાં અંગ્રેજ સલ્તનતના વિચરણના મૂળમાં ઘા
કરવાનો એણે પ્રારંભ કર્યો. લગાઈની નવીજ તરફથી એણે
શોધી કાઢી. દુરમતનો વિનયપૂર્વક સામનો કરીને એને
બોંદો પામવાની અજબ કુશિલ એ વણિકવીરને મૂળી.
સરકારના હુકમી કાયદાઓનો સવિનય ભંગ કરીને એણે
સલ્તનતનાં ઊંડાં મૂળિયાં કીડાં કરવા માંડ્યાં. સમગ્રી એને
બીક નહોતી. એને હતી તેની બીક પણ, એણે સલામતનું
મહારસાયણ શોધીને ગાળી નાખી. નખસિપા શત્રોથી
સજ્જ રહેતી વિદેશી હકુમતની સામે એણે તણખપુરે ન
ઉભાપ્યું પણ આત્મમજનું અણશત્રુ ધીરેધીરે ધાડ્યું.
મીઠોના સલામત અને ના-કરતી લાગત, સામુદાયિક
સવિનયભંગ અને હડતાળો, બળિગત સલામત અને
‘કરેજો યા મરેજો’નો આખરી નિર્ણય—એમ એક પછી
એક ચલો એના સરંજામમાંથી બહાર પડ્યાં અને સલ્તનતનું
મહારક્ષ કડખૂસ કરતું જમીનદોસ્ત થયું. દુનિયાના
કોઈપણ રાજનીતિને ન ખેંચેલી એવી એની રાજનીતિ હતી.
અંગ્રેજોના એ સાચા મિત્ર હતા પણ અંગ્રેજ હકુમતના એ
પાડા કુશળ દગા. જ્યારે અંગ્રેજોની ચાલબાજીની અવધિ
આવી ગઈ ત્યારે એણે ઐતિહાસિક રાષ્ટ્રો સંભળાવી દોધા
“હિંદ છોડો” પાંચ વર્ષ પહેલાં તો અંગ્રેજ શાસકોએ એ
રાષ્ટ્રો દત્તી કાટેલા પણ તેઓને ખખર-હેતી ‘એ રાષ્ટ્રો
કોઈ સામાન્ય માણસે ઉચ્ચારેલા નહોતા. એ ઉઠતી ચેતવણી
સાંભળ્યા પછી વિદેશી સરકાર સ્વચ્છતાથી રાજ નજ કરી
શકી અને ૧૯૪૭ના આગસ્ટની પંદરમી તારીખે એને સત્તા
મોડવી પડી. જગતે કદા ન જોયેલો ચમત્કાર નિહાળ્યો.
એવા ચમત્કારના નિર્માતા વ્યાપુ એક અગ્ર સેનાપતિ અને
મહાન યુક્તકી હતા.

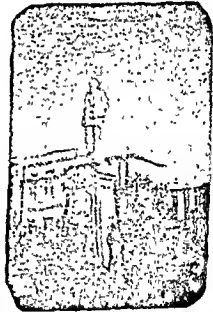
અતોખા સત્

સતો ધણીને જન્મ્યા અને સિધાબા. એમાંની ધણી-ખરાની પ્રજાતિએ તેમનાં લંબનમંડળમાં સમાપ્ત થતી. ધણીનું ચિંતન કરવા માટે તેઓને કોઈ અરણ્ય, પવનચુકા કે નિર્જન ખૂણે સોંપવો પડતો. પણ બાપુ તો વિચિત્ર કોટીના સંત હતા. એ તો મોટા મેદાનમાં આસન માંડીને બેસે અને પ્રાર્થના કરે. ધોષેધોષે એની પ્રાર્થનાનું જીવંત એવું તો ફેલાયું કે દળરોની મેદની એની પ્રાર્થનાસભામાં ભેગી થવા લાગી. એમાં જાતજાતના લોકો આવતા છતાં નીરવ શાંતિથી એની પ્રાર્થના આજુ રહેતી. રામનામ એટલે 'ધણીનું નામ; ખુદાનું નામ' એ સસ એણે એની સરસ રીતે રામજીવ્યું કે નવખલીના કદર સુસક્ષ્મતાએ પણ દળરોની સંખ્યામાં એની રામધુનમાં સ્વર પુરાવ્યા. એની પ્રાર્થનામાં ગીતાનો નિત્યપાઠ તો હોયજ. પણ એ માત્ર ગીતા માછીને બેસી ન રહ્યા. એણે તો ગીતાના સખ્દે સખ્દ પ્રમાણે જીવન ધરનાં પ્રવર્તન કર્યો. એ સાચા કમચોગી બન્યા. એણે ધર્મનાં સૂત્રોનું રક્ષણ કરવામાંજ ધર્મજનની સમક્ષિ ન માની; પણ ધર્મનું રહસ્ય જાણવાને એ સિદ્ધ કર્યું કે બધા ધર્મોનો મૂળગત સિદ્ધાન્ત સત્યોપાસના છે. એટલે તો એણે 'સર્વધર્મસમાનત્વ' કેળવ્યું. એણે બધા દલેલીઓમાં બેસીને ધર્મનાં વ્યાખ્યાનો ન આપ્યાં પણ આમજનતાની સાથે ધૂળમાં એસીને જે માનવધર્મનું પોતે આચરણ કર્યું એનોજ ઉપદેશ કર્યો અને એ ઉપદેશ કરતાં કરતાંજ પોતાની કાયાનું અસિદ્ધાન આપ્યું. પ્રાર્થનાના મેદાન ઉપરજ કુર્યાન બનના આ સંતનો જોશે જગતને દળરો વર્ષે મળે તો એનાં સહજામ.

ચારેય વર્ણના પ્રતિનિધિ

બાપુ એ બ્રહ્મિન હોતા, સંસ્થા હતા. એની પાસે જુદા અને બ્રાહ્મણ, યુવકો અને સ્ત્રીઓ, વિકાસો અને વૈરાગીઓ, મુત્સદ્દીઓ અને માંદાઓ—સા કોઈ આવતાં અને શાન્તિ મેળવનાં. એ અને એની ભજનમંડળો ન્યાં જતાં લાંબી શેરાની ફેલાવતાં. સ્વચરમતીને તીરે કે સેવામથના

ખંડમાં, નવખરીની શાંતિપાનામાં કે વાદિમડી આશ્રમમાં, છુદ્દને કિનારે કે કાશિમરની ખીણમાં—એનો અવાજ ઝીલવા લોકો ચાતકની જેમ ઉત્સુક રહેતા. જાતે એ વૈષ્ણ છતાં વીરતામાં કશ્ચિત્તે પણ સરમાવે એવા, બ્રહ્મિનમાં જાલજીવે પણ નીચું જોરડાવે એવા અને સેવામાં શરતે પણ જોરવ લેવડાવે એવા એ ચારેય વર્ણોના પ્રતિનિધિ હતા. બ્રાહ્મણોની સાથે ગંભીર કરનાર, યુવાનોમાં સાદસ કરનાર અને જુદોની સાથે આંબીય ધારણ કરનાર બાપુ બધીજ વયના માનવોના પણ જાણે પ્રતિનિધિ હતા. એ વધીજ પણ હતા અને વૈદ પણ હતા. નેતા પણ હતા અને ધર્મજી પણ હતા. પત્રકાર પણ હતા અને તારવતાની પણ હતા અને કશુંક માનવધર્મોના પુજ એ સાચા મહાત્મા હતા. એટલેજ એનું મૃત્યુ એ માત્ર પંચમહાજનોનું વિધીરણ છે. એનો અક્ષરરૂપ તો ભારતવર્ષમાં કોઈ સુધી રમતો રહેશે. એની અજન્મ સિદ્ધિઓ હિંદને અમર પ્રેરણા પીલવવાની રહેશે.

સ્વ. વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ

આ જગતમાં મનુષ્યને રાજનું જોઈએ તેટલું કુદરત રાજ પેદા કરે છે તેમાં જો પોતાની હાજત કરતાં વધારે વાપરે તો તેના પડોશીને બૂધે રહેતુંજ થશે. ધણી પોતાની હાજત ઉપરાંત પણ લે છે તેથી આપણે જગતમાં બૂખમરો જોઈએ છીએ. આપણે ગમે તેમ કુદરતની બક્ષિસો વાપરીએ, પણ કુદરત રાજ એક પાસાં સરખાંજ રાખે છે.

—મહાત્મા ગાંધીજી

રવિગમન વેળા—

[ચિખરિણી :]

અમે વીંધ્યા એને, કર ઉભય બાલાયુગલને
ખભે રાખીને જ્યાં, ત્વરિત ચરણે, મગન મનને,
સદાનાં વિદ્યામુ વિમલ નયનોને હરિતણે—
સ્વરૂપે ગૃંથીને, રવિગમન વેળા જનગણે—
રચી ફરીએ થે નિકટ અમ એણે ડગ ભર્યા.

અમે વીંધ્યા એને ! નિજ સમ લહી લોક જગનાં
કહી ના ફાઢને અરિજન ગણે એ, નિત રહે,
“ખધાં ભાંડુઓ ત્યાં કતલહરીફાઈ કપમ, ભલા ?
વિધર્મી તેમાં શું મનુજ મટિયાં ? રે, અવરનાં—
વિચારો છા પાપો, પણ નિજતણાં કાં ન સ્મરતાં ?”
ટિપે એનું એ તે સતત, અમ પાસે નિત ચહે
રુડું બીજનું ! ના અમ મહીં ધખી આગ નિરમે !

અમે વીંધ્યા એને ! રુધિર ઉછળ્યાં કાં પણ અરે,
ધરા રોમે રોમે જલ અનિલ વ્યોમે ઉરઉરે ?

હસિત. હ. બુચ.

સાચને

નહિ

આંચ !

લેખક :

મી. ધનસુખજીભાઈ મહેતા

ભાઈ ! દુનિયામાં પળે પળે બધું બદલાતું જાય છે. પણ એમાં અમુક કુદરતના નિયમો કહો કે પછી કોઈ એવી શક્તિના નિયમો કહો કે પછી ભગવાનની ઈચ્છાને પરિણામે જે કંઈ બને છે એમ કહો પણ તે તો અચળ જ રહે છે. તે બદલાતા જણાતા નથી. સાધારણમાં સાધારણ વાતમાં આપણે ભોલી નાખીએ છીએ કે “બાપા ! આખરે સાચને આંચ આવનાર નથી !” “સાચનો તો વિજય જ છે !” પણ તે વખતે આપણને પોતાને પણ ખબર નથી રહેતી કે ખરેખર એમ જ ને જ છે. હા, એ પરિણામ લાવનાર સંયોગો એવા હોય છે કે ધરીભર માણસો અને અકસ્માત તરીકે ગણી શકે. દૈવીક વાર એ પરિણામ એટલું મોટું આવે છે કે ભલભલા અપ્ધાણ, માણસોની અધ્યાત્મિકી જાય.

પણ એ બધું પિંજણ જોઈએ શું કામ ? અમારા ગામમાં જતેશી અને અમે તરતજ જાણેલી એક વાત જ કરી નાખું. પછી તમારે ધારતું હોય તે ધારી લેજો.

વિલાયતનાં કે અંજે રહના મોટામાં મોટાં સહેરથી માંડીને નાનામાં નાનું ગામડું એ તો એમાં પણ તમે જોશો કે એવા પોતપોતના સંત પુરુષો હોય છે, સાધ્વી સ્ત્રીઓ હોય છે, મવાલીઓ હોય છે અને કુલડાઓ પણ હોય છે. એજ પ્રમાણે અમારા નાનાં ગામમાં પણ મવાલીઓ દતા. તેમાંથી ત્રણ મવાલી તો બહુ નામગીન હતી : આમદ પીર, હાલુણુ છાગાતો અને જોર પડેલવાન. સગા ભાઈનાં કે આપના પૂત કરીને દાંધ પણ ધાયા વિના જમવા બેસી જાય એવા એ ત્રણ મવાલી દતા. અમારા ગામમાં કે પાસેના ગામમાં મેલી, લુંટાંટ કે પૂત વગેરેના જનાર બુને તો અમે પાછીજ લખ્યે કે એ ત્રણમાંથી કોઈકનો કે પછી ત્રણેના દાંધ એમાં દોતો જ નોંઝ્યો. પણ એ સોંપા એવી સિદ્ધાંતી કામ કરતા કે

પોલીસ એમને કહ્યું કરી શકતી ન હતી. વળી એમની સામે કોઈ જુવાની આપવાની હિંમત બીકે તો એનું આવી જ બંધનું. એ જુવાની આપનારને કુદરતી જણાય એવો કાંઈ પણ અકસ્માત નહીં જતો. એને પરિણામે, એ બાપો કાંતિ છ મહિના ખાટકો ભોગવતો કે કાંતો નાનનો જતો. એટલે પછી એ ત્રણની સામે કોઈ સાફી તરીકે જુવાની આવતા તૈયાર થતું નહિ !

અમારા ગામમાં જે બે ચાર સારા પૈસાદાર માણસો મળતા તેમાંના એક પૈસાદાર માણસને ત્યાં નાથુસંગ કરીને મોજદાર હતો. એ નાથુસંગ જુવાન હતો, શોખીન હતો પણ સાથે સાથે પ્રમાણિક અને નિમકદલાક હતો. તુલસીમસનું શમાપણ જેવાં એવણુ ધરમનાં આપડાં વાંચ્યા કરવાથી નાથુસંગના મનમાં એક વાત સચોટ ખૂપી ગઈ હતી કે સાચને કોઈ દિવસ આંચ નહિ અને આખરે તો સત્યનો જ વિજય છે. એને માટે એને દલીલોની જરૂર પડતી નહોતી. એ માન્યતામાં છુપાવેને રચાન નહતું.

પેલા ત્રણ મવાલીઓની નજર આ જુવાન, શોખીન નાથુસંગ ઉપર પડી. એ જુવાનનાં એમને ખપ્પો લાગ્યા. પેલા પૈસાદારની એક મોટા સહેલી પેટીમાંથી આ મોજદાર આબો દતો એટલે એને અમારા ગામના આ નામગીન મવાલીઓની ત્રણની જાડી ઓળખ નહતી. એ સંજોગોના લાભ લઈને પેલી ત્રણીએ આ જુવાનને પોતાની કંપનીમાં પડેલકા માંડ્યો. કોઈ વાર લેટકામાં, તો કોઈ વાર પાસેના ગામમાં જવારે નાથુસંગ એમની સાથે જવા લાગ્યા. એ ત્રણ વાર તો દાર પીવામાં પણ પેલા ત્રણ જણાએ એને ભગીદાર બનાવી દીધો !

આમને આમ લાંબો વખત ચાલ્યા કરત તો કદાચ નાથુસંગ ચળત પણ ખરો. કારણ કે, આખરે પણ ભજ, આપણે બધા માણસોજ છીએને ! ભાઈ, સીધે રસ્તે ચાલવાનું કાચ જ ચુરકેલ છે. ખાડીમાં પડવાનું તો સહેલું ; એટલે નાથુસંગ પણ કદાચ સરી પડ્યો હોત. પણ પેલા ત્રણે ઉતાવળ કરી અને નાથુસંગને એમણે એના માથાનું કાંટાખાળામાં મરદ કરવાનું કર્યું. નાથુસંગે એક પળે પણ વિચાર કર્યા વગર એ વાતને ધૂનકારી કાઢી. એટલે પેલા મવાલીઓને બીજે માથે રમી નહિ કતો નાથુસંગ એમને એમના આ જાણી કામમાં મરદ કરે અને કાં તો નાથુસંગેના કાંઈ પેલાઓના માથામાંથી નીકળી જાય એ સલામતો મળે રસ્તો રેલી ત્રણીને યજ્ઞના નદિ. એમ નાથુસંગને બે દિવસની મહેનત આપી. તે દરમિયાન

નાયુસંગે કોઈને પણ આ પાત કદી તો એ મુદત એને ઠોકણે
હી જશે અને નાયુસંગે એના ભગવાનને મળવા માંગ્યો જશે
તેથી સાદે પાત પેલા મવાલીઓએ આ ચોરીદારને સંભળાવી
ધી દતી. આવી જાન લેવાની ધમકી આપ્યા છતાં પણ
ઈ એમની સામે થાય એ આ તગડી માનવને તેવાર
દતી અને એ એ દિવસમાં પણ ચોરીસે કસાક પેલા
ભુમાંથી એક નાયુસંગના પડછાયા તરફિ તેની પાછળ ક્યાંજ
રતો હતો.

મામમાં એ બિચારો નાયુસંગ કેઈ બીજાને જોળાએ નહિ
અને પોતાના શેઠને આ પાત કદી દેવી એવો વિચાર એના
સાદા ભેળમાં જાન્યો નહિ. એના મનમાં તો માત્ર એક
સાત ધૂમ્મા કરતી હતી કે મેં કશું પણ ખોદું કામ કરવાની
હા પાડી નથી એટલે સત્પનો જ વિચર્ય શરો. એ તણુ જણુ
મને કશું કરી શકવાના નથી. આવા વિચારને લાગે એ
જીવાનના રોજના કાંઈક મમાં કરી ફેર પડ્યો નહિ. એજ
પ્રમાણે નવાજ-ધોવાનું, રામાયણ વાંચવાનું અને રાતે ચોરી
કરવાનું કામ નિયમિત બે દિવસ લગી નાયુસંગે કર્યું.

ત્રીજા દિવસની રાત આવી. નાયુસંગે કિરપણુ લાગે
માથેના કમ્પાઉન્ડમાં આંધ્ર મારવા લાગ્યો. તે આંખો
દિવસ પેલા ત્રણમાંથી કોઈપણ એની નજરે ચડ્યો ન હતો.
એટલે એ પણ જરાક અસાવધ બન્યો હતો. એટલામાં ઠોકણે
'નાયુસંગ' કરીને સાંદ માર્યો. અસાવધ નાયુસંગે દરવાજો
છોડીને બહાર રસ્તા ઉપર આવ્યો. રાતના દસેકનો સુમાર હશે
એટલે રસ્તો સાવ નિર્જન હતો. અચાનક એણે તણુ જોળા
લેવા. 'નાયુસંગનું મગજ બહેર મારી ગયું. એને આગળથી
ખંડર દોત તો એકલો એ તણુ જણુનો સામનો જરૂર કરત.
પણુ અચિંતાનો પડાયો એટલે એણે ન તો મદદ માટે બૂમો
મારી દે ન તો એ સામે ધમો. એ તો સુઝીએ વાળી દોડ્યો.
પાછળ તણે પડછાયા પણ અવાજ ક્યાં વગર દોડતા
આવતા હતા.

આગળ નાયુસંગ અને પાછળ પેલા તણુ એમ અપારખધ
ગામને વટાવી ગયા. પણ એમ સીધે રીધા ક્યાં લગી એક
માણસ દોડી શકે? એટલે નાયુસંગ કોઈપણ લાજ રોધતો
હતો. એટલામાં એક કારખાનું આંધુ અને તેની બીંત
આગળ એક મોડું ઝડ એણે જોયું. નાયુસંગે જલદીથી
એ ઝડ પર ચડી ગયો અને ત્યાંથી ડાળી મારફતે, કારખાનાની
એક બારી ઉઘાડી હતી તે વાટે કારખાનામાં દાખલ થઈ
ગયો. દાખલ થયા પછી, બારી બંધ થઈ શકે કે કેમ

એનો વિચાર ક્યાં વગર તે આગળ બીજા ઝોરડાઓમાં
દોડ્યો. થોડીજ વારમાં એને જણાયું કે પેલા તણુ જણુ
પણુ એજ માટે દાખલ થયા છે અને એની પૂંકે પકડી રહ્યા
છે. કારખાનામાં કોઈપણ માણસ નહતું. માત્ર કોમ કોમ
જ્યાએ નાના નાના વાજાળીના દીવા પ્રાંણુ અજવાણુ આવતા
હતા. એક પછી એક ઝોરડા વટાવતાં નાયુસંગને જણાયું
કે હવે આગળ જવાનો રસ્તો નથી. પાછા ફરવાનો તો સવાન
રસોજ નહતો. બારી બંધ નહિ કરી એ જૂલ પોતાને સંસતી
દતી એથી આ વેળા એણે તરતજ પોતાની પાછળનું મોડું
લેખાંડનું બારણું બંધ કરી દીધું. એવાર પગમાં તો એ
બાંધણા ઉપર તણુ ચાર લાત પડી!

નાયુસંગ મચરાટનો માર્યો, ત્યાં બારણા આગળજ દગડો
થઈને પડ્યો. એનો શ્વાસ માતો નહતો અને છતાં ધમધમી
પેટે છઠ્ઠી નીચી થતી હતી. બારણા ઉપર થોડી વાર લાતો
અને લાકડીઓના અવાજ ચાલુ રહ્યા. પણ પછી એકદમ
અટકી ગયા. એનું કારણ નાયુસંગ સંમટ શક્યો નહિ.
પણુ આ સ્થિતિમાં એનાથી એનું કારણ શોધાય તેમ
પણુ નહતું.

નાયુસંગ જે ઝોરડામાં હતો તે ઝોરડાથી કેઈ પણ રીતે
આગળ વધાય તેમ તો હતુંજ નાંહ. ત્યાં તણુચાર નાની
બારીઓ હતી પણ એમાં તો મજબૂત લેખાંડની જાળી
જડી લીધી હતી. એટલે એને નીકળવું હોય તો પેલાં એકજ
બારણા તરફથી નીકળાય તેમ હતું. એને એ બારણા
પાછળ તો પેલા તણુ જણુએ જાન લેવાતા કસમ ખાઈને
બેસા હતા!

આવી પરિસ્થિતિ થઈ હતી એને પરિણામે લગભગ
અંધધુઆ જેવો થઈને નાયુસંગ ગૂપચૂપ પડ્યો રહ્યો. પેલી
તરફ બારણા ઉપરના અવાજ તો બંધ પડ્યા તે પાયાળા
પાજ શરૂ થયાજ નહિ. પણ તપાસ કરવા માટે બારણું
ઉઘાડવા જેટલી શક્તિ કે હિંમત નાયુસંગમાં રહી નહતી.
એટલે એતો પડ્યો પડ્યો રામનામ ગણગણતો હતો અને
રામાયણમાંથી જે લીટીઓ યાદ આવતી તે આડીઅવળી
જોડતો ગયો. પણ એમ ક્યાં સુધી નમે? ભયથી, ત્રસથી,
ચાકળી નાયુસંગ જીવી ગયો. ઝગડોને જાગ્યો ત્યારે નાની
બારીઓમાંથી પેરાડનું અજવાણું આવતું હતું. થોડી
પળામાં નાયુસંગને પોતાની કપરી સ્થિતિનો ખ્યાલ આવી
ગયો. પણ હવે એને ટકર ઝીલવાની શક્તિ નહતી તેમ
જમ્મ પણુ નહતી. કુજતા હાથે, એણે, રામનામનું સ્મરણ
કરતે-કરતે ભારે બારણાં ઉઘાડ્યાં અને કંપને અવાજે

“તમારે મને જે કરવું હોય તે કરી નાખો. મારા કાપીને કટકા કરશો તોય હું મારા માતેકને દગો નહિ દઉં.”

અટલું બોલીને એ આશ્ચર્યથી અટકી ગયો. તેણે ઝાંખાં અજ્ઞવળાંમાં આમતેમ જોયું. હમણાં રાગ થાયો ઉપર જોખારો અથવા ધૂસ પડખાંમાં ઘોંપારો એવું ધારીને એણે બારણાં ખોલ્યાં હતાં. મેરણની તૈયારી કરીનેજ એણે આટલું કહ્યું હતું. પણ કશું જ બન્યું નહિ. ફેંછીએ એને શામે પડકાર્યો પણ નહિ. અને અચાનક, આમ તેમ શોધતી એની નજરે તરડાઇને મરણ પામેલ ત્રણ રાખ, એકેકને અડકીને પડેલાં જોયાં !

થોડા સમયે, એના વિઠ્ઠળ મગને વિચાર કરીને બણી લીધું કે અંધારમાં દીવા માટે ફાંફાં મારતાં, રિવચને બદલે આ ત્રણમાંના એકનો હાથ કેઇ બીજાનીનાં હાથમાં જોડાયેલ ઉપર પડ્યો હતો અને ત્રણે એકેકને અડકીને ઊભા હતા એટલે ત્રણે એકે સામટા એ બીજાનીનો ભોગ થઇ પડ્યા હશે.

રામનામ કેતાં, મનમાં ઊંડાણમાં, સત્યનોજ વિશ્વસ છે— સાચને આંધ નથી એવી ખાતરી થતાં, નાથુસંગે આભા બની જઈ, શક્તિવિહોણા યંત્ર જઇ બીજા બાલુનાં બારણાં માંડ માંડ ઉઘાડ્યાં.

નૂતન હિન્દના સર્જકો

સ્વાત્રય અને સ્વાનુભવ માણુમના સર્વશ્રેષ્ઠ શિખરો બની રહે છે તે કોઈ મતભેદની ગાત છે નરિ. જે માંખુસ પારકાના આચરે જીવે છે તે મૂવા સમાન છે. જે માંખુસ પારકાના અનુભવો ઉપર ચોતાની છતનનું નાવ ચલાવે છે તે નાચ શાંધ વખત અણધારી રીતે ફૂજવાનુંજ.

—શ્રી. હરભાઈ ત્રિવેદી

જગતના એક મહાન ફિલ્સુફ એરિસ્ટોટલને કશું છે કે સદૃશ્ય એ પ્રજોનું મનપ્રતિબિંબ છે અને એક તરફ ખરી પડતાથી તે દુરુણ બની જતાનો ભય રહે છે. ઉદાહરણ તરીકે, દિંમનની એક બાજુ બીકજગ્યા વન છે અને બીજી બાજુ અધિરાપણ વન છે. તેજ પ્રમાણે સ્વનંત્રતાથી જીતી પરતંત્રતા, પણ સ્વનંત્રતાનું કુદ રખ સ્વચ્છન્દતા. આથી સ્વનંત્રતાનો પુરેપુરો અને ખરો અર્થ સમજ મેલો જોએ.

—આચાર્યશ્રી આનંદરાંકર મુન

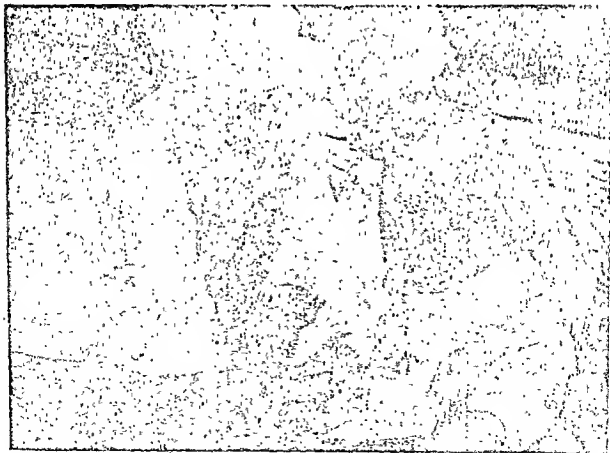
હોમી સ્વયં નિજની જાત—

કોઈ કર્મકાંડી નિજ મન્ત્ર તથા પ્રભાવે
કાળા તાણી દગલિયે દવને સુગાવે,
ને દાહ્યાનાં બલિ કંઈ ધરતાં છતાંયે,
પાંચેલ કોઈ શુભ વસ્તુ કદિ ન પામે;

ત્યારે જુકાવી કંઈ સત્વર યજ્ઞ કુંડે
હોમી સ્વયં નિજની જાત બલિ બનાવે.

એવીજ રીત અમ બાપુ! તમે જગાવી
વાંચ્યા વિમુક્તિ તણી અન્તરમાં સમારી,
ને અન્તરે કલહને અમના શમાવા
હોમી સ્વયં નિજ મુજાત તમે અમોલી.

—પ્રભાકર વૈષ્ણવ

નૂતન હિન્દના ભાવિનો ગાંધીય પુત્ર કે વચાર કરતા ગાંધી પિતા અને પાંડત જવાહરલાલજી.

સત્ય અને અહિંસાની

મહાકથા

બાહ્યકાળના સંસ્કરણ.

સૌરાષ્ટ્રના પશ્ચિમ કિનારે આવેલ એક સહેર—પોરબંદરમાં તા. ૨૭ ઓક્ટોબર ૧૮૬૯ના રોજ મહાત્મા ગાંધી (મોદનદાસ કરમચંદ ગાંધી)નો જન્મ થયો હતો. એમના પિતાથી કયા ગાંધી કહેવાતા અને એમની માતાનું નામ પૂતળીબાઈ હતું. બેને બાળક ધાર્મિક ઇતિનાં હતાં. ધર્મધ્યાન, પૂજાપાઠ, વ્રતપ વગેરે પૂતળીબાઈનો તો રોજનો કાર્યક્રમ હતો. માતા અને બાળક મોદનદાસ વચ્ચે પ્રેમનું એક અતૂટ બંધન હતું અને એમની પાસેથીજ તે ઊંચી જીવનલાવના કેળવતાં શીખ્યા.

અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો શિવ સંકલ્પ.

તે પોતાની માતૃભાષા ગુજરાતી બોલતાં શીખ્યા—ન શીખ્યા એટલામાં તો એમને કહેવામાં આવ્યું કે બાળમાં રમવા આવતાં બાળકોને એણે અડકવું નહિ કારણ કે તેઓ 'અત્સજ' છે ! બાળક આ સમજી શકે નહિ. તેણે તેની માતાની પૂછ્યું. તેણે તેની આંખને પૂછ્યું. તેણે એટલુંજ સમજી લીધું કે તે બાળકોને અડકવાથી અલગાઈએ ! કેમ અલગાઈએ, શા મટે અલગાઈએ—તે વિશે તેણે કંઈ કરી શક્યા નહિ. એક દિવસે બાળક મોદનદાસ એક 'અનસજ' ને ગળ્યા અને અડકવામાં આવ્યું કે મા-બે, તેણે બાર વર્ષના થયા તે પહેલાંજ તેમણે આ અનસજનો ઉપચાર કરવાનો શુભ નિરાધાર કર્યો, અને સારપણી એ એમનું એક જીવન બિંધ રહ્યું.

અધ્યાપાતમાંથી ઉપધાર.

તેર વર્ષની ઉંમરે એ હાર્દિકૃતમાં લખ્યા હતા સાર એમનાં લઘુ યાં. લઘુ પછી પણ એમણે વિદ્યાભ્યાસ આગળ રાખ્યો અને એમાંથીજ એમને અરાજ સોજન થઈ. એક મોટા કસરતખાજ વિદ્યાર્થીએ એના ઉપર અડ અસર કરી અને એણેજ એમને માંસાહાર કરવા પ્રેર્યો. મોદનદાસે ઉલ્લેખમાં માંસ ખાવું પણ પ્રાણીથી એમને સાવધું કે પાનાનો અભ્યાસ આપ્યો છે. તે રાતે સ્વાપ્નમાં એના સાર એમણે સ્વપ્નમાં જી અંદર એક જીવતાં બકરાને ને એ કરતું નીચું.

માંસાહારમાં રહેલી ચોરી છૂપી અને અપ્રમાણિતતાથી એમનું મન વિદ્વજન થઈ ગયું અને એમણે સારપણી નિશ્ચયપૂર્વક માંસાહારનો સાગ કર્યો.

ત્રણ પ્રતિજ્ઞા સાથે વિદેશગમન

મોદનદાસની ઉંમર આઠ સોળ વર્ષની, યર્ષ સારે એના પિતા કે જે પોરબંદરમાં દિવાન તરીકે કામ કરતા હતા તેમનું મૃત્યુ થયું. સારથી એમના જીવનમાં મોટું પરિવર્તન થયું. એણે એમની મેટ્રીકની પરીક્ષા ૧૮૮૭માં પસાર કરી. પછી શું કરવું એ એક પ્રશ્ન હતો. લાંબી ચર્ચાઓ પછી એની માતાએ એમને આગળ અભ્યાસ માટે ઇંગ્લેન્ડ મોકલવાની સંમતિ આપી. પરંતુ હિન્દુ ઉપાસનાં પહેલાં એની માન્ય એમની પાસે "માંસ—મદિરા અને સી"—એ ત્રણથી વર્ગિત રહેવાની પ્રતિજ્ઞા લેવગતી.

યુવાન બેરીસ્ટર

સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૭ના અન્તમાં એક ઉત્સાહી લુપ્ત સાહિત્યમતના કિનારે ઉતર્યો. એ ઓગસ્ટીસ વર્ષના મોદનદાસ હતા. ઇંગ્લેન્ડમાં એમણે પોતાની ત્રિવિધ પ્રતિજ્ઞા ભરી રાખી. ઇંગ્લેન્ડમાં તે એની ગિસન્ટને તેમજ કાર્ડિનલ મેનીંગને મળ્યા પરંતુ એમાંથી એકેયે એના ઉપર ખાસ તોષણ અસર કરી નહિ.

બેરીસ્ટરની પછી લઈ એ કાર્દેથ પાઠ કર્યા સારે એ ભણવા પામ્યા કે એમની માતા અવસાન પામ્યાં છે.

આફ્રિકા મટે આમંત્રણ

સારપણીનું દોઢ વર્ષ કુપાન બેરીસ્ટર ગાંધીએ યુગધર્મ અને રાજકોટમાં ગાળ્યું. પરંતુ એમને બધું કામકાજ નહોતું એટલે ખાસ એન પસંદ નહોતું. એટલે શાન અબુડસાએ એમને પોતાના કેમ આગે પ્રિયરેયા મોકલવાની હજી દરમ્યાં અને એ તક એમણે ગ્રહી લીધી.

અદાલતમાં અપમાન

૧૮૯૩માં ગાંધીજી નાનાપ પડેંગ્યા. લાં એમની "કુલી-બેરીસ્ટર" ગણવામાં આવતા. અને સ્વાપ્ન મેન્ટરેટ્ટે એમને અદાલતમાં પોતાની પાસેથી ફર કરવાનું કહ્યું સારે એમને એટલું બધું અપમાન લાગ્યું કે એમણે ગાંધીજી જતાપૂર્વક પસંદ કર્યું. મેન્ટરેટ્ટની વર્તણૂક વિશે

ગાંધીજીએ જાપામાં લખ્યું. પરંતુ એથીયે વધારે દુઃખદ બીજું ઘણું બનવાનું હતું. દક્ષિણ આફ્રિકામાં રંગબેદ પ્રૂથ છોડે ઘર કરી ગયો હતો. ફ્રેટ ક્લાસના કામાં એક યુરોપિયન પેશા પછી એમને બહાર ફેંકી દેવામાં આવ્યા. એમને એક યુનેશર તરીકે ગણવામાં આવતા.

દાનસવાલના 'અન્યત્ર' માટે—

અદાલતના એક નજવા કામ માટે આવેલ બેરીસ્ટર આફ્રિકામાં વીસ વર્ષ રહ્યાં! અહીં આફ્રિકામાં એ એમના જેવા બીજા અનેક દેશબાંધવાની પેટે કય લેહેના ગુલામ જેવા હતા. દક્ષિણ આફ્રિકાનાં દિન્દીઓના નસીબમાં ગોરાઓ તરફથી તિરસ્કાર અને યુરોપી એ બેજ વસ્તુઓ હતી. ચાલીસ વર્ષ પછી પછુ ગાંધીજીએ લખેલું કે દિન્દીઓ દાનસવાલનાં અન્યત્રે બની ગયા છે.

આફ્રિકામાં એમના વસવાટના પહેલા વર્ષે અને એમનું અદાલતને લગતું કામકાજ પૂરું થઈ ગયું એટલે એમના પશોણાએ એમને માટે એક વિદાયમાનનો મેળાવડો મેળવ્યો. એ મેળાવડામાં એમણે સાંભળ્યું કે નાતાલ લેનિસ્મિય કોન્ગ્રેસીલ દિન્દીઓના મત આપવાનો હક નાબૂદ કરતું એક બીલ લાગનાર છે. આ તો દિન્દીઓનું એક એટામાં મોટું અપમાન થયું! વિદાયમાનનો મેળાવડો એક વિશેષ સભામાં ફેરવાઈ ગયો! અને વિશેષ સભામાંથી એ નાતાલની દિંદી કોંગ્રેસ બની. ગાંધીજી એના વચેલા પ્રયુષ બન્યા.

રાજકારણમાં નવ પ્રેરણા

આમ ગાંધીજી દિંદેને ભૂલી ગયા અને એમનાં પત્ની કરતુરયા રાહ ભેતાવું રહ્યાં! એ પત્નીસ વર્ષના થવા સાં તો એમણે પોતાનો ધંધો છોડી દીધો! એ સભાઓમાં ભાષણો આપતા અને જોતાજનોમાં ચેતન રેડતા. ચળવળમાં એ ઠીક ઠીક પ્રગતિ કરી રહ્યાં હતા. દક્ષિણ આફ્રિકાના દિન્દીઓના દિલ માટે એમણે અંગ્રેજીમાં, દિન્દીમાં, યુગ-રાત્રીમાં અને તાંત્રીકમાં “ઈન્ડિયન ઓપીનિયન” નામનું પત્ર ૧૯૦૩માં શરૂ કર્યું. પોતાની મૂઠી અને પોતાની મેદનત એમણે એજ અર્થે વાપરવા મંડાયા.

અંગ્રેજ કલાવિભેદક રિક્કનના “અન ડુ ધીસ લાસ્ટ” નામના પુસ્તકે ગાંધીજી ઉપર ખૂબ અસર કરી અને એનાજ સિખાનોનો પ્રચાર એમણે કરવા માંડ્યો.

સત્યાગ્રહનું નવું શાસ્ત્ર

૧૯૦૬ના સપ્ટેમ્બરની અગિયારમી તારીખે ગાંધીજીએ જગતને સસનિષ્ઠા અને દક્તામાંથી નિષ્પન્ન થયેલું સત્યાગ્રહનું નવું શાસ્ત્ર આપ્યું. દાનસવાલની સરકારે બંદેર

કર્યું હતું કે પ્રત્યેક દિન્દીએ એશિયાવાસીઓના રજિસ્ટર પાસે રજિસ્ટ્રેશન સર્ટિફિકેટ માટે અરજ કરવી. એશિયાવાસીઓ અને કેદીઓ બન્નેની એક સરખી ગણના થતી. ગાંધીજીએ આવાં પગલાં સામે બળવો પોકાર્યો. સવિનય ભંગ સફળ થયો. ખીજયેલી સરકારે ગાંધીજી અને બીજા કેટલાક નેતાઓને દાનસવાલ છોડી જવા કહ્યું. આ હુકમ સામે પણ એમણે સલામત આર્યો એટલે એમને જેલ મળી. પરંતુ બ્રિટિશ અને બોર વતી માનપત્રોએ એટલો બધો ઉદાપોદ કર્યો કે જનરલ રમટસને ગાંધીજી પાસે જવું પડ્યું, કાયદામાં સુધારો કરવાનું એમને વચન આપવું પડ્યું અને એમને છોડવા પડ્યા. સલામત પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કર્યો હતો. પરંતુ બહુજ રસ્તાસર નહોતું. સારાપત્રીનાં વર્ષો દરમિયાન એમને ફરી બે વાર કાયદાના ભંગ માટે જેલમાં જવું પડેલું.

આ પ્રમાણે સંઘર્ષો આઠા કર્યું. ૧૯૧૧માં ગાંધીજીએ ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલેને દક્ષિણ આફ્રિકા આવવા આમંત્રણ આપ્યું. અને એમની મદદથી સરકાર સાથે કામચલાઉ સંધિ કરી. છતાં જ્યાં અન્યાયો ફર થયા નહોતા. એટલે ૧૯૧૩માં ગાંધીજીએ પોતાની સલામત ફરી શરૂ કર્યો. નાતાલની જેસો સલામતીઓથી ઉત્તરાર્ધ ગર્ભ. માત્ર શાહી દરમિયાનમિરી વડે જ ગાંધીજીની માગણીઓ મંજૂર થઈ. દિન્દમાં પુનરાગમન.

૧૯૧૫ની શરૂઆતમાં ગાંધીજી દિન્દ પાછા આવ્યા. અને સાબરમતીને કિનારે પોતાના દરિજન આશ્રમમાં નેતાઓ તૈયાર કરવા માંડ્યા. તરતજ એમને ચંપારણનાં રમણાણોનો પ્રથ હાયમાં લેવાનું ઉપરિચિત થયું. ગાંધીજી પકડાયા. પરંતુ એને તરત છોડવામાં આવ્યા અને કાયદામાં જરૂરી સુધારો થયો.

પહેલા મહાયુદ્ધ પછી ચેપેટ એક્ટ, નવિયાંવાસીઓ દલાકામ્ મોન્ટ્યુ-એમ્ફડ સુધારા વગેરે એક પછી એક બનાવે બનતા ગયા. પરદેશી સત્તાની નાગર્યુમાંથી છુટવા મૂટે ગાંધીજી અને બીજા નેતાઓએ એક દીધું દરિયા ભરેલો કાયકમ ધડી કાઢ્યો. સ્વરાજ્યની સિદ્ધિ માટે સ્વદેશી એ એકજ સાધન મનાયું. ખાદી એ દિન્દ સ્વરાજ્યનો પ્રધાન મંત્ર બની. પરંતુ શાન્તિમય સત્યાગ્રહના એમના પ્રયત્નો દિસાનાં કૃષોથી કમકિત બન્યા. એટલે એમને સત્યાગ્રહની પ્રધાન આમશ્ચકતા તરીકે અંદિસા ઉપર લાર મૂકવા પડ્યો.

કોમી એકતા માટે નિરધાર

૧૯૨૨માં ગાંધીજીની રાજદોહના શુભ સમય ધરપકડ કરવામાં આવી. એને છ વર્ષની કેદની સજા મળી પરંતુ

જેન વર્ષમાં એમનો બિનશરતી છૂટકારો થયો. જેલમાંથી બહાર આવ્યા પછી 'એમજે' દેશી એકતા સ્થાપવાના પ્રયત્ન ઉપર નજર રાખી રહી, અને તે પ્રસંગે જ એમણે માણસના હૃદયનું પ્રવિર્તન કરવા માટે વ્યવસ્થાપેલી ઉપવાસની મહાન પરંપરામાંના સૌથી પહેલા એકવીસ દિવસના ઐતિહાસિક ઉપવાસ શરૂ કર્યા.

‘કાંતો અને વણા’નું સૂત્ર

૧૯૨૫માં જ્યારે ગાંધીજી હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાયા ત્યારે તેમણે પોતાના વ્યાખ્યાનમાં “કાંતો અને વણા” એ જ સૂત્ર રજૂ કર્યું. સારપટ્ટી વિરાળ જનસમુદાયના વણાંજી ઉપર એમનો કાણુ જાદુ લાંબા વખત સુધી રહ્યો. એમણે પોતાની જાતને રાષ્ટ્રીય સેવામાં જ રાખી દીધી. ૧૯૨૭માં એક રાજકીય મગામઠે ઉભી યથા અને ગોળમેળ પરિવદ બોલાવવામાં આવી પરંતુ હિન્દને સાંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય આપવાની જરૂરી ખાતરી ન મળતાં એમને માટે માત્ર સત્યાગ્રહનો જ ઉપાય રહ્યો.

દાંડીની ઐતિહાસિક કૂચ

૧૯૩૦ના માથાની ૧૨મી તારીખે દાંડીની ઐતિહાસિક કૂચ શરૂ થઈ. આખા રાષ્ટ્રે સારા જવાબ વાળ્યો. ઠેર ઠેર હમનરોજ શરૂ થયું, અને ગાંધીજી સહિત બીજા હજારો જેલના સળિયા પાછળ પૂરાયા. પરંતુ એમને ૧૯૩૧માં છોડવામાં આવ્યા અને “ગાંધી—ધરણી કરાર” થયા. બીજા ગોળમેળ પરિવદમાં હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના એક માત્ર પ્રતિનિધિ તરીકે ગાંધીજી હાજર રહ્યા. પરંતુ એમને જે જોઈવું હતું તે પરિવદ આપી શકી નહિ. એટલે ફરી એમણે સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો, એમની ધરપકડ થઈ અને એમને યરવડ જેલમાં લઈ જવામાં આવ્યા.

ઉપવાસનું પ્રથમ સાધન

૧૯૩૩માં જાનિવેલનો કાયદોનો એમણે પ્રખર વિરોધ લાગ્યો. પણ એનો કંઈ જ અર્થ ન કર્યો ! એટલે સપ્ટેમ્બરની ૨૦મીએ એમણે પોતાના ઐતિહાસિક ઉપવાસ શરૂ કર્યા. નેતાઓએ એ કાયદાના ત્યાગ કરતા ખત ઉપર સહી કરી. પરંતુ ફરી તેમણે, ધર્માનુતાની કુર્બાન દિવાલો તોડવા માટે ૨૩ દિવસના ઉપવાસ શરૂ કર્યા. અને સરકારે એમને તરત છોડી મૂક્યા. એ જ વર્ષમાં સાગરમતી આશ્રમ ખુલા થયો અને સર્વિનય કાનુન ભંગની ચળવળ પાછી ખેંચાઈ. પરંતુ એમણે વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહનો આદેશ આપ્યો અને ફરી જેલમાં ગયા.

પ્રાંતિક સ્વરાજ્ય

૧૯૩૫માં પ્રતિમાં જવાબદાર સંવત્સરની સ્થાપના નક્કી થતાં ગાંધીજીએ નવી ધારાસભાનો એકાદ અનુભવ લેવા કેમિસને સમજાવ્યા. ૧૯૩૬ની ચૂંટણીએ કેમિસને અગતી કસેડ આપી. અને બીજા ચૂરલીમ નેતાઓ ઉપર નવા પ્રત્યાષાનો પડ્યા. સુરિલમ આગેવાન મિ. મદમદમલી છણા સાથેના એકતા અને સરકાર માટેના મહાસાંઘ્ય અનેકાનિક પ્રયાસો નિષ્ફળ ગયા. પરિણામે બંને વચ્ચે મોટું અંતર પડ્યું અને ૧૯૪૦માં જ્યારે મિ. ક્રીશ્નાએ પોતાનો દિશાક સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કર્યો ત્યારે તે એ અંતરને પુરાવાની ચક્રવર્તી બની રહી નહિ. ગાંધીજીને એ જ ખાતરી થઈ કે હિન્દમાં બીજા કાતાની—સિદ્ધિચરણી હાજરી જ હિન્દુ-સુરિલમ એકતામાં મોટી આશ્વાસી રૂપ હતી.

‘હિન્દ છોડો’નો નાદ.

જ્યારે બીજું મદાપુદ ફારી તીકલ્યું ત્યારે બ્રિટી સરકાર હિન્દના ભવિષ્ય સ્પષ્ટે તેણે કોઈ પુલના ફેટુ હર્ષ શરૂ નહિ. અને કેમિસે બ્રિટીશ સરકારને હિન્દ માટે સંપૂર્ણ સ્વાનંત્ર્ય અંકેર કરે તો જ પુલમાં એને મદદ કરવાનું નક્કી કર્યું. મદાપુદ સર રોડે દીક્ષીની દરખાસ્તો રજીસ્ટરી થાઈ નહિ કારણ કે એમાં રાષ્ટ્રના ભાગલા પાડવાના સુરિલમો ખેલો હોય જાણ મળે એવી હિન્દની રચના થતી હતી વાઘાપાટા પડી ભાંગી અને હિન્દમાં એક તીમ રાજકીય મગામઠ ઉભી થઈ. મદાપુદએ “હિન્દ છોડો” જે અન્તરઆચાર કર્યો.

પ્રચલિત લોકકાન્તિ

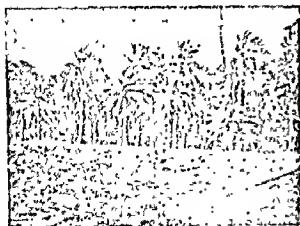
૧૯૪૨ના એપ્રિલ માસની નવમી તારીખે પ્રમાણમાં બંધ નેતાઓ પકડાયા અને ત્યારપછી સરકારે જે હમનરોજી અજાત્તાર કરી એને પરિણામે રાષ્ટ્રજરમાં એક અપૂર્વ લોકકાન્તિ સળગી ઉઠી ! સરકારે કાન્તિનું આજ કેમિસ માથે ચમક્યું. ગાંધીજીને સરકારની આ નીતિપત્રી ખુલ્લું દુઃખ થયું અને એમણે ૧૯૪૪ના ફેબ્રુઆરીની ૧૦મી તારીખે એકવીસ દિવસના ઉપવાસ શરૂ કર્યા. આગાખાનના મદદમાં પોતાના જ્ઞેનરિવાસ દરમિયાન મદાપુદ ઉપર એ અંતર આપીત આવી પડી. એક પોતાના ખાસ અને ૨મી મદદરજાએ દેશાધીન અવસાન અને બીજું ધર્મપત્રી કરતુરજાનું અવસાન !

સત્તા સોંપણી માટે પ્રિયનનો નિર્ધાર

ઓગસ્ટ ૧૯૪૪માં એમની મુદિન પછી "ગાંધી-કીબ્લા" મુલાકાત યોજાઈ. ૧૯૪૫માં વાલ્મીકી લોડ વેચેલી રીમલમાં નેતાઓની પરિષદ બરી. પરંતુ ત્યાં પણ વાલ્મીકી પરી બાંધી, ત્યાર પછી કીબ્લા વડા પ્રધાન મિ. એટલીએ દિનને સત્તા સુમન કરવાનો પ્રિયનનો નિર્ધાર ત્વરે કર્યો. સત્તા સોંપણીની યોજના તકી કરવા માટે એક મંત્રી-મિશન દિન્દ આમ્યુ. મિશનની સત્તાનિર્ધારની ગાંધીજી ઉપર પણ અસર થઈ. પડિન નેદરને વચગાળાની સરકાર રમવાનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું. બરખર એજ સમયે મુસ્લિમ લીગે પોડન નેદરની આગેવાની રોજ રચાયેલ સંરકાર સામે વિરોધ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે "સીધાં પગલાં દિન" ઉજવવાનું તકી કર્યું. આનું પરિણામ કલકત્તાના બંધકર દલાકોટીમાં આમ્યુ અને એના પ્રત્યાપનો ફેર ફેર પડ્યા. સારપછી ને.આખરી અને નિદારના કરજી બનાવો બન્યા. આ સોંપણીની નદીઓ, કોમી પિછારની વર્ગ અને વર્ગી ભૂના કોમી એકતા રચાવવાનો પોનાના બગીચા પ્રવાસને ધૂમમાં મળેલો જોઈ ગાંધીજીને પાટાવાર ખેડ થયો. એટલે આગેવારી બુમિમાં પોનાનો પ્રેમ અકિંસા અને શાન્તિનો સંદેશો પાડવા માંમો પ્રયાજી કર્યું.

શાન્તિના સંદેશ વાહક

મહાત્માજીની શાન્તિવાજા દજી ચાલતીજ દની લાં મુસ્લીમ લીગે લોડ વેચવાના આમંત્રણથી મંત્રીમંજીમાં રચાત લીધું.

લોડ વેચવા પછી લોડ માઉન્ટમેન આગ્યા. ગાંધીજીએ અને કોમીએ ભારેકરે દેતાના બાગલા રીકાર્યા. તા. ૧૫મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ના રોજ ન્યારે દિન્દે રવાનંચ દિન ઉજવ્યો ત્યારે પણ મહાત્માજીની શાન્તિવાજા ફર ફરતાં ગામમાંઓમાં ચાલુ હતી જ.

પંજાબના કરચીણ ઉદાપાનેના પ્રત્યાપનો દિલી અને કલકત્તામાં પડ્યા. પરંતુ કલકત્તામાં ગાંધીજીની દાનરીતી અસર અદ્ભુત નીવડી. પંજાબમાંની પિછાર અને કલકત્તાની લાગણી લગતે આવેલા નિર્વાસિતો દિલીમાં આવી વચ્ચા અને દિલીના મુસ્લિમોને પોનાની છંદગી જોખમતી લાગી. આવા વાતાવરણને કારણે ગાંધીજી કલકત્તાથી દિલી આગ્યા અને દરરોજનાં પ્રાર્થના ૧૬ઠીનાં વ્યાખ્યાનોમાં દિલીના કરચિન વાતાવરણને શુદ્ધ બતાવવા માટે આજીજી કરવા લાગ્યા. તેરમી જાન્યુઆરી ૧૯૪૮ના રોજ અને કોમી વચ્ચે એખલાસ રચાવવાના એક બગીચા પ્રવાસ તરીકે એમણે અચોક્કસ મુદત પર્વતના ઉપવાસ શરૂ કર્યા. પરંતુ દિલીના અને કોમીના નેતાઓ તરફથી એકતાની ખાતરી મળવાથી એ ઉપવાસનો માત્ર છ દિવસમાત્ર અન્ત આવ્યો.

ઉપવાસ પૂરા થયા પછી એક ભાત બુલેલા મુવાને પ્રાર્થનાના મેદાનમાં ગાંધીજીથી માત્ર ચીસ જ વાર દૂર એક ગોખા ફોગ્યો. પરંતુ ગાંધીજીએ એ બનાવને કેવળ ગોણુ ગણી કાઢ્યો અને સરકારને તેમજ લોકોને અનેગાર તરફ રહેમની તગર રાખવા વિનંતિ કરી.

સમ્પ્રિતાકરેતા કે એને પોનાને પોનાની છંદગી માટે મિત્રકુલ બીક નથી, કારણ કે એ તો એણે પરમેશ્વરના હાથમાં ચૂકી દતી.

કોમીએ એમ માન્યું પણ નેદરે કે મહાત્માજીના છાતનો અંત કેવળ નજીક હતો. ત્રીસમી જાન્યુઆરીએ સાંજે ન્યારે મહાત્માજી પોનાના હોમના નિયમ મુજબ પ્રાર્થનાના મેદાન તરફ જતા દર્ના ત્યારે એક મૂખ પૂતીની કાલિસ ગોળા એમના હાર દેદની આરપાર ઉતરી ગઈ ! ! !

અને દુનિયાએ આંસુ રાધી.

આપુનાં તર્પણ

વન્દન, હે કરુણામય ! વન્દન ! ભારત ભાગ્ય વિધાતા
મહાન તારા પ્રાણ પામજો, સદા ચિરંતન શાતા !
તારા પુણ્યે પદ્મવિત આ ભારત કેરા. આગ
તારા સ્વપ્નો સફળ થતાં જો, વ્યર્થ ન જાયે જગ
અમોઘ તે જો દીધી સાધના, વ્યર્થ ન જાયે લેશ
જગને ખડે ખડે પ્રસરશે ભારતનો સદેશ.

—નાથાસાગર દવે
('સેવક' ના સૌજન્યથી)

યયુનાનો નીરમો રાષ્ટ્રપિતાના કૂત્ર-વિસર્જનનો વિધિ સ્તંભ દરમિયાન નિહાળતા પડેલ શ્યામરાસાગર

બાલ વિભાગ

દુનિયાને પ્રેમથી જીતો

રૂપેરી વાળ અને તીણા મધુર સ્વાદવાળાં નારી તે શ્રીમતી સરોજિની નાયક. હવે તેઓ એક મોટા પ્રાંતનાં ગવર્નર છે. બધા વખત પહેલાં તેઓ દક્ષિણ અફ્રિકા ગયેલાં. સાં તેમણે જે જોયું તેનાથી એમને ખૂબ શોક થયો. માણસ માણસો તિરસ્કારતા, એક જાત બીજા જાતને તિરસ્કારતી; કેવળ ધિષ્ટારનું જ વાતાવરણ સર્વત્ર હતું. બાળકો—નાનાં અને મોટા—ના, મોટાં બાળકો, કારણ કે ઉમ્મર લાપક માણસો પ્રેમને જમી જઈ એકબીજા સાથે કકાસ કરી પરસ્પર ધિક્કારે લારે તે 'મોટાં બાળકો' જ કહેવાયને?—એ એમને આમંત્રણ આપ્યું અને તેમણે તેઓની સાથે વાતચીત કરી. ડરબનમાં એમને સાંભળવા માટે એક જ સ્થળ બંધી જાતનાં બાળકો સમક્ષ એમણે આપેલું વ્યાખ્યાન અર્પી નીચે આપવામાં આવ્યું છે. તે દિવસે તેમણે આપેલું વ્યાખ્યાન દુનિયાના તમામ દેશનાં તમામ બાળકો માટે સર્વાકીર્ણ વ્યાખ્યાન છે.]

આજે હું દુનિયામાં જેમને સાથી વધારે ચાહું છું તે બાળકો વિશે જોલવા માગું છું. માત્ર દિવસના બાળકો નહિ, પણ નાનાં ગેર-બાળકો, નાનાં કાળાં બાળકો, અને નાનાં પીળા પ્રદેશનાં બાળકો—બધાં જ! બાળપણ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે. એ એવી વસ્તુ છે કે જેમાં મોટા માણસોના કર્તવ્યથી વિશેષ પડતો નથી, એમાં નાવજાત નથી, એમાં ધિક્કાર નથી; એ તો પ્રેમથી ભરેલો કાળ છે. અને દુનિયાનાં બાળકો તો દક્ષિણ અફ્રિકાના આ મહાન સંસ્થાનમાં રહેતી તમામ પ્રજાઓ વચ્ચે સોનેરી સાંકળ જેવાં જૈનવાનાં છે. એમાં બધાં બાળકો, હું તમારી સમક્ષ જોલવાની છું. તમે બધાં કાળામાં ભણતા બાળકો છો અને હું—માર્તુ છું કે તમે મારી એક જમી રાખવાનાં છો. જ્યારે તમે એ જમી જુઓ ત્યારે તમારે કહેવું: "દુનિયાનાં બધાં બાળકોની આ મિત્ર છે." દક્ષિણ અફ્રિકા, પોર્ટુગલ, ઇટાલી, નેર્વે—તમામનાં બાળકોની આ શદ્દ સ્ત્રી મિત્ર અને સાચોદાર છે. અને જ્યો જે કોઈ બાળક હોય તે પણ આ પુરસ્કારમાં જોડ શદ્દ સ્ત્રી મિત્ર છે.

હું બધાં નાનાં બાળકોની શા માટે મિત્ર છું? કારણ કે મેં જગત વધારે પહેલાં પેસેસ્ટાઈનમાં રહેના એક માણસે કહેલું કે નાનાં બાળકોને મારી પાસે આવવા દો. કારણ કે સ્વર્ગનું રાજ્ય એમનું જ છે. દુનિયાના તમામ માણસોમાંથી હવે કાપરટ નામના એક જ માણસે કહેલું કે નાનાં બાળકોને મારી પાસે આવવા દો! પૈસાદાર માણસો નહિ, હેરાયાર માણસો નહિ, સિપાઈઓ નહિ પણ કેવળ નાનાં બાળકો જ!

સ્વર્ગનું રાજ્ય એટલે શું? એ આકાશને પેસે પાર નથી; એ નાનાં બાળકોના હૃદયમાં છે. કારણ કે નાનાં બાળકો, મને વિચારતાં દિલગીરી થાય છે કે, મોટાં માણસોની પેઠે કંજુસ અને કળિયાખોર થતાં શીખ્યાં નથી. જેવા તમે સ્વાર્થી અને મતાંધ જાનો કે તરત તમે સ્વર્ગના રાજ્યમાં પ્રવેશ કરવાનો હક ગુમાવો છો. જ્યારે આ દેશને ખૂબ સુંદર બનાવ્યો છે. અહીં લાલ માર્યાવાળાં અને લાંબી કાળી પૂંછડીઓવાળાં પક્ષીઓ છે; રાત્રી, વાદળો, લીલી

પાંખાવાળી અને પુખ્તોના નેવા રંગવાળી સુન્દર મધમાખો છે; સુન્દર પુખ્તોવાળી જોઈ અહીં છે; અહીં પવિત્ર ઉપરથી પડતાં નળધોધો છે. આવા સુન્દર દેશમાં નાનાં બાળકો સુન્દર શબ્દો બોલે અને સારી વસ્તુઓ, કહે એમના પરમેશ્વર કહે. નહિતર આવા સુન્દર દેશમાં રહેવા માટે એ પાત્ર જ કેમ ગણાય?

અમારું દિન્દી લોહી અમને કહે છે કે આપણે સ્વાર્થી ન બનવું નેહ્યો, પરંતુ બીજા બધાની સાથે મૈત્રીથી રહેવા પ્રયત્ન કરવો નેહ્યો. તમે એ કંઈ રીતે કરશો? તમારાં હૃદયને પ્રેમ અને માયાશુભાથી એવાં કરી દો કે દરેક કડોર માણસ, દરેક કંલુસ માણસ, તમારી માયાશુભા બોધ જાતે જ માયાશુ બને.

ડરજનમાં ધણાં વરસ પહેલાં રહેતા એક ધણા મોટા માણસે આ પ્રમાણે કહેલું. ધણાં વર્ષો પહેલાં ડરજનમાં, સારપટી નેહામજામાં અને અમારે દિન્દમાં રહેતા એ અદ્ભુત મહાપુરુષને તમે જે બોળાખતાં હોત તો તમે અવશ્ય જાણતા પામત કે ત્યાં જ્યાં છે ત્યાં એને એક જ સરેશો દુનિયાને આપવાનો હોય છે. એનું નામ મહાત્મા ગાંધી. તે ખૂબ નાના છે અને ખૂબ નયજા છે છતાં એનો આત્મા એટલો વિશાલ છે અને એનું હૃદય એટલું મજબૂત છે કે ડરજનની આસપાસના તમામ સમુદ્રો એના આત્મા જેટલા વિશાળ ન થાય અને ડરજનની આસપાસના બધા પવિત્રો એના હૃદય જેટલા મજબૂત ન થાય. તે કહે છે: “હું તમને પ્રેમથી છનીય. તમે મને લૂટો, શિક્ષા કરો, મારી નાખો છતાં હું તો તમે કરેલાં તમામ પૂર્યાં મારે મારી આપીશ.”

બાળકોને તે આ સદેશો આપે છે કારણ કે તે કહે છે કે મોટી ઉંમરનાં માણસો તેનું કંઈ માનશે નહિ. તેઓ સ્વાર્થી અને લોભી છે એટલે જ હાકળો કરે છે. અને એમાં બહાદુર યુવાન માણસો મરી જાય છે. દુનિયાનાં નાનાં બાળકોએ આને અટકાવવાની જરૂર છે. એટલે જોઈથી પહેલાં તો મહાત્મા ગાંધીએ તમને તથા શિક્ષક આક્રિયાના લોભને શું શીખવવા માટે મને અહીં મોકલી છે તે તમારે જાણવું નેહ્યો. તમે અત્યારની રાજામાં જાણનાં બાળકો છો એટલે તમારાં માન્ય કરનાં તો ધણાં જ હોશિયાર હો કારણ કે તેમને હની તેવા કરતાં અથવા તો મને મારાં માન્ય આપી શકે તેનાં કરનાં પછી

વધારે સારી તક તમને મળે છે. તમારે નાનાં સદસ મનુષ્યે બનવા માટે મોટેલી તકનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરવો નેહ્યો. એવા પછુ પાંખો છે કે જે તમે નયજામાં ન શાખો શકો પણ માત્ર એક બીજા માટેની જ શીખી શકો. તમે એ બીજા તરફ માયાશુ બનવાનું અને એક બીજાને મદદ કરવાનું શીખી શકો, હંમેશાં કહેા: “જે હું વધારે મજબૂત હોઉં તે મારે તજજા ઉઠારને અથવા ઉઠારીને રમનમાં તેમજ કામમાં મદદ કરવી જ નેહ્યો. રાજામાં તમેજો તમારી વચ્ચે સહનું, માયાભાવનું, દિવંતનું અને એક બીજાને મદદ કરવાની શક્તિનું એવું સુન્દર વાતાવરણ ખડું કરવું નેહ્યો કે જેમાં જે કોઈ ઉઠારે કે ઉઠારી સસપી વેચવું બોલે, અથવા કડોર કામ કરે અથવા લુટું બોલે તો તમારે એક જ ચંદ્ર તે ઉઠારને અથવા ઉઠારીને કહેવું નેહ્યો કે તમને અને અમારી વચ્ચે નહિ રાખીએ, તમે અમને દરમ ૩૫ છો. આનું નામજ માત્ર કહેવાય અને માત્ર મદ સુન્દર વસ્તુ છે. કેટલીક વાર લોભ આપણને માત્ર આપે છે પછુ તે પૂરતું નથી. આપણે આપણને અપાયેલ માનને યોગ્ય થવું નેહ્યો. અહિંયાં જલુ મોટી સંખ્યામાં આવીને લોભોએ મને માત્ર આપું છે. જમું મને માત્ર મને એ હું માનને પાત્ર બનું એનાથી ધણીજ સિન વસ્તુ છે. જે મારા હૃદયમાં કેળના ચિત્રો દુષ્ટ વિચારો બધાં હોય તો હું માનને પાત્ર નથી, જે મારામાં દુષ્ટ વિચારો હોયજ નહિ તે હું માનને પાત્ર છું. અને માનથી એ પ્રમાણે જાતો કે જેથી કોઈ મને સાંભળવા આપ્યું કે નહિ તે જાણન મને લાયકજ નહિ. તો જહી આ સુન્દર દેશમાં અને આ અદ્ભુત દુનિયામાં માણસો પુણીથી ઈશને બચાવના કામ જેવી માનવી દષ્ટિ ખાતે એમ હું કહું છું. પુણે પોતાની ખાલેલી અત્યારમાં તેની પ્રત્યેકા કરે છે, પરંતુ નાનાં બાળકો જેટલી ખીજ કેલપણ વસ્તુ કંપરને પસંદ નથી. તમે દિન્દનાં તો કે આક્રિયાનાં, કમ છો કે અંકેષ, કનિક દો કે સરીય—એની કશીજ દરકન નથી. તમે દુનિયાને બાળકો છો તમે કહેશો કે જે દેશમાં જનનનન વચ્ચે જેટલાવ હોય, ત્યાં નિરરકાર અને સ્વાર્થી હોય ત્યાં અને રહેવા તેવાર નથી.

ત્યારે તમે આખી દુનિયાને આદરો ત્યારે આખી દુનિયા અને આનંદથી ભરપૂર જાતો.

—શ્રી. સંજોગિની નાયક

જનતાએ ઉજવેલો બીજો સ્વાતંત્રિયદિન

નાસિકમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનનાં બે ચાંદગાર દશ્યો

નવા વર્ષનું નવું પ્રસ્થાન

છેલ્લાં કેટલાંયે વર્ષોથી સુરત જિલ્લામાં આવેલ સવિધા-પુરાનું દારૂનું પીકું બુદ્ધિશા નરકાગાર જેવો દેખાવ દર્શવું હતું. આજ વર્ષના ઓગસ્ટ માસની પહેલી તારીખે એને કાયમને માટે બંધ કરવામાં આવ્યું અને માથે સીલ દેવામાં આવ્યું. પંદરમી ઓગસ્ટે નવારે દેશ આખાએ સ્વાતંત્ર્ય દિન ઉજવ્યો ત્યારે આ રમણ ભજન, કીર્તન અને ધખરની પરમ રત્નિ રૂપ ગીતાના ગાનથી અણખૂણી ગાણું. સભ્યપાટપુરા-મજુર-કલ્પ છુ-કેન્દ્રના મુખાલ અને ઉત્સાહી કાલ-કેરા આ કાયદેમતા પ્રેરેલા હતા. પ્રેક્ષક વર્ગમાં અગાઉ જુદાજુદા હેતુસર નિયમિત રીતે આ રમણની વારંવાર મુલાકાત લેનારા પણ કેટલાક હતા. પરંતુ હવે પરિવર્તન થઈ ગયું છે.

રેજનારમક કાર્યક્રમ

તે દિવસે બપોરે રેશમી માનની મિત્રના ગ્રાહકોનેમાં ખાસ ઉભા કરેલા નાટ્યમૃદમાં જેવો રોજ અને બુચરો વચ્ચે

કે તરત પાછા ઉપડ્યાં. લગભગ દુબરેક જેટલા પ્રેક્ષકો હતાં. તેમાંના વજ્રાખરાં મજુરો અને તેઓનાં બાળાઓનાં હતાં. માથાધિક શાળાની બાળાઓએ સુંદર ગરબા ગાઈ બતાવ્યા અને કલાત્મક રીતે બતાવી. વાલસંગીતે પણ પ્રેક્ષકોનું લક્ષ્ય ઘોળ કરાડ્યું સુધી બેઠી રાખેલું. વિશ્રાન્તિના સમય દરમિયાન યોજાત આજ. છ. દેસાઈએ મહાનિષેધ અંગે જે વ્યાખ્યાન આપ્યું તેમાં તે લોકોને બહુ રસ પડ્યો. કાયદેમને અને 'વંદેમાતરસ'નું સમુદયાત કરવામાં આવેલું.

કૃષ્ણ મંદિરને રસ્તે—નાટકો

કૃષ્ણ મંદિર તરફ જતા વિશાળ રસ્તા ઉપર નવારે બે નાટ્યો અભ્યુદયમાં આવ્યાં ત્યારે તેો પ્રેક્ષકવર્ગ ધણે વિશાળ હતો. બંને નાટકોનું વરણ લોકોમાં સુપ્રસિદ્ધ હતું. પહેલા નાટકમાં કૃષ્ણની કોમાર અવસ્થાનાં પ્રગટ્થો વર્ણવાયાં હતાં, અને બીજા નાટકમાં દારૂની આદતનાં અનિરોધ વજ્રાખરાં હતાં. નાટકોના રજૂઆત સુન્દર થઈ હતી; સંગીત પણ સરસ હતું અને બધાંયે ત્રણ કલાક સુધી ખૂબ આનંદ કર્યો.

નાસિકમાં દારૂધીની સંદેશ

નાસિકમાં તેજ દિવસે શહેરના મુખ્ય રસ્તાઓ અને મહોદલાઓમાં સ્થાનિક નેતાઓની આગેવાની હેઠળ એક મોટું સરથસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. જેમાં “દારૂ ધીના હરામ છે” અને એવાં બીજાં લખાણોવાળી બહેરખંજરા સાથે સ્ત્રી કાર્યકરો પણ નીકળેલાં હતાં. કેટલાય કેન્દ્ર નજીક સરથસ વીખરાયું હતું. પવન, ભગન, કીર્તન, લોકગીતો વગેરેથી ભરપૂર એવા લાંબા કાર્યક્રમ બેવાને સ્થાનિક લોકોને લાભ મળ્યો. દારૂધીના સંદેશને દર દર સુધી સંજ્ઞાવાવામાં પોતાનો સાચા આપવા માટે બે સિનેમાગૃહોએ “નશા” નામે ચિત્ર રજૂ કરેલું. જ્યાં જ્યાં આ ચિત્ર બતાવવામાં આવ્યું ત્યાં ત્યાં તે એક સરથસ રજૂ કર્યું. બજાર મંડળી ઘણી મોટી છે અને એને માટે ગામડાંઓમાંથી ઠેર ઠેર વિનંતિઓ આવે છે. પરંતુ તેઓને પોતાના વારાની રાહ જોવી પડે છે કારણ કે ચિત્ર ગ્રામ વિસ્તારોમાં ખૂબ પ્રચલિત બની રહ્યું છે.

આ માસનું ગૌરવ

બે વધારે ગામો સંપૂર્ણ મતનર્જિત થયાં છે. એટલે આ માસનું માત્ર ચંદ્રાપુરી અને ખરેખરે જય છે.

બીજા એક અભિમાન લેવા જેવી અને ગૌરવપદ વસ્તુ નાસિક માટે એ છે કે ત્યાં સંખ્યાબંધ સ્ત્રી કાર્યકરોએ કોંગ્રેસને કેળવવા માટે અને વિનાશને પથેથી એમને ખાંજ વાજવા

માટે મદદ કરવા પોતાની સેવાઓ આપવાનો તત્પરતા દર્શાવે છે. તેઓ જુદા જુદા વિસ્તારોમાં ફરી વળે છે, જુદી જુદી પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરે છે અને મંજુર થાય કે તરત જ અમલમાં મૂકવા માટે એક લાંબો ગ્રામીણ પથ તૈયાર કરી રાખ્યો છે.

મુશંસાપાત્ર નિર્ણય

રત્નાગિરિ જિલ્લાના સુશીરીએ લુકાચીઓનો અને શા પીંતોનો કચ્છ સામનો કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે. અનેગાર ગામની હતી બહાર કાઢવા સુધીની શિક્ષા કરવાનું આ લોકોએ નક્કી કરેલ છે. એક તાલુકાના અબની ગામ માળીમારોએ એક સભા ભરી દારૂનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવા નિર્ણય કરેલ છે. અને કાર્ય ગમે તેટલું કઠિન હોવા જ સંપૂર્ણ રીતે સાદું જીવન જીવવા માટે તેઓ નિર્ણય થયા છે.

બેલગામનું લાક્ષણિક દર્શાવ

એક આખો સમાજ જો એના નેતાઓ પોતાની લાગણ વાપરે તો કઈ રીતે સમને પથે વળે છે તેનો અભ્યાસ તારા તરમાં બેલગામમાં બન્યો છે. પરાસગદ તાલુકા ઉપા ઉપાદેક સંધ એક નિર્મિત છે. પરંતુ સંધના સંસ્થાઓ ખાસ અભિનંદનને પાત્ર છે. પ્રિદેશક પ્રાદીબીશન એવિસરદ ગામ મંજુરી સમાજના તમામ પુવાન અને જુદ સભો

પંચમહાલ જિલ્લાના કલ્યાણ ગામે સ્થાનિક કોંગ્રેસ કાર્યકરો આમજનોને સરકારની દારૂધીની નીતિ સમજાવે છે

પંચમહાત્મ્ય નિદાન એક લાક્ષણિક દ્રશ્ય. ઇસ્ટિંગ પ્રે હીંબિશન ઓફિસર દારૂખીનું મહત્વ સમજાવે છે અને નિદાન આમજનો કુતુહલથી સાંભળે છે.

જોડાવવામાં આવા દના અને તમામને એકથયુ અપવાદ વગર સોગન લેવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું અને બધાએ સોગન લીધો હતા પણ ખરા.

ગામડામાં થતો આચરણ પ્રચાર

ગામડાના લોકોમાં દારૂખીનો સદેશ પહોંચાવવા માટે એકગામ, સોલાપુર, અંજીલ અને સોગડ મહાત્મની તાવુકા કેમિસ સમિતિઓ એ પિસ્તાશમાં ધૂળી રહી છે. સક્રિય જવામ પ્રેરણા પણ સુદર રંજનાત્મક કાર્યક્રમો આરંભ લેવાને રેળવી વધારાકરિત સેવા આપી રહેલ છે. તંદુરસ્ત શરીર શુ કરી શકે ?

કારવારની રમતજમત માટેની એક ખાસ સમિતિ આખા નિદાનમાં લોકોની તંદુરસ્તી વધે તે માટે કાર્યક્રમ ધરી રહી છે. દોરપણ પ્રતોઘનનો અને ખાસ કરીને તો દારૂનો સામનો કરવા માટે તંદુરસ્ત શરીર હીક ફીક મદદગાર થઈ શકે અને સમિતિ ખાનરીપૂર્વક માને છે કે રમતજમત, કેસી અને રંગકિટની પ્રજ્ઞાતિઓ લુચાનને દુઝાકુકાત અને પ્રસિદ્ધીલ સમજશે.

સાંતિસદનની અસાધારણ લોકપ્રિયતા

વધારે પ્રચાર અને સેકેના સદાકાર માટે વિનંતિ કલવની બનતી નથી છે. થી. એલ. એફ. ફિરનાન્ડીઝ કહે છે તેમ પ્રાથમિક સાથાના ધિરાક હોય એ કંઈ સંતોષનું કારણ નથી.

"સાંતિસદન" નામે એનું તાટકે ન્યાય ગયાં સમજાય છે ત્યાં ત્યાં પ્રેક્ષ મુદ પ્રેક્ષોથી હાસરાર્થ નથી છે. લેખકે એક ઘાટી ઉપર બીજા નાટ્યો પણ લખી આપવાનું વચન આપેલ છે.

ધારવારમાં મહાકારી સોલાપટીઓની પ્રવૃત્તિ

કર્ણુટકના બીજા મુખ્ય મથક ધારવારમાં મહાકારી સોલાપટીઓએ લેખના દિનમાં કર્યાણુ કેન્દ્રો શરૂ કરવાનું કબૂત્ર કરેલ છે. રોનની સાત સોલાપટીઓએ પોતાની પ્રાથમિક તેજારીઓ પુરી કરી દીધી છે. દરેરી અને હાંગલની સોલાપટીઓના પ્રતિનિધિઓએ એકલા થઈ એ બતવા કામનો કાર્યક્રમ ધરી હાલે છે.

ભરૂચમાં કટ્યાજુ કેન્દ્ર

ભરૂચમાં નિદાન અધિકારીના હસ્તે કર્યાણુ કેન્દ્ર ખુલ્લું થકાયું છે. ડા. ચંદુલાલ રેશમજી દારૂખીનું રદરથ અને કર્યાણુ કેન્દ્ર ખુલ્લું થક્યાના ઉદ્દેશ સમજાવેલ. મનુદેશ અને ગામડિયાએતે રંજનનાં સાધનો તો ધખ્યાં દતાં. બધામાં સૌથી લાક્ષણિક વસ્તુ તો વરચા અને ગીતોનો લાગી કાર્યક્રમ દતો અને 'ભરૂચ' તો ગામડિયાનાં પોતાનાંજ ગણાયે !

સોલાપુરમાં લોકોના ઉમંગભર્યાં મહાકાર

સોલાપુરમાં કંઈકટર થી. એલ. એ. ધાટજેના દારૂખી કલાયકો રસાતંત્રપરેલ નિમિત્તે

કાર્યક્રમ ચોક્કસ હતા. તેમને મુદ્દેશી માત્ર એટલી જ હતી કે તેઓની પાસે જરૂરી વાઘ સામગ્રી નહોતી. લેકેએ આ બંધુ અને તરતજ ખોદને પુરી પાડી. તે અને તે ધડીએ તેઓએ હજુલગ ૬૦૦ રૂપિયાનો ફાળો એકત્રિત કર્યો.

અમદાવાદમાં દારૂબંધી સંપાદ

અમદાવાદ શહેરમાં દારૂબંધીના પ્રચાર માટે સાન દિવસનો ભરતક કાર્યક્રમ રચાયો હતો. દારૂની વ્યાપ્તિનાં અનિષ્ટો સૂચવતાં રંગબેરંગી પોસ્ટરોઓ અને સૂત્રો રચે રચે અને ખૂણેખાંચે જોવામાં આવનાં હતાં. વિવિધ પ્રકારના રંગના-ત્મક કાર્યક્રમો, આનંદ-ઉત્સવો અને આગેવાન નેતાઓનાં ભાષણો વગેરેએ દારૂબંધી અમલદારને તથા લોકોને સાતેક દિવસ ખૂબ કાર્યક્રમ રાખ્યા. વિખ્યાત કલાકારો અને સંગીતકારોએ પોતપોતાની વિશિષ્ટ વાનગી દરરોજ સાંજે આપેલી. દારૂ-કૃતના આંતરદાસિક પ્રસંગો, એવીસશીકર્મા અને સામરમતીમાં પૂજ્ય ગાંધીજીનાં ભાષણો અને એવા બીજા સંસ્મરણો અને આંસુથી ભરપૂર પ્રસંગો એ દિવસે દરમિયાન ચક્રચિત્રોમાં બતાવવામાં આવેલા.

મજુર કસ્ટાણુ અધિકારી, મહાસભાવાદી આગેવાનો, મુનિસિપલ સભા, નાના મોટા સામાજિક કાર્યકર્તાઓ અને શહેરીઓ સમારંભને સંપૂર્ણ રીતે સફળ બનાવવા માટે કૃતનિશ્ચય થયા હતા અને એ બન્નેો હતા પણ ખરો.

દારૂચિત્રાને થવી બેઠતી સગ :

શ્રી. દેવેનું પ્રવચન

શ્રી. સોમનાથ પી. દેવેએ પહેલે જ દિવસે ખૂબજ છાદાર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. દારૂચિત્રાનું અને એના કુટુંબનું એણે જે વેપક ચિત્ર પોતાના વ્યાખ્યાનમાં દોર્યું એવી ક્રોતાઓનાં હૃદય રતબ્ધ યથ ગયાં હતાં. એણે કહેયું : “મારી તો એવી સુચના છે કે જે દારૂચિત્રો અને કહેવામાં આવે છતાં દારૂની વ્યાપ્તિ ન છોડે અને એને તોડવા પ્રયત્ન પણ ન કરે તો શ્રેષ્ઠ જરૂર લેનામાં મોટું પાટિયું ટીંગાડી એવા લોકોનાં નામ એ પાટિયા ઉપર લખવાં અને ત્યારે દારૂની લત એ છોડે ત્યારે જ નમ કાઢી નાખવાં.”

સરકારને સંપૂર્ણ સાથ આપો :

દરિયાપરમાં ડૉ. મોનીલાલ પટેલે વ્યાખ્યાન આપેલું. એમણે દારૂબંધી જેવા રચનાત્મક અને સરકારચેરક કાર્યક્રમોમાં સરકારને સંપૂર્ણ સહયોગ આપવાની પ્રાર્થના સાદી પણ આમદબરી વિનવણી કરી હતી.

શ્રી. ડી. જે. પટેલે કહેયું : “આપણે આપણા ઉપાનવી પરદેશી સમાજી નાગરિકો તોડવામાં સફળ થયા છીએ પરંતુ

બધાં સુધી, આપણે દારૂની કુટુંબ રૂપી બંધનને તોડવામાં સફળ થયું નહિ ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ રીતે સ્વતંત્ર થયા ગયુલ્લુ નહિ.” દિનંદના નવસર્જન અર્થે એમણે મજુરોને વફોદાર અને એકનિશ્ચયી બનવા વિનંતિ કરી હતી.

શ્રી. વસાવડાએ આપેલી

આદર્શ મજુરજીવનની રૂપરેખા

શ્રી. સામંત્રસાહે વસાવડાએ રાયપુરમાં વ્યાખ્યાન કરતાં મજુરો માટે આદર્શ જીવન ક્યું હોઈ શકે એવો અવિસ્તાર ચિતાર આપ્યો હતો. દારૂની વ્યાપ્તિથી વંચીત એ જીવન જ મજુરો માટે આદર્શ હોઈ શકે એમ એમણે ભારપૂર્ણ કહેયું. મજુરોને જે મોંઘવારી બધાં રૂપે વધારે પમાર-આપવામાં આવે છે તેનો વિનિર્વાહ સુખ અને સમૃદ્ધિના વિવર્ધનને બદલે એવો વિનાશ નીપળવે એવ માર્ગોમાં યાચ છે. શ્રી વસાવડાએ મજુરોને તાકાતવાન અને દારૂની બદોને અકાલવાના નિષ્ક્રિયમાં એકથન અને સંગઠિત થવા વિનંતિ કરી હતી.

વધુ આંતરિય અટકાવો

“હજુ અને અનિષ્ટ વચ્ચેના યુદ્ધનો ફાઈક દિવસ તો અન આવવાનો જ છે અને એ-તે તો હજુનો, સહનો જ વિજય થવાનો છે.” એવા શબ્દો શ્રી. રમણલાલ જીનીએ રાયપુર મજુર કસ્ટાણુ કેન્દ્ર ઉપર વ્યાખ્યાન કરતાં ઉચ્ચાર્યાં હતાં. વિશેષમાં તેમણે આગળ જોડતાં કહેયું : “દારૂ પીનાપી કેમ મજુરને આનંદ આપે. હોય એવો દારૂબંધી મારી દરખામાં આપે નથી. આપણે આપણી આસપાસ જેમ જેમ એવા જીવંતો છીએ તેમ તેમ આપણને ખાતરી થતી ગય છે કે આ બદોને દૂર કરવા માટે શ્રેષ્ઠ સમય વધારે પડતો વડેલો નથી. આપણા જીવનને વધારે નુકસાન થતું આપણે રૂપે અટકાવીએ.”

પ્રજાનું કલ્યાણ એ જ સરકારનું કાર્ય છે

સાનમે દિવસે ડૉ. રાનિન્દ્રાલ સાહે પ્રમુખમથનેથી જણાવ્યું હતું કે વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં ધનજી સુધારા થય ગયા છે. વિશેષમાં તેમણે કહ્યું હતું કે જે સરકારના હલમાં પ્રજાનું કલ્યાણ વધે છે તે સરકારને ટેકા આપવો ધર્યો અને દારૂબંધી જેવા પ્રગલ્ભાવના કામમાં દરેક ગાળમે સરકારને મદદ કરવી એ તેની દરજ છે.

ઉપજીવન સભાઓમાં દરરોજ પાંચ દાનરથી વધારે સંખ્યામાં દારૂની રહેતી અને પાંચ પાંચ દાનરની મેદનિય વસ્તુઓમાં ઉત્સાહ મેળવ્યો એ જોડપણ ચક્રા માટે જોડા સંવાદની વાત નથી.

ગણેશ-ઉત્સવ નિમિત્તે

કેસવ નિમિત્તે ઉત્સાહ

દસ દિવસ પર્વેના આગેના ગણેશ ઉત્સવ નિમિત્તે શહેરમાં બનેલા ઉત્સાહ પથરાયેલો માલમ પડતો હતો. સાર્વજનિક મહોત્સવને રચેલે હમ્મરો માણસો લગવાન લખોદરની પ્રાર્થના કરવા અને નવા વર્ષની સુખાકારી માટે યાચના કરવા એકાત્રત થતા હતા. જે લોકો પ્રાર્થના કરવા આવતા તેઓ ગીતો, ભજનો, કીર્તનો અને સત્ત અને પ્રેમના સિદ્ધાન્તો રેપેનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળવા પણ શક્તતા. આપણા બાહોશ પ્રોહીખીશન અમલદાર જેમ આવા ખીજ પ્રસંગોએ તેમ અહીં પણ હાજર હતા. પરંતુ જે વિષય ઉપર તે બોલવા તે કુધારે પાર્થિવ હતો. એમને એકજ વિષય પસંદ છે અને તે—દાર્શની !

વિદ્યાર્થીઓનો સહકાર

આજના વિદ્યાર્થીઓ આવતી કાલના નાગરિકો છે. અને શહેરની જુદી જુદી સંસ્થાઓમાં ભણતી આ નવી પેઢીએ પણ પોતાને દાર્શની વિષે શું લાગે છે તે બતાવી આપ્યું છે. જુદી જુદી સંસ્થાઓના અધિપતિઓને મોકલેલી પ્રશ્નપત્રિકા અને નિવેદન પત્રનાં જે જવાબો આપ્યા છે તે ગૌરવ લેવા જેવા છે. કોલેજોમાં વિદ્યાર્થીઓએ સભાઓ ભરી છે, સંમેલિતો રચાયા છે અને સંપૂર્ણ ખાતરી આપી છે કે તેઓ પોતાની શક્તિ-મર્યાદામાં હોય તેવા તમામ દાર્શની

અંગેના પ્રચારમાં સાથ આપશે. પ્રોહીખીશન અમલદાર હાલમાં તેઓનો સંપર્ક સાધી રહ્યા છે અને આ ઉદાત કાર્યમાં તેઓની એકિષ્ઠ સેવા અને શક્તિનો વિનિયોગ કષ્ટ રીતે થઈ શકે તેની ચર્ચા કરી રહ્યા છે. જ્યારે વિદ્યાર્થીઓ બહાર પડશે ત્યારે રંજનાત્મક કાર્યક્રમો, આનંદ-ઉત્સવનો તો ખરોજ નહિ રહે.

ખીનસરકારી સંસ્થાઓની પ્રવૃત્તિ

ખીનસરકારી સંસ્થાઓ કે જેણે દાર્શનીના પ્રચાર માટે કાર્યક્રમ અગાઉ પડી રાખ્યા હતા, તેઓ હવે એ ક્ષેત્રમાં શરૂઆત કરી રહી છે. વેડ કેશિસ સમિતિએ રથાપવામાં આવી છે અને કાર્ય કરવા માટે હવે તે આગળ પડી રહી છે, બિરેલી સમાચાર સંસ્થાઓ સાથે સંપર્ક સધાયો છે અને તેઓએ રાષ્ટ્રના નવવિધાનમાં ઉપયોગી એવા વિષયો ઉપર ફિત્તો, સાહિત્ય, મેગેઝીનના પ્રિતિકાઓ વગેરે મોકલવાનું વચન આપ્યું છે. આ બધી વસ્તુઓ જ્યારે લોકો આપણાં કદયાણુ કેન્દ્રો અથવા દાર્શનીની સભાઓમાં આવશે ત્યારે તેઓને ખૂબ રસ અને વિવિધતા આપશે.

અને તા. ૨૭ ઓક્ટોબરે, મહાત્મા ગાંધીજીનો જન્મદિન ઉજવવા માટે પણ ખૂબ ખૂબ તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. તે દિવસે દાર્શની વિષે વ્યાખ્યાનો થશે, રંજનાત્મક કાર્યક્રમો યોજાશે અને ભવ્ય પ્રદર્શન પણ યોજવામાં આવશે.

ગુજરાતી, મરાઠી, કાનડી અને અંગ્રેજી એ ચાર ભાષામાં પ્રગટ થતા

“ સંજ્ઞવન ” માટે જાહેરાતના ભાવો

એકજ ભાષાના ‘સંજ્ઞવન’ માટે
વિવિધ રંગોમાં છેલ્લું ક્વર-પાનું રૂ. ૩૫૦

	રૂ.
ક્વરનું ચોથું પાનું ...	૨૫૦
ક્વરનું બીજું પાનું ...	૨૦૦
ક્વરનું ત્રીજું પાનું ...	૧૫૦
અંદરનું આખું પાનું ...	૧૦૦
અંદરનું અરધું પાનું ...	૬૦
અંદરનું ૬ પાનું ...	૩૫
અંદરનું ૬ પાનું ...	૨૦

ત્રણ જુદી જુદી ભાષાનાં ‘સંજ્ઞવન’ માટે
વિવિધ રંગોમાં છેલ્લું ક્વર-પાનું રૂ. ૮૦૦

	રૂ.
ક્વરનું ચોથું પાનું ...	૬૦૦
ક્વરનું બીજું પાનું ...	૫૦૦
ક્વરનું ત્રીજું પાનું ...	૩૫૦
અંદરનું આખું પાનું ...	૨૫૦
અંદરનું અરધું પાનું ...	૧૫૦
અંદરનું ૬ પાનું ...	૮૫
અંદરનું ૬ પાનું ...	૫૦

બે જુદી જુદી ભાષાનાં ‘સંજ્ઞવન’ માટે
વિવિધ રંગોમાં છેલ્લું ક્વર-પાનું રૂ. ૫૫૦

	રૂ.
ક્વરનું ચોથું પાનું ...	૪૦૦
ક્વરનું બીજું પાનું ...	૩૫૦
ક્વરનું ત્રીજું પાનું ...	૨૫૦
અંદરનું આખું પાનું ...	૧૭૫
અંદરનું અરધું પાનું ...	૧૦૦
અંદરનું ૬ પાનું ...	૬૦
અંદરનું ૬ પાનું ...	૩૫

ચારેય ભાષાના ‘સંજ્ઞવન’ માટે
વિવિધ રંગોમાં છેલ્લું ક્વર-પાનું રૂ. ૧૦૦૦

	રૂ.
ક્વરનું ચોથું પાનું ...	૭૫૦
ક્વરનું બીજું પાનું ...	૬૦૦
ક્વરનું ત્રીજું પાનું ...	૫૦૦
અંદરનું આખું પાનું ...	૩૦૦
અંદરનું અરધું પાનું ...	૧૮૫
અંદરનું ૬ પાનું ...	૧૧૦
અંદરનું ૬ પાનું ...	૬૦

એકજ ભાષામાં એક વર્ષ સુધી સતત ચારેય મહિના જાહેરાત આપનારને દરેક ટકા વળતર આપવામાં આવશે.
જુદી જુદી ભાષાઓમાં ચાલતે એકંદરે ચાર હપ્તા માટે કંઈ વળતર આપવામાં નહિ આવે.

પાનાનું માપ :—કોલમની સંખ્યા ૨

કોલમની લંબાઈ ૮ ૬ ઇંચ

કોલમની પહોળાઈ ૩ ઇંચ

દરેક મહિનાની પંદરમી તારીખ સુધીમાં જાહેરાત મળી જવી જોઈએ.

લગાજમના દર

રૂ.

વાર્ષિક ...	૩—૦—૦
૭ માસિક ...	૧—૮—૦
જુદક નકલ ...	૦—૪—૦

કોઈપણ મતની જાહેરાત માટે લખો યા મળે :—

રમેશ પબ્લિસીટી કોર્પોરેશન,

૬, જોના કાસા, બીજી માળે: સર હિરોજીરાહ મહેતા રોડ, મુંબઈ ૧.

દાર ગોટલે ન

સર્વ નાશ

सिमा

नवम्बर-डिसेम्बर १९४८

७२

प्रकाशक: श्री १०८ श्री गुरुदेव
प्रकाशक: श्री १०८ श्री गुरुदेव

અનુક્રમણિકા

મંગલ (કાવ્ય)	શ્રી. મન:મુખલાલ ઝંવેરી	...	૧૦૧
દીપોત્સવી	શ્રી. મંજુલાલ સા. દેસાઈ	...	૨
આંખના પાટા છૂટ્યા	શ્રી. ઇશ્વર પેટલીકર	...	૭
પડિત જવાહરલાલજી	શ્રી. ગુલાબદાસ શ્રેષ્ઠ	...	૧૨
મહામાળના વારસ	ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ	...	૧૫
સામાજી ભણવા હાલ્યા (કાવ્ય)	શ્રી. 'નારદ'	...	૧૭
મઘ નિરેધ	શ્રી. તરંગિણીબહેન ચોળિયા	...	૨૦
સરજ ગોખ	શ્રી. ગોકુલદાસ રાયચુરા	...	૨૨
મહામના: માલવીયજી	શ્રી. વિજયરાય ક. વૈદ્ય	...	૨
સભાનારા દાર્જનું નાળે (કાવ્ય)	શ્રી. દેવકૃષ્ણ પી. જોષી	...	૨૪
ખારાખડી કે તેરાખડી ?	શ્રી. હિંમતલાલ ગ. અંબારિયા	...	૨૬
દાર્જનધીની ઉપાદાન ઉપર અસર	શ્રી. આર. જી. યુગ	...	૩૧
દાર્જન વાળો દાટ (કાવ્ય)	શ્રી. સુરેશ ગાંધી	...	૩૧
ચિનાખતે કિનારે	શ્રી. નવરંગલાલ ધોળાધિયા	...	૩૫
શિસ્ત અને વ્યવસ્થા	શ્રી. અનંતપ્રસાદ વસાવડા	...	૪૧
માનવ કે જાનવ ?	શ્રી. ધનશંકર હી. ત્રિપાઠી	...	૩
પુનર્વિધાનના પંથે	(માનનીય શ્રી. એસ. એમ. પાટીલનું વ્યાખ્યાન)	...	૫૭
શહેરના સમાચારો	૫૨
પ્રાન્તીય સમાચારો	૫૫

* * * * *

‘સંજીવન’ માટે મઘનિરેધ, કેળવણી, ગ્રામપુનર્ઘટના, ગ્રામોગ્રામ, પ્રૌદ્યશિક્ષણ અને ખાનગી રચનામંત્ર કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકો, વ્યંગચિત્રો અને ફોટોઓ આવકારવામાં આવે છે.

અહલાના સામયિકો અને અન્યપત્રોકન માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આમંત્રણ છે.

પ્રકાશન અર્થે પત્રક ધરેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.

‘સંજીવન’ માટે આવતા લેખોની પહેલેલે લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ ધરેલી કૃતિઓ ને યોગ્ય ટિપ્પણી બીડી દ્વારા તોજ પાછી મોકલવામાં આવશે.

‘સંજીવન’માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં વ્યક્ત થતાં મત્તઓ સાથે મુંગલ સરકાર કે મુંગલ પ્રાંતિક દાર્જનધી-સમિતિ દ્વારા મેથ સંમત છે એમ માનવાનું નથી.

સૈન્ય પેટથી ચાલે છે

સર્વસામાન્ય જનતા પણ

તમારો અમારો પેટનો પ્રશ્ન છુટકા પડી અને અમારો વૈયક્તિક, આર્થિક ઉત્કર્ષનો અને શારીરિક પ્રગતિમંદિરનો પાપો મન્યૂત કરી રાખ્યો

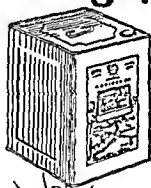
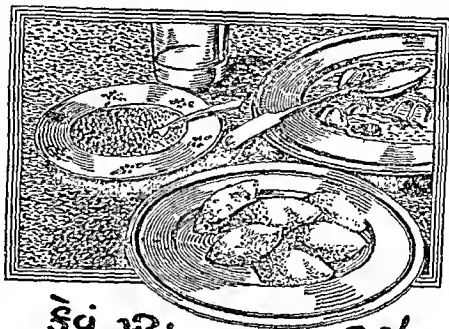
સામાન્ય મિલકતવાળા માણસોને પકવાન ન હોય તેપણ પુરું શરીરપોષક અને વેચાતું લઘુ શકાય એવી શક્તિ તાત્કાલિય નિર્માણ કરવી એ આજ સરકારનું અને જનતાનું કર્તવ્ય છે, અને તે માટે બન્નેએ હવે પ્રતી સહકાર્યથી વિધાયક પ્રયત્નોની શરૂઆત કરવી જોઈએ.

માત્ર વચમાના સમયમાં, આપણે મળતું અને આપણા શરીરને વધારે પોષક થાય એવી રીતે તેનો વિનિયોગ કરવાનું શિખનું એ પણ આપણું કર્તવ્ય છે.

કર્તવ્યશુદ્ધિથી શાસ્ત્રશુદ્ધ આહારની ઉપયુક્તતા લોકોને સમજાવવા માટે બી. તાંબે લિમિટેડના આયત્ર ગયા બાવીસ વર્ષથી પ્રચાર કરતા રહ્યા છે. તેમનાં મુખર્જનાં અપ્પાત (૧) આહારસ્થાનો, ગયા વર્ષથી શરૂ કરેલું તેમનું (૨) આહાર માસિક અને ચાલુ વર્ષના પંદર ઓગસ્ટથી પકવાનશાસ્ત્રનું વિવિધ શિક્ષણ દેવા માટે તેમણે સ્થાપન કરેલું (૩) ભારતીય પાકશાસ્ત્ર વિદ્યાલય એ તેમની કર્તવ્ય શુદ્ધિ અને ખેતવાદી વ્યવહારનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે.

હેડ ઓફિસ-૧૦૧, નિર્માણ રોડ, મુંબઈ; ફોન. ૨૦૬૮૭
 ૧ હાથમ સ્ટ્રીટ, બોર્ડ, ૨ લક્ષ્મીદાસ, ૩ સંજીવની સર્વનું દેવેલી

ଶିଶୁମାର

रौद्राष्टकम्

વિગતમાં દે લખો:-

ભાવનગર મેજિસ્ટ્રેટ પ્રોડક્ટ્સ લી.

અવના આર. રતિલાલ એન્ડ કું. તેજુકાયા બીલીંગ
જાના ચિંચાખંદર રોડ. મુંબઈ ૯.

सुतन वषणा मंगल प्रभाते

અગ્રો વંદીએ હીએ પુન્ય મહાભાજીની પવિત્ર સ્મૃતિને—
અગ્રો પ્રાધીએ હીએ પ્રભુને અમારા રાષ્ટ્રતાઓનાં મુખાકારી—
અગ્રો ગુંદીએ હીએ અમ સ્નેહથી લાખ્યો હીન્દુતીઓને—
અગ્રો હિન્દીએ હીએ અમારા તમામ શ્રાદ્ધોને નૂતન વર્ષના

—સાલ મુબારક—

ਪ੍ਰਸੰਨ ਲ ਪ੍ਰੋ. ਓ. ਓ. ਓ.

(પરિનિવૃત્ત ટાપી અને સીસી ટાપી બનાવનારા)

विद्ये-पारद्वे—भूषण २४.

અહેરાની સુંદરતા માટે
લવંડર બ્રાલીયનટાઇન
વાળો માટે ઉત્તમ છે.

યુનીવર્સલ પરફ્યુમરી વર્કર્સ

પો બો 3130 ૯૫ કામ્બેડર સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. ૩ ડામહીરો

મીસ્વાક માં
કોઈ પણ જાનવર ના
બાલ આવતા નથી.

RAK

આપણે એમને ભૂલ્યા તો નથી?.....

દિવાળીના આ ઉત્સવમય દિવસોમાં આપણે, આપણા દેશ માટે બલિદાન આપી ગયેલા એ પુણ્યાત્મકનું સ્મરણ કરીએ, આ સ્મરણ થોડા ઘણા અંશે કાર્યમાં ઉતારવાનો એક જ માર્ગ છે કે જેના થકી મહાત્માજીએ દેશ માટે જે જાતનું મહાન કાર્ય કર્યું હતું તેના ઉપકારનો કિંચિત્ અંશે પણ બદલો આપી શકાય, અને તે 'ગાંધી સ્મારક નિધિ'માં પોતાનો ફાળો મોકલવો એ છે.

રાષ્ટ્રપિતાએ દેશ માટે કરેલું વિરાટ કાર્ય ધ્યાનમાં લેતાં 'સ્મારક નિધિ'માં અત્યાર લગી એકઠો થયેલો ફાળો બહુ ભૂપણાસ્પદ ન ગણાય. ચાલો, આપણે નક્કી કરી હતી તેના કરતાંય વધારે આ ફાળામાં રકમ ભરીએ આપણાથી જેટલી બને એટલી રકમ ભરીએ. એટલું યાદ રાખજે કે મહાત્માજીએ માનવીઓના બંધુત્વ માટે કાર્ય કરતાં હુતાત્મા બની ગયા છે.

આ આગ્રહભરી વિનંતી મેસર્સ—કાનપુર મીડિસ ડીપો, ચયંગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ—મુંબઈ તરફથી પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે. આપનો ફાળો આપ આ સ્થળે પણ મોકલી શકો છો. આપને તેની પ્રમાણિત પહેંચ મોકલી આપવામાં આવશે.

સંજીવન

વર્ષ ૧૯૮૧]

નવેમ્બર-ડિસેમ્બર ૧૯૪૮

[અંક ૪-૧]

મંગલ

મંગલ શરદની આંદની, મંગલ મેહ અપાદ,
મંગલ સરનાં પોયણાં, મંગલ પુષ્પ પરાગ.
હરિયાળી મંગલ ધરા, મંગલ નદીનાં નીર,
મંગલ કુંજ કદમ્બની, મંગલ મલયમ્મીર.
મંગલ મીઠી ગોહરી, મંગલ નિર્મળ હાસ,
મંગલ નયનન નયનનો, રમ્ય રચાતો રાસ.
મંગલ કુમકુમ આંદલો, રેશમી મંગલ વાસ,
મંગલ દીપક ધીતણો, મંગલ ધૂપ સુવાસ.
મંગલ શિશુ ધવરાવતી, જનની હૃદયની છોળ,
મંગલ ભરતી છલકતા, સમદરનો કલ્લોલ.
મંગલ તારાગણમદી, અમ્મચિહોણી રાત,
મંગલમાં મંગલ અતિ પ્રાણ અને પમરાટ.

શ્રી. મન:મુખલાલ ઝવેરી

દીપોત્સવી

આર્ય સંસ્કૃતિના અનેકવિધ સંકેતોને પ્રદર્શિત કરતી, સ્નેહ, શૌર્ય અને સાહસની પ્રતિષ્ઠા કરતી—પ્રવૃત્તિના પ્રારંભની મહાપર્વણી

લેખક: શ્રી. મંજુલાલ સારંગલાલ દેસાઈ, બી.એ.

આર્ય સંસ્કૃતિમાં પર્વ

સામાન્ય રીતે ધર્મીપરી પ્રગ્નઓના પર્વો—તહેવારો—ઋતુઓમાં ચાતાં કેરકારો કે પ્રગ્નના સામાજિક જીવનના મહત્વના તપાસકા દર્શાવવા યોગ્યતા હોય છે. કેટલાક પર્વો અમુક ધર્મ કે સંપ્રદાયના દલિલાસમાં અનેલા પ્રસંગોની સ્મૃતિઅંગે પળાતા હોય છે આમ ઈસ્તીઓના સંતદિનો અને મુસ્લીમોના તહેવારો પણ આ પ્રકારના છે.

પણ શૌમન કે કેથોલિકોના વ્રતો—લેન્ટ, માઇકલપાસ વગેરે તેમજ જમશેદી નૌરોઝ, મે ૩ (May day), નાતાલ વગેરે તહેવારો પાંડળ ઋતુને લગતી દષ્ટિ રહેલી છે.

પણ હિંદુઓના પર્વોમાં એક વિશિષ્ટતા છે. એમણે યોનાના ઉત્સવો અને વ્રતોને આધ્યાત્મિક કે ધાર્મિક આપ આપે છે, એટલું જ નહિ, પણ યોજામાં એટલી દસકળર વર્ષ ચિકસતી રહેલી સંસ્કૃતિને પરિણમે આ દરેક પર્વમાં અનેકવિધ તરવોની સુમેળ ગુચળી ખૂબ કુનેદથી કરી છે. એટલેજ એમનાં ધર્મીપરા પર્વોમાં સામાજિક, આધ્યાત્મિક તેમજ આધુર્વેદિક તરવો મળી આવે છે. તે ઉપરાંત એ પર્વોની ગોઠવણમાં, તેની ઉજવણીમાં અને તેની ઉપાસનામાં પણ ક્રમબદ્ધ અને હેતુમય સંકલના રેખાય છે. એટલી સુંદર કલ્પથી આ કુલ ગુચળી કરવામાં આવી છે, કે આ એકે એક પર્વનો પદ્ધતિસરનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો સાચી હિંદી સંસ્કૃતિનું સંપૂર્ણ લાન થાય, અને એવા અભ્યાસ વિના બીજાં સર્વે સાસ્ત્રોનો અભ્યાસ એ સંસ્કૃતિની યોગ્ય આપી શકે નહિ. આર્ચ ધર્મ વિશે કહ્યુંએ જે વિચાર્ય અત્યંત વિદ્વાનોમાંથી બાત છે, તેનું આ પ્રધાન કારણ છે.

પણ આ વિષય પર લંબાણ ચર્ચા માટે અહિં અવકાશ નથી, એટલે આપણે માત્ર દીપોત્સવીના મહાપર્વ વિશેજ વિચાર કરીએ.

ઉત્સવોની પરંપરા

આપણા સર્વે તહેવારોમાં દીપોત્સવી—દીવાળી એક વિશિષ્ટતા છે. બીજા તહેવારો એકસ ઠોક છે. સાધારણ માનનાં અમુક વ્રતો એક કરતાં વધારે દિવસનાં દાય છે પણ દીપો અને દિવાળી એ એક પર્વો એવા છે, કે જેમાં

ઉત્સવોની પરંપરા આવે. તેમણે દીવાળીમાં તો સર્ગજ તહેવારોની પરંપરા છે, એટલું જ નહિ, પણ એમણે મે ત્રણ પ્રકારનાં પર્વો ગુરુ છે.

સામાન્ય માન્યતા તરીકે દીવાળી એટલે ધનતેરસથી લઈ બીજા સુધીના પાંચ તહેવારોનું લુપ્ત. પણ આ દિવસોને ધર્મપંચક તરીકે પણ યોગીબવામાં આવે છે, એટલું જ નહિ, પણ બારસથી પડવા સુધીના પાંચ દિવસોને વત્સપંચક તરીકે પણ ગણવામાં આવે છે. આથીજ કેટલાક બારસથી દીવાળીનો આરંભ મળે છે. આ સાથે ધનતેરસથી દીવાળી સુધીના ત્રણ દિવસ ગોત્રિરાત્ર (ગોત્રાટ) વ્રત માટે નક્કી કરેલા છે. એ તોતાં દીપોત્સવી એ આપણાં બધાં પર્વોમાં અધુર્વે અને છે. આ વસ્તુપાળના દારણોના વિચાર કરીએ.

આપણા બધા ઉત્સવોમાં મહોત્સવો પાંચ—રથવાત્રા, બજેવ, દોરા, દીવાળી અને દોળી. આપેએ સંવત્સરને પહેલેથીજ કાળચક્રનું રૂપ કદખો છે, અને ચોવીસ પદાર્થો ચોવીસ આરાના સંવત્સરચક્રનેજ ધર્મચક્ર મળે છે. આપણા રાષ્ટ્રપંચમાંનું ચોવીસ આરાનું ચક્ર તે ખરું તોતાં આ સંવત્સર ચક્ર છે. ઉપસક્રીઆ દલિલાસોએ એને અરોહનું, જુદનું કે વૈતનોનું ધર્મચક્ર ગણાવ્યું છે તે તેમની જૂલ છે.

દિંદની આગાદીનો આધાર વરસાદ પર છે. એટલે પ્રાચ સંવત્સરનો ચમે ત્યારે આરંભ મળે, પણ પ્રાચીનતા વળી જો આરંભ તો વર્ષાના આરંભથીજ ગણાય. એથી આપણાં વ્રતોની પરંપરા આપાદથી શરૂ થાય છે. તેથીજ પાંચ મહોત્સવોમાં પહેલો મહોત્સવ આપાદને આરંભેજ આવે છે. એ છે જન્મનાથનો ઉત્સવ—રથવાત્રા,—એ છે સમસ્ત જનસમુદાયનો—વર્ણોબેદના ખ્યાસ વગરનો મહોત્સવ. જન્મનાથના મંદિરમાં કોષ ઉચ નથી, નીચ નથી, સ્પર્શ નથી, અરપરવ નથી. આમ સમસ્ત વર્ણોનો એ મહોત્સવ પહેલોજ ઉજવાવો જોઈએ અને ઉજવાય છે.

ઉત્સવો: વર્ણોબેદ ધર્મની દષ્ટિએ

તે જમીના ચાર મહોત્સવો જુદા જુદા વર્ણોનાં ર્મો અને પર્વોને અગુલકીને ગોઠવામાં આવ્યા છે. આદ્યો વર્ણોમાં આમય મહાવા, તેમજો વિશિષ્ટ તહેવાર બજેવ એ અપભ્રમાં

આવે છે. ક્ષત્રિયો વર્ણમાં બીજા ગણતા હોવાથી બીજા મહોત્સવ વિજ્યાદશમીનો તેની પછી રાખ્યો છે. દીવાળી વૈશ્યોની અને હોળી શૂદ્રોની એમ વિશિષ્ટ વિચારપૂર્વકની ગોઠવણ કરવામાં આવી છે.

આમ આ ચાર મહોત્સવ ચાર ભિન્ન વર્ણ મરતે હોવા છતાં એમાં બીજા વર્ણોના ક્રોનોએ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. કારણ કે જન્મથી માનવી ગમે તે વર્ણમાં હોય, ક્રમેથી ગમે તે વર્ણમાં આવતો હોય, છતાં યુક્તી તો દરેક માનવી દરેક વર્ણમાં એજ વસ્તુ અગ્રે સમાર્પીત થાય છે. તેથી જો કે રચનામાં સિચવનાં ચારેય મહાપર્વો વિશિષ્ટ વર્ણનાં પર્વ છે, છતાં સમગ્ર જનતા પણ એ પર્વો પોતાનાં ગણે છે, અને આ વસ્તુસ્થિતિ લાવવા માટેજ આ દરેક પર્વ જોડે એવી વસ્તુઓ યુક્તી છે, કે ધનર વર્ણોને પણ એમાં રસ પડે.

આમ દીપોત્સવી એ વૈશ્યોનું મહાપર્વ છે. ખરું જોતાં એ ઉત્સવનો આરંભ આસોવદ આરસથી શરૂ થાય, અને કાર્તિક સુદ પાંચમ—સૌભાગ્ય પાંચમને—દિવસે પૂજા થાય. આ નવ દિવસોનો સમય એ સાંવર્તિક ઉત્સાહ રેલતો સમય છે. પ્રધાનતઃ વૈશ્યોનું પર્વ છતાં, દરેક વર્ણના આખાવટક સર્વેને આ દિવસો ઉત્સવના છે. આની પાછળ કેટલાક સામાજિક પરિભળાએ કામ કર્યું છે, તે આપણે પહેલાં વિચારીએ.

પ્રવૃત્તિના પ્રારંભનું પર્વ : દીપોત્સવી

ખરું જોતાં, આપણાં બધાં પર્વ કરતાં આમાં વિશેષતા એ છે, કે એ સામાજિક પ્રવૃત્તિના પ્રારંભનું પર્વ છે. એમાં હિંદની આબોહવા કારણજાત છે. હિંદ મોસમી વાયુઓને પ્રેરે છે, એટલે ચોમાસામાં અનરસાર મેઘ વર્ષે અને લોકો ખેતીમાં પરાવાઈ જાય. આ વખતે સામાન્ય રીતે નદીનામાં જળથી ભરપૂર બને, જમીન માગે બવહાર ધણે મુરેલ બને, અને મુખ્યત્વે ગ્રામવિસ્તારના બનેલા આ દેશમાં મુસાફરીમાં ઘણી અગવડ પડે.

જળમાં બવહાર પણ બધું થઈ જાય છે. ચોમાસામાં નૈઋત્યના પવનો જોરથી ફુંકાય છે, અને હિંદના પશ્ચિમકાંઠા પર તો એટલા જોરથી અચકાય છે, કે જોડી શ્રાવણ સુધીનો સમય વહાણવટી માટે જોખમ ભરેલો છે. માત્ર શ્રાવણના અંત ભાગમાં આફ્રિકા ધરનાં તરફ વહાણો જઈ શકે. પણ આસો મહિના ઉત્તરે ત્યાં સુધી ધરાની પવનો ફુંકાતા નથી. એટલે મહાભાર, જાવા, ચીન વગેરે દેશો સાથેનો જળવ્યવહાર તે પછી જ શરૂ થાય. આમ વાણિજ્યની ખરી પ્રવૃત્તિ કાર્તિકે મોસમી શરૂ થઈ શકે.

ગુજરાત વાણિજ્યપ્રધાન હોવાથી દીપોત્સવી એ ગુજરાતી-ઓનું ખાસ પર્વ બન્યું છે. હિંદના બીજા ભાગમાં એનું મહાત્મ્ય છે ખરું, પણ ગુજરાતમાં તેનું સ્થાન અનોખું છે. બંગાળમાં કાલીપૂજા અને ઉત્તર હિંદમાં હોળીમાં જે ઉત્સાહ છે, તે ગુજરાતમાં દીપોત્સવીમાં દેખાય છે. કારણ કે બંગાળમાં ભારે વરસાદ હોવાથી ત્યાં ચોખા અને શણની મુખ્ય પેદાશ છે. આ વસ્તુઓની ખેતીમાંથી લોક કાદરવામાં પરવારી ગયા હોય છે, એટલે આસોની શરૂઆતમાં તેમની ધન સામાજિક પ્રવૃત્તિઓના આરંભ થાય છે. ઉત્તરમાં વસંત મુખ્ય ઋતુ છે. તે પછી ખેતીમાં લાખી જવાનું છે. માટે હોળી મુખ્ય નહેવાર છે. પણ ગુજરાતમાં તો કાર્તિકમાં જ વૃદ્ધા વખતમાં મુખ્ય પ્રવૃત્તિ આરંભાતી, તેથી જ દીપોત્સવીને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે.

ગુજરાતની અનોખી પ્રણાલિકા

અને એ પણ એક લાક્ષણિક વસ્તુ છે, કે હિંદમાં ગુજરાત કાર્તિકમાં સંવત્સરનો આરંભ કરે છે, વૈદિક પ્રણાલિકાને અનુસરી હિંદના બીજા ભાગમાં મેઘ સંક્રાંતિથી કે એ સંક્રાંતિવાળા માસની પ્રતિપદાથી—ચૈત્રી પ્રતિપદાથી સંવત્સરનો આરંભ ગણાય છે. દક્ષિણીઓ ચૈત્રી પડવો, બંગાળીઓ વૈશાખની સંક્રાંતિ, અને તામીલો મેયસંક્રાંતિથી કાલગણના કરે છે. પણ ગુજરાતે એ પ્રણાલિકા તોડી છે, અને પોતે વ્યાપારી પ્રજા હોવાથી વ્યાપારના મહાપર્વથી સંવત્સર ગણવાનો રીવાજ પાડ્યો છે. ધર્મ કે રાજ સત્તા કરતાં મહાજન સત્તા આ પ્રદેશમાં કેટલી વધારે સમજાઈ હતી તેનો આ સ્વેચ્છ પુરાવો છે. ગુજરાતનો ઇતિહાસ આવી દૃષ્ટિકોણ લક્ષમાં રાખી ઉકેલવામાં આવે તો ઘણાં વિરૂદ્ધ પ્રશ્નોનો પુઝાસો થઈ જાય.

અને એ સવત્સરમાં ખરું નવાઈ જેવું તત્ત્વ તો એનું નામકરણ છે. દંતકથાઓથીજ ઓળખાયાલા અને ઇતિહાસમાં ખૂબ ચર્ચાને પાત્ર એવા વિક્રમના નામ સાથે એને સાંકળવામાં આવ્યો છે. એ ગુજરાતનો રાજા નહેતો એ ચોક્કસ છે. પ્રચલિત સંવત્સરને પ્રચારમાં આવ્યું પછી લગભગ છ સદે એનું નામ એની સાથે સંકળાય છે. એ પછું ચોક્કસ છે. દંતકથા પ્રમાણે એ શકોનો ઉચ્છેદક હતો; સ્ત્રીઓ, બાળકો અને ખેડૂતોને સહાયક હતો, પરદુઃખલગ્ન હતો, અરિઓને ખેંચી હતો. પણ વાણિજ્ય માટે એણે કશું કર્યું હોય એવો ઉદ્દેશ નથી છતાં આ વ્યાપારી સંવત્સર એનું નામ એક મહાજનસત્તા પ્રદેશની વ્યાપારસત્તા પ્રજા આપે છે એક વિચારપ્રેરક વસ્તુ છે.

પણ આ વસ્તુ અસારે ચર્ચાની અસ્થાને ગણાય. તેમજ વિક્રમ કાણ હતો એ ચર્ચાવાનું પણ અહિં અસ્થાને છે. બાકી એટલું કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે, કે અત્યારસુધી જેમને જેમને એ સંવત્સરના પ્રાતર્ક તરીકે વિદ્વાનોએ ગણ્યા છે, તેમણે ભૂત કરી છે. ચંદ્રચંદ્ર કે પુષ્પમિત્ર, હર્ષવર્ધન કે સ્થોવર્ધન એ ક્ષત્રિ પ્રજાના માનેલા વિક્રમ દિવ્ય નથી. પ્રમથએ તો હિંદી ઇતિહાસમાંથી ભેજ રાજાઓને પોતાના હૃદયમાં સ્થાન આપ્યું છે. રામ અને વિક્રમ; એજ બતાવે છે, કે આર્યોનાં મૂલ્ય જુદાં હતા. તેઓ મહત્તા શૌર્યથી નહિ પણ માનવતાથી માપતા. આથીજ સત્તાગ્રાહી અને આપણુદ રાજનીઓથી ઉલટાતા ઇતિહાસમાંથી જેણે જનક મિટ્ટેલી જેવું નિષ્ક્રમ, રામ જેવું પ્રજાપ્રસન્ન, અને યુધિષ્ઠિર જેવું ધર્મરાજ્ય રચાવ્યું, એવા એક ગુજર માણવાના અધિપતને લોકોએ પોતાના હૃદયમાં સ્થાન આપ્યું હતું, અને એનું સ્મારક કંપી હતું. એના નામના સંવત્સર પ્રવર્તવાને ! એમજ એ સંવત્સરનો આરંભ થાય છે પ્રજાના મહાપવનને ટાળે—વિદ્વાનો, બ્રાહ્મણો કે રાજાઓના પવનને દિવસે નહિ.

દૂંકમાં ઉપર કચ્છ તે દીપોત્સવીનું ઉપદ્રવ સામાજિક મુદ્દાકેન છે. પંચમહોત્સવમાં એ વૈષ્ણવજીવનું પર્વ છે. વર્ષભરની બધી સામાજિક પ્રવૃત્તિઓના આરંભ અને ખાસ કરીને વ્યાપારી પ્રવૃત્તિના આરંભે એને સ્થાપનામાં આવ્યું છે અને એની સાથે જગત ઇતિહાસમાં ફલભ એવા લોકસંમતી રાજનીનું નામ સાંકળવામાં આવ્યું છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ એ નવી પ્રણલિકા પાડે છે, એથી આ વસ્તુ પ્રાચીનકાળથી ગુજરાતમાં જે નાનાં બંદરે, નાનાં જતાં સમર્થ મહાજન-સત્તાક રાજ્યો પ્રવર્તક હતાં તેની ગવાહી આપે છે. દૂંકમાં કવીશ્વર નાનાલાલે ગુજરાત માટે કવું છે, કે—

૪૬ આપણકયે વર્ષના પુર્વે નાનાં પ્રજાનાં તંત્ર,

એક જીવનકેરા પડઝાયા એનુંજ જીવનધંત્ર.—

એ નાના પ્રજાતંત્રોની પ્રજા લોકપ્રિયતાએ પુરાવે આ પવન મેજલા મદતવી મળે છે.

ઉત્સવો પાછળ આર્યોની દૃષ્ટિ

હવે આપણે દીપોત્સવીના વિવિધ પર્વ ચમ્પો, વેનો, અને જુદા જુદા દિવસોને લગતાં વિધાનો, માનવતાએ વજેરે પર નગર નાંખીએ. વિદુ તદેવાસ એ દસ હજાર વરસની વિકસની સંસ્કૃતિનો પંદેષક છે, એટલે દરેક ધન પાછળ ભાવના, સાધના, દંતકથાઓ અને યોદ્ધાથી માંડી ઉપાસના મુખીની વસ્તુઓમાં વિચારપૂર્વક રચના કરવાનો પ્રવલ્ન મળી

આવે છે. આર્યોને મન ધર્મ એ જીવનનું એક વિશિષ્ટ અંગ નહોતું. પણ જીવન અને ધર્મ એકત્રિત હતાં (આમાં ધર્મ એટલે સંપ્રદાય નહિ, પણ માનવ ધર્મ સમજવાનું છે.)

એથી એમણે એમના પર્વોની પસંદગીમાં જેમ જુદા જુદાં વર્ણો, કષ્ટ, દેશકાળ અને આચારોનો વિચાર કર્યો છે, તેમ એને માટે દિવસની પસંદગીમાં જ્યોતિષ અને તંત્ર દૃષ્ટિ પણ વિચાર કર્યો છે. એજ પ્રમાણે વનની આરાધના અને ઉત્સવી ઉત્સવણી માટે એમણે નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ભાવનાને અને આધુનિક દૃષ્ટિને પણ નજર સમક્ષ રાખ્યા છે. અસારે આપણે માત્ર આ ભાવના દૃષ્ટિ પર નગર નાંખીશું, જેથી દીપોત્સવીનું સાંસ્કૃતિક મૂલ્ય કેટલેક અંશે સમજાય.

ચાતુર્માસની પ્રક્રિયા.

આ માટે પહેલાં એક વસ્તુ દૂંકમાં કહેવાની છે. ચાતુર્માસ એ એકસા સાધુઓ માટેજ નહિ પણ સંસારીઓ માટે પણ સાધનાનો સમય ગણવામાં આવ્યો છે. એ માટે અહિં વીગતવાર ચર્ચા માટે સ્થાન નથી. પણ દૂંકમાં જણાવું છું, કે આપાદમાં જનપદ, આયુષ્યમાં દેવા, બાદરવામાં પિતૃઓ અને અશ્વિનમાં શકિની આરાધના કરી પછી કાર્તિકમાં પ્રવૃત્તિનો આરંભ કરશે એ પ્રણાલી છે. સંસ્કારદૃષ્ટિએ આપાદ એ નવા સંક્રેષ્ઠો અને યોગના ધડવા માટે છે. આયુષ્યમાં ઈદ સાધના, બાદરવમાં આધ્યાત્મિક સમાવદાઓ સાથે મેળાપ કરી એ સંક્રેષ્ઠો નવા વર્ષમાં પાર પાડવા લેઈતી અનુકૂળતાની ગોઠવણ કરવાની છે. અશ્વિનમાં શરીર, મન અને આત્મશક્તિ કેળવી, બાદરવિક વીમતો પુરી કરવાનો સમય અને તેમાં દીપોત્સવીન ઉત્સવો દરમ્યાન નવા વર્ષનાં નવસાદસોનો આરંભ કરનાં પહેલાં કુટુંબીઓ, સગાંઓ, મિત્રો વગેરેને મળી લઈ આખરી વિદાય લેવાની પૂર્વ તૈયારી કરવાની છે.

માનવતાની આદાવના.

પણ ઉત્સવના ઉત્સાદમાં આર્યોની દૃષ્ટિ જીવનનાં બીજા પાક્કાં કે મર્યાદા ચૂકતી નહિ. આથી એમણે તેરસો દિવસે મનપૂર્ણ, બાદરવે દિવસે શકિનપૂર્ણ અને દીવાળીને દિવસે લક્ષ્મીપૂર્ણ અને શારદા—સરસ્વતી પૂજની વ્યવસ્થા રાખી છે. આ રીતે સમજે તેને માટે ખૂબજ માનવતા ભર્વા મહાપ્રમા સંકેતો તેમણે રચી ર્યાં છે. બાદરવની શકિનપૂજની પંદેશાં ધન અને પછી લક્ષ્મી એમ એ દેવી, તંત્રિયો મંત્રવંશ રમે છે તેમ તેમણે શકિને લક્ષ્મીનો સંપૂર્ણ રચ્યો છે, એટલે

સમગ્ર શક્તિ અને લક્ષ્મીની આરાધના માટે છે એમ સૂચવાયું છે. છતાં જે દિવસના નામ પરથી આવું પર્વ ઓળખાય છે, અને જે દિવસ લક્ષ્મીને માંનીતા તે દિવસ તેમણે ચારણ—સરસ્વતીની આરાધના માટે રાખ્યો છે.

આ આખા સંકેતનો અર્થ કેટલી સુંદર અને માનવતાથી ભરેલો છે? લક્ષ્મીની આરાધના કરવાની છે, સમગ્ર શક્તિથી, પણ આખરે તો સરસ્વતી, નિષ્કામ તપસ્વિનીની જ આરાધના માટે એ ધ્યું કરવાનું છે! ધન રેળવેલા, પણ તે સરસ્વતી—સંસ્કારની આરાધના માટે એ જ આ ગોદવણનો પ્રધાન આદેશ છે.

અને કુદરતી રીતે જુદાં ગણ્યેલાં શ્રી અને સરસ્વતી પ્રજ્ઞિતા આરાધના મહાપર્યામાં ભેડે પૂજ્ય, જોડે એમના આશીર્વાદ મંગાય, એમાં જે કેવી લબ્ધ માનવતાનો ખાન છે? તે દિવસે એ પૂજ્ય કરનારે ખાનમાં રાખવાનું છે, કે દ્રવ્ય મેળવવાનું છે, પણ સરસ્વતી—વિદ્યા, સંસ્કારની દેવીને ફોં, જાણે તેમ. એ પૂજનમાં જ એ પ્રમાણિકતા અને માનવતાના કોલ આપે છે, એ દ્રવ્ય માનવકદાપણમાં વાપરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે, અને પછી જ ઈતિહાસમાં વીતરાણેલા છતાં જે હજાર વર્ષથી કરોડોના હૃદયમાં સુવર્ણરે અંકિત થયેલા પરદુઃખભંજન મહાસાગર બિહમની સુવાસથી મહેકતા નવા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે!

અને બીજો દિવસે એ ન્યથે બહેનને ત્યાં. સ્ત્રીપુરુષના અનેકવિધ સંબંધોમાં સૌથી નિઃસ્વાર્થ, સૌથી નિર્ભય એ સંબંધને એ આદર્શ રૂપ આગળ રાખે છે. એ બહાર ન્યથ, એની શક્તિ, એનું ધન, એના સંબેગો એને બીજાઓ પર ગમે તે સત્તા આપે, પણ પરબી માત્ર હવે તેને બહેન છે, એ વસ્તુ નવસાહસના આરંભકોએ એ સ્વીકારે છે.

અને પછી પંચમી. સાલાચ અને રાનના સુમેળ જેવી પંચમીને દિવસે એ કાર્પાસિક કે મહાપ્રસ્થાન કરે છે. જીવનનું ધ્યેય માનવતા, પ્રજ્ઞિતમાત્રનું લક્ષ્ય રાખ એની કેટલી સુંદર સૂચના આ પર્વ વ્યવસ્થામાં ગુચાર્ય છે?

યમપંચકની ધર્મભાવના

અતે સર્વગ્રાહી દર્શિથી જીવનનાં સર્વે પાસાં જોનાર આયોગ્યે એ નવસાહસયાત્રાનાં બીજાં પાસાં પણ ઊઠાયા નથી. દીપોત્સવી પછીના મુખ્ય કાયકમનો શોક દેશાટન પર હતો. વણુગારો અને વહાણો દેશાવર એકવા નીકળી પડતી, અને દેશાટન એટલે કુટુંબથી વિયોગ તાર, ટપાલ વગેરે વિનાના, અનેક નાના રાજ્યોવાળા, ભૂમિ અને દરીઆના હુટારાઓથી ભરપૂર અને યોગ્ય વૈભવથી

કે આરોગ્યવિપદ વ્યવસ્થાના અભાવવાળા તે જમાનામાં પરદેશગમન એ જ્યેનું તેનું સાહસ નહોતું, અને તે વખતે થતો વિયોગ આત્મતિક હતો. એકમેકના સમાચાર પ્રજા દિવસો, કદાચ વર્ષો. સુધાપે ના મળે, એટલું જ નહિ પણ ફરી સંયોગ થાય એ પણ ભાગ્યની વાત હતી. એ માટે આ ઉત્સવમાં યમપંચકની વ્યવસ્થા કરી છે. તેરસને દિવસે યમને દીપવન, ચૌદસે યમતપંચ, અને છેલ્લે—બીજાને દિવસે યમની મહાપૂજા કરી કુટુંબનું અને બધાનું શ્રેમ પ્રાર્થા, પછી જ મુસાફરી શરૂ થાય. તર્કશુદ્ધ વિચારસંણીથી તેટલા માટે જ આ પર્વને પહેલે દિવસે તેરસે આયુર્વેદના મહાઆચાર્ય ધનંતરીની જન્મ દિવસ કદમી તેમની મહાપૂજા રાખી. સાથે વનસ્પતિઆદારી પ્રજ્ઞના આરોગ્યના પાયા, જેવાં, દૂધ, દહીં, છાશ, માખણ વગેરે અમૃતોનું સેવન ખ્યાનમાં રહે એ દ્વારા આરોગ્ય જળવાય રહે તેથી વસ્તુપૂજન અને ગોત્રાટનાં પ્રતો પણ આમાં સામેલ કર્યા છે. આમ અ મુખ્ય અને આરોગ્યની આરાધનાના સંકેતો પણ આ પર્વ ગુરુમાં સામેલ કરવામાં આવ્યા છે.

શાષ્ટિક સંકેત

પણ આ પર્વોમાં માત્ર આટલાજ સંદેશ નથી સમાયા. જો એટલે ગાય તેમજ ગો એટલે પૃથ્વી. એટલે ગો પૂજનમાં પૃથ્વી પૂજા; વસ પૂજા એટલે તેનાં વંત્ર માનવ જાતની સેવા એ સંકેત છે.

પણ આથીજે લબ્ધ સંકેતનો 'યમ' શબ્દમાં સમાયા છે. એ માત્ર મૃત્યુનો જ દેવ નથી. એ છે મૃતપાત્રનો ન્યાયાધીશ. એનું નામ સૂચવે છે તેમ એ છે સંયમ અને નિયમજપ્ત જીવનનો દેવ! તેથીજ એનું બીજું નામ ધર્મ છે. આયોની આ લબ્ધ કદપના જગતની કોઈપણ પ્રભાએ માણી નથી. હવે દીપોત્સવીમાં યમપંચક એ યમ—સંયમ—ની સાધનાનો સંકેત છે, કારણકે જ્યાં યમ—સંયમ હોય લાંબા ધર્મ છે. આ માટે તેરસને દિવસે ધન પૂજા કરી, ધનંતરી પૂજા, યમને દીપવન દેવાનું છે. એનો અર્થ રપટ છે. ધન મેળવવાનું છે, પણ સંયમથી. ચૌદસે શક્તિની આરાધના કરતાં પહેલાં યમનું તપંચ કરવાનું છે. એનો અર્થ પણ રપટ છે. સંયમથી શોભે એવીજ શક્તિ મેળવવાની છે. અને આખરે સગી કે માનેલી બહેનને ઘેર જમી, તેના આશીર્વાદ લઈ, સ્ત્રીપુરુષના સ્વાભાવિક આકર્ષણને નિમંણ પ્રેમમાં ફેરવી નાંખી તેજ યમની મહાપૂજા અને પૂજાકૃતિ કરવાની છે. તેરસે સોલ, ચૌદસે, કોધ, દીપોત્સવીએ મોહ, વધારેએ મદ અને મત્સર અને બીજાને દિવસે પડરિયુમાં ફાંસે એવા કામને

વશ કરવાનો અને વાસના માનના ઉખીંકરણ (sublimation)નો આ યમપંચકમાં સંકેત છે. વિશ્વમાં કોઈપણ પ્રજાના, કોઈપણ સંપ્રદાયે, કોઈપણ કવિએ કદખી નથી એવી ભવ્ય ભાવના સૃષ્ટિ આ યમ પંચક દ્વારા ખરી કરવામાં આવી છે.

સંસ્કૃતિનું સાત્વ

આમ આર્યોએ જાણે પોતાની સમગ્ર સંસ્કૃતિના સત્યનો નિર્મોહ આ પર્વગુચ્છમાં રજુ કર્યો હોય એમ લાગે છે. તે સાથે જ્યારે એનાં વ્રત નિયમો પાછળ જ્યાંતિપ, આયુર્વેદ અને જુદા જુદા વ્રતો સાથે સંકળાયેલા પર્વકથાઓમાંના રૂપક તત્વનો વિચાર કરીએ તો તો આ

પર્વગુચ્છના વિધાયકો માટે પ્રશંસાના શબ્દોએ જડે એમ નથી. માત્ર એટલું જ કહેવાનું, કે આજે દીપોત્સવી ઉજવનાર પ્રજા આ પર્વગુચ્છના પ્રધાન મૂર્તો જીવનમાં ઉતારે, વફૂરી, શક્તિ અને સરસ્વતીની આરાધના અને સંપન્નતા સાધના માટે ક્રિયાશીલ બને, અને જોણે અપ્રતિમ સાગ, અપ્રતિમ ન્યાય અને અજોડ પદાર્થસેવામાં જીવન ગાળ્યું. હવે એ મહાભાગ વિક્રમનાં રમરણ તામ્રાં રાખી, નવા વર્ષના સંકરણે કરે, અને વર્ષભર તે પાળે. એ સંકરણે પ્રમાણે સેવાકારે સમૃદ્ધિ મેળવીએ, વ્યવહારમાં ન્યાય હોય હાં સ્વાથ્ તજીએ, અને પ્રત્યેક કામમાં પોતાનાં કરતાં પારકાનો વિચાર વધારે કરીએ. વિશ્વમાં એવી સંસ્કાર ભાવના સરજી મેળેશ પિતૃઓનો એટલો દક્ક તો છે જ.

વિજ્ઞાનના ઉત્તેજનાર્થે

ધારવારની ક્ષણિક-કોલેજમાં વનસ્પતિ-વિજ્ઞાન-શાસ્ત્રની શાખાનું આતમ્યુટ કરતા મુખ્યકર્તા તામદાર ગવર્નર રાજા મહારાજ સિંઘ.

આંખના પાટા ઘટયા

રા.મી.જી.પર પેલીકર

ગંગા દસીને કપડા આપતી હોય તેમ બોલી : “તમે તો આ છોકરા કરતાં જ ગયા !”

‘એક કેમ’ થાય, એક એકે એકે ના લાંબા રાગડ કાઢી લખેતો કેવળ બોલી બીચો : “બા, શું છે ?” અને જ્યારે ગંગાની પાસે પૈસાનો ખડખડાટ સાંભળ્યો ત્યારે તો “બા, મને પૈસો !” એમ બૂમ પાડીને બેઠ્યો.

‘ગંગાએ પોતાના પુત્રની કિંમત આંકવા કહ્યું : “કેશવ, લે આ પૈસા ગળું નેપછો.”

વિવિધ વસ્તુઓની ગણતરી કરતો હોય તેમ કહ્યો, આઠ આની, આની, પૈસા એ સૌની કિંમત સરખી માની કેશવ ગણવા લાગ્યો :

“એક..... બે..... ત્રણ..... ચાર.....”

આમ વિચિત્ર રીતે કેશવને ગણતો જોઈ ગંગાએ કહ્યું : “તું જ દીકરો તો એમનો જ ને ?”

માથુ આ બીજી દીકા સાંભળી ન-રહો. તે બોલ્યો : “અને ગણતરીમાં પસાર થયો હોત તો તારી દીકરી થાત, ખરું ને ?”

ગંગા : “હારતો ! ને તમે ગણો એવું એ ગણે.”

માથુ : “મેં શું ખોટું ગણ્યું ?”

ગંગા : “આ મેં પૂછ્યું કે કેટલો પગાર થયો ?”

માથુ : “મેં ના કહ્યું કે સવા છત્રીસ ?”

હારવને છુપાવતાં ગંગાએ કહ્યું : “હો, ગણો નેપછો કેટલા થાય છે ?”

માથુ : “તું જ ગણને ?”

ગંગા : “મેં તો ગણ્યા ત્યારે જ આવડાની વાત કરું છું ને ?”

સંકોચીવસાવે માથુએ પૂછ્યું : “તે કેટલા થયા ?”

ગંગા : “ચોટી છત્રીસ.”

પોતે શું કહ્યું તે યાદ ન આવતાં માથુ બોલ્યો : “ત્યારે મેં શું કહ્યું ?”

ગંગા : “તમે તો કહ્યું સવા છત્રીસ.”

સવા છત્રીસ ને ચોટી છત્રીસમાં સમજ ન પડતાં માથુએ પૂછ્યું : “તે એમાં ફેર કયો વળી મોટો ?”

અને આ છેલ્લે-પ્રસંગે ગંગાનું હાર્ય આખા ઓરડામાં વેરાયું. માને હસતી જોઇ વગર સમન્વયે કેશવ હસવા લાગ્યો. માધુને લાગ્યું કે તેની ગણુત્રી ખોટી હતી.

તેણે ઓછા જ પગાર ગણ્યો હતો? પગાર કારકુને ત્રિટ્ટી આપી હતી. તેને ઓછું જ સૂઝતું હતું કે તે વાંચે? સાથેના સાર્યાવાળા માંડ માંડ આંકડા ઉકેલી શકતો, તેણે શું કહ્યું તે માધુને યાદ પણ ન રહ્યું. પરંતુ પગાર લેતી વેળા કારકુને કહ્યું હતું: 'આ તારા પોણી છત્રીસ રૂપિયા.' માધુએ તોટો અને સિક્કા ધસાથેના તો નથી એમ જોઇ ખિરસાર્યા તાપ્પા હતો.

થેર આવતાં ગંગાએ પૂછ્યું: "કેટલો પગાર થયો?"

કારકુનના શબ્દોની રમ્પિત અને વિરમ્પિતના કંઈક ભાવ અનુભવનાં તેણે જવાબ આપ્યો: "સવા છત્રીસ." પરંતુ ગંગાએ એની જૂલ માટે દાસ્યનાં મોગનું ઉઠાવ્યાં ત્યારે માધુને ધરતી પગ નીચથી ખસતી હોય તેમ લાગ્યું. પત્ની આમળ મૂખે બનતાં કયા પતિની આવી સ્થિતિ નહિ થતી હોય? છતાં કયો મૂખે પતિ પત્ની આગળ મહત્તર બનવા પ્રયત્ન નહિ કરતો હોય?

માધુ પોતાની મહત્તા બતાવવા બોલ્યો: "ગણુવાની કિંમત છે કે રૂપિયાનાં?"

હસતી ગંગા બંધ થઇ માધુને જવાબ આપે તે પહેલાં તેણે પુત્રને કહ્યું: "કેશવ, રમવા જા."

રમત એ બાળકોનો પ્રિય વિષય છે. માળાથોના એ સત્રવાંચિયો ધર્મ છે. રમાતવાળા બાળક માળાપને કામ ન લાગે ત્યારે રમત અગવડતા રૂપ બને, પણ યુવાન પતિપત્નીને વિનોદના વખતમાં બળકેને દૂર કરવાનું રમત પ્રયત્ન સાધન છે.

કેશવ ગયો એટલે ગંગા બોલી: "પૈસા કમાવા એમાં શું?"

અભિમાનપૂર્વક માધુએ કહ્યું: "અમરતું નથી કમાયતું. મોદનત કરતી પહે છે, હોવા?"

ગંગા: "મહેનત તો માણસ કરતાં મશીન વધારે કરે છે."

માધુ: "એટલે માણસમાં ને મશીનમાં તફાવત નહિ?"

ગંગા: "શુદ્ધિનો જ."

અંધાનું આ તીર માધુને સમેટ વાગ્યું. પોને પગાર લાવે તેમાં શુદ્ધિનો ઉપયોગ ખરો? અમાનમાં શુદ્ધિ વિનાજ

મિત્રદામદારો, મજૂરો ને ખેડૂતોની કિંમત નથી ને? કારકુને તો મજૂરો કરતાંય ઓછું કમાય છે, છાંય તેમના કરતાં કામદારો હીણા! કામદારો એટલે મૂખે, બસની, જુગાં વગેરે માન્યતા નથી શું? અને પોતે એક દિવસ દાણે ક્યાં ન હતો? ત્યારે ગંગાએ આવી વાન કરી હોત તો એનું એકે હાડકું આપ્યું રહ્યું હોત?

આમ પોતાની બૃતકાળની સ્થિતિ યાદ આવતાં માધુએ પૂછ્યું: "ગંગા, પહેલાં તેં આવી વાત કરી હોત તો?"

ગંગાએ પૂછ્યું: "દારનિરેધ પહેલાં?"

સંક્રાંતિએ મને માધુએ કહ્યું: "હા."

ગંગાને બૃતકાળની રમ્પિત તાજ થતાં મુખ ઉપર વિવાદની બળ વળા. કૃત્રિમ દારવથી એ બાવ છુપાવતાં તેણે જવાબ આપ્યો: "એ વખત હાથ ઉતરી ગયો હતો, વળા એ વખત વધુ સહાય સાંપડત!"

માધુને પણ એ જૂનાં ચિત્રો ચિહ્નામણાં સામતાં હતાં. તેણે કહ્યું: "એ તને બહુ દુઃખ દીધું છે, નહિ?"

ગંગા સદજ શાવે બોલી: "તમારો એમાં શો રાવ?"

માધુ: "ત્યારે કેનો?"

ગંગા: "દારનો તે વખતે તમે માનવ અવતારમાં પડ્યા હતા. દાર દેત્ય છે, એ જેને વળે છે તેને પોતાના જેવો બનાવે છે."

માધુ: "અને હવે?"

ગંગાએ ઉંઘાસથી જવાબ આપ્યો: "માનવી! નહિ તો તમે સારી ટીક સાંભળો અગા? તે વખતે આજ કિનાટકો ગઈ છે. અને આજ તમે નાના બચુને ખાસમદિરમાં મૂકવાની વાત કરો છો."

પત્નીના વખાણથી માધુને પોતાનું જીવન ધન્ય લાગ્યું. ઉત્સાહના પુરમાં તજાતાં તે બોલ્યો: "અને મને તો એમ થાય છે કે હું જ નતલે જાણું! અમલજનું તે કંઈ જીવન છે?" નહિ તો પોણાસો-સો રૂપિયાનો પગાર લાવના કામદારને થેર બાળકો રોટલાના દુકાન માટે ટળાવેલે? પણ હવે રોટલા પકીનું ડડાપણ શા કામનું?"

પતિને પુરાશિલ્પજનમાં જોઇ ગંગા જરા પાસે ગઈ ને બોલી: "કય રોટલા પકીનું ડડાપણ?"

માધુ: "નાની ઉમરે ના જવળા. કંઈ આદર્શ ઉમરે બજાવ છે?"

ગંગા માધુની આંખમાં આંખ પરીતી બોલી: “જૂસતા ના? ગંધીવાળા સરકાર થયા છે. નહિ કે તે જોણું?”

માધુએ આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું: “ગંધીવાળા તે કંઈ મોટાને ભણાવવા બેસશે?”

ભવિષ્યશાસ્ત્રીની અદાથી ગંગાએ કહ્યું: “એનું કહેવાય નહિ. કાલે ઉઠીને એવો કાપડો તીકડેય ખરો.”

માધુ: “કેવી ગાંડી વાત કરે છે?”

ગંગાએ પોતાના ભવિષ્યવાદને સખળ કરવા દલીલ કરી: “પહેલાં દારૂનિષેધ પશુ ગાંડી વાતો હતી ને? અને આજે? હાથે આજની ગાંડી વાત આવતી કાલે ખરી પશુ કરે.”

માધુને કંઈ તથ્ય લાગતું હોય તેમ બોલ્યો: “તો તો ગંગા, જરૂર હું અભણ ન રહું.” આ તો છતી આંખે પાટા!”

“અને આ ગંગા તમારાથી કંઈ પાછળ ન રહે, હોં કે?”

એમ કહેનાંની સાથે તેણે માધુના ગાલ ઉપર આંગળી આગડી. અને એ પ્રેમનો પ્રયોગ પુરા થાય તે પહેલાં નાની મથિયું દોડતી આવી ને બોલી: “બા, ભાઈને રેસો ને મને નહિ?”

“કેશવ! બહાર શાની ધમાક છે?” ગંગાએ બહારથી આવના કેશવને પૂછ્યું.

“બા, મોડું સરખસ નીકળ્યું છે મોટાં મોટાં ચિત્રો દોરેલાં છે. લગ્નના કક્કા ઉપર લખેલું છે. એક અક્ષર વાંચ્યું સાં તો સરખસ આગળ જાય, ખજી વાંચનાં શું કાલે?”

કેશવ વજૂન પુરું કરે તે પહેલાં ગંગા બોલી: “હા, પેલા નટવરભાઈ છે ને? કેલેજમાં ભણવા જાય છે તે? કાલે વાત કરતાં હતાં કે મોટા લોકો અભણ હોય તેમને ભણાવવાની સરકાર વિચાર કર્યો છે.” અને ખતિનું લગ્ન તે તરફ દોરવા તેણે કહ્યું: “સાંભળ્યું કે? તે દિવસે ગાંડી વાત કહેતા હતા તે?”

નાહીને શરીર સાફ કરતાં કરતાં માધુ બોલ્યો: “તે શું છે?”

ગંગા: “ભણવાનો વારો આવ્યો!”

માધુ: ગંધીવાળા સરકાર થયા લારનું તો કંઈ ને કંઈ કર્યો કરે છે?”

ગંગા: “તે જોડું તો તથી કરતા ને?”

માધુ: એટલા બધા માતર ક્યાંથી લાવશે? બધાય તે પોતાનો ધધિા કરશે કે ભણશે?”

ગંગા: “આ નટવરભાઈ કાલેજ એ બધી વાત કરતા હતા, જે લોકો ભણેલા હોય તે બધા ભણાવવાનું કામ કરે

અને રાત્રે નિશાળ ચલાવવાની, એટલે ફાઇને કામ નીચે અડચણ નહિ.”

આમ નથી નથી વાતો સાંભળી અધીરો બનેલો માધુ બોલી ઉઠ્યો: “એમ તે કેટલા ભણેલ નવરા હોય? ને તેમને પગાર તો આપવો પડે ને?”

ગંગા શરૂસે થયાનો દેખાવ કરીને બોલી: “અંગ્રેજ ભણતા છોકરા જોણ છે? બધા મક્ક કામ કરે. આ તો દેશસેવા. પડિતજ છે ને, નવાદરમ્મલ? એમના પ્રાંતમાં તો કહે છે, પ્રધાનો મુઠાં ભણાવવા મંડ્યા છે અને હમણાં હું જે બૂલી જાત, આ તમે સરખસમાં જુઓ. નટવરભાઈ કહેના હતા કે મોડી સજા ભરાવાની છે. મુંબઈ ઈતાકાના મોટા પ્રધાન આવવાના છે.”

માધુને જવાનો વિચાર થતાં પૂછ્યું: “સભા તો ભદના મેદાનમાં ભરાશે ને?”

ગંગા: ત્યારે બીજે ક્યાં? ત્યાં તો માણસ મારીય નહિ! સરખસ દળ સજારથાને પડેમિયું ન હતું, ત્યાં તો માધુ સામેલ થયો. જોતો જોતો તે સૌથી આગળ પડેમિયો. લખેલાં પાટિયાં તેને ઝોળાંજ ઊકસતાં હતાં! પશુ ચિત્રો જોતાં તેને સૌથી મોખરેનું ચિત્ર પશુ ગમ્યું. જ્યેષ્ઠિત-સંબંધ એ ચિત્ર હતું. એક જીને આંખે પાટા બાંધેલી ચીતરી હતી, તેના મોં આગળ પુરતકાનો થોડકો પડ્યો હતો.

આંખ વિના અંધાર! એ તો જાણે ઠીક, પણ આંખ છતાં અંધાર! એટલે દેખતી આંખે પાટા! ધોળા ઉપર કાણું ન સૂએ એ આંધળા નહિ તો બીજું શું? (૪૮ ૧૪)

અભણી દશા બરાબર ચીતરી હતી. માધુને મનમાં વિચાર થયો; આંખ વિના અંધારું! એ તો બાળે ઠીક, પણ આંખ છતાં અંધારું એટલે દંખતી આંખે પાટા! ધોળા ઉપર કાળું ન સૂએ એ આંધળા નહિ તો બાળું શું? પણ આટલી ઉંમરે તે કંઈ ભણાય? નાનપણનું જ એ કામ. સારે સરકાર નવિ સમજતી હોય કે પણ માણસને ઇચ્છા હોય તો મોટા નાનાનો સવાલ ખોટો છે. આ ક્યાં મોટા બારિસ્ટર જેટલું ભણવાનું કે મન ન ચોટે? વાંચતાં લખતાં તો નાનાં ડોક્ટરોનેય આવડે છે, તો પછી મોટાની એટલીય શુદ્ધિ ન ચાહે? રાત્રે ભણવાનું કહે છે ને? પછી ક્યાં કામ ખોટી થવાનું છે? બે માસનું ય પુરું કામ નહિ, તો પછી આટલી આળસે આખી જિંદગી આંધળા રહેનાર મૂર્ખ નહિ તો બાળું શું? નામ નેધાવવાનું હશે તો હું 'પહેલું' નેંનારીયા, આમ વિચારની ધૂતમાં માધુને ખબર ન પડી કે સહારાયાને બધા મોહવાઈ ગયા હતા.

“એ બાઈ! જરા નીચે બેસો.” સ્વયંસેવકે નીચે બેસવા કહ્યું સારે એ પોતાના વિચારમાંથી ભળ્યો. પરમેશ્વરની ભક્તિમાં ભક્ત એકધ્યાન થાય તેમ માધુ સહારાયા વખત દરમ્યાન ધ્યાનમગ્ન થઈ રહ્યો. તાલાના વિસર્જન પછી પણ તેના કાનના પડદા ઉપર અવાજનાં આદેશોનો અધ્યાસતાં હોય તેમ ભણકારા વાગતા હતા. સમાધિમાંથી મુનિ જગાને જીએ નેમ જીએ જીએ ત્યારે સહારાયાનું ખાલીબચ હતું. તેના ઉદયમાં ઉત્સાહનો વેગ ઉછળી રહ્યો હતો. ‘નર કરણી કરે તો નરનો નારાયણ થાય.’ વડા પ્રધાનનું એ વાક્ય તેના કાનમાં સંગીતના સૂરના જેવું યંજન કરતું હતું. ‘ભાખની વાત મિથ્યા છે, કમ’ શું કરે? સરકાર શનિશાળાઓ ચલાવશે. લોકો સેવા ભવે કામ કરશે. છતાં પ્રધાન ક્યાં વિના કપાજે હાથ રેખે એમી રહેવાથી કંઈ ઓછું આવડવાનું છે? લોકો અસારે કહે છે કે નાનપણમાં ન ભણ્યા તે અસારે સાંભરે છે, પણ સારે હવે કોનો ભય કાઢશે? માધુની વિચારમાળા અટકે તે પહેલાં.....

“ઓ...હો...હો! સહારાયાની નટવરભાઈ ક્યારનાય આવ્યા. તમે શું કરતા હતા?” મંડાએ પ્રશ્ન કર્યો. માધુ બીજા વાર સમાધિમાંથી ભળ્યો.

“મંડા, તું આવી હોત તો સરસ સાંભજવાનું મળત.” માધુએ આનંદના વેગમાં તણાતાં કહ્યું.

મંડા આશ્ચર્યથી બોલી. “હા તો નથી વળગ્યું ને?”

માધુ: “કેમ?”

મંડા: “સીઓબી તે લાંબા જવાનું હશે?”

માધુ: “સહારાયા તો થણી સીઓ હતી.”

મંડા: “એ તો મોટા લોકો, આપણા જેવાથી કંઈ જાય?”

કોઈ સુધારક બોલે તેમ માધુ બોલ્યો: “એજ બૂધ કે અભણી આ સહા હતી. બાળેલા લોકોને કંઈ ભણવું હતું? મને તો લાગે છે કે જેટલા અભણ લાંબા જીવે તે દરેક ભણ્યા વિના નહિ રહે. મોટા લોકોની સીઓ આવે તે તો બાળે સમજ્યા, પણ અભણ અને સામાન વર્ગની સીઓની પહેલી જરૂર. મને તો થયું કે ભિક્ષુ થઈને જીવાવી દઉં કે સીઓની આવી સહા થવાની જરૂર છે ને તેમાં અભણ સીઓને બને તેટલી ભેગવવી.”

મંડા બ્યંગમાં બોલી: “બાળે એક સહારાયા જન્મે આવ્યા એટલે મોટા બારિસ્ટર થઈ ગયા!”

માધુએ નમ્ર બનીને કહ્યું: “મંડા, તું આવી હોત તે તને પણ એમ થાત.”

મંડા: “એવું તે એ સહારાયા શું હતું?”

ભક્ત પરમેશ્વરના શુભચિન્તા ગાય તેમ માધુએ શરૂઆત કરી: “મેં તો શરૂઆતમાં વડા પ્રધાનને ઓળખ્યા જ નહિ.”

મંડા: “એવા મોટા માણસ તે કંઈ દાંડવા રહેતા હશે?”

માધુ: સદજ ચિદાધિને બોલ્યો: “જરા વાત સાંભળો કે એમને એમ! સાથેના માણસને મેં પૂછ્યું: ‘મોટા પ્રધાન નથી આવ્યા?’ મારો પ્રશ્ન સાંભળી તે દરેકો; મેં કહ્યું: ‘કેમ હસો છો?’ તેણે જવાબ આપ્યો: ‘ભલા માણસ છો! આ ભાણ્યુ કરે છે એ જ વડા પ્રધાન.’ અને મને તો વીજળીનો આંચકો લાગ્યો હોય તેમ થયું. ખાદીનાં કોટ, ધોનિયું ને ટોપી જ બસ!”

મંડાએ પણ આશ્ચર્યના આંચકા સાથે પ્રશ્ન કર્યો: “પાટલુન કે ટોપી કયું ય નહિ?”

માધુ: “ના, ના, આપણા કરતાં ય સાદા! અને ભાણ્યુ પણ સરસ, નાનું ટોપી પછી સમજે?”

મંડા: “તે એમણે શું બાળ્યું કયું?”

માધુ: “પ્રથમ તો વડા પ્રધાને પૂછ્યું: ‘અત્યંત દેવ તે જરા આંગળી ઊઠી કરો બેઠકે;’ ચારે બાજુથી મળે જેવા નીકળ્યા ખરા! તેમણે શરૂઆતમાં કહ્યું: ‘આ કાળજી

નથી, પણ ધડીબર આપણે નિરાશમાં બેઠા છીએ એમ માની લઈએ. કોઈને ય જાણે વાંચતાં આવડતું નથી. અમણ અચૂક એક માણસને જોયા પછી ફરી ઝોળખે કે નહિ ?' ધણાએ મોટેથી તે ધણાએ ધીમેથી જવાબ આપ્યો : 'હા' 'હા'. તેમણે આગળ ચલાવ્યું. 'માણસ, ઘેર ને આપણી બીજી ચીજોને આપણે ઝોળખીએ છીએ તેમ આપણી બોલીને ઝોળખવાની છે, પણ એ કાંઈ વસ્તુ નથી તે આંખે દેખાય, એટલે એને ઝોળખવા માટે જુદા જુદા આકાર કાઢ્યા. કાંઈ વસ્તુનું ચિત્ર દેરે તેમ બોલીનાં ચિત્ર દેવાં. એને કકરો કહે છે. આપણે જેટલી વસ્તુઓને ઝોળખીએ છીએ તેની ગણતરી કરી હોય તો ? કદાચ ગણતરી કરવી મુશ્કેલ પડે. વસ્તુઓ જેમ જોવાથી યાદ રહે છે તેમ અક્ષરો પણ. આવા અક્ષર જ્યોતી વધારે નથી, જુઓ !' એમ કહી તેમણે ખિસ્સામાંથી કાગળ કાઢ્યો ને સહા તરફ રાખી ભેટ્યા : 'આમાં બે મોટા અક્ષર છે. આ પહેલો અક્ષર ધ અને બીજો ર છે'. અને તેમણે આંગળી વતી એ અક્ષરો બતાવ્યા, ત્યાં તો સહામાંથી અવાજ થઈ રહ્યો : 'ધર...ધર...ધર'. બધા શાન્ત પડે તે પહેલાં તેમણે આગળ ચલાવ્યું : 'આ અક્ષરને ઝોળખતા હશે તે વાંચશે ધર. આવા યાગીસ અક્ષર યાદ રાખતા તેમાં મુશ્કેલી છે ? કોઈ માણસને એકાદ વાર જોયા પછી ઝોળખતાં કદાચ વાર લાગે, પણ વરંવાર આંખે ચડતો હોય તે તો આપોઆપ ઝોળખાય. તેમાં વિચાર કરવાની જરૂર પડતી નથી તેનુંજ આ અક્ષરોનું'. આમ એમણે ધણું કહ્યું ; પણ બધું કંઈ યાદ રહે છે ? બાળક પૂરું કરતા પહેલાં તેમણે કહ્યું : 'કુનિયામાં કશું અશક્ય નથી. આપણાં શારત્રાએ તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે નર કરણી કરે તો નરનો નારાયણ થાય. આમ નરનો નારાયણ થાય તેટલી સફિત માનવીમાં છે, તો પછી અભણ યાગીસ અક્ષર યાદ રાખી વાંચતો થઈ જાય તેમાં આશ્ચર્ય શું ?' આમ કહી જ્યારે તે નીચે બેઠા સારે તાળાઓનો ગડગડાટ થઈ રહ્યો.

અક્ષર સુધી સાંભળી રહેલી ગંગા બોલી : "તમે તો બરાબર યાદ રાખ્યું છે ને ! સારે તમે તો હવે બણવાના જ ને ?"

રણુભેદનમાં ઉભેલા કોઈ અગ્ર યોદ્ધાની છટકી માથેએ જવાબ વાંચ્યો : "મૂંઝેલી હોય તે નહિ ભણે ! નટવરગાદ આપણી સાલીમાં જ રાત્રિશાળા ખોલવાના છે."

ગંગા : "અને અમે કંઈ તંમારાથી જવાનાં નથી. પેલાં શારદા બહેન ! કન્યાશાળામાં મોટાં મહેતાણ છે ને ? એમણે કહ્યું છે કે આં ઉનાળાની રજાઓમાં સામેના મેઘ

ઉપર બપોરે એક કલાક વર્ગ ચલાવીશું. અમારે બપોરે કામે ય શું છે ?"

ઉત્સાદમાં ને ઉત્સાદમાં માથેએ કહ્યું : "ગંગા, ગમે તેમ થાય તોય આ માથુ તને આગળ નહિ જવા દે."

ગંગાએ તેટલાજ ઉત્સાહથી જવાબ આપ્યો : "ભસતો ફૂતરા લાગેજ નરે ! એ તો વખત આવે સમજશે. પણ હવે ચાંચો જમી લઈએ." અને એ ચર્ચા તો જમતાં જમતાંય ચાલુજ રહી.

x x x x

ગંગા અક્ષર-શાસ્ત્રજ્ઞનાની બાળપેથી 'ચાલો વાંચીએ' વાંચતી હતી ત્યાં મિલમાંથી આવતા માથુના પગ સંભળાયા. માથુ ધરમાં પગ મકે તે પહેલો ગંગા સામે મૂકી, માથુ આગળ ચોપડી ધરતાં બોલી : "લો, આ વાંચો જોઈએ"

માથુએ સહેજ પથ્થ કંટાળ્યા વિના ધીમેથી વાંચ્યું : "આ કા...કા છે."

"એમ ધીમે નહિ વાંચવાનું. "આ કાકા છે" એમ જલદી વાંચવું જોઈએ" ગંગાએ કહ્યું.

[૧૪-૧૧]

હરીશ્ચંદ્રમાં માથું પાછળ રાખવા પ્રયત્ન કરતી ગંગાનું ન ચાલ્યું સારે તેણે બીજું બહાનું કાઢ્યું : "પણ એમ ધીમે નહિ વાંચવાનું. 'આ કાકા છે,' એમ જલદી વાંચવું જોઈએ."

માધુ: “નાચનારીનું આંગણ વાંકું! કંઈ જુલું ન જડી
હારે ‘ધીમે નહિ!’” અને બને પતિપત્ની દસી પાયાં.
સમક્ષર થવાની ઊલટમાં ગંગાને ન લાગ્યું કે યાત્રાપાંડવ્યા
આવતા પતિને આશમ સેવા દેવા બેઠુંએ. ન તો માધુને
પણ કંટાળો આવ્યો. આવી એકલીનતામાં દહીય નિષ્ફળતા
સંભવે ખરી?

આમ તદ્દલીનતામાં ગંગાને અને માધુને, અક્ષરો ક્યારે
ઓળખતાં થઈ ગયાં તેની યે ખચર ન પડી! આજે તો તે
પોતાના જૂના જે નજીકના મિત્રો હોય તેમ લાગતા હતા.
અખિ અધિકા પાટા છૂટ્યા જેટલો આનંદ બનેને થતો!
બંને સાથે હોય ત્યાં સુધી ચોપડીઓ સિવાય બીજી કંઈ વાત
હોય જ નહિ.

કાષ્ઠધાર માધુ કહેતો: “મને તો હવે અક્ષરજ્ઞાન કરતાંય
પુસ્તકાલયની વધારે જરૂર લાગે છે.”

માધુના વાક્યને સુધારતાં ગંગા બોલી: “એમ નહિ,
પુસ્તકાલયની યોજનાં વિના અક્ષરજ્ઞાન નિષ્ફળ નીવડે, પણ
એનો અર્થ એમ નહિ કે પુસ્તકાલય પહેલું અને પછી
અક્ષરજ્ઞાન.”

માધુ: “પણ સુદ્ધિના વિકાસ માટે પુસ્તકોની પહેલી
જરૂરને?”

ગંગા: “હા, એ ખરું; પણ અક્ષરજ્ઞાન વિના પુસ્તકો
શા કામનાં? અને તેથી અક્ષરજ્ઞાનની યોજનાની સાથે ને
સાથે સરકાર પુસ્તકાલયની યોજના વિચારી રહી છે.”

માધુ: “એ તો હીક, પણ કેળવણી માટે ફરજિયાત
કામદાર કરવો જોઈએ કે પછી ત્યાં અભણ રહેવાજ ન થાય.”

ગંગા: “ફરજિયાત કેળવણી આ સાલથી શરૂ
થઈ છે.”

માધુ: “અને કેળવણી ફરજિયાત થઈ એટલે પુસ્તક
લેખ પણ ફરજિયાત થઈ જાય છે.”

ગંગા: “કેળવણી અને પુસ્તકાલય એ બંનેને જુદાં
ન પાડી શકાય. સ્ત્રી અને પુરુષ મળી એકમ થાય, તેવું જ
એકમ કેળવણી અને પુસ્તકાલયનું.”

ગરીબને ધનભંડારથી જેટલો હર્ષ થાય તેથી અધિક
માધુને પુસ્તકોથી થતો હતો. ને તેની પ્રશંસા કરતાં બોલ્યો:
“પુસ્તક તો જીવનમિત્ર છે.”

ગંગા: “હમણાં મેં એક ચોપડી-વાંચી તેમાં જ હતું
કે પુસ્તક મનુષ્યનો સાચો મિત્ર છે. આપત્તિમાં મનુષ્યને
માનવમિત્ર તટલ દે છે, પણ પુસ્તક તેનો સાથ દરરૂં નથી.”

માધુ: “મારા વાંચવામાં એ ન આવ્યું.”

અર્થથી ગંગાએ કહ્યું: “પહેલાં તો મોટી મોટી વાત
કરતા હતા. મારા જેટલી વાંચવાની જગ્યા ક્યાં છે? નમે
તો કહ્યું ‘કિશોરમાળા’માંથી ‘હેન્ડી ફોર્સ’, ‘અભ્યાસ
સિલેન’, ‘જમશેદજી ટાટા’, ‘વગેરે વાતો ક્યાં વાંચી છે?”

ગંગાની દલીલને તોડતાં માધુ બોલ્યો: “પણ તારે આખો
દિવસ કામે જ રું? અને હું તો રાતે આખીને વાંચું એટલું જ
ને?”

હસતી હસતી ગંગા બોલી: “મિયાં પત્તા, પણ તંગડી
ઊંચી ને ઊંચી!”

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધ

મનુષ્યની શક્તિ અને સાધનસંપત્તિના સંપ્રદાયો આ મહાન પગલું ભરી આગળ વધવાને, જેઓ
સમજાણથી કે સમજણ વિના, ના પાડે છે તેઓ, ચોક્કસ, સુધરેલી દુનિયામાં પગલતપદ ભોગવવાનું પસંદ કરે છે.

—ડૉ. રામચંદ્ર કાદવર.

(દારૂનિષેધ વિભાગી).

પંડિત જવાહરલાલજી કવિ, દૃષ્ટા અને નેતા

લેખક :

શ્રી. શુભાષ્વદાસ શ્રોધર.

પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ મહાન રાજદ્વારી નેતા છે, સમગ્ર ક્રાંતિકાર છે, જગતભરમાં મશહૂર પૈદા છે, ભાવનાશીલ પોતે છે અને સાંતાની ભાવનાનો અન્યને વેપ લગાડવાનું અતુલ સામર્થ્ય તેમનામાં છે, એ બધી વાતો એટલી બધી પ્રસિદ્ધ છે કે એ વિશે તો નાનું બાળક પણ જાણતું હોય. તેમની સુંદર સમગ્ર કાવ્ય, અન્યને આકર્ષી લેતું અને પરાભવ પમાડતું તેમનું અત્યંત વ્યક્તિત્વ, સાદસોને ભેટવા હમેશાં આતુર રહેતું તેમનું વીરત્વ, તેમની પ્રખર દેશભક્તિ અને ભાવનાઓના જગતમાં રાચી રહેવાની તેમની અદ્ભુત શક્તિ, તેમની આંખોનું તેજ અને અવાજનો કંપ— તેમની કેટકેટલી સિદ્ધિઓ અને શક્તિઓથી આપણે બધાં સુપરિચિત છીએ ?

આ બધી સિદ્ધિઓ અને શક્તિઓએ તેમને માત્ર હિંદુસ્તાનના કે એશિયાના જ નહિ પણ સમગ્ર જગતના માન અને આદરના અધિકારી બનાવી દીધા છે. આટલાં બધાં તત્ત્વોમાંથી એકાદ પણ તત્ત્વ, જવાહરલાલમાં વિકાસ પામ્યું છે એટલા પ્રમાણમાં બીજા કોઈ વ્યક્તિના વ્યક્તિત્વમાં વિકાસ પામે તો એ વ્યક્તિ એ ક્ષેત્ર પુરતી તો ખરેખર મહાન બની જાય. સારું આટલાં તત્ત્વોનો આવો મહાન વિકાસ પંડિતજીને જગત સમગ્રતના આદરના આદરના અધિકારી બનાવે તેમાં આશ્ચર્ય પણ શું હોઈ શકે ?

એમની બધીયે સિદ્ધિઓનું, જવાહરલાલના આખાએ વ્યક્તિત્વનું, તેમના જીવનના વિધવિધ પાસાંઓએ એકત્વ પાની રચેલા સુમેળમય સંવાદનું વર્ણન કરવા ભેગીએ તો તો મોટા કદનું એકાદ પુસ્તક પણ ઓછું પડે, ને એ કરવા જનાર પાસે વિશિષ્ટ શક્તિની અપેક્ષા પણ રહે. આવા નાનકડા લેખમાં તો એમના આ અપૂર્વ શક્તિસમુચ્ચયમાંથી એકાદ અંગ ઉપર ઉઠી નગર જ નાખી શકાય. એ કરી જેવાનો પ્રયત્ન હું કરીશ.

એ અંગ તે પંડિતજીની સાહિત્યક પ્રતિભા. રાજકારણમાં આટલાં આટલાં વર્ષોથી ગળાબૂક દુબેલા રહેતા હોવા છતાં, હિંદુસ્તાનના એક ઉદાર બીજા છેક સુધી વર્ષો થયાં એ વૃક્ષતા

રહ્યા હોવા છતાં તેમણે લખેલાં પુસ્તકોની પૃથક્ પૃથક્ એકલા પુસ્તકો લખવાના વ્યવસાયમાં રત રહેત કોઈ વિદ્વાન લેખકના હૃદયમાં જે ઈર્ષ્યા ગ્રેવે એટલી મોટી છે. ને એ લખાણોની સુષુપ્તતા તો અત્યારની દુનિયાના વિચારવત લેખકોમાં સહેજે એમને માનભર્યું સ્થાન અપાવે એવી છે.

શબ્દની શક્તિ તો આદિકાળથી માનવચત્તિએ સ્વીકારી છે. શબ્દચત્તિને સ્વીકાર એ જ હકીકત સિદ્ધ કરે છે. મનુષ્યને અન્ય પ્રાણીસૃષ્ટિની સરખામણીમાં જે અગણિત સામર્થ્યવાળા અનેક શક્તિઓ સાંપડી છે તેમાં આ શબ્દના વિનિયોગની શક્તિ—વાણીની શક્તિ—એ એક વિશિષ્ટ શક્તિ છે.

એ વિશિષ્ટ શક્તિનો કેટલો સમર્થ ઉપયોગ કેટલી સફળતાપૂર્વક જવાહરલાલજી કરી શક્યા છે તેનો પુરાવો તો તેમના એ વેવા લખાણ ઉપર અચડતી નગર ફેંકનારને પણ મળી રહે. તેમની ભાષામાં જ એક જાતનું એવું ગૌરવ વસેલું છે કે વાંચનાર એકવાર જરા જેટલી પણ નગર એમના લખાણમાં ડુબાડે તો પછી એ લખાણ પુરું કર્યા વિના તેને એન જ ન પડે. ને એ ભાષાની પાછળ રહેલી વિચાર અને ભાવનાની સૃષ્ટિ અને સૂક્ષ્મ વિદ્વત્તા તો ગમે એવા વિશ્લેષણને પણ મુગ્ધ કરી દે.

ચિન્તકમળ જવાહરલાલજી

પ્રતિષ્ઠા અને તે વિષય ઉપર લખતા હોય તો પણ ઉપર
કહેલા ગુણો તો એમના લખાણોમાં ઉપસી આવે જ—પછી
ભરેલે એ લખાણ પ્રાણીશાસ્ત્ર વિશે એમની પુત્રીને લખેલા
પત્રોનું હોય કે Discovery of India જેવા મહાગ્રંથનું
હોય.

એ પ્રાણીશાસ્ત્ર ચર્ચના પત્રો અને આ ‘ડિસ્કવરી ઓફ
ઇન્ડિયા,’ જવાહરલાલજીની શરૂઆતની એ પુસ્તિકા અને આ
મહામથની પ્રતિદિની વચ્ચેના ગાળામાં કેટલું બધું તેમણે
લખ્યું! કેટલા ગિયરોને કેટલી બધી કુશળતાથી તેમણે ચર્ચના
છપવા, તેમની મર્મગામી શુદ્ધિના સ્પર્શ અંકિત કરી દીધા!
જગતના ઇતિહાસનું રેખાદર્શન, જગતના આદમકથા સદ્વિલસમાં
અર્પી જ્ઞાન પાઠતી તેમની આદમકથા, અન્ય પ્રસંગોચિત
પાર વિવાનાં લખાણો, પોતે પોતાનું જુદા જ નામે રમુજ
સૌકીમાં રોડેજુ રેખાચિત્ર, અદ્ભુત કવિત્વથી ભરેલાં તેમનાં
અમુક લખાણો, ધણું બધું, યાદ કરતાં માત્ર, નજર સામે
તરી રહે છે.

આટલાટલી પિદ્ધતાનો, સૂક્ષ્મ હકીકતો અને વીગતોનો
બોનો વહેતાં હોવા છતાં આ બધાં જે લખાણો ઝગપથી,
આતુરતાપૂર્વક, તત્પરતાથી વાંચી જવાય છે, એકવાર હાથમાં
લાંબા પછી નવલકથા જેટલા રસથી વંચાય છે તેનું કારણ તો
તેના લેખકનું જાણ ઉપરનું અને તેમને કહેવાના વિષય
ઉપરનું પ્રભુત્વ તો ખરું જ, પણ એથી થે વિશેષ સમગ્ર કારણ

સૃષ્ટિ હંમેશાં ઘડતો રહે છે અને એ સર્જનના કાર્યની સાથે
સાથે જ વ્યૂતી ધસારા ગયેલી સૃષ્ટિનો વિલપ એની મેળે જ થતો
જતો હોય છે. પણ એ વિલપ કરવાનું કે એની કદખાતની
સૃષ્ટિને વારતવમાં નિર્માણ કરવાનું કામ સામાન્ય રીતે બીજા
હાથેએ કરવાનું હોય છે. એ વિલપ અને નિર્માણ એવા
સાધારણ રીતે તો ખિચારો કવિ જીવતો પણ જાગેજ રહેવા
પામે છે.

પણ કવિ જવાહરલાલની વિશેષતા તો એ છે કે રચના
જોવારી દષ્ટિ, ભાવના સેવનાર હૃદય, અને નવું નિર્માણ
કરનાર બાહુબળ એમનામાં એકી સાથે આવી વસ્યાં છે.
આ યોગ વિરલ છે અને એટલે જ એ ત્રિવિધ યોગ એમને
દિલ્હરના લાડીયા અને જગતના સન્માનને યોગ જનાર્યા છે.

આ નાનું એવું ચિત્ર પૂરું કરતા પહેલાં એમના લખાણ-
માંથી થોડી પ્રસાદી મેળવી લઈએ.

“કારાવાસમાં મેં ગાળેલાં એ વર્ષો! એટલે એટલે બો,
મારા વિચારોની ચેરોપેલા મેં કેટલી કેટલી ઝગુએને
અનંતતામાં સરી જતી જોઈ છે! કેટલા કેટલા ચરોને
મેં વિકાસ પામતા અને ધસારા જતા નિરખ્યા છે;
અને અકસ્માતિના, ગૌરવાન્વિત રીતે જ્યોમમાં વિદાર કરતા
તારાઓનાં કેટલા કેટલાં નાટકો મેં નિદાન્યાં છે! મારા
બોવનની કેટલી કેટલી મઠ કાઢે અવીં દાગેલી પડી છે!
અને કાષ્ઠકોર્મ વાર આ મૃત્યુ પામેલી ગર્ભ કાઢેના બુનોને,

શોધ માથે લીધી નથી, અને જૂની રીતિઓથી દૂર પડી ગયા હોઈ, વર્તમાન માટે તેમને કોઈ માગ સૂઝતો નથી. તે સ્વપ્નો સેવતા નથી કે કાચ કરતા નથી. મહાન દ્રવ્ય ક્રાંતિ કે રક્ષિત ક્રાંતિ જેવા માનવ ઉદ્દેશપાતોની તેમને સમજણ નથી. વર્ષોથી દબાવેલી માનવઆકાંક્ષાઓ વિચિત્ર, ઝડપી અને ક્રૂર રીતે બહાર ધસી આપતાં તેઓ ભય પામે છે. તેમને માટે જાસ્તીલ હજી પડ્યું જ નથી. (આત્મકથા પૃ. ૪૧૪.)

પહેલા દુકરાની ચિંતનમય કવિતા અને આમાંનું કવિત્વમય ચિંતન, કેટલાં આહ્વાદક બની ગયું છે ! એ વાંચનાં એ હૃદય એક જગતની ધન્યતાથી ભરાઈ ગયું છે, ઉલ્લાસ ગયું છે !

વર્ષો પહેલાં એનું વાંચ્યાનું યાદ આવે છે કે મહાત્માજીને મળ્યા ગયેલ શબ્દચાની પ્રગ્નના કાર્યકર્તાઓને તેમણે કહ્યું હતું : “તમારી ચળવળ માટેની ભાવના માટે અને પ્રસ્તાવને યોગ્ય શબ્દાવલી માટે તમે જવાહરલાલ પાસે જાઓ. એ તમને ભાવના અને વાણી આપશે. એ કવિ છે.”

વાત તદ્દન સાચી છે. જવાહરલાલ કવિ છે.

મહાત્માજીના વારસ

૧

ઈ. સ. ૧૯૨૮માં મહાત્માજી નૈનિતાલ ગયા ત્યારે હું સર ચીનભાઈનાં કુટુંબ સાથે, એ ગિરિ નિવાસને સ્થળે ગયો હતો.

દરરોજ મહાદેવ અમારે સાંસ્ત્રાન કરવા અને સવારના ચઢા નાસ્તા માટે આવતા ત્યારે તે વખતના રાજકીય વિષયો પર વાતો થતી. એક દિવસ મહાત્માજી પછી એમનું કાર્ય કોણ આગળ ચલાવશે એ વિષે લંબાણ વાતો ચર્ચા હતી.

મેં એક પછી એક ધણા યુવાન રાજદ્વારીઓનાં નામ દીધાં અને પુછ્યું કે એ મહાત્માજીના વારસ ચર્ચાશક્તિ કે નહીં ? મહાદેવ તે દરેકના યુક્તિ અવગણી તારવતા જાય અને નિરાશા દર્શાવતા જાય કે અમુકમાં ખગડાની કોડ નથી, અમુકમાં ઉચ્ચ હૃદય નથી, અમુકમાં કલ્પનાશક્તિ નથી વગેરે.

આખરે અમે મહાત્માજી પછી કોઈ એમનું જીવનકાર્ય અગાડી નહીં ચલાવી શકે એવી નિરાશામય મનોદશાએ પહોંચીને છુટા પડવાની તૈયારીમાં હતા અને નૈનિતાલના સ્થિત સૌન્દર્યની, સાંના મનોહર દ્રશ્યોની વગેરે વાતોમાં પડ્યા.

જતાં જતાં મહાદેવે મને કહ્યું કે “દાકતર ! તમે જવાહરલાલ વિષે મને કેમ ના પુછ્યું ?” મને લાગે છે કે મહાત્માજી પછી એમનું જીવન કાર્ય પંડિત જવાહરલાલ આગળ ચલાવશે.

એમનામાં સ્વદેશાભિમાન, તરવરાટ, વિદ્વત્તા, સ્વાર્થલાગ, કવિત્વ વગેરે એટલું બધું ભર્યું છે કે આપણે નિરાશ થવાની જરૂર નથી.

હું રાજ થયો અને અમે હરખમેર અને આસાભર્યા છુટા પડ્યા.

પડિતજી ગમે તે વિષય ઉપર લખતા હોય તો પણ ઉપર કહેલા શુભો તો એમના લખાણોમાં ઉપસી આવે જ—પછી ભલેને એ લખાણ પ્રાણીશાસ્ત્ર વિશે એમની પુસ્તિકા લખેલા પત્રોનું હોય કે *Discovery of India* જેવા મહાઅથનું હોય.

એ પ્રાણીશાસ્ત્ર અર્થતા પત્રો અને આ 'ડિસ્કવરી ઓફ ઇન્ડિયા,' જવાહરલાલજીની શરૂઆતની એ પુસ્તિકા અને આ મહાઅથની પ્રસિદ્ધિની વચ્ચેના ગાળામાં કેટલું બધું તેમણે લખ્યું? કેટલા વિષયોને કેટલી બધી કુશળતાથી તેમણે અર્થાં છવ્યા, તેમની મહેમાની શુદ્ધિના રપસં અકિત કરી દીધા? જગતના પ્રતિહાસનું રેખાદર્શન, જગતના આત્મકથા સદિત્યમાં અ-રી ભાન પાડતી તેમની આત્મકથા, અ-ય પ્રસંગોચિત પાર વિનાનાં લખાણો, પોતે પોતાનું જીવન જ નામે રમી જીવેલાં મોરેશુ રેખાચિત્ર, અદ્ભુત કવિત્વથી ભરેલાં તેમનાં અમુક 'ભાવજો, ઘણું બધું,' યાદ કરતાં માન, નજર સામે તરી રહે છે.

આદ્યાદસી વિદ્વાતાનો, સૂક્ષ્મ હજાકતો અને વીગતોનો બોલો વહેનાં હોવા છતાં આ બધાં ચે લખાણો અડખથી, આનુસારપૂર્વક, તત્પરતાથી વાંચી જવાય છે, એકવાર હાથમાં લીધા પછી નવલકથા જેટલા રસથી વંચાય છે તેનું કારણ તો તેના લેખકનું ભાષા ઉપરનું અને તેમને કહેવાના વિષય ઉપરનું પ્રચુર જોખર જ નહીં, પણ એથી ચે વિશેષ સખજ કારણ જવાહરલાલમાં રહેલી સદ્મ અવિવશકિત જ છે. જે કેમ વિષયને એ રપસં છે એને એ કવિતાથી સભર કરી મૂકે છે. "ડિસ્કવરી ઓફ ઇન્ડિયા" જેવા પ્રાચીન ભારતના ગૌરવ વર્ણવતા ગ્રંથમાં તો એ કાવ્યતત્ત્વને ઝળકવોનો પૂરપૂરો અવકાશ રહે અને ત્યાં તો એ સોજે કળાએ ઝળકા ઉઠે છે જ પણ બીજાં લખાણોમાં ચે એનું અસ્તિત્વ તરત જ નજારી આવે છે. તેમનું જીવનકથાનું પુસ્તક પ્રગટ થતાં તેમની કાવ્યમયતા તો નજારા આવી જ હતી. સાચે સાચે કવિતાનું તેમનું વિશાળ વાંચન અને એ પ્રત્યેનો તેમનો પ્રેમ પણ રપટ રેખાજી આવેલો હતો. સુંદર કેશકાષાને વિવિધરંગી ગુણોથી ભરી દેતાં હોય એવાં, એ સુંદર પુસ્તકમાં આવતાં કાચોનાં ટાંચણો એ પુસ્તકની રસમયતા અનેકશુધી વધારી મૂકતાં હતાં.

રવખો જેવાં અને આદર્શ સહિની ભાવના સેવથી એ કવિઓનો નિર્માપિત અધિકાર લેખાયો છે. એ ભાવનાઓને વાનવમાં સિધ્ધ કરવા માટે બીજાં માણસોની નજર પડે છે. કવિ તો એની કદનામાં જ રાચતો હોય છે, એ નવી નવી

સહિદ્યોમાં ઘડતો રહે છે અને એ સર્જનના કાર્યની સાથે સાથે જ બીજી ધસારી ગયેલી સહિતો વિશય એની જેલે જ ધરે જતો હોય છે. પણ એ વિશય કરવાનું કે એની કદનામાં સહિતે વાનવમાં નિર્માણ કરવાનું કામ સામાન્ય રીતે બીજાં હાથેએ કરવાનું હોય છે. એ વિશય અને નિર્માણ એજ સાધારણ રીતે તો બિચારો કવિ જીવતો પણ ભાગેજ રહેવા પામે છે.

પણ કવિ જવાહરલાલની વિશેષતા તો એ છે કે રવખો બોનારી દષ્ટિ, ભાવના સેવનાર હૃદય, અને નવું નિર્માણ કરનાર બાહ્યજા એમનામાં એકી સાથે આવી વસ્યાં છે. આ યોગ વિરલ છે અને એટલે જ એ ત્રિવિધ યોગ એમને હિંદુભરણ લાડીલા અને જગતના સન્માનને શોષ્ય ગતાયા છે.

આ નાનું એવું ચિત્ર પૂરું કરતાં પહેલાં એમના લખાણ માંથી થોડી પ્રસાદી મેળવી લખ્યો.

"કારાવાસમાં મેં ગાળેલાં એ વર્ષો! એકલે થેડે બો. મારા વિચારોની ઘેરયેલા મેં કેટલી કેટલી જાતુઓને અનંતતામાં સરી જતી જોઈ છે! કેટલા કેટલા મદોને મેં વિકાસ પામતા અને ધસારા જતા નિર્માણો ઉ; અને અટક્યા પિના, ગૌરવાન્વિત રીતે બોમમાં વિચાર કરવા તારાઓનાં કેટલાં કેટલાં નાટકો મેં નિહાળ્યાં છે! મણિ મૌવનની કેટલી કેટલી ગજ કાસો અઢી દરાયેલી પરી છે! અને કોઈ કોઈ વાર આ ધ્રુવ પામેલી ગર્મ કાસોના બૂનેને, હૃદયબેદક રમીતઓને જાગૃત કરતા ફરી ગામો થના ફું જોઈ રહું છું. તેઓ મને કાનમાં પૂછે છે: "આ બધામાં કશી અર્થ હશે?" (આત્મકથા પૃ. ૫૨૮.)

વળી એક બીજો ફકરો એ જ પુસ્તકમાંથી: "નિસર્ગના ગૂઢ જીવનની અચ્ચર પારખવી, આપણા કાનની પાસે જ તેનો અંબરવ સાંભળવો, એના રપસં આપણે અજાણ્યો અને મૂંઝવે ઊઠ્યું, એ કમભાગે, આપણામાંથી ઘણાખરા મારે નથી. એ દિવસે તો ગયા જ. પરંતુ જો કે નિસર્ગમાંના દેવીનન્દના દસન આપણે પડેલાં કરી શકતા હતા તેવા દલે ન" કરી શકતા તોએ માનવજીવનની અત્યના અને કરભુનામ તેનાં જગવાન રવખો અને આંતરમંથનોમાં તેનાં દર્શ અં નિષ્કળતાઓમાં, મહાન ભાવિ વિશેની તેની અંદામાં અને કે રવખોની સિદ્ધિમાં આપણે એ તત્ત્વને શોધવા મથ્યા છીએ આવી શોધ કરનારાઓને ભાગે આવનાં હૃદયબેદક તપે આપણે સદન દર્શો છે, અને ઘણી ચે વાર આપણાં જીવન સુદનાઓથી પર જની ગયા છીએ. પણ ઘણાંએ એ

શોધ માથે લીધી નથી, અને જૂની રીતિઓથી દૂર પડી ગયા હોઈ, વતમાન માટે તેમને કોઈ માર્ગ સૂઝતો નથી. તે સ્વપ્ના સેવતા નથી કે કાર્ય કરતા નથી. મહાન કૈંચ ક્રાંતિ કે રક્ષિત ક્રાંતિ જેવા માનવ ઉદ્ધાપાતોની તેમને સમજણ નથી. વર્ષોથી દબાયેલી માનવઆકાંક્ષાઓ વિચિત્ર, ઝડપી અને કૂર રીતે બહાર ધસી આવતાં તેઓ લય પામે છે. તેમને માટે ખાસ્તીસ હજી પડ્યું જ નથી. (આત્મકથા ૧. ૪૧૪.)

પહેલા ફકરાની ચિંતનમય કવિતા અને આમાંનું કવિત્વમય ચિંતન, કેટલાં આહ્વાદક બની જાય છે ! એ વાંચનાં ચે હૃદય એક જાતની ધન્યતાથી ભરાર્જી જાય છે, ઉભરાઈ જાય છે !

વર્ષો પહેલાં એનું વાંચ્યાનું યાદ આવે છે કે મહાત્માજીને મળવા ગયેલ રાજસ્થાની પ્રજાના કાર્યકર્તાઓને તેમણે કહ્યું હતું : “તમારી ચળવળ માટેની ભાવના માટે અને પ્રસ્તાવને યોગ્ય શબ્દાવલી માટે તમે જવાહરલાલ પાસે જાઓ. એ તમને ભાવના અને વાણી આપશે. એ કવિ છે.”

વાત તદ્દન સાચી છે. જવાહરલાલ કવિ છે.

મહાત્માજીના વારસ

ઇ. સ. ૧૯૨૮માં મહાત્માજી નૈનિતાલ ગયા ત્યારે હું સર ચીત્લાધના કુટુંબ સાથે, એ ઊંચિર નિવાસને સ્થળે ગયો હતો.

દરરોજ મહાદેવ અમારે સાંસ્નાન કરવા અને સવારના ચઢા નાસ્તા માટે આવતા ત્યારે તે વખતના રાજકિય ત્રિપથો પર વાતો શતી. એક દિવસ મહાત્માજી પછી એમનું કાર્ય કોણ આગળ ચલાવશે એ વિષે લંબાણ વાતો થઈ હતી.

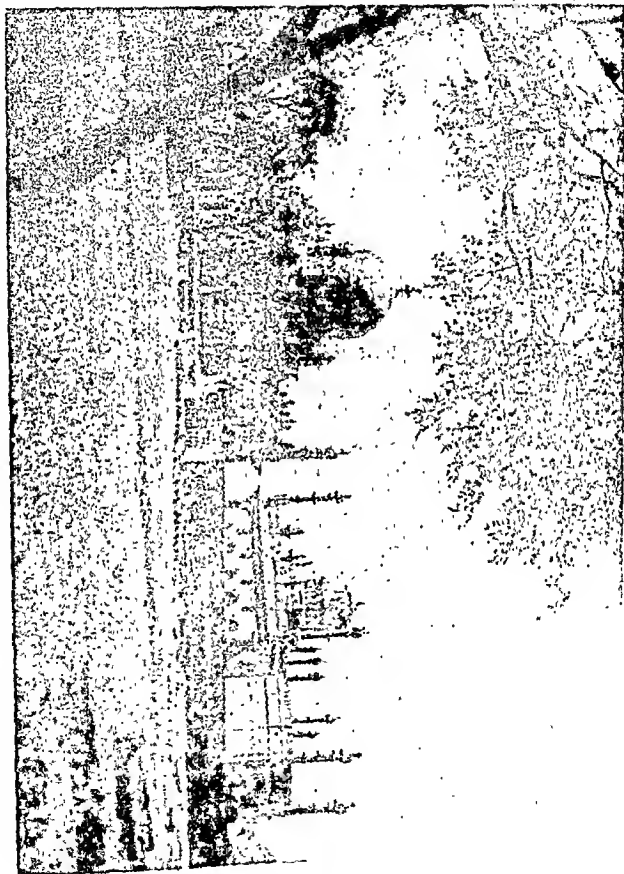
મેં એક પછી એક ઘણા મુવાન રાજદ્વારીઓનાં નામ દીધાં અને પુછ્યું કે એ મહાત્માજીના વારસ થઈ શકશે કે નહીં ? મહાદેવ તે દરેકના ચુલુ અવશ્ય તારવતા જાય અને નિરાશા દર્શાવતા જાય કે અમુકમાં બાંધની કોડ નથી, અમુકમાં ઉચ્ચ હૃદય નથી, અમુકમાં કદપન્થશક્તિ નથી વગેરે.

આખરે અમે મહાત્માજી પછી કોઈ એમનું જીવનકાર્ય અગાડી નહીં ચલાવી શકે એવી નિરાશામય મનોદશાએ પહોંચીને છુટા પડ્યાની તૈયારીમાં હતા અને નૈનિતાલના સ્ટેશન સોન્દર્યની, લાંબા મનોહર દરેખોની વગેરે વાતોમાં પડ્યા.

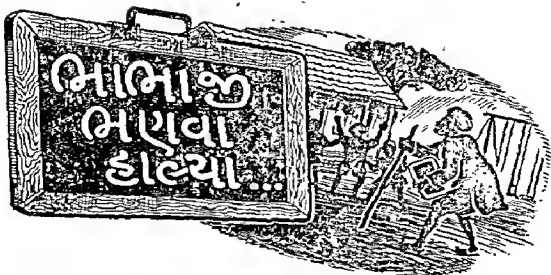
જતાં જતાં મહાદેવ મને કહ્યું કે “દાકતર ! તમે જવાહરલાલ વિષે મને કેમ ના પુછ્યું ?” મને લાગે છે કે મહાત્માજી પછી એમનું જીવન કાર્ય પરિત જવાહરલાલ આગળ ચલાવશે.

એમનામાં સ્વદેશાભિમાન, તરવરાટ, વિદ્વતા, સ્વાર્થભાગ, કવિત્વ વગેરે એટલું બહુ ભર્યું છે કે આપણે નિરાશ થવાની જરૂર નથી.

હું રાજ થયો અને અમે હરખમેર અને આશાલયા છુટા પડ્યા.

દાંડિયુતી તાલ મહાલ - હાથાડીયા રોડ (જિલ્લો)

કુમરુ રાસો લાકડી બાલી, હેતે હાલ્યા નિશાળ ;
લોક હસે દઈ તાળીઓ હાથે આ તે કેવો કાળ
અહ્યા, ઘર ગાંઠમાં ઘાલ્યા
ભાભાજી ભણવા હાલ્યા !

એક કહે કે રાસડા ફેરી યાગળી છાટી આજ ;
ઘોળાં થયાં ત્યારે એકડા ધુંટાં આવવી જોયે લાજ !
ઘડા હોયે પાકટ જેને
ચડાવ્યા કાંઠા ફેલે ?

બીજે કહે એની સાંઠે બુદ્ધિ, નાહી દીસે ભાઈ ;
'ગાંધીવાળા' માં ખપવા કાજે કરતો દીસે ભવાઈ
ઘોળા ખર કરશે કાળું
ભણશે શું કપાળ માઈ ?

લોકાની નિંદાખેરી ફેરી ચિંતા મેલી દૂર ;
ઘરડે ઘરપણુ દાખવ્યું રાસે જીવાન નેવું નૂર
ભાભાના આતમ જાગ્યા
હાંધું ધાલી ભણવા લાગ્યા.

લખતાં વાંચતાં શીખ્યા ભાભા જોસે કરેગર પાઠ ;
લોક બધું મહોમાં આગળી ધાલે રાસાએ વાળ્યો દાઢ
અહ્યા આ તો ચોપટ પેરે
વાંચે જાણે કુલડાં વેરે !

એકે ભણું બીજાએ ભણું ત્રીજે જોયે લાભ !
અજ્ઞાનતાનું આપોઆપે ચીરાવા લાખું આભ.
બધાને લાગિયું એવું
માળું છે તો ભણવા નેવું.

પાંચ પચીસ ત્યાં રોજે વળીને આવ્યા ભાભાની પાસ
અમને યે ભણવાની ભાભા દીલમાં જાગી હોંસ

રહ્યા આજ મુઘી તે રાભા

હવે સાથે ભણશું ભાભા.

ભાભા બોલ્યા: “ભણવાનું છે. માનમ મોટું ભાઈ
આટલાં વર્ષે શીખીએ તેમાં શીદને લેખો નવાઈ,

રાસા હતા ગાંધી બાપુ

તોયે લાવી સ્વરાજ્ય આપ્યું.

વૃદ્ધાવસ્થા તોયે બાંધી જીવાન જેવી કેડ;

ઉજાડ રણમાં માંડી એણે અમર કુળની ખેડ,

વિદેશીનું હીંકરું ફોડ્યું

ગુલામીનું બંધન તોડ્યું.

ત્યારે તમને પાકડ વયમાં ભણતાં આવે સુક;

રોળદાખા ને કુંસંપ માંહે, મિથ્યા ઉસારા થકે

નિરક્ષર રહીને રાચો

નથી એ મારગ સાચો.

વરસો જૂની નિંદર ત્યાગો, આવ્યાં આપણાં રાજ

આપણે રાજ, આપણે પરજ, દરવાં એવાં કાજ

અધિકારી બનવું સાચા

નથી લેશે રહેવું કાચા.

નિરક્ષરતા પાપ છે મોટું વાળ્યું એણે નખોદ;

આજ મુઘી અંધારે રાખ્યા મનમાં હરિયા મોદ,

બની સાવ બાઘરાખીલસા

એરે રાખ્યા પુરાણ ચીલા!

આજ મુઘી એના પાપે દાદી શાહુકારી—શીલક;

‘અંગુરો’ એક જીંદગી ભરતો જાલીમ બનતો ભાઈ,

પકાવ્યું, તે પરને ખાવા

અને રચા આપણે ખાવા!

‘સત્તર પંચાં પંચાણ’ ને પાંચની મૂઝી છટા!

કાથળામાં પાંચ શેરી બાદી થાતી ’તી કુશકુર

આઝાદીમાં અંધેરે એવું

દવે નથી દાલયા દેવું.

ભણીગણીને ઝાલશું એનો હિસાબ કરતાં કાન;
ભણ્યા હશું તો છેતરનારા, રાખશે ઘોડું ભાન
ભણ્યાના ભેદ છે ઊંડા
હવે કાંઈ સુધરે ભૂંડા.

ભણીને ભાણ્યા ઘોડું આપણે થાવું છે ‘ખાલીસ્ટર’
આપણે તો હળવચકડું રૂડાં, તો ચે ભણ ને ભણ
ભણેલાનો આવ્યો જમાનો
અભણને બળાયો છાનો

નિરક્ષરતા દુઃખ છે મોટું લાવે બીજાં પાપ
વ્યસન, કુસંપ, કંગાલિયત— ની એ છે રે માથાપ
એને ટાળ્યે સપણું નાશે
અને સાચો ઉદાર થાશે.

આપણી ભોમમાં હાલે આજે જનતા કેરું રાજ
ભણીગણીને લાયક થાવું એ છે આપણું કાજ
ત્યજને આળસ એવે
શરમને મૂકવી નેવે.

ભાભા કેરું ભાપણ સુણી સમજ્યું આજું ગામ
ભણવા સઘળાં હાલ્યાં ભેળાં કુળવણીને ધામ
રાજરેડ થઈને મહાલ્યા
ભાભાજી ભણવા હાલ્યા.

“નારદ”

—કામદારોને—

તમે વાંચનાર તો શરાબ નહિ પીતા હો. પણ તમારા સાથીને સાર તમે કેમ જવાબદાર થઈ શકો ?
એ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે સાથીને સાર જવાબદાર થવામાં જ સ્વરાજ છે. સાથીને મનાવવો અને
શરમાવવો એ તમારું કામ છે. દારૂ પીનાર કામદારની તમે જ ચોક્કી કરો. એમના સુધારાનો ભોગ તમારી
ઉપર જ હોવો જોઈએ, અને આમ તમે તમારામાં દહાડે દહાડે સુધારા કરતા જાઓ ત્યારે જ પગારના વધારા,
ખનામો વગેરે શોભે. જો તમે સુધારા ન કરી શકો તો તમારી તરફ લોકસાગણી હંમેશાને સાર ન રહી શકે એ
તો તમે સમજી શકો એવી વાત છે.

—મહાત્મા ગાંધીજી.

મ ઘ નિ પે ધ

ગરીબ પ્રજાને વિનાશના પંથે જતાં અટકાવતો,
એની આર્થિક સ્થિતિ સંગીન બનાવતો અને
આરિય્યબળ વધારતો એક રચનાત્મક કાર્યક્રમ

લેખિકા: શ્રી. તરંગિણીચહેન ચૌધાયા, બી.એ., એચ.ટી. (બંડન)

દારૂના વ્યસન પાછળની ભૂમિકા

જીવનની જરૂરિયાતોમાં આનંદ એ મુખ્ય વસ્તુ છે. અમિત મન અને તનને પ્રકૃષ્ટિત કરવા મનુષ્ય સતત મથે છે. જીવનની રેટમાળમાં પડતાં સુખદુઃખ જીલવા માણસ હમેશાં રસ્તા ચોધાળ કરે છે. મોટાં શહેરોના સવારથી સાંજ સુધી ધડિમાળના કાંટા માફક ચાલતા જીવન (routine) થી ગમે તેવા માણસ ધણીવાર કંટાળી જાય છે. ખાસ કરીને રસ્તા ન મુજે એવી કૌટુંબિક અથવા આર્થિક મુશ્કેલીમાં પડેલા માણસ તે સત્વ ઘટનામાંથી પેસે પાર જઈ કાર્પનિક સ્થિતિમાં ડોહીયું કરવાની અભિલાષા રાખે છે. રમતગમતનો શોખીન માણસ રમતગમતમાં પોતાનું મન પરીણી સુખદુઃખ ભૂલે છે. તેથી ઉતરતી ડેલિનો માણસ સીનેમા, નાટક એવી વસ્તુને લાભ આપી પોતાનું મન બદલાવે છે. પણ તેનાથી નાંખી પકિતતાં માણસો પોતાનું દુઃખ જીલવા કાંઈક ફરી પીણીનો આશ્રય લે છે. પણ માણસો કસારો સુધી બીટી અથવા સીગારેટ પીતા પીતા મ્હાના કપડી સર્પીપમાં બેસીને આનંદ ભોગવી શકે છે. પણ ફેટલાક હવે આનાથી વધારે exciting stimulant લે તોજ પોતાનું દુઃખ વિસરી શકે છે. ક્રમે ક્રમે હવેથી સોજત અને મેડું મન એ મનુષ્યને દારૂ, ગાંજો અને બીજી એવી વસ્તુની રેત પાડે છે. સરજાતમાં તો માણસનું મન જીલથી ખરતાય છે પણ જે સંજોગોમાં એ પહેલી ભૂલ કરે છે તે સંજોગો ફરી ઉભા થતાં દારૂની રેત પડી વ્યસન રૂપે તેને વળગે છે. એક વખત એ વ્યસન ચર્મ ગુપ્ત પડી જેમ આપણે અધારૂં થતાં દિવો ક્યાં પિના રહેતાં નથી તેમ એ પણ એના મુક્તર કમરે દારૂ પીધા પિના રહેતા નયા. એના દુઃખનો એ પેસાગે છે એટલેજ એ પીએ છે એમ પડી રહેતું નથી. હુખી હોય કે દુઃખી પણ એને દારૂ પીધા પિના ચેતન નથી રહ્યું. સરજાતમાં એ કંબલે અંતરે પીના હમે પણ પડી ના આનંદયા અને ગર્વથી પીએ છે. એને પોતાને દારૂની તાતુકાનનું બાન હોતું નથી. દારૂ એને રડે છે એટલે દારૂ પીધા પડી પોતે કેવો ગોડા બની જાય છે અને જે પ્રમાણે અને દુનિયાનાં સ્થોળ પ્રગે પોને શરૂો હોય ત્યારે

કેવો દતો તે વાતજ જૂની જાય છે. બ્રકટો બની થઈને રચીને ઉછરેને મારે છે અને દરેક જાતનો ત્રાસ આપે છે. દારૂથી આતું એકધું માનસિકજ તુકસાન થતું નથી પણ એનાથી વધારે તુકસાન તો વ્યસની માણસને લાગે ગમે શરીર પર યાય છે. દારૂ અંતરણ્ય ગરમ (strong) હોવાથી શરીરતા અવયવોને તકમા બનાવી દે છે અને મનુષ્યના આયુષ્યનાં વરસોને ખાઇ જાય છે. રૂંસે ટો માણસ ખુવાર ચાપ છે. ક્રમે દારૂની જુગી રેત સુધે બીજી હવેથી સોજત અને વેગવારે જતો માણસ યજન જાય છે.

આ બધામાંથી માણસનો ઉદ્ધાર કરવા આપણે દેશમાં પૂજ્ય મહાત્માજીએ દર્શવધોના સને ૧૯૨૧માં દેશ પીટ્યો ને આખા દેશને દર્શવી થતા તુકસાનનું બાન આપણું. એ સત પ્રજાનાં દંરોનો નાદ આખા દિનમાં સંભળાયો ને દેશલે દેશજી દર્શવધી માટે પ્રયત્નો થયા લાખા.

૧૯૮૮માં અમદાવાદમાં ન્ધપાયેશ મર્ચનિપેધક મંડળ

પણ શુજાતમાં તે પહેલાં એટલે ઈ. સ. ૧૯૮૮મ અમદાવાદમાં રા. બ. રણજોજાસ હાટાલાસનાં પ્રમુખપણી નીચે એક મર્ચનિપેધક મંડળ રચાયું હતું. પણ એ મંડળને જોધએ તેટલો સદકાર મળ્યો દતો નહિ. એ મંડળનાં ઉભાસકોના સિદ્ધાંતો પ્રયસનીય દતા. એના કાપકોઓ અને પ્રમુખે માં સર ચીતુખામ, લાસકેર ઉમિયાસકેર, સર રમણજી તીસકેર, મંડળદાસ ગિરધરાસ તથા દાસનાં પ્રમુખ ઓ. ડો. જ્ઞેસક બેતનજીન છે. અને એ મંડળ હજુ પોતાના અજ પ્રમાણે કામ કરે છે. આ સરયાની પ્રજાંત ઈ. સ. ૧૯૨૧નાં અસદકારની પ્રજાંતને મળતીજ દતી. જેનો મંદેર આખાન કરવાની, પીકા આગળ જઈ દારૂ પીનારને સમનરજાની, ગામમાં ફરી દારૂ નિરેપનો એવ આપવાની જોરે દતી. આ સરયાંને પોતાનું અનનું કરેલું પણ પ્રામમન જ્યત નહિ દોપાથી તેનો સાર પૂરતા પ્રમાણમાં સાંભળે શકાયો નહિ.

મહાત્માજીનાં રાજકીય અધિકારોમાં દારૂખેતી વિરોધી પડતા આંદોલનને કારણે તેણે પણ વિશેષ સમાજ-સેવામાં જોડાઈ લાગી જાય છે. એમના પ્રયાસથી મદદોમાં દારૂખેતી થતી પાંચમાઈ તરફ જનતાનું ધ્યાન અને કાનૂની દેશમાં મધ્યમ અને ઉચ્ચ કુટુંબની સ્ત્રીઓ તરફ દારૂનાં પીણા આગળ પીકેટીંગ કરી તે વખતની પકારની સામે થઈ ત્યારે કામદાર વર્ગના લાભ જોવા સતી ભાષણોનાં મનમાં પોતે કાંઈક મોટું કરી રહ્યા છે તે જોઈ જોઈ અસર થવા લાગી. લાંબા લાંબા ભાષણો ને ધમકાઓ ને ચીજ ન કરી શકી તે આ બહેનોની એ પાંખની શરૂઆત કરી બતાવ્યું. દારૂખેતીનું ખોલતો અને વર્તન આ બહેનોએ સદન કરી તેમનાં અંતરમાં વિચરતા દરાઓ. બહુમુક્ત થયેલા માણસોને જોઈ જોઈએ પશુ તેમનો દાખલો લેવા માંડ્યો.

દારૂખેતી—રાષ્ટ્રપિતાને પ્રધાન અદેશ

ત્યારપછી ૧૯૪૦ની સપ્ટેમ્બરની લગતમાં ફરી પછી આ વર્ષે સ્વર્ગીય પદ ઉપાડી દેવામાં આવી હતી. પણ તે સમયે આપણે પરદેશી સરકારનાં શુભાશ દ્વારા, સ્વતંત્ર રાજ્યોમાં એટલે આપણી આ પ્રતિષ્ઠાને નેટલી આગળ દેખી ન શકી. દરમ્યાનમાં પૂ. ગાંધીજીએ સ્વર્ણ-દુઆના હરિજનજાતિઓ તરફનાં અન્યાયો ગેરવર્તન એ ક્રમેથી ઉઠાવી. હરિજન જાતિઓમાં ધર કરી ગયેલી જમીન બદી પ્રત્યે જનતાનું આ સમયે ધ્યાન ખેંચાયું. આ ગામનું મેઘું ઉપાડી અને સાદુશીનું કામ કર્યા પછી જાતાં મનને સ્વચ્છ કરવા અને શારીરિક થાક ઉતારવા એ કારણો દોષો આશ્રય શોધતા થઈ ગયા છે. તે બદીમાં સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને એક સરખાં જીવનની ધર્મ ગયાં છે. રાષ્ટ્રની રાહ જોઈ આવકમાંથી મોટા ભાગ આ રીતે પીણા-પ્રતિષ્ઠાનાં ખાસમાં જાય છે. બાકી રહેલા ભાગમાંથી માંડ રાષ્ટ્રને વખત પેટ પણ ભરાતું હોય. સમાજની તુચ્છ-પ્રતિષ્ઠાઓ આ વર્ગ જીવનની પાસવાઃ દાડમારીમાંથી જોડાઈ આવતો. પોતે દેવાદાર થઈ ગયો હોય છે ને રાજ-પણની ઉધારણીનાં દુઃખને ભૂલવા વધારે ને વધારે દારૂ

પીણા જાય છે પરિણામે સમાજની સલામતીને આશ્રયવાને બદલે આ વર્ગ સમાજમાં વધારે તિરસ્કારને પાત્ર થાય છે.

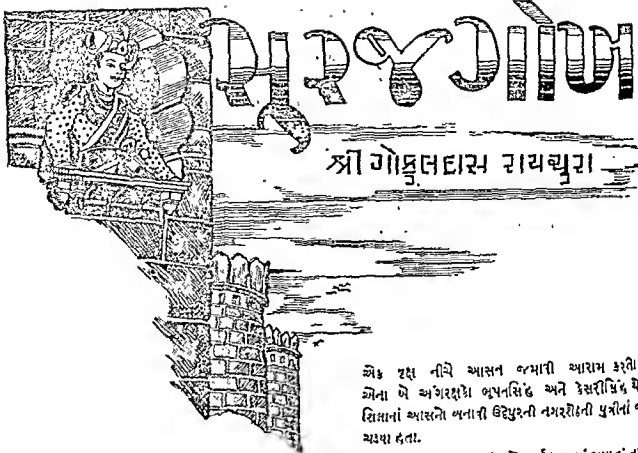
પૂજ્ય ગાંધીજીની અનેકવિધ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિમાં આ પ્રવૃત્તિ સૌથી વધારે અગત્યની છે. આ રચનાત્મક કાર્યમાં સેવા આપનારને કદાચ તળાવોમાં ગળડાટ કે દારૂતોરા નહિ મળે પણ અંતરની આશ્વિય તો જરૂરજ મળશે.

એ કાર્ય સંગીન પાયા ઉપર મૂકે.

કેમિસ સરકારે જ્યારે પહેલીવાર પ્રાન્તોને વલીવટ હાથમાં લીધી ત્યારે કાયદેસર દારૂખેતીનું કાર્ય ઉપાડ્યું. તેમનાં દુક રાજ્ય વલીવટમાં આ કાર્ય ઉપાડ્યું ન ઉપાડ્યા જેવુંજ થયું. ધરાયું ને, પછી, બુદ્ધ આગ્યું અને, રાષ્ટ્રનિર્માણ, પ્રગતિ, ઠંકાઈ ગઈ. અને કેટલેક અંશે પાછી પણ ફરી પણ હવે જ્યારે ફરીથી આપણી સરકાર આવી છે અને આપણે સ્વતંત્ર થયાં છીએ એટલે પાંડલા અવસરોનો લાભ લઈ આ કાર્ય સંગીન પાયા પર મુકાશે એવી આશા રાખીએ તો જરૂરપણ વધારા પડતું નથી.

કહેવાતા મુધરેલાઓને

આ તકે પરદેશી દારૂની બદીમાં પડેલા આપણા મધ્યમ અને ઉચ્ચવર્ગનાં કેટલાક લોકો બહેનોનાં વર્તન માટે ધરાયે કરવો જરૂરી છે. આપણા કેળવણીનાં મુધરેલા સમાજમાં પણ, માનસિક જમ ટાળવા કે 'મુધરેલા' કહેવાવાની ખાતર અથવા પોતે પરદેશ જઈ ગોતાની જાતને ચળકાટ લગાડી આવ્યા છે એમ જણાવવા વિશ્વાસની દારૂ પીનાં ધણાં લોકો બહેને થઈ ગયાં છે. તે ઉપરાંત મુખ્ય જેવાં શરેરાશી મોટી હોટલો અને કલબોમાં દારૂ એ સૌથી મોટું આકર્ષણ છે. આ વાત ધર્મીજન શોચનીય અને શરમ લાગેલી છે. આ પીનારા લોકો બહેનો દારૂ પીનેજ મુંગા રહેનાં હોય તો ઠીક પણ પોતાના વ્યક્તિઓને અથવા કરે છે ત્યારે અત્યાચ દુઃખ થાય છે. પોતાના દુર્ગુણો દૂર કરવાને બદલે પરદેશમાં ચાલતા આ રિવાજની તરફેણમાં ચર્ચા કરે છે ત્યારે અસમજ લાગે છે. મહાનિર્માણના નવા કાનૂનોમાં આ વિષય પર પૂરતું ધ્યાન અપાશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે કે જેથી ભવિષ્યની નવી પ્રગતિ આ દુર્ગુણમાંથી ઉગારી શકાય.

શ્રી ગોવિંદદાસ રાયચુરા

એક દશ નીચે આસન જમાવી આરામ કરતો હો
એના બે અંગરક્ષકો બૂખસિંહ અને કેસરીસિંહ થોડા
સિંહાનાં આસનો બનાવી ઉદેપુરની નગરશેઠની પુત્રીનાં વખતે
ચરણ દત્તા.

“કેસર, શું વાત હતું? એ દર્શન બુદ્ધ્યું બૂસતું નથી

આંખડી લાત યજોહરી,

દિ ગોળ બેધા હાથ;

પંડનું બનાવેલ પુતળું,

જે દિ નવરો દીતો નાથ.”

આંખો મિચી અરવલ્લીની શ્રેણીમુક દવામાં મિથોદિરને
દિવદાસ ઉદેસનો રાજો ગજસિંહ આ હુલો સાંભળીને મોઢે
એના ધાંન પોતાના અંગરક્ષકની વાતો સાંભળતા મંડાવા.

“બૂખા, હું ગોંડા ચક્ર જાણ.”

“ગોંડા ચાક કે ડાળો ચાક એની મને પત્તા નથી,
નગરશેઠની એ પુત્રવધૂ ને મને એક વખત આવી મં
મારી સામે દસે; મારી આંખો સામે પોતાની આંખો માં
તો આ છત્તું સાચક છે.”

રાજો પોતાના અંગરક્ષકના આ ચપ્પે સાંભળી છે
મર્ડખેશ તીવ્રજીનો મજાકો માથ એટલી કડપે એ દુહો મં
પોતાના અંગરક્ષકો સાથે ઉઠે રહો.

“બૂખા ! !” રાજો મચ્છો,

“જી, મદારાખા.”

“હું દમનું શું મોઢો—કરી મોમ.”

“તે એને બેધ ?”

“હા, હા. સાક્ષાત પહિમણીનો અવતાર.”

“ના ના, બૂખતા પહિમણીની વાત હું ન માનું.”

“તું માને કે ન માને પણ એક વખત બે તારી નજરે
એ ચડે તો વધુ ગોચાં ખાધ તું ઢળી પડ્યાનો !” બૂખવો
કેસરની સામે નયનો માંડી હત્યો.

“હસ માં મૂખાં, હસ માં ! બો, માનિક સાંભળશે તો તારાં
ને મારાં જીવનનાં પીળાં ઉઘડી દેશે”. કેસર પોતાના
સાથીવાર બૂખતા સામે નાકપર આડી આંગળી ધરી.

બૂખતાએ પાછળ બેધું તો જ્ઞાના યડ સાથે થોડો
ખેલતો દત્તો અને રાજો ચતોષાષ્ટ પડ્યો દત્તો.

“રાજાજી તો ઉઘે છે”. “બૂખતા, એ ઉઘે છે કે
જગે છે એ બધું બિલિ મુરકેલી બધું છે”.

અરવલ્લીની હારો પર સુરજ પગથિયે પગથિયે પગલાં
પાડતો હોય એમ મડનો દત્તો. આકાશ અને અરવલ્લીનાં
ઉન્નત ત્રિખરો સાથે મળી સુરજ મદારાજને ખેત્રવા આમંત્ર્ય
આપનાં દોષ એવાં દરજો ચારે તરફ ખડાં થયાં હતો.

મિત્રારે નીકળેલો ઉદેપુરનો લુપ્તન રાજો માર કસાક પૂખ્યા
પડી અરવલ્લીનાં એ અંબનાસિક પદાસી મડી બલ્લાના

શ્રી ગોફુલદાસ રાયચુરા

એક રક્ષ નીચે આસન જમાવી આરામ કરતો હતો. એના બે અંગરક્ષકો બુપનસિંહ અને કેસરીસિંહ થોડે દૂર શિયાળાં આસનો બનાવી ઉદેપુરની નગરશેઠની પુત્રીનાં વખાણે ચડ્યા હતા.

“તેં જોને જોયું?”

“હા, હા. સાક્ષાત્ પદ્મિણીનો અવનાર.”

“ના ના, બુપતા પદ્મિણીની વાત કું ન માનું.”

“તું મને કે ન માને પણ એક વખત જો તારી નજરે એ ચડે તો ત્રણ ગોળાં ખાઈ તું ઢળી પડવાનો!” બુપતો કેસરની સામે નવનો માંડી દરચો.

“હસ માં મૂખાં, દસ માં! જો, માસિક સાંભળશે તો તારાં ને મારાં ઇવનનાં પીછાં લિટાડી દેશે.” કેસરે પોતાના સપ્તીદાર બુપતા સામે નાકપર આંખી આંગળા ધરી

બુપતાએ પાછળ જોયું તો રક્ષના ચડ સાથે થોડો ખેંચતો હતો અને રાણો ચતોષાષ્ટ પાછો હતો.

“રાણાજી તો હવે છે.” “બુપતા, એ હવે છે કે જાગે છે એ જાણું અંતિ મુશ્કેલી ભર્યું છે.”

અરવલ્લીની દારો પર સૂરજ પગથિયે પગથિયે પગલાં પાડતો હોય એમ ચડતો હતો. આકાશ અને અરવલ્લીનાં ઉન્નત શિખરો સાથે મળી સૂરજ મહારાજને જોડવા આમંત્ર્ય આપતાં હોય એવાં દરચો ચારે તરફ ધડાં થયાં હતાં.

શિકારે નીકળેલો ઉદેપુરનો જુનાન રાણો ચાર કલાક પૂર્યા પછી અરવલ્લીના એ અર્ધનિવાસિક પદારની ગાડી બદલના

“કેસર, તું વાત કહું? એ દરજન બૂંધું બૂંધાવું નથી.

આંખડી લાવ ચોઠાંડી,

દિગોળ જેવા દાય;

પડનું બનાવેલ પુતળું,

જે દિ નરો દોનો નાય.”

આંખો મિંચી અરવલ્લીની ઘેરબુદ્ધક દવામાં સિંચોદિવાનો ખનિયસ ઉઠેલો રાણો ગજમિંદ આ કુદો સાંભળાને ચોંક્યો. એના કાંન પોતાના અંગરક્ષકની વાતો સાંભળવા ગંગાવા.

“બુપતા, તું ગાડો ચડ વ્હાસ.”

“ગાડો ચાઉ કે ઝલો ચાઉ એની મને પરવા નથી પણ નગરશેઠની એ પુત્રવધૂ જે મને એક વખત આવી મળે; મારી સામે દસે; મારી આંખો સામે પોતાની આંખો મરે; તો આ છઠ્ઠું સાચું છે.”

રાણો પોતાના અંગરક્ષકના આ ચપ્પે સાંભળી ઉઠો થઈગયો વીજળીનો તલાકો થાય એટલી ઝડપે એ કૂદકો મારી પોતાના અંગરક્ષકો સાથે ઉઠો રતો.

“બુપતા!?” રાણો ગન્તો.

“જી, મહારાજા.”

“તું દમણાં તું મોઢો દે—કરી બેઠા.”

ભૂપતસિંહના હોરાકોશ ઉઠી ગયા, એના શરીરમાં લોહી ફરતું બંધ થઇ ગયું, એની વાચા આંડે મૌનનાં તાળાં દેવાઈ ગયાં.

“ભૂપતા, કેમ બોલતો નથી ?”

હજુ ભૂપતાની વાચા મુખમાં ને મુખમાં લેવા વાળતી હતી.

“મહારાણીજી.....”

“જો સારું બોલજો. એક પછી અક્ષર બોલો ઉચ્ચાર્યો છે તો એનાં પરિણામ બહુ સચકર...”

ભૂપતસિંહ રાણાના સ્વભાવને જાણતો હતો, એ પોતાનાં આ ભવ્ય, એકદંડની અને એકવચની માલિકની સામે થરથરાડી અનુભવી રહ્યો.

“મહારાણીજી, હું નમસ્કારની પુચ્છપૂછનાં વખાણ કરતો હતો.”

“તારા મરમાં રજપૂતાણી છે કે નહિ ?” રાણીએ સીધા સત્તાસ કપ્યો.

“અનદાતા, છે... છે...”

“તો પછી બીજાની વક્ષ દીકરીનાં વખાણ કરે છે એને બદલે તારી.....”

“કૃપાનાથ, હું સુનેશ્વર છું.”

“ભૂપતા, યાદ રાખી લે—દિલની પાડીપર તોંધી લે કે કાંઈની બેન એ આપણી બેન છે, કાંઈની દીકરી એ આપણી દીકરી છે.”

“કૃપાનાથ ! ભૂપતો દવાપણુ ચહેરે હાથજોડી સૂર્યવંશના આ શિરોમણિ સાથે બાંહેડે તેજે ઉભો રહ્યો.

× × × ×

ઉદ્દેશ્યની શરીરોમાં આજે મેવાડી રમણીઓ ઉત્સવેલી બની હતી. શરીરો શરીરો પડ્યા પડતા હતા કે :

અવાધી ધનધોરીયા મેહુલિયો ધોયો વર આવણુ વરસ્યો સરવાળે જલ જમનાજી ભરપૂર આણું ના'આ રે મોરાર !

સૂર્યના પ્રતિનિધિ સભા મેવાડના રાણા રાજસિંહનાં દર્શને સવરંધ્રી કુમારિકાઓ અને યુવતીઓનાં ટાંગેટાણાં રાજમહેલના ગોખ પાસે ખડાં થયાં. (૧૪૨ ૨૮)

આજે આવણું થતું હતું. કુમારિકાઓ અને યુવતીઓ આર દિવસ ઉપવાસ કરે, રાત ને દિવસ રમે અને પ ચમમે દિવસે સવારે ઉઠતા, સૂર્યનાં દર્શન કરી પારણાં કરે—એ મેવાડી સમાજજીવનનો વર્ણો જૂનો રહેલો આવજુ હતો.

આજે ચોથા દિવસની રાત્રિ હતી. મેવાડી કુમારિકાઓ અને યુવતીઓ વ્રતધેરી બની આજે ઉદ્દેશ્યની આ માવણી રાતને જીવતી કરી દેતી હોય એમ ગીતના ઝંકાર પાડી રહી હતી.

સરખે સરખી દસાંની, તાળો દેની, કદમોડ કરતી બેળા રમતી, વિખરાતી, ફરી એકઠી થતી અને આનંદને હેને યાતી. એ રીતે ચોથા દિવસની મધરાત ત્રીની પછુ આકાશમાં એકાએક વાદળો ચડી આવ્યાં. જેમ જેમ સમય જતો ગયો તેમ તેમ ઘટાટાપ વાદળાંથી આકાશ ઘેરાઈ ગયું.

પાંચમા દિવસની ઉપા પ્રગટી; મેવાડી મુન્દરીઓ સૂર્યનાં દર્શને આગુરતાયાં આકાશ સામે જોશ રહી. સૂર્ય દર્શન થાય તો જ વ્રતધેરી યુવતીઓ અને કુમારિકાઓ પારણાં કરી શકે. એ વિચારે સવાર પડતાં ઉદ્દેશ્ય આવજુ આકાશ સામે મીટ માંડી રહ્યું.

પછુ સૂર્યનારાવણનાં દર્શન થાય એવું એકેય મિન્દ દેખાતું નેહતું મેધાકંઠર જાગ્યો હોય એ રીતે આકાશ મધ્યરાત પછી નેહતું ઘેરુ બન્યું હતું એથી વિરોધ ઘેરુ બન્યું.

હજારો આંખડી આજે સંવિતાનારાવણનાં દર્શને તલસતી હતી.

એ પાંચમો દિવસ સારાય સૂર્યદર્શન વિના પસાર થયો.

કાલે સૂર્યોદય થયો અને સહુનું મત પ્રશ્ન પુરું કરશે એ આશામાં તે આશામાં હજી દિવસનું સવાર થયું.

વાદળો આવે તો વધુ જામી ગયાં. આકાશ કાળું ડીંગાંગ થઈ ગયું.

કંઈક મૃગાદી કંઈક કમલાદી અને કંઈક ચીનાદી આકાશ સામે જુએ અને નિસાસા નાખે છે એટલામાં તો નાગજાનું જીભ જળકે એમ આકાશમાં વીજળી; આખું નભમળી તેજયેરું બન્યું. દીપમાલાના ઉજ્જસથી ચારે દિશા ઉજ્જસભરી બને એમ આકાશમાં ફાણબર ઉજ્જસ પ્રગટ્યો ફરી પાછો રંગ બદલાયો અને ભગવાન એના ગોદિયાએ કાચે ગોદીદોડી રમતા હોય એમ આકાશના પટમાં હુકુકુકુકુ ગર્જના થઈ અને એ સાથે બારેય મેઘ ત્રાટકી પડ્યા.

પૃથ્વી જળ બાંધેળા ચર્મગર્મ મોરલાઓએ જીડી પોકારી અને મેઘરાગતએ આવીને આશ્રન જમાવ્યાં.

હજી દિવસે મેઘરાગતનાં રાજ રવાં અને રાત પડી.

રાતે ધરતીના એ ધણીએ આરામ લીધો અને સાતમા દિવસનું સવાર પડ્યું. પથુ ચરજી મારાજનાં દર્શન ફુલો તીક્યાં.

(૩)

“પંડિતજી, શાસ્ત્રો જુએ, પુરાણો જુએ, કૃતિઓ જુએ, નિત્યો જુએ, તમારે જોવું હોય ન જુએ પથુ આ પ્રશ્નો ઉઠેલ આરવો જ જોઈએ સાત સાત દિવસના અપવાસ પુતી બેનો દોડરીઓને થાય એ મારાથી હવે જોયું નથી.” રાજમાનાએ રાજપોસત આગળ દેલ ખાલી

આખાપા ઉરપુરમાં દાદાકાર હતો. સાત સાત દિવસ થયા અને સૂરજમારાજનાં દર્શન ન થાય તો હવે કુમારિકાઓ અને યુવતીઓના આ આતણી વતની પ્રતિદિ શી રીતે થાય ?

સૂર્ય દર્શન વિના પારણાં ચર્મ શકે નહિ એવી માન્યતા ત્યાં ઘર કરી ગઈ હોય ત્યાં હવે બીજે દલાલ શો શોધવો ?

રાજમાત એ આને માટે મેવાના પાટનગરના પંડિતોને એકા કર્યાં. પંડિતોનું પંચ આ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે એકઠું થયું.

આખાપા ઉરપુરની આંખ રાજમહેઠ્ર સામે મંડાઈ રહી.

પંડિતોના પંચે લાંબી વારાધાટ પડી એમ નક્કી હતું કે કાલે સવારે આંખે દિવસે જે સૂર્યોદય ન થય તો રાજા રાજસિંહે મહેજના ગોખમાં ઉભા રહેવું અને મતરાશી કુમારિકાઓ અને યુવતીઓએ ગોખ નીચે ઉભાં રહી રાજાનાં દર્શન કરવાં. શિશોદિયા સૂર્યવંશી ગણાય છે. સૂર્ય ન ઉઠે તો સૂર્યના વંશના આ પ્રથમ પુરુષ મેવાડના મદારાજા સૂર્યના પ્રતિનિધિ તરીકે ગોખમાં આવી પ્રજાની બેન દોડરીઓને દર્શન આપે એ દરક રીતે વ્યાજબી છે. આ પ્રકારનો પંડિતોના પંચનો મત પડ્યો એ દરેક પ્રજા સમક્ષ જાહેર કરવામાં આવ્યો.

સહુએ એ દરેકને વધાવ્યો. આંખે દિવસે સવારે પથુ સૂર્યનારાયણ આમાં વાદળોના દમેય મુજબ જવાઈ રહ્યા એટલે સૂર્યના પ્રતિનિધિ સમા મેવાના મદારાજા રાજસિંહના દર્શન સવારથી કુમારિકાઓ અને યુવતીઓનાં શોધેશો રાજમહેજના ગોખ સામે એકઠાં થયાં અને રાજા રાજસિંહ ગોખમાં આવી ઉભા રહ્યા.

બહેનો અને દોડરીઓએ રાણાજીનાં ઓવરણાં લીધાં. હજીનાં થયા. રાજમહેજમાં ગોખત મગડી અને બહેનો દોડરીઓએ ઘેર જઈ પારણાં કર્યાં.

(૪)

“મા, માતાજી હું ચુંદેગાર છું.”

“મેટા તું ચુંદેગાર ? ન સંભવે.”

“માતાજી, હું સાચી વાત કહું છું.”

“નહિ નહિ મેટા, તે તો આજે દલારો બેનો દોડરીઓને ગોખમાં દર્શન આપી ઇવતી રાખી છે આજથી એ ગોખનું નામ મેં તો સૂરજગોખ પાડ્યું છે. મારો પુત્ર સૂરજ ભગવાનના વંશના વંશ તરીકે પ્રજાને દર્શન આપે એ મારે મટે તો અદોલાખનો દિવસ ગણાય.”

“પથુ, મા, મારો ચુંદો બધું મેટો છે. મેં તારો સૂરજગોખ અમળાવ્યો.”

“સૂરજ ગોખ અમળાવ્યો ! ?” માતા આસનપરથી ઉઠી ચર્મગાં.

“હા, માતાજી મેં સૂરજગોખને કયાંક લખાડ્યું.”

“મેટા, કયાંક તો ચંદનો હોય—સૂરજને ન કોય.”

“મા, હું સાચું કહું છું. મેં સૂરજ ગોખને અમળાવ્યું છે. તું અને પ્રાચીન આપ.”

“પથુ ચુંદો એ તો કહે !”

.. “ માતાજી, હું તારી આઘાતી ગોખમાં સૂરજ નારાયણના પ્રતિનિધિ સામે ઉભો રહો. ”

“ પછી ? ”

“ પછી મેવાડની ભેન, દીકરી, વહુ, સહુની મેદની મળી. ”

“ હા, પછી ? ”

“ એ મેદનીમાં નગરશેઠની પુત્રવધૂ મેં જોઈ. ”

“ પછી ? ”

“ એને જોતાં મારી આંખમાં વિપ્રીત આવી. એનાં રૂપમાં મારી આંખોએ સહેજ આકર્ષણ..... ”

“ બસ, બસ... બેટા, તારી આંખોએ મદાપાપ કયું છે. સૂરજનારાયણના પ્રતિનિધિ તરીકે ઉભા રહી તે તારી નગર પ્રજાની વહુ દીકરી પર જરાપણ લગાડી હોય તો એ તો શિશેદિવા કુળ માટે મદાપાપ કહેવાય. ”

“ હા, મા એ પાપ છે. મારાથી એ ચપ્પ ગયું છે. હું એકું પ્રાયશ્ચિત માગવા તારી પાસે આવ્યો છું. ”

રાજમાતાએ આઠાસ સામે જોયું. એકલિંગજીની ફરકતી ધળ તરફ એની દૃષ્ટિ ફરી અને એ હાથભર પોતાની આંખો મીંચી ગઈ.

“ રાજસિંહ ! ”

“ માતાજી. ”

“ તારી આંખોએ જે પાપ કયું છે એનું પ્રાયશ્ચિત મેં શોધી કાઢ્યું છે. ”

“ આઠા કરો, મા ! ”

“ તારી બન્ને આંખોમાં ચાર દિવસ સુધી મીઠું વાટીને ભરવું પછી. ”

માની આંખો ઝીલતો હોય એમ મેવાડધિપતિ મહારાણુ રાજસિંહ માથું ઢાળીને ઉભો રહ્યો.

x x x

રાજસિંહની આંખોમાં ચાર દિવસ સતત મીઠું ભરવામાં આવ્યું આખા મેવાડમાં આ પ્રાયશ્ચિતની અજળ અસર થઈ.

આજે પણ ઉરેપુરના યાત્રી ઉરેપુરના રાજમહેલના સૂરજ ગોખનાં દરજીને જાય છે અને આ પ્રાયશ્ચિતની લોકવાર્તા જુદે જુદે કોંઠે આજે પણ એવી ને એવી રાચી રહી છે.

તંદુરસ્ત જીવન માટે

પૌષ્ટિક યોગકર્મી જૂન શમે છે પણ મઘનું દરેક ટીપું પીવાની સાથે મઘની વૃથા વધે છે.... તપ્તિમાં જીવનની શ્રેષ્ઠ થાય છે. મનુષ્ય જેમ દારૂ વધારે સેવન કરે છે તેમ પોતાના ઉપરનો પીણાનો કાણ પારખવાને એ અશક્ત બનતો જાય છે એટલેજ તંદુરસ્તીભર્યું અને ધ્યેયનિષ્ઠ જીવન જીવવા માટે સંપૂર્ણ નિવ્યસનપણ્ય આવશ્યક છે.

— માનનીય શ્રી. ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારી.

મહાત્મા : સ્વાત્. આ અર્થગર્ભ સૂત્રમાં ઉપનિષદોએ મનુષ્યજીવનનો કેટલો જીવો આદર્શ રજૂ કર્યો છે ! પં. મદનમોહન માલવીયજીના ૭૦મા જન્મોત્સવ વખતે તેમને અર્ધપણ થયેલા સેંકડો પાનાનાં મોટા ગ્રન્થમાં તેમને માટે આ 'મહાત્મા' શબ્દ એના વિદ્વાન સંપાદકો વાપરે છે. પડિતજી સરખા અનુપમ ઉદારચરિત સત્પુરુષ માટે એનાથી વધારે ઉચિત વિશેષણ બીજું લાગે હોય. ભારત-વર્ષની એ વિખતિનો દેહવિલય તો એ વર્ષ પર યર્ષ ગયો પણ પ્રજાસમરત માટે એ સમુજ્જ્વલ આર્થતાનો સંદેશ ચિરકાલ માટે મૂકતા ગયા છે કેમ કે તેમની મનઃશક્તિ જોડેલી સૂક્ષ્મ હતી તેટલું બહેકે તેથી વધુ વિશાળ તેમનું હૃદય હતું. ચારિત્રની ઉદાત્તામાં તો એમની તોડે બહુ થોડાં મનુષ્યો વીસમી સદીના જગતમાં મળે એમ ખુશાથી કહી શકાય.

પડિતજી અને ગાંધીજી

પડિતજીની અવતરક સૂચવે છે તેમ, એમનું કુટુંબ મૂળે તો માલવ-નિવાસી હતું. સોળમાં શતકમાં મળવાથી પ્રયાગમાં જન્મ વસેલા પૂર્વજોના એ વંશજનો ધર્મીશ્ર આદ્યજી કુળમાં જન્મી. સ. ૧૮૬૧ના નાતાલદિને (૪થુ ભગવાનનો જ એ જન્મદિન; કેવા યોગાનુયોગ !) પ્રયાગ યાને અદ્યાપાદમાં થયો હતો. સંસ્કૃતના ઉચ્ચ વિદ્યાસંસ્કાર કુટુંબમાં તો પેઢી દર પેઢી ચાલ્યા આવતા હતા એટલે તેમણે આર્થ પ્રજ્ઞની એ ધર્મભાષાનું જ્ઞાન કિશોરવયમાં જ એ પાઠશાળામાં મેળવ્યું હતું. આ કારણે પોતે પ્રજ્ઞના ધર્મગ્રન્થો મૂળમાં સરસ રીતે સમજીને વાંચી શકતા. તેથી જ, તે હવિષ્યમાં થયા સમય ગાંધીજીને પણ શીમદ્ભાગવત વાંચી સંભળાવી, એ શુભન મદાપુરુષની પ્રશંસા પામ્યા હતા : "મારા એકત્રીસ રિવસના ઉપવાસમાં ભારતમુખજી પડિત મદનમોહન માલવિયાજીને શુભ શુભેથી મૂળ સંસ્કૃતના [ભાગવતના] કેટલાક

ભારત ભૂપણ

પડિત મદન મોહન માલવીયજી

તા. ૧૨મી નવેમ્બર ૧૮૪૮ના રોજ એમના દેહવિલયને બે વર્ષ પુરાં થતાં હોય એમના શ્રાદ્ધદિન નિમિત્તે વિશુદ્ધ આર્થ-તાના આ ચિરંતન પ્રતીકને અર્ધિ-અર્જસ આપવામાં આવી છે.

લેખક : વિજયદાસ કે. વૈષ

હોડી હતી. દ્રવ્યમોહનો એ ભાગ પણ આપણા દેશના ખજાજાઓનો. સદગ એવા સેવાપરાયણ શ્રાદ્ધજી જીવનનું—અન્યવર્ણી માટે પણ દાખલારૂપ—જ અનુસરણીય દર્શન ગણાય. તેમણે બીજા મદાન ભારતસેવક ગોખલેજીની જેમ દેશચિંતિ અવસેકાને નોંધ લીધું હતું કે પ્રજાનું કાષ કરવા માટે રાજકીય તેમજ બીજાં ક્ષેત્રોમાં પૂરી એકાગ્રતા સાધે—જય સમય તેને જ આપે—એવા એકાગ્રીપણને વરેલા સેવોદાની બહુ જરૂર છે. તેથી જ તેમણે ઉપર કહ્યું તે પગલું બરેલું.

ભાગો સાંભળ્યા ત્યારે એમ થયું કે બચપણમાં તેમના જેવા ભગવદ્ભક્તને મોટેથી સાંભળત તો તેના ઉપર પણ મારી ગાદ મીતિ બચપણમાં જ જામત." (આત્મકથા પૃ. ૪૬).

ભગવદ્ભક્ત અને ભારતસેવક. આ બેજ શબ્દો માલવીયજીના જીવન રદસ્યના સ્પષ્ટ રીતે સૂચક છે. એમના સરખા ધર્મતા—નિરુદ્ધકાર, વિશુદ્ધ સનાતની સંજ્ઞા—આચારોજ પ્રથમ ધર્મ માનના હોય એ સ્વાભાવિક છે. તેમને વિજ્ઞેનો એક પ્રસંગ એવો પણ નોંધાયો છે કે એક વખતે કેચિસના અધિવેશનો દરમ્યાન ડેલીગેશને તેમને માત્ર એમનું ધર્મધ્યાનનું નિલકર્મ કરતાજ નહિ, પણ સ્વયં પાક કરતા—જાતેજ રસોઇ કરી લેતા—પણ આશ્ચર્યસદ્ જોવા હતા.

રાષ્ટ્રોદ્ધારક પ્રવૃત્તિ

કેચિસના બીજાજ વર્ષથી (૧૮૮૬), પોતાની માત્ર પચીસ વર્ષની વયે તેમણે એ રાષ્ટ્રોદ્ધારક પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવા માંડ્યો હતો. શિક્ષણ પૂરું કર્યા બાદ પોતે શિક્ષક તેમજ 'દિંદુરતાન' તથા 'અભ્યુદય' પત્રોમાં પત્રકાર તરીકે કાર્ય કર્યું હતું. ઉપજીવિકા માટેનો તેમનો વ્યવસાય તો દત્તો વકાશનો, પણ તેમણે તે વકાશને કેચિસદાશ એકવક્તી દેશ સેવાની જરૂર તેમને લાગી ત્યારે

હિન્દુ યુનિવર્સિટીના સ્થાપક

પરંતુ એવા ધર્મધીર તથા દેશવીરની દષ્ટિ રાજ્યપ્રકરણથી એ વધુ સ્થાયી પ્રગતિ દ્વારા પ્રમુકસ્યાણ પેતિ સાધે છે અને ભાવિ પ્રબને પાણ એવાં સાધન સંપાદી આપે છે. પં. મદનમોહન માલવિયાનું આતું શિરશ્ચરની મહાન કામ તે બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટી. એ આદર્શરૂપ વિશ્વવિદ્યાલય, એમનાજ સહકારકર આનન્દશંકરભાષ્યે કહ્યું છે તેમ, આ પ્રકારનું છે: “ધર્મ અને સ્વદેશપ્રીતિ એ બંને મહાન સત્ત્વો છે કે જેના ઉપર જ્ઞાનની મજબૂત કમાન બાંધીને યુનિવર્સિટીની ભવ્ય ઇમારત બાંધી શકાય છે”. (આ ધ્રુવતાં સંસ્મરણો: પૃ. ૫૪).

હિન્દુ યુનિવર્સિટીની ભવ્યતા સ્વપ્રસિદ્ધિમાંથી સિદ્ધિ રૂપે અવતારવાના ભગીરથ પ્રયત્નો પડિતજીએ જીવનભર કર્યા— બીજી ધણીક રીતે તેમ એમનું વિરલ તથા મુશ્કર વક્તવ્ય એના દ્રવ્ય સંપાદનની ભારે કસોટીકારક પ્રતિભાં નિયોજીને આશ્ચર્યજીનિજ ઘોડાં વધુ વચનો ઉપયોગમાં લઈને કહી

શકાય કે માલવીયજી સરખા સ્વદેશ, સ્વધર્મ તથા પ્રજાના અનન્ય ભક્ત “પ્રબળ અવિચળ બદકે ધાર્મિક શ્રદ્ધા” વિના અને તેમની “અદ્વિત્ય પ્રતિભાશક્તિ” વિના, પ્રાચીન આશ્વસરકોરિતાનાં શ્રેષ્ઠ તત્ત્વોથી માંડી અઘતન અર્વાચીન ઇંગ્લેન્ડની વિદ્યા સુધીના વિષયોનો દીર્ઘદષ્ટિથી સમાવેશ કરી લેનાર એ મહાભારત કામ કંઠી પણ થયું ન હોત.

માત્ર હિંદના નહિ, સમકાલીન જગતના પણ એક ખર! મહાપુરુષ હતા તે પંડિત મદન મોહન માલવીય જગતમાંથી વિદાય થયા તા. ૧૨મી નવેમ્બર ૧૯૪૬ને દિને. તેમના આ બીજી શ્રાદ્ધદિને આપણે પ્રત્યેક હિંદવાસી એમના જીવનમાંથી આડલો સહબોધ તો આચરણ માટે પ્રાર્થનાપૂર્વક નમ્ર ભાવે અવશ્ય સારીએ કે જે પરમાત્માના કૃપાપ્રસાદમાં તે માનતા, બદકે તેના અનુભવી હતા, તે પરમાત્મા આપણને તેમના માર્ગે આશ્વાસો સમજ થતા કરવાની, ઉમદા સાદુ તપોમય નિઃસ્વાર્થ તથા ભારતસેવાપરાયણ જીવન ગાળવાની શક્તિ પ્રાપ્તિને વધારે ને વધારે આપો.

પૂજા

આ અર્ચના મુખપૃષ્ઠ-ઉપરનું ચિત્ર

બારમા અને પંદરમા સેકાની વચમાં પ્રચલિત જૈન ચિત્રકલાનો આ એક નમુનો છે. પુરાતન કાળમાં આવા ચિત્રો તાડપત્રી ઉપર દોરવામાં આવતાં, આ ચિત્રકલા અમુક વિચાર કે સિધ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન કરવા માટે ઉપયોગી થતી. રૂપરંગની સાદી છતાં મનોહર સજ્જતને લીધે આ ચિત્રો સુન્દર ભાવપ્રતીકો રમૂ કરી શકતાં. એના આકાર સૈષ્ટ્ય કરતાંયે એમાંથી નીકળતો રહસ્યમય ધ્વનિ વધારે આકર્ષક નીવડતો, ઉચ્ચ કક્ષાની કલામાં હોય તેવી રંગની મનોહર અને સુસંવાદી સજ્જત એને અદ્વિત્ય રીતે મોહક બનાવતી. તાડપત્રી ઉપર આવાં ચિત્રો દોરવાં એ કંઈ જેવી તેવી સિદ્ધિ ન કહેવાય. તે વખતના ચિત્રકારો પોતપોતાના કસબમાં કેટલા નિષ્ણુત હતા તે આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. પરંતુ આ કલા, ત્યાર પછી તરતજ આવેલ રાજપુત અને મોગલ કલાના યુગમાં આંખી પડી અને છેવટે અસ્ત પામી. પાછલી બને કલાઓ વધારે સુન્દર રૂપવિધાનને કારણે ખીલી નીકળી.

“પૂજા” એ મુંબઈના એક યુવાન અને આશ્વાસ્પદ ચિત્રકાર શ્રી. ડી. જી. કલકર્ણી ઇ.ડી. (આટ)નું ચિત્ર છે.

સત્યાનાશ દારૂનું જાળે.

માતપિતાથી મળેલ મકાનોને ઘરમાં મુઘડ નાર
દેવનાં ચક્કર જેવાં બાલુડાને ચીલમાં હું કામદાર

નાનું મારું કુટુંબ કેલું
વેદામાંના દેવતા જેવું!

કામેથી આવી કલ્સોલ કડું હું તો બેસી બાલુડાંની સાથ
યોજ્યું હતું અમે સ્વર્ગ નાનકડું શાણાંઓનો સંગાથ

સ્થિતિ મારા ઘરની કેવી
કરે દ્રેષ દેવતા એવી!

આવી છે આઠમ નોરતાની મણએ કીધી વધારીને વાત
આઠલપૂર્વકે ખૂબ દીવાળ્યો માતાજીનો પરસાદ!

દારૂ! તને દેવતા જાણી
પીવા માંડ્યો પાવણું પાણી.

મૂક્યાં મકાનોને મિલકત મૂકી વેચ્યાં ઘરનાં કામ
વેચ્યા ખાંડણીઆને મૂપડાં વેચ્યાં ઝાડુ ઘંટાણી તમામ

નાણાં જે જે હાથમાં આવ્યાં
પીકા વાળે વૃર્ત્ત પડાવ્યાં.

નાણાં કાજે હું તો નારીને પીટું ને બાળુડાં હાલ બેહાલ
આંખ મીંચી મેં તો સમજણ સામે, નાણાં ગમે ત્યાંથી આલ

પીવા મારે દારૂડા પ્યારે
છે ના મને ખ્યાલ તમારે.

બોલ શુભાચ્યો ને તોલ શુભાચ્યો ખ્યાલ શુભાચ્યો તમામ
ચોરી જારીને જુગાર હું ખેલ્યો કીધા પિશાચ્યોનાં કામ

મરજાદા મેં કુળની લેખી
પૃથ્વી મારે પગલે પાપી.

મુંદર સેજ પદ્મગ મુનારો હું ગદરે ગમડું આજ
આવડું ઝાલીને જૈરી બીચારી રાત્રે પરાણે લાજ

ગાળો કાઢું મૂખથી કેવી
દીકા ખરે કાનથી એવી.

દેવ જાણી મેં તો દાનવ, તારા પંથમાં કીધો પ્રવેશ
આખોને આખો ખાધો મને વળી પીધી બાલુડાંનાં પેશ

સત્યાનાશ દારૂનું જાળે
ભલું સરકારનું થાળે.

દેવકૃષ્ણ પીતાંબર બેસી

જે ઉચ્ચાર પોતાના પર આધાર રાખી, સ્વતંત્ર રીતે, બોલાય, તેને સ્વર કહેવામાં આવે છે. જ્ઞ જ્ઞ અને લ્હાના ઉચ્ચાર બુલાઇ ગયા છે, અને તેમાં ર અને લ બ્યંજનની મદદ લેવી પડે છે એ ઉપર કહેવાય ગયું છે. તે સિવાય અથી એા મુધી તો સ્વતંત્ર રીતે ઉચ્ચારી શકાય છે, પણ અનુસ્વાર અને વિસર્ગ, કોઇપણ બીજા ઉચ્ચારની મદદ વિના બોલી શકાશે જ નહિં અને તેથી તેને સંસ્કૃત વૈષા-કરણીઓ સ્વરમાં ગણતાજ નથી—છતાં આપણી બારાખડીમાં તેને શા ઉપરથી સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે એ ક્ષેત્ર અભ્યાસી અને તત્ત્વ સમજાવશે સારે સાધારણ ભણેલો સમજી શકશે—તે સમજાવાય નહિં સંપ્રદાય તો એમજ કહેવું પડશે કે અનુસ્વાર અને વિસર્ગ તે આપણી બારાખડીમાંથી રૂપસદ્ધ આપવાની જરૂર છે.

અનુસ્વાર અ, ઇ, ય, સાથે જોડાશે તેવીજ રીતે આ, કે, ખૈ, સ્, ટો વગેરે બધા સાથે જોડાય છેજ. તો પછી કં, ખં, એમ બારાખડીમાં દાખલ કરવાની જરૂર શાથી ગણવામાં આવી હશે એ એક પ્રશ્ન છે.

વિસર્ગનું પણ અનુસ્વાર જેવું જ છે અને વળી વધારે તો એ કે શુદ્ધરાતીમાં તો વિસર્ગનો ક્યાંય ઉપયોગ જ નથી. સંસ્કૃતમાં તે અનિવાર્ય છે એ ખરું, પણ શુદ્ધરાતમાં તો કુઃખ અને અંતઃકરણ કે નિઃશ્વાસ જેવા ગદ્યા ગાંઠવા શબ્દોમાંજ વપરાય છે. તેમાં પણ કુઃખ કે નિઃશ્વાસમાં તે જરૂરનો અને

યોગ્ય ગૂંથીએ તોપણ અનિવાર્ય નથી. વિસર્ગ વગર પણ લખવાનું ચાહું થાય તો ખાસ અનર્થ થાય એમ નથી. માત્ર અંતઃકરણમાં તે અનિવાર્ય જેવો લાગે છે ખરો પણ છતાં, તે શુદ્ધરાતીમાં તો જવદલેજ વપરાય છે એ તો નક્કી જ છે. તો પછી બારાખડીમાં તેને સ્થાન આપવાની જરૂરજ ક્યાં રહી?

આમ આપણી બારાખડીમાંથી તે બે ઉચ્ચાર બાદ કરીએ. અને ઢવે તો સર્વસ્વીકૃત થયેલો જ દાખલ કરીએ, તો આપણી બારાખડી અચાર ઉચ્ચારવણીજ રહેશે.

છતાં, જે પોરણી ટેવને હાથે અનુસ્વાર વિસર્ગવગરની બારાખડી શીખવવાનું કીક ન લાગે, તો તો બારને બદલે તેજ ઉચ્ચાર જ કરવા જોઈએ એ ઢવે તો અનિવાર્ય જ છે.

કં કા કિ કી કૂ કૂ કૈ કૌ કં કં :

આમ બારને બદલે તેજ ક્યાં વિના તો છૂટકોજ નથી પછી ભલે, ગમે તો તેને ‘તેરાખડી’ કહેા, અગર જૂનું પ્રચલિત નામ બારાખડી જ રાખો. પણ નવી બાળપોથીઓમાં, નવા દેશી હિસાબોમાં (જેમાં બારાખડી બાપવામાં આવે છે જ), નવી શિક્ષણ પદ્ધતિમાં જ કાર ને દાખલ કરવા જ જોઈએ અને આપણી ‘બારાખડી’ કે તેરાખડી ઉણપ વગરની અને પૂરેપૂરી શુદ્ધ અને સંપૂર્ણ થવી જ જોઈએ.

મેધા ઉઘડે ત્યારે

આશ્વત્થમાં હું ઝોરડીમાં રહેલો. ત્યાં કાઠીઓ પુષ્કળ. અને એ કાઠીઓ દેખાય નહિ. આંખ ઉપર ચરમાં ચરખાં અને સરત્ર એ કાઠીઓ દેખાવા લાગી. યુવક: “હરિ ભગે, આજ મુધી કેટલીયે બિચારી છૂંદાઈ ગઈ હશે!” જેવું ચમચમનું તેવુંજ મેધાચક્ષુનું! વિચારની સ્વચ્છ દષ્ટિ ન હોય, જ્ઞાનચક્ષુ અંધ હોય, તો આપણે હાથે કેટલું અનુચિત વર્તન થાય તેની સીમા નહિ.....

—વિનોબા ભાવે.

દા. રૂ. બંધીની ઉત્પાદન ઉપર અસર

વ્યક્તિની વર્તણૂક આચરણગત અને આદતો સમાજને બે રીતે અસરકારક નીવડી શકે. કોઈપણ પ્રકારનું વ્યક્તિનું અંગત નુકસાન, વ્યક્તિ પોતે સમાજનું એક અંગ હોઈ બહોળી દૃષ્ટિએ અતે સમાજને હાનિકારક નીવડે. કેટલીક આદતો વ્યક્તિને અંગત કશુંજ નુકસાન પહોંચાડ્યા વગર સમાજને સારી માંડી અસર કરવાને કારણબૂત બને.

વ્યસન માત્ર આમ બે દૃષ્ટિએ સમાજને હાનિકારક હોય તેટલા નિરોધ એજ રીતે સમાજને ખેવડા લાભ કરે. મદ્યનિરોધથી સમાજ કે રાષ્ટ્રનાં ઉત્પાદનમાં થતી અસરને આધાર મુખ્યત્વે વ્યસનીના શરીર અને મન પર થતી મદ્યની અસર પર હોય, પ્રથમ આપણે મદ્યના સેવનથી ઉપરિચિત થતી શારીરિક અને માનસિક વિચૂલિતિઓ વિસ્તારથી તપાસીશું.

મદ્યપાનથી રનાયુખળમાં થતો ઘટાડો

શરીરના રનાયુઓ પરની મદ્યની અસર નજીકવાના હેતુથી અમેરિકા, બ્રિટન અને બીજા પાશ્વસ દેશોમાં વૈજ્ઞાનિક ચિષ્ટલક્ષ્યાં અનેક પ્રયોગો થયા છે. એ બધાનો જુમયો લેતાં એમ તારવી શકાય કે મદ્યનાં આછાં સેવનથી રનાયુઓ પર સીધી રીતે કોઈ ખાસ અસર ઉપજતી નથી. પરંતુ એવા પણ પુરાવા મળ્યા છે કે જેમાં માત્ર ૨૦ ટકા મદ્યુક્ત પીણું, બહુજ અલ્પ પ્રમાણમાં (૪૦ ડ્રુબિક સેન્ટીમિટર) રનાયુશક્તિમાં ક્ષણિક વધારો કરી પછી બેન્ઝીડ કલાક સુધી તેમાં ઘટાડો કરે છે. એવા પણ કેટલાક પુરાવા છે કે જેમાં દરરોજ ૩૫ ગ્રામ જેટલું પીણું લેવાથી રનાયુખળમાં પ્રતિદિન ઉત્તરોત્તર ઘટાડો મળ્યા છે. ડ્યુરિંગ (During) નામના એક જર્મન અધ્યાપકે—જેની એવી માન્યતા હતી કે દારૂ પીવાથી રનાયુખળમાં વધારો થાય છે—પોતા પર પ્રયોગ કરી સિદ્ધ કર્યું છે કે “બીર” જેવા ‘હલકા’ દારૂના સેવનથી પર્વત ચઢવામાં ૧૫ ટકા વિશેષ શક્તિ અર્થમાં છતાં કરેલાં કાર્યમાં ૧૬.૪ ટકા ઘટાડો થયો હતો અને તેમ કરતાં ૨૧.૭ ટકા વધારે સમય બરબાદ થયો હતો. પરંતુ રનાયુઓ પર મદ્યપાનની તાત્કાલિક કે કાયમી અસર સીધી કરતાં આકસ્તરી વિશેષ છે—જે વિશે આગળ વિચાર કરીશું.

મદ્યપાન અને જ્ઞાનતંત્રુઓ

મદ્યપાનની જ્ઞાનતંત્રુઓ પરની અસર એક ખાસ પ્રકારની છે. પીધા પછી તરતજ દારૂ લોહી વાટે આખા શરીરમાં

લેખક :

શ્રી. આર. જી. છુયા

*

પ્રસરી ગય છે. જ્ઞાનતંત્રુઓને પોષતી રક્તવાહિનીઓ પર મદ્યની અસર તત્કાળ થાય છે. તે ઉપરાંત જ્ઞાનતંત્રુઓ, જ્ઞાન નળીઓ (નલિકા= Nerve cells) અને તે પરનાં આવરણ પર પણ મદ્યની અસર કીક પ્રમાણમાં થાય છે. જે કે પાકા વ્યસનીઓ અને કક્કમાં કક્ક દારૂનું સેવન કરનારાઓમાંના કેટલાકનાં જ્ઞાનતંત્રુઓ કે તે પરના આવરણ પરની કોઈપણ પ્રકારની કાયમી અસર, કેટલીકવાર બારીક તપાસને અતે પણ શોધી શકાતી નથી. છતાં આ જ્ઞાનના દેખીતા પુરાવાને અસાધ્ય એમ માની લેવા કે જ્ઞાનતંત્રુઓ પર મદ્યની અસર થતીજ નથી એ યોગ્ય નથી, જ્ઞાનતંત્રુઓ પરની દારૂની અસર એક પ્રકારની તાણુરૂપે વર્ણવી શકાય. હદ બહાર તણાવેલ રબરની દોરીમાં જેમ તાણુથી વિચુકત થતાં એક પ્રકારનું દીલાપણું જણાય છે તેમ નહીં ઉત્તરતાં જ્ઞાનતંત્રુઓમાં અનેતેને લઇને આખાં શરીરમાં એક પ્રકારનું દીલાપણું—ચિધિલતા પ્રવેશે છે. રનાયુઓ પરની આ આકસ્તરી પ્રસાધાતી અસર આપણે ખ્યાલમાં રાખવી જરૂરી છે.

નષ્ટ થતી માનસિક જમ્બૂતિ

રનાયુઓ પર કે જ્ઞાનતંત્રુઓ પર સ્વતંત્ર રીતે જે અસર થાય છે તેના કરતાં અનેકગણી વધારે અસર આ બન્નેનાં યુક્ત નિયમન પર થાય છે. તદ્દન અલ્પ પ્રમાણમાં અને આછાં દ્રાવણરૂપે પણ મદ્ય માનસિક જમ્બૂતિ પર (Alertness) પ્રથમ અને મજબૂત ધા કરે છે. અતિ કારણે સભાગવર્યા હોવા છતાં મન પર એક જ્ઞાનતંત્રુ એવું આચ્છાદન પ્રવર્તે છે કે જેને લઇને હિન્દિયોના સુદ્ધ મન પરતો જ્ઞાનતંત્રુઓના કાણ નાણું થાય છે. માનસિક અને શારીરિક ઝીણી ઝીણી દરિયાસે અને દુઃખ લાગણીઓ છુટી બની ગય છે. ત્યારના આવરણ નર્વદેહની રક્તવાહિનીઓના કુલવાથી અને તેમાં વિશેષ મદ્યુક્ત રક્તનો સંચાર થવાથી એક જ્ઞાનની ઉન્માન્સુતિ અનુભવાય છે.

સ્વયંસ્ફુટ હડીકતો.

દારૂના સેવનને કારણે આયુષ્યમાં સુરેરાશ અગિયાર ટકાનો ઘટાડો થાય છે. [નિર્વ્યસનીઓ કરતાં વ્યસનીઓનું મરણનું પ્રમાણ બમણા કરતાં પણ વધારે છે. દારૂચિયાની પ્રજા કંઈને કંઈ વિકૃતિનો ભોગ બનતી હોય છે. ક્ષય જેવા જીવલેણ રોગો દારૂચિયાનાં આબાકને ખાસ લાગુ પડે છે. માતાપિતાનું વ્યસન એની પ્રજા ઉપર બમણી અસર કરે છે.

યદ છે. એટલે અંશે સ્નાયુશક્તિનો ઉપયોગ મળી લેતાં ઉત્પાદન કાર્યમાં વિશેષ જરૂર આવે. સ્નાયુઓ અને મનો-આધારનો સુમેળ જો ધણી ઉત્પાદન કાર્યમાં જરૂરી હોય છે તે મધ્યાપાત્રી ખેડેલાય છે. આ પ્રકારની વિકૃતિ દારૂખંધી કારણે નજીકથી એટલે અંશે ઉત્પાદનને લાભ થવો જોઈએ. આ જાતની તારવણી કોમ્પેન્સેટિવ જ છે એમ રખે માનતા! કાર્યમાં વધારાના સમય અને ઉત્પાદનને સીધો સબંધ છે. દારૂખંધી કારણે ઉત્પાદનને અપાતો સમય ઓછો થાય તો તેટલે અંશે ઉત્પાદન ઘટેજ. અમેરિકાની એક વૈજ્ઞાનિક સાધનોની કંપની—(“મેસર્સ કીડ”)માં માત્ર નિર્વ્યસનીઓને જ નોંધપાત્ર રાખવાનો કડક નિયમ હતો. વૈજ્ઞાનિક સાધનો અને યંત્રોની ગોળીવટબરી પનાવટમાં કુશળ શ્રુદ્ધિ અને નિયમિતપણું પ્રથમ પકિતની જરૂરિયાત મળી લે છે. આ કંપનીની નોંધ પ્રમાણે તેઓના સમયનો વ્યય માંદગી અને અકસ્માતને કારણે ફક્ત કામના સમયનો માત્ર એકજ ટકો હતો. જ્યારે આવા કડક નિયમન પાળતી બીજી એવીજ કંપનીના સમયમાં દર ટકાનો વ્યય નોંધાયો હતો. અને આજ કારણે “મેસર્સ કીડ”ના નોકરો માટે દરેક વીમા કંપનીઓએ પાતાનો દર ૪ ટિ. ૬ પે. રાખ્યો હતો જ્યારે બીજા સભ્યો માટે ૮ ટિ. ૬ પે. હતો. મહાનિર્વેધના સમયમાં અમેરિકામાં ભારે કામ મળી લેતાં કારખાનાંઓના ઉત્પાદનમાં ૭ ટકાનો વધારો થવાનું સિદ્ધ થયું છે. [Colorado Fuel & Iron Co.] જ્યારે “વ્હાઇટ ઓઇલ કંપની”ના દિસાની ખાતાંએ દારૂ નિર્વેધનાં પહેલાંજ અંદાજિયામાં ૯૦ ટકા જેટલો ઉત્પાદનનો વધારો નોંધ્યો છે. મનને દિસાએ વેનન આપતી કોલસાની

ખાણોના કામદારોની તેર અંકારિયાની આવકના આંકડા નીચે આપ્યા છે. દરેક કિસ્સાઓમાં ૪૮ વ્યસનીઓ અને ૪૮ નિર્વ્યસનીઓની આવક જમા કરી છે:—

	નિર્વ્યસની.	વ્યસની.
	પૌ. શિ. પે.	પૌ. શિ. પે.
ખાણ નં. ૧	... ૯૩૬-૬-૦	૧૮૯-૧૨-૦
” ” ૨	... ૧૫૩૨-૦-૧	૭૮૮-૮-૬
” ” ૩	... ૧૨૬૪-૩-૦	૧૦૭૬-૧૪-૦
” ” ૪	... ૯૮૪-૬-૦	૮૨૫-૧૩-૬

નિર્વ્યસનીની આવક આ રીતે ૩૬ ટકા વધારે જણ્યું હતી અને વેનન ઉત્પાદનને આધારે અપાએજ દોષ નિર્વ્યસનીઓનો ઉત્પાદનનો દિરસો એટલેજ અંશે વધારે મળી શકાય (મનમથ આધર). પ્રમુખ ટુર ૧૯૫૫માં ઉદ્યોગ અને દારૂનિર્વેધ વિષે યોજાનાં જણાવે છે કે અમેરિકાનો ઉત્પાદન વધારાનો દર ટકા જેટલો દિરસો મહાનિર્વેધને આભારી છે. ૧૯૨૬માં ગ્રો. ધર્મી દિશર આ વિષય પર યોનાનું મનમથ રજૂ કરે છે કે ઉત્પાદનમાં ઓછામાં ઓછો પાંચ ટકા વધારો મહાનિર્વેધને આભારી છે.

મહાનિર્વેધ અને ઉત્પાદનને લગતી અમેરિકાની ઉપરની વીમનો એટલું તો ચોક્કસ બતાવી આપે છે કે માત્ર સ્થૂળ ઉત્પાદનનુંજ સરવેયું લેતાં મહાનિર્વેધને કારણે તેમાં વધારો થયો છે. આકસ્તરી રીતે આ ઉત્પાદનને કેનું અને કેટલું પ્રોત્સાદન મળ્યું હશે એ જાણ્યું ધણજ મુશ્કેલ છે. વળી મહાનિર્વેધને આભારી એવી કામગીરી નંદરસીમાં થયેલ વધારો તથા તેનાં આયુષ્યમાં થયેલ વધારો પણ આંકડાઓ રૂપે રજૂ કરાવો મુશ્કેલ છે.

ઉત્પાદનની દૃષ્ટિએ મહાનિર્વેધ આકસ્તરી રીતે સમાજને અને રાષ્ટ્રને ધણજ લાભદાયી થઈ શકે. આ કારણે ઉત્પાદનને કેનું અને કેટલું પ્રોત્સાદન મળી શકે એ દબે આપણે વિચારીએ.

ઉત્પાદન પાછળનો માનવ શ્રમ

અર્ધિ આપણે “ઉત્પાદન”નાં સાધનો વિષે થોડાં વિચાર કરીશું તો અસ્થાને નર્દિ મળ્યા. સાધનોનો ખ્યાલ કરતાં મેશીનું સારે પડેલાં આપણી કસપતામાં મોટા જંગી કારખાનાંઓ અને તેમાં લખાતક રીતે કરતાં યંત્રો યાદ આવશે. જરા ઊંડા ઉતરીશું સારે વળી કારખાનાંઓની બહાર કંઈયોગમાં લેવાનાં બતાં કદાચ એવી વિશેષ મનુષ્ય ધરવતાં એવીનાં ઓળંગેનો ખ્યાલ આવશે અને આપણને એમ થશે કે અરે! દગ તો આપણી કસપતામાં પ્રથમ

આપણું નેપથ્ય હવું. અને એજ વિચારણા ચલુ! અહીં પૂછો તો હજી આપણે "સાધનો" એ શબ્દનો પૂરો અર્થ વિચાર્યો નથી. દરેક ઉત્પાદનમાં, પછી તે કારખાનામાં તૈયાર થતી મોટરગાડીઓ હોય કે ભંડારખાના ખેતરોમાં ફાલતો પાક હોય, ઉત્પાદનનું પ્રધાન સાધન તે કામગાર કે ખેડુત છે, નહિં કે જડ ઓળટરો! કેળવણી પ્રકારનું ઉત્પાદન પ્રાથમિક ભૂમિકામાં શ્રમ રૂપેજ હસ્તી ધરાવે છે. શ્રમ શારીરિક હોય કે પછી માનસિક. શ્રમને દરેક ઉત્પાદનનું સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ લેખી શકાય. ઉત્પાદનને પ્રેક્ષાહન આપવું એટલે તેની પાછળ વપરાતા શ્રમને વ્યવસ્થિત રીતે ગતિમાન કરવો. શ્રમની આવી સુવ્યવસ્થા, શ્રમ જેને આભારી છે એવાં તેનાં સાધન—માનવધનની એકતા માગી લે છે.

શ્રમજીવી વર્ગની મુખાકારી

ઉપર દર્શાવેલા પુરાવાઓ એટલું તો જરૂર દર્શાવે છે કે સીધી રીતે દારૂ થોડા પ્રમાણમાં પણ દેહને અનેક રીતે હાનિકારક છે. જે ભત્તને દારૂ આપણા કામગાર ભાણ્યો પીએ છે અને જે પ્રમાણમાં પીએ છે તે શરીરને તાત્કાલિક અને કાલ્પની એવી અનેક હાનિઓ પહોંચાડે છે. એટલું જ નહિં, આ બચનની ઉત્તરોત્તર પ્રજા પરતી અસર પણ જેવી તેવી નથી. આ વિષયનું સંશોધન નથી થયું એનો અર્થ એવો નથીજ કે મદ્યની આવી વિનાશકતા આપણા સમાજમાં હસ્તીજ નથી ધરાવતી. મદ્યનિષેધનાં મંડાણથી તત્કાળ આપણો શ્રમજીવી વર્ગ જરૂર સીધી રીતે કંગાળ અને નિર્ધરોગી થતો અટકશે. ચાલુ મદ્યનિષેધથી લવિષ્યની પ્રજા અધુરું અંશે વધારે બળવાન, તંદુરસ્ત અને દીર્ઘાયુ થી જશે. એટલે અંશે એ પ્રજાના શ્રમજીવી ઉત્પાદન યોગ્ય ઉત્પાદન વધશે એટલું જ નહિં પણ ઉચ્ચ ક્ષત્રીનું થશે.

આવકનો મોટો હિસ્સો બચની કામગાર પોતાનાં "પીણાં"માંજ વેચી નાખે છે. [અને નિર્જનની કામગાર ઘણાં જોઈએ હોય છે.] પરિણામે બાળકો અને કુટુંબ માટે આવકની જે બચત રહે છે તે ભાગે જ વેટબરી ખાવા માટે પૂરતી છે. આવી પરિસ્થિતિને લઈને યોગ્ય પૈદૃષ્ટિક આહાર, અંગ દાંડવા પૂરતાં વસ્ત્રો અને માંદગી દરમિયાન વૈદ્યકીય સારવાર માટે જરૂરી એવી મૂંઝીતો વિચાર સરખો કરવાનું કામગાર કે તેની સ્ત્રીના ભાગ્યમાં નથી રહેતું. આવી આર્થિક સંકટગ્રસ્તમાં પીસાતું કામગાર કુટુંબ દેવાદાર બને છે એમાં નવાઈ જેવું કશું જ નથી, અને આપણો ધીરધાર કરનાર વર્ગ, એ વિષે શું લખવું!

તમે કહેશો કે કામગારની કૃષ્ણ આવકજ એટલી હુલસક હોય છે કે દારૂ ન પીયે તો પછી બચેલાં પૈસાને આધારે એની

આધારણ સ્થિતિમાં ખાસ દરકાર પડવા સંભવ નથી. કેટલે અંશે આ દલીલમાં સત્ય રહ્યું છે. પણ જે કામગાર દા પીવાની આદત ધરવે છે તેની આમદાની વધવાથી વધારાની આવક દારૂમાંજ વાપરશે એમાં શંકાને સ્થાન નથી આ મત કામગારો—બચની કામગારો—ના માઠ સંપર્કમાં રહ્યા પછીજ બંધાયો છે. આમદાનીનો વધારો બધાં જરૂરી હોય ત્યાં પણ મદ્યનિષેધનું મંડાણ થયું હશે તોજ કાઢી દાલતમાં ફરક પડવા સંભવ છે.

મદ્યનિષેધને પરિણામે આમ વેદ્યતા પૂરેા કુટુંબ ઉપયોગમાં આવશે. કુટુંબની સ્થિતિ સુધરતાં એની અસર કામગારનાં માનસ પર જરૂર થવાની, અને આ અસર તેનામાં જે ઉત્સાહ પોષશે તે થોડેકણે અંશે પણ સમજાવેલા ભાવનાથી થવા વગર નહિં રહે.

મદ્યનિષેધથી ઉત્પાદનમાં થનારો ચોક્કસ વધારો અહિં મદ્યનિષેધથી સંભવિત એવા ઉત્પાદનને થનારા ને કાચકાઓ વધુવા છે તે બધા, સમાજના ઉત્પાદનને હાનિકારક એવાં બીજાં કારણો હસ્તી ધરાવતાં છતાં થશે એમ માનવાનું જરૂર નથી. મદ્યનિષેધનો કાર્યક્રમ કેવા પ્રકારનો છે તે ઉત્પાદન પરતી તેની અસરનો આધાર ઘણે મોટે ભાગે રહે છે ઉત્પાદનને લક્ષમાં રાખીને એવા કાર્યક્રમની યોજનાન મહત્ત્વના સુદ્ધાઓ નીચે પ્રમાણે હોઈ શકે:—

- (૧) મદ્યનિષેધનો કાર્યક્રમ ધીમી છતાં પ્રગતિકારક ગતિએ અચળમાં મુકાવો નેપથ્ય.
- (૨) પ્રલાવાંતી અસર પર પૂરું લક્ષ આપી ચોરી છૂપીથી થતા પ્રચાર પરતે સરકારે સતત નજર રહેવું નેપથ્ય.

દારૂબંધીને કારણે

ઉત્પાદનમાં ચોક્કસ પ્રમાણમાં વધારો થાય છે એમ નક્કી થયું છે. અમેરિકામાં ઉત્પાદન વધારાનો લગભગ દસ ટકા નેરોલો હિસ્સો દારૂબંધીને જ આભારી છે. દારૂબંધીથી શ્રમજીવી વર્ગની મુખાકારી વધે છે, કામગાર વર્ગ બળવાન, તંદુરસ્ત અને કાર્યક્રુશ બને છે અને એનું સીધું પરિણામ સ્નાયુશક્તિ માગી સેતાં ઉત્પાદનના વધારામાં આવે છે.

(૩) ચોતાની નોકરીમાં કામગારની ઉત્તરોત્તર ચડતી તથા કુશળતાની જરૂર છે એવાં જવાબદારી માંગી લેતાં કામમાં તેનું શેકાણુ એ તેને વ્યસનથી દૂર રાખવામાં થયેલા મદદરેખ થાય છે.

(૪) કામગારો ખાસ કરીને વ્યસની કામગારોનાં મનરંજન અર્થે નાકાલિક વિધાઓ લેવાવા જોઈએ. આવા કાર્યક્રમો, મેળાવડાઓ, વિગેરે મનરંજક હોવા ઉપરાંત મઘથી થતાં નુકશાન વિશે માહિતી આપવાની દૃષ્ટિથી યોગ્યતા જોઈએ.

(૫) આગદો અને પ્રેરો મારે કેળવણીનાં કેટલાં સરગરી અર્થે નોકરાં જોઈએ. કેળવણી મનોરંજક કાર્યક્રમો દ્વારા નેટલી અપારો તેટલી તે બ્રાહ્મ થશે.

(૬) કામગારોની મંડળીઓ કેવળ કેળવણી અને સંસ્કારશક્તિ કરવાના હેતુથી રચાવી જોઈએ જોથી દલકી જાતના મનરંજન કે હાર્તિકારક વ્યસનો રજવા દળવાના બાનાં હેતુ ન પોષાય. આવા મંડળીઓની એકો રમતે દિવસે અને ખાસ કરીને પચાર મળ્યો હોય તે દિવસે ચોતાના કાર્યક્રમો ચોજે.

દારૂએ વાળ્યો દાદ

દારૂએ વાળ્યો દાદ હો વીરા, દારૂએ વાળ્યો દાદ
ધરમાં પાલી ધાન નયાને હૈયાં જુલે વાદ
હો વીરા દારૂએ વાળ્યો દાદ

ધરવાળી તારી ધરમાં રૂવે હાંડણાં જોતાં વાદ
કરી કમાણી મોજમાં માણી અંતે પડેનો ચાદ
હો વીરા દારૂએ વાળ્યો દાદ

જોને ફુજળ દેહ આ તારો કંતાયેયો ધાદ
અલકાયેયો આત્મા તારો દારૂની સંગાય
હો વીરા દારૂએ વાળ્યો દાદ.

જો બોળીયામાં નરનારાયણ ધટધટ કરતાં વાદ
એનું છું કંઈ સાંભળે નહિ ને પડે નરકની વાદ,
હો વીરા દારૂએ વાળ્યો દાદ

શ્રી. મુરેશ ગાંધી

ચિનાબને કિનારે

લેખક: શ્રી. નવરંગલાલ ધોળકિયા, બી.એ., એલ.એલ.બી.

પંજાબની ભૂમિ તો નગાધિરાજ હિમાલયની લાડીથી છે. પોતાના અખૂટ હિમબંધારમાંથી પાંચ પાંચ અશ્વત્થારાઓ વહેવડાવીને દિમગિરિએ એ ભૂમિ ઉપર કાચું સોનું પકવ્યું છે. એલમ અને ચિનાબ, સતલજ, બિયાસ અને રાવી-એક નહિ પાંચ પાંચ સરિતાઓ, હજારો વર્ષથી આ ભૂમિનો અભિરેક કરી રહી છે. જુગ જુગનાં તોફાનોને પચાતી મચેલા પર્વત-રાજનાં એ મોઢાં ઝરણાંઓએ તો પંજાબને વીરભૂમિનું ખિરદ અપાવ્યું છે. એ ભૂમિ ઉપર પરાગિત થયેલા શૂર પાસે પણ મહાન વિજેતા સિકંદર નથી પડેલા. એણે સિંધુને પેલે પારથી ધસી આવેલા લાખો પરદેશી અશ્વોની ખરીઓના ધા સહન કર્યા છે. શૂર નાનકતો નવસંદેશ એ ભૂમિમાંથીજ પ્રકટ્યો જ. અને શૂર ગોવિંદસિંહ જેવા અનેક વીરોની કુરબાની પણ એણેજ સ્વીકારી છે. એવા એ પંજાબની ઉત્તર સરહદ તો છેક દિમગિરિના ચરણોમાં આઘોટે છે. એના પહોડોની ખીણોમાં મીઠાં ફળોથી લચી પડતાં વૃક્ષોનાં ઝુડાં આંખો ધારી રહે છે. ચિનાબનાં પાણી પહોડા કૂટીને મેદાન ઉપર આવતાં જરા ધીમાં પડ્યાં છે. એના પ્રથમ કિનારે મુઝફ્ફર નામનું એક ગામડું માતાની કેડે જુગતા બાળકની જેમ ઝુલી રહ્યું છે.

ચિનાબના કિનારા ઉપર સોનેરી ખેતરોની દારમાળા લાગી ગઈ છે. ઘાણોથી ફાટફાટ થતાં કણસતવાળા ઘઉંના ગોઠણ સમાજો છાંડવાઓને ડોલાવતો નદી ઉપર થઇને આવતો ચીંગો વાકુ પોતપોતાના ખેતરોમાં ફરતા બે પડોશી કિસાનોની વાતચીત ખેંચી લાવે છે.

“એ સલામ, અણુચાચા”

“સલામ, લેખા સલામ, કૈન કરતારસિંહ? અચ્છે તો હો ન?”

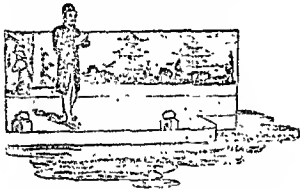
“હા ચચા અચ્છા હું. નન્હા કેસા હૈ આંજ સુખદ તો વહ નીંદ લે રહા થા ઇસમે ઉસે બિના દેખે હી ચલા આયા હું.”

“અકરામ અચ્છા હૈ, કરતારસિંહ અરે હાં લેખા, ફીક થાદ આયા. કલ ઉસકી સાલગિરહ હૈ હમ સાથ રોડી આયેંગે. ગાનઅમ્માસે કહેના કઠામ બી બનાવે. વુમ લેયોં કે કિયે ખાસ ઝાટકેકા માંસ મંગવા લૂંગા.”

“અચ્છા અચ્છા, અણુચાચા ઐસા કરેંગે. ચલો કલ તો અકરામ કે સાથ ખૂબ ખેંચેંગે.”

આ બન્ને પડોશીઓનાં ઘરો વચ્ચે એક નાની સરખી દિવાલ જ હતી. અણુચાચાની ઓરત સિરીન અને કતાર-

સિંહની પત્ની જ્ઞાનકુંવર વચ્ચે પણ પાકાં બહેનપણાં હતાં. એકબીજાના ખેતરોમાં વપાતાં મોસમી શાકભાજી લદાણી એક બીજાને લાં ચાલ્યાજ કરતી. ખેતરોને રોડે ઉભેલાં બે ચાર ફળાડોનાં મીઠાં ફળો પણ બન્ને કુટુંબો સાથે જ પાતાં. દરરોજ સાંજે અણુમિયાં અને કરતારસિંહ ખાટલા ઉપર બેસીને લાખલાખની હાકતા હોય ત્યારે મોહકતાના કેટલાયે લોકો એમાં ભાગ લેવા આવતા. પંચજમમાં હિંદુ અને મુસલમાની પહેરવેશમાં ખાસ ફરક હોતો નથી એટલે આ બે કુટુંબો જુદી જુદી કોમનાં છે એવો ખ્યાલ પણ તરત ન આવતો. હા, એટલું ખરું કે અણુચાયા ઘેર નમાજ પઢતા અને જુઝમાને દિવસે મરાઈ જતા અને કરતારસિંહ દરરોજ ગુરદારામાં જઈને અંધસાહેબને નમન કરતો.

કિનારા ઉપર ઉભેલા અણુચાયાના દિલ્લીની પીઠ આંચુએ બની ચિતાબના પાણીમાં ટપક ટપક ટપકી ગઈ..... [૪૫-૪૦]

અણુચાયાને અકરામ બે વર્ષનો થયો ત્યારે કરતારસિંહને સાં પુત્રો આવતરી. સિરીતને પુત્રી નહોતી એટલે એણે કરતારસિંહની ક્રીતિકુંવરને ભારે લાડ લાડાવ્યાં એના માટે સોનાની કંઠી પણ ઘણી આપી. બન્ને ખેડુત કુટુંબો સુખી હતાં ઈદ અને દિવાળી બન્ને કુટુંબો ઉજવતાં. અણુચાયા પણ ઉદાર દિલ્લા હતા. એક વાર કરતારસિંહની સાથે અમૃતસરનું મોટું ગુરદાર પણ ભેષ આવેલા. પણ નદી કાંઠે મેગનમાંજ વઠા કરે? વચ્ચે કાં તો બિદામણું જંગલ આવે અને કાં તો કોઈ પહાડની શેતર. અણુચાયાની જીવનસંજીવની આરે પણ એક બેખડ આવી પડી. આઠ દિવસની બીમારીમાં શિરીત અદશના દરખાસમાં ચાલી ગઈ. અકરામ માંડ પાંચ વર્ષનો હતો. જ્ઞાનકુંવરે આ અશકાય બનેલા બાપબેટાને સાચવી લીધા. એક વર્ષ તો ભેનભોતામાં નીકળી ગયું. પણ ખેડુતનું ઘર, એમાં તો એકતીસ કામ નીકળે. જ્ઞાનકુંવર જીવનની હતી કે અણુચાયાના દિલ્લામાં લીડા નીકળે પડ્યો છે. મુસલમાન તો એક સાથે ચાર ઓરત

કરી શકે પણ અણુચાયા તો અલોપ થયેલી એક સિરીતને પણ બહી શકતા નહોતા. જ્ઞાનકુંવરથી અણુચાયાનું દુઃખ ભેષું જાતું નહોતું. એક વાર અણુચાયા અને કરતારસિંહ અંગણમાં બેસી હતા ત્યારે પાસજુની આડમાંથી જ્ઞાનકુંવર બોલી,

“ચાચાજી, આપ સાદીકે પારે મેં તો કુછ સોચતે બી નહિ. ભણા કિસાનેકે ધરદી દેખલાલ કહીં નોકરસે હોતી હે?”

“અમ્મા મેં જનતા કું ધરકા સારા છનતજામ મિગડ ચકા દે લેકિન મેરા દિલ બેઠ ગયા હે. મેં સાદી કેસે કરે?”

નજીક આવેલા મીરપુરના માથદાર કિસાન કનામતખાની બેટી જુલેખા સાથે અણુચાયાની ફરી સાદી કરાવી ત્યારે જ્ઞાનકુંવરને જાંપ વળ્યો. અણુચાયા પણ તાઝસાજી કે નવી પંજોતર જુલેખા અકરામને સગા બેટાની જેમ ઉછેરવા લાગી અને ધના વહીવટમાં પણ એણે સિરીતની ખોટ પૂરી પાડી. ફરી પાછી જીવન-નદી ધામંબોર બનીને વહેવા લાગી અને સમય પણ પાણીના રેશાની જેમ રોવા લાગ્યો.

જુલેખાને એક પુત્ર થયો હતો અને જ્ઞાનકુંવર પણ પુત્રની મા બની હતી. ક્રીતિકુંવર ગુરદારસુર જીલ્લામાં એક મોટા કુટુંબમાં થયેલી ગઈ હતી. અકરામની પણ સાદી થઈ ગઈ હતી અને ખેતરોની વહીવટ દેવે એજ સંભાળતો. કરતારસિંહનો પુત્ર સરજીત અકરામથી સાત વર્ષ નાનો હતો પણ અકરામ એને નાના ભાઈની જેમ ચાલતો. બન્ને સાથેજ ખેતરે જતા અને સાથેજ વળતા. અણુચાયા તો પચાસ વડાવી ચૂક્યા હતા અને કરતારસિંહની હાડીમાં પણ થળિયાં દેખાતાં હતાં. જ્ઞાનકુંવર અને જુલેખા બન્ને પ્રાદતા પામ્યાં હતાં અને એમનો રોડ પણ એટલેજ પ્રોડ બન્યો હતો.

દરરોજ અણુચાયા અને કરતારસિંહનો રાતનો ઘરેજી ચાલુજ હતો. દરરોજ અલકમલકની ચર્ચાઓ ચાલતી. હમણાં હમણાં કંઈક અવનવી વાતો આવવા લાગી હતી. “મુસલમાનોએ જીવનું દોષ તો જકિરતાન લેવું પડ્યો. પકિરતાન નહીં રખપપ તો શાકરોનું મગજ રખપાયો. દેવે ગોરાઓ તો જવાના છે. દરલામનો મંડો ફરીથી ફરકાવે છે” એવાં એવાં સૂચનોથી ડવરાતા વંતાવરજમાં પણ તરતો ડિવા દત્તા. મોટા વાર તો વાલિવાદમાં ગઈએ પણ ચાં પડેતો એટલે અણુચાયાએ મોટોલસાવા પોરાશીઓને બેશ થવાની ના કહી હતી.

દવે આંગણમાં ખાટલાઓ ઢાળતા નહોતા પણ અણુ-આણી પડણીમાં કરનારસિંહ અને અણુઆણા બેઠા જણા બેસતા. અણુમિયાનું દિલ કૂદી ઉઠ્યું હતું. કાંઈ ભારે અમંગળ બનાવાનું છે એવા પડ્યાઓ એ અનુભવતા હતા. કારણકે બોલી ઉઠના,

“કરનારસિંહ, ભૈયા, કયામતકા દિન નજીક હોવા કયા? બહુન જીવ ખમરે” આતી હે. કદતે હે કિ બગાડમેં તો મુસલમાનોને સેકડો દિંદુઓની કતલ કર ડાલી હે આર કષ્ટ હોવાનેતો તો આરતોની અસ્મત બી લૂટી દે. યા ખુદા, કયા હોનેવાત્રા દે?”

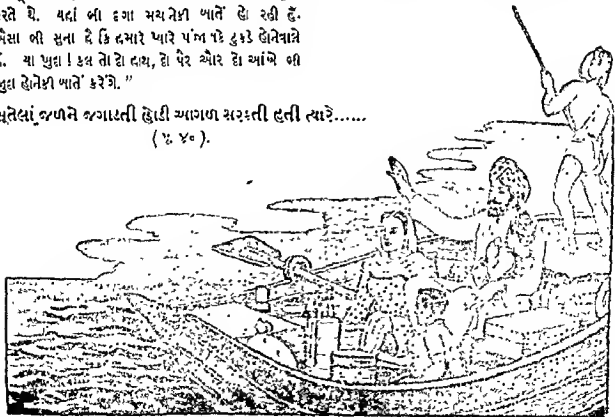
કરનારસિંહ જવાબ દેતો, “અણુઆણા, મેં બી યહી સોચાતા હું યદ કયા કાય હોવા? મેંને તો યદ બી સુના હે કિ દિંદુઓને બદલા લિયા હે આર બિદારમેં હજારો વરીય મુસલમાનોના ગાજરમૂલીની તરફ કાટ ડાલે હે આર ઉનકે ઘર જલા દિયે હે. એસા દુઆ હો ફિર જરૂર કયામતકા દિન નજીક હોવા.”

“અરે ભૈયા કરનારસિંહ, આર બી કંઈ શકરમેં છુરેઆજ હોતી હે આર માસમેંની કતલ હોતી હે. કયા આદમિયેસે ઇન્સાનિયત કીડ ગઇ. યદ તો ઠીક રેકિન યદા પંખખમેં બી ખૂરી હવા ફેલને લગી દે. કલ મસીદમેં લોગ કાનાકમી કરતે થે. યદાં બી દગા મયનેની બાતેં હો રહી હે. એસા બી સુના હે કિ દમાર ખારે પંખ પડે દુકડે હોનેવાત્રે હે. યા ખુદા! કલ તો હો લાય, હો પેર આર હો આંબે બી જુલ હોનેની બાતેં કરેગે.”

મતેલાં જળને જગાડતી હોડી આગળ સરકતી હતી ત્યારે.....

(૫૪૦).

દિવસો વીસા અને આ બે પડોશીઓનો ભય ખરો નીકળ્યો. મુસલમાન અને રાવળોની છુટકાઓમાં ભય કર તોફાનો ફાટી નીકળ્યાં અને દિંદુ અને શીખોની નિર્દય કતલ થઈ આગતો ભડકો ફેલાતોજ ચાલ્યો. એક ગામથી બીજે ગામ માણસામંતી એ હોળીની જવાળા પ્રસરવાજ લાગી, મુઝપરપરને મીમાંકે પણ એ ભડકો પહોંચ્યો. અણુઆણા તો કૂદી ઊઠ્યા. હજારેક માણસોની વસ્તીવાળા આ ગામમાં માંડ બસો શીખો અને પચાસેક દિંદુઓ રહેના હતા ગઇકાલેજ પશ્ચિમ ભાગોળે આવેલા ગુરદાસ પાસે પાંચેક શીખોનાં ખુન થઇ ગયાં અને ત્રણચાર ઘરોને આગ પણ લાગી ગઇ. કરનારસિંહ, માનકુંવર અને એનો પુત્ર સરજીત એ બધાં તો સિંદખળકો તબોએ નહી ક્યું કે શુડાઓને આપણે આપણી કિરપાણોનો સ્વાદ ચખાડીને આ બૂમિ ઉપરજ આપણે પોડી જવું. પણ ગઇ રાત્રેજ અણુઆણાએ અને છુવેખાએ એમને સમગળવ્યાં, કહ્યું કે તમે મરજી તો પહેલાં તો અને બધાં કર્યાન ઘઇ જવું. અણુઆણા ત્રણેક દિવસથી તો ઘણાજ ભેયેન દના કારણ કે છેલ્લી તમાજમાં એણે મુસલમાનોને કહેધું કે આપણા ગામમાં તો પડકામના માણુમનો વાળપણ વાંકો ન થવો જોઇએ પણ એને જવાબ મળેતો, “યદ તો મરદખા સવાલ દે. હમ હરેક કારકશ

નાશ કરેગે.” સારખડી અણુચાચાના દિવમાંથી ઈન્સાનિયત ઉપરની શ્રદ્ધા બિદા ગઈ હતી. એને લાગ્યું કે મજદૂરની લગામ ખુદાના હાથમાંથી ચેતાનના હાથમાં સરખી મછ છે. અને એણે આંધુલરી આંખે કહ્યું, “બેલા કરતારસિંહ, જ્ઞાનઅમ્મા, કલ સુખદ અરજ નિકલ્લેસે પદલે તુય લોગ ભાગ ચલે. નાંવમે ચિનાય પાર કરકે સામનેવાલે ગાઝીપુરમે પહુચે. મેરા અકરામ સાથ આયગા.”

“નહીં નહીં અણુચાચા, હમ તો છંપી ભૂમિપર પેદા હુએ આર અડે હુએ. ધરતીપર હી મરેગે.”

“ના, અમ્મા, ઐસી ખાત મત કરે, હાં, અગર કેમ બાહરકા દુરમન આયા હોતા તો હમ સજ સાથમે લગ્ને આર મરતે લેકિન યહાં તો આજી શયતાનકે હાથોમે આ મછ હે આર શયતાનકે હાથોમે મરનેમે બી પાપ હે. તુમ કુછ સવાલ મત હિંદાઓ. તુમ્હારે ધરખાર, ખેતીખારી, સજ કુછ મેં સમ્હાનુંગા આર મુઝે પૂરા ભરોસા દે કિ એક દિન ભોગોંકે ત્રિસે યદ સપતાન ઉતરેગા. ઉસ દિન મેં તુમ ભોગોંકા મેરે કંધોંપર ત્રિસકર વાપસ લાઉગા. નહીં તો તુમ્હારી ઉપજકી પાઠપાઠ જમા કરેગા આર તુમ્હેં કિસી તરફ પહુંચાઉગા. મેં તુમ્હારે પાંચ પડના દુ. સુખદ હોતે હી યહાંસે ચલે જના. મેને મગીદમેં જો ખાતેં સુની દેં વ તુમ્હારે સામને ફેસે કદુ ? યા ખુદા ! મસજીદેં બી શયતાનિયતકે કારખાને જન ગયાં ! તૂ કહાં ચલા ગયા ? ખેર, કરતારસિંહ,

તુમ્હેં જના હી હોગા. ગાઝીપુરમે અકરામકા સમુરામ દે ઉધરસે બેલગાડી લેકર તુમ પૂરખકી આર ભાગતે હી રહો. અકરામ તુમ્હેં સજામત જગદ તક પહુંચા દેગા. અગર બીઅમે કિસી સુડેને તુમ્હેં પવેશાન કરનેકી કોશિશ કી તો મેરી ફરમાન દે કિ અકરામકી ફરમાની કે બાદ હી વદ તુમ્હેં છૂ સકેગા. બસ અજ કુછ ન બોતો. જૈસે અકરામ મેરા મેટા દે વૈસે મરજીતી. ઉસકી સલામતીકા વિચાર કરકે જાઓ. જાઓ. ખુદા તુમ્હેં સજામત રખે.”

આવશ્યની રાત્રિ દત્તી છતપે આકાશમાં ચાંદરણાંની અણીઓ જગમગ કરી રહી હતી. દૂરની ડીંગણી તો ક્યારનીય બોલી મછ હતી. છેડેથી કુકાની પહેલી બાંગ સંભળામ. ચિનાયને કિનારે ગાર છ પડછાયાઓ એક બીજાને મેડી-રદવા હતા. નદીનું વહેણ જાણે યંબી મધુ દત્ત. છેડે છેડે મેં છાયાફિતો મેડી રહી હતી. હોડીમાં બધાં ગોડવાલ મધા પડી દલેસાંચે નદીવા શાંત પાણી ઉપર પહેલી ચાપટ મારી. અણુચાચાનો અથુભર્યો આવાજ સંભળાયો.

“ખુદા હાથીમ”

સુતેલાં જળને જગાડની દલેસાંની ધીમી સપાટોથી ઉત્પન્ન થના અજબજાટની સાથે સાથે દોડી આગળ સરકતી દત્તી સારે કિનારા ઉપર ઉમેશા અણુચાચાના દિલની પીડા આંચુએ. બનીને ચિનાયના શાંત પાણીમાં ટપટપ ટપટી રહી હતી પ્રદૂતિ ખચુ આ કડલુ દમ્પ ઉપર અજબને આંસ વરસારી રહી હતી.

અંતિમ માંગલ્ય

મનુષ્યનો ગમે તેટલો અધઃપાત થયો દેવ છતાં છેવટે તો તે ઉર્ધ્વગતિ પામે જ છે છેવટે તો એ મુકરેશ છે. નદી પાંચાંચુ, આડી-અવળી વડે, કાંઈ તોડી એકામ મને, તોપણ અન્ને તો એ મમુડો જ મળવાની.....

—ગાંધે ગુરુજી.

શિસ્ત અને વ્યવસ્થા

જીવનને સુખી, સંતોષી, સમૃદ્ધ અને માંગલ્યમય બનાવતાં એ તત્ત્વો

લેખક: શ્રી. અનંતપ્રસાદ વસાવડા.

જીવન જીવનું એ પણ એક કળા છે. કોઈ પછો કે માં કળા જેવું શું છે? પણ જુદી જુદી આદર્શ વ્યક્તિઓનાં જીવન તપાસો તો તમને જરૂર લાગશે કે તે ખરેખર એક કળા છે. એ કળા જેણે જરાયર હસ્તગત કરી છે તે ખરે જીવન જીવી બદલાઈ કહેવાય.

જીવન જીવવાની કળા, ખરું પછો તો, દરેક વ્યક્તિએ હાથ કરવી જોઈએ. પણ અફસોસની વાત એ છે કે સંગીત, ચિત્રકળા વિગેરે લલિતકળાની માફક આ કળામાં પણ જુદા જોડા ભેદ પાડી ગયા છે. દેશકાંકરે “અને સંગીત ક્યાંથી શીખીએ? સાધનો નોંધીએ ને?” કોઈ કહેશે “ચિત્રકળાનો અમને પણ શોખ છે પણ તે પોપચા મારે ખરું” ક્યાંથી કાઢવો? આ સમજ સકાય તેવી હલીક છે. પણ જીવન જીવવાની કળા આપણે કેમ ખીસતી નથી તે નથી સમજી શકાતું. જીવન તો દરેક મનુષ્યને ઇશ્વરે આપેલ છે. આપણા ફોની પાસે રંગો છે, પીંછીઓ છે, ચિત્રની રંગો છે, પણ તેમાં રંગો કેમ પૂરવા તે આપણને નથી આવડતું.

જીવનમાં ધ્યેય વિષે મતો

માણસ જન્મે છે; મોટા થાય છે; જુદી જુદી દિશાઓમાં પ્રગતિ કરે છે; અને જ્યારે તેના દિવસો ખતમ થાય છે ત્યારે તે મૃત્યુ પામે છે. અનાદિ કાળથી આ ચક્રમય ચાલી આવે છે અને અનંતકાળ સુધી આમ ચાલ્યા કરશે. આટલા લાંબા કાળથી મનુષ્યજીવન આદ્યું આવી છે તે છતાં ફરીફરીને પૂછાએ એક મહાન પ્રશ્ન વળી ફરીફરીને પૂછાય છે કે જીવનનું ધ્યેય શું? પ્રખર વિદ્વાનોએ અને મહાન વિચારકોએ પોતાની સમજ પ્રમાણે જીવનનું ધ્યેય સમજાવ્યું છે અને સામાન્ય માણસે પોતાની સમજ પ્રમાણે તે ગ્રહણ કર્યું છે. તે છતાં મહાપ્રશ્ન તો ઉભોજ છે કે “આ જીવનનું ધ્યેય શું?”

તપસ્વીઓ કહે છે કે આ જીવન અસ્પષ્ટ મણકાઓની મોળાનો એકમુખો છે; અસર છે; સુઝક છે; એટલે મારે-તારે નવી કરતાં, જગવાદી ન થતાં, દુષ્ટ ભક્તિમાં મન પરીની જીવન ગતીત કરવું. અધ્યાત્મિકો કહે છે કે જીવનનું ધ્યેય તેને ઊંચી કક્ષાએ લાવવાનું છે; તેમાં રસસિંચન કરી તેને જીવવા લાયક બનાવવાનું છે; દરેક

વ્યક્તિને સમાન હક અને સમાન તક આપીને, આપક અને ખર્ચતા સુખમય રહે તેવી આર્થિક વ્યવસ્થા રચીને જીવનનું ધ્યેય સાધવાનું છે.

મુખ: એની વ્યાખ્યા અને વ્યાપ્તિ

ઉપર દર્શાવેલા બંને પ્રકારના ધ્યેયનું મધ્યગિન્દુ મુખ છે પણ તે કેવી રીતે મેળવવું તે હલુ આપણે સમજી શક્યા નથી. આપણે સૌ પોતપોતાનું જીવન તપાસીએ. કોઈને ગરીબીનું દુઃખ હશે તો કોઈને બીમારીનું. કોઈની પત્ની દુઃખ હશે તો કોઈનો પતિ કુટુંબી બંધુપુર કે ખરાબ આચરણગતવાળો હશે. કોઈને કૌટુંબિક મુશ્કેલીઓ હશે તો કોઈને અન્ય આપણને સૌને લાગશે કે આપણે હોવા જોઈએ તેટલા સુખી નથી. જુદી જુદી વ્યક્તિઓનાં જીવન તપાસવાથી આપણને જણશે કે નથી ગરીબ સુખી કે નથી તરંગર. પોતાનો ઘણોખરો સમય ઇશ્વરના પૂજન અને ભજનમાં ગાળવો દેખાતો ધર્મિષ્ઠ પણ સુખી નથી અને સાંસારિક બાળોમાં રંગો મચ્છો રહેશે અનિશ્ચયવાદી પણ સુખી નથી. અભણ કે વિદ્વાન, સ્ત્રી કે પુરુષ, આમાલજીદ સૌને પોતપોતાનું દુઃખ હોય છે. અજાત એક વાત સાંભળી છે કે દેશમાં દુઃખો સાચાં લેાય છે અને તે તેનાં નક્કર સ્વરૂપમાં માણસને દુઃખી કરે છે પણ મોટે ભાગે માણસ માનસિક દુઃખથી પીડાય છે. એ દુઃખો સાચાં હોતાં નથી. માણસ પોતાના મનથી માન્યા કરે છે કે પોતે દુઃખી છે. ને ગરીબ અને તરંગર બંને પોતાને સુખી ન માનતા હોય તો એટલું ચોક્કસ કે કનથી સુખ નથી મળતું. સુખ મેળવવાનાં સાધનો કંઈ જુદાંજ છે. આ સાધનોની બહિસ ઇશ્વરે દરેક મનુષ્યને આપેલ છે તેના ઉપયોગ કરતાં આવડતું જોઈએ. આપણા સૌના જીવનમાં સુખનાં તત્ત્વો રહેલાં હોય છે, માત્ર તેને ખીસવતાં આવડતું જોઈએ. ને ખીસવી બાણ છે તે સુખી, બાકી બધા દુઃખી.

તો પ્રશ્ન એ ઉભો થાય છે કે જીવનને સુખમય કેવી રીતે બનાવવું? જીવનમાં રહેલાં સુખનાં તત્ત્વો કેવી રીતે ખીસવાં કે નેપો તે આનંદિત અને ઉત્સાહિત બને? કોઈ કહેશે “મારી આપક જોઈ છે; મારે બહોળું કુટુંબ નિલાવવાનું છે; મારી સ્ત્રી મોંઢી રહે છે; મારે માથે કરજ છે; હું આટલી બધી કામગીરીઓ સદન કરી રહ્યો છું અને તો ક્યાં સુખનું તત્ત્વ નથી દેખાતું.” આવા માણસ

હવન જે બારીકાઈથી તપાસવામાં આવે તો જરૂર નસુભ કે તેમાં કેટલાંક હાનીકારક તત્વો ખીણવવામાં તે જોઈને જોખમદાર છે; તેમાં કંઈક વ્યવસ્થાની ખામી છે જેને લીધે સુકેલીઓ ત્રિવાલ તેને બીલું કશું દેખાતું નથી. સામાન્ય રીતે આપણી રહેણી-કરણીમાં, આપણી રીતભાતમાં કંઈક યુરેનિયમ રહેલી હોય છે અને તેના પરિણામે આપણને દુનખી સુકેલીઓ સદન કરતી પડે છે. આપણા હવનની એકએક પ્રવૃત્તિ જે વ્યવસ્થિત હોય તો આપણે આદર્શ હવનનું સુખ ભોગવી શકીએ.

વ્યવસ્થાની આવશ્યકતા

દુનિયામાં મોટા ભાગના લોકોનું હવન અવ્યવસ્થાથી ભરત્યક હોય છે. આપણામાંથી ઘણાને ઉપવાનો નિયમ નથી હોતો; કેટલાક ભૂખ ન હોય તોપણ, વખતે કે કવખતે ખૂંચ ખાય છે; બીજા કેટલાક પોતાના મિત્રો સાથે ઘર બહાર ફર્યા કરે છે; હોટેલોમાં ખાણી-પીણી કરી, નાટક-સીનેમાં એ જોઈ અનન્યમન કરે છે અને પોતાની સ્ત્રી કે બાળકો કે અન્ય કુટુંબીઓ પ્રત્યેની ક્રૂર શુકે છે. આમાંથી કોઈ ક્ષુબ્ધ નથી અને આમાંથી કાંઈ બીજાને આવું સુખ આપી નથી શકેતો. સાચા સુખનો માર્ગ હવનને વ્યવસ્થિત નવાવવામાં છે. દરેક મનુષ્યના હવનમાં નિયમિતતા, અને વ્યવસ્થા હોવાં જ જોઈએ. કોઈ કહેશે કે આજઘણના ધાંપલીયા શહેરી હવનમાં કોઈ જાનની નિયમિતતા નથી રહી શકતી; પેટનો ખાડો પુરવાની ચિન્તામાં અન્ય કાંઈ બાબત પ્રત્યે પૂરતું લક્ષ્ય નથી આપી શકાતું. આવું કહેનારાઓએ પત્તન મદારમાં ગાંધીજીનું હવન લપાસતું જોઈએ. એમણે રસરસ ખાડે એજ લીધેલો પજી એમની રહેણી-કરણી કેટલી બધી નિયમયુક્ત અને સુષક હતી! હવન વ્યવસ્થિત બનાવવામાં કે નિયમિત બનાવવામાં બહારની કાંઈ વસ્તુ આવડે નથી આવી.

મર્યાદામાં રહેતું જરૂરી છે

મોટા ભાગના લોકો પોતાની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે અને તેથી દુઃખી થાય છે. તથા અન્યને દુઃખી કરે છે. કેટલાક પોતાનો કપડોનો શોખ પોષવા ખાતર ખૂંચ મોટો ખર્ચ કરે છે. કેટલાક પોતાની દારૂ પીણાની આદતને કતોપવા ખાતર ખૂંચ દારૂ પીએ છે. તેવીજ રીતે નાટક-સીનેમાં અને અન્ય શોખનાં સાધનો પાછા કેટલાક સમય અને ધન વેચી નાખે છે. ગરીબ કે મધ્યમ વર્ગ આમાંનો કોઈ શોખ નીભાવી શકે તેમ નથી. એ તો સમજી શકાય તેવી વાત છે કે જેને કોઈ સામાન્ય રીતિનો માણસ દારૂ

પાછા કે મોજશોખ પાછા પોતાની કમાણીનો વ્યય કરે તો તે પોતાના તેમજ પોતાના કુટુંબીઓના હવનની સુખ જરૂરીઓ તો પૂરી ન જ પાડી શકે. આપણે જોયુંએ છીએ કે આવા લોકોના ઘરમાં કાંઈકાં કુસ્તી કરતાં હોય છે, પત્ની માંદી રહે છે, બાળકોને શિક્ષણ તો ક્યાંથીજ આપી શકાય? આવા લોકો પોતાની મર્યાદા જાળવીને બહાર ગયા છે; તેઓનો ખર્ચ તેમની કમાણીને અનુરૂપ નથી હોતો અને પરિણામે તેઓ દુઃખી છે. એટલે સ્ત્રીએ પોતાની મર્યાદામાં રહેતું જરૂરી છે. ઘણી વખત આપણે દેખાડેલીથી ખેંચા ખર્ચ કરીએ છીએ. આપણામાંના ઘણાઓએ દેખાડેલીજ જ પાશ્વલ રહેણી-કરણી મદલ કરી છે. આપણા દેશની સંસ્કૃતિ એટલી સમૃદ્ધ અને વિશાસ પામેલી છે કે જે તેને આપણે આપણા હવનમાં જરાબર ઉતારી આપણે ઉદ્ધાર સાધીએ તો આપણું વ્યક્તિગત તથા સામાજિક હવન એટલું આદર્શ બને કે પશ્ચિમની પ્રગતે આપણું અનુકરણ કરવાનું રહે.

શિસ્તપાલનનું મહત્ત્વ

કેટલીક વખત આપણી અવ્યવસ્થાથી આપણે બીજાને બહુ અગવડમાં નાખીએ છીએ. આપણી જાડે સમાજોમાં અને સમાજોમાં કેટલી બધી ગેરવ્યવસ્થા હોય છે! શિસ્તની કેટલી ખામી હોય છે! આપણામાંના પણા આપણે સમય ચુકો; માંદગી વાતો કરો; જ્યાં લાં થુંકો; બીજાની પદચા નહીં કરે; અસમય રીતે વર્તશે. આપણું જાડે હવન જેટલું અવ્યવસ્થિત છે તેટલુંજ અવ્યવસ્થિત આપણું ગૃહહવન છે. જેમ તેમ ઉત્તું-બેસતું, ધારી-બીજ વાતોઓ કોઈ વ્યવસ્થા વગર મુસી રાખવી, બાળકોને દંડ્યા દેવા. આ બધું તો ખૂંચ સામાન્ય ધર્મપણું છે. જાડે હવનમાં થું કે ગૃહહવનમાં થું મોટા ભાગની અવ્યવસ્થાનું કારણ એ છે કે ધણીને વ્યવસ્થા થું છે તેની પૂરી સમજ નથી. કેટલાકને તો વ્યવસ્થા જાણવાનો વિચાર સરખો જગ નથી આવતો. અંદા રહેતું તે એક સામાજિક શુનો છે, અસમય વર્તન તે એક અગ્રણ્ય વાંક છે એવું જે બાળકોને પહેલીથીજ શીખવવામાં આવે તો તેઓ જાડે ઉમર લાકડ થાય ત્યારે આદર્શ શહેરી માં શકે. દરેક દર્શન પ્રગતે એક અગર બીજા શાસ્ત્રીય ખાસિયન હોય છે. વ્યવસ્થા એ આપણી રાષ્ટ્રીય ખાસિયન હોવી જોઈએ અને એ ખાસિયનને આપણે એવી રીતે કેળવવી જોઈએ કે જેથી દુનિયાના અન્ય દેશો આગળ તેને મારે આપણે મગરી લઈએ.

રામપુર ગામમાં ખેડૂતો અને તેમની સ્ત્રીઓ ભગવાનની ધૂત મચાવી રહ્યાં છે. ઇત્થે ભગત નામનો એક ખેડૂત તેમાં અચભાગ લઇ રહ્યો છે. ધૂત પૂરી થતાં ઇત્થા ભગતને રાત્રી ભગત કહે છે:—

ભગત, તમે તો સારું ય ઇત્થન શહેરમાં ગાળ્યું છે. ત્યાં કાંઈ આવી ધૂત થતી નથી. ઇત્તાં તમને આ નાદ ક્યાંથી લાગ્યો?”

“રામા ભગત” ગંભીરેશ, કસ્ય અપાળે ઇત્થે કહે છે: “શહેરમાં હતો ત્યારે હરમની કંથુઈ હતી. હું ‘હરિનો મારગ’ બુઝોતો. મારા તાલેવંત રોડને તો એ મારગ સૂઝ્યો જ ન’તો. એમને એક વેળા સવાશાખની લોટરી મળી અને એમણે એવાં રાક્ષસી કામો કર્યા, જેને લીધે મારે શહેર છોડવાનો વારો આવ્યો.”

“રાક્ષસી કામો? એ વળી કેવાં દતાં?”

“વાત જરા લાંબી છે. બપો શાંતિથી સાંભળો. હું તે કહું છું.” અને તેણે કહેલી વાત આ રહી:—

જ્યુભાઈ ઉર્ડે જગમોહન મૂળનો તદ્દન ગરીબ લુગાન. મુંબાઈમાં સરતા લાગ્યાની એક ચાલીમાં એનો વસવાટ; એની સાથે એની મા અને એની વહુ રહે છે. માનું નામ મંગળા. વહુનું નામ નિર્મળા. સામુ-વહુ દેવીનાં અપતાર જેવાં છે. એ બે વચ્ચે ઉત્તમ પ્રકારનો મેળ રહે છે. બીજાં કંઈ એની માફક, સામુ-વહુના ગ્રંથા એમની વચ્ચે નથી.

જ્યુભાઈ એક ખાનગી વેપારીની દુકાને રા. ૪૦૦ના માસિક પગારથી તોટરી કરે છે. એને લોટરી ભરવાનો જંદ લાગ્યો છે. અવારનવાર એમાં તે નાણાં ખચાવતો

રહે છે. એક વેળા કચીનો લોટરી ભરવાને પરિણામે એને સવા લાખ રૂપીઆનું ઇનામ લાગે છે.

ગરીબ કારકુન હવે શ્રીમંત તરીકે વસવા લાગે છે. વાલકેશ્વર ઉપર રા. ૩૦૦૦ના માસિક લાગ્યાની એક બંગલો ભાડે લે છે. તહેનાતમાં અનેક નોકરો રાપે છે, ઇત્થા ભગત સુખ્ય નોકર છે.

ગરીબીમાં નિર્મળા જાતે રસોઇ કરતી. શ્રીમંતાઈમાં તેને ત્યાં રસોઇઓ આવે છે. ગરીબીમાં જ્યુભાઈ પગે ચાલતા, શ્રીમંતાઈમાં તેઓ મોટર રાપે છે. ગરીબીમાં રાત્રીના-નાટ્યો જોઇ શકતાં નહીં, શ્રીમંતાઈમાં એક પણ દિન એવો પસાર થતો નથી, જ્યાં સિનેમા મુદ કે નાટક-ધરતી મુશકાત તેમણે લીધી ન હોય. ગરીબીમાં બહુ મિત્રો ન હતા. શ્રીમંતાઈમાં અનેક મિત્રો મળે છે. તે કેવા? મોટે ભાગે બીટીની રાહે જનારા! અપવાદ છે માત્ર એક જ્યુ. શ્રીમંતાઈમાં જ્યુભાઈને એના તરફ અણગમો આવે છે, કારણ કે, તે નિરંતર સફવિચારો અને સદાચારોની વાત કરે છે!

લોટરી લાગ્યાને કારણે તાલીમિત્રો જ્યુભાઈને મહેફિસના જલસા માટે આગ્રહ કરે છે. એક દિવસ નક્કી કરવામાં આવે છે: મેવા મિશ્ર, દેડા અને સુકો મેવા, ચંદા કોટી પ્રસાદી માટે અગાઉથી બદલાવન કરવામાં આવે છે. બંગલામાં રાત્રે ગાકઝમાળ રોડની કરવામાં આવી છે. અનેકને આમંત્રણ અપાયાં છે.

મહેફિસને આગલે દિન માતા પુજને કહે છે: “મેથા, આને બદલે હરિશ્ચંદન કરાવ ને? કોઇ અનાયાચક્રમાં નાણાં આપને? વિદ્યારાન માટે કોઇ સંસ્થા ઉદ્ધાર ને?”

જયભાઈ બધાનાં કદિ છે: “દાનધર્મ ધીરે ધીરે કરીશ, આ તો કેવળ નિર્દોષ આત્મ છે. આજ સુધી જે મિત્રોએ મને ગરીબીમાં નિકાળ્યો તેઓને મારા સુખી સમયમાં હું ભૂલી જઈ એ ફરજ ચૂક્યા બરાબર છે. પહેલી હું આ ફરજ પતરી હઉં છું, પછી ખીલૂં વાત.”

પત્ની તેને સમજાવે છે કે, ભેગો ભેગો શુભ દાનનો નિષ્કર્ષ કરી નાંખો. કેઈ સંસ્થામાં સુંદર રકમનો ચેક મોકલી આપો, પણ જયભાઈ માનતો નથી.

પાર્ટીમાં રાતના ૧૧ વાગ્યા સુધી તો સામાન્ય રીતે ઘણાંઓ આવે છે અને જાય છે પરંતુ તે પછી, પોતાના જીવન મિત્રો-સહિત જયભાઈ ખાસ ભારે રાખેલા જંગલમાં જાય છે. અહીં નર્મીકાના નાચનો કાર્યક્રમ છે. અહીં દારૂની પાટલીઓના ખૂંચ ખોલવાનો કાર્યક્રમ છે.

જીવનમાં કદી જયભાઈ દારૂને આડકત્રો નથી. જીવનમાં કદાપિ એક મિન્ટુપણ એણે આપ્યું નથી. આજની રાત જણે વસ્તીની રાત છે! ખુશામદખોર મિત્રો અને વાણીજન જાય છે. જીવનમાં તે પહેલ-વહેલો દારૂ પીએ છે. એક મિન્ટુ નહીં-એક પાલી નહીં-અનેક પાલીઓ. બેઠેલા થતા સુધી પીવાય એટલી પાલીઓ.

અને જ્યારે નશાખાળ તદ્દન ભાન ચિતાતો બની જાય છે ત્યારે દોરતો એનાં ગળ્યાં ખાતી કરે છે. એમાંથી નોરિના શોકા કાઢી લે છે. એમાં એક પણ પાછળથી રાખતા નથી. ખાદ નોકર જીવાને તેના શોકની સંભાળ લેવાનું કદી દોરતો પસાર થઈ જાય છે.

x x x x

—માતાને અને પત્નીને એ રાત્રે ચિંતા થાય છે, ઉંધ આવતી નથી. નિર્મળા આરી આગળ ઉભી રહીને પતિની શઠ જોવાનું કરે છે. માતા બિહાનામાં બેસી રહીને ચિંતા કરે છે. રાત્રિના એ વાગે છે. પણ જયનું આગમન થતું નથી.

દોઢ કલાક વધુ રીતે છે. મહાનવાયોગાનમાં મોટર દાખલ થાય છે. તેમાંથી પ્રથમ નોકરો ઉતરે છે. તેઓ શોને ઉંચકીને મહાનમાં લાવે છે. માતા અને પત્નીને દિલમાં કળ પડી રહે છે: “શું આકસ્માત થયો દરે ?”

જીવો અને ખીન નોકરો જયને કારીને બિહાનામાં મુકાડે છે. માતા જીવાને કહે છે: “પકડરને જલ્દી બોલાવ.”

જીવો કહે છે: “માતાજી, આપ એમની કશી ચિંતા કરશો નહીં. એમને નિરાતિ ઉઘવા દેશો. સડવાર પડતાં આપ બેસો કે, શેઠ સાહેબ રવસ્ય થઈને ઉઠશે.”

માનું મન એ આશાસનથી મનાતું નથી. પત્ની પણ ચિંતામગ્ન બની રહે છે. માને અચાનક એક વ્યક્તિ યાદ આવે છે. એનું નામ છે શ્રીવદન.

જયની ગરીબીમાં જયનો, મંગલનો અને નિર્મલનો સદૃશ સહાયક, એવો એ મિત્ર છે. તે રાતપાળીમાં મીઠામાં નોકર છે. માતા જીવાને બોલાવીને કહે છે: “શ્રીવદનને બોલાવીએ.”

“હાને, એમને મીઠામાંથી બોલાવી લાવવા, એ મારું કામ,” જીવો કહે છે.

પત્ની કહે છે, “પણ એમને તો હમેશાં શુકારવામાં આવતા આવજો ત્યાં એમને પણ મૂકવાની પણ ના પાડેલી છે.”

માતા કહે છે: “પણ શ્રીવદન એક સારો સદૃશદરજા છે મને ખાતરી છે કે, એ આપણી બેચેનીની વાત સાંભળીને દોષો આવશે. માન અપમાનની એ પરવા રાખે એવો નથી.”

“માતાજી, આપ સમું કરો છો” એમ કહી જીવો, શ્રીવદનને રેસિડેન્સ કરે છે. શ્રીવદન તરતજ જવાબ દે છે: “આ આવ્યો, ચિંતા કરીશ નહીં, માને અને બાળીને આશ્વાસન આપજો.”

અર્ધો કપાક વીતતાં તે આવી પડેલો છે. જયની કાલન જોતાંજ તે મોશી ઉઠે છે:—

“હા ! આ અધમ માર્ગે તે નિચર્યો છે !” તે જીવા તરફ જોઈ રહે છે.

જીવો કામ જોઈને કહે છે, “અમે તો ચિટ્ટીના ચાકર, દેવ ! ના પાડીએ તો શોના ગઢાપાકુ, કાતો, માથો વગેરેની બમિસ પામીએ ! વધારે ટકર ઝીંપીએ, તો નોકરીમાંથી પાણીયું મેળવીએ ! શેઠ સાહેબે દુકમ કરેલો એટલે અમે દારૂના ખાટલા વેચાના લાવેલા ! શેઠ સાહેબના જીવન અને ખુશામદખોર મિત્રોએ એક ખાસ જંગલો ભારે રાખેલા ત્યાં, દાખ ! શેઠ સાહેબને, અમારાં જીવર મીઠાં જતાં દર્તા તેની કાલતમાં પણ, દારૂ પામીને બે દોઢ બનાવવામાં આવ્યા ! એ લોક આજણ અમારું શું જોર !

“તારે આ કાલન દારૂથી ચર્પું છે !” મા પૂછે છે.

“હા, માતાજી,” જીવે જાણ દે છે અને શ્રીવદન સામે હાથ જોડીને ઉભો રહે છે.

“જવા” શ્રીવદન કહે છે: “તારો આંખમાં લગીરે દોષ નથી કાઢવાનો. દોષ તો કમરેખાનો છે. એને લીધે જ સફળદિવાળાઓને દુષ્ટિ સુઝે છે. જે કોઈ વિદ્વાનના હાથમાં આ રૂપિયા આવ્યા હોત તો, તેણે અમર રહી જાય એવું પુરતક લખીને પ્રકટ કર્યું હોત. જે કોઈ ઉદ્યોગ-પતિના હાથમાં અથવા તો વેપારીને હસ્તક આ નાણાં આવ્યા હોત તો તેણે વેપાર-ઉદ્યોગ ખીલવવામાં ખર્ચ્યા હોત. જે કોઈ રાષ્ટ્રવિધાયકને હસ્તક આટલા રૂપિયા આવ્યા હોત તો તેણે રાષ્ટ્રોદ્ધાર અને જનકલ્યાણ માટે કોઈ સંસ્થા શક્તિને તેની પાછળ તે ખર્ચ્યા હોત! પરંતુ.....”

શ્રીવદન થંભી જાય છે. તેનું હૃદય ભરાઈ આવે છે. જ્યુની માતા અને પત્નીનાં દિલ દુઃખવવાની તેની ઈચ્છા ન હોવાથી જ્યુ પર કોઈપણ આક્ષેપ કરતો તે અટકી જાય છે.

માતા આંખમાં આંસુ લાવીને કહે છે: “તું અચકાવે! પણું હું તારું કહેવું પૂરું કરું છું.” મૂળ મર્કટ અને તેણે મદિરા પીધી! ખરાબ સંગત, ધર્મ ખ્યાનની વાત કહેનારાઓ ઉપર ચીડ અને એમાં ન દીકરું દીકું એવું અજાણ ધન! કમરેખા જ અવળી! તું સાચું કહી રહ્યો છે. આત્મજોને હાથ આટલા બધા પૈસા ન આવવા જોઈએ! જે આવે છે તો આમ દુરુપયોગમાં વેડફી મારે છે!”

શ્રીવદન એને આશ્વાસન આપે છે અને એક છલાંગ સૂચવે છે. દરરોજ પ્રાતઃકાલથી એક-શાસ્ત્રીજી હમેશાં કથા વાર્તા કહેવા આવશે. જ્યુને તે સાંભળવા ફક્ત અર્ધો કલાક બેસાડજો. એ કથા વાર્તા એના મન પર કંઈક પડ્યું નિર્માણ અસર કરશે એવું શ્રીવદનનું માનવું છે.

પત્નીને આ વિષે સંકા રહે છે.

મા ઉમળકામરે શ્રીવદનની સૂચના સ્વીકારે છે.

ખીજા દિવસની સહવારથી જ્યુને ત્યાં એક વિદ્વાન શાસ્ત્રીજી અર્ધ કલાક માટે આવવા લાગે છે જ્યુ જાગ્રત થતાં સ્વસ્થ બન્યો છે. નશાનું ધૈન ઉતરી ગયું છે. મા, પત્ની, બ્લોના મિત્ર અને પડોશીઓ તથા નોકરવગેરે કથા વાર્તા સાંભળી રહ્યાં છે. તે પછી સાંભળવા બેસી જાય છે. માનું હૃદય પ્રકુલ બને છે.

શાસ્ત્રીજી ધીરે ધીરે યુવાનોનાં કતવ્ય સમજાવનારાં દર્શાવે રજૂ કરે છે. સમાજ સેવા, ઉત્તમ આચરણ, નીરાગી અને નિર્વ્યસની જીવનની આંખી કરાવતા કંઈ કંઈ પ્રસંગો વાર્તાની

ઢાળે કહે છે, કેટલીયે સ્વનામધ્ય મદાન વ્યક્તિઓનાં અપૂર્વ જીવનનો ખ્યાલ આપે છે. અર્ધ કલાકમાં એઓ એવી બધી વાતો કરી નાંખે છે કે, સમજનાર વ્યક્તિ ઉપર તેની અસર થવા વિના રહે નહિ.

કથાને અંતે જ્યુ લગિમત બને છે, અને ત્યારે સૌ કોઈ વેરાય છે ત્યારે માત્ર માતા, પત્ની અને શ્રીવદન બાકી રહેતાં તે કપૂલ કરે છે કે, “રાત્રે દારૂના નશામાં હું જાન બૂરો હતા. મને તે બદલ ઘણો પસ્તાવો થાય છે. જીવન એ પહેલી વખતનું કંકર્મ હતું પ્રજા મારે એ દોષ માફ કરશે?”

શાસ્ત્રીજી કહે છે! “ભાઈ, દોષ તારો નહીં—ખરાબ સંગતનો! જેઓ મઠ કામે તારા દોસ્તો બન્યા તે સર્વને માનવ જીવનના જ રિપુઓ જેવા ગણુ, તેઓની સંગત તજ દે અને તારા પૈસાનો દુર્વ્યય ના થાય તેની સંભાળ રાખ.” અને એ પછી શાસ્ત્રીજી તેને અચાનક પ્રશ્ન કરે છે: “ભાઈ, તારી તિજોરીની ચાવી સત્તામત છે ને? તું જેટલાં નાણાં તારી સાથે લઇ ગયો હતો તેટલાં બધાંજ તારા ખિરસામાં છે ને?”

જ્યુ કોટનાં ખિરસાં તપાસે છે. તિજોરીની ચાવી સત્તામત છે પરંતુ એક પછુ નોટ તેમાં નથી!

તે ચોંકે છે અને કહે છે: “હું મારી સાથે રૂ. ૫,૦૦૦ લઇ ગયો હતો, અત્યારે એમાંથી એક પાંચ પછુ મારા ખિરસામાં નથી!”

“રૂ” એ બધાંજ તેં નશામાં ખર્ચ્યા, ભાઈ? થું એ બધાંજ તેં નષ્ટ કર્યાંને બાકિસ કર્યાં?”

તા. બધા વાપર્યા ન હતા.” જ્યુ વાદસ્ત તાજી કરે છે અને પછી થોડી વારે ઉમેરે છે, “મને યાદ છે કે, માત્ર બે હપ્તર જ વપરાયા છે બાકી, રૂ. ૩,૦૦૦ રહેતા જોત્યા હતા!”

“એ બાકીના રૂપિયા કયાં ગયા?” માતા પૂછે છે.

શાસ્ત્રીજી એક પ્રસિદ્ધ ગીત ગાય છે:

“તેરી ગઢડીમે ચોર, બાળા,
તેરી ગઢડીમે ચોર!”

બાદ ઉમેરે છે: ગમારોની જમાતમાં એ નાણાંની લૂંટ થાય એમાં શી નવાઈ? ભાઈ, તારા એ કહેવાના દોસ્તો તારા દુરમન હતા! તને બેહોશ જોઈ, તે રૂપિયા તેઓ લૂંટી ગયા છે! માઈ અત્યુમાન બરાબર છે! તારાં પોતાનું શું માનવું છે?”

જ્યને હવે સમજાય છે કે, ચોક્કસ એ રૂપીઆ ખુશમત-
ખોરા લુંટી ગયા છે; અને આ મુદ્દા ઉપરથી ચાલીએ તેને
કહે છે: “એકવાર દોકર ખાધા પછી અધઃપતનને માંગેથી
ઉન્નતિને માંગે જઇ શકાય છે. લાઇ, મારું કહેવું માને તો,
જે ગયું તેની ચિંતા ન કરીશ. જે બાપો રહ્યું તે જાળીયા,
તો, તારી ઉન્નતિ થશે. એનો એકજ સચોટ ધ્યાન
કેં સચવું?”

“કૃપા કરીને કહો.”

“તારી ભિન્નેરીની આતી માતાજીને સોંપી દે. જ્યારે પણ
તને નાણું જોખ્ખે ત્યારે તેમની પાસેથી માગજે. આતી
માતાજી પાસે હશે એટલે તને જરૂરી ખર્ચ કરવાની જ
ધ્વંસ થશે. વળી, તારે એક નિયમ ધરી રાખવો. જ્યારે
પણ ખર્ચ કરવું હોય ત્યારે ખૂબ મનચિંતન કરવું.
માતાજીની સલાહ લેવી જરૂરી જણાય તો તેમ કરવું. આતી
તને એક લાલ એ યશે કે, યું સન્માર્ગે જ ખર્ચ કરી શકીશ
અને દુર્ધર્મ અટકાવી શકીશ.”

જ્ય માતાને આતી સોંપી દે છે. માતા ખુશ થાય છે.

x x x x

શાસ્ત્રીજીની ધર્મકથાવાર્તાનું આકર્ષણ થોડક દિવસ
સુધી જ્યને રહે છે. પછી તેને કંટાળો આવે છે. તે થોડો
વખત હાજરી આપે છે. કેટલાક મોડો આવે છે. ઝાઝવાર
દિવસો પાડે છે અને પછી, તો, સવારમાં વહેતો ઉઠીને
બહાર ચાલે જાય છે. જ્યારે કથાનો સમય થઇ જાય છે
ત્યારે કેટલીયે વારે તે મોડો ઘેર આવે છે.

માતા એની ગેરહાજરી સંબંધી પ્રશ્ન કરે છે. કેટલીક
વાર તો માયું દુઃખવાનાં કે પેટમાં ચૂકે આવવાનાં, એવાં
એવાં બધાનાં કારે છે અને પછી એક વાર કહી દે છે: “મને
એમાં રસ પડતો નથી!”

“પણ એસવામાં તારું શું જાય છે?”

“મને આમલ ન કરશે.”

એકદમ પખવાડીઆ સુધી રહેતો સંધ્ય હવે દીગે અને છે.
મિત્રો તેને ખજાર આપે છે કે, અમે એક ક્ષણ કાઢી છે, તેમાં
આવતો રહે. જે સંધ્ય હવે સરી પડે છે. ક્ષણના આનંદના
ખ્યાલોથી એનું દિલ ભરપૂર અને છે. એવામાં માતા અને
શાસ્ત્રીજીનો ઉપદેશ યાદ આવે છે. ક્ષણમાં જવાન-જવાના
પ્રશ્નમાં તે વિચાર કરતો ઉઠી જાય છે. ત્યાં તેને સ્વપ્ન
આવે છે.

નેકી અને બદીની આકૃષ્ટિઓ તેની સમક્ષ ઉપસ્થિત
થાય છે. સુંદર વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલી બદી, એને
બામોહન માગેથી જવા લલચાવે છે. એવે વસ્ત્રો જેણે
પરિધાન કરેલાં છે, એવી નેકી તેને નિર્મળ પોરી માથેથી જવા
ઉપદેશો છે. કુદૃષ્ટિ, બન્નેમાંથી જ થાય છે આખરે બદીનો!
નેકીની વાતો એને ગમતી નથી. બદી સાથે તે જાય છે.

જ્યના સ્વપ્નતરંગો આગળ વધે છે—જ્ય ક્ષણમાં
જાય છે, એટલે તમામ મિત્રો તેની આસપાસ વીંટાળ વળીને
ખૂબ જ પ્રેમથી એનું માનસમાન કરે છે. અને નૃસનો
જલસો શરૂ કરાવે છે. પણ એમાં દારૂ નથી!

“કેમ?” જ્ય પૂછે છે.

“શાસ્ત્રીજીએ તો પાડી છે!” મિત્રો કહે છે.

શાસ્ત્રીજીના નામ સાંભળતાં જ્ય ઉદ્વેગમાં જાય છે.
થડા તકા બેઠે છે અને નોકર જીવાને કુકમ કરે છે. “ભ,
દારૂના બાટલા લઇ આવ.”

નોકર કહે છે: “બાપજી, બહું લાવીશ પણ દારૂ નહીં.”

જ્ય યુક્તે થય જાય છે તેને ગડાપાકુ મારે છે. સોડીઓ
ફટકારે છે. નોકરીમાંથી કાઢી મૂકવા ધમકી આપે છે.
લાચારીથી જીવાને જીવું પડે છે.

સ્વપ્નતરંગનું દરખ બચાવે છે—

દારૂનો શીશો દેસ રૂપે એક પાસ ઉભો છે. દૂધનો શીશો
ફિરતો રૂપે બીજ પાસ ઉભો છે. બન્ને શીશાઓ વચ્ચે
સંવાદ ચાલે છે. દૂધનો બાટલો દારૂના બાટલા ઉપર આક્રેષ્ટ કરે
છે કે, “હવે મારને તું નરકમાં લઈ જાય છે” દારૂનો
જાણે કહે છે: “ભોગલ્યું તે સુખ! મિલકેથી તો માર દિનની
ચાંદની છે. એમાં કંઈ સાધુ થઈને ન રહેવાય. મરવાનું તો
સેતે છે. અને સ્વર્ગ તથા નરક, તો, શાસ્ત્રીજીઓએ
ઉભાં કરેલાં કલ્પનાનાં વૃત્ત છે! દારૂ તો જીવને પરીસ્થાનની
પરીઓનો મેળાપ કરાવે છે.” જ્ય આ સાંભળીને દૂધના
શીશાને લાત મારીને ફોડી નાંખે છે. દારૂના બાટલા તે
જાતીએ લગાડે છે. દારૂનો દેસ ભયંકર અટકારવ કરે છે
એમને દારૂના દેસ રૂપી બાટલાઓ નામે કહે છે.

બદીનો વિજય થાય છે. દૂધના કુરસા શીશામાંથી ફિરતો
ઉત્પન્ન થઇ પ્રતિજ્ઞા લે છે કે, માણસ જીવને નેકી તરફ
વાળવા કું નિરંતર સખત યત્નો કરીશ.

જ્યનું જીવન યુગ અધપતનનું જીવન બની રહે છે.
એજ નિર્જીવિઓ, એજ જુગાર અને એજ દારૂનો
નશો! જ્ય દારૂના નશામાં રાત્રે પથ્થીવાર મોડો આવે છે

ત્યારે પત્ની તેને તેનું વતન સુધારવા શિખામણ આપે છે. પણ તે યુરસે યથા જગ્યાને તેને મારે છે. પત્ની તે માર સહન કરે છે પણ ઉપદેશ દેવાનું કાર્ય ચાલુ જ રાખે છે. નવરાજિના દિવસો આવે છે. નિર્મલા એક બીજા લક્ષ્મીના પોતાની એક સખીને ત્યાં રાત્રે રાત્રે ગરમા ગાવા જાય છે; અને મોડી આવે છે. જ્યુ તેની આ ગેરહાજરીનો લાભ એક રાત્રે લે છે.

એ ભયંકર રાત્રિ છે. જ્યુનું મસ્તક નશાની હાલતમાં તે રાત્રે લગી ગયેલું છે. તેને એક નવીન જીવન મળી છે. તે નશામસ્ત હાલતમાં થેર આવે છે. માતાને જગાડીને કહે છે: “મને અત્યારે ને અત્યારે એક હજાર રૂપિયા આપ”.

“બેટા, શું કરીશ?” મા પૂછે છે.

“આહે તે કરીશ”.

“એવા ઉદ્વેગ જવાબ શા માટે દે છે? પૈસા તારા છે. મારે શું ઓઠવા-પાથરવા છે? તું કેાઇ સારા કામ માટે પૈસા માગતો હોય તો તે કામ કરે”.

“મા, ટકટક ના કર. મને રૂપિયા આપી દે !”

“બેટા, તેં શરાબ પીધો છે. તારી આ હાલતમાં તું સન્માજી પૈસા ન જ વાપરે એ દેખીતું છે”.

“નહીં આપે તો જબરદસ્તીથી લઈશ.”

“જબરદસ્તી ! મા સામે ?”

“મારી મુનસફીમાં આડે આવનાર મા હોય કે માધાતા હોય; તેને હું દૂર કરીશ.”.

“બેટા, તું આ નથી બોલતો—શરાબ બોલે છે.”

“આહે તે માન, આવી લીધા વિના હું રહેવાનો નથી.”

“બેટા, તું આત્મકિંત પુત્ર છે, તેં કદાપિ મારી અવગણના કરી નથી. મને તારામાં વિશ્વાસ છે કે, અત્યારે હું ના પાડુ છું તો તું મારું કહેવું માની જઈશ.”

“તું બૂલમાં અટવાય છે, મા. તું મને નાણું નહીં આપે તો...”

આ વખતે નોકર જીવો ત્યાં આવી પહોંચે છે. તેને જોઈને જ્યુ કહે છે: “આર્યો નં. અહીંથી.”

મા જવાને કહે છે: “જવા, ગરમામાંથી નિર્મલાને બોલાવી લાવ. જ્યુ અત્યારે ઉત્કેષાઈ ગયો છે. નિર્મલા તેને શાન્ત કરશે.”

જીવો નિર્મલાને બોલાવવા જાય છે. જ્યુ કહે છે: “હું કેાઈના કહેવાથી શાન્ત થવાનો નથી. મને જો તું ચારી નહીં આપ તો, મા, હું તારું ખૂન કરીશ !”

“ગાંડી વાન ના કર, બેટા, એક પુત્ર પોતાની માનું ખૂન કરે, એવું હું કદી ન માનું.”

“આજ તે માનવું પડશે.”

“તો જગત કહેશે કે, પુત્ર નહીં પણ શરાબે ખૂન કર્યું છે. જગત શરાબને ધિક્કારશે. તને—શરાબીને પણ ધિક્કારશે.”

“મને એ ટકટકારો નથી જોઈતો, મા, તિજેરીની ચારી ક્યાં છે? જતાવ—નહીં તો તારું ખૂન કરીશ.”

જ્યુ શયતાન બન્યો છે. દારૂનો ઉદ્વેગ એને એટલો બધો બ્રમિત બનાવી રહ્યો છે કે, માને મા રૂપ નહીં પણ બ્રમિત થિતે એક કડક દેખાવના પહેરેગીર તરીકે જુએ છે. એની આંખે ‘મા’ દેખાતી નથી. તે અત્તી બનીને તેના તરફ ધસે છે. “દૂર હટ, એા ફટ પહેરેગીર !” તે ખૂમ મારે છે: મારી તિજેરી પર તારો પહેરો નહીં જોઈએ. મને રોકનાર તું કેાણુ?.....”

“બેટા, બેટા, હું તારી મા છું. માનું કહેવું માન. શાન્ત થા.....”

માનો અવાજ ફીણ બની જાય છે. ફટ દારૂડીઓ મા ના શરીરમાં ખજર ઢૂલાવી દે છે. એની કમરે લટકતી તિજેરીની ચારી, તે લઈ લે છે; તિજેરી ઉઘાડીને તેમાંથી મોડેના ચોકડાઓ લઈને બારીવારે તે નાસી જાય છે.

* * *

નોકર જીવો નિર્મલાને બોલાવીને આવે છે. જુએ છે: માનું ખૂન થયું છે. તિજેરી ઉઘાડી છે. તેમાંથી નાણાં લુટેાઈ ગયાં છે ! જ્યુ ધરમાં નથી, નિર્મલા બેથુક થઈ જાય છે. જીવો શ્રીવદનને ટેલિફોન કરે છે.

શ્રીવદન એક ટેકસી લાડે કરીને ઝડપથી ચારી પહોંચે છે. લોહીખરડાઓ પગમાં ચારી તરફ ગયેલાં તે જુએ છે. પુત્ર માનું ખૂન કરી નાણાં લઈ નાઠો છે, એવું તે તરતજ સમજી જાય છે. અંબાર ચકરે તે બોલે છે: “શનાખ, તારું નામનિશાન જગતમાં ન લુટો !”

* * *

જ્યુ ટ્રેનમાં બેસીને દિલ્લી તરફ જતો રહે છે ત્યાં તે બનાવટી દાદી મૂઝ પહેરીને ખુરસે માથે દેથી પદ્ધતિનાં કપડાંમાં સજ્જ થઈને એક લોજમાં ઉતરે છે.

એ દિવસ વીતે છે અને એક અખચાર વાંચતાં એની આંખે તમ્બર આવી જાય છે. એમાં એની તસ્વીર છે. એની માતાની તસ્વીર છે. માનું ખૂન કરી નાસી જનાર એ શરાબી દોકરાને પછી આપનારને માટે શ. ર હમરનું ધનામ કાકામાં આવેલું છે. અખચારના તંત્રી-લેખમાં શરાબની પેલી સલાનાલી પરત્વે—શરાબે વર્તવિકા કાળા કેર પરત્વે સખ્ત શબ્દોમાં ષિઃકાર મતાવીને આપાં કૃતો. થતાં અટકાવવા કંક શરાબીધીની હિમાયત કરવામાં આવી છે.

અખચારની ખગર લેજમાં ચોર્મેર ચંચાં જગાડે છે. શરાબીને બધા માણસો ફિટકારે છે. જગુથી આ ફિટકાર સાંભળી શકતો નથી. તે એક ઝોરડીમાં ભરાઈ જાય છે.

“મા! મા!” શરાબી પોકારે છે: “મને માફ કર! હું ઘોર અપરાધી છું. જગત મને ફિટકાર સિવાય ખાલું કંઈ કહેવું નથી, એ મેં કાનિકાન સાંભળ્યું છે. પોલીસ મને પકડ્યા ફરે છે. શરાબને દેશવરો દેવા એકે એક જણ કહી રહ્યા છે! હાથ! મારું શું થશે?...”

તેની આંખમાંથી આંસુ સરી રહ્યાં છે. તે પોતાના વાળ પાંખે છે. તે જાતીમાં મુકાબો મારે છે. બનાવટી દાદી મૂછ ફેંકી દે છે. ખૂન મુંઝાળને તે જમીન પર પડકાઈ પડે છે. તે સ્વપ્ન દશામાં પડે છે. જાણે રસ્તામાંથી તે પસાર થતો હોય છે અને લોકો તેના તરફ અંગણી ચીંધીને કહે છે: “માનુષાતક! નરાધમ! હત્યાકારી!” બાળકો તેની પાછળ પડીને ‘દુરાર’ બોલાવે છે. ઋણો તેને શ્રાપ આપે છે. જમીન, આકાશ, પૃથ્વીનાં ધરધર સર્વ તો એજ વાક્ય નગરે પડે છે: “માનુષાતક શરાબીને ષિઃકાર!” પગમે પગલે એ શબ્દો તેને દેખાય છે!

જગુ પાગલ બની જતને ઉભો થાય છે; ઝોરડીનાં ખારણાં ઉઘાડી બદાર જાય છે; દોડે છે: “ષિઃકાર! ષિઃકાર!” એ શબ્દો જાણે કાન ફાડી નાંખે એવી રીતે તેને સંભળાઈ રહ્યા છે!

નિર્મલા એક રાત્રે બારી આગળ બેસીને એક પુસ્તક વાંચતી હોય છે તેવામાં બારીમાંથી કોઈક આકાર અંદર આવીને તેની સામે ઉભો રહે છે.

પ્રથમ તો નિર્મલા ગભરાય છે. પછી પછી તેને ઝોળાળીને પડે છે: “જાણ તમે?”

તે આકાર કહે છે: “હા, નિર્મલા, હું જ તે નરપિશાચ જગુ, જેણે શરાબી બનીને પોતાની જન્મદાની ખૂન કર્યું;

ખૂન કરીને શાન્તિ મેળવવા દૂર દૂર નાસી ગયો. શાન્તિ ક્યો ન મળી. અંતઃકરણનો સખ્ત દંશ દૂર ન થયો. પશ્ચાત્તાપ કરતો હું તારી પાસે હવે માર્ગદર્શન માટે આવ્યો છું.”

“તમારી સામે પોલિસનું વોરંટ છે. તમારે માટે એકજ માર્ગદર્શન હોઈ શકે. જાઓ, પોલિસ ખાતા સમક્ષ હાજર થઈ તમારો યુગ કમ્પૂલ કરી દો.”

“નિર્મલા, હું ખૂન ખરતાઈ છું. શું મને મારી નહીં મળે?”

“માયું કાપીને પાઘડી પહેરાવવા જેવી આ યાત્રા છે! તમે આઠે તેડેલા પશ્ચાત્તાપ હવે કરતા હશે તે દંબી આંસુ જેવા જ ગણાશે. તમારા અપરાધ મારી લાયક નથી. હું પોલિસને ટેલિફોન કરું છું.”

અને તરતજ ટેલિફોન કરીને નિર્મલા પોલિસ ખાતાને અને શ્રીવદનને ખબર આપે છે. શ્રીવદન પોલિસ-અમલદાર સહિત આવી પહોંચે છે અને જગુની પરપકડ કરીને તેને લઇ જવામાં આવે છે.

x x x

“હું દારૂને લીધે ભાન બૂઝ્યો હતો. દારૂ માણસ જાતનો શત્રુ છે. દારૂ ન કરવ. નાં કામ કરાવે છે. હું બેશક દેહાંત દંડની સજાને લાયક છું. મારો અપરાધ એથી ઓછો સખ્તનો નથી; પરંતુ નામદાર ન્યાયમૂર્તિને ચરણે હું નધ નિવેદન કરું છું કે: જો મને જીવતો રહેવા દેવામાં આવશે તો જન્મમર દારૂખંધીના પ્રચારમાં હું મારું જીવન અર્પીશ. જેલમાં દૂક મુદતના જે યુનેવારો દશે તેઓને છૂટ્યા પછી, દારૂખંધીના પ્રચારથી દારૂના જંદમાં ફસાતા શોડાશ. દેશમાં જ્યાં જ્યાં દારૂખંધીના પ્રચાર માટે મને મોકલવામાં આવશે ત્યાં હું જઈશ.”

ન્યાયાધ્યક્ષમાં જ્યારે જગુનો કેસ ચાલે છે ત્યારે તે ઉપર મુજબ નિવેદન કરે છે. આરોપીએ કરેલી વિનંતિ લક્ષમાં રાખી નામદાર ન્યાયમૂર્તિ તેને જન્મપરંત કેદની સિદ્ધા કરાવે છે.

જગુ જેલમાં દારૂખંધીના ગીતો ગાય છે. જગુ પોતાના જીવનમાં પોતે કરેલા ઘોર કૃમ પાલક કકળના દ્વારે પશ્ચાત્તાપ કરે છે ત્યારે તે શ્રવણ કરનારાઓ ઉપર અસરકારક નીવડે છે. જગુને યોગ્ય કલાક માટે નવેરે રસ્તાઓમાં દારૂખંધીના પ્રચાર માટે મોકલાય છે. તેની સાથે સાદા વેપના જન પોપાકની અંદર હથીઆથી સજ્જ ચાર છુપી પોલિસના

માણસો રહે છે. જ્યારે શેરીઓમાં, હોટેલો આમળ, નાટક-
શાળાઓ, બોલપટ દર્શક સ્થળો, જાહેર સભાઓ ઇલાદિમાં
દાર્શનિકોના અસરકારક પ્રચાર જનજીવન સમક્ષ કરે છે.

x x x

રામપુરમાં જીવો લગત પોતાના એકાંત મંડળને કહે છે:
“ભાઈઓ, મારા દુર્ભાગી શેડના કમકમાટી ભર્યા ફૂલની આ
કલાણી છે. જો હું એમની માતાના કહેવાથી એમનાં પત્નીને
બોલાવવા ગયો ન હોત, તો, એ ખૂન ચતુ' હું અટકાવી શક્યો
હોત અથવા કદાચ મારું મેં ખૂન ચવાના જોખમે જાણ મારા
હતભાગી શેડને મેં જરૂર મારા સર્વ જળથી રોકવા હોત.
એમને ન્યારે સમ ચદ્ધ ત્યારે એમનાં પત્નીએ પોતાની સર્વ
મિલકત દાર્શનિકી પ્રચાર ખાતાને સોંપી દીધી. પોતે એક
દાર્શનિકી પ્રચારિકા તરીકે કામ કરવા શાખાં અને મને શહેરી

જીવન ઉપર એવી નફરત થઈ કે, ‘હું’ ગામડામાં જીવનભર
વસવા માટે આવ્યો. ભાઈઓ, ગામડામાં એટલું સારું છે
કે દારૂ નથી. અહીં તો ઘાસ, દૂધ અને ઘી છે.”

ગાયોની દારૂકતાર આવે છે. ગામડાંની સ્ત્રીઓ ગાયોને
દુધે છે. કટોરા ભરી ભરીને ગામડાંવાસીઓને આપે છે.
તેઓ પીના જાય છે અને ગાન લલકારે છે:

દૂધની રેલ વહાવ, સન્નો
દૂધની રેલ વહાવ
શરાબ છોડો; વિપને છોડો
છોડો વિલાસ ભાવ
નિર્મલ સત્ત્વશીલ દૂધ માખણ હોઈ
જાણથી પુષ્ટ ચર્મનવ
સન્નો, દૂધની રેલ વહાવ.

સ્વશુદ્ધિ અને પરશુદ્ધિ

સ્વરાજ્ય એ કંઈ ખાસ હક નથી પણ લાપકાત છે. એ કેળવેજ આવે. એ કેળવવાની મુન્દરમાં
સુન્દર તક ગાંધીજીએ બહેનોને આપી છે.....પરદેશી કાણડો મોહ ત્યજી સ્ત્રીઓ આત્મશુદ્ધિ કરે અને
દારૂની બદીમાંથી પુરોનો બચાવી તેમની શુદ્ધિ કરે.....આ રીતે ગૃહસંસાર શુદ્ધ થશે અને સ્વાતંત્ર્ય લક્ષ્મી
પ્રસન્નતાથી દેશમાં વિચરશે.

—શ્રી. કાકાસાહેબ કાલેલકર.

x x x x x x

પવિત્ર જ્ઞાન

મઘની ભયંકર અસરનો ન્યારે હું વિચાર કરું છું ત્યારે મને થાય છે કે હું મારો ધંધો છોડી દઉં,
બધું છોડી દઉં અને દારૂ સાથે પવિત્ર જ્ઞાન ઉપાડવા નીકળી પડું ને બધાં માણસોને સમજાવું કે આ
પ્રજાનાં જીવ દારૂથી સાવચેત રહેશે.

—સર એન્ડ્રુ ક્રાક.

પુનર્વિધાનના પંથે....

માનનીય પ્રધાન
શ્રી. એલ. એમ. પાટીલ

બનાવવા હોય તો હું એમ ઇચ્છું છું કે વધારે સંખ્યામાં લોકો આવા સમારંભોને જુઓ. કારણ કે અહિંયા આપણને કંઈક નવું જાણવા મળે છે, અને તે એ છે કે ગામડિયા પક્ષ બે આવા સમારંભમાં પુરતો રસ લે તો એને સફળતાપૂર્વક પાર પાડવા માટે એ શકિતમાન બનેલ, અને એ રીતે આપણી આમંત્રણનામાં રહેલી મૂક શકિતનો વિદાસ થાય.”

આજથી ચાલતાં માનનીય પ્રધાને કહેવું: “આપણે સ્વતંત્ર થયા છીએ’ એવા શબ્દોથી આપણે સૌ હવે ખૂબજ પરિચિત છીએ, હવે કોઈ માનિક નથી કોઈ તાબેદાર નથી. એથી ઉદ્ધૃત આપણે સૌ આપણા દેશના માનિકો છીએ અને આપણી પ્રજાના સેવકો છીએ. સ્વાતંત્ર્યની સાથે આપણે ત્યાં એક નવાજ યુગનું પ્રભાત ખીલ્યું છે. એ યુગને સુખ, શાન્તિ અને આજ્ઞાદીમય બનાવવા માટે આપણે નિશ્ચય કર્યો છે. પગલું આ દેશ સિદ્ધ કરવા માટે આપણે ખૂબજ કામ કરવું પડશે, અને કામ કરવાનું છે પણ પથ ! વર્તમાન અરે યુગયુગનો એકોઠો યોગેનો સહો દર કરવાનો છે ! આપણે

શ્રીમ. દિવસ પહેલાં પૂના પાસેના ખડકવારલા ગામના લોકોની આમંત્રણની વિનંતિથી આજકારી તથા પુનરંચના ખાતાના માનનીય પ્રધાન શ્રી. એલ. એમ. પાટીલે તે ગામની બિનસત્તાવાર મુલાકાત લીધેલી. માનનીય પ્રધાનનું સ્વાગત કરવા માટે સ્ત્રીઓ અને બાળકો સહિત લગભગ ત્રણથી ચાર હજાર માણસો રસ્તાની બંને બાજુએ એકઠાં થયાં હતાં. ગામની સ્વચ્છતા તથા શોતાના માનમાં શોખયેલ સમારંભમાં આમંત્રણોની બપર્યા તથા શિસ્તબદ્ધતા બેઠું શ્રી. પાટીલને એમના તરફ માન ઉત્પન્ન થયેલું. સ્થાનિક શુદ્ધિશાળી વર્ગની મદદથી ગામડિયાઓએ પેતે સ્વેચ્છે આખો કાર્પેટ ખૂબજ ગ્રેડ અને રંગનાત્મક બન્યો હતો. ગામડિયાઓના દિવસરૂપ દાંડિયાગણ, બાળકોના ગીતો, નૃત્યો વગેરે સુ-દર કાર્યક્રમો રખાયા હતા.

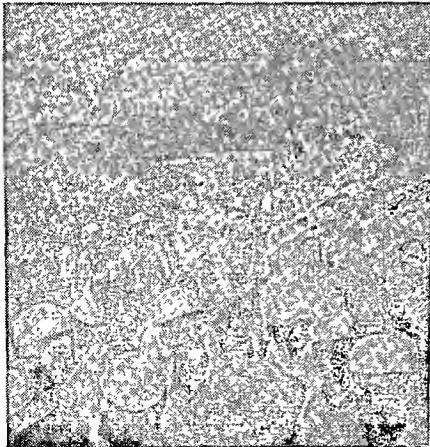
સભાને ઉદ્દેશીને માનનીય પ્રધાને કહેવું: “તમે જે રીતે આ સમારંભને ઉજવ્યો છે તેને માટે મારી પામે પ્રશંસા સિવાય બીજી કંઈક કહેવાનું નથી. બે તમારા પ્રયાસને પુરેપુરો અસરકારક

આમંત્રણો સાથે સભાસ્થાન તરફ જતા માનનીય પ્રધાન
શ્રી. એલ. એમ. પાટીલ.

આપણા રસ્તાઓ, આપણાં પાણીનાં સાધનો, આપણાં ઘરો, આપણી તંદુરસ્તી, આપણાં ખેતરો, આપણી કેળવણી—કેટલુંગે સુધારવાનું હજી બાકી છે”.

શ્રી. પાટીલે આગળ ચાલતાં કહેલું: “આજની કોંગ્રેસ સરકાર એ પ્રગતીય સરકાર છે. અમે લોકોની સેવા કરવા માટે બંધાયેલા છીએ, અને જ્યાં સુધી સેવાનું આ કાર્ય પુરું નહિ થાય ત્યાં સુધી અવિરતપણે એ કાર્ય અમે કર્યા જ કરીશું. આ બાબતમાં લોકોના સંપૂર્ણ સહકારથી અમારા કામનો ખોળે ધણેજ દળવો ચર્ક જશે. હૈદરાબાદમાં માત્ર શાહ ચાર દિવસમાંજ આપણે આપણું કાર્ય પુરું કર્યું. માત્ર એક વર્ષના ગાળામાંજ આપણે બધાં દેશરાજ્યોને એકત્રિત કર્યાં. આ રીતે પુનર્રચનાના એક પછી એક કાર્યમાં આપણે સફળતા મેળવશુંજ, અને આપણે ગર્વભરે બહુજ થોડા વખતમાં કહી શક્યું કે હિન્દ ચુશામીમાં જેવું હતું તેથી આજે કેવળ લુદ્ધજ પ્રકારનું છે”.

શ્રી. પાટીલ અને હત્તસાહુએલાં સામજનો.

માનનીય પ્રધાને કહેલું: “પ્રભુનું કયાણ એજ સરકારનું પ્રાથમિક ધ્યેય છે એ નિર્વિવાદ હકીકત છે. પુનર્રચનાનું જે કામ હાથમાં લેવામાં આવે છે તે મુખ્યત્વે તો પ્રજાના હિતાચેજ હોય છે. જમીનદારી પ્રધાનો હવે બહુજ દૂંડા વખતમાં અંત આવશે અને ખેતી ખેડનારનાજ હાથમાં આવશે. પ્રધાનો પણ આખરે તો પ્રજાનાજ પ્રતિનિધિઓ છે અને પ્રજાનું હિત ન જોખમાય તે જોવાની તેમની નૈતિક ફરજ છે. આમ ગામડાંનું અર્થતંત્ર કે જેના ઉપર આખા દેશની આર્થિક રીતિતે અવલંબે છે તે સદર થશે.”

જો નવા વ્યાખ્યાનના અંત ભાગમાં માનનીય પ્રધાને લોકોને કામવાદના પંથમાં પરોક્ષ કે પ્રત્યક્ષ રીતે ફાસાજ ન પડવાની ચેતવણી આપતાં કહેલું: “બિનસાંપ્રદાયિક રાજ્યમાં કામવાદને સ્થાન હોય જ નહિ. અને જ્યારે કામવાદથી રાજકારણને કેવળ અગ્રગ રાખ્યું કે જેથી કરીને ન્યાતન્ત્ર કે ધર્મના ભેદથી પર એવું રાજ્યતંત્ર રચાંપી શકાય. આપણી રાજનીતિએ માત્ર લોકોનું લક્ષ્ય કરવાનીજ દષ્ટિ રાખવી જોઈએ. કામવાદની સાથે ન્યાતન્ત્રના વાગ્ય પણ જવા જોઈએ. અત્યારે વર્ગભેદ જેવું કરુજ નથી. બધાજ સરખા છે, સ્વતંત્ર છે અને બધા હકો સરખી રીતે ભોગવે છે. અહીં કોઈ બાકાણું નથી કે કોઈ શંકા નથી. માત્ર હિન્દીઓ છે.”

“અને ન્યાતન્ત્ર કે કોઈપણ પ્રકારના સંપ્રદાયથી પર એવા આ નૂતન હિન્દમાં જન્મેલા હિન્દીએ જીવનમાંથી પિક્કાર અને અજ્ઞાનને દૂર કરવાં જોઈશે, કોઈપણ જ્ઞાતની કુટેવથી રહિત અને ખાસ કરીને દારૂની લગાવક આદતથી રહિત—વિશુદ્ધ—સાત્ત્વિક જીવન ગાળવું જોઈશે. આજ આદર્શ તરફ આપણે આજે ધપી રહ્યા છીએ કે જેથી કરીને એક દિવસ આપણે સંસ્કૃતિના પંથે ખીખા દેશોથી ખૂબ ખૂબ આગળ બધી શકીએ.

શક્તિ અને મદિરા સંગાથે ન હોઈ શકે

ગાંધી-જયન્તી-અંગે

શહેરના કામદારો અને મજૂરોએ હિન્દની આમજનતાની ઉન્નતિ અર્થે જેણે પોતાનું સર્વ-સમર્પણ કર્યું છે એવા અઘ્નૈકિક મહા-પુરુષને 'ગાંધી-જયન્તી' ના સન્તાહ દરમિયાન પોતાની અંજલિ આપી. - મજૂર સતાઓમાં કોંગ્રેસ મોડે સમિતિઓએ અને બીજી સામાજિક સંસ્થાઓએ જુદા જુદા કાર્યક્રમો ગોઠવેલા અને એને સફળ બનાવવા માટે ઠેર ઠેર મજૂરોએ ધણો સારો વિકસાદ દાખવેલ, દેશની અને એના લોકોની ઉન્નતિ અર્થે સામુદાયિક પ્રયત્ન કરવા નવા નિશ્ચયો લેવાયેલા, કેટલીક સભાઓમાં મહામોહને ત્રિય એવા દારૂબંધીના વિષય ઉપર પણ વ્યાખ્યાનો થયેલા.

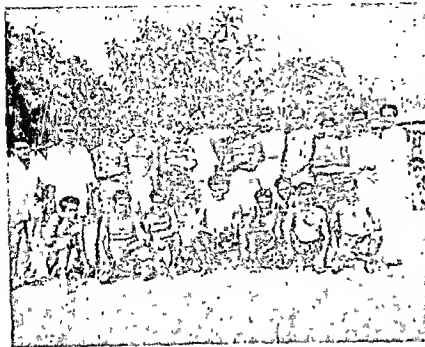
પ્રદર્શન દ્વારા કેળવણી—આરોગ્યવિષયક પ્રદર્શનમાં મજૂરોને બતાવવામાં આવતાં ચિત્રો નકશાઓ વગેરે

આરોગ્ય પ્રદર્શનમાં એક નકશાની વીગતો ગ્રમજનવતા શહેરની દારૂબંધી સમિતિના એક સભ્ય

દારૂબંધી અંગે પ્રદર્શન

તા. ૨૭ ઓક્ટોબરે સુપરાર્પનાં આરોગ્ય ખાતા તરફથી 'બી' વોર્ડમાં એક પ્રદર્શન ખુલ્લું મકવામાં આવ્યું હતું. મહાપતી નંદુરતી માટે દારૂની વ્યાદનમાંથી મુક્ત રહેવું તે ખાસ આવશ્યક છે એટલે સ્વાભાવિક રીતે પ્રદર્શનમાં એક વિભાગ દારૂબંધી અંગે પણ રખાયો હતો. પ્રદર્શનમાં મકાવેલા જુદા જુદા નકશાઓ, ચિત્રો, સુચો વગેરે વિશે પ્રેક્ષક વચને સંપૂર્ણ મદિની આસ્વામાં આવતી અને પ્રદર્શન જોને જનજે સાક્ષાત કેળવણીનું વાદન હોય તેવી અસર જનનને થયેલી.

મજૂરોમાં ખૂબજ લોકપ્રિય બનેલી હું...૭...૭
હરીશ્ચંદ્રનું એક દશ્ય

૦૦

વિજેતા પક્ષના નેતાને એનાયત થતું ઈનામ

શક્તિના ઉપાસનાનો ખરો આગ.

અને પછી આવી નવરાત્રી. એમાં કામદારોએ આ વરસે દારૂ વગર શક્તિની ઉપાસના કરી, કેમકે દારૂ અને શારીરિક 'શક્તિ' બંને સાથે નબી શકેજ નહિ એ એમનું સિદ્ધાન્ત સૂચ હતું. એમણે પોતાની 'શક્તિ' નારદુદ્દા ટેન્ક નજીક સાત હમ્મરની મેદની સમક્ષે હૂર.....૭.....૭.....ની અંતિમ હરીશ્ચંદ્રમાં બતાવી. 'વન્દે માતરમ્' કીમે ઈનામ મેળવ્યું, દોડવાની હરીશ્ચંદ્રમાં કુમારી પ્રભાવતી દેવીને ઈનામ મળ્યું. આખકારી ખાતાના રા. રા. કમિશનર સાહેબને હસ્તે સવળાં ઈનામ વહેંચાયાં, માડુંગા મળાર સંધે પણ પ્રદર્શન, હરીશ્ચંદ્ર વગેરે વિશાળ જનસમુદાયના હિત થે' ચોળ્યાં હતાં. હિન્દ સાયકલના કામદારોની એક ખાસ સભામાં વહીવટી તંત્રના પ્રતિનિધિઓ પણ હાજર હતા. કામદારોએ દારૂબંધીને સંપૂર્ણ' ટેકો આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરેલી, કારણ કે તેમને ખાતરી હતી કે એનાથી જ તેઓ વધારે સારું કામ કરી શકશે. આ સભામાં દારૂબંધી અમલદારે વ્યાખ્યાન આપેલું, કામદારોએ તેમને ખાતરી આપી કે તેઓ પોતાનાં હજી પુટ્ટ શરીર અને સજ્જત મનને કોઈપણ જાતનાં કેરી પીણાંથી નુકસાન કરશે નહિ. વહીવટી તંત્રના પ્રતિનિધિઓએ કહેલું કે કામદારોના કેરી પીણાના લાગદારા ઉત્કર્ષ' થતાં એક કોઈપણ માર્શિફવર્ગ' ખુશ થાય જ. કારણ કે એથી ઉત્પાદન વધે અને માલિક મજૂર વચ્ચે સંબંધ સુધરે. શ્રી. વ્હોરાએ સભાની શુભનિશા અને દારૂબંધી પ્રત્યેની સહાનુભૂતિના પ્રતીક તરીકે શહેરની દારૂબંધી સમિતિને સમેલનવતી એક 'હિન્દ સાયકલ' બેટ આપી.

આનંદ-પ્રમોદનાં વધતાં સાધનો

શહેરના દરખાંશી અમલદારે યોજેલી હુ.....તુ.....
તુ.....હરીશ્ચંદ્રને જે સંસ્થાના મળી અને સંખ્યાપત્રે
લોકોને એથી કરીને આનંદ-પ્રમોદનું જે એક સાધન મળ્યું
તેના પ્રતાપેજ એક મહાકુસ્તીની હરીશ્ચંદ્ર યોજવાનું
ઉપરિચિત થયું. ૩૧ મહારકેર અને થી. માનસિંહરાવ

જગતાપ સમિતિમાં છે. મજૂર-ખાતાના સંપૂર્ણ સદાકાર્ય
હરીશ્ચંદ્ર એક મોટા કાર્યક્રમ બનનાર છે. તા. ૧૫મ
લગભગ એ શરૂ થનાર છે. દરમિયાનમાં જે નવાં કાર્યાલયોને
એક નોર્થ બ્લોક ગાર્ડનમાં અને બીજું નાલગામમાં શરૂ કરવાનું
તૈયારી ચાલે છે. એથી કરીને એ લતાના મજૂરોને આનંદ
પ્રમોદનાં અને સોંજે મળવા-દળવાનાં સારાં વચાનો મળશે.

‘હિન્દ-સાયકલ’ તરફથી યોજાયેલ મેળાવણીમાં
વ્યાખ્યાનો પછી પચાસનો કાર્યક્રમ બેસાડેલા વક્તાઓ અને જોનારો

લવાજમના દર					રૂ.
વાર્ષિક	2-0-0
૭ માસિક	1-6-0
છૂટક નકલ	0-4-0

ગ્રામજનોમાં ઉભરાતો ઉત્સાહ

આમોદારના માર્ગે

આમોદારનો બધો આધાર ગ્રામપંચાયતની કાર્યદક્ષતા ઉપર અવલંબે છે. લીમડી, કરંજી, મહેલિયા, બોરપાની કેવર ખારવાની અને બીજાં ગ્રામડાંઓનું પંચ હવે પુનર્ઘટનના કામમાં ઠીક ઠીક રસ લઇ રહેલ છે. પંચ દારની બદીનાં અનિષ્ટો ગામડિયાઓને સમજવી રહેલ છે અને સ્વયંસેવકોનું એક મોટું દળ ગેરકાયદેસર દાર બનાવનારને પકડવા પાછળ ભારે જહેમત લઇ રહેલ છે. ગ્રામપંચાયત પ્રસંગોપાત ગામડિયાઓની સલાહ કરે છે અને એમાં આમોદારને લગતી તમામ શક્યતાઓ ડાહ્ય પણ જ્વલતા પ્રતિબદ્ધ વચર ગામડિયાઓ માફતજ ચર્ચાય છે.

ચોડા દિવસ પહેલાં બોરપાની ગામમાં ગ્રામકેળવણીના વિષય ઉપર ચર્ચાના મંડાણ થયા હતાં. ગામડિયાઓમાંથી એક કેળવણીએ અને બીજે બીનકેળવણીએ એમ લેલા થયા હતા. કેળવણીવાળા ગામડિયાએ કેળવણીના ફેટકેટલા લાભોથી પોતાનો પ્રતિપક્ષ વચ્ચિન રહે છે તે સમજાવ્યું હતું. ગામડિયાઓને કેળવણી તો જોઈતીજ હતી, પરંતુ એમને બીક એટલીજ લાગતી હતી કે ભણતર શરૂ કરવા માટે કદાચ મોડું થયું તો નહિ ગણાયને? એમને કહેવામાં આવ્યું કે ભણતર માટે ઉભરનો બાધ હોતોજ નથી, અને એથીજ તેઓમાં ઉત્સાહ પ્રમટ્યો. હવે પંચાયતે પ્રાથમિકશાળાના વર્ગો શરૂ કરવાનું નક્કી કરેલ છે.

મુંબઈના પરાવિભાગની દારખંધી સમિતિ તરફથી તા. ૨૭થી તા. ૨૮મી ઓક્ટોબર દરમિયાન વાંદરામાં એક “ગ્રામમુદારણ સપ્તાહ” ઉજવવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત સપ્તાહ દરમિયાન તા. ૨૭ ઓક્ટોબરે કેટલાક સમાજસેવકો અને ચોડીકેટલાં દાંગ ગામમાં સાક્ષુરી કરી તે પ્રસંગનું દશ્ય

સોલાપુરમાં ગ્રામ-સુધાર-સપ્તાહ.

સોલાપુરમાં ગયો મહિનો ભરતક કાર્યક્રમો વચ્ચે પસાર થયો. મહિનાની શરૂઆતમાં જ પોલીસ સુપ્રોટેન્ડેન્ટના હસ્તે 'ગ્રોલીયીશન ગાર્ડઝ' (દારૂધી-રક્ષક-દળ)ની ઓફીસ ખુલ્લી મૂકવામાં આવી હતી. ગ્રામ-સુધાર-સપ્તાહ દરમિયાન આખા શહેરમાં ઓછામાં ઓછી બારીસ જેટલી સલાઓ ભરવામાં આવી હતી. દરેક સભામાં પવણ, જનન, કીર્તન વગેરેના મનોરંજક કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો. દરોરાને દહાડે એકમેકની સાથે શયુગારમાં હરીફાઈ કરતા આઠ મેળા ભરવામાં આવ્યા હતા. અને પ્રત્યેકમાં મેદાન પ્રેક્ષકવર્ગથી છતોછત્ત ભરાઈ ગયું હતું. અમૃત-ચિત્ર-મંદિરમાં એક 'પવણ હરીફાઈ' યોજવામાં આવી હતી. પ્રત્યેક મેળાને વ્યક્તિગત ચંદક આપવામાં આવ્યા હતા. આ ત્રણ મહિના દરમિયાન દારૂધીના કામમાં ઉત્સાહપૂર્ણ જાગ જળવવા માટે આ મેળાઓને "સોલાપુર સમાચાર"ના તૃતીય શ્રી. જગજીતે અભિનંદન આપ્યા હતા. કાર્યક્રમનું સર્વોત્તમ અંગ તો મદદ કુસ્તીની હરીફાઈ હતી કે જેમાં મિલના કામદારોએ પણ જાગ લીધેલો. તંદુરસ્ત અને પઠાવી પહેલવાનોને કીર્તિને માટે કમર દસના લેવા માટે અદાર હજારની જગી મેદની હાઈકુચના મેદાનમાં ખડી થઈ હતી આ પ્રસંગ પ્રાચીન ભારતમાં રાજાઓની સમક્ષ મદલ કુસ્તીના જે કાર્યક્રમો રખાતા તેની યાદ સહેજે આપતો હતો.

પૂનામાં નવાં કલ્યાણ કેન્દ્રો.

પૂના શહેરના અને કેન્દ્ર-મેન્ટના લોકોને હવે થોડા વખતમાં નીસા આપવામાં આવશે. બને વિભાગોમાં થોડા વખતમાં નીશાં કેન્દ્રો શરૂ કરવામાં આવશે. પૂના શહેર માટે બીજા વધારે કલ્યાણ કેન્દ્રો ઉઘાડવાની યોજના વિચારણા હેઠળ છે. આજકારી ખાતાના ઉપધી કમિશનર ડો. એ. યુ. ગોખે શહેરની મુલાકાત લીધેલી અને સારામાં સારી જગ્યાઓ નક્કી કરવા માટે જુદા જુદા લતાઓમાં પણ તેઓથી ફરેલા. વધારેમાં વધારે લોકો આ કેન્દ્રોને લાભ લઈ સકે તે માટે ખૂબ જ વસ્તીવાળા વિસ્તારોમાં જગ્યાઓ પસંદ કરવામાં આવી છે. માત્ર ગરબા માંડવા દિવસોમાં આ કેન્દ્રો શરૂ કરવામાં આવશે.

આ માસનું ગૌરવ

પશ્ચિમ ખાતેરના પુણિયા તાલુકાના લોકોએ સંપૂર્ણ દારૂ-બંધીનો સ્વેચ્છાપૂર્વક અમલ કરવાનું સીકાનું છે. એટલે આ માસનું માન એમને જાય છે.

શિરડ અને કુસુખે એ બંને ગામડાંઓએ બીજાં ગામડાં માટે જહુ સાથે લાખતો બેસાડ્યો છે. તેણે સહકારી સંસ્થાઓ દ્વારા આનંદનેદ્રો શરૂ કરેલ છે. બહુજ દૂંધા વખતમાં એને સફળતા મળી છે. ગામડો પશુ અવાં કેન્દ્રો દ્વારા 'કલ્યાણ' તરફ દળનો થયો છે.

ખિત્તાપુરમાં શ્રી. અંગડીનું ઉદ્ઘોષન

ખિત્તાપુરના કલ્યાણકેન્દ્રમાં બદારની રમતગમતો શીખવવા માટે થોડા વખત માટે શિક્ષકો રાખવામાં આજા છે. ગયે મહિને કેન્દ્ર ઉપર પવાડાનો એક ભવ્ય કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો. મુંબઈની ધારાસભના ઉપધી રશીકર શ્રી. એસ. એન. અંગડીની હાજરીનો પણ એને લાભ મળ્યો. તેઓથી દારૂધીના કાર્યક્રમ વિશે એણેના. ખિત્તાપુરના લંબાનિસના પુનર્વસવાટો પ્રથમ અધારે ખાસ ધ્યાન ખેંચી રહ્યા છે. એને માટે એક ખાસ સમિતિ અધારે નીમવામાં આવી છે અને એ તે કામ પાર પાડવા માટે ઉત્તમ ઉપાય શોધી રહી છે. અધારે લંબાનિસનાં હલપરિવર્તન થશે અને તેઓને કોઈ શાન વધે વળગાડવામાં આવશે ત્યારે દારૂધીનું કામ અરધું તો પતી ગયું ગણાશે.

ચૌદ વર્ષના બાળકનું પરાક્રમ

સતારામાં થોડા દિવસ પહેલાં મેળામાં યોજવામાં આવેલી એક હરીફાઈમાં ચૌદ વર્ષના એક છોકરાએ પ્રેક્ષક વર્ગની ખૂબજ પ્રશંસા મેળવી. દશમાં પણ આવી હરીફાઈ યોજવામાં આવી હતી, બને મેળાએ પાંચ પાંચ હજારની મેદની સમક્ષ "દારૂધી"માંથી એકએક પ્રવેશ ભજવી બતલ્યો હતો. સનારા મિલ્લના કમોડરે છતાંમોની વહેચણી કરી હતી.

કૃતનિઃશ્ચી સ્વયં-સેવકો

દારૂધી રક્ષક-દળના ૩૮૯ શુરા સ્વયં-સેવકો વાંદરા અને બીજાં પરાંઓના વિભાગમાં દારૂધી અંગે ઉમદા સેવા ભજવી રહ્યા છે. નાગરિકો અને પોલીસ તરફથી સંપૂર્ણ સહકાર મળતો દોષ એમનું કામ ઘણુંજ સરળ થતું જાય છે. ગયે મહિને કુર્લા અને મેન્થુર એમનો સિકાર નવાં દનાં એમણે ખોડેલા દોષ સર્વોથ સર્વ થયા હતા. ગેરકાયદેસર દારૂની બનાવટને પોતાના પ્રેક્ષકમાંથી સંપૂર્ણ રીતે નાબૂદ કરવા તેઓ કટિબદ્ધ થયા છે.

નામિકની પ્રવૃત્તિ

નામિકનાં કાપાણુ કેન્દ્રો બહુજ સન્દર વિકાસ સાધી રહ્યાં છે. આમોલોગના મિલ્લના અધિકારીએ નામિક-રોડ ઉપર આવેલાં કલ્યાણ-કેન્દ્રમાં વસીતો દસ્ત ઉઘાળી શીખવવા વર્ષ

શરૂ કર્યા છે એ વર્ગમાં ધણી વિદ્યાર્થીઓ દાખલ થઈ ગયા છે. મોટા મહારાજાના કેન્દ્રમાં ચાલતી પ્રૌઢ શિક્ષણ અંગેની ત્રિચરણા પથ હીક હીક કામ કરી રહી છે. સતપુર, મખમલખાદ અને ચેચોલામાં આવેલાં કેન્દ્રોને લોકોના પૃથ્થ સહકાર હોઈ એ સારી પ્રગતિ કરી રહ્યાં છે. મખમલખાદના કેન્દ્રને હમણાં એક કુટમોલ મળ્યો છે રમતગમત આવે છે. ઉત્સાહી ખેલાડીઓને એવી આશા છે કે એક દિવસ એમની “ટીમ” બહાર ગામ પશુ રમવા જશે.

નાટકદ્વારા રંજન

‘નરા’ નામનું પ્રચારક ચિત્ર હીક હીક લોકપ્રિયતા મેળવતું થયું છે. તાજેતરમાં બીજું એક નાટક ચિત્ર પણ સારો ફેલાવો પામી રહેલ છે. “સલામત”, “નગરદર”, “દાસ” વગેરે નાટકો ગામડાનાં દરિયાળાં ખેતરોમાં બજવાય છે અને પંચવટી, શાનપુર રોડ, ઉગાઓન વગેરે ગામડાનાં લોકોને આ નાટ્યપ્રયોગો જોવાનો હીક હીક લાભ મળે છે. આવા કાર્યક્રમોની વચ્ચે અવાર નવાર પ્રોલિખીશન અમલદાર પ્રવેશે છે અને દારૂબંધીના ફાયદા સમજાવે છે.

ગામડાંઓનો ઉત્સાહ

અમ્યાસ, વિલહોલી, વન્નારવાડી, અને બીજાં કેટલાંક ગામડાંઓ આ ફિલ્મ માટે પોતાનો વારો આવે તેની રાફ જોઈ રહ્યા છે. એમનો વારો આવવાનો છેજ. પરંતુ દરમિયાનમાં એમને પવાડ, લાવણી, લજન, કીર્તન વગેરેનો રંજનાત્મક કાર્યક્રમ પુરો પાડવામાં આવે છેજ અને ગામ ઝીંબો આવા કાર્યક્રમો તરફ ઉત્સાહ પણ ખૂબ દાખવે છે.

ગાંધીજીને પંથ?

અંધકેશરનાં એક “ચરખા સંધ” શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. ચૈદ ચરખાઓ આખો દિવસ ફરતા થઈ ગયા છે અને એને પરિણામે ગામમાં આશરે દેડસોથી વધારે પ્રથમ પકિતના કાંતનારાઓ તૈયાર થયા છે.

ગયે મહિને મેલગામમાં આવેલ બૈદહેંગલે વિખ્યાલ દેસ-ભાંડન, વક્તા અને લેખક શ્રી. અનુપકુમાર સ્વામી કનુ હતું. એમણે એક જગી જાહેર સભામાં દારૂબંધીને સંપૂર્ણ સહકાર ન્યાયવાનુ ઉદ્દેશ્ય કરતું વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

તાલુકા કોન્ગ્રેસ સમિતિનું કાર્ય

કાનગામાં સીરસી તાલુકા કોન્ગ્રેસ સમિતિએ ગામડાનાં ઝોમાં દારૂબંધીને પ્રચાર કરવાનું કામ માથે લીધું છે. આ ઉદ્દેશથી તાલુકા-સમિતિએ બધી આસપાસનાં ગામડાંમાં કામ તરતજ હાથમાં લેવાનું ફરમાવ્યું છે. કેટલીક સમિતિઓએ કામ ઝડપભેર શરૂ પણ કરી દીધું છે.

ધારવાડ જિલ્લામાં કલ્યાણગીમાં નજીક સહકારી મોસામટી-ઓએ કલ્યાણ કેન્દ્રો શરૂ કરવાનું નકકી કરેલ છે. તેઓ માત્ર મંજુરીની જ રાહ જુએ છે.

દારૂબંધીને સમજાવતી સ્વયંસેવિકાઓ

રત્નાગિરી જિલ્લામાં આવેલ વજરે ગામમાં કેટલીક સ્વયંસેવિકાઓએ દારૂબંધીના રહેઠાણે જઈ એમને દારૂ ન પીવડું સમજાવવા પ્રયત્ન કરેલો. સ્વયંસેવિકા દળના કેટલાક સ્વયંસેવિકા પણ માલનમાં અને બીજાં ગામડાંઓમાં દારૂબંધીને સમજાવતા મળે એ માટે અનુકૂળ વાતાવરણ બીજું કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

યુનીવર્સલ પ્રાયર એન્ડ જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની, લીમીટેડ

[સ્થાપના ૧૯૧૬]

જાહેગી, આગ, મોટર, દરિયાઈ, વકેન્સ કોમ્પેન્સેશન, જરગલરી અને બીજાં દરેક જાતના વીમા માટે સંપૂર્ણ સલામતી અને સંરક્ષણ આપતી સંસ્થા

એજન્ટ:—બી. કે. સેતલવાડ.

મેનેજર:—કોકરદાસ પી. દાપડિયા.

યુનીવર્સલ ઇન્સ્યુરન્સ બીલ્ડીંગ, સર શ્રીજીશાહ મેદાતા રોડ, કોટ - - - મુંબઈ.

સોલાપુરમાં આમ-સુધાર-સત્તાહ.

સોલાપુરમાં ગયો મહિના ભરતક કાર્યક્રમો વચ્ચે પસાર થયો. મહિનાની શરૂઆતમાં જ પોલીસ મુખી-ડે-ન્ટના હસ્તે 'પ્રેક્ષીશીશન ગાર્ડ' (દારૂ-ધી-રક્ષક-દળ)ની એક્સિસ હુદ્દી મૂકવામાં આવી હતી. આમ-સુધાર-સત્તાહ દરમિયાન આખા શહેરમાં એકાદી એકાદી બારીસ બેટલી સભાઓ ભરવામાં આવી હતી. દરેક સભામાં પંચાય, ભજન, ક્રીડા વગેરેનાં અનેક કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો. દરોરાને દહાડે એકમેકની સાથે શણગારમાં હજીકાઈ કરતા આંક મેળા ભરવામાં આવ્યા હતા. અને પ્રત્યેકમાં મેદાન પ્રેક્ષકવર્ગથી ઘેરાઈય ભરાઈ ગયું હતું. અમૃત-ચિત્ર-મંદિરમાં એક 'પવણ હરીદાષ' ચોળવામાં આવી હતી. પ્રત્યેક મેળાને બહિતગત ચંદ્રક આપવામાં આવ્યા હતા. આ ત્રણ મહિના દરમિયાન દારૂ-ધીના કામમાં ઉત્સાદપૂર્ણ ભાગ ભજવવા માટે આ મેળાએને "સોલાપુર સમાચાર"ના તંત્રી શ્રી. જગજીતે અભિનંદન આપ્યા હતા. કાર્યક્રમનું સર્વોત્તમ અંગ તો મલ્લ કુસ્તીની દરીદાષ હતી કે જેમાં મિલના કામદારોએ પણ ભાગ લીધેલો. તંદુરસ્ત અને પહાડી પહેલવાનોને ક્રીડાને માટે કમ્બર કસતા જોવા માટે અશર હજારની જંગી મેદની હાઈરકુલના મેદાનમાં ખડી થઈ હતી આ પ્રસંગે પ્રાચીન ભારતમાં રાજાઓની સમક્ષ મલ્લ કુસ્તીના જે કાર્યક્રમો રખાતા તેની યાદ સહેજે આપતો હતો.

પૂનામાં નવાં કુદ્યાણ કેન્દ્રો

પૂના શહેરના અને કેન્ડો-મેન્ટના લોકોને હવે થોડા વખતમાં નીચે આપવામાં આવશે. બંને વિભાગોમાં થોડા વખતમાં નીચેનાં કેન્ડો શરૂ કરવામાં આવશે. પૂના શહેર માટે બીજાં વધારે કુદ્યાણ કેન્ડો ઉધાણવાની ચોળ્યા વિચારણા હેઠળ છે. આપકારી ખાતાના કેપુટી કમિશનર ડો. એ. યુ. શેખે શહેરની મુલાકાત લીધેલી અને સારામાં સારી જગ્યાઓ નક્કી કરવા માટે જુદા જુદા લતાઓમાં પણ તેઓથી ફરજા. વધારેમાં વધારે લોકો આ કેન્ડોના લાભ લઈ શકે તે માટે ખૂબ જ વસ્તીવાળા વિસ્તારોમાં જગ્યાઓ પસંદ કરવામાં આવી છે. માત્ર ગણ્યા માંહવા દિવસોમાં આ કેન્ડો શરૂ કરવામાં આવશે.

આ માસનું ગૌરવ

પશ્ચિમ ખાનદેશના ધૂમિયા તાલુકાના લોકોએ સંપૂર્ણ દારૂ-બંધીના સ્વેચ્છાપૂર્વક અમલ કરવાનું રહીશું છે. એટલે આ માસનું માન એમને જાય છે.

શરૂ અને કુસમ્બે એ બંને ગામમાં એક બીજાં ગામમાં માટે બહુ સારો દાખલો જોડાશે છે. તેણે સરકારી સંસ્થાઓ દ્વારા આનંદકેદો શરૂ કરેલ છે. બહુજ દુઃખ વખતમાં એને સફળતા મળી છે. ગામડો પછુ આવ્યાં કેન્ડો દ્વારા 'કુલબ' તરફ દળનો થયો છે.

બિન્નપુરમાં શ્રી. અંગડીનું ઉદ્દેશ્ય

બિન્નપુરના કુદ્યાણ-કેન્ડોમાં બહારની રમતગમતો શીખવવા માટે થોડા વખત માટે શિક્ષણ રાખવામાં આવ્યા છે. ગમે મહિને કેન્ડ ઉપર પંચાયતો એક લગ્ન કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો. મુખ્યની ધારાસભાના ઉપુટી રપીર શ્રી. એસ. એન. અંગડીની હાજરીનો પણ એને લાભ મળેલો. તેઓથી દારૂ-ધીના, કાયદા વિષે જોડેલા. બિન્નપુરના લંબાનિસના પુનર્વિસવાટનો પ્રજા અમારે ખાસ ધ્યાન જોડી રહ્યો છે. એને માટે એક ખાસ સમિતિ અમારે નીમવામાં આવી છે અને એ તે કામ પાર પાડવા માટે ઉત્તમ ઉપાય શોધી રહી છે. બધારે લંબાનિસના હૃદયપરિવર્તન થશે અને તેઓને કોઈ શાન-પંથે વળગાડવામાં આવશે ત્યારે દારૂ-ધીનું કામ અરકુ તો પતી ગયું ગણ્યો.

ચૌદ વર્ષના બાળકનું પરાક્રમ

સતારામાં થોડા દિવસ પહેલાં મેળામાં ચોળવામાં આવેલી એક દરીદાષમાં ચૌદ વર્ષના એક છોકરાએ પ્રેક્ષક વર્ગની ખૂબજ પ્રશંસા મેળવી. કરાડમાં પણ આવી દરીદાષ ચોળવામાં આવી હતી. બંને મેળાએ પાંચ પાંચ હજારની મેદની સમક્ષ "દારૂ-ધી"માંથી એકેક પ્રવેશ ભજવી ખતબો દતો. સતારા જિલ્લાના કમેસરે છામોની વડે સ્થળી કરી હતી.

કુતનિકથી સ્વયંમેરકો

દારૂ-ધી રક્ષક-દળના ૨૮૯ સુરા સ્વયંમેરકો વાંદરા અને બીજાં પરંજોના વિભાગમાં દારૂ-ધી અંગે ઉપદેશ સેવા ભજવી રહ્યો છે. નાગરિકો અને પોલીસ તરફથી સંપૂર્ણ સહકાર મળતો હોઈ એમનું કામ થઈ જ સરળ થતું જાય છે. ગમે મહિને કુર્બા અને ચેમ્બુર એમનો શિકાર નવાં દતાં. એમણે પાંચેલા દરોડા સર્વોચ્ચ સફળ થયા હતા. ગેરકાયદેસર દારૂની બનાવરતે પોતાના પ્રદેશમાંથી સંપૂર્ણ રીતે નાબુદ કરવા તેઓ હઠિપદ્ધિ થયા છે.

નામિકની પ્રવૃત્તિ

નામિકનાં કુદ્યાણ કેન્ડો બહુજ સર-ર વિભાગ સાથી રહ્યાં છે આમોલોગના જિલ્લા અધિકારીએ નામિક-રોડ ઉપર આવેલાં કુદ્યાણ-કેન્ડોમાં વોરંટો દરત ઉઘામ શીખવવા વર્ષ

શરૂ કર્યા છે. એ વર્ગમાં ઘણા વિદ્યાર્થીઓ હાજરી આવે છે. મોટા મહારવાડાના કેન્દ્રમાં ચાલતી ગ્રીડ શિક્ષણ અગેની રાત્રિશાળા પણ ઠીક ઠીક કામ કરી રહી છે. સતપુર, મખમલગાદ અને યેઓલામાં આવેલાં કેન્દ્રોને સોકાતો પૂર્ણ સહકાર હોઈ એ સારી પ્રગતિ કરી રહ્યાં છે. મખમલગાદના કેન્દ્રને હમણાં એક ફૂટબોલ મળ્યો છે રમતગમત ચાલે છે. ઉત્સાહી બેલાડીઓને એવી આશા છે કે એક દિવસ એમની “ટીમ” બહાર ગામ પણ રમવા જશે.

નાટકદ્વારા રંજન

‘નરા’ નામનું પ્રચારક મિત્ર ઠીક ઠીક લોકપ્રિયતા મેળવતું થયું છે. તાજેતરમાં બીજું એક નાટક ચિત્ર પણ સારા ફેલાવો પામી રહેલ છે. “સલાનાશ,” “ભગીરથર,” “દાસત” વગેરે નાટકો ગામડાનાં હરિયાળાં જોતરોમાં બજવાય છે અને પંચવટી, શાનપુર રોડ, ઉગાઓન વગેરે ગામડાનાં લોકોને આ નાટ્યપ્રયોગો જોવાનો ઠીક ઠીક લાભ મળે છે. આવા કાર્યક્રમોની વચ્ચે અવાર નવાર પ્રોલિખીશન અમલદાર પ્રવેશે છે અને દારૂબંધીના ફાયદા સમજાવે છે.

ગામડાંઓના ઉત્સાહ

અખ્યાડ, વિલહોલી, વનજરવાડી, અને બીજાં કેટલાંક ગામડાંઓ આ ફિલ્મ માટે પોતાનો વારો આવે તેની રાહ જોઈ રહ્યા છે. એમનો વારો આવવાનો છેજ. પરંતુ દરમિયાનમાં એમને પવાડા, લાવણી, લજન, કોર્તન વગેરેનો રંજનાટક કાર્યક્રમ પુરો પાડવામાં આવે છેજ અને ગામડાંઓ આવા કાર્યક્રમો તરફ ઉત્સાહ પણ ખૂબ દાખવે છે.

ગાંધીજીને પંથ?

અંકેશ્વરનાં એક “ચરખા સંપ” શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. ચૈદ ચરખાઓ આજો દિવસ ફરતા ચક્ર ગયા છે અને એને પરિણામે ગામમાં આરોરે દેસાઈની વધારે પ્રથમ પકિતના કાંતનારાઓ તૈયાર થયા છે.

ગયે મહિને બેલમમમાં આવેલ બૈદ્દોંગલે વિખ્યાલ દેસા-ભડન, વક્તા અને લેખક શ્રી. અનુ ચરુજીનું સ્વાગત કર્યું હતું. એમણે એક જગી ભાઈર સભામાં દરૂબંધીને સંપૂર્ણ સવકાશ ન આપવાનું ઉદ્દેશ્ય કરતું વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

તાલુકા કોંગ્રેસ સમિતિનું કાર્ય

કલણમાં સીરસી તાલુકા કોંગ્રેસ સમિતિએ ગામડાઓમાં દારૂબંધીનો પ્રચાર કરવાનું કામ માથે લીધું છે. આ ઉદ્દેશથી તાલુકા-સમિતિએ બધી ગ્રામસમિતિઓને આ કામ તરતજ ફાયદાં લેવાનું ફરમાવ્યું છે. કેટલીક સમિતિઓએ કામ ઝડપેરે શરૂ પણ કરી દીધું છે.

ધારવાડ જિલ્લામાં કલણાટીમાં ત્રણેક સહકારી મોસાવટી-ઓએ કલ્યાણ કેન્દ્રો શરૂ કરવાનું નક્કી કરેલ છે. તેઓ માત્ર મંજુરીનીજ રાહ જુએ છે.

દારૂડિયાને સમજાવતી સ્વયંસેવિકાઓ

રત્નાગિરી જિલ્લામાં આવેલ વળરે ગામમાં કેટલીક સ્વયંસેવિકાઓએ દારૂડિયાઓના રહેઠાણે જઈ એમને દારૂ ન પીવાનું સમજાવવા પ્રયત્ન કરેલો. રાષ્ટ્રિય સેવા દળના કેટલાક સ્વયંસેવકો પણ માલનમાં અને બીજાં ગામડાંઓમાં દારૂબંધીને સફળતા મળે એ માટે અત્યૂર્ણ વાતાવરણ બિંદુ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

યુનીવર્સલ પ્રથર એન્ડ જનરલ ઈન્થ્યુરન્સ કંપની, લીમીટેડ

[સ્થાપના ૧૯૧૬]

ઈંગ્લી, આગ, મોટર, દરીયાઈ, વર્કમેન્સ કોર્પોરેશન, બરગલરી અને બીજાં દરેક જાતના વીમા માટે સંપૂર્ણ સલામતી અને સંરક્ષણ આપતી સંસ્થા

ચેરમેન :—શ્રી. કે. સેતલવાડ.

મેનેજર :—હકોરદાસ પી. કાપડિયા.

યુનીવર્સલ ઇન્થ્યુરન્સ બીલીંગ, ચર શીરોજીરાઈ મેડના રોડ, કોટ - - - મુંબઈ.

રામતીર્થ આહ્વાની તેલ

(રૂપે. નં. ૧)

(મેડીકેટ્ડ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્રિઓ બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. શાકમાં વાળ ઉગે છે. ખોરા, છુ, લીખ, નાશ થાય છે. યાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજનાથી રક્ષિ વધે છે. કાનમાં નાખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાદ નિદ્રા આવે છે.

બધી ઋતુમાં બધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

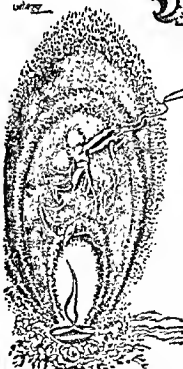
કિંમત :—રતલી માટલીના રૂા. ૩૫, નાની માટલીના રૂા. ૨.

રામતીર્થ યોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

યંગ ઈન્ડિયા

રેકૉર્ડર

નૂતન વર્ષાભિનંદન

નૂતન વર્ષાભિનંદન રેકૉર્ડર બી. બી. રામ
મોડા ટીલોચ સુધર્મિ અને
મનમોહન ટીલોચે રૂ. ૪૫૦૦ સુધી
મિ. બી. અનિવાર્ય રૂ. ૧૦૦૦ સુધી
રેકૉર્ડર મો. ૩૦ ૫૦૦ રૂ. ૧૦૦૦
રૂ. ૫૦૦ સુધી રેકૉર્ડર મુલ્ય

T.M. } આ બી. રામ
R.S. } અને મો. રામ
D.A. } રૂ. ૫૦૦ સુધી રેકૉર્ડર
11712 } રૂ. ૫૦૦ સુધી રેકૉર્ડર

મોડા ટીલોચ
D.A. } રૂ. ૫૦૦ સુધી રેકૉર્ડર
R.S. } રૂ. ૫૦૦ સુધી રેકૉર્ડર

રૂ. ૫૦૦ સુધી રેકૉર્ડર
રૂ. ૫૦૦ સુધી રેકૉર્ડર

YOUNG INDIA

ધી નેશનલ યાસોજન રેકૉર્ડર રૂા. ૩૫

દમ

સારો યશ

પણ

પુરોહિત શ્વાસહારીથી

પાંચ મિ નટમાં કે એક ગાતમાં દમ સારો કરનારા ઉપાયથી તમારા દમ સારો થવાને બદલે ફક્ત વધે છે. પુરોહિત શ્વાસહારી એક એક ઓગળે એનું છે કે તે લેવાની શરૂઆત કરતાં જ કફ છુટે છે, શ્વાસ એકો થાય છે, પાંચનિયા સુધરે છે અને ફક્ત મગજનું યશ દમ પાતી પૂર્વક અને પુરેપુરો મટે છે. રૂા. ૩-૮ રૂા. ૬ અને રૂા. ૧૦ ના પેકેટમાં બધી જગ્યાએ મળે છે, અમર દો. પુરોહિત ફાર્મસી, રાહપુરથી મંગાવે.

પુરોહિત

શ્વાસહારી

“સંજીવન”

૭૫, એપેલો સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ ૧.

તા.

સુન મહારામ,

.....મહિનાથી તમારા અંગ્રેજી/ગુજરાતી/મરાઠી/કાનડી સંજીવન માસિકના વાર્ષિક/અમાસિક
ગ્રાહક તરીકે તમારી યાદીમાં મારું નામ નોંધેલો.

વાર્ષિક/અમાસિક લવાજમ રૂ. આ. પાઈ મનીઓડરથી મોકલવા છે. રસીદ નંબર.....
તા.

તમારો વિશ્વાસુ,

(સહી)

(નામ તથા ઠીકણું
સારા મોટા અક્ષરે લખો)

નોંધ :—કોઈ એક લાધાના માસિકનું લવાજમ :—

વાર્ષિક : રૂ. ૩-૦-૦. અમાસિક : રૂ. ૧-૮-૦.

કોઈપણ એક અથવા વધુ લાધાના માસિકની તમે ગ્રાહક થઈ શકો છો. ઉપરના ફાર્મમાં નકામી શબ્દો છેકી નાંજો.

લેખકોને :

‘સંજ્ઞવન’માં પ્રગટ કરવા માટે મોકલતા લેખો નીચેના સિરનામે રવાના કરવા :—

‘સંજ્ઞવન’ (તંત્રી-વિભાગ),

નં. ૭૫, એપોલો રહીટ,

કોટ, મુંબઈ—૧.

ગ્રાહકોને :

‘સંજ્ઞવન’ના ગ્રાહક થવા દર્શિતનાર વ્યક્તિએ પાછળનું પરિપત્ર ભરી લવાજમની રકમ સાથે નીચેના સિરનામે મોકલવું :—

બિઝનેસ મેનેજર,

‘સંજ્ઞવન,’

નં. ૭૫, એપોલો રહીટ,

કોટ, મુંબઈ—૧.

ગાહેર ખર્ચર આપનારાઓને :

‘સંજ્ઞવન’માં આપવાની ગાહેરાત અંગેનો સપત્તા પત્રવ્યવહાર નીચેના સિરનામે કરવો :—

રમેશ પબ્લીસીટી કોર્પોરેશન,

બોના કાસા,

સર ફિરોઝશાહ મહેતા રોડ,

કોટ, મુંબઈ—૧.

એજન્ટ બાધઓને :

‘સંજ્ઞવન’ની સેલિંગ એજન્સી અંગેનો સપત્તા પત્રવ્યવહાર નીચેના રથને કરવો :—

મેસર્સ બોરોએ બુક એજન્સી,

૭૦, ગુલશની પાઠશાળા રોડ,

દાદર, મુંબઈ—૧૪.

સંજીવન

ગુજરાતી, ભરાહી, કાનહી અને અંગ્રેજ એ ચાર ભાષામાં પ્રગટ થતું માસિક

જાહેરાત માટેના ભાવો

માત્ર એકજ ભાષાના 'સંજીવન' માટે

કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૩૫૦

	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું ...	૨૫૦
કવરનું બીજું પાનું ...	૨૦૦
કવરનું ત્રીજું પાનું ...	૧૫૦
અંદરનું આખું પાનું ...	૧૦૦
અંદરનું અરધું પાનું ...	૬૦
અંદરનું ફે પાનું ...	૩૫
અંદરનું ટૂં પાનું ...	૨૦

ત્રણ જુદી જુદી ભાષાનાં 'સંજીવન' માટે

કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૮૦૦

	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું ...	૬૦૦
કવરનું બીજું પાનું ...	૫૦૦
કવરનું ત્રીજું પાનું ...	૩૫૦
અંદરનું આખું પાનું ...	૨૫૦
અંદરનું અરધું પાનું ...	૧૫૦
અંદરનું ફે પાનું ...	૮૫
અંદરનું ટૂં પાનું ...	૫૦

બે જુદી જુદી ભાષાનાં 'સંજીવન' માટે

કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૫૫૦

	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું ...	૪૦૦
કવરનું બીજું પાનું ...	૩૫૦
કવરનું ત્રીજું પાનું ...	૨૫૦
અંદરનું આખું પાનું ...	૧૭૫
અંદરનું અરધું પાનું ...	૧૦૦
અંદરનું ફે પાનું ...	૬૦
અંદરનું ટૂં પાનું ...	૩૫

ચારેય ભાષાના 'સંજીવન' માટે

કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૧૦૦૦

	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું ...	૭૫૦
કવરનું બીજું પાનું ...	૬૦૦
કવરનું ત્રીજું પાનું ...	૫૦૦
અંદરનું આખું પાનું ...	૩૦૦
અંદરનું અરધું પાનું ...	૧૮૫
અંદરનું ફે પાનું ...	૧૧૦
અંદરનું ટૂં પાનું ...	૬૦

આખા એક વર્ષ સુધી એકજ ભાષાના "સંજીવન" માં જાહેરાત આપનારને ૧૦ ટકા વળતર આપવામાં આવશે. જુદી જુદી ભાષાઓમાં મળીને ચાર હપ્તા આપનારને આ રાહતનો લાભ મળશે નહિ.

કોલમની સંખ્યા ૨

કોલમની લંબાઈ ૮ ફી ઈંચ

કોલમની પહોળાઈ ૩ ઈંચ

૫૫૫

ખાખકનો જન્મ સિદ્ધ હક્ક

- ૧ યોગ્ય પરિસ્થિતિમાં જન્મ
- ૨ યોગ્ય ઉપચાર
- ૩ યોગ્ય દુખાવણી

દારૂ ત્રણેનો નાશ કરે છે

દારૂખંધીને અપનાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂખંધી સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂખંધી સમિતિનું આ મુખપત્ર ગવર્નમેન્ટ મેન્ટ્રલ પ્રેસમાં બાપ્તું છે અને મુંબઈ સરકારના પ્રકાશન ખાતાએ પ્રકાશિત કર્યું છે.

[કિંમત ૪ આના]

રા મ તી ર્થ આ હ્મી તે લ

(સ્પે. નં. ૧)

(મેડીકેટડ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્રિયો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોડા, લુ. લીખ, નાશ થાય છે. યાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે.

બધી ઋતુમાં બંધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

કિંમત:—રતલી બાટલીના રૂા. ૩૫, નાની બાટલીના રૂા. ૨.

રા મ તી ર્થ ચોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

દમ

સારો થશે
પણ

પુરોહિત શ્વાસદારીથીજ

પાંચ મિનટમાં કે એક રાતમાં દમ સારો કરનારા ઉપાયોથી તમારો દમ સારો થવાને બદલે ફક્ત વધે છે. પુરોહિત શ્વાસદારી એજ એક ઔષધ એવું છે કે તે લેવાની સરખાત કરતાં જ કદ જુદે છે, શ્વાસબોહા થાય છે, પાચનક્રિયા મુખરે છે અને ફેફસાં મજબુત થઈ દમ ખાલી-પૂર્વક અને પુરેપુરો મટે છે. રૂા. ૩-૮ રૂા. ૬ અને રૂા. ૧૦ ના પેકીંગમાં બધી જગ્યાએ મળે છે, અગર ડો. પુરોહિત ફાર્મસી, કોલ્હાપુરથી મંગાવો.

પુરોહિત

શ્વાસદારી

તમારા બેંકીંગના કામકાજ માટે

ધી કેનેડા ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ બેન્કિંગ
સિસ્ટિમેટ સિમિટેડ.

હુડ ઓફીસ:—હુડીપી

સ્થાપના:—૧૯૨૫

મુંબઈની ઓફીસ :—હામણ સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ.
આન્થો અને એજન્સીઓ આખા મુંબઈ ઈલાકામાં છે.

—: સંજ્ઞવન :—

—:૦:—

દારૂબંધી અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતું, રસપ્રદ, મનોરંજક અને મુખ્યેષક સાહિત્ય પીસરતું અનોખું માસિક.

વાર્ષિક લવાજમ	રૂા. ૩-૦-૦
૭ માસિક	રૂા. ૧-૮-૦
ફટક નકલ	રૂા. ૦-૪-૦

સંમ્પન્ન

વર્ષ પહેલું]

જાન્યુઆરી—૧૯૪૯

[અંક છઠ્ઠો]

આજનું ઉદ્બોધન.

[મનદર હંમે]

દૂર રહેા, દૂર રહેા, મદિરાથી ભાઈ મહુ,
દાડનું વ્યસન અતિશય દુઃખદાયી છે !
તન મન અને ધન તણી મધપાત થકી,
કાયદા વિના નકામી ખુવારીજ થાય છે.

અતિશય પાત મદિરાનું કરનાર લોકો,
ભૂલી જઁ ભાન દિવાનાઓ બની જાય છે :
ઘણા લોકો મધતણા નિસ્સામાં ને નિસ્સામાંહે,
ન કર્યાનું કામ કરી પછી પરનાય છે.

દિન-પ્રતિદિન ભાઈ, શરીરમાં મધ પીધે,
નિર્જાળતા પેસી જઁ એતન દરાય છે :
અધુ કાલ થાય વળી ફિક્કો પરી જાય અરેરે,
મધપાત કર્યે બહુ મુખ ગંધાય છે.

ગદગદા છોપન કોટિ ભોગ થયા મદિરાના,
કયા એ પુદાણ તણી આજેય વંચાય છે :
પાયમાલ થયાં સહુ રાજ રજપુત કેરો,
કાંઈ નેનું મદિરાપાત જ જણાય છે.

દાડપાત એકવાર કર્યા થકી વળી પાછું,
વારવાર પીવા મારે મન લાલચાય છે :
અંતરમાં એક વાત લાખી રાખો બિરાદરો,
દાડ પીવાથી ખરાબી પૂરેપૂરી થાય છે.

પ્રો. જયમુળલાલ ત્રિવેદી

આજે રાજેન્દ્રબાણુ વિશે કંઈ લખવાનું મન થાય છે અને મન બહુ-કાળમાં દોડી જાય છે. નજર સમક્ષ લખનાર મહાસભાના એ સમયના પ્રમાણમાં વિશાળ ગણાતો મંડપ હોયો થઈ જાય છે. એ મંડપમાં તીર્થા અને તમ-તમનાં ભાષણો થયાં છે, સિદ્ધાંતોની ચર્ચા થઈ છે, ક્રાંતિ (Revolution) અને સુધારાશક્તિ (Reformation) વચ્ચે રહેલા મામિક ભેદો તત્ત્વસ્પર્શી રીતે દર્શાવાયા છે. સમાજવાદી પક્ષના આગેવાનોએ પુસ્તકતા અને તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી ચોતાની વાતોને વેધક અને રસમય બનાવી મૂકી છે. ચર્ચા અત્યંત રસિક બની ગઈ હોય છે. વાતાવરણમાં કંઈક ઉમટા યજુ વ્યાપી ગઈ હોય છે.

એવે સમયે આખી ચર્ચાના જવાબ વાળવા અને ચર્ચાને સમેટી લેવા રાજેન્દ્રબાણુ હોભાયા છે. તેમનો દેખાવ શાંતિભર્યો છે. તેમના મુખ ઉપર હોય તોય કંઈક કંઈક વિચારની દેખાઓ પથરાયેલી છે. તેમની વાણી તેમની હંમેશની સ્વસ્થ સહજતા પૂર્વક આખા મંડપમાં પથરાઈ રહે છે. તેમાં કયાંએ ઉમટા નથી, ઉશ્કેરાટ નથી, છતાં હૃદયવેધકતા તો એટલી બધી તેમાં ભરાયેલી હોય છે કે એતા વર્ગ પ્રશ્નરે ય ઉચ્ચાર્યો વિના એ વાણીનો અક્ષરેઅક્ષર એકધ્યાને સાંભળી રહે છે. તેઓ કહે છે:

“આ ક્રાંતિ અને સુધારાશક્તિની પુસ્તકિયા વાતો મને દુઃખ ઉપજાવે છે. હું કંઈ મોટો વાચક નથી. મારું પુસ્તકોનું સ્વમ નહિ જેવું જ છે. મેં કંઈ પણ નાંખ્યું હોય તો તેને વીસ-વીસ વર્ષો વધી ગયાં છે, અને એ બધું તો હું લગભગ બૂલી પણ ગયો છું. પરંતુ” અને અહીં એમના અવાજમાં રહસ્યકાર આવે છે: “મેં હિંદુસ્તાનનાં મણુસોને નજરેનાજર લેયાં છે; તેમનાં મુખપુઃખની વાતો મેં કાનોકાન સાંભળી છે. ગામડાંઓમાં રખડતાં રખડતાં તેમનાં જૂનનાં દુઃખે શિથિલ અને ફૂંક થયેલાં ગાયો મેં મારી નજરે નિહાળ્યાં છે. હાડકાંનાં અળખાં

સૌજન્યમૂર્તિ

રાજેન્દ્ર બાણુ

શાંત, સ્વસ્થ
અને
સમાધાનપ્રિય

લેખક :
શ્રી ગુણાભદ્રાસ પ્રેમકર

જેવી હિંદી માનવાકૃતિઓ મારી નજરે મેં નીરખી છે. એ બધા અનુભવો - ઉપરથી અમને દેશના હિતને માટે જે હીક લાગે તે અમે કરી પૂરીએ છીએ ખજાર નથી કે આ પુસ્તકો વાંચી દેશને દોરનાર માણુસો દેશને કયાં લઈ જશે ”

ચોતાનું વક્તવ્ય પૂરું કરીને તેઓ ઘેરાી જાય છે. ત્યારે થોડી ક્ષણો માટે સભાગૃહમાં નિસ્તાબ્ધ શાંતિ પથરાઈ જાય છે તે પછી મન લેવાતાં એમનો સચોટ વિજય થાય છે.

આ નાની એવી અકસ્માત યાદ આવી ગયેલી ઘટના પણ રાજેન્દ્ર બાણુના વ્યક્તિત્વ અને ચારિત્ર્ય ઉપર પ્રકાશ પાથરવાને માટે યુક્ત ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે. ઘણી યે વાર એમને લેયા છે, સાંભળ્યા છે, કરો-કાટની કણીમાં પણ મહાસભાનું ચોખ-ડીપદ સંભાળતા અને દીપાવના નિવાનો લાભ આપણને અનેકોને મળ્યો છે. એ દરેક વખતે ઉપર કલા તે પ્રસંગે હતા તેજા જ રાજેન્દ્રબાણુ શાંત, સરળ, નિર્વિશિષ્ટ જેવા જ રહે છે. ઉમટા તો તેમના સ્વભાવથી અળગી જ રહેતી હોય તેવી લાગે છે. તેમના સ્વભાવમાં નથી

ડોળ કે નથી દમ્ભ. એ તો તેમની વેચબણા તેમની હાલવાચાલવાની રીત વગેરે બધી ચીજોમાંથી પ્રત્યક્ષ થાય છે. સાદું, ગોઠણથી માંડ મોટું સુધી નીચે ઉતરતું ખાદીનું બાંદ ધોતીયું, ઉપર એક જ બાંદ પહેરણ અને માથે ગમે એમ ગોઠવી દીધેલી ટાપી. શિયાનો હોય તો ગરમ ખાદીનો બોટો ઉતરતો કોટ—જે પણ પરિમાનો નહિ, ‘શ્રુચે’ એવા જ. ચાલી જતા હોય કે આગિતા રસ્તામાં મળી જાય તો હિંદુસ્તાનના કુદરોમાંથી કોઈ પણ એકના જેવા લાગે તેમાં કશી યે વિશિષ્ટતા નહિ. કશી યે ચમક નહિ ને લાવકનો જરા જેટલો પ્રયત્ન પણ નહિ. ચોતાની આત્મકથામાં તેઓ લખે છે કે વધીલાલ કરતા ત્યારે એમના મુરખી વધીલ જેમની નીચે તે કામ કરતા તે ઘણીવાર પડે ત્રેસ પ્રત્યેની તેમની આવી બેદરકારી પ્રત્યે

તેમનું ધ્યન ખેંચતા પશુ એ તો એ ના એજ રવા—
સાદા સીધા ભોળા હિંદુસ્તાની.

ને છતાં વિચક્ષણું તો ફેટલાદ આઝાદ હિંદ એની
આઝાદ થવાની ક્ષણે કે તે પહેલાં યે જે વધુમાં વધુ
માન આપી શકે તે એના ઉત્તમ પુરોને આપે જ. એ માન
તેણે પંડિત નેહરુને આપ્યું ને સરદાર પટેલને આપ્યું. સમય
આવ્યો ત્યારે રાજગુરુને આપ્યું ને બંધારણ સભાના
પ્રમુખ યૂ.ટી.ને રાજેન્દ્રપ્રસાદને પશુ પેતાના પ્રેમના પ્રતીક
જેવા માનના અધિકારી દેશે બતાવ્યા જ. એને માટેની
એમની લાયકાત શોધવા જતી પડે તેમ તો હતું જ
નહિ. ઉપલા એમના ભાષણમાં એમણે કહ્યું કે “હું
કંઈ મોટો વાંચનારો નથી, ને વાંચેલું હોય તો યે
બૂલી ગયો છું.” પશુ એ તો માત્ર એમની તખ્તવા જ
એમની ખાસે એવા રાજો કહેવાડાં છે. બાકી વિદ્યાર્થી
અવસ્થામાં તેમણે ગ્રંથકૃતી કૃતિ મેળવી છે જ.

રાજેન્દ્રપ્રસાદ બિહારના. એ. જ્યારે રાજામાં
અભ્યાસ કરતા ત્યારે બિહાર એક સ્વતંત્ર પ્રાંત પશુ
નહોતો—તેને યુનિવર્સિટી હોવાની યાત તો પછી રહીજ
ક્યાંક બિહારના વિદ્યાર્થીએને પરીક્ષા બંગાળની
યુનિવર્સિટીમાં દેવી પડતી. ને એ યુનિવર્સિટીમાં બંગાળ,
બિહાર, ઓરિસ્સા અને બ્રહ્મદેશના વિદ્યાર્થીએ ભાગ
લેતા. એવે સમયે બિહારના એક નાનકડા ગામડામાંથી
આવેલા આ વિદ્યાર્થી રાજેન્દ્રપ્રસાદે આટલા આટલા
પ્રાંતોના વિદ્યાર્થીની વચ્ચે પહેલા આવવાનું માન તો
મેટ્રિકમાં પેલેજ પચાવી લીધું. ને એ યે એક અકસ્માત
નહોતો પશુ એ માનને પેલે સર્વોશ લાયક હતા એ
વાત એ પછીની બી. એ. સુધીની પરીક્ષાઓમાં ફરી ફરી
પહેલે નંબરે પાસ થઈને તેમણે સાબિત કરી આપી. એ
પછીની એમની એમ. એ; બી. એસ, એમ. એલ
વગેરે પરીક્ષાઓની કારકીર્દી પશુ એવીજ જવલંત
હતી.

ને એથીજ જવલંત તો વકીલ તરીકેની તેમની કાર-
કીર્દીને ગણી શકાય. જરાય લાગવગ નહિ કે બીજી
કશી ખખર નાકે છતાં આ વકીલના ધંધામાં પશુ તેઓ
તરત જ આગળ તરી આવ્યા. તેમાં પાછું શુદ્ધ મુકદ્દમા
લેવાના નહિ એટલું જ નહિ પશુ જે મુકદ્દમામાં પેતાના
અસીલને વિજય નહિ મગે એમ પેતાને પહેલેથી
લાગે તેવા મુકદ્દમાને પશુ અડવાનું જ નહિ. એવી

નિરાશ થઈને અસીલ બીજે વકીલ શોધી લે તો તેની
પશુ પડવા નહિ.

નાનપણમાં, ઉગતી જુવાનીમાં, આવી ભાવનાઓ
પ્રમણે જીવન અગરનાર માણસના જીવનમાં પ્રચંડ
આદર્શો પુરપેલા હોય તોજ એ શક્ય બને. અને
રાજેન્દ્રપ્રસાદ આજુબે જીવન એ આદર્શો પ્રમાણે ઘડા-
યેલું છે. એ આદર્શોની પ્રાપ્તિ માટે શક્ય એટલા બધા
ત્યાગ કરવાનું તે ક્યાંયે ચુક્યા નથી કે જ્યારે ત્યાગ
કરવાનું કહેલું આવ્યું ત્યારે બીજા વિચારોથી પાછું વાળી
લેયું નથી. તેઓ લખે છે કે “હું હંમેશાં મવાળટ્ટિ
નો અને સમાધાનપ્રિય સ્વભાવનો રહ્યો છું.” પશુ એ
ટ્ટિ કે એ સ્વભાવ, જેના સામ્રાજ્ય ઉપર સૂર્ય કદિ યે
આથમતો નહિ એવી મોટામાં મોટી સત્તાની સામે
જળપેા જગાવતી વખતે અને એમ કરતાં જે કંઈ
યાતના સહવાની આપે તે સહતી વખતે તેમની આડે
આવ્યાં જ નથી. અત્યારના હિંદુસ્તાનમાં જીવતા માણસ
ને આ જવા વીરિએ ફેટસો બધો ત્યાગ કર્યો છે એ
બાજીનું જ છે. પશુ એ બધા વૈભવ અને ઐશ્વર્યના
ત્યાગની સાથે સાથે અંગત અને હાંમિતના જીવનમાં પશુ
ફેટસો બધો ભોગ આપ્યો પડે છે એના એકજ દાખલો
રાજેન્દ્રપ્રસાદે લખેલ એક નાની એવી યાતથી મળી
રહેશે. પેતાના પિંહીત જીવન વિશે લખતાં થી.
રાજેન્દ્રપ્રસાદ લખે છે કે તેમના પિંહીત જીવનને જ
થી જ પર્વો થયાં, તેમાં ભાગ્યેજ તેઓ પતિપત્ની એક
બીજ સાથે જ થી જ મરીતા રહ્યાં હોય તો! બાકી
બધો વખત કાર્યરત જિંદગીમાં આમથી તેમ રખડવાનું.
એક પ્રાંતથી બીજે પ્રાંત, એક જગલથી બીજી જગલમાં
જવા આવવાનું રહ્યું હોય એમાં આ બધા સામાન્ય
જીવનને ને એના કુમળા ભાવોને જિલ્લાવાનો કે કૂલવા
ફાલવાનો સમય પશુ ક્યાંથી મગે?

નાનપણથી, ગંધીજીએ રાજકારણને પેતાની ભાવ-
નાઓની દીપ્તિથી ઉગાળી ચૂક્યું એની યે પહેલાંથી,
રાજેન્દ્રપ્રસાદની સેવાની ભાવના અને એ માટેની ધગશ
તો એમના અનેક કાર્યોમાં તરી આવે છે જ. અને એ
પછીની તો એમની જિંદગી એટલી પ્રસિદ્ધ છે કે એ
નિચો તો કોઈને કશું કહેવાનું હોય જ નહિ. બિહારમાં
વારંવાર ઉભોતા જલપ્રસથો અને પેલા ભયંકર ભૂકંપ
વખતની તેમની સેવાઓએ તો તેમને એકલા બિહારના
નહિ આખા દેશના યે માનીતા બતાવી ચૂક્યા હતા.

એમની નાદુરસ્ત તથિયત છતાં સેવાનો જ્યારે તેમને આદેશ સંભળાય છે. ત્યારે એ બધું મેં જુદી એમાં જ જુગી જાય છે.

ને પોતાને સમાધાનરૂતિવાળા કહેવડાવતા હોવા છતાં રાજેન્દ્રબાણીની નીડરતાનો પરિવ્રજ તેમણે આપણને કરાવ્યો છે જ. સરકાર સામેની લડતમાં તો એ દેખાયજ પણ અંદર અંદરની સાથેઆને રાજકરાજ કરવા વખતસર નીડરતા એથી મેં વધારે બળ માગી લે છે. પોતાને બધાં લોકો ચાહતા હોય, માનથી ભેતા હોય ત્યાં જ સત્યની પ્રતિજ્ઞા ખાતર એ લોકોના મનની વિરુદ્ધ થઈને કામ કરવું કેટલું મુશ્કેલ છે એ તો બહુર જ્ઞાનમાં જરાતરા પણ કામ કર્યું હોય એ માણસ સહેલાણીથી સમજી શકે. એમાં પોતાને ચાહનારા માણસોની બ કદાચ કાયમની અફગી વહોરી લેવી પડે. એવું કામ રાજેન્દ્રબાણીને માથે મુલાવ્યાણી પાસે ખાતરી કરાવાયેલા પ્રમુખપદને પોતે સંભાળી લેતી વખતે આવ્યું. ને એ મેં પાછું કલકત્તામાં ને એ પાછું એમણે દસને મોંએ સ્વીકારી લીધું. એ ઈતિહાસની હકીકત છે.

ને આટલા બધા દેશના કામમાં આખો દિવસને રાત લગાતાર લાગી રહેતા હોવા છતાં મેં એમની અભ્યાસરૂતિ હજી એમના અભ્યાસમાં હશે એટલી ને એટલી જ સતેજ રહી છે એનો પુરાવો એમનો વિસ્તૃત અભ્યાસગ્રંથ India Divided આપી રહે છે. એ વિષયના વિચારનારાઓ માટે એ પુસ્તકનું વાચન અનિવાર્ય જેવું થઈ પડ્યું હતું એ સદુ કાઈ જાણે છે.

કોઈ પાત્ર મહાન વ્યક્તિના વ્યક્તિત્વનાં ઘણાં બધાં પાસાં એટલાં બધાં પરિપૂર્ણ હોય છે કે એ બધાં વિશે દૂંડાણમાં લખી શકાયે નહિ ને એ લખવાનો લોભ જતો પણ કરી શકાય નહિ. શ્રી. રાજેન્દ્રબાણી સમૃદ્ધ વ્યક્તિત્વનાં પાસાંઓની મેં એવી સમૃદ્ધિ છે. આ નાનકડાં લેખમાં એમના તરફ માત્ર અંશસ્થિતિરેશ કરવોજ શક્ય બન્યો છે. પણ એટલું કરવું એ મેં એક જાતની ધન્યતા અર્પે છે. અને અતઃકાલમાંથી ઉદ્ધાર નીકળી જાય છે કે

રાજેન્દ્રબાણી ઘણું જીવો.

.....સ્વાતંત્ર્ય એટલે ?.....

જો સ્વતંત્રતાને સમાજનો આદર્શ માનીએ તો સ્વાતંત્ર્યની સ્થાપના કરવી એટલે સમાજમાં તંત્રબદ્ધ ગ્રંથમો ચોળવા. એવો અર્થ થવો જોઈએ.

હોળા હાહિસ.

સ્વરાજ્યમાં રાજ્યસત્તા દારૂ અટકી—કુન્યાદિનો વેપાર ન કરે.....

—ગાંધીજી.

અમેરિકામાં દારૂબંધી

ઘણીવાર એમ કહેવાય છે કે અમેરિકા જેવા મહાન પ્રગતિશીલ દેશે દારૂબંધીના પ્રયોગ કરી જોયો અને તે નિષ્ફળ ગયો! અને તે એવી દારૂબંધી રીતે નિષ્ફળ ગયો કે ઘણા વયોના અંધાગ પ્રયત્નો, મહેમુદી આવકમાં જોડા અને રાષ્ટ્રિય પ્રગતિનો અવરોધ સહન કર્યા પછી પણ દારૂબંધી અંગેના કાયદાઓમાં સુધારા કરવા પડ્યા! અને એમ પણ કહેવાય છે કે આ પ્રયોગો ઉપરથી દારૂબંધી અંગેના કોઈપણ કાર્યક્રમ કદીયે સફળ થનાર નથી એવો પદાર્થપાઠ લે હિન્દના પ્રાંતો ન લેતો તે એને માટે કેવળ મૂર્ખાક્રિયા ગણાય. પરંતુ અમેરિકામાં દારૂબંધીના ઉગમ અને ઉન્મૂલનના ઇતિહાસનો જો નિષ્પક્ષપેલું વિચાર કરવામાં આવે તો દારૂબંધી અંગેના કાયદાની વિરુદ્ધમાં આ કારણે જે અનેકવિધ યાતો વહેતી થઈ છે તેનાથી કોઈ જાહેર ચિત્ર આપી શકાય જોવા મળે. આ અને હવે પછીના ણીજા જે લેખોમાં અમેરિકાએ દારૂબંધી અંગે કરેલો મહાન પ્રયત્ન કયા પ્રકારનો હતો, શા માટે તે નિષ્ફળ ગયો અને આત્યારે દારૂના વ્યાપારની અમેરિકામાં શી સ્થિતિ છે તેનું વાંચકને સ્પષ્ટ, સચોટ અને યથાતથ જ્ઞાન આપવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે.

૧૮૨૦ ના જાન્યુઆરીની શોળમી તારીખે મધરને અમેરિકન રાજ્યબંધારણમાં દારૂ વેચે છે પીણીના વ્યાપાર, ઉત્પાદન, હેરફેર અને આયાત નિકાસ ઉપર પ્રતિબંધ મૂકતો એકલ્લીસમે સુધારો અમલમાં આવ્યો.

આ શબ્દવ્યાપી દારૂબંધી અમેરિકાના લોકો ઉપર દોષી બેસાડવામાં આવી નહોતી; લોકોને જોતાનેજ એની જરૂરત લાગી હતી એ તેમની જ સિદ્ધિ હતી. અમેરિકામાં દારૂ એના આદિવાસીઓ સાથે પેદા, પરંતુ એ દિવસોમાં દારૂ સામે એક દેશી પીણું તરીકે કોઈને કંઈ ચમ નહોતી. ઉરદું તે વખતે લોકો અને સૂતિદાયક અને પોષક એવું પીણું ગણતો. શરીર ઉપર એની હાનિકારક અસર હજી જાણવામાં આવી નહોતી એટલે માત્ર દારૂની દેશીયત જ જૂલુસપદ લેખાતી. વસાહતી સમય દરમિયાન લોકોમાં અને ખાસ કરીને નોકરો અને ઉમેદવારોમાં આવાં દેશી પીણાં પ્રચાર મર્યાદિત બને એ માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવેલા. સ્થાનિક લોકોને દારૂનું પેયાણું નિષિદ્ધ હતું. અને દારૂના વ્યવસાયોમાં એમની દેશીયત જાહેર પ્રજાનાં શાન્તિ અને સ્વાસ્થ્યને નુકસાનકારક હોઈ એ એમને હાથથી કરવી નેહુએ એવા પ્રયત્નો અવારનવાર કરવામાં આવ્યા.

દારૂબંધીની આજની કોઈપણ નીચી કરવા માટેના કાયદાઓ એ દિવસોમાં રચવામાં આવ્યા તેનો હેતુ દારૂને પેયાણામાં કાપ મૂકવાનો નહોતો પરંતુ દારૂ પીનારની વ્યક્તિગત પ્રગતિને અંકુશિત કરવાનો હતો. દારૂની હેરફેર ઉપર કર લેવાનું ઈ. સ. ૧૬૫૦ માં સૌથી પહેલું શરૂ થયું. અને તે દિવસથીજ દારૂ અંગેની આ મહેમુદી આવક એના જગ્યા માટે એક મોટામાં મોટી દલીલ થઈ પડી.

દારૂબંધી — પ્રારંભિક અવસ્થામાં

અમેરિકામાં દારૂબંધીની ઉત્પત્તિ સૌથી પહેલું શાખાઓ અને દેવોમાંની નાની નાની શાખાઓ દારૂ થઈ અને ત્યારપછી એ અસંખ્ય મઘનિષેધક મંડળીએ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ, મહિલામંડળો, સમાજસેવકો અને મજૂર-કાર્યકરોને હાથે ઉત્કર્ષ પામી. દારૂનું દેશી એટલું જાણકર તોડવું શરૂ કર્યું હતું કે પીણાંઓ તો અનેકગણી સંખ્યામાં વધી ગયાં હતાં અને આવાં ગરીબ સ્થળોમાં મોરો, લૂંટારો, દગલખાને અને દર્દીઓનું પ્રમાણ દિન-પ્રતિ-દિન વધતું જતું એમ સંકેત પડેલી નજરે લેઈ શકાયું. દારૂ માટેના આ નિષ્ફળ

આમોહને તોડી પાડવા માટેની સામુદાયિક પ્રવૃત્તિને વધુને વધુ સહકાર મળવા લાગ્યો અને ઈ. સ. ૧૭૭૭ માં અમેરિકાની કોંગ્રેસે નવેનો દરજ્જો પસાર કર્યો.

“અમેરિકાનાં સંલુકન સંસ્થાનોની દ્વારાસભાઓને બલામ્બુ કરવામાં આવે છે કે દારૂ ગાળવોની વિષયક પ્રથા જે તાત્કાલિક નહિ અટકાવવામાં આવે તો એમાંથી વ્યાપક વિનાશ શક્ય બનશે એટલે એના તાત્કાલિક અન્ત લાવવા માટે તેઓ ખૂબજ અસરકારક કાયદાઓ જેમ બને તેમ જાહેરી થશે.”

પહેલું કાનિફારી નિવેદન—

બીજે જ વરસે ડૉ. બેન્તમીન રશ નામે એક આગળ પડતા લોકપ્રિય દાકતરે મદાર્ક જેવાં કેશી પીણુંની શરીર અને મન ઉપરની અસરનું સચોટ ખ્યાન આપતું એક નિવેદન પ્રગટ કર્યું. આ નિવેદને રાષ્ટ્રવ્યાપી અસર કરી; એમાં ડૉ. રશે એક સ્થળે કહેલું કે જીવનમાં કોઈવાર ખજી જેણે નરો ન કર્યો હોય એવાં માણસો ખજી મદાર્ક જેવાં પીણુંથી ખતમ થઈ જતાં એમણે જ્યાં છે. આના પરિણામે મધનિપેધક મંડળ, એની સંખ્યા દિન-પ્રતિ દિન વધવા લાગી અને પ્રતિવર્ષે દારૂખંધી માટેની જોહાદ વધુને વધુ ઉત્કટ અને વ્યાપક બનવા લાગી. આ મંડળ, એને જનતાનો દુરલોપ પ્રમળ ટેકા હોતો તે એકજ હકીકત ઉપાસી સાબીત થશે કે ૧૮૩૫ માં જ્યારે અમેરિકાની સમગ્ર વસ્તી એક કરોડ અને ત્રીસ લાખની હતી ત્યારે આ મંડળ, એની સંખ્યા સંખ્યા પંદર લાખની હતી.

જનતાનો લોકમત—

દરમિયાન આ દિશામાં લોકમત કેળવતો ગયો અને લોકો જેરોશીરપૂર્વક કહેવા લાગ્યા કે દારૂનો ધંધો એ જેને માટે દંત્રજા આપી શકાય એવો દોષ કાયદેસરનો ધંધો નથી ખજી એ એક એવું સમાજવિરોધી અને રુના-હિત કાર્ય છે કે જેને તાત્કાલિક દખાવી દેવું જોઈએ. આઈન વિલામીના પ્રમુખ મિ. વેલેન્ડે ૧૮-૩૩માં લખેલું. “કાયદો બનાવવા માટે આ એક ધર્મોજ ઉચિત વિષય છે અને હું માનું છું કે આ જાનની દારૂખંધીનાં ચણાં સુખદ પરિણામ આપશે.”

ચાર વર્ષ પછી મેદાની દ્વારાસભાએ રાજ્યની દંત્રજા—પદ્ધતિ તપાસવા માટે એક ખાસ સમિતિ નીમી.

જે સમિતિએ જે અહેવાલ આપ્યો તેને દારૂખંધીનાં ઇતિહાસમાં એક સ્મરણીય સીમા-ચિહ્ન ગણવું જોઈએ. બીજી કેટલીક વીગતો સાથે એ સમિતિએ એમ પણ લખેલું; “કેશી પીણુંને વેચવાના હક્કને માન્ય રાખતા કાયદામાં સુધારો થવો ઘટે છે... ચોરી, લૂંટકાટ, જુગાર અને એવા બીજા ગુના જે કાયદા પગર અટકાવી શકતા નથી તો આ અનિહને પણ કાયદા પગર દખાવી શકાશે એમ માનવાને કશુંજ કારણ નથી.”

વરિષ્ઠ અદાલતનો ચુકાદો—

૧૮૫૦ પહેલાં દારૂના વ્યાપાર ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવા અનેક કાયદાઓ પસાર થયા; દારૂના વ્યાપારમાં હિત લરાવતાં કેટલાંક તત્વોએ રાજ્યના આ પ્રકારનો કાયદો ઘડવાના અખત્યારને પડકાર પૂલુ કર્યો ખરો! છેવટે ૧૮૪૭માં અમેરિકાની વરિષ્ઠ આદાલતે દારૂના વ્યાપારને જરૂરથી બંધ કરવા માટે રાજ્યને ફરિ તેવા કાયદાઓ ઘડવાની સલા છે એ હકીકતનો સ્પષ્ટ રીતે સ્વીકાર કર્યો. અદાલતના પ્રમુખ મિ. જ્ઞેસીસ બ્રાયરે કહેલું; “નાદુર-શાન્તિ, તંદુરસ્તી અને નીતિની સાચવણી માટે, ગુનાને અટકાવવા અને એને માટે શિક્ષા ફરમાવવા જે કંઈ કાયદાઓ ઘડાય છે તે આજ કક્ષામાં આવી શકે એમ કહેવામાં જરાયે હરકત જેવું નથી.”

દારૂના વેપારથી નિષળના સામાજિક સહા સાથે નાદુર લાગણી એટલી બધી ઉત્કટ બની કે ૧૮૫૧ થી ૧૮૫૫ ની વચમાં લગભગ તેર સંસ્થાઓ દારૂખંધીઓનાં ઘણાં લીધાં અને બીજાંએ તો ઘણું વધારે કર્યું, પછેનું ત્યારપછી સમસ્ત દેશ સ્વાતંત્ર્યની ચળવળમાં ફસાઈ પડ્યો અને દારૂખંધીનું કામ કોરે મકાઈ.

સરકારનું રક્ષણ મળ્યું એટલે —

૧૮૬૨માં પસાર થયેલ આંતરિક મહેમુરી પાસા વડે દારૂના વ્યાપારને સારી રીતે ઉત્તેજન મળ્યું. એથી એ ધંધો પ્રતિષ્ઠિત બન્યો અને એમાં કામ કરનારાઓને સરકારનું રક્ષણ મળ્યું. મદાર્કવાળાં કેશી પીણું માટે તેમજ નશા માટે રચિ ઉત્પન્ન કરતા બધા પ્રયત્નોને પ્રતિજ્ઞની છાપ મળી. રાષ્ટ્રીય કેટાકીની અમુક પળેમાં લગાડના વધવા જતા ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો અને પાછળથી જારી રાખવામાં આવ્યો કારણ કે કેશી સારી એની મરખીઆ વાવક મળી રહેતી હતી.

આ રીતે દારૂમાં હિત ધરાવતાં તત્વોને ઉત્તેજન મળ્યું. આ મહેસુલી કાયદો પસાર થયા પછી પોંચ જ મહિનામાં “યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ગ્રેવર્સ એસોસિએશન” ની સ્થાપના થઈ. દારૂના વ્યાપારમાંનાં પોતાનાં હિતને સાચવી રાખવા માટે એનાં બીજાં ઘણાં મંડળો સ્થપાયાં. તેઓએ અરબ્બોં કે જ્યાં સુધી દેશના રાજકારણ ઉપર પોતાનો કાબુ છે ત્યાં સુધી તેઓના ધંધા સલામત છે. એટલે તેઓએ તો માર દારૂના વ્યાપારને હાનિકારક એવી મત્રનિષેધક મંડળીઓની વિરૂદ્ધ કામ કરવા તયાર થાય એવા ઉમેદવારોનેજ ચુંટણી જંગમાં વધુ મન મળે તેટલું જ બેચાતું રાખ્યું.

પરંતુ સામા પસંદ જળ પહોં દીકરીક વધતું જતું હતું. દારૂના વ્યાપાર ઉપર પ્રતિબંધ મુકવાની ના પાડવા કોઈપણ ઉમેદવારને માન આપવાની પ્રખર હુબેશ હતી. પ્રત્યેક મત્રનિષેધક સભાએ ઉદારી. આ સભા સાથે બીજાં મત્રોએપણ હાથ મિલાવ્યા અને પ્રચારને વેગવંતો નંતાવ્યા. ૧૮૬૬માં સ્થપાયેલ દારૂબંધી-પક્ષે આ મુદ્દા ઉપર લગભગ સાઠ વર્ષ સુધી અણતમ લડત આપી. અંતિમમાં પંચુ પ્રચાર શરૂ કર્યો. તેઓએ પીડામાં જઈ જઈને તેનાં માલિકો સાથે આવેા હોયકારે ધંધા છોડી દેવા માટે દલીલો કરવા માંડી. આથી ૧૮૭૮માં અંતિમ માટેમું “કોન્ગ્રેશન ટેમ્પરન્સ યુનિયન” સ્થપાયું. આ દેશવિક્રમ વીરંગનાઓના મંડળની સિદ્ધિઓએ માનવતાના નૈતિક હનિહાસમાં માનભયું રચાત મેળવેલું છે.

ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાંથી દારૂને હાંકી કાઢા—

ત્યાર પછીના વર્ષોમાં “એન્ડી સંજ્ઞન લીગ” તથા અમેરિકન મેડિકલ એસોસિએશને આ ચળવળમાં સાથ પ્રમાણમાં જળ ઉમેર્યું. ૧૮૧૪ માં રાષ્ટ્રિય મત્રામતી સમિતિએ કબજા કર્યું કે કામગારોની કામ કરવાની શક્તિ અને તંદુરસ્તીને હાનિકારક એવા દારૂ અર્ધ અર્ધ અકસ્માતો માટે મોટે અંશે કારણજન તો મદ્યકંવાળાં કેરી પીણાંઓ જ હોય છે. અને અટલેજ એ સમિતિએ ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાંથી કેરી પીણાંને હાંકી કાઢવાની ભગમણ કરી. દારૂ બનાવનારાઓએ બેથું કે સમયનો ખુલાખા હવે એમની સામે થયા છે. એટલે પોતાનાં હિત સાચવવા માટે એમણે શક્ય એવી તમામ હિલચાલ રાજબંદરમાં શરૂ કરી. પરંતુ તેમણે બેથું કે કેટલાક સસ્તા નેતાઓના અપવાદ સિવાય એમને ટેકો આપનાર કોઈજ નહોતું.

બોલતા આંકડા—

૧૯૧૯- સુધીમાં લગભગ તેત્રીસ સંસ્થાનો કાયદાને કારણે દારૂથી કેવળ વિમુક્ત થયાં અને બાકીના વિભાગોએ સ્વેચ્છાથી દારૂને હાંકી કાઢ્યો. એટલે કે અમેરિકાના સમગ્ર વિસ્તારમાંથી ૮૦ ટકા જેટલા વિસ્તારમાંથી અને પરંપરા ટકા જેટલી વસ્તીમાંથી દારૂને કાયમની વિદાય મળી. સ્વેચ્છાએ જેણે દારૂનો ત્યાગ કર્યો છે એવા વિભાગને પણ બે વ્યામાં ભેળવીએ તો સમગ્ર વિસ્તારના ૯૫ ટકા અને વસ્તીના ૬૩ ટકાએ કાયદાના બળે દારૂનો ત્યાગ કર્યો.

ત્યાર પછી સમવાયી રાજ્યનું દારૂબંધીને ખતમમાં સ્થાન આપતું બેથુંએ અને મલરહિત વિસ્તારમાં મલરહિત વિસ્તારમાંથી દારૂની ઉરફેર થતી અટકાવતી બેથુંએ એવી સર્વસામાન્ય માગણી પાણ થવા લાગી. દારૂના વ્યાપારમાં હિત ધરાવતા લોકોએ અમલદારોને હાંથ આપી કાયદામા ભંગાણ પડાવવા પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ એથી તો અમેરિકન રાજ્ય બંધારણમાં જરૂરી સુધારા કરવાનું લોકોને સૂચ્યું. અંત પરીણામે મલનિષેધનાં હિમાયતીઓ અને દારૂમાં હિત ધરાવનારાઓ વચ્ચે જ્યારી આકક્ષી થાવી.

કાયદાના આશ્રય હેઠળ—

અમેરિકન રાજ્ય બંધારણમાં જરૂરી સુધારા કરવાના હરાય બંને સભાગૃહોમાં ૧૯૧૩ માં લાવવામાં આવ્યો. જે કે એને બહુમતિ તો મળી છતાં ૨/૩ બહુમતિ ન મળવાને કારણે એ નકામો ગયો. ૧૯૧૬ નો ચુંટણી-જંબ આ મુદ્દા ઉપરજ બેલાયો. અને સેનેટર રોડરમેને કહ્યું તેમ દારૂમાં હિત ધરાવનારાઓએ પોતાનોજ વિનાશ નોતરી લીધો.....અધેર એ જે ધંધાલુ ચળખત તત્વ છે અને જેની પેદાશ કેવળ “દારૂરિયો” છે એને આ પ્રલસતાકમાં કોઈપણ કાયદેસરનું સ્થાન હોઈ શકે નહિ. જે ધંધા ઉપર કાયદા ત્રે અંકુશ મૂકી શકાય તેમ ન હોય તેનું કાયદા ત્રેજ નિકાલ કાઢવું બેથુંએ.” આખા દેશે દારૂને કાયદેસર ફર કરવા માટે જેહાદ ઉદારી.

૧૯૧૭ ની આરમી કિસેમ્બરે એ સુધારો સંસ્થાને સોંપવામાં આવ્યો અને તે તરત અમલી બન્યો. વર્ષો સુધી દારૂબંધી એ એક જીવનો જગનો વિષય રહ્યો અને

દરેક રાજકીય કાર્યકર પોતાના મતદાર વિભાગની આ વિષયમાં કંઈ જાતની લાગણી છે તે જાણી એનેજ અનુસરવા પ્રયત્ન કરતો, ત્યારપછી દારૂના વ્યાપારને સહતર બંધ કરવાનો એમેરિકી પોકારે ઉઠ્યો. અમેરિકાના રાજ્ય-બંધારણમાં રાષ્ટ્રિય દારૂબંધીની જોગવાઈ કરતો સુધારો અનુક્રમે ઓગણીસમો સુધારો બન્યો અને એને રાજ્યોએ ૧૯૧૬ ના જાન્યુઆરીની ૧૬મીએ બહારી આપી. અને એક વર્ષ પછી એ અમલમાં આવ્યો. દારૂબંધીને અમલી બતાવવા માટેના 'વોલ્સ્ટેટ એક્ટ' ત્યાર પછી તરત હસ્તીમાં આવ્યો.

નવયુગનાં દર્શન—

આમ લગભગ એક વર્ષના પ્રયોગો, કસોટીઓ અને અવિચિત્ર મુરકેલીઓના પછુ સામનો કરીને લોકોએ દારૂબંધીને અમલી બતાવતા સુધારાનો અંગીકાર કર્યો. આનો હેતુ નીતિનાં ધોરણો ઉપર અંકુશ લાવવાનો કે વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા ઉપર કાપ મૂકવાનો નહોતો પરંતુ એક ગેરકાયદેસર, સમાજવિરોધી અને લોકોનાં કલ્યાણને હાનિકર્તી એવા ધંધા ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવાનો હતો.

આ રીતે અમેરિકાએ દારૂબંધીના યુગમાં પ્રવેશ કર્યો.

તેઓએ કેમ ક્યું?

પશ્ચિમ આમેરિકાના દેવર ગામે આ કરી બતાવ્યું છે. શેરીઓ ચોકખી છે; ઓંગણાંઓ સ્વચ્છ રીતે વળાયાં છે. પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો સુલહ અને તંદુરસ્ત છે. ગ્રામજનો સ્વચ્છ અને રમ્ય વાતાવરણમાં આવું સાર્વિક જીવન જીવવાનો પ્રયત્ન કરવા માટે ધન્યવાદને પાત્ર છે. તમે જો અમને અમ પૂછશો કે આ બધું કેમ બન્યું? તો તરત તેઓ કહેશે કે એકમેકના શહુકારથી. વ્યક્તિ સમજીને માટે અને સમષ્ટિ વ્યક્તિને માટે—એ એમના સિદ્ધાન્ત છે. અને નાનાસાહેબ દેઓરે જેવા પ્રભાવશાળી કાર્યકર ગામમાં મોખરે હોય ત્યાં આ કંઈ નવાઈની વસ્તુ નથી. એક પીઠ અને ઘડાયેલ રાષ્ટ્રિય કાર્યકર તરીકે એણે ગામને સર્વાંગસુન્દર બતાવવા માટે નિષ્ઠુર કદેલ છે.

એક વરસ પહેલાં તો ગામમાં બહુ સારા પ્રમાણમાં દારૂડિયાઓ હતા. અને દારૂના ઘેનમાં સાંજે લથડતાં લથડતા પાછા ફરતા મજૂરો એ ગામનો એક સર્વ-સામાન્ય દેખાવ હતો. દારૂના ઘેનમાં દારૂડિયાઓ વચ્ચે કળિયા પજુ અવારનવાર ચતા. અનેક લોકોનાં ઘરો હવેમ્બી ઉડ્યાં હતાં. આવી બયાતક આદતનો સત્વરે ત્યાગ કરવા માટે નાનાસાહેબે ગ્રામજનોને ભારજીક સમજાવ્યા. અને ગ્રામજનોએ પજુ દારૂ-વિરોધી જોહાદ ઉઠાવવી શરૂ કરી.

અને એ જોહાદનું પરિણામ પજુ બહુ સુંદર આવ્યું છે. એક પછી એક દારૂડિયાને પોતાની જુરી

ટેવ છોડી દેવાની વિનવણી કરવામાં આવતાં હવે ગામમાં એકેય દારૂડિયો રહ્યો નથી એમ અભિમાનપૂર્વક કહી શકાય તેમ છે. નાનાસાહેબ દેઓરે ક્યું છે તેમ આ મહાન મળાં દ્વારા ગ્રામજનોમાં જાગૃત સમાજ જીવનની દૃષ્ટિ અને શિસ્ત બંને પ્રગટ્યાં છે.

દારૂબંધી અંગેની એક સભામાં પોતાના અનુભવનું બયાન આપતાં શ્રી. નાનાસાહેબે કહેલું: "દારૂની બદી સામેની અમારી જોહાદ દરમિયાન અમને એકવાર બહુ સારી સ્થિતિમાં હોવા છતાં દારૂની આદતને કારણે બધુંજ જેણે યુમાવેલ એવા શ્રી. જી થી વધારે દારૂ-શ્રદ્ધી મહુસ બીજો કોઈ મળેલ નહિ... અમારી વિનવણીઓ જે બીજાઓને ખૂબ અસર કરતી તે એની ઉપર તો કેવલ નિષ્ફલ જતી... એકવાર કેક મોડેલી હાલતમાં એણે મારા ઉપર અને બીજા ધણાના ઉપર એક જોરે રુથળે ગાળો વરસાવવા માંડી. પરંતુ કોણે એનો જાહેસો વાળ્યો નહિ કારણ કે એ અમારા સિદ્ધાન્તની વિરુદ્ધ હતું. બીજે દિવસે એને પોતાનેજ પોતાના કૂચની સારમ આપી અને જાહેરમાં એણે મારી માગી. એણે માત્ર દારૂની ટેવ છોડી દીધી એટલુંજ નહિ પજુ પોતાનાં દૃષ્ટાન્ત વડે બીજાને પજુ તેમ કરવા સમજાવવા માંડ્યું.

દારૂબંધી એ એક લાભદાયી સુધારો છે એમ કોઈ કહે તમ અમે ઈચ્છતા નથી. મારા ગામના દરેકજણ એક વતનીને પૂછે. એને કેટલો ફાયદો થયો છે એ તે પોતેજ કરશે."

મહત્તવી મહેળવ

શ્રી ધનમુખલાલ મેહતા.

ધનંજય : ... એક હુવાન
ગંગાબા : .. મા
મંગળદાસ : .. આપ

હસિમુખરાય : ... ઘડા
ચંપક : ... દોસ્ત
પ્રતિભા : ... બહેન

સ્થળ : મંગળદાસના ઘરનો એક ખંડ.

સમય : સવારે તવનં સુમારે

મંગળ : હજી ધનંજય કેમ જણાતો નથી ? એ છે ક્યાં ?

ગંગા : તમે એમ અકળાઓ નહિ. આટલામાંજ હશે; એ ક્યાં જવાનો હતો !

મંગળ : એમ ને એમ, જેમાં ને તેમાં ઊકડાતો બચવ કરી કરીને તમે એને ફટવી મૂક્યો છે. આને એનાં લગન છે. અગિયાર વાગે તો આપણે બધાએ કન્યાને ત્યાં જવાનું છે અને હજી ધનંજયનો પતો નથી ! એ છે ક્યાં ?

ગંગા : ન્યાયે ને ત્યારે તમે એમજ કહ્યા કરો છો કે મેં ઊકડાને ફટવી માર્યો ! મેં શું ફટવી માર્યો ?

મંગળ : ઊકડો જેમ કહે તેમ તમે હા ની હા કહો એમા ફટવી માર્યો. હું કન્યા શોધી લાગ્યો તેની એણે ના પાડી. તમે શોધી લાગ્યાં એની ના પાડી. આપણી શોધી લાગ્યા, બહેન શોધી લાવી, જે કોઈ શોધી લાગ્યા એ બધાંની એણે ના પાડી. તો ય તમે એની હા છ હા લાણી. હવે એ પોતે શોધી લાગ્યો ત્યારે એ કહેવા મંડ્યો કે હું આજળ પાછળ કથી રીત નહિ કરવા દઉં. મેં તો નેજ વખતે ના પાડી પણ તમે હા પડાવી.

ગંગા : જમાનાને પણ માન આપનાં આપણે ગ્રીષ્મ

જોઈએને ? હવે એ સાફર ચીરડી-પછેડા, ગ્રહશાંતિ કસોવો વગેરેમાં જાય માને છે !

મંગળ : હા, ભાઈ, હા, હવે તો જમાનો બદલાયોજ છે ને. પહેલાં મરેદો મુધારકો હતા. હવે બેરાં મુધારકો છે. પણ એ વાત જ્યાં દો. મેં એનું બધું કહેતું સાંભળ્યું. છતાં હવે શું એને વાંકું પડ્યું ?

ગંગા : તમે એમ આકળા ન થા જાઓ. અરે ધનંજય ! નીકર ! ક્યાં છે ?

(ખાખી શૉટસ અને શટ સાથે ધનંજય દાખલ થાય છે. વાડીમાં કામ કરતી વખતે હાથમાં હોથ તેવાં ઓળંગરો તેણે માટીવાળા હાથમાં પકડેલાં છે. વાળ પછુ ખોવાયેલા છે.)

ધનંજય : કેમ, બા ? વળી શું છે ?

મંગા : ભાઈ, એટલું જ તને યાદ નથી ?

મંગળ : હજી તો “ભાઈ, એટલું જ તને યાદ નથી ?” કરીને બોલાવો છે ! લેને, હું તને કહું : આ તેં આજનાં લગન રાખ્યાં છે, ને પેલા પરગાંતમ-સસની ઊકડી જોરે ?

ધનંજય : તમે આમજ ક્યાં કરતાં હતાં તેથી મેં હા પાડેલી.

મંગા : ભાઈ ! જાણ !

મંગા :— જમાનને પણ માન આપનાં આપણે રીખવું જોઈએ ને ? હવે એ સાર - ચોરી - પહેડા - મદરાશનિ વગેરેમાં કેમ માને છે ?

મંગળ : હવે તમે જરા ચૂપ રહેશો ! આસને, એમ માન કે અમે આગ્રહ કરીએ; પણ પાછાં તમે દા તો પાડીશો ?

ધનંજય : હા, એમ યાદ છે ખરું.

મંગળ : બસ, તો પછી હવે તૈયાર થઈ જા. અચીઆર વાગે આપણે કન્યાને ત્યાં જવાનું છે. દમણા બધાં સગાંવહાણાં પણ આવી પહોંચશે.

ધનંજય : પણ હવે ના નહિ પડાય ?

મંગળ : હે ! તું શું બોલે છે તેવું તને ભાન છે ?

મંગા : પણ ના પાડવાનું કોઈ લાગ્યું ?

ધનંજય : કદાચ તો બીજું શું હોય ?

મંગળ : છોકરી એમ. એ. થયેલ છે

મંગા : ખૂબ સરત છે.

મંગળ : પછી ત્યારે તને શો વાંધો છે ?

ધનંજય : પણ લગ્ન એટલે બેઠીજ હતી ?

મંગળ : અરે ભત્તા ! પણ એ તો સોનાની બેઠી.

ધનંજય : સોનાની પણ બેઠી નો ખરીજ ને ! ના ના, માં મન માનવું નથી.

મંગા : અરે ભાઈ ! તું હવે છેક છેડાની મરીએ ના કહે તો અમારા નાક કપાય.

મંગળ : એની નારા એ છાકરાને આપીજ દરકાર છે ! અમારાં નાક તો ભણે સમજના પણ છાકરોને કેવું લાગે !

ધનંજય : ભણેથી છે, ભુવાન છે એટલે એ નો આ પ્રસંગ ભૂલી જશે.

મંગા : હો, સારું થયું. આ સંપત્તિ આગળ.

(ધનંજયનો એક હોળ પ્રસંગ આવે છે.)

સંપત્તિ : કેમ કેમ ? મંગામહેન ! શું છે ? અથા ધનંજય દરકાર વેશ કેમ આવ્યા છે ?

મંગળ : આ એજ મદરાશનું છે ને !

સંપત્તિ : પણ કે શું ?

મંગા : એનેજ પૂજો.

ચંપક : ધનંજય, બિરાદર ! શું છે શું !

ધનંજય : એ તો અમ્મથાં આ માળાપ રજતુ ગજ કરે છે. મેં એટલુંજ કર્યું કે મારે તો પરજુતું નથી. કેવાને ત્યાં ના પારી દેવકાવે.

ચંપક : હેં ! શું બોલે છે ? હવે ના પડાયે ! છેડે છેડી ધરીએ ?

મંગળ : એને રજતુ ગજ કહે છે, બાઈ સાહેબ ! સાંભાતુ !

ચંપક : અરે ધનંજય ! આ તે તને શું મન્યું છે ! એમ પરણ્યા વગર તે કાંઈ કાંઈને આપ્યું છે ! અને પરજુતું હોય તો પછી આજ પહે પરજુતું સારંગે. તું લણે, મોકરી લીધી ; હવે પરજુતાં શાં થાંધા છે ! તને છોકરી પસંદ નથી !

ધનંજય : ના, મેંજ શીધી કાઢી હતી પછી પસંદ કેમ નહિ હોય !

ચંપક : અત્યારે ખરી રીતે પરિણીત જીવન માળવાનાં મુંદર તક છે, માથે ખાસ બેખમ્મદારી નહિ. માળાપિના ઉત્તર વિચારનાં છે. પછી છે શું !

ધનંજય : મનનાં ઉડાણમાં કાંઈ એમ થયા કરે છે કે લગ્નમાં કશા સાર નથી.

મંગા : તે એ નરે આજે વ્રમનને દિવસે ક્યારેય વાદ આપ્યું.

મંગળ : આપણને બધાને મેંડાં બતાવવા...

ચંપક : અને પોતાને પણ ખરાજ ને.

મંગળ : એ તો ગયેલા છેજ. આજે ક્યાં નવે બનવાને હતા !

મંગા : તમે એમ એને કાઢીને નહિ કરો.

મંગળ : હવે તમે મૂળા રહેજો. ગયેલા નહિ હોય ને આમ કરે ખરા !

ચંપક : ધનંજય ! આત આત હવે, તૈયારી કરવા માંડી એવા વિચાર તો બધા લુવાનીઆને આવવા દરો.

મંગળ : આઝ્યા ! લગ્નને દિવસે એવા વિચાર આવે !

મંગા : તમે વચમાં બેલીને ચંપકની મહેનત ધૂળમાં મેળવે છો !

મંગળ : મેળવી ધૂળમાં. પેલા નાનો છાક ખરા કેની કે એમ મનાવે પડે.

ચંપક : આમ તો ધનંજય ! ઉંડે તો.

ધનંજય : એક તદન અગવ્યા, અપરિચિત માનવીને આપણા કુટુંબ વચ્ચે લાવતું એ મને તો કીક લાગતું નથી

મંગળ : અરે ભાઈ, કુટુંબ વચ્ચે ન લાવતો. પરણીને છોડે રહે. અમને ક્યાં એની ના છે.

ધનંજય : પણ-તોયે એ એ માન્યસને મારાં આધિપત્ય નીચેતે. રહેતું પડે ને ! સર્વને સરખા દક્ષતા જમાનામાં એ પાત મને ખૂંચે છે.

ચંપક : પથ્થર ઉપર પાણી. હું તો ચાક્યો.

મંગળ : પણ પરણ્યા પછી તું એનો દાસ ચહી રહેજોને એનીય તને કોઈ ના પાડતું નથી.

ધનંજય : તો દં માટે બકિતનય ખોઈ બેસું.

ચંપક : પણ પ્રેમ છે ત્યાં આવી દલીલો ટકતીજ નથી.

ધનંજય : પ્રેમ તો મૃગજન છે. અને ધારા કે હમજી અમારી બેની વચ્ચે પ્રેમ હોય તો પણ પાંચ દસ વાં પછી એ તો ઉડીજ જવાતો.

ચંપક : પછી રનેદ રહે. પ્રેમ કાંનાં પણ એ અધિકતર મજાવાળો છે.

ધનંજય : એમ બે જગ્યાએ એકબીજાં સાથે વરસાનાં વરસ મા માટે સાથે રહીને એકેકને ધિક્કારનાં શીખતું નહિ !

મંગા : દું અને તારા બાપ આજે ત્રીમ વાં થયાં સાથે સાથે રહીએ છાએ. એમ તો કાંઈ એકેકને ધિક્કારનાં શીખ્યા નથી.

મંગળ : અને છોકરાં થાપ એટલે તો એ પ્રેમ અને રનેદ બંધાની વાત બહી જવાય.

ધનંજય : છોકરાં એટલે સંસારની મોટામાં મોટી ઉપાધિ એમાંથી તો પછી કેમ કેરી છૂટાવજ નહિ.

મંગળ : આ વાત તેં સારી કહી, દોકરા ! અત્યારે તારી ઉપાધિમાંથી અરે છૂટી શકવાનાંજ નથી.

મંગા : નહિ, નહિ, એમ ઉશ્કેરામ નહિ બન્યો.

(ઘરમાં દાદા દલસુખરાયજી આવે છે.)

દલસુખરાય : કેમ કેમ, તમે તો હજી નીરતે ગયારા મારતાં બેઠો છો ? અને આ વરરાજ તો બાળે સાહેબને ત્યાં કોમ લાગાજો ઉભો હોય તેવો હવેસ કહીને હજી બેઠો છે !

ગંગા :— જમનાને પણ માન આપનાં આપણે સીધું જોએ ને ? હવે એ સાર - પીરસી - પહેરા - જદશાનિ વધેરમાં કેળુ અને છે ?

મંગળ : હવે તમે જરા ચૂપ રહેશો ! ચાલું, એમ માન કે અમે આમદ કરેશો; પણ પાછાં તમે હા નો પાડેશો ?

ધનંજય : હા, એમ યાદ છે ખરું.

મંગળ : બસ, તો પછી હવે તૈયાર થા' જા. અગીઆર વાગે આપણે કન્યાને ત્યાં જવાનું છે. દમણા બધાં સગાંવહાણાં પણ આવી પહોંચશે

ધનંજય : પણ હવે ના નહિ પડાય ?

મંગળ : હે ! તું શું જોયે છે તેનું તમે જાન છે ?

ગંગા : પણ ના પાડવાનું કાંઈ કારણ ?

ધનંજય : કારણ તો બીજું શું હોય ?

મંગળ : હોકરી એમ. એ. થયેલ છે

ગંગા : ખૂબ અરત છે.

મંગળ : પછી ત્યારે તમે શો વાંતા છે ?

ધનંજય : પણ કમ એટલે બેગીજ કવી ?

મંગળ : અરે બસ ! પણ એ નો માનની બેડી.

ધનંજય : સોનાની પણ બેડી નો ખરીજ નો ! ના ના. માં અન માનતુ નથી.

ગંગા : અરે ભાઈ ! તું હવે છેક છેડેથી મરીએ ના કરે તો અમારા નાક કપાય.

મંગળ : એની નારા એ હોકરાને બોલોજ દરશર છે ! અમારો નાક નો મળે સમજ્યા પણ હોકરીને કેટું લાગે !

ધનંજય : જોડેલી છે. લુગાન છે એટલે એ નો આ પ્રસંગ બૂરી જરે.

ગંગા : લો, સાફ થયું. આ સંપત આગા,
(ધનંજયનો એક ફાળ સંપત આપે છે.)

સંપત : કેમ કેમ ? મંગળડેનું ? શું છે ? અંગા ધનંજય !
હજી તારા વેશ કેમ આપા છે ?

મંગળ : આ એજ પ્રદોશન છે ને !

સંપત : પણ હે શું !

દસમુખ :—અરે ગાંડા, વળી કન્યાને ના પાડવામાં મંબારપણે વિચાર શા કરવા હતા ? અત્યા અપક, અને દીકરા, પરોપકામાં બાળે બધી સ્થિતિ સમજતી આવશે.....આમિય એ હોદ્દારી.....

મંગળ : બાપાણ ! એ તો એમ કહે છે કે પરણુવું એટલે એક પ્રકારની બેડી. એટલે એને તો પરણુવું જ નથી !

દસમુખ : હે ! એતારીની ! તે અત્યા, તને એ જ્ઞાન આજે સવારે જ ક્યાંથી થયું ?

ધનંજય : દાદાણ ! પણ એકાદ માણસ કુંવારો રહે તો દુનિયા બીધી વળી જાય ?

ત્રિપુ : ના રે, દીકરા ! એમ જન એકાદ બે માણસની મૂખાં-ધથી દુનિયા ઉધીમતી થઈ જતી હોય તો તો અત્યંત દુનિયા રહી જ નહિ રહે ને !

ધનંજય : ત્યારે કું જાતની ના પાડું તો તમને તો વંધા નથોતે !

દસમુખ : ના, જરાય નહિ. એમાં શું ! અમારા વખતમા માણસમાંથી વર ઉઠીને આવ્યા થયા છે.

મંગળ : બાપાણ ! બાપાણ ! આ તે તમે શું કરવા માંડ્યું છે ?

મંગળ : તમે આમ કહેતાં એમ અને કહી નહોતું ધણું.

દસમુખ : એકદમ ઉગ્રવર્ણી શા મારે થાઓ હો ! જરા વાન પૂરી નો થયા રો. અત્યંત દીકરને બાળનાગણી

બનાવી દીધા છે તો એની સાથે એમ વાત કરવાની. ત્યારે દીકરા ધનંજય, આપણે ના પાડી દેએ ?

ધનંજય : ના-હા-એટલે એમ કે દાદાણ, આપણે આ બાબતનો મંબારપણે વિચાર કરવો જોઈએ.

દસમુખ : અરે ગાંડા ! વળી કન્યાને ના પાડવામાં મંબારપણે વિચાર શા કરવા હતા ! અત્યા અપક, અને દીકરા, પરોપકામાં બાળે બધી સ્થિતિ સમજતી આવશે.....આમિય એ હોદ્દારી તારા વચર ક્યાં કુંવારી રહેવાની હતી !

મંગળ : એ, દાદાણ, તમે સારી વાત કહી ! પુત્રા મારે તો મૂતીઆની પગપછી છે.

દસમુખ : તે શા મારે નહિ હોય ! એમ. એ, ધણેથી હોદ્દારી અને પાણી ખૂબસૂરત. મીમાંતને ત્યાં ઉછરેલી અને સારા સંસ્કારવાળી. એણે અમારા ધનુષ્ય મારે હા કેમ પાડી એજ મને તો સમજતું નહોતું.

મંગળ : મારો ધનંજય મો ખોલે છે !

દસમુખ : એ તું નહિ સમજે. દસમુખ વચમાં ન બોલ, શ્યામ ત્યારે ધનંજય, બેડી રે. મંગળ દોડાને કહી અત્યા-

હું તમારી બધી વાતો સાંભળીને હતો. ત્રેમ ને રનેક ને અધિકાર વગેરે બધી વાતો સાંભળી છે ને ખરી પણ છે. પણ એક વાત અમારા જેવા છુદ્ધાઓની અનુભવ ઉપરથી કહું છું તે યાદ રાખજો.

ધનંજય : શી વાત ?

દક્ષમુખ : કે જ્યારે ધરણ ચરો, દાદા તો શું પણ માળાપ પણ રવધામ પહેંતો ગયાં હશે ત્યારે એકલા યદુ જશે અને મુંગાઈ મરણો. ધરતું બેઠું એ તો મિત્ર કરતાં પણ વધારે. જેમ વધારે વર્ષ સાથે રહે તેમ એકેકને આધારે બને-વરવહુ ટકી રહે અને બને એકેકને પણ ઉભાં રહી મુખદુઃખ આવે તે પચારી દે. અરે, પણ હું તો પાટો મારો લાપાળુ લગાવવા બેઠો. જા, લાઇ, મંપક, જા, ના પાડી આવ. કેમ ધનું ! ના પાડી આવે ને ?

ધનંજય : ના ના, એમ ઉતાવળાં રીક થાઓ છો ! તમારા બધાંની મરણ હોય તો.....

મંગા : અમારી તો.....

દક્ષમુખ : મહેરબાની કરીને વચમાં ટકટક નહિ કર. જે લાઇ, અમારે પરણતું નથી. પરણતું એ તો એક જાતની બેડી છે એ હું પણ કહ્યું કહું છું. એટલે તારે બેડી નહિ પહેરવી હોય તો નહિ પરણ.

ધનંજય : એ ખરું, પણ તમેજ હમણાં મને સલાહ આપી હતી કે પરણવાથી ઘડપણમાં મુખી થવાય.

દક્ષમુખ : તે તો હું દજ પણ કહ્યું છું. પણ કોરે કોરે છુદ્ડા મનિ અને તું તો વળી ખૂબ જાણેલો.

ધનંજય : ના ના, આવી જાળનોમાં ભ્રમુતર કરતાં અનુભવ વધારે સાચો. હું હમણાજ તૈયાર થઇ જાઉં છું. વડીલો કહે પછી નાહકની માથાએક દાંડ કરવી !

મંગા : દીકરા ! મો વર્ષનો ચરો.

મંગળ : આખરે તો હા પાડી ત્યારે પહેલાં આટલી લમણાંક ન કરાવી હોત તો !

(બહેન પ્રતિભા હાંકતી હાંકતી આવે છે.)

મંગા : અહોહો ! પ્રતિભા ! બરાબર શુક્રનેજ આવી.

પ્રતિભા : કેમ વાર ?

મંગા : આ તારો લાઇ અત્યાર સુધી પરણવાની ના પાડતો હતો. મેં કેટલું સમજાવ્યો.....

મંગળ : અરે મેં પણ કેટલું કહ્યું.....

ચંપક : અને મેં પણ કહેવામાં બાકી ન રાખ્યું !

મંગા : કોઈથી ના પીગળ્યો તે આખરે.....

પ્રતિભા : પણ છેવટે શું થયું ? લાઇ દજ નાજ પાડે છે ને ?

મંગા : ના ના, તું પણ શુક્રન વખતે આમ શું કામ બેડે છે ! દાદાજીએ સમજાવ્યો ત્યારે આખરે એણેય હા પાડી. એટલે હવે આપણે ઝડપથી તૈયારી કરીએ.

પ્રતિભા : આય, આય હવે શાની તૈયારી !

મંગળ : પ્રતિભા ! અત્યાર લગી તારો લાઇ ગણિ જણાતો હતો. હવે તું ગણિ થઇ ગઇ.

પ્રતિભા : હું તો કાંઈ ગણિ નથી. મને ખૂં બેસવા તો દો. લાઇએ ના પાડી હોત તોજ રીક હતું.

મંગા : પણ તું આમ કેમ કહે છે !

પ્રતિભા : અરે આપણ, ત્યારે હું બીજું શું કહું ? કાંઈ મોડી રાતે પુખ્ત ધરમાંથી નારી ગઇ અને આજે સવારે બપોર આપ્યા કે એ તો પેલા દાનોદરદાસના છોકરા જ્યોતિને કોરે પરણી પણ ગઇ !

બધાં સાથે :—હે !

(પડેા)

એ કંઈ હું નથી

દાર પીવાનો કેઈ હક નથી કે નેચી લોકોને દાર ઈતલી લેવાનો ભય રહે. નેચે દરજ્જે ચેડીતો ધધી કર્યા એ રૂનો ગણાય છે તેટલોજ અરો દારને, વ્યાપાર પણ ગણવો નેઈએ.....જેમ જેમ હું વિચારતો જઈ છું, અવલોકન કરતા જઈ છું તેમ તેમ દારથી થતી હાનિઓ અને વધારેમાં વધારે બચકર લાભે છે.....!

દાસડિયા દાસના એક બેક પુટરા જેમ જેમ લેતા જાય છે તેમ તેમ પડેલા દેવ
પુટર પુટર એના કુટુંબના લોહીનું ચોપણ કરે છે.

કેટલાક મુદ્દાઓની ચોખવટ —

‘નીશ’ વિષેના કેટલાક મુદ્દાઓની ચોખવટ કરવી જરૂરી હોવાથી નીચે તે વિગતવાર જણાવ્યા છે. સરકારે હાજર થીતું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું છે. એટલે હાજર થી વિગતો-લોકો તરફથી ‘નીશ’ ની બાબતમાં ચેરસમજે દેલાવાતી હોય છે. માટે આગળના મુદ્દાઓ અડી શક્યા છે. આ મુદ્દાઓની વધુ વિગતો તેમજ બીજા મુદ્દાઓ વિષે મુખ્યથી મુખ્ય કચેરી ‘નીશ-દફતર’ પૂછવાથી ખુલાસો કરવામાં આવશે.

- (૧) જાડના કોઇ એક ભાગને છેલ્લે કરવાથી તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તેને ‘નીશ’ કહે છે.
- (૨) ‘નીશ’ આપનાર જાડ આપણા પ્રાંતમાં ચાર પ્રકારનાં છે. નાગિએર, તાડ, સુરમાડ અને અચૂરા. તેમાં નાગિએર, તાડ અને અચૂરાના જાડને લગભગ બધા લોકો આગળે છે. પણ સુરમાડને બહુ ઓછા લોક જાને છે. મહારાષ્ટ્રમાં કોલાણા અને રવાગિરી જિલ્લામાં કયાંક કયાંક અને કણીદકમાં કારવાર જિલ્લામાં ફીક પ્રમાણમાં મળી આવે છે. સુરમાડને મરાઠીમાં “બેલમાડ” કહે છે. અને કાનડીમાં “બયબી” કહે છે.
- (૩) નાગિએરી ઉપર તો નાગિએર પાકે છે. નાગિએરીને બારંમાસ એક એક મહીને ફૂટું નીકળે છે તે ફૂડાને “પાડ” કહે છે. એ ફૂડામાં નાની નાની કળીઓ હોય છે. એ કળીઓ ભરેલાં ફૂડાને બાંધીને તેને ધાકા વડે નરમ કરી રોજ દિવસમાં ત્રણ વખત જરા જરા કાષે તો તેમાંથી મીઠા રસ જડે છે. એ જરૂર નીશ રસનેજ ‘નીશ’ કહે છે. એ એ ફૂડાને બાંધીને તેના પર રોજ કાષ મૂકી નીશ ન કાઢીએ તો ફૂડાઓમાંની કળીઓમાંથી સંખ્યાબંધ નાળીએરો બાજે. એ નીરાથીજ ચોપાઈને પેટા થતા નાગિએર જેવાં ફૂંજો આપણને આહારની દ્રષ્ટિએ અને ઉપયોગી છે. માટે આપણે નાગિએરીઓના નીશ ન કાઢતા નાગિએરોજ થવા દઈએ તો વધારે સાહે. વળી આપણા પ્રાંતમાં નાળીએરોના પાક પણ ઓછો છે. ઉલટું આપણે તે પરપ્રાંતમાંથી મંગાવવાં પડે છે.
- (૪) આપણા પ્રાંતમાં રવાગિરી, કોલાણા અને કારવાર જિલ્લામાં સારા પ્રમાણમાં નાગિએરો છે. હાડતાડીના થઈને કરનારાઓ આજ કેટલાય પંડીથી નાગિએરો થતાં અટકાવી નીશ માટે નાગિએરીઓને છેડી છેડી તે રસને નશાવાળી નાડીના રૂપમાં પ્રાપ્ત કરે છે. હવે તો હાડખથી સીધે એ નાડીનું પેટા થતું રૂપ બંધ થઈ નાગિએરીઓ પર નાગિએરો બરપૂર થયે.
- (૫) બીજા જાન એટલે તાડ. તાડમાં નર અને નારી એમ બે જાનિયા હોય છે. નારી-તાડને ગુજરાતીમાં ફુલિયા પણ કહે છે. અને જે ફૂંજો આવે છે તેને તાડ ફૂંજો કહેવાય છે. નર-તાડને ડિસે/ગરથી એ મુખીમાં ફૂડાઓ આવે છે. એ જ્યાંદે ફૂંજામાં હોય છે ત્યાંદે તેને બાંધી ધાકા વડે નરમ કરી તેને રોજ છેલ્લે કરવાથી તેમાંથી મીઠા રસ નીકળે છે. તેનેજ ‘નીશ’ કહે છે. નારી-તાડને ફળે તેજ અરસામાં નાનાં નાનાં ગાંડાવાળાં ફૂડાઓ નીકળે છે અને તે ફૂડાઓની સાથે નાનાં ગાંડાવાળાં અચ્ચાં ફૂડાં પણ નીકળે છે. તે જ્યાંદે ફૂંજામાં હોય છે ત્યાંદે તેને અચ્ચાં ફૂડાઓ સાથે બાંધીને ધાકાવડે નરમ કરી તેને રોજ કાષ મુકવાથી તેમાંથી મીઠા રસ જે જડે છે તેને ‘નીશ’ કહે છે. એ એ ગાંડાવાળાં ફૂડાઓમાંથી રસ ન કાઢવામાં આવે તો તેમાંથી ફૂંજો ઉત્પન્ન થાય છે. તેને તાડફૂંજો કહેવાય છે. લોકોમાં તાડફૂંજોના ઉપયોગ અડુ ઓછો છે. એ લોકો તાડફૂંજો વધુ વાપરતા થાય તો સારું

પણ તેનો ઉપયોગ પૂરતો કરે તો નર-તાબને સાથે નારી-તાબીનો પણ નીરો કાઢવો જોઈએ. હાલમાં ફેટલાંય વર્ષોથી આપણા પ્રાંતમાં ભરૂચ, પંચમહાલ, થાણા અને કોલાબા જિલ્લામાં ને જાડોને નીરો કાઢવા માટે 'છેદી' તે રસને નશાણુકન તાબીના રૂપમાં પ્રાપ્ત કરે છે.

(૧) સૂરમાખાં જાડો કણીટક બાલુએ છે. તે તાડ જેવાંજ ઊંચા થાય છે. તેને માછલીની પૂંછડી જેવા આકારનાં પાન હોય છે. એ પાન ચોભા માટે આસાંપાલવની જગ્યાએ જડુ વપરાય છે. તેને પણ અમુકજ મનુષ્યોં ડુંગ આવે છે એ કુમળાં હોય છે, લાદેજ તેને છેદવામાં આવે તો તેમાંથી મોટી રસ નીકળે છે. તેને 'નીરો' કહે છે. એ કુમળાં ડુંગ ન છેદીએ તો તે પાકટ થઈ તેમાંથી મોટી મોટી જટાઓ જેવા રેવા નીકળી પડે છે. એ એક એક રેવામાં ૧૦-૧૨ જેટલાં ઘેર જેવાં ફળો હોય છે. એ ફળોને હાથ લગાડીએ તો ખંજવાળ આવે છે. અને તેથી એ ફળોનો ઉપયોગ હજી લાણુવમાં આવ્યો નથી. એ જાડો જટાવાળાં હાવાથી મુજરાતીમાં તેને 'સિવજટા' કહે છે. આ જાડોનો વિશેષ ઉપયોગ કોઈ કરતું હોય તેમ જણાતું નથી.

(૭) ખજૂરાં માટે તો સૂરત અને થાણા જિલ્લો પ્રખ્યાત છે. એમાં નર અને નારી એમ બે જાતિ હોય છે નારીજાતિને ખજૂરાં જેવાં ફળો આવે છે. પણ એ ફળોમાં મર નહિ જેવો હાવાથી તેને વિશેષ ઉપયોગ થતો નથી નર કે નારી ખજૂરાં હોય તોય તેને ધત્તા રાંચે વચ્ચેના ભાગમાંના પાન રહેવા દઈ છેદવાના ઢેકાણેનાં પાન કાપી ધત્તેજ છેદવાથી તેમાંથી જે મોટી રસ નીકળે છે તેને 'નીરો' કહે છે. હાલમાં દારૂત્યાગીનો ધંધો કરનારાઓ આજ ફેટલાંય વર્ષોથી નીરો કાઢવાની પ્રતિષ્ઠા એ છેદી તેમાંથી નશાવાળી તાબી પ્રાપ્ત કરે છે. ખજૂરાંના ઉપરના થડમાંથી નીરો નીકળતો હાવાથી નારી-ખજૂરાંના ફળો પર તેની કાંઈ અસર થતી નથી. ફળો પણ આવે અને નીરો પણ નીકળે.

(૮) સૌથી વધુ મોટો નીરો તાળિયેરીનો જાડો કે અશૂનજ. તેનાથી સદેજ ઉત્પન્નો મોટો નીરો તાડ અને સૂરમાખાં અને તેનાથી પણ ઉતરતો મોટો નીરો ખજૂરાંનો.

(૯) તાળિયેરી, તાડ અને સૂરમાખાં રોજ રોજ નિયમિત ન છેદે તો નીરો નીકળતોજ બધ થઈ જાય છે માટે આ જાડોનો નીરો કાઢવો હોય તો નિયમિત વગર ભૂલે નેનું છેદન કરવુંજ જોઈએ.

(૧૦) ખજૂરાંને તો જેમ આરામ અપાય તેમ મોટો 'નીરો' નીકળે. ખજૂરાંનું દરેક જાડ વરસમાં કે બે વરસમાં છેદવાની પદ્ધતિ અનુસાર ફક્ત ૪૫ દિવસ નીરો આપે. ખજૂરાંને જો રોજ છેદીને નીરો કાઢવામાં આવે તો નીરો સાપ પાણી જેવો િક્કો અને ઓછો નીકળતો જાય. એક દિવસ આરામ આપી ત્રીજે દિવસે નીરો કાઢવામાં આવે તો મોટો નીરો નીકળે અને તે જાડ ખજૂર પણ મહિના સુધી નીરો આપે. અને બે દિવસ આરામ આપી ચોથે દિવસે નીરો કાઢવામાં આવે તો જાડ સારી રીતે પોષાય અને ખૂબ મોટો નીરો નીકળે. અને આથી રીતે જાડ વગળા સામયાર મહીના સુધી નીરો આપતું રહે છે.

(૧૧) આમ ખજૂરાં ઊંચાઈમાં તાડ કરતાં નાના હોવાથી ચઢવાને સહેલાં, કયાંય ઊગી શકે તેવાં તેમજ મજેબરે ઢેકાણે મજે તેવાં હોવાથી પ્રત્યેક આ વર્ષે જે ૧૨૫ જેટલાં નીર-કેંદ્રો કાઢવાને સરકારે ફરમાયા છે તે બધાંય ખજૂરાંના 'નીરો' નાંજ.

(૧૨) 'નીરો' એક સરખો મોટો મનુષ્યોં રહે તે મટે દરેક ઢેકાણે ખજૂરાંના જાડને બે દિવસ આરામ આપી ચોથા દિવસમાં નીરો પૂરો પાડવાની યોજના કરી છે.

(૧૩) તાડ અને સૂરમાખાં નીંગનો પ્રયોગ થોડા જખખજ જટવાના છીએ.

(૧૪) નીરામાં સ્વનસરો હોવાથી તેમજ તેમાં કીક પ્રમાણમાં કાર્બોહાઇડ્રેટ એટલે શરીરને આવશ્યક નેત્રી આકર હોવાથી નીરા એ અલ અને પીણું એમ જાનેની મરજ સારે છે.

(૧૫) કોલો આમ સોડાનમત નેચાં ઠંડા પીણું પીને શરદી, સળેખમ જેવી બિમારીઓ વહેલી લે છે. તેના કરતા બે કોલો રોજ નિયમિત નીરા પીતા અથ તો શરીરમાં શક્તિ અને વંદુરસ્તી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તે ઉપરાંત ગરમીથી ઉત્પન્ન થયેલાં દર્દો, તેમજ પેશાબના રોગો મટાડવામાં તે મદદરૂપ થાય છે. આજે લોકોને ચોકણું અને પૂરતુ દૂધ પણ મળતું નથી. તે વખતે નીરા એ અલ અને પેથ એમ જાનેની મરજ સારે તેવા ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે.

(૧૬) દરેક જાડને બે દિવસ આરામ આપી. એક દિવસે તેને લાખવાળું ચોકણુ માટણું લગાડવામાં આવે છે. જાડોને ત્રણ લાગમાં વહેંચી નાખવાથી અને વારાફરતી જાડોને માટલાં લગાડવાથી રોજ નીરા ગમ કરી શકાય છે. માટલાં સાંજે જાડને લગાવી બીજે દિવસે સવારે તે ઉતારી લેવાય છે. દિવસ કરતાં રાત્રે ઠંડીમાં જાડ વધુ નીરા આપતું હોવાથી રાત્રેજ નીરા લેવાય છે. માટલામાંથી નીરા કાઢી લઈ નરતજ તે માટલાં ગરમ પાણીથી અથવા તો ચૂનાના મંદ પાણીથી ધોઈને સાફ કરવામાં આવે છે.

(૧૭) નીરા જ્યારે જાડમાંથી ગરે છે ત્યારે તે ક્ષારયુક્ત (In an alkaline stage) સ્થિતિમાં હોય છે. પણ તે માટલામાં પડ્યા પછી બહારની ગરમ હવાથી અથવા તો તાપથી ખાટા થાય છે. નીરા ક્ષારયુક્ત સ્થિતિમાં ગરતો હોય છે. અને તેને તેજ સ્થિતિમાં ટકાવવા માટે માટલામાં પહેલે થીજ ચૂનાતું દૂધ જેવું પ્રવાહી (Milk of lime) નાખીએ છીએ, એટલે ગરમી લાગે તો પણ એજ સ્થિતિમાં નીરા ટકી શકે છે. એ ચૂનાના દૂધ જેવા પ્રવાહીનું પ્રમાણ ન જેવુંજ છે. ૧૦ નોલાએ ૩ થી ૩૫ નોલા ચૂનાનું પ્રવાહી નાખવાથી ઠંડીના દિવસમાં ૨૪ થી ૩૬ કલાક સુધી અને ગરમીના દિવસમાં ૧૪ થી ૧૮ કલાક સુધી નીરા ગરમતો નથી તે ઉપરાંત જાડમાંથી નીરા કાઢીએ ત્યારથી ને માટલકોને તે પહેલ્યારે ત્યાં સુધી ગરમગર સ્વચ્છતા જાળવવામાં આવે તો નીરા ટકાવવામાં ખૂબ મારી મદદ થાય છે.

(૧૮) એટલે લોકોની માન્યતા છે કે નીરા સૂર્યોદય થવા પહેલાંજ પીવેા જોઈએ, એ હવે જની જોઈએ કારણ તેમાં ચૂનાનું દૂધ જેવું પ્રવાહી પડવાથી તે યજો વાપત સુધી ટકી શકે છે. નીરા જ્યાં સુધી ખાટો થયા નથી ત્યાં સુધી તે પી શકાય છે.

(૧૯) નીરા ની પરીક્ષા આપણે નીચે મુજબ કરી શકીશું:—

- (૧) કાચના બ્લાસમાં નીરાનો રંગ આજે સરખી જેવા લાગશે.
- (૨) નીરાની વાસ કઢી પણ આવતી નથી અને આવે તો લગભગ નાખિયેના પાણીને મળતી આવશે.
- (૩) નીરાનો સ્વાદ મીઠો લાગશે.
- (૪) લાલ સિદ્ધસ પેપર નીરામાં ઓળવાથી તે બરો થઈ જશે. આમ આપણને જણાય ત્યારે નીરા પીવા યોગ્ય છે એમ કહી શકાય.

(૨૦) નીરા ગરમ માટલા હાથ ત્યારે:—

- (૧) નીરાનો રંગ સફેદ દૂધ જેવો થશે.
- (૨) નીરાની વાસ દુર્ગંધવાળી થશે.
- (૩) પીવામાં ખાટો લાગશે.
- (૪) જીવ સિદ્ધસ પેપર ગરમ નીરામાં ઓળવાથી તે લાલ બની જશે. આવેા ગરમ નીરા પીવા યોગ્ય નહિ ગણાય.

- (૨૧) આ ખાટા થયેલા 'નીરા' નેજા તાંતી-મારી વગેરે કહે છે. એમાં તરો લાવતારી ચીજ 'આઈકોલોલ' પેલા થાય છે. અને આવી નશાયાળી ચીજોથી જનતાની હૃદયોને ખૂબ નુકસાન થયું છે. અને તે માટેજ સરકારે આપણા પ્રાંતમાં દારૂબંધી-નશાબંધી શરૂ કરી છે.
- (૨૨) આપણા દેશમાં એવાં કેટલાંય જાડો-હરો કે જેનો માનવી જીવન માટે સદુપયોગ થઈ શકે. આ નીરાના જાડો માનવીઓને અજા અને ઉત્કૃષ્ટ પીણું પૂરું પાડનારાં છે અત્યાર સુધી એ જાડોના દુરુપયોગ કેટલાક લોકોએ કર્યો અને દુઃખો વહેતી-લીધાં. હવે તો આ જાડોનો સદુપયોગ બધાઓએજ કરી લઈ આપણને મળતા યોગકર્મોની યત્ન પૂરી કરી લેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.
- (૨૩) કેટલાક સનાતની અથવા પૂર્વજીવ રાજનારા લોકો નીરા અને તારી એકજ છે એમ કહી 'નીરા' ને અડકતા પણ નથી. ગાય ક'ઈ દહીં કે છાશ આપતી નથી. એ દૂધ આપે છે. અને દૂધમાંથીજ દહીં કે છાશ બનાવી શકાય છે. તેવીજ રીતે જાડ ચોક્કસ રસ એટલે કે 'નીરા' જ આપે છે. આ રસનો પારકા રાજના નેજા હેઠળ અમુક લોકોએ દુરુપયોગ કર્યો તેમાં તે પશિત જાડોનો અને તેના પશિત રસનો શો વાંકર આપણે દુનિયામાં આગળ વધવું હોય તો પૂર્વજીવ ન રહેતાં અસહ વસ્તુ શી છે તે જાણી લઈ તેનો સદુપયોગ કરી લેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.
- (૨૪) નીરામાંથી વગર ખાંડ અને દૂધ નાખને સરસ આઈસક્રીમ બનાવી શકાય છે. આઈસક્રીમ પોટમાં તે ૫-૬ કલાક તેવીજ સ્થિતિમાં રહી શકે છે. ઉનાળામાં લોકોને તે ખૂબ માફ આવે તેવું છે.
- (૨૫) વળી નીરામાંથી સરસ પાણી તેમજ સફેદ ગોળ બની શકે છે. શેરડીના ગોળ કરતાં જીવનવલ્લભ દ્રવ્યો તે ખૂબ ઊંચો કહેવાય. સ્વાસ્થ્યમાં થોડાક ચોક્કસ જેવો અથવા તો માથા જેવો લાગે છે. થોડો ચોક્કસ ખાય છે. તેનાં કરતાં આ ગોળ ખાય તો બહારથી મેંમાં વિદામીનો ખરીદાવાળો બધો, શરીરમાં શકિત આવે, અને જીવનો સ્વાસ્થ્ય સંતોષાય.
- (૨૬) નીરામાંથી સાવરખ બનાવી તે ફોટલી સાથે ખાઈ શકાય છે અને નીરામાંથી સ્વાહાર રાખ બનાવી તેમાંથી હાથે ચાલતાં કેન્દ્રીયકરણ યંત્ર વડે ખાંડ બનાવી શકાય છે. કારખાનામાં શેરડીમાંથી બનતી ખાંડમાં અશ્વત્થ વધારે હોવાથી તેના ઉપયોગથી માણસોનાં હાડકાં અને હાંત નબળાં પડે છે. જ્યારે નીરાની હાથે બનાવેલી ખાંડમાં સારા હોવાથી તે ઊલટી હાડકાં અને હાંતને પોષક આપે છે.
- (૨૭) તો આમ આ નીરાના જાડા આપણને આપણાં જીવનને ગોળકાની દ્રવ્યો ખૂબ ઉપયોગી છે. કુદરતે તો માનવીઓ સામે ધન મૂક્યું છે. તેનો સદુપયોગ કરી લેવો એ દરેક માનવીની ફરજ બને છે.
- (૨૮) આમ પ્રાંતમાં જગ્યાએ જગ્યાએ જ્યાં નીરાનાં જાડો હશે (હાલમાં ખમ્બૂડનાજ જાડો) ત્યાં નીરા વેચાશે. અને નીરા લે વધશે તો તેમાંથી ગોળ, ખાંડ, આઈસક્રીમ વગેરે કેવી રીતે બનાવવાં, વગેરે વિશેષ શિક્ષણ નીરા-કેન્દ્રોના કાર્ય-નીવકોને આપવા માટે આ વર્ષે ઓગસ્ટ માસમાં 'નીરા અને તાડ-પદાર્થ
- (૨૯) જાડો સારી રીતે પોષાતા રહી, તેમાંથી નીરા કેવી રીતે કાઢી શકાય, નીરાની બાબતમાં કેવી રીતની સ્વચ્છતા રાખવી જોઈએ, નીરા દુકાનમાં વેચાય તે વખતે કટેનદો, ગ્રાસો વગેરેની સ્વચ્છતા કેવી રીતે રાખવી જોઈએ, નીરામાં મુલ્તે કેટલા અને કદ નાખવો, નીરાની પરીક્ષા કેવી રીતે કરવી, નીરા બાકી રહે તો તેમાંથી ગોળ, ખાંડ, આઈસક્રીમ વગેરે કેવી રીતે બનાવવાં, વગેરે વિશેષ શિક્ષણ નીરા-કેન્દ્રોના કાર્ય-નીવકોને આપવા માટે આ વર્ષે ઓગસ્ટ માસમાં 'નીરા અને તાડ-પદાર્થ

વિષયક' એક 'શિક્ષણ શિબિર' મુંબઈ સરકારના મૃદુમંત્રી શ્રી મોરારજીભાઈ દેસાઈને હસ્તે ખુલ્લું મુકાબી તે ઓકટોબરની અધવચ્ચ સુધી ચલાવવામાં આવ્યું હતું, નીરા કેન્દ્રોના કાર્ય-સેવકો સમાજ-સેવકો મારફતજ બેલાવવામાં આવ્યા હતા, પણ તેઓ, વધુ નક્કર અને એ દૃષ્ટિએ શિબિર આશ્રમ પદ્ધતિથી ચલાવી તેમાંથી નૈતિક શિક્ષણ મળ્યા આપવામાં આવ્યું હતું.

- (૩૦) પ્રાંતભરમાં જ્યાં ઠેકાણોનાં નીરાકેન્દ્રો પૂર્વ અપ્પાસાહેબ પટ્ટનયન શ્રીમં નાનાસાહેબ ઠકાર, શ્રીમં અનાસાહેબ દાસ્તાને શ્રી. વસાવડાજી, ડૉ. આંબેલીકરજી જેવા જુના અને બાણીતા અનુભવી કાર્યકર્તાઓની હેમરેખ નીચે ચાલશે અને તેમના હાથ નીચેજ કામ કરતા કાર્ય-સેવકો સારા સમાજ-સેવકો તરીકે થકારો.
- (૩૧) આજે નીરાનું આખું પ્રાયોગિક ખાતું સરકારી હોવા છતાંય ઘણાં અર્થાં કાર્યો સમાજ-સેવકો દ્વારાજ થાય છે એ આ કાર્યની એક વિશેષતા છે એટલે સમાજતા; કલ્યાણાર્થેજ 'નીરા'નું કામ ચાલે છે અને ચાલતું રહેશે.
- (૩૨) દરેક નીરા-કેન્દ્રોમાં ભાઈ-બહેનો તેમજ ગિર્મિદો-માટે-ખાસ વ્યવસ્થા કરવાનું નીરા કેન્દ્રોના સન્માન્ય નિરીક્ષકોને જણાવવામાં આવ્યું છે, એટલે જુધાએ તેનો લાભ લેવો બોધ્યો પોતાના અભિપ્રાયે અભિપ્રાય-ચકીમાં જણાવવા બોધ્યો. કોઈ ફરિયાદ હોય તો તે ફરિયાદચકીમાં લખવી બોધ્યો. એટલે સમજાવે, અર્થે ચાલતા કામમાં સમાજની મદદ સમાજનેજ કલ્યાણકારી નીવડશે.
- (૩૩) આમ પ્રાંતભરમાં નીરા કેન્દ્રો શરૂ કરવાથી જનતાને સ્પેક, પેપરક, મીઠું-તેમજ ગોળ, ખાંડ, મગશો; દારૂખંધીને લીધે ઝાડ છેદનારા તલવાડાઓ, કે જેઓ જેઠા જ્ઞાતા જાય છે. તેમને આ શરૂ કરેલાં નવા કાર્યને લીધે ફરી કામ મળશે, અને ઝાડના માલિકોને જમીનના સામાન્ય પેદાશના પ્રમાણમાં ઝાડાનું ભાડું મળશે અને ઝાડોને લિપથોજ, થશે, એટલે 'નીરા' ને ઉત્તમ આપવામાં બધી રીતે સમાજનું કલ્યાણજ થશે.
- (૩૪) આ વખતે દરેક ઠેકાણે 'નીરા' ના ચિન્હવજા તેમજ ૮ ઑસના આંકાવાળા બ્લાસોમાંજ નીરો અપારો. ૮ ઑસ નીરાના એક બ્લાસના મુંબઈ, અમદાવાદ, અને સૂતમાં અઢી આના લેવાશે. બીજાં મોટા શહેરોમાં બે આના લેવાશે. ગામડામાં એક આના અને આદિવાસી વગેરેવાળા સાવ ગામડામાં પોણા આના લેવાશે.
- (૩૫) આમ સરવાળે સરકારને નીરામાં આર્થિક દ્રષ્ટિએ ઝાઝો લાભ ન રહેતાં જનતાનું કલ્યાણ એજ ક્રેય પદરે પડનાર છે.
- (૩૬) 'નીરા' વિષેની વધુ માહિતી માટે મુંબઈ પ્રાંતના મુખ્ય સંચાલકો- ડૉ નીરો દક્ષિણ, જીનુ કસ્ટમ હાઉસ, કોટ, મુંબઈ તે પુજવાથી તે ચેક્કસ અને નક્કર માહિતીઓ પૂરી પડશે. જનતાએ ગેરરસ્તે દોરવનારાઓ પર વિશ્વાસ રાખી ચાલતું ને બોધ્યો.

જીનુ કસ્ટમ હાઉસ, કોટ,
મુંબઈ તા. ૨૬-૧૧-૪૮.

કૃષ્ણદાસ શાહ,
માનદ સંચાલક, નીરા યોજના.
મુંબઈ પ્રાંત.

સફાઈ દિન

[ગાઈલ]

ઝાડુ-સાવરણી લઈ ધગશઘીં પ્રેરાઈ આવ્યા અમં.
મિત્રો પંદર-વીસ ભંગીજનના કંગાલ આવાસમાં:
સેવાર્થે ધ્રુમતા અમે ઉલટથી મંડી પડ્યા કામમાં.
‘શોભે ના તમને’ ગારીબ ઉચરે જો કે જનો એ બધા.
ઓળો દાતણની ઘણીક, ચુસિયા કું ગાટલા, હીકરાં.
હૂયા પેપરના, મલિન ચીથરાં, સૂણિત ગોળીદીખા
ખોખાં માચિસના, કુકુલ બીડીઓ’ ને કાચના દુકાં.
ફૂંકલા આહી’ ને, લીધા ઘડીકમાં, ધૂળેભરેલા અમં.

રે! વાસે ઉજળા દીવાધીય વધુ દૃષ્ટિપથે ત્યાં પડ્યું
કો ગંદુ કપડું ધૂળે રવણું ગાભાસમું છલ્લું ને:
ધાચો હું’ ઝટ વેગથી પણ જહીં ઝાલી રહું વચ્ચે.
રે! એ તો સરકી પડ્યું ધરણીએ કો કંઈ ઝીણા મુળી.
“જા! જા! શનિયા મુઆ, મરી જશે! કાસે મળેલું” પણ
ચાલ્યું નો ઝભલું?” — સફાઈદિન હું ભૂલ્યો નથી તે પછી.

— પ્રો. હસિનકાન બચ.

કાશ-રાહત-ધારો

ગામડા-ગામના ખેતો, કિશોનો અને આમતરગની સર્વોત્તરિને લક્ષમાં રાખી મુખ્યકર્મી ધારાસભાએ હેલ્થો બે લખે દરમિયાન કેટલાક લોકોપકારક ધારાઓ પસાર કરી છે. એમાં મહા-રાહત-ધારો પણ મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. પ્રસ્તુત લેખમાં લેખકમુખ્યે આ ધારાની પૂર્વભૂમિકા આપી અને રચના પાછળ સરકારનો જે શુભકર ઉદ્દેશ રહેલો છે તે સ્પષ્ટ કરેલ છે અને એના અસ્તિત્વથી ગરીબ કરજદાર ખેતને કંઈ કંઈ રીતે રાહત મળે છે તે વિશદ રીતે સમજાવેલ છે.

લેખક :

શ્રી. રામચંદ્રાય હ. બુચ

બી. એસસી., એચએલ. બી.: એડવોકેટ (ઓ. એસ.)

પહેલું વિશ્વયુદ્ધ પૂરું થયું, તે પછી વિશ્વ-આપક આર્થિક મંદી શરૂ થઈ. ઇ.સ. ૧૯૧૮-૧૯૨૦ દરમિયાન પહેલું, અને ઇ.સ. ૧૯૩૧-૧૯૩૪ ના ગાળામાં બીજું એમ મંદીનાં બે મેળાં દુનિયાભરમાં ફરી વળ્યાં. આપણા ખેડૂતને આર્થિક મંદીથી ભારે નુકસાન થયું. ઉત્પાદનના ભાવ ગગડી ગયા. આપણો ખેડૂત કરજના ભેગા નીચે દેખાઈ ગયો. તેમાંયે આપણા પ્રાન્તનો ખેડૂતવર્ગ તો સાદ કરેલ રૂપિયાના દેવાના દગ તથા દટાઈ ગયો. આપણે રાજકીય સ્વતંત્રતા મેળવી. સામાજિક અને આર્થિક સ્વતંત્રતા રંગના આપણે હુટા થયા. સામાજિક અને આર્થિક સ્વતંત્રતા કેવી રીતે રચી શકાય એ પ્રશ્ન અગત્યનો છે.

આપણું જીવન એટલે ગ્રામજીવન. સમાજ એટલે ગ્રામસમાજ. દેશની સામાજિક અને આર્થિક સ્વતંત્રતા એટલે ગામડાનું સંજીવન !

ખેડૂત ગામડાનો આત્મા છે. ખેતી અને તેને લગતા હવેના દેશના જીવનનો શ્વાસોચ્છવાસ છે.

ખેડૂતની ઉન્નતિમાં સમાજની ઉન્નતિ સમાઈ છે. ખેતીના વિકાસમાં દેશની મુખાકારી સચવાઈ છે.

ખેડૂતનો આર્થિક છુટકારો થાય તો ખેતીનો વિકાસ થાય અને તોજ દેશની સામાજિક અને આર્થિક સ્વતંત્રતાના સાચા અને મજબૂત પાયા આપણે નાખ્યા ગયા.

ખેડૂતની આર્થિક કંબાલિયતનાં મુખ્ય કારણો બે છે: (૧) મુડીનો અભાવ અને (૨) કરજનો ભોને. તેને કરજમાંથી મુક્ત કરવો તે સહેલું છે. તેને કરજમાં ફસાતાં અટકાવવો એ મુશ્કેલ છે. તેથી તો સરકારે (ગામડાંઓના આર્થિક વિકાસ માટે) જુદા જુદા ધારાઓ અમલમાં લાવી ગામડાંઓના આર્થિક વિકાસની દિશામાં શુભકર અને પ્રતિસાધક પ્રયાણ કરી દીધું છે. કરજ નિવારણનો કાયદો (જે 'મહા-રાહત-ધારો' એ નામે ઓળખાય છે) તે હાર માળાનો એક અગ્રગણ્ય મણુકો છે. એના ઘડતર પાછળ આપણી પ્રજાકીય સરકારનો શો ઉદ્દેશ રહેલો છે અને એ ખેડૂતને કંઈ કંઈ રીતે લાભદાયી અને તેમ છે તે બોધ્યો.

મંદીને કારણે આવી પડેલી આર્થિક આફતને લઈને કરજનો બેલો ઓછો કરવા માટે સરકારે કરજ નિવારણને લગતો પહેલો ધારો ૧૯૩૬ માં પસાર કરેલો. પરંતુ તે ધારો અમલમાં મુકાય તે પહેલાં તો બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન કોએસ પ્રધાનમંડળોએ પ્રાનોમાંના પોતાના હોદ્દાઓનો ત્યાગ કર્યો.

તે પછી ગવર્નરની સલાહકારી સરકારે તે કાયદાનો અમલ માત્ર એક અખંડ રૂપે કર્યો. સરકારે માત્ર આઠ જુલ્લામાં તે ધારો લાગુ પાડ્યો. દરેક જુલ્લામાં બે તાલુકા પસંદ કરી તેમાં આઠ 'મહા-રાહત-ધારો'ની સ્થાપના કરી. તા. ૩૧મી ડિસેમ્બર ૧૯૪૫ સુધીમાં આ બોડીએ ૧,૨૬,૦૦૦ અરજીઓનો નિકાલ કર્યો. આથી

કરજમાં આશરે સાઠ લાખ રૂપિયાનો ઘટારો થયો અને પચીસ લાખ રૂપિયા જેટલું કરજ પાટી રહ્યું.

ઈ.સ. ૧૯૪૬ માં જ્યારે કોંગ્રેસ-સરકાર ફરીથી સત્તા ઉપર આવી ત્યારે એ કાયદાનો અમલ આખા પ્રાન્તમાં શરૂ થયો. 'કરજ નિવારણ બોર્ડ'ની સંખ્યા પણ જેટલી કરવામાં આવી. ૩૧ મી માર્ચ ૧૯૪૬ મુદ્દીમાં ત્રણ લાખ અરજીઓનો નિકાલ થયો. અને રૂ. ૧૫,૩૨,૦૦,૦૦૦ જેટલા કરજનો ફરજી કરવામાં આવ્યો.

૧૯૩૬ ના ધારામાં કેટલીક ઉલ્લેખો જણાઈ હતી. વહેલી તકે તેમાં મુધારો કરવા સરકાર ઇચ્છતી હતી. પરંતુ યુદ્ધકાળ દરમ્યાન દેશમાં જળબચાવ આર્થિક પરિવર્તન થયું હતું. તેથી ખેડૂત કરજ ભરપાઈ કરવા સક્રિયમાન થયો છે કે કેમ તે તપાસવાની જરૂર હતી. સદ્ભાગ્યે મહાસ પ્રાન્તમાં આ પ્રશ્નની જાણવટ થઈ હતી તેને પરિણામે એવું સિદ્ધ થયું હતું કે યુદ્ધકાળના ઉંઝા ભાવથી માત્ર જથ્થા. બંધ સંક્રમ કરનારાઓને લાભ થયો હતો. પરંતુ મોટા ભાગના ખેડૂતો જમીનના નાના ટુકડાઓ ખેડનારા હતા અને તેની પાસે ઉત્પત્તિના પ્રધારાના જથ્થાના અભાવ રહેલો આ વગેરે ઉંઝા ભાવથી ફરજી લાભ થયો ન્દેવો.

૧૯૩૬ ના ધારાને રદ કરીને, સરકારે ૧૯૪૦ નો નવો ધારો ધરી કાઢ્યો. આ કાયદો ૬૦મી મે ૧૯૪૦ થી અમલમાં આવ્યો.

નવા અને જૂના ધારાની નેમ એક જ છે. છતાં, નવા ધારાથી કરજદાર નવા લેણદારના હક અને તેની ફરજોને પૂર્ણતા અગત્યના નવા મુધારાઓ અમલમાં આવ્યા છે. જૂના ધારાથી ખેડૂત વર્ગના વધારે મોટા ભાગના લોકોને લાભ મળ્યો છે. આ ધારો ખેડૂતના કરજમાં ઘટાડો કરી તેને રક્ષણ આપે છે. અટકાવ નહિ પણ નવા કરજમાં સપડાતાં તેને અટકાવવાનો, રચનાત્મક આર્થિક સહકારનો સંચાર કરવાનો અને તેની મારફત ખેડૂતની ગરીબાઈ દૂર કરી તેનો સર્વદેશીય નિકાસ સાધવાનો પણ પ્રયામ કરે છે.

૧૯૪૦ નો નવો ધારા-રાદન ધારો જૂના ધારામાં એક અગત્યનો ફેરફાર કરે છે. જુના ધારા મુજબ કરજ નિવારણનું કામકાજ 'બોર્ડ' મારફત કરવામાં આવતું. આ બોર્ડ ઉપર એકથી વધારે સભ્ય કામ કરે એવો રેતુ હતો, પરંતુ વચગાંનાની ગતવર્તની સરકારે ફક્ત એકેક સભ્યની નિમણૂક દરેક બોર્ડ ઉપર કરી. વળી આ સભ્યની

પસંદગી મોટે ભાગે રાજ્યના વહીવટી ક્ષેત્રમાંથી કરવામાં આવી અને એ કાયમી નહિ પણ કામચલાઉ હતી. આ બધાં કારણોથી જેલું લેણે તેવું અને ગડબટ કામકાજ થતું નહિ. જે કામ બોર્ડને કરવાનું હતું તે બધું અદાલતોના દિવાની કામકાજના પ્રકારનું હતું છતાં તે કામ પાર પાડવાને અદાલતી વ્યાપકત્વ જેવું તત્ત્વ બોર્ડ પાસે હતું નહિ. આવી બધી મુશ્કેલીઓને લીધે નવા ધારાથી બોર્ડને બદલે દિવાની કોર્ટને કરજ-નિવારણનું કામકાજ સોંપવામાં આવ્યું. અરજીઓ લેવાનું, તપાસ ચલાવવાનું, હિસાબ તપાસવાનું દેવાદારની સક્રિયતા માથ કાઢવાનું, દેવાની રકમનો ઘટારો કરવાનું, ચુકવણી આપવાનું વગેરે કામ હવે બોર્ડને બદલે દિવાની અદાલત કરે એમ નકકી થયું છે.

બીજી મોટો ફેરફાર એ થયો છે કે આ ધારામાં કરજદારની વ્યાખ્યા વ્યાપક બતાવવામાં આવી છે. જે કરજદાર આજે જમીન મલિક ન હોય પણ ૩૦ મી જાન્યુઆરી ૧૯૪૦ અગાઉ ત્રીસ વરસના ગાળામાં જેલું પોતાની જમીન ગીરીથી મૂકી દેાય અને જેના ત્રણદારે ગીરીથી નામે લેયાણુ લઈ લીધી દેાય તો એવા કરજદારને પણ આ ધારાથી રાદન મળે છે. આથી ત્રીસ વરસનાં કરજનો હિસાબ લઈ તેમાં ધારામાં જણાવ્યા મુજબ કરજની રકમમાં ઘટાડો કરી ને કરજ ભરપાઈ કરી ચકાવે છે. અને કરજદાર જમીન પાટી મેળવી શકે છે. વળી જે કરજદાર માત્ર ખેતીજ ઉપર ન નબતો દોષ પણ ખેતી સિવાયની બીજી આવક પણ મેળવતો દોષ તેને પણ અમુક અંશે આ કાયદો કામ પડે છે. આ ધારામાં 'ખેતી ઉદ્યોગ' તેના લૌકિક અને મળ અર્થમાં નહીં વાપરવામાં આવ્યો. પરંતુ ખેતી ઉદ્યોગમાં અનાજ પેદા કરવાના તરીકી પેદાશ ઉત્પન્નવાનો, રેડીને જગત ઉદ્યોગોને, રોડ કંઠર વગેરે ઉદ્યોગોના પણ સમાવેશ થાય છે. તે કાંઈ ખેડૂત માત્ર ઘાસ કાપણીનું કામ કરના દોષ અને તે ન કરજદાર દોષ તો તેને પણ આ કાયદો રાદન આપે છે.

એ તો દેખીતું છે કે કરજદારને જેટલા વધારે પ્રમાણમાં આ ધારો રાદન આપે છે તેટલા વધારે પ્રમાણમાં સાધારણ ધીરધારના ધંધાદારીને એ ધારો ભાર પડે છે. જેઓએ ખેડૂતની મિલકત ગીરી લેવાના બનાવો દોષ તેની પાસેથી હંમેશાને મારે જમીન જીવંતી લીધી છે તેઓએ કરજદારને ન પાડી આપી પાડે. ૧૯૩૧ પહેલાંની વિવેક દેવ અંગતો દેખાની રકમમાં ૪૦ હજાર જેટલો

ઘટાણા અને તે પછીનાં વરસમાં ૧૯૪૭ સુધી થયેલી લેવડ દેવડની લેણી રકમમાં ૩૦ ટકા જેટલા ઘટાટો વેઠવા પામે કોર્ટના ચુકાદાને અને બે પંક્તિ વચ્ચે કોર્ટની મંજુરીથી થયેલાં સમાધાનને રજીસ્ટર કરાવવાં પડશે.

આ ધારા મુજબ કરજદાર અથવા લેણુદાર તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૯૪૭ પહેલાં કરજ-લિપિમાં માગતી અરજ કોર્ટને કરશે. બે પંક્તિ વચ્ચે કોર્ટ સમક્ષ કરજની લેખિત ખરી વીગત રજૂ કરવી પડશે. કોર્ટ તાલુકાલેખ કામ હાથ ઉપર લેતો. પહેલાં બે મુદ્દાઓના નિષ્પત્તિ કરશે (૧) કરજદારની જમીન ખેતરાઈ છે કે નહિ અને કરજદાર જોતે ખેતી કરે છે કે નહિ. (૨) આગલાં વરસની આવક ઉપરથી ખેતીની અને બીજી આવક કેટલી નકડી થય છે. બે પંક્તિ વચ્ચે સમાધાન થયું હોય તો તે કરજદારની રાજીખુશીથી અને લેણુદારની ચોકખી દાનતથી થયું છે કે કેમ તે જણ નકડી કરવામાં આવશે. બે સમાધાનને કોર્ટ મંજૂર ન રાખે તો તે સમાધાન કાયદાની દૃષ્ટિએ રદ ખાતલ થાય છે. ઉપર જણાવેલ તપાસ કર્યો જ ને કોર્ટ એમ હરાવે કે કરજદારને આ ધારા લાગુ પડે છે અને કરજની કે સમાધાનની નકડી થયેલી રકમ રૂ. ૧૫૦૦૦ થી વધારે થતી નથી તો કોર્ટ લેવડદેવડને હિસાબ તપાસીને રદ કરશે.

લેવડ દેવડ અંગેના જવાબી દુનિદાસ તપાસવાની કોર્ટને સત્તા આપવામાં આવી છે તે પ્રમાણે દરેક લેવડ દેવડ કેટલું અંશે ખરી છે અને કેવા સંબંધોમાં કરવામાં આવી છે એ દૃષ્ટિથી જવાબ હિસાબ કોર્ટ તપાસશે તે સજબ લેણુદાર અને લેણુદાર વચ્ચે મુદ્દલ કે વ્યાજની રકમ સંબંધી અથવા વ્યાજ ગણવાની રીત સંબંધી કોઈપણ કોર કરાર થયો હોય તો કોર્ટ તેની અચળાણ કરશે. આ પ્રમાણે અરજીની નાકીબ મુખીની ધીરધારે, લેખા લખાણો, વગેરે તપાસવામાં આવશે.

૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૪૭ પહેલાંની લેવડ દેવડ પૈકીની લેણી રકમ ઉપર બે પંક્તિ વચ્ચે કોઈ કરાર મુજબ અથવા કોર્ટના ચુકાદા મુજબ ૧૨ ટકા કરતાં ઓછો દર મુકરજ થયો હોય તો તે દર, નહિ તો ૧૨ ટકા લેખે સાદું વ્યાજ ગણી આપવામાં આવશે. મુદ્દલ અને વ્યાજની જુદી જુદી હિસાબ કરવામાં આવશે. મુદ્દલ અને વ્યાજની જુદી જુદી લેણી નીકળતી રકમમાં દરેક પૈકી ૪૦ ટકા જેટલા ઘટાટો કરવામાં આવશે. આ ઘટાટો રકમ જ લેણી ગણાશે.

તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૪૭ અને તા. ૧૧ મે ૧૯૪૭ વચ્ચેની લેવડ દેવડ અંગેના હિસાબ નવામાં પંક્તિ વચ્ચે બે ૬ ટકાથી ઓછો દર કમ્પલ થયેલ અથવા કોર્ટના ચુકાદાથી નકડી થયો હોય તો તે દરથી સાદું વ્યાજ ગણાશે. મુદ્દલ અને વ્યાજની જુદી જુદી નીકળતી લેણી રકમમાં ૩૦ ટકા જેટલા ઘટાટો કરવામાં આવશે. ઘટાટો રકમ જ લેણી ગણાશે.

તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૪૦ પછીની ધીરધાર અંગેના હિસાબ લેતાં તેમાં વધારેમાં વધારે ૬ ટકા સાદું વ્યાજ ગણી આપવામાં આવશે. સિવાય કે બે ૬ ટકાથી ઓછો દર પંક્તિ વચ્ચેના કરારથી અથવા કોર્ટના ચુકાદાથી નકડી થયો હોય તો તે દર ગણી આપવામાં આવશે. જે મુદ્દલ અથવા વ્યાજની રકમ લેણી નીકળે તેમાં આ ધારા કંઈ ઘટાટો મુકવતો નથી.

આ પ્રમાણે કરજની ઘટાટો રકમ નકડી કર્યા બાદ કોર્ટ કરજદારની મિલકત, તેની કામ અને કરજ ભરપાઈ કરવાની તેની શક્તિ તપાસ તપાસ તપાસ કરશે. કરજ ભરપાઈ કરવાની શક્તિ મુજબ ખાંદેશીચાળાં અને ખાંદેશી ચિનાનાં કરજમાં ધારામાં ગણાવ્યા પ્રમાણે વધારે ઘટાટો કરવામાં આવશે. તે પછી કોર્ટ કરજ તિવારણુને ચુકાદા આપશે. તેમાં ધારામાં ગણાવેલા કમ મુજબ દેવડ ચુકારી આપવાનું ફરમાન કરશે. આ ચુકાદો રજીસ્ટર કરાવવો પડશે. બે તેમાં સંબંધી મુજબ કરજદાર કરજ ભરપાઈ નહિ કરે તો તેનું ઉપરાણ મહેસુલ નર્સિક કલેક્ટર કરશે. બંધી મુખી કરજદાર ચુકાદામાં ગણાવેલ કરજ ચુકારી ન આપે ત્યાં મુખી કોર્ટની મંજુરી સિવાય પોતાની મિલકતને લગતી કોઈ લેવડ દેવડ તે કરી શકશે નહિ. જળી પાક કિશોર માટે જે તાણાંથીય મદદ લીધી હોય તે પાક પાનું તે પોતાની સ્વચ્છાથી વેચી શકશે નહિ.

જે કરજદારની આવક તથા તેની જગમ માલમિલકત એટલી ઓછી હોય કે તે ૧૨ માસિક હખા આપનાં પાનું કરજનિવારણુ ન કરી શકે તો કોર્ટ તેને નાદાર ઠરાવશે. જ્યારે જ્યારે તેનાં જીવનને નિભાવવાની માલમિલકત અને આજીવિકા મેળવવાના સાધનો નથી તેને અને તેનાં કુટુંબના નિભાવ માટે જોઈતી આવક મળી રહે તેટલી કિંમતની માલમિલકત સિવાયની મિલકત વેચવામાં આવશે અને તેના લેણુદારોમાં તે કરજ પેટે બહેલી આપવામાં આવશે.

જે કરજદારની સ્થાવર મિલકતની અંશીકી મન કરતાં સુકાદામાં હોયેલ કરજની રકમ વધારે હોય અને જે લેણુદાર તે રકમમાં વધારે પ્રદાણ કરતા કબૂલ કરે તો કરજદારે તે કરજની રકમ ભરપાઈ કરી આપવી પડશે. જે તેમ ન અને તો બેન્ક મૉર્ટગેજ બેન્ક તે કરજ ભરપાઈ કરી આપશે અને તેટલી રકમ બેન્કના વ્યાજના દરે તે કરજદારને ધરિણી મળાશે.

આ ધોરણમાં બીજા પરચુઅલ લાભે પણ કરજદારને મળે ચોક્કસ છે. એક વખત અરજી કર્યા પછી કોર્ટની બેઠક સિવાય તે પાછી ખેંચી શકાશે નહિ. અરજી મળ્યા બાદ કોર્ટ લેણુદારને નોટીસ આપશે તે પછી એક માસમાં લેણુદારે એ લેણુની લેખિત યાદી કોર્ટ પાસે રજૂ કરવી પડશે. જે કોઈ કરજદાર કે લેણુદાર આ ધારા પ્રમાણે અરજી કે સમાધાન નહિ કરે તો કરજ આપોઆપ ગેર.

કાયદે દરે. કોર્ટ શ્રીને દર એકજ રાખવામાં આવનારી ગરીબ કરજદારે પણ લાભ ઉઠાવી શકશે. કોર્ટનાં કામ-કાજ અંગેનાં ધારાધોરણ સિવિલ પ્રોસીજર કોડ પ્રમાણે થશે. પણ ત્યાં ખાસ ફેરફાર સૂચવવા હશે ત્યાં ખાસ ધારાધોરણ લાગુ પડશે. અપીલ, રીવીઝન, અને કોર્ટ ઉપરની દેખરેખ અને કાણ વિધે દિવાની કોર્ટનાં સુકાદાઓને લગતોજ કાયદો કાયમ રહેશે.

આ પ્રમાણે નવો પ્રણય-રાહત ધારો આપણા દેશના કરજદાર કિસાનેને ભારે રાહત આપનારો નીવડશે એ નિર્વિવાદ હકીકત છે. ગામડાંઓની આર્થિક ઉન્નતિ સાધવાની દિશામાં આ ધારાથી એક નિર્ણયાત્મક પગલું આપણી પ્રજાકીય સરકારે ભર્યું છે એમ કહેવામાં કશુંજ અતુચિત નથી.

ચેપી ઉપદ્રવને અટકાવો

“ હવેના ધંધા કોમ્પ્લેક્સ બોલે છે; દુશ્મનનો કાયદો બે, બેન્કરોનું કાયદો છે તેમ, એમ દુશ્મન પાડે છે કે આપણે મામાસિદ્ધાંતો રહેવું જોઈએ, કોર્ટને બિન ન કરવી જોઈએ, ” તે બેની વિરુદ્ધ છે. વ્યવહારને કાયદો બે—તેજ પ્રતિબંધાન લેખક કહે છે તેમ, “ એમ જાણવું છે કે કોઈ મામલોને પોતાની રીતે જીતવાને મુશ્કેલ થાય એવી રીતે વાપરવાનું દેશ નથી અને જેને મુશ્કેલ થાય છે એ એમાં સહન કરેલ છે તેથી બુના—બાણનો નથી બનો ”—તે પણ એની (હવેના ધંધાની) વિરુદ્ધ છે.....આમ હવેના ધંધા બેન્ક અંગેના નેપાર છે. અને કાયદાને તે બદલે કશું જોઈએ. અને હવેની દુશ્મન ભયકર ચેપી ઉપદ્રવ રાખી કાઢી નાખવી જોઈએ.

ગેરમુખ બેન્ક.

બીલ સેવા મંડળ.

સંપદ. — શ્રી હાદ્યાલાઈ જી. નાયક.

ફક્કર બાપાની ટ્રેડિંગ હોલ

પંચમહાલ જિલ્લાના ઘોઘોદ અને જાલોદ તાલુકાની પરતોના આશરે પચેતિરે ટકો ભાગ આદિવાસીઓ, બલેઓ અને પટેલીઆઓને બનેલો છે. આ બતિની સંખ્યા આશરે એક લાખ અને પચાસ હજાર જેટલી થવા નીવડે છે. છેલ્લાં બ્લેસિસ વર્ષથી ઘોઘોદનું બીલ સેવા મંડળ આ બતિઓની સામાજિક અને સાંસ્કારિક સેવા કરી રહેલ છે. આદિવાસી જાતિઓની સેવાના ક્ષેત્રમાં પાયાઈ ગણાય એવી આ સંસ્થા સને ૧૯૨૨ માં 'ફક્કરબાપા' ના વહાલભાઈ નામથી શુભચિત્તમાં લોકપ્રિય બનેલા ગરીબ માનવ જાતના મૂક સેવક શ્રી અમૃતલાલ ફક્કર શરૂ કરી હતી. સંસ્થાની શરૂઆત પાછળ પશુ પ્રેરણાત્મક કૃતિહાસ પથરાયેલ છે. જ હજાર ચોરસ માઇલનું ક્ષેત્રફળ ધરાવેલો આ પ્રદેશ શુભચિત્તની લીલીછમ વાડીમાં આવેલો છે અને એની આસપાસ હવે મુંબઈ પ્રાંત, રાજપુતાના અને મધ્ય ભારત યુનિયનમાં ગયેલાં હિન્દના દેશી રજવાડાંઓ આવેલ છે. આ પ્રદેશની કમનસીબી એ છે કે દર વર્ષે કે આઠ વરસના અંતરે દુકાળનો એકાદ પડછાયો ત્યાં જાગડી નીવડે છે. ૧૯૧૯-૨૦ અને ૧૯૨૧-૨૨ નાં એ વર્ષ દરમિયાન આ પ્રદેશના આદિવાસી પ્રજાએ દુકાળને અંગે ખૂબજ દુઃખ સહન કરેલાં. સરકારને આ બાજબની કંઈ વડી નહોતી; પણ મુંગા બલેઓ આર્થનાદ સાળરમતી અને પૂતાના હિન્દી લોકસેવક સંઘ મુધી પહોંચ્યો અને મહાત્મા ગાંધીજી તેમજ સહજ શાસ્ત્રીજીની સલાહ અનુસાર દુઃખી બલેઓ સહાયે ફક્કરબાપા આવી પહોંચ્યા. તે ઓરિસાથી નામ જ પાછા ફર્યા હતા. ત્યાંની આદિવાસી પ્રજામાં દુકાળ શહતનું કામ કરતાં તેઓ તે પ્રજાના ગાદ સંપર્કમાં આવેલા. એ પ્રજાના રીતરિવાજ, ટેવો, રહેણીકરણી, સંસ્કૃતિ પગેર વિષે એમને ઘણાંનિક માહિતી પ્રાપ્ત થઈ અને એમની અણકથી આપતિઓ, ગરીબાઈ, અજ્ઞાન, કુદર અને રોગ વિષે કંઈ કંઈ એમને નજીવ મળ્યું. એમણે જોયું કે જે આ આદિવાસીઓને હિન્દના રાષ્ટ્રીય જીવનમાં સ્થાન આપવું હોય અને એમનાં દુઃખો અને પછતપણિ

પંચમહાલ જિલ્લાની આદિવાસીઓ નામે ઓળખાતી કામખેલમાં કેળવણી, સંસ્કાર અને સમાજ સુધારાનું સિંચન કરતી, પૂરવું ફક્કર બાપાની આઘ ટ્રેડિંગ હોલ રચાયેલ એક અંગેડ સંસ્થાની યશસ્વી કામગિરીનું ઉદાહરણરૂપ બન્યાન.

દૂર કરવાં હોય તો કોઈ પણ પ્રકારની સ્થાયી સામાજિક સેવાની ખાસ અગત્ય છે. એમ ખરેખર કહેવાંનું છે, જે બધાંજ અગિયેની સનાતન ઓપીધ એકમાત્ર કેળવણી છે. એટલે એમણે આશ્રમ અથવા ઘરશાળા દ્વારા કેળવણી આપવાની પહેરી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી

આશ્રમી નેતાગિરીની ઉત્પત્તિ

આશ્રમની કેળવણી શરૂ કરવાનો ઉદ્દેશ આદિવાસીઓમાં તંદુરસ્ત, કાર્યક્ષમ અને સાચી નેતાગિરી ઉત્પન્ન કરવાનો હતો. આથી આદિવાસીઓ પોતાના પ્રશ્નો એન સાથે સ્વરૂપમાં સમજતા થાય અને એનો ઉકેલ લાવવ પણ પ્રયત્ન કરી શકે. ૧૯૨૨ માં બીલ સેવા મંડળનું શરૂઆત એક આશ્રમ અને બે શાળાઓ દ્વારા થઈ. માત્ર વરસના દૂંધા શાળામાં આશ્રમો, શાળાઓ બે આશુ વેદિક દવાખાનાઓ અને ફરતી દવાઓની પેટીઓ— એટલી પ્રવૃત્તિની નજી બંને તાલુકાઓમાં પથરાઈ ગયા.

લગભગ એક પેઢીના શાળા પછી આદિવાસીઓમાં જેમણે મંડળની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓનો અનુભવ લીધે લેખ એવી સાચી નેતાગિરી ઉત્પન્ન થઈ. લેખનો અને મંડળનો કાર્યકર્તાઓનો વિશ્વાસ પણ એમણે પ્રાપ્ત કર્યો. મંડળના નવ આગ્રવન કાર્યકર્તાઓમાં જ તો આજ બતિ ઓમાંથી તીકળ્યા. સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓમાં તેમ પોતાનાં મતદાર વિભાગનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે અને પોતાની બતિના ઉત્કર્ષ માટે યથાશય પ્રયત્નો કરવામાં ખરેખર મદદનો ભાગ ભજવે છે.

મંડળની વિધિવિધ પ્રવૃત્તિઓ

આશ્રમે મંડળ તરફથી નીચેનાં કાર્યાસયો અને વર શાળાઓ અલાવવામાં આવે છે.

નામ	શરૂ થયાનું વર્ષ
(૧) યશવંતેશ બીજ આશ્રમ (જેસલગામ)	૧૯૨૩
(૨) રાષ્ટ્રિય બીજ આશ્રમ (ગીરાપેટી)	૧૯૨૦
(૩) નિશીરી બીજ આશ્રમ (વિશાધાઓ માટેનું જંગલ)	૧૯૨૩

- (૪) શ્રી બીજ કન્યા આશ્રમ, દાહો. ૧૯૩૬
(આળાઓ માટેનું યાત્રાગ્રંથ)
(૫) નિહાડી બીજ કન્યા આશ્રમ, આંબેડ. ૧૯૪૪
(૬) યશસ્વિદ્યા બીજ કન્યા આશ્રમ, વેલપાડા. ૧૯૪૮

આ છતાંયે અને ધરશાળાઓમાં આશરે ૧૭૫ છોકરાઓ અને બાળાઓ શિક્ષણ લઈ રહેલ છે. આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓને રહેવાની અને જમવાની સગવડ મફત આપવામાં આવે છે. દરેક આશ્રમમાં સ્નાન, ખેતી, કાનજી, અને એવી બીજી ઔદ્યોગિક પ્રગતિઓ પણ કરવામાં આવે છે.

મંડળ તરફથી પસ્તીસ, આમશાળાઓ મકાનવામાં આવે છે. બે વર્ષ પહેલાં મંડળ તરફથી પંચાવન આમશાળાઓ મકાનવામાં આવતી. પરંતુ એક હજારથી ઉપરની પરતીવાળાં ગ્રામોમાં પ્રાથમિક કેળવણી કરાવવાનું થતાં મંડળે એવાં ગ્રામોમાંની પાતાની શાળાઓ નિરૂપા રૂઝેલ એટલે સોપાં દીધી છે.

હિન્દની તળપટ્ટી સંસ્કૃતિ

બસ! આરસોજ ભાર છે ને?
તલપટ્ટી કામ નથી, હું એકલો ઉપાડી લઉં!
(અંધારા પાસેં કરવામાં વસી એક પ્રા. ૧)

પ્રેમ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં પણ મંડળે ઘણું વર્ગો રાજ કરી છેલ્લાં થોડાં વર્ષો દરમિયાન દીકરી દીકરી પ્રવૃત્તિ કરી છે. પ્રેમ શિક્ષણના પ્રચાર માટે દાહોદ અંગેની શિક્ષણા વિસ્તારે પસંદ કરવામાં આવેલ છે. ત્રણ મહિનાના દુઃશાળામાં આશરે પાંચસઠ પ્રેમ શિક્ષણના વર્ગો રાજ કરવામાં આવ્યા છે અને એમાં ૧૮૦૦ જેટલી લાગતી રહે છે. ખંત અને ધીરગતી કામ કરવાની મંડળની પરતિતુ આ રીતિ પદિણામ છે.

સહકારી સંસ્થાઓની રચાયતા

સહકારી પ્રવૃત્તિના સંગઠન અને વિસ્તરણના ક્ષેત્રમાં મંડળે જે કંઈ કર્યું છે તે એના સામાજિક કાર્યવિધિમાં મદતલું આપે છે. ધીરધાર અને આરંભરૂઝેલ સંસ્થામાં બહુ સારા વિમલ સુધારો છે. અમદાવાદ ૧૩૫૦ સિદ્ધિ સોસાયટીના અને પાંચ પરીદનાર તથા જેવનાર સંસ્થાઓ કામ કરી રહી છે. અને સંસ્થાની જરૂરિયાતોને પહેળી વળતા માટે એ પ્રયાસ કર્યો છે. કુલ પરતીના ૧/૪ ભાગમાં અને અરધોઅરધ મામડાંઓમાં આ પ્રવૃત્તિની કાનૂનીક આગળ વધી રહી છે. મુખ્ય પ્રાંતમાં કુલ પરતીના ૭૬૯૬ અને ગામડાંઓમાં ૨૭ ટકાને આ પ્રવૃત્તિના લાભ રહે છે અને દુકાળે દાહોદ અને ઝાલોદ તાલુકાની મરિરિનિ વધારે ઉત્સાહગત છે અને એનું ભાવિ વિચિત ઉત્સાહગત છે. પ્રાથમી સોસાયટીઓની કુલ કામચિત્તી આશરે ૩૫/૨ લાખની અને ખરીદનારા તથા જેવનાર સુનિયોની કામચિત્તી આશરે સાત લાખની થવા જતા છે. પ્રાથમી સોસાયટીઓ દરમિયાન પોતાના કામ ઉપર તબી રહેવાની છે. અને એમને રૂપિય બે આનો જ માત્ર નાણાકીય સંસ્થા પાસેથી લેવા પડે છે. રૂપિયા એક લાખના સેવાની મૂકી સાથે આ સુનિયોએ કામકાજ રાજ કરેલ અને મરી સમવાયી સુનિયો તરફથી જ ભરવામાં આવી હતી.

કોપલુ ચતુ' અરકાવ્યુ'

આરિય સીઓના કથાણ—કાપમાં અને આ પ્રવૃત્તિની સહકારી પ્રવૃત્તિમાં એક નવું અને કિતાવરીનાવ જમણાં ઉમેરવામાં આવ્યું છે. આરિયસીઓ મહાત્મા રિનિ જંગ લોમાં અને હુમણ પ્રવૃત્તિમાં જેવામાં આવે છે. એમને મુખ્ય ધર્મો એટલે છે અને એજ ધર્મો જમણમાં મંજૂરી કરવાનો જગ છે. આ બીજા ધર્મમાં છે. કુદરતી જિને વ્યૂતી રતા છે. અત્યંત અને મરિયાનો લાભ રેકો. કોદુ કરેના લોખનો લોખ અને છે. કોદુકરો એમનાં અર્થિ

દૃષ્ટિએ ચૂસણ કરે છે એટલું જ નહિ પણ નૈતિક દૃષ્ટિએ પણ કરે છે. આદિવાસીઓ પોતાની મજૂરીનો પુરતો બદલો મેળવે, ડાન્ડેકરેના પંખામાંથી છૂટે અને વધતામાં થોડો બહોળા મહેનદો પણ મેળવે. એ માટે સહકારી સંસ્થાઓની સ્થાપના કરવાનો ત્યાંના સામાજિક-કાર્યકરોએ વિચાર કર્યો અને મુશ્કેલ સરકારી એ વિચારને બહાલી આપી અને તેને સમાજસેવકો આવી. સંસ્થાઓ સ્થાપે અને એના ઉપર દેખરેખ રાખે તો એમાં સધળી મદદ કરવાનું વચન આપું. સરકારે જાહેર કૃષિ કે એની આદિવાસી મજૂરી સંસ્થાઓને જાહેર હરણાટ વગર મૂળ કિંમતે કુલ્સ આપવામાં આવશે અને નાણાંકીય સંસ્થાઓ તરફથી આવીસ ટકા જેટલું ખર્ચ અગાઉથી પણ આપવામાં આવશે. સરકારેની આ નીતિ અનુસાર ખીસ મેલા મંડળે જે સહકારી મજૂરી સંસ્થાઓ સ્થાપી છે અને હરણાટમાં જોડાઈ આશરે સોથી ધંધીસ હજાર રૂપિયા ઉપર એવી કુલ્સ રૂપિયા પંદર હજારમાં ખરીદેલ છે. આ સોનાપ-કીઓએ રૂપિયા ચાર હજારની મૂડીના રોડે ઉભા થયાં છે અને પાંચસો જેટલા આદિવાસી મજૂરો શેરહોલ્ડર બન્યા છે. કુલ્સ કામકાજ સર થયેલ છે અને એમ આશા રાખવામાં આવે છે કે મજૂરોને માત્ર વાળની રોટ મળશે એટલું જ નહિ પણ નફામાં પણ થોડો દિસ્સો એ જોડા મેળવી શકશે.

માટે ઉમેરવું જોઈએ કે ગયે વર્સ ૫૦૮ની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતી અગિયાર સહકારી સોસાયટીઓએ તેર કુલ્સ ઉપર કામ કર્યું અને રૂપિયા અઢી લાખનો નફો મેળવ્યો. આ વર્સે સોનાપકીઓની સંખ્યા લગભગ એઝણીસ જેટલી થઈ છે અને સરકારે આવીસ કુલ્સ મૂળ કિંમતે આપેલ છે.

એતીની સ્થિતિ-મુધારવા માટે

આદિવાસી લોકોની આર્થિક સ્થિતિ મુધારવા માટે મંડળે માત્ર સહકારી સંસ્થાઓની સ્થાપનામાં જ સત્તાપ માણ્યો નથી. એતીની સ્થિતિ મુધારવા માટે કુવાઓ અને નહેરોની યોજના માટે પણ સફળ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે અને જમીનને ખવાઈ જતી અટકાવવાનાં પગલાં લેવા માટે ખેડૂતોને જોડા સખસીટી પણ આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. નવ વર્ષના ગાળામાં મંડળ ૧૮૦૦ કાવા કુવા અને ૭૦ પાકા કુવા બંધાવવામાં સફળ થયેલ છે. વરસાદ એટલ થયો હોય તેવા વર્ષમાં અંધવાં દુકાળના

નીહર અને કદાવર
કરજતની એક આમથુવેતી

—“શું કહ્યું? રાત હોય તો અંધાઈ
અમારાથી બીજાં અમે અંધારાથી નહિ”

વર્ષમાં આ કામ પરિસ્થિતિ બખતી અટકાવી શકશે. હવે આ કામ સરકારે “વધુ અનામ ઉગારો” ની ખુમેશ દેવા હાથમાં લીધું છે અને એ નિશ્ચય આમથુવાર મંડળ હસ્તક છે.

મિરાખેડીમાં એતીની રીનરસમ મુધારવા માટેની યોજના અમલમાં મૂકાયેલ છે. અને આશરે પાંચસો એક એ રીતે ખેડાઈ રહેલ છે.

ત્યારે ત્રણ રાહત-પાસે આ વિભાગમાં અમલમાં આવ્યો ત્યારે મંડળે કરજતરોને કાપવાને લગતી વ્યાવહારિક સલાહ આપવાનું શરૂ કરેલ. લગભગ ૩૩૩૬ અરજીઓ પેસ કરવામાં આવી હતી અને રૂ. ૮૨૯૦૦૦ માટે દાવા કરવામાં આવેલ અને એની પતાવટ રૂ. ૨૮૮૬૪૬ વડે થયેલ. લગભગ ૩૦૦૦ એકર જેટલી જમીનને બીજામાંથી મૂકેલ કરવામાં આવી હતી. મંડળના આજીવન કાર્યકરોએ અરજતરોને આ કામમાં સારી સહાય આપેલી. આ

વિભાગમાં અમલમાં મુકાયેલ ગણિત ધારાને લગતી સહાય પાણી ખેડૂનોને મંગળ તરફથી આપવામાં આવે છે.

ઘાટખાની મળતી સફળતા

સામાજિક સુધારાઓ અને ઘાટખાની અંગેના પ્રયાગ પાણી વ્યાખ્યાનો, ભાષનો, સમનવર્તીના મેળાઓ વગેરે દ્વારા થાય છે. આ વિભાગમાં કમરાઃ ઘાટખાનીના અમલ સાથે આ પ્રવૃત્તિને અસાધારણ વેગ મળ્યો છે અને ઘાટખાની દુકાનોને ઘાટખાની જેટલું પ્રમાણ મળે છે તેથી પણી જોઈએ તેવું વેચાણ થઈ રહ્યું છે. ૧૯૪૮ ના લુધાઈ માસમાં ઘાટખાની દુકાનોની ધણી મોટી સંખ્યા સરકારને બંધ કરવી પડી હતી કારણ કે જાહેર દરરાજમાં એનો ઇતરો ખેતાર બંધ નહોતું. પ્રામ-વિસ્તારમાં લગભગ બધીજ દુકાનો બંધ થઈ ગઈ હોવા છતાં ગેરકાયદેસરે ઘાટખાની પ્રવૃત્તિમાં કાંઈ પણ પ્રકારનો વધારો થયો નથી. ખરેખર મંગળના સખત પ્રચારને કારણે એ પ્રવૃત્તિ અત્યારે સાચ બેસવા આવી છે. પ્રાંતના બીજા ભાગો કે જ્યાં મંજૂર ઘાટખાની માટે ચાલુ વર્ષની મુદત આપવામાં

આવી છે એવા કસ્ટોમર પાણી મુદતની અડી ઘાટખાની અમલમાં આવી જશે એમ મનાય છે.

ચાર વિદ્યાર્થીઓને 'કોલેજની રેગલુશી' આપવામાં આવે છે. એક વિદ્યાર્થીનીને નસિયતુ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. કસ્ટોમરના રાષ્ટ્રિય સ્મારક નિધિ તરફથી મેરા-ખીમાં મંગળની દેખરેખ દેશ એક ગ્રામમંદિર પાણી સહાયવામાં આવે છે.

ગ્રહોદ અને ગ્રામોદ તાલુકાના આદિવાસીઓમાં ઘાટખાનીના કાર્યને નખૂંદર સફળતા મળી છે અને એ આદિવાસીઓમાં મુલપાન એ એક ધર્મનું અંગ છે એમ કહેવારને લુધાઈ રહે છે. બીજા એવા મંગળે આ સિદ્ધિ થઈ રીતે મેળવી એની બહુજ રસપ્રદ અને પ્રેરક દલીલો છે કે જેને માટે તો લુધાઈ લેખ નોંધી. પંચમહાલ નિરવાળ બીલીમાં ઘાટખાની અંગે થઈ રહેલા પ્રચારની રસપ્રદ દલીલો 'સંસ્થાન' ના વાંચકોને આ લેખના લેખક આપતા પ્રયત્ન કરશે.

ખંડાસાના પ્રદેશમાં વસતી એક ગ્રામ પ્રજાના દૈનિક જીવનનું દશ્ય.

લેખિકા :—સૌ. અરવિંદા મ. દેસાઈ.

સામાન્યરીતે તહેવારોના મૂળ સ્વરૂપાના થતા ફેરફારોની લોકજીવન પર થતી અસરમાં રહેલા છે. મયા જે સેકા પહેલાં ખેતીઝમીનની નિપજ પર લણી ખરી પ્રજાઓનો આધાર રહેતો અને ખેતીનો તેમજ તેને લગતા ટોરઉછેર, પશુપાલન વગેરે ઉદ્યોગો પર સ્વચ્છોની અસર ખુલ્લીજ છે. એથી પ્રજાના મોટા ભાગના વાર્ષિક કાર્યના અમ વિભાગ પશુ સ્વચ્છો પરથી પડતા. આથી આવા સ્વપ્રકારના પ્રસંગો તરફ લોકો ખૂબજ ધ્યાત આપતા અને એ દિવસોમાં કાંતો પર્વ-તહેવાર ઉજવાતા કે ત્રોતો પળાતાં.

આ સાથે કોઈ ઐતિહાસિક પ્રસંગ, કોક મહા પુરુષની જ્યોતિ કે પુણ્યતિથિને પણ તહેવાર તરીકે ઉજવવામાં આવે છે. પણ આમની સંખ્યા ઘટપ છે, અને તે થણે અશે ધાર્મિક કે સાંપ્રદાયિક તત્વ પર નિર્ભરેલા હોવાથી એમની ઉજવણી સાંપ્રદાયિક કે કોમી હોવાથી એનું મહત્ત્વ સ્થાનિક કે કોમ પુરતું છે. પણ સ્વપ્ર પર આધાર રાખતા તહેવારોના પ્રદેશ વધારે વિસ્તૃત છે. અલખંત એમાં પણ કોમી કે સાંપ્રદાયિક સ્વરૂપ આવે છે ખરું, પણ તે છતાં સ્વપ્ર મહિમા એટલો પ્રખ્યા છે કે અમુક સ્વપ્ર પરિવર્તન પર જુદા જુદા સંપ્રદાયો જુદા જુદા તહેવારો લગભગ બેઠે બેઠે જોડાવે છે. ખ્રિસ્તીઓનો ઉત્તરનો તહેવાર, પારસીઓનો જમશેદી નોરોઝ અને હિન્દુઓનો ચૈત્રી પડવો—ધાર્મિક દૃષ્ટિએ બેસતું વર્ષ—એ વસંત પ્રારંભના પવે લગભગ પાસે પાસે આવે છે. એજ પ્રમાણે અંશ્યતુલિયા અને મે ડે (May day) પાસે પાસે આવે છે, અને ઉનાળાના આગમનને વધારે છે.

પ્રકૃતિનું પુનરુત્થાન :—અને આ વસ્તુજ આપણને ક્રિસ્ટમસના તહેવારમાં પણ દેખાય છે. ડીસેમ્બરની ૨૨-૨૩ થી સૂર્ય ઉત્તર તરફ સરકવા માંડે છે. ઉત્તર ગોળાર્ધમાં તે દિવસ પછી રાત્રિ કરતાં દિવસ લાંબો થવા માંડે છે. પૃથ્વીપર પ્રસારેલાં શીત એસરવાની

શરૂઆત થવાની છે. ઈંટીથી ફરી મંચલી, વનસ્પતિનું જીવનક્રિયામાં પુનરુત્થાનના સંચારનો પ્રારંભ થવાનો છે જેમ શિયાળો વધારે કડક હોય તેમ આ સ્વપ્ર પરિવર્તન વધારે અગત્યનું છે. એ દિવસથી પૃથ્વી ફરીથી નવ પત્રવિત થવાની આગાહી થાય છે. વસંતનું આગમન બસે મોડું થાય, પણ એનાં આવાગમનની રંગોળીએ પુરવાનો સમય પાકે છે. આમ આ સમય એ બે જોતાં પ્રકૃતિના પુનરુત્થાનના છે. એ આરંભ આવકારવા હિંદુઓએ ઉત્તરાયણનો ઉત્સવ યોજ્યો છે અને ખ્રિસ્તીઓએ નાનાલનો, 'અંશ્યતુ', હિંદુઓએ સૂર્યની અયનગતિ ગણતરીમાં ન લીધી, નક્ષત્ર પર આધાર રાખ્યો એટલે અત્યારે ઉત્તરાયણ જન્યુઆરીમાં ઉજવાય છે. પણ ઉત્તરાયણ—સૂર્યનું ઉત્તર તરફનું અયન તો ડીસેમ્બરની ૨૨-૨૩ મીએજ થાય છે. ખ્રિસ્તીઓ તા. ૨૪મીએ નાતાલની આગતી સાંજ ગણી તા. ૨૫ મીથી જાતાલની શરૂઆત ગણે અને પુરો એક મહાદ્દ ઉત્સવ પાળે છે.

પર્વ અને મહાપર્વ :—આપણે જ્યેષ્ઠ કે સ્વપ્ર પરિવર્તનથી ઉપજતા સામાજિક કારણો અને ઐતિહાસિક સંસ્મરણોએ જે કારણોથી થયું ખરા તહેવારો ઉપજ્યા છે. સાથે જ્યોતિષ કે આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિબિંદુથી ઉત્પન્ન થયેલા તહેવારો—મોરે ભાગે ત્રોતો પણ મળી આવે છે. હવે જ્યારે આ ત્રણ મુખ્ય કારણોમાંથી જે કે ત્રણ કારણો પર્વના પ્રસંગે ભેગા મળે છે તારે એ પર્વ મહાપર્વ-મહોત્સવ અને છે. ઉત્તરાયણ એ હિન્દુદૃષ્ટિએ સ્વપ્ર પરિવર્તનનો ઉત્સવ છે અને તેથી તે એક પર્વજ છે, પણ ખ્રિસ્તીઓએ તે સ્વપ્ર પરિવર્તન સાથે ઐતિહાસિક અને ધાર્મિક તત્વ સાંકળી અને મહાપર્વ બનાવ્યું છે.

ઐતિહાસિક તત્વ :—આ ઐતિહાસિક તત્વ તે સંસ્થાપક પયગંબર ઈસ્રાએલ ઈસામસીહ—નો જન્મ દિવસ. Chasting charity and love—સા

સહૃદયતા અને પ્રેમના એ સંસ્થાપકને જન્મ તો રૂપે મી ઈસ્ટિમ્ડ થયો હતો એમ મનાય છે. નામ પુરતીજ ધાર્મિકતાવાળા દેશોને અમલી ધર્મ આપનાર એ પુરુષવરના સંપ્રદાયનો પ્રચાર તો તેમના જન્મ પછી થયો મોટો થયો હતો. એમનો જન્મ ઘણી ગરીબ અવસ્થામાં થયો હતો. એમનાં બાલ્યકાળને ઈતિહાસ આગાત છે, અને એમનું બલિદાન લેવાયું ત્યાં એમના અનુયાયીઓની સંખ્યા અડધ હતી, અને ને પછી પણ દશકાઓ સુધી એ અનુયાયીઓ નીચલા વર્ગમાંથી આવતા. એ બેતાં એમનાં જન્મની તારીખ વિષે શંકા ઉઠાવતી હોય તો ઉદાહરણ ત્રણ. છતાં ખમ્બે સમુદ્ધની આસપાસની વિલાસમસ્ત અનીતિગત પ્રવૃત્તિ પ્રાણુનાં પુનરુત્થાનનો સંદેશો મુલાવનાર આ મહાબાગ વિજિતના જન્મદિવસ પ્રવૃત્તિના પુનરુત્થાનનાં પર સાથે સંકુળવામાં ખુબજ સુરુચિ અને સુદ્ધિમતા વખતેથી છે. હિંમ કરના શિયાળાથી હતાકા થયેલી પૃથ્વીને ઉત્તર તરફ કરના સૂર્ય જેમ નવંચાલનુ આશાસન આપે છે. તેમ મુલાખી જેરનવળખી, રુચરુંદ, પિત્તામ અને નિરાગતા ભોગ થઈ પડેલી માનવજાતને જીવંત જે પ્રેમ, ધર્મ, સત્વિરકતા અને પુનરુત્થાનનું આશાસન આપ્યું છે એ બેતા એના જન્મ સાથે ઉત્તરાયણ સંકુળાય અને એનું મહાપરં રચાય એ સુંદર સુમેળ છે. જગતને આપરના અધિકારને સુવંદનથી આગાહી આપતી ઉપાતા જેટલા આદ્યશાહ આર્યાચિક અધિકારમાં સમાવતી પામ્યાવ પ્રગળે મોક્ષા જીવંતી ધર્મતા આશાસનના મહેસાથી થાય એમાં નવાઈ જેવું નથી આમ જ વસ્તુઓ સાથે ગુણવામાં ઓગળ્યા છે.

ત્રિપથના ગુણો:—અને નવું પ્રજાએ જીવંતુ પવન મેળાયું છે—નવવર્ષના આરંભનું. પ્રત્યેક પ્રજામાં નવું વર્ષ એ મહેસાસપ મનાય છે. કાઠનું કે નવું વર્ષ એટલે નવી આશા. પોતાના સામાજિક પંદિતો પાં જુદી જુદી પ્રજાઓએ વર્ષારંભના અમય મુકરૂં કર્યો હોય છે. ખ્રીસ્તના જન્મ સમયે જુદાજુદા એમનું પવનરૂપ હતું. રોમન લોકો માર્ચ ૧૫ ની આસપાસ એવા મંકતિ-વસંત સંધાવથી ગણતું વર્ષ ગણતા.—આખરું ત્યાં ગ્રેક ધર્મનાથી ગણતું તેમ. પણ જેમ મહાગુરુજીની

વાલિવ્ય પ્રધાન પ્રજાએ રીપોન્સરીએ વર્ષારંભ ગણ્યો છે તેમ ખ્રીસ્તી પ્રજાએ પ્રવૃત્તિના નવસંસ્કાર વસંતને આપ્યું પ્રધાન્ય આપી પુનરુત્થાનની આશા આપવા ઉત્તરાયણ વર્ષારંભ ગણ્યો. અને ભગવન ઈસુના જન્મ સાથે એ વર્ષ સંકુળી તરફ તાત્કાલ મહાપરં ઉપજાવ્યું.

નાનાલનો સંદેશ:—એ પ્રવૃત્તિવળીથી અનેક આ મહાપરંનો સંદેશ ખુબ સુરક છે, અને એ હરકોઈ ધર્મ કે સંપ્રદાયની વ્યક્તિ મારે સ્વીકાર્ય છે. દરેક પ્રજાનાં ઘસના વર્ષની ઉત્તરવળી કરતી વખતે આગળની લેવડદેવડી સરખી કરવી, ગયા વર્ષે દરરૂપાનું થયેલી ખર્ચાની મારી મારી લેવી, રાગદોષ વગેરે ત્યજ દઈ મર્વ લેઈ મિત્રતાથી વર્તવું એ ભાવનાઓ મોતુદે હોય છે ઉત્તરાયણ એટલે પુનરુત્થાનની પ્રતિભિ-એમાં આખા જીવનકર્મને નવસંસ્કારી વડવાનો સંદેશ સમારેષા છે અને હજીખ્રીસ્તની વર્ષગાંઠ એટલે એમના સિદ્ધાંતો પ્રેમ, સુજનના, ભાવુભાવની આદ્યશાહના આમ નાનાલના મહાપરંને દાખી ખ્રીસ્તીઓએ કરવાના આ સંકરૂપ માનવમનને કુવા લેવડે. Love thy neighbour as thyself. વગેરે મહાસુચોને વધારાશિત અપનાવવા નિર્દેશ.

એકજ આદ્યશાહ:—અને ખબર મહાપુરની ખાનાખરાની ભાગવનિ હજીએ શ્રીજ વિશ્વપુરની મરજી-મુખમાં ઘડેલાતી માનવ પ્રજા મારે તો એકજ આશા-સનનો સંદેશ છે. અન્યાદે માનવકુળ પર ધાર નિવજાતાં શ્રીત દેશામાં છે. હંડા પ્રેરના શિયાળા જેના અધારાં હનથો છે. ને પ્રેરગની ગળી મેળેલી વનરૂપિને જેડી આશાજિક અને આશિક અવરૂશા ઉભી થઈ છે. માન-વાનો સૂચ્ય યમની રિશા-રસિનુ રિશામાં સરી ગયા છે. ઈન્ના ૧૯૪૬માં વર્ષે જે સૂચ્ય યમની રિશા ઈડી પાગલ કરે. એ મીઠા દેશવતી હંડી મટવા ગાંડે, એ અધારા એમરવા મોડે. અને ફરી મેળેલી આશાની વેશા ફરી ખોરવા મોડે. એવા સંકરૂપ આપણે-ખ્રીસ્તી અને ખ્રીતસીવતી કરીએ એમજ માનવસાકુની. છંડી આશા રહેલી છે. એ સંકરૂપો થાય અને અમલી અને એજ આશા અને અવ્યર્થતા અન્યાદે કરી તરફ.

બાળ વિભાગ

પુરાને પ્રેમથી છતાં —

ગૌતમ એક રાજકુમાર હતાં. એની પાસે પૈસા હતા અને દરેક જાતની મુખસંગવડ પણ હતી. લોકો પણ એને ખૂબ ચાહતાં. છતાં ગૌતમ મુખી નહોતા. બ્યારે તે એક દે ધીન સ્વરૂપમાં ફરતાને પોતાની આસપાસ એના ત્યારે એક પ્રકારની દુઃખદ લાગણી એના મન ઉપર ઘવાઈ જતી. લોકો એ ફરતા અને ધિક્કારને કંઈ રીતે છાડી દે? એના મનમાં એકદમ વિચારનો ઉભરો આવ્યો અને એ રાજપાટ છોડીને જંગલમાં કોઈ શાન્ત સ્થળે વિચાર કરવા નીકળી પડ્યો.

જંગલમાં જઈને એણે ઉપાસના શરૂ કરી. ત્યારે એને જ્ઞાન થયું. “ધિક્કારને તો માત્ર પ્રેમથીજ છતી શકાય.” એટલે એ પ્રેમનો સંદેશ પાઠવવા લાગ્યો. લોકો દૂર દૂરથી એની પાસે આવવા લાગ્યા અને એને સાંભળવા લાગ્યા. એને લોકો ‘ગૌતમ-જુદ્ધ’ કહેવા લાગ્યા. જે કોઈ લોક એને સાંભળતાં તેના મનમાં ખૂબ શાન્તિ થતી.

એક વાર એક માણસ આવ્યો. જુદ્ધને લોકો ચાહે એ તેને ગમતું નહોતું. એણે સાંભળેલું કે જુદ્ધ નેરસાનો બદલો પણ સારામાં પાળતા. એટલે એને અદેખાઈ આવતી. તે આવ્યો અને જુદ્ધને ગાળો દેવા લાગ્યો.

પણ ગૌતમ જુદ્ધ તો શાન્ત રહ્યા. બ્યારે એની ગાળો પુરી થઈ ત્યારે જુદ્ધે એને પૂછ્યું: “બહાલા ભાઈ, કોઈ માણસ પોતાને મળતી ભેટાનો અસ્વીકાર કરે તો એ ભેટા ફાની કરેવાય?”

પેલા માણસે કહ્યું: “તો પંછી એ ભેટા તો આપનારનીજ ગણાય ને!” ત્યારે જુદ્ધે કહ્યું: “બહાલા ભાઈ, તમે મારી ઉપર ખૂબ વરસ્યા. પણ હું એ ગાળો સ્વીકારતો નથી. એ તમેજ તમારી પાસે રાખો એવી ચિનતી કરે છું. અને તમે એ ગાળો પાછી કંઈ રીતે લઈ શકો? તમારે માથે એ શું ભારંરૂપ નહિ થાય? તમને એ દુઃખી નહિ કરે? પણ ખરાબ કરનાર-ઉપર તો દુઃખ એની મેળેજ આવી પડે છે.”

“જે દુઃખ માણસ કોઈ સારા અને શુભિચ્છ માણસને ઇપેકો આપે છે તે સ્વર્ગ તરફ થુંકનાર માણસ જેવાજ છે. થુંક કંઈ સ્વર્ગને ખગાડતું નથી પણ પાપ આપે છે અને થુંકનારના ભેદા ઉપરજ પડે છે. શુભવાન માણસને કશુંજ દુઃખાન થતું નથી.”

જુદે આ પ્રમાણે કહ્યું અને એથી પેલા ગાળદનાર માણસને ખૂબ પસ્તાવો થયો. એને ખૂબજ શરમ આવી અને જુદની એણે માફી માગી.

ચાલો, ત્યારે આપણે જુદના સંદેશને હરહંમેશ નજર સામે જવન્ટ રાખીએ.

“જો કોઇ માણસ માફ” ખરાબ કરશે તો એને હું મારા નિર્ગન્ધ ગ્રેમનું રક્ષણ આપીશ. એ જો માફ” વધારે ખરાબ કરશે તો હું એનું તેરકુંજ વધારે સાફ” કરીશ. લડાઇની યુગ્મ્હ હંમેશાં મારી તરફ આવશે અને જુરાઇની દુર્ગન્ધ એની તરફ વહેશે.”

*

*

*

જયાં સીસ્તી પણ રાજા બને છે —

ચારસો વર્ષ પહેલાં મોગલ ખાદશાહ હુમાયુ અને એના હરીફ શેરખાં વચ્ચે ગંગાને કિનારે એકવાર લડાઇ થઇ રહી હતી. ગંગામાં ભરતી ઉભરાતી હતી અને સવારથીજ લડાઇ ખૂનખાર બની ગઇ હતી. શેરખાં મજબૂત હતો અને હુમાયુ પણ બહાદુર હતો અને તેથીજ લડાઇ બની હતી.

શેરખાં હુમાયુ જેવાજ બહાદુર સૈનિક હતો. તેણે જાણ્યું કે હુમાયુનું ભરકર બે પુરખહારમાં વહેતી નદીએ વચ્ચે સપડાઈ ગયું છે અને પોતાનું ભરકર તો આગ્રકૂચ કરી રહ્યું છે એટલે જીતવાની તો એને આશા છેજ. પણ હુમાયુ હિંમત હારી જાય તેવા સૈનિક ન હોતો. ઘોર રણંગાજીમાં એણે પોતાના હાથીને ઝુકાવ્યા અને લડતા સિપાહીઓમાં ઉત્સાહ ફેલાવ્યો. પણ સંજોગો બધા એની વિરૂધ્ધ હતા એટલે એના સૈનિકો અહીંતહીં ભાગવા માંડ્યા.

તરતજ હુમાયુને હાથમાં એક બાણ વાગ્યું. બીલું એના હાથીને વાગ્યું. ઘવાયેલો હાથી ડરી ગયો અને રણ મેદાનમાંથી નસવા લાગ્યો. હુમાયુએ જાણ્યું કે પોતે હાર્યો છે. હવે તો હુશબોસ તેને મારી ન નાખે એટલા માટે એણે સલામત સ્થળે નાસી જવાનુંજ રહ્યું. પરંતુ એમાં તો પુરખહારમાં ઉભરાએલી ગંગા નદી એણે તરવાની રહી. જો હાથી એને ગંગાની પાસે પાર લઇ જાય તોજ એ સલામત રહી શકે.

ત્યાં તો હાથીને બીલું બાણ વાગ્યું અને એ અવસાન પામ્યો. હુમાયુએ પોતાની હારે એક ઘોડા એવો અને તેની ઉપર એ ચઢી બેઠો. પછી એ નદીમાં પડ્યો અને ઘોડા અને હુમાયુ બંને તરતા તરતા આગળ જવા લાગ્યા. પાણીનું જેર ખૂબ હતું છતાં બંનેએ તો સામનો કર્યો. પણ પ્રવાહનું જેર તો એટલું બધું સખત નીકળ્યું કે હુમાયુ ઘોડા ઉપર પકડ રાખી શક્યો નહિ. ઘોડા પણ એના હાથમાંથી છૂટી ગયો. એટલે હુમાયુ એટલો તરવા લાગ્યો. કાંઠા લઈ ખૂબ દૂર હતો અને હુમાયુ પણ ખૂબ ધાધી મારી હતો. નસીબ એની તરફ બ દૂર થઇ ગયું હતું. હતાશ થઈને એણે એવું કે પોતે દૂબતો હતો.

હુમાયુએ જાણ્યું કે પોતાનો અંત આવી રહ્યો છે એટલે એણે પોતાની અંતિમ પ્રાર્થના શરૂ કરી. પણ આટલાં બે મજબૂત હાથોએ એને ઝડપી ને ખેંચી લીધો. એક પાણી ખેંચનારાએ પોતાના શરૂનાશાહને આ દિશ્વતિમાં એવેલ. એણે પોતાની ચામડાની ઘેરી દવાથી ભરી અને હુબતા માણસની વધારે ધાવો.

એ રીતે બને સહિસસામત રીતે સામે કાંઠે પહોંચી ગયા, જો કે ખૂબ થાકી ગયા હતા. છતાં ગમે તેમ તોયે હુમાયુ બચી ગયો હતો. તેણે પેલા લીસ્તીની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું : તમે મને બચાવ્યો છે અને એની સાથેજ આખા રાજ્યને પણ બચાવેલ છે. મારાથી જો બનશે તો એક દિવસ એ રાજ્યના તમે પણ માલિક બનશો.”

અને એણે પોતાનું વચન પાળ્યું. હુમાયુ બચાવે દિલ્હી પાછો ગયો ત્યારે એણે પેલા પાણી ખેંચનારને બોલાવ્યો અને ત્રણ કલાક સુધી એણે રાજપાટ સોંપી દીધાં. લીસ્તી રૂપાના સિંહાસન ઉપર બેઠો અને ઘોડા વખત માટે તો રાજાની ધોજ હુકમો છાડવા લાગ્યો.

કૃતજ્ઞતા એ એક ઉમદા ગુણ છે. હુમાયુ પોતાની પ્રજાના એક નાનામાં નાના માણસે તરફ પણ કૃતજ્ઞ રહ્યો.

*

*

*

આપણા રાષ્ટ્રધ્વજ —

દરેક દેશને પોતાનો ધ્વજ હોય છે. આપણને પણ આપણો ધ્વજ છે. એ આપણો રાષ્ટ્રધ્વજ છે. ન્યાં ન્યાં એ ફરકાવાય છે ત્યાં ત્યાં આપણે ગર્વભરે કહી શકીએ તેમ છીએ કે આ અમારો ધ્વજ છે.

ભુઆ, આ તમારો રાષ્ટ્રધ્વજ છે એને તમારે માન આપવું જોઈએ.

ધ્વજ કપડાંના બનેલો હોય છે. તેને ચાર ખુણા હોય છે અને એની લંબાઈ પહોળાઈ કરતાં દોઢગણી હોય છે. આપણા ધ્વજમાં ત્રણ રંગો છે. સૌથી નીચે લીલો પટ્ટો, સૌથી ઉપર ફેસરી પટ્ટો અને વચમાં ધોળો પટ્ટો. વચમાંના આ ધોળા પટ્ટા ઉપર અને

આખા દેશની બરાબર મધ્યમાં ચાવીસ આસપાસ એક વાઘળી રંગનું ચક્ર છે. એટલે કે આપણે પંચંગ કાલસની પેઠે ગિરંગી છે.

પણ ત્યારે આ ત્રણ રંગો શા મંદિર અને વચમાં ચક્ર પણ શા મંદિર ? રંગો અને ચક્ર અને કંઈક અર્થ સૂચવે છે.

હીલો રંગ સમૃદ્ધિનો સૂચક છે. જે ભૂમિ ઉપર આપણે રહીએ છીએ તે હીલીછમ અને રસાળ અને અને લુદી લુદી સ્વભાવમાં સારા પાક એમાં થાય એવું એમાં સૂચન છે. સારા પ્રમાણમાં જે પાક નીપજે તે આપણી સમૃદ્ધિ વધે એટલે હીલો રંગ આપણી રાષ્ટ્રીય સમૃદ્ધિ સૂચવે છે.

ઘોળો રંગ સાત રંગોનો બનેલો છે. જે સાતેય રંગોને પ્રમાણસર મેળવવામાં આવે તો તેમાંથી ઘોળો રંગ બને છે. એટલે દેશમાંના ઘોળો રંગનો અર્થ એ કે આપણી ભૂમિ ઉપર જે કંઈ નીપજે તેનો જરા પણ દુર્બલ્ય કયાં વગર આપણે સંતોષ કરવો જોઈએ અને એને સાચવવો જોઈએ.

કેસરિયો—ભગવો—રંગ સંન્યાસીઓના કપડાંનો રંગ છે. એનો અર્થજ ત્યાગ. આપણે જે કંઈ પેદા કર્યું હોય અને જે કંઈ સંઘર્યું હોય તેનો આપણા અને બીજાના લાભાર્થે બરાબર ઉપયોગ કરવો જોઈએ—એ છે કેસરિયા રંગનો અર્થ.

એટલે કે આપણે આપણી ભૂમિ ઉપર જેમ બને તેમ વધારે ઉગાડવું જોઈએ; જે કંઈ ઉગે તેનો કાળજીપૂર્વક સંચલ કરવો જોઈએ અને જે કંઈ આપણે એકદુર્ણ કર્યું હોય તેનો અથ સંભાળપૂર્વક ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આપણો દેશ આપણને આજ કહ્યે છે.

ચક્ર હમેશાં ગાળ ફરે છે. એ કયાંથી શરૂ થાય છે અને ક્યાં પૂરું થાય છે તે આપણે જાણતા નથી. એ જ્યાં પૂરું થાય છે ત્યાંથીજ શરૂ થાય છે અને જ્યાંથી શરૂ થાય છે ત્યાંજ પૂરું થાય છે. જગતનું પણ એ પ્રમાણેજ છે. એટલે ચક્ર આપણને બહુજ મદદરેખો સંદેશ આપે છે. ચક્ર કહે છે કે જે તમે પેદા કરો તેનો સારમાં સારો ઉપયોગ કરો અને જે કંઈ તમે વાપરો તેનાથી વધારે ન વધારે પેદા કરવો પ્રયાસ કરો. અને હમેશાં ઉપયોગી વસ્તુજ પેદા કરો કે જેથી એને આપણે સારા કામમાં વાપરી શકીએ.

આ છે આપણા રાષ્ટ્રધ્વજનો અર્થ.

આ દેશ આપણો હોય એને આપણા દેશ જેટલાજ આપણે યતિન માનવો જોઈએ. આપણે જેમ પરમેશ્વરને તથા આપણા દેશને માન આપીએ છીએ તે રીતે આ દેશને પણ માન આપવું જોઈએ.

દેશ પવનથી ફાટી ન જાય તેવા મજબૂત કપડાંનો બનાવવો જોઈએ. એના રંગો વરસાદમાં ધોવાઈ ન જાય કે તડકામાં ઉઘી ન જાય તેવા ઘટ્ટ અને પાકા હોવા જોઈએ. ગમે તે પ્રસંગે અને ગમે તે રીતે એનો ઉપયોગ ન થવો જોઈએ. પવનને મારે સાચી જગ્યા તો એની દોડી છે. દેશને માત્ર સારા પ્રસંગજ દરકાવી શકાય. એને સૂર્યાદય પહેલાં દરકાવવો જોઈએ અને સૂર્યાસ્ત પહેલાં લઈ લેવો જોઈએ. એને પુરી દોડીએ દરકાવવો જોઈએ.

પરંતુ દેશને વધારે સારી રીતે માન આપવાનો રસ્તો તો એનો સંદેશ શા છે તે સમજવામાં અને એ સંદેશને આપણા દરેકજના ઇચ્છનામાં ઉતારવામાં રહેલો છે.

અમે હવે પીઠામાં
નહિ પણ પેલા

કલ્યાણ-કન્દ્રમાં જઈશું.

જનહિતાના
પ્રત્યેક કાર્યમાં
સરકારને ખુલા
દિલનો સહકાર
આપો.

“જનતાનું સર્વોચ્ચ
શ્રેય સાધવા
અમે
બંધાયેલા
હીએ”.....

બાલાચનીના કલ્યાણ-કન્દ્ર ઉપર પોંચ હવેની નવી મેટીને દાઢબ પીમાં સહકાર આપવું હિમ્મત
જોડો
કરતા મમનીય પ્રધાન શ્રી. એસ. એમ. પારીલ.

પશ્ચિમ બાનદેશમાં આમલકાં એક સાઠું અને સ્થિતિ-
સંપત્તિ ગામ છે. રિસેમ્બરમાં લાંબાના કાપિક મેળામાં
મોત્તર મેળા ગમત ને નહિ પણ દાઢની પલ્લુ સારી એવી
મિજલસ આજ દિન સુધી ઉઝી. સ્થાનિક પીઠાના માલિકને
એ પ્રસંગે પૈસાની સારી એવી પ્રાપ્તિ થતી. પણ આ વખતે
એમ ન બન્યું! ગિજાના દાઢબધી અધિકારી અને
શ્રી. એચ. આર. પારીલ આ વખતે તેની આગળ
થઈ ગયા. મેળાના દિવસે એક મલ્લુસેનીની હરીફાઈ
યોજનામાં આવી હતી અને એતા ખર્ચ પેટ લોકોએ
રૂપિયા ૫૦ ઉપરાંતના હતા પણ ખર્ચ. રમત જેવા માટે જાણું
મોટું ટોળું એકઠું થયું હતું અને લગભગ એ જેટલા દાઢ
રમાયા હતા. સાર પછીના ચારે કલાક દરમિયાન પધરાયેલા
અજીનો, લાવણીઓ, લોકગીતો અને પદ્ય જેવા માટે પણ
પ્રેક્ષકો રોકાએલ હતા. પીઠાનો માલિક પોતાનાં રોગના
ટોળાંખર્ચ પ્રાદ્યોના આવવાની તાક એઈ નેઈને યાચેલા

પણ કંઈક વાળું નહિ, લોકોએ પીઠાને બદલે બનતોને
પસંદ કરેલ.

ગામડાનો નવોત્થાન યજ્ઞગતી રાખો.

એ મહિને રાજકમલ દાઢીમાં યાજ્ઞપેત્ર વસ્ત્ર-
કળા-હરીફાઈમાં વિજેતા વિદ્યાર્થીઓને હતામ નદેયાનાં
પૂર્વબાનદેશના ગિજા-અધિકારી શ્રી. સોનકેએ કહેલું:
“દાઢબધીની સંસ્થાનાનો ખર્ચ આપાર નમારી ઉપર છે;
તમેજ આવની કાલતા હિન્દતા ભવિ તાગરિકો છે; તમે
અભાદે જે નૈનિક અને ધારીક ખર્ચ કેળવશે તેના ઉપરજ
હિન્દવું ભવિ અવલંબે છે.” લગભગ દુનદેર જેટલા
વિદ્યાર્થીઓ હાજર હતા અને તેમાંથી લગભગ એ જેટલા
વિદ્યાર્થીઓએ “દાઢબધી સા માટે” એ વિષય ઉપર
કેવલનો કહેલાં, એ સદની સમક્ષ યોજનાં ગિજા અધિ-
કારીએ કહેલું: “તમારે વિદ્યાર્થીઓ તરીકે તમારાં માથાપો

પ્રત્યે વિશેષતઃ અને જનતા પ્રત્યે સામાન્યતઃ એવી નિશ્ચિત ફરજ બજાવવાની રહે છે. સભ્ય અને શાનતી જ્યોતને હંમેશા ઝળહળતી રાખો, અને અને દરેક નાની મોટી વસ્તુઓ પાસે પહોંચવા દો. તમારા

માબાપ, અને જનતા પ્રત્યેના તમારા પ્રેમને બંને તરફે નિકટની કૌટુંબિક લાગણી અને પ્રાનુજન્ય ખાલવો અને દારૂની બરી જેવાં અનિષ્ટોને દૂર કરવા કટિબદ્ધ થાઓ."

બારામતીના કલ્યાણકેન્દ્ર તરફ જવા માનનીય પ્રધાન શ્રી. એલ. એમ. પારીજી.
 (મિલકાતલેખ ધી સમિતિ (પુના) ના ઉપપ્રમુખ શ્રી. બી. પી. માયકવાડ
 અને ધાતસભ્ય શ્રી રામભટ્ટ શિરડે

મદસામાં ઘણો સાલ છે.

પૂનામાં બારામતી ખાતે મજૂર-કલ્યાણ કેન્દ્રના ઉદ્દેશન વખતે પ્રવચન કરતાં આબકારી અને પુનરુત્થાના માતાના પ્રધાન માનનીય શ્રી. એલ. એમ. પારીજી જણાવેલું કે દારૂબંધીના ફળ રૂપે લોકો બે એમની તંકુરસ્તી અટકે અત્યંત ભયજનક એવી દારૂની આદતથી મુક્ત થતા હોય અને સક્રિય અને સમૃદ્ધિ મેળવી શકતા હોય તો સરકારને જાતી કરવી પાતી નવ કરેલ રૂપિયાની આવક એ કંઈ જરૂર મોટી કિંમત નથી. વ્રજભજ આઉ હજાર જેટલા ખેડૂનો તે પ્રસંગે હાજર રહ્યા હતા અને તેમણે માનનીય પ્રધાનનું ભાવશીલું સ્વાગત કરેલું. આવાં કલ્યાણ કેન્દ્રોની જરૂરિયાત ઉપર ભાર મૂકતાં શ્રી. પારીજી કહેલું કે કારખાનાંના અને ખેતરના મજૂરોને મનોરંજન અને આરામ

પૂરત જરૂરના છે અને કલ્યાણકેન્દ્રો એ જરૂરને પહોંચી વળવામાં સફળ થશે.

કેંગ્રેસ-સરકારનું કથેય.

ઈન્દુપુરમાં એક તહેવાર સમાને સંબોધતાં માનનીય પ્રધાને કહેલું: "કિસાનો અને ખેડૂનોનું કલ્યાણ એ કોંગ્રેસ સરકારનું પ્રધાન લક્ષ્ય છે અને પ્રાંતના કિસાનો અને ખેડૂનો સર્વપ્રકારે શુભી અને સમૃદ્ધ બને એવા શુભ ઉદ્દેશથી દારૂબંધીનો કાર્યક્રમ પ્રાંતભરમાં અમલમાં મૂકાયો છે."

કેટલાક રથાનિક નેતાઓ અને મામજનોના પ્રતિનિધિઓએ દારૂબંધીના કાર્યક્રમને તેઓનો અજાણિત ? કો મજાથી તેવી માનનીય પ્રધાનને ખાતરી આપેલી.

દૂધની અમતીમ શક્તિ.

નાસિક વિજ્ઞાના અસેવાવીના લોકો કહે છે કે દૂધ એ જાતનો સર્વોત્તમ ખોરાક છે. તેઓ માત્ર કહેવાજ નથી પણ ખાતરીપૂર્વક માને છે. તેઓએ ગ્રામપંચાયતની મદદ વડે એક કન્યાલુ કેન્દ્ર શરૂ કરેલ છે અને દરરોજ સાંજે છું... છું... છું..., ખો... ખો... વગેરે રમતો રમ્યા પછી પ્રત્યેક રમતાર અંગેથી શેર દૂધ પીએ છે. દૂધથી એમને ઘણાજ ફાયદો થયો છે અને કેટલાયે ગામડિયાઓ એના વડે કેન્દ્ર તરફ આકર્ષયા છે. અને ગામડાંમાં તો દૂધ સસ્તું પણ ગણાય. આ કારણે કેન્દ્રના સભ્યોની સંખ્યામાં વધારો થતો જાય છે.

દારૂદિયાના હૃદયપટ્ટા.

“અમારા ગામના લોકો તો ધણાજ સાદા અને સરળ છે. અત્યેક સારા કામમાં ખરા હૃદયનો સહકાર આપે છે.” એવો જવાબ દેવસાલીના દારૂખંધી-અધિકારીને મળેલા.

કેટલાયે દારૂ પીવાની ટેવ છે. દીવેલી અને દારૂખંધીના કાર્યક્રમમાં સહકાર આપવાનું વચન આપેલું. ને કે કેટલાક ગણપંચાયતમાં આગવીઓ ગ્રામજનોના આ જાતના વચણમાં ભળી ચકયા નહોતા. પોતાના ગાંડપણ બધાં ઉરકુર-ટમાં દારૂખંધી-અધિકારી ઉપર તેમજે હુમલો પણ કરેલા પરંતુ તેઓ પણ પ્રસંગોના જુવાળ સામે લાંબા વખત ટકી ચકયા નહિ. ગામડાના જુવાળ નામચીન દારૂપીયાઓએ પણ ક્રમશઃ દારૂ છોડવા માંડ્યા છે. આ લોકોએ જાણ્યું છે કે તેઓનું હલકું કામ તેઓને હેરાન કરશે અને આજુ ગામ તો વિરહ હુજૂર એટલે તેઓને કયાંય શાન્તિ મળી નહિ. તેથી તેઓ દારૂખંધી અમલદાર પાસે બીચેમીટે ગયા, પોતાનો યુતો કબૂલ કર્યો અને મારી માગી. દારૂખંધી-અમલદાર કંઈ અમરતા મારી આપે તેમ નહોતા. માત્ર તેઓ ને ફરી ઘેરવાર દારૂ ન પીવાનું વચન આપે તોજ તેઓને મારી મળે તેમ હતી. તેઓએ પોલીસ-પટલની સાક્ષીમાં એ પ્રમાણે કહ્યું.

નરસાળ પી-રક્ષક-દળના જનરલ એક્ઝિસિટિવ ડી. એસ. વી. ડોંગરે અને બીજા અમલદારો.

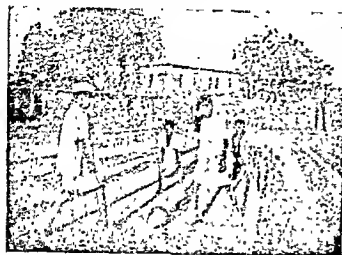
નરસાળ પી-રક્ષક-દળની પ્રવૃત્તિ.

ગામડાંઓમાંથી નરસાળ પી-રક્ષક મંડળમાં અને ચોક્કીયાત-દળમાં સારા પ્રમાણમાં લોકો દાખલ થઈ રહ્યા છે. નાસિક વિજ્ઞાના જનરલ એક્ઝિસિટિવ ડી. એસ. વી. ડોંગરેની સફર સફળ બની છે. રથાનિક નેતાઓએ અને

નરસાળ પી-રક્ષક-દળના મુખ્ય સિનાપ્તિએ જુદાં જુદાં ગામડાંઓમાં જઈ આજ્ઞાઓ કર્યાં છે. દરેક વિજાગ રક્ષકદળના સેનાિકાની સંખ્યા બેતાં એ સંરચાનો ઝડ વિકાસ થતો હોય તેમ લાગે છે. જે લોકો આ રક્ષકદળો બેચવા છે તેઓ ગેરકાયદેસર દારૂ ગાળવારની અ

કાપદાનો ભંગ કરનારની સારી એવી પરિચોષ કરી રહ્યા છે મુંબઈના પતંગ વિભાગના એંગ્રીસર કમ્પાઈઝ શ્રી. વી. એમ. આરિફ રચનિક 'પોલીસના' સહકારથી હરે રે

— સાસાપુરમાં —

શ્રમ-પરિકર-કેન્દ્ર હાર કુલ્યાલની રમન

દરોડા પાછી રહ્યા છે. તાજેતરમાં જ લેગેશરી અને બીજાં ગામોમાંથી ૧ પંદર હજારની કિંમતના ગેરકાયદેસર દારૂ પકડાયો હતો.

મુંબઈનું સર્વોત્તમ પીણું: નીરો.

નીરોની મજુ શરૂ થઈ છે. નીંગા-કેન્દ્રો ઉપર સાંકડાની હાજરી પહેલાં કરતાં ઘણી વધારે વ્યવસ્થા છે. નીરો-કેન્દ્રો માટે સાંકડોની માગણી અસાધ્ય એટલી બધી વધી ગઈ છે કે કેરકાક ગિરોઆમાં વધારે હતો પણ ગોપાલમાં છે. 'પામ' પેટનાં ગિરોઆમાં નવેશ્ચર માસમાં અગિયાર નવાં અને ગોપાલમાં આઠનાં. દુબસીમાં થોડા રિપસ પેંદમાં પાનનીય પ્રધાન શ્રી. ઝ. ડી. વતકે એક નીંગા-કેન્દ્ર-કુલ્યાલન કરેલું. તે પ્રવાસે હાલતમેદા વિશાળ વનસમૂહને ઉડાવવાનું કરતાં પાનનીય પ્રધાને કરેલું: "નીરો એ ફરતી ખાસક છે એ પોપક અને તાજી આપે તેવા પણ છે અને ખાસી છે કે જાદુર દુકાન વખતમાં સાંકડા એક પીણા તરફે નીરોનું મહત્ત્વ સમજાવી અને રાખવું એક અવગત શાકરિય પાણું એ બની રહેશે." પાનનીય પ્રધાને સાંકડાને દારૂખાખીના કાર્યમાં સરકારને સંપૂર્ણ મદદદા આપવાની વિનંતિ કરેલી.

આમ જનતા સામ ન મુકે

દુરકેદીમાં ગિરો કેમિસ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. ઝ. વી. દારૂકેદીના પંદર હજાર ગાંધી વેપારકેદમાં એમણી

નરકથી અજાવાના એક આમોદ-પ્રમોદ કેન્દ્રનું ઉદ્ઘાટન થયેલ. પ્રમુખશ્રીએ શ્રી. માન્નાપ્પા એંગ્રીસરી હાથ. શ્રી. હર્ષકેદી એ કહેવું કે સમાજના એક મોટામાં મોટા મુલાને વ્યવસ્થાથી દર કરવાની લોકોની માગણીને પરિણમિત. દારૂખાખી અમલમાં આવેલ છે. આમોદ-પ્રમોદના આ કેન્દ્રોનો આમ જનતા મુકકાળ પ્રમાણમાં હાથ વધે એવો એમણે ઉમેરે વ્યક્ત કરેલી.

સાત કુટુંબોની અતુલવચાધા.

કાનડ ગિરોમાં આવેલ વિપ્રગાં સાત કુટુંબોએ માનેલું કે જ્યાં દુખો, દર્દો અને મુશ્કેલીઓ બંધવાનું એકમાત્ર સાધન મલપાન જ છે. ત્યાંદે એમને અન્યું દર્શન થયું ત્યાંદે કુટુંબના અલગ મહામુશીના નંદાનીતી દષ્ટિએ બહુજ મોટા હાસન-હાસ થઈ ગયા હતા. અને તેમણે તેઓનું સપાળું મુખાનું હવું. તેઓએ કોણું કે હવે તે મલપાનના વારકનું હોયું દર-મોન જ માત્ર એમની સામે છે! માત્ર ખાદીનાં કાંતન-કામેજ એમને બજામરોમાંથી જાગ્યા. હાલના દત્તના પંજામાંથી એકો ત્યાંદે હજારો લોકો તેમને લાગ્યું કે જાનમાં દારૂથી વિશેષ ખીણું થયું છે. અંકાણી આમ-સેવા-સમિતિએ એમને કારવાર મોકલ્યાં. ત્યાં તેઓનાં આમન-અમાદનું યાતલો. ત્યાં કેરકાક વ્યાખ્યાનો થયાં. એમાં એ કુટુંબના સન્ધ્યએ જે કંઈ કર્યું તે મદદ-સાંકડા કતરે તેણું હવું. નેએએ કર્યું કે માંડું ન થાય તે પહેલાં અમારા અનુભવ ઉપરથી દર્શન લે.

દારૂખાખી એટલે મુશ્કેલી.

પંચમહાસ ગિરોમાં કુટુંબ, મળેલિયા, અંકામિય વગેરે ગામોમાં જે કામખાજવના ગોળામાં આવેલ છે તે દારૂખાખીના કાર્યમાં અમલો કાંઈ આપી રહેલ છે. કેરકાકેસર દારૂના ઉત્પાદનને અને વેચવાનું અટકાવવા માટે એમણે તત્તેજ સંગઠન કરેલ છે. આ રાજસાધને જેમણે આજીવન થઈતું મળ્યું છે તેના કેરકાકે લોકોને એમણે પકડેલ છે. અનેત્યાંને દારૂખાખીનાં એમને એમણે પોતાનાં જ કાંઈ છે. અનેત્યાંને પંચમહાસ સમસા પણ કુટુંબના આપ છે. એમણે મોટા માસમાં જ્યારે કરવામાં આવે છે અને પાછી એમને હા મેલેલા મુલા ન કરવાની વચ્ચે છેડી મુકતામાં વળેલ છે. અનેત્યાંને પોતાની અંકામ મોટે એટલી બધી દરકારે દેવા છે કે મેલેલ એક માણ એ ફરોગા દરકાર મુલકને કેડે રિપસ પકડેલ. નીં.

આથીજ ગ્રામપંચાયતો ગ્રામજનોમાં આટલું જાણું ફટિ-
પારવર્તન આણી શકેલ છે. ~

પ્રજનો સર્માંગી સહકાર.

આખાથે પ્રાંતમાંથી અવારનવાર જે જુદા જુદા સમસ્યાઓ આવી રહ્યા છે તે એટલું તો અવશ્ય દર્શાવે છે કે દાંબળીને બંધાવે જતના લોકોનો સંપૂર્ણ સહકાર છે. પુનામાં જિલ્લા હુ... હુ... હુ... ફરેશન, વાથ, એમ. સી. જમખાના, વજરેદી તાલીમ કેન્દ્ર અને બનસેના મંડળ-એ બંધાવે દાંબળી અધિકારીને સહકાર આપવા વચન આપ્યું છે. જિલ્લાના મજૂરોને પ્રાસંગિક મનોરંજન પણ તેઓ પૂરાં પાડે.

બાળકો પણ મદદ કરશે.

ધારવાર જિલ્લાના નાવત્રગંધમાં કેટલાક ગામોના શિક્ષકો કો-ઓપરેટિવ કેન્ટ્રલ સોસાયટીના કાર્યાલય અંગે મળ્યા હતા. એમની વિચારણાના વિષયોમાં દાંબળીના પ્રચારને પણ મહત્વનું સ્થાન અપાવ્યું હતું. ગામમાંથીમાં શાળાનાં બાળકો દારૂનાં અનિષ્ટો વિશે નાના નાના નાટ્ય-સમારંભો રચી દાંબળી અંગેના પ્રચારમાં કંઈ રીતે મદદગાર થઈ શકે તે અંગેની સલાહ તેઓએ દાંબળી-અધિકારી પાસેથી માગેલી.

કોલ્લાના જિલ્લાના અર્ધજેનના વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના કલાપથકને દાંબળી અંગેની સેવામાં સમર્પિત કરેલ છે. મજૂર લતાઓમાં અને ગામમાંથીમાં તેઓએ થાણા કાપકોનો યોજના છે અને હજીપણ બીજા કેટલાક વિચારણા હેઠળ છે.

મહિલા-મંડળની પ્રવૃત્તિ.

અખિલ હિન્દ મહિલા-મંડળની ભૂમિકા શાખા ભૂમિકામાં કસપાલકેન્દ્ર ઉપર ઠીક ઠીક કામ કરે છે. એના સભ્યો એકાંતરે કેન્દ્ર ઉપર બેસે છે અને નિરક્ષરોને અક્ષરજ્ઞાન આપવા ઉપરાંત એમના લાભાર્થી કાળો, વાંતોઓ, પુસ્તકો અને સામગ્રિઓ પણ વાંચી સંભળાવે છે. કોઈકવાર તેઓ મજૂરો માટે ગરબા પણ યોજે છે. કેન્દ્ર ઉપર શરૂ કરવામાં આવેલ પ્રોટ-સિસ્ટમનો વર્ગ જાનુ સારી પ્રગતિ કરી રહેલ છે. પચીસ મજૂરો એ વર્ગમાં હાજરી આપે છે.

ચેં કચરિય દારૂ નથી પીધો...અને એરેલેન્ડ...

શીકરી તાલુકામાં પિન્ડરગાદી ગામે દાંબળી અધિકારીએ યોજેલી એક સભામાં કેટલાક જુવાનોએ

હા... હા... કરી મૂકી અને કહ્યું કે દારૂ મોસમમાં દારૂ એક ઘણુંજ અગત્યનું પીણું છે. એ સભામાં સિત્તેર વર્ષનો એક ઘરડો માણસ હતો. તેણે આગળ આવીને કહ્યું: “એક ખરાબ આદતને ટકાવી રાખવા માટે તમે જુવાન માણસો આનાં બહાના કાઢો છો તે ખૂબજ શરમજનક છે. આખો બનસેના મેં આ ગામમાં કાઢ્યો છે. મેં એક દારૂનું ટીપું પણ પીધું નથી છતાં ગમે તેવી કઠકળી લાઠને સહન કરી શકાયો છું” અને તમે જુઓ છો તેમ સિત્તેર વર્ષની વયે પણ તમારી પાસે ઉંઝો છું. મારા મિત્રો, આજે દારૂમાંથી બચવા માટે તમારે જે ભેદ્યો છોએ તે દારૂ નહિ પણ સારાં બંધ કપડાં છે અને એ તમે દારૂ ન પી, તેટલી રકમ બચાવી લઈ શકો છો.” આથી પેલા જુવાનોવાળા શરમાઈ ગયા અને બીજાઓ પણ આ વિષય ઉપર ઘોડો-ઘણો વિચાર કરવા લાગ્યા.

સરકારના હાથ મજબૂત કરો.

આદિવાસીઓનાં નસીબ ઘણુંજ કપરાં છે. એમને પોતાની જીવનની જરૂરો પણ પૂરી મળતી નથી. છતાં દારૂ પાડળ પુલકળ પૈસા ખર્ચે છે. ગમે રહિને ઉત્તરગામના આદિવાસીઓને આપકારી ખાતાના પ્રધાન માનનંદ ય શ્રી. એસ. એમ. પાડીવની મુલાકાતનો લાભ મળેલો. ખટલવાય અને શિરમામમાં તેઓમાંના કેટલાકની

કોલ્લાના વિરતારના એક ગામડાના દરજ.

દાંબળી અંગેની પ્રચારગાદી આતી પહોંચે છે અને ગામડાવાળો સંમત અને આખ્યાયોની રૂઢી સંભળવા દેશે મળે છે.

સાથે માનનીય પ્રધાનને વાનચીત પણ થયેલી, તેઓને માનનંદ પ્રધાને કહેલું: “તમારા જીવનની પુનર્સંચલ કરવાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે. તમારા જીવન”

અનેક રીતે જુવાર કરનાર દારૂની ખરીદે અટકાવવાના ઉદ્દેશથી સરકારે જે દારૂખંધીના કાર્યક્રમ હાથ ધર્યો છે તેમાં સહકાર આપી સરકારના હાથ તમારે મજબૂત કરવા જોઈએ. તબક્કાસરના માનનીય પ્રધાને તેમને કહેલું કે સરકાર તો પ્રજાની સેવા માટે ચંધાચેલ છે, એની માલિક નથી. પ્રજા ચોતાના દેશની માલિક છે. વધુમાં તેમણે કહેલું: “તમારી જાનનેજ મદદ કરવા માટે અમને મદદ કરો. તમારાં બાળકોને નિશાળે મોકલો અને એ રીતે તમારા અમુદાયમાં અક્ષરજ્ઞાન વધારો. દારૂ પીવો છેડી દો અને એ રીતે તમારી આર્થિક સ્થિતિ સુધરે.”

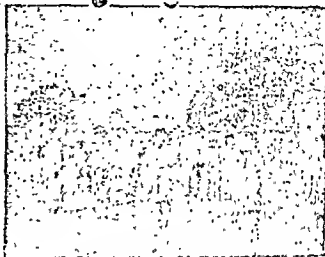
દીવામાં પ્રગટેલી જ્ઞાન-જ્યોત.

પરોંઓમાં ગેરકાયદેસર દારૂ માટે અને પીણાં માટે દીવા ખાસ બાંધીતું છે. લોહા દારૂ પીણાં માટે દીવામાં ઘુસી જતા. જ્યારે દારૂખંધી અમલમાં આવી ત્યારે લોહાએ કહેલું કે દીવા દારૂખંધીને હજારો. કેટલાક સમાજસેવકોએ લોહાને ટેકાણે લાવવા પ્રયત્ન કર્યો. દીવામાં તે છતાંયે સમાજ-વિરોધી તરફે જ્યારે પ્રતિ કરી રહ્યાં હતાં. એકધારા પ્રચારને અન્તે લોહાને ખમરી થઈ કે પીણાંવાળાની પ્રતિષ્ઠાને ટેકા આપવાને જમારો હવે ગયો છે. દારૂખંધી-રક્ષક-દલના ઝોડિસર કમાન્ડિંગ થી. હામલેની વિનંતિ વેળાસરની હતી. એકજ સભામાં ચાલિસ જેટલા સભ્યોએ નામ નોંધાવેલ અને હજી એ પ્રતિષ્ઠા બાધ છે. રહેને રોશનની ચોટા કરવામાં આવે છે અને દારૂ લીંગવા આવનાર લોહાને પાછા જવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે. દીવામાં જેટલા ખર્ચ અને ઉઘોગથી કામ થાય છે તેના હાખનો બીજાં ગામડા પાંચુ લે છે.

આપણે ભવ્ય વારસો કેમ સાચવશો?

આગકારી ખાવાના પ્રધાન થી. એલ. એમ. પાટીલ અહ મહત્તમર વિધાની એક હાડની મુલાકાતે જઈ આવેલ રાણા, પાતળા, શરૂ. અકોલા, સંગમનેર, તકલીબન અને બીજાં ગણેમાં ફરી લોહાને માનનીય પ્રધાને દારૂ ખંધીના કાર્યક્રમનાં વિવિધ રાંજો સમજાવતાં કહેલું: “સ્વચ્છતા પ્રાપ્ત થતાંની સાથે આપણી માથે બુદ્ધિ ધારી જવાબદારી આવી પડી છે. રેશના સ્વાતંત્ર્ય માટે જે પડ્યાન મજબૂરોએ અગ્રાણ પુર જેવી અપાલુને

—સોલાપુરમાં:—

અમ-પરિવરનેન્દ્ર ઉપરની એક કાવત.

સ સ્મૃતિનો મહાન વારસો આપણે છે તેને અનુરૂપ રૂબ માટે આજે આપણે હથોણાથી મિલાવી કામ કરવું જોઈ એ. જે આપણે સહકારથી કામ કરીએ તોજ આપણે આગળ ચંપી શકીએ અને આપણી ઉપર જે જવાબદારી આવી પડી છે તેને અદા કરી ચિકાસ સાધી શકીએ.” માનનીય પ્રધાન જ્યાં જ્યાં ફર્યા ત્યાં ત્યાં તેમણે દારૂખંધી અને બીજાં સરકારે નિયંત્રેલાં પુનર્યાના કાર્યમાં ટેકા આપવાના દૈવમાં આમયજાં અદમ્ય હતાલ અને ખર્ચ હરખનોજ નિરધાર લેવાં.

‘જગતના તાત’નું બિરૂદ શા માટે?

હુના વિજ્ઞાના નામને ગામમાં માનનીય પ્રધાને બેનિવારી અને ટાર પ્રદર્શન જુદાં મર્યા. સમાજ સેવકો, રચાનિક નેતાઓ અને કામકાજકરોએ રી. પરીલખુ સ્વાગત કરેલ. પ્રદર્શન જુદાં મર્યાં રી. પારીલે બેનુતની વિવિધ પ્રગતિઓ પ્રત્યે અને દેશમાં પ્રગટેલી તરી ટચનરહિતા અમને યોગદા પરિચય પ્રત્યે સતેજ વ્યકત કરેલો. તેમણે કહેલું: “બેનુત તો આપણા દેશને મુખ્ય આધાર છે. બેનુતના ટચનની સમૃદ્ધિ ઉપરથી આપણે આપણા દેશની સાંસ્કારિક પ્રગતિનું માપ કાઢી શકીએ. બેનુતનું ટચન સુધરે, સુખી અને શંતિથી બને એ લેવાની બાંકડાની સંધી પાડેલી ફરજ છે. અને આપણે ઉત્પત્ત કરેલા આ નુકા વળાવેલુમાં બેનુતને પેનાં નહીં ફરજ? રાજને અગ્રાણ હોઈ મદદ નહીં

— : આમજનતાને થઇ ગયેલી પ્રતીતિ : —

દાર્જીલીમાં દેશનું મહાન તિલ રહેલું છે.

‘રાજ આજ્ઞા’ ની સુહૃત ક્રિયા.

દાર્જીલી અંગેના પ્રચારના ઇતિહાસમાં ‘રાજ-આજ્ઞા’ નું ચિત્ર એક અમરણીય સીમાચિન્હ તરીકે રહેશે. દિલ્લિ અત્યારે તૈયાર થઇ રહી છે અને બહુજ દેશી વખતમાં એને જનતા સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવશે. દાર્જીલી આદતનાં અનિષ્ટોનું જનતાને બહુજ દુખદૂખ્યાન આપનાર આ ચિત્રની સુહૃત ક્રિયા ગયા નવેમ્બરમાં વર્ષામાં આવેલ ઇસ્ટર્ન થીયેટર્સમાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંગના વરદ હસ્તે આગેવાન નાગરિકોના એક મેળાવડા સમક્ષ થઈ હતી.

નામદાર ગવર્નરનું ઉદ્બોધન.

સીનેકેસરની આંખ દાખના પડેલા નામદાર રાજ મહારાજ સિંગે લોકોને દાર્જીલીને સફળ બનાવવા માટે બંધ્ય ઉદ્બોધન કર્યું હતું. એઓથીએ કહેલું: “દાર્જીલીમાં ખૂબજ હિંદી રસ ધરાવનાર વ્યક્તિ તરીકે મેં ત્યારથી ગવર્નરનો હોદ્દો સંભાળ્યો ત્યારથી સૌથી પહેલું કામ તો સરકારીગૃહમાં કેશી પીણુંનો ઉપયોગ બંધ કરવાનું કર્યું.” તેઓથીએ કહ્યું કે લોકો દાર્જીલીના કાર્યકર્મને સફળ બનાવવામાં ખરા હૃદયનો સહકાર આપે એ જોવા માટે તે ખૂબજ ઉત્સુક છે. એમણે દિલ્લિના ઉત્પાદકોને દાર્જીલી અંગે આવું સુંદર પ્રચારસાધન રજૂ કરવા માટે ધન્યવાદ આપ્યો. અને આજ્ઞા રાખી કે બીજા નિર્માતાઓ પણ એમનો દાખલો લઈ આ દિશામાં આગળ વધશે.

દિલ્લિ-ચિત્ર પ્રચારનું અગ્રણ સાધન.

આજકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. ખાદીલ દાર્જીલીના ક્ષેત્રમાં સાચાં પ્રચારની અગત્ય ઉપર ભાર મૂક્યો હતો. એઓથીએ કહેલું: “શંકાઓ અને કાંતિઓ, અધર્સંક્રાં અને નબળાઈઓને હાંકી કાઢવા માટે દિલ્લિ એક સમગ્ર સાધન છે. અને આ ચિત્ર એ આને તૈયાર થઈ શકે તે જાતમ જનતાને

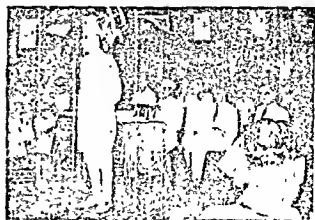
દાર્જીલીના સદેશ અવશ્ય પહોંચાડશે એવી અને ખાતરી છે.”

દાર્જીલી અંગેના પ્રચારની સૌથી પ્રથમ સ્વયં-સંપૂર્ણ દિલ્લિનું નિર્માણ કરવાનો યશ જેમને ફાળે જાય છે તે શ્રી. તોતાલાલ સી, જેને સરકારને આ જાતની કેળવણી અને પ્રચારને સુલભ બનાવતી દિલ્લિને વધુ પ્રોત્સાહન અને સગવડ આપવા માટે અપીલ કરી હતી.

સ્થાનિક દાર્જીલી અધિકારી શ્રી. એસ. એચ. આદિવરેકરે નામદાર ગવર્નરનો સહકાર કર્યો હતો અને ગાહર પ્રજાને દાર્જીલીના કાર્યમાં સંપૂર્ણ સહકાર માટે અનુરોધ કર્યો હતો.

ખોટ આઠ કરોડની, પણ લાભ તો કરોડોનો...

ગયે મહીને કુભારવાડામાં આગેદ-પ્રમેદનું એક કેન્દ્ર ખુલ્લું મૂકતાં તે પ્રસંગે મોટી સંખ્યામાં હાજર રહેલ મજૂરો અને કામગારોને ગૃહમંત્રી શ્રી. મોરારજી દેસાઈએ કહેલું: “હિન્દના રાજ્યપ્રધારણમાં દાર્જીલીને

નેર્ણીય ગાંડીસમાં મજૂર કલ્યાણ-કેન્દ્રના ઉદ્બોધન વખતે પ્રવચન કરતા ગૃહમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ.

ના હવે રાજ્યની એક નીતિ તરીકે સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. એમ કરવાના ઉદ્દેશ પાછળ ન્યાં સુધી દાર્જીલી જાતીનો અંધારું રીને નાના ન થાય ત્યાં સુધી

આમ જનતા ખરા અર્થમાં મુખી નહિજ થઈ શકે એ જનતાની જાદી પ્રતીતિ રહેતી છે. દાર્જીંગી સંપૂર્ણ રીતે અમલી જનતા સરકારને આઠ કરોડનું નુકસાન વ્યયે એ સાચી વાત છે પરંતુ એનાં સીધાંજ પરિણામ રૂપે ગરીબ જનતાના ખિસ્સામાં રૂપિયા ત્રીસ કરોડની જયત પણુ થયો.” મેળાવવાના પ્રમુખસ્થાનેથી બોલતાં શ્રી. એલ. એમ. પારીલે સરકારના દાર્જીંગીના કાર્યક્રમને સફળ બનાવવાના અડગ નિર્વાહનો ઉદ્દેશ્ય કરી લોકોને પણુ એ મહાન કાર્યમાં સાથ આપવાનું ઉદ્દેશ્યન કર્યું હતું.

પ્રચાર-સાહિત્યનું પ્રદર્શન.

કેન્દ્રના ઉદ્દ્યોગન પછી દાર્જીંગી અંગેની એક પ્રચાર-ગારી તથા અંગ્રેજી, ગુજરાતી, કાનડી અને મરાઠી ભાષામાં પ્રગટ થતી નાટકાઓ, કાવ્યો, વાર્તાઓ વગેરે દાર્જીંગી અંગેના સાહિત્યની પુસ્તિકાઓનું

આ દાર્જીંગીના મેળાવકામાં સંબોધિત આમંત્રિતો સમક્ષ મનોરંજક કાર્યક્રમ રજૂ કરતાં મહાસ્થળાંગે.

પ્રદર્શન જુદાંજુદાં મૂકવામાં આવ્યું હતું. વ્યાખ્યાનો પછી એક ગીત-રાસ-પગાડા વગેરેનો રંગનાત્મક કાર્યક્રમ શ્રી. કિસન સાવત તાલુકા રાજ્યનામાં આવેલો હતો અને એક ગાનના યોગ પણુ બનાવવામાં આવેલો હતો.

મજૂરોની સ્વાધિપત પ્રવૃત્તિ.

કેન્દ્ર અત્યારે પુરજાણામાં કામ કરે છે. મોટી સંખ્યામાં મજૂરો ત્યાં રાંજિત થઈ છે અને આમોદ-પ્રમોદના સાધનોનો દીક દીક ઉપયોગ કરે છે. નારકુલા ટેન્ક અને માટુંગા ઉપરનાં કેન્દ્રો પણુ ભરતકાર્યક્રમ

આપી રહ્યાં છે. એ એક સંતોષની હકીકત છે કે મજૂરોએ પોતાના નાત્યમંડળીઓ રચી છે અને આ કેન્દ્રો ઉપર તેમજ દાર્જીંગી અંગેની બીજી સભાઓમાં પણુ એ મનોરંજક કાર્યક્રમો આપી રહ્યાં છે. મજૂરોમાં રહેલ વારસાગત આંતરિક ગૂઢ શકિતના વિકાસ માટે જે વાતાવરણ અને પ્રોત્સાહન બેઠકે તે મળી રજૂ છે અને મજૂરો પણુ પોતાના ‘સ્ટાર્સ’ સાથે ગર્વભરે આજળ આપી રહ્યા છે.

આમ જનતા પણુ સમજે છે.

માનનીય મૂલમંત્રી શ્રી. મોરારજી દેસાઈ, માનનીય શ્રી. એમ. ડી. ડી. ગિલડર, અને માનનીય શ્રી. જી. ડી. વર્તકે મ્યુનિસિપલ કમિશનના પ્રતિનિધિઓ સાથે ગયે મકીને માટુંગાના કેન્દ્રની મુલાકાત લઈથી ત્યાં આવતી મજૂરોની મોટી સંખ્યા અને એમને અપાતી આમોદ-પ્રમોદની સગવડો બેઠકે તેઓએ ખુબ આનંદ વ્યક્ત કર્યો. તેઓએ મજૂરો સાથે થોડીધણી પ્રશ્નોત્તરી કરેલી એ ઉપરાંત તેઓને લાગ્યું કે દારને બદલે જે પ્રત્યા-કર્ષણો અને સગવડો સરકાર આપી રહ્યા છે તેની કદર મજૂરો કરી શકે છે. માનનીય પ્રધાનોએ આદેશની જળવણી સંજોગે થોડાંક સ્થળો ક્યાં હતાં. એનો તાત્કાલિક સ્વીકાર કરવામાં આવેલો હતો અને સતિઓના નિવારણ માટે ઉપાયો યોજવામાં આવ્યા હતા.

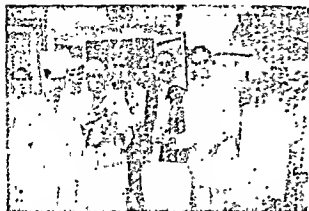
સંપૂર્ણ સહકારની ખાતરી.

પંડિતનરેન્દ્રજયન્તિ નિમિત્તે મજૂરોએ નારકુલા ટેન્ક ઉપરથી એક મોટું સરખસ કાઢ્યું હતું મુખ્ય-મુખ્ય મજૂર લતાઓમાં સરખસે પરિક્રમ્ય ક્યો પછી એક સભા ભાવામાં આપી હતી. સભામાં મજૂરોએ નરેન્દ્ર-સરકારમાં પોતાની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા, નિશ્ઠા અને સહકારની ભાવના અભિવ્યક્ત કરી હતી. વિશેષમાં તેઓએ ખાતરી આપી હતી કે આમ જનતાના કલ્યાણ માટે યોગ્યદેવા સરકારના તમામ પ્રયત્નોમાં તેઓ સંપૂર્ણ સહકાર આપશેજ.

બહુમતિ વર્ગનો રોકો.

મુંબઈ શહેરની દાર્જીંગી-ઓફિસને જુદી-જુદી કલામંડળીઓ, કલાપયકો, સંસ્કાર કેન્દ્રો અને બીજી અનેક સમજ-સેવાની સંસ્થાઓ તાલુકા પેટપોતાની સ્થાનો દાર્જીંગીના કાર્યમાં કોઈપણ સમયે અને કોઈપણ સ્થાને આપવાની ખબર એક મરાઠી વિનંતિઓ મળી રહી છે.

એ એટલુંજ સૂચવે છે કે દાદશબીના કાર્યક્રમને સમજના બુદ્ધિમતિ વર્ગનો સંપૂર્ણ સહકાર છે. મુંબઈ-કલા-પથકે કોલાયા ગિલાની એક સફળ સફર હમણાં કરી.

આગાહી ખાતાના ગાનવીય મધ્યમ શ્રી. એચ. એમ. પાટીલ સાથે કોલાયા વિસ્તારના મકાને ગવેશ મુંબઈના કલાપથક સરખો.

આગાહી ખાતાના પ્રધાન શ્રી પાટીલે ગયા નવેમ્બરમાં કોલાયા ગિલાની મુલાકાત લીધેલી એની સાથેજ કલા-પથકે પોતાની પ્રતિ ભેજવી દીધેલી. પેન, પનવેજ, અલીબા, રેવડંડા, મુરુડ, રોહા અને બીજા ગામોમાં ત્યાં ત્યાં માનવીય પ્રધાન ગવેશ ત્યાં ત્યાં કલાપથકને પછુ આમજનાથે સારો સહકાર આપેલો. આગાહી ખાતાના પ્રધાન માટે એ એક ભરચક કાર્યક્રમ હતો. રોજની દસથી પંદર સભાઓ ભરવામાં આવતી. કલા-પથકે આ ભારે મહેનતના કામમાં પોતાનો યશસ્વી ફાળો નોંધાવેલ.

કલા-સંસ્થાઓ પછુ આવકારે છે.

હાલમાં બંધાઈ મેળાનું સત્વરપદ ધારાવા મધ્યવર્તી મેળા-એસોસિયેશને સંબોધિતે એવું નક્કી કર્યું છે કે બંધાઈ રંગમંદમક કાર્યક્રમની શરૂઆતની જોડામાં જોડી પંદર મિનિટ દરબંધીના પ્રચાર અને વ્યતીન કરવી. શહેરમાં તેમજ બહારગામ, ત્યાં ત્યાં આ મેળાઓ ભાગ લે છે ત્યાં યાં તેમણે આ નિયમનું ખાસ પાલન કરવાને આગ્રહ રાખ્યો છે.

તંદુરસ્તી અને ચારિત્ર્યબળ ક્યારે વધે?

મુંબઈ-શહેર-દાદશબી સમિતિના ઉપાધ્યક્ષે ચિટ્કર ટેન્ક મેદાનમાં ધી ધોળે દિગ્રીકલ કલ્પર એસોસિયેશને અંગકસરતના દેખાવેનો એક સરસ કાર્યક્રમ યોજ્યો હતો. મોટી સંખ્યામાં મજૂરો ત્યાં હાજર રહ્યા હતા. પ્રમુખ સ્થાનેથી બોલતાં માનવીય શ્રી એચ. એમ. પાટીલે જણાવેલું કે દાદશબી એ સમાજ, તંદુરસ્તી અને માનવ-ચારિત્ર્ય સાથે નિકટવર્તી સંબંધ ધરાવતો

અગત્યનો વિષય છે અને એ આપણા પ્રારંભિક લક્ષ્યનો અધિકારી છે. દિગ્રીકલ કલ્પર એસોસિયેશનના કામની પ્રતિષ્ઠા કરતાં એમણે કહેલું: “તાણ આત્મા જેટલુંજ તારું શરીર ધનિત્ર છે.” એવી એક ભૂતી કહેવત મને યાદ આવી જાય છે.” અંગકસરત એ બંધાઈ ગેજો અને માંટીની નિવેશક હોઈ એનો બંધાયે આશ્રય લેવો. બેઠકે એની તેમણે લક્ષ્યમણ કહેલી, અને યાદ આપેલું કે કેરી પીણાનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કર્યા સિવાય શારીરિક શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકેજ નહિ. તેમણે કહેલું: “દુનિયત ઉત્તમોત્તમ અંગકસરતના નિષ્ક્રાંતોએ યુક્તિ આપ્યો છે કે હંમેશાં કેરી પીણાથી કસરતબાળને દૂર રાખો.”

—પ્રેરણાદાથી નીવડશે.

નારુડા ટેન્કના કલ્યાણ-કેન્દ્ર ઉપર મજૂરોની હરિદીય યોજનામાં આવી છે. અને પ્રત્યેક સાંજે એ પ્રેશ્નોને અવનવા આકર્ષણ અને આનંદ આપી રહેલ છે. એની યોજના અને વ્યવસ્થા માટેનો બંધાઈ વશ ડો. મહસ્કરને ફાળો જાય છે. સમાજ-સેવકો, કસરતબાળ અને જનતા નંદીથી જે અદ્યત્ત ઉત્સાહ અને સહકાર આ હરિદીય માટે દર્શાવ્યાં રહ્યાં છે તે મજૂર-કલ્યાણના કાર્યમાં અને દાદશબીના પ્રચારમાં ભારે પ્રેરણાદાથી નીવડશે.

આ ક્ષેત્રમાં અનેક સંસ્થાઓ કામ કરી રહેલ હોઈ દાદશબીના પ્રચારે નવું જોમ મેળવ્યું છે અને સામાન્ય જનતાને પછુ હવે પ્રતીતિ થતી જાય છે કે દાદશબી પોતાના અને દેશના હિતમાંજ છે.

—સાત્તાકુશમાં:—

મનનિશ્ચય બારતીય સંઘના ઉપાધ્યક્ષે મનેડી સભામાં આમજનાથે દાદશબીને સમજવવા ગિલા દાદશબી-અધિકારી અને કેટલાક એસોસિયેશન સોસાયટીના એક કર્મી.

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ તરફથી

દારૂનિષેધ અંગે

ક્રમશઃ પ્રગટ થતી મુખોધક અને વિચારપ્રેરક પુસ્તિકાઓ.

—આગામી પ્રકાશનો—

૧. દારૂનો દેવ :

દારૂના દૈત્યતાં તોડવને ચિત્રાકૃત કરતા અને દારૂડિયાનું કરણ અપચતન વર્ણવતાં શ્રી કિશોરકર બેલી. શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં ૭ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

૨. સ્વરાજ્યની સંગાથે :

સ્વરાજ્યના આગમન વડી દારૂબંધી અમલના આપતા મહાદેવપતમા આવેલ તરચેતનને સ્પર્શતી બે નવલિકાઓ.

૩. આંખ ઉઘડી :

શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિષ્ટને સ્પર્શતી બે પાર્લાઓ.

૪. ભાખરી કે તારી ?

શ્રી જીન આંચવેલ રચિત દારૂબંધીને સ્પર્શતી એક મરાઠી બાળનાટિકાનો સ્વપ્રદ સુજ્ઞાની અનુવાદ.

બીજાં પ્રકાશનો મારે પણ અવારનવાર જોતા રહે.

×

×

×

—પ્રગટ થઈ ગયેલ છે—

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લોખંડી વખતના મહેલી સ્વરાજનું પુઠી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના મેવનંદ નામદાર રાજ મહારાજ સિંહની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના પટ્ટાપ્રધાન શ્રી આજાસાહેબ ખેર, મુલમંડીની મોરારજી દેસાઈ અને આબકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલના પ્રયોધક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સમગ્ર સંગ્રહોના રક્ષિતો આ પુસ્તિકામાં સચેટ રીતે મળી રહે છે. પ્રાઈન સાઈઝનાં ૧૩૨ પાનાં, દ્વિતીય સ્કેડ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧.૦૦.

(૨) પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત : લોખંડી ની મુજબાઈ મુખપટ્ટા નામ. ૧૯૪૭ના ૮૭ કિંમત રૂ. ૦.૨. ગામડામાં જરૂર જોઈ શ્રમે અને જોઈ ખરચે ભજવી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નાટિકા. તમારી તકનો મારે સંચરે લખો.

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

નં. ૭૫, એપોલો સ્ટ્રીટ.

કોડ. મુંબઈ-૧.

“સંજ્ઞાવન”

અ. એપ્રિલ ૨૦૧૮, ફેર્ડ, મુંબઈ ૧

તા.....

સુજ મહાશય,

.....મહિનાથી તમારા અંગેજી/અંગ્રાજી/મરાઠી/કાનડી સંજ્ઞાવન માસિકના વાર્ષિક/અર્ધવાર્ષિક આક્ર વરીકે તમારી યાદીમાં મારું નામ નોંધયો.

વાર્ષિક/અર્ધવાર્ષિક લવાજમ રૂ.....ના પાઈ મળીએઈ રૂથી એકરૂથા છે. રસીદ નંબર.....
વા.....

તમારો વિશ્વાસુ,

(સહી).....

(નામ તથા ફેરફાર
સાથે મોટા અક્ષરે લખો.)

નોંધ:—કોઈ એક બાધાના માસિકનું લવાજમ :-

વાર્ષિક: રૂ. ૩-૦-૦. અર્ધવાર્ષિક: રૂ. ૧-૮-૦.

કોઈપણ એ અથવા વધુ બાધાના માસિકના તમે આક્ર થઈ શકો છો. કપરના ફાર્મમાં નહામા શાજો છેડી નાંખો.

વિજ્ઞપ્તિ

લેખકોને :

‘સંજ્ઞવન’માં પ્રગટ કરવા માટે મોકલતા લેખો નીચેના સિરનામે રવાના કરવા:—

‘સંજ્ઞવન’ (તંત્રી-વિભાગ)

નં. ૭૫, એપ્રિલો સ્ટ્રીટ,

કોટ, મુંબઈ.—૧.

આલોકોને :

‘સંજ્ઞવન’ના આલોક થવા ઇચ્છનાર વ્યક્તિએ પાછળનું પરિપત્ર ભરી લવાઈમની રકમ સાથે નીચેના સિરનામે મોકલવું:—

ખજાનેસ એનેજર,

‘સંજ્ઞવન’

નં. ૭૫, એપ્રિલો સ્ટ્રીટ,

કોટ, મુંબઈ.—૧

જાહેર ખર્ચ આપનારાઓને :

‘સંજ્ઞવન’માં આપવાની જાહેરાત અંગેના સર્વોપયોગી પત્રવ્યવહાર નીચેના સિરનામે કરવા:—

રમેશ પબ્લીસીટી કોર્પોરેશન,

જોના કાસા,

અર ફિરાકરાહ મહેતા રોડ,

કોટ, મુંબઈ.—૧.

એજન્ટ ભાડ્યોને :

‘સંજ્ઞવન’ની સેલિય એજન્ટી અંગેના મનચો પત્રવ્યવહાર નીચેના સ્થાને કરવા:—

એસર્સ યોએ છુક એજન્ટરી,

૩૦, નુશમી પાઈપ રોડ,

દાદર, મુંબઈ.—૧૪

સ. જ ન.

ગુજરાતી, મરાઠી, કાનડી અને અંગ્રેજી એ ચાર ભાષામાં પ્રગટ થતું માસિક

જાહેરાત માટેના ભાવો

માત્ર એક જ ભાષાના 'સંજીવન' માટે

ત્રણ જુદી જુદી ભાષાનાં 'સંજીવન' માટે

કચરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૩૫૦

રૂ.

કચરનું છેલ્લું પાનું	૨૫૦
કચરનું ત્રીજું પાનું	૨૦૦
કચરનું ચોથું પાનું	૧૫૦
અંદરનું આખું પાનું	૧૦૦
અંદરનું અર્ધું પાનું	૧૦
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૧૫
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૨૦

કચરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૮૦૦

રૂ.

કચરનું છેલ્લું પાનું	૬૦૦
કચરનું ત્રીજું પાનું	૫૦૦
કચરનું ચોથું પાનું	૩૫૦
અંદરનું આખું પાનું	૨૫૦
અંદરનું અર્ધું પાનું	૧૫૦
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૮૫
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૫૦

બે જુદી જુદી ભાષાનાં 'સંજીવન' માટે

ચારેય ભાષાના 'સંજીવન' માટે

કચરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૫૫૦

રૂ.

કચરનું છેલ્લું પાનું	૮૦૦
કચરનું ત્રીજું પાનું	૬૫૦
કચરનું ચોથું પાનું	૨૫૦
અંદરનું આખું પાનું	૧૦૫
અંદરનું અર્ધું પાનું	૧૦૦
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૬૦
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૩૫

કચરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૧૦૦૦

રૂ.

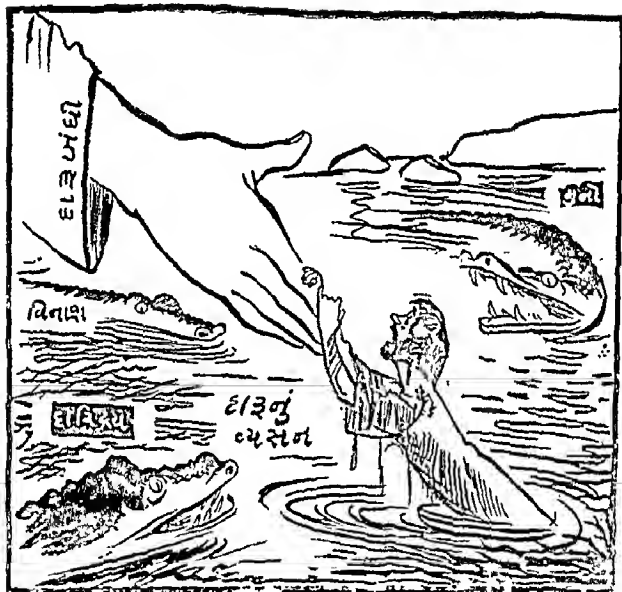
કચરનું છેલ્લું પાનું	૭૫૦
કચરનું ત્રીજું પાનું	૬૦૦
કચરનું ચોથું પાનું	૫૦૦
અંદરનું આખું પાનું	૩૦૦
અંદરનું અર્ધું પાનું	૧૮૫
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૧૧૦
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૬૦

આપણે એક વર્ષ પુર્ણ એક જ ભાષાના "સંજીવન" માં જાહેરાત આપનારને ૧૦ ટકા વળતર આપવામાં આવશે. જુદી જુદી ભાષાઓમાં મળીને આર ૮૫ના આપનારને આ વધુનો લાભ મળશે નહિ.

કોલમની સંખ્યા ૨

કોલમની લંબાઈ ૮ ૧/૨ ઇંચ

કોલમની પહોળાઈ ૩ ઇંચ

દા ૩ બંધીને સફળ કરો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂખંડી-સમિતિ, મુંબઈ-સરકાર.

सिंघदग

सिंघदग

મુસાફરી કાળે સુયોગ્ય પોશાક

ખરાઉ સોઈયો પ્રિયુક્ત વાયલ

શ્રી ખરાઉ માર્કેટ રજીસ્ટર્ડ એન્ડ લાયસન્સેડ કંપની લિમિટેડ.
 ઓફિસ: ભાવનગર, મુંબઈ સિટીયું - લાંબી બોરીડી નં. ૧૨૮, ૨૯૦ પીપર, ગાંધી, મુંબઈ.
 રાજકોટી કુશલ: મુંબઈ એસ. આર. સે. સી. સે. સે. મુંબઈ.

સંપ્રવન

વર્ષ પહેલું]

દેશુઆરી—૧૯૪૯

[અંક સાતમો]

સાચું પીણું

: શાંતિની :

રે પીનારાં! સાંભળો તો કહું બે
શખ્તો, હૈયે એ દૂરે એ તમારાં.
શાન્તિકેરી ઝંખનામાં અરે કાં
સેતાં બહારી આવડા તે અજંખા?

છાને હોયે દૂધના જામ માંઘા,
ધેણાં પીણું તો હશે સાવ સોંઘાં!
માંઘાંસોંઘાંની જગા દો જ તાત
પોતાનો પોતે કરો શે જ ઘાત?

ભૂડી જાવા કલેશને 'જીવવાના
કાં બોલાવો હા નયો કલેશકાળ?
ઉંચે ચરમે શું સમું દેખવાનું?
ભૂંડ્યાભાને સ્વાસ્થ્ય શું પેખવાનું?

ને પીવાના થે નથી ક્યાં પદાર્થો
જેથી શાતા અંતરે ને શરીરે
લાઘે શામે દુર્ગિકારો ઘડીના ?
સાંસા તો હું રાખડી રાંકડીના?

ઊંડી બાઝી ઘેલછાને શખોંચે
એવું સાચું પીણું શાને ન લાગે?
તહોયે એ હું દામથી બહોરવાનું,
દેવામાંહેથી જ એ શાખવાનું.

સુંદરજી મા. બેંકાઈ

: સ્વ. ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે :—

★
લેખક : શ્રી. 'નિખિલેશ'

મુંબઈના 'ચરચિત્ર' સ્ટેશનથી હાઈકોર્ટ તરફ જતા વિશાળ રસ્તાની બંને બાજુએ આવેલી ફેટલીક શિશ્ય-મૂર્તિઓ આપણું ધ્યાન ખેંચી રહે છે. સ્ટેશન બહારના ચોકમાં શ્રી. દીનાશા વાઘજીની મૂર્તિનું દર્શન કરીને આગળ વધીએ એટલે જમણી તરફ પહોંતુ જ રચાત અંગ્રેજ હાઉસની સ્વાભાવિક છટાથી ઉભેલા લોર્ડ મેન્ડેસનની મૂર્તિનું છે. ત્યાંથી થોડું દૂર, વિદ્યા અને વૃદ્ધત્વને ભાદે ખૂબી રહેલા ન્યાયમૂર્તિ શ્રી. રાનડેનું શિશ્ય મિષ્ટ ફોટોથી લગી પહોંતી કોઈ સુશ્કૃંષ્ણ સ્મરણ કરાવે છે. ત્યાંથી આગળ વધતાં, પ્રભાવશાળી ધર્મચૂર જેવા દેખાતા લોર્ડ ડેની અને હાઈકોર્ટ તરફના વર્ગાક ઉપર ઉભેલી સર રિચર્ડ ટેમ્પલની મૂર્તિઓ પોતાના નિત્ય વ્યવસાયમાં પ્રવ્રત થવા દોડતાં હજારો તરનારીઓ સામે અચળ દષ્ટિ માંડી રહે છે. એજ રસ્તાની ડાબી બાજુ તરફ ભેટીએ તો આસનમાંથી હમ્ફ્રીજ ઉઠવાના દોય એવી છટાથી બેઠેલા એક વખતના ફિરીપ્રધાન મેન્ડેસન દર્શન યાચ છે. ત્યાંથી થોડાંજ પગલાંને અંતરે સફેદ મંજેરમરતી એક બેઠા ચારની શિશ્યમૂર્તિ ઉપર આપણી દષ્ટિ ચોંટી જ ને છે. સમ્પ્રદાય પાટલુન ઉપર લાંબો રમતો દસિણી દર્જની

ભારતીય સ્વતંત્ર ચુદ્ધા બેઠ સમજીવ સેનાની

ભારતવર્ષ જેની સેવાએને યલ્લા લાંબા વખત મુખી રાંભાદે એવા મહાપુરોમાં સ્વ. ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે પણ મહત્વનું અને યશસ્વી સ્થાન ધરાવે છે. સ્વ. ગોખલેએ ગણિતશાસ્ત્રના તેજસ્વી વિશ્વારંદ તરીકે પોતાની કારકિર્દી શરૂ કરી અને ભારતીય રાજકારણમાં એતિહાસિક અમરતા પ્રાપ્ત કરી એ પૂરી થક! પ્રતાપી અને અસાધારણ માનવતાથી ભરેલું એમનું જીવન આપણને અનેક રીતે પ્રેરણાદાયી નીચરે તેનું છે. અહીં તો માત્ર એનો અલ્પાંશે પરિચય આપવાનું પ્રયત્ન થયો છે

કલાત્મક ચકરી ચાર્ટ ગોળ ચહેરા ઉપર કેવળ કાચનાં ચશ્માં, ડાબી તરફ રાખેલી પુસ્તકોની ધપ્પ ઉપર પથરાઈ રહેલા એક બંધ ખેસ અને જોડે પોતાનો મુઠો સમજાવવા દોય એવી લાચની મુઠા મૂર્તિ 'જોતાંજ' આવી થઈ જાય છે કે કોઈ રાજનીતિ પુરુષના શિશ્યની મામે આપણે ઉભા છીએ. સ્વ. વિશિષ્ટ વ્યક્તિત્વવાળા સમજાવતે શ્રી. ગોખલે કૃષ્ણ ગોખલે.

પ્રખાતનાં કુમકુમ-વરખું ફરેલો શ્રી. રાનડેની મૂર્તિ ઉપર રંગી રહે છે તો સંબંધના વિદાય લેતો પ્રકાર શ્રી. ગોખલેનો શિશ્યને સોનેરી રંગે મરી રહે છે. રાજકારણના પહેલા પાઠ ગોખલે સ્વ. રાનડેનાં ચરણોમાં બેસીને જ બચા એટલે રાનડે તે એમના મૂ. આગાહીના ધનિશામના પ્રથમ પ્રાગ્ન્યમાંજ પ્રવેશ કરતે આ યુરોપિયનાં સ્મર રોજાનું સાંનિધ્ય જાગવર ખરડ સહેર મુથરાઈ ખાધન્યવાદને પાત્ર તો ખરીજ

કૃષ્ણપીના ચિત્રપાવન આલ્પજાતિ પ્રસિદ્ધ ને કહેવાય છે કે આદ્ય ચિત્રપાવનને ભગવાન પારમહંસ મહાશયે મહારાષ્ટ્રી રાજ્યોના ચતુર પેષાદ્રેને ચિત્રપાવન આલેખો દના. ન્યાયમૂર્તિ રાનડે અને મહારાષ્ટ્રી

કેસરી નિલક પહુ ચિત્તપાવન ગાતિનાં. ૧૮૬૬ ના એ માસમાં ચિત્તપહુ તાલુકાના કાટકુક ગામમાં ગોખલેએ પહુ એજ સ્થાનમાં જન્મ લીધો.

પિતા: કૃષ્ણરાવ રાનડેના મહાધ્યાયી; પહુ આર્થિક હાલત ધણી નબળી એટલે તેમણે અભ્યાસ પરંતુ મૂકીને કોલ્હાપુર પાસે આવેલાં એક દેશીરાનનાં નાની નોકરી સ્વીકારી લીધી હતી. માતા ભણેલાં તો નહોતાં પહુ સંસ્કારી અને આવડતવાળા તો ખરાંજ. ગોપાળ દશ વર્ષના થયા ત્યારે તેને અને તેના મોટા ભાઈ ગોવિંદને અભ્યાસ માટે કોલ્હાપુર મોકલવામાં આવ્યા. ત્રણેક વર્ષ અભ્યાસ ચાલ્યો ત્યાં પિતાશ્રીનું અવસાન થયું અને મોટાભાઈ ગોવિંદને નોકરીમાં ભેગા પડ્યું. એ જમાનામાં તો વેળા પહુ કેટલું મજે ? પોતાના પંદર રૂપિયાના ખાદ્યમાંથી આ: રૂપિયા ગોપાળને મોકલીને મોટાભાઈએ તેને અભ્યાસ ચાલુ રખાવ્યો. ગોપાળ પહુ એવા વિદ્યારેખી કે એક ટુંક ખાંડને અને બહારની ખીનીના પ્રકાશમાં વાંચીને પરીક્ષાઓ પસાર કર્યે ગયા. ચાદરાકિત ઘણી સરસ એટલે ગણિતના વિષયમાં વધારે પ્રવીણ થયા. ૧૮૮૧ માં મેટ્રીક પાસ કરીને કોલ્હાપુરની રાજરામ કોલેજમાં દાખલ થયા. ત્યાર-બાદ પૂનાની ડક્કન કોલેજમાં ગયા અને છેવટે મુંબઈની એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાંથી સ્નાતકની ઉપાધિ મેળવવામાં એ સફળ થયા.

સ્નાતક થયા પછી આગળ અભ્યાસ માટે ગિયરવન મળી અને અન્ય પ્રગતિ તરીકે પૂનાની ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે ભેડાયા. આઠ રૂપિયામાં યુજરાત મલાવનાર ગોપાળને પાંચીસને ખપાર થયો મોટા લાગે એ સ્વાભાવિક હતું એટલે એ પનારમાંથી થોડી રકમ તો મોટાભાઈએ કરેલું કરજ સુકવવા એ મોકલતા નોકરી કરતાં કરતાં કાયદાનો અભ્યાસ પહુ એણે મર કર્યો.

એ વખતે પૂનાના એ સુવાનો—શ્રી. નિલક અને શ્રી. અમરકંદે કેળવણી ભેગાં એક નવો પ્રયત્ન કર્યો. તેઓએ 'ડક્કન એન્ડ્યુકેશન સોસાયટી' નામની એક સંસ્થા સ્થાપી. એમાં જે વ્યક્તિ જોડાય તેણે પૈસા વર્ષ સુધી શિક્ષણભેગમાં સેવા આપવી પડે અને પચોત્તર રૂપિયાથી વધારે ખપાર તેનાથી ન લેવાય એવી એ સંસ્થાની શિસ્ત હતી. ભાવનાશીલ ગોપાળ આ સંસ્થા તરફ આકર્ષાયા. મોટાભાઈ ગોવિંદે તો થયું સંકેતો વેઠવાં એટલે ગોપાળનાં ઉત્સાહજન લાભિ તરફ એની દષ્ટિ હાય એ સ્વાભાવિક હતું

આ સંસ્થામાં ગોપાળ જોડાય એ તેમને ઠીક ન લાગ્યું પહુ દર મનોમનવાળા ગોપાળનો વિચય થયો. મોટાભાઈ ગોવિંદને થોડું આર્થિક તુકસાન સહન કરેલું પડ્યું પહુ ગોપાળના એ પગલાંથી આગળ જતાં તેને કિંદના યજ્ઞસ્વી-પુત્રોની કિંમતમાં સ્થાન તો મળ્યું નહ.

૧૮૮૪ ની સાલમાં ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કૂલને: રૂપપરો કરવામાં આવ્યો અને કૃષ્ણ રામ કોલેજ સ્થાપવામાં આવી. ગોખલે એમાં પ્રાધ્યાપક તરીકે જોડાયા. મૂળ તો ગણિતના વિદ્વાદ પહુ અંગ્રેજ, રાજકારણ અને ઇનિહાસના વિષયો પહુ તેઓ કુશળતાપૂર્વક શિખવી શકતા. એ કંઈ પુરસ્ક્રિયા કીડા નહોતા. એનો તેમની જીદદીપક તો હરકોઈ સતતમાં જમડી ઉડતો.

ન્યાયમૂર્તિ રાનડે ગોખલેના પિતા: કૃષ્ણરાવના સહાધ્યાયી ખરા પહુ ગોપાળની સાથે તેમને પ્રથમ પરિચય તો વિચિત્ર મંત્રગોષ્ઠાન થયો. ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કૂલના એક મેળાવડામાં હાજરી આપવા ન્યાયમૂર્તિ રાનડે આવ્યા. ગોપાળને કહેવામાં આવેલું કે આવા મેળાવડાઓમાં પ્રવેગપત્ર વગરના ઘણા સંભાળુશુભુ છુમી ભય છે મટે દરવાજા ઉપર કડક ચોકસી રાખવાની છે. શ્રી રાનડે આવ્યા પહુ પ્રવેશપત્ર તો બૂમી આવેલા. ગોખલેએ તેમનેજ ફાકયા રાનડે તો મુંઝવણમાં પડ્યા પહુ પૂછે કહેલા એક પરિચિત સત્તજને આ એ વિદ્વાનોને પરસ્પર પરિચય કરાવ્યો. ખસ, ત્યારથી રાનડે ગોખલેના શુર ખન્યા. પહુ રાનડેના હાથ નીચે કામ કરેલું સોહોના ચણા ચાવવા ખરાખર હતું. ગોખલે પહુ હાડે એવા નહોતા. પરિશ્રમના એ કાપર નહોતા. તે સમયમાં રાજકીય પ્રતિષ્ઠા ધરાવતી એક મગ સંસ્થા પૂનાની સાર્વજનિક સભા હતી. રાનડેએ ગોખલેને તેના મંત્રી બનાવ્યા અને એ રીતે ભારતવર્ષના હિતને માટે અહર્નિશ જાગૃત રહેતા એક અડચ સૈનીકનું ઘડતર મર થયું.

૧૮૮૬-૭૦ માં ડક્કન એન્ડ્યુકેશન સોસાયટીમાંથી નિલક છટ્ટા થયા એટલે ગોપાળની જવાબદારી વધી પડી પહુ એના એણે હસને મોરેજ સ્વીકાર કર્યો. પછી તો તેમણે રાજકારણની સીડી ઉપર ઝડપેર કદમ કાઢ્યા. ૧૮૯૦ ની સાલમાં માન વેતીસ વર્ષની ઉમરે તેમણે કોલેસની બેઠકમાં મીડાનો કર ઘડાડવા ખાખત પ્રસ્તાવ રજુ થયેલો તેનું સમર્થન કર્યું. ૧૮૯૨ માં સનદી નોકરીમાં

: સ્વ. ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે

★
લેખક : શ્રી. 'નિષિદેશ'

મુંબઈના ચચગિટ ફોરેનથી હાઈકોર્ટ તરફ જતા વિશાળ રસ્તાની બંને બાજુએ આવેલી 'દેવલીક શિલ્પ-મૂર્તિઓ' આપણું ધ્યાન ખેંચી રહે છે. ફોરેન બહારના ચોકમાં શ્રી. દીનાશા પાંડ્યાની મૂર્તિનું દર્શન કરીને આગળ વધીએ એટલે જમણી તરફ પહેલું જ સ્થાન અંગ્રેજ હાકે-મની સ્વાભાવિક છટાથી ઉભેલા લોર્ડ સેનડહર્સ્ટની મૂર્તિનું છે. ત્યાંથી થોડું દૂર, વિદ્યા અને વૃદ્ધત્વને ભાદે મૂકી રહેલા ન્યાયમૂર્તિ શ્રી. રાનડેનું શિલ્પ મિષ્ટ ફોજાથી લચી પડતાં કાંઈ સુરક્ષાનું સ્મરણ કરાવે છે. ત્યાંથી આગળ વધતાં, પ્રભાવશાળી ધર્મશૂર જેવા દેખાતા લોર્ડ રેની અને હાઈકોર્ટ તરફના વળાંક ઉપર ઉભેલી સર રિચર્ડ ટેમ્પલની મૂર્તિઓ પોતાના નિત્ય વ્યવસાયમાં પ્રવ્રત થવા દોડતાં હજારો નર-નારીઓ સામે અચળ દૃષ્ટિ માંડી રહે છે. એ જ રસ્તાની ડાબી બાજુ તરફ જોઈએ તો આસનમાંથી હમણાં જ ઉઠવાના હોય એવી છટાથી

ભારતીય સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધના એક સ્મરણીય સંજ્ઞા

ભારતવર્ષ જેની સેવાઓને ઘણા લાંબા વખત મુખી સંભાલે એવા મહાપુરૂષોમાં સ્વ. ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે પણ મહત્વનું અને યશસ્વી સ્થાન ધરાવે છે. સ્વ. ગોખલેએ ગણિતશાસ્ત્રના તેજસ્વી વિશ્વારંધ તરીકે પોતાની કારકિર્દી શરૂ કરી અને ભારતીય રાજકારણમાં ઐતિહાસિક અમરતા પ્રાપ્ત કરી એ પૂરી થઈ! પ્રતાપી અને અસાધારણ માનવ-તાથી ભરેલું એમનું જીવન આપણને અનેક રીતે પ્રેરણાદાયી નીવડે તેનું છે. અહીં તો માત્ર એનો અલ્પાંશ પરિચય આપવાનું પ્રયત્ન થયે છે.....

કલાત્મક ચકરી પાવરી, ગોળા ચહેરા ઉપર ગોળ કાચનાં ચશ્માં, ડાબી તરફ રાખેલી પુસ્તકાની થપ્પી ઉપર પથરાઈ રહેલાં ગરીબ-બંધ ખેસ અને જાંબે પોતાનો મુદ્દો સમજાવવા હોય એવી હાથની મુશ. મૂર્તિ 'જોતાંજ' ખાતી થઈ જાય છે કે કોઈ ચળવીતિન પુરવના શિલ્પની સામે આપણે ઉભા છીએ. એવા વિશિષ્ટ વ્યક્તિત્વવાળા સંસ્મરણ એ જ શ્રી. ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે.

પ્રજાતાનાં કુમકુમ-વરમાં કિરંજો શ્રી. રાનડેની મૂર્તિ ઉપર રમી રહે છે તો સંધ્યાનો વિદાય લેતો પ્રકાશ શ્રી. ગોખલેનાં શિલ્પને સોનેરી રંગે મરી રહે છે. રાજકારણના પહેલા પાક ગોખલે દેવ રાનડેનાં ચરણોમાં બેસીને જ ભજવા એટલે રાનડે તો એમના શુર. આત્મીના હનિદાસના પ્રથમ પ્રકરણમાં જ પ્રવેશ કરતા આ શૂરશિખનાં સ્મરણોનું માનિધ્ય જાગ્રતવા બદલ જોરે સુધારાઈ જાય. અન્યવાદને પાત્ર તો ખરી જ.

જેટલાં એક વખતના હિંદીપ્રધાન મોરેનનું દર્શન થાય છે. ત્યાંથી થોડાંજ પગલાંને અંતરે સફેદ સંજોગભરની એક જોડા ચાર્ટની શિલ્પમૂર્તિ ઉપર આપણી દૃષ્ટિ ચોંટી જાય છે. સફાઈદાર પાટલુન ઉપર લાંબો ડગલો દસિણી દર્શની

કેંકેણુપીટના ચિત્રપાવન ખાલ્લુનાતિ પ્રસિદ્ધ છે. કહેવાય છે કે આજ ચિત્રપાવનોને અગવાન પરશુરામે મન્યાં હતા. મહારાષ્ટ્રી રાજ્યોના ચતુર પેશાવરોને ચિત્રપાવન ખાલ્લુ હતા. ન્યાયમૂર્તિ રાનડે અને મહાપુરૂષ

કેસરી નિલક ખજી ચિત્રપાવન સ્થિતિમાં. ૧૮૨૬ ના એ માસમાં વિપજીલુ તાલુકાના કાઠલુક મામમાં ગોખલેએ ખજી એજ સ્થિતિમાં જન્મ લીધો.

પિતા કૃષ્ણરાવ રાનડેના સહાધ્યાયી; ખજી આર્થિક હાલત ઘણી નબળી એટલે તેમણે અભ્યાસ પડતો મુશ્કેલીને કોલ્હાપુર પાસે આવેલાં એક દેશીરાન્યમાં નાની મોકરી સ્વીકારી લીધી હતી. માતા ભણેલાં તો ન્હોતાં ખજી સંસ્કારી અને આવડતવાળા તો ખરાજ. ગોપાળ દશ વર્ષના થયા ત્યારે તેને અને તેના મોટા ભાઈ ગોવિંદને અભ્યાસ માટે કોલ્હાપુર મોકલવામાં આવ્યા. ત્રણેક વર્ષ અભ્યાસ ચાલ્યો ત્યાં પિતાશ્રીનું અવસાન થયું અને મોટાભાઈ ગોવિંદને મોકરીમાં ભેડાવું જ પડ્યું. એ જમાનામાં તો વેતન ખજી કેટલું મજાક પોતાના પંદર રૂપિયાના પગારમાંથી આઠ રૂપિયા ગોપાળને મોકલીને મોટાભાઈએ તેનો અભ્યાસ ચાલુ રખાવ્યો. ગોપાળ ખજી એવા વિદ્યારેખી કે એક ટંક ખાઈને અને બહારની ખતીના પ્રકાશમાં ચાંચીને પરીક્ષાએ પસાર કર્યો ગયા. યાદશક્તિ ઘણી સરસ એટલે અધ્યુતના વિષયમાં વધારે પ્રતીક્ષ થયા. ૧૮૮૧ માં મૈટ્રિક પાસ કરીને કોલ્હાપુરની રાજરામ કોલેજમાં દાખલ થયા. ત્યાર-બાદ પૂનાની ડક્કન કોલેજમાં ગયા અને છેવટે મુંબઈની એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાંથી સ્નાતકની ઉપાધિ મેળવવામાં એ સફળ થયા.

સ્નાતક થયા પછી આગળ અભ્યાસ માટે શિવરત્નિ મળી અને અન્ય પ્રગતિ તરીકે પૂનાની ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે ભેડાયા. આઠ રૂપિયામાં યુજરાત સ્થાવરનાર ગોપાળને ધાંંગીસનો પગાર ઘણો મોટો લાગે એ સ્વાભાવિક હતું એટલે એ પગારમાંથી થોડી રકમ તો મોટાભાઈએ કરેલું કરજ ચુકવવા એ મોકલતા. નોકરી કરતાં કરતાં કાચડાનો અભ્યાસ ખજી એણે ગરૂ કર્યો.

એ વખતે પૂનાના એ યુવાનો—શ્રી. નિલક અને શ્રી. અમરકરે કૃષ્ણવંશી ક્ષેત્રમાં એક નવો પ્રયોગ કર્યો. તેઓએ 'ડક્કન એલ્યુકેશન સોસાયટી' નામની એક સંસ્થા સ્થાપી. એમાં જે વ્યક્તિ ભેડાય તેણે પાંચ વર્ષ સુધી શિક્ષણક્ષેત્રમાં સેવા આપવી પડે અને પંચોત્તર રૂપિયાથી વધારે પગાર તેનાથી ન લેવાય એવી એ સંસ્થાની શિસ્ત હતી. ભાવનાશીલ ગોપાળ આ સંસ્થા તરફ આકર્ષિયા. મોટાભાઈ ગોવિંદે તો ઘણાં સંકેટ વેઠેલાં એટલે ગોપાળનાં ઉજ્જવળ ભાવિ તરફ એની દ્રષ્ટિ હોય એ સ્વાભાવિક હતું

આ સંસ્થામાં ગોપાળ ભેડાય એ તેમને રીક ન લાગ્યું ખજી. હક મનોબળવાળા ગોપાળનો વિશ્વ યથો. મોટાભાઈ ગોવિંદને થોડું આર્થિક તુકસાન સહન કરવું પડ્યું ખજી ગોપાળના એ પગલાંથી આગળ જતાં તેને હિંદના યશસ્વી-પુત્રોની શ્રેણીમાં સ્થાન તો મળ્યુંજ.

૧૮૮૫ ની સાલમાં ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કૂલનો રૂપવતર કરવામાં આવ્યો અને કૃષ્ણસન કોલેજ સ્થાપવામાં આવી. ગોખલે એમાં પ્રાધ્યાપક તરીકે ભેડાયા. મૂળ તો શબ્દનના વિશારદ ખજી અંગ્રેજી, રાજકારણ અને ઇતિહાસના વિષયો ખજી તેઓ કુશળતાપૂર્વક શિખવી શકતા. એ કંઈ પુસ્તકિયા કીડા નહોતા. એના તેજસ્વી શુદ્ધિપક તો હરકોઈ ક્ષેત્રમાં પ્રવર્તી હોતો.

ન્યાયમૂર્તિ રાનડે ગોખલેના પિતા કૃષ્ણરાવના સહાધ્યાયી ખરા ખજી ગોપાળની સાથે તેમનો પ્રથમ પરિચય તો વિચિત્ર સંજોગોમાંજ થયો. ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કૂલના એક મેળાવડામાં હાજરી આપવા ન્યાયમૂર્તિ રાનડે આવ્યા. ગોપાળને કહેવામાં આવેલું કે આવા મેળાવડાઓમાં પ્રવેશપત્ર વગરના ધણા લેભાગુઓ ધુસી નય છે માટે દરવાજા ઉપર કડક ચોકસી રાખવાની છે. શ્રી રાનડે આવ્યા ખજી પ્રવેશપત્ર તો બૂડી આવેલા. ગોખલેએ તેમનેજ રોક્યા. રાનડે નો મુંઝવણમાં પલા ખજી પાસે કહેલા એક પરિચિત સતજને આ એ વિદ્વાનોનો પરસ્પર પરિચય કરાવ્યો. ખસ, ત્યારથી રાનડે ગોખલેના ગુરૂ બન્યા. ખજી રાનડેના હાથ નીચે કામ કરવું લોહાંના ચણા ચાપવા બરાબર હતું. ગોખલે ખજી હારે એવા ન્હોતા. પરિશ્રમના એ કાપર ન્હોતા. તે સમયમાં રાજકીય પ્રતિષ્ઠા ધરાવતી એક માગ સંસ્થા પૂનાની સાર્વજનિક સભા હતી. રાનડેએ ગોખલેને તેના મંત્રી બનાવ્યા અને એ રીતે ભારતવર્ષના હિતને માટે અહિંસા જાગૃત રહેતા એક અગ્ર સૈનીકનું ઘડતર શરૂ થયું.

૧૮૮૬-૭૦ માં ડક્કન એજ્યુકેશન સોસાયટીમાંથી નિલક છૂટા થયા એટલે ગોપાળની જવાબદારી વધી પડી ખજી એનો એણે હસતે મોટોજ સ્વીકાર કર્યો. પછી તો તેમણે રાજકારણની શીરી ઉપર ઝડપેર કદમ હાલવ્યા. ૧૮૯૦ ની સાલમાં માગ નેવીસ વર્ષની ઉમરે તેમણે કોંગ્રેસની બેઠકમાં મીડાનો કર ઘટાડવા બાબત પ્રસ્તાવ રજુ થયેલો તેનું સમર્થન કર્યું. ૧૮૯૨ માં સન'દી નોકરીમાં

હિન્દીઓને દાખલ કરવા સંબંધી તેમણે કડક પ્રવચન કર્યું. ૧૯૬૬ માં વેલ્થી કમીશન આગળ પુરવેા આપવા માટે તેઓ ત્રિલાયત ગયા. ત્યાંથી પાછા ફર્યા પછી નરેન્દ્ર મુંબઈ પ્રાન્તની ધારાસભામાં તેમને સ્થાન મળ્યું અને ૧૯૦૨ માં તો તેઓ અધ્યક્ષ ધારાસભામાં પહોંચી ગયા. ગોખલેના અમૃત વાક્યપ્રવાહ સભાગૃહોમાં ફરી વળ્યા અને સિમલા અને કલકત્તામાં એમના સિનારો પહોંતેજે પ્રકાશી ગ્રેફો.

જ્વનનું સર્વશ્રેષ્ઠ કાર્ય તેમણે ૧૯૦૫ માં કર્યું. ભારતવર્ષની સેવા માટે ભેષ ધારણ કરે એવા લોકોને એકત્રિત કરવા 'સર્વેન્દ્રસ ઓફ ઇન્ડીઆ સોસાયટી' નામની એક સંસ્થા તેમણે સ્થાપી. એ સંસ્થામાંથી પ્રકટેલી ફોરમે ભારતના રાજકારણને મહેકાવી દીધું.

ગોખલેનું પૂર્વજ્વન ગામડામાં વીનું એટલે એટલે તોની હાલતનો તેમને પૂરો ખ્યાલ હતો. તેઓની ઉમતિ માટે સહકારી મંડળો સ્થાપવાનાં એનાં સૂચનો સરકારે પણ માન્ય કર્યાં. કેળવણીકાર નો પહેલેથીજ હતા એટલે કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પણ ઉદ્ગમ સુધારે દાખલ કરાવવા એમણે તનતોડ મહેનત કરી. ૧૯૦૫ માં બંગલોચની સરકારી નીતિ ઉપર તેમણે કડક પ્રદારો કર્યા. દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસના હિંદીઓને થતા અન્યાયનો પણ તેઓએ વિરોધ કર્યો અને એક વખત તો ગાંધીજીના આમંત્રણને માન આપીને દક્ષિણ આફ્રિકાની મુલાકાત પણ લઈ આવ્યા. તેઓ અંગ્રેજોના મિત્ર હતા પણ અંગ્રેજ રાજ્યવલિયતના કડક ટીકાકાર હતા. હિંદમાં રાજ્યવામાં આવતાં ગેરો હરકર પાછળ થતા લખચૂટ ખર્ચ ઉપર તો તેમણે તથુખા વેધો હતા. કર્જન જેવા ઉત્પ્રવચનાવના વાઇસરોયની પણ તેઓ ખૂબ ઝાટકાગી કાઢતા. છતાં કર્જનને એના માટે સન્માનનીજ લાગણી હતી. એણે તેમને સી. આઈ. ઈ. નો ઇલકાજ પણ અપાવ્યો હતો. ગોખલે ઉદાર મનતા હતા. નિલક અને તેના મંદળને ગોખલેની સમાધાનશક્તિ પ્રત્યે સારી લાગણી હતી એટલે પૂતામાં તો ગોખલેની જેટલી ખતી ચકે તેટલી ઢાંસી કરાવવા

એ મંડળે ખૂબ જરૂરના ઉપારી હતી. છતાં પ્રાન્તીય સંકુચિતતા વચરતી ચક્રબાવનાથી કામ કરનાર ગોખલેના યશઃસર્જને ગંદી ટીકાઓનાં વાવળાં ઢાંસી રાક્યાં નહોતાં.

ભારતવર્ષને લગતા અનેક પ્રશ્નો માટે ગોખલેએ જ્વનબર પોતાનો વાક્યપ્રવાહ ચક્રવર્તીઓ, એક નહિ પણ અનેક સંસ્થાઓમાં જગ્યાગદારીભર્તી સ્થાન ઉપર એટલે કામ કર્યું અને એ પ્રધાને પરિણામે તેમના શરીરને ગણે ઘસારો લાગ્યો. મૃત્યુથી તો એ દરતાજ નહિ. કહેતા કે જ્વનનહીનો આ કિનારો ભેડ નાખ્યો, મળ પડી; હવે બીજા કિનારાનું જીમણ કરવાનો વિચાર છે. આટલા ઊંચા હોદ્દાઓ ભોગવ્યા છતાં ધમક એને કદી સ્પર્શી શક્યો નહોતો. એને હિંદ અને હિંદનાં માનવીઓ ખૂબ મહાત્મા હતાં. ૧૯૧૫ ના ફેબ્રુઆરી માસની ૧૬ મી તારીખે તેમનું અવસાન થયું ત્યારે ભારતમૈયાએ એક મુખ્ય મુશ્કેલી, અંગ્રેજોને એક અનજા મિત્રની ખાતર પડી અને માનવજાતિને પોતાનું હૃદ સમજના એક હાથમના વિશેષ થયો!!

ગોખલે ગયા ! પણ રાષ્ટ્રહિંદને માટે પોતાનાથી ખૂબ વચારે જન્યુત રહે એવા ચોક્કિદારને વારસામાં મૂકવા ગયા. એ ચોક્કિદારે માત્ર ચોક્કિયાત પ્રવૃત્તિજ ન કરી પણ ચેતનો ભય કાયમને માટે ટાળ્યો. જ્યારે સામાન્ય હમારોતનું ચલુતર થાય છે ત્યારે મધોદ્ય માધોદ્ય પાવા ખોદી પ્રસ્વેદ નિતારીને એને પૂરનારાઓને તો કોઈ યાદ પણ નથી કરવું. હમારતના ભય સર્જનનો ખચો યજ કોન્ટ્રાક્ટ લેતાર કંપનીનેજ મને છે પણ આઝાદીની હમારતની યાત જુદી છે. એના પાવા પૂરનાયગોના ત્યાગ અને જલિદાનતા સ્મરણ વચર તો એ હમારતની દિવાલો કાચીજ રહી જમાની. આજે જ્યારે સદગત મહાનુભાવોએ પૂરેલા પાવાઓ ઉપર આઝાદ ભારતની બચ્ચ હમારતનું ચલુતર થઈ રહ્યું છે ત્યારે એ ચલુતરમાં ભાગ લઈ રહેલા આપણે સૌ ગોખલે અને તેના સમકાલીન મહાપુરુષોના આદર્શોનું સ્મરણ કરતા રહેશું તોજ આઝાદી-સંગ્રામતા આજ સુગંધારોનું સાચું સ્મરક રચાયે

અનંત પ્યાસ

એક મુખડાંની પ્યાસે રે,
ખડખડ ધૂમી વળયો,

એક રૂદિયાની આશે રે,
ખડખડ ધૂમી વળયો.

આઠા અંતર ઉઘસે રે,
દાદં એની દેહલતા,

હથ દેખું ન દેખું રે.
ત્યાહી રંગ ચાલી જતા.

એક સંધ્યાને ગાસે રે,
કદિ એને એક રહું,

ઉપારાણીને ભાસે રે,
કદિ એમાં ત્રાહી રહું.

કદિ સાગર ઉછાળે રે,
હેયું એનું નાચી રહે,

કદિ કુંગરની ધારે રે.
એનાં રૂપ રાચી રહે.

હતાં દૂર ને દૂર રે,
અગતી એ જાય વહી,

મારા અંતર ઊંડાણે રે,
જતો અધકાર રહી.

હું તો પ્યાસીતો પ્યાસી રે,
સદા એને અંખી રહું,

રહે એ તો ઉદાસી રે,
હતાં એક એને ચહું.

એના મુખડાંની પ્યાસે રે,
ખડખડ ધૂમી વળયો,

એના રૂદિયાની આશે રે,
ખડખડ ધૂમી વળયો!

† જાહેર આરોગ્ય †

ગામમાં શહેરો કે મહાનગરોને મુખી, સમૃદ્ધ અને આકર્ષક બનાવવામાં જાહેર-આરોગ્યની તળાવળી કેરવી મહત્વની છે તે દર્શાવતી એક સચોટ અવલમ્બગ્રાધા.

લેખક: ડૉ. હરિપ્રસાદ વ. દેસાઈ.

આપણું સોફોને હાતણુ કરવાની, સ્નાન કરવાની, વાસણુકસણુ માંજવાની અને ઘરની અંદર સીંધી-ચુંખીને સાફસુક રાખવાની ટેવ એકદંદે ફીક હોય છે. ખણુ ઘરની બહાર આંગણમાં કે પોજામાં અતિશય ગંદકી રહે છે. આખણું ગામમાં કોઈ પાળતું નથી. વાવોનાં ખગથીઆં અને પરચાર કચરાથી ભરપૂર હોય છે અને તળાવ કિનારા અને નદી કિનારા મળખત્રવી દિપિત થયેલા જાદે માસ રહે છે.

જળાશયોની શુદ્ધિ માટે આખણું શાસ્ત્રામાં સખ્ત અજાઓ છે અને નદી તળાવમાં કોઈએ કોગળા ન કરવા, એટી બેટા ના કરવી વગેરે અશુદ્ધ કે અપવિત્ર વર્તન ન રાખવાની સ્પષ્ટ આજ્ઞાઓ છે. પરંતુ લોકકલ્યાણના આ જૂના દુક્રમે કોઈ પાળતું નથી અને નદી તળાવમાં નાનાં કે તરવા જતાં હજાર વિચાર કરવા પડે છે કારણુ કે ખાળી-હાથ અનેક કુદોળા ફેલાય છે અને ખસ કે મર-ગુમડ વાળાં ચાંદાંવાળાં, ટાઈફોઈડ, જાડા, મરડા કે દમ કે ક્ષયનાં દરદીઓના ચેપ એ પાણીમાં પડ્યા હોય તો એ ચેપનાં હજારો અને લાખો જંતુઓ સાથે ખાણુસના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને તે ને રોગોને કબજ કંલાવી જકે છે.

કોઈ તળાવ કે નદીનાં પાણી પીવા લાયક રવાં નથી અને કુવાના કાંસા ખણુ મંદા અને દુર્ગંધ મારતા થયે હેઠાણે લેવામાં આવ્યા છે.

અમદાવાદની પાસે ફતેહવાટી કરીને ગામ છે. ત્યાંનો કુવો લેવા હું એક વખત ગયા હ્યો. કુવાની આવ-પાસ ચારે જાણુએ પુષ્કળ કાદવ હ્યો. બધી ત્રીંચો એ કાદવ ખુદીને પાણી લેવા જતી અને આવતી હતી. પાસે ટેકરા ખણુ મહુા હતા. ગામડાનાં ઓપુરો જન મહેનત કરવાવાળાં હતાં. છતાં કોઈ ટેકરા ખોદીને એ મારીથી કાદવ પુરી દેવાને વિચાર સરખા ન હ્યો.

એ કલાકનુંજ કામ હતું. અને ગામના પુરખ વર્ગ ટેકરા ખોદવા એકેહા મજે તો ત્રીંચો ચરૂ રાપલીઓમાં એ કોરી મારી ભરી ભરીને કાદવમાં નાખી મકન ખણુ ગામ સેવાની એવી ભાવના કોઈમાં ખીલી નોતી.

નરિચાદ પાસે વચ્ચલ કરીને ગામ છે. ત્યાંની વાવ છે તો નાની, ખણુ પાણી મીકું છે અને બુઝીરી નથી. ખણુ એ વાવને લોકોએ ખજારી મૂકી છે. મુવા-વરીઓ પોતાનાં લુગડાં એ વાવામાં ધૂવે. જાણાવિયાં ખણુ ધોતી હરો.

ખાંદડાં, કમરા અને કાકરાં, ગધિયાં અને ખાસડાં વાવના કપાનાં પગથિયાંથી ને નીચેનાં પગથિયાં મુખી પડેતાં હોય.

સ્વયંસેવકોની કોઈ દૂકરી આ વાવને સહ કરવા વિચાર સરખી કરતી ન હતી.

પ્રાંતીજ પાસે મટી નામનું ગામ છે. લોકો ક્રિસાદ અને સેવાભાવવાળા છે છતાં ત્યાંની વાવ, અનિમય મંદી અને પીછી કાનખત્રુસા કે માપ મૂલો બરાઈ રહે એવી લગમશી છે.

વડોવળ સોફોને આ વાવના સ્પર્શથી વાળાનું દરદ થાય છે અને ચોકલ ખોદું અને આકુંક કરાખ્યા છતાં પાકી થોરી વારમાં હતી એવી ને એવી મંદી છઈ મદ છે.

આણંદ મુનિસિપાલિટીના એક વખતના મેનીટરી કમિટીના ચેરમેન સારમે અને એક મોંધી-સખાદમાં જાહેર મહાર્જના કામની તપાસ કરવા આવ્યાં હતાં.

પાંચ પાકી દું મહાદ કામ લેવા નીકળ્યા. એક મારી માફ કરાયથી પોજ અને બનાવવામાં આવી. ખણુ એના કુવા પાસેની કુટી કાળા મંધાના કાદવથી ભર-ગક ભરેલી હતી. પાસેની હમેલીની બાંતમાં એક વચાદના પાણીની નીક હતી તે ખણુ કચરાથી ભરેલી હતી. કુવાના

ચાજાની બાજુમાં સંગોળથી જાયેલી નીક હતી, એથી કુવામાં ખેડાં કોયેલાં પાણી ના પડી બધ તેવી તજવીજ આપણા વડીલોએ સંભાળપૂર્વક કરી હતી. પણ એ નીક પણ ગંધાતા કાદવથી ભરાયેલી હતી.

મેં તો બીજે સફાઈ ભેરા જવાને બદલે પાવડા માગ્યાં અને માટે હાથેજ પેલી કુંડીના, હવેલીના, ખાળના અને નીકના કચરા કાઢવા માંડ્યા.

પછી તો મારા હાથમાંથી પાવડા પાસે ઉભેલાં સ્ત્રીપુરુષોએ લઈ લીધા. પુરુષોએ કાદવ કાઢવા માંડ્યા અને સ્ત્રીઓએ કુવાનાં પાણી કહારી કહારીને એ બધા ભાગ ધોતરાવ્યા.

અડધા કલાકમાં કુવાની આસપાસ સ્વચ્છતા થઈ ગઈ અને એકાદ ગાડું ભરાય એટલા કચરાનો ઢગણો થઈ ગયો.

સામેજ ચોકડું હતું. પોળનાં બાળકોને માટે મુંદર ફીકંગણ ત્યાંજ થઈ શકે એવું હતું. પણ પોળનાં લોકોની સ્વચ્છતા માટેની સમજ એટલી બધી ખુદર મારી ગયેલી હતી કે ગાંધી-સત્યાહતના સફાઈના કાર્યક્રમ છતાં આ કુવા કે પેલું ચોકડું કોઈને સાફ કરવાનું મુશ્કેલ ન હતું.

એ ચોકડું સાફ કરવાની પણ મેં માગણી કરી અને સાવરણી અને પાવડા માગ્યા.

ગંધાતી ગોદરીઓ, મેલાં ચીથરાં, ફારી ગયેલાં ખાસડાં, કાણી હોલો, છુદા ખીલા, બાંગી યેલેલાં ફાનસ કાણા ટોપલા, તુટેલી શીશીઓ, કાચ, કાગળ એવી તાના પ્રકારની મેચાતોથી ચોકડું ઇસાસ ભર્યું હતું. પણ મને એ સાફ કરતાં જેની પોળનાં લોકોએ ઓકરીઓ પણ દોડી આવ્યાં.

કોઈ ટોપલા લાવ્યાં. કોઈ સાવરણી લાવ્યાં. મ્યુનિસિપાલિટીનાં ગ્રાફ્ટરો તો હતાંજ.

બધાંએ મળીને એક કલાકમાં એ ચોકડું પણ સાફ કર્યું. છતાં પોળના આગેવાનોનાં કમારની લાકડાં અને બાળકોનાં લાકડાં ત્યાં પડ્યાં હતાં તે ઉપાડવાની એમણે ના પાડી. બંક કરવાનો વખત ન હતો. અને સફાઈ કામની શરૂઆતમાં માટે ગ્રામો વિરોધ કર્યો પાલને એવું ન હતું તેથી એ લાકડાં એક બાજુ ગોઠવાવ્યાં અને આજુ એ કડું રમત ગમના મેદાન માટે તૈયાર કર્યું.

પણ ચોકડાની એક બાજુ ગામની એક ગોંડી બાધરી રહેતી હતી એણે પોનાની પલ્લુંકુડી ત્યાં કદેલી એ ગણે બાંકવા લાગી, એણે તો મહિનાઓ મુધી આખા ગામનાં ચીથરા વીણીને પાલુંકુડીમાં ભેંચી લતાં. તાપડાં અને ટાટથી ખૂંપડીની રીવાસ કરી હતી અને એ આજુ અતિરાય મંદુ અને ભથકર હતું. એણે વળી એક કરડકણું કુલર પાળ્યું હતું. તે કુલર પણ એણે અમારી ઉપર છોડ્યું. પણ કરડે તે પહેલાં તો બીજા લોકોએ એને મારી કહાડ્યું.

એ આખી ખૂંપડી બાળી મૂકવા લાયક હતી અને ગામ લોકો આ ગોંડીને સાફ કોઈ બીજા ખૂંપડી સ્વચ્છ કરાવી આપતી નેહતી હતી. પણ કોઈને માથે મોઢ ન હતો અને મ્યુનિસિપાલિટી પણ આ ગોંડીને પહોંચી વળવા અસમર્થ હતી.

ઉમરેદમાં એક આંદ બાજુએ બાંધણું મુંદર તળાવ છે. પણ એનીએ ગામ નરેની બાજુનાં મેચારા પર વાળ અને એનાં પનાઓનાં અને કચરાનાં ઢગ પડ્યાં હતાં.

લગુનાના કુંડ મુપસિદ છે. પણ આજુ ગામ ત્યાં મળતું ગરમ પાણી મળે છે તેનો લાભ લેવા દરરોજ સવારથી દાનણ પાણી કરવા અને સ્નાન કરવા એકડું થાય છે.

કુંડની આસપાસ વિરાળ જગા છે પણ ફાતલુની ચીરીઓના ત્યાં ઢગ પડ્યા છે અને મંદકીનો પાર નથી.

મુજરાત માહિત્ય સંભાને એક વખત દુ' ચંડોળાના નરસિંહજી છે ત્યાં ઉજાણીએ લઈ ગયો હતો પણ મ્યુનિસિપાલિટીની એક આખી આદર્શ સફાઈની ટુકડીની સેવા સવારથી સાંજ મુધી લીધી ત્યાં એ સ્વચ્છ અને આજુબાજુનો લાય દુ' સ્વચ્છ કરાવી શક્યો હતો.

૧૧૨ મહુ કચરો ત્યાંથી નીકળેલાં તળાવ અને મંદીરની વચમાં એક કુંડ છે. એ કુંડનું પાણી તો સુકાઈ ગયું હતું પણ બધાં પગથીઆં મૂળ અને કચરાથી એવાં દટાઈ ગયાં હતાં કે ત્યાં જેમી શકાયજ નહીં. એ ખડું તે દિવસે આખો દિવસ ખોટી થઈને સાફ કરાવ્યું. ચાંદનીમાં એ પગથીઆં પર પડી અમે જેમી શક્યા અને ઉજાણી પછી ત્રાનીચિનોદ અને ગીતો ગાતાં ગાતાં તળાવની સ્કેડે પર પડતો ચંદ્રનો પ્રકાશ લેવા કર્યો.

આરી અનેક સફાઈઓ, મેં જાહેર સ્થળોની અને મંદીરો અને ધર્મશાળાઓની કરાવી છે.

મરી ગયેલી બિચારીઓનાં હાડપિંજર, મુકાઈ ગયેલાં ઉંદરોનાં ખોખાં, કાનખમ્બુરા, પીંછી અને સાપ મુદ્દાં આવે કથગેથી ખસેડયા છે અને લોકોને સફાઈ અને સ્વચ્છતા પંદાર્થપાઠ આપવા પ્રયત્ન કર્યા છે.

ઘરની પાછળના વાડા અને છીંડીઓમાં જમાનાતા કચરા પડેલા હોય છે. તરતજો પાસે જવું અશક્ય લાગે છે ઉદેશ પાસે માખીઓના ખલુખલુટ અને દુર્ગંધનો પાર નથી.

લોકો ગમે ત્યાં એટી એટી કરવા બેસી જાય છે. છોકરાંઓને ઘરના ઓટલા પાસે જાડે ફરાવવા આવે છે એને એ મેલાપર કોઈ ધુળ સરખાવે તાખતું નથી.

એકવાડની ચારો, માંદાની પરીઓ પાટા, લીંટ, ધુંક, પાનની પીચકારીઓ, ફેરીઓના ઝોટલા છોડા; ચોરડીના હુચા ચીંથરાંના હુચાએવું નો કંઈ કંઈ પ્રદર્શન પ્રિય ભારત માતાની ગોળો અને શેરીઓમાં પુષ્કળ જોવા મળે છે.

ઝારી, અજખડા, બળિયા, ઉટાંડીઆ, પરાધ ઝાડા, મરડા એ બધા અટકારી શકાય એવા રોગો છે પણ

એતો પાંચેપાર પ્રસરી ગય છે અને હાલદો બાળકો વિનાકારણે મરે છે.

મેનીનજન્ટીઝ, ઈન્ફ્યુએન્ઝા, ટાઇફોઇડ વગેરે મૂળ આપણા દેશના રોગો નથી પણ એક પાર એ કોઈની મારફતે આવ્યા તેમજે રથે રથે “વેલકમ-વેલકમ” એવાં બળે પારીઆં ના માયા” હોય એવું હિંદુસ્તાનમાં એવું એટલે દરે તો કાયમનાં ધર કરીને રહ્યા છે.

એક જૂઠીના તમામ મુખરોમાં દેશોએ અટકાવો પણ આપણે ત્યાં વધેજ ગય છે.

મેક્સરિયા તાવ અટકારી શકાય એવો રોગ છે પણ એનાથી દસ લાખ માણસો મરે છે અને દર-વર્ષે ૧ કરોડ માણસ માંદાં રહે છે.

ચાલાવશુ સ્વચ્છ મુંદર અને આકર્ષક નહીં કરીએ ત્યાં મુઠી ઉછરતી પ્રજા તન્દુરસ્ત આવતી અને લાયક જનવાની નથી. ગામોની ભાગોળો, ધૂળવગરની બને, ત્યાં લીલાં ઘાસનાં મેદાનો હોય, ગુલમહેર જેવાં વૃક્ષો ગામની આસપાસના ગામો શોખીના થાય, તો કોઈ ગામડાંમાં રહેશે; નહીંતો લોક મહેદોમાં ભરાશે અને દુઃખી થશે.

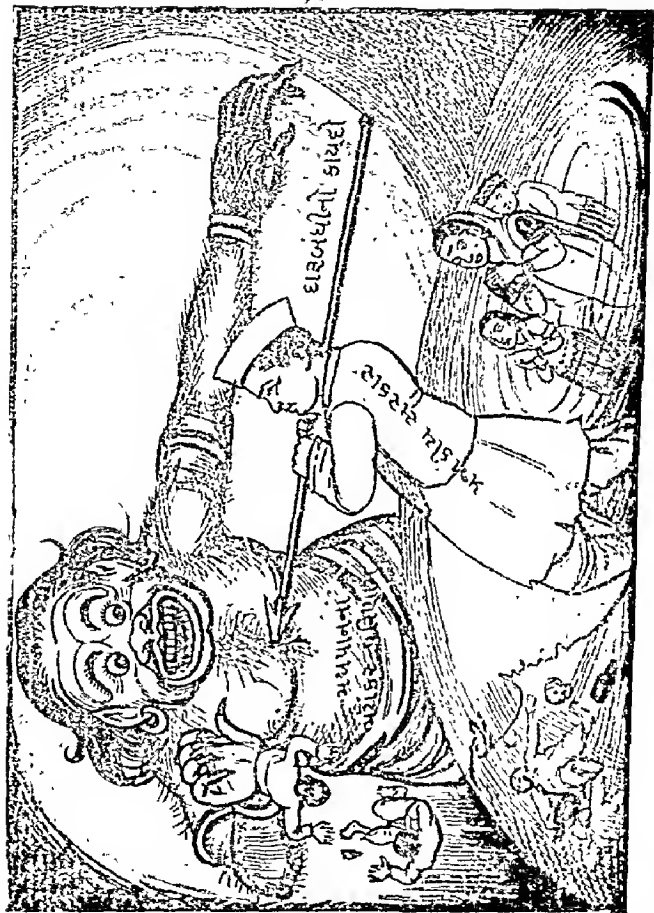
: પ્રશ્ન :

અસત્થી નિદગીના ખેડ હતે તે ય હારે છે,
ને સત્થી નિદગીના ખેડ હારે તે ય હતે છે!
ભલે હો એવું, હિંદુ આંદો હું જુઠું ખતાવે છે,
અરે નિર્દોષને કેવા અહીં હું તો ફસાવે છે!
રડીને એકલો હું એ હનરોને ફસાવે છે,
ફરીને એકલો હું હાં હનરોને રણવે છે?

ઉપેન્દ્ર પંડ્યા.

રવિ-બીજનો એ વાવનારો, જ્યોતિનો—
 અગ્રાહ્ય ને અસ્પર્શ્ય એવી જ્યોતિનો :
 નવધાન્યને લણવાનણી જે ધન્ય કણ બેસૂતની—
 એ કણનું એને સ્વપ્ન મિથ્યા સેવયું:
 અદ્ભુત યુગાન્તરભાવિ કેઃ ઘટના સમુદાય.
 માતી મહેલાં કણસલાં કે તામ્રવર્ણી ધાન્યના
 એના ન કેડીકાટ કેડારો ભર્યા;
 ને ક્ષેત્ર એનાં (આત્મનાં, ના ભૂમિનાં)
 કે ઉગ્રતર પરિણામ ભાવી ભાખતાં.
 સંસારના કાળા ગહન ઓળામહી
 એને—નિયત, આદૃત છતાં—ના પેખવી,
 આગાહી કરતી કનકઉજ્જવલ સત્યની,
 દેહીપ્રમાન મુદ્ગલસમૃદ્ધિ સૂર્યની.
 હું હું સદીઓ કાલની, એના પરિશ્રમકાલની
 આડી ખડી છે ભાવિ એનું આવરી;
 આત્મા અને અન્તઃકરણની ભોમમાં
 જે નિજકરે હુતિબીજ એણે રોપિયાં
 તેની પ્રભાને ખીસતી એ નિરખશે?
 કે કાળ તે પહેલાં જ એને ભરખશે?
 કંઈક કરે હે નાથ રવિના અમ પહે-
 સામર્થ્ય દો, દિવ્યપ્રભા તમ દર્શદિશે પ્રકટાવવા,
 ને દિવ્ય રાજ્ય તમારું જ્યારે આવશે
 ત્યારે કહેશે ને પ્રભો! “શાખાશ છે
 એ શાખાશ છે?” જ્યોતિવાવણુદાર રે,

દારૂબંધીને અપનાવવી જોઈએજ

“એમ કહેવાય છે કે દારૂ પુષ્ટિકારક છે કારણ કે એમાં પ્રજવનક તત્ત્વો-વીટામીન્સ હોય છે. એમ પણ કહેવાય છે કે ખીયર તો વળી વધારે પુષ્ટિવર્ધક છે કારણ કે એ તમારા શરીરની કાર્યશીલતાને ટકાવી રાખે છે. તારીમાં વીટામીન બી. રહેલ છે એમ પણ કહેવાય છે. કાંઈપણ નવો જ્યોતિષશાસ્ત્રી જે કંઈ કહે તે તમામ ખરું છે. વિજ્ઞાનની પ્રગતિને હું સંશયની નજરથી જોતો નથી. પરંતુ કાંઈપણ ખરા વૈજ્ઞાનિક કાંઈપણ સંજોગોમાં દારૂ લાભદાયી છે એમ કહેશેજ નહિ. તે એમ પણ નહિ કહે કે તારીમાં વીટામીન બી છે એટલે એ પીવી જોઈએ. આ પ્રશ્ન ધણું વધું પહેલાં ઉપરિચિત થયો હતો. પરંતુ તે વખતે હું પ્રધાન નહોતો. ધણું વર્ષ પહેલાં મેં કોઈએક જાણમાં વાંચેલું કે અમુક માણસ તારીમાં વીટામીન છે અને એટલે એ લાભદાયી છે એવો દાવો કરે છે. ત્યાર પછી અમારા પ્રાંતમાં વસતા યોરકેશાસ્ત્રના એક જગમશહૂર નિષ્ણાતનો મેં સંપર્ક સાધ્યો અને એમણે જ કહેલું કે શકિત ટકાવવા માટે ખીયર પીવો એ જોરું ખીન-જરૂરી છે તેટલું જ ખીન-આવશ્યક વીટામીન બી. મેળવવા માટે તારીનું પાન છે.”

“તમારી ખૂટતી તંદુરસ્તી મેળવી લેવા માટે તમે યોરકમાંથી જ વીટામીન બી. મેળવી શકો છો. વીટામીન-બી. મેળવવા માટે કોઈ ગરીબ માણસે મદદથી ચકચૂર ખતી એની બેરીને મારજૂ કરવાની જરૂર નથી. વીટામીન-બી. મેળવવા માટે એણે મોટા કરવેરા ભરવાની પણ ગરૂ નથી.

દારૂબંધી અમલમાં આવતાં આ દેશમાં અત્યંત ઉત્ક્રાંતિ આપતિ આવનાર નથી.”

“આખળે હાલમાં લીધું છે એવું પગલું બે કોઈ પણ સરકાર અથવા કોઈપણ રાજકીય કાર્યકર સૌથી પહેલાં પહેલું લે તો તેને પહેલાં તો કોઈ સહન કરે જ નહિ. બે કોઈ વસ્તુ ભયંકર હોય તો તે અસ્તિત્વમાં છે એજ કારણે શું નભાવવા લાયક ખતી જાય છે? દારૂબંધીને જાણે અપનાવવી જોઈએ જ. એમાં કોઈ શંકા હોઈ શકે જ નહિ. જૂનકાળમાં જે થોડા વખત પ્રચલિત ખતી ગયેલ છે એને દૂર કરતાં થોડી અગવડ, થોડી કનગડન, થોડી ખોટ, થોડા ખજાળાટ, થોડા સંઘર્ષ—વગેરે વેહવાં પડેજ! જૂનકાળમાં લાંબો વખત પ્રચલિત ખતી ગયેલી સારી કે નરસી જે તે વસ્તુને ખસેડવા જતાં પુકળ ખજાળાટ તો થવાનોજ!

લોકોએ તરમાં નાણાં ફેરફાર છે, એના ઉપર નભતા આન્યા છે, એના વેપાર કચો છે અને એના ઉપર સડા પાડુ મેલ્યા છે. પણ બે એ ખરાબ વસ્તુ હોય તો એને દૂર કરવો જોઈએ જ. દરેક ફેરફાર સાથે કંઈ કંઈ ખજાળાટ તો થાય જ. તે મુજબ બહુજ લાંબો વખતથી યગપેશાર કરી ગયેલ અનિષ્ટ—પછી ભલે માણસ જાતના સુખચેતનું એ વિચારતક હોય તો પણ—ને દૂર કરવામાં ઉહાપોહ તો થવાનો જ.”

ત્રિમૂર્તિ

(શાર્દૂલ)

મૃત્યુ-વ્યાધિ-જરા-પીડિત જગ આ દુઃખ્યુંતું દુઃખાળુંવે,
ગ્લાનિગ્રસ્ત તમિસ્રગ્રસ્ત જનતા કંઈન્ટી ઘેરા રવે;
રાગ્યન્તી દૂર રંજવક્ર પ્રકૃતિ સંહારકીલા મહી,
ક્યાં યે નામ નિશાન વિદ્યભરમાં શાન્તિનું દીસે નહીં.

જેવી ખીલી રહે પ્રભા પ્રગટતાં કે પગની પાંખડી,
એવી હૃદય ગ્રસ્ત દિનન્ધ ઉવડી શિદ્ધાર્થની આંખડી;
ત્યાગી સર્વ મહાભિનિષ્ક્રમણથી દુઃખો જનોનાં હૃદયો,
શાન્તિસ્રોત વહતં છુદ્ધનયનો વિશ્વે અથે વિસ્તર્યાં.

નેને નીર વહાવતા પ્રણયનાં, હૈયે ક્ષમા ધારતા,
કારુણ્યે ધ્રુવ-ચિસ્ત પાપપરિયા કે માનવો તારતા;
હિંસા દૂર હાલી શાન્તિ રાજતા ચીરી બધા દંભને,
જલ્લાહોની કમર્થ પ્રાર્થન કરી ભેટ્યા વધસ્તંભને.

દર્શાવી શિવપંથ સત્ય-સમતા-શાન્તિ-અહિંસા તજો,
હૈયાં માનવતાભર્યાં મુલવતા રેલી મુશ્કાવર્ષણા;
ગાંધીજી પ્રગટ્યા અને નવઉપા મુક્તિની ખીલી રહી,
જ્યોતિ એક ગનસ્ત ફેરું વસુધા માંગત્ય ત્રીલી રહી.

નાજિયાનાં પગલાંથી સુકાં પાંદડાંનો અવાજ ઘાય એટલે
અમારામાંથી કોઈક વિદ્યુત્તમશાલનો ચમકારો કરે, ત્યારે
અંધકારરૂપી ત્રિશટ રક્ષસના હૈયામાં ભોંકાતા અંજરથી
એ પ્રકાશરેખા દેખાતી, તેનાં અચવાયાં દૂર મુઘી
પથરાતાં અને વૃક્ષોની ડાળી ઉપર રાતની તિથિની લેખાં
પંખાઓ ભયભીત બની બગી ઉડતાં.

‘દેલગાડી કરતાં રાતની તો આ એકાનીજ
મુસાફરી સારી.’ અમારામાંથી કોઈએ કહ્યું.

‘સારી શું, આહલાદક, મનોહર, અદ્ભુત...!’

‘કવિરાજ, બે બે એકાદ કવિતા રચી તાખતા!’

‘રસાવાનીજ. આ વાતાવરણુજ કવિત્ત્વમય છે’
એનો રસાસ્વાદ આખ્યા પછી, એના હૈયામાં એનાં
સંવેદન બગે, નહિ તે તો વચ્ચે મિનાળાં...!

અમારી આવી વાતોથી એકાવાળાઓએ અમારું
જે મૃદ્ધ્યોકન કયું હોય તે ખરું, પણ એમાંના એક
તો કહ્યું: ‘સાયબ, આ બાજુનો અમારો ટીપોજ
જાલાએ નવરાશ્વતી વેળાએ બંને તરફી લઈને હરતરો
હોય એવોજ હોં. એક દા’ડે હું અમારા રીપોરી
સાયબ પરીક્ષા લેવા આવેલા છીએ આજ એકામા
બેઠાડીને લઈ જતો’ તો ત્યારે છંમ્મે આવુંજ કહેલું...
હું’બા હું’બા’ બગદને લલકારીને દોડાવીને એ બોલ્યા:
‘સાયબ, આ અમારા હમો ગામમાં એકાતો બડેએ
મે’, પણ ઈ બધામાં મારો એકો શર નંબરના! ગામની
નેહાળના મોટા માસ્તર મોળાબાઈ મારા વતી કોઈનો
એકો રીપોરી સાયબ માટે મોકલેજ નહિ ને...’

‘કેવા-છો?’ મેં પૂછ્યું.

‘રજખત સાયબ, મરાગિયા...’

‘ત્યારે તો ઘેર મરાસ હશે?’

‘દોહજરનો સાયબ, પણ બધું રમ્યા બેજુ.’

‘પહેલાં...’

‘પહેલાં તો સાયબ આ જમી જમીન છે એ
બધા આંદોજ અમારો રજખતોનો. અમે રાત્રીઆના
ભાયાનો ખરાને...’

‘એ હવે તમારો નથી? ગાયકવાડે લઈ લીધા કે
અંજેલેએ?’

‘ના રે, સાયબ, કોઈએ કાંઈ પડાવી રીધું નથી.
અમારું તે દેણ લેનાર હરું, સાયબ અમે હવે હાથે બધું
લખી આપ્યું’ તેથી આ એકા બારે ફેરવવાની દયા
આવીને? બાકી તો અમે પરમાર અને પરમશી તો
પરમારોના જ બાપની...’

‘તમારો નામ?’

‘મલાલસંબ પરમાર... હું જ મારો બાપ કરું હવે
તો ગામ આવી પહોંચ્યું છું.’

‘તે પરમાર, તમે જા માટે જમીન લખી આપી,
કોને લખી આપી?’

સુલાલસિંહ સહેજ હસીને બોલ્યા: ‘સાયબ, તરૂં
કરીને બધું વાણીઆને આપી દીધું. પણ હવે અમારો
વખત આવ્યો છે. દારૂ પી ને બધું ખોયું’ પણ પાછું દારૂ
પીનિજ મેળવવું રી. હવે તો ભલભલા અંગરેજો રાજ
બધું, તો હં’બલાં રયાં શર્ત... હં’બ બા, આખની
નોંક નાં બધ, આગળ જ રે’વાનું...’ કવી સુલાલસિંહ
બગદના પૂંછડા આગળ પડેલાં અડકાડી.

અત્યાર મુઘી રૈત હતી, હવે કોરી જમીન આવીને
બગદ દોડવા લાગ્યાં કોઠડે અમે એકામાં ઉછળવા
લાગ્યા.

‘બે બે રો પરમાર, વાણીયાની દાઝ અમારી
ઉપર ના કહાડતા...’ મેં કહ્યું.

‘હા, બાઈ...’ મારા બીજા સાથીઆએ મને
અનુમોદન આપ્યું અને અમે બધા હસી ઉઠ્યા.

‘હોય સાયબ...આપ તો...હવે રખડી જમીન
પૂરી થઈ.’

ચોરામાં ગયા પછી મેં પડાવાળાને પૂછ્યું:

‘એવજ, પેલા ઘડાકા માતા થતા હતા?’

એવજ અમારા ખાટલાની સામે આવતા ઉપર
હવા પમે મીગીને કહેવા લાગ્યા: ‘સાયબ, કોમરેમ
વાળાઓની અંગરેજોની હાંમે લગાઈ આવે રી ને તેથી
એતો...’

‘સાથેજ, અમારે આંખને હાથે કરેાં મળિયાને નથી.’

‘ગામ નાતાનો તો ખરો ને?’

‘ના સાથેજ, વાણીઆ અમને લૂટે ને અમે હુંડાઈએ એટલુંજ. પણ હવે પાછો વખત આયો છે. સાથેજ, અમે પીને ગમાયું છે તે પાછા પીને લેવું છે.’

બરાબર એકાવાળાની અને મુખીની એકજ વિચાર સરણી ભેઠ મેં કહ્યું: ‘મુખી, એમાં તમારી ભૂલ છે. એક તો તમે ધારી બેઠા છો એવી અધાઈથી અહીં થવાની નથી અને બે પીવાથી ગુમાવવું પડ્યું તો પીવા થી લઈ શકાય નહિ. એ માટે ગુમાવવાથી ઉલટો માર્ગ લેવો ભેદ્યો.’

‘પણ સાથેજ બીજો માર્ગ નાં લઈ શકાય તો?’

‘ટેકરી પરથી ગબોક્કા માણસના જેવી દશા થાય. મુખી, ભૂલથી પણ બે હું ટેકરી પરથી ગબડીને તથેડી તરફ જતો હોઉં તો ઉપર આવવા માટે મારે ચડવાનો પ્રયાસ કરવો પડે, વધુ ગબડવાનો નહિ.’

એ વાતને ઘણા માણસોએ ટેકો આપ્યો.

* * *

હથણાહોડા જવા અમે એકા મંગાવ્યા ત્યારે લાજસિંહનો એકકો ખાસ મંગાવ્યો હતો. પણ યજ્ઞાને કહ્યું: ‘એ આવી શકે તેમ નથી.’

મેં પૂછ્યું: ‘કેમ, બીજો ગયો છે?’

‘ના, છે તો ઘેર.’

‘ત્યારે એનું કોઈ માંડુ પડ્યું છે?’

‘ના, એના હાલ બરાબર નથી.’

‘શું થયું છે?’

‘એ ખૂબ દારૂ દીધીને પડ્યો છે, ઘરમાં જાયડી છેકરોને માર્યા છે, રાંધવાનાં અને પાણીનાં વાસણ ફેડી નાખ્યાં છે...’

મેં મારા ભેડીદારોને કહ્યું: ‘આપણે જઈશું એના ઘેર?’

‘અમારાં યજ્ઞમાને વચ્ચે જ વાત તોડી પાડી.’ એ સાહસ કરવા જેવું નથી. દારૂ ન પીધો હોય ત્યાં સુધી શુભાશિંહ પરમાર લાખ રૂપિયાનો માણસ છે, પણ પીધે ત્યારે એ બદામનો બની જાય છે.’

અમે હથણાહોડા જવા નીકળ્યા, ત્યારે એકામાં યજ્ઞમાને કહ્યું: ‘ખાનદાન કુટુંબ પણ દારૂની લતમાં બંધુ ફના થવા બેઠું છે. શુભાશિંહના જાપતેજ એ છુરી લત હતી, એણે નશામાં સદેજ બોલાવાથી થતાં એક વત્યનું ખૂન કર્યું. એટલે એને ફાંસીની સજા થઈ હતી. શુભાશિંહના કાકાએ એ લતમાં બંધુ શમપીને છેવટે આપવાત કુર્ચો હતો એને કોબુ બણે આનું ચ શું થવા બેઠું છે?’

‘એમાં કુટુંબોને વિનાશમાંથી બચાવવા માટે જેમ બને તેમ જરૂરી દારૂ જેવા દેવનો નાશ કરવો જોઈએ.’ મારા એક સાથીએ કહ્યું.

‘પણ અગ્નિને એમ થવા દેવું નથી. ટાંચિસે એ કામ આરંભ્યું તે પણ એણે પેરથુછેશ્વ કરી નાખ્યું. હવે તો આપણે સ્વર્ગન થઈએ તોજ શુભાશિંહ જેવા લાખો માનવીઓ એ દેવતા પંથમાંથી છૂટે ન મુખી થાય.’

‘દારૂ ને દેવું એ બે ભેડિયા બાઈ છે. એ જ્યાં સુધી છૂટા છે ત્યાં સુધી સડુ બંધનમાં છે.’

‘તમારી વાત સાચી છે, અમે તો અહીં નજરો નજર ભેદ્યો છીએ.’

‘આપા માણસો જે ફાજંદમાં પડ્યા ને કુજંદથી ઉભા થવા મગે છે, એ કંઈ વાત...’

‘સાવ અક્ષત પિનાળી.’

એ શુભાશિંહને પાછળથી મેં ગૌતમ મારકત જેમ તેમ સમજાવેને અમરવાદ બોલાવેને મરી સાથે રાખ્યો.

આરંભમાં એને મરું થર કેદામના જેવું લાગ્યું, દારૂ માટે એ તણસેનો, મને માથો પડ્યું દેતો. પાછળથી એણે મને કહ્યું તેમ, ‘મેં એક વખત તો મેં તમરું ખૂન કરવાનો વિચાર કર્યો હતો.’

પણુ થોડા વખતમાં એ દારૂનું નામ બૂલી ગયો.

આજે એણે ગીરી મહેલાં પોતાનાં ખેતરો પાછાં છોડાવ્યાં છે, એનાં ઐરાંછોકરાં મુખી થયાં છે, છોકરાં અભ્યાસ કરે છે અને તે અમેદાવાદના મનુરોના કલ્યાણકેન્દ્રનો અનુભવી કાર્યકર થઈ પડ્યો છે.

પોતાના દૃષ્ટાંતથી એ દારૂની લતમાં ફસેલાઓની આગળ દારૂ છોડવાની વાતો કરે છે, ત્યારે એનાં કુટુંબનાં સંકટો વર્ણવતાં એની આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વહે છે અને સાંભળનારાંની આંખો ફેરી રહેતી નથી. એ વારંવાર કહે છે: “દારૂ પીને કરેલા પેટીનાં પાપોને

હું આંમુઓથી ધોઈ ધોઈને સાફ કરું છું, એટલું સાઈ છે હું કે જે સવાળાઓની સહાયથી બચી ગયો તેથી માત્ર આંસુથી પાપ ધોવાય છે. નહિ તો લોકોથી ધોવા છતાં એના ડાઘ જાન નહિ. અંગ્રેજોને આ દેશમાંથી ગાંધી બાપુ એ ત્યાહ્યા યજ્ઞનું કલ્પું તેથી આપણા જેવા પુરાણુ દારૂના શિકારો એના રાક્ષસી પંજમાંથી મુક્ત થઈ શક્યા.”

એના અનુભવમાંથી ટપકેલી આ વાણી એતાઓ ના હૈયા સોંસારી નીકળી જતી જોઈ માઈ હૈયું આનંદથી નાચી ઉઠે છે.

દારૂથી છે બહુ નુકશાન

(સંજ્ઞા)

માનવતાનો મહારાત્રુ છે, દારૂ નકથી બહો ખાસ;
બરખાદીનો નોતરનારો, કરે પ્રતિજ્ઞા કરે નાશ!
અગણિત અવગુણો છે તેમાં, ભૂત્રી જગથે સવળું ભાન;
દારૂ ત્યાગો! દેશબંધુઓ, દારૂથી છે બહુ નુકશાન.

(૨)

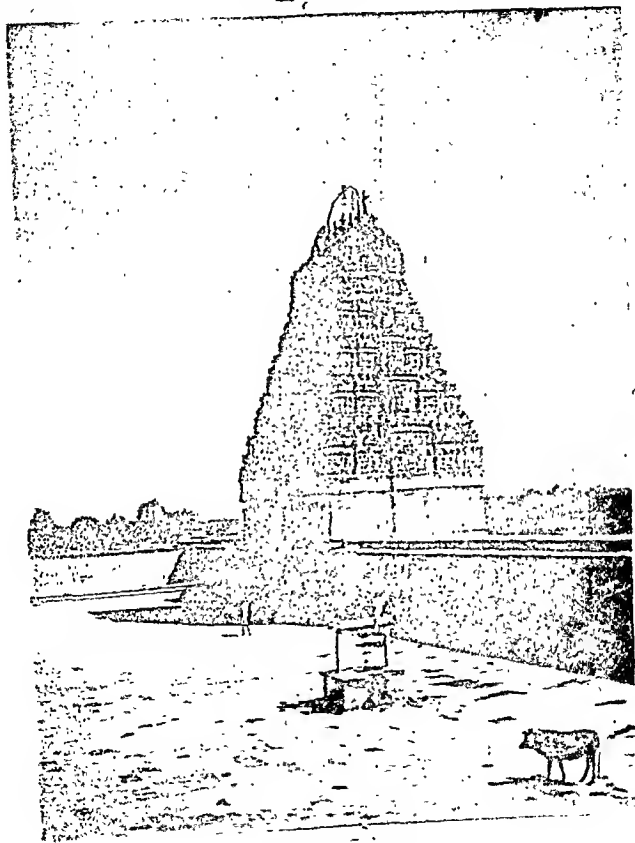
દારૂ - ગ્રેમી છે લોકોનાં, થઈ ગયાં કુટુંબ બરખાદ;
મારે પીટ મૂી બાળકને, ગરે જ્યારે દારૂ ઉન્માદ
દર દાગીના સવળા વેચી, શુભાવે છે કીર્તિ માન;
દારૂ ત્યાગો! દેશબંધુઓ, દારૂથી છે બહુ નુકશાન.

(૩)

મહાપુરુષો મદદ સર્વદા, કરી રહ્યા દારૂ વિરોધ;
રાષ્ટ્ર પિતા શ્રી ગાંધીબાપુ, દઈ ગયા આપણને બોધ.
ધર્મ શાઓ કહે પૂકારી, કરી રહું મનાઈ કુશન;
દારૂ ત્યાગો! દેશબંધુઓ, દારૂથી છે બહુ નુકશાન

(૪)

ભાવિ પ્રજાનું હિત વિચારી મુધરી જાઓ હે! ધનસાન,
છોડા દારૂ, લીઓ પ્રતિજ્ઞા, સમક્ષ રાખી શ્રીભગવાન;
જીવન તમાઈ પધરી નાખો, હિંદ તણી બદાઓ શાન
દારૂ ત્યાગો દેશબંધુઓ દારૂથી છે બહુ નુકશાન.

સમન્થેશ્વર મંદિરનું મોપુરમ
(ગેપર)

પુણ્યશ્લોક કસ્તુરબા

આર્થ નારીત્વનો આદર્શ

જોનું જીવન એ આત્મબોધનો યત છે. દીકરી પત્ની, અથવા માતા કોઈપણ સ્થિતિમાં એને આત્મબોધ આપવો પડે છે. મહાપ્રભે ત્યાં ગમે તેવા વાતાવરણમાં અને આચારવિચારમાં ઉછરી હોય તેપણ તેનાથી તદ્દન વિરહ વિચારના સાસરિયામાં એ લગી ગઈ છે. પોતાનું બાળજીવન બૂઝી નવું જીવન શરૂ કરવું એ કંઈ ગ્રામી મુશ્કેલીની વાત નથી. પણ સ્ત્રીને આવી જીંદગી ગળાવતી હોવાથી કુદરતે એનો સ્વભાવજ એવો ઘડેલો હોય છે. પતિના ગમે તેવા સ્વભાવને અનુકૂળ થઈ દરેક સ્ત્રી માટે રૂઝવેલ હોય છે. મહાત્મા જેવા મહાપુરુષનાં અસાધારણ સ્વભાવને અનુકૂળ થઈ પૂન્ય કસ્તુરબા માટે અતિ કઠિન હતું. પણ કસ્તુરબા પેતે એક આદર્શ હિન્દુ સ્ત્રી હોઈ ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ ગાંધીજીને અનુસરતાં એ એમનાં જીવન ઉપરથી આપણને જણાઈ આવે છે.

શરૂઆતનું લગ્ન - જીવન

એક પછી એક બે કન્યાઓની સાથે ગાંધીજીની સગાઈ થઈ હતી પણ એ બંને ગુજરી જવાથી ત્રીજી સગાઈ સાત વર્ષનાં કસ્તુરબાની એટલીજ ઉંમરના ગાંધીજીસાથે થઈ. બન્ને કન્યાઓ વડાની મહાત્માજીસાથે પોતાનો જીવન-પંથ કાપવાનો લાભ કસ્તુરબાને મળ્યા તે વિધિનાં અકસ્માન સિવાય બીજું કંઈ ગણી શકાય તેમ વરસે કસ્તુરબા પરણીને સાસરે આવ્યાં ત્યાંજ મહાત્માના પતિ તરીકેના પદેથી સ્વભાવનો અનુભવ થયો. પતિની રજા સિવાય પત્નીએ કોઈ જગ્યાએ ન જવું એવી માન્યતાવાળા મહાત્માજી-

લે
ખિ
કા:
ઐ.
ત
ર
ગિ
ણી
એ
ખિ
યા

હતા. મહાત્માજી પોતેજ કબુલ કરતા હતા કે જીવનની શરૂઆતમાં એમણે બાને અત્યંત કષ્ટ આપ્યું હતું. પણ કસ્તુરબાએ બધું દુઃખ ધીરજથી સહન કર્યું હતું.

કસ્તુરબા પરણીને આવ્યાં ત્યારે તદ્દન નિરક્ષર હતાં. ગાંધીજીની ઇચ્છાને લઈ અને પછીથી પોતાના ખર્ચે લેધે એ સાધારણ લખતાં વાંચતાં થયાં હતાં.

ત્યારે અઢાર વર્ષની વયે મહાત્માજી બારિસ્ટર થવા વિચાર્યત ગયા ત્યારે લાંબા ગાળા માટે કસ્તુરબાને એમનો વિયોગ થયો. બા પાસે તે સમયે એક બાળક હતું અને સાસરામાં રહેવાનું હતું એટલે એમનો સમય બાળકની બગાસ અને સાસરિયાની સેવામાં પસાર થઈ ગયો હતો.

વિશ્વાયતથી આવ્યા પછી બારિસ્ટર થઈ આવ્યા એટલે ગાંધીજીએ આફ્રિકા વડીલાન કરવા જવાનું

રાષ્ટ્રપિતાનાં

સહુધર્મચારણી થવાનું મહાત્માજી જેમને આપરંતુ તે પુણ્યશ્લોક કસ્તુરબાના સ્વર્ગપ્રયાણને આજે છ વર્ષ પૂરાં થાય છે. ‘બાપુ’ની પેઠાજ જગદંબા કસ્તુરબા ભારતવર્ષનાં ‘બા’ ગણાયાં છે. બાએ પોતાનું સમસ્ત જીવન જે નિઃપ્રાણી, જે ત્યાગથી, જે પતિવાત્સલ્ય અને આત્મવિશ્વાસથી વહાવ્યું છે તે આર્થનારી માટે હરહંમેશા શુભ પ્રેરણાના પ્રતીકરૂપ રહેશે. બાનો અનન્યસાધારણ ત્યાગ, અપ્રતીમ કર્તવ્યનિષ્ઠા, ભાવભરીનો આદર સન્દાર અને મૂક પતિપદ્મચલુતા-એમને આર્થનારીત્વના દૃષ્ટિદાસમાં અમરતા અર્પે છે અને જમાનાઓ મુઠી જેને અનુસરવા લક્ષ્યાઈએ એવા એક નિતાન્ત પવિત્ર જીવનનું દ્રષ્ટાન્ત મૂકી બંધ છે. પ્રસ્તુત લેખમાં બાના સાર્વિક અને સહાયરનિષ્ઠ જીવનનો જે અદ્ય પરિચય લેખિકામહેને આપ્યો છે તેમાંથી વિશાળ સ્ત્રીસમુદાયને અવશ્ય પ્રેરણા મળશેજ.

ધાયું. આ વખતે એમણે પત્ની અને બાળકને લઈ જવાનું ધાયું હતું. આફ્રિકામાં પણ કસ્તુરબાને ગાંધીજીનાં સિદ્ધાન્તોને અનેક રીતે અનુકૂળ થયું પડ્યું. આવે પ્રસંગે કુટુંબચર્ચા ઉત્પન્ન ન કરતાં સીધાં અને સરળ સ્વભાવવાળાં બા પોતાનાથી બનતું બધું કરી એક આદર્શ પત્ની તરીકે ગાંધીજીને અનુસરતાં હતાં. અને ત્યાંજ તેમને ખરી કુસારીમાંથી પસાર થઈ પડ્યું અને ત્યાંજ એમનું અવિધાનું જીવનનું ઘડનર ઘડાયું.

બીની ઘરેડમાં ઉછેર
શરૂઆતમાં કસ્તુરબા પર પોતાક કેવો-પહેરવે તે બાંધતો પણ ગાંધીજીનો આમુખ

હતો, જૂની ધરમાં ઉછરેલાં હોઈયાના પોશાક વિશેના વિચાર. સ્વેચ્છામાં સમગ્રય તેમ છે. મહાત્માજીને એવો મન હતો કે પારસી પોશાક સુધરેલી સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટે એક સમ્ય પોશાક છે. એટલે કરતુરબા અને બાળકોને એ પ્રમાણે સજ્જ થયું પડ્યું. પણ આમાં બાએ જરાપણ આના કાની નહિ કરેલી.

ત્યાગની અપૂર્વ ભાવના.

એ કહે રે સ્ત્રીઓ ને વિધવિધ જાતનાં કપડાં પહેરવાનો શોખ હોય છે. અને દુનિયામાં દરેકે હંકાણે સ્ત્રીઓ જુદાં જુદાં અને બાળ ભાતનાં કપડાં પહેરે છે. સાધારણ સ્ત્રી તરીકે બાને પણ એવો શોખ થયેલો હોય તો નવાઈ નહિ, પણ જગતના મહાન સંયમી સંતની પડખે રહીએપણુ સંયમી બન્યાં હતાં અને તેથી કપડાં-ભૂતો-જવાના શોખ એમણે જતા કયો હતા.

હીરાના હારને

તિલાંજલિ.

દાગીના એ સ્ત્રીની એક મોટામાં મોટી નજી બાઈ છે. દાગીના માટે ઘેસી થતી, પતિ ઉપર અપ્રતિત દખાણુ કરતી સ્ત્રીઓ ઘણી મળી આવે છે. સ્વાભાવિક રીતે

કરતુરબાને પણ દાગીના પ્રિય હતા. એક વખત દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગાંધીજીની સેવાની કદર નહીંકે તેમને એક દીરાનો દાર મળ્યા હતા. મહાત્માજીને એ ભેટ ખુબીની હતી. દીરાનો એ દાર વેચવા અને ઘરમાં નવિ રાખવા બાળકોને તો બાપુએ સમજાવી લીધાં હતાં. કરતુરબાને

દાગીનો દારમાંથી જતો કરવાનું સમજાવવાનું મુંઝવેલ કામ બાપી હતું. મહાત્માએ પોતાની ઘણી દલીલા કરી અને બાએ પણ વળતી દલીલા જવાબમાં કરી. છતાં છેવટે મહાત્માની દલીલને વશ બાને ઘણું પડ્યું ને દીરાનો દાર વેચાયો અને તેના પૈસા દૂરદેશમાં ન ખાયા.

બા અને બાપુ

કપડાં ને દાગીનાની પોં બાવા પીવામાં પણ ગાંધીજીને પોતાના ઘણા સિદ્ધાન્તો હતા. અને તે બધામાં મને જે કમને કરતુરબા નમું આપતાં. દેશના હજારો લોકો બાએ મરતાં હોય ત્યારે કોઈને મિશન ખાવાનો અધિકાર નથી એમ મહાત્માજી માનતા. બાને પણ આ સિદ્ધાન્તનુસાર સાદાજ આહાર કરવો પડતો હતો. બાપુ ખાવાના બાળ જાતના અખતરા કરતા અને કશવના, કરતુરબાની જીભને શું સ્વાદની પચ્ચ નહિ થતી હોય પણ એ તો સંયમી હતાં ને એમણે કોઈ દિવસ એની ફરીયાદ કરી નથી અને તેથીજ સામાન્ય દાગીની સ્ત્રી કરતાં એમને આપણે હમ્ય મનથી હીએ.

સામાન્ય મનુષ્ય માટે કોઈપણ જાતની પ્રતિમા લેતી એ અતિ કલ્પિત વસ્તુ છે. ગાંધીજી જેવા મહાપુરુષ માટે એ રમત વાન હતી. સાચા માણુમની બાળ સુધારણા પોતે દુઃખ સહન કરવાનો દાખલો આ ની માંદગી વખતે બન્યો હતો. માંદગી [અંગે આ ને કોણ અને મોડું

છેડવા મહાત્માજી સમજાવતા હતા. કસ્તુરબાએ જોણતાં જોતી નાખ્યું કે “તમને કોઈ કઠોળ ને મીઠું છેડવાનું કહે તો તમે છેડો નહિ ને મને શીદને કહેા છેા જસ આટલું મહેણું બાપુ માટે પૂરતું હતું. એમને જ્યાર મહિતા માટે મીઠું અને કઠોળ ન ખાવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ લીધી. બા ઘણું પરનાયાં પાકુ લીધેલી પ્રતિજ્ઞા બાપુ છેડે તેમ હતુંજ નહિ. પરિણામે બાને બાપુ બંને મીઠું અને કઠોળ ન ખાવાનાળાં થઈ ગયા.

અડગ સિદ્ધાન્ત-નિષ્ઠા

આફ્રિકામાં એકવાર કસ્તુરબા ઘણું બિમાર હતાં અને નજબાં પડી ગયાં હતાં. ત્યાંનાં દાકતરની એવી સલાહ હતી કે જો કસ્તુરબા મંસનો સેરવો લે તોજ તેમનામાં શક્તિ આવે. મહાત્માજી માંસાહારની વિરૂદ્ધ અને વૈજ્યુવ કુટુમ્બમાં જન્મેલાં કસ્તુરબા તો મંસનો સેરવો લેવાની તસક્કિમાં હોઈ શકેજ નહિ. દાકતર અને મહાત્માજી વચ્ચે આ બાબત ઘણી ચાટાચાટ થઈ અને છેવટે બાએ કહી દીધું કે “આ કાળા એક દિવસ ત્વસ્મીજન થવાની છે તો આજ કે કાલમાં શો ફેર પડશે? કેઈ હિસાબે હું મંસનો સેરવો નહિ લઉં” દાકતરે લાચા. રીથી હાથ ધોઈ નાખ્યા અને કસ્તુરબાને પેશન્ટ તરીકે નિહાય દઈ દીધી. પોતાની છંદંગીને જોખમે કજ સિદ્ધાન્તને વળગી રહેવાની આ એક દાખલો છે.

બાનાં ભાવભરીના સહાર

ગાંધીજીએ પોતાના ઘરને આશ્રય જેવુંજ હમેશા ખતાવી દીધું હતું. દરેક કેમતા, દરેક પ્રાન્તના ને દરેક દેશના લોકો ત્યાં આવવા હતા ને રહેતા હતા. એ બંધાની ગથુષા કરવાની અને એ બધા માંહા સાર્ગ પડે તો તેમની માતા તરીકે સેવા કરવાની પૂજ્ય જા કરેજ સમજતાં હતાં એક વખત આફ્રિકામાં એમને ત્યાં આવેલા એક અસ્પૃશ્ય ગણુતા મહેમનતું પેસાબનું વાસાજી ગાંધીજીએ પોતે ઉપાડવા પાડ્યું. અને તેથી ન છુટકે આખરાં શ્રવણ-બાદરવા સાથે એ કસ્તુરબાએ ઉપાડવા માડ્યું હતું. એવીજ રીતે અસ્પૃશ્યતાનિવારણના સિદ્ધાન્તો પજ ઘણી મુશ્કેલીથી એમને માન્યકર્થી હતા. અંતજ પુત્રી લક્ષ્મીને દત્તક લઈ ઘરમાં રાખવામાં પણ એમને શરૂઆતમાં વિરોધ કરેલો. પણ છેવટે તો મહાત્માના પ્રજાવધી અને

એમની સચેટ દલીલાથી એ અસ્પૃશ્યતાનિવારણના બધાજ સિદ્ધાન્તોને માનતાં થઈ ગયાં હતાં.

ચાર બાળકોના પિતા થયા પછી ગાંધીજીએ બ્રહ્મચર્ય મન લીધું તે લેવા વિશે બાને વાત સુદાં કરેલી તો પણ સરળ સ્વભાવવાળાં બાએ એનો જરા પકુ વિરોધ નહિ કરેલો. કેમકે એમને મવાત્માના કામમાં જોટલો વિશ્વાસ હતો કે એ જે કાંઈ કરે તે સારા માટેજ કરતા હશે એમ માનતાં બા.

પતિના પગડે પગડે.....

કસ્તુરબાને જેલનો પ્રથમ અનુભવ આફ્રિકામાં થયો હતો. ત્યાં તેમને ઘણું દુખ પડ્યું હતું. પણ પોતા, દુખ કોઈને મોટે રકવાની એમને ટવ નહોતી. સત્યાગ્રહમાં બેસતાં પહેલાં ગાંધીજીએ બાને સમજાવેલું કે જો જેલના જુલમથી ત્રાસી જવાશે એમ લાગતું હોય કે માશી માશી પાછા આવવાને વિચાર હોય તો જેલમાં જવાની જગાયે જર નથી. આ બધાં કષ્ટની પૂરતી તૈયારી હોય તોજ જવાનો વિચાર કરજો. કસ્તુરબાએ અષ્ટ સમજવી દીધું કે “તમે સહન કરી શકો છો, મારા પોતાના છેકરાઓ સહન કરી શકે અને બીજા બહેનો સહન કરશે એમ તમને લાગે છે તો હું શીદને ન સહન કરી શકું? સહન કર્યા વગર પાછી આવું તો મને ઘરમાં પેસવા ન દેશો.” બાવી રીતે પૂજ્ય બાએ જેલમાં જવાની હા પાડી તેથી ગાંધીજીને ઘણોજ આનંદ થયો.

આફ્રિકામાં અંપારપથમાં, ખેડામાં અને બીજે જ્યાં જ્યાં લડતમાં કસ્તુરબા જતાં હતાં ત્યાં ત્યાં હમેશા તેઓ કહેતાં કે “આપણા ભાઈઓ સત્યને માટે સરકાર સામે લડે છે તેમને ઉત્સાહ આપવો એ આપણો ધર્મ છે. દુઃખ સહન કરવાં સ્ત્રીને માટે સહેલું છે. માટે આપણે સ્ત્રીઓ મુજે મોટે દુઃખ સહન કરીયું તો પુરોગાં કામ તદ્દન સહેલું થઈ જશે. તમારી દિમને એમનામાં પકુ દિમન આવશે.”

કસ્તુરબા કોઈ મદાન વક્તા નહોતાં. પણ ગાંધીજીના આદર્શ ને સંપૂર્ણજે વળગી વિનંતી સ્વતંત્રતાની ચળ-વળમાં પોતાનું નામ અમર કરતાં ગયાંછે. એમના પૂંકાં પકુ મુદાસર ભાષણો હમેશાં સૌના પર અસર કરતાં હતાં. એ બાસ કાંઈ નવીન કહેતાં નહિ પણ મહાત્માએ દોરી આપેલા મર્ગને. સત્યનિષ્ઠાએ વળગી નીડરપણે કાર્ય

આગળ ધ્યાવત્તા એવન-આપનાં હતાં. બહેનોને બાદમાંને મદદ કરવાની ને જરૂર પડે ત્રણમાં તેમની સાથે ઉભા રહેવાની સલાહ આપનાં.

મીઠાના સત્યાગ્રહ વખતે ઘણે દેકાણેથી જાની મદદ માંગવામાં આવતી હતી. મરોઝી સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં મીઠુ પડેનની સાથે એ હતાં. જાની તખીયત બહુ નરમ રહેતી. તદ્દત શીક્ષાં ને લોહી વગરનાં એ થઈ ગયાં હતાં. જ્યાં એક વખત જોરસદમાં સરકાર તરફથી બહેનો પર અતિશય જુલમ જુલમવામાં આવ્યો ત્યારે જા એ ત્યાં જવાની ઇચ્છા દર્શાવી. મીઠુજીને, દાકતરે અને બીજાં ઘણાંએ તેમને ત્યાં ન જવા સમજાવ્યાં પણ એ જવાની ઉપર થઈ એ છેવટે જોરસદ ગયાંજ.

ગાંધીજીએ હરિજનતા જુદા મનાયિકાર માટે જેલમાં ઉપવાસ આદરેલા ત્યારે જા તો બીજી જેલમાં હતાં પણ ગાંધીજીની સેવા કરવા એમને ગાંધીજીની પાસે લાવવામાં આવ્યાં હતાં. યાટાપાટની સફળતા પછી ઉપવાસનાં પારણાં પણ પૂર્ણ જાને હાથેજ થયા હતાં. આવાં ભાગ્યશાળી કામ તો એમને હાથે ફટકાંએ થયાં હશે. ગાંધીજી જેવા મહાપુરુષ સાથે હંમેશાં રહેવાનું એમનું ભાગ્ય હતુંજ. આફ્રિકા એકાદવાર એમને મૂકીને મહાત્મા ગણેશ ને આદિપુર થવા, ગણેશ ત્યારે અથવા તો જેલમાં મોટી પહેલી શિક્ષા થાય ત્યારેજ જા બાપુજી જુદાં હયાં હતાં. બાપુ બાપુના પગ ધાવાથી માંડીને પુરુષ કામ એમને શિરે હતું. આવા સંત પુરુષના આગમમાં રહેવાનું હોય પછી એ ગમે ને કાર્ય તેમની સે કરાવે ને તે હસતેવદને કરેનુંજા કરે એમાં શી વાઈ? બાપુની પાસે રહી એમની આજ્ઞા ઉભાવવાનું એ જવાને કયાંથી મળે?

રાજકોટનાં પ્રકરણ વખતે જાને નજરકેદ કરેલાં. પુરમે આમજીવન ઉપવાસ આદર્શો. એટલે ત્યાંની રકારે જાને બાપુની સેવા કરવા છોડવાનો દુકમ કર્યો જુ જા એ પોતાની સાથેની બીજી બહેનોને છોડે તોજ દવાનું કશુંકશુંને બાપુની મેવામાં દાગર રહેવાનું

કશુંકશું. છેવટે પારણાં વખતે જા બાપુ પાસે આવી પહોંચ્યાં હતાં.

અનન્યને એવારે

સાત વર્ષને ઉમરે સગાઈ થઈ હશે ત્યારે, અને બાર વર્ષે પરણીને સાસરે ગયાં ત્યારે કરતુદ્યાને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહિ હોય કે પોને મનુને ખોલે જશે ત્યારે હિન્દુસ્તાનનાં એવાજ બાદશાહની એમમ તરીકે તેનેજ ખોલે. જેલમાં પોતે દશે.

૧૯૪૨ ના “કર્વીટ ઇન્ડીઆ” દેશવત્તા સત્યાગ્રહ અંગે જવા નેનાઓ જેલમાં ગયા. જા પણ પકડાયો. એમની આ છેડી જેલવાત્રા છે એવી આગાધી સરકારને થઈ હશે તેથી જ એ એમને પણ મહાત્મા સાથે આગા-ખાન મહેલમાં ગમ્યાં હતા. ત્યાંજ જાની તખીયત બગરી, નુબોનિયા થયો. એક મહિના સુધી એમણે માંદગી બાગતી. પ્રખ્યાત દ્રવ્ય ‘પેનેસીલીન’ વિશ્વનદારા પરંદેશથી જા માટે મંગાવવામાં આવી પણ તે આવી પહેલાંજી ત્યારે જા એખાન હતાં. મરતાં પહેલાં જીવનની છેડી છોડી પગ એમણે બાપુને રાતે સુઈ રહી પોતાને વિધે ચિન્તા ન કરવા કહ્યું હતું.

મહાસિવરાત્રીની સંજ્ઞે બાપુ અને એમના પુત્રાની સમસ જાને જીવનદીપ જુદાઈ ગયો.

આગખાન મહેલમાં ગયા પછી એકાદ અકવારિયામાંજ મહાદેવબાઈના દેહને અગિસંસ્કાર કરતી વખતે બાપુને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહિ હોય કે શોરાજ મહિનાઓ પછી એજ સ્થળે પોતાની જીવનસંઘર્ષાદિહિતા દેહને અગિ-સંસ્કાર કરવાનો સમય આવશે. દેવદાસ પાસે ડોવાથી તેમણે તેમની પાસે જાને અગિસંસ્કાર કરાવ્યો. નામશેષ જાના દેહને બસીનુ થયો એજ જગતના સંત પુરુષ જે રાજ અને દેવની પર દના, તેમની આંખો પણ અશુ બીની થઈ.

“સ્વરાજ્યમાં રાજસસ્તા દાડ-અડીલોને વેપાર ન જ કરે”-

-ગાંધીજી.

બારાખડી કે સોલાખડી ?

લેખક :

અધ્યા : કેશવરામ ડા. શાસ્ત્રી
બો. જે. વિદ્યાભવન,
અમદાવાદ.

ગુજરાતી બારાખડીમાં દસ યુગ સ્વરો અને અનુસ્વારયુક્ત તેમજ વિસર્ગયુક્ત અન્કાર મળી બાર અક્ષરો આજ વર્ષોથી સ્વીકારાયા છે. ભાષા વ્યવહારમાં નુ-કારને મળેલ અગત્યને લક્ષમાં લેતાં મને પણ બારાખડીમાં સ્થાન મળવું એકાએક એક મત તાજેતરમાં એક વિદ્વાને પ્રદર્શિત કરેલ છે. એના અનુસંધાનમાં પ્રસ્તુત લેખમાં વિદ્વાન લેખકશ્રીએ વ્યવહારમાં પ્રવર્તતાં હોય છતાં અપૂર્વતાં જ્ઞાનને કારણે અલક્ષિત રહ્યાં હોય એવાં સમગ્ર સ્વરોચ્ચારણને ‘બારાખડી’ માં પ્રતિનિધિત્વ આપી એની ‘સોલાખડી’ બનાવવાની ભલામણ કરી છે. વિષય જરા ગંભીર છે છતાં કેળવણીના પુનર્વિધાનના આ સમયે આ ચર્ચા આવકાર પાત્ર ગણાશે.

શરૂઆતના “એકડિયા” સા સુધી પૂરા કર્યા કે તરત જ બાળકને “કકો” શીખવવામાં આવે છે. એક બે ત્રણ ચાર ગણવાને બદલે મનોહર ચિત્રો નોંધ બાળક હોશે હોશે તે તે ચિત્રમાંના પદાર્થના આદ્ય અક્ષરને લક્ષ્ય કરી થયેલી ઝડપથી ‘કકો’ ઉપર પ્રભુત્વ મેળવે છે. લિપિના હજી આરંભ પણ નહોતો થયો ત્યારે ચિત્ર-આલેખનથી મનુષ્ય ચેતાના વિચારની આપલું કરતાં. સિંધમાં “મોહે-જો-દો” અને પંજાબમાં “હરોપા”ના અવશેષ ખોદી કાઢવામાં આવ્યા છે તેઓમાં ચિત્રલિપિના તમ્બના મળ્યાં આવ્યા છે. મિસરમાં પણ પ્રાચીન કાળમાં ચિત્રલિપિથી વ્યવહાર થતો હતો. આ ચિત્રલિપિમાંના આકારોમાંથી ઉતરેઉતર તે તે પ્રાચીન લિપિઓનો ઉદ્ભવ થયો છે. આમ ચિત્રોના સહારાથી અક્ષરજ્ઞાન મેળવવાનું પરંપરાથી માનવને મળ્યું છે. તેથી “એકડિયા” કરતાં બાળક “કકો” વધુ સરળતાથી શીખી શકે છે. હું નથી ધારતો કે પ્રથમ “કકો”થી શરૂઆત કરાવી પછી અંકજ્ઞાન શીખવવામાં આવે તો અસરગત થાય. અનુભવથી માલૂમ પડ્યું છે કે અંકજ્ઞાન કરતાં બાળકને “કકો”ના જ પરિચય પ્રથમ આપી ચિત્રોમાંના પદાર્થ જોળાખાવતાં જોળાખાવતાં એઓની પાસેથી શબ્દો ઊભા કરાવવામાં આવ્યાથી બાળકે અભ્યાસ તરફ વધુ સરળતાથી ખેંચાય છે. કંઈમાંથી જે જાતનું ઉચ્ચારણ થાય તેને જ સાંચવી લેતા સંકેત આપણે સ્વાં આવી મળ્યા છે. આ આસિયત માત્ર ભારતીય લિપિઓની જ છે. ભારતીય પ્રકારની હિંદની બધી લિપિઓનો જેમાંથી વિકાસ થયો છે તે આપણી આદિ બ્રાહ્મી લિપિ ઇ. સ. પૂર્વેની પચીસવીના ‘પિપ્રાવા’ના અને અર્ધી ગામના અને પછી બે સદીએ મૈથિ સમ્રાટ પ્રિયદર્શી અશોકના ચિલાલેખોમાં સૌથી જૂની મળી આવે છે. એ લેખોમાં આપણી લિપિઓનું જ્ઞાનમાં જનું સરળ રૂપ છે. નાની મોટી સીધી

અને વર્તુલાત્મક રેખાઓના મિશ્રણથી આ લિપિ બની છે, જેમાં વર્તુલ રેખા થોડા જ અક્ષરોમાં છે, બાકી સીધી રેખાઓના જ ઉપયોગ છે.

સંકેતા સરળ અને નજરને પકડી લે તેવા હોવાં નોંધ્યે. બ્રાહ્મી લિપિમાંથી નીકળેલી દેવનાગરી લિપિમાં આ પરંપરા મળી આવે છે. જરા મુશ્કેલીન વધુ અને તેથી વર્તુલ રેખાઓ એમાં વધુ સમાવે પામી. જૂની દેવનાગરીમાંથી જ પરંપરાઓ ગંજાતી, મરાઠી, હિંદી, ગુજરાતી, ગ્રંથ, મોડી વગેરે લિપિઓ જન્મજન્મ ફેરફાર કરેલો, વિકાસ કરેલો તેનાથી જીતરી આવી છે.

આમ પ્રાંતીય લિપિઓના મૂળમાં જૂની દેવનાગરી રહેલી છે. મૂળ અક્ષરો અને સંયુક્ત અક્ષરો, તેથી જ બારાખડી, આમાં બધા પ્રકાર આપણને એ પરંપરાએ આપ્યા છે. પરંપરાથી અક્ષરોની સંખ્યા પણ નિયત સ્વરૂપમાં જીતરી આવી છે. જૂનાં શિલાલેખોનાત્રપત્રો-લિપિકાઓ વગેરેમાંની લિપિ કાળક્રમે દુર્બોધ ન બની ગયે એ ઉદેશી ઉત્કૃષ્ટ લેખોમાં કેટલીયે વાર નીચે આપ્યા કંકો આપવામાં આવેલો. ઇ. સ. પૂર્વેની ત્રીજી સદીના સમ્રાટ અશોકના જુદાંજુદાં બનાવેલા મહાભોધ મંદિરના ૨૨ સ્તંભોની કુંભીઓ ઉપર જ થી ૪ મુઘીના વર્ણુ ખોદેલા મળી આવ્યા છે; વર્ણુભાગો અધૂરી કોતરેલી છે તેથી ટ થી વર્ણુ નથી. આટલા વર્ણુથીયે આપણું કેટલુંક કામ સરે છે. બ્રાહ્મી લિપિમાં એ વર્ણુ છે : અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, એ, ઐ, ઓ, ઔ, અં, એ, ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ટ, અમાં સ્વર-સંકેત ૧૧ આપવામાં આવ્યા છે. “અ, આ, અ” આ ત્રણમાં એક જ સ્વરચિહ્ન ‘અ’ના ઉપયોગ છે, પણ ‘એ, ઐ, ઓ, ઔ’ના સ્વતંત્ર સંકેત અને ‘ઇ, ઈ, ઉ, ઊ’ના

ભૂતા પડે તેવા સંકેત મળી આવ્યા છે. જે સ્વર-સંકેતોની અશોકના શિલાલેખોમાં જરૂર નહોતી તે આપવામાં આવ્યા નથી. જેઓને સંસ્કૃત ભાષાનો પારચય છે તેઓ તરત જ સમગ્રી-શકશે કે આમાં સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રચલિત દ્વસ્વ ક્ર, દીર્ઘ ક્ર, દ્વસ્વ લ્હ વિસર્ગ ચિહ્ન (:) ના સંકેત નથી આપવામાં આવ્યા. [“બારાખડી” એજ માથ આ લેખનો વિષય હોઈ હું વર્ણોની સંખ્યાના વિષયમાં કોઈ સૂચવવા ચાહતો નથી]

વેદકાલની પ્રચલિત આર્યભાષા સાથે સાથ નીચલા ચરની પ્રજામાં ઉચ્ચારણોમાં વિદિતિ વ્યાપક હતી, તેને લીધે પ્રાકૃત ભાષાઓનો વિકાસ થયો. ઉચ્ચારણસંજ્ઞાઓની ઓછી કેળવણીને કારણે વેદિક-સંસ્કૃત કેટલાંક શુદ્ધ ઉચ્ચારણ પ્રાકૃત ભાષાઓમાં ન આવ્યાં. આવાં ઉચ્ચારણોમાંનાં દ્વસ્વ-દીર્ઘ ક્ર અને દ્વસ્વ લ્હ નાં ઉચ્ચારણ અશોકના સમયમાં સર્વથા નષ્ટ થઈ ચૂક્યા હતાં. સંસ્કૃત ભાષાના શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરનારા વિદ્વાનો પશુ આ સ્વરોનાં સાચાં ઉચ્ચારણ બૂલી ગયા હતા. વ્યાકરણ-મંદાભાવ્યકાર પતંજલિ લ્હ ના વિષયમાં સ્પષ્ટ વિધાન કરે છે કે ‘પદના આદિ અને અંતમાં આવતા લ્હ નો સ્વરોમાં સ્વીકાર નથી.’ ક્ર અને લ્હ ની સર્વજન્યતા પશુ એ જ કારણે સંસ્કૃત વ્યાકરણોમાં સ્વીકાર્ય છે. જે લ્હ ની સ્થિતિ હતી તેનાથી ક્ર ની જગ્યા સારી નહોતી. સંસ્કૃત ભાષામાં એના પ્રયોગ વધુ હોવાથી લેખનમાં એ જગવાયો; નામોનાં કેટલાંક બદલવત્તાનાં રૂપોમાં દીર્ઘ ક્ર પશુ એજ રીતે જગવાયો; ને લ્હ નો માત્ર ફલ્લપ્ ધાતુનાં લ્હપ્ત અને લ્હવપ્તિ જેવા બે શબ્દોમાં જ.

હું સર્વથા સ્વીકારી શકતો નથી કે ક્ર ને નાં નાચાં સ્વરોચ્ચારણ કયાંય પશુ આજે થાય છે. એમાં બંજનાત્મક ઉચ્ચારણ જ આજે સર્વજન છે. એ જ કારણે અડી દત્તર વર્ષો ઉપર પ્રાકૃત ભાષાઓમાં એના સ્વીકાર જ થયો નહોતો. દત્તરેક વર્ષો ઉપર અપભ્રંશ ભાષામાં દ્વસ્વ ક્ર ફરી આવ્યા પછી તે સંસ્કૃત તત્ત્વમ શબ્દો પૂરતો એ પશુ વેકરિષ્ઠક દશામાં જ. એના એ અર્થ નહિ જ કે એવું સાચું ઉચ્ચારણ પુનરુત્થવિત થયું હતું; જેની રીતે આજે શુદ્ધ તત્ત્વમ સંસ્કૃત શબ્દો લખતાં આપણે દેશભાષાઓમાં એને અપભ્રંશ છે. પર્ણીની શિલાલેખોના સમયપર-મથો વગેરેમાં વર્ણ-મળા માંમંચરતા થયેલા પ્રયત્નોમાં દ્વસ્વ-દીર્ઘ ક્ર-લ્હ સ્વીકારવા પશુ છે; પશુ વર્ણ-મળા પૂરતા જ. આમાં દીર્ઘ લ્હ નો કરી કંચંચ

નહોતો તે પશુ દાખલ થઈ ગયો છે; એ જ બનાવે છે કે કૃત્રિમ રીતે આ અનુચ્ચારિત અશોકના સંકેત પશુ, ઐતિહાસિકતા માટે સાંચી રાખવામાં આવતા હતા.

ત્યારે શુદ્ધગયાના મહાગોષિ-મંદિરના સ્તંભો ઉપરની વર્ણ-મળામાં સ્વરો ૧૧ નોંધાયા છે જેમાં છેલ્લું ચિહ્ન તો અનુસ્વારનું જ છે; એટલે દ્વસ્વ-દીર્ઘ થઈ સ્વરો તો ૧૦ જ !

અ આ ઇ ઈ ઉ એ ઐ ઓ

આ દસ સ્વરોમાં અનુસ્વારયુક્ત અને વિસર્ગયુક્ત અક્ષર ઉમેરી બારની સંખ્યા પ્રચલિત કરવામાં આવેલી એણે જ આપણને “બારાખડી” એ સંજ્ઞા આપી. એ ખ્યાનમાં રાખવું એણે કે વેદિક કે સંસ્કૃત ભાષામાં સ્વરસંખ્યા સ્વીકારાયેલી છે તે દષ્ટિએ તો પંચદશાક્ષરિકા-“પંચરાખડી” થાય, પશુ ક્ર-ક્ર-લ્હ નીળી જગાથી દ્વાદશાક્ષરિકા-વારહસ્પતિજિઆ-ધાર્મકલજિઆ-“બારાખડી” કે “બારખડી” આવી મળી. એટલે કે “બારાખડી”માં ક્ર-ક્ર-લ્હ નથી, પશુ અનુસ્વાર-વિસર્ગ-વાળો ‘અક્ષર’ હોતો આવ્યો છે. વિસર્ગ પ્રાકૃત ભાષાઓમાં નહોતો ખતાં પછીના સમયમાં બારાખડીમાં હતો; અને સંસ્કૃતને સહારે અનુસ રહેવાને કારણે ‘બારાખડી’ સાચા અર્થમાં બની. ભલે આજે આપણી દેશભાષાઓનાં સર્વસામાન્ય ઉચ્ચારણોમાં ‘વિસર્ગ’ નથી, (પંચ દશ તત્ત્વમ સંસ્કૃત શબ્દો પૂરતો જ મર્યાદિત છે) તોયે છેક બાળવર્ગથી એને બારાખડીમાં આપણે ગણવામાં આવ્યો જ છે.

અધિવારમાં રાતકથી દેશભાષાઓમાં સંસ્કૃત તત્ત્વમ શબ્દોનો વાપર શરૂ થયો; અપભ્રંશ ભાષામાં સહારવાળા સંસ્કૃત શબ્દો પશુ વપરાવા લાગ્યા, ખેશક સ્વદ્વચ્ચ સંખ્યામાં; પશુ અંગ્રેજી રાજ્ય આવતાં કેળવણીએ નવે વર્ગીક લીધી ને દેશભાષાઓના વિકાસને નવે માર્ગ મળ્યો, ત્યારથી દેશ-ભાષાઓ ઉત્તરોત્તર સંસ્કૃત તત્ત્વમ શબ્દોમાંથી પોતામાં રહેલી અપૂર્ણતા પૂરવા લાગી, યા તો વધુ સિદ્ધ રહેતો ત્યાજ ફરી સરળ શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દો સ્વીકારવા લાગી; એટલે જ ‘કરચત ને રચને’ ‘કૃષ્’ ‘મરુત ને રચને’ ‘મરુ’, ‘કૃષી’ ને રચને ‘કરિ’, ‘રચુ ને રચને’ ‘કચ’ વગેરે મળવારના શબ્દ આપણે ત્યાં મુજરાની ભાષામાં દાખલ થવા શરૂ થયા. અમ થવાથી તૈયાર મરેડી વાચનમાળાઓમાં પશુ સ્થાન મળ્યું ને “બારાખડી”માં સહારની આપણે જરૂર પડી; એટલે વ્યાકરણોમાં પશુ બારને ખરે ને સહાર “બારાખડી”માં થયા :

અ અ ઇ ઉ ઊ ઋ એ ઐ ઓ ઐ અ અઃ
ક કા કિ કી કૃ કૃઃ કે કૈ કો કૌ કં કઃ

અંતિહાસિક ક્રમે જે રીતે આપણે બારાખડી મેળવીને ચૂની “તેરાખડી” કરી નાખી ચૂની આ દૂડી અને ટચ વિગત છે. પણ ખરેખર આટલાથી “બારાખડી”ના પ્રશ્ન સદાને માટે નિરાકૃત થઈ જાય એમ છે? ગુજરાતી વ્યાપક સર્વસામાન્ય ઉચ્ચારોળોના જેને તાત્વિક પરિચય છે તેવાઓ તો આનો હકારાત્મક ઉત્તર આપી શકશે નહિ, કેમ કે સમગ્ર સ્વરોચ્ચારણને મૂર્ત કરનારી “બારાખડી” આપણી પાસે હજી તૈયાર નથી. જેટલા સ્વર બારાખડીમાં છે, વધારાનાં અનુસ્વાર-વિસર્ગ-ઉચ્ચારણ છે. તેના કરતાંયે વધુ બીજાં ઉચ્ચારણ ભાષામાં મોજૂદ છે; ત્રધાર-અનુસ્વાર-વિસર્ગ કરતાં તો કયાંયે અધિકારિક શબ્દોમાં ખૂબ વ્યાપક રીતે. આ ઉચ્ચારણો આપણા બ્યારણ પ્રયોગમાં પણ એકદમ અપવાદ સિવાય ચૂંચવાયાં નથી. એ ઉચ્ચારણો એટલાં પ્રમાણ છે કે બાળકોને અનુભવમાં પણ નથી; માત્ર શીખ્યાનાં નથી એટલું જ. આ ઉચ્ચારણો તે :—

- (૧-૨) એ-ઓ નાં વિગત ઉચ્ચારણ = પદોળાં ઉચ્ચારણ
(૩) અનુનાસિક ઉચ્ચારણ = નાસિકામાંથી સ્વરોચ્ચારણ
(૪) ‘હ’નું સ્વરિત ઉચ્ચારણ

(૧-૨) એ-ઓ નાં વિગત ઉચ્ચારણોમાં સંજ્ઞ-વિગત વચ્ચેના જે ભેદ છે તે તેના તે સ્વર દ્વન્વના દીર્ઘ ઋષો નથી : તેનો તે દ્વન્વ સ્વર દીર્ઘ ઉચ્ચારિત થતાં પ્રયત્ન. કાંઈ ભેદ નથી; ઉચ્ચારણ લંબાય છે. સંજ્ઞ અને વિગત ઉચ્ચારણ વચ્ચે તો ભેદ સ્પષ્ટ છે: પિપ્પાચેતુ રહેતું મોહું વિગત ઉચ્ચારણોમાં અંદરથી પહોળું થાય છે. ‘અ’માં થી જે પ્રક્રિયા ‘આ’ કરવાની છે તેને મળતી જ આ વિગત ઉચ્ચારણમાં પ્રક્રિયા છે. સ્વરોનો વિકાસ જોઈએ તો નીચે મુજબ લેવા મળે છે :

દ્વન્વ-સંજ્ઞ દીર્ઘ સંજ્ઞ દ્વન્વ વિગત દીર્ઘ વિગત

અ	આ
ઇ	ઈ
ઉ	ઊ
એ	ઐ	અ	એ
ઓ	ઔ	આ	ઓ
...	ઐ (સંધિસ્વર)	...	ઐ (સંધિસ્વર)
...	ઔ (")	...	ઔ (સંધિસ્વર)

આશ્ચર્ય થશે કે શુદ્ધ તેમજ સંકીર્ણ થઈ આ ૧૮ ઉચ્ચારણ આજે ગુજરાતી ભાષામાં છે. દ્વન્વ સ્વરોના

પ્રાંતીય ઉચ્ચારણ એ તો અતી લક્ષ્યમાં જ લીધાં નથી. તેવાં જ લઘુપ્રયત્ન “અ-ઇ-ઉ-ઓ”ને પણ જતાં કયાં છે. આ અઢાર સ્વર નીચેનાં ઉદાહરણોમાં લેઈ શકાશે :—

દ્વન્વ સંજ્ઞ અ	:	ન	દ્વન્વ વિગત એ	પે સવું, વડું
"	ઇ	:	વિનંતિ	" " આં કોલ, ઘડો
"	ઉ	:	દુયકો દીર્ઘ	" આ કાકા
"	એ	:	મેળાપ	" " અ પેઠા
"	ઓ	:	બોધ	" " આ મોમાં
દીર્ઘ	ઇ	:	નીતિ	" " એ પૈસો
"	ઉ	:	પૂત	" " એ નોકા
"	એ	:	બેગો	" " એ પાઈ, બાઈ
"	ઓ	:	ચાહું	" " એ ગાઉ, થાઉ

છતાં જે ઉચ્ચારણ લેખનમાં જુદાં લખાય છે: પણ ઉચ્ચારણ સંધિસ્વરાત્મક છે, સરખાવો અંગ્રેજી ‘ગાઈડ’ અને ‘બાઉન્ડ’માંનાં ચેતા જેવાં ઉચ્ચારણ.

આટલી બધી ઉદાહરણો ન કીતરિયે તોયે સ્પષ્ટ રીતે ઉચ્ચારિત થતાં નીચેનાં ઉચ્ચારણ તો નાનો બાળક પણ સ્પષ્ટ જુદાં જોળખી શકે છે તેને આપણે જતાં ન કરી શકીયે :

દ્વન્વ સંજ્ઞ અ	દીર્ઘ વિગત આ
" " ઇ	" સંજ્ઞ ઇ
" " ઉ	" સંજ્ઞ ઊ
સંજ્ઞ એ	વિગત અ
" ઐ	" આ

આમ (૧-૨) નાં ૧૦ ઉચ્ચારણ બાળકો પણ જોળખી શકે એવાં સ્પષ્ટ અલગ ઉચ્ચારણમાં આવે છે. સંજ્ઞ એ-ઓ થી વિગત એ-ઓ માત્ર ઊંધી માત્રાથી કરી લેવાય છે, એ સરળતા લક્ષ્યમાં લેવા જેવી છે.

(૩) આ ઉચ્ચારણ હિંદની દેશભાષાઓની આગવી વિશેષતા છે. અનુસ્વારથી જુદા જ પ્રકારનું આ નાસિક્ય ઉચ્ચારણ છે કે વેદના વારાથી જુદું જ ઉતરી આવ્યું છે. નીચેનાં ઉદાહરણ સરખાવી જોવાથી એ સ્પષ્ટ થશે:

મંડત	મંડયો (મંથો)
કાંત	કાંતવું (કાંતવું)
દ્રિય	દ્રિયણું (દ્રિયણું)
ઉંદર	ઉંદર (ઉંદર)

સંસ્કૃતમાં વર્ગીય અક્ષરો પૂર્વે અનુસ્વારનું ઉચ્ચારણ તેને વર્ગના પાંચમા અનુનાસિક વ્યંજનનું હોય છે; ૨ શ પ સ હ પછલાં જ શુદ્ધ અનુસ્વાર ઉચ્ચારિત થાય છે; જમકે સંરંભ, સંશય, સંહાર. દ્વન્વ.

સ્વર જ્યારે અનુસ્વાર સાથે હોય છે ત્યારે 'શુરુ' બની જાય છે; જ્યારે અનુનાસિક સ્વરોચ્ચારણમાં હ્રસ્વ-સાનુનાસિક સ્વર 'હ' જ રહે છે. એના માત્રાભાવમાં કાંઈ અંતર પડતું નથી. શુરુઓ ઉપર મંડરો, ઉંદર એ શબ્દો.

સ્વ. નરસિંહરાવ દિવેરિયાએ આને પોતું ઉચ્ચારણ ગણી એને "અનુસ્વારનો કોમળ ઉચ્ચાર" કહેલો પણ પછીથી એમને માલુમ પડ્યું કે બેડ ઉચ્ચારણ વૈદિક કાળથી જુદાં છે. વસ્તુસ્થિતિએ, અનુસ્વારના તીવ્ર અને કોમળ એવા બેદ આમ નથી. તીવ્ર એ "અનુસ્વાર" અને કોમળ એ જ "અનુનાસિક" કે "સાનુનાસિક". સંસ્કૃત મહાન વ્યાકરણકાર પાણિનિએ બંધા જ સ્વરોને "સાનુનાસિક" અને "નિઅનુનાસિક" ગણ્યા છે ત્યાં આ કોમળ ઉચ્ચારણ સ્પષ્ટ છે. નહિ કે તીવ્ર ઉચ્ચારણ. આમ આ બેડ ઉચ્ચારણ તદ્દન નિરાણાં છે: અનુસ્વાર જુદા ઉચ્ચારણના સ્વરમાં છે, અનુનાસિક નો સ્વરધર્મ જ છે. આ ઉચ્ચારણોનો બેદ આપણે ત્યાં ખાસ બતાવતી બેળા અનુસ્વારને સારા બિદુથી અને અનુનાસિકને સખિદુ અર્ધચંદ્રથી લખવામાં આવે છે, બાકી સામાન્ય રીતે અનુસ્વાર કે અનુનાસિક ચાલુ બિદુથી જ બતાવાય છે. પ્રો. ગજવંતરાય ક. શંકરે અનુસ્વારને પોલા મીંડાથી અને અનુનાસિકને ચાલુ બિદુથી બતાવવાનું સચવે છે એ વધુ સરળ છે. કેમકે શુરુનાની ભાષામાં તત્સમ સિવાયના શબ્દોમાં સર્વત્ર અનુનાસિક ઉચ્ચારણ જ છે; એટલે લેખનસારથ્ય આવી ગમે છે.

ભલભલા આગે પણ અનુનાસિક ઉચ્ચારણને અનુસ્વાર જ માની એના વિશે વિધાના ક્યાં કંદે છે એ અજ્ઞાન ક્યારે ટળશે?

(૪) 'હ'નું સ્વરિત ઉચ્ચારણ આગે લેખનમાં સર્વથા વિભિન્ન થઈ ગયું છે. ફેટલાક જગ્દોમાં તો એને લેખનમાં સર્વથા બતાવવામાં નથી આવતું; જેમકે માંડ તાન્ડ, તેવું વગેરેમાં જ્યાં એ બતાવવામાં આવે છે ત્યાં એને વ્યંજનથી શુદ્ધ પાડી 'હ' ના સ્વરમાં જેમકે પહાણુ, વહાણુ, લહાણુ વગેરે. કવિ નર્મદાચંદ્રકરના મનઘથી આ ઉચ્ચારણ કેવી રીતે વ્યવસ્થા જમાવતું એ વિશે કોઈ કોઈ પ્રકાર સૂચવાયા છે. નર્મદાચંદ્રકર અને નવરામ લેખનમાં 'હ' માં નહિ. પણ કોઈ વિદ્વાસી સૂચવવા માગતા હતા: નર્મદાચંદ્રકરે સ્વમિ પુર્વે સ્વમ વ્યંજન નીચે પુકનો સૂચવ્યો, તે નવરામએ આગે. તા'ગે તે'ને. વગેરેની જેમ વ્યંજન-સ્વર પછી લખાસરચિક સૂચવ્યું.

ગોલધનંતરમે વ્યંજનને અર્ધો કરી 'હ' પછી લખવા તો સ્વચ્છ પલુ વ્યંજન ન હોય ત્યાં સ્વરને પણ અર્ધો કરવા પ્રેરણા કરી : હમે પણ અહમં; પણ નરસિંહરાવે સ્વરમાં તો 'હ' ને, અર્ધો વ્યંજનમાં 'હ' એવી રીત સૂચવી 'હમે' પણ હમે. વાચનમાળા કમિટી અને શુરુનાન ગણ્ડીય વિદ્યાપીઠની બોર્ડીમાં આગળી રીતે વ્યંજનમાં અકાર રાખી સ્વરસંહિત 'હ'થી લખવાનું સ્વીકારાયું. આ ઉચ્ચારણથી તદ્દન વિભિન્ન થયું. લઘુપ્રયત્ન 'હ' કે 'હ' નું સ્વરિત ઉચ્ચારણ આમ લેખનમાંથી ઉત્તિજન કરવાનો પ્રયત્ન થયો છે. એ કદી સંપૂર્ણ વ્યંજનાત્મક 'હ' નથી. આને સ્વતંત્ર રીતે બતાવવાની રીત શોધી કાઢવી જોઈશે. મારા તરફથી સંસ્કૃતથી છિતરી આવેલા વિસર્ગને અપનાવી લેવા સચતા થઈ છે; જેમકે માંડો, તારો, તેને, વિસર્ગવાળા તત્સમ શબ્દો આપણે ત્યાં આંગળીએને વેરે ગણાય એટલાક છે : કુખ, અંતકરણ, નિઃસંક, નિઃપાસ વગેરે સ્વર્ણ શબ્દોમાં એ વપરાય છે.

આ રીતે વિચારતાં કમે નીચે મુજબ ખાસખાસીઓ આપણી સામે આવી રહે છે :

- (૧) ક કા કિ કી કૂ કે કૈ કો કૌ ક' કં :
- (૨) ક કા કિ કી કૂ કે કૈ કો કૌ ક' કં :
- (૩) ક કા કિ કી કૂ કે કૈ કો કૌ ક' કં :

આમોનો પહેલો પ્રકાર સર્વત્ર પ્રચલિત છે. તત્સમ શબ્દો પૂરતો ઝકાર ઉમેરાતો બીજો પ્રકાર આવે છે, જેને પ્રચલિત વ્યાકરણોમાં સ્વીકાર થયો છે ને 'ખાસ-ખડી' હવે તિરાખડી બની છે. પણ એટલાથીયે સર્વ-મુલક સર્વસામાન્ય સ્વરોચ્ચારણે બતાવવાં આપણાં રહે છે? એટલે ત્રીજો પ્રકાર "સોલાખડી" નો; વડદી અને છે. આ "સોલાખડી" સ્વીકારતાં રંગમાં પ્રચલિત અર્ધસામાન્ય સ્વરોચ્ચારણો આવી ઝરો.

આખા આ નિર્મળનો દુર્લભ માંડ બેરિયં નો એટલો કે—

- (૧) પ્રચલિત "ખાસખડી" માં સંસ્કૃત તત્સમ શબ્દો પૂરતાં ઝકારોનાં અને અનુસ્વારનાં શિક્ષક કેમગાં તે અક્ષર નીચે (૧) અને અક્ષર ઉપર ચોખું મીંડ (૨)
- (૨) એઓ નો સંસ્કૃત ઉચ્ચારણથી મળતાં સ્પષ્ટ એ આંગળાં વિષ્ટ ઉચ્ચારણને માટે ગ્રંથી માત્ર સ્વીકારવી.

છતી આંખે અંધારં

રમેશે ત્યારે જાણ્યું કે તે ગામડે રહેવા અને ગામ લોકોની સેવા કરવા આવ્યો છે ત્યારે ગામ લોકોને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. શહેર જેવું શહેર? છોડીને આવો! ભણેયોભણેયો માલુસ ગામડાની ધૂળમાં કેમ આવ્યો હશે! અને રમેશે ત્યારે કહ્યું કે તે ડોક્ટર છે અને અહીં રહીને આ ગામની અને આજુબાજુનાં ગામડાંની મક્કત દવા કરવા માગે છે, ત્યારે સૌને શંકા પડી કે નક્કી આમાં કંઈક કાળું ધોળું છે. શહેરની કમાણી મૂકીને તે વળી અંધી કોઈ આવતું હશે! જરૂર આમાં મોટો ભેદ હોવો ભેદજી. એ ભેદ પામી મયા હોય એમ ગામના વૈદરાજ દેવાશંકરે કહ્યું કે મને તો લાગે છે કે આ કોઈ સી. આઇ. ડી. છે. ગામડીઆઓમાં ફેટલાક લોકો અનાજનો સમૃદ્ધ કરે છે એટલે સરકારે આવા માલુસો ગામે ગામ મોકલી દીધા છે. રમે, એવાનાં પગલાયે ચડ્યા! નહિ તો ખતા ખાશો.....પછી કહેશે અમને કશું નહતું. વૈદરાજની વાત મોને ગળામાં ઉતરી

ગઇ. તેમાંય ગામના મુખી ગોપાળાસી ટેકો પૂરાઓ પછી શું બાકી રહે!

ગામ લોકો તેની સામે શંકાની તરફે ભેતા હતા એથી રમેશને મનમાં દુઃખ થતું હતું. પણ શું કરે! કોઈ તેની પાસે આવે ત્યારે તે સમજાવેને કે તે ગામમાં રહી શું કરવા માગે છે. તેને ગામમાં કામ કરવા જેવું તો થયું દેખાતું હતું. પણ ગામ લોકોના સહકાર વગર કશું કામ થાય! ગામના રસ્તા ગંદા હતા. ગામની સેરીઓ ગંદી હતી. ગામ લોકોનાં કપડાં ને વર પણ ગંદા હતાં. છોકરાં ધૂળમાં રમતાં હતાં. તેમના દિદાર નોંધા હોય તો સમજાવે. આંખે પિશ વળમેચા હોય, નાકમાંથી પીટ નીકળતું હોય, ન્હાવા વગર ચરીરે આંધરાણાં ભરાં હોય.....છોકરાં કેવાં ગંદાં દેખાય! ફૂલ જેવા દસતાં રમતાં કચોલ કરતાં ભેવાં મમે તેવાં જાળકો દિવ્ય મળતાં નહતાં. ગામના આનંદેય કંઈ નહિ કરેલા હોય!

ગામમાંની ગરીબાઈની તો શી વાત કરવી ? લોકોના શરીર, પરનાં કાપાં વૃથાં કપાં જ કહી આપનાં હતાં કે તેઓ કેવી રીતે જીવી રહ્યાં છે. ચાલુ વર્ષ પાછું ખરાબ હતું એટલે લોકોની ચિંતાનો પાર ન હતો. જે ખેડૂત અનાજ ૧૬ રૂ છે. એનેજ ખાવા પૂરતું અનાજ નહતું. કેવી દશા કહેવાય ! ગામમાં ગરીબાઈ હતી પણ તેના કરતાં વધુ તો અજ્ઞાનતા દેખાતી હતી. અજ્ઞાનતાના કારણેજ ગામ લોકો કેટલીક બાબતોમાં તો દુઃખના ભોગ થઈ પડ્યા હતા. રમેશને આ અજ્ઞાનતા અંધકાર વચ્ચે એક નાનકડો દીવડો બનવાના કાઠ હતા એથી તો તે તેના પિતાના વિરોધ વચ્ચે પણ ચામડે આવ્યો હતો. પણ આ શું ? ગામ લોકો તો તેનોથી દૂર ભાગે છે ! તે તેમની સેવા કરવા આવ્યો છે તેને જોઈને સૌ ભડકી મરે છે. રમેશને થયું તેણે તેના કામથીજ લોકોમાં વિશ્વાસ જમાવવો જોઈએ.

તેણે નાનકડું દવાખાનું શરૂ કર્યું. દવાઓ મારો તો તેના શહેરના મિત્રોએ ભેગવાઈ કરી આપી હતી એટલે દવાખાનું તો શરૂ થયું એને તો એમાંથી કંઈ કમાણી કરવી નહોતી એટલે મફતજ દવા કરતો હતો. જે આપી શકે તેવાઓની પાસે તે દવાનાં ખર્ચ જોટલા પૈસા લેતો હતો. દવા ના કારણે લોકો તેની

પાસે આવવા લાગ્યા.....વૈદરાજની પરીણામથી મંદીરું ન હતું તેમને પણ રમેશની દવાથી સારું થતું. તેથી દવાખાના આગળ લાઈન થવા લાગી. બાજુના ગામરેથી કેટલાક આવતા હતા. એટલામાં બીજું દવાખાનું નહતું એટલે રમેશના દવાખાનાની જાહેરાત પણ ગામેગામ થઈ ગઈ.

વૈદરાજની અકળામયુનો પાર ન હતો. પહેલાં તેને ત્યાં દર્દીઓને બેસવાની જગ્યા મળતી નહોતી ! અત્યારે ચક્રવર્ત્ય ફરકતું ન હતું. આ રમેશ ડોક્ટર તેમના ઘંધા પર તરાપ મારી રહ્યો હતો. તે તેમની ગાદી પર બેસા બેસા બજડતા હતા :

“અમે બાપ દાદાના વખતથી વૈદું કરતા આવ્યા છીએ. આ આજકાલનો દાકતર ગામડાના રોગોમાં

શું સમજે ? વિશ્વાસની દવાઓ આપી આપી ને લોકોને વટલાવી રહ્યો છે” તેમજે ખૂબ ખરાબ તો પાણા પણ કંઈ વલ્યું નહિ. લોકોને મનમાં હસી ગયું કે વૈદરાજ તો આજનુપી બનાવે રાખતા હતા. રોગ હોય કંઈ ને દવા આપે કંઈ. એકબાજુથી તો ન રહેવાયું તેણે વચ્ચે કહી દીધું :

“એવો હટવેદ છે. એને બાપ હતો તે સાચો વૈદ હતો. આને શું આપડે છે ? આતો ઉજગડ ગામમાં એરડા પ્રધાન....., અને બપો હસી પડ્યા. લોકોની નકરત જોઈને વૈદરાજ ધૂપાંધૂપાં થઈ ગયા હતા. રમેશને તેમના સહજ ભેવાનો પેંતરો ચિચારી રહ્યા હતા.

રમેશની પાસે લોકો આવતા થયા એટલે તેણે ધીમે ધીમે વાત મૂકી.

“અમે બાપદાદાના વખતથી વૈદું કરતા આવ્યા છીએ. આ આજકાલનો દાકતર ગામડાના રોગોમાં શું સમજે ?” વૈદરાજ કહેતા.....

જરૂર છે. આપણા પૈસા ભગત રોગ મનતું મંદીર સાફ રાખવાની વાત નથી કરતા ? એવી રીતે આપણે દેહતું મંદીર અને આ ગામરેથી મંદીરને પણ સાફ કરવું જોઈએ. એને મારો મેં ચિચાવું છે કે આવની કાલે નું જાડુ લઈને રસ્તા વાળવા નીકળીશ. જેમને એથી લાગતું હોય કે મારી આ વાત બરાબર છે એ મને સાચ આપે.”

અને બીજે દિવસે બપોરે રમેશ જાડુ લઈને ગામનો મૂળ રસ્તો વાળવા લાગ્યો ત્યારે તો લોકોએ મોમાં આંગળાં ઘાસ્યાં. કેટલાક કેતુકથી ભેગા થયા કેટલાકને મન તો આ જોવા જેવો ખેત્ર હતો. રસ્તો વાળતો એવો ભગીરૂં કામ છે. આપણથી દુમ થાય ? ટેશું વગેરું જોઈ વૈદરાજ પણ આવી પહોંચ્યા.

“હા, ડોક્ટરે આ ખર્ચ કામ પકડ્યું છે એ આ કામનેજ લાયક છે,” અને મુખી આગળ જઈ બગડ્યા: “કોને ખબર કે સરકારે એને આટલા માટેજ નહિ મોકલ્યો હોય ?”

ખડુ વેદરાજની ટીકાઓની અસર ન થઈ, એક પછી એક નવજુવાનિયા ઝાડુ, બાંધરા અને સાવરણ લઈને રસ્તો વાળવા મંડી પડ્યા. બૈરાને ખબર પડી એટલે તેમણે તેમનાં આંગણાં સાફ કરવા ઓડ્યા. રમેશ ત્યારે બારી તરફ વળ્યો ત્યારે તો ત્યાં રસ્તાઓ સાફ થઈ ગયા હતા. ફેટલીક જગ્યાએ તો આંગણાંમાં પાણી ખચી ઘટાઈ ગયું હતું. બેત બેતામાં ગામ સાફ થઈ ગયું. સફાઈને લીધે ગામની રોનક બદલાઈ ગયેલી લાગતી હતી. ટીકરા જેવાં વાસણને કલાઈ કરી હોય ને જેવું અગ્રએ તેવું ગામ દેખાતું હતું. એ બેદન લોકો ઉદ્ધવાર કાઢવા લાગ્યા:

‘રમેશભાઈનું કહેવું’ તો ખરું છે ! આપણે બે રોજ સાફસુરી કરતા હોઈએ તો ગામ કેવું આંદની જેવું રહે !’

રમેશને ગામ લોકોના સંપર્કથી સમગ્ર ગયું હતું કે લોકોની ગરીબાઈ, વહેમ અને હવનની આ જૂની રીત એ અમાનતાનાં કારણો હતાં. એથી એણે શત્રુશાળા ચલાવવાનું નક્કી કર્યું. રાત્રે સૌ કામકાજથી પરવારીને આવે તેમને અક્ષરજ્ઞાન આપવું લોકોને વાંચના કરવા એવી રીતે સમાનજીવનની રાજકારણની વાત કરવી. ‘જાપુ વાંચી સંભળાવવું’. લોકોને વિચાર કરતા કરવા ફુનીઆ ફેટલી આગળ વધી છે, આપણા દેશની કેવી પરિસ્થિતિ છે, દેશને સમૃદ્ધ કરવા આપણે શું કરવું બેઠાએ. કેવી રીતે આપણે આપણી સરકારને મજબૂત બનાવી શકીએ.....આ બધી વાતો બે ભાષણની રીતે કરવા બધ તો કદાચ તેની અસર સારી ન થાય એને માટે શત્રુશાળા એ સારામાં સારો ઉપાય છે.

ખડુ ત્યારે તેણે ગામ લોકો આગળ બહુવાની વાત કરી ત્યારે તો લોકોએ તેને હસી કાઢ્યો.

‘તમેજ રમેશ ભાઈ શું મરકરી કરતા હશે. ૧ આટલી ઉંમરે તે વળી હવે બહુવા બેસાડું હશે. ૧ ગામનાં છોકરાંય હશે !’

‘રમેશભાઈ, તમારી બધી વાત સાચી ખબુ આ બહુવાનું તો ના બને ભાઈ સાજ, પાકા થડે ને વળી કાંઠા ચડના હશે ?’

‘અમારે હવે ક્યાં કાઠ્યાં એટલાં કાઠવાં છે. ૧ છોકરો ભણે એટલે બસ છે. અમારે તો જેમ ચાલવું આવું છે એમ ચાલ્યુ જશે.’

રમેશે ધણું સમજવું તોય લોકોના ગળામાં બહુવાની વાત તો ઉતરતી ન હતી. રમેશે એ દિવસે તો કંઈ ન કર્યું ખબુ જે ચાર દિવસ રહીને પાછી વાત કાઢી.

‘જુઓ કાકા ! બધા દેશોમાંલોકો મોટી ઉંમરે ખબુ ભણે છે. શહેરમાં મજૂરો ખબુ ભણે છે. ભણવામાં શરમ ન હોય. શરમ તો છે અમાનતામાં. તમે ભણેલા હો તો મેં ભણે રામાયણ, મહાભારત, ગીતા.....એવા ધાર્મિક ગ્રંથો, આંધીજીના લેખો વાંચી શકો. તમે રોજ બાપના સમાચાર સાંભળવા આંદી આવો છો. બહેલા રો તો તમે બંને જ વાંચી શકો. એથી તમને ફુનિઆ કેવી છે નેનોય ખ્યાલ આવશે !’

‘ખબુ હવે એ બહુવાર ચડે.....’

‘એ કામ ખરું છે. ૧ તમને મદિનામાં વાંચના ન કરું તો કહેવું અને પછી તમેજ રોજ જુજા આવશે. ભબુતરનો તો એવો રસ છે કે એકવાર વાંચનાં આવડ્યું એટલે તમને રોજ નવું નવું વાંચવાનું મન થાય. તમે શરૂ તો કરો ન હાવે તો પડતું મરકશે. ૧ ક્યાં તમને બાંધી દઉં છું.’

‘વાત તો ઠીક છે ખબુ રમેશભાઈ આ ઉંમરે એટલે હવે બેસનાં શરમ આવે છે.....મનમાં હતું ને રામગ્રંથોએ કહી દીધું. ગ્રંથોની નિખાતસના બેઈ એમ હસી પડ્યો.

‘તમને એક બે દિવસ એવું થશે પછી શરૂઆત ચારશે જશે. તમે હુઓ તો ખરો તમારી પાછળ ફેટલા બધા ગ્રંથો આવે છે બાંધના મનમાં બહુવાની છંદા તો છે ખબુ સૌને એમ થાય છે કે કોણ પડેલ કહે.....કે કહે ૧ તમેજ પડેલ કરો !’

અને હા...ના...કરતાં કરતાં રામડોસાએ લાણુવાની હા પાડી. રામડોસા રમેશ આગળ લાણુવા બેઠા. એ જોવા માટે ગામના લોકો ટોળે મળ્યા હતા. કોઈ બારીમાંથી ડોકીઆં કરતું હતું કોઈ બારણાની તકમાંથી જોતું હતું. કોઈકને તો વળી જૂની આંખે નવા તમાશા દેખાતા હતા. યેદરાજ પણ મસ્કરી કર્યા વગર રહી ન શક્યા.

‘અલ્યા, રામા ડોસાના છેકરાને કહેજે કે એક પાંજરું ધાવવી રાખે. નહિ તો ડોસા પોપટ થઈને ઉડી જશે તો રહેશે કપાળ ફટતો.....’

આ સાંભળીને સૌ હસી પડ્યા. રામા ડોસાને કાને પણ લોકોના હસવાનો અવાજ પહોંચ્યો. પણ તે તો મક્કમ થઈને બેઠા હતા. રમેશ પણ લોકોની ટીકાને ગણુકારી વગર રામડોસાને ર.....મ પરથી રામ શિખવાડી રહ્યો હતો. એ એકજ દિવસમાં રામા ડોસા તેમનું નામ વાંચતા થઈ ગયા તેમને પણ આશ્ચર્ય થયું કે લાણુવાનું તો થયું સહેલું છે અચોક્કસ...હો...આતો આમ આવડી જાય એવું છે મને મી ખબર આટલું વહેલું લાણુવર મડશે. આતો નકામા ગભરાઈને બેસી રહ્યા.

રામા ડોસા મક્કમ મનથી લાણુવા આપ્યા એની અસર ગામમાં સારી થઈ. એક પછી એક જુદા આવવા લાગ્યા અને જોતજોતામાં તો રાત્રિશાળા ચાલુ થઈ. રમેશને તેનું સ્વપ્ન સિદ્ધ થતું દેખાયું. તેને થયું હવે ગામનું કામ શરૂ થયું.

તેણે રાત્રિશાળામાં ગ્રામસ્થાવરણનું કામ હાથ ધર્યું. વ્યસનોથી કેટલું નુકસાન થાય છે, ખેડૂત લોકો જે મરઆ આ છોડે તો બાર મહીને કેટલું ખર્ચ થાય એ તેણે આંકડા મૂકીને સમજાવ્યું. શરીર પર તેની કેવી માંડી અસર આવે છે છોકરાઓને તો દૂધ આપવું બોંધ્યું. ગામમાં

આની બિલકુલ જરૂર નથી. એ રીતે બીજાં ખોટા ખર્ચ ન કરવાં વિષે પણ દાખલા દલીલથી સમજાવ્યું. લોકોને એ વાત ગળામાં ઉતરતી દેખાઈ એથી તો ગામે એકની એક હોટલ ખલુ બંધ કરાવી.

દેશમાં કાપડની અને અનાજની તંગી છે. ખેડૂતો જે વધુ અનાજ પકવે તો ગામને અને દેશને ફાયદો થાય, રમેશે સરકાર પાસેથી ગામને સસ્તા ભાવે બી અપાવ્યું. ફાવવાળાં ખેતરોમાં થઈ વવડાવ્યા. ગામમાં જે જૂતા રેડિયા હતા તે કઠારાવ્યા. મુથાર પાસે રીંક કઠાર્યા. જેમને નવા બેઈતા હતા તેને મંગાવી આપ્યા. અને બપોરના વખતે દરેક ચોંટ ચોંટ કાંતે એવું વાતાવરણ ઉભું કર્યું, ધીમે ધીમે આખા ગામમાં રેંડીઆ ફરતા થઈ ગયા. દેખાદેખીયા પણ લોકો કાંતવા લાગ્યા.

અને બાર મહીનામાં એ ગામને દિવ્યરજ બદલાઈ ગયો. જુદો જાણ વાંચતા થઈ ગયા. અંધ પડેલી શાળા શરૂ થઈ. ગામમાં પાદરી તૈયાર થવા લાગી. ગામ લોકોએ ખુસ્તકાલ્ય શરૂ કર્યું. દવાખાતા માટે મુખીએ મોટું મકાન કાઢી આપ્યું. ખોટા ખર્ચથી લોકો બે પૈસા બચાવવા લાગ્યા. છોકરાં સ્વચ્છ રહેવા લાગ્યા અજાણ્યો માણસ ગામમાં પગ મૂકે તો તેનેય એમ લાગે કે ગામમાં ચેતન છે, જીવન છે..... એવું એ ગામ બદલાઈ ગયું.

ધરડાઓ રામાયણ વાંચતા વાંચતાં કહેતા હતા;

“આતો આપણે છતાં આંખે આંધળા હતા. એમજ કહીને કે રમેશલાઈએ આપણને દેખતા કર્યા.”

અને દરેક લાણુલાએ બીજાઓને વાંચતા કરી દેવાનું નકરી કર્યું. ગામમાં કોઈ પણ અજાણુ ન રહે એવો ગામ લોકોએ મળીને ડરાવ કર્યો. એ વખતે રમેશનું હેઠું આતંદથી ઢરખાઈ રહ્યું હતું. લોકોને આંખ હતી છતાં અજાણુ અંધાઈ આસપાસ ઘેરાયેલું હતું. રમેશને લાગ્યું કે પોતે પ્રકાશ દેવતામાં સફળ થયો છે.

અલ્પ-શિક્ષિત બહેનો પણ ધારે તો

અવશ્ય કરી શકે

ઘર આંગણે

વેબિકા :
શૌ. કુરંગીબહેન દેસાઇ
એમ. એ.

સમાજ સેવા

સાધારણ રીતે, સામાજિક સેવામાં બહેનોના શોધોના હોઈ શકે તે વિષયમાં મે મત હોય છે. એક વર્ગ એમ કહે છે કે બહેનોએ આગળ પડવું જોઈએ, બહારના જીવનમાં ભાગ લઈ સમાજસેવા કરવી જોઈએ, કુરંગીની હારોહાર ઉભા રહેવું જોઈએ. ખીને વર્ગ માને છે કે સ્ત્રીઓનું ક્ષેત્ર ઘર, સ્કૂલ અને હોટલમાં જ સમાજ સેવા થાય. શેડ્ડ બાઈ બહે બહે, વંચે, પણ એને ઘરનું ને સંસાર ફાવહારનું કામ કયાં ચોખું છે કે વળી બહાર પડ્યા જાય ?

અહાર જવાની જરૂર

નથી

આજને વર્ગનાં બહેનો તેમજ ભાઈઓ એમ માનનાં સામે છે કે સમાજસેવા બહારનું કામ કેવામાં સમાજ જાય છે. પણ જરા ધોર પિચાર કરીએ તો “ઘર, સ્કૂલ, હોટલ” અને સંસારવ્યવહાર “એટલીજ મર્યાદામાં રહીને પણ સ્ત્રીઓ જરાક પિચારપૂર્વકનું જીવન ગાળે તો સમાજની અત્યારની નૈતિક વ્યવસ્થાનની દયા ફર કરવામાં સારા પ્રમાણમાં ફાળે આપી શકે.

અત્યારની અ.પળી સામાજિક પરિસ્થિતિમાં મુખ્ય ધોર ને નજરે પડે છે તેમાં નાગરિક ધર્મનું અભાન,

—: નવા યુગની :—

સ્ત્રીઓને ઘરમાંજ માત્ર જોવાઈ રહેવું પાલવે તેમ નથી. સ્ત્રીઓએ પણ કેળવણી, સમાજસેવા, બહાર જીવન, નાજકારણ, વગેરેમાં પુરુષો જેટલાજ ભાગ લેવો જોઈએ એમ કહેવામાં જોઈું કશુંજ નથી. બદલે એમ ન કહેવામાં આપણી સક્રિયત મનોદશા વ્યક્ત થાય છે. પરંતુ ખીને પહે સ્ત્રીઓ માત્ર ઘરની બહાર નીકળે તોજ તેમનાથી સમાજસેવા થઈ શકશે એમ કહેવું અયુક્ત છે. લોકસેવાનાં ક્ષેત્રો તો આપણને દૈનિક જીવનમાં હાલે ને પાસે ઘણાં મળી આવેલાં. ઘરની આર નીરસ દિવાલોમાંથી શાંત, આહ્વાસક અને બધાજ ગુણના ધામ રૂપ ‘શુદ્ધ’ બનાવતી ‘શુદ્ધિલી’ જે સમાજસેવા કરી રહી છે તેની કિંમત જોઈી આંકી શકાય નહીં. સમાજસેવા લેખે વિચારીતના કસા-સંસ્કારથી અરૂપરૂપે જોવી બહેનો પણ ઘર આંગણે ‘ગુ’ ‘શુ’ કરી શકે તે આ લેખમાં લેખિકાબહેને સાદાં દૃષ્ટાંતો વડે સમજાવ્યું છે.

સંમતિપોરી, સ્વાર્થ પડતી નીતિના બામક ખ્યાલો વગેરે મનસ્વના ગુણાપ. આ બધા ધોરો ફર કરવામાં સ્ત્રીઓ મા રીતે ફાળેઆપી શકે તે વિચારીએ.

ઘરની બીતરમાં પડ્યું

શુભરાતીમાં એક કહેવત છે કે ‘કપાન હોય તેને ફેળવી ને ખાવું’ અનાજની તંગીના આ જમનામાં આ કહેવતને અમલમાં મૂકવી બહેનોના હાથમાં છે. કેટલાક કુટુંબોને કાળાં-બજારમાંથી ચોરી ખૂપીથી અનાજ લાવવાની રીત પડી ગઈ હોય છે. અનાજ લાવવા માટે સ્ત્રીઓ જવાબ કરતાં એવું કહે છે. કે ‘પુરુષોને જવ - મકાઈ ભાવે

નરિ, જોઈએ મડ લાવવાજ પડે ને?’ બે બહેનો કપાનને કેળવનાં મીએ, તો આ કારણ મને આંશે ફર થઈ શકે. આ જાળવ માટે આજની બહેની બહેનોએ આજનાં દારીમાંથી પાલેથી પાઠ લેવા નેવું છે.

અનાજ તેમજ કાપડોને મોટા હપ્તા લખ માગનાં થોડા જમણ છે. ‘આટલાં મગાને તો જમણમાંજ જોઈએ,’ ‘ફાળાં બંદોને તો સાડી કરવીજ પડે,’ વગેરે ફિરિયોની શુભામી એ એવું મુખ્ય કારણ છે. વળી કુટુંબની

આજરૂં' ને બદલે આખો આપણી મોટાઈ બનાવવા મોંઘતાં હોઈએ છીએ. શકિત હોય તો તો ખરેં જ, પણ શકિત ના હોય તો મેંઆને પંચુ 'સોડો યુ' કરશે? એ બીકને વશ થતાં હોઈએ છીએ. આ આશરોમાં પંચુ ધણી માર બહેનો મુખ્ય ભાગ ભજવનાં હોય છે.

આનો અર્થ એમ નથી કે કાળાખતર કરવાની શ્રુતિને સ્ત્રીઓજ ઉત્તેજન આપે છે. ઉલટું, સંઘરાઓની વગેરે કરવાની શ્રુતિને મોટાપાયા ઉપર ઉત્તેજન આપનાર તો પુરુષવર્ગજ છે. પણ પોતાના ઘરમાં બ્યારે મોટા ખરયાને ઉત્તેજન આપવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે સાધારણ રીતે પુરુષો ધરતા સ્ત્રી વર્ગનો વાંક કાઢે છે. એટલે ખાસ કરીને લગ્ન વગેરે પ્રસંગોએ સ્ત્રીઓ મોટા ખરયા ન કરવા બાબત મક્કમ રહે, તો પુરુષોથી પોતાની નિર્બળતાનો દોષ સ્ત્રીઓ ઉપર ટોળી શકાય નહિ, એટલુંજ નહિ પણ સ્ત્રીઓની મક્કમતાની અસર પુરુષો ઉપર પણ થયા વિના રહેજ નહિ. બહેનો શું આટલું ન કરી શકે?

ધણી બહેનોને રોજનો અધી કલાક-કલાકને આરામ ઉપરાંત નવરાશનો વખત મળતોજ હશે. એ વખત નકામી વાતોચીતોમાં કે આળસમાં ન શમાવતા એટલોજ વખત બે તેઓ કાંતવાનું રાખે તો પોતા પૂરતી કાપડની અજાત દૂર કરવામાં તેઓ સંગીન ફાળો આપી શકે.

માતા અને શિક્ષક

એક સ્થળે કહ્યું છે કે એક માતા સેંકડો શિક્ષકોથી ચડે છે. માતા પોતાના બાળકને જે કળવણી આપે તેની બાળકના મન ઉપર જેની અસર થાય તેની કોઈ શિક્ષકના શિક્ષણની થાય નહિ. કેળવણી આપતી એટલે કંઈ ઇનિહાસ, બ્રોજાળ, અશુભ, અચ્છે એવું બધું શીખવતું તે નહિ. એ કળવણી તો બહુ મોટી શરૂ થાય. દરેક મા પોતાના બાળકને જે કળવણી આપી શકે તે તો નૈતિક તથા સામાજિક ધર્મોની, સ્વચ્છતાની, વિવેકની, પરાંપકારની કેળવણી છે. એ કરવા માટે માએ ભણેલા હોવાની કે સમાજમાં આગળ પડતા હોવાની કશી જરૂર નથી. તદ્દન સાધારણ ભણેલાં બહેનોને પણ સમાયણ, મહામારત, પુણ્યો વગેરે! બધું તો વારસામાં મળેલું હોય છે. એમાંની ગોષ આપે તેવી ચાતીઓનું ભંડોળ બે તેઓ પોતાનાં બાળકોને આપવાનું નક્કી કરે તો બાળકને રોજના જીવનમાં ઉપયોગી એવાં નીતિનાં, સમાજનાં, ધર્મ-વિવેકનાં બીજા પ્રત્યેની પોતાની ફરજનાં ત્રણે કંઠેથી આપતોનાં થય

નરોનું આકકરતું શિક્ષણ સહેલાઈમાં આપી શકે. કોઈ બહેનોને આ સાહિત્ય જાણીતું ના હોય તો યુજ્જનીમાં એ વિષે સહેલી અને રસ પડે તેવી ભાષામાં સારા પ્રમાણમાં ચોપડીઓ છપાએલી છે. શ્રી. નાનાભાઈ ભટ્ટની 'મહાભારતનાં પાત્રો', 'રામાયણનાં પાત્રો', 'મહાભારત કથા', 'ઉપનિષદ કથાઓ' વગેરે ધણી ચોપડીઓ એમાં મુખ્ય છે. આ ચોપડીઓ બાળકો પોતે વાંચી શકે તેવડી તેમની ઉંમર થાય તો પછેલાંજ ભાષાઓ તે વાંચી ને તેમાંની વાતો પોતાનાં છોકરાંને કહે તો કેળવણીની ઉત્તમ શરૂઆત કરી કહેવાય. અને આ પેટીનું નૈતિક ધોરણ સુધારવાના પ્રયત્નમાં આખો સંજ્ઞન ચલે છે કે ન થઈએ પણ આવતી પેટીમાં તો એ તત્વોનાં બીજ આખો રોપી શકીશું અને બાળપણમાં રોપાયેલાં બીજ મોટપણમાં ધણાં ઉપયોગી નીવડશે. કમનસીબે આજે આની શક્તિ-આધુન્ય ભણેલી તો શું, પણ કોલેજની કેળવણી પામેલી માતાઓમાં બેવામાં આવતી નથી. બાઈ આ કામ એટલું સહેલું છે કે બહેનોએ માત્ર એ કરવાને નિશ્ચય કરવાનીજ જરૂર છે.

બાબતો નજવી નથી

આ બધી તો કંઈકે મોટી બાબતો થઈ, પણ કેટલીએ નાની નાની બાબતો એવી છે કે જેમાં બહેનો ખૂબ કરી શકે. પોતાનાં બાળકોને માટે રસ્તાને બંજર ન ગણે, શકભાજનાં છોડાં ધરતી સામે રસ્તા ઉપર ફેંકે નહિ. પોતાના ઘરનો કચરો, માથું હોજતાં નીકળેલા વાળ વગેરે પડેલીતાં આંગણમાં ન ફેંકે, એવું બીજું બીજું ધ્યાન રાખે તો પંચુ સિંદ્રીઓ ઉપર અચ્છેઆનો જે આરોપ છે તે દૂર કરવામાં તેઓ મદદ કરી શકે.

આમાંની ધણી બાબતો ધર્મીજ નાની અને નજવી લાગે છે; અને આપણને એમ થાય કે આટલું તો કરીએ તો મે શું? ને ના કહ્યું તો મે શું? પેલી જાણીતી કવિતા છે ને કે 'ચાર ચાર માઉ ચાલતાં લાંબો પંથ કપાય'. એટલે તાની તાની બાબતોમાં પંચુ આપણે થોડો પંચુ પ્રયત્ન કરીએ તો આપણા દેશમાં સામાજિક બદલાયોને જે હુંબર જેવડો ઉકરડો પડ્યો છે તેને મોઢવામાં એક કોઢાળી મારવાનું પંચુ પુણ્ય મેળવી શકીએ.

કઈ બહેન કહેશે કે "આટલું પંચુ કરવાની મારી શકિત નથી"?

બાળ વિભાગ

શ્રદ્ધાનો વિજય—

એલેકઝાન્ડર બ્રેલમ ઘેલ અઢાવીસ વર્ષનો હતો. એને તારખાતામાં નોકરી મળી હતી. દરરોજ એકનું એક કામ કરવાનો એને કંટાળો આવતો હતો. તારતા મશીનનું કડ-કટ-કડ-કટ એને ખૂબજ કંટાળો ઉપજાવતું હતું. એની પાસે કશ્વના હતી, મહત્વાકાંક્ષા પાત્ર હતી. એટલે એને કંઈક નવું કરવાની ઇચ્છા થઈ. હુનિયાને કાચો થાય એવું કંઈક કરી બતાવવાની એને ઇચ્છા થઈ.

એક દિવસ એ ઘેઠો હતો. ઘેઠાં ઘેઠાંજ એને સ્વપ્ન આવ્યું. એમાં એણે અપાજ લઈજનું દેખ તેવું એક મોઢું યંત્ર જોયું. એ તેંચા પડી એને મનમાં થઈ આવ્યું કે આવું કોઈક યંત્ર તું કોઈક દહાડે જરૂર જોઈ શકીશ. એ દરરોજ થોડો થોડો વિચાર કરવા પ્રારંભ. એ જેમ જેમ વિચાર કરતો ગયો તેમ તેમ એને લાગવા માંડ્યું કે જરૂર એને સફળતા મળશેજ.

એણે કામ શરૂ કર્યું. પાત્ર એમાં એક મુરફેરી હતી. વીજળી વિશે તે કંઈક જાણતો નહોતો. તે એટલા બધો ગરીબ હતો કે એ વિશે બાપુના જેટલી જાણ એને સમજત નહોતી.

એક દિવસ એણે પોતાના મિત્રને ખાનગી વાત કરી :

“અવાજને એક ખૂબીથી ગીત જેવું ત્રણ વ્યવ તેવું એક યંત્ર મારે શીધવું છે.”

એના મિત્રો દસવા પ્રારંભ.

“અરે ! એ તો સાવ અશક્ય !” એક મિત્રે કહ્યું.

“તારું પોતાનુંજ કામ સમજા બેઠાને કેને તો થાય !” બીજા મિત્રે કહ્યું.

પરંતુ એજ એમ કંઈ નિરાશ થાય તેવા નહોતા. એને હજી સઘળાં ચલાવી આશા હતી. એણે વેંસેફ દેખી તામે એક મોટા વૈજ્ઞાનિક અને મોટા એન્જિનિયર વિંચે સાંભળ્યું હતું. એણે માન્યું કે જો તે ડાક્ટર વેંસેફને પોતાના વિચાર વિશે વાત કરશે તો તે જરૂર મળ કુશે.

એથી એણે ડાક્ટર પાસે ગયો. એણે પોતાના હૃદયની ખબરી વાત ડાક્ટરને કરી દીધી. એણે કહ્યું : “જો આ વીજળીના પ્રવાહને તું અવાજનાં મોઢાં સાથે કેવી રીતે તો જરૂર અપાજ પાત્ર વીજળી સાથેજ જોતા થાય. એથી સંચાલનો ખૂબ વાતો કરતા થાય.”

ડાક્ટર વેંસેફને આમાં રસ પડ્યો. એને આ જીવાનના વિચાર ખૂબ ગમ્યા.

“તમારા કામને આગળ ધપાવો” ડાક્ટરે એને પ્રોત્સાહન આપ્યું.

પરંતુ એને કંઈ વીજળી વિંચે માહિતી હતીજ નહિ એને એ માહિતી મેળવવી જરૂરી હતી.

“મને ધીજળી વિષે કંઈજ માહિતી નથી” એવે ડાકટરને કહ્યું.

“તમે પ્રયત્ન કરો, હું મદદ કરીશ” ડાકટરે કહ્યું.

“પ્રયત્ન કરો” એ શબ્દોએ એકમાં ખૂબજ ઉત્સાહ અને આશા રેલાં.

એણે ધીજળીનું વિગત શીખવા માંડ્યું અને ડાકટરે એને મદદ કરવા માંડી.

અને બહુજ દુઃક સમયમાં એણે એક વાતો કરતું થત રોધ્યું. એનું નામ ટેલીફોન.

એકને ટેલીફોન શોધવામાં કદાચીને સફળતા મળી ર માત્ર પ્રયત્નથીજ ન હો, પ્રયત્ન અને તે ઉપરાંત શ્રદ્ધાથી. એકને પોતાના પ્રયત્નમાં શ્રદ્ધા હતી. માત્ર થોડુંક પ્રોત્સાહન એને મળ્યું કે તરત એ જ કામ સફળ થયું.

એક દમિયા “પ્રયત્ન કરો” એ શબ્દો વાદ કરતો. કારણ કે એથી એને સફળતા મળી. શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ એ એવી વસ્તુ છે કે જેને ન છોડીએ તો અવશ્ય આપણને સફળતા મળે.

આપણા રાષ્ટ્રધ્વજ—

આપણા રાષ્ટ્રધ્વજ આપણને બહુજ વહાલો છે. આપણે સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે બહુજ લાંબો ગામત લડયા તેનું એ ચિહ્ન છે. એ લડતમાં ઘણા લોકો મરી ગયા. ઘણાએ મોઢા મોઢા ભોગ આપ્યા. ઘણાએ પોતાની છંદશી હાંમી તેઓએ આ રાષ્ટ્રધ્વજમાંથીજ પ્રેરણા મેળવેલી.

રાષ્ટ્રધ્વજ બધાંજ ઉમદા નરોની નિશાની છે આપણા દેશપ્રેમી નેતાઓ એ ધ્વજનું રક્ષણ કરતું કરતા ખતમ થઈ ગયા. એજ રીતે આપણે પણ આ ધ્વજની શીર્ષને દરકોઈ રીતે નાળવવા માટે પ્રયત્ન કરવા બેઠ્યા. આપણે એ ધ્વજ માટે, બે જરૂર પડે તો મરવા પણ તૈયાર રહેવું બેઠ્યા.

રાષ્ટ્રધ્વજ ખાસ પ્રસંગે ફરકાવવામાં આવે છે. સ્વાતંત્ર્ય-દિન, મહાત્મા ગાંધીજીનો જન્મ દિન અને ક્રિયા બીજા મોટા પ્રસંગોએ પણ રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવાય છે.

રાષ્ટ્રધ્વજ સરકારી મકાનો ઉપર, મ્યુનિસિપાલિટી અને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની ઓફિસો ઉપર પ્રધાનોના અંગણો ઉપર, અને પરદેશમાં આપણા દેશના પ્રતિનિધિઓના રહેઠાણો ઉપર, તેમજ પરદેશમાં રહેતા આપણા દેશના પ્રતિનિધિઓના મોટરો ઉપર પણ ફરકાવાય છે.

પરંતુ રાષ્ટ્રધ્વજને કઈ રીતે માન આપવું તે આપણામાંના ઘણા બાલુતા નથી. કોઈ જાડની ડાળીએ અથવા કોઈ શેરીના ખૂણામાં ફાટેલી તુટેલી અવસ્થામાં રાષ્ટ્રધ્વજને લટકતા આપણે બેઠ્યા છીએ એના રંગો સાથે ખરાબ થઈ ગયા હોય છે. અને એનાં કપડામાં ઉજરડા પડ્યા હોય છે. આમ ન થવું બેઠ્યા. ધ્વજનો ઉપયોગ કરીને હાંડોના ઉપલા છેડાને બરાબર અડકવો બેઠ્યા. ધ્વજને ફરકાવવો હોય ત્યારે એ પવનમાં બરાબર ફરફરે ઉઠે તેવી રીતે બહુજ આગામીથી એને ફરફરવવો બેઠ્યા.

વળી ધ્વજના રંગો ઉંઘા-ચતા થઈ જાય તેવી રીતે એને ફરકાવાય નહિ ફસારવો રંગ સૌથી પડેલાં મોળા વચમાં અને લીલા સૌથી નીચે એ રીતે રંગોને ક્રમ રહેવો બેઠ્યા.

ચુરોસ્ત ધાય તે પહેલાં ધ્વજને ઉતારી લેવો બેઠ્યા.

રાષ્ટ્રધ્વજ કોઈ પણ સંલેગોમાં શબ્દગારના સાધન તરીકે ન વપરાવો બેઠ્યા. કોઈ પણ પેટરોઈમ ઉપર ખુરશીની ડંગાઈથી નીચો એ ન હોવો બેઠ્યા અને જ્યાં બંધાના પણ પડે એવો સ્થળે એને નાખવો ન બેઠ્યા. રાષ્ટ્રધ્વજ બે ફારી ગયો હોય અથવા એના રંગો ખરાબ થઈ ગયા હોય તો તેને ઉપયોગ ન કરવો બેઠ્યા.

કોઈ પણ માણની બાહેરાત માટે રાષ્ટ્રધ્વજનો ઉપયોગ ન થવો બેઠ્યા. કોઈ પણ વેપાર કે બંધાના ચિહ્ન તરીકે એ વપરાવો ન બેઠ્યા.

ઘણા લોકો ધ્વજને કેમ માન આપવું તે સમજતા નથી. એને સમજવવાની આપણી ફરજ છે.

દારૂબંધી અંગે
પ્રચાર કરવા

વિદ્યાર્થીઓ પણ પ્રેરાય છે....

આકર્ષે છે. શહેરના જુદા જુદા
લગભગમાં મધ્ય પ્રદેશના ભગાઈ
રૂપાં છે. તેમાંથી એક રેડીયો
ફોન ઉપર, બીજું નાયગામમાં
અને ત્રીજું પર્થી ઉપરના મજૂર-
કલ્યાણ-કેન્દ્રમાં યોજાયેલ છે.
દરેક સ્થળે દિવાલચિત્રો વગેરેની
સમજૂતી લેવા આવનારને આપ-
વામાં આવે છે અને દારૂબંધી
અંગેની સાદિત્ય મુદત બંધે-
વામાં આવે છે.

માકડની પટે કેટલાયે બચશે

માકડ પેસાદાર ન્દેનો
પણ પોતાના કુટુંબ સાથે મુખ્ય
લેતો. એ બિનનિ; કરતો અને
આનંદ કરતો. ગમત જતાં એને
દારૂ પીવાની રેપ પડી. આ રેપને

ફોર્ન્ટ એવીયર્સ કોલેજના નાયગામમાં થોડા વખત પહેલાં 'દારૂબંધી' નામે એક મિલ્કી નામ
લોરેટા યુનિયનના આશ્રય હેઠળ ભરવવામાં આવ્યું હતું. તે પ્રસંગે પ્રમુખસ્થાને બિરોડ
મુંબઈના મુખ્યમંત્રી નામદાર રાજ મહારાજ સિંઘ અને અન્ય સંબંધિત સમાજના લોકોની હાજરી તથા...

બે આકર્ષણો

મુંબઈના મુખ્યમંત્રી નામદાર મહારાજ સિંઘના વરદ
હસ્તે આજાદ મેદાનમાં થોડા વખત પહેલાં જુદાં મુકાબલ
"આશ્રયને મદદ કરો" વિષયક પ્રદર્શનમાં એક પાડી
એક રેડીયોમાં તમે આમણ વધશે તો બે રેડીયો તમારું લઈ
બેથી રાખશે. તેમાંનો એક છે દારૂબંધી અંગેનો
રેડીયો અને બીજો છે નીરા વિષયક રેડીયો. જો
રેડીયો ઉપરનો મુંબઈના જુદાં જુદાં લોકોએ. એમાં
દિવાલો ઉપર પોસ્ટરો લાંબાં લાંબાં છે. દારૂબંધીની કથા
કહતાં ચિત્રો, ચિત્રો અને બીજી સામગ્રી ખૂબજ કલાત્મક
અને આકર્ષક રીતે ત્યાં જોડાયેલી હોય છે. અને આજાદ-
રૂઢ તમામને એ આકર્ષે છે. અને જ્યાં નીરા-રેડીયો ઉપર
તમે આવો છો ત્યાં તમારા યાકને ઉતારવા તાજ અને
રસાદિ નીરાનો આકાદ ખાસો પીવાની તો તમને જરૂર
હોવા થઈ જાય છે.

ત્રણ-ચાર-પ્રદર્શનો

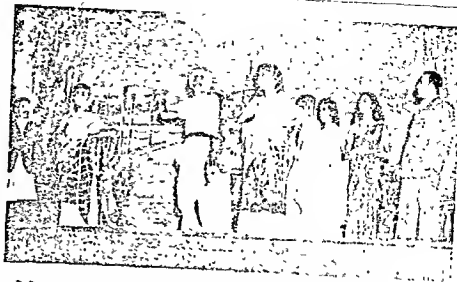
યોજાને પ્રદર્શનો માટે ખૂબજ આકર્ષણ હોય છે.
દિવાલચિત્રો, ચિત્રો, ચિત્રપત્રો વગેરે એમને ખૂબ

કુટુંબ અંગે ઉનાંચત આપણે તેની માકડને ખબર નહીં અને
એજ એની જૂઠ થઈ. મરણી બધી સુખમાનિ લગવે લગવે
ઓસરવી મળે. મરણો ને થોડું થોડું રાચરચીકું હતું તે ખબર
દારૂ પીવાના પેસા પેસા કરવા પાછળ વેચાઈ મળે. માકડ
અને એના કુટુંબ મિત્ર જુલોમ દારૂની મિજાજને મહાન
જતા અને એનાં બેટાં છોકરાં એ દરજ્જે પહોંચે એક
રેડીયો! દારૂબંધી અમલમાં આવતાં માકડને અજાણ થયો
રહી મરણો. જુલોમને લાગ્યું કે તે કાચદાને છેતરી રાકશે
એટલે છેતરવા જતાં તે પકડાયા અને જિલ્લા મળિય
પાછળ પડ્યા! એને જ્યાં હોર કરવામાં આવ્યા ત્યાં
એના હાથવું પરિવર્તન થયું. દારૂબંધીને કારણે હવે તે
સુખી છે અને માકડની સાથે લીલા લહેર કરે છે.

ફોર્ન્ટ નાયગામના કેન્દ્રમાં માટે રૂપાયેલ લોરેટા
યુનિયન નામની મરજાએ ફોડા દિવસ પહેલાં
મરજન્ટ એવીયર્સ કોલેજના નાયગામમાં ને નાટક બજાવી
જાણવેલ તેના આ દુકસાર છે. નાટક મૂક થયું તે પહેલાંજ
દારૂ પ્રેમીની મિત્રાદ ભગાઈ મરણો. અમારું પ્રમુખ-
સ્થાન મુંબઈના મુખ્યમંત્રી નામદાર રાજ મહારાજ સિંઘ

લીધું. તેમણે નાટકને જીવંત અને રસપ્રદ બનાવનાર કલાકારોની શુદ્ધ શક્તિની પ્રશંસા કરેલ. તેઓએ કહેલું :
“સંપ્રદાયધીની હું હૃદય-પૂર્વક તરફથી કહું છું. મને ખાતરી છે કે સંપ્રદાયનિયેષ નાટકમાંના માર્કની પેઠે કેટલાયની જન્મી ગયાયશે.”

વિદ્યાર્થીઓ અને દારૂધી

રેવેન્યુ ડેપુટી કમિશનરના નાટ્યમંડપમાં જે નૃત્ય અને સંગીતના ચમુકાર પ્રદર્શાવી રહ્યા હતા.....

વિસ્તૃત કોલેજના વિદ્યાર્થીઓની મિત્રિથી સ્થાનિક દારૂધી અધિકારી એમને મળવા ગયેલા. વિદ્યાર્થીઓએ એક “દારૂધી-સમિતિ” સ્થાપી હતી અને દારૂનિયંત્રણ પ્રચારમાં તેઓ કંઈ રીતે મદદગાર થઈ શકે તે યાજ્ઞવાની તેઓની ઇચ્છા હતી. તેઓને દારૂધીની સમજ યોજના સમજાવવામાં આવી હતી. કલ્યાણ-કેન્દ્રોનું સંચાલન કંઈ રીતે થાય છે અને કામદારોને શું શું રંજનાત્મક સાહિત્ય પૂરું પાડવામાં આવે છે તે વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવામાં આવેલું. દારૂધીના પ્રચારમાં વિદ્યાર્થીઓને સારી રીતે રસ પડ્યો. લાંબી રજાઓમાં ગામડામાં તેમજ મનુર-લગાઓમાં જઈ આવા પ્રચારમાં સહકાર આપનારું તેઓએ વચન આપ્યું. વચગાળાના સમયમાં તેઓ દારૂધી અંગેના સુપ્રાપ્ત સાહિત્યનો અભ્યાસ કરશે. ખીટ શાળાઓ તથા કોલેજોને પણ દારૂનિયંત્રણ સાહિત્ય પુરું પાડવામાં આવ્યું છે. એથી વિદ્યાર્થીઓ યોગ્ય સમયે પ્રચારમાં તૈયાર થઈ જશે.

કલ્યાણ-કેન્દ્રોની કામગીરી.

મત્રકુસ્તીની હરીદાર્શની પ્રાથમિક નૈયાત્રીઓ થઈ ચુકી છે. ચામુ માસની શરૂઆતમાં સૌથી શાઈનસ રમવામાં આવશે. ખુબ માટા પ્રમાણમાં લોકો હાજરી આપી શકે એટલા માટે યોગ્ય દિવસ અને યોગ્ય મેદાનની શોધ ચાલે છે. માટુગાના કલ્યાણ-કેન્દ્રની તમાશા પાટી સારી પ્રગતિ કરી રહેલ છે. કાળા કિશોર નરું કેન્દ્ર પણ મનુર રોમાં લોકપ્રિય બની રહ્યું છે. કુંભારવાડાના રહેવાશીઓ સહકારી સૌસાયરીની સ્થાપના માટે મેળવશે નોંધ રહ્યા છે. ખુબ થોડા દિવસમાં સૌસાયરી સ્થાપાઈ જશે એવી આશા રહે છે. રહેરના જુદા જુદા લગાઓમાં કલ્યાણ-કેન્દ્રો પુરબહારમાં કામ કરી રહ્યાં છે.

: જનતાના હાર્દ સુધી :

દારૂધીની યોજનાના ઉગમ સાથેજ આખકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીડે આપણા પ્રાંતના દૂર દૂરના ખણે વસતી ગામપ્રજામાં દારૂધીના સંદેશ પ્રત્યક્ષ પહોંચાડવા પ્રયાસ શરૂ કરેલ. એ ખુલુવિધ પ્રવાસ દરમિયાન જુદે જુદે સ્થળે સભાઓ ભરાયેલી, વ્યાખ્યાનો થયેલાં, મનુર-કલ્યાણ-કેન્દ્રો તથા નીર-કેન્દ્રોમાં ઉદ્ઘાટન થયેલાં, સ્થાનિક નેતાઓના સંપર્ક સંધા-યેલ અને મોટી જનમેદનીઓને દારૂધીમાં રહેલ સમસ્તદેશના કલ્યાણને મર્મ સમજાવાયેલ. માનનીય પ્રધાને આપણા સમય દરમિયાન ૧૩૦ જેટલાં સ્થળોની સલાકાત લીધી છે અને જુદે જુદે સ્થળે ભરાયેલ આશરે ૧૫૦ જેટલી સભાઓમાં એકઠે પાંચ લાખ માણસોને દારૂધીમાં રહેલું હિત સમજાવેલ છે. આ પ્રવૃત્તિ અર્થે માનનીય પ્રધાને ૨૨૦૬૨ માહસતો જમીન માર્ગે તેમજ જળમાર્ગે પ્રવાસ કરેલ છે.

દાર છોડ્યો કે તરત
છ સાસમાં તો આખું

ભવિષ્ય સુધરી ગયું

“હા જરૂર, મને જેવો ફાયદો થયો છે એવો ફાયદો દારૂખંધી લોકોને જરૂર થશેજ. છ મહીના પહેલાં મેં દારૂ પીવો છોડી દીધો. છ માસ દરમિયાન જેટલા પૈસા મેં દારૂ પીવા પાછળ વાપર્યાં હોય તેટલામાંથી મેં એક લેશ ખરીદી, અઢી તોલા સોનું ખરીદ્યું અને માફે ખેનર ઉભરાઈ જાય તેટલાં બટાઈ ખરીદ્યાં, અને ૯૭ મારી પાસે થોડી રોકડ રકમ પણ છે. મારી પાસે અત્યારે લગભગ નવસો રૂપિયા જ્યાંયા દશે. અને આ ફાયદો માત્ર આટલોજ નથી. હું દારૂ પીતો ત્યારે ધડી ધડીમાં મારો મિત્રજ ગસડી જતો. અને હું ઘાનકી પાનુ જતો જતા. હવે દારૂની ટેવ છોડતાંની સાથે હું શાન્ત અને સ્વસ્થ છું.”

આ શબ્દો નાસિક પામે આવેલા એક મામતા વન-નીએ હૃદયપૂર્વક કહેલા છે.

નીરા-કેન્ડનું ઉદ્ધાટન

નવનોમાં નીરા-કેન્ડનાં ઉદ્ધાટન વખતે ગા.નિ.સેવકોએ મુજબતા વડા પ્રધાન શ્રી. ભગવંતરાય મિર અને ખેતીવાડી મજબતા પ્રધાન શ્રી. ચંદન પી. પાટીલ.

નાસિકમાં દારૂખંધી-દિન

હિસેબજર માસના એક મુન્દર દિવસે નાસિક શહેરના વિદ્યાર્થીઓ અને સમાજ સેવકોએ એકત્રિત થઈ “દારૂખંધી-દિન” ઉજવ્યો હતો. શહેરના મુખ્ય મુખ્ય લગાણોમાં એક મોટું સંવેશ કાઢવામાં આવ્યું હતું. અને એક મોટી ગરુર સભામાં સ્થાનિક નેતાઓએ દારૂખંધી અંગે વ્યાખ્યાને આપ્યાં હતાં.

સ્વાદિષ્ટ અને પોષક

બ્રહ્મગ્રામ વિધાનના સોનદત્તી ગામમાં આપણા સૌક-પ્રિય વડાપ્રધાન શ્રી. બી. ડી. મેરના વરદ દરતે નીરા-કેન્ડનું ઉદ્ધાટન કરવામાં આવ્યું હતું. ખેતીવાડી ખાતાના પ્રધાન શ્રી. ચંદન. પી. પાટીલ પણ તે પ્રસંગે દારૂરે સ્થળ દત્તા. વડાપ્રધાન શ્રી. ખેરે પણ નીરાનું પાન કર્યું હતું. અને એઓશીને એ એક ખુબજ તાજગીભર્યું સ્વાદિષ્ટ અને પોષક પીણું માલમ પડ્યું હતું. ફરી પીણુંને બદલે લોકો જે નીરાનું પાન કરે તો તે અસ્થ્ય લાભરથી નીરરે એવી નેઆમાંથી પેનાની દદ માખ્યતા ચક્રા કરી હતી.

સુરતમાં નવાં નીરા-કેન્ડો

મુરત જિલ્લામાંના મલખાટ-પુરા કલ્યાણકેન્ડ ઉપર ત્યાંના ચિપા-આગિકાઈએ ગયા હિસે-અબની મધ્યમાં એક નીરા-કેન્ડ જુદાનું બંધ્યું હતું. નીરા કર્કરીને હાલમાં આવે છે અને એ મા મોરે એક પોષક પીણું છે એ પરનું નીરા-વેગાકાઈ સમજતી હતી. ત્યાં એકઠી થયેલી મેદાની

જિજ્ઞાસુઓની નીચે જેવાં પોપક પીણાં વિરૂદ્ધ કોઈ પણ પ્રચારમાં નહિ માનવાની અને એ પીણાંને એક પ્રયોગ ખાતર પણ સ્વીકારવાની વિનંતિ કરી હતી.

નીરા-કેન્દ્રોમાં વધતી જતી હાજરી

અમદાવાદમાં નીચે એક લોકપ્રિય પીણું બની ગયેલ

દરબંધીમાં માનતા થઈ ગયા છે. આ લોકોની ઉગતી પેઢીમાં હવે દરબંધી અંગે ખૂબ ઉત્સાહ અને વિશ્વાસ પેદા છે. થોડા દિવસ પહેલાં એ લોકોએ એક સભા ભરી એ વિસ્તારમાં જે એકની એક તાડીની દુકાન છે અને પાલુ ખીજે કયાંક લઈ જવાની સરકારને વિનંતિ કરી હતી. કારણ કે એમ થાય તોજ એમની પીવાની થોડી થણી લાલચ પણ વિચીન થાય.

ખેડા જિલ્લાની પ્રચાર-પ્રવૃત્તિ

ખેડા જિલ્લાના ખેડાડા, ખેરવાડ, પરંકપુરા, વગેરે ગામોએ ગેરકાયદેસર દારૂના વેપાર સામે ઠીક ઠીક જોડાદ ફેરાવી છે. હાલના તાલુકાના બારેયા લોકોએ એક વ્યવસ્થિત દળની રચના કરી છે અને આખા તાલુકામાંથી દારૂના અનિદાને દૂર કરવા માટે પ્રચાર શરૂ કર્યો છે. બારસદમાં હરિજન સેવક-સંઘ મળૂર-વર્ગમાં ખૂબજ પ્રશંસાપાત્ર કામ કરી રહેલ છે. રિસેઅર માસમાં બારસદમાં આસપાસ ૮૬ ગામોના ચાલુકર લોકોની એક જગી સભા હરિજન સેવક-સંઘના આશ્રયે મળી હતી. એ સભામાં એવો નિર્ણય લેવાયો હતો કે તે જાનિના કોઈ પણ સભ્યે ખીજ કોઈપણ સભ્યને કોઈ પણ પ્રસંગે રાંદ જેવો કેરી પીણું પીયા માટે

અમદાવાદમાં સરસ્વત વિસ્તારમાં નીરા કેન્દ્રના કુદચાત્ર સમયે એકડા પૈલા શહેરોનું સંમેલન આજનાં ખાના મધ્યન થી. એલ. એમ પાઠેલ

કેવર, લોકોના વ્યાપક ચપરાશ માટે દસ કેન્દ્રો લાં ગરૂ કરવામાં આવ્યાં છે. એકલા રિસેઅર માસમાંજ આ દસ કેન્દ્રો મળીને ૨૬૦૦ જેલન નીચે વેગવામાં આવ્યો હતો. અને સરેરાશ ૨૧૩૪ ગ્રાહકો તેનો ઉપયોગ કરતા. અચૂત વાદનું કલ્યાણ-કેન્દ્ર પણ એટલુંજ લોકપ્રિય બની રહેલ છે. દરરોજ ૩૮૫ જેટલી સરેરાશ હાજરી ત્યાં રહે છે. કેન્દ્રમાં હમણાં યોતી-ચોતની રમત શરૂ કરવામાં આવી છે.

માછીમારોના કોલ

થાણા જિલ્લામાં 'ધકાની દહાણું' એ એક માછીમારોના વસવાટનું સ્થળ છે. આ માછીમારો એક વખત એવું માનતા કે દરિયામાં સફર ઉપર જતાં પહેલાં દહ તે પીવેજ બેઠાં. આ વિસ્તારમાં ખૂબ પ્રચારને પવિણાએ હવે લોકો

કલ્યાદ થેલાં આમળો ન્યાં દરબંધીના સરદાર સાંભળી રહ્યાં છે.....

આપવાં નહિ. માતર તાલુકાનાં ત્રીસ જેટલાં ગામોના અમારે લોકોએ પણ એક સભા ભરી સર્વાનુમતે દહ કદી ન પીવાનો આખરી નિર્ણય લીધો હતો.

મજૂરોનું પેતાનુંજ

બારામતી કલ્યાણુ-કેન્દ્ર ઉપર આવતાં જોડેને દરરોજ સાંજે અવનવી રમતો રમવાની મળી રહે છે. દરરોજની રમત-ગમતો ઉપરાંત રિસેમ્બર માસમાં તેઓને ત્રણુ...ત્રણુ...હરીફાઈને, બે સભાઓના અને પાંચ જાહેર વ્યાખ્યાનોનો લાભ મળ્યો હતો. વાણીના સમાજસેવકો પણ અવારનવાર કેન્દ્રની મુલાકાત લઈ એની પ્રવૃત્તિમાં રસ લઈ રહ્યા છે. આના સંજોગમાં કેન્દ્ર ઉપર ચિદરી રહે તેમાં ત્રણ જણ નથી.

મળામાં બધું હતું પણ.....

ભરૂચ જિલ્લાના શુકલવીરમાં કાર્નિફી પુલિમાનો તહેવાર બહુ દમદમથી પળાય છે. દર વર્ષે ત્રણ દિવસના મેળામાં આજરે ત્રીસ હજારની મેદની શુકલવીરમાં એકઠી થાય છે. ગઈ પુલિમાના મેળામાં દણધીના પ્રચાર માટે ખસ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. દિવાલચિત્રો, પત્રિકાઓ વ્યાખ્યાનો, રંગન-કાલક્રિયા, રમતગમતો, રેકર્ડો-વગેરે અનેકવિધ પ્રચાર-સાધનોનાં સાંકળે લઈ દરરોજની તરફ ખેંચવામાં આવ્યું હતું. દણધી-રક્ષક-દળના સેનિકોએ પણ સારી ચોક્કસાઈથી કામચિદી બજાવી હતી. પુલિમાનો મેળો એટલાજ ભવકાંઈ, એટલાજ આનંદથી, એટલાજ

કલાસથી અને ભરચક જનસમુદાય સાથે પસાર થયો. માત્ર એક વસ્તુ ત્યાં ગેરફાળ રહી અને તે કંઈ હોઈ શકે ખીટી દહ જ ને?

મોલાપુરનું કલ્યાણુ-કેન્દ્ર

મોલાપુરના મજૂર કલ્યાણુ કેન્દ્ર ઉપર મજૂરો માટે એક 'કુન્નીન' શરૂ કરવામાં આવેલ છે. એક મહિનામાં સારી પ્રગતિ આ કેન્દ્રમાં નોંધાય છે. આ કેન્દ્રમાં સરતો અને પોષક ભોજ્ય મજૂરોને આપવામાં આવે છે અને વધુ લાભ-હિત તે એ છે કે મજૂરો પોતે આ કેન્દ્ર ચલાવે છે અને નફામાં હિસ્સો મેળવે છે.

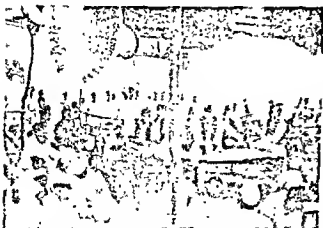
આજ કેન્દ્ર ઉપર એક ફરતું પુસ્તકાલય યોજવામાં આવ્યું છે. મજૂરો પુસ્તકોમાંથી જ્ઞાનનો ભંડાર શુદ્ધવામાં તેમજ આનંદ મેળવવામાં સારો એવો ઉત્સાહ દાખવી રહ્યા છે. પ્રોત્સાહિતશ્રી અંગેના વર્ગોમાં સાદા જેટલા મજૂરો અદ્યતન જાન મળ રહ્યા છે.

મોલાપુર શહેરના રેલ્વે કામદારોને હવે સાંજે પોતા પોતાની ચાલથી બહાર જવું પડતું નથી. કારણ કે કોઈપણ કલ્યાણુ કેન્દ્રમાં રોય તેવી અભિદ-પ્રતિભાની તમામ સમય ત્યાંજ આપવામાં આવે છે. દરરોજની રમતગમતો અને કલાપથકના પ્રયોગો આજમાંજ શરૂઆતમાં આવે છે. રેલ્વે કામદારો કહે છે કે હવે દારૂના પીણામાં જઈને 'મોલાપુર'ની મહત્વની એમને જરૂર રહેતી નથી. તેઓ ના કહે છે કે બસબસ અમલદારોને હોય તેથી પણ વધારે સારી 'કન્યા' અમારે ઘર આંગણે અવી છે.

ઉત્કર્ષ મેરક પગલું

તા. ૪થી જાન્યુઆરીના રોજ ધારવાર જિલ્લાના દુન-કોટીએ એક ઉત્સવ ઉજવ્યો. આજકારી ખાતોના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પારીકને તેઓએ કલ્યાણુ-કેન્દ્રનું ઉદ્ઘાટન કરવા નિમંત્રણ આપેલ. શ્રી. પારીકનું મામજનોએ જાહેરમાં સ્વાગત કર્યું. મામજાના આજકોટીએ એક નાના મા રંગબ્રમક કાલક્રિયા જોડ્યો હતો.

કલ્યાણુ કેન્દ્રનું ઉદ્ઘાટન કરતાં માનનીય પ્રધાને જોડેના દાણધી પ્રત્યેના ઉત્સાહ જોઈ એની પ્રશંસા કરી હતી. અને આનંદ વ્યક્ત કર્યો હતો. દણધીની નીતિ અમલમાં મૂકતાં આ કદા પ્રમો ઉપરિધન થાય છે અને

શુભનાર્થના મેળમાં આવે દણધી અંગેના વ્યવસ્થિત પ્રચાર થયો હતો

હુલકોટીમાં આજકારી ખાતાના મધાન
શ્રી. એલ. એમ. પારીત્ર

સંસ્કાર એનો કંઈ કંઈ રીતે નિકાલ
લાવે છે તે સપથું થી, પારીત્ર
લોકોને સમજાવ્યું, તેમણે કહેલું :
“જ્યાં જ્યાં હું ડવાસ કરું છું ત્યાં
ત્યાં ઘરખંધીને સફળ બનાવવા
માટે લોકોનો જે ઉત્સાહ મારા
જેવામાં આવે છે એથીજ મારા
હૃદયને ખાતરી થાય છે કે આ
અત્યંત ઉત્કર્ષપ્રેરક પગથું
અવશ્ય સફળ થશે.”

મંડીણું સમાચારો

કાનડા જિલ્લાના ખેડીકેરી,
દેવબાગ, કોડલી વગેરે ગામોમાં
આમ-સેવા-દળની પ્રતિષ્ઠા ઝળી
બનતી જાય છે, આ સ્થળોએ
સમાજ સેવકોને “માનાદે-સંચા-
લકો” તરીકે કામ કરવા માટે
વિનંતિ કરવામાં આવે છે, ખેડી-
કેરીનું કન્યાશુલ્ક કેન્દ્ર સારી વ્યાસ

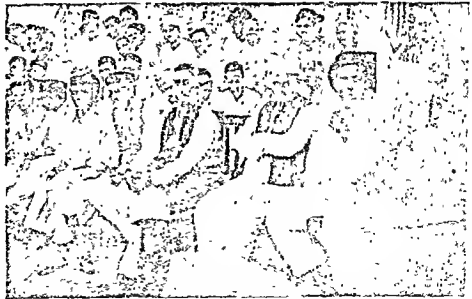
દર્શાવી રહ્યું છે, ગયે મહિને પડિત વિજાનેશ્વરના કીર્તન-
કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો.

ધારવાર જિલ્લાના નાવવલુંદમાં આમ-સેવા-દળ ગામ-
કાંબોમાં ફીક ફીક કામગિરી બજાવી રહ્યું છે, અમુક
નિશ્ચિત સમયે તેઓ લુદાં લુદાં ગામડાઓમાં જાય
છે અને ત્યાંના રસ્તાઓ વગેરે સાફસુક કરી સ્વચ્છતાનો
પાલ લોકોને આપે છે, આ નાના કુમારો પણ દારૂનો ત્યાગ
કરવા માટે કોઈ કોઈ સ્થળે વિનંતિ કરે છે અને એ
નિષ્ફળ જતી નથી.

આશાજનક હરિય

પશ્ચિમ બાનદેશના આરબનના લોકોએ ગયે મહિને
નીચેના દરજ પસાર કર્યો હતો,

“મુખ્ય સરકારની દારૂબંધી અંગેની નીતિને, અમે
આરબનના લોકો, આ પ્રાંતની મુખ્યકારી માટે એક ધંધુંજ
ઉચિત પગલું ગણીએ છીએ અને એને સફળ બનાવવા માટે
બનાવ તમામ પ્રયાસો કરવા નિર્ણય કરીએ છીએ.”

સુરતના જિલ્લા અધિકારીએ સવગૃહપુરાના કલ્યાણ કેન્દ્ર ઉપર નીરાશીપેશું, હૃદયહન કથું”

તે મરગલું હૃદય... જિલ્લા અધિકારીએ નીરાજે સ્વાદિષ્ટ અને પુષ્ટિવર્ધક

પોણાં વિશ્વ કોઈપણ મચાત તરફ ભ્રમ ન દેવાની વિનંતિ કરી હતી...

રાષ્ટ્રપિતાને અંજલિ

૧

રામ અને કૃષ્ણ એ અવતારી મહાપુરોના જીવનમાંથી અનેક કવિઓએ પ્રેરણા લીધી છે. મહાત્મા ગાંધીજીના જીવનમાં પણ અખૂટ પ્રેરણાભંડાર છે. એમના હૃદયની અર્દ્રતા રામના કશ્ચરસહ, ‘રામોઽસ્મિ સર્વ સહ’ એ ઉક્તિનું સ્મરણ કરાવે છે.

ભારતવર્ષના બાળુની જીવન-ગતહનરીમાંથી હજી મહાકાવ્યનો પ્રવાહ વળો નથી, પણ અનેક કવિવિદ્યુતોએ નિજ નિજ ચંચુવડે રસમિઠુઓ લીધાં છે. એવી જ લઘુ કાવ્યકૃતિઓ અમારી સમક્ષ આપાદે છે. શ્રી. ગોસાંઈભાઈ પટેલના ‘ગાંધીગીતા’ અને શ્રી. મીનુ દેસાઈએ રચેલું ‘કશ્ચરસમિન્કાવ્ય’ ‘બાપુ’

ગાંધીગીતા રક નાનાંમોટાં ગીતોના સંગ્રહ છે. જેમાના શાય-“મારો મરિયો,” “તે મહાદેવ” અને “ઓ કરનુરખા” શિવાયતાં બધાં ગાંધીજી વિશે છે. એક કાવ્ય ક્ષિંદીમાં છે. ગાંધીજીનો આઝાદીજંગ. એમની ઉત્તમભાવના, અનન્યતા, આકરી મનઃપર્થા વગેરે વિષયોને ગરબા અને પહેના ઢાળમાં રજૂ કરતાં આ ગીતામાં ભાષા શુદ્ધ અને સારી છે. કદપનાની સમૃદ્ધિ કે પ્રતિબાના અમકાર નથી, પણ બકિતભાવની સચ્ચાઈ ભરપૂર છે.

ગરબા પદ વગેરે ઢાળમાં લય, અમુક લયથી રિકિતઓ બાદ કરતાં, જળવાયો છે. Cadence અથવા રચનને અન્તેની શ્રુતિપાઠના એકધારી જળવાઈ નથી “પર-વચકરી સીતાને હરના રે રાવણ આવીઓ” એ ઢાળના એ અને “સિવાજીને નિદ્રા નાવે” એ ઢાળનાં બે ગીતો છે તેમાંથી જેકમાં મળની મરણયોગનામાં અને પશ્ચિમિ ખરાં ગેય સ્વરૂપમાં અસલ ઢાળ નથી જળવાયો. અનુક્રુપનાં બે કાવ્યો છે પણ એ તત ઉપર કામ નથી. ગીતસંગ્રહ સરલ અને નોક્રમેગ છે.

૨

શ્રી.મીનુ દેસાઈનું ‘બાપુ’ કાવ્ય (કિંમત ૧-૪-૦) હાલે પૂરે એક વિચ અને સમો પાને ચંચારે અંજાનું બે કડીએની મુંદર સજાવરથી, સી. હિન્દુલાલ ગાંધીની “મહા” નમિક પ્રસ્તાવના સાથે, પ્રકટ થયું છે. એમાં સૈવાની ૨૪ કડીઓ એટલે ૬૬ પંક્તિઓ અંકેક પને એકેક અટક મકપું છે—અને દરેક અટકને અંતે આ ધ્રુવ કડી છે.

- (૧) ગાંધી-ગીતા: લેખક: શ્રી. ગોસાંઈભાઈ પટેલ
- (૨) બાપુ: લેખક: શ્રી. મીનુ દેસાઈ
- (૩) અમર બાપુ: લેખક: સૌ. હમુમતિ દેસાઈ

“ધરતી પર એક વધુ ફિરકોનો છુદ્દ ઈન્દુ અવતાર થયો” બાળુની યત્નભાવના, શાંતિનિર્મળની સાધના, તપશ્ચર્માંથી પ્રગટેલી પ્રેમલ વ્યોત, મૃત્યુને જીતી હિંમત અને સસનિશ ગાતા આ કાવ્યમાં વણી શુદ્ધ, સરલ અને સંસ્કારવળી છે. મહાત્માની મહત્તામાં તત્વો અને એવા મહાન નરના દેહ-ચિલયથી થતો શોક ખંદી ભક્તિથી અને લાગણીથી ગવાયાં છે. ધ્રુવકડીમાંના “ફિરકો” અને “છુદ્દ ઈન્દુ અવતાર” એ વાક્યન-પ્રકારમાંથી કૃતિત થતો અર્થ અમુક દૃષ્ટિવાળા મારે ગાંધીજીને પૂર્ણ ન્યાય કરતો ન જણાય; પણ એમાં ન્યુનતા ભાસે તો તેનું વળતર કાવ્યની બીજી કડી કડીએ પૂરેપૂર્ણ વળી રહે છે. શ્રી. મીનુ દેસાઈનો ગાંધીજી તરફનો પૂનઃજાવ જેટલો કાવ્યમાં દેખાય છે તેટલોજ આ પુસ્તિકાના સ્વરૂપની, ચિત્રો, કાળજી મુગ્ધ વગેરેની સુંદરતામાં પણ પ્રત્યક્ષ થાય છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તિકાની વ્યાવહારિક ઉપયોગિતા વિષે એ મન હોઈ શકેજ નહિ.

—૨૧૦

૩

મહાત્મા ગાંધીની જિંદગી ભરતના મોગાનમાં થયેલી કરણ હયા પાત્રી યુગરોનના જુદી જુદી કૃતિતા કવિ સમુદાયે ભારતના એ ભાષ્ય વિધાનાને અશુભાઈ ઉદયે જે અંજલિ આપી છે તેમાં ‘અમર-બાપુ’એ નાના સંગ્રહથી મો. હમુમતિ બંદેનનો પાત્ર યથોચિત ફાળો મોંઘાય છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તિકામાં આસરે ત્રીસ દુંકા કાવ્યો સંગ્રહાયાં છે. કાવ્યો લગભગ અંધાર દુંકા અને પ્રેમિય છે. લેખિકાને રાષ્ટ્રપિતાના અવસાનથી જે નિરનિશય મોક થયો છે તેને જુદી જુદી રીતે અનુસંધ કરવા વિવિધ રીતો અને રીતો આ કાવ્યોમાં વપરાયા છે. ‘બાપુ’ તો ગયા! છતાં એની વ્યોધને કવિવિદ્યોએ ‘અખંડ’ કરી છે ને મથર્થ છે. રાષ્ટ્રપિતા દારદરે વિગીત થયા છે પણ એનું ‘અકાર’ કાવ્ય ભારત પીસરી મકે નેમ નથી. અને એ નેમજ ગાંધીજીના જીવન મંચ વિચારકિત કરશ મારે લેખિકાએ આ કાવ્યોમાં જે સાલિત્વ પ્રવાસ કરેલ છે ને અન્કારવળીય છે.

રાહ જોતાં ગામડાંઓ

ગયા રિંગે બરની ત્રીસમી તારીખે એ જીવનકિયુત્તર શાળાના આસરે પચાસેક વિદ્યાર્થીઓ અને પંદરેક જેટલા શિક્ષકો ભરખંડીથી ફેલિંગથીના પગપથા મવારે ઉપજ્યા. પાંચસો જેટલા ગતમડિયાઓએ એમને બરાબર આમની મધ્યમાંથી ફૂટ કરવા કુતુહલપ્રેરિત નયને ભેળ્યા. ગામમાં આવી તેઓ ભૂંડા ભૂંડા વિખાવામાં બેઠાઈ ગયા. અને એક એક શેરીમાં એક એક વિખાવ ભઈ પહોંચ્યા. ગામડિયાઓ પાસે જઈને તેઓએ સ્વચ્છતાની, કેળવણીની શરીર-સુખાસીની અને બાળકોને રીતો વાતો બહુજ રસપૂર્વક કરી. વાતો આખજ વધતાં ગામડિયાઓનો સરખનો પડેા વૃદ્ધી ગયા અને તેઓ ખજ ચર્ચામાં બાગ લેવા માંડ્યા.

રાતે એક નહુનું સરખું સ્ટોર ચકરામાં બાધવામાં આવ્યું અને એના ઉપર ત્રણ એકાંડી નાટિકાઓ ભજવવામાં આવી તેમજ લેકાઓનો વગેરે ગવરાવવામાં આવ્યાં. શ્રી આત. સી કુલકર્ણી નામે

ગામડાનાં ગમેસરે શહેરની કેળવણી અને સંસ્કારનો લાભ મામડીને આપવા બહલ શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓનો આભાર માન્યો. તેણે કહ્યું “આ કાર્યક્રમ ઢાંચા તમે આ લેખાં અને ભડાં આમજનોમાં ને સંસ્કરો રેજા છે તેની અસર તેમના મન ઉપર બહુજ લાગ્યા વખત રહેશે. આમજનો અને શહેરના લોકો વચ્ચે ને આડકાં સ્નેહ અને સમીપ્તનાં બંધન બંધાય તેા આમજનો પોતાની શ્રીલૂી શ્રીલૂી વડવાએ ભૂલી નશે અને રામજશે કે એમનું જીય તેા કચ્ચાર જીવન જીવવાનું હોવું નોંધ્યો”.

તેલકગીના લોકો તેમજ ખીલ ને કોઈ ત્યાં ગયેલા તે સધળા તા. ૩૦મી રિંગે બરને વર્ષબિર યાદ કરશે.

હિન્દમાં કેરકે વેરચેલાં આવાં અનેક ગામડાંઓ શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓની બનેલી મવારા ફક્કીઓની રાહ નોઈ રહ્યાં છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશના

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરાતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગ્રાવર્નર નામદાર રાજા મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, ગૃહમંત્રી શ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આયકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રબોધક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સઘળા સંશયોનો સરિયો આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે. કલિન સાધકનાં ૧૩૧ પાનાં, દિરંગી જેકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફસ સાથે કિમત રૂ. ૧.૪૦.

(૨) પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત: લેખક : શ્રી મનુભાઈ સુખલાલ શાહ : ૫૪ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦.૨૦. ગામડામાં બહુજ ઓછા ધર્મે અને ઓછા ખરચે ભજતી રાકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નાટિકા.

૩. દારૂનો દવ :

દારૂના દેવનાં તાંડવને ચિત્રાંકિત કરતાં અને દારૂકિયાનું કરચું અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી હિમાશંકર ભેળી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સોળ કાવ્યોના સંગ્રહ (૭પાપ છે.)

તમારી નકલો અટ્ટે સત્વરે લખો.

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

નં. ૭૫, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ-૧.

—આગામી પ્રકાશનો—

૧. સ્વરાજ્યની સંગાથે :

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મળૂરજીવનના આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલકાઓ.

૨. આંખ ઉઘડી :

શ્રી સ્થાપન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂનાં અનિબંધે સ્પર્શતી બે વાર્તાઓ.

૩. ભાખરી કે તારી ?

શ્રી જીન બાંધવેલ રચિત દારૂબંધીને સ્પર્શતી એક મરાઠી બાળનાટિકાનો રસપ્રદ શુજરાતી અનુવાદ.

વિજ્ઞપ્તિ

લેખકોને :

‘સંજ્ઞવન’માં પ્રગટ કરવા માટે મોકલના લેખો નીચેના શિરનામે રવાના કરવા :—

‘સંજ્ઞવન’ (તંત્રી-વિભાગ)

નં. ૭૫, એપ્રિલ સ્ટ્રીટ,

કોટ, મુંબઈ—૧.

આલોકોને :

‘સંજ્ઞવન’ના આલોક થવા ઇચ્છનાર વ્યક્તિએ પાછળનું પરિપત્ર ભરી લવાજમની રકમ સાથે નીચેના શિરનામે મોકલવું :—

પ્રમુખને મેનેજર,

‘સંજ્ઞવન’

નં. ૭૫, એપ્રિલ સ્ટ્રીટ,

કોટ, મુંબઈ—૧.

જાહેર ખબર આપનારાઓને :

‘સંજ્ઞવન’માં આપવાની જાહેરાત આંગેના સવળો પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરવા :—

રમેશ પબ્લીસિટી કોર્પોરેશન,

બોના કાન્તા,

સર વિરોજવાડ મહેતા રોડ,

કોટ, મુંબઈ—૧.

એજન્ટ બાહ્યોને :

‘સંજ્ઞવન’ની સેલિંગ એજન્ટી આંગેના સવળો પત્રવ્યવહાર નીચેના રથમે કરવા :

એસસ બોમ્બે બુક એજન્ટી,

૭૨, વૃક્ષી પાઈપ રોડ,

લાટર, મુંબઈ—૧૨.

સં. જી. વ. ન.

ગુજરાતી, મરાઠી, કાનડી અને અંગ્રેજી એ ચાર ભાષામાં પ્રગટ થતું માસિક

જાહેરાત માટેના ભાવો

માત્ર એકજ ભાષાના 'સંજીવન' માટે

કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૩૫૦	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું ૨૫૦	૨૫૦
કવરનું બીજું પાનું ૨૦૦	૨૦૦
કવરનું ત્રીજું પાનું ૧૫૦	૧૫૦
અંદરનું આખું પાનું ૧૦૦	૧૦૦
અંદરનું અર્ધનું પાનું ૬૦	૬૦
અંદરનું ૧/૪ પાનું ૩૫	૩૫
અંદરનું ૧/૮ પાનું ૨૦	૨૦

ત્રણ જુદી જુદી ભાષાનાં 'સંજીવન' માટે

કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૮૦૦	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું ૬૦૦	૬૦૦
કવરનું બીજું પાનું ૫૦૦	૫૦૦
કવરનું ત્રીજું પાનું ૩૫૦	૩૫૦
અંદરનું આખું પાનું ૨૫૦	૨૫૦
અંદરનું અર્ધનું પાનું ૧૫૦	૧૫૦
અંદરનું ૧/૪ પાનું ૮૫	૮૫
અંદરનું ૧/૮ પાનું ૫૦	૫૦

બે જુદી જુદી ભાષાનાં 'સંજીવન' માટે

કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૫૫૦	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું ૪૦૦	૪૦૦
કવરનું બીજું પાનું ૩૫૦	૩૫૦
કવરનું ત્રીજું પાનું ૨૫૦	૨૫૦
અંદરનું આખું પાનું ૧૭૫	૧૭૫
અંદરનું અર્ધનું પાનું ૧૦૦	૧૦૦
અંદરનું ૧/૪ પાનું ૬૦	૬૦
અંદરનું ૧/૮ પાનું ૩૫	૩૫

ચારેય ભાષાના 'સંજીવન' માટે

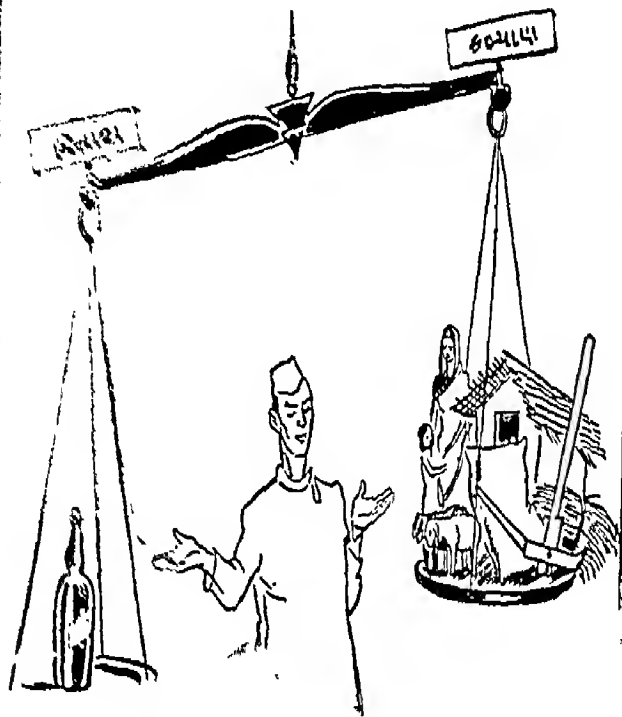
કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રંગોમાં રૂ. ૧૦૦૦	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું ૭૫૦	૭૫૦
કવરનું બીજું પાનું ૬૦૦	૬૦૦
કવરનું ત્રીજું પાનું ૫૦૦	૫૦૦
અંદરનું આખું પાનું ૩૦૦	૩૦૦
અંદરનું અર્ધનું પાનું ૧૮૫	૧૮૫
અંદરનું ૧/૪ પાનું ૧૧૦	૧૧૦
અંદરનું ૧/૮ પાનું ૬૦	૬૦

આખા એક વર્ષ સુધી એકજ ભાષાના "સંજીવન" માં જાહેરાત આપનારને ૧૦ ટકા વળતર આપવામાં આવશે. જુદી જુદી ભાષાઓમાં અર્થાતે ચાર હપ્તા આપનારને આ સહનનો લાભ મળશે નહિ.

કાલમતી સંખ્યા ૨

કાલમતી લંબાઈ ૮ ૧/૨ ઈંચ

કાલમતી પહોળાઈ ૩ ઈંચ

અનુક્રમણિકા

—X—

ક્રમ	વિષય	કેષ	પાન
૧	વસન્તને પગલે (કાવ્ય)	શ્રી. 'અનાંબી'	૧
૨	હિન્દના 'દાદા'	શ્રી. રત્નમ મનાયી	૨
૩	સરગૃહસ્થ (કાવ્ય)	શ્રી. 'કેતનસુ'	૫
૪	અમેરિકામાં દાદાબાઈ	...	૬
૫	આખરે આજ અન્ત !	શ્રી. ધનમુખલાલ મહેતા	૧૦
૬	શારાખખોરી અને ગાંડપણ	શ્રી. મનુભાઈ પ્રા. પંચ	૧૫
૭	ઝલુરગનો મહેલસાવ	શ્રી. મંજુલાલ મા. દેસાઈ	૧૮
૮	તાડી પુષ્ટિવર્ધક છે ?	શ્રી. એ. એચ. પંડે	૨૫
૯	ગણેશ પારે	શ્રી. પ્રસન્નરાય દ. જુવ	૨૭
૧૦	પાંદલીઓ (કાવ્ય)	શ્રી. ઉષેન્દ્ર બ. પંડા	૨૮
૧૧	ચિત્રને કેમ સુધારો ?	શ્રી. પુર્ણાત્મજીભાઈ શાહ	૨૯
૧૨	તું ચેતરે..... (કાવ્ય)	શ્રી. જયારંદ દેવે	૩૨
૧૩	સૂર્યોની જગ્યાબદલી	શ્રી. અરુણિન્દ્રા લ. ભટ્ટ	૩૩
૧૪	બાળચિત્રાગ	...	૩૫
૧૫	અમે કુમાર (કાવ્ય)	શ્રી. ગિરીશ અંબાલાલ માલ	૩૭
૧૬	પ્રાંતીય સમાચારો	...	૩૮

- ★ 'સંજ્ઞવન' માટે મથનિયં, ફેળવણી, આમજનકરના, આમોદોગ, પ્રાંતજિજ્ઞાન અને ગ્રીષ્મ યજ્ઞનામક કાર્યક્રમને સ્વર્ણના વર્ષમાં, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકોમાં, સ્વર્ણચિત્રો અને ફોટોમાં આવકારવામાં આવે છે.
- ★ ગરલામાં આમચિત્રો અને અંબાચંકન માટે પુસ્તકો ખર્ચ મોકલવા આમંત્રણ છે.
- ★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુસ્તકાર આપવામાં આવે છે.
- ★ 'સંજ્ઞવન' માટે આવના ક્રિષ્ટોની પહેલેથી લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓને યોગ્ય રીક્રિડેશન બીટી દ્વારા નાજ પાડી મોકલવામાં આવશે.
- ★ 'સંજ્ઞવન'માં લખકની સડી સાથે પ્રમદ થયેલા ક્રિષ્ટોમાં જાણ થતાં સન્ન્યો સાથે મુનક પ્રાનિક દાનખો-સમિતિ દ્વારા મેગ સંભવ છે અમ સનવનું નથી.

મુજા પ્રાનિક દાનખો-સમિતિ : નં. ૭૫, એપ્રિલ: ૨૪૮, કોડ, મુનક, ૧.

વિજ્ઞપ્તિ

લેખકોને :

‘સંજીવન’માં પ્રગટ કરવા માટે મોકલતા લેખો નીચેના શિરનામે રવાના કરવા:—

‘સંજીવન’ (તૃતીયભાગ)

નં. ૭૫, એપ્રિલ ૨૬, ૧૯૮૨,

કોટ, મુંબઈ—૧.

ગ્રાહકોને :

‘સંજીવન’ના ગ્રાહક થવા ઇચ્છનાર વ્યક્તિએ પાછળનું પરિપત્ર ભરી લવાજમની રકમ સાથે નીચેના શિરનામે મોકલવું:—

અખબાર મેનેજર,

‘સંજીવન’

નં. ૭૫, એપ્રિલ ૨૬, ૧૯૮૨,

કોટ, મુંબઈ—૧.

જાહેર ખબર આપનારોને :

‘સંજીવન’માં આપવાની જાહેરાત અંગેના સચોટ પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરવા:

રમેશ પબ્લીસિટી કોર્પોરેશન.

બોના કાસ,

સર ફિરોઝશાહ મહેતા રોડ,

કોટ, મુંબઈ—૧.

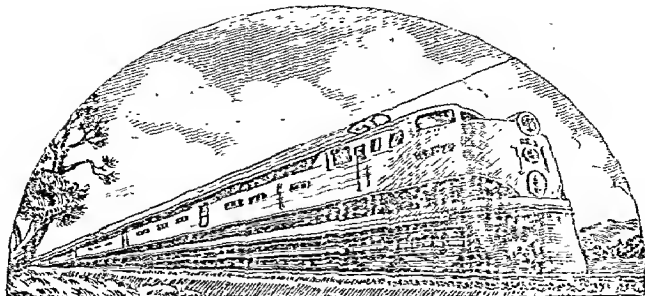
એજન્ટ ભાડોશોને :

‘સંજીવન’ની સેલિંગ એજન્ટી અંગેના સચોટ પત્રવ્યવહાર નીચેના સ્થળે કરવા:

મેગર્સ બોર્ડે બુક એજન્ટી,

૭૨, ગુરૂની પાદપ કોલ,

દાદર, મુંબઈ—૧૪.

જો “એડિપોસ” હાથમાં લે
તો તે ઝડપથી ચાલે

પાકેઅર, આસરકારક રીતે રગત કરેલયા તમારા
 યેલાખુંસેકાતું આપણેઅમાર તમારા કષ્ટોને યહુ
 અપાયી વચાએ છે. અને યરિયાએ યહુ હુકેકે અને
 યહુ નુકા કરાય છે. એ અરે કુટુંબ કદાબનારકિ
 અને છાપ કાનારખા આદિની સીતીનાં નિયુખનાલયાં
 મહાકપિયાની નરકે હુકે છે. અને એ કાચમાં
 ક્રિકેટસ ખડોકે જ અરુચીલા લાખ બજાય છે.
 હિંદના એક આદિવાસ ખડોકે અનાપનાર
 તરકે છે. એકક્રેસ ખડોકે આરો રાખ

ઉપરાંત કુશળ કલાકારો અને કલાત્મક કાર્યોમાંથી
 મુગ્ધાજન છે. અને તેથી કદી ને, જેનાથી કદી
 સાથે જાણાયેલી છે એવા ઉત્તમ ધારણા' કામ
 અને ઝળ ધારણા' કામની અનુભૂતિ મળવાસર
 અધિકારીઓમાંથી મળે છે, તમારી રીતરીવાજો
 અને પહેલે જાણવામાં આવેલી ગતિ તેવી વર્ણવી-
 વાળી અને તમારું કામ કેમકેમ કરવું તે
 જે કામ અને તેનાં કેનાં સરકાર પાસેથી આવે
 તે અને નિર્ધારણ.

એક્સપ્રેસ બોક્સ
એન્ડ એન્ગ્લો-ઇન્ડિયન મેડીયો

श्रीगुरुभ्यो नमः

2004年4月24日

300mg - 200mg 24hr

રામતીર્થ જાહી તેલ

(સ્પે. નં. ૧)

(મેટ્રકેટ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્રિયો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોરા, લુ. લીખ, નાશ થાય છે. યાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાદ નિદ્રા આવે છે.

ઘડી નસતુમાં બધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

કિંમત:—૨૧લી ખાટલીના રૂા. ૩૫, નાની ખાટલીના રૂા. ૨.

રામતીર્થ યોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

હિંદુસ્તાન સંઘો

ચહેરાની સુંદરતા માટે
લવંડર બ્રાહ્મીયનરાઈન
વાળો માટે ઉત્તમ છે.

યુનીવર્સલ પરક્યુમરી વર્કર્સ

પો. બો. ૩૧૩૭ ૯૫ ૬૧૭૭૩૭ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૩ ૨૦૮૧૨૨

સંમ્પન્ન

વર્ષ પહેલું]

માર્ચ—૧૯૪૯

[અંક આઠમે]

વસંતને પગલે

- અંજની ગીત -

શીત શિશિર ગર્જ જગતાવી,
રમ્ય વસંતની ઉભા આવી.
વિન્ધ હૃદયને એ અનિભાવી:
-વસંતને પગલે

ગગન ધરે શાભા નવ અંગે,
વનમાં ખાદ્યા કંઈ વિહંગે,
મંજરી મોઢે ચંચલ ભૂંગે,
-વસંતને રંગે

જંગમરૂપ વસંત પ્રસારે,
વનમાં, જનમાં, નગ નદઆરે,
ઉન્નતગામી પ્રસાદ ધારે,
-વસંતને પગલે

પ્રકૃતિ ભે:- જનમાંથી વનમાં
સાંધ્ય સ્થાન શું સોઢે? મનમાં
સંભરી માદ, ભરે રસતનમાં
-વસંતને રંગે

શિશિર પછી એ વસંત આવે,
રૂક્ષ જગે નવ છવન લાવે,
ગંભીર પલિત આશા ગીત ગાવે
-વસંતને પગલે

ફૂલડે ફૂલડે ફોરમ ફોરે,
કરમાળુ આજીવન ફોરે,
આતંકે અંતર શાં મહુરે,
-વસંતને રંગે

- અ ના મી -

રાજકોટના આધ્યાત્મિક રૂપરૂપ
આપનાર હિન્દના રાજકીય નેતાઓમાં
એ. દાદાભાઈ નવરોજી અને વર્તમાન
સૈકામાં એક ઉત્તમોદિત અધ્યાત્મ-
વાદી નેતા તરીકે જગમગાડે થયેલ
એમના શિષ્ય મહાત્મા ગાંધીજીએ જેનાં
નામ ખુબજ આગળ પડતાં છે.

૨૧. દાદાભાઈ નવરોજીના મેં
રહેલા જીવનચરિત્રની પ્રસ્તાવનામાં
મહાત્મા ગાંધીજી લખે છે :

“૧૮૮૮ ના સપ્ટેમ્બરની એથી
તારીખે યાજુ ભલામણપમે અથે દુ’
મુખદથી લંડન જ્યા ઉપરથી. એ જાણ્યું
સોથી મહાત્મને તો હિન્દના ‘મહાત્મ વાંગ્મદ દાદા’ તરફને
હતા. દુ’ વીરજીમાં હરદમિશ માનતા આળ્યા છું.
એટલેજ દાદાભાઈને ખરેખર ‘દાદા’ તરીકે લેઉં છું.
દક્ષિણ આફ્રિકામાં અમારો સંબંધ ખુબજ મોટો બન્યા
કારણ કે એજ મારો કામના સજાવકાર હતા, એજ
મારે માટે પ્રેરણાનિધિ હતા.”
ગાંધીજી અને દાદાભાઈ

હિન્દનાં અને જગતનાં યાસંજ્ય નરનારીઓનાં
જીવન અર્થે ચારિત્ર્ય ઉપર જેણે મલગાયા અત્યંત ફરી છે
એવા ‘યાજુ’ નું જીવન દાદાભાઈની અસર દેખાડે છે.
અરે લખ્યું છે એ પોતજ અધ્યાસને એક રસપ્રદ
વિષય છે. પ્રસ્તુત લેખમાં તો દુ’ માત્ર જાનેતા જીવન-
સિદ્ધાન્તો અને ચારિત્ર્યનાં આગળ પડતાં લક્ષણોનું નિકટ-
વર્તી સામ્ય જ લક્ષમાં લઈશ. જાને લખા, માત્ર રાજકીય
સ્વાતંત્ર્ય માટેજ નહિ પણ સામાજિક અને ધાર્મિક
મુશ્કારો માટે અને ઉચ્ચ નેમજ ઉમરો જીવન માટે. જાને
નિર્ભર હતા સત્યના અપ્રતિહત સ્વઅંત ઉપર, અને જાને
પોતાપોતાના વીરપ્રયાસોમાં સમાન તરફને ચાલવડ પામી રાખતાર
હતા. જાને શાન્તિના સાચા ઉપાસકો હતા. અને અદિમાના
પ્રખર હારેમકો હતા. મહાત્માજીની અદિસાની ફિલ્સોફી
જગતખરમાં મજાદર છે. હિંસા પ્રત્યેનો દાદાભાઈનો
ચિકાર એટલો ખંધ જાણીતો નથી જતાં એમણે જીવન-
બર અદિસાને આદર્શ ઉપાસકો છે
અને ઉપરગ્યા છે. જીવનના ઓસંગના
અધ્યાકામે રાજકીય જગતની પાકડ
લખમે દરિદ્રિયદાખા પેલાના સંજામણી
નિરૂપિત વધ એ દુર્લભગથી હિન્દ પાકડ

હિન્દના “દાદા”

ભારતમાસપૂર્ણ નિર્વસની દેશમાં
પશ્ચિમની સંસ્કૃતિએ આણેલ
હરની બહીને જરૂર મૂળથી
રાજવાના ક્રિત કામમાં
પાયાના પ્રયત્નો
દાખવનાર

અમર
વીર

ફરતા હતા ત્યારે લંડન સેંચાવડીના
અધ્યાએ નિરૂપિત પડી પડ્યું એમના
પ્રમુખપદે યાજુ રહેવાની દાદાભાઈને
વિનંતિ કરેલી. પરંતુ દાદાભાઈએ
સ્વીકાર કરી શક્યા નહિ. જાને મનાવ
પ્રમુખ તરીકે પોતાનું નામ યાજુ રહેવડ
દેવામાં એ સંમત થયેલા. પામુ ને એક
બરને કે નવચોક્કિયા જુઓના દુખાવડે
વશ થઈ સંજામ ન્યારે હિંમની
તરફેનુ ફરતી થાય ત્યારે એમનું નામ
સબ્ય તરીકે વેદ કરવું. પ્રવૃત્તિનાં સ્થાન
માટેના એમના અનુમતિના યી. જે. એમ.
પરિષદે એમણે લખેલું : “મારી
પ્રવિજા તમારાજ હાથમાં છે.”

દાદાનિવેધની પહેલી ભૂમિકા

દાદાની બહીમંત્રી હિન્દીઓને મુકત કરવાની
આકાંક્ષાની બાજુમાં જાને સોકનાપકો મોકમન
ને કે દાદાભાઈ સંજામુ દાદાનિવેધની તરફફરી મુ
પહેચેલ નથી. સોથી પહેલાં તો એમને દાદાગંધી અંગે
ભૂમિકા લેવાડ કરવાની હતી. આ દિશામાં ‘મોથી’
અથવા ‘પરજુ’ તો એમણે લંડનમાં હિન્દના સંજામુ નિરૂ
સનીઓનું એક મંડળ સ્થાપવામાં માન્યું. ને એ
આકાંક્ષી કે દુર્લભમાં યાજુ વામનતા વસવાટ માટે આજ
વિદ્યાર્થીઓ અને બીજા હિન્દીઓ આ મંડળમાં ભાગ
અને હિન્દ પાકડ ફરતાં પોતાની સાથે દારૂ તરફ સજ
મિસ્ટરની લાગણી લેવા થય.

અજાણામણો પહેલાં ન નેરુએ

મુખરૂની એટલીફરન કોલેજના મનિયુતના પ્રાપ્ય
પક તરીકેની પોતાની કારકિર્દીની મર્યાદામાં દાદાભાઈ
દાદા ફરજના કેટલાક સંજામણે દુર્લભમાં યાજુ ફર
એક પોટલીજ હિન્દી વ્યાપારી સંજામણે લેવાયા આજ
દાદા કામા એન્ડ કંપની તરફથી લુલા-લુલા મન
સામાનને વ્યાપાર દાખ ધરવામાં આવેલા ને
દારૂ, અરજી અને સર્વિસને પામુ સ્થાન હનું. દાદાને
માન્યોને મેનિક અધ્યાપનતા પથે લઈ જનારે વરુઓને
વ્યાપારની કમાણી ઉપર નબળાના ખાસ દાદાભાઈ
એટલા દાખ્યા. એમણે કંપનીના એક
જૂના ભાગીદારને મંજૂરમાં કાગળ લખ
અરજીનું. દારૂ અને સર્વિસને તે
અર્થિની મર્યાદાના થતા મંજૂરના
તરમાંનો પોતાના દિવસ મંજૂરને

લેખક :

શ્રી. કે.તમ મરાઠી

નિર્ણય જણાવ્યો. એના બચાવમાં શ્રી. ખુરેશ્વર નવસંસ્થાનના કાર્યાલયે નીચેના સવાલો પછેલા :

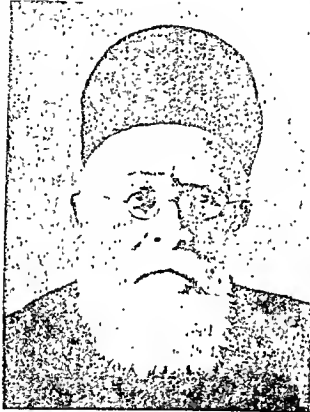
“મને કદી મોકળો કે. કામજતા પ્રેક્ષકો અને બીજો અમલદારોના પગારો આપવા માટે મરકાને કંઈ રૂપરેથી કંઈ એકદુ. કરે છે? હાર અને અગ્રીયુના નવના મારફત થતા મહેસુલી આપકમાંથી નમે પ્રકેસન નવરેના નમારો પગાર શું નથી કીધીર નમે અપારમાર્થી નિર્ધન હો અને સરકારી મોકડામાં

પાછા નેમ્યા તો પણ અગ્ર ધંધામાંથી નીપજની અગ્રામા મણી મહેસુલી આપક ઉપર શું નમારે નબરું નહિ પડે ?”

કડવું છતાં સત્ય

આપા મનમોહને કાગળે દાદાભાઈએ કામા - કંપની સાથેનો પોતાનો સંબંધ તોડી નાખ્યો. અગ્રીયુનો વ્યાપાર એ તો ઇંગ્લેન્ડનું જ પાપ હતું એમ તેઓ કહેતા. તે વખતના વિન્ડીયલ્ડ કોર્ટ દાર્દિંગનને લખેલા એક પત્રિકામાં સિદીય સરકારના નૈનિક અધ્યાપનનો એક દાખલો અમલોજ દાંડી બનાવેલો :

“કુવું મેહનુ દગ્ય ! ઇંગ્લેન્ડમાં બીયર અથવા સ્પાગી-સ્કાની જેઠે ઝેરીએ ઘેરાયે, તદેર રૂથળાએ અગ્રીયુ રેસવાની પણ પંચવાતની આપવી નેહાંએ બની બત્રામનુ કરવાની હિમન કોઈપણ રાજપૂત્ય દાખલી નકે નરિ. એથી ઉલટું, પાલગેન્ટ સોકામા મળેલોમાં અગ્રીયુ અને એની બનાવરને ‘સેરી’ ગણે છે અને એ મરઝ સરકાર માન્ય કોમિસરોથીજ વેચી મકાફ એવો કાવંત કરે છે. તારે બીટ ખાતુ, ફિતયાને બીજે છેડે આ ફિગિયનધર્મી, કંચ સંસ્કારક્રેષ્ઠો, અને માનવતાવાળું ઇંગ્લેન્ડ અપામાં અને જગમી સગા પડે એ ઝેરને પૂરું મોકે છે એનાં એક પેશાજ માનવ સમુદાયને એ સવાની લોલચયો સપાટી

સ્વ દાદાભાઈ નવસંસ્થા

નૈનિક દરિયે અધ્યાપનને પંથે નેરે છે! અને સા માટે? કાગળે કે દિન નતે એ ચાતકી પીણું પી શકે તેમ નથી... અગ્રીયુનો વેપાર એ ઇંગ્લેન્ડનું આપસન્યું પાપ છે અને એનાં પાદાં ખનવું એ વિન્દને બાજે આવેલો નાપ છે...”

સને ૧૮૮૨ માં દાદાભાઈએ અલ્ફુ કે આમની સંધાના કેટલાક સળંગ અને બીજા કેટલાક સિદીય નાગરિકો

અગ્રીયુના પ્રથમ ઉપર લડત ઉપાડનાર છે. એથી એમણે પણ તરન એમાં ભાગ લેવો જોઈએ. પરંતુ અગ્રીયુનામાં ઉતરવા માટે તો જુલોન દબ નેહાંએ.

અમલું અમર કાર્ય

પોતાના ટપનકળ દરમિયાન દાદાની બદીનો નામ કરવા માટે પણ દાદાભાઈએ ઉમર દાખોલી. રાજકારણમાં પોતાના આટલવન સહકાર્ય. કહે માંથી અલ્ફુ. એસ. કુંભ અને સંસ્કૃત સંસ્થા અને ઇંગ્લેન્ડની ‘રેપરન્સ’ અગ્રાપળના પ્રખર પુરસ્કર્તા હતા. ૧૮૮૮ માં કંઈના મુખર્થ આપ્યા ત્યારે વિન્ડી-ગોની એક સંખા બોલાવવામાં આવી. એમાં એવું નાકો કરવામાં આવ્યું કે વિન્ડીગોમાં હાટ પોતાનો ટેવને વપની અટકાવવાના ઉદ્દેશથી ટેટ-વિટમાં એક સંસ્થા સ્થાપવી અને વિન્દમાં વિવિધ રૂથજે એની ગાખાગો વિરનારવી. આ નિર્ણય અગ્રાદર ‘એંગ્લો-ઈન્ડિયન - રેપરન્સ - એસોસીયેશન’ની રૂથપણા કરવામાં આવી. દાદાભાઈ એના જન્મથીજ એક ઉન્નારી કાપ કરે રહ્યા. આ સંસ્થાએ ઇંગ્લેન્ડના સિસલ રેપરન્સ એસોસીયેશનનો સહકાર સ્વીકાર્યો અને જાને સંસ્થાએ સંધિ અગ્રીયુ અને દિશોમાં લોકમન લેખવા માંડ્યા. વિન્ડીમાં મુખ્ય

મુખ્ય શહેરમાં એની ઉપશાખાઓ ઝડ કરવામાં આવી અને એમાંથી નાની નાની ટેમ્પરન્સ-સેસાવટીઓની ફલગ્રંથણી રચણે રચણે વ્યાપી ગઈ. આ સંદેશોના ઉપક્રમ હેઠળ વ્યાખ્યાનો યોજવામાં આવ્યાં અને સાહિત્ય બ્લેગ્સમાં આવ્યું. આ ક્ષેત્રના સદકર્મી કરોને ઉત્સાહ આપવા માટે અને ચળવળનો યથાશક્ય વિસ્તાર કરવા માટે ઇંગ્લેન્ડથી હિન્દમાં પ્રતિનિધિ-મંડળો પણ આવવા લાગ્યાં. દાદાભાઈને એવો દાવો હતો કે એક પ્રજા તરીકે હિન્દીઓને મધ્યમની આદત નહોતી. હિન્દીઓના મોટા ભાગના ધર્મી પણ કૃષી પીણાના ઉપયોગને નિષિદ્ધ ઠરાવના હતા. કોઈ વિચારશીલ સરકાર ઇંગ્લેન્ડમાંથી હિન્દ જતો દારૂ અને સ્પીરીટનો જથ્થો અટકાવે છે ! પરંતુ હિન્દને પશ્ચિમને સંસ્કૃતિની હાથણી કરતાં કરતાં, બ્રિટીશ સરકારે, ધર્મ અને ચારિત્ર્યને બળે નિવ્યસની એવા આ દેશમાં, પશ્ચિમમાં પણ અત્યંત 'પશ્ચાત્ય' એવી આખરાની જાગૃતિ અને દારૂની દુકાનને શામલ કરી ! હિન્દમાં દારૂ ચાળવાનાં લગભગ અર્ધાંશ કારખાનાં સરકાર-હસ્તક હતાં. સરકાર દારૂની દુકાનોની જલદેર હુરરાટ કરતી અને વધારેમાં વધારે રકમ આપનારને એનો ઈજારો આપતી. હિન્દના આવા આખરાની વહીવટમાં ધરમજીથી મુધારો કરવાની માગણી કરતો એક હાથ આમની સભામાં પસાર કરાવવામાં એક્સાઇઝેશનને સફળતા મળી.

આંકડાઓ પોલી ઊઠે

સાવત્રિક વિનાશ, રોગ અને અનેકવિધ આપત્તિઓના મૂળ રૂપ દારૂના વધતા જતા વપરાશથી નીતિની દૃષ્ટિએ જે હાનિ થઈ રહી હતી તે તો ઘણાના ખ્યાલમાં હતી. પરંતુ એથી નીચળતી આર્થિક મુશ્કેલી લક્ષમાં આવતી નહોતી. સને ૧૮૯૧ ના એપ્રિલની ૮ થી તારીખે એક ટેમ્પરન્સ લોકજમાં વ્યાખ્યાન આપતાં દાદાભાઈએ દર્શાવેલું કે અંગ્રેજ રાષ્ટ્ર દારૂ પાછળનું વાર્ષિક ખર્ચ તેર કરોડ પૌંડ જેટલું છે ! વિશેષમાં એમણે કહેલું :

“ હવે આટલી ગંભીર રકમ જે માત્ર દરિયામાં ફેંકી જ નાખવામાં આવતી હોય તો તે કંઈ દરકન નહિ. એ તો એણું અનિષ્ટ છે. પરંતુ આ અનિષ્ટ બેવડું અને ત્રેવડું થતુ જાય છે. કુદરતે બેઝારી અને કાળી મજૂરીએ કંઠબેળી, માણસના આઘસાઈ તરીકે ઉપયોગમાં આવે એવી કેટકેટલી સામગ્રી માત્ર નિરૂપયોગીજ નહિ પણ વિનાશક-સામગ્રી તરીકે ફેરવાઈ રહી છે ! ત્યાં એક તમ્બૂચી

પૈસાના આ દુર્વર્થ દારૂ લોકોને ખોરાક ખૂંચવાનું જાય છે અને બીજી તરફથી એ ખોરાકનું સ્થાન લઈ ગેલું દારૂના નાખવાશથી એ અધઃપતનને પંથે પડે છે. ખોરાકની આ અછત ઉદ્યોગની શક્તિ અને ઉત્પાદનનું પ્રમાણ ઘટાડે છે અને મજૂરને તો કેવળ નાકામિયાણા ખાવે છે. મજૂર પોતાને તેમજ પોતાના કુટુંબ માટે ગરીબાઈ, જૂથમરી અને દુઃખ જોતરતો થાય છે. અને અન્તે તે સ્નાતુજ ગરબી શોષતો થાય છે. દુઃ સમજ મકાન નથી કે એક આખી પ્રજાનાં દુઃખ, કકળાટ અને સર્વ-સામાન્ય અધઃપતનની કિંમત રૂપિયા, પાના, પાંદડાંમાં કંઈ રીતે આપણે આંકી શકીએ ? કોડીબંધ શહેરો કરતાં શેડાં આંકડા વધારે સ્વચ્છ સ્પષ્ટીકરણ કરશે. મારો કે દારૂ પાછળનું કુલ ખર્ચ તેર કરોડ પૌંડ છે. આનો અર્થ એ કે આટલી રકમમાં આખરું બ્રિટીશ સામાન્યની તમામ પ્રજાને રોડી (સાત કરોડ પૌંડ) માખણ અને ચીઝ (સાડા ત્રણ કરોડ પૌંડ) અને દધ (ત્રણ કરોડ પૌંડ) આપ્યા એક વરસ મુધી પુરે પારી શકાય. બીજી રીતે જોઈએ તો આટલી રકમમાંથી આખા બ્રિટીશ સામાન્યની પ્રજાને આખા એક વર્ષ મુધી ઘરભાડું (સાત કરોડ પૌંડ) અને ગરમ, રેશમી તેમજ સુનરાઈ કાપડની જરૂરિયાત (૭ કરોડ, પાંચ લાખ પૌંડ) પરી પારી શકાય. નવઘની વાન તો એ છે કે આટલી ગંભીર રકમ ખર્ચા પછી પણ આ બધી જરૂરી વસ્તુ નથી મેળવી શકાતી એટલુંજ નહિ પણ સાંમેથી લોકો ઉપર ગરીબાઈ હાથ છે અને આ બધી સામગ્રી ઉત્પાદ કરવાની શક્તિનો નારા થાય છે. એથીયે વિશેષ ખરાબ વસ્તુ તો એ છે કે આખો રાષ્ટ્ર નૈતિક પાતલ થાય છે અને મનઃશૂન્ય સંસ્કાર આપ્યું પડી ગય છે.”

ત્યાર પછી એક્સાઇઝેશનને 'વિરો'ની પદ્ધતિ અખ-ત્યાર કરી અને દાદાભાઈના મન અનુસાર એજ વાજની માર્ગ હતો. એ જનસામાન્યની બદુમતિ દારૂની બંદીને અટકાવવા માગતી હોય તો તેને તેમ કરવાને અધિકાર રહેતો. એટલે કે માત્ર ગણ્યાગણ્યા સત્તાધારીઓના લખડ પ્રમાણેજ નહિ પણ બદુમતિ સમાજની સામાન્ય દૃષ્ટા પ્રમાણેજ લોકોની પરિસ્થિતિ ધ્યાન—એ પૌકમાન અન્તે મૂળજન સિદ્ધાન્ત એમાં સંચાલિતો હતો.

ભાવિ પ્રજાને પ્રેરણા

હવે દારૂની આદતને યાજવાના દાદાભાઈના વિષ વિષ પ્રયાગમાંથી એક ક્ષીથી વધુ સમ્રદ પ્રકરણ ૬૫

આપણે આવીએ. ટેમ્પરન્સ એસોસિયેશનની વરિંકે સભાના એક હરાવ અનુસાર લંડનમાં વસતા કેટલાક હિન્દીઓ (ખાસ કરીને તો વિદ્યાર્થીઓ) વેસ્ટ-મિનિસ્ટર ટાઉન હોલમાં Indian Brotherhood of Total Abstiners નું ઉદ્ઘાટન કરવા મળેલા સેમ્યુઅલ સ્મિથ પ્રમુખસ્થાને હતા. દાદાભાઈની સાથે તેઓ પણ માનતા કે દાણી અહીંને ટાળવાના વધારેમાં વધારે અસરકારક અને આશાસ્પદ ઉપાય તો હિંગતી પ્રજામાં દારૂ પ્રત્યે ધિરદાર ઉત્પન્ન થાય અને એને જડમૂળથી દૂર કરવા એ કટિબદ્ધ થાય એવું વાનાવરણ સર્જવાનોજ છે. "ઈન્ડિયન બ્રધરહુડ" નું ઔપચારિક ઉદ્ઘાટન થયું અને દાદાભાઈ તેના વરાયેલા પ્રમુખ થયા.

દાદાભાઈએ પોતાના વ્યાખ્યાનમાં એક સ્વળે કહેલું : " સિદ્ધીશ પ્રજાના જે વર્ગમાંથી આ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ આગળ આવ્યા છે તેને કેટલાક ઉદાત્ત અને તરંગી ગણી વખોડી કાઢે છે. જતાં દેશના સ્વભાવ અધાર મહાન સામાજિક અને નૈતિક સુધારાઓ સમાવતા આ વર્ગના પ્રયત્નોજ આભારી છે. ગુજામોતી સંસ્થાનું

વિચીનીકરણ, વડુદાંડિયાને ઉદ્ધાર, રોમન કેથોલિકોની મુશ્કેલીઓનું નિવારણ, અને ખીજી અધીજ પ્રગતિ આ વર્ગ નરકથીજ થયેલી છે. આ સંસ્થાની સ્થાપના દારૂ હિન્દના સાંસ્કારિક ઉદ્ધારનું એક ખીજ તાવવામાં આવ્યું છે.

અને આ સંસ્થાનું ખાતું આશાસ્પદ નત એ હતું કે હિન્દુઓ અને મુસ્લિમો બંને હાથોહાથ મિલાવી આખા રાષ્ટ્રને સ્વર્ણતા એક મદતના પ્રશ્ન પરંતુ એમાં મંડુકા કાર્ય કરી શકતા.

જતાં વિદ્યાર્થીઓ જેવા અનિર્ણીત સમુદાય વાંચેલી નિવ્યસનીપણની આપતમાં બધું મોટા ફાળાની તો આગા તજ રાખી શકાય. દાદાભાઈને તો વિદ્યાર્થીઓને ટેમ્પરન્સની સજવગમાં રસ છે એ જોઈનેજ સંતોષ થતાં. તે એવી આશાએ કે નિવ્યસનના આ પુરસ્કર્તાઓની અસર હેઠળ હિન્દ એક વખત સંપૂર્ણ દાકનિયધની નર-કેલમાં મળે આપશે...

—:—

સદ્ગૃહસ્થ

ના આગત હું સર્વત્રો સમાજે.

સંબંધી ના સર્વ થકી સગાઈને,

ના હું સખા સ્નેહની અન્યમદઃ

કિન્તુ બધાની સહ ફર્જમદ

સામાજિકમાં સહુ થો પ્રતિષ્ઠિત

હું માનવી એક હું સદ્ગૃહસ્થ

અમેરિકામાં દારૂબંધી

જ્યારે અમેરિકન રાજ્યશાસ્ત્રજ્ઞોના અદારમાં સુધારા ઉપર મતગણતરી થઈ ત્યારે દારૂને માત્ર કાયદેસર રીતે એ પ્રદેશમાંથી દેશવટો મળ્યો એટલું જ નહિ પણ લોકોના હૃદય અને માનસમાંથી પણ એને રજા મળી ગઈ. તેઓએ માન્યું કે તેમને તેઓની સૈકાભૂતી મહેનત, શુભ પરિણામ પ્રાપ્ત થયું છે. પરંતુ તેઓને ખ્યાલ પણ નહોતો કે દારૂબંધી અંગેના જરૂરી કાયદા ધારવાની અને એને અમલી બનાવવાની સત્તા જેમને આપેલ છે તેઓ ગંભીર ભૂત કરશે અને એના બદલુ ગંભીર પરિણામ આવશે. પરાજયથી તત્કાલ હુકાં બેઠેલાં દારૂના આપારમાં હિત ધરાવતાં વ્યક્તિઓ કાયદામાં રહેલી છટકાઓનો ઝડપથી આશ્રય લીધો અને કાયદા વડે રક્ષિત એવી સંઘળી નક અને સગવડનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરવા માંડ્યો.

નિર્દોષ ધારાની પહેલી કલમ નીચે મુજબ હતી -

“આ કાયદો મંજૂર થયા પછી એક વર્ષનો સમય લીધે અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યોમાં તેમજ એ સંસ્થાનોની હકુમત હેઠળ આવતા તમામ પ્રદેશમાં ફક્ે ઉત્પાદન કરે તેવામધ્યાકું પીણાં તરીકે ઉપયોગ કરવાના હેતુસર થતું ઉત્પાદન, વેચાણ, હેન્ડલ તેમજ ખસારથી આણત અને સંસ્થાનોમાંથી નિકાસ થઈ કરવામાં આવે છે.”

વેચાણ નિષિદ્ધ હતું, પણ ખરીદી નહિ!

આ સુધારો એક વર્ષ પછી અમલી બનાવો હતો ત્યારેથી તે દારૂનો વેપાર એના સામાન્ય સ્વરૂપમાં આવ્યો હતો અને પીણાં દરેક જોમને તેમ જોવા મળતાં. પરંતુ વધારે મહત્વની દષ્ટીકત તો એ હતી કે દારૂનું વેચાણ નિષિદ્ધ હતું પરંતુ દારૂ ખરીદવો, એને કબજામાં રાખવો કે એનો ઉપયોગ કરવો... એના ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રતિબંધ નહોતો. જ્યારે સુધારો અમલમાં આવ્યો ત્યારે કોઈ મધુસ પાસે દારૂ હોય તો તે રાખી ચકતો અને એ ન દોલતો તો એને ખરીદીને મંગલવર ‘ટોક’ કરી લેવા માટે તો પુઠંગ અવકાશ હતો જ! જેમની પાને પૈસા હતા એમને

દારૂબંધીના પક્ષકારો અને વિરોધીઓ વચ્ચે આવેલા કાંચા સમય પર્યન્તના સંઘર્ષને પરિણામે જ્યારે એ કાયદો પાછો ખેંચાયો અને અનિયંત્રિત એતિહાસિક પરંપરામાં અમેરિકન પ્રજા ગૂંચવણ ગઈ... ..

તો આખી જીંદગી ચાલે એટલો દારૂનો જથ્થો એકઠો કરી લીધો. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે પીકું કે જે ઘરની બહાર હતું તેણે “ગુડ-મવેરા” કર્યો અને એને પરિણામે સીમ્યાનું અને હુવાનિયું નૈતિક અધઃપતન થયું. દારૂને એક નવું ધર્મિયત સામાજિક સ્થાન મળ્યું. દારૂની ખાત્રી એ પરીણાસાકરીની નિશાની બની અને સામાજિક વ્યવહારમાં એની અમલ્ય સ્વીકાર્યો. કલ્પનામાં એ દાગનું કારણ બન્યું; સર્વમાં એ અધઃપતનનું ઉપાદાન બન્યું અને રાજકારણની રંગભૂમિ ઉપર સામસામા આસિયોન એ પ્રયોજન બન્યું!.

અને દારૂ રાખવા સામે કોઈ જાનનો પ્રતિબંધ ન હોવાથી આનાં કેશી પીણાં કલાસ પાસેથી સહેલાઈથી ગેળી ગ્રાતાં અને એ રીતે કલાસને પણ પોતાના માંડકો તરફના ગયાપને કારણે મશાજમાં સુરક્ષિત અને અગમ્યનું સ્થાન મળ્યું.

દારૂબંધીનો ઉદ્દેશ દારૂના આપારનું સંપૂર્ણ નિક્ષેપ કાઢવાનો હોયો જોઈતો હતો. પરંતુ અહીં તો પરિસ્થિતિ જુદીજ નીકળી પડી. દારૂનો વેચનાર કાયદાની દૃષ્ટિએ યુનેચાર હતો. અને એની પરપકડ પણ થઈ શકતી જ્યારે દારૂ ખરીદનાર ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનું અધન હતું નહિ. કાયદાનું આયુું દાસ્ત્યાપદ ૨૧૩૫ સામાન્ય જનતામાં જાગીતું થઈ ગયું અને એને પરિણામે એનું જાન એટલું ઘટ્યું. મરીત જનતાએ લેયું કે પૈસાદાર માણ્યો પોતાને કારે તેવા ‘આલવાયુક’ (1) પીણાંનો મંગલવર જ્યો એકઠો કરી શકે છે જ્યારે એમના નમીજમાં તો કુળજ ‘નિચ્સનીયલ’ જ માંડયું છે કારણ કે કલાસને તેઓ મનમાર્ગમાં નાણાં આપી શકે તેમ નથી. એટલે કાયદાનો કોઈ પણ ઉપકારક હેતુ એમના જોવામાં આવ્યો નહિ. આનાથી વર્ષ વિમક પેરા થયો અને એમાં જ હર્ષમાં દિત ધરાવતાં તત્વોને પોતાના પથ પઠોળા કરવાનું સમજ કારણ મળી ગયું.

આ વિષય ઉપર રીકા કુનાં મેમુઅલ ઓપને

બંધેલું : “દારૂબંધીના સીધાજ પગલાંએ વર્ગ વિગ્રહ ઉત્પન્ન થયો. કામદારોમાં દારૂ ખરીદી શકતા વધારે પૈસાદાર અને (એટલે જ નસીબદાર) વર્ગ તરફ ધિક્કારની અને અસહકારની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ.” આ રીતે દારૂ ખરીદનાર વર્ગ દારૂ સંઘરનાર અને વેચનાર જેટલોજ ગુનાહિત અને ધિક્કારપાત્ર હતો એવી જેહાદ શરૂ થઈ. પરંતુ એને બેઠ્ઠીએ તેટલો ટેકો મળ્યો નહિ.

દારૂની માગણી વધી એટલે એને ગેરકાયદેસર રીતે ચોરી છૂપીથી સંઘરનારા અને વેચનારા પાછા બહાર આવ્યા. આ લોકોએ ગેરકાયદેસર દારૂનું ઉત્પાદન, ડેરફેર અને વેચાણ કરવા માંડ્યા. આવા બહુજ ફળદાયી ધંધાદારો જે પૈસા ઉત્પન્ન થયો તેનો વિનિયોગ અમરદારોને લાંચ આપવામાં, સત્તા ખરીદવામાં અને રૂવતખોર રાજકીય નેતાઓને પડખે કરી લેવામાં થવા લાગ્યો. આ રીતે ગેરકાયદેસર આપાર જ્યારે સુરક્ષિત અને સહર થયો ત્યારે એણે કાયદાની સામે ઉદ્ધત હુકાર શરૂ કર્યો.

કાયદાની છટકે આરીતે કારણે

આનો અર્થ એમ નહિ કે બહુજનસમાજની બહુમતિ આ કાયદાનો ભંગ કરવામાં સંમત હતી! દારૂબંધી અમલમાં આવી તે પહેલાં લાખો માણસોને દારૂ પીવાની ટેવ હતી અને લાખો માણસો એને છોડી દેવા તેમજ એની વિશે તમામ જૂઠી જવા પછી તૈયાર હતા. નૈતિક અધઃપતનને પથે ચડેલા માત્ર ગણ્યાગણ્યા લોકોનેજ કાયદાનો ભંગ કરવામાં તેમજ અધેર પ્રવર્તીવવામાં રસ હતો અને એજ પોતાનો અનુયાયી વર્ગ મોટો નીકળે તેમ ઇચ્છતા. આ ગણ્યાગણ્યા પૈસાદાર લોકોજ ચોરી છૂપીથી દારૂવેચનારને ધરમાં ઘાલતા અને ગેરદાર્યદેસર દારૂની એની પાસેથી ખરીદી કરતા. આ સંબંધમાં શ્રી. જી. આર. ટેલર લખે છે : “જો દારૂનો પીણું તરીકે ઉપયોગ કરવામાં જ એના ફેરમાં અનિષ્ટો લેવાયવાં પડતાં હોય તો પછી દારૂના આ કષ્ટાનુત નાટકના તમામ અભિનેતાઓમાં પીનારજ સૌથી મોટો યુગેયાર ગણાય.” જો દારૂની ખરીદી ઉપર પછુ પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો હોત તો સમાજનો આ નામદ અને બીજા વર્ગ કાયદાનો ભંગ કરી શકત નહિ અને ગુનાહિત તત્વોને અર્થજ સંશોધકો સહેલાઈથી શોધી કાઢત.

કાયદા પ્રમાણે, દારૂનો ધંધો કરનારાઓને કડી ન હોય તેવાં પીણાઓનું ઉત્પાદન કરવાની છૂટ આપવામાં

આવી હતી. જેમાં માત્ર અરંધા ટકોજ મલાઈ અસ્તિત્વ ધરાવે છે એવા ‘નીયર-બીયર’નું ઉત્પાદન પાછું કાયદેસર ગણાતું. આ પદ્ધતિને અનુસરતાં સૌથી પહેલાં પાંચથી છ ટકા મલાઈવાળો બીયર બનાવવો પડતો અને બાર પછી એમાંના મલાઈનું પ્રમાણ ઘટાડવું પડતું. આથી-તો દારૂ બનાવનારાઓને ધંધો ધંધાવવાનું એક કારણ મળતું. અને કાયદા સાથે એ છેતરપીંડી કરી શકતા. જો કે એમ કરતાં એમને કાંઈવાર શિક્ષા પછુ થતી અને એમની પરગીટ રફ થતી. પરંતુ ધંધો નભાવવાની બીજી અનેક અવળીસવળી રીતો એમની પાસે હતી. તેઓ બે ચાર કોઈક સારા અને પ્રતિષ્ઠિત માણસોને પોતાની ‘દુકાનો’ બીજા કોઈ હેતુસર ખરીદવા મટે ઉભા કરતા, એને કાળજી ઉપર કોઈ નવું લેખિત સ્વરૂપ આપતા. દુકાનો કોઈ તરીકે ‘કંપની’ તરીકે ચાલુ થતી અને પાછો બારણેથી દારૂ બનાવવાનાં બંધોજ કાળાં કાળાં બદલાશ પરમીટ ધરાવનારાઓને હાથે થતાં. આ પરમીટ આપવાની પ્રથામાં સરકારે જો જરાક વધારે કાળજી રાખી હોત, અને અરજદારની સર્વનિષ્ઠ તપાસવાની જો જરા વધારે દરકાર પહેલેથી રાખી હોત તો પીણાના આ બતના મથકુક્ત પરિવર્તન ઉપર તેમજ એમાં થતી બીજી ઘાસમેલ ઉપર કાણુ થયું જ સહેલાઈથી રાખી શકાત. વળી વધારે પ્રમાણમાં મલાઈવાળાં પીણાનું ઉત્પાદન કરવાના ગુના સળગ યુગેયારને કોર્ટ સમક્ષ ખડો કરવામાં આવતો એ ચાત ખરી પરંતુ સાથે સાથે અવાં પીણાને અનુમત્તીને વધરાતા રાન્ડ-‘Intoxicating’ મટે કોઈ નિયત વ્યાખ્યા ન હોઈ કોઈ કાયદા-ખાત્ર વડીલ ફરિયાદ પહેલે ગુચંચવચમાં મૂકી શકતા અને ન્યુરિનું લક્ષ પ્રતિવાદીના દારૂ વેચવાના મુખ્ય ગુના ઉપરથી ખસેડી ‘Intoxicating’ રાન્દના જટિલ અર્થના સ્પષ્ટીકરણની જૂતજૂલમણીમાં ગુચરી નાખી શકતો.

દારૂબંધી અને રાજકારણ

અને રાજકારણ એ દારૂબંધીના સંપૂર્ણ અમલમાં મોટામાં મોટા વિષ્ણુ રૂપ હવું. દારૂબંધી અમલમાં આવી તે પહેલાં કેટલાંયે વર્ષથી ધંધાદારી ‘રાજકીય નેતાઓ’ અને દારૂમાં હિત ધરાવતાં તત્વો વચ્ચે મેસો મુમેળ પ્રવર્તતો હતો. પોતાનાં હિતને એમમમાં મૂકે તેવો કોઈપણ કાયદો અટકાવવા મટે પોતાને મદદગાર થાય એવો ‘હિતેષુ’ ધારાસભ્ય તરીકે, કોઈ પરગણાના કે સંસ્થાના ‘એજેન્ટ’ તરીકે કે સરેરાની કાઉન્સિલના સભ્ય તરીકે સુરક્ષિત આવે એ મોટું જરૂરી કે એકદંડ કરવાનું કામ માત્ર તેમને

રહેતું. વખત જતાં દારૂમાં હિત ધરાવતાં તત્વોની આ શામલ પ્રધાન-મંડળતા સમ્યો અને હેઠે પેટીંગ્ટનના 'વ્હાઈટ-હાઉસ' મુખી પહોંચી ગઈ. દારૂખંધીને સંપૂર્ણ રીતે અમલી બનાવવામાં રાજકારણ એક મોટી આડખીસી રૂપ ધરે એટલું કારણ કે જવાબદાર ઉચ્ચ વર્ગોમાં કામ કરતા બેઠેલોને સુઠવી-જંગ વખતે બૂલબૂલ પ્રશ્નિ કરતા 'નદમરોના નયાવ્યા મુજબ નાયતુ' પડતું! દારૂખંધી જેવું અગત્યનું કાર્ય એના અમલની શરૂઆતમાં નાલાયક, બિનઅનુભવી અને રૂચનખેર માણસોના હાથમાં આવી પડનાથી ધણી આવી પારિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ હતી.

શુનાઓ શોધવા માટે અને શુનગણે ઉપર દેહસ યજ્ઞાવવા માટે જે માણસો નોમવામાં આવતા તેઓની નિમણૂક રાજદારી ક્ષેત્રમાંથી થતી નહિ. તેઓને સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષાઓ આપવી પડતી અને શુભે ધારણે એમની પસંદગી થતી. તેઓ ખૂબજ કેળવાયેલ, કાર્ય કુશળ અને કાયમી નોકરી ધરાવતા માણસો હતા. દારૂખંધીને અમલી બનાવવાનું કામ આવા નિષ્ણાત અને અનુભવીજનને સોંપવાને બદલે કેવળ વિચિત્ર રીતે એ તિબેરી ખાતાંને સોંપવામાં આવ્યું. કાગળનાં વળગતાની ભક્ષામણે કારણે નિમાયેલ આ ખાતાંનાં માણસોને વેતન બહુ ઓછું મળતું જે કામ એમને કરવાનું હતું એ અંગેના અનુભવ એમને કશોજ હતો નહિ એટલે બહુજ દૂકા વખતમાં તેઓ નિષ્પત કામ માટે નાકાઘાક થયાં અને કેટલાક તો એવી કાચીરવત, ખાચી, દારૂખંધીના રાષ્ટ્રિય કાવદાનું ઉદ્ભવન, એવીસનાં દક્ષેત્રમાં છેકાછેટી, દયજાજી અને એવા બીજા કેટલાયે ભયંકર શુનાઓ સળગ બરનરૂ થયા. દારૂમાં હિત ધરાવતાં તત્વોની ભદામણેને કારણેજ એમની નિમણૂક થઈ હોવાને લીધે તેઓને પાછલે ધારણે ચાલતી મસિન રમના સામે આંખ મીચામણું કરતાં પગલાંજ. કેટલાક કિસ્સાઓમાં આ 'એન્જનો' જ દારૂના જંથામાં સંકાયક કે ભાગીદાર બનતા !

દારૂખંધીને સરજાતપૂર્વક અમલી બનાવવા માટે આશરે બાર બનર એન્જનોનું દળ અને પાંચ કોટિ પેટરની રચાવી રૂડી આવરથક દત્તાં. પરંતુ દારૂખંધી ગર થતે જો એમની પાસે રૂરૂડ એન્જનો દત્તાં તેમાંથી મત્ર ૧૫૩૨ એન્જનોનેનદારૂખંધીનું કામ સોંપાયું. આ નાનું દળ ધણી વખત જતાં વધારે અને વધારે નાનું થતું ગયું અને દારૂના ધોષમાર વધેતા આપાંને અરકાવવાનું કામ એમને માટે

કેવળ અશક્ય બન્યું. ૧૯૩૨ માં એન્જનોની સંખ્યા માત્ર ૧૩૬૨ રહી અને સુડી તો ૧૫ લાખ ટાલર જેટલી પડી ગઈ.

આટલું દળ લો સંપૂર્ણ એલિટિથી કામ કરે તોધણ પરિસ્થિતિમાં કેંઈપણ પરિવર્તન લાવી શકે નહિ કારણ કે કાપદાઓમાં અનેક છટખાસીઓ દત્તાં અને સત્તા તો કેવળ અધિકાર હતી. અમુક વરમાં ગેરકાયદેસર રીતે દારૂ આપવામાં આવે છે એવી રૂપેટ માહિતી મળ્યા પછી ધણી આ એન્જનોને સરદારુ થર ઉપર દરેકો પાસવાની કરાઈ સત્તા ન દોતી. કારણ કે તેમને એવા સંભેગમાં મેળવવા બહુ મુશ્કેલ એવા એન્જિનિરિત વગરતાં સચંવારન્ટ આપવામાં આવતાં નહિ.

પરમીટની પ્રયાત્ન ચોક્ક

આ ઉપરાંત દારૂ અંગેની 'પરમીટ આપવાની પ્રથા તો ચાલુજ દત્તાં. સરકારી પરવાનગી હેઠળ ઉલોખનાં કારણેસર જે ધોરેમાંથી મલાકનું ઉત્પાદન કરવામાં આવતું તેનું રૂપાંતર બહુ ભાગે વ્હીસ્ટી અને જનમાં થતું. તિબેરી ખાતાંએ જે નિયમનો ધર્યાં દત્તાં તે કેવળ અપૂરતાં દત્તાં અને એમાંથી કોઈપણ ખાતનું બંધન ઉપસ્થિત થતું નહિ. એટલે સરકારી પરમીટના છુરખા હેઠળ મોટી મોટી પેટીઓ દારૂનો ગંજાવર જરૂરો ઉત્પન્ન કરી પાતાના માદકો તરફ દરેકે રહી દત્તાં. હાથમા તરીકે પરમીટમાં એવાં દેખા દોઈ ધણ એક પેટી "કારનેશન પક્ષકમ" જેનું ખૂબજ માદક થીલું દરેકે એલતના જરૂરમાં બીજા દોઈ સાચી અથવા ભેજા પેટી તરફ રવાના કરી શકે. આં દારૂખંધીના એન્જનોને એ વસ્તુ અતે ક્યાં જાય છે તેની તપાસ કરવાનો ધણી અધિકાર નહિ ! એટલે કે એ જરૂરો આપાત કરનાર પેટી એનો કેહધણ રીતે કાંવે તેઓ નિકાસ લાયે તો તેમાં કોઈ એને પૂછી શકે નહિ. અમુક શંકાપ્રાણ વ્યક્તિએ કે પેટીએને પરમીટ આપવી કે ન આપવી તે નક્કી કરવાની સત્તા દારૂખંધી કેબેરીને આપવામાં આવી દત્તાં પરી ધણી મુશ્કેલપદ દત્તાં કત તો એ દત્તાં કે એ એવીએ એ બતા નાપરી નહી !

• વેલ્ડરોએકટ' દેખા દાતને કેવળ રવાના થાયે: અર 'પરમીટ ની પરવાનગી આપી શકતા. દારૂનેની ભદા-મણુ દેખા એવીએ બનાવનારને ધણી નિયન જરૂરો વેચવાને પરવાનો મળ્યો. એટલે કે દારૂગર અને એવીએ બનાવનાર ગમે દવાના એટો દેખા નિયમિત રીતે દારૂના જરૂરો વરેત મળી શકતા. દારૂખંધી અમલમાં આવી તે પહેલાં મલકતો

મોટી જથ્થા બહારના વપરાશ માટે 'ઝેર' ગણાતો. દર-
જનીના ઉગમ સાથે મચાકાની ઝેરમાં ગણુનરી થતી અટકા
મઈ. રખ પી શકાતો. અને ઉપરાંતમાં એ પોષક અને
સ્ફૂર્તિવર્ધક પણ ગણાતો. આવી બનાવટો ઉપર ચોક્કસ
પ્રકારનો પ્રતિબંધ મૂકી, અમુક નિયમનાં હોવા જોઈએ
ન જ થઈ શકે એ બાબતી પરિસ્થિતિ ઉભી કરવામાં કાયદો
પણ નિષ્ફળ ગયો.

યુનાની સળ થોડી, લાભ ઝાઝો

અમુક પ્રકારના યુનાને નિશ્ચિત પ્રકારની શિક્ષા
કરવાનું ફરમાન પણ કાયદામાં પૂરતા પ્રમાણમાં સત્યવાચક
નહોતું. શિસ્ત વિરૂદ્ધ વર્તન માટે મોટામાં મોટી શિક્ષા
થોડી દંડ અથવા ટૂંકી જેલ એટલીજ હતી. મેરકાપરેસ-
મરનો વ્યાપાર એ બહુજ લાભદાયી અને આકર્ષક
ધંધો હતો. એટલે એ ધંધાને એવા મરરી માલમાં
મળી રહેવાં કે જે બે પકડાય તો કોર્ટમાં સફેદાઈથી યુને
કબૂલ કરી થોડો દંડ ભરવામાં ખુશી લેતા મિસિસ
વિશ્વર બેન્ડે કહેલું તેમ શિક્ષાનું પ્રમાણ કેવળ પિત
અસરકારક હોતાં યુનાનિત તરવાને કાયદાનો ભંગ
કરવામાં બિસ્ફુલ બીક લાગતી નહિ. વિરોધમાં દારૂના
ઉત્પાદન અને વેચાણ માટે જરૂરી એવી સાધન-સામગ્રી
જપ્ત કરવાની ભેગલાઈ પણ કાયદામાં કરવામાં આવી
નહોતી. એટલેજ દારૂના વ્યાપારને ચોરી-જપ્તીથી
વિકસવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં સાધનો મળી રહેવાં.
વધુમાં કુનેયની સરહદ ઉપરથી વ્યવસ્થિત રીતે ગતિમાન
થતા મેરકાપરેસ વ્યાપારને પણ કેવળ નિર્બીય અને
નિષ્ફળ એવું ચોરીવાત દળ અટકાવી શકતું નહિ.

ઉદ્યોગપતિઓ પડી ખરી ગયા

દારૂધીના શરૂઆતના દિવસોમાં ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રના
નેતાઓ એક પણ અપરાધ વગર એ સુધારામાં સહમત
પણ તેજાદ હતા. કેઈ, એડીસન, ડ્યુરન્ટ, લોલન અને
મીન કેટલાયે ઉદ્યોગપતિઓ સામાજિક તેમજ આર્થિક
સંઘમાં મજબૂતે તેમજ ઉદ્યોગને દારૂધીથી ચનાર કાયદાઓ
સરવાર વળુવતા. પરંતુ બહુ જ ટૂંકા વખતમાં એમને
માતમ પડ્યું કે દારૂધીના પશિષ્ણમે જે વધારે કરવેરા
નાખવા પડે છે તેથી તેઓની આવકમાં જળરી આવ્યું. આવે
કે અને એથી જ એમના ભાવિ વૈભવમાં અવરોધ ઉભો
થાય છે. કેટલાક ઉદ્યોગપતિઓને પોતાનાં અંગત દારૂ

માળખાનાં કારખાનાં હતાં. દારૂધી આવતાં એ બધાં બંધ
કરવાં પડ્યાં અને એથી તેઓને નફામાં ખુદ નફાના
પહોંચ્યાં. દારૂધીના કાયદા બે નાકામિયાજ નીવડે તો એમાં
ચલ્યાખરા ઉદ્યોગને કાયદો હતો. ઉદ્યોગપતિઓએ બેધુ કે
દારૂધીના કાયદામાં મુશ્કેલી પડિવર્તન થાય તેમાંજ એમનો
ઉદ્ધાર છે. છતાં એમની સ્થિતિ બહુ વિચિત્ર હતી. મહાનિષેધક
મંડળની ચળવળનો સામનો એમનાથી થાય તેમ નહોતો તેમ
દારૂધી અમલમાં આવી બંધ એ તેમને ખપે તેમ નહોતું.
બધારે તેમણે બેધુ કે કાયદામાં તો અનેક બાબતી જીટક
બાંધીઓ છે ત્યારે તેમણે સંગઠિત થઈ દારૂડિયાઓ અને કુલા-
લોનો સંગ્રામ શોધ્યો. એમને બુલ્કા પ્રવૃત્તિ કરવા માટે પૈસા
પૂરા પડ્યાં હતાં. નફામાં લાભ મળે તો યુનેયારેને. રહેલું
આપે એવા રસ્તાઓર અમલદારો ઉચ્ચ પાયરીએ ચુકાઈ
આવે તેની તત્તલીજ રી અને દારૂધીના કાયદાની અવળી
રજૂઆત કરી એને કબૂલ કરે અને એ કાયદાને રોકા
આપનારને હાંસી કરી હાડી કાઢે એવા બાહુતી પ્રચારકો પણ
વહેતા મૂક્યા. તેમણે એવો પણ પ્રચાર કર્યો કે દારૂનો જે
મોટો જથ્થો ગામડાઓમાં વહેતો થયો છે તે દારૂધીનેજ
આભારી છે અને નહિ કે કાયદાને વ્યવસ્થિત રીતે અમલમાં
મૂકવામાં રહી ગયેલી બૂલને ! આ પ્રચારકોએ દારૂને અજો
થતા પ્રત્યેક યુનાને તેમજ એ કારણસર અમલદારોમાં
પ્રવર્તતી રસ્તોગીરીને ખૂબ મોટું સ્વરૂપ આપ્યું અને મોટો
ઉદાપોલ કરી સમાજનાં આ બધાં દુષણો કેવળ દારૂધીનેજ
આભારી છે એવો ગપગોળો હાંક્યો. તેઓએ સમાજને
એવું પણ દસાવવાનું શરૂ કર્યું કે ચોરી, ચૂંદાંદ, દગલખાઈ,
હિસા અને એવા બીજા બધા યુનાઓ માત્ર દારૂધીનેજ
આભારી છે અને દારૂનો વેપાર અને પીકાંચો બે પહોંચાની
જેમ શાન્તિથી ચાલુ કરવામાં આવે તો આ બધું એની
મોજે બંધ થઈ જાય !

દારૂધી - વિરોધી - ચળવળ

ડ્યુ પન્ટ અને રેટોન્સની મદદથી સ્થાપવામાં આવેલ
દારૂધી-વિરોધી-મંડળે દારૂના વેપારીઓનો પ્રશ્ન હાથમાં
લઈ દેશભરમાં એક ચળવળ શરૂ કરી. એમણે રેડિયો, દારૂ,
આખ્યાનો દારૂ અને વર્તમાનપત્રો મારફત બધારે પ્રચાર
શરૂ કર્યો. પોતાના પ્રચારકો પાસે લેખો લખાવી,
ધાર્મિકો અને લાગવગ ધરવતી વ્યક્તિઓની સહી
પ્રગટ કરવા સાંચા અને પોતાના રાજકીય દેશને
પણ પ્રચાર વેગવન બનાવ્યો. આ કામની પાછળ

મોટા જથ્થા બહારના વપરાશ માટે 'ઝેર' ગણાતો. દારૂ-બંધીના ઉગમ સાથે મધ્યકર્તી ઝેરમાં ગણતરી થતી અટકી ગઈ. ૨૫ પી શકાતો. અને ઉપરાંતમાં એ પોષક, અને સ્ફૂર્તિવર્ધક પણ ગણાતો. આવી બનાવડે ઉપર ચોક્કસ પ્રકારનો પ્રતિબંધ મૂકી, અમુક નિયમોનાં તો ઉલ્લંઘન ન જ થઈ શકે એ બતતી પરિસ્થિતિ ઉભી કરવામાં કાયદો પણ નિષ્ફળ ગયો.

શુનાતી સખ થોડી, લાભ ઝાઝો

અમુક પ્રકારના શુનાને નિશ્ચિત પ્રકારની શિક્ષા કરવાનું ફરમાન પણ કાયદામાં પૂરતા પ્રમાણમાં સંસ્વાયેલ નહોતું. શિસ્ત વિરૂદ્ધ વર્તન માટે મોટામાં મોટી શિક્ષા થોડો દંડ અથવા ટૂંકી જેલ એટલી જ હતી. જેરકાયદેસં દારૂનો વ્યાપાર એ બહુજ લાભદાયી અને આકર્ષક ધંધો હતો. એટલે એ ધંધાને એવા જરૂરી માણસો મળી રહેતાં કે જે તે પકડાય તો કોર્ટમાં સહેલાઈથી શુના કબૂલ કરી થોડો દંડ ભરવામાં ખુશી દર્શાવતાં. મિમિસ વિલ્પર બેન્ડે કહેવું તેમ શિક્ષાનું પ્રમાણ કેવળ બિન અસરકારક હોતાં શુનાહિત તત્વોને કાયદાનો ભંગ કરવામાં બિલુલ બીક લાગતી નહિ. વિરોધમાં દારૂના ઉત્પાદન અને વેચાણ માટે જરૂરી એવી સાધન-સામગ્રી જપ્ત કરવાની ભેગવાઈ પણ કાયદામાં કરવામાં આવી નહોતી. એટલેજ દારૂના વ્યાપારને ચોરી-પીપીથી વિકસવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં સાધનો મળી રહેતાં. વધુમાં દેનેશની સરહદ ઉપરથી વ્યવસ્થિત રીતે ચંતિમાન થતા જેરકાયદેસર વ્યાપારને પણ કેવળ નિર્વાર્ષ અને નિષ્ક્રિય એવું ચોરીવાત દળ અટકાવી શકતું નહિ.

ઉદ્યોગપતિઓ પણ ખસી ગયા

દારૂબંધીના શરૂઆતના દિવસોમાં ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રના નેતાઓ એક પણ અપવાદ વગર એ સુધારામાં સહમત થવા તૈયાર હતા. ફેર્ડી, એડીસન, ડ્યુરન્ટ, લોઅન અને બીજા કેટલાયે ઉદ્યોગપતિઓ સામાજિક તેમજ આર્થિક ક્ષેત્રમાં મજબૂત તેમજ ઉદ્યોગને દારૂબંધીથી થનાર ફાયદાઓ વારંવાર વર્ણવતા. પરંતુ બહુ જ ટૂંકા વખતમાં એમને માલમ પડ્યું કે દારૂબંધીના પરિણામે જે વધારે કરવેરા નાખવા પડે છે તેથી તેઓની આવકમાં જરૂરી ઓંચ આવે છે અને એથી જ એમના ભાવિ વેલવમાં અવરોધ ઉભો થાય છે. કેટલાક ઉદ્યોગપતિઓને પોતાના અર્જન દારૂ

ગાળવાનાં કારખાનાં હતાં. દારૂબંધી આવનાં એ બંધ બંધ કરનાં પણ અને એથી તેઓને નફામાં બહુ નુકસાન પહોંચ્યું. દારૂબંધીના કાયદો બે નાકામિયાબ નીવડે તો એમાં ચલુખરો ઉદ્યોગને કાયદો હતો. ઉદ્યોગપતિઓએ બેયુ' કે દારૂબંધીના કાયદામાં મૂળગામી પરિવર્તન થાય તેમાં જ એમને ઉદ્ધાર છે. છતાં એમની સ્થિતિ બહુ વિચિત્ર હતી. મહાનિરેધક મંડળની ચળવળનો સામનો એમનાથી થાય તેમ નહોતો તેમ દારૂબંધી અમલમાં આવી ત્યારે એ તેમને ખપે તેમ નહોતું. બ્યારે તેમણે બેયુ' કે કાયદામાં તો અનેક બતતી, ઝટક વારીઓ છે ત્યારે તેમણે સંગઠિત થઈ દારૂગિયાઓ અને કલાલોનો સંગ્રાહ શોધ્યો. એમને ભૂગર્ભ પ્રવેશ કરવા માટે પૈસા પૂરા પાડ્યા માથા, નફામાં ભાગ મળે તો શુનાદોને, રક્ષણ આપે એના ફરજતખોર અમલદારો ઉચ્ચ પાયરીએ સુટાઈ આવે તેવી તજવીજ કરી અને દારૂબંધીના કાયદાની અવગળી રમૂચીત કરી એને હમ્મત કરે અને એ કાયદાને ટેકા આપનારને હાંસી કરી હાંકી કાઢે એવા બાદતી પ્રચારદા પણ ચહેલા મૂક્યા. તેમણે એવા પણ પ્રચાર કર્યો કે દારૂનો જે મોટો જથ્થો ગામડાંઓમાં વહેતો થયો છે તે દારૂબંધીનેજ આભારી છે અને નહિ કે કાયદાને વ્યવસ્થિત રીતે અમલમાં મૂકવામાં રહી ગયેરી ભૂલને ! આ પ્રચારકાએ દારૂને અંગે થતા પ્રત્યેક શુનાને તેમજ એ કારણસર અમલદારોમાં પ્રવર્તતી ફરજતખોરીને ખૂબ મોટું સ્વરૂપ આપ્યું અને મોટા ઉદ્યોગપતિ સમાજનાં આ બધાં ફાળો કેવળ દારૂબંધીનેજ આભારી છે એવો ગપગોળો હાંક્યો. તેઓએ સમાજને એવું પણ દસાવવાનું શરૂ કર્યું કે ચોરી, લૂંટફાટ, દગલખાટ, હિસા અને એવા બીજા બધા શુનાઓ માત્ર દારૂબંધીનેજ આભારી છે અને દારૂનો વેપાર અને પીણીઓ બે પહેલાંની જેમ ચાલતીથી ચાલુ કરવામાં આવે તો આ બધું એની મેળે બંધ થતું જાય !

દારૂબંધી - વિરોધી - ચળવળ

ડ્યુ પન્ટ અને મેટેડાન્સની મદદથી સ્થાપવામાં આવેલ દારૂબંધી-વિરોધી-મંડળે દારૂના વેપારીઓને પ્રખર લાભમાં કાપ દેજાબરમાં એક ચળવળ શરૂ કરી. એમણે દેશિયા કારા, આખ્યાનો કારા અને વર્તમાનપત્રો મારાંત જગેર પ્રચાર શરૂ કર્યો. પોતાના પ્રચારકો પાસે લેખો લખાવી સત્તાધારીઓ અને લાગવગ ધરાવતી વ્યક્તિઓની સહીથી એને પ્રગટ કરવા માંગ્યા અને પોતાના રાજકીય ટેકાદારો મારફત પણ પ્રચાર વેગવન બનાવ્યો. આ કામની પાછળ એમણે

પ્રજ્ઞા પ્રમાણમાં પૈસો વેચો. એમની પ્રગતિ આટલેથીજ અટકી નહિ. દારૂબંધી અંગેના કાયદાને વ્યાસુધી ધારણવી માંથી રદ કરવામાં ન આવે ત્યાંસુધી તેમને શાંતિ વળે તેમ નહોતી. એટલે તેમણે રાજકારણમાં પણ પ્રયાસ કરવા માંડ્યો. “The amazing story of Repeal” નામે પોતાના લાક્ષણિક પુસ્તકમાં મિ. ફ્રેડરિક ડેબીન્સ લખે છે: “દારૂબંધી-વિરોધક-મંડળનું કામ, કાયદાનો ભંગ કરી, એને ખિનઅસરકારક બનાવી, સાચા પ્રામાણિક અને નિઃશ્યાન અમલદારોને સ્થાને અપ્રમાણિક અને રૂસ્વતખોર અમલદારો મૂકાથી, દમનના ઢોર હેઠળ બીજાને પોતાને અનુસરવાની ફરજ પાડી, અને એવા સતત બૂઝા પ્રચારને વ્યવસ્થિત રીતે વહેતો મૂકી દોડાણ સંસ્થાઓમાં દારૂબંધી અંગેના કાયદો ન નબી શકે એવી પરિસ્થિતિ ઉભી કરવાનું હતું.”

એનો પણ સામનો તો થતોજ

અને આવા બજાર આક્રમ્ય હતાં મલિનવેષક મંડળો સાશુન હતાં. કાયદો વધુ અને વધુ કડક અને અસરકારકારક અને તેવા સુધારાઓ લાવવા તેઓ પ્રયત્ન કરતાં હતાં. પરંતુ તેઓ સત્તાના અર્થ અધિકારીઓ આગળ નિરૂપાય હતા! કારણ કે દારૂધિયાને દૂર કરવા માટે દારૂધિયાઓજ રખાયા હતા! તેમ છતાં તેઓ પ્રત્યેક પ્રતિજ્ઞતાઓનો સામનો કરવા પ્રયાસ-કરતા. મલિનવેષક-મંડળો અને દારૂબંધી-વિરોધીઓ વચ્ચેનું આ ધર્ષણ દુરલાભે વરસી સુધી ચાલ્યું તેમાં પ્રત્યેક વખત સંજ્ઞાતો તો મલિનવેષક-મંડળોનેજ મળતી. તેઓએ કાયદામાં રહેલી છટકાઓનો અર્થ કરવા પ્રયાસ કર્યો પરંતુ તેમાં તેઓ બહુ મોડા પડ્યા! તેટલા સમય દરમિયાન પતિવ્રતીઓએ દારૂબંધી અંગેના કાયદામાં કસબ ભંગાણ પાડી નાખ્યું હતું અને એને પાછો ખેંચી વેગવગવાનું હેતુ આક્રમણ માત્ર આપી રહ્યું હતું

૧૯૨૭ ના મેની પંદરમી તારીખના ન્યૂયાર્ક ટાઇમ્સ ના અંકમાં તે વખતની પરિસ્થિતિનું સમગ્ર દૃષ્ટિએ ચિહ્ન-ભાવકાશન કરતાં મિ. વિલિયમ એપરટન ૭ પૃષ્ઠ લખે છે: “સોડાનું રાજકીય વલણ માપવાની પારાણીય માત્ર એક કોષ્ટિક જ છે. જ્યારણીય સુધારો પસાર થવા પછી ચાર વખત કોષ્ટિક ચુકાદાને આપી છે. એમા જરાયે પાછોડક થઈ નથી. અર્થ એનાં કોષ્ટિકમાં દારૂધિયા તત્ત્વો વધતાં

જાય છે. દારૂબંધી અંગેનાં એક પછી એક તિરો આવતાં જાય છે. અને એમાં દારૂબંધીના પક્ષકારોજ યત્ને છે. દારૂબંધીના વિરોધીઓના મનનું પ્રમાણ ઘણીવાર દસ ટકા અને ફેટલીક વાર પંદર થી વીસ ટકા માત્ર હોય છે. એક વ્યવસ્થિત વિરોધપક્ષ તરીકે ઉભા રહી શકે તેટલો ટેકો તેઓને નથી.”

પરંતુ દારૂબંધી વિરોધીઓ બહુજ મક્કમ મનોદશાના અને આશાવાદી હતા. તેઓએ પોતાના દળને મજબૂત કર્યું. તેઓએ દારૂમાં હિત ધરાવતા પૈસાદાર લેડોનાં ભંડો અને બાળકોને ઉપોગમાં લીધાં અને “અખિલ મહિલા-મલિનવેષક-સભા” (women's Organisation for National Prohibition Reform) જેવી ભાષક નામધારી સંસ્થાઓ મારફત દેશની પાપખતો, કારણ દારૂબંધીજ છે એમ ફેલાવવા માંડ્યું. દારૂના ધંધામાંથી જેને મંદવર નહોતો થતો એવા અમેરિકન હોટેલ એસોસિએશનને પણ આ ઉદ્ઘોષકમાં સ્વર પુરાવ્યો. દારૂમાં હિત ધરાવતાં તત્ત્વો તરફથી નાણાકીય મદદ મેળવતી વકીલોની સંસ્થા સભાએ પણ પોતાનું “મિત્રાની” કામકાજ શરૂ કર્યું. ૧૯૩૨ સુધીમાં તો દારૂબંધી વિરોધી સંપ્રદાયને છાંયંઓ, માસિકો, રેડિયો, ફિલ્મચિત્રો પેટીઓ અને બીજાં ફેટલું પોતાના પ્રચાર સાધન તરીકે હસ્તગત થઈ ગયું. એસવાઈડ સ્ટ્રીટ્સને કહેવું! “આજે આપણે આ’ શુદ્ધિલાષી વર્ગના ભોખખારાના તણકા બઝાકામાં એટલા બધા અંજલ મથા ફીએ કે આ બપોર તારકનું સમ્પ્રદર્શન કરવા માટે આપણને જે એકાન્તિક, સ્વાસ્થ્ય નેદ્રેએ ને મળ્યું નથી.”

નવી ચુંટણીમાં પણ બહુમતિ

૧૯૨૫ માં દારૂમાં હિત ધરાવતી એક સંસ્થાએ પ્રમુખપદ માટે દુવરની હરીફાઈમાં અર્થ સ્પર્ધાને ઉભો કરેલ કારણ કે એમના મત મુજબ દારૂબંધીના પ્રશ્ન ઉપર દુવર ખોલો હતો અને સ્પર્ધા સાથે હતો. પરંતુ દુવરને મેસક માખ મનવી વિજય ગળ્યો. અને નવી કોમિસમાં દારૂધિયાની પક્ષને જાતી જુઠ્ઠાન મળી દુવરને પ્રમુખપદે ચૂંટી કારકારમાં મગાજના બહુમતિ વર્ગને કાયદો એજ હતો કે દારૂબંધી અંગેના કાયદા મંજૂરી રીતે અમલી અને તેમાં કડક પગલાં લે, અને દારૂબંધી વિરોધીઓ, રૂસ્વતખોર અમલદારો ખોષોક કાયદાને બંધ

કરનારાઓ તેમજ બેપરવાહ પ્રમુખ—એ સૌની નામચૂક-માંથી કાયદાને છેડાવી મૂળ કંકડ દારૂબંધીની પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરાવે !

હુવરે કરેલી ભૂલો

પરંતુ હુવરે અનેક પ્રકારની ભૂલો કરી. સૌથી પહેલાં એણે દારૂબંધીને એક ઉમદા 'પ્રયોગ' કહ્યો ! એણે દારૂના વેપારના પક્ષકારોને પોતાના પ્રધાન મંડળમાં નિમ્મા. દસમાંથી છ પ્રધાનો તો એજ મનોદશાના નીમાયા. ખૂદ દારૂબંધી અંગેના પ્રધાન પણ દારૂના વ્યાપારનો પક્ષકાર નીકળ્યો. પોસ્ટમાસ્ટર જનરલ પણ એજ કોટિનો નીકળ્યો. દારૂબંધી અંગેના કાયદાની તપાસ કરવા માટે એણે 'વીકર-શામ કમિશન' નીમ્યું. જે વરસ સુધી આ કમિશન પરિશ્રમ ઉઠાવી 'વોલ્ટરેડ એક્ટ'ની ખામીઓ, ગૂંચવણો અને ઝટક બારીઓ બહાર પાડી. દારૂબંધીના વિરોધીઓએ આ નબળાઈને લાભ લીધો અને લોકોમાં હસાવવા માંડ્યું કે દારૂબંધી તો કેવળ નિષ્ફળ ગઈ છે અને એને સફળ બનાવવી શક્ય નથીજ ! લોકોને દારૂબંધીમાં રસ રહ્યો નહિ; વખત જતાં તેઓ આ પ્રશ્ન ઉપર ઉદાસીન બન્યા અને છેવટે દારૂબંધી-વિરોધી બની ગયા ! હુવર તો દારૂબંધીના પક્ષકાર અને વિરોધીઓ વચ્ચે ગોળાં ખાવા લાગ્યો કારણ કે એને તો બીજી ચુંટણી વખતે કયો પક્ષ વધારે મત અપાવશે એનીજ ચિન્તા હતી. દારૂબંધી તો સાવ અદૃશ્ય થઈ ગઈ ! દારૂબંધીના પક્ષકારોનો મેતા એના વિરોધીઓના છળ-કપટ ખુદમાં પાડવામાં નિષ્ફળ ગયો અને એ રીતે પોતાનાં ક્યેયથી સરી પડ્યો ! !

પ્રમુખ રૂઝવેટના આગમન સાથે

૧૯૩૩ ના માર્ચની ચોથી તારીખે હરકુંભેશ રાજ્ય બંધારણને વફાદાર રહેવાના સોગન સાથે મિ. રૂઝવેટ પ્રમુખપદે આવ્યા. પરંતુ એ તો પહેલેથીજ કાયદાને મૂળથીજ પાછો ખેંચી લેવાના મતના હતા એટલે એ ક્યેયથીજ એણે કામ કરવા માંડ્યું. દારૂબંધીને પહેલાં ફટકો તો એમણે એ મુદ્દા છેડાવી આંટમાં જળારો કાપ મૂકીને માર્યો. ત્યાર પછી બહુર કાર્યો માટેની ગણતરી ને ત્રીસ કરોડ ડોલરની માંગને પહોંચી વળવા માટે બાવીસ કરોડ ડોલર વધારાના કરવેરા અને મહંમુલ દારૂ મેળવવા પાછો એવું બહુર કરી એણે બીજો ફટકો માર્યો. આથી દરેક કરબર-

નારને પોતાની પ્રત્યેક ૧૦૦ ડોલરની આવકમાંથી છ થી દસ ડોલર લેએ કર આપવો પડશે એવી પોસ્ટ માસ્ટર જનરલે જાણતરી કરી. આ કરવેરા દર કરવા માટે રૂઝવેટ એકજ રામખાણું ધલાજ દર્શાવ્યો અને તે દારૂબંધીના કાપદામાં ફેરફાર કરી દારૂના વ્યાપારને કાયદેસર દાખલ કરવો એજ ! ત્યારપછી 'બીયર બીલ' પસાર કરવામાં આવ્યું તેમાં રાજ્યખંધારણની મર્યાદામાં આવી શકે તેટલા પ્રમાણમાં મલાઈવાળાં કેશી પીણાં તેમજ બીયરનાં વેચાણ તથા ઉત્પાદન માટે ઘટ્ટ આપવામાં આવી. ચોથી સરકારને ખૂબજ જરૂરી અને યોગ્ય મહેમુલી આવક મળી રહી. આથી પ્રચલિત કરવેરા એાજ થવાને બદલે પૈસાદાર ને સ્થાને મરીખ-બીયર-પીનાર વર્ગ ઉપર લદાતા હતા એ સ્પષ્ટ હકીકત બહુજ દુશળતાથી દોષી દેવામાં આવી હતી. હવે બધાં સુધી રાજ્યનો ગણચતુર્થાંશ ભાગ નવા ખરડાની તરફેણમાં મન આપે ત્યાં સુધી દારૂબંધીના કાયદામાં સુધારો થઈ શકે નહિ. એટલે દારૂમા દિત-ધરાવતાં તત્વોએ હવે પુરતા પ્રમાણમાં મત મળી રહે તેવી તજવીજ કરવા માંડી. પ્રતિપક્ષના રાજકીય દબાણને કારણે દારૂ-વિરોધી ગવર્નરેને પણ નમતું આપવું પડ્યું. દારૂ-વિરોધી તત્વો આવા પ્રયત્ન આક્રમણનો સામનો કરી શક્યા નહિ. અને એમને પણ નમતું આપવું પડ્યું. ૧૯૩૩ ની આખરમાં જરૂરી ગણ-ચતુર્થાંશ મતદાન એમને મળી ગયું. અને તેજ વર્ષના ડિસેમ્બરની ત્રીજ તારીખે દારૂબંધી અંગેના કાયદો પાછો ખેંચી લેવાનું બહુર થયું.

અનિષ્ટાની પરંપરા

દારૂબંધી અંગેના કાયદો પાછો ખેંચી લેવાયવાની યજ્ઞવળનો મોટો હિસ્સો દારૂમાં દિત ધરાવનાં તત્વોને ફાળે જાય છે. દારૂ અને એના વેચાણમાંથી જેને નિશ્ચિત રીતે નફો ભેદીતો હતો અને જેને એ વેપાર ઉપર ચરી ખાવું હતું એવા સમુદાયના સહકારથી આ કામ પાર પડ્યું. અને એ ક્યેય સિદ્ધ થવાની સાથે નેઓ વીજગઈ ગયા. આશરે પાંચ લાખ 'સહુનો' તાઈટ કલેસો, અને બીજાં પરચુરેલ પીંડાં ઉચલા અને ગંડજ આકૃષ્ટ હવે દારૂનું વેચાણ થવા લાગ્યું.

અને એ રીતે દારૂમાંથી નીપજતાં ઐતિહાસિક અનિષ્ટાની પરંપરા પુનર્જીવન પામી. ! !

એથી મગનલાલનું હૃદય વધુ દુઃખ છતાં એ બોલ્યો,
“ખીજી તો શું પૂછું ! હવે પૂછવા પડતું તે ‘સામ્ય’
છે પણ ક્યાં ? પણ પરિણામ, આ લખકરે અને વિષય
પરિણામનો કાંઈ કારણ ?”

શરીવાર દોહત મુંઝા રહ્યો, શરીરની શક્તિને એમું
ઝવનભર ખૂબ ખૂબ ખરચી હતી, એમાં જરાપણ
કૃષ્ણતા એણે બતાવી નહતી. તે દોહતે અત્યારે એ કશું
લગે કીધું થતી જતી શક્તિને તેણી તેણીને વાપરવાના
આશયથી શબ્દો પણ ધીરે ધીરે ઉચ્ચાર્યા, “કારણ ન જાણ્યા
હું કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં બીજાઓથી ખાજખા પડ્યો છું”

આમાં પણ મોખરેજ રહ્યો. આરંભમાં હું અચકાવા
હતો, વિમાસાસુમાંય પડતો હતો, તે વખતે અટકેલા હોત
તો અટકતે, પણ ન અટકેયો અને પછી અટકી ગયો
નહિ. પણ હવે—“ઉત્તરસનો સાખત હુમલો આગ્યે,
હમણા જાયછે, હમણા જાયછે એમ જણાવો દોહત પાછું
કોઈક ગાંઠ થતો ગયોયો, તે ગાંઠ જ ધીમા અવાજ
બોલ્યો. “મગનલાલ, મફત કરજો, રોકો.....”

અર્ધ દોહમાં દોહતનો અશાંત આત્મા પરમશાંત
ધારણુ કુટી શરીરને ત્યાગી ગયો,

હાર્દિક સંમતિ

મૈથોદિસ્ટ ચર્ચની મધ્યસ્થ પ્રબામાં નીચેના કાવ્યો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

(૧) જ્યોત્સુરમાં મૈથોદિસ્ટ મધ્યસ્થ પ્રબલ ના આધિવેશન દરિ ગાંઠ ખીજી
કપર મતિબંધ મુક્તિ દિવસ સરકારના કામગંને જાણી બનવામાં તાર્કિક પ્રમાણે આપે છે અને
કાવ્યના દેવોએ સિદ્ધ કરવા માર્ગ રચનાર નેતાશ્રીઓ, ચર્ચ અને જગત્પ્રાણી મધ્યસ્થો કામ
સોફ્ટને કોળવાના કામમાં ગંભીર સહકારની ખાતરી આપે છે

(૨) આ કાવ્ય કાવ્ય છે કે જોખમી પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક માળાઓ તેમજ પાઠ્ય
મધ્યસ્થોને તેમજ અવ્યવસ્થામાં તેમજ બદલની સ્વચ્છિતમાં. નિર્વ્યવસ્થા તાલો અને વગવળનાં
અનિયમો, પરીણ કોળાની કામ તેમજ મલમલ દશાનો કામ, કામ થત તેમ પરીણોને કામ
આપવાનું પ્રેરણ અને વિષયશ્રીઓ જ્યાં ફોળા કામ અથવા તે માળા ને જવામાં આવી દેવા
ત્યાં, કામ તેમજ બાળક વર્ગમાં “ક્રમિક”ના પ્રચાર કરવાનું સુચાત વિષયોએને પ્રેરણાદન આપવું.

શ્રી રાખ ખોરી

શરાખખોરી અને ગાંડપણ વચ્ચેના મધ્યમ અંગે જુદા જુદા મતો પ્રવર્તે છે. પણ એક વાત નિશ્ચય છે કે બંને વચ્ચે ગાંડ સંબંધ છે. ડૉ. એનિંગે અનેક દાખલાઓ આપીને બતાવ્યું છે કે ગાંડપણના દરેક પ્રકારનું મૂળ છેવટે શરાખખોરીમાં આવેલું છે. માનવતંતુવિશારદો કહે છે કે ગાંડની હોસ્પિટલોમાં કિસ્સાઓ નપાસીશું તો આ કારણ મહદંશે પ્રવર્તવું માલુમ પડશે. કેટલાકનું માનવું એવું છે કે દારૂડિયા પોતામાં આ અસર ઘણી વખતે દેખાતી નથી. પણ તેના બાળકોમાં આ અસર ખાસ નરી આવે છે. શરાખખોરી અને ગાંડપણને એક જીત સાથે સારી મેત્રી છે. દારૂડિયાં માળાપો મૂખે રોગિષ્ટ બાળકો ઉત્પન્ન કરે છે. અને આ બાળકો નમળાં મનનાં હોય છે. દારૂ પીવાની લાલચને વશ ન થવાની તેમનામાં નિર્જીય શક્તિ હોતી નથી.

રોગિષ્ટ માનસની નિશાની

ડૉ. કોયસે ધણુ અનુભવ પછી એવા અનુમાન ઉપર આવે છે કે શરાખખોરી રોગિષ્ટ માનસની નિશાની છે. મગજમાં એક જાતનો ધોમો પાણુ ઝેરી રોગ પેદા થાય છે. ડૉ. કોયસેના મન પ્રમાણે શરાખખોરી ગાંડપણનું કારણ નથી પણ તે તો એક ચિહ્ન છે. આ નો ઠાણની એક બાજુ થઈ એવા પાણુ દાખલા છે કે જ્યાં શરાખખોરી ગાંડપણનું મૂળ માલુમ પડી છે. ગાંડની ઇસ્પતાલોમાં તપાસ કરતાં જખુણું છે કે દારૂને અને ગાંડપણને ગાંઠ સંબંધ હોય છે. જ્યારે મજૂરો પાસે દારૂ તથા વ્યભિચાર માટે પૈસા નહોતા ત્યારે કેદખાનામાં તથા ગાંડની ઇસ્પતાલોમાં ભરતી આવતી હતી. યુરોપ અને અમેરિકામાંથી

અ
ન

ગાં
ડ
પ
ણ

લેખક
શ્રી. મનુભાઈ પ્રા. વૈદ્ય
એમ. એ. એમ. ઇ.સી.
એમ. આર. એસ. ડી. (લંડન)

શરાખખોરી અને ગાંડપણ વચ્ચે કેટલીક વાર બહુજ ગાંઠો સંબંધ પ્રવર્તે તો માન્ય પડ્યો છે. દુનિયા ભરના વિવિધ દેશોના આ વિષયના નિષ્ણુઓએ જે કંઈ ચિકિત્સા કરી છે એથી કહેવાને કારણ મળે છે કે ઘણાખરા કિસ્સાઓમાં ગાંડપણનું મૂળ શરાખખોરી નીકળી પડેલ છે. અને શરાખખોરીની પ્રજા વિશે તે વાતજ શી કરવી? મૂખ નિર્વારિ, અસ્થિરમનની અને જોતાંજ જુથુપ્સા ઉત્પન્ન થાય એવી સંતતિ તે શરાખખોરીની!

જે કિસ્સાઓ એકા કર્યા છે તેમાંથી પણ ઉપરી વાતજ ફક્તિ થાય છે.

વારસાનું સંબળ કારણ

અમેરિકાના ડૉ. હાઉએ કહ્યું છે કે મેસેચુસેટના ૩૦૦ મૂખ બાળકોમાંથી ૧૪૫ બાળકોને દારૂડિયાં માળાપો હતો. ન્યુયોર્કનાં ડૉ. મેકનિકેલે પણ આ વિષયમાં સંશોધન કર્યું છે. દારૂડિયાનાં ૧૬૩ બાળકો તપાસ્યાં. તેમાંથી ૭૬ ટકા બાળકો રોગથી પીડાતાં હતાં. દારૂ ન પીનારાનાં ૧૩૧ બાળકો તપાસ્યાં તેમાંથી ૧૮ ટકા બાળકો રોગથી પીડાતાં હતાં. ડૉ. સ્ટેલી કહે છે કે ૧૮૯૯ અને ૧૯૦૦માં ૯૦૬ દરદીઓ ગાંડની ઇસ્પિતાલોમાં દાખલ થયા હતા. તેમાં જે પુરોવાની સંખ્યા હતી તેમાંથી ૧૬ ટકા દારૂને અંગે ગાંડા બની ગયાં હતાં. અન્ય હાકતરોની

પણ એવોજ અનુભવ છે. શરાખખોરીથી મગજમાં, કરોડરજ્જુમાં તથા માનવતંતુઓમાં એક પ્રકારનો સોડા પેદા થાય છે. ડૉ. કનીંગ કહે છે કે ગાંડપણ માટે વારસા પછી દોષ પણ અન્ય સંબળ કારણ હોય તો તે શરાખખોરી છે. ડૉ. બકર્સી પણ તેમજ કહે છે.

ઇંગ્લેન્ડનો અનુભવ

હવે આવીએ ઇંગ્લન્ડના અનુભવ ઉપર. ડૉ. કલ્સ્ટન કહે છે કે ગાંડઓના ૧૫ ટકા દારૂને અંગે ગાંડા બની ગયા હોય છે. ડૉ. હાક્ટેલી ૧૫ નીચે પ્રમાણે કહે છે: ૧૧ ટકા ગાંડઓના કિસ્સામાં શરાખખોરી એક મુખ્ય કારણ સાબીત થઈ છે. બીજા કિસ્સાઓમાં ઉપદ્રવ, અતિ વિષયવાસના, આર્થિક તુકસાની, કોટુમ્બિક

કલહ વગેરે જવાબદાર માણુમ પાયા છે. ફિલસૂફ સિનેકા તો શરાબખોરીને voluntary madness કહેતો. બીજા વિશ્વવિશ્વદ્રમાં નીતિનું ધોરણ એટલું નીચે મળું કે બિટનમાં અનેક ધાર્મિક મંડળોએ સરકારને બલામણુ કરી કે બપોં જુવાન સ્ત્રી-પુરુષો બેમાં થતાં હોય ત્યાં દારૂજંધી ફરમાવતી બેઠકો. શરાબખોરીથી નીનિતો નાશ થા પછે. પ્રખ્યાત મનોવિજ્ઞાનશાસ્ત્રી ડૉ. ફ્રોઇડ પણ એમજ કહે છે. તેનો અનુભવ છે કે જે વ્યક્તિઓ આપઘાત કરવા પ્રેરાય છે તેમાંનો વિશેષ ભાગ શરાબીઓનો છે. ત્રીજી શરાબીઓને દારૂની તાલાવેલી લાગે છે. આ તાલાવેલી અમુક અમુક અંતરે આવે છે. તેની શરૂઆત નીચે પ્રમાણુ થાય છે. ઉત્તમગેરો, ચીડિયાપણું, જેએની તેના દુતો છે. એક દાખલો નોંધ પાત્ર છે. આવેડ ઉંમરનો એક દાકતર હતો. કુંવારો હતો. સુશિક્ષિત હતો. સારી તંદુરસ્તી ભોગવતો હતો. તેને આ લત લાગી ગઈ હતી. દિવસો સુધી ને દારૂના શીશાઓ એકસ કરી રાખતો. ખૂબ જીએ બેગો ન થાય ત્યાં સુધી એક ડીપ પણ લેતો નહિ. પણ પછી અકસ્તિયાની માફક શરાબ પીતો. ખૂબ પીતો. ભાન યુમાવતો. ઉલટી થાય ત્યાં સુધી પીતો. એક અઠવાડિયું પશ્ચાત્તાપનું રહેતું. ઠીક થયે પછી એજ તૈયારીઓ થતી. કેટલું પતન ! ! આ તાલાવેલીવળે માણુસ પીવાને ગડિ હોય છે; ત્યારે સામાન્ય દારૂંડિયા પીધા પછી ગાંડો થાય છે.

દારૂ પીનાથી મૂરપિંડ - ફિડની - જગડી જાય છે તેમ ડૉ. પ્રિયાર્ડનું કહેવું છે. મૂરપિંડ ઝેર જવાર કરી 'કેતું નથી. તેથી ઘણી વખતે ત્રિહોષ થઈ આવે છે. ટલાકની એવી માન્યતા છે કે દારૂથી પેચાળ ખૂબ છુટે છે અને મૂરપિંડ સાફ કામ આવે છે. આ એક ભ્રમ છે. દારૂડિયાઓને ખોટાં સ્વપ્ન તથા ખોટાં કલ્પનાઓ ખૂબ આવે છે. તેમના ઉપર જુલમ થતો હોય તેમ તેમને લાગે છે. આ દારૂડિયો - દર્દી - સિરયા સિમાની હોય છે અને વાતવાતમાં પોતાનો નિર્દેશ કરે છે. તે ચંક્રાક્ષીય બની જાય છે. તેને કોઈમા વિશ્વાસ નથી. લોકો તેને પચવતા હોય તેમ તે માની બેસે છે. આવા બધામાં તેનું જીવન જાય છે. કેવેલ વિનાશ ! શરાબખોરીનું કેતું કડુમ્બ પરિણામ !

દારૂડિયાની પ્રજા

આ બધા દાખલાઓ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય

છે કે શરાબખોરીને અને ગાંડપણને સંબંધ છે. આનું વિશેષ ભયંકર પરિણામ તો દારૂડિયાનાં જાળકોમાં દેખાય છે. પાપ કોષ્ટક કરે, અને પરિણામ સદત કરવાનાં અન્યને. ગાંડાં માણાપોતા છોકરા દારૂની લાલચને તોડી શકતા નથી. દારૂડિયા માણાપોની સંતતિ મૂર્ખ, અસ્થિરમનની થાય છે. આપણા સમાજમાંથી દારૂનું પીણું કાઢી નાંખીયું તો ગાંડપણનું એક મોટું કારણ દૂર થશે.

શરાબખોરી અને નીતિ

સાધારણ રીતે એવી માન્યતા છે કે જે વ્યક્તિને વિકાસ સંતોષકારક રીતે થયો હોય છે તેની નીતિ પણ સંતોષકારક હોય છે. ઘણી વખતે માણુસની નીતિમણ્ડા એટલી હદે જાય છે કે તેને પોતાને જીવર હસતી નથી કે તે પોતે શું કરે છે. જગજગદારીનું તેને ભાન રહ્યું હોતું નથી. તેનામાં તેટલી શક્તિ પણ રહી નથી. તે આ ઉપરથી એક પ્રશ્ન એ ઉઠશે કે દારૂડિયા પોતાના જનનની જગજગદારી સમજે છે? તેનામાં તે શક્તિ રહી છે? આ પ્રશ્નોના જવાબમાં આપણને ઘણું બાધુવાનું મળશે. શરાબખોરીને પાદરીઓ પાપ કહેતા; દહનરો રોગ કહેતા; વહોડો શુન્દો ગણતા અને સમાજસંધારકો તેને એક દુર્યોધ્મ માનતા.

નીતિની વાત કરતી વખતે માણુસની શારીરિક સ્થિતિને આપણે અવગણી શકીએ નહિ. દારૂથી કામ કોમ થયે છે. નિર્મુરયશક્તિ મંદ પડે છે. એટલુંજ નહિ પણ માનવતંત્રોમાં શક્તિમાં ઘસારો થાય છે. દષ્ટ અને અરીજી લેહીમાં દાખલ થાય છે અને જેવરે મગજમાં પહોંચે છે. ગેગનવંછીકતું મગ દરેક વખતે શારીરિક હોતું નથી. માનસિક પણ હોય છે. દાખરની માફક અમાજને ઉપદેશક તથા માનસશાસ્ત્રીની પણ જરૂર હોય છે. વર્તણુક અને સ્વતુ કે લગાવણીને પણ સંબંધ છે. આ વિષયમા સંશોધન થયેલ છે. જરાબ લગામન વખતે યુવા વિશેષ થાય છે. સ્વતુ પ્રતિજ્ઞા હોય ત્યારે વિશેષ શક્તિ ખર્ચવી પડે છે. અને થાક જેવી રીતિનિ ઉત્પલ થાય છે. આ થાકથી લર્મિની સ્થિરતાને ધક્કો લાગે છે અને માણુસ વિવચ જાનિને પ્રમે તે પી બેમે છે કે પ્રમે તે કરી બેસે છે.

દારૂડિયાની પાદરાસ્ત એટલી ઘણ જાય છે. જાન જમાવે તેને યાદ રહેતા નથી. મૂળાં જૂનકામાં ને

મહાસે છે. તે ધણું ભૂલી જાય છે. દારૂને અંગે થતી કડૈડી સ્થિતિ પશુ તેને યાદ રહેતી નથી તેને અંગે થતું દુઃખ પશુ તેને યાદ રહેતું નથી. આ રીતે તેની બગડી ગયેલ યાદદાસ્ત સુધારવામાં તેને મદદ કરતી નથી. તેને તો એક પ્રકારની ઉત્તેજના બેઠ્ઠિયો છીંચો અને આરામાં તે નીચે ને નીચે ઊતરતો જાય છે. સાઈન્સમાં પારખવાની તેનામાં શક્તિ રહેતી નથી, દારૂ ન પીવે. તેમ તે વાત કરશે પણ વર્તનમાં તે વાત વાંસરી જશે. આ સ્થિતિમાં દારૂડિયા નીતિમાન કેમ રહી શકે? અને આવી સ્થિતિ ઊર્મિઓને જરૂર વિકૃત બનાવે. ઊર્મિ વિકૃતિ બનશે. ને સ્વાર્થ બની જશે. જીવનની ઉદાત્તા કે લચ્ચતા ચાલી જશે. તે પરવશ બની ગયો હોય છે, એક વખતે તે બધું સાઈ સ્વીકારશે, સારી સારી વાતો કરશે, પણ અન્ય ક્ષણે, અન્ય મિત્રસમાં આગળ કહેલું બધું ફેરક કરશે. દારૂને વિષયવાસના સાથે શો સંબંધ છે? અમુક દારૂચરો કહે છે કે દારૂથી જાતીય વાસના મરી જાય છે. અન્યનો અભિપ્રાય એવો છે કે તે વાસના તો દારૂથી વધે છે પણ અશક્તિને અંગે તેને સંતોષ થતો નથી. ડૉ. રોડસ્ટોન કહે છે કે શરાબખોરીથી યુગ્મ અને સ્ત્રીની જનનશક્તિ ઘટે છે. તેજ પ્રમાણે ડૉ. થોમ્સ કહે છે કે શરાબ પીતી સ્ત્રીઓમાં જાતીય વાસના ધટી જાય છે. ડૉ. બર્કલીની માન્યતા એવા છે કે શરબાતમાં દારૂડિયામાં આ વૃત્તિ ઉશ્કેરાય છે પણ જેમ શરાબખોરીની ટેવ વધતી જાય છે તેમ આ શક્તિ ક્ષીણ થતી જાય છે.

નિર્ણય શક્તિ ગયા પછી

જે વ્યક્તિમાં નિર્ણયશક્તિ (Will Power) રહી નથી તેની પાસેથી નીતિમતાની આશા રાખવી તે નિરર્થક છે. તે દારૂડિયામાં એક જાતનું બાયલાપણું પેદા થાય છે. પોતાનો દોષ ઠાંકવા ને અસત્ય બોલવે. તેને

શેની પશુ બીક નથી. તે માત્ર શારીરિક સજ્જ કે દુઃખથી ડરે છે. જ્યાં બાયલાપણું છે, જ્યાં અસત્ય છે, ત્યાં સદ્ગુણી જીવનની આશા રાખવી તે ફેણટ છે. દારૂડિયાને પોતાનામાં વિશ્વાસ નથી; પોતાના મિત્રો કે પત્નીમાં વિશ્વાસ નથી. શરાબને અંગે મનાસિક શક્તિઓ પ્રથમ ક્ષીણ થઈ જાય છે. અને તે થતાં નિર્ણયશક્તિ, વિવેક શક્તિઅદૃશ્ય થઈ જાય છે. તે પછી માણસને બગડ રહેતી નથી, કે પોતે કરે છે તે સાઈ છે કે નરડું.

દારૂડિયા બધું કરે કે દુષ્ટ માણસ નથી. તેનામાં નેત્ર દુષ્ટત્વે કરવાની શક્તિ પણ રહી નથી. પણ નાનાં યુનાઓ તો તે અનેક કરે છે, કેદખાનામાં તપાસકરીશું નો માણસ પડશે કે યુનેગારેનો મોટો લાગ શરાબ પીતો હતો. ચેરિસના કેદખાનામાં ૭૨ ટકા કેડીઓ ગરાબબ કત માણસ પડ્યા હતા. શરાબની અસર નીચે આ નાના યુનાઓ બન્યા હોય છે. યુનાઓ નાના, સામાન્ય પ્રકારના હોય છે. મોટા યુના કરવાનું સામર્થ્ય ઘટ્ટિયામાં હેમું નથી. તેની છુદ્ધિ તેટલી સ્થિર હોતી નથી. દારૂડિયા પોતાની જાનને તો બગાડે છે. પણ પોતાની સંતનિને પણ અણબજોનો વારસો આપી જાય છે અત્યારનું વિજ્ઞાન કહે છે કે ગર્ભોધાન વખતે દારૂની અસર છુટી હોય છે. સ્પીટમસ્કેન્સમાં એક તપાસ થઈ હતી. નિર્ણયોમાં જે મંદબી કે મૂર્ખ બાળકો હતાં તેમની તપાસ થઈ. નો તે તપાસમાં નીકળી આવ્યું કે આ મૂર્ખ બાળકોના મોટા લાગના પિતાઓ દારૂડિયા હતાં. બાળકના ગર્ભોધાન વખતે દારૂની અસર નીચે હતા, આવા બાળકોને નબળા જ્ઞાનવૃત્તિઓનો વારસો મળે છે. રોગના થોભ તે ઝડપથી બની જાય છે. તો પોતાના માટે નર્દિ, નો પોતાના ભાવિ સંતતિ માટે પણ આ વ્યસન વ્યસનીઓએ છેડવું બેઠ્ઠા. તેમાં ફાયદો શો છે? નુકસાન થઈ છે.

આજે ભૂલ્યા તો

ઉઠાડેઓની કેળવણીનું શું? એ સત્ય તમે પૂછો. હું નમ્રતાપૂર્વક જણાવું છું કે દારૂની આવકમાંથી આજે આપણું બાળકો કેળવણી હોતાં જોઈ એ આપણે માટે બારેમાં બારે નાખોડી છે. આપણું બાળકોની કેળવણી આપણે બતી કરવી પડે તેમ હોય તો તે જતી કરીને પણ આ બદોને નસાવવામાંથી હજોડવાને આજે ને આપણે તૈયાર નહિ થઈએ તો બાની મનના શાપ આપણી મોઠે હાતરો અને આપણે પણ તેને લાથકન કરશું!

મહાત્મા ગાંધીજી

ઋતુરાજનો મહોત્સવ

નવસર્જનનો સત્કાર-

વસંત એટલે પ્રકૃતિના નવસર્જનની ઋતુ. શિશિરમાં સ્થગિત થઈ ગયેલી વનસ્પતિની ચેતનશક્તિ વસંતના આગમનથી ફરીથી પાંગરવા માંડે છે. પાકા ગચ્છેલાં પાંદડાને સ્થાને નવરંગી કુંપળેથી વહેંચે અને વેલો લહેરાય છે, અને ઋતુઓના રાજા જેવી વસંતને આપકાર આપવાને ધણીખરી વનસ્પતિ નવાં પુષ્પોથી પોતાને શણગારે છે.

શિશિરની ઠંડી ગઈ છે. ગ્રીષ્મની ગરમી હજી આવી નથી. વાતાવરણમાં 'શુશુતુમા' સમતુલા છે. મીઠી ટાક, મીઠી તડકા-દિવસભર શરીરને તાજગી અને ઉલ્લાસ રહે- એવી આબોહવા છે; અને તેથી વનસ્પતિજ નહિ પણ ધર્મ પ્રાણીસહિ, પક્ષી, પશુ અને મનુષ્યોને પણ આ ઋતુ એ ઉલ્લાસ અને આનંદની ઋતુ છે.

વસંતના વર્ષામણી

અને એ વસંતને જ્યોતની દરેક પ્રજાએ વધાવી છે. રોમનો માર્સની અધિપત્ય સેટર્નેલીઆ (Saturnalia) નો ઉત્સવ ઉજવતા પુરાતન ઇટાલીઓ તો 'વસંતસંપાત'ની નવું વર્ષ ગણતા. આજે પણ એ દિવસ ઇટાલીઓમાં જમશેદીનો રોજ તરીકે ઉજવાય છે, અને જૂના સંસ્કૃતિના આરંભ એ દિવસથી થાય છે. ખ્રીસ્તીએ 'વસંત' સંપાત પછીની પૃથ્વીમાં સાથે એમના રોથી મોટા તહેવાર હન્ટરને સાંકળે છે. ખ્રિસ્તના પુનરુત્થાનની ઉજવણી માટે મુકુર થએલા એ ઉત્સવ એ પૃથ્વીમાં પછીના યુગવારથી શરૂ થાય છે. ચીન, જાપાન, જાવદેશ વિ. પ્રદેશોમાં પણ 'વસંત'ના આવાગમનને સામુદાયિક કેળવણી રૂપ આપવામાં આવ્યું છે.

વરાળ એટલે ઋતુરાજ

અને હિન્દમાં તો બહુ મોટા પાયાપર; આદિ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં નાંખે, તેમ પ્રાચીન ભાત પણ પ્રજાને વધારે સ્વચ્છ: વિશેષમાં પ્રકૃતિના પ્રસાર-મોમમાં ગરમાર-પર આપાર રાખતી પ્રજા, અને પ્રાચીન મતલબ મહેરથી સ્વચ્છતામાં વિવિધ ક્રેત્રમાં વિકાસ અને આયોજન માટેની જુગ

૧૫૫૩
શ્રી. મંજુલાલ સાકરલાલ દેસાઈ
બી. એ.

અનુકળતા;—પ્રકૃતિએ સર્જેલાં રક્ષણોથી સંસ્કૃતિના વિકાસ માટેની અત્યુપમ સગવડ—આ સંજોગોએ પ્રભાવરતને લગતાં દરેક ક્ષેત્રમાં વિવિધતા, જીવ્યુષ્ટ અને સાચી યોદ્ધા રસિકતા ઉપજાવી છે તેથી હિંદુઓના તહેવારોમાં જુગ એ વસ્તુ તરીકે આવે છે.

એટલે હિન્દુઓએ વસંતનો સત્કાર કર્યો છે, અને તેને ઋતુરાજ ગણ્યો છે. માથ મુદ પાંચમ વસંતપંચમીથી શરૂ થઈ છે: ચેત મુદ ચૌદશ—અર્ધમ ચતુર્દશી સુધી આ ઉત્સવ લંબાય છે. અને સિતેર દિવસ લંબાયલા ઉત્સવની વચ્ચેવચ્ચ—વસંતસંપાતની લગભગ- હોળીનો તહેવાર, અને તેમાં પણ વળ વળાં—એક મહામુદ પનમે હોળીનો દૃઢ રેખાચ—ચીથવેા. ત્રિયાર ધાય ત્યારથી હોળી મુખીનો એક મહિનો; તેમાંજ ફાગન મુદ આદ્યથી વદ પાંચમ—રંગપાંચમ સુધીનું 'પાર દિવસનું' નાનું જુગ, અને તેમાં ઘેરના ચોદશ, હોળી, અને ધુળેરીના ત્રાનું તહેવારોનો શુભ: સામાન્યરીતે આ શુભ એટલેજ હોળી, અને એ વસંતસમયનું શુભ પર્યં. ઋતુ સન્માનના બિશ્વ જિત ઉત્સવોનો શિરોગેય.

મહાપર્વ તરીકેનું સ્થાન

એટલુંજ નહિ પણ આ પર્વશુભે-એનો મમમ, હિન્દની આગોહવા, હિન્દનું અર્ધકાગલુ રંગેરો નિવારે આપશે હમણું કરીશું તે કારણોથી હિન્દુઓના પાંચ મહાપર્વોમાં પોતાનું સ્થાન સીધું છે. એ પાંચ મહાપર્વો તે ગ્રયવાયા, આવળી, દશેરા, દિવાળી અને હોળી. આ પાંચ પર્વોમાં પહેલું સમસ્ત જનતાનું, ગણાય છે. પછીના ત્રણ આત્મજી, હાસ્ય, નૈયમ અને મદ્રતા આમ તહેવારો તરીકે ગણનામાં આવે છે. પણ મળાથીજ જનતાની ભાવનાઓની ફેરવુઓ કરવામાં કુશળ હિંદુમાનસ પાછળના મારેષ તહેવારોમાં એકએકપર્વને પ્રધાન ગણનાં જાણે આકાશના ત્રણેને પણ એ ઉત્સવરૂપ થાય એમ વચગમ્ય કરી છે.

વર્ણ ગુણી

હવે મારેય વળું પડેલાં તો શુભ અને કર્મ પ્રમાણ ગણના એટલે 'ધર્મકાંધ' કે સામાન્યક નિવાર છે તે

આજણુ, ગ્રન્થવર્ધીકર અને રક્ષણ કરે તે દક્ષિણ, દેશાટન કરી કે અર્થની વહેંચણી કરી વેપાર ખોલવે તે વૈશ્ય, અને શરીરશ્રમ, કલા કારીગરીથી અર્થનું ઉત્પાદન કરે તે શૂદ્ર. આમ આમજનતા અને આમજનતાનો મોટો ભાગ શ્રમજીવી હોવાથી યાત્રિક્યે ગમે તે હોય પણ વહેંચે ગદ હોવાથી તેમનું મુખ્ય પર્વ હોળિકા છે.

હોળીનો સમય-મહિમા

આમાં આ તહેવારનો સમય ખાસ લાગ ભજવે છે. હિન્દુ ખેતીપ્રધાન દેશ છે. ખેતીનો આધાર મોસમી પવનને સીધે પડતા વરસાદ પર છે, અને સોડોનો મોટો ભાગ ખેતી પર આધાર રાખે છે. દેશ, આખું અર્થકારણ ખેતી ભેરે સંકળાયેલું છે.

હિંદમાં ખેતીની પ્રારંભિક તૈયારી વૈશાખમાં ગર કરવી પડે. વૈશાખનો કંઈક તાપ જમીનને ખરગ-વાથી જગીનનો કસ વધે છે તેથી વૈશાખમા હળ ફેરવવો પડે. તે પછી ખાતર વગેરેની પૂરણી ખજુ એ અરસામાં કરવી પડે. આમ વૈશાખ નેદ આ તૈયારીમાં જાય. પછી અપાડમાં વરસાદ પડે અને રાવણી થાય. તે પછી શ્રાવણમાં સહેજ શબ્દ રહે. ખજુ બાદરત્રીથી નિંદવાનું, રખેલાળીનું વગેરે કામ શરૂ રહે. બાદરવા વદ કે આસો સુદમાં જાજરી, કાગર વગેરે દેહલોક ચોમાસુ પાક લણવાનો હોય. પછી ચિયાળુ તલનું ચાવેતર, સંભાળ. લણણી વગેરે ઠંડો પોષ મ્હા મુધી પહોંચે.

પણ માહ મર્દાનો યેસનામાં તો ઘણાખરા પાક કપાઈ ગયા હોય. કુહોળ, ઘઉં, અને છેલ્લો કપાસ પણ ફાગણ પહેલાં તો કપાઈ ધરભેગાં થઈ જાય, અને વધારાનો પાક ગામડામાંથી દેશવર પણ ચાલ્યો જાય. ગાજખેડેથી પણ છેલ્લો કપાસ ફેકાણે પહોંચાડી પરવાર્થો હોય.

આમ ફાગણ ચેત્રના એ મહિના એ આમજનતા માટે નિશાળમાં જેમ મોટી રજા પડે છે તેમ મોટી રજના મહિના છે. શ્રાવણમાં આવી નાની રજા હોય છે. તે વખતે વ્યવસાય ઓછો હોય છે. એટલે મેળા વગેરે યાજનામાં આન્યા છે. ફાગણ ચેત્રમાં તો નરાતાર નવરાત્ર છે. હોલડ ખેડ્યો અને હોલડ મળદે સાર નવરાત્ર હોય છે એટલે આખી આમ પ્રજા આ ઉત્સવમાં ભાગ લઈ રહે છે.

નિવૃત્તિનો મહોત્સવ

એટલે આ તહેવાર આમ અને ગ્રામપ્રજાનો નિવૃત્તિનો મહોત્સવ છે. આ બાબતમાં એ બાજીના ચાર મહાપર્વથી સુરો પડે છે. રથયાત્રા એ સમસ્ત જનતાની ભૌતિક કે આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિના આરંભનો ઉત્સવ છે. શ્રાવણીએ આઠલો માટે સ્તરીકાનો, વિજયાદશમી દક્ષિણ માટે પરાક્રમના આરંભનો અને દીપોત્સવીએ વ્યાપારીઓ માટે દેશાટનના તેમજ નવન્યાપરના આરંભનો ઉત્સવ છે.

પણ આપણે ઉપર ભેંચે એમ હોળી એ ગ્રામ અને આમ સમુદાય માટે નિવૃત્તિનો ઉત્સવ છે. ત્રીજા વર્ગો માટે પ્રવૃત્તિ સફળતાનો પ્રારંભ એ વખતે થયો નિદ્રાએ એ રીતે એ વર્ષપંચકમાં સુરી ભાત પાડે છે, અને તેથી એને અગ્રે થતી ક્રિયાઓ ખજુ ખૂળ સુરી ભાત પાડે છે, એમાં ગાંભીર્ય નહિ જેવું છે, અને કલ્પાસની માત્રા અનેશ્વરી છે.

પૌરાણિક કથાઓ

હોળીની ઉજવણીનાં વિવિધ અંગોનો વિચાર કરતાં પહેલાં એને લગતી પૌરાણિક કથાઓ પર જરા નજર નાંખી લઈએ. આ કથાઓ મુખ્યત્વે પુણ્યમાને દિવસે પ્રજાવચનાતો હોળીને અનુલક્ષીને છે. એ વિષે એ કથા વખતે પ્રચલિત છે.

જન્મે કથાઓ પ્રમાણે હોલિકા એ એક રાક્ષસીનું નામ છે, એને યક્ષા પામેથી વરદાન મળ્યું હતું કે સામાન્ય યક્ષાઓ અને સામાન્ય માનવીઓ કે સામાન્ય વ્યવિધ્યાથી ભેળું મરણ થાય નહિ. આવી લગભગ અમર દશા એને પ્રાપ્ત થઈ હતી અને એ પ્રતીકારના ભય વગર ગમે તે વ્યવહાર કરતી હતી. એક કથા પ્રમાણે એ રામચંદ્રના રાજ્ય આમસ દરમ્યાન લ્યાતિમાં હતી અને અયોધ્યામાં ત્રામ વનાવતી હતી, એને મારવના સામાન્ય ઉપાય નિષ્ફળ જવાથી રાક્ષસી રૂપિની સલાહ લેવામાં આવી, અને તેમની સલાહ પ્રમાણે અયોધ્યાનાં બાળકો તેને ઘેરી વન્યાં અને ત્રાકડાઓથી નેને રીપી, લાકડાંઓમાં દાટી, આગ લગાડી. સ્તુતિઓ અને દિવસ-રાત્રિનો સાંધિકાળ આ માટે પસંદ કર્યો. એટલે એને મળેલું વરદાન નિષ્ફળ ગયું અને એ મરણ પામી.

ખીસી કયા વધારે પ્રચલિત છે અને વધારે કલ્પના-
વાળી લાગે છે. એ પ્રમાણે હાલિકા દિરૂપકશિલ્પી
બેન હતી, અને તેને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વરદાન હતું.
ઉપરાંત અગ્નિથી પાલુ એ ન બળે એવી માન્યતા હતી.
આથી જ્યારે પ્રદ્વાદને મારવાના બીજા પ્રયત્નો નિષ્ફળ
ગયા ત્યારે એને બેળામાં રાખી હાલિકા અગ્નિમાં બેસી.
ધારણા એમ હતી કે અગ્નિ એને નહિ સ્પર્શી શકે, અને
પ્રદ્વાદને બાળશે. પણ પ્રદ્વાદની ભકિતના પ્રતાપથી
પરિણામ વિપરીત આવ્યું. અને પ્રદ્વાદ બચી ગયો
અને હાલિકા બાળી ગઈ.

કેના કલ્પનાઓ—

તદ્વન બાવીસ લાગતી આ વાર્તાઓના મૂળમાં
ઐતિહાસિક પ્રસંગ શોધવો નકામો છે. હિન્દુઓનાં
ધર્મમાં ખરાં વ્રતો, તહેવારો વગેરે પાછળ આવી વાર્તાઓ
બેઠી કાઢવામાં આવી છે. ઇતિહાસની એ પહેલાંથી
આચરણમાં મૂકાયેલા રિવાજો, વ્રતો વગેરેનાં મૂળ મારે
આમજનનને જિનાસા થાય એ નવાઈ જેવું
નથી. અબાધુ અને અધર્મશ્રદ્ધાળુ લોકો
ગોતાની શિશ્વાસા સંતોષવા મર્યાદિત અને તે
પણ ખૂબ અધૂરા જ્ઞાનવાળા પુરોહિતોને પ્રત્યે પૂજાનાં
મન રક્ષવાની શરૂપરંપરા જેમની પાસેથી લુપ્ત થઈ ગઈ
છે, એવા આ અધર્મશિષ્ટિવાદીઓ એ ભોળાભક્ત
અદ્વાયજીએ ગણે ઉતરી જાય એવી કપાલકલ્પિત
કલાકૃતિઓ ઉપજવી કાઢી શકેને નામે ટાકી બેસાડતી
અને આ રીતે ચોતાનું વચસ્વે જળગી રાખના. આથી
જે સુંદર તત્ત્વદષ્ટિ કે રસદષ્ટિ જુદા જુદા હિંદુ તહેવારોની
કૃત્યશૃંગારમાં હતી તે લુપ્ત થઈ અને સમજી પગરની
જરૂર કર્મક્રિયા રહી. વ્રતોના સામાજિક, અને
આધ્યાત્મિક રક્ષકો લુપ્ત થયાં. આમ પ્રજાનાં સંસ્કૃતિક
નિકાસનું મૂળજ ઘમી દેવાયું, અને એના પરિણામે
પ્રજાની માનસિક અને ભૌતિક સુચામી કે આધ્યાત્મિક
રૂસ ઉપજ્યાં. આ વિશે વિસ્તૃત વિવેચનને અંદિ
અવકાશ નથી. પણ અપિયંચમી જેવા સંસ્કારી,
આધ્યાત્મિક તહેવારને લગતી આધુનિક વાર્તા વાંચશે અને
વિચારશે તેને આનો ખ્યાલ આવશે.

ટોળી પાછળની ભાવના—

એટલે આ કલ્પિત કથાઓ દર રાખી આપણે
શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ આનું નિરૂપણ કરીએ. ટોળીનું મૂળ

કેપર જાણીયું તેમ વસંતકાળના મધ્યવર્તી ઉત્સવ તરીકે
છે. એના મુખ્ય તહેવારો ત્રણ—આગસ્ટ દિવસે ઘેરેયા
ચૌદસ. એ દિવસે ડાંડીઆ રાસનો—પુરપેના સમુદ
નૃત્યનો છે. બીજો દિવસે હુલાશની પ્રગટાવાય, અને એ
આમજનતાએ પ્રગટાવેલા યજ્ઞમાં નવાં ધાન્ય વગેરે
હોમાય, ત્રીજો દિવસ ધૂળેરી-રંગ, ગુલાલ વગેરે ઉડાડવાનો,
રંગ અને રસમાં તરણી બનવાનો, ઇદ્રિયમાત્રના રાસનો
દિવસ. આ સર્વેનો સામ્રો વિચાર કરીએ એટલે
ટોળીનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ થાય છે. આથી મને આપણે એ
બધી કથાઓને જુદી જુદી વિચારીએ.

પૃથ્વીમા શા ખગે

પહેલાં ટોળી પૃથ્વીમાએ શા મારે રાખી છે
તે જરા વિચારીએ. સામાન્ય રીતે એકાદ દિવસનો
તહેવાર કે મત્ત હાય ત્યારે તે દિવસે ઉજવવાનું
કહેવું. પણ જ્યારે એની ઉજવણી ત્રણે વખત આવે
ત્યારે રાત્રિએ વધારે અનુકૂળ થાય, ધારણ કે દિવસના
નેત્રિત્તક કાર્યોથી પરવારી નર્મિત જીવથી આવશ્યક
ક્રિયાઓ થઈ શકે.

તેમાં દિવ જેવા ગરમ આશ્વાદવાવાળા પ્રદેશમાં તો
દિવસ કરતાં રાત્રિજ વધારે આરાદ્યક હોય છે, અને
તેમાંય વદ કરતાં સુદની રાત્રિએ વધારે રમ્ય અને
અનુકૂળ હોય તે સમજવું પડે તેમ નથી.

હવે જો ચાંદનીના આનંદ માખેલા હોય તો તે
સરદ અને વસંતમાં. તે ઋતુઓમાં આકાશ તદ્વન
ચોકળું—વાદળો કે ધુમ્મસથી મુક્ત હોય છે. આથી
આરો સુદ અને ફાગણ સુદની રાત્રિએ આમ જનતાના
ઉત્સવ માટે મુકરર થઈ છે. પહેલાંમાં નારીસમુદાયનો
નવજાતો અને પછી રાસનો ઉત્સવ આવે છે. બીજામાં
સમસ્ત જનતાનો ફાગનો ઉત્સવ આવે છે.

અને રસની સર્વેએ રક્ષા ચૌદસ અને પૃથ્વીમાએ
અનુભવાય માટેજ આપિત પૃથ્વીમાએ રાસપાળીમા, અને
ફાગણની સુદ ચૌદસ ને ઘેરેયા નૃત્યનો દિવસ—પતમ
તે ફાગનો ઉત્સવ.

જનતાનો મહાપ્રસ

હવે જનતાના આપંચને જે ટોળી પ્રગટાવવામાં
આવે છે તેનો યોગ્ય વિચાર કરીએ. આ વસ્તુનું મૂળ
ખૂબ પુરાતનકાળમાં દેશમાં મર્વ્યાપી યજ્ઞમાવનામાં

રહેલું છે. આ ભાવના અર્થવિવેદના કાળથી ગણી શકાય. પ્રકૃતિનાં સર્વોને સ્થાને અગ્નિપૂજની પ્રતિષ્ઠા અર્થવિશ્લેષે કરી, અને ધાતુ, કાષ્ટ, પથ્થર વગેરેની મૂર્તિઓની પૂજા પહેલાં આ સાંસ્કૃતિક હતી. હોળીનું 'સંસ્કૃત નામ હુતાશની છે. અગ્નિનું એક નામ હુતાશન છે. આમ હોળી એ હુતાશનની નારીજાતિ—અગ્નિની કલ્પિત પત્નીનું નામ ગણી શકાય. એ હુત દ્રવ્યોને ખાય છે, એટલેજ એનું નામ એ પડ્યું છે અને તેથીજ હુતાશની એ ગમે તેવી આગ નહિ પણ યજ્ઞની આગ એ સ્પષ્ટ થાય છે.

અને હોળી માટે સળગાવવાનાં દ્રવ્યો સામાન્ય જનતા પાસેથી ઉધરાવવામાં આવે. ગામ કે લતાના પ્રત્યેક ઘરને એમાં ફાળો આપવો પડે. જનતાના સદા સ્વર્થ-સેવક જેવાં આળકાં એ ફાળો ઉધરાવે અને આખી વ્યવસ્થા સમગ્ર જનતાને માટેજ થાય. તેમજ એને માટેનું સ્થાન પણ સાંસ્કૃતિક માસિકીનું હોય. એની પૂજના પ્રત્યેક વ્યક્તિને સરખા અધિકાર હોય. આ બધું સામિત કરે છે કે હુતાશની એનું નામ સૂચવે છે તેમ સમસ્ત જનસમૂહાય તરફથી ચોખવેલો મહાપક્ષ છે.

યજ્ઞનું તાત્પર્ય

અત્યારે યજ્ઞનો અર્થ હોમ એવો થાય છે પણ યજ્ઞનો મૂળ અર્થ માત્ર ઉપાસના એટલેજ થતો. તેથીજ હોમ સિવાયના ઈતર પ્રકારના યજ્ઞોનો ઉલ્લેખ છે. પણ અગ્નિપૂજની સ્થાપના થયા પછી યજ્ઞમાં હોમના વિધિનું મહત્વ વધી ગયું. બ્રાહ્મણોએ અગ્નિહોમો સ્થાપ્યા. રાજાઓ, વ્રત, અનુશાન કે પુણ્ય કે કીર્તિની ઈચ્છાથી મહાયજ્ઞ કરવા લાગ્યા, અને તે દરેકમાં હવેને મુખ્યસ્થાન લેવા માંડ્યું. શ્રમપર ભૂવની અને વખતકવખત કાર્યમાં મય્યું પડે એવી આમ અને ગ્રામજનતાને આવા અટપટી વિધિવાળા અને પુષ્કળ દુરસદ અને કાળજી માગે એવા દેવતા હવે નહિ. એટલે શ્રીમતો, રાજાઓ અને બ્રાહ્મણોને એવાં અટપટાં વિધાનો સોંપી દઈ, તેમણે અંતરના ઉભળકાથી પોતાનો મહાપક્ષ સર્જ્યો. એ યજ્ઞ તે હુતાશની ! અગ્નિ દેવનીજ દેવી તરીકેની પ્રતિષ્ઠા.

યાતાવરણ પદ અસર

અને મોટાઓના યજ્ઞો ફળે કે ના ફળે. આમ જનતાને આ યજ્ઞ તો ફળદાયી નીવડતોજ. હિન્દમાં

મન્થરોનો ઉપદ્રવ એ આરોગ્યને લગતો કદાચ સૌથી ગંભીર પ્રશ્ન છે, આ પ્રશ્ન ભાદરવામાં ખૂબ ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, અને પછી મલા ફાળામાં પણ એટલે પકડે છે. હોળીની પચાસ પચાસ પુટ ઉંચે ગતી જવાળાઓ મન્થરોને આકર્ષે, અને કરેડો મન્થરો નાશ પામે. આમ જૂતા વખતમાં મોટા પાયાપર ઠામ ઠામ ચાલી, અને દિવસો સુધી નજાવાતી હોળીનું આરોગ્યની દૃષ્ટિએ ખૂબ મહત્વ હતું. અલગત, મન્થરોનો ત્રાસ ભાદરવામાં વધારે હોય છે પણ તે વખતે જ હોળી પ્રગટાવવામાં આવે તો મન્થરો સાથે બીજા પતંગીઓ, છતાં વગેરે પણ અગ્નિથી આકર્ષાઈ નાશ પામે. હવે ભાદરવામાં ઉગવા માંડેલા ધામ્યના પુરેસરોનાં સ્થળાંતર માટે આ પતંગીઓ જરૂરનાં હોય છે. આથી તે વખતે હોળીથી ખેતીને પાટાવાર તુકસાન થાય. જ્યારે ફાળામાં તો ખેતરો ખાલીખમ હોય છે. આવાં પતંગીઓ હોતાં નથી, અને હોય તોયે એમનાં ગોરપદાંની જરૂર નથી. આથી ભાદરવામાં ફટકા ફેંડી, દાંડખાનું સળગાવી ગંધકિયા ધુમાડાથી મન્થરો દુર કરવાની ગોઠવણ રાખેલી છે, જ્યારે ફાળામાં તો સીધા માનુશાધિક અગ્નિ-દાહનો જ કાર્યક્રમ છે.

રંગ, રાગ અને ફાગ

પણ હોળી કરતાંયે ઉત્સવની દૃષ્ટિથી ધૂંલેટી વધારે મહત્વની છે. ચૌદશ સુધી માનુશાધિક એલનો કાર્યો. પૂર્ણિમાએ પ્રકૃતિની અગ્નિદાશ પૂજા કરી, દેવજાણ પતાવ્યું, પછી પડયાથી પાંચમ સુધી લોકો વસંત સાથે ઉભરાની વિલાસભાવનાને આગિતોવ થવા દે છે. એ માટે રંગ છાંટવાના, ચુલાલ ઉડાડવાના, અને સર્વથા શિથિલ થતાં ખૂબ નાંખવાના પ્રયોગો થાય છે.

આ વસ્તુઓનાં મૂળ સમજવાં સહેલાં છે. વૈદ્યાપથી માથે સુધીનો અવિશ્વાસ અને સખત મનુશોનો સમય પૂરો થયો છે. વરસભરની નીરસ, અનિયમિત અને આકરી મહેનત પછી હવે નિજાતિ મળી છે. અને લોકોને સ્વાસ્થ્યને માટે આહાર જેટલીજ વિહારની, આરામ જેટલીજ ઉલ્લાસની જરૂર પડે છે.

ઉચ્ચવર્ગ અને કેટલેક અંશે મધ્યમ વર્ગના લોકો વર્ષ દરમિયાન સફીવાર ઉત્સવો, વ્રતો ઉજવી અને ઈતર પ્રસંગો ગોળીને આમોદ પ્રમોદ મેળવે છે. આસવર્ગ માટે સવડ કે સાધન હોતાં નથી. એટલે માત્ર શ્રાવ-

નુના મેળા કે નવરાત્રીના ઉત્સવોમાં તેઓ જે આછો પાતળો પિનોદ મેળવી શકે. તે ઉપરાંત જીવન સળંગ પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલું રહે છે. તેમાંથી અમલનનાને તો તે વખતે શુંગારભાવ અનુભવવા પૂરતી નવરાત્ર કે શક્તિ હોતી નથી. એટલે માગ આ વખતે પ્રામજનતાને જીવનના રસ માણવાને દુરસ્ત મળે છે. સાથે વસંતની ઉત્ક્રાંતિ ઋતુ છે એટલે હોળીના પંચરંગી ઉત્સવોમાં શુંગારનું પ્રદર્શન ખૂબ હાય છે. સંસ્કારીતા ઝાણી તેમ એ શુંગારીતા હલકી થતી જાય એ તો કુદરતી વસ્તુ છે.

કેસરી રંગ શા માટે ?

આ શુંગારના પ્રદર્શનમાં મુખ્ય વસ્તુ રંગફીડા છે. તે માટે રંગીન પાણી અને રંગીનચૂંદો ઉડાડવામાં આવે છે, આમાં રંગીનપાણી તે કેસરીમાં ફેલતું કેસરી પાણી, અને ચૂંદુ તે ગુલાબ. આ મૂળ પ્રથા છે. આ પ્રથા પાછળનું રહસ્ય જરા વિચારીએ.

સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે લાલ રંગ એ સૌંદર્યનો ચોતક છે. જ્યુ પુરાતન કાળથી લાલરંગ એ શુંગારના પશુ ચોતક ગણાયો છે. સંસ્કૃતમાં રાગ રાજ્યના મુખ્યભેદ્ય છે-રંગ અને પ્રેમ. રક્ત, આગકત, અનુરાગ, વેરાગ્ય વગેરે રાજ્યોના વિચાર કરવાથી આ વસ્તુની ખાતરી થશે. હવે રક્ત એટલે પ્રેમલગ્ન અને લોહી ગન્ને. ચોખ્ખા એટલે લોહીના ઉછળાટ. ગાલ અને ઝાંઘની લાલિયા એ શુંગારનું પ્રેરકતત્ત્વ; લગ્નની લાલચરખાના શુંગાર અને સૌંદર્ય સાથેના સંબંધ. ઉપ અને સંધ્યાની મનોહર રંગમૂળમાં જ્યુ લાલાશનું પ્રાધાન્ય. આ બધી વસ્તુઓથી લાલાશ અને સૌંદર્ય તેમજ શુંગારને સંબંધ છે એ દેખાઈ આવે છે.

આ રીતે રક્ત અને પીનના રંગી અને કેસરી-રંગ શુંગારના ચોતક તરીકે રચીકારાયા. રચયોના કાસરીઆ પાગાને લોહી કે લડાણ લોરે સંબંધ નહોતો. એની પાછળ નવું જોડેના લગ્નને સંકેત છે, અને જે રાગ (રનાય અને પ્રેમ)થી પુરાતન લગ્ન માટે ગાય, એ રાગથી રચયોનો રંગ રંગના—આસરને રંગિને, મંદ્યને વરવાની પ્રતિજ્ઞાથી !

આ જરા વિચારાંતર થયું. હવે ફોળીમાં કેનુઅનું પાણી કેમ વપરાયું ને જરા રેલું જલ્દિ. હિંદમાં દેવકે સીમમાં આખરે મળી આવે છે. એનું એક નામ છે અવરસ; કૃપ યતના સમિધમાં વપરાય છે. એનાં ફલ

વસંતમાંજ ખીલે છે અને તે વખતે વનમાં અગ્નિ સૌંદર્ય ફેલાવે છે. એ લાલરંગના ફેલને પાણીમાં પત્તાળવાથી કેસરી—પીળો રંગ થાય છે. તે રંગમાં એક ખૂબી છે. એ કાંચો રંગ છે. સાચીને ધોવામાં આવે તો કપડાંપરથી જલદી જતો રહે છે. આથી રંગ-જોડણી તરીકે આની પસંદગી કરી છે. શુંગારના ચોતક તરીકે જ્યુ એના ઉપયોગ મુશ્કેલી છે.

ગીજ વસ્તુ વપરાય છે તે ગુલાલ, મેદા-Starch ને ગુલાબી રંગ ચડાવી તે તૈયાર કરવામાં આવે છે. આનું ચૂંદુ ઉડાડવામાં આવે છે એની પસંદગીના કારણનો થોડો વિચાર કરીએ.

સાંચોનાં સોભાગ્યચિન્દ તરીકે અને શુંગારના સાધન તરીકે, કંક, સિદ્ધ વગેરે લાલ રંગી વપરાય છે. આ બન્ને શુંગારના પદાર્થ છે. કંક કપાળે અને સિદ્ધ સંધ્યામાં વપરાય છે, ફોળીમાં કંક અને ગુલાલ વપરાય છે. સિદ્ધ તો સોભાગ્યવત્તિ માટેજ વાપરવાનું, અને ફોળીમાં તો કુમારિકાઓ જ્યુ એટલે એટલે એનો સમાવેશ કર્યો નથી. કંક વપરાય છે, જ્યુ થોડે હિંદસે. કારણ કે કંકમ પાછળ આત્મિક ભાવના વધારે છે. શુંગાર એ રાજ્યી રસ છે, અને તેથી ગુલાબીરંગનું ગુલાલ એ વધારે ઉપયોગમાં લેવાય છે. વળી કંક કરતાં ગુલાલ કેડાડનું જ્યુ વધારે અનુકૂળ છે.

રંગફીડાનો સામાજિક હેતુ

જ્યુ આનો રંગફીડામાં વપરાતા બે મુખ્ય પદાર્થો-કેનુઅનું અને ગુલાલની પસંદગી શા માટે થઈ એનીજ ચર્ચા થઈ જાય એમ જાણ સવાલ ઉઠાવી મકાલ કે રંગફીડાની જરૂર ની ? ફોળીના નવેવારો મામે મુખ્ય વિદેશનું કારણ આ રંગફીડામાંથીજ સાંપડે છે. એ રંગફીડામાં અમરોદ, અમીલના અને કેટલેક અંગે જિખમના જ્યુ દેખાય છે. ખાસ મારવારમાં તો ફોળીમાં અમીલના હર વટાવી જાય છે. અને આ જવામાં નવારે મુગેટી જુગન ની પૂરકા વચ્ચે જિખમ છે નવારે અમીલના કેટલેક વાર પરાકણએ પડેલો છે. તબ અને જિખમ મુગેટનું ને વખતે જ્યુ પ્રદર્શન અવગળા, મુગેટનું છે અને એને ત્રીવિધ મળીવાર અવગળાઓ આપરને અમરોદન કે અમરોદન માત્રના લક્ષણ છે.

આનાં કારણોની કોટી ચર્ચા માટે ચર્ચા અવકાશ નથી જ્યુ કેટલેક ઉપકાર ચર્ચા કરી લઉં. નવેવારોના

આયાજન અને તેમાં થતી ક્રિયાઓ, વિધિઓ વગેરે, રહસ્ય બ્રહ્માંડ ગણું છે. એની પાછળની સામાજિક અને ઇતર દૃષ્ટિઓ પણ ધીમે ધીમે બુદ્ધાઈ ગઈ છે. પરિણામે વૃત્તિઓના ઉદ્ભાસને જે સંયમ અને ભાવનાની મર્યાદાની પાઠ વ્યવસ્થામાં આવી હતી તે હુંસાઈ ગઈ છે, અને ભાવના, ચિંતાની ક્રિયા એ આત્માવગરનું મઝદૂર છે. આથીજ આ તહેવારો પાછળનાં પ્રજાના પ્રાણુતત્વને બહેકાવનારાં બળો છુપ થયાં છે, અને માત્ર જડબોખામાં જ રહ્યાં છે, જેનું અસ્તિત્વ ટકાવવું કે કેમ એની શંકા ઉપજે એ સ્વાભાવિક છે.

વસંતપંચમી એ સામાન્ય રીતે ગામડામાં નવવધૂને સાસરે જવાનું મહામુહૂર્ત હતું. અર્ધકાચ વેશાખથી શરૂ થાય, તે પહેલાં એ નવવધૂ ધરના સગાઓ ભેડે હળતી મળતી થઈ ભેઠએ અને સાસરાને ચર માને એવું ચાતાચરણ સર્જવું ભેઠએ તે માટે એને ક્ષાભ, જરમ અને સંકોચ દૂર થવા ભેઠએ. એટલે મોટે ભાગે હોળીમાં આવી નવવધૂએને સામાન્ય સંભોગમાં ના મળે એટલી છૂટ આપવામાં આવતી. સાસરાના પુરુષવર્ગ ભેડે એ છુટથી રમે અને એ રીતે પરાયાંપણાં ભાવ એના મનમાંથી નીકળી જાય, એ માટે આવાં સ્વચ્છંદ્રમેષનો થતાં; મોટે ભાગે દીઅર ભોભાઈ, નહુદ ભોભાઈ એને જોણી દેરાણી વચ્ચેજ હોળી ખેલવાય. પરસ્પર રંગ બંદાય, શુલાલ ફેંકાય, અને એ રીતે અરરપરસ વચ્ચેનો મોરો સંકોચ દૂર થાય.

વળી શ્રમજીવી ગ્રામજનનાના ઉત્પાદન કાર્યમાં સ્ત્રી પુરુષ બન્નેને કામ કરવું પડે છે. એ માટે સમય કે રથળની મર્યાદા જોઈતી હોય છે. આમ સ્ત્રી પુરુષો વારં-વાર સીમમાં આજુબાજી એકઠાં થઈ જાય, એટલુંજ નહિ, પણ સમુદાય વગેરે ક્રિયાઓમાં તે લાંબો વખત સાથે રહી કામ કરે. આને માટે સ્ત્રીઓમાંથી જોરાં સંકોચ, લજ્જા અને બારંવા નીકળી જવાં ભેઠએ. તેમજ સ્ત્રી પુરુષોનાં સ્વાભાવિક આકર્ષણનું બળ પણ તુટી જવું ભેઠએ. પરીક્ષાની હાજરીમાં જાહેર રીતે પડવાથી પાંચમ-મુઠી ચાલતી રંગમેષનની દીઝાઓ આ જીવંતી વિપયક ગ્રામજીવોને છુટી જતાવી નાંખે છે અને એ રીતે દમનથી નહિ પણ સંયમિત શૂંગારથી કામસાસનાને અંકુશિત કરી શકાય છે. રંગમેષનનું આ પણ એક સામાજિક મંદત્વ હતું.

વિલાસને સંયમિત કરતાં એ પર્વો

હિન્દુ તહેવારોની એ વિશિષ્ટતા છે કે સોફાની સ્વપંચેરણથી ઉદ્ભવેલા આપા રિવાજો અને તહેવારોને સ્ત્રિઓએ ઉર્ધ્વગામી ભાવનાની આડ બાંધી છે અને વર્ષભરના સમય તહેવારોનું એવું આયોજન કર્યું છે કે સળંગ વર્ષ બધું આત્માને ઉચ્ચકક્ષાએ લઈ જનાર તત પરપરાનું જાનકું હોય. આપણે જોઈએ કે હોળીના તહેવારો એ વસંતસવના મુખ્ય તહેવારો છે. વસંત-સવજ પ્રજા માટે નિર્મિત સેવવાનો, નિહાર કરવાનો અને શૂંગાર સેવવાનો સમય છે. વસંતમાં દૂરસલા થોવન અને નિરંકુશ મેશન માટેની છુટને લીધે પ્રજા સ્વચ્છંદ્રમાં ના હતરી પડે તે માટે સ્ત્રિઓએ એ સવની મર્યાદા બાંધવા એ તહેવાર યોજ્યા. પહેલાં શિવરાત્રીનો. એ તહેવાર મહાવદ જોદરા ને દિવસે એટલે શગણના પ્રારંભ પહેલાં રાખ્યો. કામદેવને જાણી અને પછી જ સંસાર માંડતા મહાદેવની જન્મપર્વણી શૂંગારના અનિરંકતા પર્વ. મુન્ડની આરંભે, અને બીજાં તહેવાર તે જ્યેષ્ઠ નુદી પુનમ—દનુમાન જયંતી—અર્ધકે અશ્વિનના ઉપા-સંકી જન્મતિથિ—સમજે તેને માટે સંકેતો સ્પષ્ટ છે. શૂંગાર અને ઉલ્લાસના ખેલ પહેલાં કામનો દાદ થવા ભેઠએ. સ્ત્રી પુરુષના સંબંધમાંથી પશુતાનું તત્વ નીકળી જવું ભેઠએ અને તે પછીના શૂંગાર અને ઉલ્લાસને પરિણામે વર્ષના બાકીના ભાગમાં અત્યવશ—સંયમિત સહકારનું સર્જન થવું ભેઠએ.

અને વચ્ચે એન સુદી નવમી ગોઠી છે. રામજયંતિ—બદ્ધપત્નીપ્રધાન મુલકમાં એકપત્નીવ્રતવાળા મદન-માનવની પર્વણ.

આમ પર્વાપર સંબંધ સાથે વિચારીએ એટલે કેવો ભવ્ય ભાવના સૃષ્ટિ ખરી થાય છે? પંચાયતનામાં પહેલાં હનુમાન અને છેલ્લે શિવની નૃતિ હોય છે. આ આમ નહેવારની થે છેડે એ બે દેવોની પ્રતિષ્ઠા છે. અને વચ્ચે હિન્દુ દેવગણમાં દાંપત્યની અને કર્તવ્યની પરાકાષ્ટા તાજપતાર દેખતી આરાધના રાખી છે. કામદેવને જાણી પછીથી અર્ધનારીઅરનું રૂપ ધારણ કરનાર સંકેત, પ્રેમીઓમાં ક્રોધ એવા રામ, એને આરાધ્ય વ્યક્તિમાં પોતાપણું બૂલનાર, પ્રેમયાગને રંગરંગમાં રટનાર શક્તી! પ્રજાના શૂંગારને પ્રાણપદ અને સાત્વક ઉલ્લાસમાં

કેરવતાર આ સંકેતો માગે જીવનમાં સર્વે પાસાંઓને ઉદાર, સ્વેચ્છા અને તત્ત્વસ્પર્શી દૃષ્ટિથી નીરખી શકનાર સમાજ વિધાયકોજ યોગ્ય ગણે. એવા સમાજ વિધાયકો માન્યા હતા એ સિન્દરુનું સદ્ભાવ્ય છે. એમની દૃષ્ટિ બ્રહ્માઈ ગઈ છે, એ આપણું મોટું ફુલાંચ છે.

સર્વશ્રાહી નજર—

આ વિધાયકોની નજર કેટલી સર્વશ્રાહી હતી એનો તહેવારો બોડે સંકળાએલી બીજી વસ્તુઓનો વિચાર કરીએ છીએ એટલે સમજાય છે. હોળી બોડે ધાણી ચણા અને ખજૂરનો વપરાશ સંકળાયેલો છે. હોળીની પહેલાં આઠ દિવસથી આ વસ્તુઓનો ઉપયોગ થાય છે. એમાં પથ આરોગ્ય અને સામાજિક બનને દૃષ્ટિએ મિલન છે. વસંત એટલે કે પ્રધાન મત્તુ. ધાણી ચણા જેવો મુકકો ખોરાક, આ કંકેનો નામ કરવા માટે યોગ્ય છે. આઠ આઠ દિવસ એ મુક્ત ખોરાક પર માથું રહે એટલે કે પાકી નય છે. બૂને રિવાજ એવો હતો કે હોળી પ્રગટ્યા પછી ઓઠામાં ઓછું પાંચમ મુધી એની જ્યોત જળ્યા કરતી, અને રાત્રે અને વહેલી સ્વેચ્છામાં પડતી ઠંડીમાં લનાના લોહો હોળીએ તાપના. આ વખતે થતા શેકને લીધે પાકેસો કે પીચળી જઈ નાશ પામતો અને આ રીતે પ્રજાનું આરોગ્ય સચવાતું, આમ પાંચ સાત દિવસ બધા લોકો સવારે આજ લેખા મળે તેમાં ભાઈચારો વધતો, અને નવા વર્ષ માટે નાની યોજનાઓ વડાતી એટલે સામાજિક લાભ પણ હતો.

ખજૂરના ઉપયોગ માટે તેના શુભ પર ધ્યાન રાખવાનું છે. નિરામિય પ્રજા માટે ખજૂર એ ખૂબ પુષ્ટિદાયક ખોરાક છે. એ મૂંસાહારની ખોટ પુરી પાડે છે એટલું જ નહિ પણ પુષ્ટિ તૃપ્તિ અને સ્ફુર્તિ આપે છે. મુંગારના અતિરેકથી ચંદ્રીર ઘસાય તે માટે એના ખૂબ ઉપયોગની ગરૂ છે. આ સ્તુતિમાં તો તે ખાસ ફાયદાકારક છે.

આમ હોળી બોડે પ્રજાના આરોગ્યની આગવતા જમ

સાંકળેલી છે. એ સાથે ધાણી ચણા જેવા એકજ વખત નેચાર કહેલા પદાર્થ પર દિવસો ગાળવાના હોવાથી શ્રીઓને ખૂબ રાહત રહેતી.

નવવિધાન કરો—

પણ જૂતકાળ ગમે તેટલો ભવ્ય હોય તેથી મુંગર શ્રી અને સરસ્વતીના લાડીલા લાગતા આ દેશ પર કોઈ એવી કારખી અદ્વદશા પડેલી છે, કે જેમ ધાન્યથી ભરપૂર ધરા છતાં એનાં બાળકો બૂખો મરે છે, જગત આખાની નમંતા હોંકે એટલી સભર વસ્ત સજવટની અનુકૂળતા છતાં એનાં બાળકો અર્ધ નજા ફરે છે, તેમ મોનવાના પ્રયેક પ્રશ્નોના ત્રીણવટળયાં મુમેળ ઉકેલ વાળી એની ભાવના સ્થિતિ છતાં નૈતિક આધ્યાત્મિક અને બૌદ્ધિક, માનસિક અધોગતિના જીંઘાણનાં જણ્ય અર્થિ દર્શન થાય છે. આમ એક હાથે મનતપ્ત સિદ્ધિ આપી બીજે હાથે એને નિષ્કુળ જનાવવામાં જાણે વિધાનાએ આપણો ઉપદાસ કર્યો છે, એમ લાગે છે. અરુ જોતાં તો પૂર્વજોનાં શુભગાન ગાનારાં આપણેજ આપણી યોનાની મેળે એમના સર્વ વારસાને ઉવેખ્યો છે, અને આપણો અપાઃપાત આપ્યો છે.

પણ હવે જ્યારે જાતમાં માનવતા અડપથી દાનવનામાં પલટાતી જાય છે, તે સમયેજ વિધાનાએ જાણે આપણને નવવિધાનની તક આપી છે. દસહજાર વર્ષની સંસ્કૃતિ જેની આપણી બ્રહ્માઈ ગયેલી ભાવનાસ્થિતિ આપણે ફરીથી મજબત કરીએ. ફરીથી એનાં મૂર્તો સમજી દેશકાળ પ્રમાણે એનું નવવિધાન કરીએ, અને એ રીતે નજ પામતી માનવતા સંરચ્છે તોજ એ નક સાચવી લીધી કહેવાય.

તેથી દેશના વિદ્વાનોને વિનવવાનું કે પ્રજામાં નવ-વસંત આવેલો. એમાં જાનની દૌલિકા પ્રગટાયો, બૂના મેલ બાળી મૂકો, પણ નવા મુંગારનાં વાંધા સગ્યાં જૂના સ્વેચ્છા તો શોધી કાઢી માગવો, ખીલવો અને એ દ્વારા રચને નવયોગ આપો.

તાડી પુષ્ટિવર્ધક છે ?

તાડીમાં વીટામીન હોવા છતાં એનો નિષેધ શા માટે થયો એકદમ એવી શંકા ઘણીવાર લોકોને થાય છે. કેટલાક તાડીને ગરીબ લોકોનું સસ્તું પીણું માને છે. પીણું તરીકે તાડી મધ્યક વર્ણના કેટલી પીણું જેટલીજ તંદુરસ્તીને હાનિકારક છે એમ કેટલાક લોકો માનતા નથી! પ્રસ્તુત લેખમાં વિદ્વાન લેખકબંધુએ પોતે કરેલાં સંશોધનો દ્વારા તેમજ આ વિષયનાં શાસ્ત્રીય પુસ્તકોના આધારે તાડી વિષેની ભ્રમક માન્યતાનો સચોટ રદિયો આપ્યો છે. એમણે દર્શાવ્યું છે તેમ તાડીમાં વીટામીનનું પ્રમાણ એટલું બહુ ઓછું છે કે એને મેળવવા જતાં લાભ કરતાં નુકશાન અનેકગણું વધારે થાય છે.

દા. રાખી-વિરોધી લોકો તરફથી ઘણીવાર એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે તંદુરસ્તી માટે તાડી એક આત્મરક્ષક પીણું છે કારણ કે એમાં ઉપયોગી પ્રજનનક તત્ત્વો (વીટામીન્સ) રહેલાં છે. ઈસ્ટ ઇન્ડિઝ જેવા દર-દરનાં ભેટમાં તાડીનો પીણું તરીકે નિષેધ થવાથી ભયાનક પરિણામો આવ્યા હોવાના શંકાસ્પદ અહેવાલો ભૂત-કાળમાં વર્તમાનપત્રોમાં પ્રગટ થયા છે. ને તાડીનો પીણું તરીકે નિષેધ કરવામાં આવે તો જાળમરણનું પ્રમાણ વધે અને અને પ્રજાની સર્વસામાન્ય તંદુરસ્તીનું ધોરણ ઘટી જ નીચું જાય-એવી પણ દલીલ કોઈ કોઈ વાર કરવામાં આવે છે.

પીનારને પૂછો તો—

આ દલીલોમાં કેટલુંક સત્ય છે તેની આપણે ચિકિત્સા કરીએ. પીવાની જેને હરેરોગની ટેવ પડી ગઈ છે એવા કોઈ માણસને તમે પૂછો કે ભાઈ, તું શા માટે એ વસ્તુ પીએ છે? તો તરત કોઈપણ રીતે અચકાયા વગર એ કહી દેશે કે તાડી એ 'નશા' માટે પીએ છે. તાડીમાં વીટામીન છે એટલેજ શું તું એ પીએ છે એમ તમે એને બે પૂછો તો તો એને એકદમ આશ્ચર્ય થશે! તાડી એની પાકાતમાં વધારે કરે છે કે નહિ-એવો પ્રશ્ન ને તમે એને કરો તો સીધેસીધો શે જવાબ આપે એની એને ચૂંઝવણ થઈ પડશે. કારણ કે એને ખાતરી થઈ ગઈ હોય છે કે તાડી તંદુરસ્તી સુધારવા કરતાં વધારે અશે તો જગાડે છે!

રાસાયણિકોની દલીલ

રાસાયણશાસ્ત્રનું જરા જેટલું જ્ઞાન ધરાવતા લોકોની તાડીને નિયમિત લઈ શકાય તેવું પીણું કહેવા પાછળની

મુખ્ય દલીલ એ છે કે એમાં વીટામીન બી. ટ્રામ્પેલેક્સ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. તેઓ એમ પણ માને છે કે તાડીમાં વીટામીન બી. ના અંશો બહુજ મોટા પ્રમાણમાં હોય છે. આ હકીકત સાચી નથી. નુકશાનકારક ન હોય અને છતાં સસ્તા હોય એવા પીણા ઘણા ખાવાલાયક પદાર્થો વીટામીન બી. ના અંશો ધરાવતા હોય છે.

સામાન્ય-બુદ્ધિએ વિચારતાં

આ અંગે યોરકશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રીય વિચારણા કરતાં પહેલાં આપણે કેવળ સામાન્ય બુદ્ધિથીજ વિચાર કરીએ. તાડી જે કોઈ દિવસ પીના નથી એના કરતાં તાડીનો નિયમિત પીનાર વધારે તંદુરસ્ત છે એમ કોઈ બીજીક નિરીક્ષણ કરનાર કહી શકશે ખરો? જવાબ નકાર-માંજ આવશે. સામાન્ય માણસ પણ કહી શકશે કે એમ બનેજ નહિ. એથી ઉલ્ટું, તાડી ન પીનાર વર્ગની સરેરાશ તંદુરસ્તી તાડી પીનાર વર્ગ કરતાં ઘણીજ સારી હોય છે. તાડી નિયમિત પીનાર વર્ગને કાળજીનાં દર્દો થાય છે તેમજ 'એનોરેક્ટ્રીઆ' (અર્થાત બૂખ ન લાગવાની રીત) જેવાં દર્દો પણ થાય છે. અને આ વાત સર્વજ્ઞ બળીતી છે. એમ પણ કહેવાય છે કે આખા દિવસના સતત પરિશ્રમ પછી ને એક વ્હાસ તાડીનો લેવામાં આવે તો બધાંજ થક એસરી નાખે છે. આ કેવળ શુભાશું છે.

ડૉ. સી. કબાલુ એમ.એસ.એમ. બી., એમ. ડી. અને ડૉ. જી. એ. શુભ એમ. એ., એમ. ડી., ડી. એસ. સી., એફ. આર. સી. પી.—એ બંને એ સંયુક્ત રીતે લખેલ

: લેખક :

ડૉ. એ. એચ. પટેલ

ડી. પી. એચ. (લંડન)

ડી. ડી. એમ. એન્ડ એચ. (ઇંગ્લેન્ડ)

“કારમોકોલોજ અને પેશ-પોલીક્સ” વિષેના પાઠ્યપુસ્તક-માંથી લીધેલું નીચેનું અવતરણ આલોકોલોજની અસર વિષે રસપ્રદ માહિતી પુરી પાડે છે.

આ પ્રશ્ન ખૂબ ખૂબ સંશોધનોત્તે વિષય બનેલ છે અને જેમ જેમ નવી નવી પદ્ધતિઓ વિકસતી જાય છે તેમ તેમ યુવકઓ અને મુદ્દકોનીઓની પણ પ્રતીતિ થતી જાય છે અને આદિકાદિક ખૂબજ નયણાઈ આપતાર પીણું છે એ જાનનું અનુમાન સાધાર થતું જાય છે અને તર્વ સ્થિતિમાં ઉપરની એની સ્ફૂર્તિદાયક અસર ઓછી વિધસનીય જતો છે”

તાડીની માઠી અસર

આ ઉપરાંત એમ પણ માલમ પડ્યું છે કે દિવસને અન્તે બૂખે પેટે તાડીનો એક પાણી પેલામાં આવે તો બૂખ મરી જાય છે અને પીનાર બહુ ઓછો ખોરાક લઈ શકે છે. તાડીના નશામાં લે કોઈ ચકચૂર અને તો તો અલગત, ધંર પણ મહામુરકેલીએ પહોંચાય છે અને એ પીનાર રસ્તાની બાજુની ગટરમાં ન પડી જતાં સંલેગ-પમાન લે થેર સદિસલામત પડ્યુંએ તો પણ ખાવાનું કોરે થૂપી એને સુવાનીજ ઈજા થાય છે. આખા દિવસના પરિશ્રમેને અન્તે મજૂરને ખૂબ થાક લાગે છે અને એ બૂખો થાય છે. એને માટે સારો રસ્તો તો એજ છે કે એણે સાંજે આવીને તરત જમી લેવું. એથી એના થાક ઉતરી જશે અને બૂખ શમી જશે. સાંજનાં પાણું પછી લે એ ખાંડમિશ્રિત દૂધને, આનો, કોશીના કે કોકોનાં એક પાણી લે તો એથી એને શકિત મળશે અને તરી નહિ તો સ્પુનિત તો અવશ્ય મળશેજ. અને વિશેષમાં, તાડીના એક પાણી કરતાં આ સરવું પણ પડશે.

લંબે આપણે આ પ્રશ્નોત્તે શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ વિચાર કરીએ. તાડીમાં વીટામીન એ. પણ નથી તેમ વીટામીન ડી. પણ નથી. એમાં બહુજ અલ્પ પ્રમાણમાં વીટામીન સી. અસ્તિત્વ ધરાવે છે. અને લે કોઇને તાડીનારા વીટામીન સી. મેળવવું હોય તો એણે ઓછામાં ઓછી એક મેગન તાડી દરરોજ લેવી જોઈએ. એ તો ખૂબ મોંઘું પડે અને નુકસાતકારક પણ સારી રીતે નીવડે. લીલાંતરી શાક અને તાજાં ફળોમાં આરા પ્રમાણમાં વીટામીન સી. હોય છે અને મેળવવું ખુબ સરવું પડે છે. એવો દાવો ધરાવવામાં આવે છે કે તાડીમાં વીટામીન બી કેમ્પેલેક્સ અસ્તિત્વ ધરાવતું હોય એ લેવાથી પાલમ અને ન્યુરીટિમ જેવા રોગો કોઈ દિવસ થતા નથી. પાલમ એવો રોગ છે કે એમાં પગે લકવા થાય છે અને ચામડી ખરબચડી, થૂપી અને તડિયાંવાળી થઈ જાય છે. ન્યુરીટિમ એવો રોગ છે કે એમાં માનો ડીયાં અને અગકન થઈ જાય છે અને એ બરાબર કામ આપી શકતાં નથી. આમ જતાં, આ બંને રોગો બહુ ભારવેજ થાય છે. આવા

રોગો દુનિયાના કે ભાગના લોકો ઓરાક તરીકે માત્ર, ‘ગોલીશ’ કરેલા યોગ્યાજ લે છે, દાળ, લીલાંતરી, ફળ, માંસ-મચ્છી વગેરે પુષ્ટિવધક પદાર્થો નથી લેતા—એવા ઓનેજ બહુ ભાગે થાય છે. ઓરાક બદલાવાથી આ રોગો એકદમ અદશ્ય થઈ જાય છે. એ તાડી ન પીવાથી આ બે રોગો થતા હોય નો સંભો ન પીનાર વર્ગ આ બંને રોગોના ભોગ અત્યારમુખીમાં બનીજ ગયો હોય. પરંતુ એમ બન્યું નથી. ત્રણ ઓંસ તાડીમાં વીટામીન બી વનના પાંચ આંતરરાષ્ટ્રિય યુનિટ હોય છે. પુષ્પ ઉચ્ચ રતા માણસને દરરોજ સામાન્ય રીતે વીટામીન બી-વનના ઓછામાં ઓછા ૩૩૩ આંતરરાષ્ટ્રિય યુનિટ લેએ, કોઈ માણસ વીટામીન બી-વનની પોતાની તરત લે માત્ર તાડીમાંથીજ મેળવવા ઈચ્છે તો એણે ઓછામાં ઓછી આર તરત તાડી દરરોજ પીવી જોઈએ. તાડીના આટલા જથ્થામાં મલકાતું પ્રમાણ એટલું ખૂબ જરૂર હોય છે કે એ તંદુરસ્તીને હાનિકારક નીવડે છે.

તાડીનાં ઘટક-તારો

તાડીમાં મનપદાર્થમુલક તત્વ માત્ર સાડા ત્રણ ટકા હોય છે. આ પદાર્થમાં સાકર, વનસ્પતિમુલક એસીડ, મીઠું અને ‘યોસ્ટ’ નામે ઓળખાતી ‘વેજેટબ્લ-સેસ’ હોય છે. આ યોસ્ટ-સેસ-માંજ વીટામીન બી, રહેલ છે. તાડીમાંથી યોસ્ટ-સેસને જુદી કરવાનું રાસાયણિકોને સહેલું પડે છે એટલેજ તેઓ તાડીમાંથી ‘યોસ્ટ-સેસ’ને જનાવવાનું વધારે પસંદ કરે છે. આ યોસ્ટ-સેસનેટમાં વીટામીન બી, ના બીજા પ્રકારોના સમયેશ થાય છે. એટલેજ કાયમો અટકીના દરદીઓ અથવા વીટામીન બી, ના અભાવવાળા દરદીઓને ડોક્ટરો યોસ્ટ-સેસેટ આપે છે. કોઈપણ પુષ્પ ઉચ્ચરતા માણસને અટકી દૂર કરવાં સાટે અને વીટામીન બી, નો અભાવ દૂર કરવા માટે દરરોજની જ થી આર યોસ્ટ-સેસેટ લેવા જોઈએ. યોસ્ટ-સેસ પ્રમાણ લે આપણે તાડીમાંથી મેળવવું હોય તો ખૂબ ઓટા જથ્થામાં તાડી દરરોજ લેવી જોઈએ. અને એમ કરવું ખૂબજ નુકસાતકારક થઈ પડે.

ખાતરી થશે કે

આ સમ દરકાંતો ઉપરથી ખાતરી થશે કે વીટામીન મેળવના માટે તાડીનું પાત નિષ્ક્રમ ઈચ્છનીય નથી. સલાહવાળાં બીજાં ફેરી પાણાં જેટલીજ તાડીની અમર ખુબ નુકસાતકારક છે. તાડીની તરફનું આ અટકીજ કડી થાય તેમ છે કે એ સરેલાઈથી મળી શકે છે અને એક સ્વચ્છાં ચીજ છે. પરંતુ રહેક સ્વચ્છાં ચીજ વાળ દાખા અને તંદુરસ્તીને હાનિકારક અનુભવ નથી લેતી.

ગણોત ધારો

વેપક:
શ્રી. ડાહ્યારાય હ. બુચ
ગેરોફેટ (ઓ. એમ.)

સ્વતંત્ર હિન્દ માટે ગ્રામીણતિની સાધનાનું મુળ ગણાય. અને ગામડાંની ઉન્નતિ ત્યારેજ થાય જ્યારે એમાં વસતા ખેડૂતનું જીવન ધારણ મુશ્કેર, એ મુશી અને સંતોષી અને. ખેડૂતને એ મુશી બતાવવો હોય, એના જીવનને એ સમૃદ્ધ કરવું હોય. તો જે જમીન એ ખેડી રહ્યો છે એમાં એને આત્મભાવ પેદા થાય, એ પાતાનીજ માલિકીની છે એવી એને ખાતરી થાય એ ખાસ જરૂરનું છે. પોતે જે ભૂમિ સાથે રાતદિવસ મજૂરી કરી રહ્યો છે એના તમામ રસકસને પોતેજ ભોક્તા છે એવી પ્રતીતિ જ્યારે ખેડૂતને થાય ત્યારેજ ઉત્પન્ન વધારવાના નવાસ કરવા એને ગમે એથીજ ખેડૂતના હિતને લક્ષમાં લઈ મુંબડની ધારા સલાએ ઘોડા વખત પહેલાં ગણોત ધારો પસાર કર્યો છે. આ ધારાથી જમીનની માલિકી, તે ઇચ્છે તો વાજબી દિમત ચુકવ્યાબદ એ ખેડનારે તેના હાથમાં ગય છે. પ્રસ્તુત લેખમાં ઉક્ત ધારાને પ્રાથમિક પરિચય મળશે.

તાલુકાદારો, ઠાકોરો અને ઇનામદારો એવાં નામથી ગુજરાતને જમીનદાર વર્ગ જાણાયા છે. દક્ષિણમાં ખેાત, ઇનામદાર અને સરકારી જમીનનો ભોગવરો કરતા અન્ય જમીનદારો છે. પ્રાન્તનાં વ્રજબ ધીસ હજારથી ઉપરની સંખ્યાનાં ગાંમડાંઓમા ધીસ ટકા જેટલાં ગામડાંઓના ભોગવરો આ જમીનદાર વર્ગ કરે છે. બે કરોડના આશરાની એટલે પ્રાન્તની સાઠ ટકા જેટલી જમીન ગણાવિયા ખેડૂતો એ છે. આસરે બે કરોડની વસ્તીમાં એક કરોડ જેટલી વસ્તી આવા ખેડૂતોની છે એમ કહી શકાય."

ખેડૂત જમીન ખેડે પણ તેને ખાવાને પૂરતો ખોરાક ન મળે. ગાય બેંસ વગેરે ખેતીનાં પશુપતની માવજત કરે છતાં તેને દુધ ન મળે; વળી તે કાપડની ગીંતમા મજૂરી કરે, પરસેવો પાડે તોયે તેનાં મશીરે ઢાંકવાને કપડાં નમળે. શહેરોમાં ગગન મુજી ઇમારતો જાંધે તોયે તેને છુંપડી સરળો આશય ન મળે—આવી તો આપણા સમાજની આર્થિક હાલત છે. આ પરિસ્થિતિ અલગ હશે આપણે સ્વતંત્ર થયા છીએ.

૧૯૩૭ માં ફ્રેંચિસ પહેલીજ વાર ગજસત્તા હામ પરી. પચ્વીસ વરસ મુખી ફ્રેંચિસ સ્વતંત્રતા મેળવવાની લડત જરી ચાલી તે દરમ્યાન ખેડૂતોની પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ તેને બરાબર હતો. તેથી તો ગજસત્તા મળ્યાંની સાથેજ ૧૯૩૯ સાં ખેડૂતનાં રહાય માટે કાયદો ચડી

અમલમાં મૂકયો. તે કાયદાના અમલથી સરકાર, ખેડૂત અને જમીનદાર એ ત્રણેય વચ્ચે ખેતીના કામમાં સક્રિય સહકારે યોજવાનો ઉદ્દેશ હતો. સરકારનું એમ હૃદ માનવું હતું કે અરસપરસ સહકારથી જ ખેતીનું ઉત્પાદન વધારી શકાય. હાલ સહકાર નીપજે તે પહેલા તો ખેડૂત અનેક રીતે ધનું શોષણ અટકાવવું જરૂરી હતું. ખેડૂતને જમીનદારની પકડ માંથી છોડાવી. એને જમીન માંપરી એવે સરકારને આશય હતો. કારણ કે એવા સામાન્ય નિયમ છે કે જમીનનો માલીક જે પોતે જમીન ખેડે તોજ જમીનનું ઉત્પાદન પૂરતા પ્રમાણમાં નીપજે. મનસજ કે, જમીનને જે ખેડે તે જ તેનો માલીક હોવો જોઈએ. જમીનદાર પોતે જમીન ખેડે તો ને પણ ખેડૂત અને અને કાયદાનો લાભ તેને પણ અવશ્ય મળે. પણ જમીનદારે ખેડી રહે અને તેનો લાકુની ખેડૂત આખું વરસ ખેતરમાં પરસેવો પાડી ધાન્ય નીપજાવે, પણ ખેડૂતને પેટ પૂરવું ખાવાનું ન મળે અને જમીનદાર ગંધી ઉપજ ભોગવે એવો અન્યાય પ્રાજ્ઞીય રાજ્યમાં ચડીબર ન નબી શકે.

ફ્રેંચિસ સરકારે ૧૯૩૯ માં ગણાન ધારો આપા સામાજિક અન્યાયને નાબુદ કરવા મૂકયો. આ ધારો ફ્રેંચિસની ગ્રામોદારની આવી મળંગ યોજનાનો એક ભાગ જ ગણાય. આ ધારો અમલમાં આવ્યો ત્યારે ફ્રેંચિસ સરકારને જાહેરી ગવર્નરની કામ ચલાઉ સરકાર

સત્તાપર આવી હતી. તેણે આ કાયદો પ્રાન્તના માત્ર થોડા જ વિભાગમાં લાગુ પાડ્યો હતો.

હવે કાયદો ધારાસભામાં પસાર થયો અને અમલમાં આવ્યો. તે વખતના ગાળામાં પણ જમીનદારોએ કાયદાની બારીક ઉણપોનો લાભ લઈ ખેડૂતોને ત્રાસ આપ્યો. વળી કાયદાના અમલ દરમ્યાન એમ જણાઈ કે ખેડૂતને સંપૂર્ણ રક્ષણ આપવાનો હેતુ પાર પડી શકતો ન હતો. તેથી કોંગ્રેસે ફરીવાર સત્તા લીધી ત્યારે ૧૯૪૬ માં મૂળ કાયદામાં સુધારા દાખલ કર્યો. જમીનદાર ખેડૂતની જમીન પડતી ન લે, ખેડૂત પાસેથી વ્યાજબી ગણોત્તનો દર લે અને ખેડૂતની નિરક્ષરતા અને ગરીબાઈના કારણે કાયદાથી મળતો લાભ પડતી ન લે એવા હવે પ્રબંધ થયો છે.

હવે જે જમીનમાં માત્ર ઘાસ અને ઝાડ જ ઉગાડવામાં આવે છે તેને પણ ધારો લાગુ પડે છે. વળી જે ખેડૂત ૧ હી જાન્યુઆરી ૧૯૩૮ અગાઉ ૭ વરસ સુધી ગણોત્ત ભરતો હોય તેને મૂળ કાયદો રક્ષણ આપતો હતો. હવે આ ઉપરાંત ૧ હી જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ અગાઉ ૭ વરસ સુધી જે ગણોત્તિયા ખેડૂતો હોય તેને પણ આ કાયદો લાગુ પડે છે. મૂળ કાયદામાં પોતાના હક્કો સિદ્ધ કરવા ખેડૂતને કોર્ટમાં જવું પડતું. અમાન ગરીબ અને નિરક્ષર ખેડૂતને કાયદો શું અને હક શું એ જાણવાનું ન હોય તે વળી કોર્ટમાં ન્યાય મેળવવા કેવી રીતે જઈ શકે. તેથી હવે કોર્ટમાં જવાની ફરજ જમીનદાર ઉપર તાખતમાં આવી છે.

૧૯૪૬ પહેલાં જમીનદારો પોતે જોતે જમીન ખેડકોએ જો ભલાનાથી ખેડૂતની જમીન પડતી લેતા અને પછી ખીજા ખેડૂતોને એ જ જમીન ખેડવા આપતા. હવે તેવા પડાના ઉકળ જમીનદાર ખેડૂતની જમીન સહેલાઈથી ખુચવી નથી શકતો. જમીન ખુચવી લેવાની ખીજા તક જમીનદારને ગણોત્તિયાના મરજીથી મળતી તે હવે નથી મળતી કારણ ગણોત્તિયાના મરજી પછી તેનો વારસ કોંગ્રેસ પસંદ કરે છે.

ગણોત્ત ઉપરાંત હક, વેરો, વેડ કે જીવી ખીજા કોઈ ઉત્પાદી હવે ગેરકાયદેસર ગણાય છે મૂળ ધારામાં જે ખેડૂત ધારાના રક્ષણને હકદાર ન હતો તેની વાજબી ગણોત્ત નક્કી કરવાનો પ્રબંધ પણ હવે ધારામાં થયો છે.

ખીજા અગત્યનો ફેરફાર તો એ થયો છે કે હવે ગણોત્ત તરીકે વધુમા વધુ પાકની કિંમતનો વીજે ભાવ નક્કી કરવામાં આવ્યો છે. ધારામાં સુધારો થયો તે પહેલાં તો મુરત અને ખીજા જાતિયામાં અર્ધો ભાગ લેવાની પ્રથા ચાલુ હતી. વળી ભાગને બદલે ગણોત્ત નાણાંમાં પણ ચુકરી શકાય છે. હવે પાકનાં ઉત્પાદન સાથે ગણોત્તના દરને ત્રીધો સંબંધ થયો છે તેથી શુદ્ધી શુદ્ધી જગાએ જમીનની ઉપજના પ્રમાણમાં દર લેવાનો. તેથી ખેડૂતને હંમેશાં ચાલત રહેશે. જે ઉત્પાદન વધે તો જ ગણોત્ત વધે ઉત્પાદન તો ત્યારે જ વધે ત્યારે ખેડૂતને મનમાં એમ થાય કે આ ખેતર મારું છે. એવી લાજથી પણ ત્યારે જ થાય કે ત્યારે ખેડૂતને ખાનદી થાય કે અમતા પ્રમાણમાં તેને પુરતું વજન મળી રહેશે.

: પાંદડીઓ :

જબકયા કેડે તિન્નિર વધુ કે' રેલતી વીજળીથી
બ્યેતર ના શું ધિર ટમકતા સીપની સાંત બ્યોતિ!

×

×

×

સહેલનારા મપાડીએ પાને શું છોપણાં વિના?
માથાં મેલી પડે ઊંડે, તેને સી માતીની મણા?

×

×

×

પાસે સિંધુ, પ્રજળતી ધરતી અગેઅંગ,
ફોગર એ કે ઉજાવાં, વચાં મેઘ અભંગ.

[ઉપેન્દ્ર પંથા]

વિનુને

કેસ

સુધાર્યો?

લેખક :

શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ શાહ

એમ. એ., બી. ડી.

રાત્રે સાડાબાઘ વાગે જમ્યા બાદ રૂમ બહાર અમારીમાં લટાર મારી રહ્યો હતો તે વખતે એક સદ્ગૃહસ્થને મારી રૂમ લણી આવતા જોયા. કોઈ પરિચિત વ્યક્તિ હોય તેવા દરથી આભાસ થતાં હું તેમની સામે ગયો અને તેમને રૂમમાં લાવી બેસાડ્યા. પ્રાસંગિક વાતચીત પછી તેમના આગમનનું કારણ પૂછતા તેમણે નીચે પ્રમાણે પોતાની કથની શરૂ કરી.

“મેં સાંભળ્યું છે કે તમે બાળકો સંબંધમાં બહુ રસ લો છો અને ઉભેટ ચડી ગયેલાં બાળકો-વિદ્યાર્થી-ઓને સુધારવા પ્રયત્ન કરો છો તેથી તમારી પાસે આશ્ચર્ય છે. મારે વિનુ તમારી શાળામાં અભ્યાસ કરે છે, ધર આગળ બીલકૃષ્ણ વાંચતો નથી, રખડેલ થઈ ગયેલ છે; જીવન એશારામી બની ગયું છે, છેક આઠવાગે ઉઠે છે; જેમ તેમ તેના કામકાજથી પરવારી ખાધું ન ખાધું કરી નિશાળ તરફ દોડે છે, ઘેરથી વહેલો નીકળે છતાં નિશાળે હંમેશાં તે મોડાગ હોય. પૈસા ચોરવાની જાણ તેને આવત છે તેટલા માટે નિશાળની શી આપના દરેક મહીને મારે જતે આવવું પડે છે. જો તેની સાથે શી મોડકું તો નિશાળમાં શી પહોંચેજ નહીં—રસ્તામાંજ વાપરી ખાય. બાઈબીધો મળે ને પૈસા મળે એટલે નિશાળે ન જતાં રખડવાજ નીકળી પડે. મેં તેને ઘણી વખત માર્યો, નંદાર માર માર્યો, પણ સુધરતોજ નથી. હાજરજવાળી એટલે બધો છે કે જે કારણ એ તમને આપે તે તમને સાચુંજ લાગે. છતાં તેવું મગજ કોઈ બુદ્ધિજ વિચાર કરી રહ્યું હોય કે જટકવાની આરીજ શોધવું હોય. હવે મારા આ વિનુને કેવી રીતે સુધારવો તે મને સમજતું નથી. આપ સાંહેજ જો આ બાળકના જીવનમાં રસ લો અને સુધારો તો થઈ શકે.”

આ સદ્ગૃહસ્થની વાત હું શ્રદ્ધાજન ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી રહ્યો હતો. તેમની આ વાત દરમિયાન મારાં મનવ્યક્ત આગળ કંટલાંક ચિત્તો આવ્યાં ને પસંદ થઈ ગયાં. અભ્યાસેતર પ્રવૃત્તિઓમાં વિનુ આગળ પડતો લાગ જોતો અને કેટલીક એવી બાબતો રજુ કરતો કે જેથી મને તેનામાં બુદ્ધિનો ચમકારો અપળતા અને ચંચળતા જણાતાં. આવો છોકરો અભ્યાસમાં પહોં પારે હરોજ એમ મેં માની લીધેલું. જો કે આ સદ્ગૃહસ્થને એ જણુ વાર મારી એર્શસમાં આવેલા મેં નેત્રેલાં પહોં તે શી ભરવા આવે છે તેવો મને ખ્યાલ નહોતો, આ સદ્ગૃહસ્થ વિનુના પિતા છે તેવી પણ ખબર નહોતી. પણ જ્યારે વિનુ સંબંધમાં આ બધી વાતચીત સાંભળી ત્યારે મને ખરેખર આશ્ચર્ય થયું. તેમની વાતચીતમાંથી હું નીચેના ચાર મુખ્ય મુદ્દાઓ નારવી શકયો.

- (૧) વિનુ અભ્યાસમાં ઘણો પાછળ હોતો. ભોદુએ તેના પરિણામે તે શાળાના વિષયોમાં રસ લાભ શકતો નથી.
- (૨) વિનુને રખડેલ મિત્રોની ભાઈબીધી હોવી. ભોદુએ જેથી તે મિત્રોનો મેળાપ થઈ જતાં શાળા તરફની યુજીને લીધે તેને રખડવાનું મન થઈ જાય.
- (૩) ખરાબ મિત્રોની મિત્રતા પાછળ કરવા પૈસા તો ભોદુએજ અને તે પૈસા ઘર આગળથી સીધા ન મળે તો ચોરવાનું મન થાય અથવા તો કોઈએ આપેલી રકમ તકડાવવાનું મન થાય એ સ્વાભાવિક છે.
- (૪) અભ્યાસમાં તેને રસ નથી, રખડવા સિવાય તેને બીજી કોઈ ધૂન કે શોખ નથી એટલે સ્વાભાવિક રીતેજ તેવું જીવન સુસ્ત બની જાય-જેની દષ્ટિ આગળ કોઈપણ જાતનું લક્ષ્ય ન હોય તેને હંમેશાં ‘Life is beauty’ એમજ જણાય.

મારા આ ચાર મુદ્દાઓને માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ મેં વિનુના પિતાને સમજાવવા માંડ્યા ત્યાંતો એ ગરજ ઉઠ્યા : “એમનહીં, એમ નહીં, મને તો લાગે છે કે માર એજ ચોદનું રતન છે અને માર પિતા એ પાંસરો નહીં થાય.” મેં તેમને સમજાવ્યું પારી કે તમે એને ટોર-માર મારી ચૂક્યા છો છતાં હજી તેને સુધારી શક્યા નથી તો મારની વાત હવે જવા દો. - માર એ સાચો ઉપાય નથી. ગમે તે જાતના સાધ્ય કે અસાધ્ય રોગ હોય

તેની દવા તરીકે ગેષાળાના જીવાળ આપ્યા કરવા તે રોગ મટાડવાની સારી દવા ગણાય નહીં. હમણાં નાનો છે ત્યાંસુધી તમારો સામનો નહીં કરે પરંતુ મોટી ઉંમર થતાં તમારી સામે બળવો જગાડશે ત્યારે તમને ભારે પડી જશે. તે વખતે તમારા હાથમાં એકે ઉપાય નહીં રહે. માટે મારની વાત જવા દઇ તેની આ વિષમ-વારણુ સ્થિતિનાં કારણો શોધી કાઢવાં બેઠાએ.

“સારું, ત્યારે હવે તેને હું નહીં મારું. મારો આ વિતુ હવે તમને સોંપેલો. જંગલી મટી માણસ થાય એવું કેંક કરજો” એમ કહી સફરજસ્થ મારે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

સફરજસ્થ તો ચાલ્યા ગયા પણ પાછળ એવી વિચારસંજ્ઞિ મૂકવા ગયા કે ત્યાં ત્યાં દલિલે ફેંકું ત્યાં ત્યાં મને વિતુ દેખાવા લાગશે. એક વખત વિતુ વાતો કરતો જણાય, બીજી વખત પરીક્ષાનાં ઉત્તરપત્રમાં ગ્રન્થ માર્કે આવવાથી હતાશ થઇ બેઠો હોય તેવું જણાય. તો ત્રીજી વખત તેના મિત્ર મંડળમાં હાજરજવાબી વાતચીત કરતો જણાય, ઘણા વિચારોને અંતે મને લાગ્યું કે વિતુને મુશ્કારવા હું કે પછુ પ્રયાસ કરું એ પડેલાં મારે નીચેની બાબતો ધ્યાનની બેઠાએ

(૧) વિતુના ઘરનું વાતાવરણ કેવું છે અને તેનાં આખાપનું તેની પ્રત્યે કેવા પ્રકારનું વર્તન છે?

(૨) વિતુ અવ્યાસમાં કયા અર્થ કહેલાં નજાણે છે? ને તેની શું મુશ્કેલીઓ છે?

(૩) તેના મિત્રો કોણ કોણ છે? કેવી પ્રતિભા છે? તેમની ખાસીઓ શી શી છે?

(૪) તેને નિયમિત કેવી રીતે જતાવો સકાય અને ચોરી કરવાની આદત શી રીતે દૂર કરી મકાય?

બીજા દિવસે વિતુને મેં મારી ઝોશીસમાં બોલાવ્યો: બીજી કોઇ વાત ન કરતાં અવ્યાસમાં શા મારે નજાણે છે, શા મારે ગ્રન્થ માર્કે આવે છે ત્યાંથી રાતચીત શરૂ કરી ભવિષ્યનો તેને ખ્યાલ આપ્યો અને આવે નજાણે વિદ્યાર્થી અમારી શાળામાં ગાસી શકે નહીં તેવું તેને ખાતર કરાવ્યું. તે મિત્રાય બીજી આડી અજાણી વાતો કરી તેનું હૃદય બેલાવ પ્રવલન કર્યું પણ રામ ન્દાઈ નામ! તે ગાનિથી જાણું આંખળાં નહો. કમોજ જવાળ નહીં.

આંખ જરા બીની થએલી હોય, તેમ લાગ્યું પણ મુદ્દે જવાળ નહીં. લણું પૂછ્યું ફરી પૂછ્યું, પણ નહીં તે નહીંજ. મારા શબ્દોની થોડીક અસર થઇ પણ તેનું અંતર ભેદવામાં તો મને નરી નિષ્ફળતા મળી.

છતાં હું હિમન હાથેો નહીં. ચારેક દિવસ જવા-દીધા; બહુ તે બાબત મેં છોડી દીધી હોય તેને મેં યાજ કર્યો. ચાર દિવસ પછી મેં તેને ફરીથી બોલાવ્યો. ફરીથી તેની તેજ વાત રજી કરી. આજે મને લાગ્યું કે જેમ જેમ મારી વાત આગળ વધતી ગઈ તેમ તેમ તેના હૃદયપર અસર થતી ગઈ. તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. તેણે નીચે પ્રમાણે વાત રજી કરી.

“હું સવારે આઠ વાગે ઉઠું છું. શું કરવું તેની મને સમજણ પડતી નથી. નિરાશમાં મને કેં સમજવું નથી. માસ્તરો ટોક ટોક કરે છે એટલે વર્ગમાં બેસવાનું મન થતું નથી. કંઈગણા આવી જાય છે તેથી નાસી છૂટવાનું મન થાય છે ખરચો બહુ થઇ જાય છે એટલે ચોરી કરવાનું મન થાય છે.” એમ કહેતાં કહેતાં વિતુની આંખમાંથી હમણે આંસુ પડવા માંડ્યાં. તેને વધારે પ્રશ્નો પૂછવા મને થોડા ન લાગ્યાં. કારણ કે જે કાર્ય મેં માથે લીધેલું તે મટે જરી મામિતી મને મળી ગઈ. વર્ગમાં જઈને બેસવા મટે મેં તેને રજા આપી.

વિતુએ કહેલ વાત સાંભળી મન પાછું વિચાર ચક્ર ઊગ્ર ચડ્યું. વિતુના આખા ફેસને સમજવા મેં ફરીથી પ્રયત્ન કર્યો. આખી વરજુસ્થિતિને મેં નીચે પ્રમાણે ગોણવી

(૧) દરેક વિદ્યાર્થીને કંઈ અર્થ કંઈ ખોય હોય કે મૂત હોય તો તે આજમુ થતો અટકે. વિતુમાં તેવી કોઈ મૂત નહોતી-સિવાય કે રમકડવાની. અવ્યાસોનર પ્રતિભા પૈકી કોઈપણ એક મુનમં તેનું મન ચોરે તો આજમુ થતો અટકે.

(૨) ગાળાના વિષયો નજરે તે બેદરકાર થયો તથા ત્યાં ગરજાતમાં તેનું પરિણામ તેને અમનપૂ નહીં હોય. ત્યારે ત્યારે તે ગાળામાં રમકટ મકને નથી ત્યારે તેને કંઈગણા આવે છે અને મિસકાની મેકમુથી ને મેકમ કંઈગણી ગયો છે

(૩) કંઈગણવાના પરિણામે ગાળામાંથી બાગી છૂટવા અને રમકડપરી કરવા તેનું મન નાસે છે અથવા તો કીનીમાં તક તેના મિત્રો તેને બેસી જાય છે

(૪) તેના મિત્રોને ટકાવી રાખવા ખર્ચ તો કરવું પડે, પણ પૂરતા પૈસા તેને ઘર આગળથી મળતા નથી માટે તેને ચોરી કરવી પડે છે.

આ પ્રમાણે આખો કેસ ગોઠવ્યા પછી મેં વિનુના પિતાને બોલાવ્યા અને આખો કેસ તેમને મારી દર્શાવ્યો મેં સમજાવ્યો. મારથી કામ ન સેતાં સમજાવથી કામ લેવા અને ખૂબ ખૂબ આમોશ રાખવા મેં તેમને વિનવ્યા. અને વિનુ સંબંધમાં અને નાંચે પ્રમાણે એક યોજના ઘડી કાઢી.

(૧) વિનુ ચાલુ વર્ષે પાસ થાય કે નહીં, આગળના ધોરણમાં જાય કે નહીં તેની ચિંતા કરવી નહીં.

(૨) વિનુના પિતાએ એક શિક્ષકને રોકવા જે વિનુના શરૂઆતના વિષયો જ્યાંથી કાઢ્યા હોય ત્યાંજ શીખવે.

(૩) વિનુને એક હાજરી છુક આપવી જેમાં દરરોજ શાળાના દરેક વિરિયમાં જે શિક્ષક આવે તે શિક્ષક, વિનુ હાજર છે તેવી સહી કરે. ટેકણી બંધ કરાવવી.

(૪) શાળાના સમય બાદ કરતાં વિનુને દરરોજ સાંજે એક કલાક છૂટી આપવી. તે સિવાય તે ઘરમાં રહે તે માટે છાપાં કે પુસ્તકોની બતતી જોગવાઈ કરવી. ગરુઆતમાં તે તરફ તેનું ધ્યાન એવના રહેવું.

(૫) દરેક શાંતિ દિવસે વિનુ મારે ત્યાં જ કલાક હાજરી આપે. તે વખતે હું તેને મારથી બતતી શિખામણો આપતો રહીશ. આવતા અઠવાડિયા માટે જેટલા પૈસા જોઈએ તેટલા મારી પાસેથી લઈ જાય. તેનો હિસાબ તેને આપવાનો રહેતો. મર આગળથી એકદમ પૈસો તેને આપવો નહીં.

(૬) મર આગળ સિત્તક બરાબર રાખવી. વિનુને હાથ પહોંચી જાય તેમ મુકવી નહીં. વળી હિસાબ લખવાની ટેવ પાડવી જેથી અહીં ગજ નહીં વાંચે એમ વિનુને સમજાવ.

આ બધી જાળતો સાથે એક અગત્યની જીન. વિનુના પિતાને એ કસાવી કે આટલો બધો બપોતો હોવા છતાં—બપોતો છે તેનું જાન, કડક ચોરીનું જાન વિનુને થવું જોઈએ નહીં. પૈસા માટે ત્યારે તેને મારી પાસે

ચોકલવો, ઘરનું કામ એવી રીતે બતાવો કે નવંરો પડે નહીં ઘરનો હિસાબ રાખવો, સિસીક ટેકાણે મુકવી તે બધું કુદરતી રીતે બનતું હોય તેમ લાગવું જોઈએ. છાપાં તથા પુસ્તકોની સગવડથી ઉલટો તેને આનંદ થશે. ખીનું મારે જે કરવાનું હશે તે હું શિખામણ મારફતે તેનામાં ઉતારીશ. છોકરો વિનવી છે, આસાની છે એટલે પાસ વાંધો નહીં આવે.

વિનુના પિતા આમ તો સંસ્કારી અને સમજી હતા. એટલે મારો બધો સૂચન તે સમજી ગયા. અને તે પ્રમાણે જોઈવળું કરી દીધી. આખા અઠવાડિયાની માહિતી મને શાંતિ-રવિવારે મળી રહેતી. છતાં પ્રસંગોપાત ખાનગી શિક્ષક મારફતે, શાળાના શિક્ષકો મારફતે, અને વિનુના પિતા મારફતે વિનુની પ્રગતિ અને પ્રગતિ તરફ મારી આંખ રહેતી. અને આ યોજના અનુસાર ધારેલા બધે પહોંચી વળારી એમ લાગતું.

* * *

આ પ્રયોગને લગભગ મારેક મહિના વહી ગયા. હવે વિનુની હાજરી શાળામાં નિયમિત હોયજ. જે કે તે બાળું સમજતો હોય તેમ લાગતું નહોતું પણ તેની શીકર નહોતી કારણ કે આ વર્ષે તેને પાસ થવાનું હવંજ નહીં. શાળામાં નિયમિત થતાં રખડપટ્ટી ઓછી થઈ અને તેથી તેના મિત્રો ઘણા. ઓછા મિત્રો જે રહ્યા તે સંદૂભાગ્યે સાચા સ્વભાવના અને સમજી નાંકળ્યા એટલે મારી ધણી ખરી મુશ્કેલી ઓછી થઈ.

ત્યાર પછી એકાદ બે વખત તેણે ઘરમાંથી પૈસા ચોરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હશે કારણ કે એક વખત પંડેલી ટેવ એકદમ સુધરી જતી નથી પણ બ્યારે તેણે બપુડું કે ઘરમાં તો રીતસર હિસાબ રખાય છે અને ફાંચી શકાય તેમ નથી ત્યારે અસંકિતતા કારણે કે સમજીપૂર્વક પણ ચોરી કરવાની ટેવ તેણે મૂકી દીધી.

હજી વિનુ પૂરેપૂરો સુધાર્યો છે તેમ હું કહી શકતો નથી પણ એટલી બાબત તો ચોક્કસ છે કે રખડપટ્ટી કરવાની અને ચોરવાની-એ બે ટેવ તો તેની ગઈ છે. નવા વર્ષમાં પણ તેને તે ધોરણમાંજ રાખવાનો છે અને પૈસા શિક્ષકને પણ ચાલુ રાખવાનું નહીં છે. આ શિક્ષકે તેનામાં એક નવી ધૂન જન્માવી છે અને તે જૂની ટિપ્પીટોને સંપૂર્ણ કરવાની. જ્યાં જ્યાં તે નવા દેશની કોઈ ટિપ્પીટ જુએ છે કે તરતજ તેના સંપૂર્ણસ્થાનમાં ગોઠવી દે છે.

તેના કાયા વિપયો પાકા થતાં મને લાગે છે કે તે સામાન્ય છોકરાઓની હરોળમાં આવી જશે. તેને લખ્યાનનાર તેના આનખી શિક્ષક કહે છે કે તેની યદ્દશકિત પ્રશ્નોજ સારી છે. ધ્યાનપૂર્વક ને સમજપૂર્વક એક વખત શીખેલી બાબત તે જૂઠતો નથી. આમ હોય તો સામાન્ય નિવૃત્તિ કરનાં પશુ તે આગળ વધી જાય ખરો.

લોકો કહે છે છે મુદતિયા નાવમાં દરદીની પૂરતી સંભાળ ન લેવાય તો દરદીનું મરણ પાલ થાય. આ

પ્રયોગને અંતે મને લાગ્યું કે વિષમધારણ બાળકોની પૂરતી સંભાળ ન લેવાય તો તેમનું માનસ ચોક્કસ મરી જાય. પછી તે નિવૃત્તિ માનસ વગરનો બની જાય અને તેનું પરિણામ મુંડાગિરીમાં, લાગણી હીનતામાં કે જડતામાં આવે.

આટલી મહેનતના પરિણામે વિનુનું માનસ શરીર શક્ય અને સમધારણ બની શકશે, તેટલા પરિણામથી પશુ મને સંતોષ છે.

તું ચેતજે

(વસન્તનિવૃત્તિ)

સંસારમાં સતત હ્યાં સળગી રહેલા
સ્વાર્થાદિતા અગતમાંહી બળ્યાંઝળ્યાં ને
દાઝ્યાંદુહ્યાં જન ન-માગી સલાહ દે છેઃ
“તું ચેતજે જગતનાં સહુ, માનવોથી,
ને એમનાં હૃદય કેરી નૃશંસતાથી;
દેશે દગો જરૂર એ, ઇશો નિઃશંક.”

હું તો પરંતુ ઉરને કહું કે અનોખુંઃ
“તું ચેતજે, — ન જગથી, નવ માનવોથી,
વા એમનાં દિલ્લતણી નવ દુષ્ટતાથી;
હિંતુ ઇગાઈ સહુ અન્ય થઈ સવાઈ.
હાલાહલે ભરી કૃતાંતની દાદ જેવી, —
તું ચેતજે અચૂક. — આત્મમતારણથી !”

સ્ત્રીઓની જવાબદારી

ભારતની સ્ત્રીઓ નીતિપરાયણતાની ખ્યાતિ નવા સમાજના ચલુતરમાં પ્રભાવશાળી વિરલ આળસ સર્જી આદર્શ માતા તરીકેની પૂજા મેળવી શકી છે. પૂ. કસ્તુર-બાઈ આજીવન પતિવત પાળી પૂ. બાપુજીને પગલે પગલે દેશના સ્વાતંત્ર્યયજ્ઞમાં સક્રિય ફાળો આપ્યો તથા સમગ્ર હિન્દને માટે આદર્શરૂપ બની ગયાં છે. એ યુગલના આશીર્વાદે ભારતમાતાની જંજીરો તૂટી ગઈ છે, હિન્દનાં સ્ત્રીપુરુષો સ્વતંત્રતાની ખુશી હવાની ઘુંટ બરી રવાં છે પણ આઝાદી સાથે જવાબદારી પણ ઘણીજ વધે છે એ નિર્વિવાદ છે.

થોડા સમય પહેલાંજ જે વાતાવરણ હતું તે વિદેશી શાસન અને તેનાં આંધળા અનુકરણનું હતું. પશ્ચિમની સ્ત્રીઓની જેમ પુરૂષ સંભાવરી થવા, સમાન અધિકાર સિદ્ધ કરવા આર્થ નારીઓને ન જાજે નેવી છૂટ તથા વ્યસનોએ પગપેસારો કરવાની ગરબાત કરી હતી. ઘરમાં અતિથિ સંકાર માટે વપરાતા શબ્દો, સાધનો, સર્વ વિદેશી રંગે રંગાએલા કબજાશુભીનાં સાધનો અને સ્થાનો પણ તેજ હતાં — આમ નસે નસમા યુવામીનું વાતાવરણ બન્યું હતું ત્યારે પૂ. બાઈ તથા પૂ. રાષ્ટ્રપિતાએ સ્વદેશાભિમાન તથા સંસ્કૃતિના પુનરુદ્ધાર માટે ખુબિય હાવી ભારતના કરેરો માનવીઓને મુક્તિ મંત્ર પામે.

ભારતના સ્વાતંત્ર્ય સાથે સ્ત્રીઓને પણ આઝાદી મળી છે. જે બહેનો ઘરની બહાર પગ ચક્રતાં કરતી ને ખાદીની સાડીઓ પહેરી સ્વદેશી યજ્ઞમાં કેસરિયાં કરતી બની ગઈ છે. જેલની યાતના, સ્ત્રીઓની પ્રગતિ થાય તેવાં વર્તમાન પત્ર અને સામાયિકો, સમાજોની સ્થાપના વગેરે એમ મૂલ્યે છે કે ભારતનો નારી સમાજ જાગૃતિમાં છે. પણ આ જાગૃતિ મોટાં શહેરોમાંજ નજરે પડે છે. હિન્દુ ગામડે ગામડું એ નવીન સમયની ફિલચાલથી પર છે.

સમાજની ઉન્નતિ અનેક પ્રકારે સધાય છે. ધાર્મિક સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય અને વૈજ્ઞાનિક: સ્ત્રીઓ

સમાજના ચલુતરમાં પાયા રૂપ છે, અને તેના ઉપર રાષ્ટ્રની માનવસદૃષ્ટિ, હૃદિ, આરોગ્ય અને માનસિક નેમજ આર્થિક ઉન્નતિનો આધાર છે. સ્ત્રીઓ માટેના કાયદા એ પુરાતન જમાનાના છે કે ત્યારે ભારતમાં વિદેશીઓનો પગ ન હતો. ધર્મ અને નીતિ ઉપર રાજ્યશાસનો પ્રવર્તતાં અને ફેરફાર ચલાવેલા ધર્મધર્મીઓ અને જૂજ પ્રમાણમાં થતા. એ દેખીતી વાત છે કે હજારો વર્ષો પહેલાં ચડાએલા એ કાયદા કેઈ પણ ફેરફાર પામ્યાં વગર એમને એમ રહે તો સમાજમાં પ્રગતિ થઈ શકે નહિ. મધ્યયુગમાં જુદા જુદા ધર્મના રાજ્યો અને પ્રજા સર્વધર્મસંહિષ્ણુ હતાં, અકબર, શાહજહા, જહાંગીર જેવા મોગલ બાદશાહ ઉદારતાથી સર્વ ધર્મને પોષતા. રીપુ મુસલમાન હોવા છતાં ગંકરાઆર્થને પૂજતો અને ભેટ મોકલતો. લુઆઈએ મહારાણી કર્મવતીને બહેન માની હતી. આમ ધર્મ મુખ્યના હૃદયની દોમળ ભાવનાને મૈત્રીની મધુર મીઠાશને પમરાવતો. વેર ઝેર કે ત્રદહાની આગ હતીજ નહિ. આ હિન્દની મોગલ અને આર્ય સંસ્કૃતિનો સંગમ ને સમયની માતાઓનેજ આભારી હતો. ફેટલાક સંસ્કારો એવા છે કે જે શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં કે શાળાઓમાં મેળવી શકાતા નથી પણ ઘરનાં વાતાવરણ કે માતાની ગોદમાંથીજ ઝીલી શકાય છે. ધાર્મિક સંસ્કારો અને સર્વધર્મ પ્રત્યે ઉદારતા દયા અને ભક્તિ માના આળસોમાં સીંચી શકે છે ત્યારે હજારો શિક્ષકો તે કાર્ય ભાગ્યેજ કરી શકે છે. હિન્દની દરેક માતાની ફરજ છે કે પોતાનું આળસ ધર્મપરાયણ અને ઉદાર, દર્શિનું પરાવનારું અને ધર્મીધતા અને મોટાં ઉપચારથી છેનરાય નહિ અને યુગજળને પિછાની. નવા ધાર્મિક ફેરફારોને અપનાવે, ઉચ્ચ નીચની યોદી કલ્પના વ્યજ સર્વ માનવ અધુઓને સમાન ગણે.

સામાજિક દર્શિને સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં મુદ્દાદો કરવા હાલ ચલા પ્રશ્નો જીણાઈ રહ્યા છે. વારસા હક્ક, છૂટાછેડા, અવુપનિત વગેરે કાયદા અને તેની ચર્ચાથી વર્તમાન પત્રોમાં પાને પાનાં ભરાઈ ગયાં છે. પોતાને શું બેઠુંએ છીએ તેનું જ્ઞાન અને સમજ બહુધા

નારીસમાજમાં જોઈને જોવામાં આવે છે. કેળવણી અને વર્તમાન યુગની પ્રગતિ વિષેનું અજ્ઞાન જોઈ તેનું મુખ્ય કારણ છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે કેળવણી સામાજિક પ્રગતિનો પાયો છે. ભણેલી ગણેલી સ્ત્રીઓએ સમાજના ઉચ્ચ આદર્શરૂપ બની, સાદુ અને નિરંબિમાની જીવન જીવી અને પોતાની બીજી ખુદેનોને પણ પોતાની સાથે જોડે અડાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પોતે એકલાજ આગળ વધી ખૂબજ જ્ઞાન અને જીવિકા વિકાસ કરી બીજાને તેના લાભ ન આપવો તે યોગ્ય નથી જ્ઞાનની સાચી કૃતા પોતાની અને પારકાની સેવા કરવામાં છે. વરમાં કોઈ પણ પ્રતિષ્ઠા વિના બેસી રહેવું અને વિલાસ વૈભવમાં બહુ સમાજોનું છે એમ સમજી આત્મ સંતોષ રાખવો એ આજાદ હિન્દની સંસ્કૃતિ ખરેખર શોભે ખરે ?

આર્થિક દૃષ્ટિએ પણ સ્ત્રીઓ ઘણીજ નીચી કક્ષાએ છે. સ્ત્રીઓનો ઘણો મોટો ભાગ પુરણી આલ્ચિકા ઉપર નભતારે છે. પોતાનાં પૂરું કમાવાની આવડત દરેક સ્ત્રીમાં હોવી જરૂરી છે. ઘરની બહાર નીકળતાં અથવા નિરાધાર સ્થિતિમાં આવી પડતાં બીજાના ઘેર વિવશ જઈ જીવવા પડે અને ઘણી સખત મજૂરી તથા વરનાં માણસોની સેવા કરવા જતાં પરાધીન જીવન જીવવું પડે તે સ્થિતિ ઘણીજ અસહ્ય કહેવાય. માંદગીમાં અથવા બીજી મુશ્કેલીમાં માણસો રસોઈ કરનાર અથવા કામવાળાને પોતે છે પણ પોતાનાજ ઘરની વિધવા કે તરાધાર સ્ત્રી તેઓને ભારે પડે છે! દરેક જનની ફરજ આર્થિક સ્વાવલંબ માટે યત્નશીલ રહેવાની છે જ. ગણજી અથવા નર્સિંગનો વ્યવસાય, દુધર ઉલોગ, કોરીજ બીજી કોઈ કળા અને આલ્ચિકા ચાલુ રાખે તેથી વ્યવસાય શીખવાની દરેક સ્ત્રીએ જરૂર છે કે જેથી તે અસામાન્ય સ્થિતિમાં પોતાના ઘરમાં ભારરૂપ ન થઈ પડે.

ખુદેનોએ રાજકીય ક્ષેત્રમાં પણ પદ્ધિભરી નારીઓની માફક સંપૂર્ણ સહકાર આપવો જોઈએ. આજાદ

હિન્દના ઉદાર હૃદયના નેતાઓએ સ્ત્રીઓ માટે પણ પુરણા જેટલુંજ વિશાળ ક્ષેત્ર રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં રાખ્યું છે. અત્યારે શ્રી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત એલચીખાનાં જેવી જવાબદારી ભરેલી બંધા સંભાળી રહ્યાં છે. શ્રી સરોજીની નાયક ગવર્નર તરીકે કામ કરી રહ્યાં છે. ભારતની પ્રત્યેક ખંડેન માટે દરેક ક્ષેત્રમાં દરવાજા ખુલા મૂકાઈ ચૂક્યા છે. તે દીધાવવાની લાયકાત મેળવવી અને પ્રયત્ન કરવો એ સ્ત્રીઓની ફરજ છે. બધા દેશોમાં મતાધિકાર, સુલંબી, દોહાડો વગેરે માટે સ્ત્રીઓને ઘણી ચળવળ કરવી પડી હતી ત્યારે અહીં તે અર્થ વાતે સ્વાતંત્ર્ય છે, તે તેના લાભ ઉપરથી સ્ત્રીઓ પણ પોતાનું નામ રાજકીય ક્ષેત્રમાં અજાણતાની નક શા માટે જતી કરે!

વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ પણ સ્ત્રીઓએ પ્રગતિ સાધવાની જરૂર છે. શરીરવિજ્ઞાન, માંદગીમાં વૈવકીય ઉપચારો, બેની વિજ્ઞાન તથા આજકાલના વૈજ્ઞાનિક ગ્રંથપૃષ્ઠે આગળ વધતાં ભૌતિક અને રાસાયણિક દરેક વિજ્ઞાનની સમજ હોવી તે ઘણુંજ અગત્યનું છે. વૈદકીય જ્ઞાનના બળાવે પ્રાથમિક ઉપચાર ન આવડતા હોવાથી ગામડાંઓમાં ઘણાં મરણ થાય છે. સ્ત્રી અને બાળકોને લગતું નર્સિંગનું જ્ઞાન અને પ્રાથમિક ઉપચારોનું જ્ઞાન ઘણી અગત્યની ચીજ છે. આરોગ્ય શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ સ્વચ્છતા કેમ સાચવવી, કેવો ખોરાક લેવો, મચ્છર, જંદાઈ અને રોગને ફેલાવો કેવી રીતે અટકે અને તે પ્રતિષ્ઠા શા માટે કરવી જોઈએ તેનો ખ્યાલ ગામડાંઓમાં હોવો નથી. હિન્દના ગામડે ગામડે ડોક્ટર અને નર્સ થઈ પડી ખુદેનોએ આ વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ ખોલવા અને કેળવવા માટે પ્રયાસો અને કાર્યકર્તાઓ મોકલવાની જરૂર છે. આમ સ્ત્રીઓની પણ જવાબદારી જંબાર છે. અને સેવાભાવનાની દૃષ્ટિએ અને સ્વાર્થ તથા પરાધર્મ બંને સાધવો હોય તો આલ્ચિકા રીકાર્ડને ખંડેનોએ રાષ્ટ્ર પ્રત્યેનું પોતાનું કામ ચૂકવવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને માનવતાની જેવી તેજસ્વી જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ કરવી જોઈએ કે જેના અવગણે દુષ્કર્મો બાધિ માનવ બાળકો અને અમાનુષ જીવન જ્યોતિર્ભય અને.

આળ વિભાગ

અશોક-ચક્ર —

આશરે એ હજાર અને બસો વર્ષ પહેલા હિન્દમાં મૌર્ય વંશના રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા. મૌર્ય વંશનો પહેલો રાજા ચંદ્રગુપ્ત હતો. એ અનેક વિદ્યામાં પારંગત હતો અને એની કીર્તિ આખા દેશમાં ખૂબ પ્રસરી હતી.

અશોક ચંદ્રગુપ્તનો પૌત્ર હતો એ ન્યારે રાજગાદી ઉપર આવ્યો ત્યારે એના બધા સગાં વહાલાં સાથે લડયો અને આર વર્ષ પછી રાજગાદી માટે એનો બીજો કોઈ જ હરીફ ન રહેતાં એ રાજ થયો.

રાજા અશોક ડાહ્યો અને સફળશી હતો. એ પોતાની પ્રજાને ચાહતો અને એની સારી સંભાળ રાખતો. પરંતુ એથીયે વધારે તો એને સત્તાનો શોખ હતો. એને તો આખા હિન્દના મોટા શહેનશાહ થવું હતું.

થોડા વખતમાં તજકમા આવેલા કલિંગ દેશને જીતી લેવાની અશોકને ઇચ્છા થઈ. જો એ કલિંગ દેશ જીતે તો થણો બધો પ્રદેશ એની હકુમત હેઠળ આવી જાય અને એ થણો મોટો અને પૈસાહાર રાજા બની જાય.

એટલેજ અશોકને કલિંગ દેશ જીતી લેવાની તમન્ના જાગી. પરંતુ કલિંગ દેશનો રાજા ખૂબ શકિતશાળી હતો. અશોક ન્યાં સુધી કલિંગ ઉપર ચઢાઈ ન કરે ત્યાં સુધી એ જીતાય નહિ. એટલે એણે કલિંગ ઉપર આક્રમણ શરૂ કર્યું. અને પોતાનાં લશ્કરોને એ પ્રદેશમાં ઘેરી બેઠો.

કલિંગ દેશનો રાજા મોટો લડાયો હતો. એનું લશ્કર ખૂબ બળવાન હતું. એટલે અશોકને ઘણા દિવસ સુધી લુદ ખેલવું પડ્યું. એમાં લોહીની નદીઓ રેલાઈ મરી ગયેલા પોતાઓનાં શબોના ઢગલા ખડકાયા. હજારો લડયેલાઓ ઘવાયા અને એ બધાને અન્તે અશોક જિત્યો. અને કલિંગ દેશ એની હકુમત હેઠળ આવ્યો.

રમ્યમેદાનમાં અશોક વિજેતા નીવડ્યો! કલિંગનું રાજ્ય એને બેઠું હતું અને એ એને મળી ગયું. જતાં એને આનંદ થવાને બદલે શોક થયો. આ ચઢાઈ કરવાનું એને માટે શું વાજબી હતું? બીજાની માલિકીની વસ્તુ ખૂંચવી લેવાનો શું એને હક્ક હતો? વધારે પ્રદેશ મેળવવાના પોતાના લોભને પોષવા માટે કેટકેટલાં માણસોએ જાન ગુમાવ્યાં? આવા આવા વિચારો અશોકને આવવા લાગ્યા.

તરતજ પોતે કરેલા આ કામનો અશોકને શોક થવા લાગ્યો. લોહીથી રંગાયેલા આવો વિજય એને બેઠો તો ન હતો. એને માથમ પડ્યું કે આવી લડાઈઓથી કોઈ જાતની શાન્તિ નહિ મળે, એ માણસના શરીરને જીતે શકે, એના હૃદયને નહિ!

ભગવદ્ગે અશોક કલિંગ દેશમાંથી પાછો ફર્યો. થોડા વખતમાં એને યોદ્ધા ધર્મનો એક અનુયાયી મળ્યો. એણે અશોકને ભગવાન જુદનો ઉપદેશ સમજાવ્યો. અશોકના મન ઉપર એ ઉપદેશની બહુ જ અસર પડી.

અસર થઈ. અશોકને તો આ જ લેઈવું હતું. માથુંસના હૃદયને કેમ જીતવું તે જુદા ગીખવ્યું હતું. “માથુંસ જાતને હંમેશાં ચાહતાં શીખે” એમ એણે કહેલું. જુદાના ઉપદેશમાં અશોકને શાન્તિ મળી, અને એ તત્તેજ બૌદ્ધ-ધર્મનો અનુયાયી બન્યો.

ન્યાર પછી અશોકે બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર કરવાનું કામ શરૂ કર્યું. હિમાલયથી માંડીને ખંભાળના ઉપસાગર સુધી એના ઉપદેશકો ભગવાન જુદાને સંદેશ સંભળાવવા નીકળી પડ્યા. અશોકે કેટલેક સ્થળે શિલાલેખો કાતરાવ્યા. સદુપદેશનાં કેટલાંક વાક્યો એમાં કાતરેલાં હતાં :

તમારાં માયાપત્ની આજ્ઞા પાળો. પત્ર-પંખીએને હેરાન ન કરો...

તમારા ગુરુને માન આપો... પરસ્પર પ્રેમ વધારો.

એકમેકમાં વિશ્વાસ રાખો...

આમાંજ જીવનની સફળતા રહી છે.

ન્યાર પછી અશોકની કૌર્તિ ચોમેર પ્રસરી રહી. લોકો એને ચાહવા લાગ્યા. લોકો એને એક શકિત-શાળી રાજા તરીકે નહિ પણ પ્રેમ અને શાન્તિના ઉપદેશક તરીકે ચાહવા લાગ્યા.

સારનાથમાં અશોકે બંધાવેલા એક સ્તંભ હજીયે ખડો છે. એ અશોક-સ્તંભ કહેવાય છે. એ સ્તંભ ઉપર એક ચક્ર છે. એને અશોકચક્ર અથવા જીવનચક્ર કહેવાય છે. એમાં ખૂબજ અર્થ સમાયેલા છે. અશોકની જે વિશાળ કીર્તિ હતી તેનું આ ચક્ર સૂચક છે. આ અશોકચક્રને આપણા રાષ્ટ્રધ્વજની મધ્યમાં સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

અશોકને હજી પણ એક ડાહ્યા અને સદૃશી રાજા તરીકે સંભારવામાં આવે છે. હિન્દમાં અશોક પછી કાલ્યાણે રાજાઓ થઈ ગયા. પણ એના જેટલાં પ્રેમ એને માન કાઢીએ મેળવ્યાં નથી.

મુન્દરની સત્ય ભકિત —

ઉત્તર પંજાબની ખૂરી અને મોનેરી ટેકરીઓ ઉપર આવેલા પોતાના ઘરમાં મુન્દરસિંહ પોતાનાં માથાપ સાથે રહેતો હતો. મુન્દરને ખાખ ખુદજ પૈસાદાર હતો. મુન્દરની માતા એને ખૂબજ ચાહતી હતી.

મુન્દર ખૂબજ પૈસાદાર હતો. એને દરેક પ્રકારની મુખ સગવડ હતી. જતાં જિતું દરેક જોડતું બધું દયાળુ હતું કે કોઈપણ ગરીબ કે દુઃખી માથુંસને જોતાં વેત એની આંખમાં ઝગઝગિયાં આવી જતાં. મુન્દરની માતાએ એને દયાળુ બનતાં શીખવ્યું હતું. અને એના પિતાએ એને દુખિયાને મદદ કરતાં શીખવ્યું હતું.

એક દિવસ મુન્દરના પિતાએ તેને થોડાક પૈસા ખિસ્સા અર્થે માટે આપ્યા. એ લર્પ મુન્દર બજાર-માંથી થોડી મિઠાઈ ખરીદવા ઉપજો. રસ્તામાં એણે એક ઘરડી સ્ત્રી જોઈ. એ ટાટથી ઘરઘરતી હતી અને બખંધી નજાળી પડી ગઈ હતી. આ સ્ત્રીને જોઈ મુન્દરના હૃદયમાં ખૂબજ દયા કેપડ અને એણે ખાખ પૈસા એને આપી દીધા. ઘેર પછાં જતાં એને ટાટમાં ઘરઘરતી એ સ્ત્રીનાજ વિચાર આવ્યા અને એથી એને દિલચિડી રહી.

અને મુન્દરે બખંધ પૈસા એને આપી દીધા.....

જે નહીં એણે પેલી સ્ત્રી સાથે પોતાના પિતાને સાન કરી. એ ટાટથી મરી ન જાય એટલા માટે એક ખાખજો આપવાની એને તાન કરી. પરંતુ મુન્દરના પિતાએ એની નરક કંઈ ક્યાન આપ્યું નહિ અને કનું કે પેને એ ખાખને યાજીવાર મદદ કરી છે. હવે જાન કોઈએ મદદ કરી નહીં.

આથી સુન્દરને સંતોષ થયો નહિ. એણે પોતાનાં પિતાને બીજવાર વિનંતિ કરી પણ કંઈજ વળ્યું નહિ. એથી એણે ઘરમાંથી પાંચ રૂપિયાની ચોરી કરી અને પેઢી આંતે એ આવવા માટે દોડ્યો.

રસ્તામાં સુન્દરને વિચાર આવ્યો: “મેં આ રૂપિયા ચોરી કરીને લીધા છે. હું ચોર છું. મારી મા મને દંમેશાં કહેતી:” દીકરા, ચોરી નો કોઈ દિવસ ફરીશ નહિ... એટલે જ આ ગરીબ બાઈને મદદ કરવાનો આ સાચો રસ્તો નથી.” આવા વિચારો આવવાથી સુન્દરને ચોરી કર્યા બદલ બહુજ દિલગિરી થઈ અને ધાયજો આપ્યા વગર એ ઘેર પાછો આવ્યો. અને પેલા પાંચ રૂપિયા સંતાડી રાખ્યા.

થોડા દિવસમાંજ એના બાપને પૈસા ચોરાનાની ખબર પડી. એટલે એણે સુન્દરને આ બાબત પૂછ્યું. સુન્દર જીકું બોલ્યો. એણે કહ્યું કે પૈસા એણે લીધા નથી. એના પિતાએ તરત માની લીધું. કારણ કે સુન્દર કોઈવાર જોડું બોલતો નહિ.

આમ સુન્દર સજામાંથી બચી ગયો. પરંતુ એ જીકું બોલ્યો હતો એટલે એને ખૂબ શોક થયો. રાતે ઉંચ પાંચુ ન આવતી.

બીજો દિવસે સવારે એ ઠોડો અને તરત બાપને ચોરી કર્યાની અને જીકું બોલ્યાની વાત કરી દીધી. અને પાંચ રૂપિયા પાછા આપી દીધા.

બુનો કબૂલ કર્યા એટલે એને શાન્તિ થઈ. એના બાપ એને જે કંઈ શિક્ષા કરે તે સદન કરવા ને તૈયાર હતો. પરંતુ તેને સજા કરવાને બદલે એના પિતાએ સુન્દરને જોખામાં લીધો અને આંખમાં ઝળઝળિયાં સાથે કહ્યું: “બહાણા પુત્ર, મેં દંમેશ તારા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે અને હવે મને ખાતરી થઈ છે કે મેં ભૂલ કરી નથી...”

સુન્દર જ્યારે મોટા થયો ત્યારે આપણા દેશનો એક મહાન પુરુષ થયો. ત્યારે પણ એ ગરીબ મધ્યસને મદદ કરવાનું બુદ્ધિનો નહિ.

અમે હુમાર

અમે હુમાર, અમે હુમાર,
આઝાદ હિંદનાં અમે હુમાર.
અમે કૃષિચારને મારનાર,
આઝાદ હિંદનાં અમે હુમાર.
અમે કાયાએ પહેલવાન,
આઝાદ હિંદના અમે હુમાર.
અમે શિસ્તપાલન કરનાર,
આઝાદ હિંદનાં અમે હુમાર.
અમે કેસરી સમા બહાદુર,
આઝાદ હિંદનાં અમે હુમાર.
અમે કોઈથી નહિ ડરનાર,
આઝાદ હિંદનાં અમે હુમાર.

—ગિરીશ અબાલાલ શાહ.

સંયોદયનો મહેસા પાલના શ્રી. પારીલ

દાદની બીલો નાજ ત થાય ત્યાં મુખી હયાદન વધારકું રાજ્ય નાદે બને...

સમગ્ર ગાળના હિતની આ પ્રગતિને સંપૂર્ણ રીતે અજ્ઞ બનાવવા માટે શ્રી. પારીલ એકા બેકા તમામને આગલબરી વિનંતિ કરી હતી.

ગરકાયદેસર દાદની ઝડપી

ગેરકાયદેસર દાદના ઉત્પાદન માટે ખૂબજ નામનીય થયેલ ખાશાની વિસ્તાર તરફ શહેરની દ્રષ્ટીથી સમિતિએ થયા માસ દરમિયાન ફિક ફિક લક્ષ આપેલ છે. દ્રષ્ટીથીના પ્રચાર કરવામાં તેમજ એ વિસ્તારનું નૈનિક અને સામાજિક ઇયન યાંત્રુ કેમુ કાવવાના પ્રયાસ કરવામાં ખાશાની-સેવક-મધે દાદથી સમિતિને ફિક ફિક પ્રમાણમાં મરદ કરેલ છે.

મીઅન રોડના કેન્ડ ઉપર મનુર ભાઈઓ માટે એક કેન્ડીન ગર કરવાની યોજના હવે પુરી થઈ છે. આ કેન્ડીનમાં મનુરભાઈઓને સરના દરે સારો અને ચોપક ખેડાદ મળશે અને એના વડીલમાં તેમજ નડામાં પણ દિરકા મળશે.

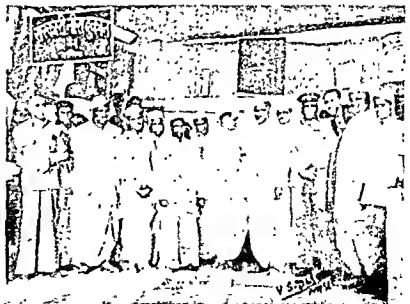
સામાન્ય નિરીક્ષાની સભા

મુખર્જી પ્રાન્તના નીરાકેન્ડીના સામાન્ય નિરીક્ષકોની એક સભા તા. ૨૩-૧-૪૬ ના રોજ શ્રી. અપાસાહોય પટવર્ધનના પ્રમુખપદે

કાન્ડેન્ડીસ દોલમાં ભગઈ હતી. હિન્ડ સરકારના તાલ-મોળ-અગાકાર શ્રી. ગજનન નાયક તથા મુખર્જી આગકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી. એ. એમ. પાટીલ પણ તે પ્રસંગે હાજર હતા. પ્રાંતબરના નીરાકેન્ડીના નિરીક્ષકોએ એકમેકના અનુભવેલી આપણે ખુલ્લા દિવથી કરી હતી મુખર્જી પ્રાંતના નીરા-યોગ્યતાના માનાઈ સંચાલક શ્રી. કૃષ્ણદાસ ગાદે તત્કાલેલ તેમ હાલમાં મુજબતમાં ૧૪, મદદગારમાં ૧૬, કાર્યરકમ ૪૦ અને મુખર્જીમાં ૧૮ એમ કુલ ૬૬ નીરાકેન્ડી ગાર છે અને ખીચાં કેટલાંક દુકં વખતમાં કેવડનાર છે.

તેજ દિવસે બેગેરે સભાના તમામ આમંત્રિતોને ગ્રોડેગામના નીરાકેન્ડ ઉપર નીરા કાદવાની તેમજ વેચવાની વ્યવસ્થા બનાવવામાં આવી હતી. અને એમાં તપાસવી બેઠીની સ્વચ્છતાનો પરિચય આપવામાં આવ્યો હતો. નીરા-પદ્ધતિનાં કાયદેકદર ધીમી પિન્ડુપદ્ધિન કોદ (મુરન) વરુથી મોકલવામાં આવેલ નીરામાંથી બની જુરી જુરી વાનગીઓના બનાવટની રીત પણ ત્યાં સામાન્ય નીરા-કાકેને દર્શાવવામાં આવી હતી.

આવી સભા પ્રાંતના દરેક વિભાગમાં કમગઃ મળે એમ ઇરાવવામાં આવ્યું હતું. તે મુજબ હવે ખજીની સભા કમીટીકમાં ગોલાવવામાં આવશે.

નાસિખા નીરાકે ઉપર આગકારી બનાવના પ્રધાન અને અન્ય કાર્યકર્તા

હાલુજનક સમાચારો ...

આ માસ દરમિયાન પ્રાંતભરમાંથી આવેલા સમાચારો સૂચવે છે કે દાદબંધીના કાર્યક્રમમાં લોકોનો રસ વધુ અને વધુ જાગ્રત અને સતેજ જનતા જાય છે. સામાજિક સુધારાઓને અપનાવવાની જાળમાં ગામડાંઓ જો કે બહુજ પગલ દોલ છે જતાં

દાદબંધીના કાર્યક્રમ દરમિયાન લોકોની ભેળ

એવાને પણ લાગવા માંડ્યું છે કે દાદબંધી સોના દિનમાં છે. ચાલુ માસ દરમિયાન જુદે જુદે સ્થળે બરાચેડ સભાઓમાં ફેરલાક લોકોએ દાદ કરી પણ ન પીયા, જાહેરમાં ટન લીધું. થોડા વખત પહેલાંજ તામિક જિલ્લાના વાડી વારણ ગામમાં મોટી એક સભામાં માદ વર્ષની ઉમરના એક પ્રેસાએ દાદ ન પીવાની પ્રતિજ્ઞ લેતાં જાહેરમાં કહેલું: “દાદ પીવાની રેવ મને સોજામા પર્વથીજ પડી છે. અને એનાં જૂબ જૂબ માહાં પરિણામ આવતાં જતાં મેં એને છોડી નથી. હવે હું જીવાનિયાઓને પોતાની મેજે દાદ છોડી દેતા એટલું હું ત્યારે મને શરમ આવે છે. અને થાય છે કે હું પૂરેપૂરી દાદબંધી અમલમાં આવશે ત્યારે જ હું મરે દાદ છોડવાનો રહેશે.”

હરિજન એક સંઘની પ્રવૃત્તિ

હરિજન-સેવક-સંઘના ઉપક્રમ હોજન આખું દેશમાં જાન્યુઆરી માસના અંતમાં મોટી એક સભામાં ખેડા જિલ્લાના પ્રચેડ ગામે એક એક રોહિતને પ્રતિનિધિ તરીકે મોરસેલ. સભામાં દાદબંધીના પ્રશ્ન ચર્ચામાં આવ્યો હતો. અને રોહિતોએ સવાંનુમતે દહની બંદીનો નાચ

કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. દરેક પ્રતિનિધિએ પોતાના પાસમાં દાદબંધીના સંજ્ઞા પ્રગટાવવાનો અર્થ ઉપાડી ચીમો હતો.

આપમેળે સહેલું સત્ય

પશ્ચિમ પોન્દિચેરીના સાકરી નાણુકાનું વારણ ગામ જંગલના પ્રદેશમાં આવેલું છે. આપસ આપમના પ્રસોમાં આમજના સદાશરથી કામ કરતાં ત્યાં ગીખ્યા છે. દર રોજના અવસાયમાં નેચાએ ગોકળાઈને કાચાન્ય આપેલ છે. ૧૯૪૨ પછી આમજનાએ તેમને દાદ અને ગીત એનાં કેટલાંક પિતૃઓએ અમના નાનકડાં અમના ફેરલાય નિર્ણય માણસોને પાયમાત્ર કરી નાખ્યા છે એટલેજ અમળે આપમેળે ગામમાંથી દાદને હાંડી કાઢવાનો નિર્ણય કર્યો. આમજનોએ દાદબંધી-અધિકારીને એકવાર કહેલું: “અમે નો ફેરલાય વંચોથી દાદબંધીના રાહ લેતા હતા. અમાન ગામને એથી યોગ્ય લાભ થયો છે.”

જુદે જુદે સ્થળે કલ્યાણ કુન્દની ઓલપામા આવ્યાં છે અને આમોદપ્રમાદને લગતી સગવડો મનુષ્યોમાંથી માટે વધતી જાય છે. જુદા જિલ્લાનાં દસ ગામોની સદાશર સાંસાપરીઓએ ગમે મહિને જેમ અને તેમ જલદી કલ્યાણ કુન્દની રાહ કરવાનો નિર્ણય કરેલ છે.

બેલગામની નાણુકા કોંગ્રેસ સમિતિએ એના કાર્યક્રમ માં દાદબંધીને પ્રમાણ રચાત આપેલ છે. મિદિયાલ, બંચેનમારડી, ચિખાગેવરી, મિદિયાગેવરી, મેં હોંગેનાં વનેક ગામડાંઓમાં દાદબંધી અંગેની સભાઓ મળી હતી અને

શ્રી.દેવગોરડે જુદેજન

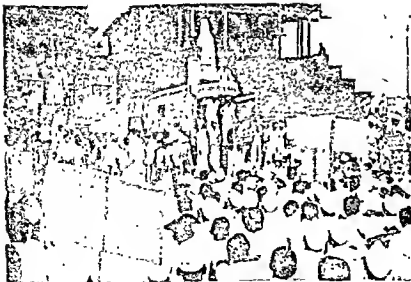
શ્રી.દેવગોરડે જુદેજન આખું દેશમાં પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યાં...

૧૬ મોટા પ્રમાણમાં લોકોએ હાજરી આપી હતી. તાલુકા સમિતિના પ્રમુખ પોતેજ આ બાબતમાં ખાસ રસ લઈ મળાઓ યોજતા હતા. ખાનપુર તાલુકા સમિતિ ખજુ આ બાબતમાં પાછળ રહી ગયું તેમ નથી. કેટલાંક ગામડાંઓમાં કલાપથકે પોતપોતાના કાર્યકર્મની રચના કરી હતી. શુભદાસુરને લોકસેવા-સંઘ પણ ગામડાં-ઓમાં દારૂબંધીના પ્રચાર કરવામાં ફિક ફિક ફળે આપી ગઈ છે.

સારા નાગરિક બને

ખિજપુર કલ્યાણ-કેન્દ્ર ઉપરના ષોહનિશ્ચલ અંગેનો વર્ગ ફિક ફિક પ્રગતિ કરી રહ્યો છે. પી. ડી. જે. હાઈસ્કૂલ અને ટૂંકદિનેગ કોલેજના વિદ્યાર્થી-શિક્ષકો આ વર્ગમાં યોગદાતાની સેવા આપી રહ્યા છે. જન-પ્રજ્ઞાની માસમાં મુંબઈના પત્રવચરને લગતા ખાતાના પ્રધાન થી. ઇ. ડી. તપાસેલી મુલાકાતનો આ કેન્દ્રને લાભ મળેલો. માનનીય પ્રધાને તે પ્રસંગે વ્યાખ્યાન આપતાં સરકાર મન્દરવર્ગને જે વિશિષ્ટસગવંધ આપી રહી છે તેના સદુપયોગ દ્વારા સારા નાગરિક બનવાની નક ઝડપી સેવાનું ઉદ્દેશ્યોધન કરેલ.

— નાસિકમાં મળેલી એક સમાચાર —

તાલીનું બચન દુઃખવાળી છે.....

ગામજનોના ઉત્સવોમાં

મેળો અને યાત્રા એ ગામજનો માટે એક ઉત્સવ પ્રસંગ છે. આના પ્રસંગે ગામજનો ખુબ મોટી સંખ્યામાં

એકત્રિત થાય છે એટલે દરબંધી અધિકારીને દારૂ-બંધીનો સંદેશ વહેતા મૂકવાની સારી સગવડ મળે છે. હડાપસરની યાત્રાના પ્રસંગે પુત્રાના દારૂબંધી અધિકારીએ કોલકાપુર કોલેજ-સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. રતનાપા કુમ્ભારને આમંત્રણની તક ઝડપી લીધેલી. એ પ્રસંગે એકત્રિત થયેલા સમુદાય સમક્ષ વ્યાખ્યાન આપતાં શ્રી. કુમ્ભારે દારૂબંધીના પ્રથમી બહુજ સુંદર રચનાત કરતાં સરકારે જીવનને નવેસરથી સુધારવાની જે સુંદર તક આપી છે તેને ઝડપી લેવા માટે યોગદાતાને આશ્રયથી વિનંતિ કરી હતી.

નાસિકના કલ્યાણ-કેન્દ્ર ઉપર મહારાષ્ટ્રના અંગેના ઉત્સવ નિમિત્તે સારા પ્રમાણમાં જનમેદની એકઠી થઈ હતી. મોલાપુરના દારૂબંધી અધિકારીએ આવાજ એક મેળાનો લાભ લઈ સ્થાનિક નેતાઓને દારૂબંધી અંગે યતિચિત્ત કરેલા આમંત્રણ આપેલું. આવા તમામ પ્રસંગોએ જાતજાતના અને નાનાનાના ભાષા એકઠા થાય છે અને હજીમળે છે એમના સમક્ષ કલાપથકના રાષ્ટ્રીય તમાશાના કાર્યકર્મો મૂકવામાં આવે છે. અને આ ઉત્સવો ખૂબજામાં હતા તેના રાષ્ટ્રીય ઉત્સવોનું સ્થાન લેતા બચ છે.

આ તો પાયાની ઇંટ છે

રતનાપીરી ગિરજાના હરનાઇગામમાં એક જગીરના સમક્ષ દારૂબંધીની યોજના સમજાવતાં શ્રી. એલ. એમ. પાટીલે કહ્યું: “જ્યારે તમે એક ચર બંધવાની શરૂઆત કરો છે ત્યારે તમે એનો કાંઈ અને મજબૂત પાયો બોધાવો છો અને પછી એની ઉપર દિવાનખાનું, મયતખાંડ, રસોડું, આથકમ, અભ્યાસખાંડ—એવું બધુંચિત્ત ચલાવવા કરાવો છે. એજ પ્રમાણે સરકારે પુત્ર રચનાનું કામ શરૂ કરેલ છે અને લોકોની સર્વોચ્ચ પ્રગતિ માટે એક આખી યોજના ઘડી છે. એમાં દારૂબંધીને એની અગત્યને કારણે પહેલું સ્થાન મળેલ છે. વિઠાસના આના બીજા ઘણાંયે કાર્યકર્મો આની સાથેજ આવતાં છે.”

રતનાપીરી ગિરજાના સાવરડા ગામે વિપત્તિન તાલુકા સમિતિ તરફથી બોલાવેલી ‘ખેડૂત-સભા’ માં આગમે ચાર દબાર જેટલા ખેડૂતોએ હાજરી આપી.

કુસ્તીખંડન લેવા હમરેલો માનવમહેરામણ

પ્રસંગે સરકારની દાક્ષીની અંગેની નીનિતું રહસ્ય ગિલ્લા—દાક્ષીની—અધિકારીએ સમજાવ્યું હતું. અને શ્રીતાજનોને દાક્ષીની બેઠકએ છીએ કે નહિ તે અંગે પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો. બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તમામ સભાજનોએ દાક્ષીનીની તરફેણમાં જ આંગળી ડાંચી કરી...

સરકાર કાળીજી રાખશેજ

માનના હેતુ માગ્યું તો તારી કાઢી એના ધર્મ કરનાર ફેટલાક થાકેએ સરકારને થાકા તખત પડેલાં અરજી કરેલી. એમાં એઓએ બધાંવેલું કે તારીમાં પાણી પોષક તથા છે અને એના વેપાર એજ એ સોના રૂપાનિર્માણ ચલાવવાનો ધર્મ છે. એટલે એમને તારીનો વેપાર જોડાવું રાખવા કેવો લેવો. આ અરજીના જવાબ આપનાં શ્રી. એમ. એમ. પાટીલ કહેલું: “કુરી પીપડું એ રવમાયવીજ એવો પડતું છે કે એમાં કોઈ જાબાગરી તબ હોઈ શકેજ નહિ. થાકે તારી કેકે ઉત્પન્ન કરે છે એટલા મારજ અને પીએ છે અને નહિ કે એમાં કોઈ પોષક તબ છે એટલે! એથીજ તારીનો ધર્મ કરનારેઓ તેઓ અમારને દિનકર એવો ફોર્મ પાછો કરે છે એમ માની શકાય જ નહિ. દાક્ષીનીનાં શીમાંજ પશ્ચિમ રૂપે જોએતો ધર્મ ભાંગી પડશે અને તેઓ મેકાર જનશે તેઓએ સરકાર એમની કાળજી નહિ રાખે એમ માનવું નહિ.

આ પ્રસંગે સરકારની વિચારણા રહેજ છે અને અન્વડીમારના, જવાબ—ધારવાના કે એનાથીજ કોઈ ધર્મમાં એઓનો સમાવેશ કરી લેવાના પ્રયત્નો થશેજ.”

મહેલકુસ્તીની હરીફાઈ

પત્તા શહેરની દાક્ષીની અમિનિએ દાક્ષિય તાલાંમ સંમત સરકારથી ગયા મહિનાની ૧૭ી તારીખ એક મત્વકુસ્તીની હરીફાઈ થાકે હતી. ફાત, ફોલ્ડાપર અને સોલાપુરના મથકર કુસ્તી બાળને એમાં ભાગ લેવા માટે આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. આખું પત્તા શહેર આ મથકર દરજા લેવા માટે મેળાનમાં કમળું હતું. પ્રેક્ષકોના વિચારે જતકાળમાં કોઈવાર ન થઈ હોય એવી થઈ હતી અને કોઈને આવેજ અને ઉત્સાહથી ભરપુર રહેજ માત્ર હતું. આજકારી ખાનાના પ્રધાન શ્રી. એલ. એમ. પાટીલ કુસ્તીબાળને પ્રમુખપદે અને ઉનાચો હોદ્દામાં રાખ્યાં હતાં.

મ્યાં કુસ્તીબાળે હમર કાર છે—

તે પ્રસંગે વ્યાખ્યાન કરતાં શ્રી. વસન્ત જવાબ દરજાએ મથકર રાંદના પક નરમાં આવર કાય કમનાકાળાની અમલ કપડા ભાગ મૂકેલા તારીખ અંતે ૬.૫૦૨ નું પનામ એનાયત થયેલું.

અજકુસ્તીના મેળાન તરફ જતા. નાનકોય પીપડા એમ ન હોય અને પશ્ચિમ રૂપે, જ મેળા જતા.

હિન્દ જે ૨૦૦ ભાગીમાંનો એક છે...

... તેને હિન્દ સાધકલે બનાવેલ છે અને તેવા
સ્વાધિપર બરાબર કામ આપી શકે એવી
મજબુત સાધકલ બનાવવામાં કુકત સારમાં
સારો માલજ બનાવવામાં આવે છે.

અમારા
રેડીયોને પાંચી
તૈયાર થયે છે.

HIND CYCLE
THE TOUGH CYCLE
FOR THE TOUGH ROAD

ASP-HC ૩.

બનાવનારાઓ : હિન્દ સાધકલ્સ લીમીટેડ, મુંબઈ
સેલ્સ એજીસ્ટ્રારીસ-ઈન્ડિયાન બેન્ક અનેકલ્સ. મુંબઈ-૧.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD:

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાખો વખતથી રહેલી જરૂરિયાતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર
નામદાર રાજ મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાધ્યાન શ્રી બાળાસાહેબ એર, ગૃહમંત્રીશ્રી મોરારજી
દેસાઈ અને આજકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પારીલનાં પ્રબોધક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો
આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સવળા સંશોધનો રહિયા આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કાલિદ સાધકનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિરંગી જેકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત: લેખક : શ્રી મનુભાઈ મુખલાલ શાહ; પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦.
ગામડામાં બહુજ આજ્ઞા થયે અને ઓછા ખરચે ભજવી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નાર્ટિકા.

(૩) દારૂનો દવ:

દારૂના દૈન્યનાં નાંડવને ચિત્તોક્તિ કરતાં અને દારૂડિયાનું કરુણ અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી હિમાશંકર ભેલી,
શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિયાનાં ચોળ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

(૪) સ્વરાજ્યની સંગઘે:

સ્વરાજ્યતા આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મજબૂરસ્થિતિમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી
ત્રણ નવલિકાઓ. (૭૫પા. છે.).

તમારી નકલો માટે સત્વરે લખો.

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

નં. ૭૫, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ-૧.

દસકાઓ થયા પીડાતાં
બચ્ચાંઓની સેવામાં

દસકાઓથી, પિતાશય અને બહેનની વચ્ચે
બીમરીથી પીડાતાં

હજારો બચ્ચાંઓની કુખળી છ'દશીઓને મરુતુના
મુખમાંથી બચાવવામાં જન્મીના લીવર કીટો અત્યંત
લાભ બઝાવે છે.

ચારખાતાનાં અને વ્હાં દર્દોમાં સપડાયેલાંઓને મદદ
દેનારો 'સ્ટીમ્પલ' અને 'કેમ્પીન્ટેડ' લીવર કીટની
બચાવભલુ કરે છે.

"સ્ટીમ્પલ" 'લીવર કીટ' નાના ડાઘમાં લેવાથી તે
એક અમૂલ્ય હવા તરીકે કામ ચાલે છે તે બૂખ અને
પાચનશક્તિને મુખરે છે. કમલખાત દૂર કરે છે. અને
પિતાશય તથા બહેનની પ્રક્રિયાને નિયમિત કરે છે

પિતાશય અને બહેન જેવાં અવયવો મળાના રીતર-
માથી બંધાય છે એવા આયુર્વેદશાસ્ત્રના કથનને અનુવર્ણને
બનાવવામાં આવેલ 'જન્મીનું' દાંતીક પિતાશયથી પીડાનાં
બચાવની માતાએ ગર્ભાવસ્થામાં લેવું સલાહ્ય છે

જન્મી વેંકટરામનચ્ચા એન્ડ સન્સ.

મયલાપુર, મદ્રાસ (કો.નં. ૮૧૩૬) સેક્ટર ૨૮, મુબલ ૮
(કો. નં. ૪૧૫૬૩), દેલીસન કોડ. ૧૧૬૫૫. ૧૫૫૫૫
લખનૌ, અંગલેર મીનીમેપરી વગેરે

દમ

સારો યશ
પણ

પુરોહિત ધાસહારીયા

પાંચ મિનટમાં કે એક ચાતમાં દમ સારો
કરનારા ઉપાયોથી તમારો દમ સારો
થવાને બદલે ફક્ત વધે છે. પુરોહિત
ધાસહારી એક એક વ્યોમક એનું જે કે
તે લેવાની ચરૂઆત કરતાં જ કદ મુટે
કે, શ્વાસગ્રાહી થાય છે, પાચનશક્તિ મુખરે
છે અને ફેફસાં મજબૂત થઈ દમ ખામી-
પૂર્વક અને પુરેપુરો મટે છે. રૂ. ૩-૮
રૂ. ૬ અને રૂ. ૧૦ ના રોકડામાં બધી
જગ્યાએ મળે છે, અગર ડો. પુરોહિત
ફાર્મસી, ગ્રાન્ડાપુરથી મંગાવો.

પુરોહિત

ધાસહારી

તમારા બેંકીંગના કામકાજ માટે
ધી કેનેડા ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ બેન્કિંગ
સિંડિકેટ લિમિટેડ.

Canara Industrial & Banking Syndicate Ltd
ફેડ એરીસ:- ઉડીપી સ્થાપના :- ૧૯૨૫
મુ'બઈની એરીસ:- હોમલ સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ.
ચાન્સ અને એજન્સીઓ આખા મુંબઈ ઈસ્ટકામાં છે

—: સંજ્ઞાવન :—

—: ૦ :—

દારૂખંધી અને બીજા રચનાત્મક કાવંક મને
સ્પર્શતું, રસપ્રદ, મનોરંજક અને મુલ્યાંક
સાહિત્ય પીસરતું અનાજી માગિક.

વાર્ષિક લગાજમ	રૂ. ૩-૦-૦
છ માસિક	રૂ. ૧-૮-૦
ફૂલક નકલ	રૂ. ૦-૪-૦

સંજીવન

ગુજરાતી, મરાઠી, કાનડી અને અંગ્રેજી એ ચાર ભાષામાં પ્રગટ થતું માસિક

જાહેરાત માટેના ભાવો

માત્ર એક જ ભાષાના 'સંજીવન' માટે

કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રજામાં રૂ. ૩૫૦	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું	૨૫૦
કવરનું બીજું પાનું	૨૨૦
કવરનું ત્રીજું પાનું	૧૫૦
અંદરનું આખું પાનું	૧૨૦
અંદરનું અર્ધ પાનું	૬૦
અંદરનું ૧/૪ પાનું	૩૦
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૧૦

ત્રણ જુદી જુદી ભાષાનાં 'સંજીવન' માટે

કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રજામાં રૂ. ૮૦૦	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું	૬૦૦
કવરનું બીજું પાનું	૫૦૦
કવરનું ત્રીજું પાનું	૩૫૦
અંદરનું આખું પાનું	૨૫૦
અંદરનું અર્ધ પાનું	૧૫૦
અંદરનું ૧/૪ પાનું	૮૫
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૫૦

બે જુદી જુદી ભાષાનાં 'સંજીવન' માટે

કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રજામાં રૂ. ૫૫૦	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું	૪૦૦
કવરનું બીજું પાનું	૩૫૦
કવરનું ત્રીજું પાનું	૨૫૦
અંદરનું આખું પાનું	૧૭૫
અંદરનું અર્ધ પાનું	૧૦૦
અંદરનું ૧/૪ પાનું	૬૦
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૩૫

આરેય ભાષાના 'સંજીવન' માટે

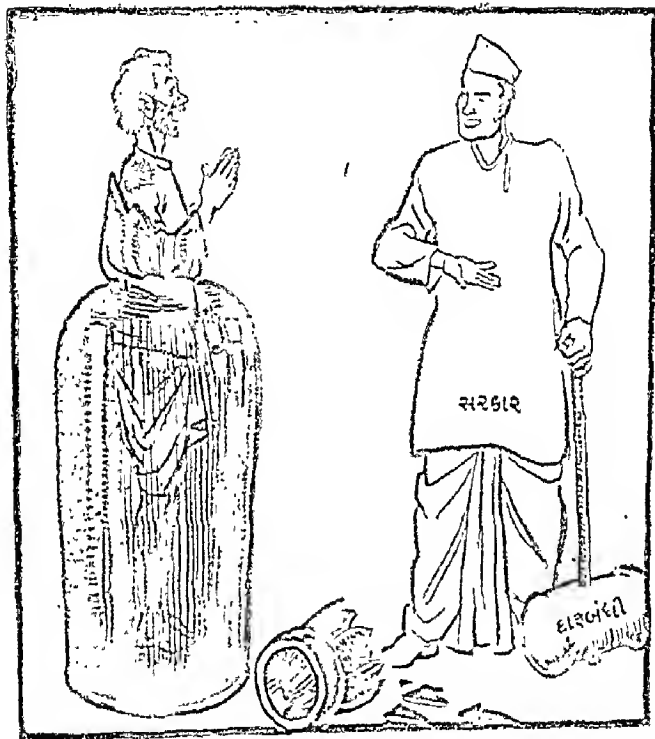
કવરનું છેલ્લું પાનું વિવિધ રજામાં રૂ. ૧૦૦૦	રૂ.
કવરનું છેલ્લું પાનું	૭૫૦
કવરનું બીજું પાનું	૬૦૦
કવરનું ત્રીજું પાનું	૫૦૦
અંદરનું આખું પાનું	૩૦૦
અંદરનું અર્ધ પાનું	૧૮૫
અંદરનું ૧/૪ પાનું	૧૨૦
અંદરનું ૧/૮ પાનું	૬૦

આખા એક વર્ષ સુધી એક જ ભાષાના "સંજીવન" માં જાહેરાત આપનારને ૧૦ ટકા વળતર આપવામાં આવશે. જુદી જુદી ભાષાઓમાં મળીને આર. ૬૫૦ આપનારને આ સહનનો લાભ મળશે નહિ.

કોલમની સંખ્યા ૨

કોલમની લંબાઈ ૮ ૧/૨ ઇંચ

કોલમની પહોળાઈ ૩ ઇંચ

દારબંધીને સફળ કરો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારબંધી-સમિતિ, મુંબઈ-સરકાર

અનુક્રમણિકા

—x—

ક્રમ	વિષય	લેખક	પાન
૧	કુદરતું જ્ઞાન (કાવ્ય) ...	શ્રી. મુન્દરજી જો. બેટાઈ	૧
૨	ન્યાયમૂર્તિ રામદે ...	ડૉ. આર. પી. પાંજરે	૨
૩	ભરોસે કદિ જો ભૂંચો (કાવ્ય) ...	સ્વ. કવિ ત્રિભુવન	૭
૪	સૌન્દર્યદર્શી કવચિત્રી ...	પ્રો. વિજયરાય ક. પેઠ	૮
૫	માયાપત્ની જગન્નાથદાસી ...	શ્રી. નરસિંહલાલ વીમાયાળા	૧૧
૬	સાયબા ! લીડાવો લગ્નગાથ ! (કાવ્ય) ...	પ્રો. પ્રેમજીકર લ. ભટ્ટ	૧૫
૭	માણસાકરના વિજય ...	શ્રી. પીનાચર પટેલ	૧૬
૮	ભણો રે ! ભણો... (કાવ્ય)...	શ્રી. ગોવિન્દલાલ પંચાલ	૨૨
૯	મધાર્કની માઠી અગર ...	શ્રી. કૃષ્ણદાસ કોટકાયાળા	૨૩
૧૦	પરીક્ષા તો આપી... ...	શ્રી. પુકયોતમદાસ શાહ	૨૬
૧૧	જમશેદી નવરોઝ	૨૮
૧૨	બાળ વિભાગ	૩૦
૧૩	ગામડાનું ગૌરવ ...	શ્રી. જયન્ન પાઠક	૩૪
૧૪	શહેરના અમાચારો	૩૫
૧૫	પ્રાંતીય સમાચારો	૩૮
૧૬	પુસ્તક પરિચય	૪૪

★ ‘સંસ્કૃત’ માટે મહાનિર્ણય, કૃષ્ણવર્ણી, આમણનયદના, આમોલોગ, પ્રેરણાકાનુ અને બીજા રચનાઓ કાવ્યકર્મને સ્પર્શના લેખો. જાનોઆ, કાવ્યો, એકાંકી નાટિકાઓ, અભિયાનો અને કોશમાં આવકાવામાં આવે છે.

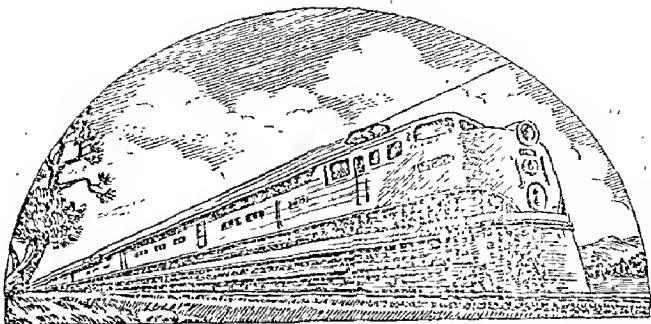
★ ગદ્યનાં આમણિકા અને પ્રયાગસોકન માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આમણવા છે.

★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે ચોક્કસ પુસ્તકો આપવામાં આવે છે.

★ ‘સંસ્કૃત’ માટે આવના લેખોની પસંદ લખનામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ તે ચોક્કસ રીતે બીજી વાર તોજ પછી મોકલવામાં આવશે.

★ ‘સંસ્કૃત’માં લખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં જાન થતાં મનજી સહી મુજબ પ્રાંતિક દાખા સંમિતિ હસ્તમે સંમત છે એમ મનજી નથી.

મુખ્ય પ્રાંતિક દાખા સંમિતિ : નં. ૭૪, અગે પો સ્ટ્રીટ, કોલ. મુમ્બઈ ૨.

જો 'એક્સપ્રેસ' હાથમાં લે તો તે ઝડપથી ચાલે

ખરેખર, આસરકારક રીતે રગ્ગ કસાયતા તમારા
વેચાણુ શ્રેણીમાં આકર્ષકબળગત તમારા પધાર્થને વધુ
ઝડપથી ચલાવે છે. અને પરિણામે વધુ હેરફેર અને
વધુ નફો કરાવે છે. એ પ્રતિ ઉત્કૃષ્ટ કલ્પનાશક્તિ
અને છાપ ઉતારવા મારેની સીઝિનાં નિષુલ્લાભયાં
સફાઈપિણીની જરૂર છે. અને એ કામમાં
“એક્સપ્રેસ બ્લોક”નું મહત્વના સાગ ભળવે છે.
હિંતાના એક આભેવાન બ્લોક અનાવનાર
તરિક્કિ ‘એક્સપ્રેસ બ્લોક’ આજે ૧૫૦

ઉપરાંત કુશળ કલાકારો અને કસબી કારીગરોથી
ચુલ્લગ્ગ છે. અને તેથી કરી તે, જેનાપર એની
શાખ અગ્રાયથી છે એવા ઉત્તમ પ્રકારનું કાગ
અને ઝડપ મારેની પાનાની નિષુલ્લા અનુસાર
અપ્રતિમ રોવા આપાં શકે છે, તમારી રીકાઈનીંગ
અને બ્લોક અનાવવા અંગેની રાગે તેથી જરૂરી-
પાતો પ્રદિ તમારું કામ ‘એક્સપ્રેસ બ્લોક’ તે
રોપિઅને તેનાં રેવાં નાસ પધિયાના આવે
તે અને નિહળે.

NAS

એક્સપ્રેસ બ્લોક

એન્ડ એન્ગ્રેજીંગ સ્ટુડીયો

રા મ તી ર્થ આ હ્મી તે લ

(સ્થ. નં. ૧)

(મેડીકેટ)

મગજના જ્ઞાન અને દિયાતંતુઓ બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોડે, છુલ્લીખ, નાશ થાય છે. ચાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાજવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે.

અધી ઋતુમાં બધાને ઉપયોગી છે. અધે મળે છે.

ક્રિમત:—સ્ત્રી આટલીના રૂ. ૩૫, નાની આટલીના રૂ. ૨.

રા મ તી ર્થ યોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

હિંદુસ્તાન સોનો

ચહેરાની સુંદરતા માટે
લવંડર બ્રાલીયનટાર્ન
વાળો માટે ઉત્તમ છે.

યુનીવર્સલ પરફ્યુમરી વર્કર્સ

પો. બો. ૩૧૩૦ ૯૫ કામ્પેસર સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૩ ગામ બિરો

સંપત્તિ

વર્ષ પહેલું]

એપ્રિલ—૧૯૪૯

[અંક નવમો]

વૃક્ષનું ગાન

જાળવી વા'જે, ઓ વાયરા !

ઘેરું ભણે ગાજે, ઓ વાયરા !

પીળાં સૂકાં મારાં પાંદડાં ઘણાં :

ખેરી ખાતર કરી જાજે, ઓ વાયરા !

જાળવી વા'જે, ઓ વાયરા !

ઘેરું ભણે ગાજે, ઓ વાયરા !

ફૂલી ફળી મારી ડાળિયું લચુંબે :

હળવે હીંચોળી જરા ગાજે, ઓ વાયરા !

જાળવી વા'જે, ઓ વાયરા !

ઘેરું ભણે ગાજે, ઓ વાયરા !

ધરતી ધાવંતાં મારાં ઊંડેરાં મૂળિયાં :

તેને ઊખેડતો ન ધાજે ઓ વાયરા !

જાળવી ધાજે, ઓ વાયરા !

ઘેરું ભણે ગાજે ઓ વાયરા !

એગ્રીસમી સદીના છેલ્લા ત્રણ દસકા દરમિયાન હિન્દના બહાર જીવનમાં પ્રથમ પંકિતનું રચાન ધરાવનાર સમર્થ વ્યક્તિ તે મહાદેવ ગોવિન્દ રાનડે. એમનું અસાધારણ જ્ઞાનગૌરવ, એમની અસ્ખલિત પ્રવૃત્તિઓ અને હિન્દના વિવિધ પ્રશ્નો તરફનું એમનું વિનીત દૃષ્ટિબિન્દુ એ સહુની આ દેશના ઇતિહાસ ઉપર બહુ જ લાંબી અસર રહી છે. એક ઉચ્ચ કક્ષના સરકારી અમલદાર તરીકે પોતાની હરોળના ઈતર સમ-કાલીન નેતાઓની પેઠે રાનડે બહારમાં તેમજ રાજકીય ક્ષેત્રમાં આગળ પડતો ભાગ ભજવી શકેલ નથી. પરંતુ એમની મૂલ્યવાની અસર સર્વત્ર સ્વીકારાઈ છે અને ઘણીવાર પડતા પાછળથી પણ એ સમગ્રી રાષ્ટ્રિય પ્રવૃત્તિના સહાયક, વિધાયક અને પ્રવૃત્તા બની રહ્યા છે.

પહેલા સ્નાતક

હિન્દને સર્વદેશીય પ્રગતિ કરવાની જરૂર છે એવી પ્રતીતિ બીજા ફોર્મપણુ રાષ્ટ્રિય નેતા કરતાં એમને વહેતી થઈ હતી. હિન્દને રાજકીય, સામૃત્તિક, ઔદ્યોગિક, ધાર્મિક શૈક્ષણિક અને નૈતિક ક્ષેત્રમાં વિકાસ સાધવાની ખાસ જરૂર હતી. અને આ સઘળાં ક્ષેત્રમાં રાનડેએ મહત્વનું કામ કર્યું છે અને બીજાને માર્ગ દર્શન કરેલ છે. રાનડે જન્મ્યા ત્યારે હિન્દમાં બ્રિટીશ અમલ હજી તાજેજ સ્થિત થતો હતો એટલે પશ્ચિમના ધોરણે શરૂ થયેલી ફજવાણી દારા વહેતા તવા વિચારોના બોધને ધોષ પ્રવામાં એ સોધી પહેલા હતા. અને એટલેજ હિન્દી વિદ્યાપીઠના પહેલા ક્ષેત્રમાં સમયની અને પ્રતિબાની દૃષ્ટિએ એ પહેલા હોઈ સ્વભાવિક રીતેજ હિન્દી સ્નાતકોમાં 'પાટવી' કહેવાયા છે.

સને ૧૮૪૨ ના જાન્યુઆરીની ૧૨ મી તારીખે નાસિક ગિરવાના નિકુડ ગામમાં મહાદેવ ગોવિન્દ રાનડેનો જન્મ થયો હતો. એમના પિતા એ ગામમાં રોડ કલાક હતા. ત્યાર પછી એમના પિતાને ફોલ્ડપુર રાજ્યમાં નોકરી મળી એટલે રાનડેએ મરાઠી તેમજ પ્રાથમિક અંગ્રેજીનું શિક્ષણ ફોલ્ડપુરમાં મેળવ્યું. ત્યારપછી એમના પિતાએ જરા અવકાશે દિલ્હી, મુંબઈમાં (પાછળથી એટલીન્સ્ટન

— ન્યાય મૂર્તિ —

== રા ન ડે ==

રાષ્ટ્રની સર્વોચ્ચતિના મહાન આદર્શ ખાતર જીવનનો મોટા ભાગ વ્યતીત કરી, ફજવાણી, સમાજસુધારે, ધર્મ અને રાજકારણ ઉપર મૂલ્યવાની અસર મૂકી, અમર બનેલ ગદ્યસદીના મહાન નેતા

(હાઈસ્કૂલ કહેવાયેલ) એટલીન્સ્ટન ઈન્સ્ટીટ્યુટ' માં આગળ અભ્યાસ કરવા માટે મોકલ્યા. મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફથી ૧૮૫૬ માં લેનાયેલ સૌથી પહેલી મેટ્રીક્યુલેશન પરીક્ષામાં પાસ થઈ, રાનડે એટલીન્સ્ટન ફોલ્ડપુરમાં જીનિવર ફોલ્ડપુર સાથે દાખલ થયા અને ૧૮૬૨ માં બી. એ. થયા. રાનડે અને ભાંડારકર (પાછળથી ડો. સર રામકૃષ્ણ ગોપાલ ભાંડારકર) બંને પ્રથમ તર્ગમાં વ્યાખ્યા અને યુનિવર્સિટીના પહેલાજ સ્નાતક ગણાયા. પાછળથી એમણે એમ.એ., એલ.એસ.

બી., અને એડવોકેટની પરીક્ષા પસાર કરી અને પ્રત્યેકમાં માન મેળવ્યાં. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં એમણે અનેક વિષયોનું અગ્રાધ વાંચન કર્યું. એમણે કેવળ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાંજ થયેલા પુસ્તકોનું લીસ્ટ અન્યારને ફોઈ પાકટ ઉચ્ચરને 'વિદ્વાન' ગ્રોદેસર એ જુએ તો એ પણ મંત્રમુગ્ધ થઈ જાય !

આરંભ ન્યાયમૂર્તિ

રાનડે જેનું અસમાન્ય સામર્થ્ય ધરાવતો સ્નાતક એ જમાનામાં તો અવશ્ય સરકારી નોકરીમાં તરત જ ઝડપાઈ જાય. એટલેજ રાનડેની લગભગ આખી જીવંતી સરકારી નોકરીમાંજ ગઈ. ફોલ્ડપુરમાં એમણે એટલીન્સ્ટન ફોલ્ડપુરના અંગ્રેજીના પ્રાધ્યાપક તરીકે અને વ્યકલોકોટ સંસ્થાનાના કારભારી તરીકે નોકરી કરી. ફોલ્ડપુર ગત્યના સર ન્યાયાધીશ તરીકે પણ એમણે થોડો વખત નોકરી કરી. આ સંબંધમાં ગોપાલજી અને એક રસપ્રદ વાત કરેલી. રાનડે જે અદાલતમાં નવા ન્યાયાધીશ તરીકે નિમાધન આવ્યા ત્યાં એના પિતા એક નીમસી પંકિતના અમલદાર હતા. ન્યાયાધીશ ત્યારે પોતાની પસંદગી પસાર થાય ત્યારે પ્રત્યેક નીમસી પાપરીના અમલદારે ઉભા થઈ તેને માન આપવું એ જાતની પ્રથા તે સમયે પ્રવર્તમાન હતી. રાનડેને અદાલતમાં જવાને પ્રાર્થ જે આરકામાંથી પસાર થતો હતો તેજ આરકામાં એના પિતાનું ટેવવ હતું. પહેલેજ દિવસે રાનડેએ ત્યારે ન્યાયાધીશ તરીકેનો સૌનો અંભુષ્યો અને એના પિતાના ટેવવ પડેથી પસાર થયા ત્યારે તેણે નિયમ મુજબ ઉભા થઈ રાનડેનું સન્માન કર્યું.

ડા. આર. પી. પરાંજયે

આ કમનસીબ બનાવથી રાનડેને બહુ જ લાગી આવ્યું. તે દિવસથી માંડીને રાનડે એના પિતા એરિસમાં આવે તે પહેલાંજ કોર્ટમાં પહોંચી જતા અને ભવિષ્યમાં ફરી એવી અણુછામતી ખીના ન બને તેની અભાષ રાખના. રાનડેએ મોટે ભાગે ન્યાયખાતામાંજ નોકરી કરેલી સમોર્ગિનિટ જગ તરીકે, સ્મોલ કોઝ કોર્ટના જગ તરીકે, ડક્લન એથીકલચરિટર રિલીફ એકટ હેઠળ સ્પેરિયલ જગ તરીકે અને છેવટે તે સમય હિન્દીઓ માટે ઉચ્ચોચ કક્ષાની નોકરી મળાય એવા મુ'બદલી હાઇકોર્ટના જગ તરીકે પણ એમણે કામ કરેલ. લેટ-સ્ટેડીય કાઉન્સી લના તેમજ નાણાં સમિતિના સભ્ય થયા પણ એમને કહેવામાં આવ્યું હતું.

નોકરીમાંથી રાનડે નિવૃત્તિ લે તે પહેલાં એક વરસે એટલે ૫૯ વર્ષની ઉંમરે તા. ૧૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૧ ના રોજ એમનું અવસાન થયું.

રાનડે પોતાની નોકરી સભ્યની ફરજો કુશળતા પૂર્વક બજાવતા હતા અને સાથે સાથે એ ખીજાં ક્ષેત્રમાં પણ ઠીક ઠીક પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા હતા. એમની આ ઇતર પ્રવૃત્તિઓને કારણેજ સરકારને એમની વફાદારીમાં શંકા ઉપસ્થિત થતી. ખૂબ જીંડી અને વીગતવાર ખાતગી તપાસને અન્તે પણ એમના ઉપર કોઇપણ બતને આરોપ સિદ્ધ થઈ શકેલ નહિ માત્ર એ કારણે એમને હાઇકોર્ટના જગની પદવી સુધી પહોંચવામાં સારા પ્રમાણમાં દીલ થયેલી, અને નોકરીમાં એમનાથી કશાજ 'મુનિયર' રહેલ સ્વ. તેજગની પસંદગી આ સ્થાન માટે પહેલાં થયેલ. સને ૧૮૭૮-૭૯ માં રિક્કિલુના કેટલાક ભાગમાં રમખાણો ફાટી નાંકેલ. વાસુદેવ બક્ષત્ત ફકેટ નામના એક યુવાને -શિવાજીનો પાઠ ભજવી ચિડીશ રાજને ઉથલાવી પાડવાનો પ્રયત્ન -શર

કર્મો, યુતાના બાલગોના નેતા તરીકે આ સળવળમાં રાનડેનો પણ ભાગ હોય એવી શંકા ઉત્પન્નવામાં આવી એના પત્રવ્યવહાર ઉપર દેખરેખ રાખવામાં આવી અને એની પહેલાં નાસિક અને પછી મુંબિયા બહલી કંચામાં આવી. પરંતુ પાછળથી ફકેટને પોતે રાખેલી એક અચરોના આધારે એમની સંપૂર્ણ નિર્દોષતા પુરવાર થયેલી.

પ્રાર્થના સમાજના સ્થાપક

ગતરની પ્રવૃત્તિ એટલી વિશાળ અને અનેકવર્તી છે કે એમની વર્ણીમરીની તો માત્ર ફરેખાન આવી રકાય ન રાનડે બીડી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિના હતા છતાં એ હિન્દુ-ધર્મનાં હજારે દેવદેવીઓ અને અસંખ્ય પૂજાવિધિઓમાં માનના નહિ. તે એક અને અદ્વિતીય ધર્મમાં માનના અને એટલે જંગાળમાં રાજ્ય રામ મોહન રાયે સ્થાપેલ બ્રાહ્મ-સમાજ તરફ આકર્ષાયેલ. જો કે આસપાસના હિન્દુ સમાજથી નિરાળા-રહેવામાં એ સંમત નહોતા. મુ'બદલ પ્રાર્થના સમાજના સંસ્થાપકોમાંના એ એક હતા. પ્રાર્થના સમાજ બધાજ ધર્મોમાં વિશાળ દૃષ્ટિએ શ્રદ્ધા ધરાવતો અને બધાજ તરફ માનની લાગભૂમિ ધરાવતો. એટલે એની પ્રાર્થનાઓ અને મંત્રાઓના મુખ્ય સંપ્રદમાં મહારાષ્ટ્રના કવિઓ અને સાધુઓનાં ઘણાં લખાણોના ફકરાઓ સંપ્રદાયા હતા.

સ્વ. જી. કમલાપુર

પ્રાર્થના સમાજના પ્રબોધક તરીકે રાનડે ધર્મી વાર ઉપદેશ કરતા અને એમનાં ઉપદેશ વચ્ચે ગ્રન્થાકારે પણ પ્રગટ થયાં છે. પ્રાર્થના સમાજના કાર્યોમાં એમના બહુજ આગળ પડના સદકાર્યકર સર રામચંધુ ભાંગકર હતા. પ્રાર્થના સમાજની કેટલીયે શાખાઓ મહારાષ્ટ્રમાં સામાજિક અને શિક્ષણ વિષયક પ્રવૃત્તિઓ કરી રહેલ છે. એના અનુયાયીઓની સંખ્યા જો કે બહુ ઓછી છે છતાં એઓએ પરિમિત હિન્દુ

પ્રાગતિક ધર્મ લાપતા ફેલાવવામાં બહુજ આગળ પડતો ભાગ ભજવ્યો છે. રાનરે પણ આ દિશામાં પોતાના કાર્યને આત્યંતિક મહત્વ આપતા. એ તેમજ એમના સહ-કાર્યકરો આમગર્થી વિખૂટા પડી ગયા ન હોતા તેમજ કોઈ ભુદો અગ્રો પણ એઓએ જમાવ્યો ન હોતો એટલે એમની પરોક્ષ અસર બહુજ વ્યાપક બનતી.

ઈતિહાસના અભ્યાસી

બીજા સમકાલીન હિન્દી નેનાઓ પેઠે રાનરેને પણ કૃષ્ણભૂષી વિષયક પ્રવૃત્તિઓમાં બહુજ રસ હતો. કૃષ્ણભૂષીના ક્ષેત્રમાં હરેક નવા પ્રયોગને તે આવકાર આપતા. પુનાતું કન્યા-વિદ્યાલય, દખ્ખણ એન્જીનેયરિંગ સોસાયટી, ન્યુ ઇન્ડીયન સ્કૂલ, કમ્યુસન કોલેજ વગેરે સંસ્થાઓની સ્થાપના અને વિકાસમાં એમને પણ રસ હતો. મુંબઈ યુનિવર્સિટીની સેનેટના તેમજ શીન્ડેટના એ એક આગળ પડતા સભ્ય હતા. હિન્દની પ્રાંતિક લાપાઓને શિક્ષણ ક્ષેત્રમાં વધુ અને વધુ મહત્વ મળે એ વાળનના રાનરે એક મહાન પુરસ્કૃત્તા હતા. એમ. એ.ની પરીક્ષા માટે પ્રાંતીય લાપાઓના સાહિત્યને માન્ય ગણવાને લગતો ઠરાવ સેનેટમાં એ પસાર કરાવી શક્યા એ એમની છેલ્લી અને એક મોટામાં મોટી સફળતા હતી. શાળાઓ અને કોલેજોમાં પણ અનેક વાર રાનરેને વ્યાખ્યાન માટે આમંત્રણ મળતાં.

રાનરે ઇતિહાસના આજ્ઞવન અભ્યાસી હતા. મરાઠાઓના ઇતિહાસમાં પણ એમને બહુજ ઊંડો રસ હતો. “મરાઠી સત્તાને ઉદય” એ નામનું પુસ્તક હજીયે એ વિષયમાં આધારભૂત પુરતક ગણાય છે. રાનરેનું મુખ્ય પ્રકૃતવ્ય એ હતું કે મહારાજ શિવાયના નેત્ર હેઠળ મરાઠાઓના ઉદય એ કેવળ અકસ્માત નહોતો. પરંતુ એની પાછળ તો મુસ્લીમ બાદશાહોની ધર્મ-ધનાને કાચે જાપત અને સજળ બનેલી મદારાજૂના સન્તો અને સાધુઓની લાંબા વખતની સાધના પણ હતી. રાજ્યરે, ખરે, પોદાર વગેરે મરાઠી વિદ્વાનેએ મદારાજૂના ઇતિહાસનાં જૂતાં દે-તરેનો ખંતપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો હતો. રાનરે પણ એવા ઇતિહાસને પ્રોત્સાહન આપતા. આ જૂતાં દેતરેમાં પ્રતિબિંબિત થતા પ્રાચીન મદારાજૂનું દિગ્દર્શન પણ રાનરેએ પોતાના પુસ્તકમાં આપેલું.

દેશની ઔદ્યોગિક અને આર્થિક પ્રગતિમાં રાનરેને ખૂબ ઊંડો રસ હતો. આ વિષય ઉપરના એઓ મન્ય સ્વરૂપે બહાર પડેલ છે. ઈંગ્લેન્ડ જેવા પ્રખરિષ્ઠ દેશમાં

અમલમાં મૂકાયેલ મુકન વ્યાપારની નીતિ હિન્દ ને ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં અવિકસિત રહેલા દેશમાં સફળતાપૂર્વ અમલમાં ન મૂકી શકાય એવી પ્રતિતિ હિન્દી નેનાઓમાં એમનેજ સૌથી પહેલાં થઈ હતી. દખ્ખણ કોલેજ એમના એક યાદગાર વ્યાખ્યાનમાં રાનરેએ રૂઢ આર્થિક નીતિની ઝાટકભૂષી કરેલી અને જર્મની જેવા ન ઔદ્યોગિક દષ્ટિએ વિકસતા દેશોના અનુભવ ઉપર દાખલો લઈ હિન્દ પોતાની આર્થિક નીતિ ઘડવી નેપડે એવો મત પ્રદર્શિત કરેલ. આ વિચારો અચારે હિન્દના અર્થકારણમાં ખૂબ પ્રચલિત છે. પણ રાનરે આપણે એના આલવિધાયક ગણવા નોંદએ. હિન્દ ઉદ્યોગોને વિકસાવવાના ક્ષેત્રમાં પણ રાનરેએ યથાશક્તિ સારો ફાળો આપ્યો છે.

પ્રેરક અને પ્રોત્સાહક

એક સરકારી નોકર તરીકે રાનરે રાજકીય ચળવળમાં આગળ પડતો ભાગ લઈ શકેલ નથી જતાં એ જાણીતીજ હકીકત છે કે પડદા પાછળથી આપણા રાજકીય નેનાઓને રાનરેનાં પ્રેરણા અં પ્રોત્સાહન મળ્યાજ કરતાં. સાઠ વરસ પહેલાં મુંબઈ એ હિન્દી રાજકારણનું મુખ્ય રંગમંચ ગણાતું. ફિરૌજ શાહ મહેતા, તેલંગ અને તૈયબજી એ ત્રણ મુંબઈન મહાન રાજકીય નેનાઓ હતા. રાનરેને એઓની સાથે બહુજ નિકટનો સંબંધ હતો. ૧૮૮૫ માં હિન્દી રાજકીય મદાસભાની સ્થાપના થઈ ત્યારે એનું પહેલું અધિવેશન પુનામાં મળે તેવી યોજના હતી પરંતુ પાછળથી પુનામાં મહામારી ફાટી નીકળતાં એ અધિવેશન મુંબઈમાં મળ્યું. રાનરે કોંગ્રેસના પ્રત્યેક અધિવેશનમાં પ્રેરક તરીકે હાજરી આપતા. ને કે એમની હાજરીનું દેખીતું કારણ તો ૧૮૮૮ માં રાજ કહેલી “સોશિયલ કોન્ફરન્સ” ની એમની નેના-ગિરીજ હતી. એ દિવસોમાં પુનાની સાવજનિક સભ્ય હિન્દની રાજકીય સંસ્થાઓમાં મદતનું સ્થાન મરાવતી હતી. વર્તમાન રાજકીય પ્રશ્નોનું એનું કાળજીપૂર્વકનું વિવરણ સરકારી વર્તુળોમાં જનુ માનની નજરે એવાનું. આ વિવરણો ફેટલીકવાર રાનરે જાતે લખતા અથવા લખતબી પ્રેરણા આપતા. ત્યાર પછી એ વિવરણો સાર્વજનિક સભાના જનલમાં પ્રગટ થતાં. હિન્દી રાજકારણના ઇતિહાસના અભ્યાસીને આ એવો એવો વગર ચાલેલ નહિ. આ વિવરણોમાં ફેટલીકવાર હિન્દના એપૂતની, એની પ્રતિ-બાંધની, ફુકાળને લીધે એના ઉપર આવતી આપત્તિની ચર્ચાઓ કરવામાં આવતી. દખ્ખણ એપ્રીકલચરિત

રિલીફ એક્ટનો અમલ કરનાર ન્યાયાધીશ તરીકે રાનડેને આ બધા પ્રશ્નોના ગાઢ સંપર્ક રહેતો અને દેશના જુદા જુદા ભાગોમાંથી એને વીગતવાર માહિતી પહોંચતી. આ લેખે કડક અને આક્રમક ભાષાને કારણે નહિ પણ સળજી અને આધારભૂત દલીલોને લીધે સમાજમાં પ્રચલિત બનતા અને એને એકદમ હસી કઢાય તેવા નહોતા. આ કામમાં એના મહાન અનુયાયી ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે હતા. રાનડેના અવસાન પછી વિનિત રાજકીય નેતાગિરીનો વારસો એનેજ મળેલો. અને પંદર વરસ સુધી ગોખલેએ એ યશસ્વી રીતે સાચવેલો. હિન્દી રાજકારણમાં ઉદ્ધામ મનવાદી તરીકે જાણીતા થયેલ તિલક અને એના અનુયાયીઓને રાનડે સામે વિરોધ હતો. સાર્વજનિક સભાના જરા શિથિલ બંધારણનો લાલ લાઇ લોકમાન્ય તિલક અને એના અનુયાયીઓ ૧૮૯૫ માં સભામાં પ્રધાન સ્થાને આવી ગયા. એટલે રાનડે અને એના મિત્રો સભામાંથી ખસી ગયા અને ૧૮૯૬ માં એઓએ “દખખલુ-સભા” નામે નવી સંસ્થા સ્થાપી. દખખલુ સભાના ઉદ્દેશ અને કાર્યવિધીની રૂપરેખા રાનડેએ જાતે ઘડી. રાનડે કહી ચિત્રાવસરણીનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા હતા એના ખ્યાલ આપણને આમાંથી આવે છે.

“મુકિત એટલે ન્યાતમ્મન અને ધર્મધર્મના પૂર્વગ્રહો માંથી મુકિત અને ન્યાય તેમજ સત્યની ભક્તિ. મુકિત એટલે સમાનતા માટેના પ્રયત્ન હકતું યોગ્ય સંરક્ષણ કયાં પછી પહોંચી કાપાદાનો અમલ કરનાર સત્તાધીશ તરફની વફાદારી.....વિનિતતા એટલે અશકય કે અલભ્ય આદર્શો સિદ્ધ કરવા માટેની આકાંક્ષા નહિ પરંતુ પ્રત્યેક દિવસે સ્વાભાવિક સ્વરૂપમાં, સહનુભૂતિ અને સમજૂતીપૂર્વક પ્રગતિ કરવાની ઇચ્છા.....”

રાજકીય પ્રવૃત્તિની કિમત એના પરિણામથી આંકી શકાય નહિ પરંતુ જનતામાં જે જાગૃતિ એ પેદા કરે અને સ્વમાન તેમજ સ્વાવલંબનની ભાવના જે એ ઉત્પન્ન કરે એથીજ એનું માપ નીકળે. ખરી વાત છે કે આ કામ બહુ ધીમી ગતિએજ થઇ શકે. પરંતુ હરેક નવી વસ્તુને જે સત્યનિષ્ઠ બનાવવી હોય તો એનો વિકાસ હળવે હળવેજ થવો જોઈએ.”

—આ શબ્દો કદાચ આજની પરિસ્થિતિમાં વિચિત્ર લાગશે પરંતુ અત્યારના રાજ્યકર્તાઓ પહોંચે એમાંનું સત્ય જોઈ શકશે.

અખર સમાજસુધારક

લોકસેવાનાં અનેક ક્ષેત્રોમાં રાનડેને રસ હતો અને દરેકમાં એમની નજર દૂર દૂર સુધી પહોંચતી છતાં સમાજ-સુધારો એજ એમને સૌથી પ્રિય વિષય હતો એમ કહેવું અવાસ્તવિક નથી. જનતાની સર્વસામાન્ય દરિદ્ર સ્થિતિ અને દેશની પરતંત્રતા એ બંને, લોકો જે પરિસ્થિતિમાં જીવતા અને જે માન્યતાઓ ઉછળતા એને માટે જવાબ દાર હતાં. સમાજનું આજુ રચનાતંત્ર પાયાની સુધારણા માગી રહ્યું હતું એટલે રાનડેએ સુધારાની દિશામાં લોકમત ગમત કરવા માટે બનતા પ્રયાસો શરૂ કર્યો.

અને સમાજમાં સ્ત્રીના સ્થાનને પ્રતિષ્ઠિત બનાવવાનો પ્રયત્ન તે વખતે ખૂબજ અગત્યનો હતો. સ્ત્રીઓને તે સમયે સમાજમાં અનેક રીતે હિપ્ત કરવામાં આવતી હતી. વિધવા માટે પુનર્વિવાહની મનાઈ હતી. ગાળલગ્નની પ્રથા ખૂબ પ્રચલિત હતી. સ્ત્રીઓ સંપૂર્ણ રીતે અશિક્ષિત, પરતંત્ર અને નિરાધાર જેવી હતી. આ અને આવાં બીજાં અનિર્ણીતો સામનો કરવાનું કાર્ય રાનડેએ સૌથી પહેલું હાથમાં લીધું. પુનર્લગ્ન માટેના વિશ્વવાતા હકનો રાનડેએ પુરસ્કાર કર્યો અને એ રીતે પુનર્વિવાહિત સ્ત્રીઓ સાથે વ્યવહાર પણ શરૂ કર્યો. અને એમ કરવામાં રૂઢિચુસ્તોની નાત બહાર મુકવાની ધમકીનો સંપૂર્ણ અનાદર કર્યો. સ્ત્રીઓ અને બાળાઓની ઉછેરણીની ઘણી સંસ્થાઓ સાથે રાનડેને ગાઢ સંબંધ હતા. એ ખરું છે કે વિધવાવિવાહના મહાન પુરસ્કર્તા હોવા છતાં રાનડે પોતે એકધર્મ વિધવાને પરવશ નહોતા. રાનડેને બીજી વાર પરણવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે પોતાના પિતાના દયાબળે વશ થઈ તે કુવાન કુમારિકાનેજ પરવશ હતા. બે કે પોતાની આ નજાબાઈ એણે કબજા પહોંચી હતી. રાનડેએ પોતાની પત્નીને શક્ય એટલી ઉત્તમ પ્રકારની ઉછેરણી આપી હતી અને પતિની હરેક પ્રવૃત્તિમાં એ સારો એવો રસ લેતી. રાનડેના અવસાન પછી એમની પત્નીએ મરાઠી ભાષામાં એનું લાક્ષણિક જીવનચરિત્ર લખેલ છે અને એમાં રાનડેના જીવનની મહત્તા સર્વાંશે પ્રદર્શિત કરી છે. સમાજ સુધારાની પ્રવૃત્તિમાં કાપાદાનો ફાળો શો હાઇ શકે એ પ્રશ્ન એ જમાનામાં વિવાદાસ્પદ હતો અને હજી પણ છે. આ બાબતમાં રાનડેનો મન વધારેમાં વધારે આધારભૂત ગણાશે. . .

સૌન્દર્યદર્શી ક્વાયિત્રી

: સંખક :

પ્રા. વિજયરાય ક. વૈદ્ય

સરોજિની દેવીના નામથી કાષ્ટ મુશિક્ષિત હિન્દી - જન ભાગ્યેજ અજ્ઞાત હશે ! સરોજિનીદેવી હિન્દની નારીપ્રતિભાનાં, સ્ત્રી-શક્તિનાં પ્રતીક રૂપ હતાં. એ સૌન્દર્યદર્શી મુકવિ હતાં, હૃદયંગમ વક્તા હતાં, મહાન દશસેવિકા હતાં અને છેલ્લે સંયુક્ત પ્રાંત જેવા વિશાળ પ્રાંતનાં 'ગવર્નર' પણ એ બન્યાં હતાં. એમનું વ્યક્તિત્વ અનેકાંગી હતું અને એમની પ્રતિભા — કાવ્યક્ષેત્રે તેમજ વક્તૃત્વક્ષેત્રમાં — આજ-સ્વતી હતી. હિન્દી પ્રભામાં રાષ્ટ્રભાવના જાગૃત કરવામાં સરોજિની દેવીનો ફાળો બહુજ મોટો હતો. એમના અવસાનથી હિન્દને અસાધારણ ખોટ પડી ગણાય. પ્રસ્તુત લેખમાં એમના કદ તેમજ અક્ષર જીવન ઉપર દૃષ્ટિકોણ કરવામાં આવેલ છે.

૨૩૭

પ્રભાવશાળી કદજીવન

આજથી આશરે સોતેર વર્ષ પહેલાં દક્ષિણ હેન્ડ આદની નિજામ કોલેજના આચાર્ય અધોરતાય મટ્ટોપાધ્યાય નામે અંગણી જાહેર હતા. વિજ્ઞાન એમનો વિષય, પણ તે તો જાહાના પણ જ્ઞાન ઉપાસક હતા. અનુ-વિજ્ઞાની પ્રદક્ષિત ગાય પણ તેમને પ્રતિભાશાળી મહાપુરુષ તરીકે સ્વીકારતા. એ સોન-ચર્મનિ વિદ્વાનને ત્યાં સને ૧૮૭૯ ના ફેબ્રુઆરીના ૧૩મી એ કન્યાજનને જન્મ થયો તેજ આખામાં ફરિદ્દાલ સરોજિની. પિતાની દૃષ્ટિએ તે તેનાં વિદ્યાની અને નિબિડતામાં જનાવવાની હતી પણ તેજે તો માત્ર અધ્યાપક વર્ગની વચ્ચે જ આત્મામાં શિક્ષણ મળેલું તે અંગ્રેજીમાં પોતાનું પહેલું કાવ્ય—૧૮૭૯ ઝીટીનું, સ્ટેટ ફ્રી "લેડી ઓફ ધ સેક" નો દબનું—સંખ્યું. તે જન્મે વર્ષે તો મદ્રાસમાં મેટ્રિક પણ થયાં અને નિજામની ગિલ્ડર્ગન મળતાં, સોળમે વર્ષે દરજ્જા મળે ત્યાંની કૃતિજન સુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરવા માંડયો. તેમના અંગ્રેજ પ્રાધ્યાપકો તથા સહાધ્યાયીઓ પણ એ દેખાવે અંગણી સદાની નાનકડી પણ રસમયી નયને પ્રેરક યુવતીથી ચકિત તાપ તેનાં કદાપણ અને પરિચયજીદ માટે પણ તેમનાં

સૌનાં વિરમય તથા પ્રદાસ આજાં નહોતાં, તેજે અધ્યાપક યાજ્ઞાંજ ૧૮૮૧ના કસાધામ ફર્સ્ટ-સની અમર કલ ધૂનિઓમાંથી સૌન્દર્યની પ્રેરણા ખીસી હતી, જુરેસી હન એનાથી સદજમાને મોહમુગ્ધ બની હતી.

યુવાન સરોજિની ૧૮૮૮ માં સ્વદેશ આવી. એનાં વર્ષનાં ડિસેમ્બરમાં જન્મે મદ્રાસ સરકારે આદ્યક વર્ગ મેજર નાયક સાથે તેજે સમાજવિદેશી પણ પ્રેરણા કરવાની દિમર દાખવી. જાણવચે તેમ પડીય પણ તેમનો હૃદયભાર-નિવાસ અને રાજકુળ સાથેને એમના કુટુંબને સંખંધ, જાણ તેમજ દિલની અગીય તેમનામાં આજુવામાં પ્રોત્સાહક નાંવયો. પરંતુમીન સંખમાં સમાજિક કાર્ય પણ તેમજે કુવું, એજ વાતાવરણના પ્રભાવે પોતે અવિધ્યમાં દિન-મુસીમ એકયની પ્રગતિએમાં જન માટે ગાય મળીય તપા મીજા નેતાએને આવી ચકવાં હતાં, એવા એક પ્રધાન વખતે, દુલ્લસ દરમ્યાન મુંબઈમાં તેમજે જનનું એખમ પણ ઉજાડું હન એમ જાગકારો કદે છે.

અનુની રાજકીય પ્રગતિએમાં સરોજિનીની જાણ ૧૯૧૬ ના પ્રસિદ્ધ અનાવોળી થાય છે. ત્યારે

— પહેલાં પલ્લુ, ૧૯૧૫ માં પહેલા મહાયુદ્ધ દરમ્યાન હિંદ-સ્વાતંત્ર્યને પશે તેમણે ભાષણો કરવા માંડ્યા ત્યારે કવિને વળી રાજકીય સાથે શી લેવા દેવા, એવું કંઈક કહેતાં તેમણે જ્વાળા દીધેલા કે કવિએએ સત્તાસ્પર્શ એકદરિયા મહેલોમાં વસવાવું નથી; પ્રજાકીય ઉત્થાન થાય ત્યારે તેણે પ્રજાની લડતોના ધોરી માર્ગે, અને પરિતાપ અને ધૂમધમાસા ખમવા સારું પલ્લુ, આગળ આવવું જોઈએ.

૧૯૧૯-૨૦ ની સાલથી તો, એ વખતે માત્ર મિસિસ સરેચ્છિની નાયડુ કહેવામાં તે આપણાં ચરિત્ર નાયિકાનું ભાગ્ય દેશની રાષ્ટ્રીય મહાસભાની સાથે વધુ ને વધુ આંશે જોડાયું. તે આગળ જ્યાં એનાં પ્રમુખ બન્યાં અને એ પ્રસંગે બહુશ પ્રેરણાવાન, હિંમત ભર્યું, અને કવિત્વ-મય વ્યાખ્યાન કર્યું હતું. વક્તા તરીકેની એમની શક્તિઓના તેમણે પૂરો લાભ પોતે હિંદનાજ કાને દર્શિલુ આફ્રિકા તથા અમેરિકા ગયાં ત્યારે પલ્લુ આપ્યો હતો. આફ્રિકામાં કોઈ જવાબ-દાર ક્ષય યુરોપીયને તેમને જ્યારે કહ્યું કે અહીંથી હિંદીઓએ હિંદમાં ચાલ્યા જવું જોઈએ, ત્યારે મિસિસ નાયડુ કહે : “એજ ન્યાયે તમારે ક્ષય શોધોએ અહીંથી તમારા દેશ-હોલડમાં ચાલ્યા જવું જોઈએ.” પોતા આ જ્વાળા સાંભળીને મૂંઝાજ થઈ ગયો. અમેરિકા જવાનું થયેલું તો હિંદવિરોધી ‘મધર ઇન્ડિયા’ની લેખિકા ફ્રેડરિક મેગેએ કરેલી આપણી વગેરેશ્વિની પ્રતિ-પ્રચાર કરવા; પલ્લુ જ્યારે ઉત્સાહી અમેરિકન રિપોર્ટરેએ તેમની ચારે પાસ ટોળે વળીને પૂછ્યું કે તમે મિસ મેગે વિશે શું ધારો છો, ત્યારે તેમણે તક ઘનિ સામે સવાલ પાંખેલો : “મિસ મેગે? એ વળી કોણ છે?”

આવી તેમની સમુચિત પ્રગટના, સુદિગ્ધાત્મક તથા વિનોદમયના બીજા પલ્લુ પ્રસંગ છે. ધરાસુખમાં સેનિકા પર અસહ્ય લાડીમાર આલેતો હોય જ્યાં તેમને અપૂટ ધેરંથી “આગે બદો! આગે બદો!” કહી ટકાવી સખનાર

પલ્લુ એજ વીરાંગના હતાં. કારાગ્રહવાસ પલ્લુ તેમને સેવવો પડ્યો હોય એ કદરતી છે. આનાં ફેરવાય કહસલને પશિલુમે એમના મુખાગ્ને પુરતપ્રાન્તોનું ગવર્નર પદ - ‘ગવર્નેસ’ પલ્લુ તેઓ દ્વિર્થા શબ્દ વાપરતાં, પોતાને રમૂજમા કહેતાં-મળેલું.

કલ્પના શીલ અક્ષરજીવન

“One heart are we to love thee,
O our Mother,

One undivided, indivisible
soul,

Bound by one hope, one
purpose, one devotion,

Towards a great, divinely-
destined goal!”

શ્રીમતી નાયડુ

Need'st thou the borage of
our Love or Praise?

માતૃશ્રમિને વિરક્ત પ્રેમે વન્દના કરતું એ કાવ્ય વાંચીએ, અથવા મહાત્મા ગાંધી વિષેનું કાવ્ય ‘ધ લોટસ’ વાંચીએ (એમાં તેમને પવિત્ર ને, ભગ્ય, રહસ્યમય કમળનું રૂપક આપી, બહાના આસમાંથી ઉદ્ભવેલું. એનું અમર સૌંદર્ય વખાણ્યું છે) કે પછી ભારતમાન પ્રત્યે પૂજ્યવાંચથી ઉભરાતું આ અનન્ય કવિનું, ભારતની શક્તિઓનું શુભગાન જેમાં થયું છે, એની પ્રત્યેક અસોધ નિષ્કાની તથા અસિદ્ધાની પ્રતિક્ષા જેમાં થઈ છે, તે મુદ્દમ કાવ્યમાંની વાંચીએ આગે પડિતચો-

Lo! we would thrill the
high stars with thy story,

And set thee again in the
forefront of glory.

આવી પ્રેરક રાષ્ટ્રીય કવિતા વાંચીએ છીએ, ત્યારે સમગ્રમય છે કે સરેચ્છિનીદિની, જે પહેલાં માત્ર કવિ હતાં તે શા મારે એ કવિત્વને કિષ્કણીય થવા દેવા મારે દેગમકત અને રાષ્ટ્ર-સેવક બન્યાં—શા મારે તેમની લલિત એટલીજ સમર્થ, અણે અશ્વત્થજીવની પાનારી વાણી માતૃશ્રમિને યાણે તેમણે પૂરા અનુરાગ તથા અભિનિવેશથી વચી દીધી.

શ્રીમતી સરોજિની નામકોના જે કાવ્ય સંગ્રહ નામે 'ધી સેપ્ટરડ—Sceptred इत्युट' હાલ મળી શકે છે તે તો પ્રગટ થયો ૭ વર્ષ પર ૧૯૪૩ માં, પણ મૂળે જે ગાયુ સંગ્રહો અગાઉ બહાર પડેલા, તેનો સંયુક્ત એ મોટો સંગ્રહ છે. આગલા સંગ્રહો આ નામના હતા. ૧ ગોલ્ડન પ્રોસોડ' (૧૯૦૫); 'ધ એક્ટલ વિંગ' (૧૯૧૨); 'ધ બર્ડ ઓફ ટાઇમ' (૧૯૧૭).

જેનો શરૂઆતમાં ઉલ્લેખ કર્યો તે લાંબા કાવ્ય પછી તેમણે બે હજાર લીટીનું નાટક પણ લખેલું; તેમજ એ વખતે આરંભ કાળમાં પ્રકીર્ણ રચનાઓ પ્રાદુસ, ટેનીસન વગેરેની સખળ અસર હેઠળ, તેમતા મુન્દર પ્રતિધ્વનિ લેખે કરેલી. પણ જે સમયથી તેમને પ્રખ્યાત વિવેચક તથા 'ગોલ્ડન પ્રોસોડ'ના પ્રસ્તાવનાકાર અમર મંડ ગોસે કહ્યું કે આવાં અનુકરણો કરવાં છોડી દઈને તમારા દેશની લાક્ષણિકતાને મૂલ્ય કરે તેવાં કાવ્યો રચો, તે સમયથી જ તેમનાં કાવ્યોના વિષય પાશ્વર્યા હિંચકતારા લાક્ષણિક, સંપોને વશકરનાર ગાદીઓ, વલ્લકરો, પાક લાજનારાં કે દળણાં દળનારીઓના જીવનમાંથી લેવા લાગ્યાં. વળી હિંદની ભૂનીનવી ભદોજલાલી કે પ્રકૃતિ-દર્યોનો સમાવેશ પણ તેમાં થયો. ઉપર લેખું તેમ માતૃભૂમિ કે ગામૂ વિધાયક મહાપુરુષ વિશે તેમણે લખ્યું છે, તેમ ભારત સેવક ગાંધીના અવસાન સંજોથી પણ નાનું સરખું, કંઠણુ રસિક, આ પંક્તિઓથી શરૂ થતું—અમે ફેટલાક જે એ વખતે અકારવેલીની ઉમરના, તેમને તો 'પૂજ્ય પ્રેરક નીનજી' તે—કાવ્ય પણ છે. Heroic Heart ! lost hope of all our days ! Need'st thou the homage of our love or praise ?

પ્રેમ—સાતિકને ઉત્તરકર પ્રેમ જેવા કવિતાના નિત્યનૂતન વિષય પરનાં સંખ્યાબંધ મધુર, મનોહર ને મંજુલ અમનાં ભિન્નિકાવ્યો છે તેમ The Soul's Prayer તથા કમલાસનસ્ય શુદ્ધ વિશેતાં આધ્યાત્મિક કાવ્યો પણ છે. એમાંના પહેલામાં પ્રબુને બ્રહ્મની એવી પ્રાર્થના છે કે જીવનનાં સખગ્રામ સુખ

કુખનો અનુભવ મને કરાવજે, મને 'મૃત્યુ' રહસ્યમય જ્ઞાન પણ આપજે; જવાબમાં પ્રબુ કહે છે કે તારી જે હજી અવિદ્યામય છે તેવી પ્રાર્થના તો ફળશે જ, પણ તારા પર અજ્ઞાનમય ભગવદ્ગુણ ઉચ્ચતમ લોકમાંથી એવી છોતરો કે તને મારો આવે. સાક્ષાત્કાર જીવન મંજુ પડતે થશે:

Life is a prism of My light, And Death
the shadow of my face.

પરમ શાન્તિપૂર્ણ શુદ્ધ ભગવાનને થયેલા સંબોધનમાં પણ કવિ મનુષ્ય જીવનનાં શૃણિક સુખ કુખનું સંક્ષિપ્ત મર્મશ્રાદી આલેખન કરીને આપણુ સૌની જાંખના—શાન્તિ માટેની જાંખના—ફેટલી ઉકટ છે તેનો સરસ ચિતાર આપીને, એ કાવ્યનો છેલ્લો શ્લોક આમ રચે છે.

The end, elusive and afar, Still lures
us with its beckoning flight
And all our mortal moments are
A Session of the Infinite.
How shall we reach the great,
unknown
Nirvana of thy Lotus-throne ?

સરોજિની દેવીએ આવાં કાવ્યો લખ્યાંજ નહિ પણ આપણુ સૌને જીવી બનાવ્યાં છે, પોતે પહેલા જે કાવ્ય પુરતક માં મુનેસાં માતૃભૂમિને ભજવવાનું જે ઉદ્દેશ્યોધન 'દુ પ્રન્ડિયા' એ કાવ્યમાં કર્યું હતું, તે વ્યર્થિત આપણા તથા સિદ્ધ કરવામાં તેમણે પળે પળ ભજવ્યો છે અને એવી પંક્તિઓ હજી જે આપણને એવા પરાણજ થવા અદર્શિય પ્રોત્સાહિત કરે તેવી છે.

Mother, O mother, wherefore dost
thou sleep ?

Arise and answer for thy children's
sake ?

માખાપની જવાબદારી

કુમળાં આગકું માનસ બહુજ મદદગારીકે દોષ છે અને એના નિત્ય મદવાસમાં રહેતાં માખાપના વર્તનની અગર એમના ઉપર બહુજ હાંસી પડતી દોષ છે. વણીવાર આગકને એમાં શું ખચર પડે? એમ માની કેટલાંક મુશિગિત માખાપો પડ્યા આગક સમક્ષ બોલવા-ચાલવામાં અને વર્તવામાં બેરહાસી રાખે છે અને માખાપનેજ અમરશઃ અનુસરતું આગક એના ખરાબ અંશ વલદીથી મદદ કરી લે છે. આગકના ટવનનો એ મુશિગિત વિકાસ કયો દોષ નો એમાં અવરોધક એવું કમંજ નવ્યે-અનવ્યે પણ આગક સમક્ષ ન આવી જવું જોઈએ. વાળ નહીં દોષ, ઉભર સાથક વર્ગ તો એને દસી કારે એવી દોષ ને છતાં પણ આગકના મન ઉપર તો એની માઠ અસર થવાનીજ. પ્રસ્તુત લેખમાં એ કેળવણેલાં યુવક-યુવતીની અવસર અને બેરવાખદારીને કાલ્પે એનાં આગકે કેવો પાયા વગરનો મજમાદ સમને બેલાં અને પરિણામે એના વિકાસ કર્તે રીને કૃષાક મગો-એની મત્યવરતામક ધીના લેખક-આત્મે વર્ણવે છે. કેળવણેલાં માખાપો એ ઉપરથી લખેલાં લે નેમ કહીએ.

કુમળાં બાળકનું માનસ બહુજ અલગુરીય હોય છે અને એના નિત્ય સહવાસમાં રહેતાં માખાપના વર્તનની અસર એમના ઉપર બહુજ ઊંડી પડતી હોય છે. ઘણીવાર ‘બાળકને એમાં શું ખબર પડે?’ - એમ માની કેટલાંક સુશિક્ષિત માખાપો પણ બાળક સમક્ષ બોલવા - ચાલવામાં અને વર્તવામાં બેદરકારી રાખે છે અને માખાપનેજ અક્ષરશઃ અનુસરતું બાળક એના ખરાબ અંશ જલદીથી અલગુ કરી લે છે. બાળકના જીવનનો એ સમુચિત વિકાસ કરવો હોય તો એમાં અવરોધક એવું કશુંજ નાણે - અવગણે પણ બાળક સમક્ષ ન આવી જવું જોઈએ. વાત નજીવી હોય, ઉમ્મર લાયક વર્ગ તો એને દુરસી કાઢે એવી હોય તે છતાં પણ બાળકના મન ઉપર તો એની ગાઢ અસર થવાનીજ. પ્રસ્તુત લેખમાં બે કેળવણેલાં યુવક - યુવતીની અણુસમજ અને બેજવાબદારીને કારણે એનાં બાળકો કેવો પાયા વગરનો ગજમાલ લઈને બેઠાં અને પરિણામે એનો વિકાસ કઈ રીતે વૃંધાઈ ગયો - એની સત્યઘટનાત્મક ધીના લેખક-બંધુએ વર્ણવી છે. કેળવણેલાં માખાપો એ ઉપરથી દાખલો લે તેમ ઇચ્છીએ.

બાણી દોકાયાં. ગૃહિણીએ ઉઘાડયાં.

“x x x —ભાઈ છે?”

“હા, છે. પંચાસ.”

સલાઈ આવ્યા. અંદર બેઠા ગૃહપતિ તે વેળા સ્નાન કરતા હતા.

સ્નાનમાંથી પડવાયાં કૂટે ગૃહપતિ આવ્યા અને તે તથા તેમના આ આગતુક મિત્ર વાતે વળગ્યા. ખૂબ ગપ્પાં માર્યાં. થોડી વારે ગૃહપતિએ ગૃહિણીને જૂઠા મારી; “અરે, તું સાંભળે છે કે—”

“અં.....” ગૃહિણી હાજર થઈ.

“આપણી ‘શોભા’ ના જન્માક્ષર જરા લાલજે. આમને બનાવીએ. એ બહુ સારું જ્યોતિષ બળે છે, અને નવા નવા જન્માક્ષર લેવાનો મદાવરો પણ રાખે છે. જરા બતાવી લઈએ.”

ગૃહિણીએ પોતાની દરોક વરસની દીકરી, જે એ વેળાએ તો નિશાળે ગઈ હતી, તેના જન્માક્ષર કાઢીને હાજર કર્યાં.

પેલા હોંસીયા, સેવાભાવી, જ્યોતિષાભ્યાસી મિત્ર એવા લાગ્યા.

“ઝાકરી ગેરી છે.....”

ગૃહિણી ગૃહપતિ અને જરા અલગબીથી બેઠા રવા વાત ખરી હતી. દંપતી મઠેવણી હતી, પણ દીકરો ગેરી હતી.

બંને બળ્યાં. “હા ભાઈ. વાલ વાલ !”

“ડીક.” પછી તો પેલા નિઃસ્વાર્થ જોશીએ એ પછી એક ઘડોનાં નામ હામ સાથે પોતાને જે કંઈ એમાંય સૂઝવા માંડ્યું. તે કહેવા માંડ્યું. “મંગળ ચોથે છે સનિ આઠમે છે, રાત્ર સ્વગૃહી છે દત્તાત્રી ઇત્યાદી. એનું ભાગ્ય તો સારું છે ભાઈ. વર નરમ સ્વભાવનો મગજો ખરે ખાનદાન મગજો, એના લગન પછી ત્યાં, સાસરે નબ્બાંનું દેલમહેલ થશે, ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ..... પણ એક વાત કહું ભાઈ. એક મોઢું એવા નામ પડેલા છે, કે આ ઝાકરી

લેખક:

શ્રી નરવરલાલ વીમાવાળા

શ્રીમતી સરેજિની નામકોને જે કાવ્ય સંગ્રહ નામે 'ધી સેપ્ટર'—Sceptred Scepter' હાલ મળી શકે છે તે તો પ્રગટ થયો છ વર્ષપર ૧૯૪૩ માં, પણ મૂલ્યે જે ગણ્ય સંગ્રહો અગાઉ બહાર પડેલા, તેનો સંયુક્ત એ મોટો સંગ્રહ છે. આગલા સંગ્રહો આ નામના હતા. ધ ગોલ્ડન ગ્રેટોલ્ડ' (૧૯૦૫); 'ધ બ્રોકન વિંગ' (૧૯૧૨); 'ધી બર્ડ એન્ડ ટાઇમ' (૧૯૧૭).

જેનો શરૂઆતમાં ઉલ્લેખ કર્યો તે લાંબા કાવ્ય પછી તેમણે બે હજાર લીટીનું નાટક પણ લખેલું; તેમજ એ વખતે આંગ્લ કાળમાં પ્રખ્યાત રચનાઓ ક્રીસ્ટ, ટેનીસન વગેરેની સખળ અસર હેઠળ, તેમના મુન્ડર પ્રતિ-ધ્વનિ લેણે કરેલી. પણ જે સમયથી તેમને પ્રખ્યાત વિવેચક તથા 'ગોલ્ડન ગ્રેટોલ્ડ'ના પ્રસ્તાવનાકાર એક મંડ ગોસે કહ્યું કે આવાં અનુકરણો કરવાં છોડી દઇને તમારા દેશની લાક્ષણિકતાને માર્ગ કરે તેવાં કાવ્યો રચો, તે સમયથી જ તેમનાં કાવ્યોના વિષય પાશ્વળી ઊંચ-કનારા ભાષણો, સંપોને વશકરનાર ગાદીઓ, વધુકરો, પાક લખનારાં કે દળણાં દળનારીઓના જીવનમાંથી લેવા લાગ્યાં. વળી હિંદની ભૂતીની નીલોત્પલ/લાક્ષી કે પ્રકૃતિ-દર્શનોના સમાવેશ પણ તેમાં થયો. ઉપર બેસું તેમ માતૃભૂમિ કે રાષ્ટ્ર વિધાયક મહાપુરુષ વિશે તેમણે લખ્યું છે, તેમ ભારત સેવક ગોપલેના અવસાન સંબંધી પણ નાનું સરખું, કંટાળુ રસિક, આ પંક્તિઓથી શરૂ થતું—અમે કેટલાક જે એ વખતે અદારવીરોની ઉમર-ના, તેમને તો ખૂબ પ્રેરક નીવડતું તે—કાવ્ય પણ છે.

Heroic Heart ! lost hope of all our days !
Need'st thou the homage of our love
or praise ?

પ્રેમ—સાત્વિકને ઉત્તરકર પ્રેમ જેવા કલિતાના નિત્યનૂતન વિષય પરનાં સંખ્યાબંધ મધુર, મનોહર ને મંજુલ્ય એમનાં ઊર્મિકાવ્યો છે તેમ The Soul's Prayer તથા કમલાસનરમ્ય શુદ્ધ વિરોનાં આધ્યાત્મિક કાવ્યો પણ છે. એમાંના પહેલામાં પ્રભુને બક્ષતી એવી પ્રાર્થના છે કે જીવનનાં સર્વભોગ સુખ

દુઃખનો અનુભવ મને કરાવજે, મને મૃત્યુનું રહસ્યમય જ્ઞાન પણ આપજે; જ્યાંજ્યાં પ્રભુ કહે છે કે તારી એ હાટ અવિદ્યામય છે તેવી પ્રાર્થના તો ફળશે જ, પણ તારા પર અલગજાનમય લગ્નવત્સલા ઉચ્ચતમ લોકમાંથી એવી લીનરો કે તને મારો આવે. સદ્ગીતકાર જીવન મરણ પરત્વે થયો:

Life is a prism of My light, And Death
the shadow of my face.

પરમ શાન્તિપૂર્ણ શુદ્ધ ભગવાનને થયેલા સંબોધનમાં પણ કવિ મનુષ્ય જીવનનાં લૌકિક સુખ દુઃખનું સંક્ષિપ્ત મર્મગ્રાહી આલેખન કરીને આપણુ સૌની જામના—શાન્તિ મારેની જામના—કેટલી ઉત્કટ છે તેનો સરસ ચિતાર આપીને, એ કાવ્યનો છેલ્લો શ્લોક આમ રચે છે.

The end, elusive and afar, Still lures
us with its beckoning flight
And all our mortal moments are
A Session of the Infinite.
How shall we reach the great,
unknown
Nirvana of thy Lotus-throne ?

સરેજિની દેવીએ આવાં કાવ્યો લખ્યાંજ નહિ પણ આપણુ સૌને જીવી જનાવ્યાં છે, પોતે પહેલા જે કાવ્યપુરતક માં મુનેલી માતૃશ્રમિને ભગવાનું જે ઉદ્બોધન 'દુઃખિન્યા' એ કાવ્યમાં કર્યું હતું, તે ભગતિ આજુવા તથા સિદ્ધ કરવામાં તેમણે પળો લાગ લગવ્યા છે અને એવી પંક્તિઓ હજી જે આપણને સેવા પરાયણ થતા અહનિશ પ્રોત્સાહિત કરે તેવી છે.

Mother. O mother, wherefore dost
i thou sleep ?

Arise and answer for thy children's
sake ?

કુમળાં બાળકનું માનસ બહુજ અહુણીસ હોય છે અને એના નિત્ય સહવાસમાં રહેતાં માબાપના વર્તનની અસર એમના ઉપર બહુજ ઊંડી પડતી હોય છે. ઘણીવાર ‘બાળકને એમાં શું ખબર પડે?’ - એમ માની કેટલાંક સુશિક્ષિત માબાપો પણ બાળક સમક્ષ બોલવા - ચાલવામાં અને વર્તવામાં બેદરકારી રાખે છે અને માબાપનેજ અક્ષરશઃ અનુસરતું બાળક એનો ખરાબ અંશ જલદીથી અહુણ કરી લે છે. બાળકના જીવનનો એ સમુચિત વિકાસ કરવો હોય તેો એમાં અવશેષક એવું કશુંજ નહયે - અજાણ્યે પણ બાળક સમક્ષ ન આવી જવું એકઝે. વાત નજીવી હોય, ઉમ્મર લાયક વર્ગ તેો એને હસી કાઢે એવી હોય તે છતાં પણ બાળકના મન ઉપર તેો એની ગાઠ અસર થવાનીજ. પ્રસ્તુત લેખમાં બે ફળચાલેતાં યુવક - યુવતીની અણુસમજ અને બેજવાબદારીને દારણે એનાં બાળકો કેવા પાયા વગરનો ગજબાહુ લઈને બેઠાં અને પરિણામે એનો વિકાસ કઈ રીતે કંધાઈ ગયો - એની સત્યઘટનાત્મક બીના લેખક-અધુએ વર્ણવી છે. ફળચાલેતાં માબાપો એ ઉપદેશી દાખલો લે તેમ ઇચ્છીએ.

ખરણું ફોકાયાં. ગૃહિણીએ ઉઘાડયાં.

“x x x —ભાઈ છે?”

“હા, છે. પપાશે”

સ્વાર્ણા આઠઠા, અંદર બેઠા ગૃહપતિ તે વેળા સ્નાન કરતા હતા.

સ્નાનમાંથી પરવાર્યાં ફેડે ગૃહપતિ આવ્યા અને તે તથા તેમના આ આગતુક મિત્ર વાતે વળગ્યા. ખૂબ ગપ્પાં માર્યાં. થોડી વારે ગૃહપતિએ ગૃહિણીને જૂમ મારી: “અરે, તું સાંભળે છે કે—”

“અં.....” ગૃહિણી હાજર થઈ.

“આપણી ‘સોભા’ ના જન્માક્ષર જરા લાવજો. આમને બતાવીએ. એ બહુ સારું જ્યોતિષ બળે છે, અને નવા નવા જન્માક્ષર લેવાનો મહાવરો પશુ રાખે છે. જરા બતાવી લઈએ.”

ગૃહિણીએ પોતાની દરેક વરસની દીકરી, જે એ વેળાએ તો નિશાળે ગઈ હતી, તેના જન્માક્ષર કાઢીને હાજર કર્યાં.

પેલા હાંસીલા, સેવાભારી, જ્યોતિષાભ્યાસી મિત્ર તે લેવા લાગ્યા.

“એકરી ગોરી છે.....”

ગૃહિણી ગૃહપતિ અને જરા અજાણ્યથી બેઠ રહ્યાં. વાત ખરી હતી. દંપતી ઘઉંવણું હતાં, પણ દીકરી ગોરી હતી.

“અને ભણ્યાં.” હા ભાઈ. વાહ વાહ !”

“દીક.” પછી તો પેલા નિઃસ્વાર્થ લેણીએ એક પછી એક ગ્રહોનાં નામ ઠામ સાથે પોતાને જે કંઈ એમાંથી સજતા માંડ્યું. તે કહેવા માંડ્યું. “મંગળ ચોથે છે, સન આઠમે છે, રાહ સ્વગૃહી છે ઇત્યાદી ઇત્યાદી. એવું બાગ્ય તો સાડું છે ભાઈ. વર નરમ સ્વભાવનો મળશે. થર ખાનદાન મળશે. એના લગન પછી ત્યાં, સાસરે નાણાંની રેલમછેલ થશે, ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ..... પશુ એક વાત કહું ભાઈ. એક એ મહ એવા ગામ પડેલા છે, કે આ છોકરી

લેખક:

શ્રી નરવરલાલ વીમાવાળા

પચતું ન હતું છતાં અકચરતિયાં પેઠે આધાજ કરતો, એ પાંચ બે પાંચ હકારે તારે પટકાતો. કદિ માથું ઢુઝતું તો કદિ ઝાડા થઈ જતા. એવી કંઈ કંઈ ખટપટો રહ્યાજ કરતી.

દાકતરે બધું બેથું, તપાસ્યું, જનજાતના સવાલો પૂછ્યા, ખાવાપીવાની, ભણતરની, સ્વભાવની હકીકત પૂછી. રહેણીકરણી, ટેવ, વગેરે બધું જાણ્યું. દાકતર ભણા હતા, અને સમંધવાળા હતા. અને પછી દાકતરે ઇંગ્લેન્ડમાં બાર્ફ-દીક દીક ઇંગ્લેન્ડ સમગ્ર શહે એવી હતી એટલે-કહ્યું : You see, Mrs. so and so, your son has very weak nerves. He is irritable and unhappily, will remain so for a long time till he can achieve a complete cure. Meanwhile you must be very careful that no strain is put upon his nerves. Because, if there is more tension he might go mad, mentally derailed. So he should be dealt with very carefully and there should not be occasions of unnecessary, unusual tension, વગેરે.

માતાએ પૂછ્યું : એ એ એમ ? બાર્ફ, સાંભળ રાખીશું. પણ તમે જરા દવા બરાબર આપજો. એનો બાંધો એકવડો છે, જે નરમ ગરમ ચાટ્યા કરે છે એટલે જરા બરાબર દવાની જરૂર છે.

હવે આ કિસ્સામાં બન્યું એવું કે બધી વાતચીત તો ઇંગ્લેન્ડમાં થઈ એટલે પેલા નવ વરસના બાળકને તે તો કંઈ સમજાયું નહિ પણ તેમાંનો એકજ શબ્દ “મૅડ,” જે યુજારતીમાં પણ ચલણી જેવો છે તે એના કાન પર આપ્યા પડ્યો અને એને સમજાયો-અલગત, પૂર્તપર સંબંધ વિનાજ.

પણ પછી શું થયું તે જુઓ :

માતા બાળકને લઈ ઘેર ગઈ ત્યારે પિતા ઘરમાંજ હતા અને કુદરતી રીતે તેણે દાકતરે શું કહ્યું એ વિષે પૂછ્યા

કરી. એટલે માતાએ બધી વાત કરી અને પછી યુજર. માંજ કહ્યું ! “દાકતરનું કહેલું એવું છે કે એના જ્ઞાનતંત્ર બહુ નબળાં છે, મારે ઉચ્છેદાય નહિ તેનું ખૂબ સાંભળ રાખવી. નહિ તો એવું મગજ ફેલવાર ખર્ચ જશે અને એ ગાંડો થઈ જશે. મારે બહુ સાંભળ રાખવી.

અને—

અને આ વાતો તે નવેક વરસના બાળકને કોનોકાન સાંભળી !

બીજે દિવસે—

“કીકા, તું આવી રીતે ભાત છોડે તે કેમ આલે ! આર્થજ. એ કોશિયામાં કંઈ વધારે નથી. નહોતો ખવાનો તો લીધો શું કરવા !” માતાએ કહ્યું.

દીકરે જવાબ દીધો : “બા, તું મને એમ ધમકાવ નહિ. એમ ધમકાવશે તો હું કોઈવાર ગાંડો થઈ જઈશ.”

આ પાંચ દિવસે—

પિતાએ કહ્યું. “કીકા, તને કેટલી વાર કહ્યું કે તારે સાત સવાસાત વાગે કે ધરમાં ચાલી આવવું ! કેમ આવી જતો નથી ! આઠ આઠ વાગ્યા સુધી કેમ બહાર રખડ્યા કરે છે.”

કીકાએ જવાબ દીધો ! “તે હું પેલા મનુમહારાજના નાનકા સાથે રમવા ગયો હતો.”

“જે એ નાનકા જેવા ગંદા છોકરા સાથે રમવા જવાની પણ તને મેં બે ત્રણ વાર ના કહી છે, તે છતાં તું જાય છે. તને કેટલી વાર કહેલું ! હવે જશે તો તને બરાબર રોટલી પર લેવો પડશે. શા માટે તેને ત્યાં રમવા જાય છે ? બજારદાર હવે ગયો તો.” પિતાએ એટલે થઈ કહ્યું.

“બાપુજી, તમે આવી રીતે ધોડો પાડો છે તેથી મારું મગજ ચાલાર્થે જાય છે ને ખેંચાર્થે જાય છે. મને કંઈ કંઈ થઈ જાય છે !”-કીકાએ જણાવ્યું.

*નુબેની બહેન, તમારા દીકરાના જ્ઞાનતંત્ર ખૂબજ તબજા છે, એનો સ્વભાવ સીધો છે અને દુરબાળો, હજી લગ્નિ વખત સુધી, એ સંપૂર્ણપણે સાચે થઈ જાય ત્યાં સુધી એવોજ રહેશે. દરમિયાન, એના મન પરને જ્ઞાનતંત્ર પર ખાસ કંઈ બાળે કે તણુ ન આવે એ વિષે તમારે ખૂબ સાજા રાખવી પડશે. કેમકે જ્ઞાનતંત્ર પર ખૂબ તણુ થશે તો કદાચ એનું મગજ ભ્રમિત થઈ જશે. એટલે એની સાથે વાતચીત કરતાં અને બીજા બધી રીતે ખૂબ સાંભળ રાખવી અને એનું મગજ ઉત્તેજિત એવા પ્રસંગ ઘણેવાં બીજાવડી કરી પણ તણુ ન કરવી.

ને ખસ, ત્યારથી ટીકાના હાથમાં મનસ્વી રીતે વર્તવાનું આ એક હથિયાર આવી ગયું છે. જ્યારે ને ત્યારે “હું ગોડા થઈ જઈશ” એ શ્રાવ્ય એને જરૂરું એટલે એ માતા કે પિતાના માથા પર ફેંકે છે!!!

ભણતર એ જ્ઞાન કયો? સમજદારી કયો? ભણેલી માતાએ જે લાંગરે વારપો હતો તે એનાજ દીકરાના ઘડતર આડે ડગલે પગલે આવતો હતો. દાકતર ઈંગ્લેન્ડમાં બોલતાં સહેજ ચૂક કરી ગયો, પણ તેને પોતાનું કહેલું ચુગચાલીમાં નો નજ બોલવા બોગો ખ્યાલ ને સમજદારી હાથે. પણ ભણેલી માતા દાકતર ઈંગ્લેન્ડમાં બોલ્યો તે વાતનું મહત્વ કે રહસ્ય કળી કે સમજ ન શકી, અને પોતે ક્યાં શું બોલે છે તેનું ભાન ન રાખી શકી, અને પોતાના બાળકનું સમગ્ર માનસ બગડે, તેના પરનો બધોજ કાણુ આવી જાય, કોઈ પણ જાતના નિયમ કે શિસ્તને ન પાળવા તે કટિબદ્ધ સ્ત્રી શકે એવી પરિસ્થિતિ ઉપજતી મૂકી!

રે બાળક! રે માતા! રે ભણતર!

બાળક આગળ શું કરવું ને શું ન બોલવું, કયા વિષય તેની હાજરીમાં અચૂકપણે રાખવા થયે એ વાત બહુ

બૂજ માળાપ સમજ શકે છે. ઉપર આવેલા નમૂના તદ્દન સાચા છે, અને કદાચ એ જેને અનુબંધ લાગુ પડી જાય એવાંય અનેક માળાપ મળી આવશે. આ વાંચનારામાંથી પણ કેટલાંયને એમ લાગશે કે આ તો અમારું પોતાનું જ છે, અમારોજ કિસ્સો છે. એવાં ઘણું હાય તો તે આપણા દેશનું દુર્ભાગ્યજ સમજવું થયે.

બાળકની ઇન્છાશક્તિ ઘણી કુમળી હાય છે. તેને ખિલવવાની જવાબદારી માળાપ પર છે એમ કજ્જલપુંજ પડશે. તેને નબળી ન પડ્યા દેવાની તકેદારી એ માળાપની ખાસ આવડત હોવી થયે, કાચમ તેમની વિચારશક્તિને વિષય બનવી થયે. માત્ર વિચારશક્તિનો નહિ, માળાપની માંદો માંદેની ખાનગી ચર્ચાના પણ. ઉપલા બંને સાચા કિસ્સાઓ વાંચ્યા પછી, -વાંચ્યાથી- ખરેખર ઘણા મંભીર લાંગરશે, પણ આસપાસ નજર કરતાં એવું એવું મધું દેખાવાજ કરશે. સ્વબાળકનું લાવી લક્ષમાં રાખીનેજ, તેના જીવનચિંતાર-જીવનભર બ્યાલમાં રાખીનેજ માળાપનું બહુ કર્તવ્ય, બહુ વક્રત્વ ધરાવું થયે. તેથી સમજદારીને અભાવે, તરુણ દેખાતી જુસો, સાચ સામાન્ય દેખાતાં કથન કથમને માટે બાળકને પંચુ બનાવી જવાનો ભો જોવા તેવો નરીજ રહેતો.

વ્યર્થ દલીલો

“ગ્રામ પાલો પદાર્થ તર કેમ ઊગતાય, જેમને દાદ પાવેલ છે તેમને સગવડ દોળીજ નેહએ, એ દલીલો તમે રમે બરમાલ! પોતાની પ્રવૃત્તિમાં દુર્ગંધોને પેલવલુ રાખ્યું કામ નથી.....એટલે આજે નેની થોડી કડવાની જીન્નિંગ તરોપવાની રેકાર્ડ નથી કરી આપના. દાદ તો મારે દિસામે થોડી રે કલ્પ બાબિયાર કરતાં પણ ખૂબી રીજ છે. કાચ કે પાણીવાર અજાને કુર્મનું પિતૃપદ દાનેજ દેલ છે. આવી આ યોર બદીને દેશમાંથી આ જુદું રેપે દરનવી દેશના અને દરનાં એક એક પીકાને લોકો મુજવાત કાજમાં સામેલ થવા હુ તમને વાનવું છું.”

સાયબા! લીડવો લગામ!

તનડાનો હલણે તોખાર,
 માંઝ્યા માથે મનડે પડાણ;
 ડમરી ઊડે ને ગાજે ડાબલાં,
 લોક બધાં ધાકે ધૂણ જાય!
 —સાયબા! લીડવો લગામ!

x x x
 દિશાયુ ઓઢીને કાજળ-ઓઢણાં,
 યૂએ લખનેણે આંધુધાર,
 વનરામાં વડથડ ડાલતાં,
 ઝીલી માથે વીજતા ગગડાટ!
 —સાયબા! લીડવો લગામ!

x x x
 વરુણ વગડે ઝંઝા ડાકલાં,
 સમદર ભૂલો ધૂણે જાય;
 દૂગર બનીને મોજાં દોડતાં,
 ધરા એની બથમાં લીસાય!
 —સાયબા! લીડવો લગામ!

+ + +
 અડાબીડ આવે ટાણે કારમી
 ભાજ્યા વણ વાલ્યકે એંધાણ;
 તેજ્યે દીધી છે દોટું આંધળી,
 મળશે છેડેના મુકામ ?
 —સાયબા! લીડવો લગામ!

મોહન મુંબઈ કમાવા જશે તો પાંચ પૈસા એકદો કરી શકશે અને દેવું ભરપાઈ થઈ જશે એમ માની રામા પટેલે એને શહેરમાં નોકરીએ મોકલ્યો... ત્રણ વરસ સુધી તો મોહને લગલાખંધ પૈસા મોકલ્યા અને દેવાનો ભાર ઓછો થઈ ગયો... પણ ત્યાર પછી...?

હું મુંબઈ જવાનો છું એ સમાચાર સાંભળી મોહનના બાપા દોડતા દોડતા મારી પાસે આવ્યા. ગામમાં ગામમાંથી મુંબઈ જઈ લેવા જતાઈ તો કોણ હોય? હજી ૫ થયું હોડાને તો મુંબઈ દેશવર જેવું લાગતું. આખા ગામમાંથી એક મોહન જ મુંબઈમાં નોકરી કરતો હતો, પહેલાં તો ગામમાં વાતો થતી હતી કે મોહન મુંબઈમાં સાફ કમાય છે. મહિને ને મહિને મનીઝાઈર કરે છે. તેના બાપે ગીરે ચૂકેલી જમીન પણ છોડાવી શરતી રિયલિટી પણ એ વખતથી સુધરી હતી. પણ ખાછળથી એજ મોહન રિયે લગતીજ વાતો સાંભળવા મળી હતી. કોઈ કહેતું કે એતો સટ્ટો કરે છે. કોઈ વળી કહેતું કે એ ભુગારી થઈ ગયો છે. એવી પણ વાતો કાને એ દાડકિયો થઈ ગયો છે. આમાં સાચું શું હશે? અથવાની કે સાચી વાત તો મોહનના બાપા-રામા પટેલ યાત્રુ ન્હોતા જાણતા તો ખીચું તો કોણ અણે!

મોહનની વાત નીકળી એટલે રામા પટેલે કયું! 'માસ્તર, મેં ૫ એવી તો ઘણી વાતો સાંભળી છે. જુઓ તો હું તમારી પાસે દોડતો દોડતો આવ્યો છું. તમે ધરના માણસ છો. તમે નજરે જોઈએ આવો ને કરો એ વાત સાચી. હું તો એ વાત સાંભળું છું ને મારું તો શેર શેર લાંબી બળી જાય છે.'

'મોહન કાગળે નથી લખતો!'

'શું લખે એવું કયાળ! મને તો એની કાંઈ પડી નથી. હોતે એ લિટી મરમા પડતો પણ બચારી ગંગા વડુની ચિંતા થાય છે ત્યાં દેશવરમાં એ બચારીનું કુણું રવળીધણી!

'વડુના ૫ કંઈ સમાચાર લખતો નથી!'

માણસાઈનો વિજય

'કાગળજ ન મળે ને! માસ્તર! મારા હેવાની બળતરા તો કોને કહું! છેડરાને શેરમાં મોકલીને મેં જ મારા ૫૫ પર કુલદો માર્યો છે. પસ્તાવે તો મરો ૫ થાય પણ શા કામનું'.....

કહેતાં કહેતાં રામા પટેલની આંખમાં ઝળઝળાયાં આવી ગયા. બોલના બોલનાં તેમનું દિલ વસેવાઈ જતું હતું.

થયું હતું પણ એવું જ! રામા પટેલ મદનનુ એટલું હતો. એની ખાછળ તે કાળી મનૂરી કરતા. કામ કરવા બેસે ત્યારે ન જુએ દાઢ કે તડકો... મનૂરી કર્યા જ કરે. તો ૫ તેમના ભાર ઓછો થતો નહતો કાઈકવાર

વરસાદના આભારે એની બગેટો તો કોઈક વાર લીમ્થી બેનીમાં બંદકત ન આવે. મદનન કરીને મરી જાય ત્યારે મથીને ખામા જેટલા દાણા ભાળે! વ્યાજ પણ નહોતા ભરી શકતા તો મૂડીની તો પાનજ કયાં કરી. દેવાના ભારથી રામા પટેલ અકળાયા હતા. આંખમાં જેમ કાળી પડી દોષ ને ખુંચે એમ રામા પટેલને હેવું ખુંચી રહ્યું હતું. આખો વખત તેમને એમ જ થતા કંચુ- 'શું કરે' ને દેવાના ભારમાંથી મુક્ત થાઉં! મોહન ઉપર લાયક થયે હોતે 'એનીમાં ટેકો પણ કશોના નહોતો. પણ દૂંધી જમીનમાં એ વત્તુ શું મનૂરી કરે! એક જ વત્તુ બેની કરે કે એ વત્તુ કરે જે પાકવાનું દોષ તેજ પાકે. તેમાં કંઈ વપાશે થાય તેમ ન હોતો. એટલે રામા પટેલને થતું, જે મોહનને કયાંક નોકરી મળી જાય તો શહેરમાં મોકલી દઈ. એજમાં જ એક વેપારી જરૂર ખરીદવા આવે. તેની નજરમાં મોહન ચડી ગયો. તેને એક માણસની ત્વર પણ નહીં. મોહનને તેની સાથે મુંબઈ પેટી લેવર લઈ

જવાની ઈન્જા બતાવી. રામા પટેલ તો બધી તકની રાત્રે જોઈ રહ્યો હતો. એ રાત્રા ના પાડે! તેમજ મોહનને મુંબઈ મોકલી દીધા.

શ્રી. પીતરાબર પટેલ

ગૌરીશંકર માસ્તર હાહ્યા અને અનુભવી માણસ હતા... મુંબઈમાં મોહનની ઓરડીની દુર્દશા જોઈ એ બધીજ વસ્તુસ્થિતિ પામી ગયા... મોહન સાથે માત્ર બળથી નહિ પણ કળાથી કામ લેવાય તેમ હતું... એટલે એણે ખમી ખાધું.....

મારે શું કરવું! હવે જુનું પણ ક્યાં! ત્યાં ઉતર્યો હતો તેને કહીને આવ્યો હતો કે સતના તો હું મોહનને ત્યાંજ રહીશ. હવે શું કરવું!

હું આવી ગડમથલ કરતો હતો ત્યાં મોહન દાદરા પર દેખાયો. તેના મોં પર પહેલાંની સુરખી ન હતી. આંખો લાલ થઈ ગઈ હતી. તે સાવરી પીતો પીતો આવ્યો મારી સામે બેસું ન બેસું કહીને ઓરડીમાં ચેટ્ટો અને દેવ હોય તે પ્રમાણે ગંગાને તનકાવવા લાગ્યો.

‘બહાર ઉભી ઉભી કોની સામે તારી રહી છે! તને કશું નથી કે તારે ઘર બહાર થય નહિ મૂકવો! એ અવાજમાં ક્રોધ હતો. એમની તકરાર ઉઘળે અને એ પહેલાં હું ઓરડીમાં ઠોકાયો.

‘મોહન છે કે!’

‘કાણે ર હરેતો મોહન હશે થઈ આગળ આવ્યો. આહ..... આ શાની મ્હેક આવે છે! મેં છંદગીમાં દાઢ જોયા નથી તો પછી એની મ્હેક તો ક્યાંથી લીધી હોય! મોહનના મોમાંથી દાદની તો ગંધ નહિ આવતી હોય! સ્પીરીટ રાખાયો હોય ને તેની ગંધ આવે એની ગંધ આવતી હતી.

મોહન મારી સામે જોઈ રહ્યો.

‘કેમ મોહન મને ન ઓળખ્યો? હું... હું ગૌરીશંકર માસ્તર’.....

‘હા..... હા... ઓળખ્યા. આવોઆવો માસ્તર સાહેબ!’ અને મારો લાલ પકડી એ મનેબંદર લઈ ગયો.

હું ગમતો છું એમ જણી ગંગાવદુએ જોડ્યું. મેં કશું

‘એકા! મારી લાજ કાઢવાની હોય! હું તો તારા બાપ જેવો કહેવાઉં! ગમતી બધી તદ્દ દીકરીઓ મારી પુત્રીઓ કહેવાય.’

મોહને તુરંતજ આ પ્રકવાનું કહ્યું. મેં તેને દડો પાતો અને કહ્યું.

‘હું’ આ પીતો નથી અને મારે જમવાનું પ્રયુ નથી. હું તો તારી સથિ નિરાંતે વાંતો કરવા આવ્યો છું. તું જમી લે એટલે નિરાંતે બેસાય.

‘મારે તો જમવું નથી.’

‘એમ તે આવડું હશે.’

‘મારે તે માસ્તર સાહેબ એવુંના, મન થાયતો જમવા બેસી જાઉં. નહિતો બહાર નાસ્તો કરી લઉં!

‘એટલે તો તેં શરીર આવું કરી નાખ્યું છે ને! આના કરતાં તો વીંછીમાં જમીને હતો ત્યારે શરીર સાફ મુંદું થરમાંજા પછી તો સુવારડું બેઠ્યો કે બગડ્યું બેઠ્યો.

‘એ તો ચાલ્યા કરે.....’ મોહને મારી વાન હસી નાંખી.’

મને આટલા પરથી તેના અનિયમિત જીવનનો ખ્યાલ આવી ગયો. ગમે ત્યારે ઘેર આવતું, ગમે ત્યારે જોડ્યું. ફરિ તે આવું નહિતો હોટલમાં ખાઈ લેવું. આ બધામાં ગંગાની ફરી બરબારી!

મોહનને કપડો આપવો હતો પણ વાત કેરી રીતે કરી. આડી અજળી વાત કરી મેં મીઠી રીતે પૂછ્યું.

‘હમણાં નોકરી ક્યાં કરે છે!’

‘મેં નોકરી તો છોડી દીધી માસ્તર સાહેબ, એની મુલામી કાણ કરે! હવે તો સ્વનંગ થઈને કરે છું.’

‘જાનો ધરેલ.....’

‘જસ એની એ લાખમાં છું. ફની લારીમાં જતો નોકરી કરતાં એમાં હીક પડે છે.’

‘બરતો પૈસા મોકલતો રાખજો’

‘ચેરતો મેં તમણે પૈસા મોકલ્યા છે. હવે મારે મારૂં મર કરવું કે નહિ!’ એ તો લોબીયા મગજીસી છે. કાજળ લખે તોય કહેશે પૈસા મોકલજો. એમને પૈસા મિલાય ‘મીચ કશી સમાઈ નથી. સાચી વાત કહું છું’

માસ્તર સાહેબ, મને આપણા ગામડી લોકોનો સ્વભાવ નથી ગમતો. નિરાંતે જીવવાય નદે...' અને કંટાળી ગયો હાથ એમ મોં બગાડી દીધું.

‘દીકરો કમાતો હોય તો આપ એ પૈસાની આશા તો રાખેજને? તારા ઘરની બીડ તો તું બંધે છે. એમાંય પળી દુકાળ પડ્યો છે ખાવા બેટલાય દાણા પડ્યા નથી. તું ટેકો નહિ કરે તો રામા પરેશને બીલું કોણ ટેકો કરશે!’

‘માસ્તર સાહેબ—એમ તો હું બધુંય સમજું છું. પણ શું કરું. મારો ખર્ચો ભારે છે. હું જ મંથી ને ખર્ચ કાઢું છું. તો પછી ધરે તો પૈસા ક્યાંથી મોકલાય?’

‘જે માણસનો આવી આવીને ફેટલો ખર્ચ આવતો હશે! ગમે તેટલું ખર્ચ કરેતોય મહિને સગાંસો દોઢમો ખર્ચ આવે. બાકીની રકમ તો તું મોકલી ગયે ને!’

મોહન ગદ્ગદાં લક્ષ્યાં કરવા લાગ્યો. થીકીકમા કહે ધંધામાં થોડાક શુભાચ્યા છે.

મારાથી બોલ્યા વગર ન રહેવાયું.

‘ખબા ચાખા ક્યાં વગર કહી દેને કે પીવામાં બળ છે.’

મેં મોહનને લખાવ્યો હતો. તે મારી તજર આગળ તો મોટો થયો હતો. એટલે આ રીતે મુરખીવટથી હું કહી શકું એમ હતો. પણ મારા શબ્દો સાંભળી મોહન ઉશ્કેરાયો.

‘કોણ કહે છે કે હું પીકું છું?.....’

‘તારું મોં તો ગંધાય છે.....પી ને તો ચાહે આને છે ને પાછો કંટાસ મારે છે.’

‘એટલે તમે શું કહેવા માગો છો!’ બળે મારી સામે ઝગડો કરવા માગતો હાથ એમ તે બોલતો હતો.

‘તારું કપાળ.....પરકમ કરીને આવ્યો છે તે સંભળાવતો હોઈશ’

‘જુઓ માસ્તર! હું તમારું લાષણ સાંભળવા નવરો નથી. મારે શું કરવું ને શું ન કરવું’ તે હું બરાબર જાણું છું. તમારે કામ હોય તો કહો નહિ તો રસ્તે પડો..... મને આવી લમણાં ઝીક કરવાનો વખત નથી.’

અમારી આ બોલાચાલી સાંભળી ગંગા વધુ સડક થઈ ગઈ હતી. તે ગભરાઈ ગઈ હતી. તેને બિચારીને એમકે ક્યાંક મારામારી થશે તો.....પણ હું ગમ ખાઈ ગયો. હું જાણતો હતો કે આ મોહન બોલતો ન હતો પણ તેના પેટમાં પડેલો દારૂનો દૈત્ય બોલતો હતો. એટલે એની સાથે જીભાભેડી કરવી નકામી હતી. સવારે ઠંડો પડશે ત્યારે વાત કરીશું એમ મનમાં ગોઠવી હું ચુપ થઈ ગયો. અને થોડીવાર રહી, ફેરવી તોળતો હાથ એમ બોલ્યા.

‘મોહન, તારી તબિયત ઠીક દેખાતી નથી. તું સદા જ, આપણે સવારે વાત કરીશું. મોહન પાટલામાં તો પડેલો જ હતો. ગંગાએ તેની પધારી ઠીક કરી આપી. મોહન કપડાં કાઢ્યા વગર સુઈ ગયો.

મારા મનને એમ કે ગંગા જમીને પ વારી રહે ત્યાં સુધી હું બહાર આંટો મારી આવું’ કદાચ મારા હૃદયમાં તેને સંકોચ થાય.

‘બેટા! હું આટલામાં જઈને આવું છું હા..... મારી પધારી કરી રાખજે’ હું બહાર નીકળી દારૂ પાસે પહોંચું છું ત્યાં પાછો મોહનનો અવાજ સાંભળાયો મારા પગ ત્યાંજ થંભી ગયા.

‘રાંડ તે જ કહી દીધું હશે કે હું પીતે આવું, છું.....ચાડી ખાવાની તારી રેવ ન ગઈ.....’

અને ન સંભળાય એવી ગાળો દેવા લાગ્યો. ઉભો થઈ મારતો હોય એમ લાગ્યું.

શું કહું! નવાઈ તો એ હતી કે આંટોથી પડેલીએ પણ છોડાવવા જતા ન હતા. કોઈને કંઈ પડી ન હોય તેમ અથવા પાછા થતા હતા. હું પાછો વળવા જતો હતો ત્યાં એક જણાએ કહ્યું; એ તો રાજડું છે વચ્ચે પડ્યા

પોતાની પાસેજ લાણેલા મોહનનું વર્તન જોઈ માસ્તરને થયું કે આ તે મોહન બોલે છે કે પેલો દારૂનો દૈત્ય? એની સામે પણ કંઈ રીતે જવું?

જાણ્યો છીએ તો આપણને વળે છે. દારૂડિયો તે માણસ છે તે ક'ઈ કહીએ !'

• મને એનું કશું સાચું લાગ્યું. દારૂડિયો માણસ મરી રાક્ષસ અને છે. એમ ન હોત તો મોહન જેવો મોહન મને આમ તુજકારી કાઢે! એની ગરીબ વડુ પર વગર વાંકે હાથ ઉપાડે! મોહન છુરકે જતો હતો.

• આજ તો તને માર્યા વગર છોડવાનો નથી. નથી બોલતા એમ યાજા કરે છે...એ હવે તને ચાડી ખાવાનો સ્વાદ ચખાડું છું...' અને માર મારતો હોય એમ લાગ્યું.

• જો મરી ગઈ રે.....જો મારી મારે.....' ગંગાની ચીસ સાંભળી માઈ કાળજી ફાટી પડ્યું. હું દોડતો દોડતો ત્યાં ગયો. મોહન ગંગાને બાજુમાં ઘાસી જેમ ફાંવે તેમ જૂટથી મારતો હતો એ જોઈને તેના હાથમાંથી જૂટ પડાવી લીધો. તેને ધક્કો મારી ખાટલામાં નાંખ્યો.

• 'નાલાયક બેરા પર હાથ ઉપાડનાં શરમ નથી આવતી'

• 'માઈ, બેઈ' છે હું મને ફાંવે તે કરીશ.....તું કાણુ બોલવાયો! મને જિંદગીમાં પહેલી જ વાર આવો નિરરકાર અને તું કાર સાંભળ્યો.

• હવે હોનો માનો પડ્યો રહે નહિ તો હાડકાં જ બાંગી નાંખીશ. તું મને કાચો પોચો નહિ સમજતો...'

• 'તે તું શું કરીશ...' મોહન પાછો ઉભો થયો. 'માસ્તર! ચાલ મારા ઘરમાંથી નીકળચાલ બહાર નીકળ, નહિ તો લગાવી દઈશ' અને તે મને ધક્કો મારવા લાગ્યો. મને ટીસ ચડીતે તેને ઉપરા ઉપરી લમણમાં જઇ ચાર લગાવી દીધી. 'ધક્કો મારી ખાટલામાં નાંખ્યો.

• 'મોહન વગર પક્ષો રહે નહિતો જાંબીરીએ તોડી નાંખીશ' અને મોહન કંઈ બોલે તે પહેલાં તો મેં એક લગાવી દીધી. ગંગા મારા પગે બાકી પડી. 'કાકા, એમને મારશે નહિ, એ લાનમાં નથી.....હું તમારા પગે પડું છું.....' મેં ગંગાને ઉભી કરી. તેના કપાળમાં ડીંગલું થયું હતું. ગાલ સુકી ગયો હતો. હાથ પર જૂટની એડી પાગવાથી લોહી બાકી ગયેલું હતું. તો મેં કહેલી હતી.

• 'એમને મારશે નહિ.....' હું સતી જાંબીરી મનમાં જ નમન કરી રહ્યો. આવી પવિત્ર જાંબીરી આવેા પતિ! મોહન.....મોહન.....તે દારૂનાં લને ચડી કેરી લ્યા કરી છે! પૈસા ગુમાવ્યા. છત્તન ગુમાવી, માણસાઈ ગુમાવી... તું માનવીમાંથી રાક્ષસ બની ગયો !'

મેં રાત કેમ કાઢી એનો માફ મન જાણે છે. માફ મોહનને ટેકણે લાવવો હતો એટલે તો મેં તેની ગાથે

સાંભળ્યા કરી. પણ સવારમાં મોહન બદલાઈ ગયેલો દેખાયો તે મારા પગે પડ્યો.

• 'માસ્તર સાહેબ! મને માફ કરો. મેં રાતના તમારું અપમાન કરી દીધું. હું ન જોમવાનું બોલી ગયો.....'

• 'હવે અપમાન થાનું! મોહન માઈ અપમાન કરે એ હું મારું જ કેમ! એ વખતે તો મોહન નહિ દારૂનો દેલ બોલતો હતો.'

• 'ખરી વાત છે માસ્તર સાહેબ' મોહન ગરીબો થઈને વાત કરતો હતો; 'મને ઘણાંય પડનાંયો થાય છે. છોડી દેવાની ઘણીય પ્રતિનાઓ લઈ છું. પણ નથી પાળી શકતો. હું વ્યસનનો શુભામ બની ગયો છું. એમાં મારી નોકરી ગઈ. પૈસા ગયા. બેરાનાં દાગીનાંય ગયા...'

• 'શું કરે છે! ગંગાના દાગીનાં પણ વેગી આપ્યા...'

• 'માસ્તર સાહેબ! કંઈ કરેલા જેનું નથી. હું પાપમાલ થઈ ગયો છું.'

• 'હું પાપમાલીમાંથી બહાર કાઢવા માટેજ આવ્યો છું'

• 'મોહન સામે સિંધર આંખો કરીને મેં કહ્યું. 'આજે રાતની ગાડીમાં આપણે જવાનું છે, તું બીજું કંઈ ન બોલીશ તને લીલા વગર હું જવાનો નથી.'

• 'પથ.....'

• 'પણ બધું કંઈ નહિ. ઘરમાં ફાઈ કંઈ કરે એની જવાબદારી મારામાં આવી. ઘેર ગયા સિવાય તારા ઉગરવાનો એક આશો નથી.'

મોહન મારો આત્મકિત વિદ્યાર્થી બની ગયો હોય એમ કંઈ જ બોલી શકવો નહિ. અને એ રાતની ગાડીમાં અમે ત્રણે જણાં બેસી ગયાં, એ વખતે ગંગાના આનંદનો પાર નહતો. બહે નકાંગારમાંથી મુકિત પામી હોય એમ દરખાઈ રહી હતી.

ગામડે રહ્યો એમાં મોહનની દારૂની લાત ખૂટી ગઈ તેના તણિયત પથ સારી થયું. તેના સ્વભાવ પાત્ર મુકાઈ ગયો. તેને તેની જવાબદારીનું જ્ઞાન થયું. તે પાછો મુખ્ય ગયો. પણ આ વખતે તો મનમાં મજબૂત ગાંધવાળી લાંબી એટલે દારૂની લાંબે નજર રહેયો.

આજ એ સારું કમાય છે. ઘેર પાત્ર પૈસા મેકડું છે. રાખા પહેવે લરે પણ મુકાઈયું. શીમાને પાત્ર પડે જાય. મોહન દારૂના દેહના કપાળમાંથી જુલો એવું ધરનાં જ્યાં સુખી થયો. આખરે દારૂનો દેલ હાથમાં એ માણસાઈ છતી.

મારા ભારતનાં પ્રિય બાળ ભણો ભણો રે,
તમે દેશના સુકાની—વીર બનો બનો રે, બાળ ભણો ભણો રે !!

ઉભી પૃથ્વીએ તારી લુગલુગની ગુલામી,
રામરાજ્યની છે આંખી ખરી ગગનગામી
પુત્ર: ભારતીય સંસ્કૃતિ ચલો ચલો રે, બાળ ભણો ભણો રે ! માં

રાણા પ્રતાપની દેશદાઝ હૈયે ધરો,
ત્રેમ-શૌર્યે અંકિત પ્રાણુ ધૈર્યે ભરો,
બધે એકતાનાં ગાન મીઠાં ભરો ભરો રે, બાળ ભણો ભણો રે ! માં

લુગો, લુદમીના કાયદા ઝડપડ બૂડ્યા
પેસા ભણતરના ફાલ એવું હૈયું હુડ્યા
હવે હિન્દના ચિત્રેકીલોક હૈયે ધૂણા રે, બાળ ભણો ભણો રે ! માં

ખેડે સાંતીડે તેની તો ધરતી રચે રે,
રેલે પરસેવો તેની તો મૂડી બચે રે,
એ વિનાના ખ્યાલો સૌ ખોટા ઘ્યાં રે, બાળ ભણો ભણો રે ! માં

પેલો રાક્ષસ દારૂનો હવે મરી ગયો રે,
જખરી તલ્વારવાળો આજ સુધુગયો રે,
એ વિદેશી આગતુક વિલીન થયો રે, બાળ ભણો ભણો રે ! માં

જેના કુમળે ફસાવીતી બોળી પ્રજા
નીતિ, નિર્ભયતા નહોતાં, ને રાતને રજા !
દારૂબંધી થાતાં કેવી થઈ છે મજા ! બાળ ભણો ભણો રે ! માં

સૂતાં સાત સાબ સામડાં જગાડે સરકાર
અધે દેશી ઉગ્રોગોની હથે દરકાર
અધાં સરખાં, અધાંની છે સરખી સરકાર, બાળ ભણા ભણા રે! માં

સાત ખાશો, કે મગતાં શરમાશો તો—
હરો ભારત! ને પાછળથી પડતાશો, હથો!
તમે આરંભ મેથી આગે રહો રે, બાળ ભણા ભણા રે! માં

ભણા એકેએક આસુડાં, પ્રૌઢો, નરનાર
ભણે દીરશે દળદર ને દારણો દુઃખભાર
નખાં સર્જનના દીપક ઝગે ઝગે રે, બાળ ભણા ભણા રે! માં

રૂડાં અમરજ્ઞાને તો ઘણાં રોકે જાશે,
એખ દાસી જાશે ને જ્ઞાન પાકે થાશે,
દેશી—કર્તવ્ય—વ્યવહારે વીર રહેા રે, બાળ ભણા ભણા રે! માં

ભણી થાશે મુજ્જાને, તિમિરતાને પાર
મુથિયા ચે ઉપભોગો વિનયને વિરતાર!
ભારત—કરોટીરન ઘરે ઘર હમે રે, બાળ ભણા ભણા રે! માં

“ભણી નોકરી જ કરવી.” ન બોલો હથે,
નથી નિભાવી લેયાં અસંખ્યો હથે,
દશકેટું અંધારણ જાણો તમે,
નથી ભણુતરદિશાએ વળો તમે રે,
સાલકારી ભારતના અકોડા બનો રે, બાળ ભણા ભણા રે! માં

“દીન દુઃખીયા ગરબોની ખાંઠા બનીશું”
“એક પડરો એના કરે કર સાહીશું”
“એક માંદાને ખાંધે ઉઠાવો લેશું.”
એવી વાણી, ના ભાવજ, અસ કામ કરે રે, બાળ ભણા ભણા રે! માં

કોઈ ખરૂત બનો, કોઈ ત્યાગી બનો,
કોઈ ભગ્નો કો જ્ઞાની મદાત્મા બનો,
મુગ્ધા સેવક, નિબળાનો, કલારાગી ફળો,
કોઈ દેવતેરો, કવિઓ, વિજ્ઞાની જરો
જલ્દ ભારતીનાં ગૌરવ ઝળદળો રે, બાળ ભણા ભણા રે! માં

હથે આપુનાં તર્પણ સાચાં કરે રે,
એની શાન્તિ સારૂ વદાસાં મથાં ધરે રે,
મારા ભારતનાં મિત્ર બાળ ભણા ભણા રે!

મધાર્કની

માઠી

અસર

લેખક:

શ્રી કૃષ્ણદાસ કેટડાવાળા

બી. એસ. આ.

દારૂ, મદિરા, તાડી, કે મુરા, અથવા આલ્કોહોલ એ નામો આલ્કોહોલના રાસાયણિક વર્ગના પ્રકાર સૂચવે છે. ઘણાખરા પ્રકારના આલ્કોહોલો આંડવાળા મીઠા પદાર્થો અથવા ખારના જેવા રાસાયણોના અનેક પ્રવાહીઓમાં ગાથો (Fermentation) લાવવાથી થાય છે. આમાં મુખ્ય ઇથાઈલ આલ્કોહોલ છે. ઇથાઈલ આલ્કોહોલનું (Ethyl alcohol) રાસાયણિક અંશરૂપ $\text{CH}_3 - \text{CH}_2 - \text{OH}$ અથવા $\text{C}_2 \text{H}_5 \cdot \text{OH}$ છે. આ આલ્કોહોલ સૌથી અગત્યનો છે. આલ્કોહોલનો બીજો પ્રકાર મીથાઈલ આલ્કોહોલ (Methyl alcohol) છે, જેનું રાસાયણિક અંશરૂપ $\text{CH}_3 - \text{OH}$ છે. આ આલ્કોહોલ લાકડાને શાળીને (Wood distillation) કાદવામાં આવે છે, અને તેને લાકડાનો આલ્કોહોલ અથવા લાકડાનો સ્પીરીટ (Wood alcohol or wood spirit) કહે છે. આલ્કોહોલનો આ પ્રકાર તેના પિતરાઈ ઇથાઈલ પ્રકાર કરતા વધારે ભયજનક છે, અને તેના એકજ ડોઝ લેવાથી કેટલીક વખત મોત પણ નિપજે છે, અથવા ખૂબ મંબીર પરિણામો આવે છે. એનાથી આંધ્રગાંધુલ આંધુ હોય એવા પણ ઘણા દાખલા છે.

સામાન્ય રીતે માણસો જે દારૂ પીએ છે, તે ઇથાઈલ પ્રકારનો છે, અને તે ખાન્ડી વાઈન, અને બીજી જાતોના કપમાં લેવાય છે. આ અંશ પીણામાં આલ્કોહોલનું ભૂલું ભૂલું પ્રમાણ રહેલું હોય છે. અંશ પીણા આલ્કોહોલના પાણીમાં દ્રાવ્ય છે. કેટલાક પીણાઓમાં રહેલું આલ્કોહોલનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે:—

આલ્કોહોલ

૧. વ્હીસ્કી	૫૨ થી ૫૬ ટકા
૨. રમ, જન. અને બીજા સખત પીણાં...	૫૨ થી ૫૬ ટકા
૩. શેરી, પોર્ટ, મદીરા	૧૬ થી ૩૦ ટકા
૪. ચેમ્પેઈન	૧૦ થી ૧૩ ટકા
૫. બ્રાન્ડી	૪૩ થી ૫૦ ટકા
૬. સાઈડર	૫ થી ૮ ટકા
૭. બીઅર	૨ થી ૫ ટકા
૮. આદુનો બીઅર (Ginger beer)	૧ થી ૩ ટકા

આલ્કોહોલની ખરાબ અસર

આલ્કોહોલની અંદર કાર્બન તથા હાઈડ્રોજનના પરમાણુઓ (Atoms) રહેલાં છે તે ખતાવે છે કે આપણાં શરીરમાં તે પુષ્કળ ગરમી આપી શકે છે. પરંતુ સાથે સાથે તે ઘણીજ કેશી, અધાણુજનક અને શરીરને અનેકધા હાનિકારક ચીજ પુનઃ વર્ધ યૂક્તી છે. આલ્કોહોલ પાણીનો શોષક છે, અને તેથી ઘસવાથી આમડીને સખત ખતાવે ખતાવે છે; પરંતુ તે ગ્રેટીનના થર બાંધે છે, અને કોષોનો નાશ કરે છે. તેથી તે કૅપ-ઝેર છે. આપણા શરીરની સમગ્ર રચનાને તે મંબીર હાનિ પહોંચાડે છે, અને જુદા જુદા અવયવોના કાર્યને ઘટ્ટો પહોંચાડે છે. શરીરના વિવિધ ભાગો ઉપર નીચે મુજબની તેની અસર છે.

જઠર અને આંતરડા ઉપર અસર

જે લોકોને દારૂનું વ્યસન હોય છે તેઓ સામાન્ય રીતે જઠર દ્રાવણો લે છે અને ૧૦ ટકાથી વધારે પ્રમાણુ ગાથો આલ્કોહોલ લેવો, તે જઠર અને આંતરડાને નુક-શાન કરે છે. આલ્કોહોલ લેતા જઠરના અંદરના પડનો ઉરકેશર થાય છે, અને પહેલાંતો વધારે જઠરના પેદા થાય છે. પરંતુ પ્રમાણુ વધારે લેતા જઠરની અક્રિય કમ થતી જાય છે, અને બેચેની અને અપચો જણાય છે. જઠરમાં લાકડ પેદા થાય છે, દારૂગાંધીની જીભ ઉપર થર બાંધેલા જણાય છે. અને સ્વપ્નચારમાં પોતાનો “છાંટી” ન લે તે પહેલાં તેનું જઠર ગળે રૂબી મધુ” હોય તેનું તેને લાગે છે. બેચારકની રૂચિ ભાંગતી જાય છે. અને આંતરડાં બારીકી ભરપૂર બની જાય છે. બીઅર પીનારાં જોમાં જઠર રૂબી જવાનું સામાન્ય દર્દ હોય છે. રૂચિ ઘવાથી અને પાચન મંદ પડી જવાથી ધીમે ધીમે દારૂ-ગાંધીની શારીરિક તાકાત નષ્ટ થઈ જાય છે,

લોહી અમલ રચના

દાર લોહીના દળાણને વધારે છે. પરંતુ જ્યારે મોટા ડોઝ લેવાય છે ત્યારે ઉરકોરાટની અસર દૂર થતાં તરતજ દળાણમાં ખૂબ ઘટાડો જણાય છે. આવી કાષ્ટ-બચેર ઉરકોરાટની અસર દૂર થતો હૃદયને ખૂબ ચાક લાગી જાય છે. ખડું મોટા ડોઝ લેવાથી હૃદયને જરા-વેગ મળતો નથી. આ પ્રમાણે દાર પીનાર લોકોનાં હૃદય અત્યંત મંદ અને નબળાં પડી જાય છે.

કાળજી ઉપર દારૂની અસર

કાળજીમાં કામ કરતા કોષો ઉપર સોલ્જ આવે છે. જો આરકોરાટ અથવા કુરવામાં આવે તો આ સોલ્જ મરી જવાની થઈ રહે છે, પરંતુ લાંબા સમય સુધી લેવાથી કાયમી સોલ્જ થાય છે તેથી કાળજીની ક્રિયાને હાનિ પહોંચે છે. સાર્વસિક થાય તે પહેલાં વધુ સમયથી કાળજી પુલેટું અને નબળું બને છે, અને કેટલીક વખત તો બેરોજ ઉપર પણ મોતી દોષ છે. કલેજ અને જલ્ડ બન્નેમાં ગરબો થવાથી મોઢાનો નાકડી કાન અને કપાળ સુધીના ભાગ ધડીવખજ વિશિષ્ટ રૂપ ધારણ કરે છે. ગાલ અને નાકની નસો પટ્ટાળી થઈ જાય છે; નાક મોટું અને સાસ દેખાય છે, અને આંખ પાણીના ઝમા વાળી તથા પીનથી ભરપૂર પાળી જાય છે.

આરકોરાટ ખોરાક નથી

આરકોરાટની અંદર કાર્બન, હાઈડ્રોજન અને ઓક્સીજનના પરમાણ્વો આવેલાં છે. પરંતુ તેની અંદર ખીલકુલ નાઈટ્રોજનવાળો ભાગ નથી. કાર્યશક્તિ આપતી વખતે આરકોરાટની મદદથી મન્તનતંતુઓ ખીલકુલ અધાઈ સકતા નથી. તેથી આરકોરાટ ખોરાક તરીકે નકલો છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ શરીરને હાનિકારક પણ છે [કારણ કે શરીરના ધર્માચાર મન્તનતંતુઓની જગ્યાએ નવા મન્તનતંતુઓ આરકોરાટથી “રીફટ” થઈ સકતા નથી.]

નર્વસ રચના (Nervous system)

આરકોરાટને અનુક્રમિત મેન્ટલ માનસિક ન્યાય judgment power નામ પામે છે. પરંતુ

કચ્છતાશક્તિ, આદેશ અને યોગવાની શક્તિઓ ઉરકોરાટ અનુબન્ધી હોય છે. બહુ વધારે પ્રમાણ લેવાથી માનસિક સમતુલા નાશ પામે છે. કોઈપણ અંકુશ વગર બેશમ રીતે તે લેવે છે, ખડખડાટ હસે છે, ગાય છે અને રડે છે, તેની યોગવાની કમ યોગ્યરી બની જાય છે, અસંગત અને વચીટી રીતની થઈ જાય છે, અને છેવટે તે યોગી શકતો નથી. પછી તેના મસજો ઉપર અસર થાય છે, અને કેટલીક કોમળ કિયાઓ અટકી પડે છે. ડોઝનો અત્યંત મોટા પ્રમાણનો દોષ તો તે તદ્દન બાન યુગારી બેસે છે, અને તદ્દન અજણતાં તેને પિશાખ-ગાડા પૂરે છે; આ સાથે તેની શરીરની ગરમી તદ્દન ઓછી થઈ જાય છે. થસ પલુ મુશ્કેલીથી લઈ શકાય છે, અને દારૂડીયા થસ લેવાના દર્દી મરી જાય છે.

મસજની રચના

તંતુમય રચનાની અંદર ગરબાતમાં અમલ ક્રિયા રચવાને લઈને મસજનું બધું વધેલું જણાય છે, પરંતુ ત્યારિત રીતે તેની કામ કરવાની શક્તિમાં ઘટાડો થઈ આવે છે, જેથી કરીને કામ કરીને કુલ જ્યો ઓછો થાય છે. મીલના અથવા ખીલ સખત જીંદગી માળના શ્રમજીવી વર્ગના કેટલાક માણસો પીતાના યાકને કમી કરવા ઓરે માદક પીણોનો ઉપયોગ કરે છે; પરંતુ પ્યાતમાં થાખવા જેવી આબન છે કે ઘરના ઉપયોગથી તેમને થાક નથી લાગતો, કે વધારે કામ કરી-ગઈ છે એવું કંઈ જમ્યું નથી; પરંતુ થાક ઓળખવાની શક્તિ ઘટી જાય છે. એવું પરિણામ એ આવે છે કે તેમના શરીર વસાઈ જાય છે.

આરકોરાટ જે કે ચરમીની અસર પેદા કરે છે, તે જ્યાં શરીરની ગરમી સંમત કરવાની શક્તિ ઓછી થઈ જાય છે. નોંધ ઉપર એક કિસ્સો છે, જેમાં દારૂડીયાને દરિયાવાતમાં અંગેના તેનું ઉત્પાદનમાં ઉપગ્રેહન લીટ જતુનું હતું. રમ કરાક પછી પલુ તેનું ઉત્પાદનમાં ૨૧° F થી વધારા મળું ન હતું.

આરકોરાટ અને ગાંડપણ

ઉપર કાન તેના કરતા પલુ વધારે ખરાબ અટકાવવાની શક્તિ વિગતી છે. ખડું લાંબા સમય આરકોરાટના નેચનથી આ રિયનિ પરિણમે છે.

આ હસો કાચમી મોટા પ્રમાણમાં દારૂ લેતી વ્યક્તિઓ ઉપર થાય છે, અને તે ઔદ્યોગિક થાય છે. શરૂ થતાં સાથે દારૂડીઓ ખેતિ, બેઆરામ, નખાઈ ગયેલા અને હાથ વગરના બને છે. બેએક દિવસમાં ત્રિશિષ્ટ નિશાનીઓ વાળા ગાંડપાનના ચિન્હો દેખાવા લાગે છે.

માનસિક અને શારીરિક ઉરફેરાટ જણાય છે, વિવેકશક્તિ જતી રહે છે, મારજુડ ગમે એમ કરવા લાગે છે. ઉદ્ભવીક વખત તેની શારીરિક ઉષ્ણતા વધી જાય છે. ગમે તે હાથમાં લઇને બીજાઓને મારીનાખવા પ્રયત્નો કરે છે, અથવા તો ઘણીવખત આત્મઘાત કરવાનું પ્રયત્ન કરે છે. તેના હાથબાવ ઉપરથી તેનું 'મોહું' શક્તિ જ્યુ' ભયંકર દેખાય છે. મગજના ક્ષતિગ્રસ્તોને અંકુશિત કરતા કોર્ટેક્સ (cortex) ઉપર તે ભયંકર હસ્તો કરે છે, અને માનસિક વિસ્ફોટન પેદા થાય છે. આ વખતે તેને બરાબર અંકુશમાં રાખવો જોઈએ.

ઘાતક થતી, બોમ્બામાં બેકાસુપ્લુ, ખૂનજ નખાઈ ગયેલી સ્થિતિ, ધ્યાત અને યાદગીરીનો તદ્દન અભાવ સગત હેતુવગરની હીલ્સાસો, આ બધું સામાન્ય છે. ધીમે ધીમે ખોરાક ઉપરની તેની રૂચિ જતી રહે છે.

આવે વખતે તે ભયંકર કાર્યો કરી બેસે છે. પોતાની પાસે સર્વો કરડવા આવે છે એનું તે ધારે છે. માથું હાથ

ત્યાં પગ દેખે, અને પગ હાથ ત્યાં નાક દેખે છે. આવી તો ઉદ્ભવીએ અસંગત અને સ્વપ્નવત્ ચાલે તેને જણાય છે. તે પોતાની આખરે ગુમાવે છે, ધન, શરીર ગુમાવે છે. અને સાથે સાથે આખા કુટુંબનો સર્વનાશ નોતરે છે. એટલુંજ નહિ, પરંતુ પોતાના બધા સંબંધીઓનું તેમજ પોતાના કુળનું નામ યોગે છે. સમાજને તેમજ દેશને તે કલંકરૂપ અને ભારરૂપ નીવડે છે આ માટે થઈને આપણી બધાની ફરજ છે કે હારના વ્યક્તિને પહેલેથીજ ખુસી પાડવા પ્રયત્ન કરવો, અને ગમે તે પ્રકારે તે લગ એવળવી.

આપણા ઇતિહાસમાં બેઈમિ તો પણ પૂરાવા મળે છે. શ્રીકૃષ્ણે જ્યારે યાદવોના સંકાર નિર્ધાર્યો, ત્યારે તેમણે તેમને મદિરા પીવાનું ઉત્સાહન આપ્યું અને એવું પાન કરીને યાદવો માટે માંહે મરી ચૂક્યા. મુશ્કેલીમાં કુશનમાં પણ દારૂ પીવાની મતા કરવામાં આવી છે.

બધા આજે દારૂ ન પીવાની પ્રતિજ્ઞા લે, અને અને દરેકને તે પ્રતિજ્ઞા લેવાની ફરજ પાડો.

દારૂડીઓને જોતાં વેંતજ સરકારી અમલદારોને ખબર આપવી, તેમજ તેની શારીરિક સુધારણા માટે તાત્કાલિક નખીથી મદદ લેવી પણ આવશ્યક છે.

— કામદારોને —

તમે વાંચનાર તો શરણ નહિ પીના હો. પણ તમારા સાથીને સાદ તમે કેમ જવાબદાર થઈ રહો? એ પ્રશ્નો જવાબ એ છે કે સાથીને સાદ જવાબદાર થવામાં જવાબ છે. સાથીને મનવો અને શરમાવો એ તમારું કામ છે. દારૂ પીનાર કામદારની તમે જ ચેતી કરો. એમના સુધારાનો બેભાને તમારી ઉપર જ હોવો જોઈએ, અને આમ તમે તમારામાં દહાડે દહાડે સુધારા કરવા બેભાને ત્યારે જ પગારમાં પધારા, દંતમાં વર્ગદે શોભે. જો તમે સુધારા ન કરી શકો તો તમારી તરફ લોકજાણી હંમેશાને સાદ ન રહી શકે એ, તો તમે સમજ શકો એવી વાત છે.

મહાત્મા ગાંધીજી.

સોહી શ્રમણ રચના

હાર સોહીના દબાણને વધારે છે. પરંતુ જ્યાંએ મોટા ટોચે લેવાય છે ત્યાંએ ઉત્કેરાટની અસર દૂર થતાં તરતજ દબાણમાં ખૂબ ઘટાડો જણાય છે. આવી સંજ્ઞાઓનું ઉત્કેરાટની અસર દૂર થતાં હૃદયને ખૂબ થાક લાગી જાય છે. જુદું મોટા ટોચે લેવાથી હૃદયને જરા-વેગ મળતો નથી. આ પ્રમુખે હાર પીનાર શોકોનાં હૃદય અત્યંત મંદ અને નમળાં પડી જાય છે.

કાળજી ઉપર દાટની અસર

કાળજીમાં કામ કરના મોખા ઉપર સોજે આવે છે. જે આફકોલોસ ગ્રંથ કરવામાં આવે તો આ સોજે મરી જવાની વધી ગયે છે, પરંતુ લાંબા સમય સુધી લેવાથી કામથી સોજે ગય છે તેથી કાળજીની ક્રિયાને હાનિ પહોંચે છે. સીરોસાસ થાય તે પહેલાં ઘણા સમયથી કાળજી ટૂંકેશુ અને નજીબ બને છે, અને ઉત્કેશીક વખત તો બરોજ ઉપર પણ મોતે હોય છે. કસેલ અને મદર બન્નેમાં મરજી થવાથી મોડાનો નાકથી કાન અને કપાળ સુધીનો ભાગ ઘણીવખત વિશિષ્ટ રૂપ ધારણ કરે છે. ગાલ અને નાકની નસો પડેાળી થઈ જાય છે; નાક મોટું અને લાલ દેખાય છે, અને આંખ પાંદળોના જમા થાળી તથા પીનથી ભરપૂર પાળી જાય છે.

આફકોલોસ બોરાક નથી

આફકોલોસની અંદર કાળજી, હાઈડ્રોજન અને ઓક્સીજનના પરમાણ્વો આવેલાં છે. પરંતુ તેની અંદર ખીલકલ હાઈડ્રોજનવાળો લાભ નથી. કાચકશિન આપતી વખતે આફકોલોસની મદદથી મનજાનુઓ ખીલકલ જાણી શકતા નથી. તેથી આફકોલોસ બોરાક તરફ નકામે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ યકીને હાનિદારક પણ છે [કાનજ કે શરીરના ધમાચેરા મનજાનુઓના જગ્યાએ નવા મનજાનુઓ આફકોલોસથી “રીક્ટ” થઈ શકતા નથી.]

તંત્રમય રચના (Nervous system)

આફકોલોસને અનુક જ્યાં લેવામાં મનસિક ન્યાય શક્તિ judgment power નામ પમે છે. પરંતુ

કમ્પતાશકિત, આવેશ અને બોલવાની શક્તિઓ ઉત્કેરાટ અનુબંધી હોય છે. બહુ વધારે પ્રમુખ લેવાથી મનસિક સમજુતા નાશ પામે છે. કોઈપણ અંકુશ વગર લેખામ રીતે તે લખે છે, ખડખડાટ હસે છે, ગાય છે અને રડે છે. તેની બોલવાની કળ ખોખરી બની જાય છે, અસંમત અને વૃદ્ધીથી રીતની થઈ જાય છે, અને છેવટે તે બોલી શકતો નથી. પછી તેના મસરો ઉપર અસર થાય છે, અને કેટલીક કોમળ ક્રિયાઓ અટકી પડે છે. ડોઝનો અત્યંત મોટા પ્રમાણનો હોય તો તે તદ્દન ભાન મુખથી બેસે છે, અને તદ્દન અજાણનાં તેને પિશાબ-ગાસ પડે છે; આ સાથે તેની શરીરની મરમી તદ્દન ઓછી થઈ જાય છે. થાસ પણ મુશ્કેલીથી લઈ શકાય છે, અને દારૂગિયા થાસ લેવાના દર્દીથી મરી જાય છે.

મસલની રચના

તંત્રમય રચનાની અંદર શુદ્ધાત્મમાં બમણું ક્રિયા વધવાને લઈને મસલનું બળ વધેશું જણાય છે, પરંતુ ત્વરિત રીતે તેની કામ કરવાની શક્તિમાં ઘટાડો થઈ આવે છે, જેથી કરીને કામ કરીના કુલ જથ્થો ઓછો થાય છે. મીલના અથવા બીજા સખત જીંદગી ગાળના શ્રમજીવી વર્ગના ઉત્કેશક માણસો પોતાના થાકને કમી કરવા માટે માદક પીણાનો ઉપયોગ કરે છે; પરંતુ પ્યાનમાં શાખવા જેવી બાબત છે કે દારૂના ઉપયોગથી તેમને થાક નથી લાગતો, કે વધારે કામ કરી શકે છે એવું કંઈ જણ નથી; પરંતુ થાક ઓળખવાની શક્તિ મરી જાય છે. એવું પરિણામ એ આવે છે કે તેમના શરીરે થસાઈ જાય છે.

આફકોલોસ જે કે મરમીની અસર પેદા કરે છે, તે છતાં શરીરની ગરમી સંપ્રદ કરવાની શક્તિ ઓછી થઈ જાય છે. મોંખ ઉપર એક કિસ્સો છે, જેમાં ઘણી થાને દરિયાવાલમાં ખસેડના તેનું ઉપજામાન ૭૫ ફેરન-વીર જણાયું હતું. દસ કલાક પછી જનુ તેનું ઉપજા-તામન ૬૧ F થી આગળ ગયું ન હતું.

આફકોલોસ અને માંડપણ

ઉપર કહી તેના કરના જનુ વધારે ખરજ અસર ગાંઠજુબરી રિયનિ પિપેની છે. બહુ લાંબા સમયના આફકોલોસના મેચનથી આ રિયનિ પરિણમે છે.

આ હલ્લો કાયમી મોંઠા પ્રમાણમાં દારૂ લેતી અક્રિયતા ઉપર થાય છે, અને તે એકાએક થાય છે, શરૂ થતાં સાથે દારૂડીઓ બેચિત્ત, બેઆરામ, નખાઈ ગયેલા અને ઊંઘ વગરના બને છે. બેચેક દિવસમાં નિશિષ્ટ નિશાનીઓ ત્રાણા ગાંડપણના ચિન્હો દેખાવા લાગે છે.

માનસિક અને શારીરિક ઉત્કેષણ જાણાય છે, નિવેકશકિત જતી રહે છે, મારજુક ગમે એમ કરવા લાગે છે, કેટલીક વખત તેની શારીરિક ઉત્કેષણ વધી જાય છે. ગમે તે હાથમાં લઈને બીજાઓને મારીમાખવા પ્રયત્નો કરે છે, અથવા તો ઘણીવખત આત્મઘાત કરવાનું પ્રયત્ન કરે છે. તેના હાવભાવ ઉપરથી તેનું મોંઠું શક્તિ જેવું બધું કર દેખાય છે. મગજના ક્ષતિગત્વોને અંકુશિત કરતા કોર્ટેક્સ (cortex) ઉપર તે બધું કર હલ્લો કરે છે, અને માનસિક વિસ્ફોટન પેદા થાય છે. આ વખતે તેને બરાબર અંકુશમાં રાખવો બેઠકો.

ઘાતક રૂઠિ, બોલવામાં એકાગ્રપણ, ખૂબજ નખાઈ ગયેલી સ્થિતિ, ધ્યાન અને યાદગીરીના તદ્દન અભાવ સગત હેતુવગરની હીલચાલો, આ બધું સામાન્ય છે. ધીમે ધીમે બોરાક ઉપરની તેની રૂઠિ જતી રહે છે.

આને વખતે તે બધું કર કાર્યો કરી બેસે છે. પોતાની પાસે સર્પો કરડવા આવે છે એવું તે ધારે છે. માથું હાથ

ત્યાં પગ દેખે, અને પગ હાથ ત્યાં નાક દેખે છે. આવી તો કેટલીએ અસંગત અને સ્વપ્નવત્ ચાલે તેને જાણાય છે. તે પોતાની આખર ગુમાવે છે, ધન, શરીર ગુમાવે છે. અને સાથે સાથે આખા કુટુંબનો સર્વનાશ નોતરે છે. એટલુંજ નહિ, પરંતુ પોતાના અર્ધા સંબંધીઓનું તેમજ પોતાના કુળનું નામ બોલે છે. સમાજને તેમજ દેશને તે કલંકરૂપ અને ભારરૂપ નીચરે છે આ માટે થઈને આપણી બધાની ફરજ છે કે દારૂના વ્યવસાયને પહેલેથીજ ખુલ્લો પાડવા પ્રયત્ન કરવો, અને ગમે તે પ્રકારે તે લગાડવો.

આપણા ઇનિહાસમાં બેઠકો તો પણ પૂરાવા મળે છે. થીપ્પે જ્યાં યાદોના સંહાર નિર્ધારે, ત્યાં તેમણે તેમને મદિરા પીવાનું ઉત્સાહન આપ્યું અને એવું પાન કરીને યાદો માંડે માંડે મરી ચૂક્યા. મુશ્કેલીનાં કુરાનમાં પણ દારૂ પીવાની મના કરવામાં આવી છે.

બધા આગ્રજ દારૂ ન પીવાની પ્રતિજ્ઞા લે, અને અને દરેકને તે પ્રતિજ્ઞા લેવાની ફરજ પાડો.

દારૂડીઓને જોતાં વેતજ સરકારી અમલદારોને બખર આપવી, તેમજ તેની શારીરિક સુધારણા માટે તાત્કાલિક તબીબી મદદ લેવી પણ આવશ્યક છે.

— કામદારોને —

તમે વાંચનાર તો શરણ નહિ પીના હો. પણ તમારા સાથીને સદા તમે કેમ જવાબદાર થઈ શકો? એ પ્રશ્નના જવાબ એ કે સાથીને સદા જવાબદાર થવામાં જ સ્વાસ્થ્ય છે. સાથીને મનવેલો અને શરમાવેલો એ તમને કામ છે. દારૂ પીનાર કામદારની તમે જ ચેષ્ટા કરો. એમના સુધારાનો બેભાન તમને ઉપર જ હોવો બેઠકો, અને આમ તમે તમારામાં દહાડે દહાડે સુધારા કરવા બેઠકો ત્યારે જ પગારમાં વધારા, હતામો વગેરે શેષે. ને તમે સુધારા ન કરી શકો તો તમારી તરફ લેલગણણી હંમેશાંને સાથ ન રહી શકે એ, તો તમે સમજી શકો એની વાત છે.

મહાત્મા ગાંધીજી.

આ હૃદય કાથમી મોટા પ્રમાણમાં દારૂ લેતી વ્યક્તિઓ ઉપર થાય છે, અને તે ઔકાએક થાય છે. શરૂ થતાં સાથે દારૂની ઔચિત, ઔચારામ, નખાઈ મચેલા અને હાથ વગરના અને છે. એક દિવસમાં ત્રિશી નિશાનીઓ વાળા ગાંડપાનના ચિન્હો દેખાવા લાગે છે.

માનસિક અને શારીરિક ઉરફેરાટ જાણાય છે, વિવેકશક્તિ જતી રહે છે, મારજીત ગમે એમ કરવા લાગે છે. કેટલીક વખત તેની શારીરિક કંપના વધી જાય છે. ગમે તે હાથમાં લઈને બીજાઓને મારીનાખવા પ્રયત્ન કરે છે, અથવા તો ગણીવખત આત્મચાળ કરવાનું પ્રયત્ન કરે છે, તેના હાવભાવ ઉપરથી તેનું મોઢું શક્ષસ જેવું બધું કર દેખાય છે. મગજના જ્ઞાનતંતુઓને અંકુશિત કરતા કોરટેક્સ (cortex) ઉપર ને બધું કર હૃદય કરે છે, અને માનસિક વિસ્ફોટન પેદા થાય છે. આ વખતે તેને અગળર અંકુશમાં રાખવો જોઈએ.

ઘાતક રતિ, ઘોસવામાં ઔકાણુજી, ખુનજ નખાઈ ગમેથી સ્થિતિ, ધ્યાન અને યાદનીરીતે તદ્દન અભાવ સળત હેતુવગરની હીલચાલો, આ બધું સામાન્ય છે. ધીમે ધીમે ઘોસક ઉપરની તેની રૂચિ જતી રહે છે.

આવે વખતે તે બધું કર કાર્યો કરી બેસે છે. પોતાની પાસે સર્વો કરડયા આવે છે એનું તે ધારે છે. માથું હાથ

ત્યાં પગ દેખે, અને પગ હાથ ત્યાં નાક દેખે છે. આવી તો કેટલીએ અસંગત અને સ્વપ્નવત્ સ્થિતિ તેને જણાય છે. તે પોતાની આખરે ગુમાવે છે, ધન, શરીર ગુમાવે છે. અને સાથે સાથે આખા કુટુંબનો સર્વનાશ નોતરે છે. એટલુંજ નહિ, પરંતુ પોતાના બધા સંબંધીઓનું તેમજ પોતાના કુળનું નાશ થાય છે. સમાજને તેમજ દેશને તે કલંકરૂપ અને ભારરૂપ નીવડે છે આ માંડ થઈને આપણી બધાની કુરજ છે કે હારના વ્યસનીને પહેલેથીજ ગુસ્સો પાડવા પ્રયત્ન કરવો, અને ગમે તે પ્રકારે તે લગ ઊગાવવી.

આપણાઈનિહાસમાં જોઈએ તો પણ પૂરાવા મળે છે. બીજીએ ત્યારે યાદવેનો સંહાર નિર્ધાર્યો, ત્યારે તેમણે તેમને મદિરા પીવાનું કિસ્સાતન આપું અને એવું પાન કરીને યાદવે માઠે માંઠે મરી ચૂકયા. મુસ્લીમોનાં કુરાનમાં પણ દારૂ પીવાની મતા કરવામાં આવી છે.

બધા આજે દારૂ ન પીવાની પ્રતિજ્ઞા લેા, અને અને દરેકને તે પ્રતિજ્ઞા સંપત્તિ ફરજ પાડે.

દારૂડીઆને જોતાં વેંતજ સરકારી અમલદારોને ખબર આપવી, તેમજ તેની શારીરિક મુષારફા માટે તાત્કાલિક તબીબી મદદ લેવી પણ આવશ્યક છે.

— કામદારોને —

તમે વાંચનાર તો સરળ નહિ પીના હો. પણ તમારા સાથીને સારૂ તમે કેમ જાણાદાર થઈ શકો કે એ મથનો જાણ એ છે કે સાથીને સારૂ જાણાદાર થકમાં સ્વચાળ છે. સાથીને મનવતો અને સારમાવતો એ તમલે કામ છે. દારૂ પીનાર કામદારની તમે જ લેલી કરો. એમના મુધારણે એને તમારી ઉપર જ દેવો જોઈએ, અને આમ તમે તમારામાં દહાડે દહાડે મુધારા કરવા જ્યો ત્યારે જ પમારમા વધારા, દનવો વર્ધે રોલો. એ તમે મુધારા ન કરી શકો તો તમારી વરફ લેલકાળી હંમેશાને સાગ ન રહી શો એ, તો તમે સમજી શકો એવી વાત છે.

મહાત્મા ગાંધીજી.

પરીક્ષા તો આપી....

આપણે ત્યાં માર્ચ માસમાં માધ્યમિકની શાળાંત (S.S.C.) પરીક્ષા લેવાય છે ત્યાં સુધી વિદ્યાર્થીનું ધ્યાન આ પરીક્ષા પાસ કરવા તરફ હોય છે અને તેમનાં માથાપો પછુ 'પાસ થયા પછી બધી વાત' એમ નિરાંત માણતાં હોય છે. પરંતુ પરીક્ષાનું પરિણામ બહાર પડે અને જીનની ૨૦ મી તારીખથી 'કાલેલે' શરૂ થાય તે વચ્ચે વિચાર કરવાનો ધ્યેય થોડો સમય મળે છે. પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓના હમસા 'કાલેલે' પર તુરંત સરૂ થઈ જાય છે અને પ્રવેશસ્થાન ન મળવાના ભયે વિચાર કર્યો વિના બધા કોલેલે તરફ ધસડાય છે પછી કચો વિષય લેશે, કયા શહે જવું તે પસંદ કરવા વિચાર કરવાનો બીલકુલ અવકાશ રહેતો નથી.

પરિણામે ધણીઓને પોતાની બુદ્ધિ પાછળથી સમજાય છે. પછુ તે બુદ્ધિ મુશ્કેલી યાનો રસ્તો ન હોવાથી તબાવી લેવું પડે છે. બે બે વખત ઈન્ટર સાયન્સમાં નાપાસ થયાપછી આર્ટ્સ લાઈન લેવાની જરૂર પડી જાય, કે વાણિજ્ય (commerce) રાહ પડે એ વર્ષ હજી પછી કોઈ બીજોજ ગલ લેશે પણ હોય અને બી. એ. જેવામાં એક વિષય ત્રીજી બીજે વિષય લેવા જેવા તો એક નહીં પણ અનેક દાખલા છે. આ બધું સું સુચવે છે કે આશ્ચર્યમાં નિહાળી શકાય તેવો અજાણ્ય. ધરિણીને ક્રેટલીએ માનવ શક્તિને દાસ. આ માનવશક્તિને પૂર્વ વિચારોથી સંકલિત કરી યોગ્ય માર્ગે વાળવામાં આવે તો દ ધરુ શક્તિનો અચ્ચ થાય અને તે શક્તિ યોગ્ય ક્ષેત્રમાં મૂકાઈ જાય છે.

આ કાર્ય મટે પશ્ચિમના દેશોમાં ધરણી સરસ ગોદાવર છે. અગિયાર વર્ષની ઉંમર સુધીનું પ્રાથમિક શિક્ષણ તો દરેક માટે ફરજિયાત હોય છે. અગિયાર વર્ષની ઉંમર પછી દરેક બાળકને કસોડીની સરાણે ચડાવવામાં આવે છે. પશ્ચિમના દેશોમાં દરેક વર્ષની ઉંમરનાં બાળકો માટે પૂર્વયોગિત પ્રમાણીકૃત અને ખાત્રી દાયક કસોડીઓ છે. તેમની મદદથી વધારે તેજસ્વી, હૃદિમાન, સામાન્ય હૃદિવાળા, અલ્પથી અને મંદ હૃદિવાળા, વગેરે જૂદા જૂદા પ્રકારની હૃદિવાળા બાળકોનું

લેખક
 શ્રી પુરુષોત્તમદાસ શાહ
 એમ. એ., બી. ડી.

વર્ગીકરણ કરવામાં આવે છે. બુદ્ધ તેજસ્વી હૃદિવાળા હોય તેમને તેમની હૃદિને વિકાસ થાય એવી ખાસ શાળાઓમાં ચૂકવામાં આવે છે. સામાન્ય હૃદિવાળાઓને પ્રાથમિક શિક્ષણથી આગળનું શિક્ષણ આપતી સામાન્ય શાળાઓમાં મોકલે છે અને અલ્પથી તેમજ મંદ હૃદિવાળાઓને તેમના માટેની ખાસ હુદર ઉદ્યોગની શાળામાં મોકલવામાં આવે છે. આમ લગભગ દરેક વ્યક્તિ પોતા પોતાના ક્ષેત્રમાં વધારાને મોકલવાય છે અને તેથી પોતાની શક્ય શક્તિ અનુસાર કામ કરી પ્રગતિ સાધી શકે છે. ન જમતા કે અયોગ્ય ક્ષેત્રની અર્થી ફરિયાદ લેહી નથી.

હવે શું ?

પશ્ચિમના માનસ-શાસ્ત્રીઓ તો તેથી પછુ આગળ વધ્યા છે અને તેમણે ધંધાની પસંદગી માટે પછુ કેટલીક કસોડીઓ તૈયાર કરી છે. તે માટેના એક માનસ શાસ્ત્રીના પ્રયેશ બાબતો જેવા છે. હૃદિશુલ્ય (Intelligentia Quotient) સરખી હોય તેવી સો વ્યક્તિઓના ભેલાગ પાવામાં આવ્યા. પચાસના પ્રથમ જૂથને ધંધાદારી માહિતી આપી, કસોડીએ મદાવી, જે જે વ્યક્તિ જે જે ધંધાને અનુકૂળ લાગી તેને ત્યાં ત્યાં મોકલવામાં આવી. પચાસના બીજા જૂથને કોઈપણ પ્રકારની માહિતી કે કલાક આપ્યા વગર, તેમને જેમ ફરે તેવા ધંધા પસંદ કરવા દીધા. બન્ને જૂથની વ્યક્તિઓ પર કાળજીપૂર્વક દેખરેખ રાખી તેમના કાર્યની નોંધ રાખવામાં આવી. પરિણામ એ આવ્યું કે પહેલા જૂથની વ્યક્તિઓ સાથે કામકરતી જણાઈ. ભાગ્યેજ એકાદ વ્યક્તિને ધંધો બદલવાની જરૂર લાગી ત્યારે બીજા જૂથની ધણી વ્યક્તિઓને એક વખત નહીં પણ બે ચાર વખત ધંધા બદલવાની જરૂર પડી અને તે એક બે વ્યક્તિઓને નહીં પણ ઘણી વ્યક્તિઓને. વળી યોગ્ય ધંધાની પસંદગીને અભાવે તેમના કાર્યમાં તેમને રસ જણાતો નહી. બીજા જૂથના મોટા ભાગમાં આ રીતે બનવા પામ્યું તે પ્રયેશ પદ્ધતિ સાખીત થયું કે 'ધંધો પસંદ કરતાં પહેલાં યોગ્ય માહિતિ અને સલાહની જરૂર હોય છે. પોતાની શક્તિઓ જે દિશામાં સાથે કામ આપી શકે તેમ હોય તે ધંધો પસંદ કરવામાં આવે તો નિષ્ફળતા મળતી નથી.

આપણા દેશમાં આવી કોઈપણ પ્રકારની યોજના નથી. અત્યાર મુશ્કેલી અમલને તો ખાસ કારકુનોની જરૂર હતી અને તેમનું રાજ્ય ચલાવવા માટે તાબેદારી ઉઠાવી શકે તેવા યુવાની માનસવાળા કારકુનો ઉત્પન્ન કરવાનું. તેમ જ ધ્યેય હોવાથી આવી કોઈ યોજના તેમને સ્વીકાર્ય લાગતી નહોતી. પરંતુ હવે અંગ્રેજી અમલ ઓસરી ગયો છે તેથી અત્યારની કેળવણીના સાંગો પાંગ પુનર્વિધાનમાં કસોટીઓ દ્વારા બાળકોના વર્ગીકરણનું સ્થાન ધણું અગત્યનું રહેશે.

પરંતુ તેમ કરવાને ઓછામાં ઓછા બે હાથકા બેઠકો. તે વચગાળાના સમય માટે શું કરશું ?

મેટ્રિકુલા વિદ્યાર્થીઓનાં પરીક્ષામાં પ્રવેશવાનાં પચેઃ ભગ્ય એટલે પોતાની ફરજ પૂરી થઈ એમ આજકાલની શાળાઓના ફેટલાક આચાર્યો માને છે. ત્યારપછીના રાત્ર માટે કે પછુ સલાહ સૂચન આપવાની જવાબદારી તે સ્વીકારતા નથી. માથાપો માટે તો કહેવું જ શું ? તે તો એટલું જ ભણે છે કે છોકરો યા છોકરી નિશાળે જાય છે અને ભણે છે. શું ભણે છે, કેવું ભણે છે તે સંબંધમાં વિચાર કરવાની કાંતો તેમને કુરસદ નથી, જતાગમ નથી કે પરવા નથી. ફેટલાક એવાં માથાપો પછુ જોવામાં આવ્યાં છે કે જેમને પોતાનાં બાળકો શું ભણે છે, કયા વર્ગમાં ભણે છે તેની પછુ ખબર હોતી નથી. આવાં માથાપો પોતાનાં બાળકોને શું સલાહ આપી શકે ? ભણેજ દરેક ટકા જેટલાં માથાપો, પોતાનાં બાળકો માટે ત્રીણવટથી વિચાર કરી, તેમને યોગ્ય ક્ષેત્રમાં મોકલવા પ્રયત્ન કરી રહ્યાં હશે. બાકી નેનું ટકા માથાપો માટે તો “વાણુ જે રસ્તે જાય તેજ આપણે રસ્તો” એ ન્યાય હોય છે.

આવા પ્રકારનાં માથાપોને અને વિદ્યાર્થીઓને યોગ્ય માહિતિ તેમજ સલાહસૂચનો આપવા એક નાનકડો પ્રયોગ મેં નીચે મુજબ કરેલો છે—હજી તે પ્રયોગ ચાલુ છે.

૧. સૌથી પહેલાં જુદી જુદી શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓની એક યાદી તૈયાર કરવામાં આવી હતી અને તેમની છટ્ટા ધોરણની વાર્ષિક પરીક્ષાના તેમજ પ્રીલીમીનરી પરીક્ષાના માર્ક મળાવવા માટે એક ક્ષમ્ જદરેક વિદ્યાર્થીને મોકલી આપવામાં આવ્યું હતું.

૨. મેટ્રિક અને એસ. એલ. સી. માં લઈ શકાત વિદ્યાર્થીને એક નોંધ તૈયાર કરી દરેક વિદ્યાર્થીને મોકલી હતી (યાજી વર્ષે એસ. એસ. સી. માં ઉમેરાયેલા વિષયો આ નોંધમાં પાછળથી ઉમેરવામાં આવેલા છે) અને આ પરીક્ષા પછી જે જે લાઇના હોય તેની અગત્યની માહિતિ એકત્ર કરવા માંડી હતી પરંતુ બધી માહિતિ મળી ન શકતાં જેટલી માહિતિ મળી શકી તેટલી વિદ્યાર્થીઓને મોકલી આપી હતી.

૩. સરકાર તરફથી તેમજ જુદી જુદી સંસ્થાઓ તરફથી વિદ્યાર્થીઓને મદદ મળી શકે તેની યાદી જુદા પરિપત્ર દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના માથાપોને પહોંચાડી હતી.

૪. માથાપોને જરૂરી બીજી સર્વ માહિતિ પૂરી પાડવા અને યોગ્ય સલાહ આપવા એક સમિતિ નીમવાનો વિચાર હતો પણ તે બની શક્યું નહોતું.

આ યોજનાનો લાભ લગભગ સાઠથી સીતેર વિદ્યાર્થીઓએ લીધો હતો. તેમાંનો મોટો ભાગ એવો હતો કે જેને ઓછી મદુનતે પરીક્ષા પાસ કરવાની તાલાવેલી હતી. કાયા વિષયો કેમ તૈયાર કરવા તેનાં સૂચનો ધણુ ખરાબોએ માગ્યાં હતાં પણ પરીક્ષા પછીની લાઇન વિષે ધણુ શોષ વિચાર કરનાર હતા તે પૈકી પાંચસાતવાસીઓ પણ હતા. આ વિદ્યાર્થીઓને યોગ્ય સલાહ સૂચનો આપવામાં આવ્યાં હતાં.

પરંતુ વ્યકિતગત કરેલા આવા પ્રયોગો સફળ થાય કે કેમ તે જાકારપદ છે, કારણ કે સલાહ આપનાર તો સલાહ આપી છૂટે, તેનો અમલ કરવો યા ન કરવો તે વિદ્યાર્થીની તેમજ તેના વાલીની મુન્સરી પર અવલંબે છે. લગભગ પચાસેક ટકા જેટલા વિદ્યાર્થીઓએ તેમને બતાવેલ રાહ સ્વીકાર્યો હશે તેમ પાછળથી મળેલા સમાચારો પરથી સમજાય છે.

આવા પ્રયોગો કોઈ સંસ્થા તરફથી થાય તો તેની સફળતાના ટકા વધારે મૂકી શકાય. આ યોજના વિસ્તૃત રૂપે લે તો માર્ક મેક્સ માનવું છે કે સમાજની ધણી પેઢાતી શક્તિ અટકી જાય. કેળવણીકારો આ પ્રયોગ પરત્વે વિચાર કરે, અને પોતાનાં મંતવ્યો વિદ્યાર્થીઓના મના હિતાર્થે રજુ કરે એ ઇચ્છનીય ગણાય.

જ મ રો દી ...

૫

આ તહેવાર આપણે ત્યાં ધરાનમાંથી આવ્યો છે. નવરોઝ એટલે નવા વર્ષનો દિવસ. અને 'જમરોદી' એટલે જમરોદને હતે રથપાયેલો દિન. જમરોદ પ્રાચીન ધરાનનો પાદશાહ હતો. મહાન કવિ ફિરદોશીએ એના 'શાહનામા' દ્વારા આ પાદશાહને આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ આપી હતી. આટલી પ્રાથમિક હકીકત તો તમામ એશિયાવાસીઓએ જાણવી જ જોઈએ. અને તેમાંથી ખાસ કરીને હિન્દીઓએ તો અવશ્ય જાણવી જોઈએ કારણુ કે આપણને ધરાન સાથે સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ ગદ્દ સંબંધ

છે. આ તહેવાર આપણે ત્યાં કઈ રીતે આવ્યો અને કઈ કઈ રીતે એની ઉજવણી થઈએજાણુ' સપ્રદ યઈ ઐ.

એમ કહે-ય છે કે શાહ જમરોદ પોતાની

પ્રજાની સુખસંપત્તિ અને આજ્ઞાદી નિદાણી એક વખત એક દિવસ જગન્નિધંતાને આભાર પ્રદર્શિત કરવા માટે નક્કી કર્યો. આ દિવસે પ્રજાવત્સલ પાદશાહ સહિત સમસ્ત જનતા સર્વશક્તિમાન પરમેશ્વરને પ્રાર્થના રૂપે નમ્મ વ્યકત કરે એમ નક્કી થયું. એને માટે પાદશાહે વસન્તના આરંભનો દિવસ નક્કી કર્યો. ઈરાન જેવા ઠંડી આબોહવાવાળા પ્રદેશમાં વસન્તનું આગમન એ આનંદ અને ઉલ્લાસનું પ્રતીક હતું. આ તહેવાર આશરે પંદરેક દિવસ સુધી લંબાય છે. અને પ્રો. જેકસન એમના "Persia-past and Present" નામક પુસ્તકમાં કહે છે તેમ આ તહેવાર હજારેક વર્ષ પહેલાં હરઉત્ત-અલ-રશીદના જમાનામાં જેટલા ભલકાથી અને દખ્ખાથી ઉજવતો એટલાજ ભલકાથી આયારે પણ ઉજવાય છે. 'એ.બી.યન નાઈટસ' ની વાર્તામાં પણ એનો ઉલ્લેખ બેધૂએ છીએ.

નવરોઝનો તહેવાર તા. ૨૧મી માર્ચના રોજ આવે છે. એમ કહેવાય છે કે આ દિવસે પાદશાહ જમરોદ એક દરવાર ભરતો. એમાં તમામ નાનાં મોટાં, ગરીબ-તબંચર, ઊંચ-નીચ-લોકો એક સાથે એકઠાં થતાં. પાદશાહ જમરોદ તે દિવસે ખૂબ ગમગી તેવાં રેશમી વસ્ત્રોનો પોષાક પહેરતો અને પોતાનાં સિદ્ધાસનને એવી રીતે ગોઠવતો કે જેથી સુર્યાનાં કિરણો સીધાં એના પોષાક ઉપર પડી પરોવતી પામી, આખા મહેલને તેજતા અજારી લરી દે.

આ દિવસની ઉજવણીમાં લોકો સામાન્ય રીતે નવો પોશાક પહેરતા, પરસ્પર ભેટ આપતા, 'સાલમુઆરક' કરવા એકમેકને ઘેર જતા, અને આનંદ-ઓન્મદ માણતા. આવા ઉત્સવો નિમિત્તે પોતાને ઘેર આવનાર આગનુકને મિઠાઈ વગેરે આપવાની પ્રથા હિન્દમાં સર્વમાન્ય ગણાય

છે. પ્રો. જેકસન આ સંબંધમાં લખે છે તેમ નવરોઝને દિવસે સવારે વાતચીત શરૂ કર્યા પહેલાં જે કોઈ પહેલી સાકર ખાય અને શરીરે તેલ ચોળે તેને વરસ દર-મિયાત બિઠકલ

નવરોઝ એટલે નવા વર્ષનો દિવસ. પારસી કોમના આ તહેવારનો ઉગમ ધરાનમાં થયો છે. વસન્ત સમયમાં આવતા આપણા ઘણા તહેવારોની સાથે સામાજિક દૃષ્ટિએ નવરોઝને વધુ સામ્ય છે. ખાસ કરીને ઉલ્લાસ, આનંદ અને પરસ્પર શુભેચ્છાના પ્રતીક રૂપ આવા ઉત્સવોની ઉજવણી રાષ્ટ્રીય ધોરણે થાય તો હિન્દ જેવા બિનસાંપ્રદાયિક દેશ માટે એ વધુ ઉચિત ગણાય એવા મત પ્રસ્તુત લેખકમં પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો છે.

કુઃખ ન આવે એવી પણ માન્યતા હતી.

તેરસો વર્ષ પહેલાં ઇંગ્લેન્ડમાંથી હિન્દમાં આવનાર પારસીઓ પોતાની સાથે આ તહેવાર લાવ્યા. ધરાનથી હિન્દ આવવાની પ્રવૃત્તિ દરમિયાત વેકરી પહેલી મુસ્લિમોમાં તેઓ ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ તારીખોની ગણતરી કરતી વીસરી ગયા. તેઓએ પોતાનું વરસ ત્રીસ દિવસના એક લેખે બાર મહિનાનું ગણ્યું અને નવા વરસના દિન પહેલાં પાંચ દિવસ ગાથાના ઉમેર્યા. જો કે નવરોઝનો તહેવાર તેઓ ખૂલી ગયા નહિ.

એટલે જો કે સામાન્ય રીતે પારસીઓનું 'નવું' વર્ષ સપ્ટેમ્બર માસના કોઈ એક દિવસે શરૂ થઈ ગણાય છે

... ન વ રો ઝ

છતાં કેટલાક એમાં રહેલી ગણતરીની ખૂલને લક્ષમાં લઈ તા. ૨૨મી માર્ચે આવતા જમશેદી નવરોજના દિનથી પણ નવું વર્ષ શરૂ થતું ગણે છે. આ પારસીઓ પોતાને 'ફાસલીસ' તરીકે ઓળખાવે છે. પારસી કોમના અધાજ લોકો આ દિવસે અભિનંદન સમક્ષ દર્શનાર્થે જાય છે અને 'ફાલુદા' નામનું પીણું પીએ છે. નવરોજને દિવસે 'ફાલુદા' ના પીવાનું હોય એવું પારસીઓનું ભાગ્યેજ કોઈ ઘર હશે. કેટલાક આ પીણું ઘેર બનાવવાની તકલીફ લેતા નથી પરંતુ ઇરાની રેસ્તોરાંમાંથી લઈ આવે છે અથવા આખું કુટુંબ ઇરાની રેસ્તોરાંમાં એ પીણું પીવા માટે જાય છે. દુધની બનાવટો ઉપર પ્રતિબંધ આવતાં 'ફાલુદા' ની મજા લગભગ જતી રહી છે. પરંતુ જ્યારે દુધની બનાવટોનો પ્રશ્ન ઉઠેલી જશે ત્યારે ફાલુદાનો રસ હિન્દીઓ અપરધ માણી શકશે.

હોળીની પેઠે નવરોજ પણ એક વસંતોત્સવ છે. આ બંને ઉત્સવો ખૂબ આનંદ અને ઉત્સાહપૂર્વક ઉજવાય છે. જે કે ઉજવવાની પદ્ધતિમાં થોડા ઘણો ફેર છે ખરો. છતાં એ તફાવત તો માત્ર બાલ પ્રકારનોજ ગણાય. ભૌગોલિક અને ખગોળશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ નવરોજનો દિવસ મહત્વનો હોય રાષ્ટ્રીય ધોરણે એની ઉજવણી થાય તો પણ કંઈ ખોટું ન ગણાય. તા. ૨૨મી માર્ચે ડાંડી જતુ પુરી થાય છે. અને વાનાવરણમાં ખગ પલટો આવે છે.

એટલેજ જમશેદી નવરોજની ઉજવણી રાષ્ટ્રીય ધોરણે કરી શકાય તેમ છે. દેવસ્થાન વગેરે સ્થળે જવાની કિચાઓ ભડે એકજ કોમ માટે મર્યાદિત રહે પરંતુ મોટી સંખ્યાઓ દ્વારા આંતર-આતિથ અભિનંદનો પાલવવાનો મેળાવડો એ દિવસે થોડું શક્ય. દિવાળી જેમ 'વેશ્યોનું' મહાપર્વ ગણાય છે અને એ દિવસથી શરૂઆતજ પછી નવા ચોપડાઓ લખાવા શરૂ થાય છે એજ રીતે નવરોજની પણ ઉજવણી યર્થ શકે. કેમકે પણ ન્યાયજનના ભેદ વગર બધાજ હિન્દીઓ એકઠા થઈ ફાલુદાનું રસપ્રદ પાન કરી શકે છે.

નવરોજ હજુ પણ ધ્યાનનો રાષ્ટ્રીય તહેવાર ગણાય છે. તહેવારો દ્વારા આંતર-રાષ્ટ્રિય સંપર્ક સાધી શકાય છે. પહેલા મહાપુલ દરમિયાન જ્યારે પરસ્પર તંગદિલી જનુ ઉત્કટ નહોતી ત્યારે પણ નાતાલના દિવસે દરમિયાન બંને પ્રતિપક્ષે આધુરો સંકેતી પરસ્પર અભિનંદનો પાલવતા. હિન્દસરકાર પણ જે ધ્યાનની સરકારને નવરોજ નિમિત્તે અભિનંદનનો સંદેશો પાડે તો અવશ્ય એને સારો પ્રત્યુત્તર મળશેજ.

ગરબા જેમ નવરોજ સાથે સંકળાયેલ છે અને કચ્છાલી જેમ કેટલાક મુસ્લિમ તહેવારો સાથે સંકળાયેલ છે તેમ નવરોજ સાથે લોકોના આનંદની અભિવ્યક્તિનો એવો કોઈ પ્રકાર સંકળાયેલ નથી, જે કે આમાં જે જે કોમોનો એ નહેવાર મુખ્ય હોય છે તેજ મુખ્યત્વે બાજ લે છે અને ખીજ કોમોની તો એમાં માત્ર સહાનુભૂતિજ હોય છે છતાં નવરોજને દિને પણ સંગીત, રાસ, વ્યાખ્યાનો આદિનો મનોરંજક કાર્યક્રમ રાખી શકાય.

હિન્દમાં અનેક પ્રકારની કોમો વસે છે અને કોમકોમના ભાવભાવ ઉપરજ હિન્દની એકતા નિર્ભર છે. એટલેજ પ્રત્યેક કોમના ઉત્સવની ઉજવણી રાષ્ટ્રીય ધોરણે થવી જોઈએ. આથી તે તે ઉત્સવોની ઉજવણીમાં નવું જેમ પ્રગટશે. અને કોમ કોમ વચ્ચેનું બંધુત્વ વધારે ગાઢ બનશે. આપણું ઘરો અને દેવળોની બહાર આપણે સોથી પહેલે દરજ્જે તો હિન્દીઓજ જીએ. એટલેજ આપણે આપણા ઉત્સવો દરમિયાન કોમી મનર્થે દર કરી ધર્મનું એકજ પુરવાર કરવું જોઈએ. એમ કરી કરીને કહેવાની બાગ્યેજ જરૂર રહે છે કે ઇશ્વર એકજ છે, નિર્વાણ અને સ્વર્ગ એકજ છે અને એને પહોંચવાનો માર્ગ પણ એકજ છે. પછી ભલે આપણી પદ્ધતિઓ જુદી જુદી હોય.

હિન્દને જે ઘનસાંપ્રદાયિક બનાવવું હોય તો આ દૃષ્ટિ આપણે ખીલવેજ ફૂટકો.

બાળ - વિભાગ

સુલતાના ચાંદબીબી :—

અહમદનગરના સુલતાનનું અવસાન થયું ત્યારે એના કુંવરની ઉંમર બહુ નાની હતી. એ રાજ કરી શકે તેવડો ન હતો. એટલે એ ગાદીએ આવ્યો ત્યારે રાજ્યની સંભાળ એને બદલે એની કાકી ચાંદબીબી સેવા લાગી.

પરંતુ ઉમરાવો અને પ્રધાનોને ચાંદબીબીથી બહુજ અસંતોષ હતો. “શું એક સ્ત્રી આપણા ઉપર રાજ કરે? સ્ત્રીને વળી રાજ્યવધીવટ ચલાવનાં આગ્રે પશુ શું?” તેઓ કહેતા.

પણ ચાંદબીબી કંઈ જેવી તેરી સામાન્ય બાઈ નહોતી. તેનામાં ખૂબ કઠાપણ હતું. અને હિંમત પણ એની જબરી હતી. રાજ્ય કેમ ચલાવવું એ એને બગર અવડવું હતું. છતાં ઉમરાવોને સંતોષ થતો નહિ. રાજ્યના વડાપ્રધાનને પણ ચાંદબીબી અમલ ચલાવે તે રીક લાગતું નહોતું. એટલે એણે શહેરના અકબરના પુત્ર મુરાદને અહમદનગર ઉપર ચઢાઈ કરવાનું આમંત્રણ આપ્યું.

એકે મુરાદને અહમદનગર ઉપર ચઢાઈ કરવાનું કંઈ કારણ નહોતું છતાં નવું વધારણું રાજ્ય મેળવવું દેખે ન ગમે? એટલે એ તો મોટું લશ્કર લઈને ઉપડ્યો.

ચાંદબીબીએ બેયું કે મોટું લશ્કર અહમદનગર તરફ ચાલ્યું આવે છે. બહુજ મોટા આક્રમણો સામનો કરતો પડ્યો એની એને ખાતરી થઈ ગઈ. પોતાના સિપાઈઓ તો તરત હારી જશે એમ પણ એને લાગ્યું. છતાં એ નિરાશ થઈ નહિ. કારણ કે એ બહાદુર હતી. હિંમતવાળી હતી.

તેણે શહેરના દરવાજા બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો. શહેરમાં જે કોઈ લડી શકે તેવા હતા તે સઘળાને એકઠા કરી શહેરનો બચાવ કરવાનું ફરમાન કર્યું. પોતે પણ એક ચોક્કાસ લોખંડી ખખટ પહેર્યું અને લશ્કરના મેનાપતિ તરીકે મોખરે આવી. લોકોએ રાણીને પોતાને જુરમનો સામનો કરવા બહાર આવતી બેઠ ત્યારે એમને બહુજ નવાઈ લાગી.

“બહેને એ સ્ત્રી હોય, એનામાં હિંમત તો સિંહ જેવી છેને?” કટલાકે કહ્યું.

રાણીને બહાર પડેલી બેઠ લોકોમાં પણ ઉત્સાહ પ્રગટ્યો અને તેઓ પણ લશ્કરી પોષાક પહેરી સિપાઈઓની સાથેજ બહાર પડવા લાગ્યા.

મુરાદનું લશ્કર શહેરની પાસે આવ્યું ત્યારે શહેરના દરવાજા તો બંધ હતા. તેઓએ માનેશું કે આજમાં આજ થોડાક સેનીક તો સામનો કરવા આવશેજ. એટલે એમને નિરાશ થઈ. છતાં એમને ખાતરી હતી કે લશ્કર તો તેઓનુંજ બચાવન છે એટલે જીત તો તેઓનીજ થવાનીજ. —

એટલે મોગલોએ શહેરના દરવાજાની બહાર સુરંગો ખોદવા માંડી. અને કિલ્લાને ઉડાડી અંદર ધુસવા પ્રયત્ન કર્યો.

ચાંદબીબી કિલ્લાના એક ઊંચા ટાવર ઉપર ઉભી ઉભી દુશ્મનોની પ્રવૃત્તિ જોઈ રહી હતી. દુશ્મનો કિલ્લા નીચે સુરંગો ખોદવા હતા એ તેણે જોયું. રાત્રી પડે તેટલાંમાં તો કિલ્લાને ઉડાડી દેવાય તેમ હતું. એટલે દુશ્મનોને અટકાવવા માટે તેણે તે ને તે થઈએ ક'ઈક કરવું જોઈતું હતું.

એ દરવાજા ઉપરથી ઉતરી અને પોતાની બાજુ સુરંગને ખેંચવા માંડી. પરંતુ બીજા દરવાજા પાસેથી સુરંગને તે વેળાસર ખેંચવી શકી નહિ. દરમિયાનમાં દરવાજાએ ઉડાડી દેવામાં આવ્યા અને લોકો અંદર ધુસી ગયા.

શહેરના કબજે બહુજ સહેલાઈથી લઈ શકાશે એવી મોગલોને ખાતરી હતી. એટલે સવાર પડ્યા પછી આક્રમણ કરવાનું એમણે નક્કી કર્યું. આથી ચાંદબીબીને વધારે તૈયારી કરવાની તક મળી ગઈ. એક પાણી પળ ગુમાવ્યા વગર એણે પોતાનાં માણસોને એકઠાં કર્યાં અને કિલ્લામાં જ્યાં જ્યાં ગાયબાં પડ્યાં હતાં તેવું સમારકામ સવાર પડતાં પહેલાં તો કરી નાખ્યું.

સવાર પડો અને મોગલો આક્રમણ માટે તૈયાર થઈ ગયા. પરંતુ જે દરવાજાએ રાત્રે તેઓએ ઉડાડી મૂક્યા તે બાજુ સવારમાં સરખા થઈ ગયા હતા અને ઊંચા ટાવર ઉપર સિંપાહોના લોકો પોશાકમાં એક બહાદુર સ્ત્રી હાથમાં નાગી તંત્રવાર સાથે લડવા માટે ખડી થઈ ઉભી હતી.

રાજકુમાર મુરાદ આ સ્ત્રીની બહાદુરી જોઈ મુગ્ધ થઈ ગયો. આવી સ્ત્રી તો મહારાણી થવાને લાયક હતી. એટલે એણે લગ્ન બંધ કરી અને ચાંદબીબી સાથે સંધિ કરી. અને બહાદુર ચાંદબીબી અહમદનગરની મહારાણી બની.

એની હિંમતને કારણે એ "મુલતાના ચાંદબીબી" કહેવાત.

ગણીની બહાદુરી જોઈ એને અગાઉ ધિક્કારનાર લોકો ખૂબ શરમાયા. અને ચાંદબીબીએ ઘણાં લાંબા વખત સુધી રાજ કર્યું અને મુસોલમાની ચાહતા મેળવી.

—X—

— ૨મુજી દૂયડા :—

હેડમાસ્ટર : (નિર્ધારી) એલા મગન, તને તારા સાહેબે બપોરે પછી શું કરવાનું કહ્યું હતું ?

મગન : (ક્રોધાત) સાહેબ, મને એણે કહ્યું હતું કે તમે આવો ને પહેલાં સીસોડી મારીને મને જવાડો !

x x x

"ઉભા રહો મિસ્ટર ! બે ટ્રિફ્ટ ઉપર આઠ માણસો લઈને ક્યાં ચાલ્યા ?" પ્રભાત થીયેટરમાં 'મેટીની શો' માટે ધુસતા ચંદુલાલને રોકતાં દ્વારપાળે કહ્યું.

"કેમ ? ચંદુલાલે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું : "તમેજ બહાર ક્યું છો ને કે બારથી હેઝનાં બાળકોને માથાપ સાથે મક્ત ખેંચવા દેવામાં આવશે ?"

'પણ આ બારથી ઓછાં ક્યાં છો ?'

'અરે ગણી દ્યોને ! આ ત્રણ મારી દીકરીઓ. બે એનાં છોકરાં અને આ ત્રણ મારા છોકરા : કલ થયા આઠ, હજી આ છોકરાનાં પણ ત્રણ છોકરાં લાવી શક્યો હોત...

x x x

દાકટર : (દરદીને) આ દવા ડોશીને હલાવીને પાત્રે હો.

દરદી : અને હલાવ્યાં વગર પાઉં તો ?

દાકટર : હલાવ્યા વગર પાઉશ તો અસર નહિ કરે દંવા દરદીને હલાવીનેજ પાવી જોઈએ.

દરદી : હલાવીને પાઉશ તો મટી જશે ને ?

દાકટર : હો, ફરી દવા પણ લેવા નહિ આવવી પડે.

(બીજા દિવસે)

દરદી : સાહેબ.....

દાકટર : કેમ ?

દરદી : ડોશી તો મરી ગઈ.....

દાકટર : અરે ! અરે ! શાથી ?

દરદી : સાહેબ, તમે કહેલું કે દવા ડોશીને હલાવીને પાત્રે, મેં ડોશીને હલાવી.....અને.....

દાકટર : અરે અરે ! દવા હલાવવાની હતી, નહિ કે ડોશી !

કેળાંની ઊલથી

શું થયું ?

હાલેના મુખ્ય રસ્તા ઉપર ચાલતાં ચાલતાં એક દિવસે સવારે એક માણસ રસ્તા ઉપરથી પાંકો વળીને કંઈક લેતો હતો.

‘એ શું હશે ?’ રસ્તે જનારા લોકોને વિચાર આવ્યો. ફેટલાક પાસે આવ્યા અને પેલા માણસે શું ઉપાડ્યું તે બારીકીથી નેત્રા લાગ્યા.

અને બધાંના આશ્ચર્ય વચ્ચે એ માણસ કોઈએ રસ્તા ઉપર નાખેલી કેળાંની ઊલ ઉપાડી લેતો હતો.

‘કંઈક મગજ ચસકી ગયું’ લાગે છે... નહિતર આમ રસ્તા ઉપરથી કેળાંની ઊલ ઉતરે નહિ...’ કોઈએ ટૂંકો કર્યો.

પરંતુ પેલા માણસનું મગજ ચસકી ગયું હોય એવું કંઈ લાગતું નહોતું.

એની પાછળ પાછળ આવતા માણસોમાંથી એકાદ માણસે વિવેકથી એને પૂછ્યું : “ભાઈ, અમને કહેશો કે શા માટે તમે રસ્તા ઉપરથી કેળાંની ઊલ આમ ઉપાડી રહ્યા છો ?”

પેલા માણસે જીવું બેઠ કહ્યું : “કદાચે રસ્તા ઉપર બેઠાજીથી નાખેલી આવી કેળાંની ઊલ ઉપર બુલંદી પણ પડતાં થોડા દિવસ પહેલાં મારા બાપ લપસી પડેલા અને એનો પણ ભાંગી ગયેલો. બીજા કોઈના આપને પણ આવુંજ થાય એમ હું ધ્વંજીતો નથી...”

આમ કહીને એણે બીજા પ્રશ્ન અહીં તહીં પડેલી ઊલો ઉપાડવા માંડી.

એને સાંભળનાર લોકો શરમથી નીચું બેઠ રહ્યાં.

તે દિવસે સવારે તમે પણ ત્યાં હોત અને તમને કદાચે પૂછ્યું હોત કે કોણે આ કેળાંની ઊલ રસ્તા ઉપર નાખી છે ? તો તમે ગવંચેર કહી દીધું હોત કે “જો” તો નહિજ...”

આપણે ઇચ્છીએ કે તમે આ રીતે રસ્તા ઉપર કેળાંની ઊલ નાખતા નહિજ હો. કાંચુ કે ગોળી રસ્તા માત્ર બગે છે એટલુંજ નહિ પણ કદાચ ઉપર આપણે પણ આવી પડે છે.

થોડા દિવસ પહેલાંજ આપણે સાંભળેલું કે રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં એક ડોસીનો પણ કેળાંની ઊલ ઉપરથી લપસી પડ્યો અને એને સપત ધજ થઈ અને અન્તે હોસ્પિટલમાં એમ રી ગઈ.

કદાચે વાર આપણને આવી બીનાઓ સાંભળવા મળે છે.

નાનાં બાળકોએ પોતાની ટેવો માટે ખૂબ કાળજી રાખવી બેઠાએ.

આપણી બેઠકારીથી કાઢીની માથે હુખ ન આવવું બેઠાએ.

+ + +

કહો બેઠાએ ?

- (૧) કઈ બે રકમનો ચલુકાર સાત થાય ?
- (૨) કઈ વસ્તુ કાણુવાળી હોવા છતાં પાણું ગીરવીશકે છે ?
- (૩) એની કઈ વસ્તુ છે કે જેમાં પડવા કદાચ ઇચ્છતું નથી છતાં જેને શુભાવવાની પણ કોઈને ધ્રુવિજ થતી નથી.
- (૪) કઈ ‘બસ’ તરફથી નવો પ્રદેશ શોધાયો ?

સા.કા. (૪) ૧

સુદામાચાર્ય (૬) ક્રીડા (૬) વૃદ્ધ હાલ માર (૬) નાનાં

ફૂલોની રાણી—

તમે તમારા ઘરની આસપાસના ખેતરોમાં કોઈ દિવસ સવારના ફરવા ગયા છો? સવારમાં કુદરતનો દેખાવ ખૂબજ સુંદર હોય છે. ખેતરોમાં ઉગેલાં અસંખ્ય પુષ્પો અને પુષ્પો ઉપર ઝાકળનાં શિંકુ હોય છે. જંગલનાં પુષ્પોની સુગંધથી વાતાવરણ મહેકતું હોય છે. નાનાં નાનાં પાંદડાંઓમાંથી ડોકિયા કરતાં પુષ્પો ભેદ તમને ખૂબ આનંદ થાય છે. ખરેખર, એને તમે કુદરતનો અગીયોજ કહી શકો છો.

ફૂલ એ કુદરતનું સૌથી સુંદર સર્જન છે. આપણી આસપાસ અનેક જાતનાં ફૂલો ઉગે છે. દરેકના આકાર અને રંગો જુદા જુદા જાતના હોય છે. આપણને જે આકર્ષક છે એ તે એની સુગંધજ છે.

ફૂલો વડે તમારું ઘર મુશીબિત દેખાય છે. ગમે તેવા સારાં ચોરડાં પાણી ફૂલોથી આકર્ષક લાગે છે. દવાખાનામાં ચઢવા માંદાના ચોરડામાં ફૂલો રાખ્યાં હોય તો વાતાવરણમાં તાજગી આવે છે. ફૂલો રંગબેરંગી અને સુગંધી હોય છે એટલેજ પ્રાર્થના વખતે ભગવાનને ચઢવાય છે.

ફૂલો ફેટલીએ જાતનાં હોય છે. તમે તમારો પોતાનોજ એકાદ અગીયો વસાવો તો જાતજાતનાં ફૂલગ્રાહી રોપાની શકા.

કોઈ તમને પૂછે કે ક્યું ફૂલ તમને સૌથી વધારે ગમે? તો જરૂર તમે કહેવાનાજ કે ચમેલી.

ચમેલી એ હિન્દનાં ફૂલોની રાણી ગણાય છે. ચમેલીની અનેક જાત હોય છે. પરંતુ દરેકની સુગંધ મધુર હોય છે. ચમેલીનું ફૂલ નાનું હોય છે. અને એના

આકાર જુદા જુદા હોય છે. ફેટલાંક સાય જેવાં અણિદાર, ફેટલાંક ગોળ, ફેટલાંક પહેળાં એમ જુદા જુદા આકારનાં આ ફૂલો હોય છે પરંતુ દરેકની ખુશ્બી તો અત્યંત મધુર હોય છે.

ચમેલી ગરમ પ્રદેશોમાં ઉગે છે. હંડા પ્રદેશમાં પણ એને ઉગાડવામાં આવે છે. પરંતુ હંડી હવામાં બધીજ જાતનાં ફૂલો ખીલી સકતાં નથી. ચમેલીની લગભગ આઠીશ જાતો ઈંગ્લેન્ડમાં ઉગાડી શકાય છે. દક્ષિણ અમેરિકામાં લાલ રંગની ચમેલીની એક ખાસ જાતને પણ ઉગાડવામાં આવે છે.

આખલા દેશમાં પહેળા અને ગોળ આકારનાં ચમેલીનાં ફૂલો સામાન્ય રીતે થાય છે. જુદા જુદા જાતની જાતોમાં

એને ઉગાડવામાં આવે છે, એને યાત્રી કાળજીની જરૂર રહેતી નથી.

ચમેલીની વેસા હોય છે. તમારી પાસે એ વેસાની એક કે બે ફૂટની એકાદ કસમ હોય અને એને તમે ઉતાળાની ઝાતમાં સારી જમીનમાં રોપો તો એકદમ ખીલી નીકળશે.

ચમેલીની વેસા એકદમ લાંબી થાય છે અને જસદીથી ઊંચી નીકળે છે. એ એકદમ દળી પડે છે એટલે થોડા આધાર બેઠકએ છીએ. બે એને આપણે કોઈ જુદા આધાર આપીએ તો એ વેસ એની મેજે કસાકસે વળગી

તમારા બાગમાં એ સુગંધથી ભરી દેશે...

જાય. એટલે એ વેસને ચાંદની કમાન ઉપર વળગાડવી એ જરૂરી છે. ચપેળીની વેસનાં મૂળ બહુજ નરમ હોય છે. એટલે એને કીકરીક પ્રમાણમાં માટીથી દાખી દેવાં પડે છે.

ચમેલી આખા વરસ દરમિયાન ખીલતી નથી. જાતનાં સુધી એ જુનથી ઓકટોચર દરમિયાન ખીલે છે. અને જ્યારે એ ખીલે છે ત્યારે હજારોની સંખ્યામાં ખીલી વાતાવરણને સુગંધીથી ભરી દે છે. અને તમને પણ આનંદથી ભરી દે છે.

ગામડાંનું ગૌરવ

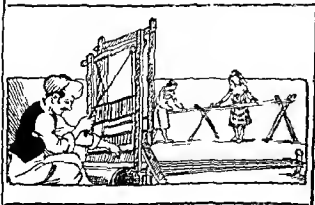
(સમ્બંધ)

પૃથ્વીને અંક બોળાં શિશુગમ રમતાં ગામડાં સાવ સાદાં
લાખ્યાં મીઠાં અને તે : સમીરભુવિહંગ સાથે બગે શ્રમીણો
ત્યાગી આસન્ય, કંથો ગજવત ડચકારે, પસીનાની શ્રદે
લીંબતી પૃથ્વીમાંથી અતુલ રસ લયો છલ મોંઘે ઊગારે.

આ બાજુ ખેતખૂણે જલ ઇસઇલ હો કૂપ પાતાળ ઊંઘે
ક્રોસેથી રૂહેટથી વા જલ કલકલતું નીક વાટે વહે છે
પાણીને વાળી લેતા કૃષિકર, શિશુઓ પાણી રૂહોળે ઉમંગે
ને હુંદરે લાંબી સાડી ધરતીની નમણી કાય પે નૈક રંગ.

બીજે વહેલી સવારે શીતળ પૂળ મહીં ચાલતું પાય મુલ્યે,
વર્ષામાં મરત આશે લીંબવથી ધરતી કાયને કલ્પનાની,
શિયાળાની નિશાએ સંગતી સગડી શેઠ આપે હુંકાળો
સમૃદ્ધિ દૂધ ધીની શ્રમરત જનનાં સાચવે બધાં શરીરો.

એના છે નૈક કોળો, તદ્દપિ થતું અને : ગામડાં કાચું સોતું
એને શાધી, શકાયે દષ્ટ રૂપ જનની અંગે આભુષણોતું.

શ્રી. જયન્ત પાઠક

તંદુરસ્તી : રાષ્ટ્રની તાકાતનો આધાર

વસન્તોત્સવની ઉજવણી

વસન્ત અને શ્રીધ્વના આગમનને સન્કારતો હોળીના મહોત્સવ રંગરંગ અને આનંદ માટે ખૂબ પ્રચલિત છે. આ દિવસોમાં ભોંકા એકમિક તરફ રંગ છાંટે છે, નાચે રહે છે, ગાય છે અને હરતાં ફરતાં ખૂબ મોજમઝાહ પૂર્વક એની ઉજવણી કરે છે. આ અવસરનો લાભ લઈ હોળી પહેલાં જ એક અડચણિયાથી શહેરની દરજીની સમિતિએ આ ઉત્સવની યથાયોગ્ય ઉજવણી કરવા માટે જાગૃતી તૈયારી શરૂ કરેલી. શહેરને ખૂબે ખૂબે, અરે, નાનામાં નાના મજૂરકલામાં પણ, હોળીનો ઉત્સવ આ વર્ષે અને હવે પછીનાં વર્ષોએ કેમ ઉજવવો એનો સંદેશ પાઠવવાની તૈયારી કરવામાં જરાય કમી રાખી નહિ. આ તૈયારીમાં 'દાદા ભલે' નું સૂત્ર પણ પ્રેરણાત્મક હતું જ. 'અને સમાચારો સાંપજા છે તે મુજબ, હોળી આ વખતે સારામાં સારી રીતે ઉજવાઈ ગયા. કામદેવના ભસ્મીભવન સાથે જાણે કે મોઢેએ દારૂ પીવાની લાલસાને પણ ભસ્મીભૂત કરી એમ કહી શકાય.

'આડને ચોકખી રાખો'

અગ્રીપાઠના ભેટાંને ગયા માસ દરમિયાન ચિત્રો દ્વારા તંદુરસ્તીને લગતો સારો પદાર્થપાઠ આપવામાં આવ્યો હતો. અગ્રીપાઠ-રહેવધી-સેવા-મંડળ તરફથી યોજવામાં આવેલ 'તંદુરસ્તી-સપ્તાહ' ના એક અંગ તરીકે આ કાર્યક્રમ નામવામાં આવ્યો હતો. મુખ્ય પ્રાંતિક કોંગ્રેસ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. એસ. કે. પારીલના વરદ હસ્તે આ સપ્તાહનું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવેલ હતું. સપ્તાહના ત્રણ દિવસો સીનેમા, પ્રદર્શન, ગીતો અને 'ખીજ' સાથેના દારૂ દારૂખીના પ્રચાર પાછળ રોકવામાં આવ્યા હતા. કાર્યક્રમમાં વિવિધતા લાવવા માટે ભજનો અને પ્રદર્શનો પણ યોજવામાં આવ્યાં હતાં. "આડને ચોકખી રાખો" નો જે પયગામ આ વિસ્તારમાં ફેરવવામાં આવ્યો હતો તેમાં શહેરીઓએ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક

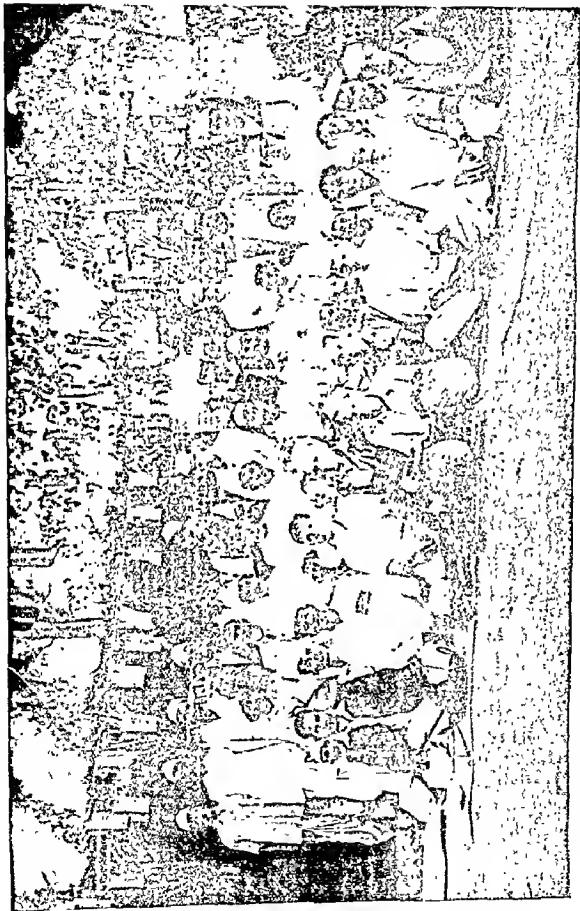
સહી કરી હતી અને એ રીતે ચોકખાઈ અને તંદુરસ્તીનું ધોરણે લેવામાં પોતપોતાનો ફાળો આપ્યો હતો. પ્રતિજ્ઞાપવની શુદ્ધી શુદ્ધી કલમોમાંની એક કલમ દારૂ જેવાં દુશી પાણીની ટેવથી અળગા રહેવા પત્થેની પણ હતી.

સર્વોદય કલામંદિરનો કાર્યક્રમ

જમ્શુરી મેદાન ઉપર માર્ચ માસમાં સર્વોદય કલામંદિર તરફથી યોજવામાં આવેલ 'દરજીની તમાશા' ના કાર્યક્રમમાં મુખ્ય મહેમાન તરીકે હિન્દ સરકારના પ્રિન્સ કાન્ટિંગ અને ઈન્ડમેશન ખાતાના પ્રધાન શ્રી. આર. બી. દિવાકર હતા. તમાશો કલાની ઉચ્ચ બમિકા ઉપર યોજાયો હતો અને પ્રેક્ષક વર્ગની ખૂબજ પ્રશંસાને પામ્યો હતો. માનનીય પ્રધાન શ્રી. દિવાકરે સમારંભ બોલે ખડુ આનંદ વ્યક્ત કર્યો હતો અને સર્વોદયનો સંદેશ

આલ ઈન્ડિયા રેડિયોના મુંબઈના સ્ટેશન ઉપરથી તા. ૧૮.૩.૧૯૫૬ ના રોજ આમજનો મટેના કાર્યક્રમમાં 'આકાશ' નામે એક દ્રશ્યપ્રદી અંગેનું વિચર કાનડા બાપમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. એ પૈકીના શ્રી. ઇ. પી. બાલકૃષ્ણ રાવ, શ્રી. એસ. આર. ચંદ્રકવિ, શ્રી. એન. કે. કુલકર્ણી, કુમારી ઈન્દુ રમણ, શ્રીમતી ભારતી ચંદ્રકવિ, શ્રીમતી પદ્મા રામરાવ, અને કુમારી ઈન્દુમતિ મુદેવડી.

નીરા-કેન્દ્રોના માનાર્થ નિરીક્ષકોની જોડ સંજ્ઞા ગયા જાન્યુઆરી માસમાં લગ્નવામાં આવી હતી તે પ્રસંગે આજકાગે ખાતાના પ્રધાન શ્રી જી.વ. જી.મ. પાટીલ સાથે નીરા-કેન્દ્રોના નિરીક્ષકોની ગોરેગામમાં લેવાયેલી સમૂહ તસ્વીર

જનસમુદાય સમક્ષ રજૂ કરવું આવું સુદર સાધન સર્જવા માટે કલામંદિરને તેમજ દારૂખંધી સમિતિને એઓશ્રીએ અસિનન્દત આપ્યા હતા. તેઓએ કહેલું. “લોકોને નૈતિક પુનરુત્થાન તરફ દોરવા માટે તમાશાથી વધારે સાફ ખીજી ભાગ્યેજ કોઈ સાધન હોઈ શકે!”

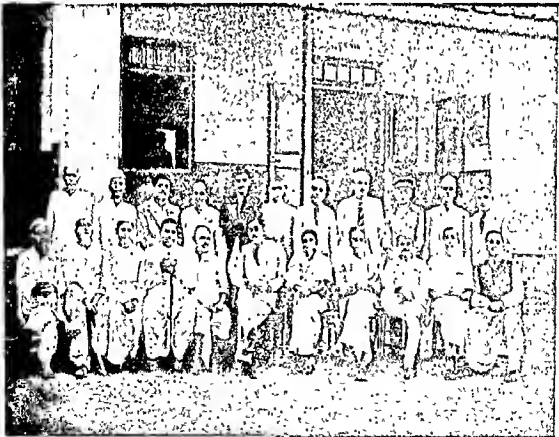
પહેલું સુખ તે જાતે નયાં

પોલ જીમખાતામાં ગયે મહિને રમાયેલ મસલ કુસ્તીની અંતિમ દરીફાઈના કાર્યક્રમના પ્રમુખ સ્થાનથી બોલતાં વડાપ્રધાન શ્રી. ખેરે કહેલું; “દુનિયા જેને માટે સતત ઝંખી રહેલ છે એ ધન, શસ્ત્રાયુધો, વ્યાપારનો દંજીરો, ધાર્મિક નેતાનિતી—એ સઘળું કોઈપણ રાષ્ટ્ર મેળવે અને એ બધાના મૂળ રૂપ શારીરિક તાકાત એની પાસે ન

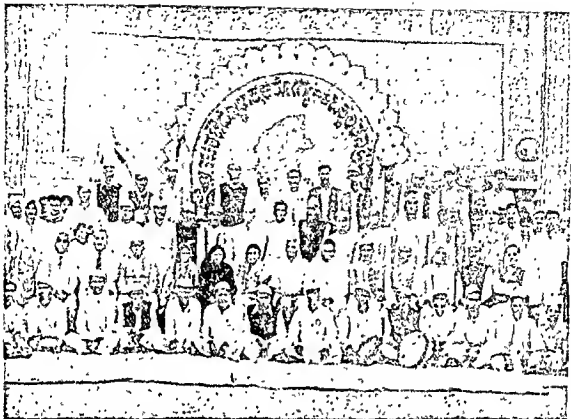
હોય તો આ મદુનો અર્થ શો? એથી લાભ શો?” જુદાં જુદાં કલ્યાણ કેન્દ્રો ઉપર આશરે ત્રણસો કુસ્તી દરો-દારૂખિયા યોગદા પટ્ટીજ આ ‘કાઈનલ’ યોગદામાં આવી હતી. કુસ્તીબાજોને બેવા આવેલ વિશાળ માનવ મેદાની ઉદ્દેશ્યોને વડાપ્રધાને કહેલું: “લોકોનું સાચું શ્રેય તંદુરસ્તીમાં રહેલું છે. આટલા વિશાળ જન સમુદાયને મદલ કુસ્તીમાં રસ લેતો બેવા એ પણ એક ગૌરવનો વિષય છે. તાકાતવાન રાષ્ટ્રના ધડતરની અગત્ય ઉપર જેટલા ભાર મૂકીએ તેટલો એઓ ગણાય...”

પોલ જીમખાતા જનમેદનીથી ભરચક હતું. કુસ્તીબાજો મેદાને પડ્યા તે પહેલાં શ્રી. શાહીર દીક્ષિતે પવાડાતા ગાન દ્વારા લોકોને સારો આનંદ પમાડેલ.

દારૂખંધી અંગેના કાર્યકરો (સરકારી અને ખીનસરકારી)

હવે દ્વારા આમર્જાની થી બરખાતી અધિકારવાળું ગંધીર અને બેખમદરીબધું કાર્ય જેઓ ખંતપૂર્વક ઉઠાવી રહેલ છે.

દુબસીમાં ગયા ફેબ્રુઆરી માસમાં યોજવામાં આવેલ લોકગીત-દરીફાઈનું એક દ્રશ્ય.

વચ્ચે સમારંભના પ્રમુખ ડૉ. એન. બી. હાર્શિકર છે અને આસપાસ લોક-કવિઓ, મહેમાનો અને પરીક્ષકો બેઠેલા જણાય છે.

લોકગીત : ગામડાંનું સાચું ગૌરવ

હિન્દનાં ગ્રામજનોના જીવનનો સમગ્રો રસકસ લોક-ગાનાનાં સમાયોદો છે. લોકગીત એજ એમનું જીવનું ગમનું વર્તમાનપત્ર છે. પત્રાટાની દુનિયાનું પ્રતિબિંબ ગ્રામજનો પોતાનાં લોકગીતોમાં પાડે છે. લોકગીત એજ એમના આનંદનું મુખ્ય સાધન છે. એજ એમને માટે ભાવો વ્યક્ત કરવાની એક જ ભાષા છે.

ગ્રામોદ્યોન અને સીનેમા આવ્યાં, રેડિયો અને ટેલીફોન આવ્યાં, છતાં સૈકાઓથી લોકગીત જીવી રહ્યું છે. શહેરમાંથી ભણે એ અદ્યક્ષ થઈ ગયું છતાં દૂર દૂરનાં ગામડાંઓમાં તો એ ભૂતકાળનો ભવ્ય સંદેશ હજીયે પાઠવી રહ્યું છે. લોકગીતમાં હજીયે હૃદયસ્પર્શી 'માધુર્ય' રહેલું છે, ગ્રામજનોનાં હૈયાને ડોલાવવાની અખૂટ શક્તિ હજીયે લોકગીતમાં ભરી છે.

એટલેજ કહ્યુંટકે પ્રાંતે લોકગીતોની એક હરીફાઈ યોજવાનું નક્કી કર્યું. ધારવાદ જીલ્લાની દાર્જબી સમિ-

તિના ઉપ-પ્રમુખ ધી. વેંકટરામયને એ વિચાર સૌથી પહેલો ઉદ્ભવ્યો અને દુબસીમાં એ ફળીજીત થયો. ગયા એક્ટોબર માસમાં કહ્યુંટકે પ્રાંતના ચાર જિલ્લાની દાર્જબી સમિતિના ઉપપ્રમુખો એકઠા થયેલા અને દાર્જબી થતાં નુંકશન લોકોને પ્રત્યક્ષ કરવા માટે કોઈક કાર્યક્રમ રજૂ કરવાનો એમણે વિચાર કરેલ. ત્યાર પછી એક લાવણીની હરીફાઈ યોજવાનું નક્કી થયેલું. અને પરિણામે યોજાઈ આ હરીફાઈ.

દુબસીમાં ઔદ્યોગિક પ્રદર્શન

ગયા ફેબ્રુઆરી માસમાં દુબસીમાં એક ભવ્ય પ્રદર્શન યોજવામાં આવ્યું હતું. તેમાં નીરા અને દાર્જબી અંગેના 'સ્ટોલ' સુંદર રીતે ચૂકવામાં આવ્યા હતા. અને લાવણીઓ ગાવા માટે મંડપનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલો. લાવણીઓ ગાવા માટે ખાસ ખાસ કવિઓને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યાં હતાં અને તેઓએ

ને આવી ત્યાં પણ પતનની.....

હૈન્ડનાયના કલ્પ વખતે હાઈબ્રીડ બેંગોના પચાસ મળા
શ્રી. શાહીર નંદવ

પોતપોતાની રચનાઓ ગાઈ સંભળાવી હતી. આસપાસનાં અનેક ગામડાંઓમાંથી સંખ્યાબંધ ગ્રામજનો પોતપોતાના લોકકવિઓ પાસેથી પોતાને પરિચિત અને પોતાના જીવન સાથે ગાઢ સંબંધ ધરાવતી વસ્તુઓ સાંભળવા માટે રોજે મળ્યા હતા. કોઈએ હાંસના દૈવતા પંથમાં સપડાયેલ કોઈક ભોળાભક્ષા ગામડિયાની વીતક કથા વર્ણવેલ તો બીજા કોઈએ હાંસિયાનાં બેરાં-છોકરાંને પડતી અપાર મુશ્કેલીઓ પોતાના કાવ્યમાં ગૂંથેલ. ત્રીજા કોઈકે વળી, હાઈબ્રીડ અમલમાં આવતાં ગામડાંમાં જે નવા યુગનો ઉદય થશે એનો પરિચય કરાવેલ. કથાઓ ભને જુદી જુદી હતી, અને કહેનારાઓ પણ ભલે જુદા જુદા હતા. પણ ગ્રામજનોને સંદેશ તો એક જ મળ્યો. અને તે કયો હોય શકે ?

અને લોકકવિઓને જ્યારે હંનામ વહેંચાયાં ત્યારનું દૃશ્ય તો કોઈ સમયે પણ નહિ ભૂલાય ! પ્રદર્શનમાં કોઈ વખતે ન આવી હોય એવી વિશાળ જનમેદની ખડી થઈ હતી. આજકારી ખાતાંના ડેપ્યુટી કમિશનર ડો. રોબ અને શ્રી. વેંકટરામયા બંનેએ સભાને ઉદ્દેશીને વ્યાખ્યાનો કરેલાં. અને લોકકવિઓ પણ જનમેદનીને ઉદ્દેશવા આવેલા. શ્રી. વેંકટરામયાએ લોકકવિઓને તેમજ સંગીતકારોને હરીફાઈમાં ભાગ લેવા અને એ દ્વારા સમાજના ઉત્કર્ષમાં યતિચિત્ત ફાળો આપવા માટે અભિનંદન આપ્યા. આ પ્રસંગથી લોકગીતો દ્વારા સામાજિક ફેળવણીનો એક નવો તજ્જો શરૂ થશે એવી આશ

તેણે વ્યક્ત કરેલી. સરકારે નિયોજેલા રચનાત્મક કાર્યક્રમનાં બંધાંજ હિતકારી અંગેનો કલાદ્વારા પ્રચાર કરવા માટે તેણે સંગીતકારોને વિનંતિ કરેલી.

અનેરો અવસર

સામાન્ય એટલેયર્થને હાઈબ્રીડો શા શા લાભ થાય તે ડો. રોબે વિસ્તારથી સમજાવ્યું. તેઓએ કહેલું : “આપણી તંદુરસ્તી અને આપણા કંઈવાણને હરહંમેશ ભય રૂપ લાગતા હાંસને દૂર કરવા માટે આપણને અનેરો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. વિશાળ જનસમુદાયને પોતાની સમજા ખડો થયેલો એવું ડો. રોબે આનંદ વ્યક્ત કરેલો અને હાઈબ્રીડને સફળ બનાવવા માટે લોકોમાં ખરા દિલનો હિમંગ છેજ એ બાબતમાં પોતાની શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરેલી.

પડર દેવર હુલુકુદને આ હરીફાઈમાં પહેલું છનામ મળેલું. તેણે હરીફાઈમાં બોલતાં સરકારને સંપૂર્ણ સહકારની ખાતરી આપેલી. એ સહકારના એક પ્રતીક તરીકે એણે હરીફાઈમાં પારિતોષિકને પાત્ર જણાવેલ તમામ ગીતોના સર્પાદક સરકારને સ્વાધીન કર્યા કે જેથી કરીને એ ક્યુલ્ટકમાં યોગ્ય પ્રચાર અને પ્રકાશનને પામે.

નેતાઓ અને કલાકારોનાં પ્રવચનો પછી બાંધીતા શબ્દિય સેવક ડો. હારીકરે પ્રસંગ ઉપર પોતાની શુભેચ્છનાં પુરોષા વેર્યાં.

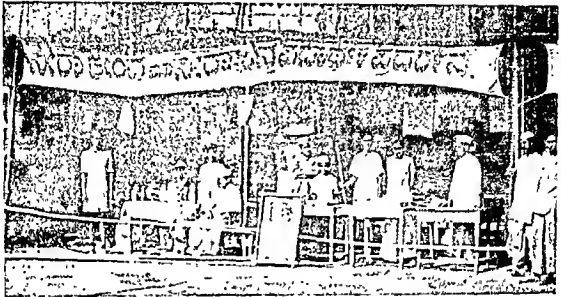
સમસ્ત રાષ્ટ્રના પ્રજાજનના લોકગીતનું પડેલાં જે સ્થાન હવે તે પુનઃચિંત થાય એ ઘણુંજ જરૂરનું છે. લોકગીતને લોકહૃદય સુધી પહોંચવું કરવામાં હુબલીએ

જનતાના હૃદયભાવો

વિશાળ જનમેદની શ્રી. શાહીર નંદવનાં ગીતોને સાંભળી રહી છે.

પીઆ અમૃત નીર

ઓસોજીક પ્રદર્શન (દુબલી) માં મુકાયેલ નીર-સ્ટોલ.

લક્ષીજ શકયના દાખવી છે. શું શુભરસત અને મહારસેટ્ટ પાછળ રહી જશે ?

દરવાજે તાળાં લાગ્યાં

મુંબઈથી અમદાવાદ મોટર રસ્તે જતાં વચમાં 'સહરા-ગેટ' આવે છે. સુરત શહેરના બાર દરવાજા પૈકીના આ એક દરવાજો છે. એની સમીપમાં ખડી રહેલી નવાબોની લગ્ન મહેલાતો તમને જૂતકાળની ઝાંખી કરાવે છે. એ વિસ્તારમાં હવે તો મિલો ખડકાઈ ગઈ છે. સમી સાંજેઘર તરફ વળતા મજૂરોથી આ વિસ્તાર ઉભરાઈ ગય છે. ગમે વરસે તો મજૂરો પોતાના 'સહરા ગેટ'-તાડીની દુકાન-માંથી અચૂક રીતે પસાર થતા. અને પછીજ ઘેરજતા. અને એ રીતે તાડીની દુકાન ભમી ગયેલી.

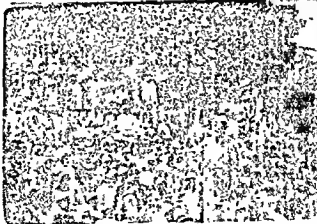
અને પછી તો જિલ્લા દારૂબંધી-સમિતિની ઓફીસે અરજીઓના ઢગલા થવા માંડ્યા. એમાં બીજું શું લખ્યું હોય ? મિલધાંથી ઘેર જતાં રસ્તામાં તાડીની દુકાનરૂપી જીવંત

દોજખ જે પડ્યું છે તેને બંધ કરાવવાની વિનંતિ જ ને ! હવે તાડીની એ દુકાનો બંધ થઈ છે. એની જગ્યાએ આરોહપ્રમેહનું એક કેન્દ્ર શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. ત્યાં રમતો રમાય છે, લગ્નો ગવાય છે, છીતનો ગોઠવાય છે, મેજિક લેન્ટનથી રીતેઓના શો રજૂ થાય છે અને બીજા અનેક રંગનાત્મક કાર્યક્રમો અવારનવાર ગોઠવવામાં આવે છે.

બેડાયેલ રાજ્યોની પ્રજાને—

અબ્દુરમાં ગમે મહિને મળેલી એક જગી સભા સમક્ષ

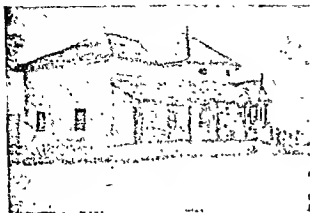
ભેરવાય મેળામાં

દહને વિદ્યા આપ્યા બદલ તથાને અગત્યનેક અભિનંદન હોતો...ડો. ઉપાધ્યાય

બોલતાં શ્રી, એલ, એમ, પાટીલ ખાતરી આપેલી કે હોડિના હિતને અનુલક્ષી મુંબઈ સરકારે પસાર કરેલા બંધાજ કાયદા કાનુનોનો અમલ પ્રાંત સાથે ભજેલાં દેશી રાજ્યોમાં પણ કરવામાં આવશે. રાજ્ય મુંબઈપ્રાંત સાથે લગી ગયા પછી સંલેગનશાત્ત્વાં સૌથી પહેલા જનતર પ્રધાન શ્રી, પાટીલ હતા. એમણે કહેલું તેમ દારૂબંધીનો અમલ અબ્દુર રાજ્યમાં પણ થશે.

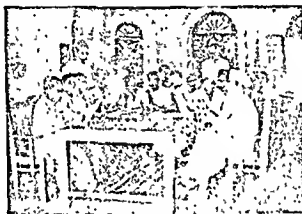
સ્વચ્છ સ્થાન અને આરોગ્ય

બીરમગામનું કન્યાશુલ્ક કેન્દ્ર

પિંડીય અકલકોટ રાજ્યનું એક ગામડું છે. તમે સોલાપુર જિલ્લાનાં માલમીરસ તાલુકાના એ એક ભાગ ગણાય છે. ફેબ્રુઆરી માસમાં પિંડીયામાં એક દોર-પ્રદર્શન યોજવામાં આવ્યું હતું તેનું ઉદ્દેશ્ય માનનીય પ્રધાન શ્રી. તપાસેએ કર્યું હતું. દોર પ્રદર્શન મહાલક્ષ્મીના મેળા વખતે યોજવામાં આવ્યું હતું. યાત્રિકો મોટી સંખ્યામાં ત્યાં એકઠા થયા હતા. મેળા ચાર દિવસ પર્યટન ભરાયો હતો. તે દરમિયાન દાઢ્યંથી અંગેનાં વ્યાખ્યાનો, કલાપથકના નાટ્ય-સમારંભ વગેરે કાર્યક્રમો યાનુ રખાયા હતા.

ફેબ્રુઆર, જાનવરી સંપદન એના પ્રચાર માટે છે ને !

બીરમગામના કન્યાશુલ્ક કેન્દ્ર ઉપરના વચ્ચનાવચનમાં જાનવરીના બીજાના નામદિકા, જેઓ વાંધી નથી રાહતા તેઓ માટે પ્રોત્સાહન વર્ગ પણ ત્યાં ગયે છે.

તાજેતરમાં મુંબઈપ્રાંત સાથે ભળી ગયેલા જંગલ રાજ્યના નવાબસાહેબે, મુહુરમાં "ફોલ ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ" તરફથી પુનરવ્યવસ્થાના પ્રશ્નો ચર્ચવા માટે યોજાયેલી પરિષદનું ઉદ્દેશ્ય કરેલું. આ પરિષદમાં સારા પ્રમાણમાં સામાજિક અને રાજકીય કાર્યકરોએ ભાગ લીધો. દાઢ્યંથી પણ ચર્ચાના એક વિષય હતો. કોલાપા વિભાગના દાઢ્યંથી અધિકારીએ મુંબઈ પ્રાંતની દાઢ્યંથીની યોજનાનો પરિચય એ સભાને આપ્યો.

જડખાતોડ જવાબ

દાઢ્યંથી દુકાનો ને બંધ કરવામાં આવે તો રાજ્યને, ફેબ્રુઆરી પાછળ જેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે મુશ્કેલી

આવકમાં ગમતી ખોટ પડે—એ જાતની દીકા વારંવાર મળે સ્થળેથી કરવામાં આવે છે. આ દીકાનો જડખાતોડ જવાબ સ્વામી મહાનંદે ગયા માસની આખરમાં વાંદરાની મહાનંદ શાળામાં થી. સંત ગાડગે જુવાના નામસખાદ સમારંભમાં આપેલ. એમણે કહેલ : "તાડી પાછળ ખચાતો ખચો પૈસા કે એનો અમુક ભાગ પણ ને બચાવવામાં આવે તો જાગરોની ફેબ્રુઆરીની વ્યવસ્થાને પ્રજા ઉપરિચિત થાયજ નહિ. કારણ કે દાઢ્યં પાછળ જંગલ રકમ ખર્ચાય છે ! દાઢ્યંથી આવી રહી છે. દાઢ્યંની ખર્ચાનો નાશ કરવાનું મુશ્કેલ અને તે પડેલાંજ એ આવી પડેલાંથી તે આપણાં સારાં નસીબ ગણવાં જોઈએ.

અમદાવાદનાં નીરા-કેની

ઉપર થયેલ નીરાના વેચાણના નિષ્ણે આપેલા આંકડા નીરાની સામપ્રિયતા વિષે ઘણું ઘણું કહી આપેશે.

ફેબ્રુઆરી સંખ્યા ... ૧૩

ફેબ્રુઆરીમાં થયેલ વેચાણ

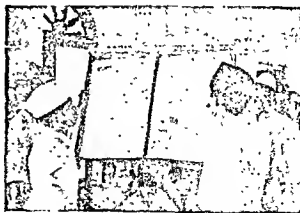
૧૦૯૦ ગેલન

રોજના માલકો ... ૮૫૦

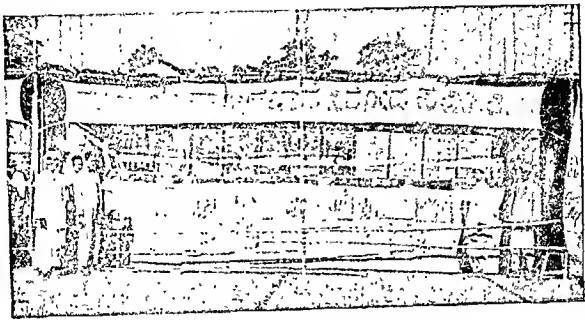
અમર સમારંભ

કોલાપા જિલ્લાના રોડા

તાલુકામાં સાંભા નામે એક નાનું ગામડું છે. નમે એ ગામ વિષે કદાપિ કંઈ જ નહિ સાંભળ્યું હોય કારણ કે એ બાંધીતુ

બીરમગામના કન્યાશુલ્ક કેન્દ્ર ઉપર વર્તમાન પત્રોમાંથી તાલુકા સમાચારની વાર્તાથી કરતા જે કાચ કોર.

હુળવીમાં ભરપેલ ઔદ્યોગિક પ્રદર્શનમાં દણધી બાળોના ભાગીદારો.

નથી. રામજી હરિ સનાપે એને જાણીતું કંઈ. એની પાસેથી એને પીળે થી ત્રીજો—જવામાં પ્રવૃત્ત થઈ રહી છે. મોટર જીમીનનો એક દુકાન હોતો પરંતુ એ બિલકુલ નકામો જેવો, વલ્લભી મળે તો તેમાં, જોડ હોય તો તેમાં. નહિતર પગપાળો પણ ખેડાયેલ અને વધુ વપરાયેલ હોતો. સનાપ “હોતી હે ચતની...” પ્રવાસ એ કરી રહી છે, એમને કોઈ મોટી તૈયારીની જરૂર નથી. તેમ કિમ્બી સજાવટની જરૂર નથી. કોઈ પણ ગાંધી યજ્ઞ, કોઈ ખુલ્લું મેદાન, કોઈ હાલે કે કોઈ શાળાનો ‘હાલ’ એમનું ‘ધીવેદર’ બની જાય છે. એમને ચોતાના કાયકોને જાહેર કરવા માટે કોઈ ટોલ ત્રાંસાની પલ્લુ જરૂર નથી. એક કાનેથી બીજે કાને એમનો અવાજ પ્રસરતો જાય છે.

એ છે દણધી માટેનું કલાપથક.

દેશુઆરી માસમાં માત્ર પૂર્વ ખાનદેશમાં જ ગાયકોની આ દુકડીએ પવાડા અને લોકગીતના ૫૬ કાયકોનો રાખેલા. અને એકંદરે ૨૬૦૦૦ ગ્રામજનોને રંજન પમાડેલ.

આજે એ માણસના નામનું એક દણધી અંગેનું ‘શીલ્ડ’ છે. જે ગામ સો. એ સો ટકા દાંડનો સાજ કરવાનું જાહેર કરે એને દર વર્ષે એ આપવામાં આવે છે, ૧૯૪૬-૪૭ દરમિયાન એ શીલ્ડ મેળવવાનું માન સાંભળે મળ્યું હતું. બીજે વર્ષે તારાવહીને મળ્યું હતું. આ વરસે રોહા તાલુકાનાં બચ્ચાસ ગામે આ શીલ્ડનું માન મેળવવા માટે હરીફાઈ કરી રહ્યા છે.

બંસીનો નાદ

એમનો સંદેશ ગીતમાં રહેલો છે; ગીત એજ એમનો સંદેશ છે. ગાયકોની દુકડીએ એક ગામથી બીજે

દેશુઆરી માસ દરમિયાન ભરપેલ મેળાઓમાં દણધી અંગેનો પ્રચાર કરવાનું બહુજ મુશ્કેલ બન્યું. હવેલી તાલુકાના ધાંધોલી ગામમાં થી, ભેરવનાથનો મેળો ભરવામાં આવ્યો હતો. ભાગીચિત્રો, પત્રિકાઓ, આમોદોન રેકર્ડો, પ્રચારજાડી, ગીતો, કલાપથક વગેરે તમામ સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આશરે વીસ હજાર યાત્રિકો એકઠા થયા હતા. આ વર્ષનો મેળો ખરેખર ધાર્મિક મેળો બન્યો હતો. ઉસવતી ઉજવણીમાં

આવેલ આ પરિવર્તનનાં ડો. બી. એમ. ઉપાધ્યાયે વખાણ કર્યાં હતાં અને દારૂબંધી અમલમાં આવતાં લોકોના જીવનમાં નવું ચેતન પ્રગટશે એ બાબતમાં પોતાની શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરી હતી.

માઘી મેળો મહારાષ્ટ્રના મહાન સંત લુકારામના યુરપદેશ સાથે સંકળાયેલો છે. ધણી યાત્રિકો એ દિવસોમાં પંદરપુર જાય છે. આ વરસે મેળો દરમિયાન દારૂબંધી-કલાપથકે પણ પોતાનો કાર્યક્રમ શરૂ કર્યો હતો. પવાડા-લાવણી-વ્યાખ્યાનો મગેરે દ્વારા લોકોને સતત આકર્ષવામાં આવ્યા હતા, ટ્રેનિંગ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓએ પણ થોડો રંગનાત્મક કાર્યક્રમ શરૂ કર્યો હતો.

સર્વોદય અને દારૂબંધી

શિવરાત્રિને દહાડે પૂના પાસે ભીમશંકર તરફ આશરે વીસ હજાર ગ્રામજનો શિવની આરાધના કરવા એકઠા થયા હતા. આ વરસે એમને માટે શિવરાત્રિ બહુજ આનંદદાયક નીવડી મહારાષ્ટ્રપ્રાંતીય પ્રમોશન સમિતિ તરફથી ગામડાંની કારીગરીનું એક પ્રદર્શન યોજવામાં આવ્યું હતું 'સર્વોદય' 'સહકાર' અને 'દારૂબંધી' વિશે તે વખતે પ્રવચનો થયાં હતાં. દારૂબંધી અંગેની પ્રચારશક્તિ અને કલાપથક પણ ત્યાં હતાં. 'શિવરાત્રિ' અને 'મહાનવું છેલ્લું દર્શન' એ બે ફિલ્મો પણ યાત્રિકોને ખતાવવામાં આવી હતી. અને લોકોએ એની પ્રશંસા પણ કરેલી.

—:[૦]:—

★

મહાર્ક અને સ્નાયુશક્તિ:

★

સ્નાયુ-શક્તિ માંથી લેતાં કાર્યોમાં મહાર્કનો પ્રત્યાધારી અસર અગે સિદ્ધાંતની દૃષ્ટિએ એ અનુભવો બંધાયેલા છે તેને પ્રો. બી. એફ. હેને કરેલા કેટલાક રસમદ પ્રયોગો દીક દીક બાહ્યથી આપે છે.

સ્નાયુ-શક્તિ માગી લેતાં કાર્યો કરવામાં મહાર્ક જેલું ભત્તને લાભ કરે છે કે નહિ તે નક્કી કરવા મદિ પ્રોફે. હેને ચાર સરખી દરમરના અને સરખા કરના કુતરાઓ મંગાવ્યા. તેમાંથી બેને ખિતકમાં થોડા પ્રમાણમાં મહાર્ક આપવામાં આવ્યાં પ્રયોગ શરૂ થયો કે તરત એમ બેવમાં આવ્યું કે મહાર્ક જેને નહેતો અપાતો તે બંને કુતરા હરતા ફરતા હતા અને ચપલ દેખાતા હતા. જ્યારે મહાર્ક જેને અપાયો હતો તે બંને કુતરા સાન્ન અને પ્રવૃત્તિહીન હતા.

ત્યાર પછી મહાર્ક પીધેલા અને ન પીધેલા બંને ભત્તના કુતરાઓની યાત્રાના સામનો કરવાની શક્તિ તથા સંદેશનીયતાની ચિકિત્સા કરવા મદિ એમને કલાર્ક યુનિવર્સિટીના છબેરચનમાં લાવવામાં આવ્યા. અને સો શીટને અંતરે એક રંગરનો દડો ફેંકવામાં આવ્યો એવી પાઠ્ય જગત દરેક કુતરાની ગતિની કળાપૂર્વક નોંધ રાખવામાં આવી. આ પ્રમાણે સો દડા ફેંકવામાં આવ્યા ૧૮૯૬ના ભન્યુચારી માર્કમાં ચૈદ દિવસ સુધી રાત્ર ચૈદરો દરરોજ ફેંકવામાં આવ્યા. પરિણામ તપાસતાં માલમ પડેલું કે મહાર્ક જેને નહેતો અપાયેલા કુતરાઓ ૯૯૨ દડા પાઠ્ય લાવ્યા જ્યારે જેમને મહાર્ક આપવામાં આવેલ તે કુતરાઓ ૪૭૮ દરરોજ પાઠ્ય લાવી ગયેલ.

વધારામાં એમ પણ માલમ પડ્યું કે પહેલા વર્ષના કુતરાઓ દડા લાવવાની ક્રિયામાં વધારે અચરમ અને સ્ફૂર્તિવાળા હતા.

ડૉ. એચ. સી. મુકરજી.

(Why Prohibition માંથી.)

પુસ્તક-પરિચય

નશાબંધી-પોથી

લેખક : શ્રી. કૃષ્ણસિંહજી ડાલી, એમ. એસ. એ.

સેનાપતિ, નશાબંધી-રક્ષક-દળ, ખેડા.

★

ખેડા જિલ્લા નશાબંધી રક્ષક દળના સ્વયંસેવકોને માર્ગદર્શન મળે એ હેતુથી સંપાદકે આ પોથી તૈયાર કરી છે. મુખ્ય પ્રાંતની દાંડબંધીની ચેતના અને એને સ્પર્શતી તમામ વીગતો આ વિષયના કોઈ પણ અભ્યાસ વાચકને પણ પૂરતી માહિતી મળી રહે એવા ઉદ્દેશથી સંપાદકે અહીં એકત્રિત કરી છે. તેમાં ખેડા જિલ્લામાં દાંડની કુકાનો, ત્યાંનાં આબકારી થાણાં, આબકારી કાયદો, દાંડબંધીરક્ષકદળના સૈનિકોની ફરજ વગેરે વ્યવસ્થિત રીતે આપવામાં આવેલ છે. કવરપેજની પાછળ એક

બાબુએ મદદતા ગાંધીજીનાં આ વિષયક મુખર્જી વાંકયો યંકયાં છે અને બીજી બાબુ શ્રી. ઉમાશંકર બેળીયુ 'દાંડડિયા! દય લાગ્યો' નામે પ્રસિદ્ધ કાવ્ય 'સંજીવન' માથી છાપ્યું છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તિકાની વ્યાવહારિક ઉપયોગિતા માટે એ મન હોઈ શકેજ નહિ.

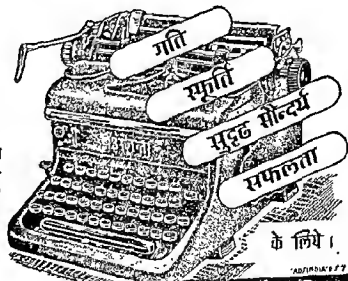
૬૦

અનુપમ કાર્યકુશલતા ! તથા

આકર દેશિયે ।

"અજ્ઞતા" જા વૈજ્ઞાનિક અંકપટ, સુન્દર વર્ણમળા તથા મુદ્રિત બનોવટ, અવશ્ય હો આપકો આકર્ષિત કરેગી. ફરફે નિર્માણ મે વિશેષજ્ઞો ને આપકે પત્રલ્પોહાર કી સફલતા કે સબ સાપન જુદા દિયે હૈં ।

કે લિયે ।

સમસ્ત ભારતમં પ્રતિનિધિયોં ઓર એજન્ટ્સ્ રલ્લે ગયે હૈં !

ગાંધી મે વલ્લ્લક કે પ્રમુખ સિતરંગ પત્રક સંપાદકા ઈન્ડિયન પ્રેસ સંવાલ્મા સંગાંધી સોડ ફોટો ગ્રાવર્સ

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, ગૃહમંત્રીશ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આખકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રતિષ્ઠિત અને વિચારગ્રેસ્ત વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સઘળા સંશયોનો રદિયો આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કાઠિન સાઈઝનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિરંગી જકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપુનું પ્રાયશ્ચિત : લેખક : શ્રી મનુભાઈ મુખલાલ શાહ : ૫૪ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦
ગામડામાં બહુજ આજી શ્રમે અને ઓછા ખર્ચે લજવી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નાટિકા.

(૩) દારૂનો દુવ :
દારૂના દેવતાનાં તાંડવને ચિત્રાંકિત કરતાં અને દારૂડિયાનું કરજી અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી ઉમાશંકર જોષી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં મૌળ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથે :

સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મજૂરજીવનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ. કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી : (બે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન એને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિર્ણય સ્પર્શતી બે વેલક વાર્તાઓ, ૫૪ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાધનો વિજય : (બે વાર્તાઓ) ૫૪ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦
શ્રી પીતામ્બર પટેલ અને શ્રી રીતારામ ગમૌની દારૂડિયાનાં હૃદય પરિવર્તન મણુવતી બે વાર્તાઓ [છપાય છે]

(૭) છેલ્લી ઘડીએ : લેખક - શ્રી ધનસુખજીભાઈ મહેતા.
બહુજ જોઈ મહેનતે લજવી શકાય એવી દારૂનિષેધ અંગેની એક સચોટ નાટિકા (છપાય છે)

તમારી નકલો મટે સત્વરે લખો.

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

નં. ૭૫, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ-૧.

દસકાઓ તથા પીડાતાં
બચ્ચાંઓની સેવામાં

દસકાઓથી, પિતાશય અને બહેનની બલીમ
બીમારીથી પીડાતાં

દાનરો બચ્ચાંઓની કુમળી છાંદસીઓને મુશ્કેલી
મુખમાંથી બચાવવામાં નબળીના હીવર કપોરે અત્યંત
બાળ ભાગ્યે છે.

રાશ્વરનાં અને નાનાં દર્દીમાં સપડાવેલાંઓને માટે
દાનરો 'સીમપ્ર' અને 'કોન્સ્ટ્રીક્ટ' હીવર કપોરની
બહામણ કરે છે.

"સીમપ્ર" 'હીવર કપોર' નાના રોડમાં લેવાથી તે
એક અમૂલ્ય દવા તરીકે કામ આપે છે. તે બૂબ અને
પાચનશક્તિને મુશ્કેલી છે, કમજબીયત દૂર કરે છે, અને
પિતાશય તથા બહેનની મદિયાને નિયમિત કરે છે.

પિતાશય અને બહેન જેવાં અવધ્યે માતાના શરીર-
માંથી બધાં છે એવા અલુર્વેદશાસ્ત્રના કથનને સ્વસ્થતાથી
બનાવવામાં આવેલ 'નર્મમી' દાનિક પિતાશયથી પીડાતાં
બાળકોની માતાએ ગર્ભાવસ્થામાં લેવું સલાહભર્યું છે.

જર્મની વેંકટરામનરયા એન્ડ સન્સ.

મયનાપુર, મદ્રાસ (ફો. નં. ૮૧૩૯) સેલ્ફેડ રોડ, મુંબઈ ૪.
(ફો. નં. ૪૧૫૬૩), હેરીસન રોડ, કલકત્તા. ઉપરાંત:
લખનૌ, બેંગલોર ત્રીચીનાલી વગેરે.

દમ

સારો યશ

પણ

પુરોહિત જ્ઞાતહારીથી

પાંચ મિનિટમાં કે એક રાતમાં દમ સારો
કરનારા ઉપાયોથી તમારો દમ સારો
થવાને બદલે ફક્ત વધે છે. પુરોહિત
જ્ઞાતહારી એક એક બીજાં એવું છે કે
તે લેવાની શરૂઆત કરતાં જ કંઈ છુટે
છે, શ્વાસ ઓછો થાય છે, પાંચમકિયા મુશ્કેલી
છે અને દેહમાં મળતુત થઈ દમ ખાતી-
પૂર્વક અને પુરેપુરો મટે છે. રૂ. ૩-૮
રૂ. ૧ અને રૂ. ૧૦ ના પેકીંગમાં બધી
જગ્યાએ મળે છે, અગર ડા. પુરોહિત
ફાર્મસી, મદ્રાસપુરથી મંગાવો.

પુરોહિત

જ્ઞાતહારી

તમારા બેંકોગના કામકાજ માટે
ધી કેનેડા ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ બેન્કિંગ
સિસ્ટિમે લિમિટેડ.

Camara Industrial & Banking Syndicate Ltd.
હુડ ઓફીસ:—હુડી પી સ્થાપના :—૧૯૨૫
મુંબઈની ઓફીસ:—હામરુ સ્ટ્રીટ, ફોર્ડ, મુંબઈ,
જાન્યો અને એજન્સીઓ આખા મુંબઈ ધંધાકારમાં છે.

—: સંજ્ઞાવન :—

—:૦:—

દારૂબંધી અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને
સ્પર્શવું, રસપ્રદ, મનોરંજક અને મુશોધક
સાહિત્ય પીસરવું અનાજી માસિક.

વાર્ષિક લવાજમ	રૂ. ૩-૦-૦
છ માસિક	રૂ. ૧-૮-૦
છૂટક નકલ	રૂ. ૦-૪-૦

નિયમન — અને — પ્રતિબંધ

[૦]

દાર્શનિકીની નીતિને આગળ ધપાવવાના ઉદ્દેશથી મુંબઈ સરકારે આદકોહોલવાળા કેટલાક પદાર્થો ઉપર કેટલાક વિશેષ પ્રતિબંધો મૂકેલ છે. ૧૯૪૬ ના ઐત્રીયની પહેલી તારીખથી, દ્રાક્ષાસવ, આસવો, અરિષ્ટો, મેડીકેટ્સ અને ટોનિક વર્ધન્સ, પંક્ર્યુસ સ્પીરીટસ, સ્પીરીટવાળી ટોઇલેટ બનાવટો અને દવા સિવાયના ઉપયોગમાં જલુ ચર્મ શકાય એવી બીજી ૧૨૩ સ્પીરીટવાળી બનાવટોનું, ત્રિજા કલેક્ટરના લાઇસન્સ સિવાયનું ઉત્પાદન અને વેચાણ પ્રતિબંધિત રાખેલ છે.

દ્રાક્ષાસવ, આસવ અને અરિષ્ટ એટલે આયુર્વેદના આધારભૂત પ્રાચીન ઔષધોની રીત મુજબ બનાવેલી, આથી મગવવાની પ્રક્રિયાથી આપમેળે ઉત્પન્ન થયેલા મધાકંવાળી, પ્રવાહી આયુધિ: “મેડિકેટ્સ અથવા ટોનિક વર્ધન” એટલે કોઈપણ દવા સાથે દારૂનું, સ્પીરીટથી ઉત્તેજક કરેલું અથવાન કરેલું એવું રાસાયણિક સંયોજન અથવા મિશ્રણ. મેડિકેટ્સ વર્ધન્સમાં મેડીકેટ્સ પિટર્સનો જલુ સમાવેલ થાય છે. દ્રાક્ષાસવ, આસવ, અરિષ્ટ અને મેડિકેટ્સ અથવા ટોનિક વર્ધન્સનું ઉત્પાદન એકલાઈજ ખાતાની દેખરેખ હેઠળ અને બોન્ડ સરિતજ થઈ શકશે. આ બનાવટોનું વેચાણ ત્રિજાના કલેક્ટર પાસેથી મેળવેલા લાઇસન્સ હેઠળજ થઈ શકશે. આ બનાવટોનું ધૂટક વેચાણ, માલિકી અને હેન્ડર જલુ માન્ય ક્વોર્ટીશીએ અ. ધો. ગેલન મુધી થઈ શકશે. પાસ વગર આ બનાવટોની આયાત અથવા નિકાસ એક ક્વોર્ટીશીએ ૧/૬ ગેલન મુધી થઈ શકશે.

સ્પીરીટવાળી ટોઇલેટ બનાવટો અને બીજી ૧૨૩ સ્પી. ટ વાળી દવાની બનાવટોનું ઉત્પાદન બોન્ડ સરિત આખકારી ખાતાની દેખરેખ નીચે, અથવા બોન્ડ વગર આખકારી ખાતાની દેખરેખ વિના, કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે. આ બનાવટોનું વેચાણ ત્રિજા કલેક્ટરના પરવાના હેઠળજ કરવા દેવામાં આવશે.

આંદ કોલોન, મુગમ્બી સ્પીરિટસ, અને આદકોહોલ વાળાં અત્તરોનું ઉત્પાદન, બોન્ડ હેઠળ આખકારી ખાતાની દેખરેખ નીચે, અથવા બોન્ડ વગર આખકારી ખાતાની દેખરેખ વિના, કરવા દેવામાં આવશે.

આ બનાવટોનું વેચાણ ત્રિજા કલેક્ટરના પરવાના હેઠળજ કરવા દેવામાં આવશે.

નીચે આપેલી ૧૪ પ્રતિબંધિત વૈદ્યકીય બનાવટો કોઈપણ માણસથી રાખી અથવા વેચી શકાશે નહિ. સિવાયકે એ — (૧) રજુરેડ^૧ મેડીકલ પ્રેક્ટીશનરનું પ્રિસ્ક્રીપ્શન ધરાવતો હોય અથવા (૨) એ કલેક્ટરની પરમીટ ધરાવતો હોય અથવા (૩) એ કોઈ માન્ય હોસ્પિટલ અથવા દવાખાતાના અર્થમાં હોય અથવા તો એ (૪) રજુરેડ^૧ મેડીકલ પ્રેક્ટીશનર હોય.

- (1) Aqua Anethi Concentrata
- (2) Aqua Cinnamomi Concentrata
- (3) Aqua Menthas Piperitis Concentrata.
- (4) Infusum Aurantii Concentratum
- (5) Infusum Caryophylli concentratum
- (6) Spiritus Menthal Piperital
- (7) Spiritus Aetheris Nitrosi
- (8) Spiritus chloroformi
- (9) Tinctura Aurantii
- (10) Tinctura caspici
- (11) Tinctura Zingiberis Fortis
- (12) Tinctura Zimonis
- (13) Tinctura Zingiberis Mitis
- (14) Tinctura Cardamomi Composita

ઉપર મુજબના પ્રતિબંધની જાહેરાત મુંબઈ સરકારના તા. ૨૨-૨-૪૬ ના ગેઝેટ (Part IV B) ના ખાતાં ૩૧૧-૩૧૬ ઉપર આપવામાં આવી છે.

પહેલાં

પછી

દા રૂબંધી ને સરૂળ કરો
મુળદ પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ, મુબદ—સરકાર

મુળદ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનું આ મુબદર લોકલ સેલ ગવર્નમેન્ટ પ્રેસ-અધેરીમાં
શ્રી રસિકલાલ જી. પટેલે છાપુ છે અને મુળદ સરકારના પ્રકાશન ખાતાએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

(કિંમત રૂ. ૦-૪-૦)

सिन्दूर

दि १९३६

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	પાનાં
૧	શ્રીમતી લીલા [કાવ્ય]	૧
૨	વિરોધીઓને પ્રત્યુત્તર	૨
૩	સંશય અને સમાધાન	૩
૪	બુદ્ધ [મુક્તક]	૪
૫	મૌલ શિક્ષણની જ્યોત	૫
૬	ગાંધી એકજ ગાન [કાવ્ય]	૬
૭	ધરમદાસનું બેસતું વર્ષ	૭
૮	ફરતાં છળીઘરો	૮
૯	આલુગટ્ટિની આબરૂળી	૯
૧૦	નાથુજીનું પરિવર્તન	૧૦
૧૧	શાહુકાર ધરો	૧૧
૧૨	ધિક્ ધિક્ દાદરિયા! [કાવ્ય]	૧૨
૧૩	ઘરઆંગણે આજીવિકા	૧૩
૧૪	લોકભવાય	૧૪
૧૫	ખાખવિભાગ	૧૫
૧૬	સાગરનાં નીર [કાવ્ય]	૧૬
૧૭	સાચી દિશામાં પ્રગતિ	૧૭
	[શહેરના સમાચારો]	
૧૮	પ્રસોભનમાં તજાશી નહિ	૧૮
	[પ્રાંતીય સમાચારો]	
૧૯	આપણી આસપાસ	૧૯

★ ‘સંજીવન’ માટે મહાનિર્વહ, ફેજાબી, ગ્રામપુનર્વહતા, ગ્રામલોગ, પ્રાદેશિકાણ અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટિકાઓ, વ્યંગચિત્રો અને ફોટોગ્રાફો આપકારવામાં આવે છે.

★ બદલાનાં સામયિકો અને અંધાધોળાકન માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આમંત્રણ છે.

★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.

★ ‘સંજીવન’ માટે આવતા લેખોની પહેંચ લખવામાં આવતી નથી. તાપસંદ થયેલી કૃતિઓને યોગ્ય ટિપ્પણી બીડી હશે તોજ પાછી મોકલવામાં આવશે.

★ ‘સંજીવન’માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં જનક થતાં મનવ્યો સાથે મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ હરહંમેશ સંમત છે એમ માનવાનું નથી.

ટીપ્પણી:- ‘સંજીવન’ ગ્રાહકોને દર માસના પહેલા અઠવાડિયામાં પહેંચનું ન થાય તો તેઓએ આકાશને તા. ૧૫ મી પહેલાં જણાવવું. ત્યાર પછી કેઈપણ જાનની ફરિયાદ સંભાળવામાં આવશે નહિ.

મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ : નં. ૭૫, એવોલો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ, ૧.

રામતીર્થ જાત્ની તેલ

(રૂપે. નં. ૧)

(મેડીકેટડ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્ર્યો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોરા, વ્હુ, લીખ, નાશ થાય છે. યાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાદ નિદ્રા આવે છે.

બધી સ્થતુમાં બધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

કિંમત:—શત્રી પાટલીના રૂ. ૩૫, નાની પાટલીના રૂ. ૨.

રામતીર્થ ચોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

સિંદુસ્વાન રનો

ચહેરાની સુંદરતા માટે
લવંડર બ્રાહ્મીયનટાર્ણ
વાળો માટે ઉત્તમ છે.

ચુનીવર્સલ પરફ્યુમરી વર્કર્સ

પો. બો ૩૧૨૦ લખ કામ્બોડર સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૩ આમ. ટી. સ્ટો

૧. શ્રીમંત્રી લીલા [કાવ્ય]	...
૨. વિરોધીઓને પ્રત્યુત્તર	...
૩. સંશય અને સમાધાન	...
૪. શુદ્ધ [મુક્તક]	...
૫. પ્રૌઢ શિક્ષણની વ્યથા	...
૬. ગાળે એકજ ગાન [કાવ્ય]	...
૭. ધરમદાસનું એસનું વર્ષ	...
૮. ફરતાં છબીઘરો	...
૯. અણુસૃષ્ટિની અજાયબી	...
૧૦. નાથુજીનું પરિવર્તન	...
૧૧. શાહુકાર ધારો	...
૧૨. થિફ થિફ દારૂડિયા! [કાવ્ય]	...
૧૩. ઘરબાંગણે આજીવિકા	...
૧૪. લોકલવાઇ	...
૧૫. બાળવિલાસ	...
૧૬. સાગરનાં નીર [કાવ્ય]	...
૧૭. સાચી દિશામાં પ્રગતિ	...
[શહેરના સમાચાર]	
૧૮. પ્રલોભનમાં તણાશે નહિ	...
[પ્રાંતીય સમાચાર]	
૧૯. આપણી આસપાસ	...

- ★ ‘સંજીવન’ માટે મહાનિર્ધય, કુળવણી, ગ્રામપુનર્વર્ધન, ગ્રામોદ્યોગ, પ્રૌઢશિક્ષણ અને બીજા ન્યૂ કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, ચર્ચાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકો, વ્યંગચિત્રો અને કે આવકારવામાં આવે છે.
- ★ બદલાતાં સામયિકો અને અંશાવલોકન માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આમંત્રણ છે.
- ★ પ્રકાશન વર્ષે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.
- ★ ‘સંજીવન’ માટે આવતા લેખોની પહોંચ લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓને રિકિટા બીરી હશે તોજ પાછી મોકલવામાં આવશે.
- ★ ‘સંજીવન’માં લેખકની-સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં વ્યક્ત થતાં મનન્યો સાથે મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ હરહંમેશ સંમત છે એમ માનવાનું નથી.
- ટીપ:- ‘સંજીવન’ ગ્રાહકોને દર માસના પહેલા અડવાડિયામાં પહોંચતું ન થાય તો તેઓએ કોદિસતા. ૧૫ મી પહેલાં જણાવવું. ત્યાર પછી કોઈપણ ગતની કૃતિયાદ સંભળવામાં આવશે નહિ.
- મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ : નં. ૭૫, એવોડો સ્ટ્રીટ, ફાટ, મુંબઈ, ૧.

સંમ્પન્ન

વર્ષ પહેલું]

મે—૧૯૪૯

[અંક દશમો]

ગ્રીષ્મની લીલા

આભનો પેલી આંખ તપે ને અવનિ ઝોકે આગ,
ધોમ ધમે દશ દિશ શું, જામ્યા તપ્ત કિરણના ફાગ
નાખે નિઃસાસા પૃથ્વીવિધોગી,
શુષ્ક અને બહુ આ લવ-લોગી,
ધૂળિ દિ શો પેલો ગંગન—યોગી,

સ્વસ્થ સમાધિ સાધે;

અવનિના ઉછળાટ વધે જ્યાં

લીલા ગ્રીષ્મની વાધે.

કડવા મીઠા લીલુડા લીમડા ગ્રીષ્મમાં વસંત દાખે,
ઘટ્ટઘરામાં કેકિલ ફૂળે, આંખલા હુલે શાખે;
આધે આધે મૃગલાં ફાટે,
પવન-ચોંટા પુધિવી ગાટે,
ગંગન—યોગી મૌનને તોડે,

મત આ ઝંજા-ગાન;

આજુ બધે વસ્તાઈ ઝગતુની

વાયરે વનને પાને.

આ ઉછળાટ, વિવાદ વ્યથામાં ને જળે છવતું ભારે,
શીત શિશિરે રંગ વસંતના, ગ્રીષ્મમાં વર્ષા હામે;
ભરતીનાં મંડાણુ ન ઝોટે?
ધાય પ્રકાશ તિમિરની દારે?
મુખમાં વળગ્યાં દુઃખની કેરે,

સભર શ્રદા-ધામે;

આજ જો ને ગ્રીષ્મ તપે છે—

છવતું વર્ષા—આસે.

દાર્શનિકોના વિરોધીઓ

સામાન્ય રીતે એની દલીલ કરે છે કે દાર્શનિકો અવ્યવહાર અને અશક્ય છે અને એકસાઈજ અંગેના શુભાશો ઉપર અકુશ મુકવે છે એને સંપૂર્ણ રીતે ખત કરવા એ કોઈપણ દિવસ શક્ય નથી. આજ લોકો બુદ્ધિમાન પાડીને કહે છે કે દાર્શનિકો વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યને ખમય છે, લોકમાનીતા

સિદ્ધાન્તો બચમાં મૂકાય છે અને સરકાર જે ધારાકીય સત્તા લેવા ધારે છે તે જંગમી છે, વધુ પડતા છે અને હિપાક્રબને પાત્ર છે. ખરી રીતે આ લોકો જનતાને મેરડેરેને દોડી એમતા મનમાં જમણા ઉત્પન્ન કરેલા મારો છે, એટલા માટેજ 'જોશ્યે પ્રોહિબિશન ગિલ' ની ફેટલીક લેગવાઈઓ સામે વ્યક્ત થયેલ મુખ્ય મુખ્ય વિરોધીઓના જે જવાબ આપવા પ્રયત્ન કરીશ.

દાર્શનિકોના

વિરોધીઓને

પ્રત્યુત્તર

દાર્શનિકોને સમજ, સંપૂર્ણ અને અસરકારક અમંત્ર આપણે કરીએ તો એનાં કુવાં જબોર પરિણામ આવે તેની તમે કલ્પના કરે! સ્વાયં માત્ર અગિયાર કરોડની મહેલો આવીક ગુમાવશું એટલું જ નહિ પણ દાર્શની બદીના કમંતરીણ ભોગ બનત ફેટલાયે માનવીઓને બચાવવાન આપણા ધ્યેયમાં નિષ્ફળ જશું

આપણા આ અધઃપતિત બાંધેનો સામાજિક, આર્થિક અને નૈતિક ઉત્કર્ષ સાધવામાં પણ આપણે નિષ્ફળ જશું, અને બીટ બાલુ બે આપણે સફળ થશું તો ફેટલાયે ગરીબ ઘરોમ મુખ, સંપત્તિ અને આત્મદર્ષી કાયમનો પ્રકાશ પાથરે શકશું. રાષ્ટ્રની તાજગી અને સ્ફર્જિનો આપણે કાયમને પાથો નાખી શકીશું. આવાં સખજ કારણોને વહનિય આ ગિલ જેવું પ્રખર ધારાકીય પગલું ભરવા માટે આપણે પ્રેરણા છીએ. દાર્શનિકો વિરે કોઈ અધકચરા ખાસી હોઈ જકેજ નહિ. આપણે પરિસ્થિતિના ગાંધર્ધર્ધક વિચાર કરવો જોઈએ અને દાર્શનિકો અંગેના શુભાશોને સમાજવિરોધી તેમજ રાષ્ટ્રવિરોધી ગણવા જોઈએ. આપણા ધ્યેયને નિષ્ફળ બનાવવાના પ્રયત્નો કરતા શુભેચ્છાને દબાવી દેવા માટે આપણે સખ સત્તા હાથમાં ધરવી જોઈએ અને એમની સાથે કોઈપણ જાતના સમાધાન વગર કામ લેવું જોઈએ. સખત હાથે કામ લેવાઈજ આ પ્રશ્નું સાચું નિરાકરણ આપી શકે.

નાગરિક-સ્વાતંત્ર્યનો પ્રશ્ન

એમ કહેવાય છે કે આ ધારે વ્યક્તિના નાગરિક સ્વાતંત્ર્ય ઉપર તરણ મારે છે. પણ નાગરિક સ્વાતંત્ર્ય તો જોશો 'નાગરિક' હોય તેવાઓને માટે છે, શુભેચ્છા માટે નથી. નાગરિક સ્વાતંત્ર્ય અને લોકશાહીના સિદ્ધાન્તોનાં જોશાં-હુણ શું આપણે આ સમાજવિરોધી તત્વોને કામ કરવા દેશું? મને નવાઈ તો એ લાગે છે કે વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યના બહાના હુણ શા માટે આ દીકાખોરો ગેર-કાયદેસર દાર ગાળનારની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને બચાવ કરી રહ્યા હશે? જાણ્યે અજાણ્યે આજ દીકાખોરો બીજાના નાગરિક હક ઉપર તરણ મારનારને મદદરૂપ થઈ પડતા હોય છે.

ફેટલાક દીકાખોરો વ્યક્તિના જાહેરજીવન અને ખાનગી જીવન વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવતાં કહે છે: "મારે શું ખાવું, શું પીવું" કે શું પહેરવું તેની આજ્ઞા કરવાનો કાય-દને અધિકાર નથી. બીજાના હક અને સ્વાતંત્ર્યના સાધે

આ-ખિલ સામેનો પરદેશ અને મુખ્ય વિરોધ તો એ છે કે એની લેગવાઈઓ જંગમી, યાદિયાત અને વધારે પડતી છે, કાયદાશાસ્ત્રના કોઈ પણ નિયમથી એ વિરૂદ્ધ છે અને એમાં વિવેક અને પ્રમાણભાવનો સંદેહ અભાવ છે. શરૂઆતમાંજ મારે કરવી દેવું જોઈએ કે આ ધારાનાં વેધાનો ફેવળ નવાં નથી. આપણા પ્રાંતના આગળ રાષ્ટ્ર મેલ ફેટલાક કાયદાઓને, દિવના બીજાં પ્રાંતના ફેટલાક કાયદાઓને તેમજ પરદેશના પણ ફેટલાક નયમોને આ ખિલ સાથે થળી રીતવું સાદૈય છે. આ ખિલમાં કશુંજ નવું, કશુંજ અસ્વાભાવિક કે ડ્યુંજ અદ્યતિત નથી. આ ખિલ મુજબ વધારેમાં વધારે સખ એ વર્ષની ફેટ અને એ હજાર રૂપિયા દંડ છે, અને એ પણ વારંવાર બનતા શુભાશો માટેજ છે. મુખ્ય આપકારી એકટની ૪૩ મી કલમ પ્રમાણે પણ માજ જાતની સખ કરમાવાયેલી છે. મદાસના દાર્શનિકો દારમાં રૂપીઆ પાંચ હજાર સુધીના દંડ અને ત્રણ રૂપીની સજાની લેગવાઈ છે. અમેરિકન નેશનલ રોહિબિશન એકટમાં ૧૯૨૬ માં થયેલા સુધારા મુજબ પાંચ વરસની ફેટ અને દસ હજાર ડોલર (એટલે કે રૂ. ૨૫૦૦૦) ના દંડની લેગવાઈ કરવામાં આવી છે.

આથી ક્ષતિ થાય છે કે આ ખિલમાં જે સજાની લેગવાઈ કરવામાં આવી છે તે અપ્રાસંગિક નથી કે અસાધારણ કડક પણ નથી.

લોકોની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવામાં મદદગાર થયો; નિપજાત દાકતરોએ એમ સાબિત કર્યું છે કે દારૂખંધીથી લોકોની તંદુરસ્તી સુધરશે. મોટા લેવરચિત્તકો પણ કહી શકા છે કે દારૂખંધીથી લોકોનું નીતિનું ધોરણ સુધરશે અને સારા સમાજ સુધારકો પણ કહેતા આવ્યા છે કે દારૂખંધીથી લોકોનું સામાજિક અને ઈકોનોમિક જીવન સુધરશે. અર્થશાસ્ત્રીઓએ, દાકતરોએ, સમાજ સુધારકોએ, ફિલ્સોફોએ અને પયગમ્બરોએ આ કહેલું છે. તેમ જતાં પણ એમના કથનમાં અંધશ્રદ્ધાથી આપણે વિશ્વાસ મૂકતા નથી. દારૂખંધીનો પ્રયોગ લગાડે અને જ્યાં થયો છે ત્યાંની સ્ત્રીક્રોધ અને આંકડાઓના તીવ્રતાવાર સંશોધનથી આપણને આ બાબતની ખાતરી થઈ છે, ત્યારે આથી આધારભૂત વ્યક્તિઓએ દર્શાવેલ મતના પ્રકારમાં દારૂખંધીને ગાંડપણ કે અધર્મનીતિ કેમ કહી શકાય? વિશેષમાં, દારૂખંધીના કાયદો જનતા ઉપર દબાણપૂર્વક લાદવામાં આવતો નથી. પરંતુ લોકશાહીના સિદ્ધાન્તો મુજબ પ્રજાએ સુટેલા પ્રતિનિધિઓ મારફત એ પસાર કરાવ્યા પછીજ એને અમલમાં મૂકવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિને એકલથું કે આપખુદ કેમ કહી શકાય?

હાની સાથેજ ફેળવણી

કેટલાક રીકાર્ડો કહે છે કે માત્ર કાયદો દારૂખંધીની નીતિને સફળ નહિ જતાતી શકે. સરકારને આ

વસ્તુની જાણ છે. એટલા માટેજ પ્રચાર, ફેળવણી અને આમેદપ્રમોદની જુદી જુદી યોજનાઓ અમલમાં મૂકવામાં આવી છે. આપણે પ્રચાર ઉપર, ફેળવણી ઉપર અને આમેદ પ્રમોદની પ્રવૃત્તિઓ ઉપર બને તેટલા ભાર મૂકીએ અને એ પદ્ધતિથીજ દારૂખંધીની યોજનાને સફળ બનાવવાનો પ્રયામ કરીએ. આ ધારામાં કહેલી કડક અને સખ નોંધવામાં એનો આશ્રય લેતા ન પડે તેવા પ્રયત્ન અનુસર કરીએ. દારૂખંધીનો કાયદો એમને એમ પણો રહે અને લાગતાવળગતા લોકો માત્ર ફેળવણી અને પ્રચારથી સુધરી જાય તો સૌથી યદ્દલાં મનેજ ખૂબ આનંદ થશે. અમે સત્તા ખાતર સત્તા ધારણ કરી બીજાને શિક્ષા કરવામાં આનંદ લઈએ તેમ પાગલી નથી. અમે સત્તા નહિ પણ સૌચાતા ઉપાસકો છીએ.

અને છેલ્લે, ધણાના મનમાં જાનેજૂણે ચમકી જતી દારૂખંધી અંગેની શંકાઓ અને ગેરસમજૂતીઓના ગ્રહિણે આપવાની તક આપ્યા બદલ આ રીકાર્ડોને ખૂબ મારે આભાર માનવો જોઈએ.

* મુખ્ય ધોરણના સમક્ષ "પ્રોહિબિશન બિલ" રજૂ કરતી વખતે આખકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી. એસ. એમ. પારીએ આપેલ વ્યાખ્યાનમાંના કેટલાક શ્લોકો.

મૂંગા આશીર્વાદ

દેશની સેવા કરવી હોય તો તમે જે વસ્તુ તો જરૂર કરી શકો. ખાદી પહેરી તમે ગરીબ વર્ગને યોગ્ય મદદ કરી શકો અને સંપૂર્ણ દારૂખંધીની ચળવળમાં સાથ આપી શકો. દારૂની બંદીએ હજારો મજૂરોને ઘરબાર વગરનો કરી મૂક્યા છે... એનાં મૂંગા આશીર્વાદ મેળવવા તમે સંપૂર્ણ દારૂખંધીને અનુકૂળ એવું વાતાવરણ જરૂર રચી શકો.

સંશય

★

પ્ર૦—મિત્રો સાથે ગણવા પ્રસન્નતામાં કહો

કોઈ વખતે ઘરો દારૂ પીવડી મારા શરીરને કપાતું
તુરંત નહિ જાય એમ હું માનું છું.

ઉ૦—કદાચ કાયમું તુકસાન નહિ થવું હોય.
પરંતુ આટલું તો જરૂર થશે જ. થોડા સમય માટે પશુ
તે તમારી વિચારશક્તિને નિર્હથ જતાવી દેશે. તમારી
વાદશક્તિને નબળી પાડી દેશે, તમારા આત્મસંયમને ઊંચા
પાડી દેશે અને તમારી તકગતિને નિષ્ક્રિય બતાવી દેશે.
તમે તેવી સ્થિતિમાં રહેશો. ત્યાંસુધી બીજા કોઈ સાધારણ
અવસ્થામાં તમે કદિ કરવાના વિચાર પશુ નહિ કર્યો હોય
તેમાં કાર્યો કરવાનું ભ્રમ જોડી બેસશે અને તમારે હાથ
તેમાં કાર્યો ન થયાં હોત તો તમને અને બીજાઓને લાંબા
સમય સુધી તેનાં કડમાં પરિણામે ભોગવવાં પશુ ન પડ્યાં
હોત. મવાઈથી પોતાની સુધિ જરૂર મરી
જવાથી બીજાના ઉપયોગમાં આવે એવી
આનગી વાતો બધી જવાને કારણે પશુ
માણસો પાપમાલ થઈ ગયા છે. દારૂના નુશાને
કારણે એકાદી બૂલ થતાં માલિકને પિત્રાસ
ગુમાવી દેવાને. લીધે પશુ કાઠીમરોને પોતાની નોકરી
ગુમાવવી પડી છે. મવાઈને લીધે આત્મસંયમ ગુમાવવી
રેવાનાં પશુ યુવકો તથા યુવતીઓની ઝંઘરી બરબાદ થઈ
ગઈ છે. “ભોખાત અવસ્થામાં” એકાદ નીચ કૃત્ય
કરવાને લીધે ઘણાએ દીનદાની માણસોને જોડનિવાસ
કરવા પડ્યા છે.

એ ભોજ ઠગારી છે

તેજ પ્રમાણે જે કુદી પાણું પ્રથમ વાર પીવાથી
પીવાની, બોલવાની તથા કામ કરતા અટકાવવાની
શક્તિને નબળી પાડે છે તે પીવામાં મધ્યમસર રહેવાય
અને હદ એળાંગી ન જવાય તેટલી આપવેલી રાખવા
જૂની પોતાનામાં સંકિત છે એવું માનવું જ મજાબરેલું
છે. આત્મવિચેન, ન્યાય, તથા ધર્મની શક્તિઓ નબળી
પડી જવાને કારણે આમ બને છે. અનુભવ આપણને
કહે છે કે દારૂના મદાન વ્યસનીઓ એક વખતે બિલ-
કુષ દારૂ પીતા નુહતા અને એક વખતના તેમના સ્વાદને
કારણે તેઓ વ્યસનીઓ બન્યા હતા. પહેલી વખતનાં સ્વાદથી

જેટલી માજને ચતુર્થા-શાય છે તેજ વધુ વાર આતંત
માણસની લાલચમાં મપાડાવે છે અને તેથી જ તે બાબત
કારણ બને છે. હવેનાં રોજને મધ્યમસર પીવાને માણસને
કાયમની રેં પડી જતાં વાર લાગતી નથી, કારણકે
એકવારના પીણથી તેને ચેતનશી બની હોય તેમ લાગે
નથી અને ત્યાંજ અટકવાની નેને આપવડકતા બાબતની
નથી. આ સંબંધમાં એક જવાની કહેવત માણી સમજ
આપે છે કે પહેલાં માણસ ત્રાડ પીએ છે, પછી દારૂ
દારૂને પીએ છે અને છેવટે દારૂ માણસને પી જાય છે.

ન સમજાય. તેવું તુકસાન

પ્ર૦—દેશી પીણાં તુકસાન છે એમ કહેવું
અર્થ વિનાનું છે. મારા સામુદાના ન વંચાસુધી
તેમને કષ્ટિભા ક્યો છે, પરંતુ તો નાદ મંગતી રેવા
દરખુદ છું અને તો કદાચ અસર હઈ પાગની નથી!

ઉ૦—ધર એક ઠગાઈ પાણું છે. તમે હટપટ હો
કે નહિ, તેની અસર ઘણી ધુણ હોય છે. તે તમારા
પૈટમાં ગયા પછી બધા નર્મમાં ફરી વળે છે
અને આખરે મગજ ઉપર દુમસા કરે છે.
પરંતુ ઉધઈની જેમ તેની પ્રગતિ ઘણી ધીમી
રેખાશે. રીંપે રીંપે, દિવસે દિવસે, તે
મગજના ખતનું બળ છે અને દુમસા કરવા
માટે સારી તકની શક્તિ ધુણે છે. તમારા પૈટમાં મગજ એક
થાય છે, અને પછી રોગ તથા આખરે મદખ આવે છે,
શરીરમાં જે ગાતનુંગો દોષ છે તે એક પછી એક મરી
જાય છે, મગજનાંતુઓ નબળા પડી જાય છે અને, છુટ્ટી
કામ કરતી અટકી જાય એવી રીતિઓ પહેંતી જાય
છે. જ્યારે અંદરખાનેથી આવી જાતના વિતણા ચાલુ
હોય છે, ત્યારે નમે એક દિવસ ચોંટા ઊઠા છે કે આ શું
થઈ રહ્યું છે! પરંતુ તે વખતે તમને ખેદ સાથે માલમ
પડે છે કે પીછેહટ કરવા માટે હવે ઘણું મોઢું થઈ ગયું છે.
તેટલા વખતમાં શુભે જે કોઈ તુકસાન કરવાનું હોય છે તે
કરી નાખવું હોય છે. હવે શરીરને ચોપી રોગો લાડી લાડી
પડે છે. બિમારીના સામનો કરવાની શક્તિ તમને નાન
પાગી હોય છે. રોગના જંતુઓના દુમસાના સામનો કરવા
મટેતા મરીદરહા નિર્જાન સ્થિતિમાં મૂકાઈ ગયા હોય છે.
બિમારીથી સારા થવાની ગતિ પશુ મંદ પડી જાય છે.

સમાધાન

★

શરીરમાંની રૂઝ લાવનારી સક્રિય યજ્ઞ સમયથી નિષ્ક્રિય બની ગયેલી હોય છે. તમને ત્યારેજ સમજ પડે છે કે નુકસાન પિનાની ગરમન મેળવવાની જે ડંકારા મારતા હતા તે તદ્દન યોડી માલમ પડી છે અને તેની કિંમત તમારે જ ભરપાઈ કરવી પડી છે.

વીમાનાં ખતપતો પશુ તેવીજ ચીતકકથા જાહેર કરે છે. દારૂ નહિ પીનારામાં મરણનું પ્રમાણ ૧૮ ટકા હોય છે, મધ્યમસર દારૂ પીનારાઓનું મરણનું પ્રમાણ ૨૫ ટકા હોય છે, જ્યારે વધુ પડતો દારૂ પીનારાઓમાં મરણ પ્રમાણ ૫૩ ટકા હોય છે. દારૂ નહિ પીનારનું આયુષ્ય મોટામાં મોટું હોય છે એટલુંજ નહિ, પણ તેમનું જીવન પ્રમોધમાં વધુ રોગમુક્ત હોય છે અને જિમ્મદારીમાંથી સોજ થવાની તકો તેમને કોઈથી વધારે હોય છે એ ચોક્કસ છે.

આયુષ્યમાં થતો ઘટાડો

પ્ર૦:—લોકોને દારૂ પીવા છતાં મોટો કમર સુધી જીવતાં જોવાં છે, અને તેમનું જીવન પણ સામાન્ય કોટિનું હોય છે. તે સબખમાં તમારે શું કહેવાનું છે?

ઉ૦:—અકાળ અને અટકાવી શકાય તેવાં મરણના ઇશ્વરમાં મહાપાત એ મુખ્ય કારણ છે તેની કોઈ ના પાડી કે તેમ નથી. તે પછી નિયમિત દારૂના ઝંડથી નીપજવું. આ અગર રોગ ઉત્પન્ન કરનારી રિચિતિઓ લઈ જનાર લપાનની અસરથી નીપજવું હોય. જો માણસ દારૂ એ છે તેવું મરણ, ન પીનારનું સાધારણ રીતે નીપજવું. એ તેના કરતાં થોડું વધેલું નીપજે છે. અપવાદો હોય તેથી આશ્ચર્ય પામવાનું નથી. અપવાદ રૂપે એવા વ્યક્તિગત કિસ્સાઓ બન્યા હોય કે જેમાં સરેરાશ કરતાં લાંબું આયુષ્ય કોઈએ ભોગવ્યું હોય. વિશેષ ગાન ન ધરાવનાર વ્યક્તિએ આથી ખોટો માર્ગ દોરવાઈ જવાનું કારણ નથી. લાંબું આયુષ્ય ભોગવવાનું કારણ એ તે હોય, પરંતુ એ તો વૈજ્ઞાનિક સત્ય છે કે તેમ થવાનું ચોક્કસ કારણ મહાપાત નથી. અપવાદ રૂપે મજબૂત યકૃતને કારણે તેના લોહકાએ લાંબું આયુષ્ય ભોગવ્યું હોય. સ્ત્રી-ઓમાં બેમાં થયેલાં હોરોને અહાર કેંટકી દેવાનું કરે છે, અને મજબૂત યકૃતના અર્થ એ છે કે અને વધુ તકલીફ પિના એરા અહાર કેંટકી દેવામાં પરંતુ બધા માણસો કાંઈ મજબૂત અગર સામાન્ય

ધરાવનારો કોઈકો રાખી શકતા નથી. વ્યક્તિગત દાખલાઓને કારણે આપણે ચોક્કસ બનાવો તરફ આંખે આકર્ષાત કરતા ન જોઈએ. દારૂ એકાએક મોટો પ્રમાણમાં લીધા પછી શરીરના જીવાણુઓ આસપાસ થઈને તેમના પર અસર કરીને, અને સહેલાઈથી અસર થશે. આવી રીતે તમને મરી નાંખીને, સાતથી ત્રણસ કલાકમાં લોહીમાં ફરી વળે છે. શરીરમાંથી આ એર દૂર કાઢી નાંખ્યા માટે યકૃતને ખૂબ તકલીફ પેડવી પડે છે, અને આ પ્રમાણે યકૃતને બે દર્મીશો વધુ પડતું કામ કરવું પડે તો તે કેટલો વંચત નીરોગી રહી શકે? યકૃતના સીરોસાઈસ (Cirrhosis) નામના રોગને શરીરમાંના દારૂની એરા અસરના નિદર્શન રૂપે સાધારણ રીતે ગણવામાં આવે છે. લાંબું આયુષ્ય ભોગવનાર મજબૂત યકૃતવાળા એક માણસ દોઢે કેટલો માણસો દરેક વર્ષે પોતાના નિર્માણ થયેલા આયુષ્ય કરતાં વહેલાં, અને તેમના પછા તે ભરજીવાનીમાં સારી કમાણીની શરૂઆતમાંજ મરણ પામે છે. મજબૂત યકૃતવાળો માણસ પશુ મર્યાદા સ્વર્ગમાં જાય છે. તેને ખબર નથી હોતી કે તેણે થઈ શકાય છે. તે એટલો બધો શ્રેષ્ઠ અને દુઃખી દરિયાઈ હોય છે કે તે જેણે શક્ય નથી કે તેના નિર્માણ થયેલા આયુષ્યના વર્ષોમાં સંપૂર્ણ અને સુંદર જીવન લઈને બની મરણે હોય છે. અને ચોક્કસી નગર, સાફ મન, મજબૂત શ્રેય, સેવ્ય કષ્ટગ્રાસક્રિત, સદ્વતશકિત અને આત્મસંયમમાંની કેટલીક કિંમતો રક્ષિત કે જે જીવનને સાચે સાચ જીવવા લાયક બનાવે છે તેમને તેની પાસેથી ખૂંચવી લીધી હોય છે..

ઓરાકનાં તત્વ વિષય પ્રશ્ન

પ્ર૦:—પુણ્ય મહાકાવળો માણસો દારૂ અંજમાં તમને કહેવું સમજી શકાય છે, પરંતુ તારી મોટું તમને શું કહેવું છે? તેમાં તે બિચારા એકાએક તત્ત્વ છે અને વિશ્વભીનો પાત્ર છે તમને નથી લાગતું કે દરબીથી તો તમે મરીને મરણને જો જોઈએ. એકાએક મળે છે તેમાંથી પણ આ રીતે થોડી ધમ્મી ધર થઈ શકે?

ઉ૦:—આથી વધુના નહિ દર્શિત તાજાં તારીના રસ ચિતોની આ દલીલ સ્વીકારી શકાય તેમ છે. તે રસમાં નીચેના કાણમાં જીવુદ્ધા મુજબ દેહ ઘટનાનું તત્ત્વોનું

નાનું પ્રમાણ અને પણ આપનારા તરફનું મોટું પ્રમાણ હોય છે :—

સૌ ભાગમાં.

પાણી ...	૮૪.૭૨
પ્રોટેન ...	૦.૧૦
ચરબી ...	૦.૧૭
ખનીજ પદાર્થ ...	૦.૬૬
કાર્બોહાઇડ્રેટ ...	૧૪.૩૫
મધાકં ...	૪૫.

પરંતુ જ્યારે તે રસને ખારો થવા દેવામાં આવે છે, ત્યારે ખનીજ માંના જંતુઓ મુખ્યત્વે શક્તિ આપનારા કાર્બોહાઇડ્રેટ નામના ખોરાકના તત્વને ખાઈ ગય છે અને પછી તેમાંથી મધાકં અને છે, જે રસના તે નખૂનાને અથવામાં ન આવે તો રસના સૌ ભાગમાંથી પાંચ ભાગ જેટલો મધાકં તેમાં અને છે. તેથી તમે જેટલું શકશે કે પીણુની સારી અસરને દૂર કરીને તારીમાંના કિંમતી ખોરાકના તત્વોની જગ્યા નુકસાનકારક તત્વે લીધી હોય છે. તેથી તારી દેહ ધડનાના કામમાં ખાસ કાયદો કરી શકે તેમ નથી, કેટલાક માનવા લાગ્યા છે તે પ્રમાણે તારી જૂખને પણ સંતોષી શકતી નથી. તેમાં મધાકં હોવાના કારણે તે જૂખને મારી નાંખે છે. અને જ્યો તારી પીએ છે તેઓ તેમાંના ખોરાકના તત્વોને લીધે પીતા નથી. જે કોષ્ટકથી પ્રકારે તારીમાંથી મધાકંનું પ્રમાણ દૂર કરવામાં આવે તો કેટલા તારી પીવાનું આદ્ય રાખશે તે જાણીને તમને અચજો થશે. તારી કરતાં દૂધમાં ૧૩ થી ૧૫ ગણું વધુ દેહ ધડનારાં તત્વો હોય છે, અને વળી વધુ અમ્લત્વનું તો એ છે કે દૂધ વધારે સસ્તું છે. ગાયના દૂધના નમુનામાં નીચે જણાવેલું જ્યેષ્ઠરણુ હોય છે :—

સૌ ભાગમાં

મધાકં ...	૪૫.
નાઇટ્રોજનવાળો ખોરાક ...	૩.૫
ખેડ ...	૪.૯
ચરબી ...	૪.૫
ખનીજ પદાર્થો ...	૦.૭
પાણી ...	૮૬.૪

એક માણસને માટે તારી પાછળ જે પૈસા રાજ ખર્ચવામાં આવે છે તે જે દૂધ અથવા ખીંત ખોરાક પાછળ ખર્ચવામાં આવે તો તેમાંથી આખા કુટુંબને ચાલે

તેટલો પૂરતો અને સાચો ખોરાક મળી રહે, અને તેમ થાય તો બાળકો વીરોગી તથા મજબૂત ન બની શકે!

નિષ્ણતોના ચુકાદો

પ્ર૦:—પરંતુ કેટલાક દેવો માટે મધાકં ધણું અમરકક છે અને સારી તબિયત બળથી રાખવા માટે તે બદલાવવાની વસ્તુ છે. બિયર જેમાં પીણું નિયમિત હતને સારીમાં ચરબી વધારનારા લોકો મેં લેવા છે. તે સબધમાં તમને શું કહેવું છે?

ઉ૦:—હૃદયને ઉતેજિત કરવાને. શ્રીસંસ્કૃતસ ચુધારવાને તથા આખા શરીરમાં ઉત્સાહ તથા શક્તિનો વધારો કરવાને માટે આદેશોહોલનો ખાતરી ઉપયોગ કરી શકાય છે એવી જાની અને બુદ્ધમદેવી માન્યતાને કારણે એક વખતે તેનો દવા તરીકે વધુ ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો. પરંતુ આ બુદ્ધમદેવી માન્યતાને ધટસ્ફોટ લાંબા સમયથી થઈ ચૂકી છે. વૈજ્ઞાનિકોએ આ સંબંધમાં ખાસ તપાસ કરી છે અને જાણીતા ડોક્ટરોએ એવો ચુકાદો આપ્યો છે કે જે કે આદેશોહોલનો અમુક બાળકોમાં ઉપયોગ થઈ શકે છે તોપણ રોગોની સાધારણ સારવારમાં તે ખીંતજરૂરી અને નુકસાનકારક છે અને તેનો કામમાં મદદ કરવાના હેતુથી રોજનો વપરાશ શારીરિક દૃષ્ટિએ અપોગ્ય છે. ચિતાને બિમારી અને જેઠકાનીની ખાટી લાગણીના ઉપાય તરીકે ગણવામાં ન આવે તો કોઈપણ રોગ માટે મધાકં એ ખાસ ગુણવાળી દવા યા ઉપાય નથી. મધાકંનો અને મધાકંવાળા પીણુંઓનો પહેલાંને જ્યોત્સર વપરાશ હવે બંધ થયો છે. કારણકે વધારે સારા કેટલાક લાવવાના ઓછાએ તેનું સ્થાન લીધું છે.

ન્યુયૉર્કની એક પ્રસિદ્ધતામાં ત્યાંની સંભાળ જોડતી વખતે દર્દીઓના કાથમાં નીચેની ચેતવણી મુકવામાં આવે છે:—

“તમારા આરોગ્યને જરૂરી છે અથવા તમને તે કંઈક કાયદો કરશે એવા ખ્યાલથી મધાકંવાળાં પીણું લેવાનું જોડાને, કારણકે મધાકં એ એર છે અને તે તમારે જાણવું જોઈએ.” આરોગ્ય માટે આદેશોહોલની જરૂર છે એવું માનનારા માટે આ ચેતવણી પૂરતી છે. સાફ આરોગ્ય રાખવા માટે મધાકં તથા ખીંતજરૂરી છે એ વાત અલગ રાખીએ તોપણ માનવશરીરની અંડપથી ઉતરતી દવા અને

તેને પરિણામે ભયંકર બિમારીઓના હુમલાઓ માટે દારૂના વપરાશને કારણે જવાબદાર ગણવામાં આવ્યો છે.

બિપર જેવા કૃષી પીણુના પાનની ચાલુ દેવથી ચરખીનો ધીમે ધીમે વધારો ફેટલાક લોકોમાં તમે જોઈ શકશો. પરંતુ શરીરને બીનજરૂરી અને વસાઈ ગયેલા બધા સાનતંત્ર્યોના એકઠા થવાથી આવી સ્થિતિ ઉત્પત્ત થાય છે. જો મદ્યાકની દબાવ ન થઈ હોત તો સાધારણ રીતે તેમને બહાર ફેંટી દેવામાં આવ્યા હોત અને તેમની જગ્યાએ નવા બંધાયો હોત. આવા જૂના સાનતંત્ર્યો વાપર જતાં એકઠા થાય છે અને જ્યાં તેમની ગિતકુલ જરૂર નથી ત્યાં થરના થર બાજે છે અને તેથી મધ્યસ ભાગે અને જોશવર દેખાય છે. આ ચરખી બીનજરૂરી છે એટલું જ નહિ, પરંતુ નુકસાનકારક પણ છે. તેથી આવી ચરખી બોજાવ છે અને ને સાનતંદ આપનારો સંમત નથી.

હંડી દૂર થતી નથી

પ્રશ્ન:—હંડી દૂર કરવાના હેતુથી લોકો કૃષી પીણું તે તો તેમાં તમને વાંચી નહિ જ દેવ ? મદ્યાક માણસને ખચિત તેની રીતે ગરમી આવે છે. એ બાબતમાં તમારું શું મનન્ય છે ?

ઉત્તર:—આ પાણુ એક ઉપરજીવું નિરીક્ષ્ય શરીર હંમેશા અમુક ગરમીનું પ્રમાણ ધરાવે છે, તેની પાસે એવું એક યંત્ર છે જે વડે તે ગરમીને ન સ્થિત કરે છે. કૃષી પીણું લેતાંની સાથે લોહીનો મે ભાગ ચામડી પર ધસી આવે છે અને ચામડી લાથર અને હુકાળી બની જાય છે, અને તેથી દારૂ પીનાર એમ માને કે મદ્યાક શરીરમાં ગરમી વધારે છે તો તે અચળે પામવાનું નથી. ચામડી જેમ વધુ હુકાળી છે, તેમ હવામાં શરીરની ગરમી વધુ અને વધુ ઉડી છે અને થોડાજ વખતમાં દારૂ પીનાર વધુ હંડી અતુ છે એટલુંજ નહિ, પણ તે હંડીજ થઈ જાય છે. તે મદ્યાક તમારા શરીરમાંથી હંડી લઈ જાય છે અને હંડી ગરમીનો વધારો કરતો નથી. હિમાચલ પ્રદેશ કરનારા લોકો પોતાની સાથે કૃષી પીણું લઈ જતાં ન કારણ કે તેઓ જાણે છે કે જે તેઓ મદ્યાકનો જરા ઉપયોગ કરશે તો તેઓ બહારની દિમ જેવી હવાને ગ: આપશે અને પોતે હંડીથી મરણ પામશે. હંડી દૂર રાખ માટે તમને પીણુની જરૂર હોય તો ગરમ ચાલ શરીર નહિ તો ગરમ દૂધ અથવા ગરમ પાણીનો—એક પણ પીઓ. તેથી તમારા શરીરમાં ગરમી વધશે અને ચા પડે ગરમીનું અયોગ્ય જોશ લોહીને શરીરની ગરમી બચાવે કરનારા યંત્રને ખતેલ પહોંચાશે નહિ.

—૧૦૧—

પુદ્ગ

અન્યાય, સકુચિતતા, અસત્ય,
મિથ્યા વળી સૌ ભ્રમની ચિરંક
નિઃશ્રાંત કર્મોની અખંડ ધારે
મારું બના શુભન એક પુદ્ગ

આપણી રાષ્ટ્રીય સરકાર પાસેં આનિ મહત્વના જે પ્રશ્નો પડ્યા છે તે પૈકી પ્રૌઢશિક્ષણનો પ્રશ્ન એક છે. અને તે સૌન્દર્યશાહી તંત્રના સંપ્રદાય પ્રતિનિધિત્વ માટે ત્વરિત ઉકેલ માગી રહ્યો છે. હિંદમાં નિરક્ષરતાનું પ્રમાણ લગભગ ૮૫ ટકા જેટલું છે. જે ૮૫ ટકા જેટલા લોકો લોકશાહીતંત્રને ન સમજે તે તેઓ સમજાવવાનું કામ ન લાઈ શકે. એટલે તે તંત્ર ૧૫ ટકા જેટલા ભણેલા વર્ગનું જ મહત્વ ને લોકશાહી તંત્ર કહેવાય કેમ કે

૮૫ ટકા જેટલા નિરક્ષર માણસોને લખના વાંચના કેવી રીતે કરવા તે યોગ્ય ચિકિત્સ અને જરૂર પ્રશ્ન છે. પણ તે સિદ્ધ કર્યો વગર પૂરક નથી. પ્રૌઢશિક્ષણના મુખ્યત્વે બે ભાગ પાડી શકાય (૧) તદ્દન નિરક્ષર-હોય ને અક્ષરજ્ઞતા આપી લખતા વાંચતા કરવાના હોય તેવા (૨) અધ્યવચ્ચે અભ્યાસ છોડી દેનાં વધુ ચીંચનના અભાવે ઘણાજ મર્યાદિત જ્ઞાનવાળા, તદ્દન નિરક્ષરો હોય તેમને લખતાં વાંચનાં આવડે, આઝાદ હિંદના સમગ્ર નાગરિક થઈ શકે, જીવન જીવનાં જાણે, દુરમંત્રિના ક્રાંત્યુપયોગ કરી જાણે અને વિષમાં ખતરી નવાજીનીથી વાકેફ રહે, તેટલું તેમના માટે પૂરતું છે. બીજી કક્ષાવાળા જેઓ વધુ વાંચનને અભાવે ઘણાજ મર્યાદિત જ્ઞાનવાળા હોય તેઓ પુસ્તકાલયોના લાભ લે, વર્તમાનપત્રો વાંચવા રહે, તે તેમની માનસિક પરિસ્થિતિ મહદંશે મુશ્કેલી સંભવ છે. દેશના પ્રશ્નોને તેઓ સારી રીતે સમજી શકે, તેઓ સમજાવવાનું કામ લાઈ શકે, તેટલી કક્ષાએ પહોંચાય તો તે યોગ્ય નથી.

કોઈપણ દેશ એવો નથી કે જેમાં પ્રૌઢશિક્ષણનો પ્રશ્ન એક જ વર્ષે અંતે પહોંચી શકે અને બંધાયેલો. ઇંગ્લેન્ડમાં ઔદ્યોગિક પરિવર્તનના સમયમાં લોકોને સમજાવવા કે મેલિયામાં કામ કરતા મજૂરો, આમસ્તિસારોમાં કામ કરનાર ખેડૂતો અને બીજા નિરક્ષર ગણે તે પાંચ વર્ષે નહીં. પરિણામે તેમને માટે આખા દિવસની, રાત્રે ચાલતી, નવારાશના સમયે ચાલતી, પ્રૌઢશાળાઓ ખોલવામાં આવી, રથચક્ષુઓ વ્યાખ્યાનમાળાઓ યોજવામાં આવી, રેડિયો અને સીનેમાની પૂરતી સહાય લેવામાં આવી, લોકોનાં વિદ્યાલયો અને મહા વિદ્યાલયો ખોલાયાં-તેમની સરકાર તરફથી તેમને યથા સાચા સહકાર અને ઉત્તેજન મળ્યાં. કેળવણી એ જેમનું ધ્યેય હતું એવી

આમ જનોના જીવન પંથને અજવાળતી

પ્રૌ
ઠ
શિ
ક્ષ
ણ
ની

ન્યોત

સંસ્થાઓ આ કામ ઉપાડી લીધું. નેના સામાજિક કાર્યકરો ભરવા અને હાલ આપણે કોમ્યુનિ ઈએ કે. પ્રૌઢશિક્ષણનો પ્રશ્ન આપણે ત્યાં જેટલો ચિકિત્સ અને જરૂર છે. તેટલો ત્યાં નથી. અમેરિકા અને કેનાડા પહોં પહોં દિશામાં વર્ષો પહેલાં કામ આરંભી ખેડૂતશાળાઓ, આમસ્તિસારમંડળો, મહાવિદ્યાલયો મારફતે યોજાતી વ્યાખ્યાનમાળાઓ પહેલાં મારફતે ઘણું કાર્ય છે અને ત્યાંના નિરક્ષરતાના ટકા ઘણા ઘટી ગયા છે.

આપણા દેશની કેળવણીના ઇતિહાસ બેનાં કેળવણીની પ્રગતિના ૧૯૧૭-૨૩ ના અહેવાલમાં પ્રૌઢશિક્ષણની જરૂરિયાતો ઉલ્લેખ થયેલાં માત્રમ પડે છે. મોન્ડેકોડ સુધારાઓ પછી લોકોનું ધ્યાન આ બાબતે ખેંચાયું કે હિંદમાં જે ૮૦ ટકા જેટલા નિરક્ષરો હતા તે તેઓ રાષ્ટ્રીય સરકારને સાથ આપી શકે નહીં માટે બે આઝાદ થયું હોય તો આ નિરક્ષરતાના ટકા ગમે તે રીતે ઘટાડવા બેઠકો આ આખનને સરકાર તરફથી ખાસ ઉમેરવ ન મળ્યું પણ વ્યક્તિગત, સંસ્થાગત પ્રયત્નો થવા લાગ્યા સૌથી પહેલી શરૂઆત પંચમે કરી અને ત્યાંના વર્ગમેન્સ કૌશલ્યન મંડળે પ્રૌઢ માટે રાષ્ટ્રી

શાળાઓ કાઢી, વ્યાખ્યાનનો યોજાવો અને દરેક વ્યક્તિ યોજામાં યોગી એક વ્યક્તિને તે યોજાવેલ-એ ચળવળ શરૂ કરી. બીજાં સ્થળોએ પણ પ્રૌઢશિક્ષણના પ્રશ્નને ઉપાડી લેવાયો અને તે દિશામાં કામ શરૂ થયું. તે સંબંધમાં હાર્ટોગ કમિટીનો અહેવાલ કહે છે તેમ "વર્ગમેન્સ કૌશલ્યન મંડળ, મજૂર મહાજન, તેમજ શાન્તિનિકેતનમાં આદ્ય સમાજ તરફથી પ્રૌઢશિક્ષણના પ્રશ્નને હળવે બતાવવા રાષ્ટ્રીય શાળાઓ યોજવામાં આવી હતી. વ્યાખ્યાનમાળાઓ યોજાઈ હતી. સ્ત્રી શાળાઓ શરૂ થઈ હતી અને આમ પુસ્તકાલયો ચાલુ કરવામાં આવ્યાં હતાં."

પ્રૌઢશિક્ષણના પ્રશ્નમાં મુંબાઈ પ્રાંત પહોં પાછળ ન હતો. મુંબાઈમાં પ્રૌઢશિક્ષણસમિતિની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. જુગતરામ દવેએ પ્રૌઢ માટે જરૂરી તેનાં પુસ્તકો લખવાનું શરૂ કરી દીધું હતું. બ્લેક્સલોક મહેતાએ યાજ્ઞામાં ભીંતપત્રો દ્વારા નિરક્ષરોને સમાચાર પહેંચાડવાનું અને તે રીતે આડકતરી રીતે લખતાં વાંચતાં કરી દેવાનું શરૂ કરી દીધું હતું. આ પ્રયત્નોને કેન્સેસ તરફથી ઘણો સારો વેગ મળ્યો અને રાષ્ટ્રીય સરકાર સત્તાશક્તિ થતાં આ પ્રશ્ન આજે

લેખક :
શ્રી પી. સી. શાહ
એમ. એ., બી. ડી.

દેશોમાં બની રહેલી નવાબૂનીથી થાકે રહે, તે ધીમે ધીમે રાજકારણને સમજતા થાય. તેને પરિણામે રાષ્ટ્રિય સંસ્કારનું અમુક પગલું દેશને માટે કેટલું દિનકર છે કે અદિતકર છે તેનો નિર્ણય પોતાને માટે પોતે કરી શકે.

પદ્ધતિ-શહેર કે ગામડાંના જે વિસ્તારમાંથી પ્રોત્ત આવતા હોય તેમને અનુલક્ષીને, તેમનાં જીવન અને માનસને ધ્યાનમાં રાખીને પદ્ધતિ યોગ્યતા તે તે વધુ ફલદાયક નીવડે છે, જેમકે મીલ વિસ્તારમાંથી આવનાર પ્રોત્ત બંદુધા થાકેલા હોય છે. તેમને કથા વાતીથી શરૂઆત કરી પછી ગ્રાંથવા લખવાના શબ્દપર લેવામાં આવે તે તે કંટાળે નહીં. તેમ ગ્રામ વિસ્તારનાં નિર્ણય પ્રોત્તો લક્ષ્ય લક્ષિત પ્રત્યે વધુ પ્રમાણમાં હોય છે. તેથી અદ્યવિધાના બે દિવસ લગ્ન માટે, બે દિવસ કથા-આખ્યાનો માટે અને આદીના

બે દિવસો લખવા, ગણવા પાછળ ગાળવામાં આવે તો તેઓ હંમેશાં હોંસે આવે અને ભણે. ગણીતા પરથી અભ્યાસ પર જવું એ શિક્ષણનું મુખ જેમ ગાળકો માટે છે, તેમ પ્રોત્ત માટે પણ છે એ બુદ્ધિ ન ભૂલ્યે.

૬. શિક્ષકનું કાર્ય-ગામડાંમાં આપી ગય-ગામડાંની માટીમાં લખી ગય તેના શિક્ષકો મળી આવે તોજ આ કાર્ય સફળ થાય, બાકી ભણતી શિક્ષકો કદાચ તેમને અક્ષરતાત આપી શકે પણ જીવન જીવવાની કળા તો નહીંજ આપી શકે.

હિંદુ ખેડૂતોના દેગ છે અને જે દિવસે પ્રોત્તશિક્ષણની જોગવાઈ, ખેડૂતોના માર્ગને અજાણશે, તેમને 'સાક્ષર' જનારી તેમના જીવનમાં નવી જગ્યા ચમકાવશે તે દિવસે હિંદુનો સિનારો અજાણ રીને ચમકશે. ખેડૂતોની આખાદી અને આજાદીમાં હિંદની આખાદી અને આજાદી સંભાળેલાં છે તે આપણે ન ભૂલીએ.

—:૦:—

ગાજે એકજ ગાન

ગાજે એકજ ગાન, કવિ તું
ગાજે એકજ ગાન
માનવતાનું ગાન
કવિ ખંશ, ગાજે એકજ ગાન.

તિમિરતા હા યોગમ બ્યાપી
સહે રહે -ના તેજની ઝાંખી
જડી જડી તું ઘાસે ફેંદી

ગાજે એકજ ગાન, કવિ તું
ગાજે એકજ ગાન
માનવતાનું ગાન.

હમલે હમલે માનવ બ્યાપે
હાય કુદાતો જીવન રહે
મુવ શો' તારો થઈ તું ત્યારે-

ગાજે એકજ ગાન, કવિ તું નો. છોકરી જશે
ગાજે એકજ ગાન
માનવતાનું ગાન

પાત્રો :
ધરમદાસ : એક આવેલ વયનો શેઠીજો
મંજરી : તેની પત્ની

પાત્રો :
લગવાનદાસ : ધરમદાસનો મૂના
જમાનોનો મિત્ર
મુશીલા : તેની પત્ની

બે * સ * તું * વ * ર્ષ

સ્થળ : મજબારદિલ પર જંગલો.

સમય : સવારે માઠા આઠ

પ્રવેશ ૧ લો

ધરમદાસ : મંજરી ! આજે બેસતું વર્ષ ! જ્યુલ છે પહુ અર ! મારા મનમાં પહે એવો ઊંડો ઝંઝી બેઠ, અસતોષ દિલગીરી વગેરે લાગે છે.

મંજરી : હું તમને હમણાં એજ પૂછવાની હતી. પહુ એવું શું છે ?

ધરમદાસ : ના, ખાસ તો કશુંય નથી. પહુ થોડું પડેલાં હું નાનો હતો, તું પહુ નાની હતી. પરબેલાં પહુ નહોતાં માત્ર વિવાદ થયેલા. તે વખતે આ આપણો આવડો મોટો જંગલો આવે શુભ ટાંકણે કેવો માટ રહેતો હતો !

જરી : તમારાં સર્ગાંદાલાં, સસરાજના દેસ્તદારેલાં છોકરાં વગેરે મળીને પોણેસી માણસ તો સહેલાઈથી બેશું થઈ જતું હતું.

મદાસ : અને અડોશી-પડોશીના માણસો અને છોકરાં તો જુદાં !

જરી : બેસતે વર્ષે ત્રણ ત્રણ ભટ અને આઠ દસ બેરાં રસોડામાં હોય છતાં અપારે એકાદ બે વાગ્યા સુધી તો જમવાનાં ફેકણું નહિ હોય !

ધરમદાસ : અને તે દરમ્યાન સવારે સાડા ચાર-પાંચ વાગ્યાના ઝીંચા હોઈએ તે જમાવીવખત સુધી અંધાં મોરાં કે નાનાં તો શોં ચાલતાંજ હોય.

મંજરી : અને છતાં કોઈ મોટેરું છોકરાને ખાવાનું અથવા કરવાનું કહેવા જાય તો સસરાજ એની ધૂજ ઝટકી નાખે

ધરમદાસ : આ મોટાં મોટાં ટેબલ ઉપર એકેએક અનનાં ફરસાણુ અને એકેએક જાનની મીઠાઈ લઈને, જમાવીને બેસાં હોય.

મંજરી : અને જેમ જેમ ખાવાનું જૂટતું જાય તેમ તેમ ઘાંટો પાડીને સાસુજી કોઈને પહુ એ વસ્તુઓ પાછી ટેબલ ઉપર મૂકવાનો હુકમ આપતાં જ હોય.

અનુઅનને માશી બા !

નાખુશ હો. માશીબા હાથમાં

ધીરજથી રહો દુઃખ, ચાહ, અને

તદ્દન નાનાં મામ આનું લઈને

આવે તો પહુ

લેખક :

શ્રી ધનમુખલાલ મહેતા

ધરમદાસ : અને આપણે રૂપિયા, અરધા, પાવલીઓના ખૂમચાં ભરીને બેસા હોય.

મંજરી : તે વખતે સારે રાણે કાગળીઆંના રૂપિયાને તો કોઈ હાથમા પકડેજ નોંધ ને.

ધરમદાસ : અને ગમે તે છોકરું આવે તો ત્રણ રૂપિયા અને છોકરી આવે તો બે રૂપિયા, આપવાનાજ. કોઈ સ્ત્રીનાં છોકરાં ન આવે તો પાંદાવાંટ થઈ રહે અને પાસે હોય તો તેનેટલા માગુસ પણ મોકલાય.

મંજરી : પેલા જગનકાકા એકલાજ આવેલા, ઘર છોકરાંઓને મરીને, તે કેવા એમને સસરાજીએ ખંખેરેલા !

ધરમદાસ : પેટી ઉપરના હમસોમાં ય તે કાને કેટલાં છોકરાં છે તે આપણે ગળે અને નેચો. પણ એસતા વર્ષનું દિવસે બંગલે નહિ આવે તો એમનું આવી જ નવું.

મંજરી : અને હમણું તો તમે કહેના હતા ને કે લિમિટેડ કંપનીઓમાં પંદર પંદર વર્ષ કામ કરીને અસકત થઈ ગયેલ કલાકોનાં નામ પણ જોડીઆઓ નહિ બાજતા હોય !

ધરમદાસ : અરે નામનું તું કયાં રહે છે ! તે લોકો પોતાની ઓફિસમાં છે કે નહિ તેની પણ તેમને ખબર ન હોય ! મારા અનુભવની આ વાત છે.

મંજરી : અને ફાકા ફોડવાની કેવી મજા !

ધરમદાસ : અને ગરીબનાં છોકરાંઓને આપણે કેવા છૂટે હાથે ફટકા આપતાં !

મંજરી : સવારનાં ચાર વાગ્યાથી બહાર મામના તેમજ અડીના સાલમુખારકના ટેલીફોન આવ્યાજ કરે.

ધરમદાસ : અને ત્યારથી ધરમાં આવણુ જવણુ શરૂ થાય તે ઠંક સાંજ સુધી.

મંજરી : અને વચમાં ત્રણ ત્રણ ચાર ઘોડાગાડીમાં મવાસજી માના જઈ આવીએ તે તો ભુટાં.

ધરમદાસ : એક વાર વાદ છે ! ઘોડાગાડીમાં—આપણે પદર છોકરાં બેઠાં હતાં !

મંજરી : કેમ વાદ ન હોય ! અને તે વેળા—‘ડુ...ડુ’ તમારા ખોળામાં ન છૂટકે બેગી હતી !

ધરમદાસ : અને આખા રસ્તે હોહો, હોહો, બીજી વાત નહિ.

મંજરી : છોકરાંઓથી ભરપૂર ગાડી તીકજો એટલે જ લોકો ભણી જાય કે આ મોરારજીને ત્યાંનું સરસ આશ્વ એ જમાનો ગયો હશે !

ધરમદાસ : સાપ ગયા તેના લીસાટા પણ હવે રજા નથી. એય બૂંસાઈ ગયા છે.

મંજરી : આપણે તો બૂની ટેવ પ્રમાણે સાડાચારનાં ઊંચાં ઢીંચે પણ મોંઝ એકાદ બે ફોન આવ્યા હશે. ખરું ને

ધરમદાસ : હા, પણ એ બંને કામના હતા. એકેમાં ‘સાલમુખારક’ નહોતું.

મંજરી : મારાં પિયરમાં પણ ભુજોને, મોટાભાઈ અને બે બહેનો દિવાળી માટે બહારગામ આડ્યાં ગયાં છે.

ધરમદાસ : અને તોરે એક ભાઈ અડી છે તે તો ‘સાલમુખારક’ કહેવાના રિવાજને જ અડી કહે છે.

મંજરી : હા. એમ જ છે ને.

ધરમદાસ : અને મારાં ભાઈ બહેનોમાં પણ કેણુ અડી છે ? કોઈ નથી, અને દોસ્તામાં પણ ત્રણ ચાર ફોન કરે બેલા પણ કોઈ ધરમાં નથી.

મંજરી : એ બધા પણ બહારગામ ઉપડી ગયા હશે. અને આપણો પોતાનોજ છોકરો મહાબળેશ્વર ગયો છે.

ધરમદાસ : અને છોકરી કલાકારો ભેટે અજાંતા વચેરે સ્થળોએ કલાકૃતિઓ બેલા ગઈ છે.

મંજરી : આગલા જમાનામાં આવડો જંગલો પણ સરઅવસરે નાનો પડતો.

ધરમદાસ : અને અત્યારે આવડા જંગલમાં આપણે ચાર—બે આપણે અને બે આપણાં છોકરાં.

મંજરી : એ બે પણ હવે કેટલા દહાડા ? પરબ્યા એટલે છોકરો પણ મીન ડ્રાઈવ ઉપર જવાનો. છોકરી જરૂર સાસરે. એટલે ‘રહીશું’ આપણે બે.

ધરમદાસ : હા, એ ખરું. પણ એમ તો એમ. પણ તું પણ એવા એક ફક્તમાં જવાની મરજી કરતી નથીને

[સુશીલા હોડીને સુરેલું-દલી રકાળીમાં લઈ આવે છે.]

ધરમદાસ : તમારે પોતાને કેટલાં છોકરાં ?

ભયભાઈ : અમારે બે છોકરા અને એક છોકરી. છોકરાને એક છોકરી છે અને છોકરીને બે છોકરાં છે.

ધરમદાસ : અને બીજા બધાં છોકરાંઓ ?

ભયભાઈ : હવે એમાં તે વળી પૂછવાનું હામ ! હું મોટા ભાઈ મળાયો એટલે સપરમો દહાડો આવ્યો બેઘરો !
કોઈ નોકરાંની પણ રાહ ન લુગ્યો. બે નાનાભાઈ, તેમની વધુઓ, એક બહેન, તેનાં છોકરાં,
ભાઈઓનાં છોકરાં વગેરે ચાલ્યાંજ આવે.

મંજરી : ત્યારે તો તમારા પુત્રો અને પુત્રી પણ—

ભયભાઈ : એરે, એમા વળી પૂછવાનું શું ? મોટા દીકરા અને દીકરી પરગામ હતાં તે પણ મમે તેમ દીકરીને
આવી પહોંચ્યાં. એમને બીજે ગોઠે જ નહિ ને.

ધરમદાસ : હં હં, આજે સમારથી બધાં આવ્યાં હશે !

ભયભાઈ : જોડો ! અરે ધરમદાસ ! એમ આ બધાં મને હોડે એમ હતાં ! બે બધાંના મુકામ વાપચાસથી
અહીં છે અને દર વર્ષે એમ જ એ લોહા કરે છે. હવે આવતી કાલે બધાંની કેમ્પ ઉપડવાની.

મંજરી : ત્યારેજ મળ આવેને ?

ભયભાઈ : માફ કરજો, પણ તમારે ત્યાં—

ધરમદાસ : ભાઈ બહેનો પરગામ છે. છોકરા મહાખેચર ગયો છે દેરતો જોડે અને દીકરી ગઈ છે અંગતોની
કથા બોલો.

સુશીલા : ભાઈ, શું કામ નહિ જાય !

મંજરી : હા-જલ્પ-આ જમાતામા બધાં સરતંજ છે.

સુશીલા : હાસતો.

[મોટરનું ભૂંગણું વાગે છે. છોકરાંઓ ધમાધમ કરતાં આવે છે. ફરાકાનાં પેકેટો જતાં છે.
ધરમદાસ અને મંજરી હોરે છે.]

મંજરી : ચાલો, હવે અમે જઈએ. કોઈ વાર જરૂર આવશે. સુશીલા બહેન, ભયભાઈ !

ભયભાઈ : હવે કાંઈ છોડવાના છીએ ?

ધરમદાસ : સાલમુખારક, સુશીલાબહેન, સાલમુખારક, ભય !

સુશીલા : સાલમુખારક ભાઈ.

મંજરી : છોકરાંઓ, સાલમુખારક !

ધરમદાસ : મોટથી બોલો, સાલમુખારક !

છોકરાંઓ : (મોટો ઘાટા પાડીને) સા-આ-ર-ક ! સાલ મુખારક !! સાલમુખારક !!!

વર્તમાન વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોએ આપણને માહિતી અને પ્રચારનાં જે વિધિ વિધિ સાધના આપ્યાં છે તેમાં છળીઘર—સીનિમા—ખડુજ મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. આજના સામાજિક જીવન ઉપર સીનિમાની વ્યાપક અસર સમજાય તેવી છે. સાંભળેલાં વ્યાખ્યાનો કદીક વીસરાઈ જાય છે, વાંચેલાં પુસ્તકો કદાચ ભૂલી જનાય છે પરંતુ જોયેલાં ચિત્રો મન ઉપર જે ગાઢ અસર પાડે છે તે ચિરંજીવી છે. છળીઘરની આ અખૂટ પ્રચારશક્તિનો સુધુષણ સમાજઘડતરના એક સખળ અંગ તરીકે થઈ શકે તેમ છે. છળી વાંચી શકતા નથી એવા લોકોને દિલ્લમચિત્ર દ્વારા જરૂરી જ્ઞાન આપી શકાય છે. ગામડાં-ગામડાં યોગ્ય પ્રચાર અર્થે ‘ફરતાં’ છળીઘર યોજવાની વ્યવસ્થા કરવાના પ્રસ્તુત લેખમાં જે વિચારો છે તેનો વાંચકો આવશ્યક લાભ લે તેમ મુચ્છીએ.

કલામાનુષંગ કામ રસાસ્વાદ કરાવવાનું છે. કલા આનંદ આપે છે; મનોરંજન કરે છે. પણ કલા આટલેથી એટકતી નથી. આનંદ સાથે તે ‘કંઈક’ કહે પાછું છે. રંજન સાથે ઉદ્દેશોધન પાછું કરે છે. કલા રસમાં તરંગાળ કરી મંગલમાર્ગે જવાની પ્રેરણા આપે છે. કલા જનમનરંજન કરી જનકલ્યાણ કરે છે. કલામાં આવી તાકાત છે એથી તે તેની આટલી કદર ધાય છે.

દિલ્લમચિત્ર એ પણ કલાનો એક પ્રકાર છે. દિલ્લમચિત્રનો પ્રધાન ધર્મ મનોરંજન કરાવવાનો છે. આજે તો દિલ્લમચિત્ર જેવું, મનોરંજનનું વ્યાપક સાધન ખીજું એક નથી. પહેલાં નાટક જનસમુહનું રંજન કરતું હતું. પણ દિલ્લમચિત્ર તો નાટક કરતાંય ઘણુંજ આગળ વધી ગયું છે. દિલ્લમચિત્રમાં દિલ્લમચિત્ર પહેાંચી ગયું છે અને દિવસે દિવસે તેનો પ્રચાર વધતો જાય છે. દિલ્લમચિત્ર જે રીતે તેનો વિકાસ સાધી રહ્યું છે એ જોતાં તેની અસરો ઊની રહેતી નથી. જરૂર, દિલ્લમચિત્રમાં કેટલાંક ખરાબ તત્ત્વો છે. એને ફર કરવાં બેઠકોએ, જાણી દિલ્લમચિત્રનો ઉપયોગ થઈ શકે તેમ થતો નથી.

અખૂટ પ્રચારશક્તિ

દિલ્લમચિત્ર, ખીજી કલાઓથી એક રીતે જુદું પડે છે. એ, મનોરંજન કરાવે છે એ સાથે તેનામાં

પ્રચારની જળાશય શક્તિ બરમા છે. પ્રચારનાં જ્યાં સાધનોમાં દિલ્લમચિત્ર માનવે મૂકે છે. વળપણ જે કામ કરી શકતાં નથી, રેડિયો જે કામ કરી શકતો નથી ત્યો દિલ્લમચિત્ર કામિયાબ નીચે છે. દિલ્લમચિત્રમાં જે અખૂટ પ્રચારશક્તિ છે એના કવચ વ ધુણે અને રમિયાએ ધુકતા વર્ષોમાં પ્રેરણા કર્યાં છે. દિલ્લમચિત્ર એ તાકાતથી દિલ્લમચિત્ર પણ અજળી હોય એમ લાગતું નથી એટલા માટે તો સુરકાર માલિકી અને પ્રચાર જાતુ મક્કાં છે. અને એ ખાતાં દ્વારા સમાચાર ચિત્રો, માહિતી ચિત્રો અને દક્ષિણેશ ચિત્રો નૈયાર કરાવે છે. આ પ્રકારને વધુ વેગવાળી બનાવી શકાય.

ખીજું તથા પ્રચાર કરવાના છે ત્યાંજ એ વેચવાના બનવો બેઠકો. મહેરોમાં ગતુપત છે રેડિયોની સમવડ છે. ગામડાંઓમાં એમાંનું કંઈ નથી. આથી ગામડાંઓ સખી પાતોથી વચિત મૂકે છે. દેશમાં શું ચાલી રહ્યું છે, આખાનું નેતાઓ શું કહે છે અને આપણી સરકાર શું કરવા માગે છે એ જાણી વાનો ગામડાંઓ મુઠી પહેાંચાડવાની જરૂર છે. ગામડાંઓમાં ભણેલા યોજા; એટલે છાપાં તત્ત્વ તોયે વાંચે કેટલાંક છે ખીજું એનીના કામમાં મચ્છી કરીને ચાટીપાટીને આવેસો માલુસ જાણુ વાંચના ક્યાંથી પ્રેરણા? વીજળીના અભાવે રેડિયો તો ગામડાંઓમાં વપરાય પાછું ક્યાંથી? આવી પરિસ્થિતિને કીધે ગામડાં પછાત રહ્યાં છે.

આજે દેશને અનાજની જરૂર છે. આખાં 'નેનાઓ' લગભગ રોજ યાદ દેખાપે છે કે 'પણ અનાજ તોયે. પણ આ વાત ગામડિયાના કાન સુધી મૂકેલીએ પહેંચે છે. 'ને લોકોને એ વસ્તુ ચિત્તદાર કહેવામાં આવી હોય તો તેના ગળામાં ખરાબર ઉતરી જાય! દિલ્લમચિત્ર પ્રચાર જરૂર કરે છે. પણ તે બુખ્ખો પ્રચાર કરવું નથી માલુસ ભાષણથી કંટાળે છે. પણ તે ચિત્રપટથી નહિ કંટાળે. મનોરંજન સાથે પ્રચાર. કરવામાં આવે તો તે સારી અસર કરશે. એજ રીતે દારૂ નહિ પીવે એમ કહેવું એના કરતાં દારૂ પિનારની અને તેના કુટુંબની કેવી દયાજનક કહેવું દશા થાય છે એ વસ્તુ ચિત્રદાર અનાવવામાં આવી હોય તો બેનારના મનમાં એ વાત બરાબર રહી જાય. આ કામ આજે હુરેપ, અમેરિકા અને રશિયા જેવા બીજા દેશોમાં થઈ રહ્યું છે. આપણી સરકારની પણ એમ ઈચ્છા છે. માદિતી અને પ્રચાર ખાતાંદાર દેશના ખૂબે ખૂબે સમાચાર પડેંચાડવાની સરકારની મુશ્કેલી છે.

ઉપયોગ કેમ કરવે?

અહીં રૂબરૂવિક પ્રશ્ન એ થાય કે ગામડાંઓમાં દિલ્લમચિત્ર કેવી રીતે દેખાડવું? ગામડાંઓમાં નથી જીવીપડે નથી વીજળી! ગામડા ગામમાં વળી દિલ્લમચિત્ર રીતે દેખાડી શકાય પ્રશ્ન સાચો છે. પણ તેના રસ્તો શી શકાય એમ છે. આજે પણ ફેટલાંક 'કરતાં' (કુર્ચીંગ) જીવે છે. એક મોટરમાં દિલ્લમ દેખાડવાનો જરૂરી સામાન રાખી શકે છે. એ મોટર એક ગામથી બીજા ગામ રાખે દિલ્લમ દેખાડતી ફરે છે. મેળાઓમાં પણ આવાં 'કરતાં' જીવીપડે તંબુઓમાં દિલ્લમ દેખાડે છે. આજે તો ૧૬ એમ.એમ.ની પટ્ટી પર પણ દિલ્લમ દેખાડી શકાય છે. ૧૬ એમ. એમ.ની પટ્ટીથી કાપેલા એ થાય છે કે એનું કદ. ઘણું નાનું હોય હેરફેરમાં મુશ્કેલી આવતી નથી. બીજું ૧૬ એમ. એમ.ની પટ્ટી વળતી નથી. એથી આગ લાગવાનો ભય ઓછો છે. એને માટેનું એલેક્ટ્રિક પલ્ક ઘણું નાનું હોય છે. એ બધે સામાન એક મોટી પેટીમાં પણ સમાઈ શકે છે. એ ખર્ચાળ પેલું નથી. આ રીતે બે કરતાં જીવીપડેની યોજના હાથ ચરવામાં આવે તો ગામેગામ દિલ્લમચિત્ર દ્વારા પ્રચાર થઈ શકે.

આ કામ લોકલબોર્ડો અને ગ્રામપંચાયતો કરી શકે. આજે લોકલબોર્ડો ગામડાંના આરોગ્ય માટે સ્લાઇડો તો દેખાડે છે. એને માટે પ્રચાર પણ કરે છે. એને બદલે

ને દિલ્લમચિત્ર પ્રચાર કરવામાં આવે તો તે અમરજરૂર નીવડશે. લોકલબોર્ડોને એલેક્ટ્રિકટરવાળી એક મોટર સાથેની રહેશે. એની પહેલાં સમાચાર ચિત્રો, માદિતી ચિત્રો અને પ્રચાર ચિત્રો સરકાર પૂરાં પાડે. દિલ્લમચિત્ર સરકારની આવી યોજના છે એટલે અહીં ચિત્રો તો મળી રહે. દરેક નાનુકા દોઢ પણ નહિ તો એક મોટર સાથેના ગામડામાં આવે તોયે ચાલે. તે માદિતીમાં તો આખા તાલુકામાં ફરી વળે. દર મહિને નવાં ચિત્રો દેખાડવાનો પ્રયત્ન કરવો બેસે. આ યોજના ખર્ચાળ પણ નથી. બે ગ્રામ પંચાયતો કહે તો આ કામ હિપ્પી શકે છે. ગામ ખાતે એક પ્રોજેક્ટર ખરીદવાનું. ૧૬ એમ. એમ.ની શીલ્ડ બાંધેલી ચાલુ મળી શકે છે. લોકલબોર્ડો માલુસ કે તાલુકા કચેરી માલુસ પણ મેળવી શકાય. ફેટલાંક જગ્યાએ આ કામ શકે પણ થયું છે. આ કામ વહેતાં ખડેખા પ્રમાણમાં થાય તો સાહે!

શિક્ષણનું માધ્યમ

હવે તો શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે પણ દિલ્લમચિત્રને કામે લગાડવાની યોજનાઓ અમલમાં મુકાઈ રહી છે. વિજ્ઞાન, બોલપણ અને કલ્પલક્ષ જેવા વિષયો તો દિલ્લમચિત્રો દ્વારા મુશ્કેલી રીતે શીખવી શકાય છે. પછાતા પર બેચેની વાત વિદ્યાર્થીઓના મનમાં એવી તો અંકિત થઈ જાય છે કે એ કદીય મનમાંથી જુસાની નથી. એવી જ અસર એ ગ્રામજનતા પર કરી જાય છે. ગામસુખારણનું કાર્ય લખાણ કરતાં દિલ્લમચિત્ર દ્વારા પણ સાધ્ય થશે. ગામડાંએ દેશ માટે શું કરવું બેઠકો? શા માટે વધુ અનાજ ઉતારવું બેઠકો? શા માટે વ્યસનોના શુભામ ન બનવું બેઠકો.....એ બધા પ્રશ્નોને દિલ્લમચિત્ર સરસ રીતે પછા પર રજૂ કરી શકશે.

આરોગ્યદાર એટલેજ રોગોદાર

દિલ્લમચિત્ર ગામડાંઓનું બનેલું છે. બધાં સુધી ગામમાં આપાને છે. ગંદકીમાં સળગેલાં છે. ગરીબોમાં રૂખી ગયાં છે, ત્યાં સુધી દેશ સમૃદ્ધ થવાનો નથી. આરોગ્યદાર એ દેશને સમૃદ્ધ કરવાનો એક માલો માગ છે. ગાંધીજી બનાવી ગયા છે એ સાધનો દ્વારા જ આરોગ્યદાર થઈ શકશે. પણ હાલ ગામડાંઓના મનમાં એ વાત સ્થાવરની જરૂર છે એ આપણાં નેતાઓના ગંદકી

ગામડાંઓ-મુઘી પહેાંની શકે નો ચણું કામ થઈ શકે. આજે આપણે દેશ એવા તબક્કે આવી પહોંચ્યા છે કે ગામડાંઓને ગળાડયા શિવાય છૂટકો નથી. અમોદ્ધાર કર્યા વગર પણ છૂટકો નથી. અને આગળ ભેડા ગયા તેમ-ફિલ્મચિત્ર એ કામ મધુ સારી રીતે કરી શકે તેમ છે. દેશના તત્ત્વગતર માટે ફિલ્મચિત્રને વિનાવિવંશે કામ લગાડી દેવાની જરૂર છે. 'ફરતાં' જાણીયરોની યોગ્યતા અમલી ખતાવવાની જરૂર છે.

ચાલુ જાણીયરોમાં સમાવ્યાર ચિત્રો અને માહિતી ચિત્રો ફરજિયાત રીતે દેખાડવાનો પ્રયત્ન થઈ ગયે.

અભાડે મુદ્દપ્રચાર ચિત્રો દેશભરમાં ફરજિયાત રીતે દેખાડવામાં આવતાં હતાં. હવે સા માટે ન દેખાડી શકાય કે આપણી પ્રજાકીય સરકાર આપણા માટે શું કરી રહી છે એ બેવા કાણુ આતુર ન હોય! દાદાબાઈની યોગ્યતા સ્પષ્ટ બતાવવા માટે પણ ફિલ્મ દ્વારા મજુર ચાલીઓમાં નજીકના ગામડાંઓમાં પ્રચાર કરવો ભેદ્ય છે. એને માટેતાં ખાસ દૂકાં ચિત્રો તૈયાર કરાવવાં નેહ્યે. ફિલ્મચિત્ર પોતાં ખરાબ નથી, એની પાસે જેવું કામ લેવું હશે તેવું લઈ શકાશે. પ્રજાકીય સરકાર આમોદ્ધારને માટે હિન્દમા જરૂર કંઈક કરશે અને એને માટેના ચિત્રો પણ તૈયાર કરશે એવા આશા રાખવી વધુ ખરાલી નથી.

રાષ્ટ્રની તાકાત વધારો

અ શુ સૂ ષ્ટિ ની અ જ ય બી

ઓછેથી પાંચજ વખત પહેલાં 'અણુ' શબ્દ માત્ર પ્રયોગશાળાઓમાં સંભાળનાં વસ્તુ. ૧૯૪૫ ના ઓગસ્ટ માસમાં જાપાનનાં એ મોટા શહેરો આલબાઈથી તારાજ થયાં ત્યારેજ સામાન્ય માણસે જાણ્યું કે વિજ્ઞાનીઓએ કેઈ પ્રયત્ન શક્તિ શોધી કાઢી છે. આલબાઈ મોટી વસાહતને સાફ કરી નાખે એટલી તાકાતવાળો છે એ દર્શકનથી વધારે અણુ સંબંધી જ્ઞાન ના આજ પછી સામાન્ય માણસ પાસે નથી. અણુ એટલે શું? અંશો આટલી વિનાશક શક્તિઓ ધીથી આવી રહી છે શક્તિ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થઈ રહી આ પતોના સંબંધમાં ના એ અચાતજ છે.

અણુશોધનનો પ્રારંભ :

આલુસ'શામતનો વડા આપણી શતાબ્દિનેજ મળ્યે છે. વીસમી શતાબ્દિની શરૂઆતથીજ વિજ્ઞાને આજસેવમાં પવેશ્યું કર્યું છે અને આજે ત્યારે અર્થો સૈકા વીસે નથી ત્યાં તો માનવ અણુધારેલી શક્તિનો સ્વામી બની બેઠો છે. આવતા યુગના માનવો માટે એક અમૂલ્ય અને અનુદ શક્તિભંડાર ખુલ્લો થયો છે. શક્તિ એ પાછુ એક પ્રકારની હોલક છે અને હોલક કંઈ વસ્તુ છે. જે માનવી આ શક્તિતા કેશમાં ચક્રવૂરે જાળિને લાન બુદ્ધિ તો તે સારીજ માતવજાતિનું નિકંદન નેતરણે અને ને એ શક્તિ માતવજાતિને માટે વપરાશે તો આવતી કાલનું જગત ભૌતિક સમૃદ્ધિની ટાંચે ચિત્રાવશે.

અણુશાસ્ત્ર તો પરીકથાઓમાં આવતી દુર્ગમ સજિ જેવી છે. જેમ કેઈ મુવર્ણસ'દરીના મહેલ અગમ્ય જગલો અને દુર્બેલ દિવાસોની પેલે પાર આવેલો હોય છે એમ અણુશાસ્ત્ર પછી સૂક્ષ્મતાઓનાં પદોમાં સંતોએલી પડી છે.

એવું દર્શન માત્ર સ્થૂળ દૃષ્ટિયાંજ નહિ પાત્રી શકાય. આપણું કલ્પનાચક્ષુને પછી સંતેજ બનાવીને આગળ વધવું તોજ એ સર્જિતું સંતોષકારક દર્શન કરી શકવું.

અણુ એટલે શું?

અણુની સર્જિમાં કોઈ ઉત્તરીય તે પહેલાં અણુનો પરિચય મેળવી લેવો જોઈએ. પૃથ્વી ઉપર જેટલા પદાર્થો જોઈએ છીએ તેનાં જો પ્રકાર છે. (૧) મૂળ પદાર્થો અને (૨) રસાયણ સંયોગથી બનેલાં પદાર્થો. સોડી, રૂબી, ગંધક, લોહ, રેડીઅમ વગેરે મૂળપદાર્થો છે. પાણી, કાચ, ચીકું વગેરે રસાયણિક સંયોગનો છે. મૂળ પદાર્થને તોડવામાં આવે તો એનાં નાનાં કણો બને છે. તોડતાં તોડતાં એવું સૂક્ષ્મ કણ મેળવવામાં આવે કે જેના વધારે ભાગશા મકુચ નથી અને જે સૂક્ષ્મ કણમાં મૂળપદાર્થનાજ ગુણ રહેલા છે એને અણુ કહે છે. આપા લાખે અણુઓના સંયોગથી પદાર્થનું બંધારણ થાય છે. આણુસભા સેકાના અંત-સુધી વિજ્ઞાનીઓ એમજ માનતા કે પદાર્થનું સૂક્ષ્મતમ રૂપ અણુ છે અને એ દૃષ્ટિએ જુદા જુદા પદાર્થોનાં સૂક્ષ્મ રૂપો જુદા જુદા ગુણોવાળા અણુઓ છે. ઉપર ગણાવેલા મૂળ પદાર્થોની રાખ્યા ક્યાંજે તો હર છે. પરંતુ ગણા સેકાની શરૂઆતમાં માત્ર ૨૭ પદાર્થોજ ઓળખી શકાયા હતા. આ ૨૭ પદાર્થોના ગુણોમાં કંઈક નિયમિતતા દેખાતી હતી. વિજ્ઞાનીઓ તો તલુપજાનાં દર્શનથી આજુ જગસ શોધી કાઢે જ્યારે સૂક્ષ્મદૃષ્ટિવાળા હોય છે એટલે ધીમે ધીમે તેઓએ મૂળપદાર્થોની પંક્તિમાં આવે એવા ઘણા પદાર્થ શોધી કાઢ્યા. આ સુચિનો પરોસો પદાર્થ હાઈડ્રોજન વાયુ છે અને છેલ્લે પદાર્થ જુરેનીઅમ છે. રશિયન વિજ્ઞાની મેન્ડેલેવે ઇ. સ. ૧૮૬૯ માં નવો પ્રકાશ પાડ્યો. એણે નક્કી કરી આપ્યું કે જુદા જુદા પદાર્થના અણુઓનું જુદું જુદું વજન હોય છે. એ વજનને અણુભાર (atomic-weight) કહેવાય છે. હાઈડ્રોજનના અણુ કરતાં કાર્બોનનું અણુ બારગણું, ઓક્સિજનનું સોળગણું, ગંધકનું બેત્રીસ ગણું, અને જુરેનીઅમનું અણુ બરો આઠીસગણું ભારે હોય છે. આ શોધ પછી પદાર્થોને અણુભાર પ્રમાણે ક્રમાંક ગોઠવવામાં આવ્યા. જુદા જુદા પદાર્થોના ગુણોમાં જેવાઈ આવતી એક પ્રકારની નિયમિતતાનો અભ્યાસ કરીને મેન્ડેલેવે જેટલાક મૂળ પદાર્થોના અસ્તિત્વની આગાહી પણ કરી આપેલી અને પ્રયોગોને પરિણામે એવા પદાર્થો શોધી શકાયા પછી ખરા. આ અંધી પ્રગતિ થઈ એ અજ પછી આણુસભા શતાબ્દિના અંત

: લેખક :
'અણુશાસી'

સુધી અણુની સૂક્ષ્મતા બીજાકરીને રહી અને પદાર્થનું નાનામાં નાનું કણ આણુર બેખાતું.

આણુથી સૂક્ષ્મતર વિદ્યુતકણની શોધ

આગામીસમી શાન્તિદાતા સંધ્યાકાલે ટોમ્સન નામના વિજ્ઞાનીએ એક નવી જાતના કણની શોધ કરી. દસ કારી નાખી હોય એવી નળીમાંથી વિદ્યુતપ્રવાહ પસાર કરતાં એમાં પ્રકાશનો પટ્ટો ફેલાયો અને એ પટ્ટાની અભ્યાસ કરતાં માણુમ પડ્યું કે એ અસંખ્ય સૂક્ષ્મ કણોનો બનેલો હતો. આ કણ વિદ્યુતઅણુ [Electron] કહેવાયું. આ કણોમાં ઋણ વિદ્યુતભાર (negative charge) પણ રહેલો હતો. મિલિકન નામના વિજ્ઞાનીએ તે અવનવા પ્રયોગો કરીને આ સૂક્ષ્માનિસૂક્ષ્મ કણનું વજન પણ તક્કી કરી નાખ્યું. એણે સિદ્ધ કરી આ 'કુ' કે આ નવી જાતનાં વિદ્યુત-અણુનું વજન દાદરોજાતના અણુ (atom) કરતાં $1/1880$ મા ભાગનું છે. વિજ્ઞાનિઓએ પ્રયોગો કરીને તક્કી કર્યું કે મોટે પદાર્થોમાંથી હટાડી પડતાં વિદ્યુત-અણુઓ (electron) સમગ્ર શુભુધર્મશાળાજ છે.

આણુનું નવું દર્શન

વિદ્યુત-અણુઓની શોધ થયા પછી આણુરચનાનો ખ્યાલ બદલાઈ ગયો. અનુમાન, તર્ક, પ્રયોગ અને પ્રાપ્ય સાધનોની મદદથી એમ તક્કી કરવામાં આવ્યું કે જે આણુને આપણે જરૂર કહી માનીએ છીએ તે જરૂર નથી પણ એ નો ગનિથી ધમધમતો એક સૂક્ષ્મ સરિ છે. આણુનાં ધર ઉકેલતાં માલમ પડ્યું કે જેવી રીતે સૂર્ય-મંડળમાં સૂર્ય કેન્દ્રમાં છે અને એની આસપાસ નવગ્રહો ગ્રહભેર પરિક્રમો કરી રહ્યા છે તેવીજ રીતે આણુમાં એક અણુકેન્દ્ર છે અને તેની આસપાસ એક કે એકથી વધારે વિદ્યુત-અણુઓ અકરપ્ય ગ્રહપથી પરિક્રમા કરી રહ્યા છે. સૂર્યમંડળમાં સૂર્યનો જથ્થો તેની આસપાસ પુખ્તનાં વિદ્યુત-અણુઓના જથ્થા કરતાં ૭૫૦ ગણો છે, તેવીજ રીતે આણુમાં પણ અણુકેન્દ્રનો જથ્થો તેની આસપાસ પુખ્તનાં વિદ્યુત-અણુઓના જથ્થા કરતાં સેંકડો ગણો છે. જેવી રીતે વજનદાર સૂર્ય આખા ગ્રહમંડળને પુખ્ત રાખી શકે છે તેવીજ રીતે નાનું છતાં તુલ્યદમક દરિએ વજનદાર અણુકેન્દ્ર પોતાની આસપાસ વિદ્યુત-અણુઓને ધ્રુવતા રાખી શકે છે.

આણુનું પોતાનું દર્શનજ નદી આંખે શક્ય નથી તો પછી એનાં પડમાં સમાયેલી આ શીશાનું દર્શન તો કયાંથીજ શક્ય હોય? પરંતુ પ્રયંત્ર શક્તિવાળાં દુર-બીનાએ આણુને દશ કદોગણું તદ્દ અનાવીને એની આછી નક્કીરે પણ મેળવી આપી છે. આધુનિક વિજ્ઞાન પાસે અદ્ભુત સાધનો છે એટલે તો એ આશાના અવકાશને પૃથ્વીના પેદાણને અને આણુના હાંકાણુને ભેટી તકરું છે.

અણુની રચના

આપણે ક્ષેત્ર થયા કે આણુમાં મધ્યસ્થ ભાર કેન્દ્ર હોય છે અને તેની આસપાસ ઝડપથી ધ્રુમતા એક બા એક વિદ્યુત-અણુઓ હોય છે. વિદ્યુત-અણુઓમાં ઋણ વિદ્યુતભાર (negative charge) હોય છે. આ વિદ્યુત ભારને નાણુ કરતાં બરાબર નેટલાજ ધન વિદ્યુતભાર (positive charge) અણુકેન્દ્રમાં રહેલો હોય છે. આ કેન્દ્ર શાનું બનેલું હશે એ પ્રશ્ન કોઈ એ સ્વભાવિક હતું. વિજ્ઞાનીઓ મંથનમાં પડ્યા. અણુકેન્દ્રની રચના સંમંથના મારે એને નોકડવુંજ પડે. એક તો અણુ પોતે સૂક્ષ્મ એનું કેન્દ્ર તો એથીયે સૂક્ષ્મતર, એ કેન્દ્રની આસપાસ એક સેકંડના હજારો માંડલની ઝડપે ધ્રુમી યંત્રનાં, વિદ્યુત-અણુઓનું કવચ આ સંભોગમાં અણુકેન્દ્રને તોડવું ફરી રીતે પણ વિજ્ઞાનીઓના દિલ્લિભાગ મુદ્દાજ તપોનાં ધણએલો હોય છે. તેઓ ધીરજ છોડ્યા નહીં અને વિચારને ધંભી દેના નથી. તેઓએ તક્કી કર્યું કે રેડીઅમ જેવા પદાર્થોમાંથી મળતાં અસાધારણ ગનિધાળાં કડોરો સૂક્ષ્મકણોના મારો અણુકેન્દ્ર ઉપર ચલાવીએ તો કોઈને કોઈ કણ તો અણુકેન્દ્રને ભેદવાનાંજ. આ જાનની મુક્તિથી વીસમી સત્તરમીના બીજા દસકમાં તો અણુકેન્દ્ર ભાંગી શકાયું. અણુકેન્દ્ર બાબતુ ત્યારે માણુમ પડ્યું કે એમાં બે જાતનાં કણ રહેલાં હતાં. એક તો વિદ્યુત-અણુઓના વિદ્યુતભારને નાણુ કરતાં વિદ્યુતભારવાળાં પ્રાણુઓ (protons). અને બીજાં કંઈપણ વિદ્યુતભાર વગરનાં છતાં વજનદાર શુન્યઅણુઓ (neutrons) જુદા જુદા પદાર્થોનાં અણુઓમાં પ્રાણુ, શુન્યાણુ અને વિદ્યુતઅણુઓ તો હોવાજ છે એટલે પદાર્થનું સૂક્ષ્મતમ રૂપ અણુ નહિ પણ આ ત્રણ કણો છે એમ સાબીત થયું. વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં દાનિવું એક મોણું ફરી વલ્યું આ શોધ પછી તો સોડું, સોડું, રૂપું, ગંધક એ બધા

નાણાં ધીરવાનો ધંધો કરનાર ધીરદારોની એક સત્તાવાર નોંધ રહે છે. દરેક તેના ધંધાદારીને ધંધો કરવાનો લાઇસન્સ (પરવાનો) લેવો પડે છે. ધારામાં દરાવેલ રીતે ધીરધારના સોદા અને લેવડદેવડનો વિસાળ રાખવો પડે છે. વારંવાર મુકરર મુદતે કરજદારને તેનાં કરજનો વિસાળ આપવો પડે છે. વ્યાજના દર ઉપર અકૂચ મુકવામાં આવ્યો છે; અને હામ દુપટના કાયદાના નિયમને લાગુ પાડવામાં આવ્યો છે. ધારામાં દરાવેલ વ્યાજની મર્યાદા ઉપરાંત કે કાયદેસર ખર્ચ ઉપરાંત લેવડદેવડ અંગે કોઇ ખીલ રકમ ધીરદાર કરજદાર પાસેથી લઈ શકે નહિ, જે કાયદો

મૂળ નાણાં ધીરનારને લાગુ પડે છે તે જ કાયદો બીજો કોઈ માલુસે ન કરજ ખરી લીધું હોય તેને ખાતુ તેટલો જ લાગુ પડે છે. ધીરદાર વિસાળની નીગતો આપે અને લીધેલી રકમ નક્કી કરવા કરજદાર કોઈ ખાતુ વખતે કોર્ટને અરજી આપી શકે છે. કરજ દર કોઈ ખાતુ વખતે લીધેલી રકમ અથવા તેના મૂલ્યે તેટલો ભાગ લેણુદારને પાછો આપી શકે છે એને બે તે આપેલી રકમ લેવાની ધીરદાર ના પાડે તો કરજદાર તે રકમ કોર્ટમાં ભરી શકે છે; નાણાં ધીરનારે નાણાં ઉછીનાં લેનાર પાસેથી લેાન સંબંધી જે લખાણો લીધાં હોય તેમાં ખાતરી જગાએ લખવા અથવા ખોટી રકમ લખવા તેમજ પ્રતિબંધ લખવામાં આવ્યો છે. વળી કરજદારને નાણાં ધીરનાર તરફથી કનડગત, કે ફાલ થતી અટકાવવા માટે ધારામાં થોડા પ્રખંધ થયો છે. બે કરજદાર બંને પેતી કરતો હોય અને તેવું કરજ પંદર હજાર રૂપિયાથી વધારે ન હોય તો તેને હુકમનામાંની જગત-સંબંધી તુરંગમાં અટકવી ન શકાય.

નાણાં ધીરનાર કેને કહેવો?

જે કોઈ નાણાની ધીરધાર કરતો હોય તેના ધંધાદારીને આ ધારો લાગુ પડે છે. મદદ કરવાની દૃષ્ટિએ આપણે વગર વ્યાજે નાણાંની રકમ ધીરવિ તે આપણે ધીરદાર ન કહેવાઈએ.

ધીરવાં નાણાંની રકમ અથવા લોન એટલે શું?

વ્યાજે ધીરેલી નાણાંની રકમ અથવા કોઈ વસ્તુને લોન કહેવાય છે: પરંતુ, લોનની વ્યાખ્યામાં, (૧) સહકારી મંડળમાં, કંપનીમાં કે સરકારી પોસ્ટ ઓફીસ, બેન્ક, અથવા ખીલ કોઈ બેન્કમાં વ્યાજે

શા
હુ
કા
ર
ધા રો

મેકેલી રકમ કે મિલકત; (૨) સોસાયટી ઇન્કોર્પોરેટેડ, ૧૮૮૦ મુજબ ૨૪૨૨૨ થયેલી કોઈ મંડળીમાં અથવા ખીલ કોઈ કાયદો મુજબ ૨૪૨૨૨ થયેલ ધાર્મિક કે ધર્મોદાની સંસ્થામાં વચ્ચે મુકેલી કે તેની મંળી કે સંસ્થાએ વ્યાજે ધીરેલી રકમ; (૩) સરકારે અથવા તેની મંજૂરીથી સ્થાનિક અધિકારી મંડળે ધીરેલી રકમ (૪) સહકારી મંડળે આપેલી લોન (૫) પ્રાવિડન્ટના સમયને લેવા વિસાળમાં જમા હોય તેવી. રકમમાંથી ફાલ; નિયમ અનુસાર આપવામાં આવેલી લેખ; (૬) ઇન્સ્યુરન્સ કંપની નાણાં ઉછીનાં કે જે બીરે તેવી લોન; (૭) કંપની કે શેરબુલ્ડ બેન્કે આપેલી કે તેમાં વ્યાજે મુકેલી રકમ; (૮) પ્રામીસરી નોટ.

વિવાય મેગેસ્ટ્રેટિયલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ ૧૮૮૧, પ્રમાણે કોઈ ખીલ રીતે ધીરાયેલી રકમ અને (૬) વેપારીને વ્યાજે આપેલી રકમનો અમુક અંશે સમાવેશ થતો નથી. કોઈ માલુસ પોતાના સામાન્ય ધંધામાં માત્ર કે રથાવર અંગે મિલકત વેચતો હોય કે ખરીદ કરતો હોય તેને આ ધારામાં વેપારી કહેવામાં આવ્યો છે. વળી છુટક કે બંધાવેલ વેપારી, કમીશન એજન્ટ, એકર, માત્ર ખનાવનાર, કંટ્રાક્ટર અને ફેક્ટરીના માલિકને પણ વેપારી ગણવામાં આવ્યો છે. જે માલ ખનાવનાર પોતાનાં કારખાનામાં દસ કામગારથી આઠા કામવાર કામે લગાડે છે તેમજ જે પિત્તીની ઉત્પત્તિ અને ટોડાંબંધ વેચે છે અથવા પોતાના ઉપયોગ માટે ખરીદે છે તેનો વેપારીની વ્યાખ્યામાં સમાવેશ થતો નથી.

લાઇસન્સ કદાવવાની બરડ

પ્રત્યેક વરસ માટે લાઇસન્સ કદાવવા વિના અને તેમાં ગણ્યેલી શરતો પાળ્યા વિના કોઈ નાણાં ધીરનારને ધંધો કરી શકતો નથી. વળી પ્રાન્તમાં એકથી વધારે જગ્યાએ ધંધો કરવો હોય તો દરેક જગ્યા માટેનો બુલે લાઇસન્સ કદાવવો પડે છે.

લાઇસન્સ કદાવવાની અરજી

જે સ્થાનિક વિસ્તારમાં પધાની જગ્યા આવી હોય તે સ્થાનિક વિસ્તાર માટે હુકમના ધરાવતા આર્સીસ્ટન્ટ મેજીસ્ટ્રેટને લાઇસન્સ કદાવવા માટે અરજી કરવી અને: (૧) જે નામથી ધંધો ચાલુ હોય કે કરવો હોય તે નામ અને તેના વહીવટ માટે જવાબદાર માલુસનું નામ અને બે એકથી વધારે મળાએ ધંધો કરવો હોય તો

: લેખક :
શ્રી. ઝાલરાય હ. જુય
એડવોકેટ (O.S.)

તે દરેક જગ્યાએ પંધાના વડીલદ માટે જવાબદાર માણસનું નામ; (૨) અરજદારે વ્યક્તિનું નામ તથા શીરનામું, જેને બેન્ક અને કંપની હોય તો તેના ડીરેક્ટરો, મેનેજર અને મુખ્ય અધિકારીનાં નામ તથા શીરનામું; (૩) જે બીજી કોઈ સંસ્થા હોય તો તે સંસ્થાના સંસ્થાનાં નામ અને તેનાં શીરનામું અને (૪) જે વરસના લાઇસન્સની માગણી કરી હોય તે વરસ માટે પંધામાં રોકવાની મુદતની રકમ—આ બધી હકીકતના અરજમાં સમાવેશ કરવો પડે છે. અરજીની સાથે બાંચ શી મોકલવી પડે છે.

રજીસ્ટ્રેશન અને લાઇસન્સ

આર્ટીસ્ટન્ટ રજીસ્ટ્રાર અરજીને ધ્યાનમાં લઈ અરજદારની રજીસ્ટ્રારમાં નોંધ લે છે અને તેને લાઇસન્સ આપે છે. જે રજીસ્ટ્રારની હકુમતની બહારના વિસ્તારમાં પંધા કરવાના લાઇસન્સ બાબત અરજી હોય તો જે રજીસ્ટ્રારને હકુમત હોય તેને તે અરજી મોકલી આપવામાં આવે.

રજીસ્ટ્રાર લાઇસન્સ આપવાની ક્યારે ના પાડે ?

ધારામાં જણાવેલાં અમુક કારણોસર જ લાઇસન્સ આપવાની રજીસ્ટ્રાર ના પાડી શકે: (૧) જે અરજદાર અથવા પંધાના વડીલદ માટે જે જવાબદાર હોય તે ધારામાં જણાવ્યા મુજબ લાઇસન્સ મેળવવા અથવા રાખવા માટે નાલાયક (Disqualified) છે તે; (૨) લાઇસન્સ મેળવવા માટે કરવી પડતી અરજીને લગતા ઉપર્યુક્ટ નિયમો પાળ્યા ન હોય; (૩) અરજદારે જાણીજીતીને ધાગા-નિયમનું પર્તન ન કર્યું હોય અથવા ધારાનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય; (૪) અરજદારે અથવા પંધાના જે માણસ વડીલદ કરતા હોય અથવા જેના વડીલદ સંપત્તિના હોય તેણે પંધાને અંગે છેતરપીંડી કે અપ્રમાણિકતા કરી છે એવો પુરાવો મળી આવતો હોય અથવા છંડીઅન પીનલ કોડની કલમો ૪૪૫ અને ૪૭૭-મુજબ એ દોષિત હોય તો આર્ટીસ્ટન્ટ રજીસ્ટ્રાર લાઇસન્સ કાઢી આપવાની ના પાડી શકશે. લાઇસન્સ ન આપવાનું રજીસ્ટ્રાર ફરિયે તે પહેલાં બેઠકો સાંદી અને પુરાવો રજીસ્ટ્રાર તપાસશે અને લાઇસન્સ ન આપવાનાં કારણોનો લેખિત મોંઘ કરશે. રજીસ્ટ્રારના આ ફરાય સામે રજીસ્ટ્રાર-જનરલ સમક્ષ અપીલ થઈ શકશે.

પરવાનાનો અમલ

પરવાનામાં તેની મુદત અને પંધા કરવાની પરવાનગી આપી હોય તે વિસ્તાર દર્શાવવામાં આવશે. લાઇસન્સ

આપ્યાની તારીખથી પછીનાં વરસની ૩૧ મી જુલાઈ સુધી લાઇસન્સ અમલી રહે છે.

લાઇસન્સ રદ થશે

જે ઉપર્યુક્ટ કારણોસર લાઇસન્સ આપવાની રજીસ્ટ્રાર ના પડી શકે છે તેજ કારણોસર આપેલા લાઇસન્સ રદ કરવાની તેને સત્તા છે. વળી કોઈ માણસ કોઈ પંધાદારીના લાઇસન્સ રદ કરાવવા રજીસ્ટ્રાર-જનરલને અરજી કરી શકે છે. તેમાં ઉપર્યુક્ટ કારણોસર તે લાઇસન્સ રદ કરવાની માગણી કરી શકે છે. તેવા અરજદારે સો ટપીઆ સુધીની રકમ રજીસ્ટ્રારને અનામત રાખવા આપવી પડે છે. લાઇસન્સ રદ થાય તે પહેલાં લાઇસન્સ ધરાવનારને રજીસ્ટ્રારે નોટીસ આપવી બેઠકો અને બેઠકોની તપાસ કરવી બેઠકો, લાઇસન્સ રદ કરવાનાં દુકમ વિરૂધ્ધ રજીસ્ટ્રાર-જનરલ સમક્ષ અપીલ નોંધાવી શકાય છે.

વળી, લાઇસન્સને રદ કરવાની અથવા તેને અમુક સમય માટે જ બીન-અમલી (Suspend) બંદર કરવાની સત્તા પણ કોર્ટને આપવામાં આવી છે. ધારામાં જણાવ્યા છે તેવા ચુદ્ધા માટે દોષિત ધારાની કોર્ટ અથવા જે દાવાને ધારો કાગ્ય પડતો હોય તેની મુતાવણી જે કોર્ટ સમક્ષ થઈ હોય તે કોર્ટ લાઇસન્સ ધરાવનારને લાઇસન્સ ધરાવવા માટે નાલાયક ઠરાવી શકે છે. દોષિત ધારેલા અને નાલાયક બંદર થયેલા પંધાદારીના લાઇસન્સ ઉપર સાબિત ચુદ્ધાની વિગતો નોંધવામાં આવે છે. અને તેવા લાઇસન્સની નકલો રજીસ્ટ્રારને રજીસ્ટ્રારમાં નોંધ લેવા માટે મોકલવામાં આવે છે. કોર્ટના ફરાય સામે અપીલ થઈ શકે છે. લાઇસન્સની મુદત પહેલાં ઉપર્યુક્ટ સંજોગોમાં તે લાઇસન્સ રદ થાય તો તે સમય કંઈ વળતર કે નુકસાની માંગવાનો નાણાં ધીરનારને હક નથી.

નાણાં ધીરનારની કુચ્છ

દરેક નાણાં ધીરનાર પંધાદારીએ ખાતાવહી અને મેજમેજ ધારામાં દર્શાવેલ નમૂના પ્રમાણે રાખવા પડે છે. જ્ઞાન ધીપાં પછી ત્રીસ દિવસમાં કરજદારને એક યાદી આપવી પડે છે ચોક્કસ અને સમજી શકાય તેવી રીતે જ્ઞાનની રકમ, તે ધીપાંની અને તેને પાછી ભરપાઈ કરવાની તારીખ, સીક્યુરીટીની જન, નાણાં ઉધાર લેનારનું નામ અને તેનું શીરનામું; ધીરનારનું નામ અને શીરનામું અને વ્યાજનો દર—ઉપર્યુક્ટ યાદીમાં જણાવવાં બેઠકો. યાદીની નકલ આર્ટીસ્ટન્ટ રજીસ્ટ્રારને તેજ મુદત દરમ્યાન મોકલાવવી બેઠકો.

ત્યારે લોન ચુકતે ભરપાઈ થતો ત્યારે નાણાં ઉછીનાં લેનારે જે જે કાગળો ઉપર સંધી કરી હોય તે તે કાગળો ઉપર નાણાં ચુકતે ભરપાઈ થયાં છે અથવા લોન રદ થઈ છે અને ગીરા, ધરણું પુરી થયું છે તેવા શબ્દો વાંચી શકાય તેવી રીતે લખવા જોઈએ.

અરજદારે ચુકવેલાં નાણાંની યાદી, ચોકખી અને ધરેપુરી સહિ આપ્યા શીત્રાય નાણાં ધીરનારે નાણાં લેવાં નહિ. તેવીજ રીતે કરજદારે કોઈ વસ્તુ બદલાવ તરીકે કે તરેણે મૂકી હોય તો તેની પૂરતી સીદ નાણાં ધીરનારે આપવી જોઈએ. અને તેમાં તે વસ્તુનું વધુન, તેની આશરે કાંમન, તેના સામે ધીરેલી રકમ અને એવી બીજી વીગતો દર્શાવવી જોઈએ.

હિસાબની યાદી

દરેક વરસે નાણાં ધીરનારે કરજદારને તેના બાકી કરજના હિસાબની પોતાની અથવા પોતાના એજન્ટની સહી, વાળી યાદી આપવી જોઈએ. તે યાદીમાં (૧) બાકી હોયું મુદ્દલ રકમ અને બાકી વ્યાજની રકમ બુદ્ધિ, બતાવવાં જોઈએ; (૨) વરસ દરમ્યાન પાછી લોન ચેટે ભરપાઈ થયેલી દરેક રકમ અને ભરપાઈ થયાની દરેક તારીખ બતાવવા જોઈએ; (૩) પાછી ભરપાઈ થયેલી રકમ વ્યાજ ચેટે જમા બતાવવી પડશે અને વ્યાજ ભરપાઈ થયા બાદ જે કંઈ ભરપાઈ કરેલી રકમથી બાકી થયે તો તે બાકી રકમ લોન ચેટે જમા બતાવવી જોઈએ; (૪) બાકી રહેતી લહેણી રકમ અને તેનું વ્યાજ બતાવવાં પડશે. આવી યાદીની નકલ આપીસ્ટન્ટ રજીસ્ટ્રારને મોકલવી પડશે. આવી યાદી અથવા લોન પૈદાનું કોઈ લખાણ, કરજદાર ગમે તે વખતે માગી શકે છે.

હિસાબની યાદીને લગતો શુંહો અને શિક્ષા

નાણાં ધીરનાર પધાદારીએ ઉપયુક્ત યાદીને કમતા કાયદા અનુસાર વર્તન કર્યું છે કે નહિ તે જે દાવાને આ ધારે લાગુ પડે છે તે દાવામાં કોર્ટ તપાસ કરશે. પરિણામે જો કોર્ટ તેને દોષિત ઠરાવે તો નાણાં ધીરનારને દાવો સાબિત થાય તો, પણ તેમાં નીકળતા લહેણા વ્યાજની બધી રકમ કે તેના કોઈ ભાગ લહેણો નથી તેમ સંબંધે પ્રમાણે ઠરાવવાની સત્તા કોર્ટને છે.

ઉપયુક્ત હિસાબની યાદી સંબંધી કાયદો એ ના ધીરનાર કોઈ એન્ક, કંપની કે સંસ્થા હોય તો તે લાગુ પડતો નથી.

કરજદારને શક્તિ:—

(૧) દામદુષ્ટ

આ ધારે હિન્દુ દિવાની કાયદાનો દામદુષ્ટ નિયમને સીકારે છે. તેથી કરજદાર વિરુદ્ધ નાણાં ધી નારને કોર્ટ લહેણી રકમનું જે હુકમનામું આપે તે જો તે વખતે જે મુદ્દલ રકમ લહેણી નીકળતી હોય રકમથી વધારે રકમ જેટલું વ્યાજ હોયું નીકળતું હો તો પણ, મુદ્દલ રકમની બમણી રકમથી વધારે રકમ હુકમનામું કોર્ટ આપી શકે નહિ. એટલે કે, સમ કે મુદ્દલ ધીરેલી રકમના બાકી રોકડો રૂપીઆ લહે નીકળતા હોય અને વ્યાજના બસો રૂપીઆ લહેણા નીકળતા હોય તો નાણાં ધીરનારને કોર્ટ સાડા ત્રણરૂં રૂપીઆનું હુકમનામું કરી નહિ આપે પણ બેઠલ દોકડોના બમણા એટલે કે ત્રણસો રૂપીઆનું હુકમનામું કરી આપે

(૨) વ્યાજના દરની મર્યાદા

વખતો વખત સરકારે એજેન્ટમાં બહાર કરી પ્રાન્તિ સરકાર કોઈ સ્થાનિક વિસ્તાર માટે, અને ધીરનાર લગતા ધંધાના કોઈ પ્રકાર માટે લોન ઉપર વ્યાજને વધારેમાં વધારે કેટલો દર લઈ શકાય તે ઠરાવશે. જે લોન સામે રીફ્યુરીટી હોય તો તે કદાચી વધારે નહિ અને અલના નિનાની લોન ઉપર કદાચી વધારે દર સરકાર ઠરાવી શકતી નથી. સરકારે ઠરાવેલા વ્યાજના દરથી વધારે વ્યાજ લેવાદેવાનો કંઈ કરાર હોય તો તે ગેરકાયદે ગણાય.

(૩) લોનની લેવડદેવણને અંગે ચોગ્ય ખર્ચ ઉપરાંત રકમ લેવાની મનાઈ

નાણાં ઉછીનાં લેનાર કે લેવાનો ધરદો કરનાર પાસેથી મિલકતની માલીકી અંગેના દસ્તાવેજો તપાસવામાં થતું ચોગ્ય ખર્ચ, દસ્તાવેજોના રજીસ્ટ્રેશન અને સ્ટેમ્પ નો ખર્ચ અને બીજો જોઈતો જ ખર્ચ, અથવા કોઈ કામદાર મુજબનો ખર્ચ ઉપરાંત બીજી કોઈ રીતે નાણાં ધીરનારે ખર્ચ લેશે નહિ.

(૪) લેવાનો બીજાને હક

આપો હોય ત્યારે

નાણું ધીરનાર વળી વખત પોતાનું લેણું કે તેનું વ્યાજ અથવા તો કરજદાર અને ધીરનાર વચ્ચે કોઈ કરારનામું થઈ હોય તેમાંથી મળતો હક પોતાના લેણુદારને પહેલી આપે તો કરજદાર પ્રત્યે તે નવો લેણુદાર મૂળ નાણું ધીરનારના જ હક ભોગવે છે અને મૂળ નાણું ધીરનારની કરજને અને મર્યાદાઓ નવા લેણુદારને લાગુ પડે છે તેથી નાણું ધીરનાર પોતાનો ઉપયુક્ત હક બીજાને આપે તો પહેલાં જે માણસને તે હક આપે તેને નાણું ધીરનારે મોરીસ આપી જણાવી દેવું જોઈએ કે તેને ખચ આ મારે લાગુ પડશે. વળી કરજદારને એક લેખિત નોટીસ આપવી જોઈએ અને તેમાં તે જેને કરજ ઉપરામવાનો હક આપવામાં આવનાર હોય તેનું નામ અને ધીરનારનું આપમાં જોઈએ. આ પ્રમાણે નોટીસ આપવામાં ન આવે અને તેથી કોઈને કંઈ નુકસાન થાય તો જે માણસ ઉપયુક્ત કરજમાંથી અંક તેણે તે નુકસાન ભરપાઈ કરવું પડશે. વળી કોઈ પાણું, કાચુસર નાણું ધીરનારે પોતાનો હક બીજાને આપ્યો હોય તે ગેરકાયદે કરે અને કરજદારે લેવા પેટે કંઈ રકમ નવા લેણુદારને આપી દોય તો તે મૂળ નાણું ધીરનારને જ આપી ગણુશે.

(૫) દિસાઓ તપાસવાની

કોર્ટની સત્તા

જે દાવાને આ મારે લાગુ પડતો હોય તે દાવામાં કોર્ટને અથવા દિસાઇ ફરીથી લેવાની સત્તા છે. ફરીથી દિસાઇ લેતાં એમ જણાય કે નાણું ધીરનારે નાણું લેનાર પાસેથી હક હાથ તેથી ચપાડે રકમ પાડી લીધી છે તો તે વધારાની રકમનું હુકમનામું કરજદારને ફરી આપશે. ધારામાં જણાવ્યા મુજબ સરકારે નહીં કનેલ હોય તેવા વ્યાજના દરથી ચપાડે વ્યાજ જે નાણું ધીરનારે દિસાઇમાં ગણુ. હોય તો તેની વધારાની ખાતાપેશ લહેણી રકમ તેટલે અથો ઓછી થાય છે. પણ દાવાની તારીખ પહેલાં જે વરસ અગાઉ જે દિસાઓ થયા હશે તે ફરીથી તપાસવામાં નહિ આવે તેમ કોર્ટના કોઈ હુકમનામને સ્પર્શે તેનું કંઈ કરવામાં નહિ આવે. ઉપર પ્રમાણે દિસાઇ ફરીથી તપાસવા અને લહેણી રકમ નીકળતી હવાયા માટે કરજદાર કોર્ટને અરજ કરી મળણી

કરી શકે છે. કરજદાર કોર્ટમાં ચાલતે લેવાની રકમ નાણું ધીરનારને પાડી આપી શકે છે અને એ નાણું ધીરનાર રકમ લેવાની ના પાડે તો તે રકમ કોર્ટમાં રજૂ કરવાની કરજદારને હટ છે. તેથી રકમ કોર્ટમાં રજૂ થવા બાદ કોર્ટ નાણું લેનારને તેનાં લહેણું નાણું ઉપાડી જવાની મોરીસ આપે છે. જે તે રજૂ થયેલી રકમ ન સ્વીકારે તો, કોર્ટ તેટલી રકમને ધીરનારનાં ખાતામાં વ્યાજ અને લેવા પેટે તે રકમ જમા કરે છે.

ગુન્દો અને શિક્ષા

નાણું ધીરનાર નાણું ઉછીનાં લેનાર પાસેથી જે પ્રોમીસરી નોટ, કલુલાવ, બોન્ડ અથવા પ્રીચુ કાપાણું લે તેમાં ખરી લેવાની રકમ જવાબની લેઈએ. જે તેથી રકમ લખી ન હોય અથવા યોરી રકમ લખી હોય અથવા લખાણમાં ખરી જગ્યાએ ચાપી હોય તો તે નાણું ધીરનારને ગુન્દો ગણાય છે અને તે માટે દોષિત ઠરતા ૬ મહીના સુધીની કેદ અને એક હજાર રૂપિયા જેટલા દંડની નિશા કોર્ટ ફરમાવી શકે છે.

કરજદારની કનડગત એ ગુન્દો છે

કોઈ કરજદાર કરજ પાછું ભરપાઈ કરે તે હેતુથી તેની કોઈ કનડગત કરે તો તે શિક્ષાપાત્ર અને છે. વળી તેના હેતુસર તે માણસની પાછળ કોઈ ફરો કરે અથવા તેની મિહકતના ભોગપટામાં અંતરાય નોખ્યાં કરે અથવા તેનો ભોગપટો તેની પાસેથી છીનવી લે તો તે માણસ શિક્ષાપાત્ર અને છે, વળી તેના હેતુસર તેના માણસનાં ઘર અથવા કામ કરવાની જગા નજીક રખણ કરે અથવા કોઈને કનડગત કે હેરામતની કરવા માટે કંઈ કાર્ય કરે તો તે શિક્ષાપાત્ર અને છે. શિક્ષા ગણુ મહીનાની કેદ અથવા પાચસો રૂપિયા જેટલા દંડ અથવા કેદ અને દંડ એમ થઈ શકે છે.

સાધારણ રીતે શિક્ષાઓ

જે કોર્ટ આ મારે મુજબ ન ખર્ચે અથવા આ કાચનું કોઈ ઉશ્કંધન કરે અને ધારામાં કોઈ અમુક ગુન્દો માટે શિક્ષા હવાયામાં આપી ન હોય અને જે તેનો ગુન્દો સાબિત થાય તો જે પહેલીજવાર ગુન્દો થયો હોય તો ગુન્દોવારને બસો રૂપિયા સુધી દંડની નિશા થશે. જે તે બીજાવાર દોષિત ઠરશે તો તેને પાંચસો રૂપિયા સુધીની સજા થશે અને તે પછી પણ

જે તે ફરીવાર શુદ્ધિમાર કરશે તો તેને ત્રણ મહીના
મુખીની સખત મજૂરી સાથે કેદ, અને દંડની શિક્ષા
ફરમાવી શકાય છે.

ખેડૂત કરજદારને સહત

જે કરજદાર જાતે ખેતી કરતો હોય અને તેનું
કરજ પહેરે હજાર રૂપીઆથી વધારે ન હોય તો તેને
નાણાં પીરતાર લઢમનામાંની બજાવણીમાં કેદમાં અટકાવી
શકશે નહિ.

જાણી, મુંબઈનો ખેડૂત કરજદારની સહત. મ.
૧૯૩૬ નો. જે વારો છે તેના અમલને આ વારો ન.
શકશે નહિ. એટલે જે તે વારો પ્રમાણે જે ક.
પતાવટ માટે હાવો અથવા ખીચું કામકાજ ચાલી ન.
હોય તો તે સખત ખીચું કોટ હાવો ચલાવી શકશે

નાણાં ધીરધારના કાયદાનાં આટલાં મુખ્ય મ.
અંગો છે.

છેલ્લી લડાઈ પછી આપણા શત્રુની સમીક્ષાની આર્થિક પરિસ્થિતિમાં વિચિત્ર ફેરફારો થયા છે. કેટલાક સાધારણ સ્થિતિના લોકો લાભપાત્રિ થઈ ગયાં છે. જે અતિશય ગરીબ ગણાતા તે પ્રમાણમાં સારો ફાયદો પામ્યા છે. પરંતુ પહેલાં જે મધ્યમ વર્ગ ગણાતો, તેની છેલ્લાં પાંચ વર્ષ થયાં ખરી દશા થઈ છે. આ વર્ગની બે ત્રણ ભતની મુશીબતો છે. એક તો તેઓ મહેવાનું ધોરણ મજૂર વગેરે વર્ગો કરતાં ઓછું રાખવા ટેવાયેલા છે. કેટલીક નાતોમાં તમ મરણ જેવા પ્રસંગના રિવાજે અતિશય ખર્ચાળ છે. કેટલીક નાતોમાં એક નાનો વર્ગ પૈસા-દારોના હોઈ, એજ નાતના ગરીબ વર્ગને પણ પૈસાદારોએ પાડેલા રિવાજે પાળવામાં જે આવું પડે છે. વળી જાળકેની દુળવણી જેવી બાબતોમાં તેઓનો ખર્ચ અતિવાર્ધ થઈ પડે છે.

બીજું, મજૂરવર્ગમાં ખૂબ ઉપયોગી નીવડતી એક પ્રથા-તેજોમાં નથી. તે પ્રથા તે સ્ત્રીઓ તરફથી કમાણીમાં થતા ઉમેરાની. મજૂર વર્ગમાં સાધારણ સ્ત્રી પુરુષ અને કુમાનાં હોય છેજ, ભરખે મધ્યમ-વર્ગની સ્ત્રીઓમાંથી ભાગ્યેજ કોઈ કમાણી કરતી જણાય છે. ઘણી ખરી નાતોમાં સ્ત્રીઓ કમાય જોમાં કંઈક ઉતરતાપણ ગણાય છે. પુરુષ વર્ગ આજનુ

બ
હે
નો
પ
ણ
મે
ળ
વી
શ
કે

૧. ભરત-ગૃથાયુ અને શીવણ એ સાધારણ રીતે બહેનોને ઘોડું ધણું તો આવડતું જ હોય. તેમાં વધારે સારી આવડત મેળવવા માટે મુંબઈમાં તો સારી સંખ્યામાં સ્ત્રી-સંસ્થાઓ છે તેના લાભ લઈ વક્રાય; બીજાં શહેરોમાં પણ આવી સંસ્થાઓ થોડી ઘણી હોય કે ત્યાં આવી કળાઓ શિખવાતી હોય; આવી સંસ્થાઓના લાભ લઈને પોતાના પૂરતું કે કુટુંબ પૂરતું શીવણ-ભરત કરી લઈ દરજ્જા બિન્ન બધાવનારી બહેનોની સંખ્યા કદાચ બહુ નાની નહિ હોય. પણ શીવણ ભરતની કળાનો ઉપયોગ કમાણી માટે કરવાનું હજી બહુ બહેનોને સૂઝતું હોય એવું લાગતું નથી. ભરતવાળાં કપડાં એ તો આજની ખાસ ફેશન છે. સારી સ્થિતિની કેટલીક બહેનોને ભરત ભરવાના શોખ નથી હોતો તો કેટલાંકને વખત નથી હોતો. એવી બહેનોના શોખ પૂરો કરીને, આર્ડર પ્રમાણે ભરત ભરીને એ કળાની બાબતો બહેનો આજે સારી કમાણી કરી શકે. તે ઉપરાંત પોતાની મેળે ભરી ગૂંથીને તે નમુનાઓ વેચવા મુકે તો પણ સારો આવક તેમાંથી બહેનોને થઈ શકેલ છે.

✻ ઘર આંગણે આજીવિકા ✻

રહે ને સ્ત્રીઓ કમાય એવી આ વાત નથી; પણ કુટુંબનું પોષણ મંકા મુશીબતે થઈ હોય, તે મુશીબતેની ફરિયાદ કરવા છતાં બાપ, ભાઈ કે વરની કમાણીમાં કોઈ સ્ત્રી પોતાની સ્વતંત્ર આવક ઉમેરી ભરણપોષણની મુશ્કેલી ઓછી કરવાને વિચાર કરે તે પણ આજે કેટલીક સ્થળે હોઈપડેલું નહિ, તો હાત્યારૂપદ જણાય છે.

અત્યારના સંયોગોમાં આ વિચારોને દૂર કર્યેજ મૂકા છે. સદ્ભાગ્યે જે કુટુંબમાં સ્ત્રીઓ ભણે છે ત્યાં તો શિક્ષિકા તરીકે કે આફિસમાં કારકૂની કરતી સ્ત્રીઓ તરફ મરકરીની નજર ઘણી ઓછી થઈ ગઈ છે. પણ હજી કોઈ ગૃહઉદ્યોગ કે હસ્તકાર્યોની મદદથી સ્વતંત્ર કમાણી કરવાને વિચારે આપણા સમાજમાં પ્રચલિત થયા જણાતો નથી.

આર્ડર મેળવવા અને નમુનાઓ વેચવાની વ્યવસ્થા કરવી એ કામ વ્યક્તિગત રીતે કરવું જગ મુશ્કેલ છે તે ખરું; પણ જે સ્ત્રીસંસ્થાઓ ભરતના વર્ગી રાખે છે તેમાંની ઘણી એ કામમાં બહેનોને મદદ કરી શકે—કરે છેજ.

શીવણનો સવાલ ભરત કરતાં સહેજ વધારે મુશ્કેલ છે ખરો. આજ કાલ હાથે શીવવાનું તો બનતું અસાધ્ય નહિ તો પણ ઘણુંજ અપ્રદ છે—અને સંયો કંઈ દરેક જાણુ અચાવી શકે નહિ. આનો બે રીતે ઉપાય થાય. એક તો કોઈ સંસ્થા પોતાના સંચા રાખે ને એના ઉપર કમાણી કરનાર બહેનોને નજીવા ભાડે કે સૂક્ષ્મ હોય તે વગર ભાડે શીવવા દે; અથવા હુમા ભરીને પૈસા ધીમે ધીમે પૂરા કરી બહેનો પોતાનો સંચો વસાવે—કે બે જાણુ બહેનો વચ્ચે એક સંચો વસાવી તેના ઉપયોગના વારા પાડે. આવી રીતે પ્રયોગો થયા છે અને ઘણે અંશે સફળ

જોઈએ આણું ભણેલી કે લગભગ અભણ બહેને પણ પોતાનાં કુટુંબની કમાણીમાં કંઈ રીતે ઉમેરો કરી શકે તે બાબત આજે આપણે વિચારીએ.

લેખિકા
શ્રી. કુરંગીબહેન દેસાઈ
એમ. એ.

લોક - સવાલ

પ્રજા ઘડતરનું

પ્રાણવાન

સાધન

શ્રી ગાંધીજીના આનંદપરા

ભવાઈ એટલે જ્ઞાન સાથે ગરમત આપતો ગામડા ગામનો એક પુરોણો. નાટ્યપ્રકાર. પ્રજા ઘડતરનું આ ગામડું સાધન વર્તમાન યુગમાં રંજન અને પ્રચારનાં વિવિધ સાધનો વચ્ચે સ્વલ્પભાગ ભૂલાઈ ગયું છે. શહેરને તો કદાચ એ નવુંજ લાગે. છતાં ગામડામાં ક્યાંક ક્યાંક એવું અસ્તિત્વ છે ખરું. ભવાઈમાં પ્રચારની અદ્યતન શક્તિ રહેલી છે. એ ગામડાના પ્રશ્નોને ઢાળે છે, લોકજીવનનેજ પ્રતિબિંબે છે. ગામજનો એમાં પોતાનાજ દૈન્યભાવો નિહાળે છે. નવરાશને વળે, એમના થાક્યા પાંચ્યા મનને, ભવાઈ બહુજ આવશ્યક એવું રંજન આપે છે. પ્રચાર સાધન તરીકે ગામડામાં ભવાઈ દ્વિઅભિવ્યક્ત કરતાં ખજુ વધારે સારું કામ કરી શકે. કારણ કે ગામડાના વાતાવરણ સાથે એ તફાવતની વસ્તુને વધારે અસરકારક રીતે રજૂ કરી શકે. પ્રસ્તુત લેખમાં ભવાઈનું સંસ્કરણ કરી એને સજીવન કરવાની અગત્ય વિચારાઈ છે.

ગામડામાં રહેનાર ભવાઈ જેવા લોકપ્રયોગોથી ભાણે જ અચાલુ હશે. નવરાશિના દિવસો દરમ્યાન દાંડિયા-નાચને માનાજની ગળી પછી આ ભવાઈ જેવા પ્રયોગો અવરમ થવાના. પ્રમજનો ખજુ લકડેડાં જમા થતા. વંદુ ને પેન દિકરીઓ ખજુ અવરમ એવો મજાને ગળી આ ભવાઈના વિવિધ વેશ જોવા માટે મળે. સ્વયં ખજુ ગામના મોટા નજીક રખાય. જ્યાં મોટો ચોક હોય, આજુબાજુ એટલાંજા હોય, એટલે સૌ નિરાંતે ભવાઈને નીરખી શકે. લોકો ખજુ એટલા રસિયા, કે રાના નાજુથી ચાર ત્રાયા મુઠી જોવા છતાં ખજુ ધરાય નહીં.

ગામજનોને ફળવવામાં તેમજ એમને રસ પ્રત્યે અભિવ્યક્તિ પ્રગટાવવામાં આ ભવાઈ જેવા લોકપ્રયોગોએ વિશિષ્ટ સ્થાન સીધું છે. રાના જાણે વાગ્યા પછી સૌ આરામ કરે. નવરાશિના દિવસો ન હોય ત્યારે માણુબદ્ધ કે જાણેટ પાસેથી કથા-વાર્તાઓ સાંભળીને એમાંથી જીવનરસ સાથે આનંદ ને હાસ્ય પજુ મેળવે. ખજુ ભવાઈમાં તો વાતાવરણ આનંદુલ્ય ખડું થઈ જાય. જે કહેવાનું હોય એમાં સચોટતા સાથે સરસતાની અદ્યતન મિલાવણ હોય. એટલે આવા પ્રયોગો લોકોને ખૂબ ગમી જતા.

ભવાઈના ખેલનારા કોણ?

આ ભવાઈ ભજવનારા મુખ્યત્વે તરંગાળા નામનું જાતના હતા. સ્વલ્પજ ધણીમરા આપદાતાના વખતથી જ આ ભવાઈના વેશ લઈ લોકરંજન કરી ચેરેપુરનું મેળવેના જ્યારે ભવાઈ થવાની હોય ત્યારે માતાજીનું એટલું જાણું એ! ભવાઈ ચોકમાં આવે ને ગડાનો કરતાં જે સૌથી વધારે કિંમત યોગે, તેની જ્ય પુકારાય ને પછી એના નામંથ એ જોડું કિતારાય. ત્યારપછી એક પછી એક વેશ ભજવાત જાય. આ વેશમાં ખજુ ગામજનો પાસેથી પૈસાં ઉઘરાવે શકાય એવા સંવાદો ને પ્રસંગો ગોઠવવામાં આવે. ને આવી રીતે લોકો પર જરા ખજુ ભારણ થયા વગર આ ભવાઈઓ તેમને અવશ્ય એવા રંજન સાથે લોકોમાં આપેતા.

ભવાઈ લોક સુધારણામાં કેવી રીતે મદદરૂપ થતાં ને માટે એક પ્રસંગ તો ખૂબ જાણીતો છે. એક ગામનો હાકોર ખૂબ ભલો હતો. ખજુ એના દરબારીઓ ને કારભારીઓ ખૂબ લાંચીયા હતા. એમ તરફથી ધણી અરજીઓ થઈ, ખજુ રાજા પાસે એ અરજી જાય તો જતામ મળે ને દ હવે થાય શું! કારભારીનો તો રૂબાંચ બંધતો જતો હતો. પ્રજાને પૂરું અનાજ, ખજુ મળતું નહોતું.

એમાં ગામમાં ભવાયા આવ્યા. હાકારને ખાસ આમંત્રણ આપ્યું. ભવાયાઓએ તો આખા દેશ કાઢ્યો. એક પ્રસંગમાં પચીસ યુદ્ધ સારી જુવાર આવી ને પાંચ યુદ્ધ ખરાબ જુવાર આવી. જોત પછે છે :

“કારભારીઓ, આ પચીસ યુદ્ધ ક્યાં રાખી છે?”

“જા...જા...એ કંઈ પૂછવાનું હોય! એ તો મારે ઘેર જ હોય.” કારભારીએ જવાબ આપ્યો.

“ને...આ પાંચ યુદ્ધ...એ. પણ જુવારે ખરાબ ગમેલી અને ખરાબ છે. એ ક્યાં લઈ જતી છે.”

“ઐ...તો હાકારને ઘેર નાખી આવ. હાકારને ઠીક ફાંચે.”

આ પ્રસંગ એથે ને હાકારની આંખ એધી. કહેવાય છે તે પ્રમાણે હાકારે ત્યાં પછી કારભારીને કારી મકયા ને નવી સ્થિતિ સુધારી.

વાઈનું પ્રેરક બળ :

ગ્રામજનોને અસરકારક શિક્ષણ આપવામાં આ ભવાઈ દ્યુત ભાગ ભજવી જતી. આ ભવાઈ ભજવતારાઓ લોક વેશ તો નિયમિત કાઢતા, વાલિયાનો વેશ તો રાનો જ. એ વેશમાં જીવિષકત રમુજના પ્રસંગો હોવાના. ઉપરાંત ગામની મુખ્યદુખની વાતો કહેતા પ્રસંગો પણ વાન. દુષ્કાળ, રોગ, પીંગળાઓ, દરબારી દુક્રમે, પુની કહાણીઓ-આ બધી વાતો આ ભવાયાઓ પોતાના ગામો એવી તો અદ્યુત રીતે વણી લેતા કે ત્યાં પ્રેરક ભાર ધરીબર તો હશે, પણ પછી તો તુરંતજ ખ્યાલ આવે એ તો પોતા પ્રત્યે જ હસી રહ્યો છે. કારણ કે જે એણે કું છે એ તે એના ખુદના ગામમાં બની રહ્યું છે. લોક-વનની જેવી આવડે એવી જ્યાં લેવા માટે ભવાયાઓ રત્ન કરતા, ને પોતાનો સંદેશો ને પ્રેરણા ગ્રામજનોને પી જતા. એટલે આ ભવાઈ માત્ર હાસ્ય કે રમુજનું ઘન નહોતું પણ લોકજીવનને વડવામાં પણ એનું નોખું સ્થાન હતું. આવી ભવાઈઓ તો ગમેગમે થતી. માટે ગામ હોય તેમજ થી ત્રણ ભવાઈઓ પણ રમાતી હોય. લોકોને સહેલાઈથી આ ભવાઈઓ લેવા મળતી, જે બળે અમાળ્યે એના ઘનરમાં મકલ્પનું સોપાન બની જતી.

નાટકનાં આગમન- સાથે

ગામમાં ભાંગતા ગયા તેમ શહેરો ચિકસતાં ગયાં.

એની સાથે જ ભવાઈ જેવા લોકપ્રયોગો પણ અદ્યુત થઈ ગયા. અંગ્રેજ હકુમત પછી એક વિશિષ્ટ વર્ગ અસ્થિતિમાં આવ્યા જેમણે નાટ્યમંડળીઓની શરૂઆત કરી. પરિણામે ભવાઈ જેવા પ્રયોગો ભાંગતા ગયા ને લોકોને નાટકો પ્રત્યે અભિરુચિ પ્રગટતી થઈ. પણ આ ભજવાતાં નાટકોમાં જરાપણ સ્વાભાવિકતા ન હતી. લોકજીવનની એકપણ વાત આ નાટકોમાં કહેવા નહોતી. કોઈ ઐતિહાસિક પ્રસંગો લઈ, નાટકો જે કરવામાં આવતાં જેમાં મીનસીનેટી, સમવટ ને ભેરડે દેખાડવામાં જ નાટકોની સરસતા-મતાની હતી, લોકો નાટકો લેતા, પણ માત્ર હાસ્ય રમુજ ને અપેક્ષા વાતાવરણ ઘેર સંધરી રત્યા. ભવાઈ, જેમાં હાસ્ય સાથે લોકગાન આપવાની શક્તિ હતી એ આ નાટકોમાં નહોતી.

અને આવ્યાં બોલપટો

એ સમય દરમ્યાન બોલપટો પણ આવ્યા, ને જનતાનું આકર્ષણ એ તરફ વધતું જતું હતું. રંગ-ભૂમિતા સજ્જોને રહેને લાગ્યું કે એ નવી પ્રણાલિકા અખબાર નહીં કરાય તો બોલપટો મોખરે થઈ જશે જે સત્ય આજે ખરું પડ્યું છે. છતાં કેટલાક કૃશ્ણ કલાકારોએ એમાં અખતરોમાં કરવા માંધા. આ કલાકારો અખતરે અચેતન હતા. આ અચેતન નાટ્યભૂમિ ધધા-દારી રંગભૂમિ કરનાં વધુ ગાળતોમાં વિશિષ્ટતા ધરાવતી હતી. એઓ રૂઢિના ચીલામાંથી બહાર આવી નવી વસ્તુ આપતા હતા; નખા પર આકર્ષક રીતે વસ્તુ મુકવાની એમનામાં આગળ હતી. એમણે પ્રજાની નાક ખરખી હતી-—એ નાકને વધારે તેજભરી બતાવવાના એમના મનોરથો હતા. આ કલાકારોએ ભવાઈના સ્વરૂપને વિશિષ્ટ રૂપે ચિકસાવ્યું હતું. ભવાઈમાં નવીન અખતરો કરી આ કલાકારોએ દેશવ્યાપી પ્રસંગોને જનતાના હૃદયમાં અસરકારક રીતે વહેતા મુકી દીધા હતા. આ કલાકારોએ ભવાઈનું મહત્ત્વ પીંગળાવ્યું હતું. ને તેથીજ ગ્રામજનો સમક્ષ આ સ્વરૂપને રજૂ કરવામાં તેઓ સફળ થયા.

ભવાઈની કલાત્મક રહસ્યાતઃ—

સુદ દરમ્યાન આવા કલાકારોએ વણ નવીન અખતરોમાં પ્રજા સમક્ષ રજૂ કર્યા. ભવાઈનો મૂળ સ્વરૂપને યકડી એની કલાકારી રજૂઆત કરવાની

એમનામાં આવડત હતી. સુદૃઢ દરમ્યાન દેશભરમાં વ્યાપેલી અજાજકતા, ગરીબી ને હાલાકીએ પ્રજાના હૈયાને ધબકાવી મૂક્યું હતું. એમાં બંગાળમાં દુષ્કાળ આવ્યો. ત્યારે કલાકારોની આ મંડળીએ કહેણતામાં ગાત બંગાળના ગામક-ગામડામાં પ્રગટાવ્યા. આ ગીતામાં પ્રજાને પ્રાણ ધબકતો હતો. આ ગીતોમાં લોકલાગણીનું અદ્ભુત પ્રતિબિંબ હતું. જનતાની હાથે આ ગીતો રહેજે ચડી ગયાં.

પ્રજાદરેનું પ્રાણવાન સંધન

ભવાઈ જેવા લોકલાગણીને સ્પર્શતારા સ્વરૂપોને નિકસાવવામાં આવે તો એ આપણું લોકજીવનને ધબકાવે. અંશે મદદગાર થઈ પડે. આપણું ગામઘરોમાં ભોલપટો પ્રવેશ કરે તે દરમિયાન ભવાઈ જેવા લોકપ્રયોગો જ ત્યાં સફળ થાય. દારૂખંધી માટે જો ગામડામાં પ્રચાર કરવો હોય તો જો ભાષણો ને સભા-સરઘસો કરી શકે, એનાં કરતાં અનેકગણું અસરકારક કાર્ય તો આ ભવાઈ જેવા પ્રયોગો દ્વારા થાય. નિરક્ષરતા-નિવારણ, સફાઈ ને નર્મ-તાલીમને વિશિષ્ટ રીતે આ ભવાઈમાં વળી સિવામાં આવે તો જનહૈયામાં એ જરૂર અગર

કરી શકે. આપણી રાષ્ટ્રીય રંગભૂમિ હતી અસ્તિત્વમાં આવી નથી, પણ જ્યારે એ અસ્તિત્વમાં આવશે, જ્યારે રાષ્ટ્રને ઇત્વંત કરતા પ્રયોગો માટે ગામેગામમાં ભટકવાનું હશે ત્યારે લોક-ભવાઈ સૌથી શ્રેષ્ઠ સાધન હશે.

નવસર્જનની નવી દિશા:---

તબ્બેરમાં બાણીતા કલાકાર બહેન થી. દીના સંઘવીએ મૈત્રી સંધને ઉપક્રમે ગોકલાપેલ. જાહેર સભામાં પણ આ ભવાઈ જેવા પ્રયોગો માટે આ શબ્દો ઉચાર્યા હતા: “જ્યારે જમાની વર્તમાનપત્રો, રેડીયો ને રૂપેરી પરદાને નહોતો ત્યારે લોકજીવનને ધડપામાં આ લોકભવાઈએ ખૂબ જ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે. ભારતના ગ્રામજીવનને ધડપામાં આ ભવાઈ જેવા જ પ્રયોગો મદદગાર થઈ, ને રંગભૂમિના નવસર્જનની દિશા પણ ત્યાંથી ઉપકરો. સમકાલીન પ્રસંગોનું કલાત્મક મૂલ્ય લોકભાવ રીતે ભવાઈ જેવા ગ્રામ-પ્રયોગોમાં કરવામાં આવે તો તે ખૂબજ અસરકારક થઈ પડે.”

આપણા કલાકારોએ આ ભવાઈ જેવા પ્રયોગોનું મહત્વ સમજી એને સંજ્ઞન કરવા અવશ્ય એવા પ્રયત્નો કરવા બેઠકે જેમાંથી રંગભૂમિના નવસર્જનની તેમજ લોકજીવનને ધડવાની નવી દિશા લાધશે.

આ રહી સાનવતા !

અમેરિકાની એક મોટી રેલ્વેની ચક્રોપાતા યાર્ડમાં એક વેગન ધણી લાંબા વખતથી સમારકામ માટે પડ્યું હતું. વખત જતાં એક ચક્રીએ ત્યાં માથો બાંધ્યો. વેગનનું સમારકામ પૂરું થયું અને એને લાઇન ઉપર મોકલવા માટે તૈયાર કરવામાં આવ્યું; તે દરમિયાન ચક્રીએ ઘડાં મૂક્યાં. વેગનમાં માલ ભરવામાં આવ્યો અને એને રવાના કરવા માટે તૈયાર કર્યું. જતાં ચક્રી એનાં બચ્ચાંને છોડીને જવા માટે તૈયાર નહોતી. ચક્રી વેગનને વળગી રહી અને બચ્ચાંની સંભાળ રાખવી ચાલુ રાખી. આ વસ્તુ તરફ વેગન ઉપર કામ કરના લોકોનું ધ્યાન ગયું એટલે એણે ડિવિઝનલ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને વાત કરી. ડિવિઝનલ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટે આ વાત ખૂબ રસપૂર્વક સાંભળી અને એણે રેલ્વે કંપનીના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને તાર કરી, ચક્રીના બચ્ચાં પોતાની જાતની સંભાળ લઈ શકે એવડાં ન થાય ત્યાં સુધી વેગનને એક તરફ પથ્થું રહેવા દેવાની પરવાનગી માગી. એવી પરવાનગી આપવામાં આવી અને બચ્ચાંઓ બચી જવા પામ્યાં.....

બિશપ બી. ટી. બ્રેટલે
(‘Faith’ નામક પુસ્તકમાંથી.)

બાળ - વિભાગ

મેરીલેન્ડમાં ફેરરીક યાઉન નામે એક નાનું પશુ-સ્ખલીય શહેર હતું. એની આસપાસ લીસાંછમ ખેતરો અને ઊંચા પર્વતો હતા.

અમેરિકાના લોકોએ સ્વતંત્રતા માટે જ્યારે બળવો કર્યો ત્યારે ફેરલાક બળવાખોરો આ શહેરમાં ઘુસી ગયા. એમાં સ્ટોનવોલ જેક્સન નામે એક બહાદુર સિપાઈ મુખ્ય હતો. બધાજ બળવાખોરો ખેતરો ખુદી, પર્વતો ઝાળગી, ખરેખરે શહેરમાં પ્રવેશ્યા.

સવારમાં લોકોએ બળવાખોરોનો સામનો કરવાનો વિચાર કરેલો. એઓએ ભગાડી મૂકવાનો લોકોનો ધરદો હતો. એટલે સહુએ પોતા-પોતાના વાવડા ઘરનાં છાપરાં ઉપર ફરકાવવી માંડ્યાં. પરંતુ બળવાખોરો જેમ જેમ પાસે આવતા ગયા તેમ તેમ તેઓની હિંમત ઓસ-રતી ગઈ અને તેઓ ઘેરો, છોકરાં અને સ્ત્રીઓ લઈ નાસવા લાગ્યા.

સ્ટોનવોલ જેક્સન અને બીજા લડવૈયાઓ શહેરની ચોરીઓમાંથી પસાર થયા ત્યારે એ સાવ ઉત્તેજિત થઈ ગઈ હતી અને ઘરો બધાં ખાલી થઈ ગયાં હતાં. લોકો આટલા બધા બીકાળુ છે એ એક એક બળવાખોર હસતું આવતું. લગ્ના વગર ફેરરીક યાઉન એવું થયું હતું. લોકોએ ફરકાવેલા

વાવડાઓ તેઓએ ફાડી નાખ્યા. કારણ કે એવું સહુ કરવાને બદલે લોકો નાસી ગયા હતા.

જેક્સને માન્યું કે પોતાનું કામ પૂરું થયું છે પણ એમ નહોતું. હજી પણ એક વાવડો ખાલી હતો. એક નાનુકું ઘરની ખારીમાંથી એ ધીમે ધીમે ફરકતો હતો. જેક્સને વાવડો ત્રીસો કે ત્રણ એની હાડીઓને થાભવાતો હુકમ કર્યો.

“પેલા વાવડાને જલાવી દો” એણે હુકમ કર્યો.

જાતે થીડી જા... થીડી જા... કરતી એ જાળીઓ ખુદી. વાવડો ફાડી ગયો અને ફાંસીના એ ઠક્કા થયા. પંછ વાવડો નીચે ઢળી પર તે પહોંચ્યાં ખારીમાંથી એક હાથ બહાર આવ્યો અને એણે વાવડાને ઝડપી લીધો.

વાવડાને ઝડપી લેનાર એ કોણ હતું? એ હતી ફેરરીક યાઉનની એક ઘરડી સ્ત્રી. એવું નામ ખારખેરા ફ્રિટ્ટી. બધા લોકે નાસી ગયા હતા ત્યારે તેવું વર્ણની આ વફાદાર સ્ત્રી પોતાના ઘરનું અને દેશના ધ્વજનું ગૌરવ બળવવા માટે ત્યાં રહી હતી. લોકો તેને લઈ જવા માટે તૈયાર હતા પણ તેણે ના પાડી.

તેણે કહ્યું: “આજ માંઝ ઘર, આજ માંઝ દેશ, આજ મારો પગ. હું અહીં રહીશ.”

બારબેરાએ ધ્વજને પકડી રાખ્યા અને બારીની બહાર ડાક્યું ક્યું. તેણે સિપાઇઓને આપતા બોલ્યા. એરે વાપરો એની સામે ફરકાવતાં ફરકાવતાં કહ્યું:

“તમારે જે ગોળી છોડવીજ હોય તો મારા સામે છોડા પણ આ ધ્વજને તો જરૂર બચાવો.”

બારબેરાની આંખોમાં હિમ્મત ઝળકતી હતી. એને માતની બીક લાગતી નહોતી.

તેણે વર્ષની આ ઘરડી રસ્તીને આડલી બહાદુર અને વફાદાર એકાદને બેકસન તો આલોજ બની ગયા. તેને દિલગિરી થઈ. તેને શરમ આવી. બારબેરા જે કહેતી હતી તે તેણે સાંભળ્યું હતું. એથી તે ખીગણી ગયા.

“એ ડાશીનો કોઈ વાળ પણ વાંકો ન કરે.. આજે બેરા...” એણે સિપાઇઓને આજ્ઞા કરી.

રાત પડી ત્યાં મુઠી સિપાઇઓની કૂચનો અવાજ શહેરમાં સંભળાતો હતો. ગોરીઓ સૂની થઈ ગઈ હતી. ઘરો ખોલી હતાં. માત્ર એક પવન મંદ મંદ પવનમાં ફરકતો હતો.

અને એ ક્યાં હોય બીજે? બારબેરાના ઘર ઉપરજ ને?

બારબેરા ફિટકી હવે તો મરણ પામી છે. છતાં અમેરિકાના લોકો એને સંભારે છે. કારણ કે ધ્વજનું રક્ષણ કરવામાં થોતાની જાત પણ અતમ કરવા એ તૈયાર હતી.

એણે નામ અમર હોય.

સાગરનાં નીર

ઓ સાગરનાં નીર

મને લઈ જા તું દર્યા સગીર,

ઓ સાગરનાં નીરઓ સાગરનાં નીર!

હિંઆ તરંગે વમળોની વચ્ચે,

વફાનોની ઝંઝાવાતે,

છોડીશ ના હું ધીરઓ સાગરનાં નીર!

દિવસો ના દિવસ વીતે,

ગાઠ અંધકાર જામે,

કંઈ દૂર છે લઈ જાય સગીરઓ સાગરનાં નીર!

નથી જોતી મારે ડુનિયા,

સોના ચાંદી ઝગમગીઆં,

માન્યું મેં એને કથીરઓ સાગરનાં નીર!

જીવનની વાદ હવે,

ગાળીશ હું તારે ખભે,

માનજે તું મને ફકીરઓ સાગરનાં નીર!

અંબાલાલ, જેલલાલ, મોમાણી.

સાચી દિશામાં પ્રગતિ

ગયા માસ દરમિયાન પહેલમાં હામોદર હોલમાં નાટ્ય મંદિરના અભિનેતાઓએ 'મદિરા' નાટક ભજવી ખતાવ્યું હતું. હાલનાં અનિષ્ટ પ્રેક્ષક વર્ગને યથાનય ખ્યાલ આપવાનો એમાં અભિનેતાએ પ્રયાસ કર્યો હતો. સલાહક પ્રેક્ષકોથી ચિકાર ભરાઈ ગયું હતું અને નાટકની વસ્તુ સામગ્રીને તેમજ અભિનય કળાને ક્ષોભાગ્યે એટલા અવાજે વખાણી હતી. આળકારી ખાતાંના પ્રધાન શ્રી. એલ. એમ. પાટીલે કટ્ટાકારોને દારૂની બંદી વિરૂદ્ધ લોકમત કળાવવાના આવા સુંદર પ્રયાસ બદલ અભિનંદન આપ્યા હતા અને સરકારના સંપૂર્ણ સહકારની ખાતરી આપી હતી.

સાચી દિશામાં પ્રગતિ

ધારાવીનાં નાનાં હરીજન બાળકોએ પણ 'મદિરા લીલાં' નાટક ભજવ્યું હતું. નાટક ખૂબ સરસ રીતે ભજવાયું હતું. પ્રમુખ સ્થાને હાદર-નાણુકા-કો-ત્રેસ-સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. સોનાવને હતા. એમણે સભાજનો સમક્ષ પ્રવચન કરતાં હરેજન કે સરકારની વિવિધ સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિઓમાં હરિજનો જે રસ લઈ રહ્યા છે તે એમની સાચી દિશામાજ પ્રગતિ સૂચવે છે. વિશેષમાં, દારૂબંધી અમલમાં આવતાં અને બીજા સામાજિક અન્યાયો દૂર થતાં પ્રાંતમાંના હરિજનોની સ્થિતિ ખૂબજ સુધરી જશે એ બાળકમાં તેમણે પોતાનો વિશ્વાસ વ્યક્ત કરેલા.

ચૈત્રી પંડવાનો ઉત્સવ

ચૈત્રી પંડવાને દિવસે પહેલ વિસ્તારના રહેવાસીઓએ નવા વર્ષનો ઉત્સવ ઉજવેલો. તે પ્રસંગે પ્રમુખ સ્થાને સ્થાનિક સ્વરાજ્ય ખાતાંના પ્રધાન શ્રી. જી. ડી. વર્તકે હતાં. એઓશ્રીએ નિવૃત્તિની રાજ્યની અગ્રણી ઉપર ભાર મૂકેલો અને સરકારની દારૂબંધીની નીતિ એ દિશામાં એક નિર્ણાયક પગલું છે એવા અભિપ્રાય વ્યક્ત કરેલા.

શહેરની દારૂબંધી સમિતિ તરફથી કોલિન્ડીલ હોલ કંપાઉડમાં મુંબઈની ઉપજા તથા નીચલી ધારાસભ્યના સમક્ષ માનનીય પ્રધાનો, તેમજ સરકારી અમલદારો માટે એ રસપ્રદ કાર્યક્રમ યોજાયો હતો. મુંબઈની રંગભૂમિ કે સામાન્યરિતિ ન ભેવા મળે એવા આ કાર્યક્રમની માનવ પ્રધાનોએ તથા સંભાવિત પ્રેક્ષકોએ ખૂબ પ્રશંસી હતી.

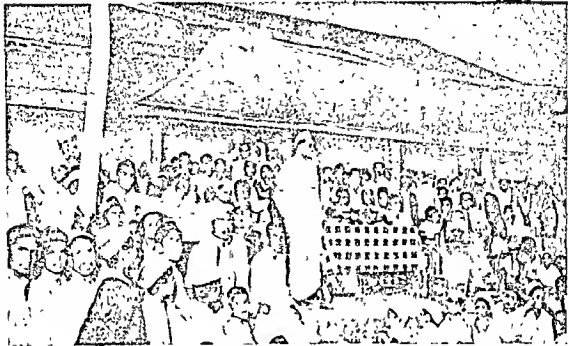

સર્વોદય ક્લબ મંદિર તરફથી કોલિન્ડીલ હોલમાં માનનીય પ્રધાનો તથા ધારાસભ્યો સમક્ષ રહી ચેલ દારૂબંધી-તમારણનો એક કાર્યક્રમ

ગ્રીષ્મ વર્ષમાં પ્રવેશ

શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ આ એપ્રિલ માસથી ગ્રીષ્મ વર્ષમાં પ્રવેશ કરેલ છે. દારૂબંધી અંગેના પ્રચારને વધુ કાર્યક્ષમ બનાવવાની ઉપાયોગી વિચારણા માટે તેમજ પ્રવૃત્તિઓને વધુ વેગવંતી બનાવવા માટે સમાજસેવકોની એક સભા જોડાવવામાં આવેલી છે. લગભગ ઘણી બંદી સંસ્થાઓ તરફથી સારા મહકારની આશા મળેલી છે. સભા બંધાવે મળશે ત્યારે ભવિષ્યનો કાર્યપ્રદેશ નક્કી કરશે.

એ પ્રલોભનમાં તણાશો નહિ

બારામતીના કલ્યાણકેન્દ્ર ઉપર હોળીની રમત રમવાનાં દિનમિતી પહેલેથી જ બહુ વ્યવસ્થા કરતા માનનીય પ્રધાન શ્રી. છ. ડી. તણસે

ગીતા અને રાષ્ટ્રસેવા

કાલેમાં મળેલી માઠ-તાઠકા ખેતી વિષયક સભામાં આવેલા સંખ્યાબંધ ખેડૂત ભાઈઓને સેવાપુર તહેવારના દરજ્યાની કલાપથકે રંજનાત્મક કાર્યક્રમથી નવાજ્યા હતા. આ સભા સમક્ષ ઉદ્બોધન કરવા માટે આજકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી. એલ. અમ. પારીકરને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. તેઓશ્રીએ દરજ્યાની સદેશ જનતામાં પ્રચલિત કરવા માટે સરકાર તરફથી લેવાતાં પગલાંનો સંબંધ પરિચય આપ્યો હતો. પોતાનાં ગીતો દ્વારા રાષ્ટ્ર સેવા કરવા બદલ તેઓએ કલાપથકની પ્રશંસા કરી હતી. અને એના પ્રતીક તરીકે તેઓશ્રીએ કલાકારોને રૂપિયા ૧૦૦ નું દંત્રામ બહેર કયું હતું.

હોળીની ઉજવણી

રમ્ય મંદિરે સેવાપુર ગિલ્લાના સોકાએ હોળીના તહેવારની ઉજવણી કેવળ નવી રીતેજ કરી. બિનલ્લ યાંત્રા અને નખરાં કરવાને બદલે લોકોએ ગિલ્લા દરજ્યાની સમિતિ તરફથી રખાએલ રમતગમત અને બીજા રંજનાત્મક કાર્યક્રમમાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધેલા. હોળીથી

રંજપંચમી સુધીમાં એક પાળ અનિચ્છનીય બનાવ બન્યો ન હોતો.

ધૂલિચંદનનેલિસે પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો તેમજ વિદ્યાર્થીઓનું એક શાન્ત તેમજ શિસ્તપૂર્ણ સરંચસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. કોંગ્રેસ સેનાદલના સ્વયંસેવકો અને હોમગાર્ડ્સ પણ એમાં ભળ્યા હતા. અને “દરજ્યાની સફળ કરો”-વગેરે સુવાનો પોકાર કર્યો હતો. બહેર જનતાએ આ સુવાનો હૃદયપૂર્વક પ્રતિભેદ પાડતાં દરજ્યાની નીતીમાં પોતાનો સહકાર નોંધાવ્યો.

દારુ મિથ્યા પ્રલોભન

હોળીના તહેવારો દરમિયાન બારામતીના કલ્યાણકેન્દ્ર ઉપર આશરે ત્રણ હજાર પ્રેક્ષકો દરરોજ એકઠાં થતાં હતા. રમતગમતમાં તમામ લોકોએ વિડા રસ દર્શાવેલો હતો. આશરે ૬૦૦ હરીફોએ એમ ભાગ લીધો હતો. હુ...હુ...હુ... આટલા પાટલા, ખો...ખો...વગેરે જુદી જુદી રમતો રમાઈ હતી. મહત્ત્વ કુસ્તીની હરીફાઈ અને એક માછલ દોડવાની હરીફાઈએ પણ સારી રસાહસી જમાવી હતી.

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પાન
૧ ના. રાજાજીનો સંદેશો	૧
૨ મધ્યમસર મધપાન૦ ડૉ. એચ. સી. મુકરજી	૪
૩ ચાલો ગામમાં મુવારીઓ "સેવક" ...	૮
૪ ઘનશ્યામ ગગનમાં આવો [કાવ્ય] "અનામી" ...	૧૧
૫ દારૂખંધીનો કાયદો	૧૨
૬ છોરાં અને ખોરાં [કાવ્ય] "મોહિનીચંદ" ...	૧૮
૭ વિધિના લેખ અનુ. શ્રી. પ્રભાકર વૈષ્ણવ	૨૦
૮ સરળ ગાંઠ સિધ્ધિ શ્રી. કેશવરામ ડા. શાસ્ત્રી	૨૪
૯ માનપાનની લીતરમાં પ્રો. હસિનકાન્ત હ. ભુવ	૨૮
૧૦ આસયનાં પાને [કાવ્ય] શ્રી. જયંત પંડ્યા ...	૩૩
૧૧ પિતા અને પુત્ર શ્રી. ચતુભાઈ ગો. મુવ ...	૩૪
૧૨ ખાળ વિભાગ	૩૫
૧૩ પ્રતિજ્ઞા શ્રી. ભુવનરામ દવે ...	૩૮
૧૪ દારૂખંધી દ્વારા૦	૩૯
૧૫ કસાપચોકની સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિ	૪૨
૧૬ હિન્દુલરમાં દારૂખંધીની પ્રગતિ	૪૩
૧૭ આખકારી ચોળના	૪૫
૧૮ પુરતક પરિચય શ્રી. ઘનશ્યામલાલ મહેતા; શ્રી નવરંગલાલ ધોળકિયા.	૪૭

કવર-કોટા : શ્રી ઘનશ્યામ પાગનીસ

ધુળીઆના કંથાળુ કેન્દ્ર ઉપર મહાકુસ્તીની હરીકાઈ નીચળતા મળે છે અને તેજાના મગફળી, દાડખાંધી ખાતા તરફથી ચલાવાતા કંથાળુકેન્દ્રો ઉપર આ નવતની રમગમતા અને હરીકાઈના અવાર નવાર ચોળવામાં આવે છે.

મ્તી. આશરે ત્રણ હજારની જગી મેદનીએ મેદાને પડતા કુસ્તીઆઓને તાળીઓના અડગડાટથી વધાવ્યા. લગભગ ત્રીસ જેટલા હરીકાઈએ એમાં ભાગ લીધા હતા. વિજેતાઓને શ્રી. ટ. વી. હલ્લીકુરીના વરદ હસ્તે પાંચ રૂ. પચાંદકા અને પાંચ રૂ. પાના ખાલાઓ પારિતોષિક તરીકે આપવામાં આવ્યા હતા.

એ પ્રસંગે વ્યાખ્યાન કરતાં શ્રી. હલ્લીકુરીએ જનતાને હિન્દી સંઘના ચિન્તનશીલ નાગરિક બનવાની અપીલ કરી હતી. આવા કાર્યક્રમમાં આગળ પડતા ભાગ લઈ શરીર સંપત્તિ વધારવાનું તેમણે લોકોને આહવાહન કર્યું હતું. દારૂબંધી જે શુભકર પરિણામ આપનાર છે તેનો પરિચય આપી એ ઉમદા અને પવિત્ર કાર્યમાં સહકાર આપવાની લોકોને વિનંતિ કરી હતી.

દુઃખદ અનુભવ !

આલીસ વર્ષથી દુઃ દાકારનો ધંધો કરું છું પરંતુ એ સમય દરમિયાન કોઈ દિવસે મેં આટકા હોલનો ઉપયોગ કરેલો નથી. દાકતરી સારવાર માટે મલી પાસે જે કોઈ આવે છે તેને આટકા હોલ ન જ પાપરવાની હું સલાહ આપું છું. મુંબઈમાં મેં ઘણાં વર્ષ કામ કર્યું છે અને એ સમય દરમિયાન ફેટલાયે હિન્દીઓને દાણી આદતને કારણે જિંદગી ખેતા અને કુટુંબને નિરોપાર મૂકી જતા મેં જોયા છે.

સર ભાલચંદ્ર ભાટવરકર

દેવની રોડ એવાનગરી કાઢવાથી ફેલી બસભણ
અનુસાર તા. ૧૬ી એપ્રિલ ૧૯૪૬ થી દેવની રાવનિમ કાઢ
કપર દાર આપવામાં આવશે નહિ.

આરિસ્તાના વડા મધાન માંની ધાતમખામાં એમ કહેલું
દેતા. ૧૬ી એપ્રિલ ૧૯૪૬ થી રિન્દ શરકે દર વરો દસ દસ
દેખે અહીંની વપરાસ કપર કમરડા મતિભાષ મુકવના નિર્મુલ
કર્તા છે. અહીંની વપરાસ એ આરિસ્તા માટે એક મનાય
દેતા. આ વપરાસ આથી વાપ એ એક માટે મોની મન
બહુલ આપુર દુદી. દારૂમીની રિસ્તામાં આરિસ્તા માંની થીમા
મમતિ સ્વારા છે કામને કે મટાસ પેટે એની પામે રિપર્ટ દેર નથી.

પૂર્ણ નામના વડા મધાન થી. તુલક અમીને માંની ધાત
સામામાં બનેલ-અર્થ દરિયાવાન બનેલું કહેલું કે પૂર્ણ બાજમાં
તા. ૩૧ થી માર્ચ ૧૯૪૦ થી સર્ગાઈ દરબ થીના અમલ થયો.
રિસ્તામાં વડા મધાન એ કહેલું કે દરબ થીની અમલવતી તેમજ
શર થયો અને દેશી અમલ પડેશી દાર મેલે તા. ૩૧ થી માર્ચ
૧૯૪૬ પછી કાંઈ ખનુ નવા પડના આપવામાં આવશે નહિ.

વડા મધાને કહેલું. 'અમલવાને કાયમને માટે બધ કરવાનું
સરકારે નક્કી કર્યું છે. પડેશીએ માટે થોડી ફરજત કરવામાં
આવશે. પડેશી થામિર્ક દુરિયે એમને દાર થીમાં બાધ નથી
એવા મુલિસે અને બીલ થીએને ફરજત આપવામાં આવશે નહિ.
તા. ૩૧ થી માર્ચ ૧૯૪૦ પછી એ તેમની દારની દુરમે બાધ
કરવામાં આવશે. દારૂમીના અમલથી સરકારને આસરે ૪૮
લાખની મહેનતુથી આસપાસ એમ કહેશે.

આવના જુલાઈથી રિમોલા અને ચિકમજલુર નિર્મિતમાં દર-
બ થીના સર્ગાઈ અમલ કરનાર માર્કેટર રાવે નક્કી કરેલ છે.
૧૯૪૬-૪૦ તા વર્ષની રાદઅતથીએ બને નિર્મિત બનીને
એકસાઈક દુરમે બાધ કરવામાં આવશે. એ વરો કોલર, ચિતારુર્મ
અને હુમર નિર્મિતમાં સર્ગાઈ દરબ થીના અમલ કરવામાં આવશે.
દેતા. સરકારની નીતિ મુજબ આવતા રાત્ર વર્ષમાં બેજોર,
માલદોર, હરસન અને મરડા એ ચાર નિર્મિતમાં મળુ સર્ગાઈ દર-
બ થી અમલમાં આવશે.

સાલેમના નિર્મિત થોડીસ સુખી-રેન્ડે મથા ફેબ્રુઆરીમાં
મેન્ટ કોલે એક અદેવાલ મુજબ એ માસ દરમિયાન-દરબ થી
અંગેના ૩૩૫ રૂબાએ રોલાયા હતા. અને એને બગે ૩૩૩ મહુ-

દેતાની થરકાટ કરવામાં આવી હતી. આની આગળના મહિના દરમિ
યાન ૪૦૬ રૂબાએ મુજબ ૪૮૦ મહુએની થરકાટ કરવામાં આવી
હતી. આ કપરના ફેબ્રુઆરી માસ દરમિયાન દર થીથી દરબમાં
૬૬ મહુએ મળી આવ્યા હતા. અપરે તેની આગળના માસમાં
૧૬૬ મહુએ એ કામનાર પકડાયા હતા. એમાં એ વરડ દરમિયાન
મુજબ મેમળુ આપવામાં રૂબા એલુ. થનુ બપ. છે. અને
એનું કામ પડેશીએસર દર અમલવા માટે રેખાની રાખ વહેલી
અને દરબ થીના અમલ કરનાર વર્ષની કાર્યદેશના છે. તેમજ
બાધવાને લગભગ ૬૭ રૂબા તે મેમળાસર દાર મળવાને લગભગ
હતા. દરબ થી અધિકારીએ એ રેન્ડે દર દરબ પડેશી તેને મુલમુલે
૨૨૮૫૬ એસન મેમળાસર દાર મળી આવેલ.

દરિયાઈ અને દરબ માંને કામના પેસનદેને દરબ થી
અંગેના અધિકારી વર્ષ તપાસી શકે એ બનાવી સમાવડ આપવામાં
મહુએની સરકાર રિન્દાસરને વિનંતી કરવાનું વિચારી રહેલ છે.
અરવરે દરબ માથે અમલ બંદરની દરબો મેમળાસર દર મારે
કોલર મુજબ રાવને દરબ થીના અધિકારી વર્ષ તપાસી શકેના નથી.
કામને એ મથરા મરમતની હકુમત હેલુ છે. વડાન ખામના
અમલદારને દાર માટે મંદી થનુ રાખી. હુએ તે તેને સ્પષ્ટ
થી રિચાવ વિશેષ કાઢ કરી શકા નથી. આવા સ્પષ્ટ મેમળા
રથા થનુ થનુએ રિમોલા બહુ વધારે મમળમાં એલે. થયા ફેબ્રુઆ
રેલુ છે. આવા રથએને દરબ થીના અધિકારી વર્ષને દરબ
રેલુની પાવાનથી આપવા અંગેના તેમજ નિર્મિતમાં થઈને ફેબ્રુ
કરવા અંગેના પડેશીએસર માટે છે.

વરેશ રાવના રાત્ર નિર્મિતમાં રેશી અને પડેશી દરબો
આપા કરી ૪૨ રૂબાએ બાધ કરવાને વરેશા સરકારે હકુમ કર્યા
છે. આ કપરના કારિવારમાં આવેલા અમરેલી તથા એવા
મંજ નિર્મિતમાં તેમજ નવસારી નિર્મિતમાં મહુવા તાલુકામાં
સર્ગાઈ દરબ થી અમલમાં છે.

વરેશા રાસકારની દરબ થી નોનિનાં આગળ પંડાં લાગુ
નોનું મુજબ છે—

દરબ થીએસર અને વપરાશમાં કમરડા મહુએ મુલમાં આવી
છે. આના રાવનામાં તારી અને દારની દુરમે અસારિયામાં બે
દિવસ બાધ કરવામાં આવે છે. સરદાર હપર એસર કોલર
તાલુકામાં સર્ગાઈ દરબ થી અમલી બનાવવામાં આવી છે. રેશી
દરબમાં અસરકારના મેમળા મહુવામાં આવ્યું છે અને વડા
વધારવામાં આવી છે.

દરબ થીને રાવે રાવને મહેનતુથી આવતાં રોજ લાખ અને
પચાસ હપર રેખાની એક રાહન કરી પડે છે.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશના

(૧) NEW LIVES FOR OLD:

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા પગલેથી રહેલી જરૂરતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી આળાસારુભાઈ ખેર, મુલકમંડીશ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આયકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રયોગિક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સંઘર્ષોનો રદિયા આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી શકે છે. કાઉન સાઈકલનાં ૧૩૨ પાનાં, દ્વિતીજી જેકેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપબુ પ્રાયશ્ચિત્ત: લેખક: શ્રી મનુભાઈ મુખલાલ શાહ: પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦
ગામડામાં ખુબજ આજી શ્રમે અને ઓછા ખર્ચે ભજતી શકાય તેવી દારૂનિરોધ અંગેની નાટિકા.

(૩) દારૂનો દવ:
દારૂના દેવના તોડવને પિત્રાકિન કરનાં અને દારૂકિયાનું કરણ અધ.પાન વર્ણવતાં શ્રી ઉમાશંકર જોષી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સૌજ્ઞ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથે:
સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવનાં મજૂરજીવનમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ. કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી: (બે નવલિકાઓ) શ્રી સોપન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિશ્ચે સ્પર્શતી બે વૈષ્ણક વાર્તાઓ, પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાદનો વજર: (બે વાર્તાઓ) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦
શ્રી પાતાશ્વર પટેલ અને શ્રી સીતારામ શમોની દારૂકિયાનાં હૃદય પરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ.

(૭) છેદશી ઘડીએ: લેખક - શ્રી ધનમુખરાવ મહેતા.
ખુબજ ચોક્કી મહેતને ભજતી શકાય એવી દારૂનિરોધ અંગેની એક મચોટ નાટિકા (અપાય છે)

તમારી નકલો ની. પી થી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

નં. ૭૫, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ-૧.

જાહેર ખબર

‘સંજીવન’ ના સોલ એજન્ટ તરીકે મેસર્સ જોશી શુક એજન્સી [તુલસી માર્કેટ રોડ-દાદર] ને તા. ૩૦ મી એપ્રિલ ૧૯૪૬ થી બંધ કરવામાં આવેલ છે. એથી ‘સંજીવન’ ની નવેસરથી એજન્સી લેવા કૃપાતા એજન્ટ બાઈએએ એજન્સીની જરૂરો માટે નીચેના સિગ્નલમે વ્યવસ્થાદાર કરવો :

મંત્રી:—પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

૭૫, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ-૧.

દારૂના દાવાનુખામાં!

દારૂખંધી સરખા કરો

મુળખ પ્રાનિક દારૂખંધી સમિતિ તુરંતથી પ્રકાશિત

મુળખ પ્રાનિક દારૂખંધી સમિતિનું આ મુળખ લોકલ સેલ્ફ ગવર્નમેન્ટ પ્રેસ-અધિરીમાં
થી રસિકલાલ છ. પટેલે તૈયાર કરેલું છે અને મુળખ સરકારના પ્રકાશન ખાતાએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

(કિંમત રૂ. ૦-૬-૦)

સંપ્રવન

જુન ૧૯૪૯

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પાનું
૧ ના. રાજ્યજનો સંદેશો	૧
૨ મધ્યમસર મધ્યપાઠ	ડૉ. એચ. સી. મુકરજી	૪
૩ ચાલો ગામડાં સુધારીએ	" સેવક "	૮
૪ ઘનશ્યામ ગગનમાં આવો [કાવ્ય]	" અનામી "	૧૧
૫ દારૂખંધીનો કાચદો	૧૨
૬ છોરાં અને બોરાં [કાવ્ય]	" મોહિનીચંદ "	૧૮
૭ વિધિના લેખ	અનુ. શ્રી. પ્રભાકર વૈશ્ય	૨૦
૮ સરળ રા'દ્ર સિધિ	શ્રી. કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી	૨૪
૯ માનપાનની ભીતરમાં	પ્રો. દસિતકાન્ત હ. ભુવ	૨૮
૧૦ આસવાનાં પાને [કાવ્ય]	શ્રી. જયંત પંથા	૩૩
૧૧ પિતા અને પુત્ર	શ્રી. ગરુભાઈ ગો. ધુવ	૩૪
૧૨ આખ વિભાગ	૩૫
૧૩ પ્રતિજ્ઞા	શ્રી. ભુવનરામ દવે	૩૮
૧૪ દારૂખંધી દુરાગ	૩૯
૧૫ કલાપથકાની સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિ	૪૨
૧૬ હિન્દુભરમાં દારૂખંધીની પ્રગતિ	૪૩
૧૭ આખકારી ચોળના	૪૫
૧૮ પુસ્તક પરિચય	શ્રી. પ્રતભુભલાલ મહેતા; શ્રી નવદેવગણેશ ધોળકિયા.	૪૭

કવર-ફોટો : શ્રી ચત્રચામ પાગનીસ

‘સંજીવન’ માટે મહાનિવેધ, કેળવણી, આયુરવેદના, યાત્રાલોગ, પ્રૌઢશિક્ષણ અને બીજી રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટિકાઓ, વ્યંગચિત્રો અને ફોટાઓ આવકારવામાં આવે છે.

- ★ પદલાનાં સામયિકો અને પ્રશ્નચોક્રના માટે પુસ્તકો પણ મોકલવા આમંત્રણ છે.
- ★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.
- ★ ‘સંજીવન’ માટે આવના લેખોની પહેાંચ લખવામાં આવતી નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓને યોગ્ય રિક્કિસે બીડી હરો તોજ પાછી મોકલવામાં આવશે.
- ★ ‘સંજીવન’માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં વ્યક્ત થતાં મનન્યો સાથે મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂખંધી-સમિતિ હરદેશ સંમત છે એમ માનવાનું નથી.

ટીપ્પ:- ‘સંજીવન’ પ્રાદેશોને દર માસના પહેલા અઠવાડિયામાં પહેાંચનું ન થાય તો તેઓએ આંદોલન ના. ૧૫ મી પહેલાં જવાવનું. સાર પછી કોઈપણ જાનની ફરિયાદ સાંભળવામાં આવશે નહિ.

મુખ્ય પ્રાંતિક દારૂખંધી-સમિતિ : નં. ૭૫ એપોલો સ્ટ્રીટ, ફાટ, મુંબઈ, ૧.

રામતીર્થ આહ્વા તેલ

(સ્પે. નં. ૧)

(મેડીકેટડ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્ર્યો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલાં બને છે. ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોડા, બ્લુ, લીખ, નાશ થાય છે. યાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાધી દટ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાખવાધી કાનના રોગો મટે છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે.

બધી ઋતુમાં બધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

કિંમત:—૨૮લી બાટલીના રૂા. ૩૫, નાની બોટલીના રૂા. ૨.

રામતીર્થ યોગાશ્રમ, સુંબઈ ૪.

ચહેરાની સુંદરતા માટે
લવંડર બ્રાહ્મીયનટાર્બન
વાળો માટેઉત્તમ છે.

ચુનીવર્સલ પરફ્યુમરી વર્કર્સ

પો. બો. ૩૧૩૦ ૯૫ હામ્બોક્કર સ્ટ્રીટ, સુંબઈ ૩ ગામહીરમો

હસકાઓ થયાં પીડાતાં
બચ્ચાંઓની સેવામાં

હસકાઓની, પિતારાચ અને બંદરોની બહીમ
બીમારીથી પીડાતાં

દારૂના બચ્ચાંઓની કુમળી છંદબીઓને મળુના
મુખમાંથી બચ્ચાંઓનાં જન્મીના લીધર કંઈકે બચ્ચાંઓ
બાળ બચ્ચાં છે

સરકારનાં અને બંદરોનાં સરકારોનાં બંદરો
દારૂનાં 'સરકાર' અને 'બંદરો'નાં લીધર બંદરોની
બંદરોનાં છે.

'બંદરો'નાં 'લીધર કંઈકે' નાનાં 'કામ'નાં લેવાની ને
એકે અમુક દવા તરીકે કામ આપે છે. તે બાળ અને
પાત્રનાં કામને મુધરે છે, કામનાં દુર કરે છે અને
પિતારાચ તથા બંદરોની મંદિયાને નિયમિત કરે છે.

પિતારાચ અને બંદરો જેવાં બચ્ચાંઓ આપનાં સારી-
માંથી બંધાય છે એવા આપનાં દારૂનાં કામને અનુલક્ષીને
બંદરોનાં અંદરે જન્મીતુ દેવીક પિતારાચથી પીડાતાં
બંદરોની માત્રાને ગંભીરતાનાં લેખ સંચારબધુ છે.

જન્મી લેક્ટોરામચર એન્ડ સન્સ.

મયસાલ, મદ્રાસ (ફો. નં. ૮૧૩૮) સેલ્ફેલ રોડ, મુંબઈ ૪.
(ફો. નં. ૪૧૫૬૩), હેરીસન રોડ, કાકત્યા. ઉપરનાં:
લખનૌ, બેંગલોર, ત્રીપુરાવતી વગેરે.

દમ
સારો યશ
પણ

પુરોહિત જ્વાસહારીયા

પાંચ મિનિટમાં કે એક રાતમાં દમ સારો
કરનારા ઉપાયોથી તમારો દમ સારો
થવાને બદલે ફક્ત વધે છે. પુરોહિત
જ્વાસહારી એક એક વ્યવસ્થા એવું છે કે
તે લેવાની સરકાર કરતાં જ કંઈ જુદે
છે, જ્વાસહારી થાય છે, પાંચમિનિટમાં સુધરે
છે અને ફેફસાં મજબૂત થઈ દમ ખાલી-
પૂર્વક અને પુરેપુરો મટે છે. રૂ. ૩-૮
રૂ. ૬ અને રૂ. ૧૦ ના પેકેટમાં બધી
જગ્યાએ મળે છે, અગર રો. પુરોહિત
ફાર્મસી, ફાલ્ગુપુરથી મંગાવો.

પુરોહિત

જ્વાસહારી

તમારા બેંકીંગના કામકાજ માટે
ધી કેનેડા ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ બેન્કિંગ
સિંડિકેટ લિમિટેડ.

Canara Industrial & Banking Syndicate, Ltd
હુંડ બોરીસ:—ઉડીપી સ્થાપના:—૧૯૨૫
મુંબઈની બોરીસ:—હામલ સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ
બાંચો અને એજન્સીઓ આખા મુંબઈ ઇલાકામાં છે

—: સંજ્ઞાવન:—

દારૂબંધી અને બીજા રચના:મક કાર્યક્રમ
સ્પર્શનું, રસમદ, મનોરંજક અને સુખોદ
સાહિત્ય પીસરનું અનોખું મારિક.

બંદરો બંદરના દર:

અંદરનું આખું પાનું ... ૩૧ ૧૦૦
અંદરનું અર્ધું પાનું ... ૩૧ ૬૦
અંદરનું ૧/૪ પાનું ... ૩૧ ૩૫

સંમ્પન્ન

વર્ષ પહેલું]

જુન-૧૯૪૯

[અંક અગિયારમો]

પૂર્વ અને પશ્ચિમ

તા
મ
દા
ર
ગ
વ
ન
ર
જ
ન
ર
લ
ના
સં
દ
શો

પાશ્ચાત્ય લોકો જ્યારે તેઓના ફિઝીજન ટેસ્ટ આલ્ટ્રાફાઇલથી થાક્યા છે અને ત્યાંના પ્રખર રાજકુશો પાસુ જ્યારે મહાનિષેધક કોઈપણ અગવજમાં દેખીતી રીતે સંલગ્ન ન રહેવા છતાં જનસમુદાય ઉપરની દારૂની અસરને હળવી કરવા માટે સતત પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે ત્યારે પૂર્વમાં અને ખાસ કરીને હિન્દમાં, આપણા ધર્મો અને મૌરુકારિક માન્યતાઓ નિઃસંશયે મહાવિરોધી હોવા છતાં, રાજકુશો અને અમલદાર વર્ગમાં ફેરી પીણીમાં રાચવાની અને પહેલાં જે વર્તુળોમાં જોને કાયદેમર રથાત નહોતું તેમાં પાસુ જોને દાખલ કરવાની જે રૂતિ જણાઈ આવે છે એ જોક કમનસીબી છે! આ વચની જતી રૂતિ જોઈ મને ખૂબ દુઃખ થાય છે. આ વિચારોને મેં જરા અસ્પષ્ટ ભાષામાં વ્યક્ત કરવા પ્રયાસ કર્યો છે. આથી પાસુ વધારે સ્વચ્છ રીતે હું કહી શકાયો હોત. પરંતુ કોઈને હુભાવવાની મારી હમ્મો નથી.

આલ્ટ્રાફાઇલ એ કોઈ હક્ક નથી તેમ જોમાં રાચવા માગના પૈસાદાર ગુહરથોના નાગરિક સ્વાતંત્ર્યનું પાસુ એ કોઈ અંગ નથી. પરંતુ એ તો કામદાર વર્ગ માટેનું જોક એર અને જાહેર લાક્ષ્ય છે. આ વર્ગ પામે લાક્ષ્યનો ભાગ જનવાની ભાગ્યે જ સગવડ હોય છે અને જોમની સમક્ષ, ચોતાના કાલ્પનિક ખાદગી સ્વાતંત્ર્યની ખાતર આવી લાક્ષ્ય મૂકવી એ, પૈસાદાર લોકો માટે ઝુનો ગણાય. અનિષ્ટતા આ મુળભૂત જન્મસ્થાન તરફ આપણે વધારે સખત વલણ દાખવતા થઈએ જોમ હું હમ્મું.

જે પદાર્થના ચેવનથી માણસની ઇન્જાયકિત નળગી પડે છે અને વિવેક્યુદ્ધિનો નાશ થાય છે એના ઉપર કર નાખી નીપજતા દરેક અનિષ્ટ દ્વારા મહેસુલી આવક તો જરૂર ધણી સહેલાઈથી જેવની શકાય. પરંતુ આપણે જે ન્યાયી જનતું હોય તો વપરાશના જે પદાર્થો ઉપર પરીક્ષ કર નાખવામાં આવે એ જોવા ન હોવા જોઈએ કે જેનો વિષમ ભાર કેવળ મરીય વર્ગ ઉપર જ પડે. જેઓએ આ વિષયનો પૂર્વગ્રહમુક અને સંભાળપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો છે તેઓ જાણે છે કે દારૂમાંથી થતી મહેસુલી આવકનો મોટો ભાગ મરીય કામદારને વેચવામાં આવતા જથ્થામાંથી થાય છે અને નહિ કે, ફેટલાક એકાગળપૂર્વક માને છે તેમ, પૈસાદાર વર્ગને વેચવામાં આવતા વ્હીસ્કી અને જીન્સ દારૂમાંથી.

—ઈન્ડરેશનલ આર્ટિસ્ટ એન્ડ શુડ ટેમ્પલરની એન્ડ લોન્ગ જોફ મમ્પરોર એન્ડ હેટાગાદવા.તા. શ્રીજી એપ્રીલે સિન્ડ્રાગાદમાં મળેલા દેશમાં અધિવેશન સમક્ષ નામદાર મવનંદે જન્મરૂપે પાડવેલો સંદેશો.

શારીરિક અને માનસિક આરામ માટે માથુસને ઇચ્છા થાય તે રાસાયણિક છે. એટલા માટેજ માથુસ પોતાના નિયંત્રણસાધની ચિન્તાઓ અને ઉપાધિઓ છુટી છુટી રીતે બહુવા માટે પ્રયાસ કરે છે. કોઈ ખુબી હવામાં ફરવા જાય છે. કોઈ સિનેમાનાટક જુએ છે. કોઈ રંગિયા સાંભળે છે. કોઈ પર-દેશના પ્રવાસે ઉપડી જાય છે અને કોઈ પોતાના મનગમતા નિયમનાં

પુસ્તકો વાંચવામાં વખત પસાર કરે છે. આ તો દારૂ ન પીનાર સામાન્ય માથુસની વાત થઈ. દારૂડિયો પોતાના જીવનની મુશ્કેલીઓ બહુવા પીણમાં પેરી જાય છે. અને એનું ધારેલું થયે પાર પડે છે કારણ કે દારૂ પીધા પછી થોડીજ પળોમાં એની મુશ્કેલીઓ અને અસ્વસ્થતા જાણે કે વીસરાઈ જતી હોય એવી એને લાગણી થાય છે અને એનામાં શારીરિક અને માનસિક ગણગતા અને તરવરાટ આવે છે. આવા સંજોગોમાં જે લાગણીઓ દારૂડિયાને થાય છે એને "જીવનના અસંતોષમાંથી મુક્તિ" રૂપે વર્ણવવામાં આવેલા છે.

વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોએ એમ સાબિત કર્યું છે કે દારૂ પીધા પછી તરતજ જીવનની કંટાળાજનક ઉપાધિઓ જે રૂઢિચો વીસરી જાય છે એનું કારણ દારૂમાં રહેલી રેન ઉત્પન્ન કરવાની મુક્તિ છે, અને એટલા પ્રમાણમાં દારૂ સેવામાં આવે છે તેટલા પ્રમાણમાં જ દિવાસકિતને પુરી બનાવી દે છે અથવા તો કામ કરતાં અટકાવી દે છે અને એને લીધેજ દારૂડિયા પોતાના દુઃખી જીવનની મુશ્કેલીઓ ધડીલાર વીસરી જાય છે.

અતિશય દારૂના સેવનથી થતાં ભયાનક નુકસાનોથી સાધારણ પીનાર બહુકાર હોય છે અને એટલેજ મધ્યમ સર મદ્યપાન કરવાથી શરીરને આરામ અને તાજગી મળશે અને બહુ જોખમમાં નહિ ઉતરવું પડે એવી માન્યતાથી જ પોતાની ટેવ ઉપર કાણ રાખે છે.

‘મધ્યમસર’ એટલે કેટલું ?

હવે આ બાબતમાં આપણે આગળ વધીએ તે પહેલાં ‘મધ્યમ’

મધ્ય સંસર
મદ્યપાનનાં
ભયરથાનો

સર’ અથવા ‘સપ્રમાણ’ એ કેટલું એ નક્કી કરવું જરૂરી છે. ‘મધ્યમસર’ એ બહુજ રહેતો શબ્દ છે અને એની વાંચ વ્યાખ્યા આપવી મુશ્કેલ છે. દરેક બહુજ પ્રમાણ એક માથુસને કેટલું અસર ન કરે ત્યારે બીજાને તેટલુંજ પ્રમાણ ધૈનમાં નાખી દે ! આમ થત અડવાની બાબતમાં માથુસે માથુસે તકાવત પડે છે એટલુંજ નહિ પણ એકજ વ્યક્તિનાં

દિસ્સામાં પણ એની સદનશકિત એટલી વધતી રહેતી હોય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો એક માથુસને બીજા કરતાં દારૂનું ધૈન વહેલું અથવા મોડું મોડું એટલુંજ નહિ પણ એ ને એ માથુસને પણ દારૂનું સેવન જુદા જુદા સંજોગોમાં જુદી જુદી અસર કરે. દાખલા તરીકે, આનંદ અથવા દુઃખને કારણે લાગેલ જીભ શોક કે એવેની ધણીવાર એકજ માથુસની સદન શકિતમાં તકાવત પાડવામાં કારણભૂત હોય છે.

૧૯૧૧ માં ચિકાગોમાં મળેલી ધિવર્સ કોંગ્રેસમાં આશરે બારસો પ્રતિનિધિઓએ એકઠા થઈ ‘મધ્યમસર’ મદ્યપાનનો અનુરોધ કરતા કેટલાયે દુરાવે પસાર કરી હતા. અને એને માટે આલ્કોહોલનું ઘાટું, પ્રમાણ ધરાવતા બીઅરની ઉપયોગિતા તરફ લોકોનું લક્ષ્ય જોડવું હતું. ‘ચિકાગો રેસલ્ડ’માં પ્રગટ થયેલ મદ્યવસ અનુસાર “મધ્યમસર મદ્યપાન” ના આ પુરસ્કૃતિઓ અધિવેશનને અને ૧૯૧૯-૧૯૨૦ની આટલીઓ અડાવી ગયેલા.

મદ્યપાનના આ જાતના પ્રમાણને મધ્યમસર તરીકે માન્ય કરતાં તો એ નીતિનો કોઈપણ પ્રખ્પ પુરસ્કૃતિ પણ અચકાય !

પ્રમાણ નક્કી કરવાનો પ્રયાસ

જે પદાર્થ સ્વેચ્છાએ જરૂર છે એના વપરાશ માટે ‘મધ્યમસર’ એવું કોઈ પ્રમાણ હોવું શકેજ નહિ એમ લાંબા વખતના અનુભવ પછી ટેમ્પરેસની ચળવળોએ કહી બતાવ્યું છે. પ્રમાણસર દારૂના સેવનની જે લોકો તરફલું કરે છે એઓને એની લાભદાયી અસરો વિષે ધણું ધણું કહેવાનું હોય છે પરંતુ દારૂનું કેટલું પ્રમાણ

લેખક
ડા. એચ. સી. મુકરજી
એમ. એ. પી. એચ. ડી.

સેવાથી એ 'અધ્યમમર' કહેવાય અને વધારે ન કહી કહેવાય એમ નહીં 'કરના મોટ એકે: પાંચે આયેજ કાંઈ નિશ્ચિત સાધન હોય છે, આ એક અગત્યની વસ્તુ છે. કારણ કે જે મધ્યમમર હાથ લેવાની તરફ ફરે છે એના ઉપર પેલે નહીં કહેતા પ્રમાણની આપ્યા આપવાની જવાબદારી રહેલી છે. આ દિશામાં કોઈએ પ્રયાસ કર્યો નથી કારણ કે એ અશક્ય છે એમ સમજી લેશે જ્યારે છે. આ લેખકને ખાતરી છે ત્યાં સુધી જ્યાં આપ્યા આપવાનો માર્ગ એકજ પ્રયાસ થયો છે અને તેમાં પ્રમાણસર મર્યાદાના એ મર્યાદાઓ કહ્યું છે કે :-

“કરનાજ ખૂબ કરનાર કરનાર માનુસ એ એનાં કલાકમાં એક પીનારી વખાને નહિ એટલા બીજર જે તો સાચાજી રીતે એ મણાખરને ઠીક ઠીક માફક આપે અને એટલું પ્રમાણ એ કે જાણુ એની વખાને બીજરી વધવા જાતી લેવા કરનાં એટલું નુકસાનકારક મણાખ.”

આ લેખકે મેળવેલી ખાતરી (પાકી ભાંડે તે સમગ્રી હોય કે ખાતરી) ઉપરથી એટલું અનુમાન તો એ અવરજ કરેલી મટે છે કે કપર નિર્દોષ પ્રમાણ એ છે કે તેથી વધારે કલામાં લેવામાં આવે તો થોડા અપરિત્યાગ કરતાં, સ્ફુર્તિ અને તરતજાતની અપેક્ષા હાથે પીવા પાછળ મૂળભૂત રૂપે હોય છે તે—જાણી મકાનાં નથી અને એકજ લખામાં જે એ લેવામાં આવે તો સ્ફુર્તિના અનુભવ થાય છે એ વાત આવી જાય એ અનુભવ લખી રહ્યો નથી અને એથી પીનારને સતોષ થતા નથી.

તથી આ અભિપ્રાય જે ભાષામાં વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે એ ભાષા જ ને તપાસીએ તો માલમ પડશે કે બખાજ નહિ જાણુ “મણાખર” ને એટલું પ્રમાણ એક આપશે અને તે જાડ કરનાજ “ખૂબ કરનાર” રીતરે દોષા નેહીએ. મધ્યમમર પીનારમાં આ લખાણ જાડ એટલું જાણી આવે છે. અને છેલ્લે, આપણને પહેલે સૂચન જાણુ ફોર છે કે એટલું નાણું પ્રમાણ જાણુ “નુકસાન કારક” તો જેવ પાકી ભાંડે એ “એ કે જાણુ એની વખાને નથી એટલા” બીજરી અને જાતી લેવાં કહક અને કેવી પીનારી એટલું નુકસાનકારક એ હોય! હાલના સિવાય અનુભવીને આટલાં જણાં વિદ્યાર્થી કલાકમાં પડ્યાં કે એજ એમ માન્ય કરી આપે છે કે અધ્યમમર

મર્યાદાના આ મર્યાદાઓ, અગત્યની એટલા દિશામાં સિવાય મર્યાદાના કોઈપણ સ્વરૂપને કહી શકાય નથી.

વિદ્યુત અભિપ્રાય અને કારણ

હાલની અભિપ્રાય તો એમ મોટાપણે કરે છે કે હાથનું એવું કાંઈ નિશ્ચિત આકારમાં એટલું પ્રમાણ નથી કે જે નુકસાન વગર નિશ્ચિત લઈ શકાય! આ અનુભવો વિષયના વિદીન સર્જન સં વિદ્યાર્થી હોમલે કરે છે:

“આદકોદોલનું આકારમાં એટલું અને વધુ મકાન એવું કાંઈ જાણુ પ્રમાણ અસ્થિત વખાણે છે એવો અનુભવ આપણી પાસે કોઈપણ પુરાવો નથી.”

આ અભિપ્રાય આપણુ પ્રમાણ વિષયના વૈજ્ઞાનિક પ્રોફે. મેક્સ મુવરના નીચેના અભિપ્રાયમાંથી મોકલો:-

“મેટા પ્રમાણમાં લેવાથી જે મેટ (જાર્જન આદકોદોલ) આટલું રેખીત નુકસાન કરતું હોય એ તાળા પ્રમાણમાં લેવાનાં નિષ્કુલ વિનુકસાનકારક નીચે એમ માનવું વિજ્ઞાનના કોઈપણ અનુભવથી કેવળ વિરુદ્ધ છે.”

એમ કહેવાય છે કે મધ્યમમર મર્યાદા કરનાર અસ્થિ પોતાને થતાં નુકસાન રેખીતી રીતે જાણુ અને એટલા પ્રમાણમાં ખાતર અસરનો સામનો કરવાની શક્તિ ફેલાવી શકે છે. તેમ જનાં આવારજનાં હાલની નિષ્ફાળોએ એમ વ્યક્ત કહે છે કે આદકોદોલના વખાણમાં “પ્રત્યક્ષરના” એ આપણે સાચાજી રીતે જેને ‘વિવેકશક્તિ’ કરીએ હોય એ અત્યંત નથી. ‘એન્જીનિયરિંગ મેટ્રિકા’ મા પ્રવેશ થયેલ ‘જનરલ પેટેન્સિસ’ નામક પોતાના લેખમાં ડો. ડી. બી. ટોરલેસ કહે છે:

“હાલનાની ‘પરિચી’ હાલનું રેખીતી રીતે પરખાઈ આપે જાણુ એટલું હાલની વખાણે પ્રમાણમાં હાલ લખા છે જેમ ન કરી મકાન: જે પછાતી આદકોદોલ મકાનની મનામિક રીતે રેખીતનાં વાંચ અવધારમાં વિલેપ નામે. અથવા તે જાણુથી પડવાવતા અમામાન્ય અનિરૂપી મિત્રી નીતિરિત નિર્મિત થાય અથવા તે જે પછાતી જાણુ અવધારનાં વાંચ નિર્મિત થાય અથવા તે અગત્યનાં અને તે જાણુથી એટલું જાણુ પામે હાલ હોય છે જેમ કરી મકાન.”

આલ્ફોલ્ડાલના મંથસર વપરાશના પરિણામની જે આગાહી ઉપરના શબ્દોમાં એ વિષયાત દાકતરે આપી છે તેનું તથ્ય સાબિત થતું હવે જોઈએ.

છવન વ્યવહાર અને મધપાન

યાલે યુનિવર્સિટીના મનોવિજ્ઞાનના પ્રોફેસર ડૉ. ચૌહરે આર. માઈલ્ડે કુનેંગી હન્ડ્રીટગટની ન્યુટ્રિશન લેખોરેટરીમાં આઠ વર્ષ પર્થત મનોવિજ્ઞાનશાસ્ત્રનું સંશોધન કરેલું. એ સમય દરમિયાન એમણે નાના પ્રમાણમાં લેવાના આલ્ફોલ્ડાલની અસર તક્કી કરવા માટે ફેટલાક પ્રયોગો કરેલા. ૧૯૩૨ માં કોલેસ્ટરા પ્રતિનિધિઓની એક તપાસ અમિતિ સમક્ષ એમણે જે અહેવાલ રજૂ કરેલા તેમાં એમણે જણાવેલું તેમ ઘોડા પ્રમાણમાં લેવાયેલ આલ્ફોલ્ડાલની પ્રત્યક્ષ થાય તેવી અસર સહેજ અરિયરના પરત્વેની હતી. મધ્યમસર પ્રમાણ જેને કુર્બી શકાય એના જેટલા અથવા એનાથી સહેજ ઓછા માપમાં બીયર લેતાર મોટર કારના એક દયાવવાની ચપગતામાં સહેજ ઓછો એક્સ માલમ પડેલા. તેવીજ રીતે 'પ્રીટલા' ઉપરના એના હાથ કાં તો જમણી તરફ લસરી જતો અથવા ડાબી તરફ લસરી જતો. કાં તો બહુ ઊંચે જતો અથવા બહુ નીચે ચાલે તો. અર્થાત્ યંત્રોના નિયમનમાં જે ત્વરિત કાર્યદક્ષતા હોય તેમાં આવા કારણે વિલંબ પડતો. એટલે કે કર્મમાત્રો લાચ વધારે પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થતો.

બીજો તબક્કો, ડૉ. હવેન્સના કહેવા મુજબ, મધ્યમ પોતાના ગોષાક તરફ એકરકાર જાતો નથી છે. અને પછી બીજા પોતા વિષે શું કહે છે એવી દરકાર પણ એછી અને ઓછી રાખતો થાય છે. ધંધાદારી વર્ગમાં તો આ મોટી ખલેલ રૂપ ગણાય. કારણ કે હરીશક્તિ આજના ધંધાનો પ્રાણ મનાય છે.

આપણા રોજનિયમના છવન વ્યવહારમાં હાથ-પગ અને આંખની સ્થિરતા તેમજ માનસિક શક્તિઓની ચપગતા તથા કાર્યદક્ષતાની જે અગત્ય રહી છે એને લક્ષમાં લેતાં, શા માટે 'ટેમ્પરન્સ' ચળવળોએ મધ્યમસર મદ્યપાનને ધરમૂળથીજ તુરંદારી કાઢ્યું છે એનું કામણ સમજવામાં કોઈ પણ સલા માણસને મુશ્કેલી નહીં પડે.

તો પછી એવી દલીલ કરી શકાય ખરી કે મોટર જે હાંકળી છે અથવા તો યંત્રો સાથે જેને કામ છે એ વર્ગ માટે નિર્વ્યસનીપણ આવશ્યક છે એમ માની લઈએ પણ બીજાનું શું? બીજાઓ તો નિર્ચિત મને પ્રમાણસર શા પણ શકેને? પ્રમાણસર મદ્યપાન તંદુરસ્તીને હાનિકર્તા નથી એમ જો આપણે પુરવાર કરી શકીએ તોજ આ દલીલ સારી હરી શકે.

જેના અભિપ્રાયને આપણે તુરંદારી કરી ન શકીએ એવા નિષ્ણાત દાકતરોએ આ બાબતમાં વિશેષ નોંધાવ્યો છે.

ડૉ. માઈલ્ડે કુનેંગી તેમ જ હાલના વર્તનમાં જેના

આલો ગામડાં સુધારીએ

ગ્રામ પુનર્ઘટના એટલે?

હિંદમાં આજે સાત લાખ ગામડાં છે. દેશની આજાદી આજાદીનો ખરો આધાર ગામડાં ઉપર છે. ત્યારે ગામડું આખા દેશના વલંબી અને ઉઘમી ખતરો ત્યારે દેશની તારીર આપોઆપ બદલાઈ જશે. ગામડાનો ઉદ્ધાર એટલે આખા દેશનો ઉદ્ધાર, તેમાં તવા લોહીનો સંચાર થશે એટલે રાષ્ટ્રમાં ચેતન, જાગૃતિ-પ્રાણ આપશે.

આપણા દેશમાં મંત્રો અને પશ્ચિમની કેળવણીના આગમન સાથે ગ્રામ ઉલ્લોગો ગ્રાંખા પડ્યા છે એટલે

પ્રેક્ષિતે શિક્ષણ આપ્યા બાદ ગામડાંમાં એક નાનુંનું પુસ્તકાલય રાખી શકાય. ત્યાં બે-ચાર છાત્ર તથા શરૂઆતમાં ગામડાને ઉપયોગી એવાં અમુક પુસ્તકો ગ્રામવાં કે જેથી તેનો વાંચનથી લાભ લઈ લોકોને જ્ઞાન મેળવી શકે... વ્યાવહારિક-શુદ્ધિ વગેરે, સામાજિક સુધારા થઈ શકે. વેપાર, ખેતી, કે કાંઈ પણ વ્યવસાય ધોરણની તથા જાણવાનું મળે, છેતરાતા અટકે. આ ઉપરાંત સ્ત્રી કેળવણી તથા બાલ શિક્ષણની પણ વ્યવસ્થા થઈ શકે. બાળકોને ખરાબગંમાં જોવા સંસ્કારો વધારે તેણે કાર્ય તેઓ આગળ જતાં કરી શકે... ખરે તાગરિકપુવાન બને. બળ, શુદ્ધિ અને ભાવના વિકસે. સ્વચ્છતા, સુઘડતા અને નિયમિતતાનો બોધ લે તેવી કેળવણી, મજાની સગવડ થાય તો સમજવતા નવવડતરમાં તે સારો ભાગ ભજવે.

ગ્રામરોજકારણનું માર્ગદર્શન

સાતસિક શક્તિ ખીલા પછી શારીરિક શક્તિ વિશે ચાલ કરીએ. તંદુરસ્તી જાળવવા એજે શું કરવું? ગામડામાં કેળવણીના અભાવે કેટલીય અસ્વચ્છ મંદી રોગ પડી ગયા રાખ છે

એટલે કાલ્પનીયક થઈ તેમાંથી મન્દર તથા અન્ય રોગપ્રથક જન્મ્યા ઉત્પત્ત થઈ રોગનો દેતારો કરે છે. અને આમ લોકોની તંદુરસ્તી ભયમાં મકાલ જાય છે. દુરતીક વેળાએ તો ઘેર ઘેર માંદાના ખાટલાઓ પડી જાય છે તેથી સ્વચ્છતા અને આરોગ્યની દૃષ્ટિએ સફાઈ ને નિયમિતતાની ખાસ જરૂર છે.

એ વહેમો કયાં રહે ?

જિભાર પડતા ગામમાંકો અસાનને કારણે ફેટલીક વાર રોગ-લાગા, જંતુ મંતર, જૂરા લગારી પાસે જોવારાવનું વગેરે અર્થ માન્યતામાં પડે છે જેથી જિભાર માનસની સારવાર, ઉપવાર કરવાને બદલે આવી અર્થ શ્રદ્ધામાં રહી જિભારીને વધારે છે... ખાવા પીવામાં નિયમ બળવે નહિ. પછી અનિયમ જિભારી વધવામાં શહેરના ફાટરો પાસે જાય... નો આથી અચવા આરોગ્ય સાચવવા, પોતે કેમ જિભારીમાંથી જન્મું? જિભાર પડ્યા પછી શું કરવું? વગેરે બાબતી ભઈ આચર્યુ થાય તો જરૂર ગામડાંની તંદુરસ્તી અને સંપત્તિ સચવાય. ગામડાંમાં એક નાનું એવું ઔષધાલય રાખવામાં આવે ને જેમાં દેશી-સાદી દવાઓ તથા જરૂર પૂરતાં સાધનો જેવાં કે ઉષ્ણતામાપક વાન, રોક માંદ કોથળી, વગેરે રાખવામાં આવે તો એનો આમતોડો યોગ્ય સમયે ઉપયોગ કરી શકે.

વ્યસનોનો નાશ થશે ત્યારે—

આજનાં ગામડાંમાં ફેટલીવે જતનાં દુર્વ્યસનો પેસી ગયાં છે. એક તો ગરીબ રિયનિ ને વળી તેમાં વ્યસનનો ઉમેરો... ગરીબીમાં ગરીબી ભજે... પછી શું બાકી રહે! ચા, બીડી, દારૂ, જુગાર જેવાં વ્યસનોથી આમ જનતા બંધાયેલી છે. આ વ્યસનરૂપી બેડી તેડવા માટે એક મોટી સામાજિક લડત લડવી પડે... વ્યસનથી શારીરિક, માનસિક અને આર્થિક એમ ત્રણ રીતે ન્યય થાય છે, શક્તિ ઘટે છે, ગરીબી-કંગાલિયત... અને આજીવન પાળું આવે છે. શરીરમાં રોગ લાગુ પડે છે... શરીર ઘસાતું જાય છે, મન અસ્થિર થાય છે. સ્મૃતિતંત્રુઓ ગિયિત થઈ નજમો પડે છે. જેથી માનસિક રોગો લાગુ પડી ગાંઠપાળુ આવે છે. આમ બેતાં આર્થિક દૃષ્ટિએ, પરંપરાવાદી નુકસાન થાય છે.

રૂઢિનાં બંધનો

હિંદનાં એક એક ગામડાંમાંથી જો આ-વ્યસનરૂપી બેડી નાશ પામે તો આમ લોકો જરૂર પોતાની કુમાળીના એક તત્વીયાંસ લગાડ અચાવી પોતાની આખાદીમાં વાપરી શકે. જેટલું આજુ પર્ગ તેટલો વધારે અચત ... આયિ કે આજુ મુધારે... આમ બેતાં આજો ગામડાંમાંથી મરણી લધી કરીને વહેલી લીધી છે. હવે વધુ બેતાં જેવું વ્યસન તેવું જ 'રૂઢિબંધન' છે. રૂઢિબંધનમાં પ્રેતભોજન, બાળલગ્ન, કન્યાવિકલ્પ અને 'લર્મ-કથા' વગેરે ઘણી ટપાળી-જાગતી રૂઢિ દેવીઓ અમગમાં ને યાજુર શહેરોમાં મચી રહી છે. મરણ પાછળ બોજન કરવું એ સેકાકાથી પ્રચલિત રૂઢિ છે. આવા રૂઢિનામાં એ રૂઢીના ઊંડા ચીત્તામાંથી બહાર નીકળી જવું એજ અત્યુત્તમ માર્ગ છે. મરણ એકાદ રિયસના બોજનથી મૃત્યુ પામેલ માણસ સ્વર્ગ કે અંતિને માર્ગે જતો નથી. આવાં ભોજનો સંભાળ કે અપિના નિયમ કે અંધતને અંગે ધનાં હોય છે પછી ભલે સારી રિયનિ હોય કે નરમી! ઘણી વેળાએ મુરખની-વરિયાના કપાલુથી—નથા માનને ખાતર, આખર, કાનિ વધારવા આવાં ભોજનો થાય છે. જો આ સંપત્તિ યોગ્ય ઉપયોગમાં—ગામડાંની (પોતાની) આખાદીના સાધનોમાં, વપરાય. નો શું જરૂરિયાતની બીજે ગામડું ન મેળવી શકે!

હજી ઘણાં ગામડાંમાં ખાળ લગ્નોનો રિવાજ વ્યાપક સ્વરૂપે જેલો છે. નાની ઉંમરે પુત્ર-પુત્રીનાં કરેલાં લગ્ન તેવું જીવન મુક, કનિયા અને કુકુમ્ભ મય બનાવી દે છે. ત્યાં ખાળક હજી યોગ્ય ઉપરબંધી લઈ ચકુરું ન હોય ત્યાં આ સંસારરૂપી બંધનમાં તેને બંધી દે છે. તેના વિકાસનો પંથ આગળ વધી શકતો નથી. આવી કાલની—ભવિષ્યની દુનિયાનો આધાર-દેશનો આખાર એ આજના બાળકો પંચર છે. ત્યાં જીવન વિકસાવવાની કુળવખી—રિયો-બ્યાસનો સમય હોય તેને આવી રીતે વેડી દેવામાં આવે તો કેવી રીતે સમાજ-ગામડું કે રાષ્ટ્ર પ્રગતિ પામે! વગી-આવાં લગ્ન પાછળ ખાડા ખર્ચ કરવામાં આવે છે. ને પુખ્ત ઉંમરે વિચાર વધે થાય તો વિચાર-વાળી ને વર્તનનો મુદ્રેજ ખાડા દળી જીવન કળાદી નીચે. તો આ પ્રથમે નાશીદે નાખુર કરવા એકેક વ્યક્તિએ નેપારે થવું જરૂરું છે.

આમોઘોગ સંસ્થાન કહે

હાલમાં આમોઘોગની રિયલિટી સુધારવી પડે છે. અગાઉના વડાઓ-દારાઓએ ગ્રામ સંસ્કૃતિ-ઉદ્યોગો ટકાવી રાખ્યા હતા. ઘેર ઘેર હાથ-ધંદી હતી. તેથી સાર્વિક સેટ મળતો. હવે ધંદીઓ ને સ્થાને બીજાં આવી, જેથી સત્ત્વ નાશુદ થયું. પૈસાનો વ્યય કરી, શ્રમને જતો કરી, આજુબુ બની ગયા છીએ. શ્રમ, સંપત્તિ અને સત્ત્વ ત્રણેય વસ્તુ રાખવા-ટકાવવા ને સ્વાશ્રય થવા તંદીને સંસ્થાન કરવાની ખાસ અગત્ય છે નથા ન્યાં હોય ત્યાં ટકાવવાની પણ તેટલીજ આવશ્યકતા છે. તેજ કાઢવા માટે 'અગ્ર-ધાણી' હતી તેને સ્થાને યંત્ર પડે હાલ તેજ કાઢવામાં આવે છે. લગભગ ગામડાઓએ પશુ ધાણી ને દેશવટો ઇં દીધા છે. હાથધાણી જતાં 'તેલી' (ધાણીવાલા) ધંધાવિહીન થઈ ગયા ને પરદેશી મીલને પ્રોસાકન આપી આગળ લાવ્યા. આ તો આપણે આપણાજ પગમાં કુદાડા મારે ગણાય.

પહેલાં ગ્રામરોજ કામમાં પહેરવાના લોકો પોતાના ગામમાંથી બનતા દેશી ગામડાનાંજ પહેરતા. હવે ધીમે ધીમે તેને સ્થાને પરદેશી ગામડાના લોકા વપરાતા થઈ ગયા છે. એટલે 'મમાર' વર્ગને નુકસાન થવા લાગ્યું. ગ્રામ ધંધાને નાશુદ કરવા લોકો નખર થયા. આવી રીતે એક પછી એક 'આમોઘોગ' ના પડતો ગયો છે. રેડિયો એ ગામડાનું સદીઓનું ભુલું એક 'ગૃહ-પત્ર' ગણવામાં આવતું. તેની હસ્તી આજ બહુ ઓછી રહી. રેડિયોની ખરી કિંમત-ઉપયોગિતા શીખવી હોય ને તેનો સચોટ આભાર જગતવંદ વિઠ્ઠલ પ. ગાંધીજીનેજ કાળે જાય છે. સુતર કાંતી ગામના પલ્લકર પાસે વણ્ણવી પહેરીએ તો ગામની સંપત્તિ ગામમાં જળવાઈ રહે. વલ્લકરને ધંધો ગાલે - રોજી મળે ઉદ્યોગોને વિકાસ થાય. પણ પંડંગા કાપડો - મીલ કાપડને મોહ લાગવાથી તે ઉદ્યોગ રગત પામી શક્યો નથી. બે દરેક ગામડામાં ઘેર ઘેર ફૂલ રેડિયા ગૂંજતા ધંધો જાય તો વસ્ત્ર માટે પરાધીન ન થવું પડે. મીઠા ઉપર નજર નાખવી મઠી જાય આ ઉદ્યોગ જેમ જેમ વિકાસ પામશે તેમ તેમ કાપડની તંગી ઓછી થઈ ગામડું પોતાના પગબર ઉભી શકશે. આથી 'આમોઘોગ' સંસ્થાન કરવા, બુતા ધંધાઓ વિકસાવવા,

ગામડાઓમાં વેર-ઝેર, કુસંપ - હાંપી વગેરે ફરેલ, સ્થળે દેખાય છે. પાત્ર વાનમાં ઝઘડી પડે, નટ્ટી વાનમાંથી તકરારનું ઉચ સ્વરૂપ આપી દે. તકરારો કરી પછી શહેરમાં ફોટા જપુ પડે. નટ્ટવા મુન્દાં માટે, ખંચુ અક્ષાનતા - જડવાને લઈને દેશી જાય સામા પક્ષને ઉતારવા - હરાવવા, હલકો પાડવા, ઘણા કાવતરાવા રમે. ગ્રામ વૈરશક્તિ વધતી જાય. સર્વ ફરિયાદોને ફેસેલ-ન્યાય લાવવા ગામમાં એક ત્રિપાદ બીનપટ્ટીય ધંધ 'નામધુ' બેઠાંજે જેથી ગામના વાંધ તકરારોનો નાશુદ થાય સંપત્તિ સમય ને સંપ જાળવે ગામડાનું કામ સરળ બને અને ગયેલી પંચાયત ફરી પ્રાપ્ત કરે.

સંપ અને સ્વાશ્રય

ગ્રામરોજનાં કુસંપને કારણે ચોર, અદારવીઆ ડાકુઓ, ચોરી, આગ, ભૂદ્વાદ ચલાવે છે. જે સંપ બળ કેળવે તો તાકાત નથી કે ફોણ ભૂંડી શકે-હેરાન કરી શકે. ગ્રામરક્ષણ માટે એક દળ બીજુ કરવું બેઠાંજે. રક્ષણ કરવાની તાલીમ લઈ ફરમોને સંહારવા બેઠાંજે. આવાં સંરક્ષણદળો ઉભા કરી સંકટ કે ભયના સમયે સર્વ એકત્ર થઈ સામનો કરતા થાય તો ગ્રામ શક્તિ સામે ફોઈ ટકી શકે નહીં. ગામના એકાદ બે ચોલાસ-પટેલ કે પંચાયત ગામનું રક્ષણ નજર કરી શકે. તેની આશાએ બેસી રહેવાથી કશું વળવાનું નથી. ગામની સલામતી જાળવવા એક એક ગ્રામ-જનોએ સાવધ રહેવું બેઠાંજે. જેથી સરકારને પણ મદદગાર થઈ શકાય. ...તેટલી જવાબદારીથી સરકાર મુક્ત થાય ... રાષ્ટ્ર ન્યારે સંકાંતિ કાળમાંથી પસાર થવું હોય ત્યારે દરેક માણસોએ જાગ્રત રહેવું આવશ્યક છે. નહીતર આવેલ આઝાદી ટકાવવા અને મજબુત નાવવામાં નિષ્ફળ નીવડીએ.

આપણે દેશ ખેતી-પ્રધાન દેશ છે અને મુખ્યત્વે ખેતી ગ્રામરોજન કરે છે. ખેડૂત ફળવણીથી ખેતી કરે તો ખેતી દીપી નીકળે. ખોટા ખર્ચા-વહેતો ને નિરાશ કરી સાફ ખાતર, ખેડ ને સાધનો વાપરી ધંધ ઉત્પાદન પેદા કરી શકે. ફળવણીના અભાવે આજના ખેડૂતની કૃષી દશા છે... તે આપણે બાંધીએ

એકને ઉત્પન્ન કરનારાને ત્યાંજ અન્ન હોયું નથી
મે શરમજનક વાત ગણાય. ખેતી ઉપરાંત નવગણના
પ્રમથમાં બીજા ગુલ ઉલોગો કરે ને ફાલતુ સમયનો
વધુપયોગ કરે તો પોતાનું જીવન મુખથી જીતી શકે.
ખામૂં પોતાપૂરતું અનાજ ઉત્પન્ન કરી વધારાનું બહાર
નોકલે તો તંગી ભૂખમરો સહન ન કરવો પડે. અને
શહેરના 'રેશન' ઉપર આધાર ન રાખતાં શહેર
ગામડાં પર આધાર રાખવો પડે. એનું શ્રમે ત્યારેજ

અન્નસંકટનું નિવારણ થશે.

ઉપરની દરેક બાબતો ને ત્રિચારી, ઉલોગોને પુત્ર
સંસ્કૃત કરી, આયોજિતના કાર્યમાં આપણે ખતરી મદદ
કરીએ તો પૂ. ગાંધીજીની કલ્પના પ્રમાણેના ગામડાંથી
દેશને મુશ્કેલી અતાવી શકાયું. ખરેખર ગામડાંમાં સ્વર્ગ
સરજી શકાયું. અને દુનિયાના બીજા દેશોને ખતાવી
આપણું કે અમારાં ગામડાં આજે નંદનવન છે.

ઘનશ્યામ ગગનમાં આવો !

ઘનશ્યામ ! ગગનમાં આવો

ગગનનાં મન મસકાવો !

ઘનશ્યામ ! ગગનમાં આવો !

અવનિ-ગદા વિરહો શ્વાસે,

તમે હૃદય, કૃશ કાયા વાસે,

શીખ મુ'દડી આંધી ભાસે

જગ મહાદેવે જગાવો

ઘનશ્યામ ! ગગનમાં આવો !

ઘોર ગહોડે દરદી - રાગે,

ફૂલ દરમાતાં જન - વન - આગે,

ધન્દ - મુરતના ખેલે ફાગે

જીવન ! જીવને સોંપો

ઘનશ્યામ ! ગગનમાં આવો !

ધન્દ - ધનુની માળા - શિરધરી,

કદિ - દોરો વીજ વરણગી કરી

નાદે - મુરલી જગત ગગન ભરી

રાધા હિર બહુલાવો

ઘનશ્યામ ! ગગનમાં આવો !

આ મહાન મુખો મસકાવો

ઘનશ્યામ ! ગગનમાં આવો !

દારૂબંધો—કાયદો

એના. મુખ્ય મુદ્દાઓનો

સંક્ષિપ્ત પરિચય

— નોંધ —

1. પ્રોટિમિશન એક્ટ ” એ આપકારી, ‘ઓપિયમ’ અને ‘મેડિસિસ’ એગેન્તા (હુરે રૂ કરાયેલા) કાયદાઓની જોગવાઈઓનું ઓછું વધતે અંશે સંકલન છે. દારૂબંધોને અસરકારક રીતે અમૂર્ત બનાવવા માટે એમાં ફેટલીક નવી જોગવાઈઓ ઉમેરવામાં આવી છે.

નીચે આ નવા કાયદાનાં ફેટલાંક આગળ પડનાં તત્વોનો પરિચય આપવામાં આવેલ છે.

— પ્રકરણ પહેલું —

ફેટલાક શબ્દોની વ્યાખ્યા

(૨) આ પ્રકરણની જીટ કલમમાં ફેટલાક શબ્દોની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે. એમાંના ફેટલાક વિશિષ્ટ શબ્દો નીચે મુજબ છે.

(અ) જાહેર પીકું (વ) ફેરી પદાર્થ (ફ) વેચાણ (હ) તારીફો ગંદા રસ અથવા નીરો (ચ) પ્રાંત.

(અ) દારૂ પીવા માટેનું જાહેર પીકું એટલે એવું કોઈ સ્થળ કે જ્યાં દારૂ અથવા જીટ કોઈ પેલું ફેરી ચીજનું પાન અથવા વપરાશ, એ સ્થળના માલિક, રવીશ અથવા મેનેજર તરફથી પોતાના, અંગત, લાભ અથવા નફા માટે થવા કેવામાં આવતો હોય. પરવાના વગર એક કરતાં વધારે માણસો એકઠા થઈ દારૂ અથવા એવી જીટ કોઈ ફેરી ચીજના વપરાશ માટે જે સ્થળનો (દા. ત. કલમ) નિયમિત ઉપયોગ કરતા હોય તેવા સ્થળનો પેલું આ શબ્દની વ્યાખ્યામાં સમાવેશ થાય છે. આ કાયદો એવું કોઈ સ્થળ ‘દારૂનાં પીકાં’ તરીકે શરૂ કરવા સામે ચલાવવા સામે તેમજ ઉપયોગમાં લેવા સામે પ્રતિબંધ મૂકે છે. એટલેજ આ વ્યાખ્યાનો આ કાયદોમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

(વ) ફેરી પદાર્થ એટલે (૧) દારૂ—અર્થાત્ આલ્કોહોલવાળું પ્રવાહી (૨) ફેર ઉત્પન્ન કરે તેવી ઓપિયમ—જેની કે, લાંગ ગાંબે, ચરસ વગેરે. (૩) અરીસું અને (૪) પ્રાંતીય સરકાર ખીજ ને કોઈ પદાર્થ ‘ફેરી’ તરીકે જાહેર કરે તે.

(ફ) ‘વેચણ’ એ શબ્દની વ્યાખ્યામાં (જહલામાં પેસાં સહિત કે વગરની) હેરફેરનાં પેલું સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. અરસપસરની સમયક આતરની વહેંચણી અથવા આપવેતો પેલું એમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. ‘અરીસું’ એ શબ્દને પેલું ‘વેચણ’ એ શબ્દની વ્યાખ્યાના પ્રકાશમાં સમાવવાનો છે. આ વ્યાખ્યા અનુસાર ‘વેચણ’નો અર્થ કુલ્લે રૈસાવડિયે વેચાણ એવોજ થતો નથી.

(ક) મીઠી તાઢી અથવા નીરો એટલે નાખિયેરી, ખલુરી કે પીના કોઈ પણ તાડડક્ષમાંથી આથો ન ચડે એવી પ્રાકૃતીય પદ્ધતિથી વાસણમાં કાઢેલાં તાંબે રસ. નાકેનો સાદો અને ખાટો ન થયેલો રસ એ કંઈ નીરો નથી. એને 'નીરો' કહેવરાવવા માટે એ ખાટા ન થયેલા રસને વાસણમાં એવી રીતે કાઢવો જોઈએ કે જેથી એને આથો ન ચડે.

(ચ) પ્રાંત એટલે મુંબઈ પ્રાંત અને એની આસપાસનો ગંગાપ્રદેશ (અર્થાત્ કાંઠાથી એક 'મરીનરીંગ' પુખ્તને પુલ્કા દરીઆનો કોઈપણ ભાગ) એટલે કે આ કાયદો મુંબઈ પ્રાંત અને કાંઠાથી ત્રણ માઈલની અંદરનાં દરિયાના પ્રદેશને પણ લાગુ પડે છે.

— પ્રકરણ બીજું :—

વહીવટીય યોજના

(૩) આ કાયદાની અમલવારી માટે એક પ્રોવિઝીશન કમિશનર નીમવામાં આવશે. હાલ સુરત એકનામી કમિશનર પ્રોવિઝીશન કમિશનર તરીકે કામ કરશે કલેક્ટર (અને પોલિસ ખાતા સહિતના) ખીજા અમલગરો આ કાયદા અંગેની પોતાની સલાહ અને ફરતે પરત્વે કમિશનર હેઠળ કામ કરશે. આ કાયદા અનુસારની દારૂખાનીની નીનિને અમલી બનાવવા માટે નામલગરોને સલાહ આપવા તેમજ મદદ કરવા સ્થાનિક સમિતિઓ સ્થાવાની ભેગવાઈ પણ આ ધારામાં રાખવામાં આવી છે. એજ રીતે આ કાયદા અનુસાર મીઠીકણ બોર્ડો ની પણ નિયમો હેઠળનાં કાર્યો બજાવવા માટે સ્થાપના કરવામાં આવશે.

— પ્રકરણ ત્રીજું :—

પ્રતિબંધિત ચીજો

(૪) આ પ્રકરણ ખાસ અગત્યનું છે. એમાં જુદી જુદી જાતના પ્રતિબંધો વર્ણવ્યા છે. આ પ્રકરણ ઉપર એક ઉડતી નજર નાખતાં જણાશે કે આ કાયદા અનુસાર તમામ કેરી ચીજોનાં (૧) ઉત્પાદન (૨) ખતોવટ (૩) આમાન (૪) હેરફેર, (૫) નિકાસ (૬) પરિવહ (૭) ખરીદી (૮) વેચાણ (૯) વપરાશ અને (૧૦) ઉપયોગ—ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવેલ છે.

અર્થાત્ આ કાયદા અનુસાર સંપૂર્ણ દારૂખાનીનો આશ્રય રાખવામાં આવ્યો છે. આ બધા પ્રતિબંધો ઉપરાંત માણસના વપરાશ માટેના ડિનેચર્ડ સ્પીરિટના રૂપાંતર ઉપર પણ આ કાયદા અનુસાર પ્રતિબંધ મૂકાયેલ છે. આમ કરવું જરૂરી છે કારણ કે પીવા લાયક દારૂના અભાવે લોકો આનો પીણું તરીકે પલું કહીને ઉપયોગ કરે. આગળ જણાવ્યું તેમ આ કાયદા અનુસાર કોઈપણ સ્થળને દારૂનાં પીણું તરીકે ઉઘાડવા, રાખવા કે ઉપયોગ કરવા ઉપર પ્રતિબંધ મૂકાયો છે. એજ પ્રમાણે દારૂનાં પીણું તરીકે ઉઘાડાયેલ રાખેલ અથવા વપરાતા એવાં કોઈપણ સ્થળની કોઈપણ માણસને સંભાળ રાખવાનો, બચવો કરવાનો કે એના ઉપર અંકુશ રાખવાનો પણ પ્રતિબંધ મૂકાયેલ છે. એમ કહી શકાય કે દારૂડિયાને દારૂ પીવાની તક મળે એવી કોઈપણ જટકગારી રહેવા ન દેવાની પુરેપુરી કળાજ આ કાયદામાં રાખવામાં આવી છે. દારૂ અથવા કોઈપણ કેરી પીણુંનાં પ્રચાર ઉપર પણ પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવેલ છે. આ કાયદો એવું ફરમાવે છે કે કોઈપણ માણસ કોઈ પણ કેરી પીણુંની ભલામણ કરશે નહિ, એ પીવા માટે માગણી કરશે નહિ અથવા પીવા આપી શકશે નહિ તેમજ એ બીજા કોઈપણ માણસને એવું કામ કરવાનું ઉત્તેજન આપશે નહિ કે ઉશ્કેરી શકશે નહિ. એજ પ્રમાણે આ કાયદો ફરમાવે છે કે કોઈ પણ માણસ કોઈ પણ જાણમાં, સમુદાયમાં, પરિવારમાં, પુરતકમાં, પુસ્તકોમાં કે ચોપાનિયામાં કોઈ પણ કેરી ચીજની પ્રશંસા કે વપરાશ માટેની ભલામણ કરવી અટકાવત જાણી શકશે નહિ.

આમ આ કાયદામાં બધીજ જટકગારીઓ અંધ કરવામાં આવી છે.

પ્રતિબંધિત ચીજો અંગેની છૂટછાટ

(૫) દારૂબંધી સંપૂર્ણ રીતે હોવા છતાં કેટલાક અપવાદરૂપ કિસ્સાઓમાં પ્રતિબંધિત ચીજો અંગેની છૂટછાટ મુકવાની હોય જ છે. આ પ્રકરણમાં એવા કિસ્સાઓ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. કોઈપણ લાઇસન્સ પરીમીટ, પાસ અથવા મુખ્યત્વાધીનતામાં આધારે પરવાનગી આપી શકાય છે. કોઈપણ કેરી ઔષધિના ઉત્પાદન, આયાન, નિકાસ, હેન્ડલર વેચાણ કે કુળજ માટે, દારૂતરી, પેનાનિક, ઔષ્ધોગિક કે એવા કોઈ વાજબી હેતુસર પરવાનગી આપવામાં આવે છે. દૂક વખત માટે હિન્દમાં આવેલા પરદેશીઓને કે પરદેશી રાજદૂતરી પ્રતિનિધિઓને પરદેશી દારૂ રાખવા દેવાની સરકાર તરફથી પરવાનગી આપવામાં આવશે. - ધાર્મિક બાબતો ઉપર અંકુશ ધરાવતી વ્યક્તિની ભક્તિમયુને આધારે પ્રમાણમાં ઓછા આટકોટોલ ધરાવના દારૂનો ધાર્મિક ક્રિયાકાંડ અર્થે વધુ રાશ મંજૂર કરવામાં આવશે. આ લાઇસન્સી અને પરીમીટ સરકારે નક્કી કરેલી શરતોને આધીન રહેશે. આજુ કોઈ લાઇસન્સ અથવા પરીમીટ ધરાવનાર માણસ આ શરતોનો ભંગ કરશે અથવા તે પ્રોહિબિશન એક્ટ અંગેના કોઈ ગુનો કરશે તો એવું લાઇસન્સ અથવા પરીમીટ રદ કરવામાં આવશે. કોઈપણ લાઇસન્સ અથવા પરીમીટને કોઈપણ જાનનાં કારણ આપ્યા સિવાય પણ રદ કરવાની સત્તા સરકારે પોતાની હસ્તક રાખે છે. કમિશનર જે દરમિયાને તે એવું લાઇસન્સ ધરાવનારના કુળજમાં રહેલો કેરી ચીજોનો જથ્થો, મહુડાનાં પો અથવા ગોળા પણ જાન કરવામાં આવશે. લાઇસન્સ અથવા પરીમીટ રદ ન થઈ હોય એવા સંબંધોમાં પણ કમિશનર કોઈપણ લાઇસન્સ અથવા પરીમીટ ધરાવનારને, એના સમય-દરમિયાન પણ પોતાની પાસેનો જથ્થો અમુક નિયત તારીખ પહેલાં ખલાસ કરવાનું ફરમાવી શકે છે. આ રીતે લાઇસન્સ અથવા પરીમીટ ધરાવનાર વ્યક્તિ ઉપર તેમજ એના હસ્તકની કેરી ચીજો ઉપર સખ અંકુશ રાખવામાં આવેલ છે.

— : પ્રકરણ છઠું : —

ગોળા ઉપરનો અંકુશ

(૬) લાઇસન્સ વગર ગોળાની આયાન, નિકાસ, હેન્ડલર, વેચાણ તેમજ કુળજ ઉપર આ કાયદાથી પ્રતિબંધ મુકવામાં આવેલ છે. આ કાયદાથી ગોળાની વધુમાં વધુ વેચાણ કિમત નક્કી કરવામાં આવી છે. ગોળાનો જથ્થો ધરાવનારને પોતાની પાસેનો માલ નક્કી કરેલી કિંમતે અમુક વ્યક્તિને અથવા અમલદારને વેચવા ફરમાવવાની સરકારને સત્તા છે. ગોળા ઉપર સખમાં સખ અંકુશ રાખવો જરૂરી છે કારણ કે ગેરકાયદેસર રહ ગોળાના એક સરત્તા સાધન તરીકે એનો ઉપયોગ થાય એવી વધી છે.

— : પ્રકરણ સાતમું : —

ગુનાઓ માટે શિક્ષા

(૭) દારૂબંધી અંગેના ગુનાઓ માટે સખ શિક્ષાઓ ફરમાવવામાં આવી છે. મંબીર-ગુનાઓ માટે એવા તેમજ બીજા પણ ઓળખમાં ઓછી શિક્ષાઓ ફરમાવવામાં આવી છે.

કોઈપણ કેરી વસ્તુની (૧) આયાત (૨) નિકાસ (૩) ઉત્પાદન (૪) વેચાણ અને (૫) પરીક્ષા માટે નીચેની શિક્ષા ફરમાવવામાં આવી છે:—

વધારેમાં વધારે			ઝોણામાં ઝોણી		
ફેદ		દંડ	ફેદ		દંડ
બાર માસ	+	૧૦૦૦ રૂ.	ત્રણ માસ	+	૫૦૦ રૂ.

(ચ) ગોળ અંગેના ગુનાઓ માટે ૭ માસની ફેદ અથવા હજાર રૂપિયા દંડ કે બંનેની સજા ફરમાવવામાં આવી છે. એજ ભાતની શિક્ષા,

- (૧) ફોઈપલુ ફેરી ચીઝની ભલામણ કરવા માટે કે પીવા અર્થે આપવા માટે કે
- (૨) આ કાયદાની ફોઈપલુ કલમનો ભંગ થાય એવું ફોઈપલુ કામ કરવા માટે કે ફોઈપલુ બંધીને ઉશ્કેરવા કે ઉત્તેજન આપવા માટે પણ ફરમાવવામાં આવી છે.

(છ) ફોઈપલુ માણસ,

- (૧) જાહેર દાણાં પીડામાં દારૂ પીધેલી હાલતમાં જોવામાં આવે કે,
- (૨) જાહેર દાણાં પીડામાં દારૂ પીતો જોવામાં આવે કે,
- (૩) દારૂ પીવાના ઉદ્દેશથી ફોઈપલુ જાહેર દાણાં પીડામાં હાજર રહેલો માલમ પડે તો તેને મરિ વધુમા વધુ રૂ. ૫૦૦ ના દંડની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

(જ) જો ફોઈપલુ માણસ, ફોઈપલુ જાહેર સ્થળે અથવા રસ્તામાં દારૂ પીધેલી હાલતમાં અને પોતાના સંભાળ ન લઈ મરે તેની સ્થિતિમાં માલમ પડે તો તેને નીચે મુજબની શિક્ષા ફરમાવવામાં આવશે:—

ગુના	વધારેમાં વધારે શિક્ષા			ઝોણામાં ઝોણી શિક્ષા		
	ફેદ		દંડ	ફેદ		દંડ
પહેલો ગુના	એક માસ	+	૨૦૦ રૂ.	સાત દિવસ	+	૨૫ રૂ.
બીજો અને ત્યાર પછીના ગુના	૭ માસ	+	૫૦૦ રૂ.	એક માસ	+	૧૦૦ રૂ.

(ઝ) પરંતુ જો ફોઈપલુ માણસ દારૂના ફેફની અસર હેઠળ ફોઈપલુ જાહેર સ્થળે અથવા રસ્તામાં અસંભવ વર્તન દાખવે તો તેને મારેની સજા નીચે મુજબ છે:—

ગુના	વધારેમાં વધારે શિક્ષા			ઝોણામાં ઝોણી શિક્ષા		
	ફેદ		દંડ	ફેદ		દંડ
	ત્રણ માસ	+	૫૦૦ રૂ.	એક માસ	+	૧૦૦ રૂ.
	બાર માસ	+	૧૦૦૦ રૂ.	૭ માસ	+	૫૦૦ રૂ.

(૨) જો કોઈપણ રથઘનો માસિક ગથવા સ્વીકારી લેવાને એ રથઘનો ઉપયોગ દરમ્યાં અંગેના કાયદાનો ભંગ કરવા માટે ધવા દે તો એને ૭ મારા મુખીની ફેદની અથવા રૂપિયા હજાર મુખીને દંડ અથવા બન્નેની સજા કરવામાં આવશે.

આ બધી સજાઓ ઉપરાંત દારૂખેની અંગેના ગુના સમગ્ર પકડાયેલ માણસ પાસેથી, જો અદાલત હચ્છે તો ફરીવાર એ એવો ગુનો નહિ કરે એ બાબત ખતમ કરવાની સેવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૬ થી ૧૨

પ્રકીર્ણ

આ કાયદા હેઠળના તમામ ગુનાઓ 'ફોનિશિયન ગુનાઓ' ગણાશે અને એના ઉપર 'ગ્રહી પહતિથી' કામ લેવામાં આવશે. ઉપર પેરેગ્રાફ ૭ (અ) માં ચર્ચાવેલ ગંભીર ગુનાઓ માટે જામીન ઉપર જોડવામાં આવશે નહિ. જો કોઈ જુદા ગુનેા ઉપર પેરેગ્રાફ ૭ (અ) માં દર્શાવેલા ગુના કહે, અથવા તો એની લેવાઈ, પ્રયત્ન કે ઉશ્કેરણી કરે અથવા તો કરનાર છે એવો માંલમ ન. તો તે એવા ગુનેાની યંચકડ કરવા માટે કમિશનર, કલેક્ટર અને પોલીસ ખાતાના બીજા કોઈ અમલદારોને સરકારે સત્તા આપી છે. અને સરકાર. જો ખાતરી થાય તો, એવા માણસની અટકાયત કરે અથવા એની હાલતમાં ઉપર પ્રતિબદ્ધ મહે. ઉપર પેરેગ્રાફ ૭ -- (અ. બ. ક. ડ.) માં ચર્ચાવેલ ગુનાઓ સાથે કોઈ પશુ લગતા ગુનેાને સંબંધ નીકળે તો એવા લગતી ચોરી કરવા માટે એ રહીશોને ખર્ચે વધુ પોલીસ શેકવાની જમી સરકારને સત્તા છે.

તમામદાર ગવર્નર જનરલની મંજૂરી આ કાયદાને મળી જતાં માત્ર મંત્રાગારામાં દિવસોમાં જો આખા પ્રાંતને લાગુ પાડવામાં આવશે.

★
છો.રાં
★

અ
ન

★
બો.રાં
★

જેખડ
“મોહિનીચન્દ્ર”

એક દિવસ હું બજારમાંથી. બાર ખરીદી લાવ્યો તો,
બે આનાનાં શેર પ્રમાણે, બશેર વીણી આવ્યો તો;
રાતાં, પીળાં, નારંગી ને, ચંપકવણાં, ઘોળાં રે,
ખાટાં, તુરાં, અર્ધમધુરાં, મીઠાં ને વળી માળાં રે!

★ ★ ★

ત્યાં તો વચ્ચે રૂમરા આવ્યો,
ઝાપટ મારી એણે રે,
‘આપાણ! શું બેઠારી લાવ્યા?
અમને વીરણે શાને રે?’

કલા, શરદ ને લાલકર આવ્યાં,
મા પણ સોની આવી રે,
‘બોરાં દે, બોરાં દે’, કહીને
મસ્તી ધૂન મચાવી રે.

★ ★ ★

આ વર્તુલમાં બહેનચેલો પ્રિયતમ! તું ને ના કેળું
તેથી ચેલવશાલી તોયે, જગમાં માફ ના લેખું;
વાનર લેવા વાનર સોએ, કિકિયારીઆ કરતા રે
માતા સોને વારે તોયે, સખણા ના એ રહેતા રે;

★ ★ ★

‘ચૂપ’ કંઈ મેં : ‘આ બોરાં તો.
તમ માટે હું ના લાવ્યો,
દેવતણે ચરણે ધરવાનો,
મેં મનમુખો છે રાખ્યો’;

એમ કહી મેં લીના વસ્ત્રે,
બોસં સઘળાં સ્વચ્છ કર્યાં,
ચક્રચક્રતાં લીસાં કરીને સૌ,
દેવ તણે સન્મુખ ધર્યાં !

x x x

નાના થાળ મહીં મૂકી મેં દૂરતી જલની ધાર કરી,
ટન ટન ટન ટન ઘરડી બજવી, ધીમો મીઠો નાદ કરી.
આરોગ્યો પ્રીતમ મોહનજી! ઉરના મીઠા મેઘલિયા,
એમ કરીને નેન મીચી મેં, ઊંઘાં ઊંઘાં ધ્યાન ધર્યાં.
બને કરનો સંપૂર્ણ વાળી, ધ્યાન વિષે હું મગ્ન થયો,
ના બાણ્યું મેં સમય ગયો ક્યાં ઊંડાણે હું ખૂંપી ગયો.

x x x

પા ક્ષણે નેનો ખૂંધ્યાં
ચોપાસે મેં નજર કરી,
ખાદી થાળ દીઠો મેં ત્યારે
ઊંઘ તર્ક મહીં બૂઠી
રંભશ કેવો લોચન નચવી
પાણી પીનો રમતો'તા!
શરદ્યાંદ્ર તો ડરી જઈ મેં,
ખૂણા માંહી લપાતો'તા !

x x x

ભાસ્કર મોટો ઠાણો ડમરો, પાઠ વાંચવા બેઠો' તો !
કલાવતી કામે લાગી' તી, રાખો એનો દૂરતો' નો !
અધો તાલે મેં માપી લીધો, કર જોડી મેં એમ કહ્યું;
'માફ કરો મોહન વર મારા, નાનાં મોઠાં તમ છોડે' !

x x x

એવે સહસા અંતરીક્ષથી, અવાજ આસે ઊડતોરે;
'જોરાં છે ભગવાન' સમાં સૌ, નાચે બોસં આજ જો મેં

(વરોદરા રેડીયોના સોજન્યથી)

—નંબર—

ગોખાના પ્રદેશની એક મુગનંબૂની વાન છે. ત્યાં એક વિચિત્ર વિચાર હતો—અસખન આજ તો તે રમૃતિશેષજ ધૂધ ગયો છે. બાળકના જન્મ પછી જો દિવસે આખી રાત લોકો અગરજી કરતા. એ વિવાહની મહત્તાને ખ્યાલ તો તે રાતે પાળવામાં આવતી લાંબી અને ઝોરવભરી વિભિના દળદળ ઉપરથી આવી ગઈ. સાધારણ રીતે સુયાણી ગામની ગરૂરી અને અગત્યની વ્યક્તિ તો મહાવીરજ. પણ આ દિવસે તેનું માન વધી ગયું. સારીએ વિધિની તે અધિશમી બની ગતી.

છરીમાંના છેડા પ્રાણ દિવસમાં આ માહાત્મ્ય ઉત્તરોત્તર વધતું અને જો દિવસમાં પરિણતિ પામતું. એકો અને પાંચમાં દિવસ તેધારીમાં જ્યાં પણ ખરેખરો દિવસ તો જોજ. સૌને દેખે વંચે જતાં એકા એકો કોઈ બાંતિ આખાએ દિવસને આચરી સેતી. એ જાણે કંઈક કરીને દિવસ હોય તેમ મધરાત મુધી લોકો આખંડ ઉત્તરોત્તર આદરતાં. સગાં, કનેવી અને પાંડામીઓ સૌ એકઠાં થતાં. કુટુંબીક દહેશી માન્યતાઓની લાંબી માતી લઈને ઈ સામે શક્ય એટલી સાવચેતી રાખવામાં ને. માતા અને બાળકની ધૃવીજ ચીવટથી લેવામાં આવતી.

વિધિના લેખ

પહેલું માતાને બપોરે પ્રકાશ અને અવાજથી દૂર રાખવામાં આવતી. ત્યારે બાળકને એ બન્નેની વચ્ચે રાખવામાં આવતું. મોટા એક ખંડમાં સાંતં જતાં અત્યંત સૂરીલાં હાલરાંઓ સાંભળતું તે કોઈ એક કુટુંબીબંતના બાળકને પારણે છુલતું કાઢતું કે પથારીમાં સુવું મકવું કે પાટામાં અળથું મકવું સલામત ન હતું. નાગ અને ગાન, રમત અને ગમત, વાંત અને ફણથી પૂદો અને યુવાનો, પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ, બાળકો અને બાલિકાઓ ખંડને ભરી દેતાં. નવજન્મ આજક તે દિવસની, મહેરીલનું કેન્દ્ર બનતું. નવી નોકર વાંસની સાદડી ઉપર દહેશી બુકાય અને ફાંચીની મંડળી જમતી. ખાવાની ચીજ તો બીજી કંઈ નહિ પણ લીલા વટાણા હતી. પણ કોઈ અચળ આતંતા અને ઉર્મગથી મો તે આરોગ્ય. આનન્દ, આનન્દ, આનન્દ સિવાય બીજું કંઈ મજેજ નહિ ને !

રાત્રિ વધારે થેરાં થતી જાય તેની સાથે આગન્દ, ઉન્માદ અને લગારો પણ વધે જાય. ત્યાં ખરેખરી કચોકરીની કાણુ આપી લાગે. તદાઓનાં હલ્લમાં ફાળ પડવી શરૂ થઈ જાય. સમય બળે પા પા પગથી લટ શીખતો હોય એવી ગતિએ ચાલવા લાગે. ઝાલો અગદવા શરૂ થઈ જાય

મળ લેખક:
પ્રોફ. હુઈ રોડીશ

અનુવાદક:
શ્રી. પ્રલાદર વૈશ્ય

કોઈકી અંધારી અને શાન્ત ચોરડીમાં માતાને મકવમાં આવતી. એક ન્હાતું તાળીચર સરખું પણ એ ચોરડીની આસપાસ કયાંય ફેરવામાં ન આવતું; કારણ કે લોકો માનતા હતા કે રહેવ પણ અસાધારણ અવાજ તેના નજીમાં મનમાં ભયની કપારી મૂકી જાય તો તે ખતરનાક નીવડે. સુયાણી સિવાય કોઈ તેની પાસે ન જઈ શકતું. સુયાણી અતિશય કાળજીભરી ચોક્કા તેની પજારી પાસે ઉભીને રાખતી. નીરવ અંધારમાં પછેડી માતાને સ્વપ્ન કે ભ્રમણા, આભાસ કે ચોચાર અને વિચાર કે કલ્પના જે કંઈ મનમાં ઉદભવે તે સુયાણીને કહી દેવાની ફરજ પાડવામાં આવતી અને તેની નોંધ લેવામાં ચીવતી. પછી માતામાં કપાં અને બિણત બન્ને બીજ અનેક વિધિઓ સાથે બંદાવવામાં આવતાં. એ સાથે તેનું ચોરડીકું ચલુ એક છેડેથી બીજે છેડે લેવામાં આવતું.

કોઈ અસ્પષ્ટ જતાં ખરા દિલના ઉદ્ભાર દિલોમાંથી છૂટતા સંભળાય. “કોઈ ખૂંડ ન થાય તો બસ;” “બાપુ, છપતું રહે એટલે બસ;” “મુંબી રહે ભાઈ” —અનેક વિચિત્ર અને થેરી આગાહીઓ તેઓના મનમાં ખરખરવા લાગે. જે સ્ત્રીના હાથમાં બાળક હોય તે તેને છાતી સરસું અધિક વહાલથી દાખવા લાગે. “કોઈ અનિષ્ટને દૂર કરવાને માટે તે મન્ત્રો મણુમણુવા મોડે. પણ...તો તો ભયની ઘડી વીતી જાય. “હવે કંઈ વાંધો નહિ !” “હવે બધું પતી ગયું.” “છપર તેનું ભડું કરે!” “કુચરના ઉપકાર, બાપુ!” વગેરે વચનો પરસ્પર બોલાતાંની સાથે બાળકને પૂડું થાય. સોંસોને થેરે જાય અને બાળકને માટે શુભેચ્છાઓ પાછળ મૂકતાં જાય. પછી તો માતાને પણ અંધારી ચોરડીમાંથી ઉપાડી ઉઠાવો એક ખંડમાં હાથવામાં આવે, વચેરે, વચેરે!

આ ગર્ભ આ માટે આમાં, કંઈ અકાંચ ન હોય. એમ મનાતું હતું કે જો દિવસે વિધવા આવતી અને નવજન્મ બાળક ઉપર પોતાની "કૃપા" નું દાન કરી ચાલી જતી. એટલુંજ નહિ પણ બાળકના કષાણ ઉપર તેનું ભાગ્ય પણ લખી જતી. એટલા માટે તો આટલી બધી ધાર્મિક અદાથી ઉપર કહી તેટલી અને તેવી વિધિઓ કરવામાં આવતી.

આ પ્રથા કેમ દાખલ થઈ તેની વાત પર આપણે આંદોષે. વર્ષોથી લોકોના મુખ પર પડેલી કનડી આવેલી એ વાત આ પ્રમાણે છે.

એક હતો રાજ અને તેને હતી રાણી.

લગ્ન પછી વર્ષો વીત્યાં પણ એકેય બાળક ન મળે. વારસ વિનાની પોતાની રાજગારી એ રાજતાં દુઃખ અને તેની નિરાશાનું કારણ હતું. રાજના ઉજ્જવલ વૈભવમાં રાણીને મુખ નહોતું જણાતું તેને દિલ તો આરજ હતી સંતાન પ્રાપ્તિની. ગરીબશરણો અને હુલાસા પડાંઓની સેવામાં તેના દિવસો જતા. તે તો એ પાસેથી એટલુંજ બદલામાં માંગી કે મોં ધરૂં પાસે પ્રાર્થના કરે કે તેને સંતાન પ્રાપ્તિનું મુખ મળે.

એક દિવસ એક બિખારી આવ્યો.

હરદેથી આવતો તે બૂખથી પીડાતો હતો. તેને ખાના તળીએ સીરા પડ્યા હતા. રાણીની ભાવપૂર્ણ સેવા પામી તેને નવાઈ લાગી. એના કંઈ રાતે ઉપકાર માનવો તે તેને સ્પષ્ટ નહિ. રાણીના મુખ પર ભેતાં તેની નવાઈ થઈ. કુમળાં ઊંમતની નીચે તેને વિષાદની દેખા ઘેરાયલી દેખાઈ. હિંમત એકઠી કરી તે બોલ્યો :

“એવું તે શું તમારા મુખમાં જાણી છે કે જે મજેથી તે રૂંદ થાય?”

“એક જ વાતની કમીના છે,” રાણીએ જવાબ દીધો, “અમને સન્તાન નથી.”

બિખારીએ માથું ધુણવું અને પોતાના મુખ ઉપર સહાનુશ્રુતિ આણી. “આટલું જ માથું છું, લાઈડ!” રાણીએ આતંક પુકારી : “પ્રભુ પાસે દુઃખ, કે મારી એ કલકટ દયા સદા થાય.”

રાણીના કંઈની આરંભે બિખારીને ગળગળા કરી દેવા

“રાણીમા,” બિખારીએ ઉચ્ચાણું, “તમારી વાચના એક દિવસ-દુર્ગમ. શ્રદ્ધા રાખો હું તમારે માટે પ્રાર્થના કરીશ. પણ.....શાંતી શી કૃપા થાય? નંમને જે પહેલું બાળક જન્મે તેને મને ઉછેરવા આપશે?”

રાણીએ ઉછળીને વચન આપ્યું : “જરૂર, જરૂર, ફક્ત પ્રાર્થના કરજો મારે ખાતર.” રાણીએ પોતાનાં વચનને અનેકવાર ઉમગળા સાથે ઉચ્ચાણું. બિખારીએ ઉપકાર અને આશીર્વાદનાં વચનો કહી ભવિષ્યમાં પોતે એક રાજગણકના પાલક થશે એ આશાના આનંદી મુખ સાથે રાજમહેલ છોડી.

ગર્ભ પણ તેમ જ, વર્ષો એક ત્યાં ગયું ન ગયું ત્યાં રાણીને સન્તાન અવધનું. તે પુત્રી હતી. રાજાએ તો સમાચાર મળતાં આનંદે નાચવા લાગ્યા. પ્રજાએ આનંદના પુકાર કરી અને ઉત્સવ ઉજવી રાજરાણી જેટલો જ આનંદનો ઉમગળો બતાવ્યો. કારાગારો ખુલાં મુખી દેવતાં આવ્યાં; ગરીબશરણોએ અનેક દિવસો મુઠી અલ આપવામાં આવ્યું.

પેલા બિખારીને જેવા સમાચાર મળ્યા તેથી તે મહેલ બહારી દોડ્યો અને ત્યાં તેના ભબકાભર્યો સન્કાર કરવામાં આવ્યો. છતાં દિવસની રાત્રે આવારો વિધવાને ગભરૂ રીતે અકારવાની નેમાની થયા ભાગી.

અને તે દિવસ આખો પણ મરે.

રાજમહેલની યોબા, આસપાસના રાજનીએ અને તેના અંગરક્ષકોનો કમરો લટકરી સૈનિકો અને તેના અમલદારોના નજરવચ્ચમાન અને બહુરંગી પોશાકોની ગ્રહગ્રમણ—સાદુ અપ્રતીમ હતું.

પણ ત્યાં તે દિવસની મુખ્ય મહત્ત્વાન વિધાતાએ અને આવીને દરબારમાં પગલાં પાડ્યાં ત્યાં સંજીવનાય અને વિનોદ મર્યા મળી ગયાં અને સ્વભાવના અધે પ્રસરી. દેવી ભવ્ય પગલે પાદભૂ પાસે આવી ખેડેલી અને રાજકુમારોનાં કષાણ ઉપર ભવિષ્યોમ દર્શાવે પાણું જવા માંડ્યું.

મહેલને દરવાજે તેને એક આદમીએ ત્યાં ઉભી રહેવા ચડકાર કર્યો. તે પેલા બિખારી હતો. વિધાતાને અચળ કોમ-વત્સલાની અસહ આનુભવાથી તેણે દેવીને પૂછ્યું : “દેવી, શું લાગ્યું તં કહેશો?” આ શબ્દ

માનવીની દુર્વિનીતતાથી નવાઈ પામી દેવીએ જીલ્લો કયો, “મનુષ્યોને એ જાણવાનો અધિકાર નથી.” પણ લિખારી એમ ગાંઠ્યો જય તેમ નહોતો.

“હીક ત્યારે,” દેવીએ થાકીને કહ્યું, “પણ લેજો, તારી આગુરતા ખતરનાક નીવડશે અને તે માટે તું ગવાબદાર મણાઈશ. સાંભળ, બાલા અપ્રતીમ સૌન્દર્ય-વતી થશે. પણ એ જ સૌન્દર્ય તેના પિતાની વાસનાને એક દિવસ.....”

જદ્દ લિખારી ઉપર જાણે વજ્રપાત થયો. આ શું સ્વપ્ન છે યોથાર ? દેવીતા દરેક રાજદ તેને તીરની જેમ ખુંચવા લાગ્યા. પણ મહામહેનતે તેણે વિચારેના વખતને રોક્યો. પોતે એકલો જ આ વાન જાણતો હતો. કંઈ કેરવું હોય તો તે જ કરી શકે. દૂરથી આવતા સંઘીતના સુરો અને આનન્દોત્સવની ધમાલકરી સાંભળી તેને વિધિનાં વૈચિત્ર્યના ખ્યાલ આવ્યો. તે હસ્યો.

રાજદારે ઉભોડો તે લિખારી ફરી વિચારના ઝંઝાવતે ચડ્યો. ધીમે ધીમે પેંડો અવાજ શમવા લાગ્યો. લિખારીને કંઈ સૂઝ્યું. દારવાણો ધોરતા હતા. હળવે પગે તે ઝળાઝળાં થતા ખંડમાં પ્રવેશ્યો. કેવું વિચિત્ર દૃશ્ય ! કોઈ આસનો પર રાજવગતા હતા, કોઈ જમીન ઉપર હળી પડ્યા હતા-મૃત અને મૃતવત, રાજકુમારીનાં પારણાં પાસે આવ્યો પણ તે બેઠતી હતી. નિર્દોષ સ્મિતથી અંકિત મુખપાત્ર. રૂપાળું, ગોળમોળ બાળક પણ અંધી ગયું હતું. કેવું તેવું શુદ્ધ, સ્વંદર કપાળ..... લિખારીએ કંઈ જલલા પ્રયાસ કર્યો. તેની નજર ચારે તરફ ફરી ગઈ. હળવે હાથે તેણે બાળકને ઉચક્યું અને જુજ-પાથમાં ભરાતી મહેલની બહાર દોટ મૂકી દૂર દૂર અંધારમાં.....

આથા સૌથી પહેલી જગી અને પારણું ખાલી હતું. તેણે એક ચીસ નાખી અને આખો મહેલ ઝગડી ઉઠ્યો. એક પહોર પહેલાં ત્યાં હારવ અને પ્રમોદનાં મોગાં ઉછળતાં હતાં ત્યાં ગરબાડટ, ડુસકો, રેલ અને શકેલાલુ થવા લાગ્યાં. ચારે બાજુ માણસો દોડી ચ્યા. નહિ બાળક કે નહિ લિખારી. કોઈનો પતો ન પડ્યો. રાજાજ ફરી અંધારા એકાન્તવાસમાં પંચ્યા રાહી

રેલને અધમૂઠ થઈ ગઈ. દિવસો, અંધારામાંથી મહિનાઓ અને વર્ષો ગીતાં. આશાની નવોત્પત્તિ ધીમે ધીમે બુઝાઈ ગઈ.

પણ બાળક તો લિખારીની પાસે સલામત હતું. બહારથી જાણે કંઈ નથી આવું લાગે તેથી એક યુક્તા વિશાળ અન્તભોગમાં લિખારી તેને પરમ વદસત્વથી ઉછેરી રહ્યો હતો. વર્ષોનાં બહાણાં વાયાં અને એક સુંદર યુવતીમાં રાજકુમારી પલટાઈ ગઈ. લિખારી તેને દૃષ્ટિથી દૂર કરી જવા દેતો ન હતો. ન્યારે તે બહાર જતો ત્યારે રાજકુમારીને ગુંધામાં એકલી પછી રહેવાની ફરજ પડતી. નિર્દોષ કન્યાને રમતી લેઈ બિચારો તે જદ્દ આદમી સ્વપ્નોની લીલામાં પડી જતો, ત્યારે તેને પેલી રાત્રી અને તેમાં ઉદ્ભવેલા પેલા ભયંકર શબ્દો યાદ આવતા. આ બાલાનું અનુપમ સૌન્દર્ય તે શબ્દોને અંશતઃ ખરા પાડતું હતું. પણ પછી બીજા શબ્દોનું શું ? એ મિથ્યા ન થઈ શકે ? પછી તો તેની વિચાર પરંપરા એક યોગનાંતું સ્વરૂપ લેતી. પોતે કોણ છે તેના ભેદ જુદો કરવો, રાજકુમારીને પાસેના રાજઃદરબારમાં લઈ જવી, ત્યાંના યુવાન રાજવીને...પછી... પછી શું ? ત્યાં તો રાજકુમારીનું નિર્મલ્લ હારવ તેને ઝગમગી મૂકતું. “શું વિચાર કરો છો ? બાપા” રાજકુમારી પૂછતી. “કંઈ નહિ, ફિકરી,” લિખારી મલકતા મુખે જવાબ આપતો.

બીજી તરફ રાજમહેલમાં રાજ સાથે જેવું જીવન ચીતારતો હતો. શોકનો આધાતમાં રાણીનું હૃદય ભાંગી ગયું અને તે મૃત્યુ પામી. પેછી રાજતા અમાત્યોએ તેને ઘણું ઘણું લાજુઓ પણ રાજ ફરી લગ્ન કરવા તૈયાર ન થયો. પણ સમય ગમે તેવા આવને રજવી નાખે છે. રાજકુમારીની અપેક્ષા રાજને સાલવા લાગી. ધીમે ધીમે તેણે પોતાની ફરજ જાનવવાનું શરૂ કર્યું.

એક દિવસ હજુરિઓએ તેને મુગયા રમવાનું સૂચવ્યું અને રાજ તૈયાર થયો. શિકારી કુતરાઓને લઈને સૌ વહેલી સવારે આવી નીકળ્યા. રાજનો મળ સ્વભાવ આજે પૂરવહારમાં પીલી નીકળ્યો હતો. વનની આહલાદક હવા તેનાં ગાંધેને મુશ્કિલ કરતી હતી. શિકારનાં પશુઓ પણ હીક નજરે ચડતાં હતાં. રસાંક પડતી હતી ત્યાં રાજાની નજરે એક બૃંદ ચડ્યો. શિકારશોખી રાજાને બીજું. શું જોઈયું ? તીર, વેગે

તેણે ઘોડાને ઘોડાઓ. બુદ્ધ જગતમાં આગળ અને આગળ ઘોડા સાચા. પણ ત્યાં મારે છે કે મનના મનને કંઈ અણસારો થયો. ઘોડા મંદિર મુખ ત્યાં તેનું? ભગવાન તો નહિ હોય? આગળપણ્ય આદે-આલુ તેણે જોયું. કોઈ નજરે ચડ્યું નહિ આમતેમ ગયો. કોઈ ત્યાં ન હતું. પણ જરૂર તેણે કોઈનું મુખ દેખ્યું હતું. આ પચાસ તેના મનમાં એટલા નો જડ થઈ ગયા હતા કે બીજો દિવસે આગો નખાસ આજુ કંડવાની ઈચ્છા સાથે તે પડાવ બાધી પડ્યા.

પેલી બાળા તે રાજકુમારી સિવાય બીજી કંઈક હોય? અપારજની અપૂર્વતાએ નહોતો યુગની જડો કોઈકું કરવા પ્રેરી હતી. પણ હવે સાથે ઘોડા. જડને બાળી તે ફરી પોતાના આવાસમાં સરકી ગઈ હતી. ભયનો રોમાંચ ઓછો થયા પછી તેણે ફરી બદલ છુટું છુટું જોયું ત્યાં કોઈ વિચિત્ર દૃશ્ય તેની નજરે ચડ્યું. એક આંકડાંક લાગતો આદમી આદે નજર નજર નાંખી રહ્યા હતા. મુગ્ય મેષે તે તેને જોઈ રહી. પેલા આદમીએ પોંક ફેરવી અને જવા માંડ્યું. રાજકુમારીની નજર નો તેની સાથે સંપર્કી જ રહી.

બીજો દિવસે રાજાએ ફરથી આવતાં પોતે કંઈકેકી બાકાને અંધારાં બાકોરામાં સમાઈ જતી જોઈ. તેણે પોતાના ઘોડાને બાંધી ચુકામાં પ્રવેશ કર્યો. ભય અને આશ્ચર્યથી મૂક સૌન્દર્યની ખૂર્તિ તેણે એક અણુમાં જોઈ. ધડાંબેઠાંકી તે તે અવાક ઉભો રહ્યો. કોઈ એક વિચિત્ર કિર્મીની લાહર તેની જાત માંસરતી પસાર થઈ ગઈ. બાકાના બળને શમોવા અને પોતાની લાગણી વ્યકત કરવા તેણે પ્રયાસ કર્યો. બાકાને પણ વાચ્યા પડી. તેણે પોતાના એકાકી અનરતની વેદના રાજાને કહી.

બીજો દિવસ ફરી આવવાનું વચન આપી રાજા ગયો. પેલી તો બિખારીની મેરલાવરીમાં રાજાની અપારની વધી અને સાથે અનનેના પ્રેમ પણ વધ્યો. કલુરીઆંચિને પણ ચમત્કાત કરવામાં ઉઠાસ વખતો દેખાયા પિતા રહ્યો નહિ. હવે ત્યારે તેણે રાજાને ફરી લમ કંડવા વિનવવા ત્યારે રાજાની આંખો હસતી. એક દિવસે વ્યારે તે પેલી વતની સુન્દરીને મહેલમાં લાવશે ત્યારે સૌ કેવા તાલુક થઈ જશે!, રાજા વિચાર કરવા માગ્યો. કંડત બાકાના પેલા ગરીબ આપનેજ હજી મનાવશે આટી લના.

પેલા બિખારીને તો રાજાના રૈનિક આગમનની ખબર સંભળી પણ ન હતી. કાંરુ કે રાજાએ એ વાત હજી પણ છુટી રાખ્યા માટે કુંવરીને સુચવ્યું હતું. બિખારી નિયાચે રાજકુમારીનો બેઠ ફોડવાની તક શોધવાના મનનુષા થઈ જતો હતો. એક દિવસ તે જરા યુલો આપ્યો યુગને ઢારે એક ઘોડા બંધાયેલ ફરથી જોઈ તે અંધારો. આભાસ તો નહિ હોય? ભયંકર આગાહીઓ તેનું દિલ કંડવા માગ્યું. એ હશે નો પહેલાં તો ચુકામાં ધસી જવાનું તેને મત થઈ આવ્યું. તેણે ખામોશ પકડી. તે ચોખ્ખો. હલ્લમાં ધનકારે વધવા લાગ્યા. તેણે બહુ અમનું ન પડ્યું. એ વ્યક્તિએ ઢાર સુધી આવી અને સુમવા બેઠીને છુટી પડી. આદમીએ ઘોડો ડોચો અને હાંધ કોંચા કરી વિદાય લીધી. પેલી ગાત જ હતો!

“વિષાતાએ ધાયું” તે જ અન્ને થયું.” મણુમણુનો એ મનુષ્ય વ્યારે ચુક બાધી પગલાં માંડતો હતો ત્યારે નના હલ્લમાં નિરાશાની વૈર મટા ઊઠી હતી.

વિચિત્ર લેખ ખડા ધર્મ.

નિર્વ્યસનીપણું શા માટે ?

પૌષ્ટિક ખેતપાકો બધા રાત્રે છે પણ મહત્ત્વ દેવકી રીતું પીવાની સાથે મહત્ત્વી વ્યવસ્થા છે..... તુલિમાંજ વૃક્ષાની રહિત થાય છે. મનુષ્ય જેમ દરમુ ક્યારે મેલન કરે છે તેમ પોતાના કપડોને પીવાનો કમુ પારખવને એ મહત્ત્વ બનેલા ભય છે...એકદમ તંદુરસ્તીપણું અને વિચિત્રિય અવન અવન માટે સંપૂર્ણ નિર્વ્યસનીપણું આતમ્યક છે

સરળ રાષ્ટ્ર લિપિ

મૂળાક્ષરો

સમગ્ર હિંદના ઉપયોગમાં આવી શકે એ દષ્ટિ નજરમાં રાખી રાષ્ટ્રલિપિ તૈયાર કરવાના પ્રયત્ન હિંદી સંઘની મધ્યસ્થ સરકાર તરફથી શરૂ કરવામાં આવ્યા છે, અને એ વિશેની નિમણેયી સમિતિ તરફથી એક પ્રતિબંધી પત્ર થોડા મહિનાઓ ઉપર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી હતી. હિંદને દૈનિક સરળતા લાવવા બે લિપિની જરૂર પડી છે અને સામાન્ય રીતે દેવનાગરી અને ઉર્દૂ એ બે લિપિઓનો સ્વીકાર કરવો આવશ્યક બન્યો છે. આમાંની ઉર્દૂ લિપિનો પ્રશ્ન એના નિષ્ણોતો વિચારી લેશે. દેવનાગરી લિપિનો પ્રશ્ન આ વિષયના નિષ્ણોતો વિચારી રહ્યા છે. લિપિસમિતિની પ્રત્યાગતીમાં શીઘ્ર-લિપિ દાખવવાઈરૂ અને દૈનિક-રૂ માટે દેવનાગરીનો સરળ તાલી ઉપયોગ કરી શકાય એવી જાતની યોજનાઓ માગવામાં આવી છે અને એના નિષ્ણોતોએ એ માટેની વિવિધ યોજનાઓ મોકલી પાડી આવી છે. આ દિશામાં સરકારે આગળ શાં પગલાં લીધાં છે એ જાણવામાં આવ્યું નથી. સમયે એના નિષ્ણે પ્રસિદ્ધ થશે, એટલે એવી સંવેદ્યાપક સ્વરૂપવાળી દેવનાગરી લિપિ મુદ્રણ દિકમાં જે રીતે હજુ હશે તે રીતની એ સમયે જાણવા માં આવશે.

લેખનમાં દેવનાગરીનું સ્વરૂપ કેવું હોય તે એ દેશના મોટા ભાગમાં વ્યવહારની દૃષ્ટિએ સરળ થઈ શકે એ વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે. મહારાષ્ટ્ર અને ઉત્તર હિંદ તેમજ મધ્ય હિંદના પ્રદેશોમાં મુખ્ય લેખન-લિપિ દેવનાગરી છે. આ દેશોમાં મુદ્રણલિપિમાં જે કાંઈ થોડા બેદ છે તે લેખન-લિપિમાં પાડી છે. એ કેટલા નહીં છે એ વાત આ દેશનાં જાણેલાં જાણે છે. પ્રાચ્ય-અપ્રાચ્ય એવાં પ્રકારનું વલણ જોવામાં આવે છે કે ‘સર્વ’ આ દેશોમાં દેવનાગરીનું જ સ્વરૂપ, પણ એ ‘માથા’ બાંધ્યાં ‘વન’નું, કરવામાં આવે છે. માથું બાંધવામાં સમય વચ્ચે જાય છે, અને માથું છોડી દેવાથી કંઈ પણ રાખી શકાય છે. આમ માથું ઉઠાડી કામ ચલાવવાથી થોડાં અક્ષરોમાં નહીં કેટલાં કરી લેવામાં આવ્યો છે

લેખક :
શ્રી. કેશવરામ કા. શાર્દા
અધ્યાપક, બો. જે. વિદ્યાલયન, અમદાવાદ

પાસ કરી ઘ અને ઘ વચ્ચે તેમજ મ અને મ વચ્ચે જુદાપણું રાખવા ઘ અને મ માં ઉપરના પાંખામાં મીડ, વાળી લેવામાં આવે છે. કોઈ પણ મહત્ત્વાર્થ વિદ્વાનનું લખાણ જોતાં આ વાત તરત ધ્યાનમાં આવી શકશે. આ જાતનું વંશનું નવું તો નથી જ. [પ્રચલિત દેવનાગરી લિપિમાં ઘ અને ઘ તેમજ મ અને મ વચ્ચે આવે જ બેદ સાંચી લેવામાં આવ્યો છે; તે વ અને વ તેમજ વ અને વ માં વચ્ચે બાકી લીધી કરી—એટલે કે મધ્યભાગને નાંચે ફોડેલા બતાવી બેદ સાંચી લેવામાં આવ્યો છે.] આમ સરળ દેખાવના અક્ષરો વચ્ચે સાંધી નિશીનીથી જુદાપણું સાંચી—સાંધી લેવામાં આવ્યું છે. અને એ એટલું સ્વાભાવિક થઈ ગયું છે કે આને જરાય નવું નથી લાગતું, અને કાંઈને કાંઈ મુશ્કેલી લેતી કરતું નથી.

દેવનાગરી લિપિનું માથું લેખનમાં કરવાથી જે મુશ્કેલી નડે છે તે દૂર કરી લેવાનો પ્રયત્ન આમ આ પૂર્વે જ વ્યવહારમાં છે; એટલે હજુ પણ કાંઈ મુશ્કેલી રહેતી હોય તે એ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન ચેરવાજખી. તો નથી જ એમ સૌ દાહ વિચારકને લાગ્યા વિના નહિ રહે.

આપણે અહીં એવા થોડા બાકી રહેલા અક્ષરોનો વિચાર કરીએ. માથા વિનાના લખાતાં બીજા વર્ણોની પ્રાંતિ કરે તેવા તે માત્ર આ ત્રણ જ લ શ એ અક્ષરો છે. જ નું માથું જતાં ‘રમ્’, લ નું માથું જતાં ગુજરાતી ‘ભ’ થઈ જવાતું, અને જ માંથી ‘શ’ થઈ જવાતું સ્વાભાવિક છે. આમાંના છેલ્લા અક્ષરનું તો દેવનાગરી લિપિમાં ‘શ’ આવું વેદસ્થિત રૂપ પ્રચલિત છે, એટલે એ અક્ષર પડતી મુશ્કેલી દૂર થઈ શકે છે. બાકીના બે અક્ષરો વિશે વિચાર કરવો જરૂરી છે. આમાંના લ અને ગુજરાતી ‘ભ’ વચ્ચેનું સારથ તો જે દૂર થઈ શકે તે જન દેવનાગરી લિપિના માથાવાળો ‘લ’ (જે ગુજરાતીમાં જોતરી આવ્યો છે તે) સ્વીકારી લેવામાં આવે. મહારાષ્ટ્રિય દેવનાગરી, હિંદી દેવનાગરી, અને જન દેવનાગરી એ ત્રણે લિપિઓને પણ મુદ્રણમાં માથું છે; એટલે મુદ્રણના કામ, માટે પણ જન દેવનાગરીનો

માથામાં 'હ' મેળવવો મુશ્કેલ નથી. પ્રથમ માત્ર 'હ' વિશે છે. 'ર' માં 'વ' ને દેખાવી 'હ' સાધવાનો પ્રયત્ન થયો છે પણ એ સરળ નથી, ફેલાયે નથી. આ માટે કેથી તેમજ ગુજરાતી લિપિમાં દેવનાગરીના વ ઉપરથી ગોતરી આવેલા 'ખ' વધુ સરળ અને એમ છે. દેવનાગરી જ ને માથા વિનાનો કરતાં આ કેથી-ગુજરાતી ખ જેવો એ બની જાય છે એ મુશ્કેલી ટાળવા ખ ના ઉપરના ડાબી બાજુના પાંખડામાં મીડું ચાળી લેવામાં આવે એટલું જ માત્ર જરૂરી અને છે.

ઉપર સૂચવવામાં આવેલા ફેરફારોને અપનાવવામાં આવે તો માથા વિનાની લિપિ સમગ્ર હિંદી સંઘ માટે સારી શકાય. આમાં મોટા ભાગના અક્ષર તો ગુજરાતી પ્રચલિત લિપિના તે તે અક્ષરો જેવા થઈ જાય છે. કયા સરખા અને કયા જુદા એ જો તારવવામાં આવે તો નીચે પ્રમાણે આવી રહે છે :

સરખા—[હ], ઘ, ઘ, ઙ, છ, જા, ઢ, ઢ, ઢ, ઢ, ત, [ખ], ગ, ઘ, ઙ, ઙ, ઝ, ટ, ઠ, ડ, ઢ, ત

ઘ, ઢ, [પ], ન, પ, [મ], મ, ય, ર, [લ], ઘ, ઢ, [ધ], ન, પ, [ભ], મ, ય, ર, [હ],

વ, ષ, ષ, સ, હ, હ, જ, ષ, શ, ષ, ષ, ષ, ષ, ષ

જુદા—ઝ, કા, ચ, જા, જા, જા, ફા, ષ, ઝ
અ, કે, ચ, જા, ઝ, છા, ઢ, બ, ણ

ઉપર જે કાંઈપણ કૌંસમાં અક્ષર આપવામાં આવ્યા છે તે ઉપરની ચર્ચામાં સૂચવ્યા પ્રમાણે કરી લેવામાં આવે એટલે મુશ્કેલી દૂર થાય છે; અને માથા વિનાના દેવનાગરી અક્ષર સાધી શકાય છે. જે અક્ષરોનું કેપ માથાવાળા દેવનાગરી અને ગુજરાતી મરોડમાં જુદું જુદું છે તેમાંના જ નો પ્રથમ તો તરત પતી જાય છે, કારણ કે હિંદી દેવનાગરી તેમજ જેત દેવનાગરીમાં ગુજરાતી મરોડનો જ 'ણ' માથા સાથે લખાય છે. બાકીના આદ અક્ષરોના ગુજરાતી મરોડ છોડી દેવામાં આવે અને એ જ અક્ષરો દેવનાગરીમાંથી અપનાવી લઈ માથા વિનાના કરી પ્રયોજવામાં આવે તો એક મોટું કાયદો લેકડી જાય. ઝ ને આગળ કરી લેવા સૂચવું છું. શ્રી. કાકાસાહેબ કાલેલકરે

પંદરેક વર્ષ ઉપર આ અક્ષરોને માથા વિનાના કરી ગુજરાતીમાં પડાવ્યા હતા, અને અત્યારે પણ 'હરિજન' જથ્થામાં શ્રી. કિશોરીલાલ ઘ. મરાઠવાળાના લેખોમાં એ વાપરવામાં આવે છે. આ રીતે માથા વિનાની દેવનાગરી લિપિ ગુજરાતી અક્ષરોમાં થોડા જ માત્ર ફેરફાર કરવાથી સાધી શકાય છે; અને એ એવા સ્વરૂપની અને છે કે જેને વાંચતી વેળા મહારાષ્ટ્રીય રાજકથાની કે ઉત્તર હિંદના પ્રજાજનો સરળતાથી વાંચી શકે અને ઉપયોગમાં પાડી શકે.

ગુજરાતીમાં દેવનાગરી લિપિ વાંચવામાં કદી કદ પડતું નથી, કારણ કે લગભગ કાંઈ જ ગુજરાતી લિપિની સાથેસાથે શાળાઓમાં દેવનાગરી લિપિના (ખાસ કરી મહારાષ્ટ્રીય દેવનાગરી મરોડની લિપિના) પરિચય આપવામાં આવે છે; અને અત્યારે તો વિદ્યાર્થીઓ હાંથે હાંથે રાષ્ટ્રભાષા લખવા માંગ્યા છે ને હાંથેની સંખ્યામાં રાષ્ટ્રભાષાની પરીક્ષા પણ આપવા લાગ્યા છે એટલે હિંદી દેવનાગરી મરોડની લિપિમાં અત્યંત મુશ્કેલી થઈ ગયાં છે; અને માથા વિનાની દેવનાગરી લિપિ લખવાથી પણ ભારી રીતે ટેવાયેલા થયા લાગ્યા છે. આવી આશાનુક અને સુંદર પરિસ્થિતિમાં થોડા ગુજરાતી અક્ષરોમાં જ થોડું નાગરીકરણ સાધી લેવામાં આવે તો લેખન ઉપરાંત મુશ્કેલીમાં પણ સર્વદેશીયતા લાવી શકાય. ઉપર બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે ગુજરાતી 'અ, ક, ચ, જા, ઝ, ઢ, બ, ભ, અને-ળ' આ નવ અક્ષરોનું નાગરીકરણ સાધી લેવામાં આવે અને 'ખ' તેમજ 'ધ' નાં ઉપરનાં પાંખડાં મીડાવાળાં કરી લેવામાં આવે તો આ સાવ સરળ થઈ પડે છે. એમાં ગુજરાતીઓએ કશું જ સુધારવાનું નથી. ગુજરાતી લિપિના તેથી નાશ થઈ જાય છે એવો પણ ભય સેવવાની જરૂર નથી. ગુજરાતમાં ભલેને સંખ્યા બચકાર પ્રચલિત ગુજરાતી લિપિમાં જ થાય; ત્યારે આંતર-પ્રાંતીય વ્યવહારમાં માત્ર ઉપર સૂચવ્યા મુજબનો ૧૧ અક્ષરોમાં ફેરફાર કરી લેવામાં આવે.

નોંધાક્ષરો

નોંધાક્ષરોને પ્રથમ તો જરૂર પાડી વિચાર નથી. અત્યારે ગુજરાતી લિપિમાંના મોટા ભાગના નોંધાક્ષર તાગરી લિપિના જ છે. 'ક્ષ' અને 'ઞ' તો બહુતા જ છે; ઉપરાંત 'શ' અને 'હ' નાં સાથેનું નોંધાક્ષર તરીકેનું સ્વરૂપ

માથા શુદ્ધ નાગરી છે; અને ચાલુ રહેવાથી સરળતા પદપાલિત જ રહે છે. હિંદી સરકાર તરફથી સર્વેશ્વાય દેવનાગરી લિપિમાં સ્વરૂપ નક્કી થાય અને રાષ્ટ્રપરોપદેશ તેમજ ટેલીગ્રાફિક્સમાં સરળતા થવા બૂની પદ્ધતિના બેડા-કરોનો ત્યાગ કરી નવી રીતે, છૂટા છૂટા બેડામાં આવે તે ગોઠી સરળતા વધુ રહેવાની છે. એમાં કોઈ દુશ્વામાં પડી જવાનું નથી.

સ્વરોની વરડીઓ

શ્રી. કાકાસાહેબ કાલેશકરના મુખ્ય પ્રયત્નથી સ્વરોની આરામથી, તેરામરી કે સોલામરી કરવા તરફ વલણ વધતું છે. દેવનાગરી લિપિના વિચિત્ર સ્વરોને સ્થાને જાને જ તે તે સ્વરોની વરડીઓ આવી કામ સાધવામાં આવે છે. 'આ' અશ્વાસીય છે, ફેમકે પ્રત્યેક સ્વરનું ઉચ્ચારણસ્થાન વિખાતીય સ્વરથી જુદું છે; એટલે તે તે સ્વરોના સંકેત સ્વતંત્ર જ રહેવો જોઈએ- આવે. એક સમજા પૂર્વપક્ષ છે. પ્રત્યેક સ્વરનું ઉચ્ચારણસ્થાન સ્વતંત્ર છે એ ત્રાત સાચી જ છે અને તેથી બાહ્ય લિપિમાં વિખાતીય સ્વરો અ આ ઇ ઈ ઊ ઊ ઓ ઓ ના સંકેત તદ્દન

જુદા હતા. બાહ્ય લિપિમાંથી લગભગ દસમા અધિયારના સૌકામાં બૂની દેવનાગરી લિપિ બિતરી આવી જેમાં ઓ ઓ ના સંકેત સુમાવાયા અને અ કિપર-કાનો માત્રા અને કાનો જે માત્રા કરી કામ ચલાવવામાં આવ્યું; અને અપેક્ષે જોઈએ કે ગુજરાતી લિપિ સાધનામાં અને જેના સંકેત પાછુ ગયા ને 'અ' ની કિપર, એક માત્રા અને જે માત્રા કરી રોળની લેવામાં આવ્યું. આમ ચાર સ્વરોનો આવે ફેમ થયા. વસ્તુસ્થિતિએ લોકો સરળતા જુગે છે અને નિર્ણય કરવાનો હોય છે લાંબે સરળતાને જ વધુ પસંદ કરે છે, અને તેથી જ ગુજરાતી 'રૂ' ને સ્થાને 'રુ'. લાલ સ્વીકાર્યો નય છે. લિપિ એ તે વ્યવહાર માટેની (conventional) વસ્તુ છે, એટલે જ 'એ એ ઓ ઓ' થી આપણે ચલાવતાં ગીખ્યા, અને ગુજરાતીમાં સ્વતંત્ર રીતે થતાં અનુસારિક તેમજ વિચિત્ર સ્વરોનાં ઉચ્ચારણ પાછુ ચાલુ ચિહ્નોથી જ ચલાવી લેવાયાં છે. વ્યવહારની આ સરળતાના સિદ્ધાંત કિપર જ શ્રી. કાકાસાહેબે દેવનાગરી લિપિમાં પાછુ જાને જ અન્ય સ્વરોની વરડીઓ લગાવી લખન-સાદિય તેમજ મુલ્ય-સાદિય સાધવા પ્રેરણા કરી છે, પ્રચલિત દેવનાગરીમાં એ રીતે —

અ આ ઇ ઈ ઊ ઊ ઓ ઓ

સરળ રાષ્ટ્રતિપિના મૂળાક્ષર

સ્વરો : અ આ ઇ ઈ ઊ ઊ એ એ ઓ ઓ અં અં

વ્યંજનો { ક ખ ગ ઘ ઙ ચ છ જ ઝ ન
ટ ઠ ડ ઢ ડ ઢ ણ
ત થ દ ધ ન પ ફ બ ભ મ
ય ર લ વ શ ષ સ હ ળ ક્ષ જ્ઞ

સુધારેલી દેવનાગરીના મૂળાક્ષર

સ્વરો : અ આ ઇ ઈ ઊ ઊ એ એ ઓ ઓ અં અં

વ્યંજનો { ક ખ ગ ઘ ઙ ચ છ જ ઝ ન
ટ ઠ ડ ઢ ડ ઢ ણ
ત થ દ ધ ન પ ફ બ ભ મ
ય ર લ વ શ ષ સ હ ળ ક્ષ જ્ઞ

★ મા ★

★ ન ★

★ પા ★

★ ન ★

★ ની ★

❀ ભી ત ર માં ❀

: શ્રેષ્ઠ :

શ્રી. હસિતકાન્ત હ. યુવ, એમ. એ.

(દશ્ય પહેલું)

[મનમોહન શેઠના સેક્રટરી જિપિતચન્દ્રનું ઘર. જિપિતચન્દ્ર અને તેમનાં પત્ની મધુબેન આ પીના બેઠાં છે. સવાળના સાડાઆંધેના નુમાર.]

મધુબેન : તમેય એવા જ છો ને! શેઠને ખાતરીમાં ખૂબ અને ખાંધા કંઠો છે. પણ જાહેરમાં તો એમના નામનાં વાજ વગાડો છો અને વગાડવો પણ છો! શેઠશ્રીશ્રીનેય કોણ જાણે શું નામનું ઘેલું લાગ્યું છે?

જિપિતચન્દ્ર : શેઠને હવે તું પા! કોઈકને કંઈકનું ઘેલું હોય તો કોઈને વળી કંઈક હોય! આ બેને. તમેય ઘેલું જ લાગેલું ને મારું, તું.....

મધુબેન : બસ! બસ! એ પુરાણ પાછું ઉઠેલું ખરું? હું પછું તેવો જવાબ દો ને!—આ તમારાં શેઠશ્રીશ્રીને માનપાનનો રોગ કેમ લીધડયો છે? અને તમે પાછા એમને ચઢવ્યા જ કરો છો!

જિપિતચન્દ્ર : એ તો એમ જ હોય, વિચાર તો કરે હું સાદો બ્રેન્ડુએડ; છતાં ઘેર થોડાપારી નોકર અને આ રાયરચીનું આ બધું અમથું આવતું હશે! ખરું?

[આરણે બેઠાણ ટકોના થાય છે. ઘોડીવારે ત્રીણે સાદ—
“મલગાય છે.” જિપિતચન્દ્રનું ઘર આ કે?"]

મધુબેન : આવો, આવો, બહેન! આ જ વર...
[એક બહેન અને એક પુરુષ પ્રવેશે છે. અંધારું ઉતારીને અત્રાજ આવે છે.]

જિપિતચન્દ્ર : બાઈ, આવો? અને આ બહેનને મારે લાગે કંઈ—

પુરુષ : હા, મારું નામ રમણભાઈ! હું અર્ધનિઃસ્વાધાશ્રમ અને યુવકસંઘના મંત્રી છું. અને આ બહેન તો.....

બહેન : હા—મને રમણભાઈ નથી ઓળખતા. હું અર્ધીના સ્ત્રી સમાજની મહામંત્રી—કપિલા બાસ. આપનાં વાણે તો મારું નામ જાણે છે જ. મારા વર પ્રજામંડળમાં કામ કરે છે; આપને...

જિપિતચન્દ્ર : મને ‘આપ’ ન કહો તો, કપિલાબહેન! હું તો ન્હાનો માણસ છું પણ હા, આ તો પેલો ને બંને?

રમણભાઈ : ના જ. હું તો પીતા જ નથી. મહાભાઈએ દાંડી દૃઢ કરી તે દિવસથી આવું નામ પણ—

જિપિતચન્દ્ર : એમ? પણ કપિલા બહેન તમને તો દરકાર નથી ને?

કપિલા : ના, દરકાર તો નથી પણ હમણાં પી ને આવી છું [શીટ બાણ ભેંટી] અરે, આ તો મધુબેન આ સમયે જ આવ્યાં ને શું? રમણભાઈ, મધુબેનની આ દેવે નજર જણાવ્યું પીપી. પડશે તમારે પણ.

રમણભાઈ : ‘પણ... પણ... ભલે ત્યારે [હસીને] ભેલી તમારી ઈચ્છા!

જિપિતચન્દ્ર : [આ પીનાં] કેમ રમણભાઈ, આશ્રમ તો મજાનો આદે છે ને? કેમકે જાણમાં વંચી આવેલું. ખરું!

રમણભાઈ : અરે, મૂકોને જાણાંની વાત, જિપિતભાઈ! આશ્રમની સલાહકાર સમિતિમાં ન લીધા અધિપતિને એટલે—

જિપિતચન્દ્ર : [હસતાં] હારનો જેવા કરવી એવો. એથી તથવાર પર જ રહેવું ને?

રમણભાઈ : માટે તો હું આવ્યા છું. જિપિતભાઈ તમારા મનમોહનદાસ શેઠ સાહેબને કરો સમજાવો તો અમારું કંઈ કામ—શેઠ સાહેબ પ્રસન્ન થઈ આવશે! કરે.

અધિપતિ : જુઓ, રણુછોડભાઈ ! તું ના રમી મોકલના કદી બેકેટ ખરે. જમરે પડે શેઠે આજેનાં શિવરાત્રીમાં મેં જોયું છે કે જોનાં જુલમ આવે છે પણ... ..

રણુછોડભાઈ : અરે, સેક્રેટરી સાહેબ ! એ મૂંઝેલા છા' અને આ વર્ષે તો શેઠીને અમે માનવજ આપવાના છીએ. દર વર્ષે અમનાં સખ વાં એમની લાગણી—

અધિપતિ : તો તો રણુછોડભાઈ ! શેઠને હું કોઈપણ રીતે સમજાવીશ—અસર પણ ઉભા રહે. ફેલમા જ પછી વડે તો !

કપિલા : તો તો અધિપતિભાઈ ! શેઠાણીને એક ચિત્તેન કરેને, મારાપતી અમારા નરડુંસવના મુખ્ય અનિધિ—

અધિપતિ : મુખ્ય અનિધિ અને, એમને હા હા એકાબીજ તો ભણેમાં પાડું છે; મેટ્રિક પદમિકાં છે' મળ્યા અને સમીક્ષના તો એમને જાનુજ પ્રિય થ્યા એમનેય બોલાવું છું. એકાંતે ! (ફોન પર—“હા—કાણે કાણ. એમને? બે—મળત! શેઠ સાહેબને ફોન પર બોલાવી લાય તો—હા, હા, જરૂરી કામ છે.”)

રણુછોડભાઈ : અરે, ભાર દબને કહેલે હોં, અધિપતિભાઈ !

અધિપતિ : (ચાંત રહેવાના હંધેલીથી ભાવ સ્પર્શી) (ફોન પર નસના પૂર્વક) હા જુ—અધિપતિ ! આપને તકલીફ આપી... હું હા જુ—હા જુ, આપનું કામ... જુ, આ અનાથાશ્રમના મંત્રી આવ્યા છે, રણુછોડભાઈ ! જ હા, સંસ્થા જાળવી છે, કામ સારું કરે છે, આપને સંસ્થા માનવજ અર્પણ કરવાં—જુ ના જુ, એમનું તો કહેનું છે કે આપની ઉદારતા અને સજનતા—... હા જુ, હા જુ, અહીં જ બેઠા છે એ. હું હું આપ સંસ્થાના પેટ્રન જનો એવી એમની વિશ્વસિ... જુ સ્વીકારે છે એમ કહું?... જાહે, ભાગે, જુ, જુ, સાંજે જ આવશે... હા જુ, એ તો આપની કમ્પ્લે પ્રમાણે જ થશે, પ્રમુખપદ માટે તો શેઠે વલ્લભદાસનું હાથને. હા જુ, હા જુ...

રણુછોડભાઈ : (વચ્ચે પીમેથી) હા કહે, સેક્રેટરી સાહેબ, હા કહે ! શેઠાણીની કમ્પ્લે પ્રમાણે... ..

અધિપતિ : (હાથમાં ચાના ફાન પર) હા જુ... મંત્રી સમત છે. બાપનું કામ કામ કરશે એમ ને? જુ, જુ, એમને તમાથી કોઈ બોલાવ હ આપને બોલાવે... જુ હા જુ, હું જ ચારી સુચરીશ માનવજનું? ... હું ના જુ—ના—જુ, ચાલીકાંત ખુબી વીક થઈ પડશે—જુ હા, હા, આપ સુચવશે તેમજ... ખીજ એક તકલીફ... ના જુ! ના જુ! આપને નહીં—શેઠાણીને વિશ્વસિ સ્વીકારનાં મંત્રી છે—કપિલાજીને જ, એમને જ મોકલું, એમને હા જુ—(ફોન બદલ) હો, કપિલાજીને?

કપિલા : (ફોન પર સ્મિત સદિત) હું હા જુ, હું કપિલા! જુ સ્વીકારના તો સારી ગામે છે. આ વંદનુસવમાં શેઠાણીજી પધારે ને પ્રમુખપદે વિશ્વસિ—હા જુ. તો તો વધુ આડું; એમને જ મોકલો તો ફોન પર. જુ હા, હા, હું અહીં જ છું.

અધિપતિ : વીક ત્યારે, રણુછોડભાઈ ! તમારું તો કામ થકું થયું.

રણુછોડભાઈ : નમે હા ત્યાં એમ જ હોય ને, અધિપતિભાઈ ! શેઠ સાહેબને સાંજે જ મળીશ—પેટ્રન પર...

અધિપતિ : હા, હા, શેઠ સાહેબ તો વિશ્વસિ વિશ્વસિ છે પણ... મનપર માટે શેઠે કહ્યું તે જાન્યું ને! જાણ્યું કરનારા જરા મેળાવાયા... જુઓને પેલા પરબુદાસ પરીક, પેલાં હેમનંદન વિશ્વસિવાયા... અરે, હું શું કહેતો'ના! તમે જાન્યુંબની છો.

રણુછોડભાઈ : એ તો હું ખુબી બરાબર જ કરીશ, જાન્યું—અધિપતિભાઈ, માનવજ તમે જાણી આશો તો મેટ્રી મોકલના... એમને નો બધા... ..

અધિપતિ : જુઓ ને, રણુછોડભાઈ ! શેઠ સહિયની પણ એવી જ હજી છે—પણ મદદ કરના એક મરજ મિત એ માટે વધુ વીક પડશે. શેઠ સાહેબને ત્યાં જ આવજ છે એમની. મરીકાંત બદ—બોલાવ્યા નહીં? જુવાન છે, પતકાર છે,

કપિલાબ : (ફોન પર) હા, હા, શેઠાણીજી આવે છે. એમને? સાડુ—સાડુ—સાડુજીભાઈ, અરે, બિપિનભાઈ! તમે તો અમદાઈ મોટું કામ.....

બિપિનબ : અરે એમાં શું? પણ જુઓ—શેઠ સાહેબનો સારી રીતે મોભા જળવાય, હોં!...

રઘુજીભાઈ : અરે, એ શું કહેા છે—સોકેટરી સાહેબજી હું કંઈ નહીં સમજતો હોઈ? ફીક ત્યારે, બપો! બપો! હું જઈ હવે.

[અંતરે છે—અંતરે પાલનો અવાજ સંભળાય છે.]

કપિલાબ : (ફોન પર મીઠાસ આણી) હાજી—મજામાં છું. હાસ્તો, આપ વિતા કંઈ ચાહે? આપની લાંબી મેચાઓ માટે તો એ જ પ્રસંગે આપને જીએમ તે ચાલે? ના—ના—આપે સ્વીકારવું જ પડશે. એ તો ફૂલની પાંદડી છે અમારી! [ફોન બદલ] હોય. બિપિનભાઈ, મારું કામ તો થઈ ગયું. શેઠાણીજીની હા આપી ગઈ. ત્યારે હું જઈ જ (ગટીની પાંદડી એ ચારે વાગે છે.)

બન : અરે પણ આમ, એકદમ, કપિલાબને?

લા : મારું કર્મ, હોં બિપિનભાઈ! જરા ઉતાવળ છે. પણ તમે ફોન તો હોયો—શેઠાણીજી રાહ જુઓ છે. ચાલો હું તો જઈ હવે!

બન : (ફોન પર) જી હા, એ તો હું બિપિનચંદ્ર. જી? કપિલાબને તો ગયાં! હાજી. ખુબ ખુશ થયાં છે. એ તો હું છું ને!—એમ? એમ? સમાજને થેલી આપશે એમને? જી જીજી ઉમદા વિચાર છે. આપને શોભે..... હાસ્તો, વધીવટ માટે કમિટિ તો કરશે જ-હો? ફોન ફોન-હા, ગોરધનમામા અગત્યની થાય તો કંઈ ખોટું નથી. ફીક—ફીક...ફીક—હું, વ્યવસ્થા કરીશ. જોડા... અભિનંદન... અભિનંદન... આપની વર્ષગાંઠ પરમદિવસે છે એમને? હું? શું? શું? શેઠ સાહેબ ફોન લે છે એમને? સાફ—સાફ...જી...જી.....

(ફોન પરથી) અરે બિપિનચંદ્ર...જુઓને! વર્ષગાંઠની મિજાણી સાંજે જ ગોઠવીશું... હા, હા, કપિલાબને અને તેમના વરને ય...

હાસ્તો...કામના છે જ—તમે તમારે જાનવાળી કાલને ને! સાફ...ભારે...ભારે...

બિપિનબ : (ફોન મૂકતો) હા... હા! આ ફોન કયાં રો આપ્યો? સાધું ગયું. પાલુ સુકાઈ ગયું!

મધુબ : સુકાઈ શેનું ગયું? બોલાતા ત્યાં ત્યારે તો સાક વેરતા ત્યાં સાકર! હોય ત્યારે તમારે જો મિજાણી આવી.....

બિપિનબ : મારે જ કેમ! તારે નહીં? તારા પર તો શેઠાણીની પૂરી મદદગાની છે, પાલુ બેઠું, મધુ, આ ફુનિયા ફૂલી છે? સામસામી ગરજ મારે ચેલે થયું. લડ બની નય છે બપો! હું હું છે શેઠ શેઠાણીને, પણ પેલા લેલાગા-લેખા તાપીદાસની થેલીની વાત ચાલે છે? એમને નમો થેલી!! પેલા રેવાપ્રસાદ ધરકા થયા તેમ સન્માન થયા—આપણે ત્યાં તો ધરકા થયામો ગોરવ! મધુ, છે ને ગયું નાટક? ને પેલા ભગવાનદાસ? જાતે ફરી ફરીને બેઠે પાસ થઈ બી.એ. માં, તેની સલાહો બોલાવશે છે, જીનીઓ સેવરાધી રિપોર્ટ લખી મોકલે છે બપો જાપામાં! કહે છે કે એમની નાની નાતમાં એ જ પહેલી પાસ થઈ...આમાં તો નાતનું ગોરવ થયું કે કૃષ્ણપણીનું? જાતનું—મધુ, મધુ, આ દેશમાં જાણે ગજ જ દૂકા થઈ ગયા છે! તને જ નથી લાગતું મધુ? અથ જ અહો ફામ્ અહો ધ્વનિ

મધુબ : તે હશે! તમારું લાપલુ બહુ લાંબાવશે તો શેઠાણીનાં આમંત્રણ કયારે તૈયાર કરશે! આલો, વહેલા જઈ આવો બંગલે. હું ય આ શાક બતાવી લઉં—ચાલો ઉઠો! ઉઠો!

[પડશે]

[દ્રશ્ય બીજું]

[આ છે મનમોહનદાસ શેઠની લગ્ન આગામી. મિજાણી ચાલુ છે. આમંત્રિત સ્ત્રી પુરોહીની આગેદિત મંડળી જાળી છે ગ્રામીણ પર ચરણાઈ ગઈ રહી છે. સન્ધ્યાકાળ નમ્યા પછીનો સમય જણાય છે.]

શેઠ : કેમ, બિપિનચંદ્ર આ પ્રાણુ હવે બંધ કર્યું! છૂટી વાતો.....

પિતા

અને

પુત્ર

જેમ્સ એક દિવસ સ્થાને ઘેર આવી આનન્દ અને ઉત્સાહથી બોલવા લાગ્યો; “આપુલ, આજે હાર ન પીવાના પ્રતિજ્ઞાપત્રમાં હું સહી કરી આવ્યો છું. એ પ્રતિજ્ઞા હું પાળી શકું તેમાં તમે મદદ કરશો ને?”

“આજે કશું” “જરૂર, હું તને એમાં મદદ કરીશ”

“આપુલ, એક પ્રતિજ્ઞાપત્ર હું ઘેર લાવ્યો છું. તેમાં તમે સહી કરશો?”

“ખાંડો થયો છે?” “આપ બોલ્યો” “હું સહી કર” એટલે માટે હાર પીવાના મુદ્દા દેવો એમને? તો પછી માટે ઘેર દોસ્તદારો આવે, અગર હું ચાર દોસ્તો સાથે બેઠા હોઉં ત્યારે મારી કશી આખર જય તેનો તને ખ્યાલ છે? માટે ઘેર આવનારના માટે સત્કાર ન કરવો?”

“આપુલ, એકવાર યત્ન તો કરી જુઓ.”

“જા જા, હમણું હમણું તો તું બહુ આવજો થઈ ગયો છે. હું કાંઈ સહી બંધી કરવાનો નથી.”

“ચાર, સહી ન કરશો, પણ એટલું તો કરશો ને કે મને દારૂની બાટલી લેવા નહિ મોકલો?”

“હા જરૂર. હવે તને દારૂની બાટલી લાવવાનું નહિ કાઢું. તારે દારૂની બાટલીને અડકવું પણ ન પડે એની નજીબ રાખીશ.”

થોડા દિવસ પછી એને ઘેર બે લશ્કરી અમલદારો મળવા આવ્યા. પરસ્પર અખર અંતર પૂછ્યા પછી, આવેલાં મહેમાનનો દારૂથી સત્કાર કરવા માટે એણે ઘરમાં બેસું તો ઘરમાં એક પણ દારૂની બાટલી ન મળે. તેણે જેમ્સને હાક મારી અને નાકાપરની દુકાનેથી દારૂની બે બાટલીઓ લઈ આવવાનું કહ્યું.

એકરો પિતાના સામું બેઠા બેઠો રહ્યો.

“કેમ સાંભળતો નથી? જા, જલદી બે દારૂની બાટલી નાકા ઉપરની દુકાનેથી લઈ આવ”

એકરો જરાવાર થંબ્યો, પણ પછી કાંઈપણ બોલ્યા આવ્યા વગર ચોરડામાંથી બહાર નીકળી ગયો.

થોડી વાર પછી ખાલી હાથે તે પાછો આવ્યો.

“કેમ, પાછો કેમ આવ્યો? ક્યાં છે બાટલીઓ?” પિતાએ ચુરસે પછેને પૂછ્યું.

“આપુલ, હું દારૂવાળાની દુકાને જેમને દારૂની બાટલીની વરદી આપી આવ્યો. મને એણે બાટલીઓ આપવા માંડી. પણ મેં કશું કે તમે કોઈ સાથે એ મોકલાવી દેને, મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે દારૂની બાટલીને હું હાથ નહિ લગાડું. આપુલ, તમે ચુરસે ન થશો.” જેમ્સે કરતાં કરતાં પાંચે સ્વરે પણ મક્કમ રીતે જવાબ દીધો.

: લેખક :

શ્રી. ગુલશાઈ જા. ધુવ
તંત્રી—“જ્યોતિર્ધર”

પુત્રના જવાબમાં જે ગુપ્ત તિરસ્કાર લયોં હતો, પ્રતિજ્ઞા પાલનનો જે દૃઢ આમ્રક દેખાતો હતો તે સાંભળી, પિતાને ભાન આવ્યું: આવેલા મહેમાનને તેણે કશું “મિત્રો, તમે બધું સાંભળ્યું છે. દારૂની બાટલી આવે ત્યારે તમારી ધ્વજા હોય તો તમે પી શકો છો, પરંતુ હું એક રીતું પણ દારૂનું હવેથી મોઢામાં નાખીશ નહિ. આજ પછીથી મારા ઘરમાં આવને દારૂ કદિ મળી શકશે નહિ. જેમ્સ, પેલું પ્રતિજ્ઞા પત્ર લાવતો”. એમ બોલી તેણે જેમ્સ પાસે પ્રતિજ્ઞા પત્ર મંગાવ્યું. જેમ્સે દોડતો દોડતો પ્રતિજ્ઞાપત્ર લઈ આવ્યો અને સહુના હેખતાં પિતાએ તેમાં સહી કરી.

તે દિવસથી અવતલર એણે મુરોપાનનો સમ્બંધ બે ત્યામ કર્યો. પુત્રના સહુસાહથી આ દારૂડીઆના અવતલર પરિવર્તન થયું.

દુકાનદારને ત્યાંથી દારૂની બાટલીઓ આવી પણ તે, જેમની તેમ પડી રહી. કોઈએ તેને હાથ લગાડ્યો નહિ.

બાળ - વિભાગ

દક્ષિણનો વાઘ

દક્ષિણ હિન્દમાં માઇસોર નામે એક રાજ્ય છે. ઘણાં વરસો પહેલાં ત્યાં દીપુ નામે એક મુલતાન રાજ્ય ફરતો હતો. દીપુ બહાદુર અને લડાયક હતો. અને એરલેજ એને દક્ષિણનો વાઘ કહેવામાં આવતો. દીપુને દેખતાંજ ઘણા લોકો બી જતા. દીપુનું નામ સાંભળીને દુશ્મનોનાં હાંન ગમદી જતાં. દીપુ મોટો લડવૈયો હતો. એણે પોતાના દેશને દુશ્મનોના પંજમાંથી બચાવ્યો હતો.

દોઢસો વર્ષ એ વાતને બીતી ગયાં! છતાં લોકો હજીએ દીપુ મુલતાનને સંભારે છે. દીપુનાં પરાક્રમો હજીએ આપણે યાદ કરીએ છીએ. આપણે સ્વતંત્રતા શુભાવી અને પાછી 'પણ મેળવી. આ દોઢસો વર્ષ દરમિયાન હિન્દની કીર્તિ ટકાવવા માટે જે જે લોકોએ પ્રયાસ કરેલો તેને આપણે જરૂર સંભારીએજ.

દીપુનાં બાપનું નામ હૈદરઅલી. એ પોતે પણ એક ઘણાજ બહાદુર અને હોશિયાર બાદશાહ હતો. દીપુમાં એના બાપના ઘણા શુભો ઉતરેલા હતા. દીપુ હાથમાં તલવાર લેતો ત્યારે એના

ભલભલા દુશ્મનો પણ ધરધરતા. અંગ્રેજો કહેતા કે જ્યાં મુઘી દક્ષિણમાં દીપુ જાય છે ત્યાં મુઘી શાન્તિ પથરાશે નહિ.

દીપુ હોશિયાર અને જુદિવાળો હતો ફારસી સાહિત્યનો એને બહુ શોખ હતો. તે ખૂબ મહેનતુ હતો. એક યોદ્ધાના પ્રધાન શુભો દીપુમાં હતાં. છતાં એનામાં યોદ્ધા ગાંડપણ હતું એમ કહેવું જોઈએ. દીપુની આ નખખાઈએના અંગ્રેજોએ ઘણા લાભ લીધા. અંગ્રેજોએ દક્ષિણમાં ફાયર પાડવી શરૂ કરી અને એમાં તેઓ સફળ થયા. કારણ કે જ્યાં કુસંપ હોય ત્યાં શાન્તિ ક્યાંથી મળે!

અને માઇસોર પડયું! દીપુ પણ ગયો અને એની સાથે દક્ષિણની શાન્તિ પણ આથમી ગઈ. દીપુ આખર મુઘી લડયો પણ નમ્યો નહિ એ કહેતો કે જ્યાં મુઘી હું જીવતો છું ત્યાં મુઘી કાઠ પણ પરદેશીને પેસવા નહીં દઉં.

દીપુ પડયો કારણ કે દક્ષિણમાં ફાયર પડી ઇતિહાસનું આ એક દૃશ્ય છે.

શુભાષ કાણે નહિ જોઈ
હોય? કેવી અધુર એની
મુગ્ધ અને કેવો આકર્ષક
એના રંગ? શુભાષના
રંગથી કોઈ આકર્ષાયું નહિ
હોય એવું અનેજ નહિ.
શુભાષ ઉપર ફેરલાયે કવિ-
એએ ગીતો લખ્યાં છે.
ફેરલાયે એના ઉપર મોહી
પડ્યા છે તમે પણ શુભાષનું
પૂલ એ જુઓ તો એને
છાડીને ચાલ્યા જવાનું ગમે
ખર?

તમારા બાગની

સુંદરતા વધારતું

શુભાષ

“કદીજ નહિ, કદીજ
નહિ!” તમે તરત કહેશો.

ત્યારે આવું સુંદર પૂલ
કેવો છોડ ઉપર ઊગે છે, ક્યાં
ઊગે છે, કઈ રીતે એને
ઊગાડવામાં આવે છે, એના
તમને ખ્યાલ છે ખરે ?
આનો હોય? તમે તો મોટી
ની વેણીમાંથી શુભાષને
ની જ લેતા હશે ને ?

કોઈ દિવસ કોટો વાગ્યો
તો ખબર પડે ન કે
શુભાષ ક્યાં થાય છે?

“અરે કોટો વળી શતો?” તમે પૂછશો: “કંઈ
પૂલની સાથે તો કાંદા હોય ખરા? કાંદા તો
જંગલમાં હોય, બાવળના ઝાડમાં હોય, ટુલને
અને કાંદાને વળી શો સંખધ?”

ત્યારે તો તમે ભૂલ્યા, શુભાષનું પૂલ તો કાંદા
વાળા છોડ ઉપરજ થાય છે. એને તમે તોડવા બગાડો
તે પહેલાં કાળજી રાખવી પડે. નહિતર કોટો વાગે,
શુભાષની અનેક જાતો હોય છે. એક કરતાં બીજી
સાવ જુદીજ લાગે. છતાં મુગ્ધ તો એવીજ હોય.

રમે એમ માનતા કે શુભાષનું મોહું ઝાડ
હોય છે અને એને બાવળ જેવાજ કાંદા હોય
છે! એમ નથી હોતું હો! શુભાષ તો નાના અને

સીધા છોડ હોય છે. ખૂબ
નવ ત્રણના ઝુમખામાં એના
ઉપર પાંદડાં ઊગે, અને મોઝી
ઊંચી રાજા ઉપર ગાળ મારેજ
અને ભરાયદાર શુભાષનું
પૂલ.

ખૂબ પૂલો ખીલ્યાં હોય
એવો શુભાષનો છોડ તમે
જુઓ કે તરત એને તમારા
બાગમાં લઈ જવાનું તમને
મન થાય જ. એવો તો એ
આકર્ષક હોય છે. પણ શુભાષ
તો ફેરલાયે જાતનાં હોય છે.
કાંઈ કહો કે કે શુભાષ ૧૮૦
જાતનાં હોય છે એટલે બધીજ
જાતનાં શુભાષ કંઈ તમારા
બાગમાં ન ઊગે. ફેરલાયે
શુભાષના છોડોને શહેરની
ધૂસાડ વાળી હવા માફક
આવતી નથી એ તો
ગામવાની તાજી અને
પુરાણના હવામાંજ ઊગે છે.

મુગ્ધથી શુભાષ બાગ
બગીચાની શોભામાં ખૂબ
વધારો કરે છે. તે ઉપરાંત
એમાંથી શુભાષનળ પલુ

બનાવવામાં આવે છે. ‘કોઈ સારા’ પ્રસંગે મંગલ-
વહાલાં ઉપર આપણે શુભાષનળ છાંટીએ છીએ એ
તો તમે જાણતા હશેજ.

‘શુભાષમાંથી અત્તર પણ બને છે. એની
મુગ્ધ તો વળી એટલે હોય છે. અને શુભાષનું
સ્વાદિષ્ટ સરખત તો તમે ઉનાળામાં પીતાજ હશે.

શુભાષનો છોડ એકદમ એક કવિને વિચાર
આવેલો તે તમે જાણો છો? આ દુનિયાં પણ એક
શુભાષના છોડ જેવીજ લાગે છે. એમાં કાંદાઓ
રૂપી મુરકેલીઓ ઘણી છે તેમ મુગ્ધ, રૂપી મુગ્ધ
પણ છે. મુગ્ધ અને હૃદય દુનિયામાં સોંધાસાથજ
રહે છે ને?

હાથી

શાન્ત અને શાણું પ્રાણી

લુગો, આ હાથી છે. એ કેમ મોટા અને કદાવર દેખાય છે? એની શક્તિનો તમને ખ્યાલ આવે છે? હારે નેરાવર હોય છે હો! બલભક્ષી જાડને પણ હાથી સહેલાઈથી ઉભેરી નાખે.

હાથી જંગલમાં રહે છે. ઝારનાં પાંદડાં, ઘાસ, ફળો, ફુલો, ફુમળા છોડવા વગેરે હાથીના ખોરાક છે. માત્ર ઘાસ ખાય છે છતાં પણ હાથી આરોગ્ય ખૂબી નેરાવર છે! કારણ કે એ આનંદી છે. તમે હંમેશાં હાથીને એની ચૂંદા હલાવતો હલાવતો અને મસ્તી કરતો જોશો. કદાચાર કદાચ મોટા તળાવને કાંઠે પણ એને સંહાર કરતો તમે જોશો. ઘણીવાર હાથી જંગલની ઝીંઝા ઝાડીઓમાં પણ હરનો ફરતો હોય છે. સૂર્યનો તડકો એને બહુ ગમતો નથી. પાણી એને બહુ જ ગમે છે. એને પીવા માટે તેમજ નદાવા માટે બૂબ પાણી એકઠું કરીએ. એકેએક એને કાંઈ તળાવની આસપાસ રહેવું ગમે છે.

હાથી આપણા દેશમાં તેમજ એશિયા ખંડના અલગેશ, મલાયા, સિલોન વગેરે પ્રદેશોમાં પણ મળી આવે છે. આફ્રિકા ખંડમાં પણ હાથી નેવાંમાં આવે છે. અને ખંડના હાથીઓના

દેખાવમાં થોડો તફાવત હોય છે. આફ્રિકા ખંડનો હાથી વધારે કદાવર હોય છે. એની સૂંઢમાં પણ ઘણા સળ હોય છે. સૂરજના તાપથી એ ગભરાતો નથી.

હાથી લેગભગ આઠથી અગિયાર ફીટ ઊંંચા હોય છે. એનું બમ્થું જન્મતી વખતે ત્રણ ફીટ ઊંંચું હોય છે. હાથીનાં બમ્થાંના શરીર ઉપર ભૂખમાં વાળ હોય છે. ધીમે ધીમે એ કાળા થતા જાય છે. બપોરે હાથી પુરેપુરો ઉમર લાપક થાય છે ત્યારે એની પૂંછડીએજ માત્ર વાળનું એક ગુચ્છ રહે છે. હાથી સાવારનું રીને આડીચથી આડ વર્ધન મુશી થયે છે.

હાથીના ઉપયોગ કેટલેક રીતે જોવાયે છે. ઉપાડવામાં પણ થાય છે. લાકડાના મોરા મોરા કકડાઓ હાથી સહેલાઈથી એચી શકે છે. હાથીને જો બરાબર પાળવામાં અને કેળવવામાં આવ્યો હોય તો તે બૂબ ઉપયોગી થાય છે. જૂના વખતમાં રાજા-મહારાજાઓ હાથી ઉપર આંગાડીમાં બેસી સવારી કાઢતા એવી વાતો તો તમે વાંચી હશેજ.

હાથી શાન્ત અને શાણું પ્રાણી છે. સ્વભાવ આનંદી હોય એવું પ્રાણી મુશી થાયજ ને?

મહાત્મા ગાંધીજી જીવાન હતા. હજી જરા જરા મૂંઝાટ હતી. તેમને મન થયું કે ઈંગ્લેંડ દેશમાં ભણવા જવું.

મોરારજીએ તો પ્રેમથી રજા આપી. પણ માની રજા મેળવવી સહેલી ન હતી.

મા બોલ્યાં : “વિલાયત તે જવાય ? અરરર... બેટા ! એ ચાળે તને કોણે ચલાવ્યો ? ત્યાં જનારા તો માંસ અને દારૂ લેતા થઈ જાય છે.”

જીવાન મોહનદાસે કચ્છરીને માને કહ્યું : “મા મા ! હું એવા નથી. હું તમારે દીકરો છું. ગમે તે થઈ જાય તો પણ હું માંસ ખાઈશ નહિ અને દારૂ પીશ નહિ.”

મા બોલ્યાં : “બાપુ, તું મારો દીકરો સાચો; પણ હું કેમ કહીશ કે તું શકું ? તું ભરજીવાન માં છે. સગાં તેવો રંગ લાગ્યા મા કેમ રહેશે ?”

મોહનદાસ—“મા ! મારા વહાલાં મા ! હું તમારી પાસે કહું છું તે ખરું કહું છું. તમારા દીકરાનું વચન તમે નહીં માનો ? તમારો દીકરો કોઈ દીવસ જીવું બોલ્યો છે ?”

મા—“બેટા ! હું જાણું છું કે મોહન જીવું બોલે નહિ. પણ વિલાયત ગયેલા કોઈ કોરા આવ્યા નથી. ના ના, આપણે વિલાયત નથી જવું.”

મોહનદાસની આંખ લીની થઈ. માના પગમાં પડીતે તે ડૂસકાં ભરવા લાગ્યા.

વહાલાં પુત્રનાં આંસુ એક મા પીગળ્યાં. તે બોલ્યાં : “બેટા ! તારું મન હુલવવું મને ગમતું નથી. તું મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા લે તો હું તને રજા આપીશ.”

મોહનદાસે પ્રભુનું સ્મરણ કરીને પ્રતિજ્ઞા લીધી : “મા, હું આજ તમારાં ચરણમાં પડીને પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે હું કદી પણ માંસ ખાઈશ નહિ અને દારૂ પીશ નહિ. હું ભગવાન ! મારી પ્રતિજ્ઞા સાચી કરજે !”

મોહનદાસે પ્રતિજ્ઞા લીધી એટલે માને શાંતિ મળી. દીકરાને માથે હાથ મૂકી તેમણે આશીર્વાદ આપ્યા અને વિલાયત જવાની રજા આપી.

ગાંધીજીએ માને આપેલું વચન અફરે અફર પાળ્યું.

પ્રતિજ્ઞા

— લેખક : —

શ્રી, જીગતરામ દવે

વિલાયતમાં તેમને લલચાવનારા બહુ મળ્યા. દારૂ પીનારા મિત્રો એમને ચીંહવે, એમની મશ્કરી ઉઠાવે, બધા લોક દારૂ પીતા હોય તેમાં તે એકલાં અતડા પડી જાય. છતાં ગાંધીજીએ પ્રતિજ્ઞા નજર જોડી. મન નમજી પડે કે તરત માની પવિત્ર

મૃતિ યાદ કરે.

માંદગીના પ્રસંગો પણ આવ્યા. દાકરનું ખૂબ દયાણુ થયું. છતાં ગાંધીજી એકના એ ન થયા. તેઓ કહેતા : “લલે હું મરી જઈ પણ મારી વહાલી માને આપેલું વચન હું નહિ તોડું.”

દાદે પીવાની ટેવથી માણસનો કામ કરવાની તકાળ કમી થાય છે. જે દાદેને સમાજમાંથી હાંટી કાઢવામાં આવે તો સામાન્ય માણસ જે રકમ પીઠામાં દાદે પાછળ વાપરે તે બચાવી શકે અને દાદે ન પીવાને કારણે જેમ જેમ એ શારીરિક ક્ષમિયે વધારે તંદુરસ્ત અને તેમ તેમ એ વધારે વિપુલ અને સારું કામ આપેના થાય અને એની બચત પણ વધતી જાય. આવા અનેક માણસોની નાની નાની બચત એકત્રેય રાષ્ટ્રની આર્થિક સફરતા.

દાદેખંધી દારા રાષ્ટ્રની આર્થિક પ્રગતિ

અગત્ય સુધી આગકારી અવક આપણા જીવનમાં એકત્રિય થઈ ગઈ હતી અને એ સંગભગ દસ કોડ ગ્રેડી થયા જતી હતી. એ આપણે લીધે હિન્દી સંસ્કૃતિ, હિન્દી કલ્પો, હિન્દી મુખ સંપત્તિ સમગ્ર લોકોની નેત્રી કપર હોમલ જનુ હતું આપણી સરકાર આટલી ગંભીર રકબેના ભાગ આપવા તૈયાર થયેલ છે તે એજ દેવુથી કે સોકો પેતાની પુરાણ અદર્શ સિધ્ધિને પ્રાપ્ત છે.

★

★

તા. ૨૨મી એપ્રિલના રોજ પુતા સહુએ દાદેખંધી-દિનની ઉજવણી કરી. તે પ્રસંગે આગકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી. એમ. એમ. પારીક તથા કમિશનર શ્રી. એમ. ડી. બાલુસાહી અને હાજર દત્તા. તે ઉપરાંત મુંબઈ સરકારના નાણાં પ્રધાન શ્રી. વિ. એસ. મહેતા, હિંદ સરકારના આજ્ઞા અને વીજળી ખાતાનાં પ્રધાન શ્રી. કાકાસાહેબ ગાકલીલ, ઉદ્યોગપ્રધાન શ્રી. શ્યામપ્રસાદ મુકરજી અને કૌન્સિલનર મહામંત્રી શ્રી. શંકરદાસ દેવ જેવી ખ્યાતાના બ્યક્તિઓ વરણી પછુ પ્રસંગની શૈભામાં અભિવર્ધિ થઈ હતી.

ડીધે ડીધે સરોવર બસાય

આરોરે દગ દગર ગ્રેડી એકકડી થયેલી મેદનીને ઉદ્યોગધતાં શ્રી. એમ. એમ. પારીકે કહેલું: “રાષ્ટ્રની આર્થિક સ્થિતિરતા એટલે એના જીવન અને પ્રગતિનું પ્રમાણપત્ર! રાષ્ટ્રની આ આર્થિક સફરતા, જ્યારે સામાન્ય જનસમુદાય કાર્યક્ષમ બની કામ કરી શકે અને પોતાની કમાણીનો અધિક ભાગ બચાવી શકે ત્યારેજ પ્રાપ્ત કરી કહેવાય. દાદે પીવાની ટેવથી માણસની કામ કરવાની તકાળ કમી થાય છે. જે દાદેને સમાજમાંથી હાંટી કાઢવામાં આવે તો સામાન્ય માણસ જે રકમ પીઠામાં દાદે પાછળ વાપરે તે બચાવી શકે. અને જેમ, જેમ એ શારીરિક ક્ષમિયે વધારે તંદુરસ્ત અને તેમ તેમ એ વધારે વિપુલ અને વધારે સારું કામ આપેના થાય અને બચત પણ વધતી જાય. જે દાદેખંધી સફળ રીતે અમલમાં આવે તો કામદાર વર્ગના જીવનનું પોરણ અવશ્ય ઉલ્લેખની શકાય. આજના યુગવાને દુઃખવાને એક મુખ્ય ઉપાય પણ આને ગણવી શકાય.”

આગળ ચાલતાં શ્રી. પારીકે કહેલું: “કામદારો વધારે કામ આપે એટલે એને વધારે ખર્ચ મળે અને એથી એ વધારે બચાવી શકે—આજ આપણા રાષ્ટ્રને બચાવવાની એક ચાવી છે. રાષ્ટ્રની અંતીમ આર્થિક, સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક ઉન્નતિ સાધવાના હેતુથી સરકાર, એકસાથે અંગેની મહેસુરી આવક જતી કરવા પ્રેરણા છે અને દાદેખંધીના કાર્યક્રમને એજ મુદ્દા ઉપર સક્રિય કરવા માટે સરકારે નિર્ણય કર્યો છે.”

શ્રી. એમ. એમ. પારીકે પોતાના વ્યાખ્યાન દરમિયાન ગ્રેડકલેસર દાદે ગાળનારને સખ્ત શબ્દોમાં ચેતવણી આપતાં કહેલું કે સરકારે આવાં સમાજવિરોધી કૃત્યો કરનાર સામે સખ્ત હાથે કામ લેવાનું નક્કી કરેલ છે.

પ્રદર્શન અને મનોરંજન

પુતામાં દાદેખંધી-દિનની ઉજવણી એ દિવસ પર્યંત ચાલી. એનાં બીજાં ફેટમાં આદ્યપણે પલુ હતો, શહેરની અને ગિરજાની દાદેખંધી સમિતિઓએ દાદેખંધીના પ્રયાગ અર્થે નેશનલ સેવિઅસ પ્રોડક્ટસ એક્ટ્રીબીશનને ઉપયોગ કરેલો. એમાં મુકવામાં આવેલ એક સ્ટોલમાં દાદેખંધી અંગેનાં બિરિચિયો, પામ્ફલેટસ, સાહિત્ય અને નીના-જનાવંદા પ્રદર્શિત કરવામાં આવી હતી. આ પહેલાં દસ દિવસ પર્યંત દાદેખંધી અંગેની પ્રચારગોડી શામડાઓમાં ફરી હતી અને શામજનતામાં રસ, ઉત્સાહ અને જાગ્રતિ આણી હતી.

શહીર દીક્ષિતની પવામ પારીકે પણ સારા કાર્ય-ક્રમો રજૂ કર્યો હતો. એકદંદે ૮૦ હજાર સોદાએ પ્રદર્શનનો લાભ શીધો હતો.

કલાપથકે જિલ્લામાં આર. ગુલા લુહા મેળાઓમાં હાજરી આપી હતી અને લગભગ આવીસ જેટલા લુહા લુહા કાર્યકર્મો રજુ કર્યા હતા. ખાનપુર, કાનગામ, ધોડ વગેરે સ્થળે કલાપથકે પચાસ, સાવણી વગેરેના કાર્યકર્મો રજુ કર્યા હતા.

ચૈત્રી મેળા નિમિત્તે

પંદરપુરનો ચૈત્રી મેળા હજી સારા પ્રમાણમાં લોક-પ્રિય છે. આ મેળા વખતે આ ચાંચાના સ્થળે હવેના લોકો એકઠા થાય છે. આ યાત્રિકોને "ગિરગરી" નામક દારૂની અંગેની હિંમ જનાવવામાં આવી હતી. આસરે દસ હજાર લોકોએ આ ચિત્ર જોયું. આ ઉપરાંત, વ્યાખ્યાનો, ગીતો અને પ્રવારનાં બીજાં સાધનોનો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. અંદાજાવાના વિશાળ દેવળ પટમ આ બધા કાર્યકર્મો જોવામાં આવ્યા હતા.

સોલાપુર ગઢેની દારૂની-સમિતિએ હરિજનોને "આંધિકર-જયન્તિ" ની ઉજવણીમાં સહકાર આપી તાત્કાલીક પ્રતિભામાં એક નવીન તત્ત્વનો ઉમેરો કર્યો. હરિ-જનપ્રાસમાં સ્થળે સ્થળે 'શિવગરી' ની હિંમ દેખાડવામાં આવેલી. મેળાદલ પબ્લોસીટી યુનિટ નરહી પણ સારી જંદ મળેલી. દારૂની-કલાપથકે પણ લુહા લુહા કાર્યકર્મો આપેલા.

તા. રજુ એપ્રિલના રોજ કાવેમાં દારૂની કલાપથકે રજુ કરેલા કાર્યકર્મમાં શ્રી. એલ. એમ. પારીલે હાજરી આપેલી. કલાપથકના કાર્યની પ્રશંસાના પ્રતીક તરીકે એઓશ્રીએ રૂા. ૫૦ નું પારિતોષિક આપેલું.

કીર્તનની શક્તિ

અહમદનગરની દારૂની સમિતિ અને પ્રાદેશિક પ્રચાર-સંસ્થાક શ્રી. બકાવે દારૂનીના પ્રચાર માટે કીર્તનની શક્તિ વિચારી રહ્યા છે. શ્રી. મહાદેવ ખાંદે નામે એક શબ્દીય કીર્તનકારે અહમદનગરમાં કીર્તનના બે કાર્યકર્મો આપ્યા હતા, અને જ્યાં અંદીથી ગયું હજાર પ્રેક્ષકોએ હાજરી આપી હતી. કીર્તનકારને આપવાનો કૃપા લોકોએ પોતાની મેલે જ સ્વેચ્છાએ એકો કર્યો હતો. હજુ પણ કીર્તનને વધુ લોકપ્રિય બનાવવાના પ્રયાસ અહમદનગરની દારૂની સમિતિ કરી રહી છે.

અહમદનગર જિલ્લાના લોકો પહેલેથી જ અખાડા-પ્રતિભામાં સારી રીતે રસ લેતા આવ્યા છે. મંદુકસ્ત્રીની હરિદ્વારમાં ત્યાં ઉત્સાહપૂર્વક યોજાવામાં આવે છે. અહમદનગરની દારૂની સમિતિએ જનતામાં બધા કાર્યકર્મોદાર દારૂનીના સંદેશ પાઠવાના મહત્ત્વ ધ્યાનમાં રાખી શ્રી. બકાવેએ શ્રીગુમ્ફામાં એક નવા અખાડાનું ઉદ્ઘાટન કરેલ છે. આ પ્રતિભા વધુ વિકસાવવાની જરૂર છે.

મહાભાઈનો આદર્શ

આજકાલી ખાતાના ટુપ્પી કમિશનરે તા. ૪ થી અને ૫ થી એપ્રિલના રોજ સુરત જિલ્લાનો પ્રવાસ કરેલો. ત્યાં તેઓશ્રીએ જિલ્લા દારૂની-અધિકારી, જિલ્લા પોલીસ, સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ, મેળાદલ પબ્લોસીટી વાનના અધિકારીઓ એકસાથે તેમજ પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર તથા સબ ઇન્સ્પેક્ટરો અને બીજા ખાસ કરી ઉપરના અધિકારીઓનો સંપર્ક સાધેલો. એકસાથે અંગેના ગુનાઓની અટકાયત અને તપાસ વિષેના પ્રશ્નો ચર્ચાયા હતા અને અમલદારોને ચોખ્ખા માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું હતું.

સલગાટપુરાના કલ્યાણ કેન્દ્ર નજીક સહકાર મેળદલ ટુપ્પી કમિશનરે વ્યાખ્યાન આપેલું. તેઓશ્રીએ પ્રત્યેક તારીખી દુકાનને આહારરજીમાં અથવા કલ્યાણ કેન્દ્રમાં ફેરવી નાખવાનો મહાભાઈ ગાંધીજીનો આદર્શ સમજાવ્યો હતો. ડો. શેખના પ્રવાસને દૂકામાં વજીવને હોય તો કહી શકાય કે એ "ચોખ્ખા રીતે અપાયેલું સુયોગ-માર્ગ-દર્શન" હતું.

સુરત જિલ્લામાં આમ-કલ્યાણ-કેન્દ્રો શરૂ કરવાની ચોખ્ખા વિચારાર્થ રહી છે. તેમાંના બે-એક પાલમાં અને બીજાં જોલવામાં શરૂ થઈ ગયેલ છે. એમ મનાય છે કે પ્રચારનું નક્કર કાર્ય આ કેન્દ્રો મારફત થઈ શકશે.

લોખની વેદી ઉપર

પશ્ચિમ ખાનદેશના પોતાના પ્રવાસ દરમિયાન પોમ્પકર ગામમાં એક કલ્યાણકેન્દ્રનું ઉદ્ઘાટન કરતાં આજકાલી ખાતાના પ્રવાસ શ્રી. એલ. એમ. પારીલે કહેલું : "અત્યાર સુધી આજકાલી આવડે આજુબાજુ જનમાં આત્મીય થઈ ગઈ હતી અને એ

લગભગ દસ કરોડ એટલી થવા જતી હતી. હિન્દી સંસ્કૃતિ, હિન્દી ઉદ્યોગ, હિન્દી સુખ-સંપત્તિ—એ સમગ્ર લોકોની વેદી ઉપર હામાઈ જતું હતું. આપણી સરકાર આટલી ગંભીર આવકનો ભોગ આપે છે તે એ જ હેતુથી કે લોકો પોતાની પુરાતન આદર્શ રિશિનિને પ્રાપ્ત કરે.”

આગળ આલતાં કલ્યાણ કેન્દ્રનું મહત્ત્વ સમજાવતાં શ્રી. પાર્થિવ કહેલું : “ સરકાર કલ્યાણ-કેન્દ્રોની પાછળ ભાર પ્રમાણમાં નાણાં ખર્ચવા તૈયાર છે કારણ કે આવાં મનેરવન કેન્દ્રોદ્ધાર દારના આકર્ષણનો સામનો કરી શકશે અને લોકો આપમેળે દાર્શનિકને અપનાવવા થશે. પોતાના પ્રયાસ દરમિયાન માનનીય પ્રધાને સાકરી, પિંખપલનેર, ચીન્મયાપાડા, નવાપુર, તનુરુખાર, દર્દીવલ અને ખીખાં કેટલાંક સ્થળોની મૂલાકાત લઈધી અને પ્રત્યેક સ્થળે સંખ્યાબંધ લોકોને વાતોલાપ આપેલ.

ગિજાપુરના લોકોએ તા. ૧૨ મી અને ૧૩ મી એપ્રિલના રોજ હતુંમાન જયન્તિ ઉજવેલી. હતુંમાન જયન્તિ એક બંધુ જ નાણીને ઉત્સવ છે. ગિજાપુરના દાર્શનિકો અધિકારીએ ઉત્સવ અંગેના લોકોના ઉત્સાહનો લાભ લીધો અને દાર્શનિકોના સંદેશ જનતામાં પ્રચલિત કરવા પ્રયાસ કર્યો. આ કાર્યક્રમનું એક આગળ પકડ લેવા એ હેતુ કે જોનાં ખર્ચનો ફાળો લોકોએ સ્વેચ્છા-પૂર્વક એકઠો કર્યો હતો.

એ સંસ્થાઓની સેવા

મુખ્ય પ્રાંતિક દાર્શનિકો સમિતિએ મહાપાનનાં તેમજ દાર્શનિકોના સામાજિક તેમજ આર્થિક પરિ-

ણામોનું પદ્ધતિસરનું તેમજ શાસ્ત્રીય સંશોધન કરવાનું કામ હાથમાં લીધું છે. આ બાબતમાં હુનિવસીરી સ્કૂલ એફ ઇન્ડિનામિકસ એન્ડ સોશ્યોલોજી તેમજ તાતા ઇન્સ્ટિટ્યુટ એફ સોશિયલ સાયન્સીસ—એ બે સંસ્થાઓએ એપેલા સહકાર બદલ ખાસતર બંધન કરવા જરૂરી છે. આમાંની પહેલી સંસ્થા આમપિસ્તારોમાં અને બીજી સંસ્થા શહેરના પિસ્તારોમાં સંશોધન કરી રહેલ છે. સંશોધનની આખી યોજના એક સમિતિની દેખરેખ હેઠળ ચાલે છે અને જોના પ્રમુખ સ્કૂલ એફ ઇન્ડિનામિકસના ડિરેક્ટર પ્રો. મી. એન. વડીલ છે. ગુપ્ત નવેમ્બરમાં તાતા ઇન્સ્ટિટ્યુટના બાવીસ વિદ્યાર્થીઓ સોલાપુર ગયા હતા અને ડૉ. એ. એમ. લોદે-જોની દેખરેખ અને મામદર્શન હેઠળ સોલાપુરમાં મહાપાનના પ્રમાણ અંગેનું સંશોધન કર્યું હતું. એ જ સંસ્થાના વીસ વિદ્યાર્થીઓ મે માસમાં હુણલી ગયેલા અને ડૉ. એમ. વી. મુરઠીની દેખરેખ હેઠળ સંશોધન કરેલું.

મુરઠ, થાણા, અને ધારવાર જિલ્લાના આમ પિસ્તા-રમાં એપ્રિલની શરૂઆતથી જ હુનિવસીરી સ્કૂલ એફ ઇન્ડિનામિકસ એન્ડ સોશ્યોલોજીના વિદ્યાર્થીઓ, ડૉ. દેસાઈ, પ્રોફે. દાંતવાળા અને પ્રો. તાપકની દેખરેખ હેઠળ સંશોધન કરવા ગયેલ. આ વિદ્યાર્થીઓએ ચોવીસ ગામોમાં સંશોધન શરૂ કરેલ છે. જુન માસમાં એ પુરું કરશે એમ મનાય છે. આ સંશોધનોના પરિણામની આગુરવણી ગ્રાહ બેનવા છે.

મુખ્ય પ્રાંતિક દાર્શનિકો સમિતિ આ બાબતમાં પ્રોફે. મી. એન. વડીલ અને ડૉ. જી. એમ. કુમારાપ્પાની ચળવી છે.

આજે નહિ તો કદી નહિ

સંપૂર્ણ જાનિયરોને કમલો કરો, નહિ તો વગે. મોટા પરચા અને છેવટે હાથ ધરનાનાર જેદો. જો આજે ચાલે છે તે આવૃત્તિઓ આજે કરો તો આખી પ્રવેશો વિનાશ થવા વાલો આવશે. બહી એટલી બધી જો ફેલાઈ તો, બધી કમલો કરવાના વખત પીતી જશે.

ગાંધીજી

કલાપથકોની સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિ

મુંગધ શહેરની દારૂબંધી સમિતિ તરફથી કામ કરતાં કલાપથકો શહેરની, વિવિધ અને રૂસત જનતામાં સાંસ્કારિક નામતિ લાવવામાં સારી કાળે આવી રહેલ છે. દાખલા તરીકે માહેંગાના મજૂર વિસ્તારમાં, કાનડી લોકોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં છે. એટલે દારૂબંધી સમિતિએ ત્યાં કાનડા કલાપથકને પ્રચાર અર્થે મોકલેલું. આ કલાપથકે ત્યાં એટલી જગ્યા પ્રકારની સફળતા મેળવી કે, લોકો પોતેજ કામ કરવા તૈયાર થઈ ગયા. લોકોએ જે નાટકો તૈયાર કર્યાં અને જતે ભજવ્યાં, હજુ પણ શહેરની દારૂબંધી સમિતિની યોજના અનુસાર લોકો વધુ કામ આપવા તૈયાર છે.

લોક સેવા—મંડળનું કાર્ય

વારાલીમાં તેમજ કાગા કિલ્લામાં એક લોક-સેવા મંડળ કામ કરી રહેલ છે. શહેરની દારૂબંધી સમિતિના કાર્યકરોએ આ મંડળને સહકાર આપવો શરૂ કર્યો. આમ આપોઆપ દારૂબંધીનો પ્રચાર શરૂ થયો અને સેવા મંડળે આમોદ મોહની આપણી પ્રગતિઓમાં ઉમંગવેર કામ કરવા શરૂ કર્યું. આમ જનવાનું કારણ જે હતું કે સેવા મંડળને પોતાની પ્રગતિઓ જાણ કરવા માટે કોઈ આદરો નહોતો. પરંતુ સ્વાશ્રયનો સિદ્ધાન્ત જોમની વહારે થયો. લોકસેવા મંડળના કાર્યકરોએ હવે આપણી મનોરંજન પ્રગતિઓ માટે એક મંડપ તૈયાર કરી આપવાની તૈયારી જનાવી છે. ખરેખર, સ્વાશ્રયની ભાવના, જે એક વાર જામત થાય તે ખૂબ લાભદાયી નીવરે છે.

રાષ્ટ્રીય—સપ્તાહની ઉજવણી

જોડીલાના પહેલા આઠવાડિયા દરમિયાન યૌદ શિક્ષણ સમિતિએ રાષ્ટ્રીય સપ્તાહની ઉજવણી કરી. શહેરની દારૂબંધી સમિતિએ પોતાનો સહકાર આપતા તૈયારી જનાવેલી અને જોનો સ્વીકાર પણ થયેલો; આમ દારૂબંધીના પ્રચારે રાષ્ટ્રીય પ્રગતિમાં પણ સ્થાન મેળવેલું.

સામાજિક સંસ્થાઓનો સહકાર

મુંગધ શહેરમાં કેટલીયે સામાજિક સંસ્થાઓ અનેક જાતની સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિઓ કરી રહી છે. દારૂબંધીના પ્રચાર કાર્યનો સમાવેશ બધામાં હરદરેશ થતો હોતો નથી લાલમાં એની કેટલીક સંસ્થાઓના સંસ્પર્શ સાધવામાં આવ્યો છે અને જે સૌએ દારૂબંધીને પોતાના કાર્યક્રમમાં લેવાની સંમતિ આપી છે.

દાદર - કોંગ્રેસ - સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. ડી. એચ. સોનાવને શહેરની દારૂબંધી સમિતિના પણ સભ્ય છે. તેઓએ ધારાવીના હરિજનવાસની મુલાકાત લીધેલી ધારાવી જેરકાયદેસર દારૂ માટે ગણીતું છે. હરિજન બાળકોએ ત્યાં દારૂબંધીનાં ગીતો ગાઈ સંભળાવ્યા હતાં. તેઓએ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ તરફથી પ્રગટ થયેલ 'મદિરા - લીલા' નામે નાટક ભજવી જતાં વેલું.

દૂકમાં કહીએ તો દારૂબંધીનો પ્રચાર અનેક રીતે થઈ રહ્યો છે. અને એની સફળતા પણ અનેકદેલીય છે.

એ આવક જતી કરો !

આજકાલી આવક રૂપિયા ખરીદ સંકેતની છે. આની આવકને લઈને રાજ્ય ચલાવતું પટેએ તે કઈ સરકાર માટે જોરવમદ નથી. એ આવકને તો જતી કરવી જોઈએ. અને આંધુથી તેમ નથી થયું ત્યાંથી તેને દારૂની જાતોના નાશ કરવામાં જ વાપરવી જોઈએ. એથી બીજા કશામાં વાપરવી તે હરામ ગણવું જોઈએ.

હિન્દુસ્તાનમાં દાકૃષ્ણીની પ્રગતિ

મદ્રાસ

મદ્રાસ પ્રાંતમાં યોગેશ્વરની બીજી તારીખે, મદ્રાસ પ્રાંતમાં હિન્દુસ્તાનની બીજી બધા પ્રાંતો કરતાં ઘણો વહેલો, સંપૂર્ણ દાકૃષ્ણીનો અમલ શરૂ થયો. એથી પ્રાંતની મહત્ત્વની આપકમાં રૂપિયા સાડાસત્તર કરોડની એક પડશે. આમાં દાકૃષ્ણી અમલમાં મદ્રાસનો અર્થ ઉમેરેલો તો કુલ ખોટ રૂ. ૧૬, ૫૫.૩૦૦ જેટલી થાય.

સંયુક્ત પ્રાંત

સંયુક્ત પ્રાંતના અગિયાર જિલ્લામાં સંપૂર્ણ દાકૃષ્ણીનો અમલ થઈ રહ્યો છે. અગિયાર જિલ્લાનો ખર્ચ અને આ વિભાગ પ્રાંતની બરાબર મધ્યમાં છે. હરદોશ અને રાજપૂત એ બે ખાસિક સ્થળોમાં પણ મદ્રાસ એકપ્રકારથી સંપૂર્ણ દાકૃષ્ણી અમલમાં મુકવામાં આવી છે. આ વિસ્તારની આસપાસની પાંચ માહિતની હદમાં સંપૂર્ણ દાકૃષ્ણી ફરકોનો અંશ કરવામાં આવી છે. અને બચાવ ફરી પદાર્થો ઉપર વધારામાં વધારે નફાના નાખવામાં આવી છે. આપના ત્રણ વરસ દરમિયાનમાં આખા પ્રાંતમાં સંપૂર્ણ દાકૃષ્ણીનો અમલ થશે અને એથી યુ. પી. ની સરકારને વાર્ષિક સંચાલક રૂ. ૬ કરોડ રૂપિયાની ખોટ આવશે.

મધ્ય પ્રાંત

મધ્યપ્રાંતની સરકારે તેર જિલ્લાઓ અને ચાંદોરમાં હોંડ તથા માંજના પપરાણ ઉપર પ્રતિબંધ મુકેલ છે. આશરે ચાલીસ હજાર ચોરસ માઈલના વિસ્તારમાં દાકૃષ્ણીનો અમલ થઈ રહ્યો છે. પ્રાંતના કુલ ક્ષેત્રફળનો આ અંશ લગભગ છે.

ઓરિસ્સા

કટક, પુરી અને બાલાસોર—એ ઓરિસ્સાના ત્રણ મુખ્ય જિલ્લાઓમાં સંપૂર્ણ દાકૃષ્ણી અમલમાં મુકાઈ રહી

છે. બીજા જિલ્લાઓમાં અરીણી તથા ઉપર સખત પ્રતિબંધ મુકાયેલ છે. અરીણીના માન્ય અંશાલુઓને દાકૃષ્ણી કારણે સર નિવિત પ્રમાણમાં અરીણી આપનામાં આવશે.

આંધ્રપ્રદેશ

૧૯૪૬ ના યોગિયમ પ્રાંતીયિશન એક્ટ અનુસાર આંધ્રપ્રદેશમાં એપ્રિલ ૧૯૪૮ થી અરીણી ઉપર સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ મુકાયેલ છે. દાકૃષ્ણી વેપારને અંશ કરવાની ચોરસા પ્રાંતની સરકારની ચિંતા રહ્યા હોય છે.

પૂર્વ પંજાબ

પૂર્વ પંજાબ દાકૃષ્ણીની બાબતમાં હજી કેવળ પ્રયોગ દશમાં છે. મદ્રાસ એકપ્રકારમાં અમલમાં અને રાહતક એ બે જિલ્લામાં દાકૃષ્ણીની શરૂઆત કરવામાં આવી છે.

પશ્ચિમ બંગાળ

પશ્ચિમ બંગાળની સરકારે સોકમતને દાકૃષ્ણીની તરફેણમાં ફેળવી કમશ: એનો અમલ કરવાની નીતિ ગ્રહણ કરી છે. ડિસ્ટ્રીક્ટ એકસાઈઝ લાઈસન્સિંગ બોર્ડ મારફત કમશ: એકસાઈઝ ફરકોનો અંશ કરવામાં આવે છે. દાકૃષ્ણી ઉપરના કરમાં કમશ: વધારો કરવામાં આવેલ છે. (અત્યારે આ પ્રાંતમાં કરનું પ્રમાણ હિન્દુસ્તાનની બીજા પ્રાંત કરતાં વધારે છે) કલકત્તામાં દાકૃષ્ણી ફરકોનો ઉચાડી રહેવાના સમયમાં ત્રણ કરના કોઈ વધારો કરવામાં આવ્યો છે. ગેરકાયદેસર દાકૃષ્ણી ઉપરના ઉપર આપની દેખરેખ રાખવામાં આવે છે. અને કલકત્તા તેમજ બીજા ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં અંશ વાડિયામાં એક દિવસ દાકૃષ્ણી ફરકોનો અંશ રાખવામાં

આવે છે. દારૂબંધીની દિશામાં આટલાં પગલાં સરકારે
લાલમાં લીધાં છે.

દારૂબંધીને કારણે પ્રાંતને વાર્ષિક ચાર કરોડની
ખોટ જશે. એવું અનુમાન થાય છે.

બિહાર

દારૂબંધીના ક્ષેત્રમાં પ્રગતિ કરવાનાં હેતુથી બિહારની
સરકારે 'આઉટ સ્ટીલ' પદ્ધતિને બદલે 'ડિસ્ટ્રીલરી"
પદ્ધતિ, શાદમાદ, પાલમો, રાંચી અને સિંધબૂમ
ગિરલાઓ સિવાય, દાખલ કરી છે. આના પરિણામે
'આઉટ સ્ટીલ' દુકાનો ૭૫૮ માંથી માત્ર ૩૬ થઇ ગઈ છે.
અને એથી આવકમાં પણ ઘટાડો થયો છે. ગયાના
દશિણુ ભાગમાં આવેલા ગિરલાઓમાં એકસાઈજ દુકાનોની
હરરાશની પદ્ધતિ નાબૂદ કરી ચઢઉતરનું પ્રમાણ
સ્વીકાર્યું છે. ઓછામાં ઓછો વપરાશ થાય અને
વધુમાં વધુ મહેસુલી આવક મળી રહે એવા હેતુથી દેશી
દારૂનાં બુટક વેચાણ ઉપરની જગતમાં પગીસ ટકાનો
વધારો કરેલ છે. અને બચીલુની જગતમાં મો ટકાનો
વધારો કરેલો છે.

દિલ્લી પ્રાંત

દારૂબંધીને ધીમે ધીમે અને ક્રમશઃ અમલમાં
મકનાની મધ્યસ્થ સરકારની નીતિનો સાક્ષાતકાર 'દિલ્લી
પ્રાંતમાં થતો દેખાય છે. આ પ્રાંતમાં કેટલીક દેશી દારૂની
દુકાનો બંધ કરવામાં આવી છે. દર અઢવાડિયે એક
દિવસ દારૂની દુકાનો બંધ રાખવામાં આવે છે. અને
વરસે બીજા-મે વધારાના દિવસ દારૂની દુકાનો બંધ
રાખવામાં આવે છે. ૧૯૪૯-૫૦ ના વર્ષ દરમિયાન શહેરી
વિસ્તારમાં દેશી દારૂની વધારે દુકાનો બંધ કરવામાં
આવશે. રેલ્વે સ્ટેશનોમાં દારૂનું વેચાણ પણ બંધ કરવામાં
આવશે. બચીલુની દુકાનોને કાઢી નાખવામાં આવશે, અને
દર અઢવાડિયે એકને બદલે બે દિવસ દારૂની દુકાનો
બંધ રખાશે.

(તા. ૧૮ મી મે ૧૯૪૬ ના સ્ટેટમન્ટ માંથી)

—:૦:—

પ્રો. હુયરીગનો પ્રયોગ

પ્રોફેસર હુયરીગ વીએનાના એક ખણતર પદાર્થ પુરૂષ દવા. બાળપણથી જ એણે પોતાના રક્તના
સ્તરોમાં આલ્કોહ પર્વતના ઉત્પન્ન અને રાજિયાતમાં સિખરોમાં ભગવામાં ગણવા. બારે શક્તિ મામતો કામ
કરવામાં મદદની કઈ જાતની અસર થાય છે તે નક્કી કરવા માટે એણે પોતાની કપરજ કેટલાક અખતર
કરેલા. પર્વતીય પ્રદેશમાં આવેલી એકની બૂંધીથી મેદનો તરફ જવા માટે થોડું ચઢાણ હતું અને એ પુરૂષવા
પછી જાયે બાળકન ધારના સિખર સુધી પહોંચતો સંધિ રસ્તો હતો. શરૂઆતમાં પ્રો. હુયરીગને સપાટ ચઢાણ પુરૂ
કરતાં ૯૦ મિનિટ લાગતી અને સંધિ ચઢાણ ચઢવામાં ૨૭૦ મિનિટ લાગતી. એક મહિના સુધી પ્રેક્ટીસ
કરવાથી સપાટ ચઢાણ પુરૂ કરવામાં ૫૦ મિનિટ અને સંધિ ચઢાણ ચઢવામાં ૧૬૦ મિનિટ લાગવા લાગી.
આ બધા સમય દરમિયાન પ્રો. હુયરીગ બિંદુલ દારૂ પીતા ન હતા.

પ્રયોગના બીજા તબક્કે પ્રો. હુયરીગ પાંચ ટક આલ્કોહોલવાળા બીયરના એક પીન્ટ નેટલો
આલ્કોહોલ પાણી સાથે મિશ્રિત કરી લેવા લાગ્યા. મદાર્કના આલ્કોહ અર્થ પ્રમાણથી ચઢવાની વૃત્તિનો કેંઈ
અભાવ હતત થયો નહીં. પરંતુ એથી સપાટ ચઢાણ પુરૂ કરતાં ૧૦૦ મિનિટ લાગવા મંડી અને સંધિ
ચઢાણ ચઢવામાં ૧૮૫ મિનિટ લાગવા માંડી. એટલે કે અનુક્રમ દરર અને પર્વત મિનિટ વધારે વપરાઈ.

આ નકાવત અંગે પ્રો. હુયરીગ લખે છે. મને આને આપણે 'હોર્સ-પાવર' ના પેમણમાં
ફેરવીએ તો કહી શકાય કે એક કસાયેલ માણસ મદાર્ક લીધા વગર ૨૫૫ હોર્સ પાવર નેટલો કામ આપી
શકે જ્યારે મદાર્ક લીધા પછી તરત ૨૨૨ હોર્સ પાવર નેટલો કામ આપી શકે એટલે કે કામ કરવાની શક્તિ ઘટે.

—૨૧. એચ. સી. ચુકરજી
(Why Prohibition માંથી)

૧૯૪૯-૫૦ સાલની

બળેલાં રાખે સહિત મુંગઈપ્રાંતની

આ બ કારી યોજના

(અ) બહાર હરણથી દુકાનો પેટાની પહોંતિ આગુ રાખવામાં આવશે, પશ્ચિમ ખાતેના તેમજ નાસિક જિલ્લાના “જ્યોત કન્ડી સ્પીડિટ ડિપો” આગુ રાખવામાં આવશે. તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૯૪૮ થી એડા જિલ્લાના આર “જ્યોત ડિપો” અને રતનાગિરિ તેમજ અહમદનગર જિલ્લાની તાડીની તેમજ દાકની દુકાનો સહિત દેશી દાકની તમામ દુકાનોને “જ્યોત” (અર્થાત્ દુકાનમાં એસીનેજ પી. સીકાય તેવી) બનાવી દેવામાં આવશે. લાઇસન્સ ધરાવનાર રાખસી ગ્રાડ પરથી દુકાન સુધી તાડીની હેરફેર પરમીટ ત્રેડ કરી શકશે.

(ર) લાઇસન્સ વાળી દુકાનની બહાર દેશી દાક અથવા તાડીને પરવાના વગર કબજામાં રાખવા ઉપર તેમજ એની હેરફેર કરવા ઉપર પ્રતિબંધ મુકવામાં આવેલા છે. એકજ દિવસમાં એકા વખત દેશી દાક પ્રત્યેક રાખસને વધુમાં વધુ બે ડ્રામ વેચી શકાશે. અને તાડી વધુમાં વધુ આઠ ડ્રામ વેચી શકાશે.

(૩) હેદવા માટેનાં તાડનાં ગ્રાડોની સંખ્યા અને દેશી દારૂનું પ્રમાણ ૧૯૪૫-૪૬ ના ગ્રાંટકાંથી ૭૫ ટકા ઘટાડવામાં આવશે.

(૪) બંધીજ એક્સાઈઝ દુકાનો દર અઠવાડિયે ચાર દિવસ સુધી બંધ રહેશે. બંધ રાખવાના દિવસોની પસંદગીનો ક્રમ નીચે મુજબ રહેશે:- (૧) રવિવાર, (૨) બુધવાર, (૩) શુક્રવાર, (૪) સોમવાર, (૫) મંગળવાર, (૬) ગુરુવાર.

એક પછી એક ત્રણ દિવસ સુધી સતત દુકાનો બંધ રાખવામાં નહિ આવે. અત્યારના વેચાણના કલાકો આગુ રાખવામાં આવશે.

[૫] દારૂનું પ્રમાણ, ભાવો-વધારે હશે ત્યાં એક ચારણ ૬૫” મુ પી. રાખવામાં આવશે. પરંતુ એથી ઓછા પ્રમાણવાળો દારૂ ભાવો હશે ત્યાં ચલાવવામાં આવશે. સ્વીલ હેડ-કુચીનો અત્યારનો દર આગુ રાખવામાં આવશે.

[૬] ધરગથ્થુ વપરાશ માટેના પરવાનાઓ બંધ કરવામાં આવશે.

(બ) પરદેશી દારૂ

(૭) વેપાર અને આયાતના અત્યારના પરવાનાઓ નીચેની શરતે આગુ રાખવામાં આવશે:-

(અ) લાઇસન્સ ધરાવનારે તા. ૩૧મી માર્ચ ૧૯૫૦ સુધીમાં બોટોએ તેથી વધારે દારૂનો જથ્થો પ્રાંતમાં અથવા પ્રાંત બહાર સંપૂર્ણ નહીં.

(બ) તા. ૩૧મી માર્ચ ૧૯૫૦ના રોજ રાતે જોઈએ વેચાવા વગરનો ધરનો હશે તે સરકાર જાન કરશે અને એને માટે કોઈપણ નતનો બદલો આપવામાં આવશે નહિ.

(ક) પરવાના ધરાવનારના હસ્તકનો પરદેશી દારૂનો જથ્થો પરવાનાવાળા નિયત સ્થળેજ રાખવા દેવામાં આવશે. કોઈપણ રાખસ, પરવાનો ધરાવતો હોય ત્યાં સુધી, ખાનગી ચેર-હાઉસ, રાખી શકશે નહિ.

(ડ) બંદરની હદની બહાર કસ્ટમ્સ બોર્ડેડ વેર હાઉસમાં રખાયેલા આયાત કરેલ પરદેશી દારૂનો જથ્થો પરવાના ધરાવનારના પોતાના જકાત ભરેલાં ગ્રાંટકાં ઉપર લાખવાનો રહેશે.

(૮) પરદેશી દારૂનાં લાઇસન્સોમાં કોઈપણ નતનો કાપ મુકવામાં આવશે નહિ. પરંતુ જો કોઈ લાઇસન્સ રદ થશે તો દુકાન બંધ કરવામાં આવશે. ન્યાયારનો, આયાતનો કે બહાર છૂટક વેચવાનો પરવાનો ધરાવતો રાખસ કેન્ડીન ટેનન્ટ સીસ્ટમ રાખી શકશે નહિ કે કેન્ડીન ટેનન્ટ સીસ્ટમનો પરવાનો ધરાવનાર, વેપાર, આયાત કે બહાર છૂટક વેચાણનો પરવાનો ધરાવી શકશે નહિ.

(૯) પરમીટ વગર સ્પીડિટની આયાત, નિકાસ કે હેરફેર થઈ શકશે નહિ. પરમીટ વગર દારૂ અને બીયરની

હરદેર, આપાત કે નિકાસ અનુક્રમે એક ક્વાર્ટ ખાંદરા વધી થઈ શકશે. અથવા તે હાલનું નક્કી કરેલું પ્રમાણ બે ગણે હોય તો તે મુજબ થઈ શકશે.

(૧૦) પરદેશી દારૂમાં સ્પીરિટની વધુમાં વધુ બે ક્વાર્ટ શીશીઓ, વાઈનની વધુમાં વધુ બે ક્વાર્ટ શીશીઓ અને બીજાની વધુમાં વધુ આઠ ક્વાર્ટ શીશીઓ પરમીટ વગર રાખવા દેવામાં આવશે.

(૧૧) ૧૯૪૫-૪૬ની ઝાકમી વપરાશ ઉપર પચીસ ટકા કાપ મૂકવામાં આવશે અથવા ૧૯૪૮-૪૯ ની વપરાશનો અરધો અરધ ક્વાર્ટા નક્કી કરવામાં આવશે—જે જોછો દરો તે.

(૧૨) કમિશનરે માન્ય રાખેલા ૧૯૨૮૬ મેડીકલ પ્રેક્ટીશનરના પ્રિસ્ક્રિપ્શનને આધારે દરદીને બાન્ડી, રમ, ચેમ્પેન્ય અને જોવાં બીજાં નક્કી કરેલાં 'સ્ટીમ્યુલન્ટ્સ' નક્કી કરેલા ભાવે આપવા માટે અમુક નિયત સંખ્યામાં કેમિસ્ટને લાઈસન્સ આપવામાં આવશે. એકસાથે વધારેમાં વધારે બે ટ્રામ સ્પીરિટ આપી શકાશે. અને ૧ પીન્ટ વાઈન આપી શકાશે અને કેમીસ્ટે આપેલા 'ફેસ મેગે' નાધારે જોની હરદેર થઈ શકશે.

(૧૩) જે દિવસે દેશી દારૂની દુકાનો બંધ રહેશે તેજ દિવસોએ પરદેશી દારૂની દુકાનો ખુલુ બંધ રહેશે. પરંતુ પ્રિસ્ક્રિપ્શન ઉપર બાન્ડી વગેરે આપનાર કેમિસ્ટની દુકાનો બંધ રહેશે નહિ. વેચાણના કલાકમાં તેમજ લેવાના ભાવેમાં કશો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી.

(૧૪) આવાન કરેલો પરદેશી દારૂનું પીન્ટમાં વેચાણ ચાલુ રખાશે.

(ક) અરીણી, માંબે વગેરે ઔષધીઓ

(૧૫) આ ઔષધીઓ પહેલાની જેમ જાંબાણીઓને જનરેન્ડ ડિગોમાંથી પરમીટ ઉપર આપવામાં આવશે. માંબે ઉપરની અપારના જકાત અને અરીણીની વેચાણની કિંમત જાણ રાખવામાં આવશે.

(૧૬) જાંબાણીઓને અરીણી, માંબે વગેરેની પરમીટ આપવાનાં સર્ટિફિકેટ આપવા માટે જે દાખરોનું જોઈ નિમવામાં આવશે તેને પરદેશી દારૂ અંગેના સર્ટિફિકેટ આપવાનું કામ જાણ રાખવામાં આવશે.

(૧૭) હાંમ ગિરજા માટેની આવકારી યોજના વિચારણા હેઠળ છે.

—(૦)—

ગેપી ઉપદ્રવને અટકાવો

“દારૂનો ધંધો કાયદાની જોલથીજ ચાલે છે; કદાચનો કાયદો જ, બ્લેકરોટન કહે છે તેમ, “એમ કહેવા પાડે છે કે આપણે પ્રામાણિકપણે રહેવું જોઈએ, કોઈને ધંપા ન કરવી જોઈએ,” તે જોની ચિંતક છે. અવકારનો કાયદો જે—તેજ પ્રતિભાવન લેખક કહે છે તેમ, “એમ જણાવે છે કે કોઈ માણસને પોતાની મિલકત બીજાને તુકશાન થાય જોની રીતે વાપરવાનો હક નથી અને જેને તુકશાન થાય છે એ એમાં સહમત હોય છે તેથી યુનો—નાયનો નથી થતો”—તે જાણ જોની (દારૂના ધંધાની) વિરુદ્ધ છે... આમ દારૂનો ધંધો એક અયોગ્ય વેપાર છે, અને કાયદાએ તે નાહર કરવું જોઈએ. અને દારૂની દુકાનને લાયકર ગેપી ઉપદ્રવ જાણી કાઢી નાખવી જોઈએ.

જેમ્સ બ્લેક

પુસ્તક પરિચય

ગાંધીવ બાલોદાનમાલા

[પ્રકાશક :—શ્રી નટવરલાલ વીમાલાખા; ગાંધીન કાર્યાલય, હવાડિયા ચક્રલો, સુરત; દસ પુસ્તકની આબા સેટની કિંમત રૂ. ૪-૦-૦]

નાતાં નાતાં બાળકોને શું વાંચવું શમે અને શું ન શમે એ સમજવું મુશ્કેલ છે. હજા એટલું તો ચોક્કસ છે કે ઘણાં પ્રમાણે નાતાં બાળકોને અનુક પ્રકાર ની સાદી સરળ વાતો વાંચવી જરૂર શમે. કેટલાંક બાળકો આલ્પવસ્થાથીજ મોટાંને શમે તેવાં પુસ્તકો વાંચવામાં રસ લે છે. પણ આવાં બાળકો તો અપવાદકેવળ અપવાદ. સામાન્ય રીતે વાતો કહેવાની રીત સાદી હોવી જોઈએ, તરત બાળકોના મનમાં ડોનડો અથ તેવી અને તેમને આનંદ આપે તેવી હોવી જોઈએ. જેમ બાળકોનું વય નાનું તેમ તેમને માટેની ચોપડીઓના અક્ષર મોટા હોવા જોઈએ. એમાં જાડુ અથગ તરફ કે એકાક્ષરો તહિ આવવા જોઈએ. આ ઉપરાંત તેમને વધુ રસ પડે એટલા માટે તેમાં સ્ફાઈદાર ચિત્રો પણ હોવાં જોઈએ. આ બધું હોય જ્યાં કિંમત જેમ અને તેમ સરળ પણ હોવી જોઈએ, અલખત, સર અવસરે ભેટ તરીકે આપવા માટે અને જેઓ પૈસા ખરચી શકે તેવા માટે આવાં પુસ્તકોની ચોવી આવડતિઓ પણ મોટી સંખ્યામાં હોવી જોઈએ.

આ બધી શરતોમાંથી ઘણી ખર્ચાતું પાલન કરીને, ઘણી મોટી સંખ્યામાં બાળકોને માટેનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવામાં હવે તો અનેક પ્રસિદ્ધ કર્તા નાણીયા છે તેમાં ગાંધીવ કાર્યાલય, (હવાડિયા ચક્રલો, સુરત) ના મલિક શ્રી. નટવર વીમાલાખા પણ એક છે. ઘણું ઘણું ના આ ક્ષેત્રના અનુભવથી એમણે ધીરે ધીરે બાળકો માટેના મુંદર પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાની સારી જેવી હથોટી પ્રાપ્ત કરી છે. અહીં એમનાં અનેક પ્રકાશનોમાંથી દસ પ્રકાશનોની નોંધ લેવામાં આવે છે. એ દસ પુસ્તકો એક જાડા કાગળના પેટ્ટમાં આવે છે અને તેની કિંમત (આબા સેટની) — રૂ. ૪-૦-૦ છે. પુસ્તકો નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. હાથી ધમ ધમ ચાલે :— હાથી દમ્બેશ બાળકોમાં આશ્ચર્ય, માન, અને રસેક ઉત્પન્ન કરનાર પ્રાણી છે. તેની આસપાસ નાની માત વાતો ચૂંપવી છે અને આમાં લેખમા એ પ્રાણી વિશે માતિની વાણી છે.

૨. એક હોતો કુતરો :— લગભગ સર્વ બાળકોને પ્રિય લાગનાં પ્રાણી વિશેની આ સગર નાની વાતો વાંચવામાં તેમને જરૂર રસ પડે.

૩. રૂઝીદારી પેટી :— આ નાની પુસ્તકમાં દસ નાની વાતો છે.

૪. શોના કુમારી :— આ આળીસ પાનાની પુસ્તકમાં શોનાકુમારીની એકજ લાંબી કથા છે. —કથા જેવી સરસ છે તેવાં ચિત્રો પણ ઘણાં અને સરસ છે.

૫. મરનો મરનાનો :— ૨૩ પાનાની મરનો હાથીની આ વાત છે. એનાં ચિત્રો પણ વાળની માકક છોકરંગોને શમે તેવા છે.

૬. કચુ બર :— ૩૩ પાનાની આ નાની ચોપડીમાં અનેક ઉખાણા હાથચાલાકીના મહાત્મ તેવા પાનાના બેક વગેરે આપવામાં આવ્યાં છે. બાળકોને મનમ સાથે માન આપે તેવી ચોપડી છે.

૭. હીરાકળી :— પંચાસ પાનામાં વધુ વાતો છે. ચિત્રો પણ છે.

૮. અગાડી બીરબલ :— મરસના આંધ્ર દેશમાં રાયા અને અરખાટ કરીને એ બચ્ચિઓની આસપાસ બીરબલની વાતોને મળતી વાતો ચૂંપાવેલી છે. એ વાતોમાંથી કેટલીક લખે બીરબલનો બધું નાનું પુસ્તક ગાંધીવ કાર્યાલયેજ પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું, અને એ બાળકોને જાડુ મળ્યું હતું. આ પુસ્તકમાં એકેદરે ગોપાળ ભાઈ નામે અગાડી બીરબલની વાતો આપી છે તેમજ બાળકોને શમે તેવી છે.

૯-૧૦, નીલમ :— આ તામના પુસ્તકના બે ભાગ છે. પહેલા ભાગમાં પાંચ વાર્તા અને બીજા ભાગમાં બે વાર્તા છે. બધા પુસ્તકોની જેમ આ વાર્તાઓ પણ આજકાને ગમે તેવી છે.

ધનરૂપલાલ મહેતા

અમર ગાંધીજી

લેખક : શ્રી સોમાભાઈ બાવસાર; પ્રકાશક : ચરોતર એન્યુકેશન સોસાયટી, આણંદ; કિંમત રૂ. ૦-૨-૦.

ગાંધીજીના અનેક જીવનપ્રસંગોદ્વારા તેમના સરળ શિસ્તબદ્ધ અને સેવાભાવી જીવનનો પરિચય આજકાને કરાવવાની પહેલ તે શ્રી. જી. ગણરામભાઈએ કરી છે; પણ ગાંધીજીનું જીવન એટલું સરળ અને પ્રેરણાદાયી છે કે જાનમંદિરનાં પહેલાં પથરીપાંપર પથરીઓ માંડતાં તદ્દન નાના બાળકોને પણ એની રૂપરેખા જાણવા મળે એ આવકારદાયક છે અને રાષ્ટ્રના નૈતિક ઉત્થાનને માટે આવશ્યક પણ છે. શ્રી. સોમાભાઈએ મળ વીસજ, પંખામાં વીસમી સદીના મહાસંતા જીવનનો પરિચય આજકાને આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. બાપુજી સર્વપ્રિય કેમ બન્યા, એની દિનચર્યા કેવી નિયમિત હતી, રાષ્ટ્રની અમમતી મારતની તરફાને એણે પાયામાંથીજ કેવી રીતે દુરસ્ત કરી, દિલ્લો આરે ખૂલે ફરી એમણે શી શી પ્રવૃત્તિઓ કરી અને પ્રાર્થનાદ્વારા એમણે સર્વધર્મસમાનત્વ કેવી રીતે સિદ્ધ કર્યું એ બધી હકીકત આ નાની પુસ્તિકા પૂરી ખાટે છે. “ગાંધીજીએ શું શીખવ્યું” એ શીર્ષક હેઠળ ગાંધીજીના ઉપદેશોને સાર પણ અપાઈ ચૂક્યા છે. છેલ્લાં પાનાંઓમાં ગાંધીજીના અમૂલ્ય વારસાની વાત કહેવામાં આવી છે. આટલાં અમૂલ્ય પુસ્તકને અમૂલ્ય કિંમતે પ્રકાશિત કરવા

અદલ શ્રી ચરોતર એન્યુકેશન સોસાયટી પણ ધન્યવાદો પાત્ર છે.

છિપા ખજાના

(હિંદુસ્તાની કલાણીઓ) લેખક : છોટુભાઈ સુથાર
પ્રકાશક : ચરોતર એન્યુકેશન સોસાયટી, આણંદ
કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

ગાંધીજીએ રાષ્ટ્રભાષા હિંદુસ્તાનીનો નાદ તો ગાવતો કર્યો પણ ભાષાના વિકાસની જે દૃષ્ટિ તેમની હતી, તે દૃષ્ટિથી લખાયેલાં પુસ્તકોના સંજ્ઞાનના તો હજી ટ્રીગ્ગરિંગ કરવાના દત્ત. આજે હિંદુસ્તાનીમાં લખાયેલાં કેટલાંક પુસ્તકો બહાર પડી ચૂક્યાં છે પણ આજકાને ગમે એવી નાની બોધપ્રદ વાર્તાઓની માંગ તો હોવાજ છે. શ્રી. છોટુભાઈએ એ ‘છિપા ખજાના’ તરફ નિર્દેશ કરીને સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે અનેક અમૂલ્ય રત્નોને હિંદુસ્તાનીના પ્રકાશમાં લાવવાથી એ નવે તેજે અમર શકે એમ છે. આ નાનકડા સંગ્રહમાં, ઇમાનદારી, ત્યાગ અને માનવજીવનને ઉત્કૃષ્ટ બનાવતા અન્ય પ્રસંગોને ગૂંથીને ટચુકરી વાર્તાઓ સરળ હિંદુસ્તાનીમાં રજૂ કરવામાં આવી છે. આમ તો ગંધીજી વાર્તાઓ રસિક છે પણ દીપ્તીનર, દો બિંસાલી, છિપાખજાના, ઓધરીકા ચુનાવ અને સધા હજ એ પાંચ વાર્તાઓ વિશેષ પ્રેરણાદાયી છે. નરીકા બાદ, નરીમે જુનિયાં વગેરે કથાઓ આજકાને બુદ્ધિની ચમક સાથે મનોરંજન પણ પૂરું ખાટે છે. આશા છે કે શ્રી છોટુભાઈ આ ખજાના ગાંધી અન્ય રત્નો બહાર લાવવાનું કામ ચાલુ રાખશે અને બીજા હિંદુસ્તાની પ્રચારકો પણ એ કામ ઉપાડી લઈ હિંદુસ્તાની સાહિત્યને સમૃદ્ધ બનાવશે.

નવરંગલાલ ચાળકિયા

સંલવન

લંવાળમના દર

	મુખ્ય પ્રાંતમાં	મુખ્ય પ્રાંતની બહાર (હિંદમાં)	પરદેશમાં
	રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.
વાર્ષિક ...	૩-૦-૦	૪-૮-૦	૦-૦-૦
૭ માસિક ...	૧-૮-૦	૨-૪-૦
જૂલક નકલ ...	૦-૬-૦	૦-૬-૦	૦-૧૨-૦

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંગની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, મુલમંત્રીશ્રી મોરારજી દેસાઈ અને આયકારી ખાતાનાં પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રણામક અને વિચારપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપણાં આંખમાં આવીયાં છે. દારૂબંધી અંગેના સંઘર્ષોના રહિયાં આ પુસ્તિકામાં સચોટ રીતે મળી રહે છે.

કાઠિન સાધકનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતીયી બેન્ડેટ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપતું પ્રાયશ્ચિત્ત : લેખક : શ્રી મનુભાઈ મુખવાલ સાહેબ; પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦
ગામડામાં ખુબજ યોજા શ્રમે અને ઓછા ખર્ચે ભજવી શકાય તેવી દારૂનિરોધ અંગેની નાટિકા.

(૩) દારૂનો દર :
દારૂના હેતુનાં તાંડવને ચિત્રાંકિત કરતાં અને દારૂડિયાનું કરણ અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી ઉમાશંકર ભેખી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સોળ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

(૪) સ્વરાજ્યની સંગાથ :
સ્વરાજ્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મજૂરશ્રમમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ. કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી : (બે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિષ્ટને સ્પર્શતી બે વેધક વાર્તાઓ, પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાંજનો વિજય : (બે વાર્તાઓ) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦
શ્રી પીતામ્બર પટેલ અને શ્રી મીનાગમ શર્માની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વાર્તાઓ

(૭) છેલ્લી ઘડીએ : લેખક - શ્રી ધનમુખવાલ મહેતા.
ખુબજ યોજાઈ મહેનતે ભજવી શકાય એવી દારૂનિરોધ અંગેની એક મચોટ નાટિકા.

તમારી નકલો વી. પી થી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઝોનલ કન્સ્ટેબલ હાઉસ, કોર, મુંબઈ-૧.

વિ જ્ઞાપ્તિ

‘સંજ્ઞા’ નું લવાજમ તેમજ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનોની કિંમત અંગેની રકમ મનીઓર્ડરથી કે ચેકથી—દરે પછીથી તીએના ચિરનામે રવાના કરવી :—

મંત્રી:—પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

ઝોનલ કન્સ્ટેબલ હાઉસ, કોર, મુંબઈ-૧.

पशुजनशोनहि !

हारजंघी सहज करो

मुंजर्ध प्रांतिक हारजंघी समिति तरुहरी प्रकाशिते

मुंजर्ध प्रांतिक हारजंघी समितिनुं आ मुंजर्ध लोकल सेवक यवर्न मेन्ट प्रेस-अधिराभा
श्री रसिकलाल छ. पट्टेले छापु छ अने मुंजर्ध सरकारना प्रकाशन आगाम्य प्रसिद्ध कयु छ.

(किंमत रु. ०-६-०)

ସମ୍ବଦ

ଭୁବନେଶ୍ୱର ୧୯୪୯

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પાનું
૧ આયો આપાદ [કાવ્ય] ...	શ્રી. દસિન દ. ખચ	૩
૨ મધ્યમસર મઘપાન૦ ...	ડૉ. એચ. સી. મુકરજી	૪
૩ હરી તો લીધું [કાવ્ય] ...	શ્રી. ચોપરાલાલ પંચાલ	૭
૪ રવ. કિરેઝાલા મહેતા ...	શ્રી એસ. એચ. શામલાલા	૮
૫ એક અભિલાષે [કાવ્ય] ...	શ્રી. અશિન એન્ડા	૧૧
૬ પ્રાથમિક કુળવણી૦ ...	શ્રી. એસ. એ. તાહેર	૧૨
૭ કવિ અને શાસ્ત્રી [કાવ્ય] ...	શ્રી. દલમ	૧૪
૮ કુટુંબનો છેડા આવ્યો... ...	શ્રી. પ્રદીપ અભાનુ	૧૫
૯ નજવી વાત ...	શ્રી. નરવરલાલ ગીમાપાળા	૧૯
૧૦ છેડ તૂં દારૂ [કાવ્ય] ...	શ્રી. હર્ષદરાય પંજા	૨૨
૧૧ બાળ માનસની વિકૃતિઓ ...	શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ શાહ	૨૩
૧૨ બાદલી ફાટ્યા પછી ...	શ્રી. ધનસુખલાલ મહેતા	૨૮
૧૩ રખડુ બાળક ...	શ્રી. મનુભાઈ પ્ર. વેદ	૩૧
૧૪ મધ્યપાન ત્યાગ શા માટે ? ...	શ્રી. ધનજીકર ત્રિપાઠી	૩૪
૧૫ સાચો સેવક ...	શ્રી. દરેન શુક્લ	૩૭
૧૬ ત્રણ ભાઈની કથા ...	શ્રી. ઉપેન્દ્ર પંડ્યા	૪૦
૧૭ પુસ્તક પરિચય ...	મ૦...	૪૧
૧૮ બાલ વિભાગ	૪૨
૧૯ દારૂબંધીમાં સફળતા દ્વારા	૪૪

★ ‘સંજીવન’ માટે મઘનિયંધ, કુળવણી, ગ્રામપુનર્વિન, ગ્રામોદ્યોગ, પ્રૌઢશિક્ષણ અને બીજા રચનાત્મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતા લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, એકાંકી નાટકો, વ્યંગચિત્રો અને ફોટોગ્રાફો આવકાગ્રામા આવે છે.

★ બદલાતા સામયિકો અને અંશાવલોકન માટે પુસ્તકો, પત્રો મોકલવા આમંત્રણ છે.

★ પ્રકાશન અર્થે પસંદ થયેલી કૃતિઓ માટે યોગ્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે.

★ ‘સંજીવન’ માટે આવના લેખોની પહેાંચ લખવામાં આજ્ઞા નથી. નાપસંદ થયેલી કૃતિઓ નો યોગ્ય ટિપ્પણી બીડી હરી તોજ પાછી મોકલવામાં આવશે.

★ ‘સંજીવન’ માં લેખકની સહી સાથે પ્રગટ થયેલા લેખોમાં વ્યક્ત થતાં મન્યો સાથે મુબલ પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ હરદેશ સંમત છે એમ માનવાનું નથી.

ટીપ:- ‘સંજીવન’ ગ્રાહકોને દર માસના પહેલા અઠવાડિયામાં પહેાંચતું ન. થાય તો તેઓએ ચોક્કસને તા. ૧૫ મી પહેલાં જણાવવું. ત્યાર પછી કોઈપણ જાનની ફરિયાદ સાંભળવામાં આવશે નહિ.

મુબલ પ્રાંતિક દારૂબંધી-સમિતિ : નં. ૨૮૬, ખજાર ગેટ સ્ટ્રીટ, કાંટ, મુબલ ૧.

રામ તીર્થ આહ્વી તેલ

(સ્પે. નં. ૧)

(મેડીકેટ)

મગજના જ્ઞાન અને ક્રિયાતંત્ર્યો બળવાન બને છે. વાળ કાળા અને ચમકીલા બને છે. ખરતાં અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉઠે છે. ખોરા, છુ. લીખ, નોશ થાય છે. વાદશક્તિ વધે છે. આંખોમાં આંજવાથી દૃષ્ટિ વધે છે. કાનમાં નાખવાથી કાનના રોગો મટે છે. ગાદ નિદ્રા આવે છે.

બધી ઋતુમાં બધાને ઉપયોગી છે. બધે મળે છે.

કિમત:—રતલી આટલીના રૂા. ૩૫, નાની આટલીના રૂા. ૨.

ટપાકથી મંગાવનારે મોટી આટલી માટે રૂા. ૫-૫-૦ અને નાની આટલી માટે રૂા. ૩-૦-૦ (પેકેટ અને ટપાક બન્ને સહિત) મોકલવા. પી. પી. થતુ નથી.

રામ તીર્થ યોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪.

હિન્દુસ્તાન સોપો

ચહેરાની સુંદરતા માટે
લવંડર બ્લાડીયનટાર્ષન
વાળો માટે ઉત્તમ છે.

થુનીવર્સલ પરફ્યુમરી વર્કર્સ

પો. બો. ૩૧૩૨ લખ ઇમ્બોડર સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૩ આંગીરસે

નેશનલ સેવિંગ્સ ઓરગેનિઝેશન

તમને પૈસા બચાવવા અને નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં રોકવા વિનંતિ કરે છે. પાંચ, સાત અને ચાર વર્ષનાં નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટ આવે છે. જેમ મુદત વધારે જાંત્રી તેમ વ્યાજનો દર પણ વધારે હોય છે. ચાર વર્ષની મુદતનાં સર્ટિફિકેટમાં તમે નાણાં રોકો તો એ મુદતને અંતે તમને રોકેલાં નાણાંથી પચાસ ટકા વધારે રકમ મળે છે. આ જમાનો નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં નાણાં રોકવાનો છે.

કારણ કે આખા રાષ્ટ્રને હિપથોગી થાય એવી કેટલીયે રાષ્ટ્ર-ઘડતરની યોજનાઓ માટે હિન્દ સરકારને નાણાંની ખૂબ જરૂર છે.

આ નાણાં રોકવાનું સાચામાં સાફ સાધન છે કારણ કે એ નીચેનાં કાંઈપણ નેખમથી મુક્ત છે—

(૧) તમે જે ઇન્સ્ટોલમેન્ટ પેાલીસીમાં નાણાં રોકો તો મુદતને અંતે તમને જે રકમ મળે તેના કરતાં વધારે રકમ હપ્તે હપ્તે તમારે ભરવી પડે છે.

(૨) તમે જે શેરમાં નાણાં રોકો તો સદાદાર એ શુભાવવાનો ભય રહે છે. પરંતુ નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં નાણાં રોકવાથી હપ્તે હપ્તે પૈસા ભરવાની અગવડમાંથી મુક્તિ મળે છે અને તમે જે રકમ ભરો તેથી ચોક્કસપણે કંઈક વધારે મળવાની ખાતરી રહે છે.

વિશેષમાં પહેલા મહાયુદ્ધના પરિણામે જન્મ ભાવે જે ખૂબ ચડી ગયેલા તે ૧૯૩૦ માં યુદ્ધ પહેલાંની હરેશનમા આવ્યા. જ્યારે સરકારી સેવિંગ્સમાં રહેલું વધારાનું નાણું જમા થઈ જશે ત્યારે આમ ફરી પણ ખરશે. પરિણામે તમે નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં રોકેલાં નાણાં ચાર વર્ષના ગાળા પછી પાછાં મેળવશો ત્યારે તમને પચાસ ટકા વધારે મળશે એટલું જ નહિ પણ તમે મેળવેલાં નાણાંની ખરીદશક્તિ પણ ચોક્કસ રીતે વધારે હશે. આમ નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં નાણાં રોકવાથી તમે ભવિષ્ય માટે ચોક્કસ ભેગવાઈ કરો છે. તમે તમારા રાષ્ટ્રને મદદ કરો છો અને વિશેષમાં તમારો સેવો પણ કરો છો.

આપણી રાષ્ટ્રીય સરકાર એમ ધન્ય છે કે પ્રત્યેક

હિન્દી નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં નાણાં રોકી

રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની પોતાની ફરજને બજાવશે.

— : સં ૭ વ ન : —

દ્રાવ્યમાંથી અને બીજા રચના:મક કાર્યક્રમને સ્પર્શતું, રસપ્રદ, મનોરંજક અને મુખોદ્દ સાહિત્ય પીસારતું અનોખું માસિક.

જાહેર ખપરના દર :

અંદરનું આખું પાનું રૂ. ૧૦૦

અંદરનું અંદરનું પાનું રૂ. ૬૦

અંદરનું ૧/૪ પાનું રૂ. ૩૫

તમારા બેંકીંગના કામકાજ માટે
ધી કેનેડા ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ બેન્કિંગ
સિંડિકેટ લિમિટેડ.

Canara Industrial & Banking Syndicate, Ltd.

હુડ એડ્રીસ:—હુડીપી સંપાદના:—૧૯૨૫

મુબંઈની એડ્રીસ:—હામર સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ.

આઓ અને એજન્સીઓ આખા મુંબઈ હિલાકામાં છે.

સંમ્પન્ન

વર્ષ પહેલું]

જુલાઈ-૧૯૪૯

[અંક બારમો]

આ યો આ પાઠ

આયો આપાઠ અને વાયો કોઈ વાયરો,
ધરતીનું રોમરોમ નાચું રે હો !
નાચ્યો પેલો મયૂર ઝરણાનો સાઘરો,
વિરહીનું ગીત વળી જાગ્યું રે હો .—

આયો આપાઠ રંગ પસારો આલનો,
મુરજતે ત્યાં ન આજ કાળું રે હો !
ફિતિલે ઝબકાર અને નોખતનો નાદ, જો,
વાદળનું રાજ આજ આવ્યું રે હો .—

આયો આપાઠ જોઈ તરસ્યાના પ્રાણ રો,
ચાતકનું ચિત્ત લહેરાયું રે હો !
તપિયાં વનવૃક્ષ તપી વેલીનાં આંજ, જો,
બનિયાં રમણીય વન્ય આવ્યું રે હો—

આયો આપાઠ લીંછ ખેડૂતની આંખ, જો,
દૂધે આકાશ આજે આવ્યું રે હો !
જામ્યો છે રંગ આજે દાદાની પાતનો,
ગોરું મુખ છુપાઈ છુપાયું રે હો .—

આયો આપાઠ પ્રેમ મંગલ વરસાવનો,
જનવન પશુપાખી સર્વન્દાણું રે હો,
આવ્યો આપાઠ રમ્ય આયો આપાઠ જો,
તોયે તુજ આવડું ન થાતું રે હો .—

નેશનલ સેવિંગ્સ ઓરગેનિઝેશન

તમને પૈસા ગયાપયા અને નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં રોકવા વિનંતિ કરે છે. પાત્ર, સાન અને બીજાં વર્ગનાં નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટ આવે છે. જેમ મુદત વધારે લાંબી તેમ વ્યાજનો દર પણ વધારે હોય છે. આર વર્ગની મુદતનાં સર્ટિફિકેટમાં તમે નાણાં રોકો તો એ મુદતને અને તમને રોકેલાં નાણાંથી પચાસ ટકા વધારે રકમ મેળે છે. આ જમાનો નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં નાણાં રોકવાનો છે.

કારણ કે આખા રાષ્ટ્રને ઉપયોગી થાય એવી કુટલીયે રાષ્ટ્ર-વડતરની યોજનાઓ માટે હિન્દ સરકારને નાણાંની ખૂબ જરૂર છે.

આ નાણાં રોકવાનું સાધનમાં સાફ સાધન છે કારણ કે એ નીચેનાં કોઈપણ બેખમથી મુક્ત છે—

(૧) તમે એ ઇન્સોરન્સ પોલીસીમાં નાણાં રોકો તો મુદતને અને તમને જે રકમ મળે તેના કરતાં વધારે રકમ હપ્તે હપ્તે તમારે ભરવી પડે છે.

(૨) તમે એ શેરમાં નાણાં રોકો તો સદાદાર એ શુભાવગતો લાય રહે છે. પરંતુ નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં નાણાં રોકવાથી હપ્તે હપ્તે પૈસા ભરવાની અગવડમાંથી મુક્તિ મળે છે અને તમે જે રકમ ભરે તેથી ચોક્કસપણે કંઈક વધારે મળવાની આતરી રહે છે.

વિશેષમાં પહેલા મહાયુદ્ધના પરિણામે જાહેર ભાવો જે ખૂબ ચડી ગયેલા તે ૧૯૩૦ માં યુદ્ધ પહેલાંની હરોળમા આગ્યા. જ્યારે સરકારી સેવામાં રહેલું વધારાનું નાણું જમા થઈ જશે ત્યારે આમ કરી પણ ખર્ચે. પરિણામે તમે નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં રોકેલાં નાણાં આર વર્ગના ગાળા પછી પાયાં મેળવશે ત્યારે તમને પચાસ ટકા વધારે મળશે એટલું જ નહિ પણ તમે મેળવેલાં નાણાંની ખરીદશક્તિ પણ ચોક્કસ રીતે વધારે હશે. આમ નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં નાણાં રોકવાથી તમે લાભીય માટે ચોક્કસ જોગવાઈ કરો છે. તમે તમારા રાષ્ટ્રને મદદ કરો છો અને વિશેષમાં તમારો સોદો પણ કરો છો.

આપણી રાષ્ટ્રીય સરકાર એમ કહે છે કે પ્રત્યેક

હિન્દી નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં નાણાં રોકી

રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની પોતાની ફરજને ભજવશે.

—: સંજ્ઞાવન :—

હાથપાંથી અને બીજા રચના:મંદ કાર્યક્રમને સ્પર્શતું, રસમંદ, મનોરંજક અને સુબોધક સાહિત્ય પીઝરતું અંતોષુ માસિક.

જાહેર ખખરના દર:

અંદરનું આખું પાનું રૂ. ૧૦૦

અંદરનું અંદરનું પાનું રૂ. ૬૦

અંદરનું ૧/૪ પાનું રૂ. ૩૫

તમારા બેંકીંગના કામકાજ માટે
ધી કેનેડા ઇન્ટરસ્ટ્રીયલ એન્ડ બેન્કિંગ
સિંડિકેટ લિમિટેડ.

Canara Industrial & Banking Syndicate, Ltd.

હેડ ઓફીસ:—હુલીબી સ્થાપના:—૧૯૨૫

મુખ્યમંત્રી ઓફીસ:—હામરુ સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ.

બ્રાન્ચો અને એજન્ટીઓ આખા મુંબઈ ઈલાકામાં છે.

સંમ્પન્ન

[]

જુલાઈ-૧૯૪૯

[અંક બારમો]

આ યો આ પાઠ

આયો આપાઠ અને વાયો કેર વાયરો,
ધરતીનું રોમરોમ તાવ્યું રે હો!
તાવ્યો પેલો મયૂર ઝરણાનો સાથરો,
વિરહીનું ગીત વળી જામ્યું રે હો. —

આયો આપાઠ રંગ પલ્લવો આસનો,
સૂરજને ત્યાં ન આજ કાવ્યું રે હો!
ક્રિતિજે ઝમકાર અને નોખતનો નાદ, લે,
વાદળનું રાજ આજ આવ્યું રે હો. —

આયો આપાઠ બેઝંતરસ્યાનો પ્રાણ રો,
ચાતકનું ચિત્ત કહેરાયું રે હો!
તપિયાં વનકુંડે તપીવેલીનાં આંજ, એ,
બ્રહ્મિયાં રમણીય વન્ય આયુ રે હો. —

આયો આપાઠ લીટ ખેડૂતની આંખ, એ,
ધૂમે આકાશ આજે આજુ રે હો!
જામ્યો છે રંગ આજે કાતાની વાનગી,
ગાઈ મુખ કુંવરે કુપાયું રે હો. —

આયો આપાઠ પ્રેમ મંજલ વસ્ત્રવટો,
જાતવત પાપુખી નવ ન્દુરું રે હો;
આવ્યો આપાઠ રમ્ય આજે આપણ એ,
હોયે ગુજ આવડું ન થઈ રે હો. —

૧થી માલક પીણાનો કાપગનો બંધાણી થઈ જાય માલસ સહેજ “છોટા પાણી” થી શરૂઆત કરે પછી જો ચાર દીપાં વધારે લેવાની એને ઇચ્છા છે. એમ કરતાં એકદમ પાણીએ એ પહેલું છે ! વધવાની તો એની ઇચ્છાજ હોતી નથી ! એ છે : “હાં ... હાં ... દારૂ મારા ઉપર ચડી જ ગયે છે ! તે પહેલાં તો હું એને બંધ કરી દઈશ !” ! આ લોકો કેટલું જાણુ સમજે છે ! પોતાની સલાહ દારૂ પીનાર વર્ગના અનુભવ ઉપરથી એમને લાગે છે પાણી લેવાનો મજા છે !

એ ખરી વાત છે કે દરેક મધ્યમસર દારૂ પીનાર લુસ ‘દારૂડિયો’ બની જતો નથી જતાં એટલું તો ક્લસ છે કે ખૂબ દારૂ પીનાર માલસ એકવાર તો માલસર પીનાર હોયજ છે. વળી દારૂ પીવાની હદમાંથી હદ તરફ જલદીથી વળાય છે પણ એકદમથી ‘હદ’ કે કોઈ પાણું લેવા હોય એમ સાંભળ્યું નથી. એથીજ કેવાણું છે કે—

“થોડા પ્રમાણમાં દારૂ પીવો એ થોડા પ્રમાણમાં પારી કરવા બરાબર છે. બંનેમાં વહેલા થોડા હદ વટાવી નિવાય છે. આમાં મુધારો શક્યજ નથી. માત્ર સંપૂર્ણ અતિમધ્યજ આ બાબતમાં જરૂરી ગણાય.”

મધુર જીવનને પથે

આપણે જેને મારે સતત પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ તે, માત્ર હિન્દુસ્તાનમાં સંપૂર્ણ દારૂબંધીજ, આપણા મહાન સામાજિક અને નૈતિક અનિષ્ટને જટિલથી કાઢી નાખશે હિન્દને સુખી અને સંતોષી બનાવવા માટેજ એ પહેલું પગલું હશે. આપણા આ મહાન દેશના પ્રત્યેક સ્વદેશાત્મક નાગરિકેના ઉત્સાહબળો સહકારે પણ એને મળી રહેશેજ.

જોજામાં જોઈ વપરાશ સાથે વધારેમાં વધારે મહેસુલી આવક મળી રહે એવી નીતિ જે કેટલાક પરદેશી રાજ્યકર્તાઓ અખત્યાર કરતા તે વાસ્તવિક હશે. કારણ કે એજ પદ્ધતિથી તેઓ માહિતગાર હતા એ નીતિ

તેઓના દેશમાં સૈકાઓથી પ્રચલિત હતી. અને કંઈક અંશે સફળ પણ થઈ હતી. લોકોમાં સાર્વત્રિક પ્રસારી રહેલી દારૂની આદતને, એઓ સંપૂર્ણ દારૂબંધીને એક અવાસ્તવિક પરંતુ ગણવા માટે પુરતો પુરાવો લેખતા નથી.

સંભાવિત સંજ્ઞા !

સંપૂર્ણ દારૂનિષેધને સફળ બનાવવા માટેના આપણી ટેમ્પરન્સ સંજ્ઞાવળતા, પ્રયાસોમાં જે કોઈ મોટામાં મોટું વિધન હોય તો તે મધ્યમસર મધ્યપાન કરનારની હાજરી છે. શા માટે કારણ કે ‘હદથી’ વધારે પીવાની લાલચનો સામનો કરવાની એની શક્તિ છે અને જનતામાં એ માનવધું સ્થાન ધરાવે છે. દારૂડિયાની નિરાધારિતા અને નિરાશા, પેન અને ગરીબાઈ—કશુંજ એને સ્પર્શ કરતું નથી. જો એમ હોત તો કોઈ એનું અનુકરણ કરતજ નહિ. પરંતુ એ ‘સંભાવિત સંજ્ઞા’ કોઈ બીજા એનું અનુકરણ કરે છે અને કહેતા-હોય છે : “જો એ દારૂ પી શકે અથવા સહતરે જોડી શકે તો અમેજ એમ કેમ ન કરી શકીએ ?” —અને મધ્યમસર મધ્યપાન કરવાના આ સૌંકર્ષ અને વિકટ માર્ગનું અનુસરણ કરવામાં જે કે કેટલાક સફળ થાય છે જતાં બહુ મોટા ભાગના અનુયાયીઓનું ભાવિ તો ‘અપ્રાણી’ દારૂડિયાઓની જમાતમાંજ ભગવાનું સત્કર્મ હોય છે ! આમ પ્રત્યેક ભાષિ પેઢીની રજામાં દારૂના એકાદ રીપોર્ટ સ્વાદ પ્રસરી જાય છે અને એ રીતે મધ્યપાનનું વિવશ થક આપણા રાષ્ટ્રિય જીવનમાં ફેરોજ કરે છે.

જે દલીલો

આ લોકોની દલીલો જો હોય છે; એક તો એ કે દસ માણસમાંથી એક (બહુજ સુસ્ત રીતે ગણતરી કરીએ તો) પોતાની જાતને મૂર્ખ બનાવતો હોય તો એનો અર્થ

એમ નહિ કે બીજા નવ પાસેથી મઘપાનની સિન્ધવત ખૂંચવી લેવી! બીજા દલીલ એ છે કે મારી જાનને નુકસાન કરવાનું બે હું પસંદ કરું તો એ મારી અંગન જવાબદારી છે. આ જ ને દલીલો વ્યર્થ છે, કારણ કે દારૂની બદી એ એક ખાનગી કુટુંબ નથી પણ એક મહાન સામાજિક અનિષ્ટ છે એમ સર્વત્ર સ્વીકારાયું છે.

અત્રે યાદ રાખવું જરૂરી છે કે અત્યારના સંજોગમાં આપણે આપણી મરજી મુજબ વર્તી શકીએ નહીં. આપણું ખાનગી કુટુંબોની પણ જાહેર જનતા ઉપર અસર પડે છે. એટલેજ આપણે પ્રમાણસર દારૂ પી શકના હોઈએ તો પણ એનો ત્યાગ કરવો એ આપણી અત્યારની તકે ફરજ છે તેમ એમ કરવું એ આપણો હક પણ છે. કાગળ કે મધ્યમસર મઘપાન કરવાથી પણ આપણામાંના કેટલાક નખળાં માસનવાળા અવળે માર્ગે ચડી જાય એવો સંભવ છે. અને આમ ચલુંજ બેઠાએ. કારણ કે આપણે

અથા એક વિદ્વાન કુટુંબના સભ્યો છીએ. કાઈપણ રોગમાંથી કાઈપણ જાનના દખાલુ વચર આપણે એક બીજાનો ભાર વાડવો જોઈએ અને દારૂવિરોધી ચળવળમાં આપણી કાઈપણ આડખાતી ફર કરવી બોધ્યે.

સમાજના પૈસાદાર અને 'સંસ્કારી' વર્ગમાંથી પ્રમુખસર દારૂ પીનાર લોકો જે અરાધ્ય દાખલોએ પાડતા તેની અસરનો સામનો કરવા માટે મહાત્મા ગાંધીજીનું પણ આવું જ મનતવ્ય હતું. તા. ૩૧મી એપ્રિલ ૧૯૨૭ ના 'યંગ હિન્ડયા'માં તેઓએ લખેલું:

"દારૂની બદીએ ફેટલાયે કામદારોને પાગથાલ કરી નાખ્યા છે. દારૂની 'બદી' અને એની 'ખાતી' એ બે વચ્ચે કાઈ મધ્યમ માર્ગ હોઈ શકેજ નહીં. પૈસાદાર લોકો પ્રમાણસર મઘપાન કરવાનો 'ડોળ' ધરી શકે છે પણ કામદારોમાં પ્રમાણસર જેવું કશું શક્યજ નથી!"

* દેખના પૂર્વાર્થ "સંલગ્ન" ના લેલ માસના અકામ મઘદ મૈત્રેય છે

— હરી તો લીધું —

(લગ્ન : જૂનું તો થયું રે રેવળ ...)

હરી તો લીધું રે. તારૂં તો લીધું,
દારૂએ જીવન તારૂં હરી તો લીધું!
દારૂએ તનનું તારૂં મારગની મધ્યે રેડાયું,
ઉઝવે ઉજાણી એકલાં સમડીયા ગીધું !

— દારૂએ જીવન

તારે જીવણ, દારૂની પ્રીત્યું બંધાણી રે
પ્રીત્યમાં પિયર તારૂં બાળી તો દીધું !

— દારૂએ જીવન

દારૂએ જીવન કેરું ડૂબાવ્યું નાવ તારૂં,
ડૂબી ડૂબાડવાનું કોણે આ દીધું ?

— દારૂએ જીવન

દારૂની પ્રીત્યું બાંધે, વહેલો ચડવાને બાંધે,
જીવતાં જીવન-સંજીવન દોળી તો દીધું !

— દારૂએ જીવન

તનને તારવે ને મનભમાયે એવું શું પીધું ?
આતમનું અમૃત તો તે કદી નાં પીધું !

— દારૂએ જીવન

— પાપટલાલ પંચાલ —

આગળથી અરવા સંકટા પહેલાના હિન્દી રાષ્ટ્રીય લેવ તરફ તમે નજર નાખશે તો એકજ કેન્દ્રસ્થ વ્યક્તિ તમણે લક્ષ્ય બેસી રાખશે એ છે હિન્દી સ્વાતંત્ર્યપ્રદાતાને વખતના ગોડીવ-પારી સર દિરોઝશાહ મહેતા!

દિરોઝશાહ મહેતા એટલે મન અને અંતઃકરણથી એક બદેખરા યોગારૂઢ પુરુષ!

૧૯૦૪ માં મુંબઈમાં મહેતા હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના અધિવેશનની સ્વચ્છત સમિતિના પ્રમુખ તરીકે વ્યાખ્યાન કરતાં તેમણે કહેલું: “હું તો મહાદેવ ગોવિન્દ રાનડેની પેરે પ્રતિનિધિ પ્રખર આશયવાદી છું. માનવજાતના માધ્યમ દ્વારા દેવી પ્રેરણામાં હું મનુ છું. ભલે એ પૂર્વેના પ્રારબ્ધવાદ હોય, પરંતુ એ સક્રિય પ્રારબ્ધવાદ છે, નિષ્ક્રિય નથી. નિયત કરેલ પદોંથી વળવા માટે મનુષ્ય સતત પરિશ્રમ વેઠે છે. જોઈએ એમ આ પ્રારબ્ધવાદ કબૂલ કરે છે. નિરાશાને જે સર તાજેતરમાં ફેટલાક અધીરા માનવોએ ઉચ્ચાર્યો છે એમાંથી મને મારી નમના બચાવે છે. ‘જો દુનિયા સજી નથી: નજી દુનિયા સજી છે એજ’ અને માર્ગદર્શન કરાવશે” — એવા એક કવિના શીર્ષમાં મને હંમેશા આશા અને આશ્વાસન મળી છે.”

આમાં સ્વ. દિરોઝશાહની રાજનીતિની વિશિષ્ટ હિન્દી ધાર્મિકતા પરબાદ આવે છે. આજ ધાર્મિકતાના સ્વચ્છતાં તાંતળે લોકમાન્ય તિલકે, સ્વ. ગોખલે મુખ્ય ગોખલે, બિપિત ચંદ્ર પાલ, લાલા લજપત રાય અને મહાત્મા ગાંધીજી સુધીના આપણા રાષ્ટ્ર નેતાઓનાં મનસઃ અધ્યાય દેતાં.

વ્યક્તિત્વનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો

દિરોઝશાહ મહેતાને જન્મ ૧૮૪૫ ના ઓગસ્ટ માસમાં થયો હતો. એલફીન્સ્ટન કોલેજમાંથી તે ગ્રેજ્યુએટ થયા હતા. દિરોઝશાહ ઉપર એમની માર્તાની ધાર્મિક જિંદગી બહુજ શક અસર પડી હતી. અને એથી દિરોઝશાહના વ્યક્તિત્વનાં

સ્વ.

દિરોઝશાહ મહેતા

એ
કે
મ
હા
ન
હિ
ન્દી
ને
તા

હાં. રાખવા તરીકે, મુંબઈમાં ૧૮૬૦-૧૯૦૦ આસપાસ પ્રેસિડેન્સી લાયબ્રેરી મંડળીના સમયમાં એમણે થોડી આનાકાની સિવાય મુંબઈની ફર્ગે-ડાં જવાનું કબૂલ કરેલ નહિ. અને કબૂલ કર્યું ત્યારે પણ એમનાં અંગે મિત્રો શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીમતી મુરસોદજી માણેજી અને શ્રી. ઓરીની સંભાષણ સંક્રમણમાં પણ દિરોઝશાહ ઉઠાક કહી શકાય તેટલા મોજશોખી હતા. એ સારામાં સારી હોટલમાં ઉતરતા અને સારામાં સારા હાજમ પાસે દાંડી કરાવતા. ફોર્ટમાં, ફોર્ટપેરાઈસનમાં કે ઇમ્પીરિયલ કાઉન્સિલમાં જાય ત્યારે કપડાંને એક પણ કંચલી ન પડે તેનું તે ખાસ ધ્યાન રાખતા.

આ બધા ઉપરાંત સર દિરોઝશાહમાં અસાધારણ અને તારિત વજીતશક્તિ અને કામદારીઓ, હાંકું અને ચેક્કસ જ્ઞાન હતું. ન્યારે કાઉપિષ્ટ વિષય ઉપર એ દલીલ કરવા ઉભા થતા ત્યારે એની વસ્તુત્વકળા એવી અપૂર્વ રીતે ખાલી છાતી કે આત્મચર્ચને એમના અદ્ભુત વ્યક્તિત્વની સાંખી થતી. અને એમના સંદર્ભાકરણે પણ એની ઈર્ષ્યા આવતી. ૧૯૦૪ ના કોંગ્રેસ અધિવેશનમાં પંજાબના પ્રતિનિધિ લાલા મુરલિધરે વિષય - વિચારણી સમિતિમાં ફરિયાદ પણ કરેલી: “તમારું વ્યક્તિત્વજ અધી વસ્તુ તમની આગળ એવી જાય છે.” તરત દિરોઝશાહ પ્રત્યુત્તર પાળેલો: “એ બાબતમાં હું નિરૂપાય છું! હું શું કરી શકું?” અને એમના વિરોધીઓ શાન્ત થઈ ગયેલા.

ફરોઝશાહ એકલથું સત્તાધારી નહોતા. એ એમના સમખા એક મહાન નેતા હતા. એમના પ્રશંસકો અને વિરોધીઓએ - તમારે એમને નેતા તરીકે સ્વીકાર્યા હતા.

જાહેર જનતાને અરજો

: લેખક :

શ્રી. એસ. એમ. ઝાખવાલા :

૧૯૧૦ ના એપ્રિલની ૧૮મી તારીખે પ્રિન્સેસ મેરી વિઠોરિયા સમખાનાના વિશાળ મેદાનમાં પહેલે ભણી વિચરતા દિરોઝશાહ

મહેતાને વિદાય આપવા એક વિશાળ સભા મળી હતી. આશરે ચાર દાયકામાં બહેન આપેલી દિરોઝશાહની દેગસેવાની સરવાલ સંસ્કરણને ખૂબ ખૂબ પ્રશંસા કરેલી. તેના સર દિરોઝશાહે જે સંચોટ અને લાગણીભર્યા શબ્દોમાં બાંધવા બોલેલાં જોમાં એમની મહાન રાષ્ટ્રીય કારકિર્દીનો મર્મ આપણે બેઠાં શકીએ છીએ. એમણે કહેલું: “મને બરાબર યાદ છે કે મારી કારકિર્દીની શરૂઆતમાં જ મારી સામે જે વિકલ્પો: ‘મડા થયા હતા; મારે ‘જાહેર-નાકરી’ માં દાખલ થવું કે જાહેર જનતાની ‘સેવા’ સ્વીકારવી? મારા પાણખરા અંગ મિત્રો પછી જાણતા નહિ હોય કે ‘હાલે-કથી’ ખાર-એટ-સો ની પટ્ટી લઈને હું પાછો આવ્યો ત્યારે સરકારના એક વિશાળ હદયના હૃદય અમલદારે મને બોલાવેલો અને ફરતે કલાસ સળગતી બધા મને ‘જોડેર’ કરેલી. મારે મારે આ એક મોટો સવાલ હતો. કારણ કે મેં વધીલાત તો શરૂ કરી હતી છતાં જો દિવસોમાં ‘બહુ’ કેઈસો આવતા નહોતા. અને મારા કેટલાક મિત્રો મરકરીમાં મને કહેતા ‘પછી ખરા કે તમારી કમાણી આઈસક્રીમની દુકાનમાં જવા જેટલી પછી માંડ ‘ગણાય’! તે છતાં પછી મેં અચકાયા વગર જાહેર જનતાની સેવા સ્વીકારી. અને આજના તમારા આ સમારંભ અને સ્વાગત મારે આભાર માનવાનું મારે એક જ કારણ છે અને તે એ કે આ ચાલીસ વર્ષ દરમિયાન મેં જે કંઈ કયું તે તમે સૌ સ્વીકારો છો અને મેં આટલો વર્ષો કંઈ પછી હિતકારી કયાં વગર ગુમાવ્યાં નથી!”

આત્મનાં ઘડતર બાજો

પોતાના પાંચેસી પુરોગામી દાદાભાઈ નવરોઝીની જેડ સર દિરોઝશાહને પછી જિંદગની સુબનિષ્ઠમાં અચળ વિશ્વાસ હતો. ઇંગ્લેન્ડમાં તેમજ હિન્દમાં એમણે લીધેલી કેળવણી ઉપર બિરોધિયત બંધારણવાદની માઠ અસર પડેલી. એકસ્ટન અને બેલફોર્ડ, ચેમ્બર્લેઈન અને મોર્લી એ સહુ એમના આત્મનાં વડવેળા હતા. ૧૯૧૦ માં

૨૧. દિરોઝશાહ મહેતા

મોર્લી-મિત્રો મુધારા અમલમાં આવ્યા તે પહેલાં હિન્દુ વટ્ટર મોર્લી અને એમના અનુયાયી લોડ દીવે સાથ દિરોઝશાહને ઘણી દલીલો થયેલી, તે વખતના હિન્દના વિખ્યાત માસિક “કેપીટલ” મોર્લી-મિત્રો મુધારાનો બધોજ યશ દિરોઝશાહના અંગત પ્રયત્નને આભારી રખે. ૧૮૯૨ માં ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ એક્ટ પસાર થયો ત્યાર પછીનાં સત્તર વર્ષ દરમિયાન હિન્દીઓની પોતાના દેશનો સંબંધવશીલ યત્નાવવાની મકિત અને હકનો પુરસ્કાર કરનાર પ્રભાવશાળી વ્યક્તિ સર દિરોઝશાહ હતા. એની પ્રતિભાએ ગોખલેને ગ્રેસેલા આપેલી અને એમના પ્રયત્નોને સતેજ કરેલા.

કેળવણીના ક્ષેત્રમાં

રાજકીય જીવનમાં જો ૨૧. દિરોઝશાહ મહેતા હતા તો કેળવણીવિષયક મુધારામાં તો એ એથીયે મહત્તર હતા.

આરસું. વુડમે ૧૮૫૪ માં યદેલ દિન્દી ફેબ્રુઆરી માટેના મુસ્લા પછી દિન્દી નેતાઓના મતમાં યુનિયસીટીની ફેબ્રુઆરીના વિષય ખુબ આગળ પડતું સ્થાન લેવા માંગ્યો. ૧૯૦૨ માં લોર્ડ કર્ઝને દિન્દી ફેબ્રુઆરીની પદ્ધતિ નક્કી કરવા માટે સીમામાં એક પ્રારંભિક પત્રિકા બેલાવવી એ પરિપક્વતા બાબતે ફિરોજશાહ મહેતા જેવા સન્માન્ય અને લોકપ્રિય નેતા માટે બંધ સંખ્યામાં એક ગંભીર ખૂલ કરી.

યુનિયસીટી કમિશન

ત્યારપછી એક યુનિયસીટી કમિશન નીમવામાં આવ્યું. ફિરોજશાહ મહેતાએ સર સીમનસાહ સેતલવાડની મદદથી એક 'એસોસિએટ' તૈયાર કર્યું અને એમાં દિન્દી યુનિયસીટીઓના બંધારણમાં કોઈપણ કાનિષ્ઠાની પરિવર્તન ન કરવાની એકે ભલામણ કરી. સર ફિરોજશાહ સેનેટ અને સિન્ડિકેટના સારા સંબંધોમાં મનતા અને એમાં કોઈપણ બાબતના મુદ્દાઓને વિરોધ કરતા. પરંતુ એમણે પરીશા- વગેરેમાં ફેરફાર કરવા ભલામણ કરેલી, અને ઉચ્ચ ફેબ્રુઆરીની તરફેણમાં આમંત્ર કરેલા. પરંતુ બ્યારે ઈન્ડિયન લેજિસ્લેટીવ કાઉન્સિલમાં વિખ્યાત યુનિયસીટી-મિલ રજુ કરવામાં આવ્યું ત્યારે ફિરોજશાહ અને એમના શિષ્ય-ગ્રામ્યેએ ઉપર નિર્દેશ 'એસોસિએટ' ને આધારે વિરોધ કરેલા.

સ્વાયત્ત સંસ્થાની પ્રતિષ્ઠા

એનોજ વિરોધ સર ફિરોજશાહ લોર્ડ સીડનહામ સામે પણ નોંધાવેલા. મુંબઈ યુનિયસીટીના આસેસર તરીકે લોર્ડ સીડનહામે અબ્યાસક્રમમાં કંઈક ફેરફાર કરવાની ભલામણ કરી. એમને એમ લાગ્યું કે ઈસલામાં ઉચ્ચ ફેબ્રુઆરીનું પદિલામ તિરાસાજનક આવી રહ્યું છે. અને વિદ્યાના વિવિધ ક્ષેત્રમાં મૌલિક કાર્ય કરી શકે એવા એજ્યુકેશન ઉત્પન્ન કરવામાં યુનિયસીટી નિર્દેશ ગઈ છે. ફિરોજશાહ સેનેટના આ કાર્યક્ષેત્રમાં ચામેતરતી દબાવ- નિગીને ધુતારી કાઢી અને આપમેળે કાર્ય કરી શકે એવી સ્વતંત્ર સંસ્થા તરીકે યુનિયસીટીની સક્રિય પ્રતિષ્ઠા કરી.

કાર્પોરેશનના પ્રમુખ તરીકે

દિન્દમાં જિટીશ અમતની સ્થાપના પછી ૧૯૧૧ માં સૌથી પહેલાં શાહી કુટુંબનાં સભ્યો તરીકે

રાજા બ્યારે અને રાણી મેરી દિન્દમાં આવ્યાં. મુંબઈને એક ફિરોજશાહ ઉપર કાર્પોરેશન તરફથી એમનો સત્કાર કરવા માટે સર ફિરોજશાહની પસંદગી કરવામાં આવી. મુંબઈની યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખપદે રીડેન્સ શાહ, આર વખત આવેલાં એવી તો મુંબઈના મતદાર વર્ગમાં એમની પ્રતિષ્ઠા હતી.

મુંબઈના પહેલા નાગરિક

મુંબઈ શહેરના નાગરિક ઇતિહાસમાં ૨૫. ફિરોજશાહ નામના કાઠી તે મુંબઈની યુનિસિપાલિટીની લીવેજ. ૧૮૬૫ નો યુનિસિપલ કાયદો બ્યારે અમલમાં આવ્યો ત્યારે બંધીજ નાગરિક બાબતના મુખ્ય વકી- વટહાર તરીકે આર્થર કૅપ્ટન હતા. અને આજે જેને આપણે યુનિસિપલ કાર્પોરેશન કહીએ છીએ એના સભ્યો તરીકે બધા 'ગ્રન્ડીસ એન્ડ પીસ' હતાં. કૅપ્ટન બહુજ વિચારણ દહિનો માણસ હતા. એણે ઘણા મુદ્દાના દાખલ કર્યા. પરંતુ બ્યારે નવાં કાયદાં અનુસાર કરની બાબત આવી ત્યારે મતદાર વર્ગના હિતનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી સંસ્થા—કૅપ્ટન પેથર્સ એસોસિયેશનને કર ઉપરાધવાની પદ્ધતિના વિરોધ કર્યો. ફિરોજશાહ આ વિરોધની નેતાગિરી લીધી, અને એ બે ૧૮૭૧ માં એક બોર્ડર સભા બેલાવવામાં આવી. મિલ અને મેડાલિની સિખરલ વિચાર સંદર્ભીના અનુયાયી સર ફિરોજશાહ યુનિસિપલ મુદ્દાના પ્રતેન સામાજિક અને બંધારણીય દૃષ્ટિએ ગ્રન્ડીસ એન્ડ પીસ બે કે તે વખતના ગવર્નર સર બસલ ફ્રીર તેમજ બીજા કેટલાકે અધ્યયનો વ્યક્ત કરેલાં છતાં જેઓ ફિરોજશાહ જેવા દુરદર્શી હતા તેઓએ તો એની પ્રશંસા કરેલી.

યુનિસિપલ કાયદો ઘડ્યો

ત્યાર પછી શહેરના બહાર જીવનમાં યુરોપિયન તત્વો દિન્દી વિરુદ્ધ જે બખાળા કાઢી રહ્યાં હતાં તેના સાન સામનો કરવાનું સર ફિરોજશાહે ધ્યેય રાખ્યું. રાજ્યની બંધીજ કાઉન્સિલમાં દિન્દીઓની પ્રતિષ્ઠાની ઘેાળણ કરનાર એ પહેલા દિન્દી હતા. લોર્ડ રિપનની સકલસંપત્તિ અને હિમાબતી સરદારી હેઠળ ૧૮૯૩ માં ઈન્ડિયન મિલ પસાર થયું અને દિન્દને યુનિસિપલ

સ્વશત્ર્યનો પહેલો હતો મળ્યો. એમના - ઇન્દિયનો તરફથી વરસના ગાળોના વરસાદનો પ્રતિષેધ કરીને પછુ ફિરોઝશાહે અને આખા મુંબઈએ એને રોક્યા આપ્યો. ત્યાર પછી સર ફિરોઝશાહે આખો મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન બ્રહ્મો એ બંધા મુંબઈ જીવ્યા ત્યાંમુંબઈ એમાં કોઈપણ જાતના મુંબઈને એની મંદુરી આવશ્યક ગણાવી. સર ફિરોઝશાહે મુંબઈના શહેરી જીવનના ઘડવૈયા હતા. મુંબઈ મ્યુનિસિપાલિટીના સભાગૃહ સમક્ષ એમનું જે વિશાળ બાવલું ઉભું છે તે એનું સૂચક છે.

શિખરી પછી

મદામા ગાંધીજી પંડિત નવાબરલાલ નહેરુને પોતાના જીવનકાળ દરમિયાનજ પોતાના રાજકીય વાદસંસ્થાને તેમ સર ફિરોઝશાહે પશુ ના. ગાંધીજીને પોતાની આરાના આધાર ગણેલ. પરંતુ શિખરી અવસાન પછી એક વર્ષ ૧૯૧૬માં સર ફિરોઝશાહે અવસાન પામ્યા!

—: એક અભિલાષે :—

ખીલો, ખીલો પત્ર ખીલો, ખીલો મુક્ત દિલે,
લુપ્તો આસપાસ વહે તરંગ સલિલે!
એક દિન દિગંતથી પવનની લહેરી,
પાંખડી હલાવી બશે દિલેદિલ કેરી!
પ્રસારશે મુગધ તવ દિશે દિશે દૂર!
તાંડે થશે જીવંત સાર્થ આનંદને પૂર!
ખીલો, ખીલો પત્ર ખીલો, છોડો નિઃશ્વાસ,
રંગ રસ ભરી ભરી ચાવા થો વિકાસ!
મધુકર સ્પર્શતા સૌન્દર્ય મુગ્ધ,
આવી ચડી કરી બશે રસ કેરી લહાણ!
તારા રસ સૌન્દર્યની વાતો દૂર બશે,
ખીલી રહે પત્ર બસ એક અભિલાષે!

પ્રાથમિક કેળવણીના કાર્યાલયો

—: પ્રથમ —:

શ્રી. એસ. જી. તાહેર

૧૯૪૭ ના પ્રાથમિક કેળવણીના ધારાથી આપણું પ્રાંતની રાષ્ટ્રીય સરકારે આમગર્ભની કેળવણીના ક્ષેત્રમાં વિકાસ અને સુધારાનું નિયમિત પ્રકરણ શરૂ કરેલ છે. આ અગાઉ બોમ્બે પ્રેસિડેન્સી એજ્યુકેશન એક્ટ (૧૯૨૩), બોમ્બે ડિસ્ટ્રિક્ટ મ્યુનિસિપલ એક્ટ (૧૯૦૧), બોમ્બે લોકલ બોર્ડ એક્ટ (૧૯૨૩), બોમ્બે મ્યુનિસિપલ બોર્ડ એક્ટ (૧૯૩૫) - એવે કેટલાયે કાયદાઓ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં ધમધમ હતા પરંતુ ૮૫ ટકા જેટલી નિરક્ષર જનતાને "સાક્ષર" બનાવવાના મહાપ્રયત્ને પહોંચી વળવા એકથી ધારે નસરકારક નીવડયો નહોતો. આ બધા કાયદાઓ હવે રદ થયા છે અને એને રથને હવે ૧૯૪૭ નો પ્રાથમિક કેળવણીના કાયદો અમલમાં આવ્યો છે. આ કાયદાને આ દેશના મહાન સામાજિક ધારાઓમાં સામેલ આવી શકેલું.

બાળકોની જે સંખ્યા વધતી રહે છે તે કોઈપણ આશરે સોળ લાખ બાળકોને શાળાઓમાં મોકલવા પડે છે. - આને કારણે, આશરે, પાંચ કરોડ રૂપિયાનું ખર્ચ થાય તેમ છે. શાળાના આશરે ૭ લાખ નવાં મનુષ્યો બંધાવવાં પડે તેમ છે. તેમજ કેળવણી ફરજિયાત બનાવવા માટે જોઈતાં સાધનો પહોંચાડવાં પડે તેમ છે. વધારે શિક્ષકો તેમજ બીજા કાર્યકર વર્ગ પહોંચાડવા પડે તેમ છે. આટલાં બધાં બાળકોને ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણી આપવા માટે આશરે પચીસ લાખ નવાં શિક્ષકો રોકવા પડે તેમ છે. આ કાયદો ધારી વખતે આ બધાં વ્યાવહારિક મુશ્કેલીઓ સંપૂર્ણ રીતે લક્ષમાં રાખેલ છે. ફરજિયાત કેળવણીની સર્વસામાન્ય યોજના આ કાયદા વડે ઘટવામાં આવી છે. એની વીગતોને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવાનું કામ સ્થાનિક સંસ્થાઓને સોંપવામાં આવેલ છે. સ્થાનિક - સંસ્થાઓ ખાતાની સામાન્ય દોષરૂપ નીચે ફરજિયાત કેળવણીને અમલી બનાવવા માટે જવાબદાર હોવાશે.

વહીવટીય યોજના

કેળવણીના યોગ્ય વહીવટ અને સંચાલન માટે સ્થાપત સંસ્થાઓની સ્થાપનાની જોગવાઈ પહોંચાડવા કાયદા હેઠળ રાખવામાં આવી છે. દાખલા તરીકે ગામડામાં ગ્રામપંચાયત કેળવણીને લગતી પોતાની સત્તા "શાળા સમિતિ"ને મુદત કરશે. આવી સમિતિઓ હજી બે કે પ્રારંભિક અવસ્થામાં છે છતાં એનું ભાવી ઉજ્જવળ છે. કારણ કે બધીજ સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિઓનું પ્રભવરેણું ગામડું જ ગણાય.

ત્યાર પછી જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડોની ભલામણ અનુસાર "તાલુકા - સલાહકાર - સમિતિઓ" પહોંચાડવાની જોગવાઈ આ કાયદા હેઠળ કરવામાં આવી છે. ડિસ્ટ્રિક્ટ સ્કૂલ બોર્ડ તેમજ મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ બોર્ડ બંને જિલ્લાઓમાં તેમજ મ્યુનિસિપાલિટીના વિસ્તારમાં પ્રાથમિક કેળવણીનું સંચાલન કરશે તેમજ દોષરૂપ રાખશે અને છેલ્લે જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડો અને બીજા સંસ્થાઓનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી એક "પ્રાથમિક કેળવણી - સમિતિ" ની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ સમિતિ પ્રાથમિક કેળવણીના વિકાસ તેમજ સંચાલનની યોજના બજે ભલામણ કરશે તેમજ કેળવણીની સમગ્ર પ્રવૃત્તિ સાધનાં પ્રાથમિક કેળવણીના સંબંધનું મુલોચન કરશે. પ્રાથમિક શાળાઓમાં જતાં બાળકોનાં કલ્યાણની સમગ્ર જવાબદારી આ કાયદાથી આ સમિતિને શિરે મુકાય છે. આ

મિતિએ પૂરતી સંખ્યામાં પ્રાથમિક શાળાઓ ચલાવવાની હશે. પ્રાંતિક સરકારની મંજૂરી માટે વિકાસની યજ્ઞાઓની લાક્ષણિક અને કરવાની રહેશે. પ્રાથમિક શાળાના અધ્યાસક્રમમાં ફેરફાર કરવા અંગે તેમજ પ્રાંતિક રાજકારને મેળાના ક્ષેત્રમાં પ્રાથમિક કેળવણી અંગે પ્રસામન્ય સલાહ આપવા અંગેની પણ જવાબદારી આ પ્રાથમિક કેળવણી સમિતિ ઉપર રહેશે.

મેક આસિયત

આ કાયદા દ્વારા આગળના કાયદાઓથી એક મિતિ દેશમાં પ્રગતિ થઈ છે. અને તે એ કે ગ્રામ-શાળા-સમિતિ, જિલ્લા-સ્કુલ-ગોડ અને ખીટી સમિતિઓમાં ફેરફાર તરીકે ચુકાદો આપવા ઉચિતતા ઉમેદવાર માટે શાળામાં શાળા કેળવણીનું ધોરણ નક્કી કરવામાં આવેલ છે. તંત્રસાર ગ્રામ-શાળા-સમિતિના સભ્ય પ્રાથમિક શાળાનાં શાળામાં શાળાં વાર ધોરણ પસાર કરેલ હોવાં બદલે. જિલ્લા સ્કુલ ગોડના સભ્ય તંત્રાકયુક્ત કાષ્ઠત પરીક્ષા પસાર કરેલ હોવી બદલે અને પ્રાંતિક કેળવણી સમિતિના સભ્ય વિદ્યાર્થીનાં ઉચ્ચ કેળવણી લેવેલ હોવી બદલે.

કેલુકે સ્પષ્ટીકરણ

કેળવણીના કાર્યદક્ષ વહીવટ માટે બેકલું તંત્ર અને એના સરકાર તેમજ પ્રાધમરી એક્સલુકેશન ગોડની સાથેના સંબંધ એ બને વિષે પણ આ કાયદામાં સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું છે. કેળવણી ફરજિયાત બનાવવાને ત્રીજે ને કામ વધી પડશે તેને અવસ્થિત રીતે ઉપાડી લેવા માટે રૂનિસિપાલિટી તેમજ ડિસ્ટ્રિક્ટ સ્કુલ ગોડને વધારે માણસો રોકવાં પડશે. કેળવણીના વહીવટ, એક્સલુકેશન કામકાજ તેમજ ખીટી વિગિલ શકિત માળી લેતાં કાર્યો કરવા માટે સરકારની પરવાનગીથી એક સ્ટાફ નીમવાની જોગવાઈ આ કાયદામાં કરવામાં આવી છે. એની ફરજ અને નોકરીની શરતો અંગેની ચોખ્ખટ જગ કાયદામાં કરવામાં આવી છે. આજુબે તંત્ર પ્રાધમરી એક્સલુકેશન ગોડનાં અંકુશ હેઠળ રહેશે. માત્ર એક એડમિનિસ્ટ્રેટિવ એક્સિસર એમાં અપવાદ રૂપ ગણાશે. આ અમલદાર પ્રેસિડેન્સિયલ એક્સલુકેશન સર્વિસમાંના સરકારી નોકર હશે. નક્કી કરેલી નીતિ અનુસાર પ્રાથમિક કેળવણીના વહીવટ માટે એ સરકારને જવાબદાર રહેશે. કેળવણીની જુદી જુદી પ્રોજેક્ટનાં તેવાર કરવામાં અલગત, તે પ્રાધમરી

એક્સલુકેશન ગોડના સંખ્યાની સલાહ લેશે અને પ્રાંતિક સરકારની પરવાનગીથી એ સંખ્યા ધોજનાઓ અમલમાં મૂકવાં માટે જવાબદાર ગણાશે. આ કાયદાની સફળતા એડમિનિસ્ટ્રેટિવ એક્સિસરના ઉત્સાહ અને સ્કુલ ગોડના સંખ્યા સાથેના એના સહકારની બાવના ઉપર અવલંબે છે.

ભૂતકાળના અનુભવ ઉપરથી

આવી સંસ્થાઓમાં સગાં વડાલાંઓને તેમજ લાગત વળગતાઓને વધુ પડતો લાભ આવી ફેવાની વૃત્તિ બહુ જલદીથી પેલી જાય છે એવા ભૂતકાળના અનુભવ હાઇ એક "સ્ટાફ સિલેક્શન કમિટી" નીમવાની જોગવાઈ પણ આ કાયદા હેઠળ કરવામાં આવી છે. પ્રદેશિક કેળવણી અધિકારી, (અથવા એમને સ્થાને હાયરેક્ટર નીમલ ખીજા કાષ્ઠપણ અમલદાર), સ્કુલ ગોડના પ્રમુખ અને એડમિનિસ્ટ્રેટિવ એક્સિસર એ ત્રણ આસમિતિના સભ્યો હશે. સ્ટાફના કાષ્ઠપણ સભ્યની નિમણૂક કરવા માટે ફેરબદલી કરવા માટે, પ્રમેશન આપવા માટે કે કાઢી મૂકવા માટે એ જવાબદાર ગણાશે. મતભેદ ઉપસ્થિત થાય એવા ફિરસાઓમાં પ્રદેશિક કેળવણી અધિકારી અને સ્કુલ ગોડના પ્રમુખની બનેલી એક "ટ્રિબ્યુનલ" ન્યાય આપશે અને એના ચુકાદાની ઉપર હાયરેક્ટર એક પશ્ચિતક ફેરફારકશનને તેમજ છેવટને તબક્કે સરકારને પણ આવીલ મજ રાકશે. આમ બેકલું રાકારે કે ગોડની નોકરીમાં નોકરીયાત વર્ગનું, હિત બરાબર લક્ષમાં લેવાયેલ છે અને સ્થાનિક કાવાવાવા કે લાગવગના દુખાણના કાષ્ઠભાગ ન અને તે ખાસ લેવામાં આવેલ છે. આ ઉપરાંત એમને પ્રેસિડેન્ટ ફૂડ, પેન્શન અને સરકારી નોકરીની ખીટી સગવડોના પણ લાભ મળશે.

સહયોગની સાધના

શાળામાં જાળોકોને ફરજિયાત રીતે દાખલ કરવામાં આવે અને જાળોકો નિયમિત હાજરી આપે એની તપાસ રાખવાનું કામ "એટેન્ડન્સ એક્સિસર"ને સોંપવામાં આવેલ છે. એટેન્ડન્સ એક્સિસરની ફરજ એક તરફથી વાલીઓ અને શાળા વચ્ચે અને ખીટી તરફથી શાળા અને ગોડ વચ્ચે સંદર્ભાગ સાધવાની રહેશે. તેઓ માત્ર સંખ્યાઓને જાળોકો માટે કેળવણી ફરજિયાત છે એમ દેખાવવાનું કામ કરશે એવું નથી. એઓને લખતો વખત માહિતી આપવાનું તેમજ વિતવણી કરવાનું કામ પણ તેઓ કરશે. ગ્રામ-શાળા સમિતિ જાળોકોનાં વાલીઓ

કાદવમાંજ નય છે એમ ધને પણ હવે માનવ મરીને
તાનવ બની રહ્યો હતો. એની આસપાસ કચવાનોની
જમાવટ થઈ રહી હતી.

ધને ધીમે ધીમે નાની મોટી ચોરીઓ કરવા લાગ્યો
અને એ દ્વારા એ જીવન નિર્વાહ કરવા લાગ્યો. એક નાના
ગુન્દામાં સફળતા મળતાં માનવી મોટા ગુન્દા કરવાની
હિંમત ફેળવે છે. એમ ધનેપણી તો ધાડપાટ બની ગયો.
ખૂલી રીતે તે ધાડા પાડતો હતો, છુટો કરતો, ખૂનો કરતો.

આખરે એક દિવસ એ પોલીસના હાથમાં સપડાયો
અને એના ગુન્દા બદલ એને જન્મકાંડ મળી. બન્ને
બાળકોને ધનાની પત્ની મહેનત મજૂરી કરીને ઉછેરતી હતી.

મરંથો અને સમજી ગણા ભગતના એ સીટી પેટી
ધનારી પત્ની એમનું જીતન કરતાં કરતાં પુંધી
પરથી ત્યારે પિતાવ થઈ ત્યારે મરંથો અને સમજી ઉમર
લાયક થઈ ચૂક્યાં હતાં. બંનેને મહેનત મજૂરી
કરતાં અને મુખનો મોટલો ખાતા હતા.

ખજ જાણે મેલડો માતા એમનેય છોડ્યા મોંઘની ન
હતી! અને મરંથો પાછો એજ મેલડો માતાના દારૂના
ચકાવામાં સપડાયો અને પોતાની એવને હાથે-સમજીને
હાથેજ -કમોતે મૂક્યા.

અદાલતે સમજીને પાંચ વર્ષની સજ ફરમાવી અને
સમજીને લઈને પોલીસ ત્યારે ચાલતી થઈ ત્યારે સમજીને
કહ્યું “જરા ભગતના કુટુંબનો હવે છેડો આવ્યો”!

—:૦:—

સાભાર સ્વીકાર

શ્રી રાજીવ મુન્દિરાલ કંપની તરફથી દાદામી અમેની
ફિદમ 'સાભાર'ને બેટ તરીકે સ્વીકારનાં મુન્દિરાલ પ્રાંતિક દાદામી
સમિતિ આભાર અને આનંદ વ્યક્ત કરે છે. રાજીવ મુન્દિરાલ
કંપનીનાં પ્રેમભરપૂર-દાદામી શ્રી ચંદુલાલ સાહે તથા જનરલ
મેનેજર શ્રી. તેજુદ બહેનશયે જે નિઃસ્વાર્થ સેવાઓ આપના અને સહકારની
લાગણી દર્શાવી છે તેની અહીં નોંધ લેનાં અતિથિ થાય છે.

નજવી વાત !

★

હું અમદાવાદ જવા માટે મુંદરતથી જાણે સૌરાષ્ટ્રે
અંધકાળમાં ઊપજશે.

ભારતીય અમારા રખામાં એક કુટુંબ ગરબું.
તે કુટુંબનાં તદ્દન સામાન્ય કિસ્સાએ મારા મનમાં ભારે
વિચારમાળા જગાડી.

‘આપ’—ડોસા હતા, સફેદ વરસથી ઝાંઝી ઉંમર
નવિ હાથ.

‘મા’ માંડ રૂપ-રૂઢ
વર્ષની હતી; એટલે કાં
તો ‘આપ’ બીજવર હાથ
કે પછી, મોટે ભાગે તો
ત્રીજવર જેવો ખેલ દેખાતો
હતો.

સાથે જો બાળકો
હતાં: એક ગળિયું વરસના
છોકરો હતો. ‘બીજું’ તો
સાંવ નાનું, તદ્દન ધોળાં
પ્રાત આઠ મહિનાનું બાળક
હતું.

ખતે વૈષ્ણવ વાણિયાના
જેવું કુટુંબ દેખાતું હતું.

વડોદરા સ્ટેશન આવ્યું પછી લગભગ, દેન
ઉપડવાની છેલ્લી મિનિટ હશે ત્યારે દેનના નાસ્તા ખાતાને
ફિરિયો તે બાજુ મોસંબીઓ લઈને વેચવા આવ્યો. તેની
ઘણીજ દુશિયારીભરી વેચાણકળાથી પીળગી ‘આપે’-ડોસાએ
એક મોસંબી વેચાતી લીધી.

ગાંડી ચાલી.

થોડી ઘણે થયું કાઠીને આ સાલ વરસના વડિલે
મોસંબી કાંપી!

સાલ વરસના ડોસાને મોસંબી ખાવાની કળા—
‘શાહુકારી રીતે’—ન આવડે જો ફરજ ને પહેલીજ વાર

શ્રી. નરવરલાલ વીમાવાળા.

ત’ત્રી-ગાંડીવ’

ભેયું. અનિશ્ચ નનાઈ પામીને. એમાં મારા કમી બ્રમણ ને
કમનર નિરીક્ષણનો વાંક હશે કદાચ. પણ ડોસાએ
અપ્યુથી કાપ મૂકી મોસંબીના લગભગ ૧/૮માં જોટલું
‘ગામ્યું’ કાઢ્યું. પછી એ ગામ્યના પરથી જાણ ઉતારી
બાકીનો ભાગ તેમજ પેસા ત્રણ વરસના છોકરાને આપ્યો.

છોકરાએ આખો દુધો મોંમાં મારવા માંડતાં રસનાં
ડીપાં ટપાટપ તેના મોંમાં ડગલા પર પડવા લાગ્યાં. એટલે
ડોસાએ જમ મારી: “હદ્ હદ્! છી: છી: જરાબર ખા ને.

હુગડાં બગડે છે. ‘લેતો
નથી?”

મારાથી રહેવાયું નહિ.

મેં તરત કહ્યું “કાકા,
એમાં છોકરાનો મું વાંક
કાઠો છો? વાંક તમારો
છે. મોસંબી વળી ખાવી
રીતે કપાતી—ખવાતી
હશે? એની તો જાણ
ઉતારી નાંખી, દરેક પીકી
છૂટી છૂટી પાડીને ખાવા
આપતી ભેટજો. કુદરતે
પોતેજ ફેવી મળતી રચના
મોસંબી ખાવા મોટે કરી

આપેલી છે! તમે તાતી રીતે એને દુધોપૂર્યો આપ્યો.
એટલે રસ ટપકવાનોજ.”

કીકની પેલી ‘મા’ પણ, મુખબાવ ઉપરથી તો રસ
ટપકાવી હુગડાં જગાડવા માટે કીકને ધમકાવવાની
તેયારીમાં હતી. પણ મારું કહેવું સાંભળ્યું ને તે તેને
મંજે ઉતર્યું એટલે તેણે મોરચો બદલી નાખ્યો અને કહ્યું:
“હા હા, એના શો વાંક કાઠો છો?”

કીક આગળ ચાલીએ.

એ દુધાના કુધાના એક ભાગ છોકરે બારીનરફે ફેંક્યો
તે બહાર પડવાને બદલે અંદરજ, સામેની બેઠકને એક

પૂણે પશો, એટલે માથે કથું "હર હર ! એમ ન નાખ,
અહીં નીચેજ નાખ"

એટલે જે ગંદવાડ બહાર જવાનો કંઈક સંભવ હતો, જે બહારજ જવે, ભેટએ એમું જ્ઞાન મેંસા ગભર ટીકાને હતું, તે ત્યાંજ, પણ પાસે બે આળકની માથે નાખવા માંબે!

આળકને તો નાંખતાં ન આવડે, પણ કચરો, અરે કચરોજ નહિ ગંદવાડ બહારજ નાંખાવે ભેટએ એટલી વાત પણ કુટલા મુસાફરો રસીકારતા હશે? ધણી જૂજ, મુસાફરો પાનની પીચકારી ડબ્બામાં માટે, શુંકી પીડીના હુંડાં નાંખે, — પણ એટલેજ અટકલું નથી. એકવાર મેં એક મુસ્લીમ પ્રવાસીને જમ્યા પછી ડબ્બામાંજ, (ચાળીમાં નહિ) હાથ થેતો લેયેસે; બારી ગજતાર પણ દર ન હતી, છતાં પણ.

—પણ આ લેખ એ વિગત સાથે બહુ નિરચન ધરાવતો નથી એટલે એ ઇશારો એટલેથી ભરે અટકે

ત્રીક.

એક ફામ્સુ કાપી તેનો લોચો આળકને આપ્યા પછી બાપે મોસંબી પોતાનાં એક પોટલાં પાછળ સંતાડી દીધી.

આળક ખાઈ રહ્યો એટલે સ્વભાવતઃજ વધુ માંગવા લાગ્યો. એટલે માથે કથું: "ચાલ ચાલ, હવે નથી. ખટાસ થઈ ગઈ!"

પણ છોકરાંએ તો ઉ હ ઉ હ કરવા માંડ્યું. ને તેના લેંકડા સામે માનુ આ બૂઝાણું ઝાંઝે વખત ન ટકકું.

બૂઝાણું?

હા બૂઝાણું. વાંચનારને આ શબ્દ જરા કડક લાગી શ્યો ધણીય લાઇયેનેને તે શબ્દ કડક લાગશે પણ એ ખરેખર જુની વાત હતી. યોળા દહાડાને સત કહેવા જેવી વાત હતી ને તેથી એ શબ્દ લેવા પણ કડક ન લેખાય.

છોકરાના હર્ષકારથી ચક્રી બાપે મોસંબી કાઢીને બારી આગળી સુચનાતો અમત કરવા અંદરથી બે પીંથી ધારીને આપી. છોકરો ખાવા લાગ્યો.

પાછી મોસંબી સંતાડવામાં આવી.

પણ છેકરો તો બીજે હરો ખાઈ રહ્યો એટલે તેણે પોતાના તકરો ચાલુ કરી દીધો. એટલે માથેથી: "ચાલ ચાલ હવે મોસંબી નથી, લે પેસા બહાર... એ—રહ્યો!"

—લે

આમ કહી ઉપરના હિંચકા પર એક વિચારો મેલાંમેલાં કપડાંવાળો મજૂર ટેસો સૂતો હતો તેને બતાવ્યો.....

".....તારા કાનજ કાપી લેશે" જ્યાં છેકરો લેજા પણ ગભરાયો નહિ. તેણે પોતાની માગણી ચાલુ રાખી. એટલે બાપા બાલ્યા: "લે વળી, મોસંબી લીધી તે શેનચારી કરી!....."

છતાં—એમ થોડા પછી, પાછી એણે તો મોસંબી કાઢી.

જે પેસી આપી.

ને વળી સંતાડી!!

એ પેસી છોકરો ખાતો હતો. એટલામાં સામે જરેસો પેસા મુસલમાન મજૂર લાઇએ પોતાના ગંજવામાં હાથ ધાલ્યો તે લેઈ માં થોલી: "એ...લો...થપુ કહે છે, હવે માગશે તો કાનજ કાપી લેશે!..."

પણ શાનો ચપ્પુ?—ને શાની વાત?

પેસા લાઇ તો ગંજવામાંથી દીવાસળીની પેડી કાઢ્યાં હતા, ને તેજ કાઢી પથ્થર ટુકો પૂર્યો ખરો કે "કાન કાઢે, હું જા!"

પણ માં તો જુદી પડી.

ફરી થોડી વારે આળકની છદને વરા થઈ થોડી મોસંબી અપાઈ એટલામાં કોઈક રેશન-આવવાથી આળકનું જ્ઞાન મોસંબીમાંથી ફેરાઈ ગયું, ને રેશન-લેવામાં લપટાયું.

આ આખા ફિસ્સામાં નવાઈ જેવું તો શું છેક કંઈક નથી. છતાં એ લખવાના પ્રયત્નમાં હું પ્રેરાયો છું. કેમકે આનાં દરજ, આવા બતાવ, આનું વર્તન, આનો વહેવાર એટલો સામાન્ય બની ગયેલ છે કે સમાજને એમાં

કશું ખોટું, અશુભ, હાનિકારક કે માર્માર્થિભય લાભનું જ નથી! બાળકને ઉછેરતી વેળા તેના પર અનાવાસેજ અજાણતાં અને સમાજની ચાલતી ચાલેલી પરંપરામાં તરબોળ બંધાથી આપણે શુદ્ધતાનાં કેવાં સંસ્કાર પાડીએ છીએ અને પંડને માટે કેવા હુકમો અભિપ્રાય ઉત્પન્ન કરીએ છીએ તેનો આ એક સર્વસાધારણ નમૂનો છે. બાળકને માંઆપના એક પણ હરક પર ભરોસો ન રહે, તેની ધાક-ધમકીઓ પણ શ્રુતિ લાગે, તેનાં વચન-કોણ પણ નાખાચ-દાર લાગે; તેમાં નવાઈ શી? બાળક આગળ ઉચ્ચારનાનો શબ્દશબ્દ તોળીને ન બોલાય, તો તે ભવિષ્યમાં ઉગનારા કટુ મહાપ્રજ્ઞતા બીજાણુ રૂપ નીવડે છે—નીવડેજ. આપણે

એક એક શબ્દ, બાળકના મુખન ચાલુતરની એક એક છંદ છે—છંદ ન હોય તો, રેતી કણ તો છેજ.

જૂડી બીક, જૂડી ધમકી, જૂડી લાલચ—એ તો અણુ બંધાં બાળકોએના સર્વસામાન્ય સાધનો થઈ પડ્યાં હોય એવું દીસે છે, એ આપણી 'નળખાઈ' છે—ને એજ આપણી નિર્જનતાનું કારણ પલ્લુ છે.

પછી “સત નું ચિત્ત ચિત્તન રે કરેલું”ની લીડાઓ શાળામાં બાળકને ધણીયે ગોખાવાય

પણ તેથી વળે શું ?

જવાબ આપો

તંદુરસ્તી માટે દારૂની જરૂર નથી.

શક્તિ માટે દારૂની. જરૂર નથી.

ખોરાક તરીકે દારૂની જરૂર નથી.

પીણું તરીકે પણ દારૂની જરૂર નથી.

આનંદ માટે પણ દારૂની જરૂર નથી.

તો પછી

દારૂ પીવાજ શા માટે ?

છોડ તું દારૂ!

અ

છોડ તું દારૂ, છોડ તું દારૂ, છોડ તું દારૂ રે,
ભાઈલા! છોડ તું દારૂ, ચાહેજે હિત તું સારું.
ચાહેજે હિત તું તારું, ભાઈલા! છોડ તું દારૂ.
છોડ તું દારૂ ૦—

જ્યારથી દારૂનો છાંટો નાખ્યો,
જેને તારો કતિહાસ!
મુખના દિ' તારા ઓસરી ચા' ને
સામે આવી ઉભો નાશ!

સાચું નહિ કોઈકે નારું, ભાઈલા! છોડ તું દારૂ
છોડ તું દારૂ ૦—

ઘર જમીન તે વેચી ખાધાં,
વેચી ખાધાં દોર ઢાંક
છાકરાં ખાયદી માગતાં પેટે,
બનિયાં ચાકરીઆત!

રહું ન કો' વાળનારું, ભાઈલા! છોડ તું દારૂ,
છોડ તું દારૂ ૦—

ઘરતું બધું વેચતાં આખર
રહું સીતું સોભાગ્ય,
સૌભાગ્ય, ચુડાને છાંટીયું વેચના
શુભર્યાં ઘરમાં ત્રાસ!

કહે તને કાણ 'લ્યા ખારૂં? ભાઈલા! છોડ તું દારૂ,
છોડ તું દારૂ ૦—

દારૂ પીને વાટે ચડતાં,
લઢી પડ્યા બે દોસ્ત,
દોસ્ત મટીને દુરમન બનિયા,
ખોટું જામ્યું જોશ!

જોશ ચઢી ખૂન વહાવ્યું, ફાંસીતું આણું મંગાવ્યું!
ભલે વેણ લાગે અકારૂં, ભાઈલા, છોડ તું દારૂ ૦—

જેમ શરીરમાં ચિકિત્સાઓ થતાં અનેક જાનના રોગ
જન્મે છે તેમ બાળમાનસમાં અનેક પ્રકારની
ચિકિત્સાઓ થતાં બાળક કોયડાંથી બની જાય છે. શરીરમાં
થતી ચિકિત્સાઓમાં અમુક પ્રકારના સંબંધ બેવામાં આવે છે
પણ માનસિક ચિકિત્સાઓ વચ્ચે તેવા કોઈ ખાસ સંબંધ
નથી. એટલે જેમ જેમ આ દિશામાં વધુ ને વધુ પ્રયોગ
થતા જાય છે તેમ તેમ વધુ ને વધુ બાળકો પ્રકાશમાં
આવતી જાય છે. કેટલાક વાલીઓએ પોતાનાં બાળકોના
ચિત્તિય વર્તન સંબંધમાં રહી કહેલી કેશીયતો પરથી
માનસિક ચિકિત્સાઓના કેટલાક પ્રકાર આ નીચે
આપેલ છે.

વિદુલ નામે એક છોકરો
ધણા જ શાણો અને સરળ
જીણાપ છે પણ તેની આંખો
ધણી જ ચપળ અને ચક્રોર છે.
તેનાં માથાપની ફરિયાદ છે કે
તેને ચોરી કરવાની આદત પડી
છે. રખડવાની ખરાબ ટેવ છે
અને શાળાએ જવાનું બહાનું
કાઢી પાસી છબમાનામાં મેચ
બેવા પહોંચી જાય છે. તેના
વર્ગના વિદ્યાર્થીઓએ તેની
ચોરી સંબંધમાં મને એ ત્રણ
વખત વાત કરેલી. તેને
જેનાંજ મને લાગેલું કે આવે
જિદોં જીજીતો છોકરો. આટલી
હદ સુધી જાય નહીં પણ
પોષણથી મને જીજીતું કે તે
નિદોં જીજીતો છોકરો ધણો
હોડા હતો. આ વિદ્યાર્થીને સહપર લાવવા શું બની
શકે ?

રમણ કે વિચિત્ર સ્વભાવના છોકરો છે. તેનું
વર્તન જીનું છે કે તે દાણક વખત ઉપલાસને પાત્ર
તો કોણક વખત ઘૂણાને પાત્ર થયા વગર રહે નહીં.
આમ તે તો બહુજ આસાની છે, તમે કહો તે કામ
કરીને આવે પણ તે ધણો બુલકણુ છે, કાની સાથે કેમ
બોલવું, કેમ ચર્ચવું તેનું તેને લાન નથી. મોટામાં
મોટો તેના સંદેશ્ય એ છે કે તે તેની બૂલ કણલ કરે છે,
ને પસ્તાવો પણ કરે છે. પરંતુ બીજી જ મિનિટે બૂલ

કયાં વગર રહી શકતો નથી. હું બૂલ કરું છું તેવો
તેને ખ્યાલ રહેતો નથી-પછી પસ્તાવ છે. એને લંધિ-
એનું અણું કપન અવ્યવસ્થિત રહે છે, વાતવાતમાં
લડી પડે છે, આપા છોકરાને થોડા સહ પર શી રીતે
લાવવો ?

ચંદુ બહુ હાજરજવાળી છોકરો છે. પ્રથમ
દષ્ટિએ તો તમને એમજ લાગે કે તે યજ્ઞોજ હાથિયાર
વિદ્યાર્થી હશે પણ તેના સંબંધમાં આવતાં તમને તુલ
સમજાય કે બોલવા સિવાય બીજી કશી આવડત તેનામાં
નથી, સવારે નવ વાગ્યા સુધી નિરાંતે બેઠા, કરે,
તેનું બધું કામકાજ બાદશાહી હશે યાવ, બાપ સામાન્ય

કલાક હોઈ મલામહનતે કુંડ-
બનું પોપણુ કરે છે તેની
તેને પરવા નથી. ચોપડી કે
નોટિના બદાને પૈસા લેવા,
મિત્રો સાથે ગમે ત્યાં રખડવું
એ તેના નિત્ય નિયમ અંધ,
પદ્ધતિ છે. શાળામાં અનિયમિત
હાજારા કારણે અભ્યાસમાં તે
ઘણોજ કાચો છે. તેનું તેને
જગ્યે કુબ નથી. પૈસા મળી
આવે તો કેવી રીતે ખર્ચવા ?
આગળ પદ્ધતિની સાચી બૂમ
તેનામાં કેવી રીતે જગાળી ?

બાલ માનસની

વિકૃતિઓ

સુધરે

કેમ ?

લેખક :

શ્રી પુરષોત્તમદાસ શાહ

એમ. એ., બી. ડી.

છબીલદાસને મદતિયા
મિત્રો ધણા છે. તેઓ તેને
હોટેલમાં લઈ જાય, રીનિમા
બતાવે, અને રખડવા પણ

લઈ જાય. તેને પરિણામે છબીલદાસને આ મિત્રો
વગર એન પડવું નથી. આ મિત્રોને ખુશ રાખવા
ચોરી કરવાની તેને ટેવ પડી છે. એ મિત્રોને જોતાં તે
પોતાની જાતને કાણુમાં રાખી શકતો નથી. ઘરમાંથી
ચોરકવું ન મળે, તો શાળામાંથી બીજા વિદ્યાર્થીઓનાં
પુસ્તકો ચોરશાં અને તેમને સેકન્ડહેન્ડ બુક મેજરને
ત્યાં વેચી આવવા. તે રીતે પૈસા મેળવવા, ને તે પૈસા
પડે મિત્રો સાથે રીનિમા બેવા તો જ્યુ જ, તેટલી હદ
સુધી એ પહોંચી ગયો છે. છબીલદાસને આ રમણથી
શી રીતે જીજીતી શકાય ?

છાંડ તું દારૂ!

૫૨

છાંડ તું દારૂ, છાંડ તું દારૂ, છાંડ તું દારૂ રે,
ભાઈલા! છાંડ તું દારૂ, ચાહેજો હિત તું સારું.
ચાહેજો હિત તું તારું, ભાઈલા! છાંડ તું દારૂ.
છાંડ તું દારૂ ૦—

જ્યારથી દારૂનો છાંડો નાખ્યો,
જેને તારો દતિહાસ!
મુખના દિ' તારા ઝોસરી આ' ને
સામે આવી ઉભો નાશ!

સાચું નહિ કોઈકે' નારૂ, ભાઈલા! છાંડ તું દારૂ
છાંડ તું દારૂ ૦—

ઘર જમીન તે વેચી ખાધાં,
વેચી ખાધાં ટાર લાંક
છાકરાં ખાયહી માગતાં પેટે,
બનિયાં ચાકરીઆત!

રહું ન કે' વાળનારૂં, ભાઈલા! છાંડ તું દારૂ,
છાંડ તું દારૂ ૦—

ઘરનું બધું વેચતાં આખર
રહું સીનું સૌભાગ્ય,
સૌભાગ્ય, ચુડાને છાંટીયું વેચવા
શુભચૌં ઘરમાં ત્રાસ!

કહે તને કાણુ 'હયા ખારૂં? ભાઈલા! છાંડ તું દારૂ,
છાંડ તું દારૂ ૦—

દારૂ પીને વાદે ચઢતાં,
લડી પડ્યા બે દોસ્ત,
દોસ્ત મટીને દુરમન બનિયા,
ખોટું જામ્યું જોશ!

જોશે ચઢી ખૂન વહાવ્યું, ફાંસીનું આણું મંગાવ્યું!
લલે વેણુ લાગે અકારૂં, ભાઈલા, છાંડ તું દારૂ ૦—

(૨) બાળકને અનિશ્ચય હાથ લાડવાં હોય, તોની અતિશય છૂટ હોય, માયાપોની તદ્દન બેકાળજી હોય, બાળકમાં ચિરંતની તેમજ નીતિની ભાવના ન ઉતરી હોય કે ક્રમાં બાળકની શરૂઆતની ઉઠેર તરફ સંપૂર્ણ ધ્યાન ન અપાય હોય તો આવી અનેક માનસિક વિઠ્ઠિલિયા જન્મે છે. એક કુટુંબમાં એકનું એકજ બાળક એટલે તેને હાથ લાડવામાં કે બાકી રાખેલું નહિ, બાળક તેની મરજી મુજબ વર્તે અને ફાવે તેમ કરે. પરિણામે તે બાળક સ્વચ્છંદી બન્યું અને તેને ખરાબ સોજન મળતાં તે ગમે સારે કરતુ લાગ્યું, તેના તે વર્તનને કાબુમાં રાખનાર કોઈ ન મળવાથી તેનું વર્તન સ્વચ્છંદી બનતું ગયું માટે દરેક માયાપો પોતાના બાળકની ઉઠેર તરફ ઘણું ધ્યાન આપવું જોઈએ.

એક માનસશાસ્ત્રીના કહેવા મુજબ આ વર્ષોમાં પોતાના ચારિત્ર્યને સુધારનાર છંદગીલર સુધરી જાય છે ને બગાડનાર છંદગીલર બગડી જાય છે. આ કથન અશ્વરશઃ સત્ય છે કારણ કે આ સમયે શોકરોમાં અંગ ઉપાંગો ખીલતાં હોય છે, તેમનામાં કોઈમ અવનવા પ્રકારના નવજીવનને સંચાર થતો હોય છે. તે વખતે તેમને સહવાસ ગમે છે ને તેથી સ્વભાવ પ્રમાણે મિત્રતાનાં જૂથ બંધાઈ જાય છે. સારા મિત્રો વરના સંસ્કાર, શરૂઆતની ઉઠેરે મગજ પર પડેલી સારી ભાવનાઓ, તેને ઉત્તેજામી બતાવે છે. તેનું અભ્યાસ તરફ દોરાય છે, તેને ઇચ્છનું ધ્યેય સમજાય છે, બાળક જન્મનાની મુઠ્ઠે ૧૮ પ્રકારની શક્તિઓ, સૂક્ષ્મરૂપે દઈને અવતર છે. આ શક્તિઓને બહારના અનુભવો મળતાં વડાય છે, આ અનુભવો ને સારા હોય, સંસ્કારો હોય તો તેની જામ સારી પડે છે, બાળકમાં નૈતિક ભાવના ચારિત્ર્ય, અને ધાર્મિક ભાવના નો રંગ ચરે છે તેથી ઉચકું ને તેને ખરાબ સોજન મળે છે તો તેથી અસંગત અનુભવો તેને ધાય છે અને તેને પરિણામે માનસિક વિઠ્ઠિલિયા અને વિઠ્ઠિલિયાં સ્વરૂપ જન્મે લે છે. બાળક ને વખતે નાનું હોય તે વખતની આ બધી વિઠ્ઠિલિયા એક બીજા પર ખડકાની નીચ છે તેને પરિણામે વિઠ્ઠિલિયાં અસર દઈ થતી જાય છે. આ વખતે ને મળતાં ધારે તો આ અસરને તાલુક કરી શકે. પણ, માયાપ માને છે કે હવે તે બાળક છે, મમજતો નથી માટે અણ કરે છે એટલે બહી જશે. પોલી વિઠ્ઠિલિયા ઘસાઈને બેસે

વધુ ને વધુ દડ. બંતની જાય છે અને બેઠરકારી સેવાતાં તેનાં મૂળ ઘણું કાંઠા જાય છે તેની ખબર માયાપને દેખી નથી. બાળક કંઈ સમજતું નથી ને બેસમજને લીધે આમ કરે છે. આ માની સેવામાંજ માયાપો ખબર ખૂત કરે છે.

હવે આ પ્રશ્નને સુધારણાની દૃષ્ટિએ વિચારિયે.

૧. કોઈપણ બાળકનું વર્તન વિષમ બન્યાંયે તો સાથી પડેલાં તેના મિત્રોની તપાસ કરવી. તેના મિત્રોપરથી આપણને ઘણું ખરા ખ્યાલ આવી જશે જેમ વેધે કહે છે કે બધા પ્રકારના રોગો પેટમાંથી જન્મે છે તેમ જાળમાનસની ત્રણણ બંધી વિઠ્ઠિલિયા ખરાબ સોજનમાંથી જન્મે છે. ખરાબ મિત્રોને ખુશ રાખવા અર્થ કરવું પડે, પૈસા ન મળે ત્યારે ચોરી કરવાની દેવ પડે, ચોરીને છૂપાવવા તેને જુલું બેલવું પડે. પૈસા મળ્યા પછી તેને વાપરવા માટે કાઈ બંધુ, બાલુ એકાંત ખૂણે કે સ્થાન લેકુએ કે બધાં કોઈ દેખી જાય નહીં અને મિત્રોની મહેરિશ ઉઘરી શકાય તેમાંથી રખડવાની દેવ પડે, ધીમે ધીમે અનિયમિત થવાય અને તેમ ઘરાં જેમનામાં સંસ્કારો પડેલા હોના નથી, જેમનાં જીવન જાણ વત્તા પ્રમાણમાં સ્વચ્છંદી હોય છે. જેને ત્યાં પૈસાની છૂટ હોય છે તેમનાં જીવન નાવ ખરાબ મિત્રોની સાથે ખુશી ચરે છે, હોટર સીનેમાં ફરતાં કરે છે, વધુ પૈસા મેળવવા ચોરી કરવાની જરૂર પડે છે, તેમાંથી અનેક જુલુઓ જન્મે છે, ધીમે ધીમે અનિયમિતતા વધતાં અભ્યાસ ગરડતો જાય છે, પછી તેમને અભ્યાસમાં રસ પડતો નથી, બાલુડું અકારે લાગે છે શાળામાંથી જતા રૂડી રખડાતું મન થાય છે. આ પ્રમાણે ધીમે ધીમે તેની ટ્રિલિયા બેકાલુ અને ઉચ્છેદન બને છે, આત્માના સર ધોગો પડી નાથ છે અથવા તો મૃતપાંચ બની જાય છે.

ઘરનું અને શાળાનું વાતાવરણ પણ આમાં ઘણો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. બાળકની કેળવણી મુખ્યત્વે બે અંગ પર આધાર રાખે છે (૧) બાળકમાં રહેલી સુપ્રત શક્તિઓ (૨) આગળ બાલુડું વાતાવરણ. તેથી બાળકને ઉત્તેજામી બેનાવવા માટે ઘરનું તેમજ શાળાનું વાતાવરણ અગત્યનું ગણી શકાય. એટલા માટે પોતાનાં બાળકોને આદર્શ બનાવવા માગનાર માયાપોએ પ્રથમ તો પોતે આદર્શ બનવું જોઈએ. પોતાના ઘરના વાતાવરણને આદર્શ બનાવવું જોઈએ જેથી તેની આદર્શ રૂપ બાળકના મગજ પર પડે.

બચ્ચાંઓની સેવામાં

દરકબોલી, પિત્રાશય અને બંચાંઓની બીજી બીમારીથી પીડાતાં

હાલમાં બચ્ચાંઓની કુલની અંદાજીતે મેલ્યુના મુખ્યમાંથી બચાવવામાં નગરોના લીવર ફોર્સે આગળના બાળ બાળબો છે.

સાચાના અને નવાં દર્દોમાં સપડાયેલાઓને માટે હાલમાં 'સીમ્પલ' અને 'કોમ્પ્લીકેટ' લીવર ફોર્સની બજારમાં છે.

"સીમ્પલ" 'લીવર ફોર્સ' નાના ડોઝમાં લેવાથી તે એક અમૂલ્ય દવા તરીકે કામ આણે છે. તે રૂબ અને પાવનરાક્તિને મુકારે છે, કબજાના દુર કરે છે અને પિત્તાશય તથા બિલ્ડની પ્રક્રિયાને નિયમિત કરે છે.

પિત્તાશય અને બિલ્ડ નેવાં અવયવો આપના શરીરમાંથી બાંધાય છે એવા આયુર્વેદશાસ્ત્રના કથને અનુસરીને બનાવવામાં આવેલ 'જર્મીન' ટોનિક પિત્તાશયથી પીડાતાં બાળકોની માનવે ગર્ભાવસ્થામાં લેવું સલાહકારમું છે.

જર્મીન વેંકટરામચંદ્રા એન્ડ સન્સ.

મયલાપુર, મદ્રાસ (ફો.નં. ૮૧૩૯) રોડસ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૪ (ફો. નં. ૪૧૫૬૩), હેરીસન રોડ, કલકત્તા. વિષય: લખને, બેંગલોર, ત્રિચીનોલ્લી વગેરે.

દમ

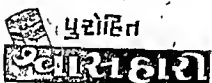
સારો યશ

પણ

પુરોહિત ધાસહારીયા

પાંચ મિનિટમાં કે.એક સતમા દમ સારો કરનારા ઉપાયોથી તમારા દમ સારો થવાને બદલે ફક્ત વધે છે. પુરોહિત ધાસહારી એજ એકબોધ એવું છે કે તે લેવાની સરખાત કરવાં જ કરે છુટે છે, શાસરોહો થાય છે, પાંચનકિયા મુકારે છે અને ફેફસાં મજબુત થઈ દમ ખાલી પૂર્વક અને પુરેપુરો મટે છે. રૂ. ૮-૮ રૂ. ૬ અને રૂ. ૧૦ ના પેટ્રોળમાં બંધી ગળાએ મળે છે, અગર રૂ. પુરોહિત ફાર્મસી, કાલાપુરથી મંગાવે.

દારૂબંધી વિષયક પુસ્તક

દારૂબંધી શા માટે?

કોંગ્રેસ કાર્પકરને ટેમ્પરન્સ અને સમાજસેવા માટે ઉપયોગી પુસ્તક.

વડાપ્રધાન શ્રી બી. જી. ખેર કહે છે:-

"દારૂથી માણસની કાળી મજુરીની કમાણી વેડફાવવા છે એટલુંજ નહિ પણ એની નીતિદષ્ટિ પણ નષ્ટ થાય છે."

વિષયની રજુઆત સાંગોપાંગ, બાવરિશત અને આંકડાઓ તેમજ હકીકતો સહિત વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ અનુસાર કરવામાં આવી છે.

કિંમત રૂ. ૫-૦-૦

ધી બુક હાઉસ;

૧૫, કોલેજ સ્ટેવર, કલકત્તા.

પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનો

(૧) NEW LIVES FOR OLD :

દારૂબંધી અંગેના સાહિત્યમાં લાંબા વખતથી રહેલી જરૂરતને પુરી પાડતી આ પુસ્તિકામાં મુંબઈના ગવર્નર નામદાર રાજ મહારાજ સિંહની પ્રસ્તાવના સાથે મુંબઈના વડાપ્રધાન શ્રી બાળાસાહેબ ખેર, ગૃહમંત્રીશ્રી સોરોરજી દેસાઈ અને આયકારી ખાતાના પ્રધાન શ્રી એલ. એમ. પાટીલનાં પ્રબોધક અને વિચારગ્રેસ્ત વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. દારૂબંધી અંગેના સઘળા સંશયોનો સ્વચ્છ આ પુસ્તિકામાં સ્વચ્છ રીતે મળી રહે છે.

કાઉન સાધકનાં ૧૩૧ પાનાં, દ્વિતી ગ્રેડ અને વિવિધ ફોટોગ્રાફ્સ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૨) પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત: લેખક : શ્રી મુબારક મુખલાલ શાહ; પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૦; કિંમત ૦-૨-૦
ગામડામાં બહુજ આછા શ્રમે અને ઓછા ખર્ચે ભજવી શકાય તેવી દારૂનિષેધ અંગેની નાટિકા.

(૩) દારૂનો દય :

દારૂના દેવના તાંડવને ચિત્રાકિત કરતાં અને દારૂડિયાનું કરણ અધઃપતન વર્ણવતાં શ્રી ઉમાશંકર જોષી, શ્રી નારદ વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં સૌજ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

(૪) સ્વશત્રુની સંગાથે :

સ્વશત્રુત્યના આગમન પછી દારૂબંધી અમલમાં આવતાં મજબૂતીપત્રમાં આવેલ નવચેતનને સ્પર્શતી ત્રણ નવલિકાઓ કિંમત ૦-૨-૦

(૫) આંખ ઊઘડી : (બે નવલિકાઓ) શ્રી સોપાન અને શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠીની દારૂના અનિષ્ઠને સ્પર્શતી બે નેપથક વર્તોઓ, પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮, કિંમત ૦-૨-૦

(૬) માણસાઈનો વિજય : (બે વર્તોઓ) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૪, કિંમત ૦-૨-૦

શ્રી પાતામ્બર પટેલ અને શ્રી સીતાશ્રમ ગર્ભાની દારૂડિયાનાં હૃદયપરિવર્તન વર્ણવતી બે વર્તોઓ

(૭) છંદવી ઘડીએ : લેખક - શ્રી ધનશુભરામ મહેતા.

બહુજ યોગ્યી મહેનતે ભજવી શકાય એવી દારૂનિષેધ અંગેની એક સચોટ નાટિકા.

તમારી નકલો વી. પી. ધી મંગાવો

મુંબઈ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

એલડ કસ્ટમ હાઉસ, કોટ, મુંબઈ-૧.

વિ જા સિ

‘સંજ્ઞા’ નું લગભગ તેમજ પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિનાં પ્રકાશનોની કિંમત અંગેનાં રકમ — મનીઓર્ડરો કે ચેકો — વડે પછાંથી નીચેના ચિરનામે રવાના કરવી :—

મંત્રી :— પ્રાંતિક દારૂબંધી સમિતિ

એલડ- કસ્ટમ હાઉસ, કોટ, મુંબઈ-૧.